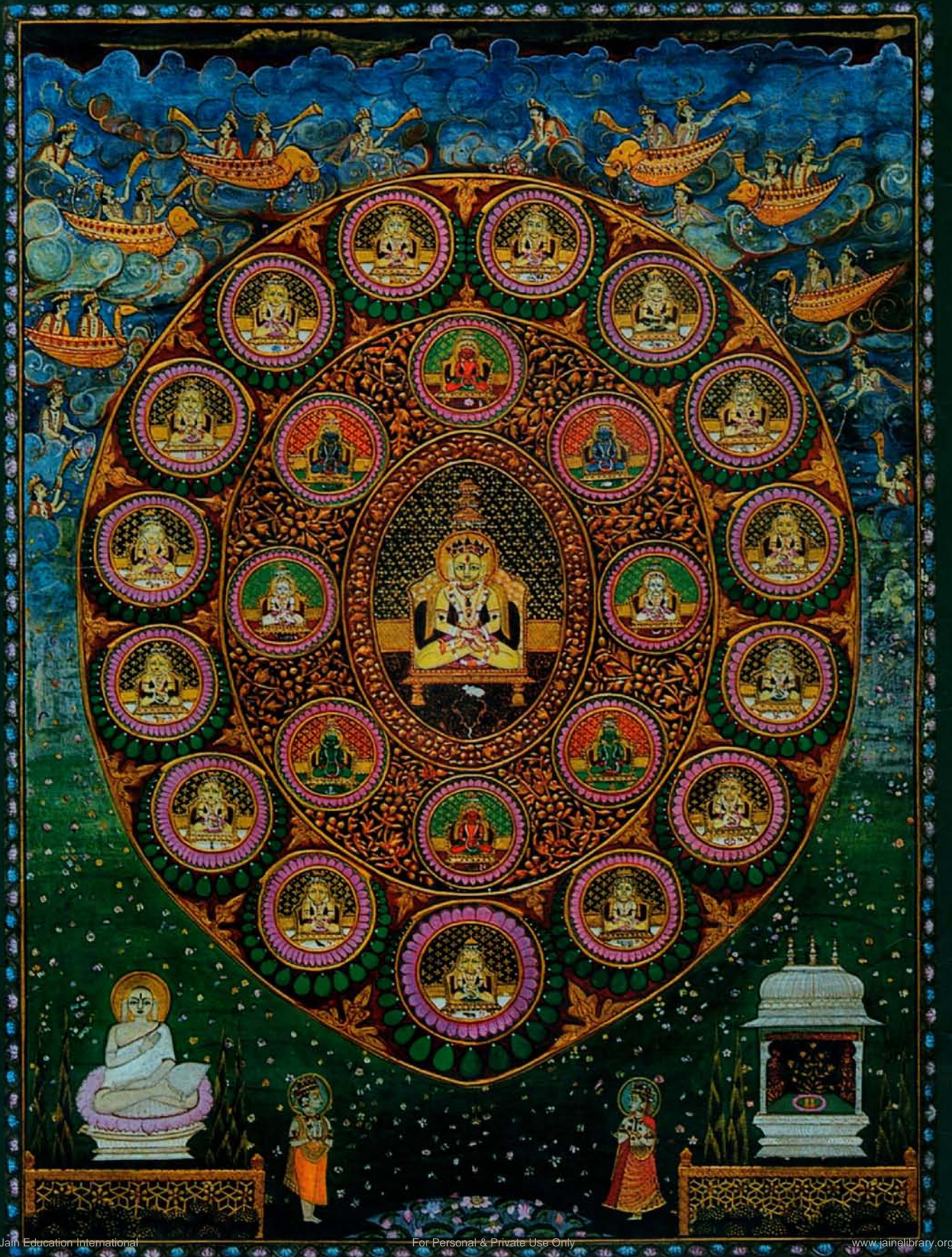

श्रीमद् देवचन्द्रजी कृत चोवीसी

॥ हर्षदराय हेरिटेज ॥

श्रीमद् देवचन्द्रजी कृत चोवीसी

21731
25/10/05

श्रीमद् देवचन्द्रजी कृत चोवीसी

श्रीमद् देवचन्द्रजी कृत चोवीसी
श्रीमद् देवचन्द्रजी कृत चोवीसी
श्रीमद् देवचन्द्रजी कृत चोवीसी
PHONE : (011) 26240202, 26240203, 26240204-05

શ્રીમદ્ દેવચંદ્રજી કૃત ચોવીસી

સ્વોપજ્ઞ બાલાવબોધ સહિત

પૂ. કલાપૂર્ણસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબના કરકમળો દ્વારા લખાયેલ અર્થ અને સાર

શ્રીમદ્ દેવચન્દ્રજી કૃત ચૌબીસી

પૂ. કલાપૂર્ણસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબ કે કરકમલોં દ્વારા લિખે ગયે અર્થ ઔર સાર
હિન્દી અનુવાદ સહિત

સંપાદક - પ્રેમલ કાપડિયા

પ્રકાશક

હર્ષદરાય હેરિટેજ

હર્ષદરાય પ્રાઈવેટ લિમિટેડ

પ્રથમ સંસ્કરણ

વિક્રમ સંવત ૨૦૬૧

૭ સર્વ હક્ક પ્રકાશક હર્ષદરાય પ્રાઈવેટ લિમિટેડ (હર્ષદરાય હેરિટેજના માલિક)ને સ્વાધીન છે સિવાય કે શ્રી કલાપૂર્ણસૂરિજીની ગુજરાતી રચના પરમ તત્ત્વની ઉપાસના, તેનું શ્રી અવંતિ પાર્શ્વનાથ તત્ત્વજ્ઞાન પ્રચારક કેન્દ્ર, ઉજ્જૈન દ્વારા કરવામાં આવેલું હિન્દી ભાષાંતર અને પ્રકાશકે જુદા જુદા લોકો પાસેથી મેળવેલા ચિત્રો અને પટો, જેનો સાભાર સ્વીકાર આ પુસ્તકની પ્રસ્તાવનામાં કરવામાં આવેલો છે.

પ્રકાશક કે કોપીરાઈટના માલિકની પરવાનગી વગર આ પુસ્તકના કોઈપણ હિસ્સાનો કોઈપણ પ્રકારે કે સ્વરૂપે પુનઃ પ્રકાશન, સંગ્રહ, સંચારણ, અનુકૂળન, ભાષાંતર, અભિનિત કે ફેરફાર કરવો નહીં.

Published by

Harshadray Heritage

Harshadray Pvt. Ltd.

First Edition - 2005

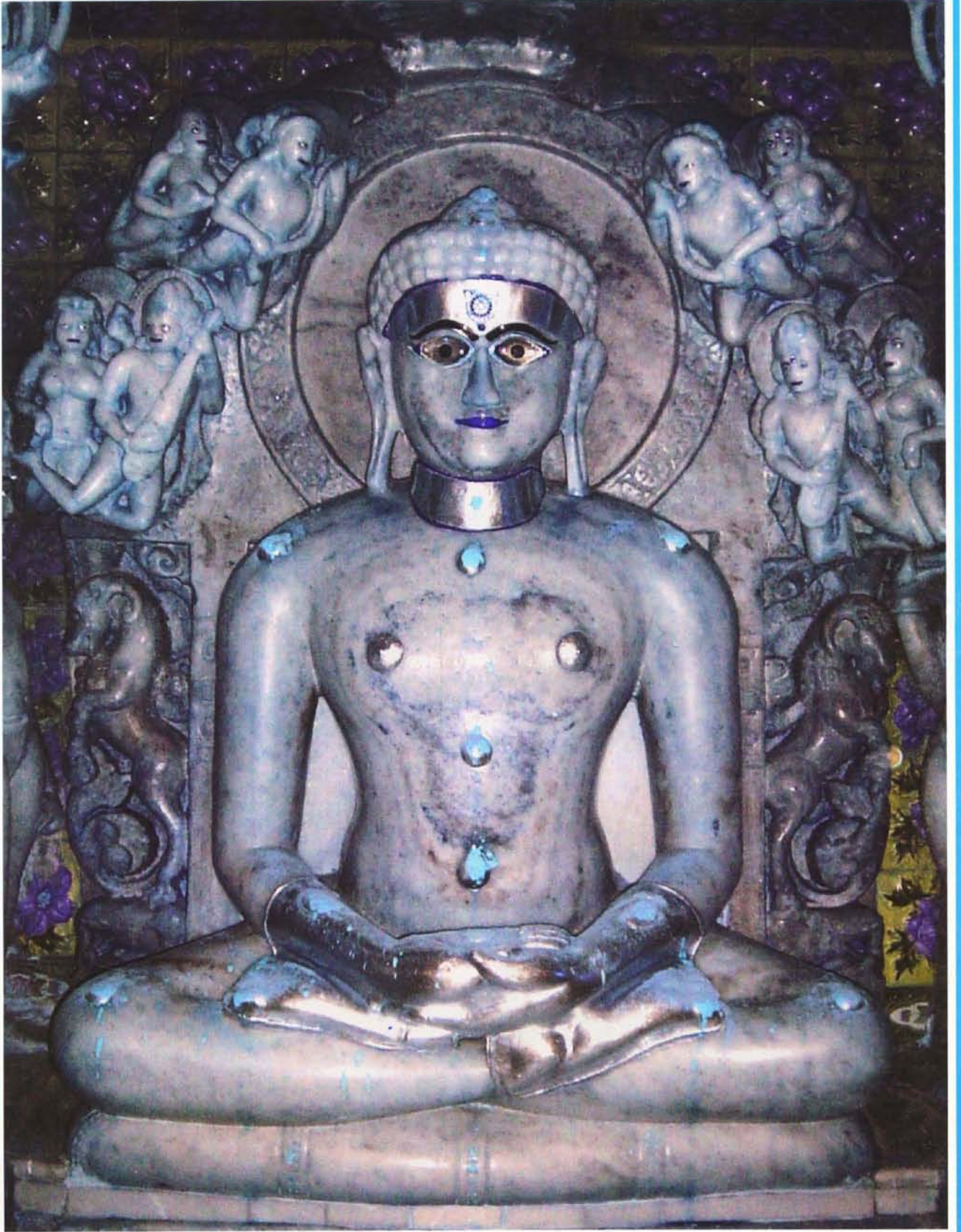
© All rights reserved and rest in the publisher, Harshadray Private Limited, the owners of "Harshadray Heritage", except in relation to the work 'Paramtarva Ni Upasana' of Kalapurna Suri in Gujarati and its translation made in Hindi by Shree Awanti Parshvanath Tarvagnyan Pracharak Kendra-Ujain and illustrations obtained by the publisher from different persons which have been gratefully acknowledged in the preface to this book.

No part of this publication may be reproduced, stored, transmitted, communicated, adopted, translated, performed or converted in any form by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without the prior permission of the publisher or the copyright holders.

The book will be available at

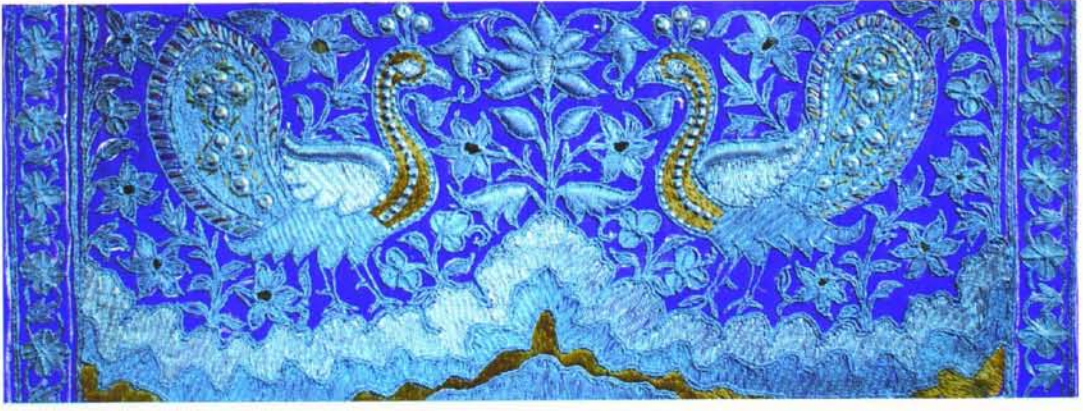
Harshadray Pvt. Ltd., Jiji House, Damodardas Sukhadwala Marg, Mumbai - 400 001, India.

Tel : 91-22-56519900, Fax : 91-22-22070078, Email : hpltd@bom5.vsnl.net.in

श्री नांदिया महावीरस्वामिने नमः

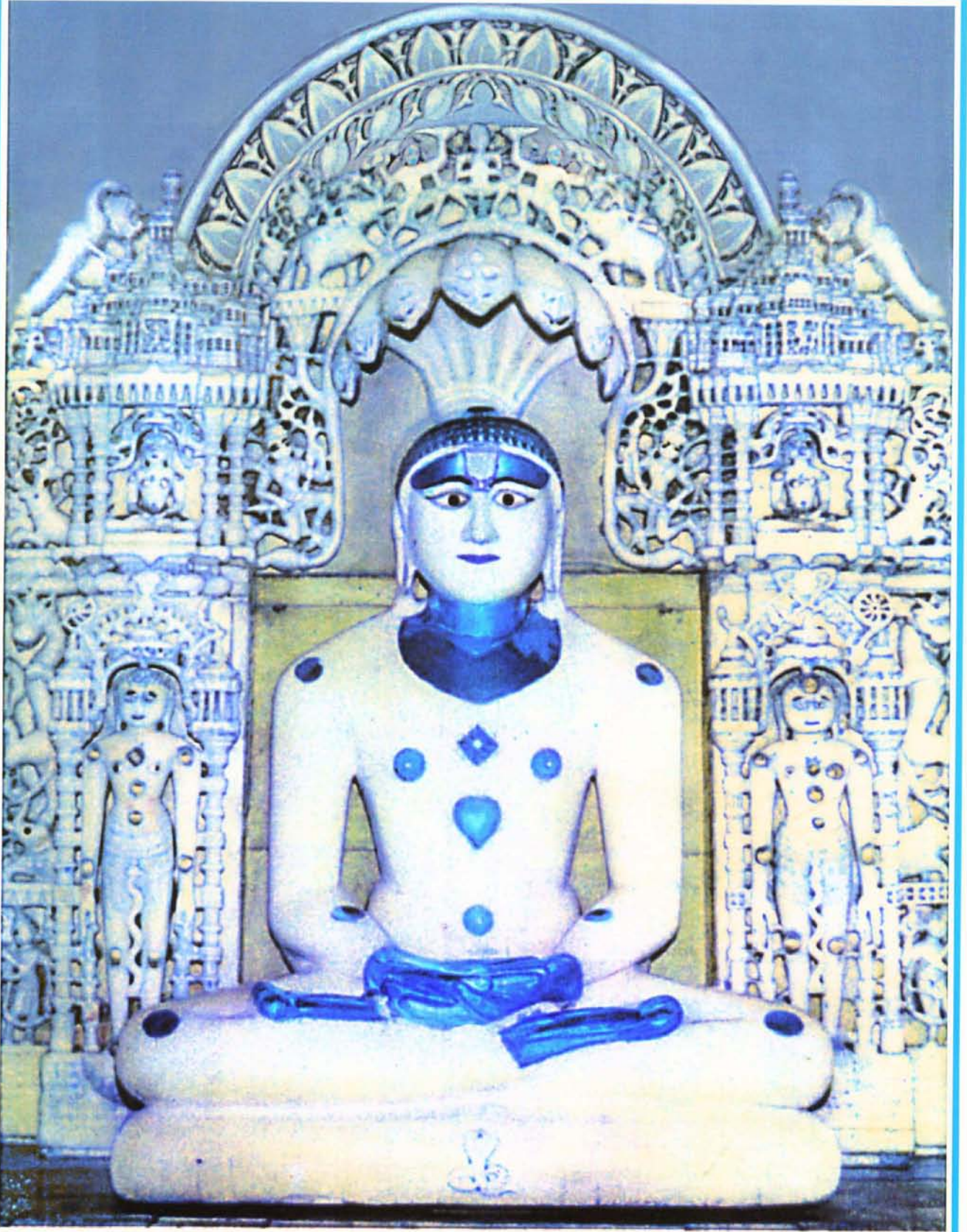

હું આ શ્રીમદ્ દેવચંદ્રજીકૃત ચોવીસી ગ્રંથ અધ્યાત્મયોગી
પરમ પૂજ્ય આચાર્યદેવ શ્રી વિજય કલાપૂર્ણસૂરીશ્વરજી મહારાજને
ભક્તિપૂર્ણ હૃદયે અપ્રતીમ ઋણસ્વીકાર સાથે નમ્રતાપૂર્વક સાદર સમર્પિત કરું છું.
-પ્રેમલ કાપડિયા

મैं यह श्रीमद् देवचन्द्रजी कृत चौबीसी ग्रंथ अध्यात्मयोगी
परम पूज्य आचार्यदेव श्रीमद् विजय कलापूर्णसूरीश्वरजी महाराज को
भक्तिपूर्ण हृदय से अप्रतीम ऋणस्वीकार के साथ नम्रतापूर्वक सादर समर्पित करता हूँ ।
- प्रेमल कापडिया

श्री शंखेश्वर पार्श्वनाथाय नमः

श्री आदिनाथाय नमः

श्री देवचन्द्रजीनी चरणपादुका हरिपुरा जैन दहेरासर-असारवा, अमदावाद

પ્રકાશકીય...

આ સંસારના પ્રત્યેક જીવાત્માઓ કાયમી અને સંપૂર્ણ સુખને ઈચ્છે છે. આ પ્રકારનું સુખ મોક્ષ સિવાય બીજે કયાંય મળી શકે નહિ. પરંતુ અધ્યાત્મ રસિક જીવો આવા સુખને આંશિક રીતે ચોક્કસ અનુભવી શકે છે.

મને પણ અધ્યાત્મમાં ઘણી રુચિ હતી. આનંદધનજીનાં સ્તવનો અને પદોનો અભ્યાસ ચાલુ હતો. પ્રભુની પ્રભુતા અને એમની ગુણસંપદા જાણવાની અને સમજવાની વર્ષોથી અતિ જિજ્ઞાસા હતી અને પરમાત્માની કૃપાથી આવો યોગ અનાયાસે પ્રાપ્ત થયો. એક ધન્ય દિવસે અધ્યાત્મયોગી આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય કલાપૂર્ણસૂરીશ્વરજી મ.સા.ના વંદનાર્થે હું લોનાવાલા ગયો હતો. પ્રથમ વખતના દર્શને જ પૂજ્યશ્રીએ મને દેવચન્દ્રજી ચોવીસી ભણવાની ભલામણ કરી.

શરૂઆતમાં આ અભ્યાસ ખૂબ જ ગહન લાગ્યો પરંતુ વારંવાર પૂ. કલાપૂર્ણસૂરીજીના સાન્નિધ્યથી, તેમની કૃપાદષ્ટિના કારણે ધીમે ધીમે સ્તવનોના અર્થ અને રહસ્યો ખૂલવા લાગ્યાં. પૂજ્યશ્રીને એક ગાથાનો અર્થ પૂછતાં તેઓશ્રી આરંભથી અંત સુધી, પૂરા સ્તવનનો અર્થ સવિસ્તૃત સમજાવતા. એટલે સવિશેષ રસ જાગવાથી, ઉત્તરોત્તર, આ ચોવીસીના ગાનમાં આનંદ વધતો ચાલ્યો અને આરાધનામાં પ્રગતિ થવા લાગી.

પૂ. દેવચન્દ્રજી પોતાના સ્તવનો દ્વારા શુદ્ધ સ્વરૂપનું જ્ઞાન, પ્રભુ આલંબન અને આત્મવિકાસલક્ષી માર્ગ અદ્ભુત રીતે પ્રકાશે છે. તેઓના જિનભક્તિથી સભર સ્તવનો 'રસીલી ભક્તિ', 'ઉપાદાન-નિમિત્ત કારણ', 'નિશ્ચય-વ્યવહાર', 'આત્મા અને પુદ્ગલ', 'દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાય', 'અપવાદ-ઉત્સર્ગ સેવા', 'કારણ-કાર્ય', 'પ્રભુ પ્રભુતાની અનંતતા', 'ષટ્કારક', 'અવ્યાબાધ સુખ', 'સામાન્ય-વિશેષ સ્વભાવ', 'આસ્તિ-નાસ્તિ સ્વભાવ', 'પ્રશસ્ત અને શુદ્ધ ભાવરૂપ પૂજા' અને 'નિઃસંગતા' જેવા અનેક આધ્યાત્મિક, ગહન તત્ત્વો અને દ્રવ્યાનુયોગને અલોકિકતાથી પ્રગટ કરે છે.

પૂ. દેવચન્દ્રજીના સ્તવનો અત્યંત હૃદયવેદક છે અને જેમ જેમ આ સ્તવનોનું સ્મરણ, મનન અને ચિંતન કરાય છે તેમ તેમ પ્રસન્નતા અને હર્ષ અનુભવાય છે. જ્યારે જ્યારે ચૈત્યવંદન આદિ ક્રિયાઓમાં આ સ્તવનોની માર્મિક ગાથાઓનું ઉપયોગપૂર્વક ગાન થાય છે ત્યારે ત્યારે અતિ ભાવોલ્લાસ જાગે છે. હૃદય પુલકિત બને છે.

પરમાત્માની અતુલ, અદ્વિતીય ગુણસંપદાનું યથાર્થ વર્ણન પૂજ્યશ્રીએ સ્તવનો રૂપી ભક્તિગંગા દ્વારા ખોબે ખોબે વહાવ્યું છે. પૂજ્યશ્રીના નિમ્નલિખિત ઉદ્દગારોનું ગાન કરતાં કોણ આનંદ અને હર્ષોત્સાહ ન અનુભવે !

માહરી શુદ્ધ સત્તાતળી પૂર્ણતા, તેહનો હેતુ પ્રભુ તું હી સાચો ।

'દેવચન્દ્ર' સ્તવ્યો, મુનિગણે અનુમવ્યો, તત્ત્વ ભક્તે ભવિક સકલ રાચો ॥અહોં ॥

દોઠો સુવિધિ જિણંદ, સમાધિરસે ભર્યો, હો લાલ ॥સં ॥

ભાસ્યો આત્મ સ્વરૂપ, અનાદિનો વીસર્યો હો લાલ ॥અં ॥

સકલ વિભાવ ઉપાધિ, થકો મન ઓસર્યો, હો લાલ ॥થં ॥

સત્તા સાધન માર્ગ, ભળી એ સંચર્યો, હો લાલ ॥ ભળીં ॥૧ ॥

પ્રભુ છો ત્રિભુવન નાથ, દાસ હું તાહરો, હો લાલ ॥દાં ॥

કરુણાનિધિ અભિલાષ, અછે મુઝ એ ચરો, હો લાલ ॥અં ॥

આતમ વસ્તુ સ્વભાવ, સદા મુજ સાંભરો, હો લાલ ॥સં ॥

ભાસન વાસન એહ, ચરણ ધ્યાને ધરો, હો લાલ ॥ચં ॥૫ ॥

સકલ પ્રત્યક્ષણે ત્રિભુવન ગુરુ, જાણું તુજ ગુણગ્રામજી ।

વીજું કાંઈ ન માગું સ્વામી, એહી કરો મુઝ કામજી ॥ શીતલં ॥૧૦ ॥

તહવિ સત્તા ગુણે જીવ એ નિર્મલો, અન્ય સંશ્લેષ જિમ ફિટક નવિ સામલો ।

જે પરોપાધિથી દુષ્ટ પરિણતિ ગ્રહી, ભાવ તાદાત્મ્યમાં માહરું તે નહીં ॥૭ ॥

તેણે મુજ આતમા તુજ થકી નીપજે, માહરી સમ્પદા સકલ મુજ સંપજે ।
તેણે મનમંદિરે ધર્મપ્રભુ ધ્યાયે, પરમ દેવચન્દ્ર નિજ સિદ્ધિ સુખ પાડે ॥૧૦॥
આજ કૃતપુણ્ય ધન્ય દીહ મારો થયો, આજ નર જન્મ મેં સફલ ભાવ્યો ।
દેવચન્દ્ર સ્વામી ત્રેવીસમો વંદિયો, ભક્તિભર ચિત્ત તુજ ગુણ રમાવ્યો ॥સહજ૦॥૮॥
તાર હો તાર પ્રભુ મુજ સેવક ભણી, જગતમાં એટલું સુજસ લીજે ।
દાસ અવગુણ ભર્યો જાણી પોતાતણો, દયાનિધિ દીન પર દયા કીજે ॥તાર૦॥૧૧॥

પરમાત્મા અને સ્વઆત્મ સત્તાએ રહેલા જીવત્વમાં સમાનતા છે, એવું ભાસન થતાં જ સાધક સ્વઆત્મસંપત્તિને ઓળખીને, તેને બહુમાનપૂર્વક, પ્રભુની પૂર્ણ, શુદ્ધ, ગુણપર્યાયમયી પ્રભુતા સમાન બનાવવા રુચિવંત બને છે.

ગ્રંથકાર મહાત્માએ આવા તત્ત્વદૃષ્ટિરૂપી પુષ્પોને સ્તવનરૂપી માળામાં ગૂંથીને 'પરમતત્ત્વની ઉપાસના'ના ઈચ્છુક પર મહાન ઉપકાર કર્યો છે. પૂજ્યશ્રીની કવિત્વ શક્તિ પણ વચનાતીત હોવાથી સ્તવનો વિશેષરૂપથી હૃદયંગમ બને છે.

મહોપાધ્યાય યશોવિજયજી લિખિત 'અધ્યાત્મસાર'માં કહ્યું છે કે,

ગ્રન્થાર્થાન્ પ્રગુણીકરોતિ સુકવિર્યલેન તેષાં પ્રથા-
માતન્વન્તિ કૃપાકટાક્ષલહરીલાવણ્યતઃ સજ્જનાઃ ।
માકન્દદ્રુમમજ્જરીં વીતનુતે ચિત્રા મધુશ્રીસ્તતઃ
સૌભાગ્યં પ્રથયન્તિ પન્નમચમત્કારેણ પુન્સ્કોકિલાઃ ॥૪૭॥

મૂલાર્થ : સત્કવિ યત્નવડે ગ્રંથના અર્થોને સરલ (તૈયાર) કરે છે, પણ તેમની ખ્યાતિ તો સજ્જનો કૃપાકટાક્ષની લહરીના લાવણ્યથી વિસ્તારે છે. જેમ સુંદર વસંત ઋતુની લક્ષ્મી આત્રવૃક્ષની મંજરીને વિસ્તારે છે, પણ તેના સૌભાગ્યને તો કોકિલ પક્ષીઓ પંચમ સ્વરના ચમત્કારવડે (સર્વત્ર) પ્રસિદ્ધ કરે છે. (૪૭)

પાથોદઃ પદ્યવન્ધૈર્વિપુલસભરં વર્ષતિ ગ્રન્થકર્તા
પ્રેમ્ણાં પૂરેસ્તુ ચેતઃસર ઇહ સુહદાં પ્લાવ્યતે વેગવદ્ધિઃ ।
ત્રુટ્યન્તિ સ્વાન્તવન્ધ્યાઃ પુનરસમગુણદ્વેષિણાં દુર્જનાનાં
ચિત્રં ભાવજ્ઞનેત્રાત્મણવસવશાન્ત્રિઃસરત્યશ્રુનીરમ્ ॥૫૪॥

મૂલાર્થ : ગ્રંથકર્તારૂપી મેઘ પદ્યબંધે કરીને વિપુલ રસના સમૂહને વરસાવે છે અને સારી પરિણાતિવાળા હૃદયરૂપી સરોવરને આ મેઘવૃષ્ટિમાં પ્રેમનાં પૂર વડે પૂર્ણ કરે છે; તથા ગુણોને વિષે અત્યંત દ્વેષ કરનારા દુર્જનોનાં હૃદય બંધનો ત્રુટી જાય છે અને તત્ત્વ જાણનારના નેત્રમાંથી પ્રેમરસના પરવશપણને લીધે પ્રેમાશ્રુજળ નીકળે છે, એ આશ્ચર્ય છે.

ઉપરોક્ત શ્લોકો પૂજ્યશ્રીને યથાર્થરૂપે લાગુ પડે છે.

આ સ્તવનોનો અભ્યાસ કરતી વખતે તેઓશ્રીના 'સ્વોપજ બાલાવબોધ' તથા 'પરમતત્ત્વની ઉપાસના' વિ. અનેક ગ્રંથોનો ઉપયોગ કર્યો. સ્વોપજ બાલાવબોધમાં તેઓએ આગમ અને બીજા ઘણા સુંદર ગ્રંથોમાંથી સંસ્કૃત-પ્રાકૃત અવતરણો લીધાં છે. તેનો અર્થ અમે આ સાથે આપવાનો પ્રયાસ કર્યો છે.

આ સ્તવનોના અધ્યયન પછી એવી ભાવના ઉત્પન્ન થઈ કે દેવચન્દ્રજી ચોવીસીનો એવો ગ્રંથ પ્રકાશિત કરવો કે જે જિજ્ઞાસુ સાધક સરળતાથી સમજી શકે. તેથી પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં સ્તવનોના અર્થ અને સાર પૂ. કલાપૂર્ણસૂરીશ્વરજી કૃત 'પરમતત્ત્વની ઉપાસના'માંથી લીધા છે. હિન્દી અનુવાદ પણ પં. બસંતીલાલજી નલવાયા રતલામવાળાએ કરેલ 'પરમતત્ત્વની ઉપાસના'ના ભાષાંતરમાંથી લીધેલ છે, જે પુસ્તક શ્રી અવંતિ પાર્શ્વનાથ તત્ત્વજ્ઞાન પ્રચારક કેન્દ્રએ પ્રકાશિત કર્યું છે.

આ પુસ્તકમાં જે બાલાવબોધ છે તે સ્વોપજ છે. શુદ્ધ માટે 'કોબા' વિ. જ્ઞાનભંડારમાંની જૂની હસ્તલિખિત પ્રતોનો પણ ઉપયોગ કર્યો છે. બાલાવબોધના અભ્યાસથી પદાર્થોનો બોધ સહેલાઈથી થાય છે.

જૈન પરંપરામાં સચિત્ર પ્રાચીન ગ્રંથોની પ્રથા મળે છે, જેથી ભાવના થઈ કે પ્રાચીન ચિત્રો, પટો, હાંસિયા, કુલિકાઓ આદિનો યથાર્થ ઉપયોગ કરી દેવચન્દ્રજી

ચોવીસીને સચિત્ર પ્રકાશિત કરવી. આ માટે અન્ય સંસ્થાઓ અને વ્યક્તિઓના સહયોગથી સફળતા મળી છે.

સ્તવનની ગાથાઓ સુવર્ણપટ ઉપર લાલ, લીલા અને ભૂરા રંગે લખાવી છે. પછી તે ગાથાઓને હાંસિયા અને બોર્ડરોથી શણગારવામાં આવી છે. તે ઉપરાંત જૈન સંગ્રહાલયો તેમ જ વ્યક્તિગત સંગ્રહમાંથી મળેલા ચિત્રો-પટો વિ.નો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. આશા છે કે જૈન સંસ્કૃતિની પ્રાચીન ચિત્રકલાનો આ પુસ્તકમાં સમાવેશ સ્તવનોનું અધ્યયન કરતી વખતે ભાવ ઉત્પત્તિમાં સહાય કરશે. અમે તે તે સંગ્રહાલયો અને વ્યક્તિઓનો તેમના સહકાર બદલ આભાર માનીએ છીએ.

આ પુસ્તક પ્રકાશનમાં પ.પૂ.આ.ભ.શ્રી કલાપ્રભસૂરીશ્વરજી મ.સા., પૂ.પં.શ્રી કલ્પતરુવિજયજી મ.સા. તથા પૂ.પં. શ્રી કીર્તિચન્દ્રવિજયજી મ.સા. તરફથી પ્રેરણા મળતી રહી છે, તેથી તેમનો ઉપકાર અમે કદાપિ ભૂલી શકીએ તેમ નથી.

પ.પૂ.આ.ભ. શ્રી પદ્મસાગરસૂરીશ્વરજીને કારણે અમે ‘કેલાસસાગરસૂરિ જૈન જ્ઞાનમંદિર-કોબા’ના જ્ઞાનભંડાર અને સંગ્રહાલયમાંના અદ્ભુત, પ્રાચીન ચિત્રો અને તેમનો સંગ્રહ મેળવવામાં સફળ થયા, જે માટે અમને સંસ્થાના માનનીય ટ્રસ્ટીઓ તથા શ્રી આશિતભાઈનો પૂર્ણ સહકાર પ્રાપ્ત થયો. પૂ. શ્રી અજયસાગરજી મ.સા.નું પણ સુંદર માર્ગદર્શન મળ્યું. આ દરેકના સહયોગથી અમારું કાર્ય સરળ થયું. તેમના ઉપકારોની સ્મૃતિ કાયમ રહેશે.

સ્વોપજ્ઞ બાલવબોધમાં જ્યાં જ્યાં સંસ્કૃત-પ્રાકૃત અવતરણો ટાંકેલાં છે તે સર્વ અવતરણો અને તેના અર્થ કાળજીપૂર્વક તપાસી આપવામાં પ.પૂ.આ.ભ. શ્રી સોમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મ.સા.નો ફાળો છે. તેમના પણ અમે ઋણી છીએ.

આ ગ્રંથ માટે મૂળ ગાથાઓ જાણીતા અને આધ્યાત્મિક ચિત્રકાર શ્રી ઉદયરાજ ગડનીસે કલાત્મક સુંદરતાથી આલેખી છે.

પં. શ્રી મહેન્દ્રભાઈ બી. જૈન દ્વારા આ પુસ્તકનું સંપાદન કાર્ય થયું છે. તેઓએ સંસ્કૃત-પ્રાકૃત અવતરણોને તે તે ગ્રંથોમાંથી જોઈ, તેમની શુદ્ધિ તથા તેમના અર્થ પણ કર્યા છે.

પં. શ્રી ચંપકલાલ પી. મહેતા એ પ્રથમથી જ સાથે રહી ‘કોબા’ વિ. જગ્યાઓએ જઈને ચિત્રો વિ.નો સંગ્રહ કરવામાં સહાય કરી છે તથા આ પુસ્તકના સંપાદનના સર્વ કાર્યોમાં તેમનું અતિ વિશિષ્ટ યોગદાન રહ્યું છે.

શ્રીમતી સુજાતાબેન કાપડિયાએ પ્રતશુદ્ધિ (પ્રુફ રિડિંગ) સારી રીતે કરી અમને અનુકૂળતા કરી આપી છે.

એલ. ડી. (લાલભાઈ દલપતભાઈ) ઈન્સ્ટીટ્યૂટમાં પણ જુદો જુદો ઘણી જાતનો સંગ્રહ છે. તેમાં પણ પં. શ્રી જિતેન્દ્રભાઈ બી. શાહ તથા પ્રીતિબેનનો સુંદર પટો, ચિત્રો વિ. મેળવવામાં સહયોગ સાંપડ્યો છે. તેમની ઉદારતા બદલ આભાર.

શ્રી મહાવીર સ્વામી જૈન દેરાસર-અમદાવાદથી તેમ જ વીરવિજયજી મહારાજ સાહેબના ઉપાશ્રયમાંથી શ્રી ચારુચંદ્રભાઈ તથા શ્રી દીપકભાઈના સહકારથી પટો પ્રાપ્ત થયા છે.

શ્રીમતી ઈન્દુબેન જૈન પાસેથી પણ તેમના સંગ્રહમાંથી સુંદર ચિત્રો પ્રાપ્ત થયાં છે. ડૉ. સિદ્ધાર્થ ભણસાલીએ પણ પોતાના સુંદર સંગ્રહમાંથી ચિત્રો અને પટો આપ્યા છે. શ્રી પ્રફુલભાઈ અને શ્રીમતી શિલ્પાબેન શાહના સંગ્રહમાંથી પણ સરસ ચિત્રો અને પટો પ્રાપ્ત થયા છે. ધી એશિયાટીક સોસાયટી ઓફ મુંબઈમાંથી પણ અમોને ચિત્રો પ્રાપ્ત થયાં છે.

મહાવીર જૈન વિદ્યાલય દ્વારા પ્રકાશિત થયેલ પુસ્તક ‘ન્યુ ડૉક્યુમેન્ટસ ઓફ જૈન પેઈન્ટિંગ્સ’માંથી પણ અમે ચિત્રો આ પુસ્તકમાં પ્રગટ કર્યાં છે.

આ સર્વનો હું હૃદયપૂર્વક આભાર માનું છું અને તેમની ભુરી ભુરી અનુમોદના કરું છું.

— પ્રેમલ કાપડિયા

જિનભક્તિનો મહિમા...

– આ૦ શ્રી કલાપૂર્ણસૂરિજી

જિનભક્તિ મુક્તિનું પ્રધાન અંગ છે.

મોક્ષપ્રાપ્તિનું સરળ, સચોટ અને સુરક્ષિત સાધન કોઈ હોય તો તે પરમાત્મભક્તિ છે. જિનેશ્વર પરમાત્માની સેવા-પૂજા-ભક્તિ કરનાર ભક્ત પણ અનુક્રમે જિન-ભગવાન બને છે.

ભક્તિની આ કબૂલાત છે કે, “તમે જેની ભાવથી ભક્તિ કરો, તેના જેવા તમે બનો !” ભગવાનની ભક્તિ કરનાર ભક્ત સ્વયં ભગવાન બને છે પરંતુ શરત ફક્ત એટલી જ છે કે તે ભક્તિ નિષ્કામ-મોક્ષલક્ષી હોવી જોઈએ.

સર્વ આગમ-શાસ્ત્રોનો સાર ભક્તિયોગ છે. પરમાત્માની સ્તવના-પૂજા-સેવા કરવાથી ચિત્તની નિર્મળતા થાય છે અને પરમાત્મા પ્રત્યે પ્રીતિ અને ભક્તિ વધે છે. તે વધવાથી સાધક ક્રમશઃ ધ્યાનયોગની સાધનામાં સરળતાથી પ્રવેશ કરી તેમાં પ્રગતિ હાંસલ કરી શકે છે. કહ્યું છે કે –

પૂજાકોટિસમં સ્તોત્રં, સ્તોત્રકોટિસમો જપઃ ।

જપકોટિસમં ધ્યાનં, ધ્યાનકોટિસમો લયઃ ॥

અર્થ : પૂજા કરતાં સ્તોત્રનું, સ્તોત્ર કરતાં જપનું, જપ કરતાં ધ્યાનનું અને ધ્યાન કરતાં લયનું અનુક્રમે કરોડગણુ અધિક ફળ કહ્યું છે.

સ્તોત્ર-સ્તુતિપૂર્વક જપ કે ધ્યાન કરવાથી વિશેષ એકાગ્રતા પેદા થાય છે.

અનુષ્ઠાનની અપેક્ષાએ પૂજામાં પ્રીતિ-અનુષ્ઠાન, સ્તોત્રમાં ભક્તિ-અનુષ્ઠાન, જપ કે ધ્યાનમાં વચન-અનુષ્ઠાન અને લયમાં અસંગ-અનુષ્ઠાનનું પ્રાધાન્ય હોય છે.

આ ચારે અનુષ્ઠાનના નિરંતર અભ્યાસ દ્વારા જ આત્મા પરમાત્મા બને છે અને મુક્તિપદને વરે છે.

પ્રાથમિક કર્તવ્યરૂપ ગણાતાં દેવદર્શન, પ્રભુપૂજા, મંત્રજાપ અને અભક્ષ્યત્યાગ આદિ નિયમોના ગ્રહણ-પાલન પાછળ પણ આ જ શુભ ઉદ્દેશ રહેલો છે કે તે દેવદર્શન ઇત્યાદિ દ્વારા જીવોની યોગ્યતા વિકસે, તેમનામાં પરમાત્મા અને સદ્ગુરુ આદિ પૂજ્ય તત્વો તરફ પ્રીતિ અને અંતરંગ ભક્તિ ઉત્પન્ન થાય.

પ્રીતિ એ પાયાની વસ્તુ છે. પ્રીતિ વિના ભક્તિ પ્રગટતી નથી અને તે બંને વિના શાસ્ત્રમાં વચનો પ્રત્યે આદર-બહુમાન પ્રગટતાં નથી; કે શાસ્ત્ર વચનોના પાલનનું સામર્થ્ય પણ પ્રગટતું નથી અને શાસ્ત્રોક્ત અનુષ્ઠાનના આસેવન વિના અસંગદશા પ્રાપ્ત થતી નથી; અસંગદશા વિના કર્મક્ષય થતો નથી, કર્મક્ષય વિના કેવળજ્ઞાન અને મોક્ષ મળતાં નથી. માટે જ પ્રત્યેક મુમુક્ષુએ સૌથી પહેલાં આરાધ્યતત્વો પ્રત્યે પ્રીતિ અને ભક્તિ પેદા કરે તેવાં અનુષ્ઠાનોનું આદરપૂર્વક સતત સેવન કરવું જોઈએ.

પરમગીતાર્થ જ્ઞાની મહર્ષિઓએ આ હકીકતને સમજાવતાં સંખ્યાબંધ સ્તોત્રોની રચના કરી છે. પોતાના જાતઅનુભવને શબ્દદેહ આપી ભક્તિયોગનું અતિશય મહત્વ બતાવ્યું છે.

જૈનદર્શનમાં આવશ્યકસૂત્રો તરીકે પ્રસિદ્ધ ‘લોગસ્સ’ અને ‘નમુત્યુણ્ણં’ વગેરે સૂત્રોમાં, તેમ જ સ્તોત્રોમાં શ્રી ગણધર ભગવંતોએ જિનભક્તિનો જે અપાર મહિમા ગાયો છે અને પરમાત્મા પ્રત્યે જે ભક્તિસભર હૃદયે પ્રાર્થના પોકારી છે તે નિમ્નોક્ત દાખલાઓથી પણ સમજી શકાય છે. જેમ કે, તેઓશ્રીએ ‘લોગસ્સસૂત્ર-નામસ્તવ’માં ચોવીસે જિનેશ્વર ભગવંતોનાં કીર્તન, વંદન, પૂજન કરીને તેમની પાસે પરમ આરોગ્ય, બોધિલાભ અને ઉત્તમ સમાધિની યાચના કરી છે તેમ જ એ જ ગણધર ભગવંતોએ ‘નમુત્યુણ્ણં-શકસ્તવ’માં ભાવજિન અને દ્રવ્યજિનના અદ્ભુત ગુણોનું

વિશિષ્ટ રીતે વર્ણન કરવાપૂર્વક શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતોની ભાવભરી સ્તુતિ કરી છે અને 'ચૈત્યસ્તવ'માં સ્થાપનાજિન (જિનપ્રતિમા)નાં વંદન, પૂજન, સત્કાર અને સન્માન માટે કાયોત્સર્ગ કરવાનું વિધાન કર્યું છે. તદુપરાંત 'શ્વેતસ્તવ'માં જિનાગમ-જિનવચનની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે અને 'સિદ્ધસ્તવ'માં સિદ્ધ ભગવંતો વગેરેની સ્તુતિ કરેલી છે.

આ બધાં સૂત્રો પ્રતિક્રમણ, દેવવંદન, ચૈત્યવંદન આદિ ક્રિયાઓમાં અહર્નિશ ઉપયોગી થાય છે.

ચૌદપૂર્વધર શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામી પણ પાર્શ્વનાથ પ્રભુને સ્તુતિ કરતાં કહે છે કે, "હે મહાન યશસ્વી શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ ! આ રીતે મેં ભક્તિ ભરપૂર હૃદયે આપની સ્તુતિ કરી છે તો હે દેવાધિદેવ ! તેના ફળરૂપે મને ભવોભવ બોધિરત્ન આપજો."

'કલ્યાણમંદિર' સ્તોત્રમાં શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરસૂરીશ્વરજી મહારાજ પ્રભુના નામનો મહિમા બતાવતાં કહે છે કે, "અર્ચિત્ય મહિમાવંત હે ભગવાન ! આપની સ્તુતિ તો શું, આપના નામના સ્મરણમાત્રથી પણ ભીષણ ભવ-ભ્રમણથી જગતના જીવોનું સંરક્ષણ થાય છે."

આ રીતે અનેક સાધક મહર્ષિઓએ પરમાત્મ-પ્રીતિ અને પરમાત્મ-ભક્તિનો અપૂર્વ મહિમા ગાયો છે અને આત્મલક્ષી સર્વ સાધનાઓની સફળતામાં પરમાત્મા-ભક્તિને અને તેમની કૃપાને જ આગળ કરી છે.

સામાન્ય લોકોને પણ પ્રેરક બની રહે તે માટે ગુજરાતી, હિન્દી વગેરે ચાલુ લોકભાષામાં પણ જિનભક્તિના અર્ચિત્ય મહિમાને વર્ણવતી થોકબંધ કૃતિઓ જ્ઞાની મહર્ષિઓએ રચી છે. તેમાં યોગીરાજ શ્રી આનંદઘનજી, ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી, શ્રીમદ્ દેવચન્દ્રજી, પંડિત શ્રી જ્ઞાનવિમલસૂરિજી આદિ મહાત્માઓની કૃતિઓ વિપુલ સંખ્યામાં ઉપલબ્ધ છે, જેનું ગાન-પાન કરીને ભાવુક આત્માઓ આ પરમાત્મ-પ્રીતિ અને પરમાત્મ-ભક્તિના રસમાં તરબોળ બની વર્તમાનમાં પણ અલૌકિક આનંદ અનુભવે છે.

યોગદષ્ટિએ પ્રભુસ્તુતિનું મહત્ત્વ...

પ્રભુની સ્તુતિ, ગુણસ્તવના, પ્રાર્થના પણ અધ્યાત્મ-યોગ છે. પ્રભુસ્મરણ, તત્ત્વચિંતન, આત્મનિરીક્ષણ આદિ શાસ્ત્રવિહિત જે ધર્મ-અનુષ્ઠાનો આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપને પ્રગટાવવાના હેતુથી કરવામાં આવે છે તે ધર્મ-અનુષ્ઠાનો અધ્યાત્મયોગ છે અને તે સર્વ પ્રકારના યોગોમાં વ્યાપક છે.

'દેવવંદન' અને (૫૩ આવશ્યકરૂપ) 'પ્રતિક્રમણ'માં અન્તર્ગત 'ચતુર્વિંશતિ સ્તવ' એ જિનસ્તુતિરૂપ છે અને 'વંદનક' એ ગુરુસ્તુતિરૂપ છે. મંત્રજાપને પણ દેવતાસ્તવનો જ એક પ્રકાર કહ્યો છે તેથી તે પણ 'અધ્યાત્મયોગ' છે. તેનો નિત્ય નિયમિત વારંવાર અભ્યાસ કરવો એ 'ભાવનાયોગ' છે. તેના ફળરૂપે અશુભ ભાવોની નિવૃત્તિ અને શુભ ભાવોની અભિવૃદ્ધિ થતાં ધ્યાનયોગનું સામર્થ્ય પ્રગટે છે. ધ્યાનયોગના સતત અભ્યાસથી સર્વ પ્રસંગોમાં સમતા-સમભાવ પ્રાપ્ત થાય છે અને તેના પ્રભાવે અનુક્રમે ક્ષિપ્ત અને અક્ષિપ્ત સર્વ વૃત્તિઓનો ઉચ્છેદ થાય છે.

'યોગવિંશિકા'માં બતાવેલા સ્થાનાદિ પાંચ યોગો પણ ચૈત્યવંદન વગેરે ક્રિયાઓમાં અન્તર્ભૂત થઈ જાય છે, તે આ પ્રમાણે :

- (૧) સ્થાનયોગ : ચૈત્યવંદનાદિ ક્રિયાઓ યોગમુદ્રા, જિનમુદ્રા કે મુક્તા-શુક્તિમુદ્રા (આસનવિશેષ)પૂર્વક કરવાની હોય છે, એ 'સ્થાનયોગ' છે.
- (૨) વર્ણયોગ : ચૈત્યવંદનાદિ ક્રિયામાં બોલાતાં સૂત્રો-સ્તોત્રો કે સ્તુતિઓના પવિત્ર શબ્દો (સંપદાઓ વગેરે) સ્પષ્ટ અને શુદ્ધોચ્ચારપૂર્વક બોલવાના હોય છે, એ 'વર્ણયોગ' છે.
- (૩) અર્થયોગ : બોલાતાં સૂત્ર કે સ્તોત્રનો મનોમન અર્થનિશ્ચય કરવો અથવા પદ, વાક્ય, મહાવાક્ય, ઐદંપર્યાર્થ અને તાત્પર્યાર્થ વડે ચૈત્યવંદનાદિનું પરિશુદ્ધ જ્ઞાન થવું, એ 'અર્થયોગ' છે.

(૪) આલંબનયોગ : ચૈત્યવંદનાદિ અનુષ્ઠાનોમાં પ્રભુપ્રતિમા આદિ બાહ્ય શુભ આલંબનને સન્મુખ રાખી તેમાં એકાગ્ર બનવું, એ ‘આલંબનયોગ’ છે. આ યોગ દ્વારા કાયાની ચપળતાના ત્યાગ સાથે મન, વાણી અને દૃષ્ટિની સ્થિરતા અને નિર્મળતા સધાય છે.

(૫) અનાલંબનયોગ : ઉપરોક્ત ચારે યોગોના સતત અભ્યાસથી તેના ફળરૂપે જે નિર્વિકલ્પ ચિન્માત્ર સમાધિ અવસ્થા પ્રગટે છે, તે ‘અનાલંબનયોગ’ છે.

આ પાંચે પ્રકારના યોગો : (૧) ઈચ્છા (૨) પ્રવૃત્તિ (૩) સ્થિરતા અને (૪) સિદ્ધિ કોટિના હોઈ શકે છે એટલે આ પાંચે યોગોને ઈચ્છાદિ ચાર યોગ વડે ગુણવાથી તેના વીસ ભેદ થાય છે.

ઈચ્છાદિ ચાર પ્રકારના યોગોનું સ્વરૂપ...

(૧) ઈચ્છાયોગ : ઉપરોક્ત સ્થાનાદિ યોગવાળા સાધકોની કથા અથવા વાત સાંભળીને તેમના પ્રતિ હર્ષ-પ્રમોદ થવા સાથે સ્વજીવનમાં આવી ઉત્તમ ધર્મક્રિયા-યોગપ્રક્રિયા સાધવાની ઈચ્છા ઉત્પન્ન થવી તે ‘ઈચ્છાયોગ’.

(૨) પ્રવૃત્તિયોગ : સર્વત્ર સર્વ અનુષ્ઠાનોમાં ઉપશમભાવપૂર્વક સ્થાનાદિ યોગોનું શાસ્ત્રવિધિ પ્રમાણે પાલન કરવું તે ‘પ્રવૃત્તિયોગ’.

(૩) સ્થિરતાયોગ : અનુષ્ઠાનોમાં કોઈ પણ અતિચાર-દોષ સંવ્યા વિના અસ્ખલિતપણે, અખંડિતપણે પ્રવૃત્તિ થવી તે ‘સ્થિરતાયોગ’.

(૪) સિદ્ધિયોગ : સમીપવર્તી અન્ય સાધકોમાં પણ સ્થાનાદિ યોગને સિદ્ધ કરવાનું સામર્થ્ય પ્રગટ થવું તે ‘સિદ્ધિયોગ’.

આ રીતે ઈચ્છાદિના ભેદથી સ્થૂલદૃષ્ટિએ સ્થાનાદિ યોગના વીસ ભેદ થાય છે અને સૂક્ષ્મદૃષ્ટિથી વિચારતાં તો ઈચ્છાદિના તારતમ્યને કારણે સ્થાનાદિ યોગના સ્વસ્થાનમાં અસંખ્ય પ્રકાર પણ ઘટી શકે છે. તેનું કારણ એ છે કે, મુમુક્ષુ સાધકોને તથાપ્રકારના ક્ષયોપશમ વિશેષથી સ્થાનાદિ યોગના જેવા જેવા પ્રકારનાં શ્રદ્ધા, પ્રીતિ, ધૃતિ, ધારણા, અને અનુપ્રેક્ષાદિ યોગો થાય છે તેવા તેવા પ્રકારના તેને ઈચ્છા, પ્રવૃત્તિ, સ્થિરતા અને સિદ્ધિ યોગો પ્રાપ્ત થાય છે.

ટૂંકમાં ઈચ્છાદિ યોગોની તરતમતા એ તથાવિધ ક્ષયોપશમજન્ય શ્રદ્ધા વગેરેની વિશેષતાને કારણે થાય છે, જેને જેવા પ્રકારનો ક્ષયોપશમ થયો હોય છે તેને તેવા પ્રકારની ઈચ્છા થાય છે.

સ્થાનાદિ યોગોમાં પ્રણિધાન (એકાગ્રતા) થવાથી ચૈત્યવંદન, પ્રતિક્રમણ વગેરે ક્રિયાઓ ભાવાત્મક બને છે તેને ભાવચૈત્યવંદન આદિ કહેવાય છે અને તે અમૃત અનુષ્ઠાનરૂપે હોવાથી, મુમુક્ષુ સાધકને અવશ્ય અનાલંબન યોગ પ્રાપ્ત કરાવીને અનુક્રમે મોક્ષસુખ આપનાર બને છે.

આ રીતે સ્થાનાદિ યોગોમાં ભક્તિયોગની પ્રધાનતા છે. તેના વિના શેષ યોગો પણ વાસ્તવિકરૂપે ફળદાયી બનતા નથી.

શરણાગતિ અને સર્વસમર્પિતભાવ પણ ભક્તિયોગનાં જ અંગ છે. શરણાગમનપૂર્વક સ્વદુષ્કૃતની ગર્હા અને સુકૃતની અનુમોદના કરવાથી મિથ્યાત્વાદિ પાપોનો પ્રતિધાત-નાશ અને સમ્યગ્દર્શનાદિ ગુણોનું બીજાધાન થાય છે.

એકાન્તે શરણ કરવા યોગ્ય પરમાત્માની શરણાગતિ એ ભક્તિનું બીજ છે અને ‘ભક્તિ’ એ સર્વ યોગોનું બીજ છે.

અધ્યાત્મયોગી ઉપાધ્યાય દેવચંદ્રજી

(કૃતિકારનું સંકલિત જીવન કવન)

પ્રસ્તુત સ્વોપજ ટબાયુક્ત ચોવીશીના કર્તા છે, 'પરમ પૂજ્ય ઉપાધ્યાય શ્રીમદ્ દેવચંદ્રજી વાચક મહારાજા.'

જન્મકાળ-ભૂમિ

મરુસ્થલ (મારવાડ-રાજસ્થાન) ના બીકાનેર નગરની પાસે આવેલ એક ગામમાં ઓસવાલવંશીય લૂણીઆ ગોત્રીય સુશ્રાવક શાહ તુલસીદાસજી વસતા હતા. તેમને ધનબાઈ નામક સુસંસ્કારી ધર્મપત્ની હતી.

જ્યારે બાળક ગર્ભમાં હતો ત્યારે તેઓએ ઉપાધ્યાય રાજસાગર વાચક પાસે એવી પ્રતિજ્ઞા કરી કે, 'જો અમને પુત્રરત્ન પ્રાપ્ત થશે તો અવશ્ય તેને સહર્ષ શ્રી જિનશાસનને સમર્પિત કરીશું !'

ધનબાઈના ગર્ભની વૃદ્ધિ થતાં શુભ સ્વપ્નો આવવા લાગ્યા. એક વખત સ્વપ્નમાં ધનબાઈએ પોતાના મુખમાં ચંદ્રને પ્રવેશતો જોયો. તે દરમ્યાન ખરતરગચ્છીય આચાર્ય શ્રી જિનચંદ્રસૂરિજી મહારાજ વિહાર કરતા તે ગામમાં આવ્યા. તેમને આ દંપતી દ્વારા સ્વપ્નનું ફળ પૂછાતા, તેઓએ સ્વપ્નશાસ્ત્રના આધારે ભાખ્યું કે, આ તમારો પુત્ર મહાન થશે. કાં તો છત્રપતિ (રાજા) અને કાં તો દીક્ષા લઈને પત્રપતિ (જ્ઞાનીમુનિ) બનશે.

ત્યારબાદ, વિ.સં. ૧૭૪૬ માં ધનબાઈએ ચંદ્રવત્ એવા પુત્ર રત્નને જન્મ આપ્યો અને સ્વપ્નાનુસાર તેનું નામ 'દેવચંદ્ર' રાખવામાં આવ્યું.

દીક્ષા-શાસ્ત્રાભ્યાસ

ચંદ્રની નિર્મળકળાની જેમ વૃદ્ધિ પામતો દેવચંદ્ર આઠ વર્ષનો થયો. જ્યારે વિહાર કરતા કરતા શ્રી રાજસાગરજી વાચક અનુક્રમે ત્યાં પધાર્યા ત્યારે પોતાની પ્રતિજ્ઞા મુજબ દંપતિએ બાળક દેવચંદ્રને ગુરૂના ચરણોમાં સમર્પિત કર્યો.

વિ.સં. ૧૭૫૬ માં દસ વર્ષની વયે દેવચંદ્રજી ને લઘુદીક્ષા આપવામાં આવી. પશ્ચાત્ ઉક્ત આચાર્યશ્રી જિનચંદ્રસૂરિજીએ વડી દીક્ષા આપીને તેમનું નામ 'રાજ વિમલ' રાખ્યું છતાં તેઓ દેવચંદ્રજીના નામથી જ વિખ્યાત થયા. તેમના ગુરૂદેવનું નામ ઉપાધ્યાય શ્રી દીપચંદ્રજી વાચક હતું.

(જો કે, દેવચંદ્રજીએ પોતાની કૃતિઓમાં બે-ત્રણ ઠેકાણે પોતાના ગુરૂ તરીકે રાજહંસગણિને લેખ્યા છે. જેમકે -

'રાજહંસ સહ ગુરૂ સુવસાયે દેવચંદ્ર ગુણ ગાયજી.....'

આ ઉપરથી એવી સંભાવના કરી શકાય કે, 'રાજહંસ ગણિ' અને 'દીપચંદ્રજી' બન્ને એક જ વ્યક્તિ હોય !)

પછી રાજસાગરજી વાચકે દીક્ષિત દેવચંદ્રજીને સરસ્વતી મંત્ર આપતા તેમણે બેલાડા ગામમાં રમ્ય વેણા તટે ભૂમિગૃહ (ભોયરા) માં તેની યથાર્થ સાધના કરી. જેથી પ્રસન્ન થયેલી સરસ્વતીએ તેમની રસના પર વાસ કર્યો. તે કારણે તેમણે ૫૬ આવશ્યક સૂત્ર, જૈનેતર દર્શનના ૧૮ કોષ, કૌમુદી-મહાભાષ્યાદિ વ્યાકરણો, પિંગળ, સ્વરોદય, તત્ત્વાર્થસૂત્ર, આવશ્યક બૃહદ્વૃત્તિ, વિશેષાવશ્યકભાષ્ય, શ્રી હરિભદ્રસૂરિ-હેમચંદ્રસૂરિ-ઉપાધ્યાય યશોવિજયજીના ગ્રન્થો, છ કર્મગ્રન્થ, કમ્પપયડી આદિ અનેક આગમિક-આગમેતર ગ્રન્થ સાગરમાં જૈન આમ્નાયથી અવગાહન કરીને શ્વેતજ્ઞાનરસનું પાન કર્યું હતું.

શ્રી જ્ઞાનસારજીએ સાધુપદની સજ્જાયના ટબામાં જણાવ્યું છે કે, દેવચંદ્રજીને એક પૂર્વનું ઉચ્ચકોટિનું દિવ્ય જ્ઞાન હતું.

ગુરુપરંપરા

ખરતરગચ્છમાં ૬૧મી પાટે શ્રી જિનચંદ્રસૂરિ પ્રભાવક આચાર્ય થયા કે જેમણે સમ્રાટ અકબર ઉપર પોતાનો પ્રભાવ પાડીને ‘યુગ પ્રધાન’નું બિરુદ પ્રાપ્ત કર્યું હતું. તેમના શિષ્ય શ્રી પુણ્યપ્રધાન ઉપાધ્યાયજી થયા. તેમના શિષ્ય સુમતિસાગર (સુમતિસાર) ઉપાધ્યાય થયા કે જેઓને ‘વિદ્યા વિશારદ’ બિરુદ મળ્યું હતું. તેમના શિષ્ય શ્રી સાધુ રંગજી અને તેમના શિષ્ય શ્રી રાજ સાગરજી (રાજસારજી) થયા. તેમના શિષ્ય શ્રી જ્ઞાનધર્મ પાઠક (ઉપાધ્યાય) થયા. તેમના શિષ્ય દીપચંદ્ર પાઠક ઉપાધ્યાય (રાજહંસગણિ) થયા, તેમના શિષ્ય શ્રી દેવચંદ્રગણિ પંડિત થયા, કે જેઓ પ્રસ્તુત ગ્રંથના રચયિતા છે.

વિહાર-ગ્રંથસર્જન-શાસન પ્રભાવના

તેમણે (પોતાના આચાર્યદેવ શ્રી જિનચંદ્ર સૂરિના આદેશથી) વિ.સ. ૧૭૬૬ ના વૈશાખ મહિનામાં મુલતાન (પંજાબ)માં ધ્યાન દીપિકા ચતુષ્પદી નામનો ગ્રંથ બનાવ્યો. પ્રસ્તુત ગ્રંથની પ્રશસ્તિ -

“સંવત લેશ્યા રસને વારો, જોય પદાર્થ (૧૭૬૬) વિચારોજી ।
અનુપમ પરમાત્મ પદ ધારો, માધવ માસ ઉદારોજી ।।
ખરતર આચાર જ ગચ્છ ધારી, જિનચંદ્રસૂરિ જયકારીજી ।
તસુ આદેશ લહી સુખકારી, શ્રી મુલતાન મઝારીજી ।।
ધ્યાન દીપિકા એહવો નામો, અરથ અછે અભિરામોજી ।
રવિશશિ લગિ થિરતા એ પામી, દેવચંદ્ર કહે આમોજી ।।”

તેમણે બિકાનેર (રાજસ્થાન)માં ચોમાસુ કર્યું અને વિ.સ. ૧૭૬૭ ના પોષ મહિનામાં દ્રવ્યપ્રકાશ ગ્રંથ ૭ ભાષામાં બનાવ્યો. પ્રસ્તુત ગ્રંથની પ્રશસ્તિ -

“અન્ય મત સૌ અરૂંદ, બંધત હે દેવચંદ્ર ।
એસે જેન આગમમેં. દ્રવ્યપ્રકાશ હે ।।”

વિક્રમસંવત માન યહ, ભય લેશ્યા કે ભેદ,
શુદ્ધ સંયમ અનુમોદિકે, કરી આસવકો છેદ (૧૭૬૭).

ત્યારબાદ વિ.સં. ૧૭૭૪ માં શ્રી રાજ સાગર વાચક તથા સં. ૧૭૭૫ માં શ્રી જ્ઞાન ધર્મ પાઠક સ્વર્ગસ્થ થયા.

ત્યાર બાદ મોટા કોટ મરોટ (મારવાડ-રાજસ્થાન)માં ચાતુર્માસ કર્યું અને ત્યાં વિ.સં. ૧૭૭૬ ના ફાગણ માસમાં પોતાના અતિ સહાયક એવા મિત્ર દુર્ગાદાસના આત્મ કલ્યાણાર્થે “આગમસારોદ્ધાર” ગ્રંથની રચના કરી. આ વાત તેઓ સ્વ હસ્તે ગ્રંથમાં જણાવે છે-

“આગમ સારોદ્ધાર યહ, પ્રાકૃત-સંસ્કૃત રૂપ ।
ગ્રંથ કીનો દેવચંદ્ર મુનિ, જ્ઞાનામૃત રસ કૂપ ।।
કર્થો ઈહાં સહાય અતિ, દુર્ગાદાસ શુભ ચિત્ત ।
સમજાવન નિજ મિત્રકુ, કીનો ગ્રંથ પવિત્ર ।।
સંવત સિત્તર છિહતરે, મન શુદ્ધ ફાગુણ માસ ।
મોટે કોટમરોટમેં, વસતા સુખ ચોમાસ ।।”

ત્યારબાદ, વિ.સં. ૧૭૭૭ માં પાટણ (ગુજરાત) પધાર્યા. ત્યાં પૂર્ણિમા ગચ્છના નગરશેઠ શ્રીમાળીવંશીય શ્રાવક દોશી તેજસી જેતસીએ પૂર્ણિમા ગચ્છના શ્રી ભાવપ્રભસૂરિના ઉપદેશથી સહસ્રકુટ જિનબિંબ ભરાવીને તેમની પાસે જ પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. તે વખતે તપાગચ્છીય શ્રી જ્ઞાનવિમલસૂરિજી મ.સા.પણ ત્યાં ઉપસ્થિત હતા, ત્યારે શ્રી દેવચંદ્રજીએ સહસ્રકુટ માં આવતા ૧૦૨૪ જિનના નામોને જણાવતાં (ગણાવતાં) બન્ને (દેવચંદ્રજી અને જ્ઞાનવિમલજી) વચ્ચે પ્રીતિ-મૈત્રી વૃદ્ધિ પામી હતી. તેમણે બન્નેએ મળીને આનંદધન ચોવીશીના છેલ્લા બે સ્તવનો રચ્યા છે.

ત્યારબાદ શ્રીમદ્ દેવચંદ્રજીએ અનેક ભવ્ય પ્રતિષ્ઠાઓ મહોત્સવો કરાવ્યા

પ્ર.(૧૨ થી ૨૫)

શ્રી દેવચંદ્રજી ઉપસ્થિત હતા.

વિ.સં. ૧૭૮૮ માં શત્રુંજય તીર્થ પર શ્રી કુંથુનાથની પ્રતિષ્ઠા વખતે દેવચંદ્રજી પોતાના ગુરુદેવની સાથે હાજર હતા. તેજ વર્ષે તેમના ગુરુદેવ શ્રી દીપચંદ્રજી પાઠક સ્વર્ગે સિધાવ્યા.

અમદાવાદમાં રત્નસિંહ ભંડારી સૂબાના ઈષ્ટ પ્રિય મિત્ર આણંદરાયને ધર્મચર્યામાં જીતવાથી સૂબો પણ તેમને વંદન કરવા આવ્યો હતો. તથા ત્યાં ફાટી નીકળેલા મૃગી ઉપદ્રવ રોગચાળાને પણ મહાજનોની વિનંતીથી દેવચંદ્રજીએ શમાવ્યો હતો. એટલું જ નહિ રણકુંવરજીના સૈન્ય સામે ભંડારીએ ગુરુકૃપાથી વિજય મેળવ્યો હતો.

ઘોળકા (ગુજરાત)વાસી શ્રાવક જયચંદ શેઠની પ્રેરણાથી એક વિષ્ણુયોગીને દેવચંદ્રજીએ જૈન બનાવ્યો હતો.

ત્યારબાદ, વિ.સં. ૧૭૮૫ માં પાલીતાણા અને વિ.સં. ૧૭૮૬ તથા વિ.સં. ૧૭૮૭ માં નવાનગર (જામનગર) માં સ્થિરતા કરી હતી. ત્યાં હુંદકોને જીતીને બંધ થયેલ જિનપૂજાને પુનઃ ચાલુ કરાવી. ત્યાં વિ.સં. ૧૭૮૬ના કાર્તિક સુદ ૧ ના દિવસે નવાનગર (જામનગર)માં ‘વિચારસાર’ અને સુદ ૫ ના દિવસે ‘જ્ઞાનમંજરી’ (મહો. યશોવિજય વિરચિત જ્ઞાનસાર પર ટીકા) ગ્રંથ પૂર્ણ કર્યા.

પ્રસ્તુત છે, ‘વિચાર સાર ગ્રન્થની પ્રશસ્તિ’ -

“જા જિણવાળી વિજયઈ, તાવ ચિરં ચિટ્ટુડમં વયળં ।

નૂતળ પૂર્મિર ઇયં, દેવચંદેણ નાળટં ॥

રસનિહી સંજમ (૧૭૯૬) વરિસે, સિરીગોયમ કેવલસ્ય વર દિવસે ।

આવત્યં ઉદ્ધરિયો, સમય સમુદ્ધાઓ રુદ્ધાઓ ॥”

ત્યારબાદ, પડધરીના ઠાકુરને પ્રતિબોધીને શ્રી દેવચંદ્રજી પુનઃ પાલીતાણા તથા નવાનગરમાં પધાર્યા.

પછી, વિ.સં. ૧૮૦૨-૧૮૦૩ માં રાણાવાવમાં સ્થિરતા કરી અને ત્યાંના રાણાનો ભગંદર વ્યાધિ મટાવ્યો.

વિ.સં. ૧૮૦૪ માં ભાવનગર આવીને હુંદક મેના ઠાકરસીને મૂર્તિપૂજક બનાવ્યો તથા ત્યાંના રાજા ભાવસિંહજીને (જેના નામ ઉપરથી ભાવનગર નામ સ્થપાયું) જૈનધર્મ પ્રત્યે પ્રીતિવાન બનાવ્યો તથા આ જ સાલમાં પાલીતાણા જઈ ત્યાંના મૃગી નામના રોગચાળાને દૂર કર્યો.

વિ.સં. ૧૮૦૫-૧૮૦૬ માં લીંબડી (ગુજરાત)માં સ્થિરતા કરી અને લીંબડીના દેરાસરજીના મૂળનાયકની બન્ને બાજુએ બે દેરીઓની પ્રતિષ્ઠા કરાવી તથા ધ્રાંગધ્રા અને ચૂડામાં પણ જિનબિંબોની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. ધ્રાંગધ્રામાં તેમને સુખાનંદજીનો મેળાપ થયો હતો.

વિ.સં. ૧૮૦૮માં ગુજરાતથી શત્રુંજયમાં બહુ દ્રવ્ય ખર્ચાવી પૂજા-અર્ચના કરાવી. પછી વિ.સં. ૧૮૦૮-૧૮૧૦ માં ગુજરાતમાં ચાતુર્માસ કર્યો.

વિ.સં. ૧૮૧૦ માં સુરતના શ્રી કચરાકીકા સંઘવીના શત્રુંજયતીર્થનાં સંઘમાં શ્રી દેવચંદ્રજી પધાર્યા અને શત્રુંજય પર ૬૦,૦૦૦/- દ્રવ્ય ખર્ચા જિનબિંબોની પ્રતિષ્ઠા કરી. સંઘવીના સ્તવનમાં શ્રીમદ્જી કહે છે કે -

સંવત અઢાર ચિડોતેર (૧૮.... ?) વરસે, સીત મૃગસિર તેરસીયે ।

શ્રી સુરતથી ભક્તિ હરખથી, સંઘ સહિત ઉલ્લેલીએ ॥

કચરાકીકા જિનવર ભક્તિ, રૂપચંદ ગુણવંતજીએ ॥

જ્ઞાનાનંદિત ત્રિભુવનવંદિત, પરમેશ્વર ગુણભીના ।

દેવચંદ્ર પદ પામે અદ્ભૂત, પરમ મંગળ લયલીના ॥

તથા ક્રિયોદ્ધાર કર્યો. તેમાં અપરિગ્રહને સવિશેષ પ્રધાનતા આપી.

ત્યારબાદ રાજનગર (અમદાવાદ) આવી નાગોરી સરાહ માં ઉતરી ભગવતી સૂત્રની વાચના કરી અને તત્ત્વ હુંદક માણેકલાલને મૂર્તિપૂજક બનાવી, નવું ચૈત્ય કરાવી, તેમાં પ્રતિમા સ્થાપી.

વિ.સં. ૧૭૭૯ માં ખંભાત ચાતુર્માસ કર્યું પછી શત્રુંજયતીર્થ ઉપર નવાં ચૈત્યો કરાવી જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો.

વિ.સં. ૧૭૮૧-૮૨-૮૩ માં કારીગરો પાસે જીર્ણોદ્ધારનું કાર્ય કરાવી શત્રુંજય તીર્થનો મહિમા વધાર્યો.

ત્યાર પછી દેવચંદ્રજી અમદાવાદ આવ્યા અને ત્યાંથી સુરત ગયા.

વિ.સં. ૧૭૮૫-૮૬-૮૭ માં પાલીતાણામાં પ્રતિષ્ઠા કરી પુનઃ રાજનગર (અમદાવાદ) આવીને ચોમાસુ કર્યું. ત્યાં શાંતિનાથની પોળમાં સહસ્રકૃષ્ણાની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. તેમજ સહસ્રકૂટ અને સમવસરણની પ્રતિષ્ઠા વખતે પણ

વિ.સં. ૧૮૧૧ માં લીંબીમાં પ્રતિષ્ઠા કરી
અને વઢવાણમાં હુંઢક શ્રાવકોને પ્રતિબોધ્યા.

વાચકપદ

પ્રદાન-શિષ્યસંપદા-સ્વર્ગગમ-

વિ.સં. ૧૮૧૨ માં શ્રીમદ્ દેવચંદ્રજી
રાજનગર (અમદાવાદ) પધાર્યા. ત્યારે તેમના
ગચ્છાધિપતિએ મહોચ્છવપૂર્વક તેમને વાચકપદ
અર્પણ કર્યું.

શ્રીમદ્ દેવચંદ્રજી વાચકવર્ચ અમદાવાદમાં
દોશીવાડામાં બિરાજતા હતા ત્યારે વાયુપ્રકોપથી
વમનાદિ વ્યાધિ થતા પોતાના શિષ્યોને બોલાવી
હિતશિક્ષા આપી.

શ્રી દેવચંદ્રજીના મુખ્ય બે શિષ્યો હતા. (૧)
શ્રી મનરૂપજી અને (૨) તર્કશાસ્ત્રના અભ્યાસી
શ્રી વિજયચંદ્રજી. તેમાં શ્રી મનરૂપજીના બે શિષ્યો

હતા, (૧) શ્રી વક્તુજી અને શ્રી રાયચંદ્રજી તથા શ્રી વિજયચંદ્રજી ને પણ બે શિષ્યો હતા, (૧) શ્રી રૂપચંદ્રજી અને (૨) શ્રી સભાચંદ્રજી. વળી
તેમને શ્રીમતિરત્ન, શ્રીરાજલાલજી, શ્રી જ્ઞાનકુશળજી અને શ્રી રાજપ્રમોદજી વગેરે અન્ય શિષ્યો પણ હતા.

વિ.સં. ૧૮૧૨ ના ભાદ્રપદ અમાવસ્થાને રાત્રે એક પ્રહર પૂર્ણ થતા દશવૈકાલિક, ઉત્તરાધ્યયન વગેરે સૂત્રો શ્રવણ કરતાં કરતાં તથા શ્રી
અરિહંતનું ધ્યાન ધરતાં ધરતાં શ્રી દેવચંદ્રજી કાળગતિ પામ્યા. અને ઘણું દ્રવ્ય ખર્ચીને સર્વ શ્રાવકોએ મહોત્સવપૂર્વક તેમના મૃતદેહને દાહ
દીધો.

કહેવાય છે કે, તેમના મસ્તકમાં મણિ હતો તે હાથ આવ્યો નહિ. સર્વ મહાજનોએ મળી દાહસ્થળે સ્તૂપ કરાવી તેમની ચરણપાદુકા
સ્થાપન કરી.

વિ.સં. ૧૭૪૩ માં તપાગચ્છીય મહોપાધ્યાયજી યશોવિજયજી દેવલોક થયા બાદ બે વર્ષે શ્રીમદ્ દેવચંદ્રજી જન્મ્યા હતા. તેઓ
ખરતરગચ્છીય હોવા છતાં તપાગચ્છના હરિભદ્રસૂરિજી, આનંદધનજી, યશોવિજયજીને ‘પૂજ્ય મહાપુરૂષો’ ગણી તેમના ગ્રંથોનો બહોળો
અભ્યાસ કર્યો અને ઠેર ઠેર પોતાની કૃતિઓમાં તેમના અવતરણો ટાંક્યા છે. જૈનેતર યોગ સૂત્રકાર પતંજલીને પણ ‘મહાત્મા’ કહીને
લેખ્યા છે. વળી, તપાગચ્છીય શ્રી ખીમાવિજયના શિષ્ય શ્રી જિનવિજયજીને પાટણ જઈને શ્રી વિશેષાવશ્યક ભાષ્ય ભણાવ્યું હતું.

તે અંગેનો પ્રસ્તુત પાઠ -

“શ્રી જ્ઞાનવિમળ સૂરિજી કન્હે, વાંચી ભગવતી ખાસ ।
મહાભાષ્ય અમૃત લલ્હો, દેવચંદ્ર ગણિ ખાસ ॥”

વળી, શ્રી જિનવિજયજીના શિષ્ય ઉત્તમવિજયજીને ભાવનગરના ચોમાસામાં આગમોનો અભ્યાસ કરાવ્યો હતો. પ્રસ્તુત છે તે અંગેનો
શ્રી ઉત્તમવિજય નિર્વાણ રાસનો પાઠ -

“ભાવનગર આદેશે રહ્યા, ભવિહિત કરે મારા લાલ ।
તેડાવ્યા દેવચંદ્રજીને, હવે આદરે મારા લાલ ॥
વાંચે શ્રી દેવચંદ્રજી પાસે, ભગવતી મારા લાલ ।
પન્નવણા અનુયોગદ્વાર, વળી શુભમતિ મારા લાલ ॥
સર્વ આગમની આજ્ઞા દીધી, દેવચંદ્રજી મારા લાલ ।
જાણી યોગ્ય તથા ગુણગણના વૃંદજી મારા લાલ ॥”

તપાગચ્છ, ખરતરગચ્છ અને અંચલગચ્છના વિદ્વાન મુનિવરો પ્રત્યે તેમનો ઘણો પ્રેમભાવ હોવાથી તથા તેમની ગુણાનુરાગિતા,
સમભાવદ્રષ્ટિ અને આત્મજ્ઞાનીતાને કારણે સર્વ ગચ્છોમાં તેમની મહત્તા, પ્રતિષ્ઠા, ખ્યાતિ અને વિદ્યતા તેમની હયાતીમાં જ વૃદ્ધિ પામી હતી.
તપાગચ્છીય શ્રી પદ્મવિજયજી, શ્રી ઉત્તમવિજય નિર્વાણ રાસમાં જણાવે છે કે -

“ખરતરગચ્છ માંહે થયા રે, નામે શ્રી દેવચંદ્ર રે ।
જેન સિદ્ધાંત શિરોમણિ રે, લોલ ।
ધૈર્યાદિક ગુણવૃંદરે, દેશના જાસ સ્વરૂપની રે લોલ ॥”

વિ.સં. ૧૮૨૫ ના આસો સુદ ૮ ના રવિવારે સંપૂર્ણના પ્રાપ્ત 'દેવવિલાસ રાસ'ના પ્રારંભમાં જ પૂજ્યશ્રીના ૨૨ ગુણોનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. જે જાણવાલાયક છે - (૧) સત્યવક્તા (૨) બુદ્ધિમાન (૩) જ્ઞાનવંત (૪) શાસ્ત્રધ્યાની (૫) નિષ્કપટી (૬) અકોધી (૭) નિરહંકારી (૮) સૂત્રનિપુણ (આગમ, કર્મગ્રંથ, કર્મ-પ્રકૃતિ આદિમાં નિષ્ણાત) (૯) અન્ય સકલ શાસ્ત્રના પારગામી (અલંકાર, કૌમુદી, ભાષ્ય ૧૮ કોષ, સકળભાષા, પિંગલ, નૈષધાદિ કાવ્યો, સ્વરોદય, જ્યોતિષ, સિદ્ધાન્ત, ન્યાયશાસ્ત્ર, સાહિત્યશાસ્ત્રાદિ, સ્વપર શાસ્ત્રમાં પ્રવીણ) (૧૦) દાનેશ્વરી (દીન પર ઉપકાર કરનારા) (૧૧) વિદ્યાના દાનની શાળા પર પ્રેમી (અનેક ગચ્છના મુનિઓને વિદ્યાદાન દેનાર તેમજ અન્ય ધર્મીને વિદ્યા શીખવનાર) (૧૨)

પુસ્તકસંગ્રાહક (૧૩) વાયકપદપ્રાપ્ત (૧૪) વાદીજીવક (૧૫) નૂતન ચૈત્યકારક (૧૬) વચનાતિશયવાળા (તેથી ધર્મસ્થાનકે દ્રવ્ય ખર્ચાવનાર) (૧૭) રાજેન્દ્રપ્રધાનપૂજિત (૧૮) મારિઉપદ્રવનાશક (૧૯) સુવિખ્યાત (૨૦) ક્રિયોદ્ધારક (૨૧) મસ્તકમાં મણિધારક અને (૨૨) પ્રભાવક. આમાંનાં ઘણાં વિશેષણો પ્રાયઃ યોગ્ય અને સાર્થક ગણી શકાય.

અંતર્મુખી અને સ્વરૂપલક્ષી જીવન

પરમ પૂજ્ય વાયકવર્ચ શ્રી દેવચંદ્રજી મહારાજ વિદ્વાન, પ્રભાવક, લેખક, અધ્યાપક, વક્તા હોવાની સાથે જ અધ્યાત્મયોગી, અંતર્મુખી અને આત્મજ્ઞાની પણ હતા.

જેમ અરિસામાં વ્યક્તિનું પ્રતિબિંબ પડે છે, તેમ લેખમાં લેખકનું, ગાયનમાં ગાયકનું, ચાલમાં ચાલકનું અને કૃતિમાં કૃતિકારનું વ્યક્તિત્વ પ્રતિબિંબિત થાય છે.

તેમની રચનાશૈલી ઉપરથી જ તેમનામાં પ્રકટિત ઉચ્ચકક્ષાની આત્મદશાની સહજ પ્રતીતિ થઈ જાય છે કે શ્રીમદ્ દેવચંદ્રજીને સ્વરૂપની ઝાંખી અવશ્ય થઈ હતી જ, કેમકે સ્વરૂપની સિદ્ધિ સિવાય નિજાનંદ મસ્તીનો આટલો ઉછાળો આવે જ શી રીતે ?

કેમકે, પૌદ્ગલિક પર-પદાર્થોના કામરસને છોડ્યા વગર અને આત્મિક શુદ્ધ સ્વરૂપના અનુભવ-રસ ના આનંદને માણ્યા વગર કોઈપણ આત્માની વૃત્તિ અંતર્મુખ થતી જ નથી. અનાદિકાલીન દેહાધ્યાસના નાશપૂર્વક આત્મસ્વભાવમાં સ્થિર થવાની પ્રવૃત્તિ કરે ત્યારે સચ્ચિદાનંદમય આત્મિકસુખનું આસ્વાદન થાય છે.

દેવચંદ્રજી આવી ઉત્તમ જ્ઞાનદશાના ધણી હતા તથા તેઓ બાળબ્રહ્મચારી હોવાથી તેમની આત્મિક શુદ્ધોપયોગની રમણતામાં ન્યૂનતા કે શુન્યતા આવતી ન હતી.

શ્રીમદ્ દેવચંદ્રજી ઉપાધ્યાયે આગમોમાં રહેલા સારામાં સારા અને ગંભીરમાં ગંભીર તત્ત્વ એવા દ્રવ્યાનુયોગ જેવા ગહન પદાર્થોને પણ પ્રસ્તુત ચોવીસી આદિ પદ્ય ગ્રંથોમાં ખૂબ સાદી અને સરળ રીતે ગુંથી લીધા છે. એટલું જ નહિ, તેના ઉપર સ્વોપજ બાલાવબોધ લખીને એ વિદ્વદ્ભોગ્ય ગહન વિષયોને જનભોગ્ય સહજ બનાવી દીધા છે.

વળી, તેઓ જ્યારે પ્રભુ ભક્તિમાં લયલીન થઈને મસ્તમૌજ બની જતા હતા ત્યારે દેહાતીત બનીને બાહ્યભાવથી સર્વથા પરાક્રમુખ બની જતા હતા અને સ્વરૂપરમણતામાં ખોવાઈ જતા હતા. માટે જ તેમના ગ્રંથરૂપી સરોવરો ભક્તિરસની સાથે તત્ત્વરસ, અધ્યાત્મરસ, વૈરાગ્યરસ અને સમતારસથી છલકાય છે.

તેઓ શ્રી જ્ઞાનસાગરજી, મહોપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી, શ્રી જ્ઞાનવિમલસૂરિજી, શ્રી જિનવિજયજી, શ્રી ઉત્તમવિજયજી, શ્રી ખીમાવિજયજી, શ્રી વિનયવિજયજી, શ્રી ઉદયરત્નવિજયજી, શ્રી મોહનવિજયજી વગેરે મહાસમર્થ, વિદ્વાન, કવિ, પંડિતોના સમકાલીન હતા તથા પોતે પણ લૌકિક ભાષામાં અનેક ગ્રંથોના સર્જન દ્વારા આગમ-સાગરમાં ડૂબકી લગાવીને પોતાની મેઘાવિતાને સહારે તેમાંથી વીણી વીણીને સામાન્ય જન સમક્ષ તત્ત્વરૂપી રત્નોનો ખડકલો કર્યો છે.

ચમત્કારી મહાપુરુષ

દેહની અને દુનિયાની દુઃખદાયિતા-દર્દનાકતાનું પૂર્ણ સ્વરૂપ જાણ્યા ને માણ્યા વિના આત્માનું સંપૂર્ણ સ્વરૂપ જાણી કે માણી શકાતું નથી અને આત્માની ઉપાસના વગર આત્માની અનંત શક્તિઓ પ્રગટ થતી નથી. જ્યારે આત્મસ્થિત અનંત શક્તિઓનો સાક્ષાત્કાર થાય છે ત્યારે પરમાત્માની પેરે અનેક ચમત્કારો સર્જાય છે. જ્ઞાનાર્ણવમાં કહ્યું છે કે -

“અહો અનંતવીર્યોઽયમાત્મા વિશ્વપ્રકાશકઃ ।

ત્રૈલોક્યં ચાલયત્યેવ ધ્યાનશક્તિ પ્રભાવતઃ ॥”

અર્થાત્ “આત્મા અનંત વીર્યવાન છે, વિશ્વનો પ્રકાશક છે તથા ધ્યાન-શક્તિના પ્રભાવે ત્રણે લોકને ચલાયમાન કરવા શક્તિમાન છે.”

પરંતુ, પ્રસંગ વિના મહાત્માઓની મહાશક્તિનાં દર્શન થતાં નથી અને મહાત્માઓ જ્યાં ત્યાં ને જ્યારે ત્યારે જ્ઞાનીઓ અને વાદિઓની પેઠે પોતાની શક્તિનું પ્રદર્શન કરતા પણ નથી.

પ્રસ્તુત કૃતિકાર શ્રીમદ્ દેવચંદ્રજી પણ એવા જ એક ચમત્કારી હસ્ટી હતા. તેમનામાં અનેક પ્રકારના અવધાનો કરવાની શક્તિ ખીલી હોવા છતાં વર્તમાનકાલીન મહાત્માઓની જેમ અવધાનના ખેલો કરતા ન હતા, પરંતુ જિનશાસનની પ્રભાવના માટે તેનો ઉપયોગ અવશ્ય કરતા હતા. એવા ઘણા પ્રસંગો માંથી બે પ્રસંગો અત્રે ઉલ્લેખનીય છે.

(૧) પૂર્વે જામનગર (ગુજરાત)માં મુસ્લીમોનું જોર વધતાં તમામ પ્રતિમાઓ દેરાસરના ભોયરામાં ભંડારવામાં આવી. મુસલમાનોએ બળજબરીથી તે દેરાસરનો કબજો પોતાના તાબામાં લઈને તેને મસ્જિદ તરીકે વાપરવા લાગ્યા.

કાળક્રમે મુસ્લિમોનું જોર ઘટતાં અને હિન્દુરાજ અમલમાં આવતાં જૈનોએ તે દેરાસરનો કબજો પાછો મેળવવા ખૂબ મહેનત કરી છતાં કંઈ વળ્યું નહિ.

અઢારે વર્ષ કબૂલ કરતી હતી કે બાહ્ય-અભ્યંતર ઉભય રીતે આ જૈનમંદિર જ છે છતાં ચમત્કાર વગર નમસ્કાર થાય તેવા સંજોગો નો'તા. એવામાં શ્રી દેવચંદ્રજી મ.સા. ત્યાં આવ્યા. તેમણે રાજ દરબારમાં 'આ જૈન દેરાસર' હોવા અંગેની, જ્યારે મુસલમાનોએ 'આ મસ્જિદ' હોવા અંગેની સાબિતી કરવા માટેના પ્રયાસો ચાલુ કર્યા.

અંતે રાજાએ તે દેરાસરને તાળું લગાડીને એવો ઠરાવ કર્યો કે, જેની સ્તુતિથી દરવાજા ઉઘડશે તેને આ જગ્યાનો હક્ક સોંપવામાં આવશે.

સૌ પ્રથમ મુસ્લિમોએ પોતાના કુરાનાદિ દ્વારા ઘણી પ્રાર્થના કરી છતાં કાંઈ જ ન થયું. ત્યારબાદ, શ્રીમદ્ શ્રી જિનેન્દ્ર ભગવાનની સ્તુતિ કરતા જ તડાક કરતા તાળાઓ તૂટી ગયા. પછી તત્ત્વસ્થ વૃદ્ધ શ્રાવકોએ ત્યાં ગુપ્ત ભોયરામાં રહેલ પ્રતિમાઓ બતાવવાની શ્રીમદ્ને વિનંતિ કરી. ત્યારે શ્રી દેવચંદ્રજીની પ્રભુ સ્તુતિથી ભોંયરાના તાળાઓ તૂટી જતા તેમાં ભંડારેલ સંખ્યાબંધ પ્રતિમાઓ દેખાઈ જેમની તે દેરાસરજીમાં વિધિપૂર્વક પુનઃ પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી.

જામનગરના રાજા અને પ્રજાજન તેમના આ ચમત્કારથી ખૂબ પ્રભાવિત થયા અને સર્વત્ર શ્રી જિનશાસનની અદ્ભુત પ્રભાવના થઈ. (૨) મોટા કોટમરોટ (મારવાડ)ના ચાતુર્માસ દરમ્યાન શ્રીમદ્ દેવચંદ્રજી મહોપાધ્યાય યશોવિજયજી કૃત 'જ્ઞાનસાર' ગ્રંથ ઉપર સ્વાનુભવ ઉપરથી ઊંડાં ઉતરીને આત્મસ્વરૂપદર્શક અદ્ભુત વ્યાખ્યાન કરમાવતા હતા, જેથી શ્રોતાઓનો હૃદયરૂપી પ્યાલો જ્ઞાનાનંદરૂપી રસથી છલકાઈ જતો હતો.

તે વ્યાખ્યાનમાં નિયમિત રીતે પ્રતિદિન એક વૃદ્ધ બ્રાહ્મણ પણ આવતો હતો અને પૂજ્યશ્રીના તાત્ત્વિક વ્યાખ્યાન શ્રવણ કરીને અત્યંત પુલકિત થઈ જતો હતો પરંતુ તે ક્યાંથી આવતો અને ક્યાં જતો તે કોઈ જોઈ-જાણી શકતું નો'તું.

એક વખત રાત્રે તે વૃદ્ધ બ્રાહ્મણે ઉપાશ્રયમાં આવીને શ્રીમદ્જીને વંદના કરીને જણાવ્યું, “હું ધરણેન્દ્ર છું. તમારી આત્મસ્વરૂપ જ્ઞાપક દેશના મેં ચાર મહિના પર્યંત અસ્પૃશ્ય રીતે શ્રવણ કરી છે. વર્તમાન કાળમાં પણ ભરતક્ષેત્રમાં તીર્થંકરની પેઠે આપ આત્મસ્વરૂપની વ્યાખ્યા કરો છો તેથી હું અત્યંત ખુશ થયો છું.”

ત્યારબાદ ધરણેન્દ્રએ તેમને કંઈક માંગવાનું કહેતાં તેઓએ નનૈયો ભણતાં સ્પષ્ટ કહ્યું કે, “અનંત દુઃખનાશક અને અનંત સુખદાયક એવા આત્મિક-શુદ્ધોપયોગ સિવાય મને અન્ય કશાયનો ખપ નથી.”

તેમની નિઃસ્પૃહતાથી હૃષ્ટ થયેલ ધરણેન્દ્રએ તત્ત્વસ્થ સર્વ સાધુઓને પોતાની સત્યતા સાબિત કરવા સારૂ પોતાનું ઉત્તર વૈકિય શરીર પ્રકટ કરી બતાવ્યું. જેથી સર્વની આંખો એકદમ અંજાઈ ગઈ.

જો કે અધ્યાત્મયોગીઓ ક્યારેય દેવતાઓને નિષ્કારણ આરાધતા નથી. તો પણ તેઓના જ્ઞાન-ધ્યાનાદિ ગુણોથી આકર્ષિત દેવો સ્વયં તેમનું સાનિધ્ય કરતા હોય છે. એવા ઘણાં ઉદાહરણો શાસ્ત્રોમાં મૌજુદ છે.

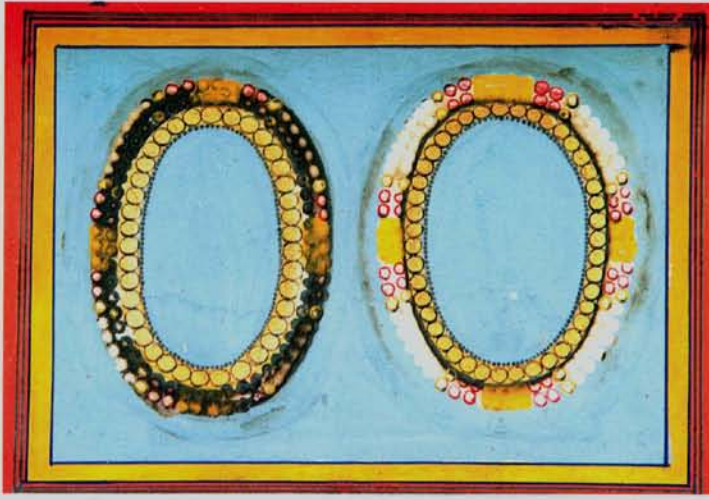
એવા નાના-મોટા ઘણા ચમત્કારો તેમના નામથી પ્રચલિત છે.

મહાવિદેહમાં કેવળી તરીકે અવતાર

“શ્રીમદ્ દેવચંદ્રજી ઉપાધ્યાય વર્તમાનમાં મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં કેવળી તરીકે વિચરી રહ્યાં છે.” એમ અનેક મનુષ્યોના મુખે કિંવદંતી તરીકે શ્રવણ કરવામાં આવ્યું છે.

(૧) પાટણ (ગુજરાત)માં શ્રીમદ્ દેવચંદ્રજીના રાગી અને અધ્યાત્મજ્ઞાની એવા એક શ્રાવકના મહાન તપની આરાધનાથી પ્રભાવિત દેવે તેમને સાક્ષાત દર્શન આપ્યું હતું. તે વખતે શ્રાવકે દેવને શ્રીમદ્જીની ગતિ વિષે પૂછતાં, દેવે ઉપરોક્ત વાત જણાવી હતી.

(૨) અમદાવાદમાં સારંગપુર તળીયાની પોળમાં અધ્યાત્મજ્ઞાની પરમ ધ્યાની, વિશિષ્ટ વૈરાગી શ્રી મણિચંદ્રજી નામના મહાત્માપરસી યતિ-સાધુજી હતા.

તેમના તપના પ્રભાવે ધરણોન્દ્રએ સાક્ષાત્ દર્શન આપીને વરદાન માગવાનું કહ્યું. તે વખતે યતિજી રક્તપિત્તના રોગથી પીડાતા હોવા છતાં તેમણે તેના નિવારણ માટે કંઈ ન માંગતાં શ્રી દેવચંદ્રજી, શ્રી આનંદધનજી અને મહોપાધ્યાયજી શ્રી યશોવિજયજીની ગત વિષે પૂછ્યું હતું. તે વખતે ધરણોન્દ્રએ શ્રી દેવચંદ્રજીને હાલ મહાવિદેહમાં વિચરતા કેવળી તરીકે અને શેષ બન્ને મહાત્માઓને એકાવતારી તરીકે વર્ણવ્યા હતા.

(૩) કલકત્તા નિવાસી અધ્યાત્મજ્ઞાની સુશ્રાવક હીરજીભાઈએ પણ આ જ હકીકત દર્શાવતી કિંવદંતી કહી હતી.

ટૂંકમાં, “તત્ત્વં તુ કેવલીગમ્યમ્” પરંતુ એક વાત નિશ્ચિત છે કે તેઓ ભલે હાલ સદેહે અહિં વિદ્યમાન નથી. પરંતુ અક્ષરદેહે (તેમના રથેલા ગ્રંથના માધ્યમથી) તો તેઓ અહિં વિદ્યમાન છે જ.

સવાલ ફક્ત એટલો જ છે કે, “જેમના રથેલા ગ્રંથો પણ આટલા તાત્વિક અને મહાન છે તો તેઓ સ્વયં સદેહે કેવા હશે?”

સાભાર ઋણ સ્વીકાર

પ્રસ્તુત ગ્રંથના કૃતિકાર વાયકવર્ચ શ્રી દેવચંદ્રજી ઉપાધ્યાય મ.સા.નું પ્રસ્તુત જીવન-કવન નિમ્નોક્ત પુસ્તકોના આધારે સંકલિત કરવામાં આવ્યું છે. તે બદલ તેમના અમે ઋણી છીએ.

(૧) શ્રી શ્રુતજ્ઞાન પ્રસારક સભા અમદાવાદથી પ્રકાશિત અને શ્રી કાંતિભાઈ બી. શાહ સંપાદિત ‘શ્રી દેવચંદ્રજી મહારાજકૃત સ્તવન ચોવીસી.’

(૨) શ્રી મણિલાલ મોહનલાલ પાદરાકર લિખિત ‘શ્રીમદ્ દેવચંદ્રજી તેમનું જીવન અને ગુજરાતી સાહિત્ય.’

(નોંધ : પ્રસ્તુત પુસ્તકમાં લેખકશ્રીએ શ્રીમદ્ દેવચંદ્રજીનો પ્રથમ ગ્રંથ વિ.સ. ૧૭૮૩ની સાલમાં અષ્ટ પ્રકારી પૂજા નામનો રથેલ હોવાથી તેમનો જન્મ વિ.સ. ૧૭૨૦ની સાલમાં થયો હોવાની સંભાવના વ્યક્ત કરી છે. તત્ત્વં તુ કેવલીગમ્યમ્ ।)

અમદાવાદના ઉપાશ્રયમાં શિલાલેખ

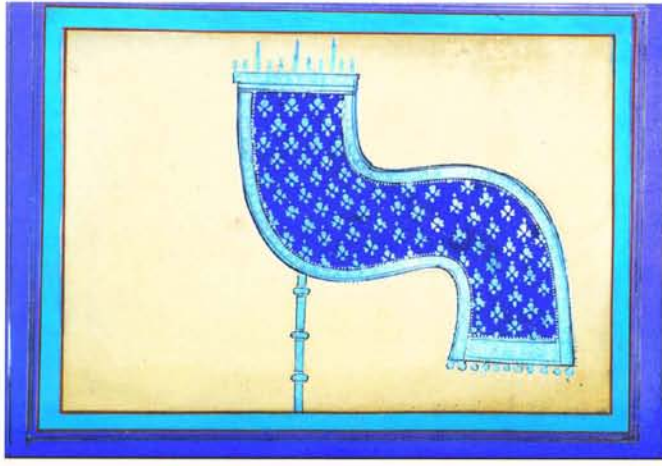
આ ગ્રંથના કર્તા શ્રીમદ્ દેવચંદ્રજીનું સ્વર્ગગમન શહેર અમદાવાદમાં દોશીવાડીની પોળમાં હહેલાનો ઉપાશ્રય જેને તે વખતે દેવચંદ્રજીની હહેલી કહેતા હતા તેમાં સંવત ૧૮૧૧ (મારવાડી ૧૮૧૨)ના ભાદરવા વદ ૩૦ ના રોજ થયું.

તેમનો અગ્નિ સંસ્કાર શહેર અમદાવાદમાં હરીપુરામાં કરવામાં આવેલો, એમ તેમનાં જીવનચરિત્ર નામે ‘દેવવિલાસ’, જે તેમના શિષ્યે બનાવેલ છે તેમાં જણાવેલ છે.

હાલ તપાસ કરતાં અમદાવાદમાં દેરાસરના મુખ્ય દ્વાર સામે ઉપાશ્રયના મકાનમાં એક દેરીમાં તેમની પાદુકા સ્થાપન કરેલ છે. તે ઉપર નીચે મુજબ લેખ કોતરેલો છે :

“શ્રીમદ્ જિનચંદ્રસૂરિશાસ્ત્રાવાં શ્રીચરતરગચ્છે સંવત ૧૯૧૨ વર્ષે માહાવદ ૬ દિને ઉપાધ્યાય શ્રીદીપચંદ્રજીશિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રીદેવચંદ્રજીનાં પાદુકે પ્રતિષ્ઠિતે ।”

ગ્રંથ પરિચય

પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં વર્તમાન ચોવીસીના ચોવીસ તીર્થંકર પરમાત્માઓના અસાધારણ ગુણોની સ્તુતિ - સ્તવના કરવા સાથે તેમણે પ્રતિપાદન કરેલા વિશિષ્ટ તત્ત્વજ્ઞાનમય ભક્તિમાર્ગ ઉપર સુંદર પ્રકાશ પાથરતાં ચોવીસ સ્તવનો - કાવ્યો છે અને તેની સાથે આ ચોવીસે સ્તવનોનો સરલ ગુજરાતીમાં અર્થ તથા ભાવાર્થ પણ આપવામાં આવ્યો છે, જેનું એકાગ્ર ચિત્તે ગાન, વાચન અને મનન કરવાથી અરિહંત પરમાત્મા પ્રત્યે હૃદયમાં અત્યંત આદર-બહુમાન પ્રગટવા સાથે અપૂર્વ પ્રીતિ, ભક્તિ અને ભાવોલ્લાસ પેદા થાય છે અને ધ્યાનયોગથી અનેક ગુપ્ત ચાવીઓ - સૂક્ષ્મ રહસ્યો પણ જાણવા મળે છે. આ ચોવીસ સ્તવનોમાં પ્રતિપાદન કરેલા જુદા જુદા વિષયોની અને આત્મસાધનમાં અત્યંત ઉપયોગી રહસ્યથી ભરપૂર બાબતોની સંક્ષિપ્ત નોંધ આ પ્રમાણે છે:

(૧) પ્રીતિ સર્વ સાધનોનો પાયો છે. પણ એ પ્રીતિ કેવી હોવી જોઈએ, તેની રીત પ્રથમ સ્તવનમાં બતાવી છે.

ભૌતિક સુખ-સાધનની કામનાથી કરેલી પ્રીતિ એ ઝેરીલી પ્રીતિ છે. આવી પ્રીતિ તો પ્રત્યેક જીવાત્મા અનાદિ કાળથી કરતો જ રહ્યો છે. ભૌતિક ઈષ્ટ પદાર્થો અને તેના ઈષ્ટ સંયોગોની પ્રીતિથી આત્મા વધુ ને વધુ દૂષિત બને છે, મલિન બને છે. ઝેર ચડવાથી જેમ માણસ સાનભાન ભૂલી જાય છે અને પ્રાણો ગુમાવે છે, તેમ સકામ પ્રીતિથી જીવાત્મા આત્મજ્ઞાન ભૂલી જાય છે અને તેના જ્ઞાનાદિ ભાવ પ્રાણો નષ્ટ પણ થાય છે.

પરમ ગુણી પરમાત્મા સાથે તેમનામાં રહેલા કેવળજ્ઞાનાદિ મહાન ગુણો પ્રત્યે અથાગ આદર, બહુમાન કેળવવાપૂર્વક 'તેવા ગુણો મારા આત્મામાં પણ પ્રગટે' એવી ઉદાત્ત ભાવનાથી પ્રીતિ કરવી જોઈએ.

ભૌતિક પદાર્થોની સ્પૃહાવાળી પ્રીતિ વિષભરી છે. આત્મિક ગુણોની સ્પૃહાવાળી પ્રીતિ અમૃતભરી છે. પૌદ્ગલિક પ્રીતિ જેટલા અંશે તૂટે છે, તેટલા અંશે પરમાત્મા સાથે પ્રીતિ જોડાય છે.

પરમાત્મા સાથેની પ્રીતિ એ લોકોત્તર પ્રીતિ છે, અને એ પ્રીતિ પ્રશસ્તરાગ છે. તેવી પ્રીતિથી આત્મગુણોની વૃદ્ધિ થાય છે. અને તેવી પ્રીતિથી ક્રમશઃ પરમાત્માની એકતારૂપ, તન્મયતારૂપ પરાત્પર તાત્ત્વિક ભક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે.

પરમાત્માની પ્રીતિ, ભક્તિ અને આજ્ઞાપાલનરૂપ સેવા એ આત્મગુણોની પૂર્ણતા અને પ્રભુતાને પ્રાપ્ત કરાવે છે. અવિનાશી સુખ આપે છે, વગેરે હકીકતો આ પહેલા સ્તવનમાં કહેલી છે.

(૨) બીજા સ્તવનમાં કાર્ય, કારણ, ભાવની વ્યવસ્થાનું સુંદર સ્વરૂપ બતાવી મોક્ષપ્રાપ્તિમાં પરમાત્મા પુષ્ટ-નિમિત્ત કારણ છે, એ વાત સિદ્ધ કરી છે. આત્માની ઉપાદાન જ્ઞાનાદિ શક્તિઓનું પ્રગટીકરણ પરમાત્મદર્શનાદિ શુભ નિમિત્તોના યોગે જ થાય છે.

જેમ બકરાના ટોળામાં રહેલો બાલસિંહ સ્વજાતિ સિંહના દર્શન વડે અને તેની ગર્જના વડે પોતાના સિંહપણાને ઓળખે છે, તેમ ભૌતિક દુનિયામાં અટવાયેલા ભવ્ય આત્માને પણ પ્રભુનું સ્વરૂપ જોવાથી અને સાંભળવાથી પોતાની અનંત શક્તિઓની ઓળખ થાય છે.

પરમાત્મદર્શન અને પરમાત્મ પૂજન એ હકીકતમાં તો સ્વ-આત્માનું જ દર્શન અને સેવ-આત્માનું જ પૂજન છે, આત્મદર્શન અર્થાત સમ્યગ્દર્શન થવાથી જીવને આરોપિત સુખનો ભ્રમ ભાંગી જાય છે, અનંત-અવ્યાબાધ સુખનું ભાન થાય છે અને તેને પ્રગટ કરવાની તીવ્ર તાલાવેલી જાગે છે. આત્મ-સ્વભાવના કર્તાપણાની તેમ જ તેના સાધન અને સાધ્યની પ્રતીતિ થાય છે.

અનાદિકાળથી પુદ્ગલ અનુયાયી બનેલી આત્માની કર્તૃત્વ, ભોક્તૃત્વ ગ્રાહકત્વ આદિ અનેક શક્તિઓ પરમાત્માના આલંબને સ્વરૂપ અનુયાયી બને છે, તથા શ્રદ્ધા, ભાસન-જ્ઞાન રમણતા તેમ જ દાન, લાભ, ભોગ, ઉપભોગ અને વીર્યાદિ સર્વ ગુણો પણ આત્મસત્તાના રસિક બને છે. આ રીતે અરિહંત પરમાત્મા સર્વ ભવ્ય જીવોના મોક્ષનાં પુષ્ટ નિમિત્ત કારણ હોવાથી કારણપદને કર્તાપણે સ્વીકારી તેમની સ્તુતિ, ભક્તિ, સેવા, આદરપૂર્વક, બહુમાનપૂર્વક કરવી એ જ સર્વ મુમુક્ષુ સાધકોનું પરમ કર્તવ્ય છે, એમ ભારપૂર્વક આ બીજા સ્તવનમાં કહેવામાં આવ્યું છે.

(૩) ત્રીજા સ્તવનમાં ઉપાદાન કારણથી પણ નિમિત્ત કારણની અધિક પ્રધાનતા અને જિનવંદનનું-જિનપૂજનનું પ્રકૃષ્ટ ફળ મોક્ષ પ્રાપ્તિ છે, તે બતાવ્યું છે.

મોક્ષનું ઉપાદાન-કારણ આત્મા પોતે જ છે, પરંતુ મોક્ષનું પુષ્ટ આલંબન પરમાત્મા છે, એ પરમાત્માની સેવા વિના ઉપાદાન-આત્મામાં મોક્ષરૂપ કાર્ય કરવાની શક્તિ પેદા થતી જ નથી, તેમાં દૃષ્ટાંતરૂપે નિગોદના કે અભવ્ય જીવો છે. આ આત્મામાં મોક્ષરૂપ કાર્ય કરવાની શક્તિ પ્રગટાવવામાં પરમાત્મા જ પુષ્ટ આલંબન છે. એ જ મુખ્ય હેતુ છે, શેષ સર્વસામગ્રી ગૌણપણે જ ઉપકારક બને છે.

પ્રભુના પરમ શુદ્ધ સ્વરૂપને ઓળખી, સ્વ-આત્માનું પણ તેવું શુદ્ધ સ્વરૂપ પ્રગટે, એ હેતુથી પ્રભુને વંદન કરનાર ભક્તાત્મા ધ્યાનમાં અભ્યાસ દ્વારા અનુક્રમે અભેદ પ્રણિધાનરૂપે પરમાત્માની સાથે તન્મય તદ્રૂપ બની શકે છે. જિન સ્વરૂપ થઈને જિનનું ધ્યાન કરવું એ જ ઉત્કૃષ્ટ વંદન છે, એ સામર્થ્યયોગનો નમસ્કાર છે, તેને 'પરાભક્તિ' કે 'રસીલી-પ્રીતિ' પણ કહી શકાય છે.

(૪) ચોથા સ્તવનમાં પૂર્વોક્ત રસીલી-પ્રીતિ અને પરાભક્તિની ભૂમિકા પ્રાપ્ત કરવાના ઉપાયો બતાવ્યા છે.

તેમાં સૌ પ્રથમ પૌદ્ગલિક વર્ણ, ગંધ, રસ, રૂપ અને સ્પર્શના ભોગના અને ઉપભોગના ત્યાગની વાત કહી છે. અનુકૂળ વિષયો પણ જડ, ચલ અને જગતના સર્વ જીવોના ભોગમાં અને ઉપભોગમાં આવેલા હોવાથી ઝેંઠ તુલ્ય છે. તેથી તેનો ત્યાગ કરવો એ મુમુક્ષુજનો માટે જરૂરી છે.

શુદ્ધ નિમિત્તરૂપ અરિહંત પરમાત્માના અને સિદ્ધ પરમાત્માના આલંબન ધ્યાનમાં પ્રવેશ પહેલાં અશુભ અને અશુદ્ધ નિમિત્તોનો પરિહાર કરવો જરૂરી છે.

ધ્યાનમાં એકાગ્રતા, તન્મયતા સિદ્ધ કરવા માટે આલંબનના સતત અભ્યાસ દ્વારા પરમાત્માની સાથે અભેદ ધ્યાન કરવાનું હોય છે. તેમાં સત્તાએ પરમાત્માથી અભિન્ન એવા સ્વ-આત્માના સ્વરૂપનું નિઃશંકપણે ચિંતન કરવું જોઈએ.

આ રીતે પરમાત્માનાં વચન અનુષ્ઠાનને અસંગ અનુષ્ઠાનરૂપ આલંબન અને નિરાલંબન ધ્યાનના સતત અભ્યાસથી સ્વ-સ્વરૂપમાં તન્મયતા સિદ્ધ થાય છે, જેને પરાભક્તિ, પ્રશાંતવાહિતા, સમાપત્તિ કે અનુભવદશા પણ કહે છે.

પરમાત્મામિલનની સુખદ પળો માટે તલસતો ભક્ત સાધક પ્રશાંત વાહિતાના અસ્ખલિત પ્રવાહમાં તરબોળ બનીને પરમાત્મા-મિલનનો પરમ અલૌકિક આનંદ અનુભવે છે.

(૫) પાંચમા સ્તવનમાં શ્રી દેવચંદ્રજી મહારાજે પરમાત્માની સ્યાદ્વાદમયી સ્વભાવદશાનું વર્ણન કર્યું છે અને અસંગ-અનુષ્ઠાનવાળો યોગી જે રીતે પરમાત્માના શુદ્ધ દ્રવ્ય ગુણ પર્યાયના ચિંતન દ્વારા પોતાનો શુદ્ધ દ્રવ્ય ગુણ પર્યાયમાં લીન બને છે, તે પણ ટૂંકમાં સમજાવ્યું છે.

નિત્યત્વ, અનિત્યત્વ આદિ પરસ્પર વિરોધી અનેક ધર્મો એક જ આત્મામાં એકી સાથે રહેલા છે. તેનું યથાર્થ સ્વરૂપ જાણવાથી સાધકને પોતાના આત્માના શુદ્ધ સ્વભાવની અદ્ભુતતા સમજાય છે, તેને પ્રગટાવવાની રુચિ જાગે છે અને રુચિના પ્રમાણમાં તત્ત્વ રમણતા પ્રાપ્ત થાય છે, અનુક્રમે શુદ્ધ સ્વભાવ પ્રગટે છે.

(૬) છઠ્ઠા સ્તવનમાં નિમિત્તકારણની યથાર્થતા બતાવી છે અને સાતે નયની અપેક્ષાએ પ્રભુદર્શનનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું છે.

જ્યારે સાધક શબ્દનયની અપેક્ષાએ પ્રભુનું દર્શન કરે છે, ત્યારે સંગ્રહનયે તેનો શુદ્ધ સ્વભાવ જે સત્તામાં રહેલો છે એ એવંભૂતનયે પ્રગટ થાય છે.

સંગ્રહનયે સર્વ જીવો સિદ્ધ સમાન છે. જ્યારે આત્મા પોતાના સમસ્ત કર્મમલને દૂર કરીને સિદ્ધપણું પ્રાપ્ત કરે છે, ત્યારે તે એવંભૂતનયે સિદ્ધ કહેવાય છે. આવું સિદ્ધ સ્વરૂપ જ્યારે આત્મા શબ્દનયે એટલે કે સિદ્ધ સમાન પોતાના આત્મસ્વરૂપને ઓળખી તેને પ્રગટાવવાની તીવ્ર ઝંખના સાથે પરમાત્માનું દર્શન અને જિનશાસનની આરાધના કરે છે, ત્યારે પ્રગટે છે.

પરપુદ્ગલાદિ અશુભ નિમિત્તોની અસર અરિહંત પરમાત્માના અને તેમનાં નામાદિના આલંબન વિના દૂર થતી નથી, આ બાબતને માટી, જલ, સૂર્ય, ઉત્તરસાધક અને પારસમણિનાં દૃષ્ટાંતો દ્વારા સ્પષ્ટ કરીને અને જિનેશ્વરનાં નામાદિ એ મોક્ષના નિર્યામક-પુષ્ટ હેતુ છે, એમ સિદ્ધ કર્યું છે.

(૭) સાતમા સ્તવનમાં સિદ્ધ પરમાત્માઓ જે અનંત ગુણના આનંદને અનુભવે છે, તેનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે.

આત્માના ગુણ અનંતા છે. તેમાં જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, દાન, લાભ, ભોગ, ઉપભોગ, વીર્ય, અવ્યાબાધ સુખ વગેરે ગુણો મુખ્ય છે. સિદ્ધ અવસ્થામાં આત્મા પ્રત્યેક સમયે અનંત ગુણના ભિન્ન ભિન્ન આનંદનો અનુભવ કરતો હોય છે. તેનાં સ્વરૂપનું શ્રવણ, ચિંતન, મનન અને ધ્યાન કરવાથી સાધકને પણ તેના આનંદ અને સુખને પ્રાપ્ત કરવાની રુચિ જાગે છે અને તેના ઉપાયરૂપ રત્નત્રયીની આરાધનામાં તત્પર બનવાની પ્રેરણા મળે છે.

(૮) આઠમા સ્તવનમાં પરમાત્માની સેવાના વિવિધ સ્વરૂપો અને તેના પ્રકારો બતાવી જિનભક્તિની વિશાળતા દર્શાવી છે. સેવાના મુખ્ય બે પ્રકાર છે. પરમાત્માનાં દર્શન, વંદન, પૂજ્ય અને કીર્તનની ક્રિયા એ 'દ્રવ્યસેવા' છે, તેના દ્વારા ઉત્પન્ન થતા શુભ ભાવ એ ભાવસેવા છે; પરમાત્મ ગુણોના આલંબને થતું ધ્યાન એ 'અપવાદ-ભાવસેવા' છે અને તેના દ્વારા પ્રગટતી આત્મવિશુદ્ધિ એ 'ઉત્સર્ગ ભાવસેવા' છે. અપવાદ કારણ છે, ઉત્સર્ગ તેનું કાર્ય છે.

ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ પામતી વિશુદ્ધિને અહીં ચૌદ ગુણસ્થાનકોની જેમ સાત પ્રકારની અપવાદ-ભાવસેવા અને સાત પ્રકારની ઉત્સર્ગ ભાવસેવાઓના ક્રમથી વર્ણવી છે, જે સાધકની સાધનાનો માપદંડ છે. અપુનર્બંધકની ભૂમિકાથી પ્રારંભી યાવત્ અયોગી અવસ્થા સુધીની ભૂમિકાનું પૃથક્કરણ આમાં થયેલું છે. સાચો સાધક જ્યાં સુધી સિદ્ધ ન બને ત્યાં સુધી તે સિદ્ધ પરમાત્માની સેવામાં સેવકભાવે સદા તત્પર રહે છે.

(૯) શ્રી સુવિધિનાથ ભગવાનના નવમા સ્તવનમાં સાધકને પરમાત્મા-દર્શનના ફળરૂપે આત્મદર્શન શી રીતે થાય છે, તેનું અત્યંત રહસ્યમય રીતે ભાવભરપૂર શબ્દોમાં વર્ણન થયેલું છે.

સમાધિરસથી પરિપૂર્ણ પ્રભુમુદ્રા એ નિર્મળ અરિસા જેવી છે. ભક્તદૃષ્ટાને પ્રભુમુદ્રામાં પ્રતિબિંબિત થતું પોતાનું આત્મ-સ્વરૂપ જ્યારે પ્રત્યક્ષ દેખાય છે, ત્યારે તે રાગ-દ્વેષાદિ વિભાગોથી નિવૃત્ત બનીને આત્મસ્વભાવરૂપ સામાયિકની સાધનામાં પ્રવૃત્ત થાય છે. વિભાગરૂપે કામ કરતી તે ભક્તદૃષ્ટાની દાનાદિક સર્વ આત્મશક્તિઓ સ્વભાવની સન્મુખ બને છે, અને તેથી અનુક્રમે અવિદ્યાનો-મોહનો સ્વભાવની ઓળખાણ થતાં તેની આત્મસ્વરૂપમાં સહજ રમણતા થાય છે.

ભક્ત-સાધક પ્રભુ પાસે તેમનો એક અદનો સેવક બનીને સદા માટે આ જ પ્રાર્થના કરતો રહે છે કે, 'પ્રભુ ! આપની અચિંત્ય શક્તિના પ્રભાવે મને આત્મસ્વરૂપની શ્રદ્ધા, ઓળખાણ અને રમણતા પ્રાપ્ત થાઓ !'

આ રીતે પ્રભુ-પ્રાર્થના અને પ્રભુ-મુદ્રાના યોગે, જ્યારે સાધક આત્માના ક્ષાયોપશમિક ભાવના ગુણો, પરમાત્માના ક્ષાયિક ભાવના કેવળજ્ઞાનાદિ ગુણોની સાથે, ધ્યાન દ્વારા એકરૂપ-તન્મય બને છે, ત્યારે તે સાધકમાં પોતાના આત્મસ્વભાવને પ્રગટાવવાની પ્રબળ ઈચ્છાશક્તિ પેદા થાય છે.

સ્તવનકાર મહર્ષિને પ્રભુના ગુણોત્કીર્તન સાથે તેમના ધ્યાન વડે પોતાને જે જે દિવ્ય અનુભવ થયા છે, તેને મધુર અને ભાવવાહી શૈલીમાં રજૂ કરે છે. તેથી આ સ્તવનોનું વારંવાર ગાન, અર્થચિંતન અને તેના દ્વારા પ્રભુનું ધ્યાન કરવાથી સાધકને પણ તેવા અનુભવોની પ્રતીતિ થાય છે.

તાત્વિક ભક્તિરસથી ભરપૂર આ સ્તવનોનું જેમ જેમ વધુ ભાવન થતું જાય છે, તેમ તેમ તેમાં છુપાયેલાં અનેક રહસ્યાર્થોનું સંવેદન સાધકને થતું જાય છે.

(૧૦) દશમા સ્તવનમાં પ્રભુના ગુણોની અનંતતા, નિર્મળતા અને પૂર્ણતાનું સ્વરૂપ વર્ણવ્યું છે, તેમ જ પ્રભુની આજ્ઞાનું સર્વત્ર સર્વદા જે એકછત્રી સામ્રાજ્ય છે અને પ્રભુના અદ્ભુત ઐશ્વર્યની કેવી મહત્તા છે તે બતાવી પ્રભુના જાપ અને ધ્યાનનું અંતિમ ફળ અનંત-અવ્યાબાધ સુખ છે, એમ જણાવ્યું છે.

(૧૧) અગિયારમા સ્તવનમાં શુકલ ધ્યાનમાં હેતુરૂપ ગુણ-પર્યાયોનાં ચિંતન અને ધ્યાન કરવાની રીત બતાવતાં કહ્યું છે કે પરમાત્મગુણોનાં

(૧૯) ઓગણીસમા સ્તવનમાં ષટ્કારક - જે આત્માની છ વિશિષ્ટ શક્તિઓ છે તેનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું છે. અનાદિ કાળથી સંસારી આત્માનું ષટ્-કારકચક્ર એ બાધકરૂપે પરિણમી રહ્યું છે, તેને પરમાત્મ-ભક્તિ તથા ધ્યાનાદિ દ્વારા કેવી રીતે સાધકરૂપે પલટાવી શકાય છે, તેના ઉપાયો અહીં બતાવવામાં આવ્યા છે.

(૨૦) વીસમાં સ્તવનમાં પૂર્વોક્ત છએ કારકોનાં લક્ષણો બતાવ્યાં છે અને પુષ્ટિનિમિત્ત કારણરૂપ શ્રી જિનેશ્વર પરમાત્માના આલંબન વડે જ આત્માની ઉપાદાન શક્તિ પ્રગટે છે એ વાતને દાખલા તથા દલીલો સાથે સિદ્ધ કરી છે.

(૨૧) એકવીસમા સ્તવનમાં શ્રી જિનેશ્વર પરમાત્માની સેવાને વર્ષાઋતુની વિવિધ ઘટનાઓ સાથે સરખાવીને પ્રભુસેવા, પ્રભુદર્શનના માહાત્મ્યને અદ્ભુત અને રોમાંચક શૈલીમાં રજૂ કર્યું છે.

(૨૨) બાવીસમા સ્તવનમાં પ્રશસ્તરાગસ્વરૂપ ભક્તિનો પ્રભાવ, રાજિમતીની અનુપ્રેક્ષા અને ઉત્તમ પુરુષોના સંગનું ફળ કેવું હોય છે ઈત્યાદિ બાબતો સમજાવી છે.

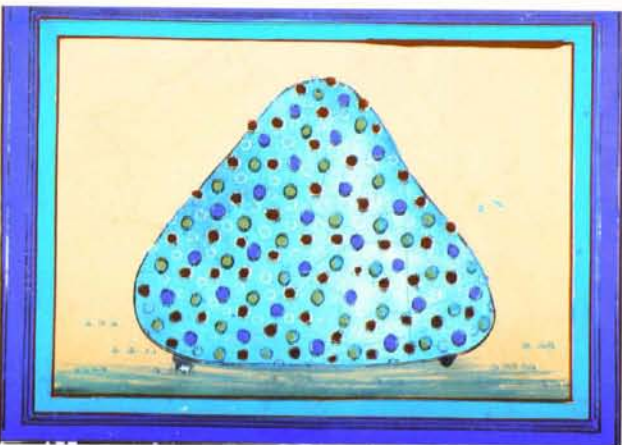
(૨૩) ત્રેવીસમા સ્તવનમાં અરિહંત પરમાત્મા શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાન શુદ્ધતા, એકતા અને તીક્ષ્ણતા દ્વારા કઈ રીતે મોહશત્રુને જીતીને વિજય પ્રાપ્ત કરે છે, તે બતાવ્યું છે, અને શુદ્ધતા, એકતા અને તીક્ષ્ણતા કોને કહેવાય ? એ વિવિધ વ્યાખ્યાઓ દ્વારા સમજાવ્યું છે.

(૨૪) ચોવીસમાં સ્તવનમાં આત્માની ગર્હા અને દીનતાપૂર્વક પ્રભુ પાસે ભાવવાહી પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે, જેનું એકાગ્ર ચિત્તે ગાન કરવાથી, રટણ કરવાથી ભાવુક આત્મા ભાવવિભોર બની ભક્તિરસમાં તરબોળ થઈ જાય છે અને પોતાના હૃદયની જે ભવ્ય ભાવના છે તે પ્રભુ પાસે પ્રગટ કરે છે.

આ રીતે ચોવીસે જિનેશ્વર ભગવંતોનાં અદ્ભુત ગુણોની અને અશ્વિંત્ય મહિમાની સ્તુતિ કરીને ભક્તિનો તાત્ત્વિક માર્ગ બતાવ્યો છે.

ત્યાર પછી તેઓશ્રીએ ઉપસંહારરૂપે પચીસમા સ્તવનમાં ચોવીસે જિનેશ્વર ભગવંતોના ૧૪૫૨ ગણધરો તથા ચતુર્વિધ સંઘનું સ્મરણ કર્યું છે. ત્યાર પછી સંવર, નિર્જરારૂપ મોક્ષમાર્ગનો અને તેના અનુસરણથી પ્રાપ્ત થતા અનંત-અવ્યાબાધ સુખ-સમાધિરૂપ મહાન ફળનો નિર્દેશ કર્યો છે. અંતે પોતાના પૂર્વગામી પરમોપકારી પૂજ્ય ગુરુવર્ગનો પરિચય આપીને તેમના પ્રતિ કૃતજ્ઞતા પ્રદર્શિત કરી છે.

આ ચોવીસ સ્તવનો મુમુક્ષુ શ્રાવકોના હૃદયમાં અપૂર્વ ભક્તિરસ ઉત્પન્ન કરે છે. તેમ જ શાસ્ત્રોમાં નિર્દેશાયેલાં અનેક ગંભીર તત્ત્વોના રહસ્યોને સરળ ભાષામાં રજૂ કરી જિનભક્તિનો તાત્ત્વિક માર્ગ બતાવે છે. મુમુક્ષુ આત્માઓએ આ સ્તવનોનો અર્થ સાથે અભ્યાસ કરીને, તેનું વારંવાર ચિંતન અને મનન કરવું જોઈએ; જેથી પરમાત્મા પ્રત્યે તેમ જ તેમનાં કહેલાં આગમ વચનો પ્રત્યે અત્યંત આદર, બહુમાન અને ભક્તિ પેદા થાય અને એ ભક્તિ આત્માને મુક્તિ આપનારી બને.

પ્ર. (૨૫)

અનુક્રમણિકા

ક્રમ	સ્તવન	વિષય	પૃષ્ઠ
●	પ્રકાશકીય નિવેદન		૧૦
●	જિનભક્તિનો મહિમા	ગ્રંથ અને ગ્રંથકારનો ટૂંક પરિચય	૧૩
૧.	શ્રી ઋષભદેવ જિન સ્તવન	પ્રભુ પ્રીતની રીત બતાવી છે.	૪૩
૨.	શ્રી અજિતનાથ જિન સ્તવન	કાર્ય, કારણભાવની સાધના બતાવવા દ્વારા પ્રભુભક્તિની પ્રધાનતા બતાવી છે.	૬૭
૩.	શ્રી સંભવનાથ જિન સ્તવન	પ્રભુસેવાની પુષ્ટિનિમિત્તતા સિદ્ધ કરી છે.	૮૫
૪.	શ્રી અભિનંદનસ્વામી જિન સ્તવન	પ્રભુની રસીલી-પ્રીતિ અને પરાભક્તિની પૂર્વભૂમિકા બતાવી છે.	૯૯
૫.	શ્રી સુમતિનાથ જિન સ્તવન	પરમાત્માની શુદ્ધ દશાનું ચિંતન કરવાપૂર્વક તેમની સેવા કરવી એ જ સ્વશુદ્ધ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિનો શ્રેષ્ઠ ઉપાય છે.	૧૧૭
૬.	શ્રી પદ્મપ્રભ જિન સ્તવન	પ્રભુગુણનો મહિમા વર્ણવીને તેમની નિમિત્તકારણતા સિદ્ધ કરી છે અને નય સાપેક્ષ પ્રભુદર્શનનું સ્વરૂપ.	૧૩૯
૭.	શ્રી સુપાર્શ્વનાથ જિન સ્તવન	પ્રભુના અનંત ગુણોનો અનંત આનંદ વર્ણવ્યો છે.	૧૫૩
૮.	શ્રી ચન્દ્રપ્રભ જિન સ્તવન	પ્રભુસેવાની વિશાલતા, ઉત્સર્ગસેવા અને અપવાદ સેવાનું સ્વરૂપ સાત નયોની અપેક્ષાએ.	૧૭૧
૯.	શ્રી સુવિધિનાથ જિન સ્તવન	પરમાત્મ દર્શનથી આત્મદર્શનની પ્રાપ્તિ થાય છે.	૧૯૧
૧૦.	શ્રી શીતલનાથ જિન સ્તવન	પ્રભુગુણની અનંતતા, જગત ઉપર પ્રભુઆજ્ઞાનું સામ્રાજ્ય, પ્રભુધ્યાનના ફળરૂપે અક્ષય સુખની પ્રાપ્તિ.	૨૦૭
૧૧.	શ્રી શ્રેયાંસનાથ જિન સ્તવન	પ્રભુનાગુણોના જ્ઞાન, સ્મરણ, ધ્યાન દ્વારા આત્મસ્વરૂપમાં તન્મયતા	૨૨૫
૧૨.	શ્રી વાસુપૂજ્ય સ્વામિ જિન સ્તવન	પ્રભુપૂજાનાં ત્રણ પ્રકારોનું વર્ણન છે.	૨૪૩
૧૩.	શ્રી વિમલનાથ જિન સ્તવન	પ્રભુની વિમલતાનું ધ્યાન કરનાર સાધક પોતાના વિમળ સ્વભાવને પ્રગટ કરે છે.	૨૫૯
૧૪.	શ્રી અનંતનાથ જિન સ્તવન	પ્રભુનું નામ અને પ્રભુની મૂર્તિની અનન્ય ઉપકારકતા	૨૬૯
૧૫.	શ્રી ધર્મનાથ જિન સ્તવન	આત્મા અને પરમાત્માના એકત્વની ભાવના તથા સામાન્ય અને વિશેષ સ્વભાવનું સ્વરૂપ.	૨૮૩
૧૬.	શ્રી શાંતિનાથ જિન સ્તવન	‘જિનપડિમા જિનસારીબી’ની નય સાપેક્ષ સિદ્ધિ કરી છે.	૩૦૧
૧૭.	શ્રી કુંદુનાથ જિન સ્તવન	પ્રભુદેશનાની મહત્તા-ગંભીરતા	૩૨૯
૧૮.	શ્રી અરનાથ જિન સ્તવન	ચારે પ્રકારનાં કારણોનું વર્ણન કરીને પુષ્ટિનિમિત્ત શ્રી જિનેશ્વર પરમાત્માના અવલંબનનો ઉપદેશ	૩૪૫
૧૯.	શ્રી મલ્લિનાથ જિન સ્તવન	‘ષટ્કારક’ની બાધકતાઓ અને સાધકતાનું સ્વરૂપ વર્ણવી પ્રભુસેવાનું મહત્ત્વ ગાયું છે.	૩૬૧
૨૦.	શ્રી મુનિસુવ્રત જિન સ્તવન	ષટ્કારકનાં લક્ષણ બતાવી, પુષ્ટિ નિમિત્તરૂપ પરમાત્માના આલંબને જ ઉપાદાનશક્તિનું જાગરણ થાય છે તે સાબિત કર્યું છે.	૩૭૭
૨૧.	શ્રી નમિનાથ જિન સ્તવન	વર્ષાઋતુની વિવિધ ઘટના સાથે પ્રભુસેવાના માહાત્મ્યનું અદ્ભુત વર્ણન	૩૯૧
૨૨.	શ્રી નેમિનાથ જિન સ્તવન	રાજિમતીની અનુપ્રેક્ષા, પ્રશસ્તરાગથી, ગુણીજનના સંસર્ગથી ઉત્તમ ફળની પ્રાપ્તિ	૪૦૫
૨૩.	શ્રી પાર્શ્વનાથ જિન સ્તવન	શુદ્ધતા, એકતા અને તીક્ષ્ણતાનું સ્વરૂપ વર્ણવ્યું છે.	૪૨૧
૨૪.	શ્રી મહાવીર જિન સ્તવન	સ્વદુષ્કૃતની ગહાપૂર્વક ભક્તિપૂર્ણ દૃઢ્યે પ્રભુને સંસારથી પાર ઉતારવાની પ્રાર્થના	૪૪૭
૨૫.	સામાન્ય કળશરૂપ સ્તવન	ચોવીસ જિન ગુણગ્રામ, એમના ગણધરો અને ચતુર્વિધ સંઘનું વર્ણન, હિતાહિત બોધ, દેવચંદ્રજી ગુરુ પરંપરા અને તીર્થયાત્રાનું વિવેચન.	૪૬૭
●	ગ્રંથ સ્થિત અધરા અને પારિભાષિક શબ્દોના અર્થ		૪૯૮
●	ચિત્રોનો સાભાર સ્વીકાર		૫૦૪

प्रकाशकीय...

इस संसार के प्रत्येक जीवात्मा शाश्वत और संपूर्ण सुख की इच्छा रखते हैं । इस प्रकार का सुख मोक्ष के सिवाय अन्य कहींगें मिलना संभव नहीं है । परन्तु अध्यात्म गतिक जीव ऐसे सुख का आंशिक अनुभव निश्चित कर सकते हैं ।

मुझे भी अध्यात्ममें बहुत रुचि थी । आनंदघनजीके स्तवन और पदों का अभ्यास जागि था । प्रभुकी प्रभुता और उनकी गुणसंपदा जानने और समझने की वर्यां मे अति जिज्ञासा थी । परमात्मा की कृपा से ऐसा योग अचानक ही प्राप्य हुआ । एक धन्य दिन, अध्यात्मयोगी आचार्यदेव श्रीमद् विजय कलापूर्णसूरीश्वरजी म.सा. के वंदनाथ में लोनावाला गया था और उनके प्रथम दर्शन के समय ही पूज्यश्रीने 'देवचन्द्रजी चौबीसी' का अभ्यास करने की सलाह दी ।

प्रारम्भ में यह अभ्यास खूब ही गहन लगा परन्तु बार बार पू. कलापूर्णसूरीश्वरजी के सान्निध्य में, उनकी कृपादृष्टि के कारण धीरे धीरे स्तवनों के अर्थ और रहस्य खुलने लगे । पूज्यश्री को एक गाथा का अर्थ पूछने पर वे आरंभ में अंत तक, पूरे स्तवन का अर्थ संक्षिप्त समझाते थे । इसमें सर्वशेष रस जागने पर, उत्तरोत्तर इस चौबीसी के गान में आनंद बढ़ता गया और आराधना में प्रगति होने लगी ।

पू. देवचन्द्रजी अपने स्तवनों द्वारा शुद्ध स्वरूप के ज्ञान, प्रभु आलंबन और आत्मविकासलक्षी मार्ग अद्भुत रीति से प्रकाशित करते हैं । उनके जिनभक्ति से सभर स्तवन 'रसीली भक्ति', 'उपादान-निमित्त कारण', 'निश्चय-व्यवहार', 'आत्मा और पुद्गल', 'द्रव्य-गुण-पर्याय', 'अपवाद-उत्पत्ति मेवा', 'कारण-कार्य', 'प्रभु प्रभुताकी अनंतता', 'पटकारक', 'अव्यावाध सुख', 'सामान्य-विशेष स्वभाव', 'अग्नि नागिन स्वभाव', 'प्रशान्त और शुद्ध भावरूप पूजा' और 'निःसंगता' जैसे अनेक आध्यात्मिक गहन तत्त्वों और द्रव्यानुयोग की अलौकिकता से प्रकट करते हैं ।

पू. देवचन्द्रजी के स्तवन अत्यंत हृदयवेधक हैं और जैसे जैसे इन स्तवनों का स्मरण मनन और चिंतन होता है वैसे वैसे प्रसन्नता और हर्ष का अनुभव होता है । जब भी चैत्यवंदन आदि क्रियाओंमें इन स्तवनों की मार्मिक गाथाओं का उपयोगपूर्वक गान होता है तब अति भावोल्लास जागृत होता है । हृदय पुलकित होता है ।

परमात्मा की अनुल, अद्वितीय गुणसंपदा का यथाार्थ वर्णन पूज्यश्रीने स्तवनो रूपे भक्तिगंगा द्वारा अंजलि भर भर के बहाया है । पूज्यश्री के निम्नलिखित उद्गारों का गान करने समय कौन आनंद और हर्षोल्लास नहीं अनुभवेंगे !

माहरी शुद्ध सत्तानर्णी पूर्णता, तेहनी हेतु प्रभु तुं ही साचो ।

'देवचन्द्र' स्तव्यो, मुनिगणे अनुभव्यो, तत्त्व भक्ते भविक सकल गचो ॥अहो०॥

दीटो सुविधि जिणंद, समाधिसे भर्यो, हो लाल ॥ग०॥

'भार्यो आत्म स्वरूप, अनादिनो वीसर्यो हो लाल ॥अ०॥

सकल विभाव उपाधि, थको मन ओसर्यो, हो लाल ॥थ०॥

सत्ता साधन मार्ग, भणी ए संचर्यो, हो लाल ॥भणी०॥१॥

प्रभु छो त्रिभुवन नाथ, दास हुं ताहरो, हो लाल ॥दा०॥

करुणानिधि अभिलाप, अछे मुझ ए खरो, हो लाल ॥अ०॥

आतम वस्तु स्वभाव, सदा मुज सांभरो, हो लाल ॥स०॥

भासन वासन एह, चरण ध्याने धरो, हो लाल ॥च०॥१॥

सकल प्रत्यक्षणे त्रिभुवन गुरु, जाणुं तुज गुणप्राप्तजी ।

वीजुं कांई न माणुं स्वामी, अही करो मुझ कामजी ॥ शीतल० ॥१०॥

तहवि सत्ता गुणे जीव ए निर्मलो, अन्य संश्लेष जिम फिटक नवि सामलो ।

जे परोपाधिथी दुष्ट परिणति ग्रही, भाव तादात्म्यमां माहरुं ते नहीं ॥७॥

तेणे मुज आतमा तुज थकी नीपजे, माहरी सम्पदा सकल मुज संपजे ।

तेणे मनमंदिरे धर्मप्रभु ध्याइये, परम देवचन्द्र निज सिद्धि सुख पाइए ॥१०॥

आज कृतपुण्य धन्य डीह मारो धयो, आज नर जन्म में सफल भाव्यो ।

देवचन्द्र स्वामो त्रेवीसमो वंदिथो, भक्तिभर चित्त तुज गुण स्माव्यो ॥सहज०॥१॥

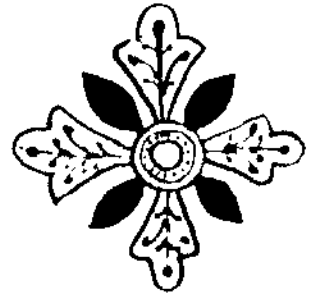
तार हो तार प्रभु मुज सेवक भणी, जगतमां एटलुं सुजस लीजे ।

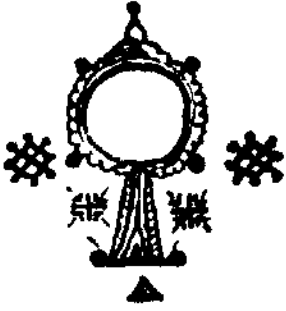
दास अवगुण भर्यो जाणी पोतातणो, दयानिधि दान पर दया कीजे ॥तार०॥१॥

परमात्मा और स्वआत्म में सत्ता से जीवत्व में समानता है, ऐसी श्रद्धा होने ही साधक स्वआत्मसंपत्ति को पहचान कर, उसे बहुमानपूर्वक प्रभुकी पूर्ण, शुद्ध, गुणपर्यायमयी प्रभुता समान बनाने के लिये रुचिवंत बनना है ।

ग्रंथकार महान्माने ऐसे तत्त्वदृष्टिरूपी पुष्पों को स्तवनरूपी मालामें पिरो कर 'परमतत्त्व की उपासना' के ईच्छुक पर महान उपकार किया है । पूज्यश्री की कवित्व शक्ति भी वचनानीत होने से स्तवन विशेष रूप से हृदयंगम होते हैं ।

महोपाध्याय यशोविजयजी लिखित 'अध्यात्मसार' में कहा है कि -

ग्रन्थार्थान् प्रगुणीकरोति मुक्तिर्विचिन्तेन तेषां प्रथा-
मानन्वन्ति कृपाकटाक्षलहरीलावण्यनः सज्जनाः ।
माकन्दद्रुममग्नौ वितनुते चित्रा मधुशोभनतः
सौभाग्यं प्रथयन्ति पद्मचक्रमन्त्राणां पुङ्कोकिलाः ॥४७॥
पाथोदः पद्मवन्दैविपुलगम्भं वर्षति ग्रन्थकर्ता
प्रेम्णा पूर्यन्ते चेतःसग इह मुहृष्टां प्लाव्यते वेगवन्दिः ।
वृष्टयन्ति स्यान्वन्धाः पुनर्यमगुणद्वेषिणां दुर्जनानां
चित्रं भावज्ञानेनान्तरणयमवशात्तिः सत्यश्रुतांगम् ॥४८॥

उपरोक्त श्लोक पूज्यश्री को यथार्थ रूपसे लागू होने हैं ।

इन स्तवनों का अभ्यास करने समय उनके 'खोपज वालावबोध' तथा 'परमतत्त्वकी उपायना' जैसे अनेक ग्रंथों का उपयोग किया । खोपज वालावबोध में उन्होंने आगम और अन्य कई मुंदर ग्रंथों से संस्कृत-प्राकृत अवतरण लिए हैं । उनका अर्थ गाथमें देने का हमने प्रयास किया है ।

इन स्तवनों के अध्ययन बाद ऐसी भावना उत्पन्न हुई कि, 'देवचन्द्रजी चौवीरी' का ऐसा ग्रंथ प्रकाशित करें कि जिसे जितनासु साधक सगलनासे समझ पावें । अतः एव प्रस्तुत ग्रंथमें स्तवनों के अर्थ और सार पू. कलापूर्णसूरीश्वरजी कृत 'परमतत्त्वकी उपायना' में से लिये हैं । हिन्दी अनुवाद भी पं. वसन्तीलालजी नलवाया सलामवाले के किये हुए 'परमतत्त्व की उपायना' के भाषांतर से लिया है, जिस पुस्तक को अवन्ती पार्श्वनाथ तत्त्वज्ञान प्रचारक केन्द्र ने प्रकाशित किया है ।

इस पुस्तकमें जो वालावबोध है वह खोपज है । शुद्धिके लिये 'कोवा' वि. ज्ञानभंडार की पुरानी हस्तलिखित प्रतों का उपयोग किया है । वालावबोध के अभ्यासमें पदार्थों का बोध सगलनासे होता है ।

जैन परंपरामें सचित्र प्राचीन ग्रंथों की प्रथा मिलती है । इसमें भावना हुई की प्राचीन चित्रों, पट, हांसिया, फुलिकारों आदि का यथार्थ उपयोग कर देवचन्द्रजी चौवीरी' को सचित्र प्रकाशित करें । इस कार्यमें अन्य संस्थाओं और व्यक्तियों के सहयोग से सफलता मिली है ।

स्तवनों की गाथाएँ गुणपट के उपर लाल, हरे और नीले रंगों से लिखवाई हैं । तत्पश्चात् वे गाथाओं को हांसिया और बोर्डों में सजाया गया है । तदुपरांत उसमें जैन संग्रहालयों एवं व्यक्तिगत संग्रहमें से प्राप्त हुए चित्रों और पटों का समावेश भी किया है । आशा है कि जैन संस्कृति की प्राचीन चित्रकला का इस पुस्तक में समावेश, स्तवनों के अध्ययन के समय भाव उत्पत्ति में सहाय करेगा । हम वे संग्रहालयों और व्यक्तियों के उनके सहकार वदल आभारी हैं ।

इस पुस्तक के प्रकाशन में प.पू. आ. भ. श्री कलाप्रभसूरीश्वरजी म.सा., पू.पं. श्री कल्पतरुविजयजी म.सा. तथा पू.प. श्री कीर्तिचन्द्रविजयजी म.सा. से प्रेरणा मिलती रही है । अतः मैं उनका उपकार कदापि भूल नहीं सकता ।

प.पू. आ. भ. श्री पद्मसागरसूरीश्वरजी के अनुग्रह से हम कोवा के ज्ञानभंडार और संग्रहालय में गये हुए अद्भुत प्राचीन चित्रों और संग्रह पाने में सफल हुए, जिसके लिये हमें संस्था के माननीय ट्रस्टीगण तथा श्री आशितभाई का पूर्ण सहकार प्राप्त हुआ । पू. श्री अजयसागरजी म.सा. का भी मुंदर मार्गदर्शन मिला । इन सभी व्यक्तियों के सहयोग से हमारा काम सरल हुआ । उनके उपकारों की स्मृति सदैव मुझे रहेगी ।

खोपज वालावबोध में जहाँ जहाँ संस्कृत-प्राकृत अवतरण दिये हैं, उन सभी अवतरण और उनके अर्थघटन में प.पू. आ. भ. श्री सोमचन्द्रसूरीश्वरजी म.सा. ने उपयोगी सूचनाएँ दी हैं । हम उनके बहुत ऋणी हैं ।

इस ग्रंथ में जाने माने और आध्यात्मिक चित्रकार श्री उदयरज गडनीसने मूल गाथाओं का मुंदरना से आलेखन किया है ।

पं. श्री महेन्द्रभाई बी. जैन द्वारा इस पुस्तक का संपादन कार्य निष्पन्न हुआ है । उन्होंने संस्कृत-प्राकृत अवतरणों को ग्रंथोंमें से लेकर, उनका शुद्धि तथा अर्थ भी किया है ।

पं. श्री चंपकलाल पी. महताने शुरुआत से ही साथमें रहकर 'कोवा' वर्गह जगहों पर जाकर चित्रों का संग्रह करने में सहाय की है तथा इस पुस्तक के संपादन के सभी कार्यों में उनका अति विशिष्ट योगदान रहा है ।

श्रीमती गुज्जता कापडियाने प्रतशुद्धि (प्रूफ रीडिंग) में सहायता की है ।

एल. डी. (लालभाई दलपतभाई) इंस्टीट्यूटमें भी विविध प्रकार का बहुत बड़ा संग्रह है । पं. जेनेन्द्रभाई बी. शाह तथा श्री प्रान्तिवहन का मुंदर पटों, चित्रों आदि की प्राप्ति में सहयोग मिला । उनका यह उदारता के लिए उन्हें धन्यवाद ।

श्री महावीर स्वामी जैन देहरासर-अमदाबाद से तथा श्री वीरविजयजी म.सा. के आश्रय से भी श्री चारुचंद्रभाई तथा श्री दीपकभाई के सहयोग से पट प्राप्त हुए हैं ।

श्रीमती इन्दुबहन जैन की ओरसे उनके संग्रहमें से मुंदर चित्र उपलब्ध हुए हैं । डॉ. सिद्धार्थ भणसाली ने भी अपने मुंदर संग्रहमें से चित्र और पट दिये हैं । श्री प्रफुल्लभाई तथा श्रीमती शिल्पाबहन शाहने भी अपने मुंदर संग्रहमें से कई चित्र और पट दिये हैं । श्री एशियाटीक सोसायटी ओफ मुंबईने भी हमें चित्र देकर हमारी सहायता की है ।

महावीर जैन विद्यालय द्वारा प्रकाशित पुस्तक "न्यु डॉक्यूमेन्ट्री ऑफ जैन पेइन्टिंग्स" में से भी चित्र हमने इस पुस्तकमें लिए हैं ।

मैं इन सभी का अंतःकरणपूर्वक उपकार मानता हूँ और उनकी हार्दिक अनुमोदना करता हूँ ।

— प्रेमल कापडिया

जिन भक्ति की महिमा

आ० श्री कलापूर्णसूरजी

जिनभक्ति मुक्ति का प्रधान अंग है ।

मोक्ष प्राप्ति का मगल, सचोट और सुरक्षित साधन यदि कोई है तो वह परमात्मभक्ति है । जिनेश्वर परमात्मा की सेवा पूजा भक्ति करने वाला भक्त भी अनुक्रम से जिन-भगवान् बन जाता है ।

भक्ति की यह स्वीकृति है, 'तुम जिसकी भाव से भक्ति करोगे वैसे ही तुम बन जाओगे ।' भगवान् की भक्ति करनेवाला भक्त स्वयं भगवान् बनता है । भक्ति निष्काम मोक्षलक्ष्य होनी चाहिए ।

सब आगम-शास्त्रों का सार भक्तियोग है । परमात्मा की स्तवना-पूजा-सेवा करने से चित्त की निर्मलता होती है, परमात्मा के प्रति प्रीति और भक्ति बढ़ती है । उसके बढ़ने से साधक क्रमशः ध्यानयोग की साधना में मगलता से प्रवेश कर उसमें प्रगति प्राप्त करता है ।

पूजाकोटिसमं स्तोत्रं, स्तोत्रकोटिसमो जपः ।

जपकोटिसमं ध्यानं, ध्यानकोटिसमो लयः ।।

पूजा से स्तोत्र का, स्तोत्र से जप का, जप से ध्यान का और ध्यान से लय का क्रमशः कगेड़ गुण अधिक फल कहा है ।

स्तोत्र-स्तुति पूर्वक जप या ध्यान करने से विशेष एकाग्रता पैदा होती है । अनुष्ठान की अपेक्षा से पूजा में प्रीति-अनुष्ठान, स्तोत्र में भक्ति-अनुष्ठान, जप या ध्यान में वचन अनुष्ठान और लय में असंग अनुष्ठान का प्राधान्य होता है ।

उक्त चारों अनुष्ठानों के निम्नतर अम्वास के द्वारा ही आत्मा परमात्मा बनता है और मुक्ति-पद को प्राप्त करता है ।

प्राथमिक कर्तव्य रूप गिने जाने वाले देवदर्शन, प्रभुपूजा, मंत्रजप और अभक्ष्यत्याग आदि नियमों के ग्रहण पालन के पीछे भी यहाँ शुभ उद्देश्य रहा हुआ है कि उन देवदर्शन आदि के द्वारा जीवों की योग्यता का विकास हो, उनमें परमात्मा एवं सद्गुरु आदि पूज्य नत्त्वों के प्रति अंतर्ग प्रीति और अन्तर्ग भक्ति उत्पन्न हो ।

प्रीति मूलभूत वस्तु है । प्रीति के बिना भक्ति प्रकट नहीं होती और इन दोनों के बिना शास्त्र के वचनों के प्रति आदर बहुमान प्रकट नहीं होता । शास्त्रवचनों के पालन का सामर्थ्य भी प्रकट नहीं होता और शास्त्रोक्त अनुष्ठान के आगेवन के बिना असंगदशा प्राप्त नहीं होती । असंगदशा के बिना कर्मक्षय नहीं होता । कर्मक्षय के बिना केवलज्ञान और मोक्ष नहीं मिलते । अतः प्रत्येक मुमुक्षु को सबसे पहले आगम्य नत्त्वों के प्रति प्रीति और भक्ति उत्पन्न करने वाले अनुष्ठानों का आदम्पूर्वक सतत सेवन करना चाहिए ।

परम गीताथ ज्ञानी महर्षियों ने इस सत्य को समझाते हुए कई स्तोत्रों की रचना की है । अपने स्वयं के अनुभव को शब्द-देह देकर भक्तियोग का अनिश्चय महत्त्व बताया है ।

जैन दर्शन में आवश्यक सूत्रों के रूप में प्रसिद्ध 'लोगस्य' और 'नमुत्थुणं' आदि सूत्रों में तथा स्तोत्रों में श्री गणधर भगवन्तों ने जिनभक्ति की जो अपार महिमा गायी है और परमात्मा के प्रति जो भक्तिभर हृदय से प्रार्थना की है, वह निम्नोक्त उदाहरण में भी समझी जा सकती है । उन्होंने 'लोगस्यसूत्र-नामस्तव' में चौबीसों जिनेश्वर भगवन्तों का कीर्तन, वन्दन, पूजन करके उनसे परम आगेय्य बौद्धिनाम और उत्तम समाधि की वाचना की है । इन्हीं गणधर भगवन्तों ने 'नमुत्थुणं-शक्रस्तव' में भावजिन और द्रव्य-जिन के अद्भुत गुणों का विशिष्ट गति से वर्णन करते हुए श्री जिनेश्वर भगवन्तों की भावभरि स्तुति की है । साथ ही 'चैत्यस्तव' में स्थापना जिन (जिन प्रतिमा) के वन्दन, पूजन, सत्कार्यन्तान के लिए कायोन्मय करने का विधान किया है । तदुपगम 'श्रुतस्तव' में जिनागम-जिनवचन की स्तुति की गई है और 'मिद-स्तव' में भावजिन और द्रव्य-जिन के अद्भुत गुणों का विशिष्ट गति से वर्णन करते हुए श्री जिनेश्वर भगवन्तों की भावभरि स्तुति की है ।

उक्त सब सूत्रों का प्रतिक्रमण, देववन्दन, चैत्यवन्दन आदि क्रियाओं में अर्हर्निश उपयोग होता है ।

चौदह पूर्वधर श्री भद्रवाहस्पति भी पार्श्वनाथ प्रभु की स्तुति करते हुए कहते हैं कि हे महान् यशस्वी श्री पार्श्वनाथ प्रभु ! इस प्रकार मैंने भक्तिपूर्ण हृदय से आपकी स्तुति की है, तो हे देवाधिदेव ! उसके फलरूप में मुझे भवभव में बोधिरत्न देवें ।

'कल्याण मन्दिर' स्तोत्र में श्री सिद्धमेन डिवाकर सूरेश्वर महाराज प्रभु के नाम की महिमा बताने हुए कहते हैं : 'अचिन्त्य महिमावंत हे भगवान् ! आपकी स्तुति तो क्या, आपके नाम के स्मरण मात्र से भी भोषण भवभ्रमण से जगत् के जीवों का संरक्षण होता है ।'

इस प्रकार अनेक साधक महर्षियों ने परमात्म-प्रीति और परमात्म भक्ति की अपूर्व महिमा गायी है और आत्मलक्षी सर्व साधनाओं की सफलता में परमात्म भक्ति और उनकी कृपा को ही मुख्य स्थान दिया है ।

सामान्य लोगों को भी प्रेरणा मिलती रहे इसलिए गुजराती, हिन्दी आदि लोक भाषा में जिनभक्ति की अचिन्त्य महिमा का वर्णन करने वाले कई कृतियाँ ज्ञानी महर्षियों ने बनाई हैं । उनमें योगराज श्री आनंदधनजी, उपाध्यायश्री यशोविजयजी, श्रीमद् देवचन्द्रजी, पण्डितश्री ज्ञानविमलभूषिणी आदि महात्माओं की कृतियाँ विपुल संख्या में उपलब्ध हैं, जिनका गान-पान करके भावुक आत्मा परमात्मा की प्रीति और परमात्मा की भक्ति के रस में लीन होकर आज भी अलौकिक आनन्द की अनुभूति करते हैं ।

योगदृष्टि से प्रभुस्तुति का महत्त्व

प्रभु की स्तुति, गुण स्तवना, प्रार्थना भी अध्यात्म योग है। प्रभुस्मरण नित्यचिन्तन, आत्म निरीक्षण आदि शास्त्र विहित धर्मानुष्ठान जो आत्मा के शुद्ध स्वरूप को प्रकट करने के हेतु से किये जाते हैं, वे धर्मानुष्ठान अध्यात्म योग हैं और वे सब प्रकार के योगों में व्यापक हैं।

‘देववन्दन’ और (पट्ट आवश्यक रूप) ‘प्रतिक्रमण’ के अन्तर्गत ‘चतुर्विंशति स्तव’ जिनस्तुति रूप है और ‘वन्दनक’ गुरुस्तुति रूप है। मंत्रजाप को भी देवतास्तव का ही एक प्रकार कहा है। अतः वह भी ‘अध्यात्म योग’ है। उसका नित्य नियमित बार बार अभ्यास करना ‘भावना योग’ है। उसके फलस्वरूप अशुभ भावों की निवृत्ति और शुभ भावों की अभिवृद्धि होने से ‘ध्यान योग’ का सामर्थ्य प्रकट होता है। ध्यान योग के सतत अभ्यास से सर्व प्रसंगों में समता, समभाव प्राप्त होता है और उसके प्रभाव से क्रमशः क्लिष्ट और अक्लिष्ट सर्व वृत्तियों का उच्छेद होता है।

‘योगविशिका’ में बताये हुए स्थानादि पाँच योग भी चैत्यवन्दन आदि क्रियाओं में अन्तर्भूत हो जाते हैं। जैसे कि :

- (१) **स्थानयोग** : चैत्यवन्दनादि क्रियाएँ योगमुद्रा, जिनमुद्रा या मुक्ताशुक्लमुद्रा (आसन विशेष) पूर्वक करनी होती है, यह स्थानयोग है।
- (२) **वर्णयोग** : चैत्यवन्दनादि क्रियाओं में बोले जाने वाले सूत्र स्तोत्र या स्तुतियों के पवित्र शब्द (सम्पदा आदि) स्पष्ट और शुद्धोपचार पूर्वक बोलने होते हैं, यह वर्णयोग है।
- (३) **अर्थयोग** : बोले जाने वाले सूत्रों या स्तोत्रों का मन ही मन अर्थ निश्चय करना अथवा पद, वाक्य, महावाक्य, ऐतरेयार्थ और तात्पर्यार्थ द्वारा चैत्यवन्दनादि का परिशुद्ध ज्ञान होना अर्थ योग है।
- (४) **आलंबनयोग** : चैत्यवन्दनादि अनुष्ठानों में प्रभुप्रतिमा आदि वाह्य शुभ आलम्बन को समुख रखकर उसमें एकाग्र बनना, यह आलंबन योग है। इस योग द्वारा काया की चपलता के त्याग के साथ ही मन, वाणी और दृष्टि का स्थिरता और निर्मलता सिद्ध होती है।
- (५) **अनालंबनयोग** : उपर्युक्त चारों योगों के सतत अभ्यास से उसके फलस्वरूप जो निर्विकल्प चिन्मात्र समाधि अवस्था प्रकट होती है वह अनालंबनयोग है।

ये पाँचों प्रकार के योग (१) इच्छा (२) प्रवृत्ति (३) स्थिरता और (४) सिद्धि कोटि के हो सकते हैं। इसलिए इन पाँचों योगों को इच्छादि चार द्वारा गुणित करने से बीस भेद हो जाते हैं।

इच्छादि चार प्रकार के योगों का स्वरूप

- (१) **इच्छायोग** : स्थानादि योग वाले साधकों की कथा या वान मुनिकर उनके प्रति प्रमोद (हर्ष) होने के साथ ही स्वर्जावन में ऐसी उत्तम धर्मक्रियायोग प्रक्रिया साधने की इच्छा उत्पन्न होना इच्छा योग है।
- (२) **प्रवृत्तियोग** : सर्वत्र सब अनुष्ठानों में उपशमभाव पूर्वक स्थानादियोगों का शास्त्र विधि के अनुसार पालन करना।
- (३) **स्थिरतायोग** : अनुष्ठानों में किसी प्रकार का अतिचार (दोष) लगाये बिना अस्त्रलिप्त-अखण्डित रूप से प्रवृत्ति होना।
- (४) **सिद्धियोग** : समीपवती, अन्य साधकों में भी स्थानादियोग को सिद्ध करने का सामर्थ्य प्रकट होना सिद्धियोग है।

इस प्रकार इच्छादि के भेद से स्थूल दृष्टि से स्थानादि योग के बीस भेद होते हैं और सूक्ष्म दृष्टि से विचारने पर तो इच्छादि के नागम्य के कारण स्थानादियोग के स्वस्थान में असंख्य प्रकार भी घटित हो सकते हैं। इसका कारण यह है कि मुमुक्षु साधकों को तथा प्रकार के क्षयोपशम विशेष से स्थानादि योगों के जैसे जैसे श्रद्धा, प्रीति, धृति, धारणा और अनुप्रेक्षादि योग होते हैं उस-उस प्रकार के उनके इच्छा, प्रवृत्ति, स्थिरता और सिद्धि योग प्राप्त होते हैं।

संक्षेप में, इच्छादियोगों की तत्तमना तथाविध क्षयोपशमजन्य श्रद्धा आदि की विशेषता के कारण होती है। जिसको जिस प्रकार का क्षयोपशम होता है उसको उस-उस प्रकार की इच्छा आदि होती है।

स्थानादि योगों में प्रणिधान (एकाग्रता) होने से चैत्यवन्दन, प्रतिक्रमण आदि क्रियाएँ भावात्मक बनती हैं; उन्हें भावचैत्यवन्दन आदि कहते हैं। वे क्रियाएँ अमृत अनुष्ठान रूप होने से मुमुक्षु साधक को अवश्य अनालम्बन योग प्राप्त कर क्रमशः मोक्ष सुख देने वाली बनती है।

इस प्रकार स्थानादि योगों में भक्तियोग की प्रधानता है, इसके बिना शेष योग भी वास्तविक रूप में फलदायी नहीं बनते।

शरणागति और सर्वसमर्पित भाव भी भक्तियोग के ही अंग है। शरणागमन पूर्वक स्वदुष्कृत की गद्दा और सुकृत की अनुमोदना करने से मिथ्यात्वादि पापों का प्रतिघात नाश और सम्यग्दर्शनादि गुणों का बीजाधान होता है।

एकान्त रूप से शरण करने योग्य परमात्मा की शरणागति भक्ति का बीज है और भक्ति सर्व योगों का बीज है।

ग्रन्थ परिचय

परन्तु ग्रन्थ में वर्तमान चौबीसों के चौबीसों नीरविकर परमात्माओं के असाधारण गुणों की स्तुति-स्तवना करने के साथ ही उनके द्वारा प्रतिपादित विशिष्ट तत्त्वज्ञानमय भक्तिमार्ग पर सुन्दर प्रकाश डालने वाले चौबीस स्तवन-काव्य हैं। साथ ही उन चौबीस स्तवनों का अर्थ और भावार्थ भी दिया गया है, जिसका एकाग्र चित्त से गान, वाचन और मनन करने से अरिहन्त परमात्मा के प्रति हृदय में अत्यन्त आदर-वहुमान प्रकट होने के साथ ही अपूर्व प्रीति, भक्ति और भावोल्लास पैदा होता है और ध्यान योग की अनेक गुण चावियों-सूक्ष्म रहस्य भी जानने को मिलते हैं। इन चौबीस स्तवनों में प्रतिपादित अलग अलग विषयों और आत्मसाधना में अत्यन्त उपयोगी रहस्यपूर्ण बातों का संक्षिप्त विवरण इस प्रकार है :-

(१) प्रीति सर्व साधना का पाय है, आधार है परन्तु वह प्रीति कैसी होनी चाहिए, यह प्रथम स्तवन में बताया गया है।

भौतिक सुख-साधना की कामना से की जाने वाली प्रीति विषैली प्रीति है। ऐसी प्रीति तो प्रत्येक जीवात्मा अनादिकाल से करना चला आ रहा है। भौतिक इष्ट पदार्थों और उसके इष्ट संयोगों की प्रीति से आत्मा अधिक से अधिक दूषित बनता है-मलिन बनता है। विष के प्रभाव से जैसे व्यक्ति भान भूल जाता है और प्राण भी गँवा बैठता है, वैसे सकाम प्रीति से जीवात्मा आत्मज्ञान भूल जाता है और उसके ज्ञानादि भाव प्राण नष्ट भी हो जाते हैं।

परम गुणी परमात्मा के साथ, उनमें रहे हुए केवलज्ञानादि महान् गुणों के प्रति असीम आदर बहुमान व्यक्त करते हुए, 'वैसे गुण मेरे आत्मा में भी प्रकटें' ऐसी उदात्त भावना से प्रीति करना चाहिए।

भौतिक पदार्थों की स्पृहा वाली प्रीति विष भरी है। आत्मिक अंश में टूटता है। उतने ही अंश में परमात्मा के साथ प्रीति जुड़ती प्रीति प्रशस्त गत है। एगो प्रीति से आत्मगुणों की वृद्धि होती है। नात्विक भक्ति उत्पन्न होती है।

गुणोंकी स्पृहावाली प्रीति अमृत भरी है। पौद्गलिक प्रीति जितने है। परमात्मा के साथ की गई प्रीति लोकोत्तर प्रीति है और यह ऐसी प्रीति से क्रमशः परमात्मा की एकतारूप, तन्मयारूप परात्म्य

परमात्मा की प्रीति, भक्ति और आज्ञापालन रूप सेवा आत्म-गुणों की पूर्णता और प्रभुता को प्राप्त कराने हैं, अविनाशी सुख देने हैं, आदि बातें इस प्रथम स्तवन में कही गई हैं।

(२) दूसरे स्तवन में कार्य कारण भाव की व्यवस्था का सुन्दर स्वरूप बनाकर मोक्ष-प्राप्ति में परमात्मा पुष्ट निमित्त कारण हैं, यह बात सिद्ध की है। आत्मा की उपादान ज्ञानादि शक्तियों का प्रकटीकरण परमात्म दर्शनादि शुभ निमित्तों के योग से हो होता है।

जैसे वक्त्रियों के टोले में रहा हुआ बालसिंह स्वजाति-सिंह के दर्शन से और उसकी गर्जना से अपने सिंहत्व को पहचानता है, वैसे भौतिक दुनिया में फंसे हुए भव्य आत्मा को भी प्रभु के देवरूप को देखने और सुनने से अपना अनन्त शक्तियों की पहचान होती है।

परमात्मदर्शन और परमात्मपूजन वस्तुतः अपनी आत्मा का ही दर्शन और पूजन है। आत्मदर्शन अर्थात् सम्पत्-दर्शन होने से जीव का आगेपिन मुख का भ्रम टूट जाता है, अनन्त अव्यावाध सुख का भान होता है और उसे प्रकट करने की तीव्र अभिलाषा जागृत होती है। आत्म स्वभाव के कर्तृत्व की और उसके साधन-साध्य की प्रतीति होती है।

अनादिकाल से पुद्गल अनुयायी बनी हुई आत्मा की कर्तृत्व, मोक्षकृत्व, ग्राहकत्व आदि अनेक शक्तियाँ परमात्मा के आलंबन से स्वरूपानुयायी बनती हैं और श्रद्धा, भासनज्ञान, स्मरणता तथा दान-लाभ-भोग-उपभोग-वीर्यादि सर्वगुण भी आत्मा सत्ता के गतिक बनते हैं।

इस प्रकार अरिहन्त परमात्मा सर्व भव्य जीवों के मोक्ष के पुष्ट निमित्त कारण होने से कारणपद को कर्त्ता के रूप में स्वीकार कर उनकी स्तुति, भक्ति, सेवा आदर पूर्वक, बहुमान पूर्वक करना ही सर्व मुमुक्षु साधकों का परम कर्त्तव्य है; ऐसा इस दूसरे स्तवन में समझाया गया है।

(३) तीसरे स्तवन में उपादान कारण से भी निमित्त कारण की अधिक प्रधानता और जिनवन्दन-जिन पूजन का प्रकृत फल मोक्षप्राप्ति है, यह बताया गया है।

मोक्ष का उपादान कारण आत्मा स्वयं ही है। परन्तु मोक्ष का पुष्ट आलंबन परमात्मा है। इन परमात्मा की सेवा के बिना उपादान आत्मा में मोक्षरूप कार्य करने की शक्ति पैदा ही नहीं होती। निगोद के जीव या अभव्यजीव इसके उदाहरण हैं। इस आत्मा में मोक्षरूप कार्य करने की शक्ति प्रकट करने में परमात्मा ही पुष्ट आलंबन है; ये ही मुख्य हेतु है, शेष सामग्री गौण रूप से उपकारो बनती है।

प्रभु के परम शुद्ध स्वरूप को पहचानकर अपनी आत्मा का भी वैसा ही शुद्ध स्वरूप प्रकट हो, इस हेतु से प्रभु को वन्दन करने वाला भक्त आत्मा ध्यान के अभ्यास द्वारा क्रमशः अभेद प्रणिधान रूप से परमात्मा के साथ तन्मय-तदरूप बन सकता है। जिन स्वरूप होकर जिन का ध्यान करना ही उत्कृष्ट वन्दन है। यह सामर्थ्य योग का नमस्कार है। इसे 'पराभक्ति' या 'रसालीप्रीति' भी कह सकते हैं।

(४) चौथे स्तवन में पूर्वोक्त रसाली-प्रीति और पराभक्ति की भूमिका प्राप्त करने के उपाय बताये हैं। उनमें सर्व प्रथम पौद्गलिक वर्ण-गंध-रस और स्पर्श के भोग-उपभोग के त्याग की बात कही गई है। अनुकूल विषय भी जड़, चल और जगत् के सर्व जीवों के भोग और उपभोग में आये हुए होने से झूठन तुल्य हैं, अतः उनका त्याग करना मुमुक्षुओं के लिए जरूरी है।

शुद्ध निमित्तरूप अरिहन्त परमात्मा और सिद्ध परमात्मा के आलंबन ध्यान में प्रवेश करने से पहले अशुभ और अशुद्ध निमित्तों का परिहार करना आवश्यक है।

ध्यान में एकाग्रता-तन्मयता सिद्ध करने के लिए आलंबन के सतत अभ्यास द्वारा परमात्मा के साथ अभेद ध्यान करना होता है। उसमें सत्ता की अपेक्षा परमात्मा से अभिन्न स्व-आत्मा के स्वरूप का निःशंक होकर चिन्तन करना चाहिए।

इस प्रकार परमात्मा के वचन-अनुष्ठान और असंग अनुष्ठानरूप आलंबन और निरालंबन ध्यान के सतत अभ्यास से स्वरूप में तन्मयता सिद्ध होती है, जिसे पराभक्ति, प्रशांत वाहिता, समापत्ति या अनुभवदशा भी कहते हैं।

परमात्म मिलन के मुख्य क्षणों के लिए तत्परा हुआ भक्त साधक प्रशान्तवादिता के अखिलित प्रवाह में निमग्न होकर परमात्म-मिलन का अलौकिक आनन्द अनुभव करता है ।

(५) पाँचवें स्तवन में श्री देवचन्द्रजी महाराज ने परमात्मा की स्याद्धाडमयी स्वभावदशा का वर्णन किया है और अमंग-अनुष्ठान वाला योगी जिस प्रकार परमात्मा के शुद्ध द्रव्य-गुण पर्याय के चिन्तन द्वारा अपने शुद्ध द्रव्य गुण पर्याय में लीन बनता है, यह संक्षेप में समझाया है ।

नित्यत्व, अनित्यत्व आदि परम्पर विरोधी अनेक धर्म एक ही आत्मा में एक साथ रहे हुए हैं, उनका यथार्थ स्वरूप जानने से साधक को अपनी आत्मा के शुद्ध स्वभाव की अदभुतता समझ में आती है, उसे प्रकट करने की रुचि जागृत होती है और रुचि के अनुसार तत्त्व स्मरण प्राप्त होती है और अनुक्रम से शुद्ध स्वभाव प्रकट होता है ।

(६) छठे स्तवन में निमित्त कारण की यथार्थता बताई है और सान नयों की अपेक्षा से प्रभुदर्शन का स्वरूप समझाया है ।

जब साधक शब्दनय की अपेक्षा से प्रभु के दर्शन करना है तब संग्रहनय से सत्ता में रहा हुआ उसका शुद्ध स्वभाव एवंभूतनय से प्रकट होता है । संग्रहनय से सब जीव सिद्ध-समान हैं । जब आत्मा अपने समस्त कर्मफल को दूर करके सिद्धत्व प्राप्त करता है, तब वह एवंभूत नय से सिद्ध कहलाता है । जब आत्मा शब्दनय से अधातु सिद्ध समान अपने आत्मस्वरूप को पहचान कर उसे प्रकट करने की तीव्र इच्छा के साथ परमात्मा का दर्शन और जिनशासन की आगधना करता है तब वैसा सिद्ध स्वरूप प्रकट होता है ।

पर-पुद्गलादि अशुभ निमित्तों का प्रभाव अहिन्न परमात्मा और उनके नामादि के आलम्बन बिना दूर नहीं होता । इस वान को मिट्टी, जल, सूर्य, उत्तरसाधक और पायसमणि के इशानों द्वारा स्पष्ट करके यह सिद्ध किया है कि जिनेश्वर के नामादि मोक्ष के निर्यामकपुष्ट हेतु हैं ।

(७) सातवें स्तवन में सिद्ध परमात्मा जिस अनन्तगुण के आनन्द का अनुभव करने हैं, उसका वर्णन किया गया है ।

आत्मा के गुण अनन्त हैं, उनमें ज्ञान, दर्शन, चास्त्रि, दान, लाभ, भोग, उपभोग, वीर्य, अव्यावाध मुख आदि गुण मुख्य हैं । सिद्ध अवस्था में आत्मा प्रतिनयम अनन्त गुण के भिन्नभिन्न आनन्द का अनुभव करता रहता है । उनके स्वरूप का श्रवण, चिन्तन, मनन और ध्यान करने से साधक को भी वैसे आनन्द और सुख को प्राप्त करने की रुचि जागृत होती है और उसके उपाय रूप तन्त्रयों की आगधना में तत्पर बनने की प्रेरणा मिलती है ।

(८) आठवें स्तवन में परमात्मा की सेवा के विविध स्वरूपों और प्रकारों को बताकर जिनभक्ति की विशालता बताई है । सेवा के मुख्य दो प्रकार हैं । परमात्मा के दर्शन, वन्दन, पूजन और कीर्तन - यह द्रव्यमेवा है । उसके द्वारा उत्पन्न होने वाले शुभभाव, भावमेवा है । परमात्मगुणों के आलम्बन से होने वाला ध्यान 'अपवाद भाव सेवा' है और उसके द्वारा प्रकट होने वाली आर्मावधुद्धि 'उत्सर्ग भावमेवा' है, अपवाद कारण है और उत्सर्ग उसका कार्य है ।

उत्तरोत्तर वृद्धिगत होती हुई विभुद्धि का यहाँ चउडह गुणस्थानों की तरह सान प्रकार की अपवाद भावमेवा और सान प्रकार का उत्सर्ग भाव सेवाओं के क्रम से वर्णन किया है, जो साधक की साधना का मापदण्ड है । अपुनबंधक की भूमिका से लगाकर अयोग्य अवस्था तक की भूमिका का पृथक्करण इसमें हुआ है । सच्चा साधक जहाँ तक सिद्ध नहीं बनता, वहाँ तक वह सिद्ध परमात्मा की सेवा में सेवकभाव से सदा तत्पर रहता है ।

(९) श्री सुविदिनाथ भगवान् के नौवें स्तवन में साधक को परमात्मदर्शन के फलस्वरूप आत्मदर्शन किस तरह होता है, इसका अत्यन्त रहस्यमय गति में भावपूर्ण शब्दों में वर्णन किया गया है ।

समाधि रम से परिपूर्ण प्रभुमुद्रा निर्मल उर्षण जैसी है । भक्त-दृष्टा को प्रभुमुद्रा में प्रतिबिम्बित होता हुआ अपना आत्मस्वरूप जब प्रत्यक्ष दिखाई देता है, तब वह रागद्वेषादि विभावों से निवृत्त बनकर आत्मस्वभावस्वरूप सामायिक की साधना में प्रवृत्त होता है । उस भक्तदृष्टा की विभावस्वरूप से काम करने वाली दानादिक सर्व आत्मशक्तिर्या स्वभाव के सम्मुख बनती हैं, जिससे क्रमशः अधिधा मोह का अन्धकार छिन्नभिन्न हो जाता है और आत्मा के निर्मल, अखण्ड, अलिप्त स्वभाव की पहचान हो जाने से उसकी आत्मस्वरूप में सहज स्मरणता होती है ।

भक्त साधक प्रभु के पास उनका एक नगण्य सेवक बनकर गया यहाँ प्रार्थना करता रहता है कि हे प्रभो ! आपकी अचिन्त्यशक्ति के प्रभाव से मुझे आत्मस्वरूप की श्रद्धा, पहचान और स्मरणता प्राप्त हो ।

इस प्रकार प्रभु प्रार्थना और प्रभु मुद्रा के योग से जब साधक केवलज्ञानादि गुणों के साथ ध्यान द्वारा एकरूप-तन्मय बनने हैं, इच्छा शक्ति पैदा होती है ।

स्तवनकार महर्षि ने प्रभु के गुणोत्कीर्णन के साथ, उनके भाववादी शैली में व्यक्त किये हैं । इसलिए इन स्तवनों का बार बार वे अनुभूतियों की प्रतीति होती है ।

आत्मा के क्षयोपशमिक भाव के गुण, परमात्मा के श्रायिक भाव के तब उस साधक में अपने आत्म स्वभाव को प्रकट करने की प्रबल

ध्यान द्वारा उन्हें जो जो दिव्य अनुभव हुए हैं, उन्हें मधुर एवं गान, अर्थ चिन्तन और उसके द्वारा ध्यान करने से साधक को भी

तात्त्विक भक्ति रम से परिपूर्ण इन स्तवनों का ज्यों-ज्यों अधिक से अधिक भावन होता जाता है त्यों त्यों उनमें छिपे हुए अनेक रहस्याश्यों का संवेदन साधक को होता जाता है ।

(१०) दसवें स्तवन में प्रभु के गुणों की अनंतता, निर्मलता और पूर्णता का वर्णन किया गया है । साथ ही प्रभु की आज्ञा का सर्वत्र सर्वदा जो एक स्रष्टा साम्राज्य है, प्रभु तथा उनके ऐश्वर्य की कैसी महत्ता है, यह बताकर प्रभु के जाप और ध्यान का अन्तिम फल अनन्त अव्यावाध मुख है, यह बताया गया है ।

(११) ग्यारहवें स्तवन में शुक्ल ध्यान में हेतु भूत गुण पर्यायों का चिन्तन और ध्यान करने की गति बताने हुए कहा है कि परमात्म गुणों के गान, स्मरण, ध्यान करने से आत्मस्वरूप में तन्मयता प्रकट होती है ।

(१२) वाग्हवें स्तवन में पूजा के तीन प्रकार बताये हैं : पहला प्रकार द्रव्यपूजा का है । इसमें अष्टप्रकार की पूजा आदि का समावेश होता है । दूसरा प्रकार प्रशस्त भाव पूजा का है, जो प्रभु के अनन्त गुणों की स्तुति-स्तवना करने से होती है । तीसरा प्रकार शुद्ध भाव पूजा का है, जो अपने ज्ञानादि गुणों को प्रभु के गुणों में लीन करने से-तन्मय करने से होती है ।

वास्तव में जिनपूजा निज आत्मत्व की ही पूजा है । जिनपूजा के द्वारा अपने आत्मा के गुणों की प्राप्ति और पुष्टि होती है । वाग्हवें गुणस्थान तक के जीवों को स्व-आत्मा का ध्यान परमात्मा के गुणों के आलम्बन द्वारा ही होता है ।

(१३) तेरहवें स्तवन में अग्नि-भावों की और नाग्नि-भावों की अनन्तता बताकर स्तवनकार श्री देवचन्द्रजी महाराज ने प्रभु के निर्मल स्वभाव का ध्यान करने वाला अपने उस प्रकार के शुद्ध स्वभाव को अवश्य प्राप्त करना है, ऐसा बताया है ।

(१४) चउदहवें स्तवन में श्री देवचन्द्रजी महाराज ने 'जिन पडिमा जिन सगिखी' इस शास्त्रवचन की सिद्धि, उसकी परम उपकारना बनाने हुए की है । जिनमूर्ति को अमृत का मेघ, जांगुलि मंत्र, स्तत्रिया की माला और आत्मध्यान के श्रेष्ठ साधन के रूप में बनाई है । सचमुच ! जिनमूर्ति के दर्शन में हमारा हृदय हर्ष से पुलकित बनता है, अशुभ आत्मवर्णों का निमेष होता है, संवर की अभिवृद्धि होती है और पूर्वोपाजित अशुभ कर्मों की निर्जग होना है, ऐसा कहा है ।

(१५) पन्द्रहवें स्तवन में समाप्ति-अथवा आत्मा और परमात्मा का एकत्व भावन किस प्रकार होता है इसका अद्भुत और रहस्यपूर्ण शैली में वर्णन किया है । इसके साथ ही सामान्य और विशेष स्वभाव के लक्षण भी बताये हैं ।

ध्यान और समाधि दशा की भूमिका में सामान्य स्वभाव को प्रधानता देने से शुद्ध आत्म स्वरूप का ध्यान निश्चलरूप से होता है और व्यवहार की भूमिका में विशेष स्वभाव को प्रधानता देने से विनय सेवाभक्ति, संयम आदि सद्गुणों की निरन्तर अभिवृद्धि होती है ।

उचित व्यवहार के पालन में चित्त की निर्मलता और स्थिरता प्राप्त हो जाने के बाद ही शुद्ध निश्चय नय से परमात्मतुल्य निज शुद्धात्मस्वरूप का ध्यान हो सकता है ।

मोक्षार्थी साधकों को सबसे पहले अपनी साधना के मार्ग में वास्तविक सिद्धि प्राप्त करने के लिए शुद्ध व्यवहार पर प्रभुपूजा, भक्ति, व्रत, नियम, तप, जप, संयम आदि सद्गुणों का अहर्निश सेवन करना चाहिए ।

शुद्ध व्यवहार के वास्तविक परिपालन द्वारा चित्त की शुद्धि होने पर ध्यान की वास्तविक योग्यता-भूमिका प्राप्त होती है । तत्पश्चात् ज्ञानां गुरु के मार्गदर्शन के अनुसार क्रमशः उसमें आगे बढ़ा जा सकता है । निश्चल, निर्मल, निर्विकल्प आत्मस्वरूप का ध्यान शुद्ध व्यवहार के पालनपूर्वक ध्यान के सतत अभ्यास से साध्य है, आदि बातों का निर्देश इस स्तवन में हुआ है ।

(१६) सोलहवें स्तवन में समवसरण और जिनप्रतिमा की महान् उपकारकता का वर्णन है ।

जिन प्रतिमा में कार्य रूप में अग्रिहन्तपन और सिद्धित्व किस किस नय से रहा हुआ है, साथ ही जिन प्रतिमा साक्षात् जिनेश्वर की तरह भक्त को किस किस और कितने नय से फलदायी बनती है, यह समझाया गया है । तदुपगन्त स्तवनकार श्री देवचन्द्रजी महाराज ने नामादि चार निक्षेपों की परस्पर कार्यकारकता है, यह भी बताया है ।

(१७) सत्रहवें स्तवन में जिनेश्वर परमात्मा की देशना की महत्ता बताई है । परमोपकारी परमात्मा अपनी देशना में सर्वद्वयों के गुण-स्वाय की अनन्तता और आत्मस्वभाव की अगाधता का नय, गम, भंग निक्षेप तथा हेय, उपादेय आदि के पृथक्करण पूर्वक सूक्ष्मता से वर्णन किया गया है । प्रभु की देशना कितनी गम्भीर और कितनी प्रभाविक है, यह इस स्तवन में बताया गया है ।

(१८) अटारहवें स्तवन में उपादान आदि कारणों का स्वरूप समझाकर उन सब कारणों में निमित्त कारण की प्रधानता क्यों है, यह बताया गया है ।

(१९) उन्नीसवें स्तवन में षट्कारक-जो आत्माकी छह विशिष्ट शक्तियाँ हैं, उसका स्वरूप समझाया गया है । अनादिकाल से संसारी आत्मा का षट्कारक चक्र बाधक रूप में परिणत हो रहा है, उसे परमात्मभक्ति तथा ध्यानादि द्वारा किस प्रकार साधक रूप में परिवर्तित किया जा सकता है, उसके उपाय इसमें बताये गये हैं ।

(२०) बीसवें स्तवन में पूर्वोक्त छहों कारकों के लक्षण आलम्बन द्वारा ही आत्मा की उपादान शक्ति प्रकट होती है, यह बात उदाहरण और युक्तियों से सिद्ध की है ।

(२१) इक्कीसवें स्तवन में श्री जिनेश्वर परमात्मा की सेवा की वर्षाऋतु की विविध घटनाओं के साथ तुलना करके प्रभुसेवा और प्रभुदर्शन के माहात्म्य को अद्भुत और रोमांचक शैली में प्रस्तुत किया है ।

(२२) बावीसवें स्तवन में प्रशस्त राग स्वरूप भक्ति का प्रभाव, राजीमती की अनुप्रेक्षा तथा उत्तम पुरुषों की संगति का फल कैसा होता है, इत्यादि बातें बतलायी गई हैं ।

(२३) तेवीसवें स्तवन में अग्रिहन्त परमात्मा श्री पार्श्वनाथ भगवान् शुद्धता, एकता और तोक्षणता द्वारा किस तरह मोहशत्रु को जीतकर विजय प्राप्त करते हैं, यह बताया है और शुद्धता, एकता तथा तोक्षणता किसे कहने हैं, यह विविध व्याख्याओं द्वारा समझाया है ।

(२४) चौबीसवें स्तवन में आत्मा की गहरी और दीनतापूर्वक प्रभु की प्रार्थना की गई है, जिसका एकाग्रचित्त से गान करने से, रटन करने से भावुक आत्मा भावविभोर बनकर भक्तिरस में तल्लीन हो जाता है । वह अपने हृदय की भव्य भावना को प्रभु के मन्दिर के सामने प्रकट करता है ।

इस प्रकार चौबीसों जिनेश्वर भगवन्तों के अद्भुत गुणों की और अचिन्त्य महिमा की स्तुति कर भक्ति का नात्त्विक मार्ग बताया है ।

इसके पश्चात् उन्होंने उपसंहार रूप में पच्चीसवें स्तवन में चौबीसों जिनेश्वर भगवनों के १४५२ गणधरों तथा चतुर्विध संघ का स्मरण किया है। इसके बाद संवर, निर्जरा रूप मोक्षमार्ग का और उसके अनुसरण से प्राप्त होने वाले अनन्त अव्यावाध सुख समाधि रूप महान फल का निर्देश किया है। अंत में अपने पूर्वगामी परमोपकारी गुरुवर्ग का परिचय देकर उनके प्रति परम कृतज्ञता प्रदर्शित की है।

ये चौबीसों स्तवन मुमुक्षु पाठकों के हृदय में अपूर्व भक्तिरस उत्पन्न करते हैं। शास्त्रों में निर्दिष्ट अनेक गंभीर तत्त्वों के रहस्य को सरलभाषा में प्रस्तुत कर इन स्तवनों में जिन भक्ति का तात्त्विक मार्ग बताया गया है।

मुमुक्षु आत्माओं को इन स्तवनों का अर्थ सहित अभ्यास करके, उनका पुनः पुनः चिन्तन मनन करना चाहिए; जिससे परमात्मा के प्रति तथा उनके द्वारा प्रतिपादित आगमवचनों के प्रति अत्यन्त आदर, बहुमान और भक्ति पैदा हो और वह भक्ति आत्मा को मुक्ति देने वाली बने।

ग्रन्थकार का परिचय

इन चतुर्विंशति जिन स्तवनों के कर्ता हैं-पूज्य श्रीमद् देवचन्द्रजी महाराज। इनका जन्म सं. १७४६ में वीकानेर (राजस्थान) के उपनगर में हुआ था। उनके पिताश्री का नाम तुलसीदासजी लुणिया था और उनकी माताश्री का नाम धनवाई था।

जब बालक गर्भ में था तब उनके माता पिता ने वाचक श्री राजसागरजी महाराज के पास ऐसी प्रतिज्ञा ली थी कि "यदि हमारे यहां पुत्र का जन्म होगा तो हम उसे शासन को समर्पित कर देंगे।"

किसी शुभ दिन बालक का जन्म हुआ। एक बार माता ने स्वप्न में अपने मुख में चन्द्रमा प्रवेश करना हुआ देखा था, अतः उस बालक का नाम देवचन्द्र रखा। चन्द्र की निर्मल कला के समान प्रतिदिन बढ़ता बालक आठ वर्ष का हुआ। एक बार वाचक श्री राजसागरजी महाराज उनके घर पधारे। तब ली हुई अपनी प्रतिज्ञा के अनुसार धनवाई ने अपने पुत्ररत्न को गुरुधर्मों में समर्पित कर दिया। सं. १७५६ में दस वर्ष की वय में उन्होंने दीक्षा ली और उनका नाम 'राजत्रिमल' रखा गया। परन्तु 'देवचन्द्रजी' नाम से उनकी अधिक प्रसिद्धि हुई। उनके गुरुदेव का नाम उपाध्याय श्री दीपचन्द्रजी म. था।

उनका विहार क्षेत्र भी बहुत विशाल था। सिन्ध, मुल्तान, गुजरात, सौराष्ट्र, राजस्थान, मेवाड़, मालवा आदि प्रदेशों में विचरण कर, धर्मोपदेश देकर अनेक भव्यजीवों को उन्होंने मोक्षमार्ग के अनुगामी और अनुयायी बनाये थे। गुरुसेवा और गुरुकृपा के प्रभाव से उन्होंने अद्भुत ज्ञान-खजाना प्राप्त किया था। उन्होंने तत्त्वज्ञान में विशेष प्रावीण्य प्राप्त किया था और उसमें भी द्रव्यानुयोग के गम्भीर रहस्यों को प्राप्त कर उन्हें आत्म साधना के मार्ग में साकार रूप दिया था। उनके बनाये हुए आगम विषयक, योग विषयक और अध्यात्म विषयक अनेक ग्रन्थों के अवलोकन से भी उनकी विशिष्ट ज्ञानगर्भा और प्रतिभा की झांकी मिलती है।

उनके द्वारा रचित ग्रन्थों में से जो ग्रन्थ जिज्ञासुवर्ग के लिए और विद्वद्भग्न के लिए बहुत मननीय और आदरणीय बने हैं, उनके नाम इस प्रकार हैं :-

स्तोत्रपूजा, ध्यानदीपिका, चतुषदी, द्रव्यप्रकाश, आगमसार, विचाररत्नसार, ज्ञानसार पर ज्ञानमंजरी टीका, नय चक्रसार, गुरुगुण छत्तीसी, कर्मग्रन्थ टट्टा, कर्मसंवेध-प्रकरण, अध्यात्मगीता, वर्तमान जिन चौबीसी, अतीत जिन चौबीसी, विहरमानवीसी, नवपदपूजा उल्लास, अष्ट प्रवचन माता सञ्ज्ञाय।

उक्त और अन्य अनेक संस्कृत गुजराती गद्य पद्य कृतियाँ भी उन्होंने रची हैं; जो वैराग्य, भक्ति, संयम और ध्यानादि योगों में मुमुक्षु आत्माओं को बहुत ही प्रेरक और उपकारक हैं।

गुणद्रष्टि : वे खरतरगच्छ की समाचारी का पालन करते थे तो भी अन्य गच्छों के प्रति भी अत्यन्त प्रमोदभाव रखते थे। उपाध्याय श्री यशोविजयजी म. आदि ज्ञानी महात्माओं के प्रति वे अत्यन्त आदर और बहुमान रखते थे, उनकी गुणद्रष्टि और हृदय की विशालता से आकर्षित बने हुए तपगच्छ में गीतार्थ रूप में प्रसिद्ध पू. जिनविजयजी म., पू. उत्तमविजयजी म., पू. विवेकविजयजी म. आदि महात्माओं ने उनके पास जिनागमों का अध्ययन किया था।

शास्त्राराग : जिनागमों के प्रति उनके हृदय में अपूर्व और अपार भक्ति थी। उन्होंने अपनी रचनाओं में स्थान स्थान पर सिद्धान्तों का बहुमानपूर्वक उल्लेख किया है। उन्होंने 'आगमसार' नामक ग्रन्थ की रचना की। जिसमें उन्होंने जिनागमों के सारभूत पदार्थों का संग्रह किया है और अन्त में हितोपदेश के रूप में सूचना की है कि 'हे भव्यात्माओ ! यदि आपको जिनमत की अभिलाषा है, मोक्षमार्ग की इच्छा है तो निश्चय और व्यवहार नय को न छोड़ें। दोनों नयों को मानें; व्यवहार नय से चलना और निश्चय नय से श्रद्धा करना।

इस मार्मिक शिक्षा का महान हेतु समझाने हुए वे कहते हैं कि- 'यदि तुम व्यवहार नय की उत्थापना करोगे तो जिनशासन के तीर्थ का उच्छेद होगा। जो व्यवहार नय नहीं मानेगा वह गुरुवन्दना, जिनभक्ति, तप, पच्वक्त्राण आदि नहीं मानेगा। इस प्रकार जो आचार का उत्थापन करेगा वह निमित्त कारण का उत्थापन करेगा और निमित्त कारण के बिना अकेला उपादान कारण सिद्ध नहीं हो सकता। अतः निमित्त कारणरूप व्यवहारनय अवश्य मानना चाहिए।

अध्यात्म प्रेम और प्रभुभक्ति : 'अध्यात्मगीता' नामक ग्रन्थ में उन्होंने अध्यात्म और ध्यानयोग की क्रमशः विकास पाती हुई भूमिकाओं का गरम वर्णन किया है। आगमिक परिभाषा में कहें तो उन्होंने चौथे गुणस्थान से लेकर सिद्ध अवस्था तक के साधक और सिद्ध अवस्था का संक्षेप में सम्पूर्ण परिचय

दिया है । 'ध्यान चतुष्पदी' में 'ज्ञानार्णव' ग्रन्थ के आधार से ध्यान का स्वरूप बताया है । साथ ही अध्यात्म, भावना, ध्यान, समता और वृत्तिसंक्षेप योग का भी गर्भित रीति से संकलन किया है । ये ग्रन्थ उनकी अध्यात्म और ध्यान योग की तीव्र रुचि और प्रीति को बताते हैं । अतीत और वर्तमान विहरमान जिनेश्वर भगवन्तों के गुणकीर्तनरूप स्तवन उनके हृदय में अस्खलित प्रवाहबद्ध प्रवाहित प्रभुभक्ति की पराकाष्ठा को सूचित करती है । उनके सहज रूप से अद्भुत उद्गार सुनने से तनमन पुलकित हो उठते हैं । विशाल शास्त्र के साथ ही स्वानुभव के पाये पर रचित यह स्तवन भावुक आत्माओं के हृदय पर शीघ्र ही सीधा असर करते हैं । अर्थज्ञान के साथ संगीत के सुरीले स्वरों में उनका गान करने से अलौकिक आनन्द का अनुभव होता है ।

अन्तः स्फुरणाओं की सहज अभिव्यक्ति ही उत्तम कविता है । भाषा के अलंकारों को कविता में उतारना सरल है परन्तु हृदय के उच्च भावों को सहज रीति से कविता में उतारना कठिन काम है । इस दृष्टि से उनकी तात्त्विक कविता साहित्य की एक उत्कृष्ट रचना है, ऐसा निर्विवाद रूप से कहा जा सकता है ।

अनुभव ज्ञान : उनमें व्यवहार चारित्ररूप पंच महाव्रत तथा समिति-गुप्ति आदि की विशुद्ध आराधना के बल से निश्चय चारित्र अर्थात् आत्मानुभव भी सुन्दर रीति से जगमगा रहा था । यह बात उनके उद्गारों से भी स्पष्ट समझी जा सकती है :-

तीन भुवन नायक शुद्धातम, तत्त्वामृतरस वूठ्यो रे ।
 सकल भविक लीलाणो, मारुं मन पण तूठ्यो रे ॥१॥
 मनमोहन जिनवरजी मुझने, अनुभव-प्यालो दीधो रे ।
 पूर्णानन्द अक्षय अविचल रस, भक्ति पवित्र थई पीधो रे ॥२॥
 ज्ञान सुधा लीलानी लहेरे, अनादि विभाव विसार्यो रे ।
 सम्यग्ज्ञान सहज अनुभव रस, शुचि बोध संभार्यो रे ॥३॥
 देहगेह भाडा तणो, ए आपणो नाहिं ।
 तुज गृह आतमज्ञान ए, तिहमांहि समाहि ॥४॥
 पंच पूज्यथी पूज्य ए, सर्व ध्येय थी ध्येय ।
 ध्याता ध्यान अरु ध्येय ए, निश्चय एक अभेय ॥५॥
 अनुभव करताँ एहनो, थाये परम प्रमोद ।
 एकरूप अभ्याससुं, शिवसुख छे तसु गोद ॥६॥

तत्त्वज्ञान गर्भित अनेक उत्तम ग्रन्थरत्नों का सर्जन कर उन्होंने श्री जैन संघ को जो अपूर्व भेट दी है, उसे जैन संघ कदापि नहीं भूल सकता । उनकी पुनित निश्ठा में श्री तीर्थयात्रा संघ, जिनविम्बों की प्रतिष्ठा आदि शासन-प्रभावना के अपूर्व कार्य भी अनेक हुए थे । राजनगर के आंगन में उन्हें 'वाचक पद' दिया गया था । उनका स्वर्गवास भी सं. १९८२ भाद्रपद कृ. अमावस्या के दिन राजनगर में ही हुआ था ।

प्र. (२८)

अनुक्रमणिका

क्रम	स्तवन	विषय	पृष्ठ
	● प्रकाशकीय निवेदन		90
	● जिन भक्ति की महिमा, ग्रन्थ और ग्रन्थकार का संक्षिप्त परिचय		93
१	श्री ऋषभ जिन स्तवन	प्रभु प्रीति की रीति बताई गई है ।	४३
२	श्री अजितनाथ जिन स्तवन	कार्य कारण भाव की साधना बताते हुए प्रभु भक्ति की प्रधानता बताई है ।	६७
३	श्री संभवनाथ जिन स्तवन	प्रभु-सेवा की पुष्ट निमित्तता बताई है ।	८५
४	श्री अभिनंदन जिन स्तवन	प्रभु की रसीली प्रीति और पराभक्ति की पूर्व भूमिका बताई है ।	९९
५	श्री सुमति जिन स्तवन	परमात्मा की शुद्ध दशा का चिन्तन करते हुए उनकी सेवा करना ही स्वशुद्ध स्वरूप की प्राप्ति का श्रेष्ठ उपाय है ।	११७
६	श्री पद्मप्रभ जिन स्तवन	प्रभुगुण की महिमा बताकर उनकी निमित्त कारणता सिद्ध की है और नयसापेक्ष प्रभु दर्शन का स्वरूप बताया है ।	१३९
७	श्री सुषार्श्व जिन स्तवन	प्रभु के अनन्त गुणों का अनंत आनंद बताया है ।	१५३
८	श्री चन्द्रप्रभ जिन स्तवन	प्रभु सेवा की विशालता, उत्सर्ग सेवा और अपवाद सेवा का स्वरूप सात नयों की अपेक्षा से	१७१
९	श्री सुविधिनाथ जिन स्तवन	परमात्म दर्शन से आत्मदर्शन की प्राप्ति होती है ।	१९१
१०	श्री शीतलनाथ जिन स्तवन	प्रभुगुण की अनन्तता, जगत् पर प्रभु आज्ञा का साम्राज्य, प्रभुध्यान के फलरूप में अक्षय सुख की प्राप्ति ।	२०७
११	श्री श्रेयांसनाथ जिन स्तवन	प्रभु के गुणों का ज्ञान, स्मरण, ध्यान द्वारा आत्म स्वरूप में तन्मयता ।	२२५
१२	श्री वासुपूज्य जिन स्तवन	प्रभु पूजा के तीन प्रकार बताये हैं ।	२४३
१३	श्री विमलनाथ जिन स्तवन	प्रभु के निर्मल स्वभाव का ध्यान करनेवाला अपने उस प्रकार के शुद्ध स्वभाव को प्रगट करता है ।	२५९
१४	श्री अनन्तनाथ जिन स्तवन	प्रभु के नाम और प्रभु की मूर्ति की परम उपकारता ।	२६९
१५	श्री धर्मनाथ जिन स्तवन	आत्मा और परमात्मा के एकत्व की भावना तथा सामान्य और विशेष स्वभाव के स्वरूप ।	२८३
१६	श्री शांतिनाथ जिन स्तवन	‘जिन पंडिता जिन सारीखी’ की नयसापेक्ष सिद्धि बतायी है ।	३०१
१७	श्री कुंथुनाथ जिन स्तवन	प्रभुदेशना की महत्ता-गंभीरता ।	३२९
१८	श्री अरुनाथ जिन स्तवन	चार प्रकार के कारणों का वर्णन कर पुष्ट निमित्त श्री जिनेश्वर परमात्मा के अवलंबन का उपदेश ।	३४५
१९	श्री मल्लिनाथ जिन स्तवन	षट्कारक की बाधकता और साधकता के स्वरूप को बताकर प्रभु-सेवा का महत्त्व बतलाया है ।	३६१
२०	श्री मुनिसुव्रत जिन स्तवन	षट्कारक के लक्षण और पुष्ट निमित्त-रूप परमात्मा के आलंबन द्वारा उपादान शक्ति प्रकट होती है, यह सिद्ध किया गया है ।	३७७
२१	श्री नमिनाथ जिन स्तवन	वर्षाऋतु में विविध घटना के साथ प्रभु सेवा के माहात्म्य का अद्भुत वर्णन ।	३९१
२२	श्री नेमिनाथ जिन स्तवन	राजीमती की अनुप्रेक्षा, प्रशस्त राग गुणीजन के संसर्ग से उत्तम फल की प्राप्ति ।	४०५
२३	श्री पार्श्वनाथ जिन स्तवन	शुद्धता, एकता और तीक्ष्णता का स्वरूप बताया है ।	४२१
२४	श्री महावीर जिन स्तवन	स्वदुष्कृत की गर्हापूर्वक भक्ति पूर्ण हृदय से संसार से पार उतारने की प्रभु से प्रार्थना ।	४४७
२५	सामान्य कलशरूप स्तवन	चौबीस जिन गुणग्राम, उनके गुणधर एवम् चतुर्विध संघ का वर्णन, हिताहित बोध, देवचंद्रजी गुरु परंपरा और तीर्थयात्रा का विवेचन ।	४६७
	● ग्रंथ स्थित मुश्किल और पारिभाषिक शब्दों के अर्थ		४९८
	● चित्रों का साभार स्वीकार		५०४

श्री उवसग्गहरं पार्श्वनाथाय नमः

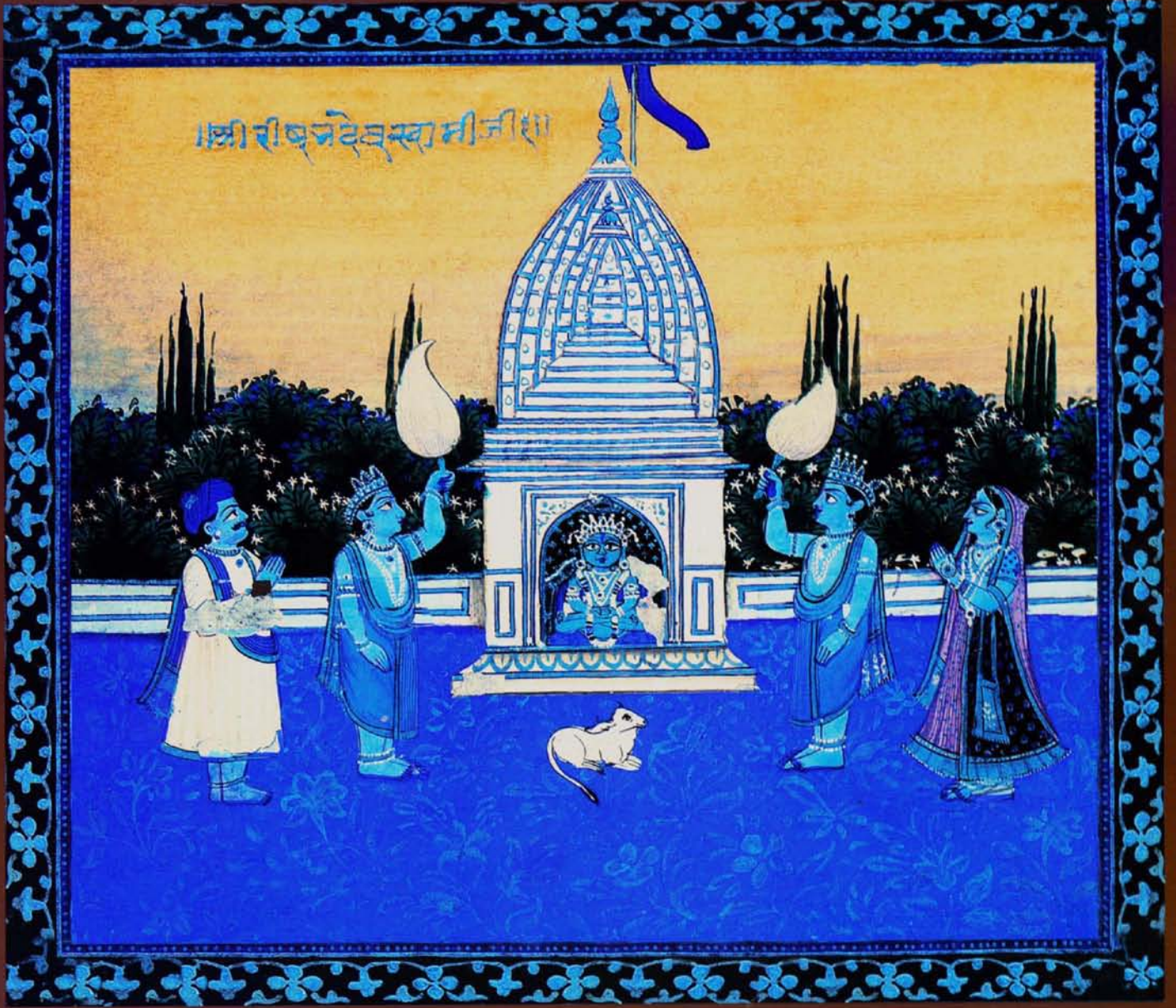

अथ प्रथम श्री ऋषभजिन स्तवनम्

॥ नींदरडी बेरण हुई रही - ए देशी ॥

ऋषभ जिणंदशुं प्रीतडी,
किम कीजें हो कहो चतुर विचार।
प्रभुजी जइ अरुगा वस्या,
तिहां किणे नवि हो कोई क्यन्न उच्चार॥
ऋषभ.॥१॥

॥ श्री रीषभदेवस्वामीजी ॥

અર્થ : હે ચતુર પુરુષ ! વીતરાગ પરમાત્મા શ્રી ઋષભદેવ ભગવાન કે સાથ પ્રીતિ કિસ પ્રકાર હો સકતી હૈ ? યહ વિચાર કર કહો । જો નજદીક હોતા હૈ ઉસકે સાથ તો પ્રીતિ હો સકતી હૈ પરન્તુ પ્રભુ તો વહુત દૂર સિદ્ધ-શિલા પર વિરાજમાન હૈ, જહાં વાણી કા ભી અભાવ હૈ, અતઃ ઉનકે સાથ કિસી પ્રકાર કી વાતચીત ભી નહીં હો સકતી હૈ । તો ઉનકે સાથ પ્રીતિ કૈસે કી જા સકતી હૈ ? યહ કહો ।

અર્થ : હે ચતુર પુરુષ ! વીતરાગ પરમાત્મા શ્રી ઋષભદેવ ભગવાનની સાથે પ્રીતિ કઇ રીતે થાય ? તે વિચાર કરીને કહો. જે નજીક હોય તેની સાથે તો પ્રીતિ થઇ શકે પણ પ્રભુ તો બહુ દૂર એવી સિદ્ધ-શિલા ઉપર બિરાજમાન થયેલા છે. જ્યાં વાણીનો પણ અભાવ છે. તેથી તેમની સાથે કોઇ પ્રકારની વાતચીત પણ થઇ શકતી નથી તો તેમની સાથે પ્રીતિ કેવી રીતે કરાય ? તે કહો.

સ્વો. બાલાવબોધ : શ્રી નામિકુલધરની ભાર્યા શ્રી મરુદેવી સ્વામિનીની કુક્ષિને વિષે ઉત્પન્ન થઇને જેણે અઢાર-કોડાકોડી સાગરોપમ સુધી નિર્વાણ-માર્ગનું વિઘ્ન હતું તે નિવાર્યું, એવા શ્રી ઋષભદેવ પ્રથમ તીર્થંકર રાગ-દ્વેષરહિતતાથી જિન કહિયેં તથા ઉપકાર-સંપદા અને અતિશય-સંપદાયેં કરી વિરાજમાનતાથી જિણંદ કહિએ.

તેનાથી પ્રીતિ-વિલાસ કરવાના અર્થી ભવ્ય જીવ મોક્ષાભિલાષી વિચારે છે જે, નીરાગી ઋષભ પુરુષોત્તમ સાથે શી રીતે પ્રીતિ કીજે ? એ વીતરાગથી પ્રીતિ મહારા આત્માયેં પહેલાં કિવારેં અનુભવી નથી !

તે પરમેશ્વરથી પ્રીતિનો અર્થી પ્રીતિની ચાલ અજાણતો પૂછે છે જે, હે ચતુર ડાહ્યા જ્ઞાની આચાર્યાદિક પુરુષો ! અથવા પોતાનો આત્મા તે જાતે ચતુર છે તેહને પૂછે છે કે, તે પ્રીતિનો વિચાર કહો. જે નજીક હોય તેથી પ્રીતિ બને પણ પ્રભુજી તો સર્વ રીતે અલગા રહ્યા છે.

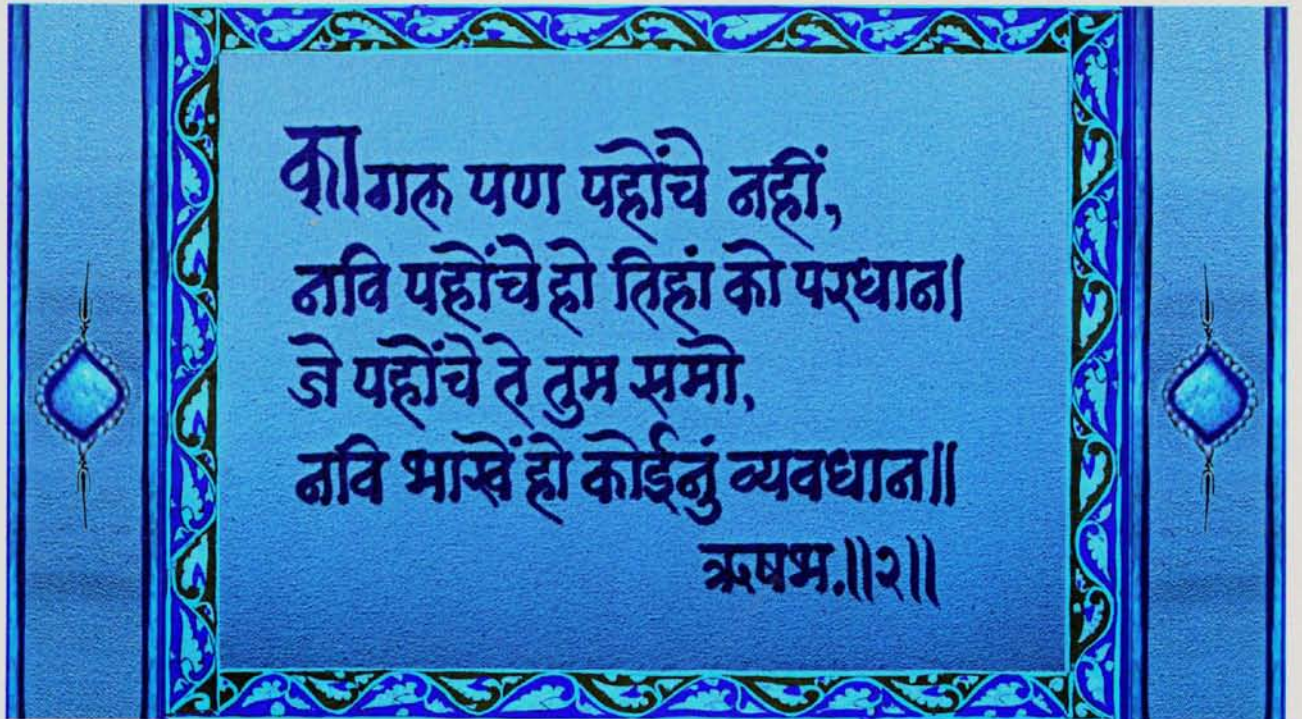
પ્રથમ, દ્રવ્યથી હું અશુદ્ધપરિણતિવિભાવકર્માનુયાયી પુદ્ગલભાવ-ભોગી. તેથી અશુદ્ધ-દ્રવ્ય છું અને શ્રી ભગવાન તો શુદ્ધ-પરિણામી સકલ નિરાવરણ સ્વભાવી નિઃકર્મા અનંત અક્ષય જ્ઞાનાદિ સ્વ-ગુણ ભોગી ! તેથી શુદ્ધ-દ્રવ્ય છે.

બીજું, ક્ષેત્રેં કરી હું સંસાર-ક્ષેત્રી શરીરાવગાહી છું અને શ્રી ઋષભ પ્રભુ તો લોકાંત-ક્ષેત્રેં રહ્યા છે. અશરીરી સ્વ-પ્રદેશાવગાહી છે. તેથી ક્ષેત્રેં કરી ભિન્ન છૈયેં.

તેમજ ત્રીજું, કાલે પણ ભિન્ન છૈયેં. અને ભાવથી હું રાગી-દ્વેષી તથા અઢાર-પાપસ્થાનકેં ભર્યાં છું અને શ્રી દેવાધિદેવ તો નીરાગી સર્વ પાપસ્થાન રહિત છે. માટે શ્રી પ્રભુજી હમણાં તો સર્વ રીતેં મુઝથી વેગળા વસે છે.

વલી, અલગાને પણ વચનાદિકે મલિયેં પણ શ્રી ઋષભદેવ સિદ્ધ થયા. તિહાં સિદ્ધ-અવસ્થામાં કોઈ વચનનું ઉચ્ચારવું નથી. ત્યારે પ્રીતિ કેમ કરાય ?

॥ ઇતિ પ્રથમગાયાર્યઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ : પ્રીતિ કરને કા દૂસરા સાધન પત્ર-વ્યવહાર હૈ પરન્તુ સિદ્ધિગતિ મેં પત્ર ભી નહીં પહુંચતા । ઇસી તરહ કિસી પ્રધાન-પુરુષ (પ્રતિનિધિ) કો ભેજકર ભી પ્રીતિ કી જા સકતી હૈ, પરન્તુ વહ પ્રતિનિધિ ભી વહાં નહીં પહુંચ સકતા હૈ । સાથ હી જો કોઈ યહાં સે સિદ્ધિ ગતિ મેં જાતા હૈ વહ ભી આપ જૈસા હી વીતરાગ, અયોગી ઍવં અસંગ હોને સે હમારા સન્દેશ કિસી કો કહતા નહીં હૈ ।

તો પ્રભુ કે સાથ પ્રીતિ કૈસે કી જા સકતી હૈ ?

અર્થ : પ્રીતિ કરવાનો બીજો ઉપાય પત્ર-વ્યવહાર છે પણ સિદ્ધ-ગતિમાં પત્ર પણ પહોંચતો નથી. તેમ જ કોઈ પ્રધાનપુરુષ-પ્રતિનિધિને મોકલીને પણ પ્રીતિ કરી શકાય છે પરંતુ તે પણ ત્યાં પહોંચી શકતો નથી. તેમજ જે કોઈ અહીંથી સિદ્ધ-ગતિમાં જાય છે તે પણ આપના જેવા જ વીતરાગ અયોગી અને અસંગ હોવાથી તેઓ અમારો સંદેશો કોઈને કહેતા નથી.

તો અમારે પ્રભુ સાથે પ્રેમ કેમ કરવો ?

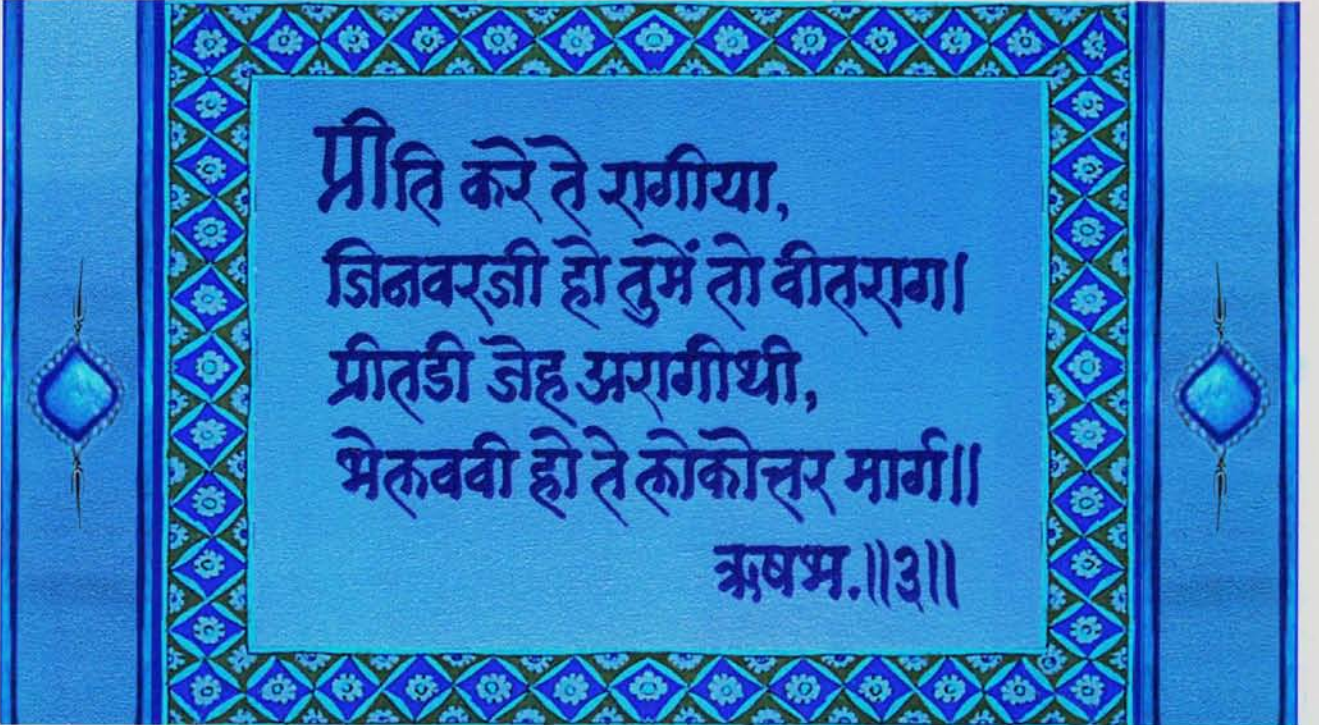
સ્વો. બાલાવબોધ : તથા એક બીજો પણ પ્રીતિ કરવાનો ઉપાય છે જે કાગળ વડે પ્રીતિ થાય છે પણ સિદ્ધને વિષે કાગળ પણ પહોંચે નહીં. તથા કાગળ નહીં પહોંચે તો કોઈ માણસ મૂકીયે પણ તિહાં સિદ્ધાવસ્થાને વિષે કોઈ પ્રધાન પણ પહોંચે નહીં કે જેની સાથે વિનતિ કહાવિયે.

છહાં કોઈ જીવને સંશય ઉપજે કે, રત્નત્રયી આરાધીને અનેક જીવ મોક્ષે જાય છે ! તો કોઈ ન પહોંચે એમ કેમ કહો છો ?

તે ઉપર કહે છે જે- તિહાં સિદ્ધાવસ્થાને વિષે જે પહોંચે તે તુમ સમો-તુમ જેવો પ્રભુતામય, વીતરાગ, અયોગી, અસંગી, સકલજ્ઞાયક પણ વચનરહિત અર્થાત્ તે પણ પરમ પૂજ્ય ! તે કોઈનું વ્યવધાન કહેતાં આંતરો-ભેદ કહે નહીં.

માટે પ્રીતિના ત્રણ ઉપાય માંહેલો કોઈ ઉપાય દીસતો નથી તે માટે શ્રી યુગાદિદેવ સાથે પ્રીતિ કેમ કરિયે ?

॥ ઇતિ દ્વિતીયાધ્યાયઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ : પ્રીતિ કરવાના હમ સંસારી જીવ તો રાગી હૈં ઓર આપ રાગરહિત વીતરાગ હૈં તો પરસ્પર પ્રીતિ કેસે હો સકતી હૈં ?

ઇસ પ્રકાર પ્રભુ કે સાથ પ્રીતિ કરને કી ઇચ્છાવાલે સાધક કો સાન્વના દેતે હુએ ચતુર શાસ્ત્રકાર કહતે હૈં કિ વીતરાગ પ્રભુ કે સાથ પ્રીતિ કરના હી પ્રીતિ કા લોકોત્તર(અલૌકિક) માર્ગ હૈં । લોકોત્તર પુરુષ કે સાથ કી ગઈ પ્રીતિ બી લોકોત્તર બન જાતી હૈં । સર્વ ઉત્તમ પુરુષોં કા યહી માર્ગ હૈં ।

અર્થ : વળી, પ્રીતિ કરનાર અમે સંસારી જીવો તો રાગી છીએ અને આપ રાગ વિનાના વીતરાગ છો. તો પરસ્પર પ્રીતિ કેમ થઈ શકે ? આ પ્રમાણે પ્રભુ સાથે પ્રીતિ કરવા ઇચ્છતા સાધકને ચતુર શાસ્ત્રકારો સાન્વના આપતાં કહે છે કે, વીતરાગ પ્રભુ સાથે પ્રીતિ કરવી-એ જ પ્રીતિનો લોકોત્તર(અલૌકિક) માર્ગ છે. લોકોત્તર પુરુષ સાથે કરેલી પ્રીતિ પણ લોકોત્તર બની જાય છે અને સર્વ ઉત્તમ પુરુષનો આ જ માર્ગ છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : હવે વલી કહે છે કે, સંસારી જીવ મુજ સરીખા તથા સમ્યક્-દૃષ્ટિ પ્રમુખ જે શ્રી સર્વજ્ઞ ત્રેલોકી-તિલકથી પ્રીતિ કરવા ચાહે તે તો રાગી-રાગ સહિત છે અને હે જિનવરજી ! તુમેં તો વીતરાગ છો-રાગ રહિત છો. રાગીને અનેક રીતે રીઝવીયે પણ જે પોતે રાગી નહીં તે કેમ રીઝ પામે ?

છહાં કોઈ જીવ કહેશે જે, તેવારે વીતરાગથી પ્રીતિ ન કરવી.

તિહાં કહે છે જે, અરાગી-રાગરહિત તેહથી જે પ્રીતિ ભેલવવી તે તો લોકોત્તર-માર્ગ છે. એટલે એમ જાણવું જે, રાગથી રાગી થાય તે મલે પણ કોઈ રાગાંશ જે મધ્યે નથી તેહથી પ્રીતિ કરવી તે લોકોત્તરમાર્ગ જાણવો. એટલે અરાગીથી રાગ કરવો તે અતિ આશ્ચર્ય જાણવું.

॥ ઇતિ તૃતીયાધ્યાયઃ ॥ ૩ ॥

પ્રીતિ અનાદિની વિષ ભરી,
તે રીતે હો કરવા મુઝા આવ ।
કરવી નિર્વિષ પ્રીતડી,
કિણ પ્રાંતે હો કહો બને બનાવ ॥
ઋષભ. ॥૪॥

અર્થ : સંસારી જીવોં કો પ્રીતિ કા અભ્યાસ અનાદિકાલ સે હૈ, પરંતુ વહ પ્રીતિ અપ્રશસ્ત હૈ । પુદ્ગલોં કી આશંસા સે યુક્ત હોને સે વહ વિષ સે ભરી હુઈ હૈ । હે પ્રભો ! આપકે સાથ ભી એસી હી વિષમય પ્રીતિ કરને કી મેરી ઇચ્છા હોતી હૈ, પરંતુ પ્રભુ કે સાથ તો નિર્વિષ-પ્રીતિ કરની ચાહિયે । વહ કૈસે કી જાય ? જ્ઞાની પુરુષોં ! મુઝે યહ બતાડયે ।

અર્થ : સંસારી જીવોને પ્રીતિનો અભ્યાસ અનાદિ કાળથી છે પણ તે પ્રીતિ ‘અપ્રશસ્ત’ છે. પુદ્ગલની આશંસાથી યુક્ત હોવાથી વિષ ભરેલી છે. તે રીતે પ્રભુ ! તમારી સાથે પણ એવી જ વિષમય-પ્રીતિ કરવાનો મને ભાવ થાય છે પણ પ્રભુ સાથે તો નિર્વિષ-પ્રીતિ કરવાની હોય છે. તો તે કઈ રીતે કરવી ? જ્ઞાની પુરુષો ! મને તે બતાવો.

સ્વો. બાલાવબોધ : હવે સંસારી જીવ મધ્યે પ્રીતિની પરિણતિ અનાદિની છે પરંતુ તે પુદ્ગલના વર્ણ-ગંધ-રસ-સ્પર્શ-મનોજસંયોગ ઉપર ઇષ્ટતા છે તે પ્રીતિ અપ્રશસ્ત છે. નવા કર્મના બંધનું કારણ છે તેથી એ અનાદિની પ્રીતિ વિષ-ભરી છે.

જેમ ઐશ્વર્યાદિક દેખીને પુદ્ગલ-અશુદ્ધતા ઉપર જે ઇષ્ટતા તે રાગ વિષમય છે. તે રાગ સ્વજન-કુટુંબ-પરિગ્રહ ઉપર છે. તે રીતે પ્રભુજી ! તુમ ઉપર રાગ કરવાનો મારો ભાવ છે પણ તે રાગ કામનો નહીં. મમકાર-કુલાચારે જે અરિહંત ઉપર રાગ તે મોક્ષ-માર્ગમાં નહીં. શા માટે ? જે મમકારે કોણ રાગ કરતો નથી ? એ રાગ સંસાર-હેતુ છે. ઉક્તં ચ -

“જો અપસત્થો રાગો વડ્ઢઈ સંસારભમણપરિવાડી ।

વિસયાઇસુ સયણાઇસુ, ઇદ્ધત્તં પુગ્ગલાઇસુ ॥ ૧ ॥”

અર્થ : પાંચ વિષયો, પરિવારાદિ અને પુદ્ગલાદિ પ્રત્યેની ઇષ્ટપણાની મમતા એ અપ્રશસ્ત-રાગ છે. જે આ અપ્રશસ્ત-રાગ વધે છે તે સંસાર-ચક્રમાં પરિભ્રમણ કરાવનાર છે. અને શ્રી અરિહંતથી જે રાગ કરવો તે પ્રશસ્ત કરવો. તેનું લક્ષણ કહે છે -

“નાણાઇસુ ગુણેસુ, અરિહંતાઇસુ ધમ્મરૂવેસુ ।

ધમ્મોવગરણસાહમ્મિણ્ણસુ, ધમ્મત્થં જો ય ગુણરાગો ॥ ૨ ॥

સો સુપસત્થો રાગો, ધમ્મસંયોગકારણો ગુણદો ।

પઢમં કાયવ્વો સો, પત્તગુણે સ્વર્વં તં સર્વં ॥ ૩ ॥”

અર્થ : જ્ઞાનાદિ ગુણ, ધર્મની સાક્ષાત્ મૂર્તિ એવા અરિહંતાદિ અને ધર્મના સાધનભૂત સાધર્મિકોના પ્રત્યે ધર્મને અર્થે જે ગુણાનુરાગ છે તે સુપ્રશસ્ત-રાગ છે કે જે ધર્મના સંયોગનું કારણ છે અને ગુણોને પ્રકટ કરનાર છે. તે પ્રશસ્ત-રાગ સર્વ પ્રથમ કરવા યોગ્ય છે કેમ કે તે ગુણોને પ્રાપ્ત કરાવવા દ્વારા અશેષ કર્મોનો ક્ષય કરે છે. તે માટે અરિહંત ઉપર રાગ કરવો તે ‘નિર્વિષ’ કરવો. જેમાં વિષયાભિલાષપણું નહીં, વર્ણાદિકની રીઝ નહીં તથા ઇહલોક-પરલોક ઇન્દ્રિય-સુખાભિલાષ નહીં, પ્રભુના જ્ઞાનાદિક ગુણ છે તે મને આપે એવી અભિલાષા નહીં.

એક અરૂપી અજ અવિનાશી અકૃત્રિમ શુદ્ધ જ્ઞાનાદિક ગુણ સકલ વ્યક્ત થયા. સ્વરૂપભોગી-સ્વરૂપરમણી-સ્વરૂપાશ્રિત એવા ગુણનો રાગ એકલો ગુણ પ્રકટ કરવા વાસ્તે કરવો-તે રાગ નિર્વિષ જાણવો. તે નિર્વિષ-પ્રીતિ કરવાની મુઝમાં તો શક્તિ નથી.

તે માટે હવે એ બનાવ કેમ બને ? હે ઉપકારી પુરુષો ! તે તમે કહો.

॥ ઇતિ ચતુર્થગાથાર્યઃ ॥ ૪ ॥

પ્રીતિ અનંતી પર થકી,
જે તોડે હો તે જોડે એહ !
પરમ પુરુષથી રાગતા,
એકત્વતા હો દાસી ગુણમેહ ॥
ઋષભ. ॥૫॥

અર્થ : નિર્વિષ-પ્રીતિ કા ઉપાય બતાવે છે, પર-પુદ્ગલ પદાર્થોની સાથે જે અનંતી પ્રીતિ છે તેને જે જીવ તોડી નાખે છે તે જીવ આ પરમ પુરુષ પરમાત્માની સાથે પ્રીતિ જોડી શકે છે. પરમાત્મા સાથેની પ્રીતિ એ રાગરૂપ હોવા છતાં પરમાત્મા સાથે તન્મય થવામાં કારણભૂત હોવાથી એ પ્રીતિ ગુણનું ધર છે અર્થાત્ આત્મિક ગુણ-સંપત્તિને આપનારી છે.

પર પુદ્ગલ પદાર્થો કે સાથ જો અનંતી પ્રીતિ છે તેને જોડી શકતા હો, તે જીવ આ પરમ પુરુષ પરમાત્માની સાથે પ્રીતિ જોડી શકે છે. પરમાત્મા સાથેની પ્રીતિ એ રાગરૂપ હોવા છતાં પરમાત્મા સાથે તન્મય થવામાં કારણભૂત હોવાથી એ પ્રીતિ ગુણનું ધર છે અર્થાત્ આત્મિક ગુણ-સંપત્તિને આપનારી છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : હવે ચતુર પુરુષ ઉપાય કહે છે, પ્રીતિ કહેતાં રાગ અનંતો, પર થકી અટલે પુદ્ગલ-ભાવથી અથવા શરીરી-જીવથી છે તે સર્વ જે તોડે કહેતાં ટાલે, તે જીવ એ ગુણી અરિહંતાદિકથી પ્રીતિ જોડે એટલે સર્વ પર-ભાવથી રાગ તજે તે ગુણી-રાગ કરી શકે !

તિહાં કોઈ પૂછશે જે, ગુણી-અરિહંતાદિકથી ગુણોં મલે પણ રાગ તો પાપસ્થાનક છે ! તે શા માટે કરિયે ?

તિહાં કહે છે જે, પરમ પુરુષ વીતરાગથી રાગતા કહેતાં રાગીપણું, તે પણ ગુણનું ધર કહ્યું છે અને શ્રી અરિહંતાદિકથી ગુણોં એકત્વ-ધ્યાન મલવું, તે પણ ગુણનું ગેહ કહ્યું છે. તે માટે પ્રથમ શ્રી અરિહંત ઉપર રાગ કરવો તેહી જ વીતરાગતાનું કારણ છે.

॥ ઇતિ પદ્મમગાથાર્થઃ ॥ ૫ ॥

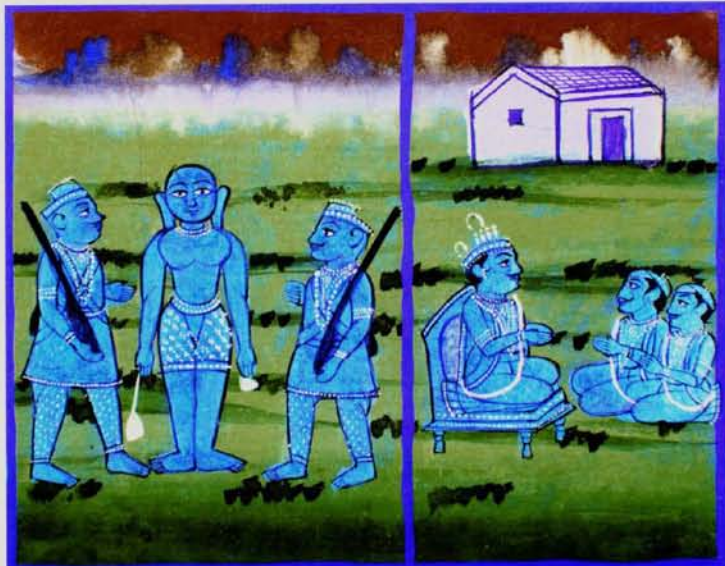

૧(૧૦)

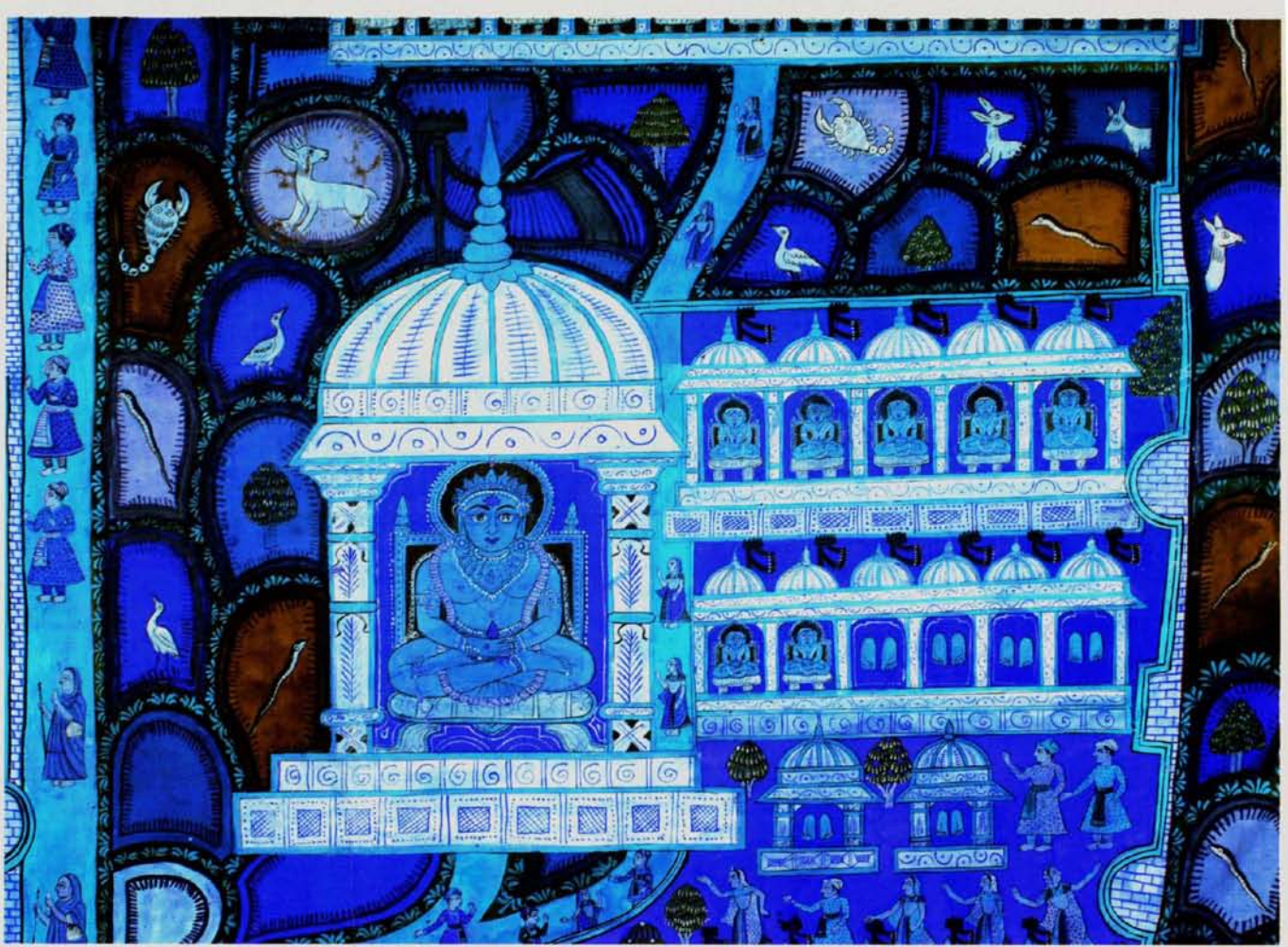

૧(૧૧)

૧(૧૨)

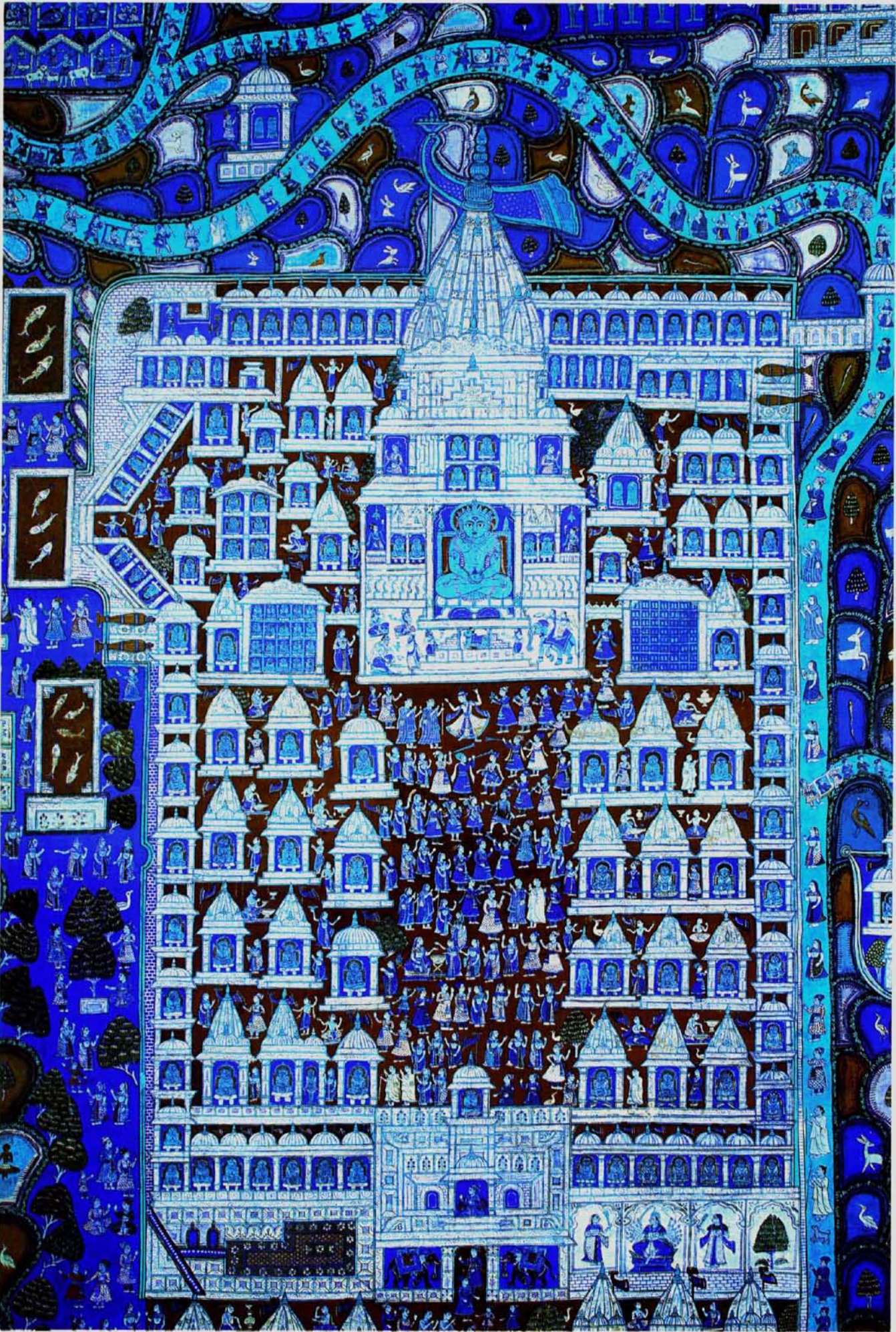
1(17)

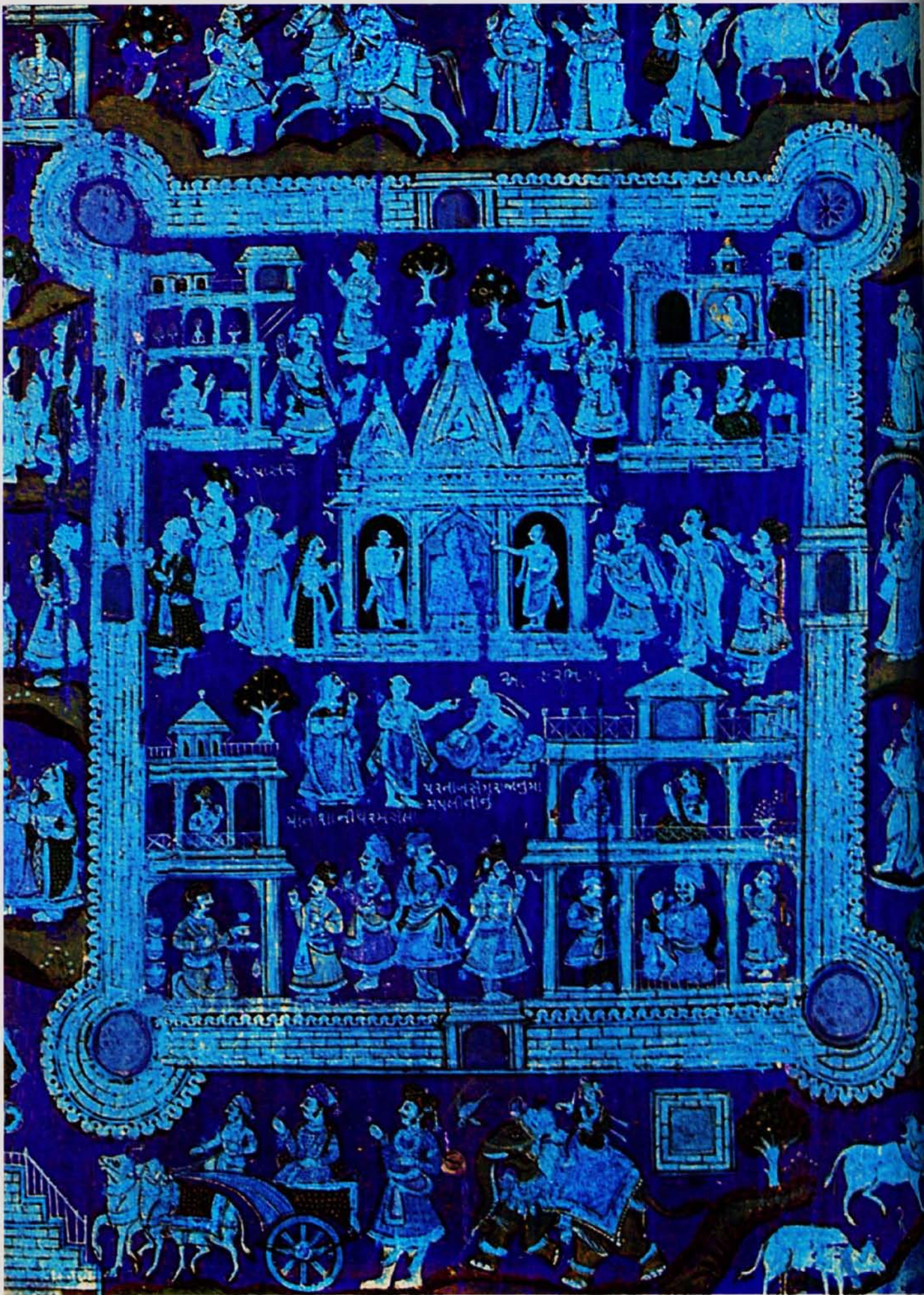

1(18)

1(19)

પ્રથમ સ્તવનનો સાર...

અનાદિ કાળથી સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતાં આ જીવને પરમ પુણ્યોદયે મહા-દુર્લભ મનુષ્ય-ભવ મળે છે ત્યારે જ ધર્મની વાસ્તવિક પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે. જન્મ, જરા, મરણ અને આધિ-વ્યાધિની અસહ્ય યાતનાઓ ભોગવતાં-ભોગવતાં આ જીવનો અનંત પુદ્ગલ-પરાવર્તન કાળ પસાર થઈ ગયો છતાં ધર્મની પ્રાપ્તિ વિના ભવ-ભ્રમણનું દુઃખ ટળ્યું નથી અને આત્માનું ‘અવિનાશી સુખ’ મળ્યું નથી.

શુદ્ધ-ધર્મની પ્રાપ્તિ જિનેશ્વરની ભક્તિથી થાય છે અને જિન-ભક્તિ જિનેશ્વર પ્રત્યેની પ્રીતિથી પ્રગટે છે માટે સૌ પ્રથમ પરમાત્મા પ્રત્યે પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરવી જોઈએ. નિર્વિષ પ્રીતિ-નિઃસ્વાર્થ પ્રેમ એ પરસ્પરના નિખાલસ વ્યવહારથી થાય છે અને તે વ્યવહાર પ્રીતિ-પાત્ર વ્યક્તિઓનાં મિલન અને લાંબા સમયના સહવાસથી થઈ શકે છે.

પરમાત્મા આપણા આ મર્ત્ય-લોકથી સાત-રાજ દૂર સિદ્ધ-ગતિમાં બિરાજે છે અને આ ભક્ત ‘ભરત-ક્ષેત્ર’માં રહે છે તો પરમાત્મા સાથે મેળાપ થયા વિના પ્રીતિ કેવી રીતે કરી શકાય ? પ્રભુ જે સ્થાનમાં રહ્યા છે ત્યાં પત્ર કે સંદેશ-વાહક પહોંચી શકતા નથી અને જે કોઈ મુક્તિ-પુરીમાં જાય છે તેઓ પણ ભક્તના સંદેશને કહેતા નથી કારણ કે ત્યાં જનાર પોતે પ્રભુતામય અયોગી વીતરાગ જ હોય છે.

પ્રભુ સાથે પ્રેમ કરવા તલસતો ભક્તાત્મા પોતાની અને પ્રભુની વચ્ચે જે મોટું અંતર પડેલું છે તેનો વિચાર કરે છે -

દ્રવ્યની અપેક્ષાએ પ્રભુ નિર્મળ જ્ઞાનાદિ સ્વ-ગુણ-પર્યાયના ભોગી શુદ્ધ-દ્રવ્ય છે, જ્યારે હું પુદ્ગલ-ભાવનો ભોગી અશુદ્ધ-દ્રવ્ય છું.

ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ પ્રભુ લોકના અંતે સિદ્ધ-શિલા ઉપર સ્વદેશાવગાહી છે, જ્યારે હું સંસાર-ક્ષેત્રી શરીરાવગાહી છું.

કાળની અપેક્ષાએ પ્રભુ સાદિ-અનંત સ્થિતિવાળા છે, જ્યારે હું અનાદિ કાળથી સંસારમાં જ ભમી રહ્યો છું.

ભાવની અપેક્ષાએ પ્રભુ રાગ-દ્વેષ રહિત છે, જ્યારે હું રાગી અને દ્વેષી છું.

પ્રેમ તો બંને પરસ્પર સમાન અને બંને પ્રેમ કરવા ઈચ્છતા હોય તો જ થઈ શકે છે, જ્યારે પ્રભુ ! આપ તો નીરાગી છો કોઈ પ્રત્યે પ્રેમ કે દ્વેષ ધરાવતા નથી તો આપ જેવા ‘વીતરાગ’ પ્રભુ સાથે મારે પ્રીત કઈ રીતે કરવી ?

પ્રભુ-પ્રેમ માટે વિહ્વલ બનેલા સાધકને આશ્વાસન આપતાં શાસ્ત્ર-વેત્તા સદ્ગુરુઓ પ્રભુ-પ્રેમના મહાન રહસ્યને સમજાવતાં કહે છે કે, વીતરાગ સાથેની પ્રીતિ એ મોક્ષ-માર્ગનું પ્રધાન અંગ છે અને તે સર્વ યોગોનું ઉત્તમ બીજ છે. રાગી સાથે પ્રીતિ કરવાથી રાગની વૃદ્ધિ થાય છે, જ્યારે વીતરાગની પ્રીતિ પ્રશસ્ત છે. પ્રભુની પ્રીતિથી જ વૈરાગ્ય જ્વલંત બને છે, આત્માનું સત્ત્વ વિકાસ પામે છે અને ક્રમશઃ સંસારનો ઉચ્છેદ થાય છે.

આ જીવ અનાદિ કાળથી શરીર-સ્વજન-ધન-વગેરેના ઈષ્ટ સંયોગો ઉપર ગાઢ પ્રીતિ ધારણ કરતો આવ્યો છે પણ તે પ્રીતિ વિષ ભરેલી છે. ઈષ્ટ વિષયોની આશા અને આસક્તિ આત્મ-ગુણોની ધાતક છે. વીતરાગ પરમાત્મા સાથે પણ બાહ્ય સુખની અભિલાષાથી જો પ્રીતિ કરવામાં આવે તો તે પ્રીતિ પણ વિષ-ભરી બની રહે છે.

માટે સર્વ ઈષ્ટ પૌદ્ગલિક આશાથી પર બની માત્ર આત્મ-ગુણોની પ્રાપ્તિ અને વૃદ્ધિ માટે વીતરાગ પરમાત્મા સાથે પ્રીતિ બાંધવી-એને જ નિર્વિષ-પ્રીતિ કહેવાય છે. જેટલા પ્રમાણમાં પર-પદાર્થો ઉપરની પ્રીતિ ઘટે છે તેટલા પ્રમાણમાં જ વીતરાગ પરમાત્માની સાથે પ્રીતિ બંધાય છે.

વીતરાગની પ્રીતિ-એ પ્રશસ્ત-રાગ છે, જ્યારે પર-પદાર્થોની પ્રીતિ-એ અપ્રશસ્ત-રાગ છે. અપ્રશસ્ત-રાગ એ પાપ-સ્થાનક છે અને પ્રશસ્ત-રાગ એ પુણ્યનું-ગુણનું સ્થાન છે.

પ્રાથમિક ભૂમિકામાં રાગનો સર્વથા ક્ષય થવો સંભવિત નથી તેથી પર-પુદ્ગલ પદાર્થો પ્રત્યેના રાગને ઘટાડી પરમાત્મા પ્રત્યેનો રાગ વધારવો જોઈએ. અપ્રશસ્ત-રાગને પ્રશસ્ત-રાગમાં પલટાવવાનું આ જ સુંદર સાધન છે. દોષ-યુક્ત વ્યક્તિ પર રાગ કરવાથી આપણામાં દોષની વૃદ્ધિ થાય છે અને ગુણ-યુક્ત વ્યક્તિ પર રાગ કરવાથી આપણામાં ગુણની વૃદ્ધિ થાય છે.

ભક્તને જ્યારે વીતરાગ પરમાત્મા પ્રત્યેની સાચી પ્રીતિ પ્રગટે છે ત્યારે તે અન્ય સઘળા સાંસારિક કાર્યોને ગૌણ કરી-છોડી દઈ પરમાત્માનાં જ સ્મરણ, અર્ચન, ધ્યાન અને તેમની ભક્તિ તથા આજ્ઞાપાલન આદિ કરવામાં તત્પર બની જાય છે. પછી ક્ષણવાર પણ તેને પ્રભુના સાન્નિધ્ય વિના ચેન ન પડે. રાત-દિવસ સૂતાં-જાગતાં કે ઉઠતાં-બેસતાં પ્રતિપળ તેનું મન પ્રભુના અનંત ગુણો અને તેમના મહાન ઉપકારોના સ્મરણમાં જ રમતું રહે છે.

અનાદિ નિગોદની ભયાનક જેલમાંથી મુક્ત કરાવનાર અને મનુષ્ય-ભવ આદિ ઉત્તમોત્તમ સામગ્રીનો સુયોગ કરાવનાર અરિહંત પરમાત્માને તથા તેમના અગણિત ઉપકારોને ભક્તાત્મા ક્ષણ-વાર પણ કેમ વીસરી શકે ?

જે કૃપા-સિંધુ પરમાત્માની અસીમ કૃપાથી જ આ આત્મા આટલી ઊંચી ભૂમિકા સુધી પહોંચી શક્યો છે અને હજુ પણ આગળની ઉચ્ચ ભૂમિકાઓને પ્રાપ્ત કરશે, ખરેખર ! તે પરમાત્મા જ આ આત્માના પ્રાણ, ત્રાણ, શરણ અને આધાર છે. તેમના આલંબનથી જ આ આત્માની પ્રભુતા પ્રગટ થઈ શકે છે.

શ્રી અરિહંત પ્રભુની સેવા જ શિવ-સુખ આપવા માટે સમર્થ છે અને અસંયમ(આસ્રવ)નો ત્યાગ તથા સંયમ(સંવર પરિણામ)નું સેવન એ જ શ્રી અરિહંતની સેવા છે.

જિનાજ્ઞાનો આરાધક આરાધનાથી મુક્તિ મેળવે છે, જ્યારે જિનાજ્ઞાનો વિરાધક વિરાધનાથી સંસારમાં ભટકે છે.

प्रथम स्तवन का सार...

अनादिकाल से संसार में परिभ्रमण करते हुए इस जीव को परम पुण्योदय से महादुर्लभ मनुष्यभवं मिलता है, उस समय ही धर्म की वास्तविक प्राप्ति हो सकती है। जन्म, जरा, मरण और आधि-व्याधि की असह्य यातनाओं को सहते-सहते इस जीव को अनन्त पुद्गलपरावर्तनकाल बीत चुका है तथा धर्म-प्राप्ति के बिना भवभ्रमण का न तो दुःख ही टला है और न आत्मा का अविनाशी सुख ही मिला है।

शुद्ध-धर्म की प्राप्ति जिनेश्वर की भक्ति से होती है और जिनभक्ति जिनेश्वर के प्रति प्रीति से प्रकट होती है। अतः सर्वप्रथम परमात्मा के प्रति प्रीति उत्पन्न करनी चाहिए। निर्विष-प्रीति(निःस्वार्थ-प्रेम) परस्पर के शुद्ध व्यवहार से होती है और वह व्यवहार प्रीतिपात्र व्यक्तियों के मिलन और दीर्घकालीन सहवास से हो सकता है।

परमात्मा अपने इस मर्त्यलोक से सात रज्जु दूर सिद्धिगति में विराजमान हैं और हम (भक्त) भरतक्षेत्र में रहते हैं, तो परमात्मा के साथ मिलाप हुए बिना प्रीति कैसे की जा सकती है? प्रभु जिस स्थानमें रहते हैं वहां पत्र या संदेशवाहक नहीं पहुंच सकते और जो कोई मुक्तिपुरीमें जाते हैं वे भी भक्त के संदेश को कहते नहीं हैं। क्योंकि, वहाँ पहुंचनेवाले स्वयं प्रभुतामय, अयोगी और वीतराग ही होते हैं।

प्रभु के साथ प्रीति करने के लिए लालायित भक्तात्मा अपने और प्रभु के बीच जो दीर्घ अन्तर रहा हुआ है उसका तुलनात्मक विचार करता है।

द्रव्य की अपेक्षा से प्रभु निर्मल ज्ञानादि स्वगुण-पर्याय के भोगी शुद्ध-द्रव्य हैं जबकि मैं पुद्गल-भाव का भोगी अशुद्ध-द्रव्य हूँ।

क्षेत्र की अपेक्षा से प्रभु लोक के अंत में सिद्धशिला पर स्वप्रदेशावगाही हैं जबकि मैं संसार क्षेत्र में शरीरावगाही हूँ।

काल की अपेक्षा से प्रभु सादि-अनन्त स्थितिवाले हैं जबकि मैं अनादिकाल से संसार में ही भटक रहा हूँ।

भाव की अपेक्षा से प्रभु राग-द्वेषरहित हैं जबकि मैं रागी और द्वेषी हूँ।

दोनों पात्र परस्पर समान हों और दोनों प्रेम करना चाहते हों तो ही प्रेम हो सकता है। जबकि, प्रभो! आप तो निरागी हैं, किसी के प्रति प्रेम या द्वेष करते नहीं तो आप जैसे वीतराग प्रभु के साथ मैं किस प्रकार प्रीति करूँ?

प्रभु-प्रेम के लिए विह्वल बने हुए साधक को आश्वासन देते हुए शास्त्रवेत्ता सद्गुरु प्रभु-प्रेम के गूढ़ रहस्य को समझाते हुए कहते हैं कि, वीतराग के प्रति की गई 'प्रीति' मोक्षमार्ग का प्रधान अंग है और वह सर्व योगों का उत्तम 'बीज' है।

रागी के साथ प्रीति करने से राग की वृद्धि होती है और राग की वृद्धि होने से भव की वृद्धि होती है। जबकि वीतराग की प्रीति प्रशस्त है। प्रभु की प्रीति से ही वैराग्य ज्वलंत बनता है, आत्मा का सत्त्व विकसित होता है और क्रमशः संसार का उच्छेद होता है।

यह जीव अनादिकाल से शरीर, स्वजन, धन आदि इष्ट संयोगों पर गाढ़ प्रीति धारण करता आया है परन्तु वह प्रीति विष से भरी हुई है। इष्ट विषयों की आशा और आसक्ति आत्मगुणों की घातक है। इतना ही नहीं, वीतराग परमात्मा के साथ भी यदि बाह्य सुख की अभिलाषा से प्रीति की जाती है तो वह प्रीति भी विषमय होती है।

अतः सर्व इष्ट पौद्गलिक आशा से पर होकर केवल आत्म-गुणों की प्राप्ति और वृद्धि के लिए वीतराग परमात्मा के साथ प्रीति जोड़ना ही निर्विष प्रीति कही जाती है। जितने प्रमाण में 'पर पदार्थों' पर से प्रीति घटती है उतने ही प्रमाण में 'वीतराग परमात्मा' के प्रति प्रीति जुड़ती है।

वीतराग की प्रीति 'प्रशस्त-राग' है जबकि पर पदार्थों की प्रीति 'अप्रशस्त-राग' है। अप्रशस्त-राग 'पाप-स्थानक' है, जबकि प्रशस्त-राग 'पुण्य-गुण' का स्थान है। प्राथमिक भूमिका में राग का सर्वथा क्षय होना सम्भव नहीं है इसलिए परपुद्गल पदार्थों के प्रति राग को घटाकर प्रशस्तराग में बदलने का यही सुन्दर साधन है।

दोषयुक्त पर राग करने से हमारे अन्दर दोष की वृद्धि होती है और गुणयुक्त व्यक्ति पर राग करने से हमारे गुण की वृद्धि होती है।

जब भक्त के हृदय में वीतराग परमात्मा के प्रति सच्ची प्रीति प्रकट होती है तब वह सारे सांसारिक कार्यों को गौण-छोड़ करके परमात्मा के ही स्मरण, अर्चन, ध्यान और उनकी भक्ति तथा आज्ञापालन आदि करने में तत्पर बन जाता है। फिर क्षणभर के लिए भी प्रभु के सांश्रिय के बिना उसे चैन नहीं पड़ता। रात-दिन, सोते-जागते, उठते-बैठते प्रतिपल उसका मन प्रभु के अनन्त गुण और उनके महान उपकारों के स्मरण में ही रमण करता रहता है।

अनादि निगोद की भयानक जेल से मुक्ति दिलानेवाले और मनुष्य-भवं आदि उत्तमोत्तम सामग्री का सुयोग करानेवाले अरिहंत परमात्मा को और उनके अगणित उपकारों को भक्तात्मा क्षणभर के लिए भी कैसे भूल सकता है? जिन कृपासिन्धु परमात्मा की असीम कृपा से ही आत्मा इतनी उँची भूमिका तक पहुंच सका है और आगे भी अगली उच्च भूमिकाओं को प्राप्त करेगी, सचमुच वे परमात्मा ही इस आत्मा के प्राण, त्राण, शरण और आधार हैं। उनके आलंबन से ही इस आत्मा की प्रभुता प्रकट हो सकती है।

श्री अरिहंत प्रभु की सेवा ही शिवसुख देने में समर्थ है और असंयम(आस्रव) का त्याग और संयम (संवर-परिणाम) का सेवन यही श्री अरिहंत की सेवा है।

जिनाज्ञा का 'आराधक' आराधना से मुक्ति प्राप्त करता है।

जिनाज्ञा का 'विराधक' विराधना से संसार में भटकता है।

સ્તવનમાં આપેલાં ચિત્રોનું વિવરણ

- ૧(૧) શ્રી ઋષભદેવ ભગવાન
- ૧(૨) શ્રી ઋષભદેવાદિક પાંચ તીર્થંકર યુક્ત ગઢાજી
- ૧(૩) શ્રી ઋષભદેવ ભગવાન
- ૧(૪) તીર્થંકરના માતાજી
- ૧(૫) સિંહાસન પરથી ઉતરી ઈન્દ્રમહારાજા દ્વારા કરાતો શકસ્તવ પાઠ
- ૧(૬) ભરત-બાહુબલીજીનું યુદ્ધ અને બાહુબલીજીનું ધ્યાન
- ૧(૭) શિબિકામાં બિરાજમાન થઈને દીક્ષા માટે પ્રયાણ કરતા ઋષભદેવ ભગવાન
- ૧(૮) ચતુઃમુષ્ટિ લોચ કરતા પરમાત્મા ઋષભદેવ
- ૧(૯) શ્રી શ્રેયાંસકુમાર દ્વારા શ્રી ઋષભદેવ પરમાત્માનું પારણું
- ૧(૧૦) ઋષભરાજાને નમસ્કાર કરતા પ્રજાજનો, નમિ-વિનમિ દ્વારા સેવા કરાતા
- ૧(૧૧) ધ્યાનસ્થ અવસ્થામાં નમિ-વિનમિ દ્વારા સેવા કરાતા
- ૧(૧૨) મરૂદેવા માતાને હાથીની અંબાડી ઉપર અન્યત્વ ભાવના ભાવતા થયેલ કેવળજ્ઞાન
- ૧(૧૩) શ્રી શત્રુંજય તીર્થપટ
- ૧(૧૪) શ્રી અરિહંત પરમાત્મા
- ૧(૧૫) શ્રી શત્રુંજય તીર્થપટના વિવિધ ભાગો
- ૧(૧૬) શ્રી શત્રુંજય તીર્થપટના વિવિધ ભાગો
- ૧(૧૭) શ્રી શત્રુંજય તીર્થપટના વિવિધ ભાગો
- ૧(૧૮) પરતાબસંગ રાજાનું ગામ - પાલીતાણું
- ૧(૧૯) શ્રી અર્બુદાચલ તીર્થ - આબુ
- ૧(૨૦) શ્રી અષ્ટાપદ તીર્થ - જયાં પરમાત્મા ઋષભદેવનું નિર્વાણ થયું.

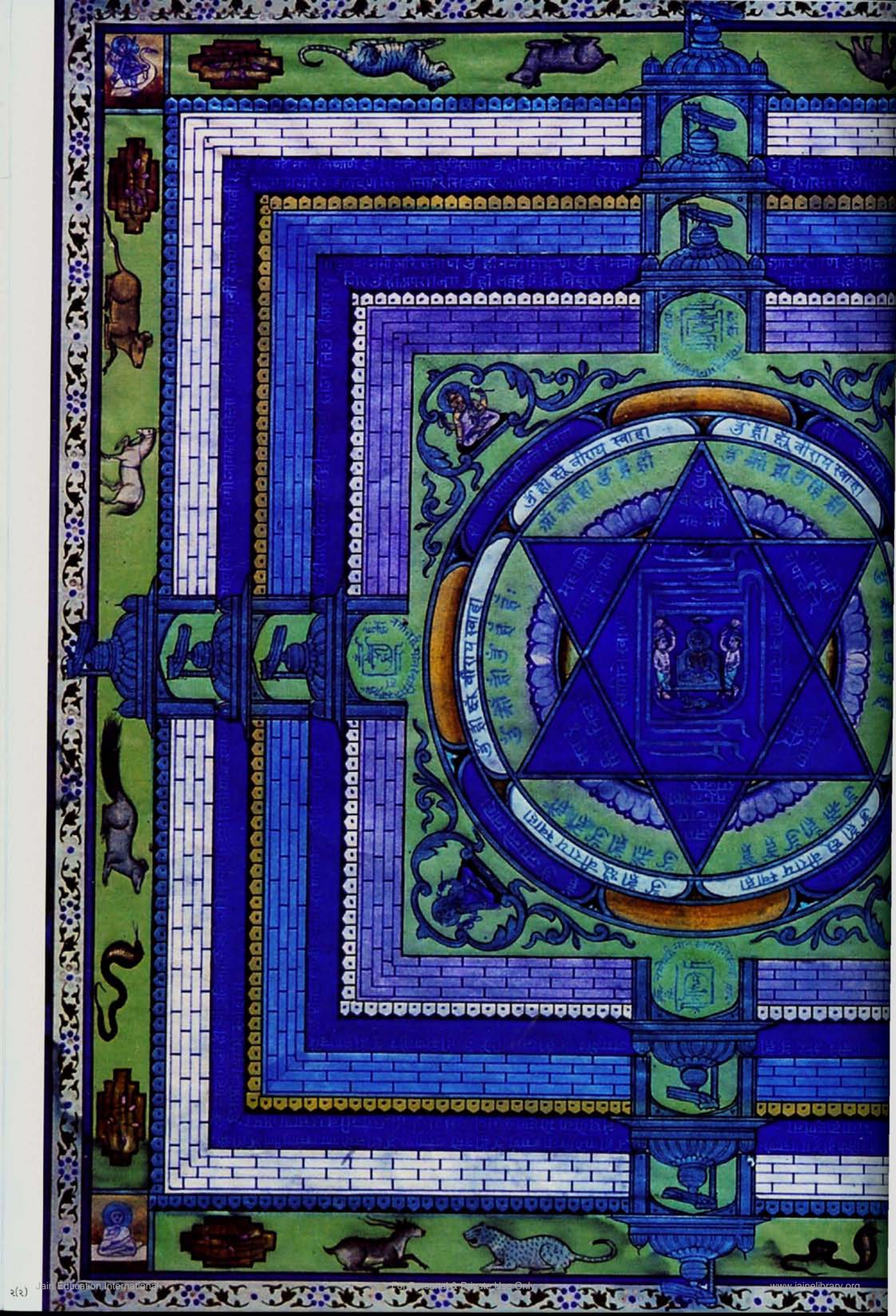

अथ द्वितीय श्री अजितजिन स्तवनम्

॥ देखो गति दैवनी रे – ए देशी ॥

शानादिक गुण संपदारे,
तुझ अनंत अपार।
ते सांभरुतां रुपनी रे,
रुचि तेणें पार उतार ॥
अजितजिन! तारजो रे, तारजो
दीनदयारु ॥१॥

જાણમાના અપિ તે કથં તસ્ય સ્વપર્યાયા ભવેયુઃ ? સર્વસંકલ્પકૃત્વાદિપ્રસંગાત્તસ્માદમૂર્ત્ત્વાચ્ચેતનત્વસર્વવેતુત્વાપ્રતિપાતિત્વ-નિરાવરણત્વાદયઃ કેવલજ્ઞાનસ્ય સ્વપર્યાયાઃ, ઘટાદિપર્યાયાસ્તુ વ્યાવૃત્તિમાશ્રિત્ય પરપર્યાયાઃ ।

ચે અન્યે તુ વ્યાચક્ષતે- સર્વદ્રવ્યગતાન્ સર્વાનપિ પર્યાયાન્ કેવલજ્ઞાનં જાનાતિ, યેન ચ સ્વભાવેનૈકં પર્યાયં જાનાતિ ન તેનૈવાપરમપિ કિન્તુ સ્વભાવભેદેન, અન્યથા સર્વદ્રવ્યપર્યાયૈકત્વપ્રસંગસ્તસ્માત્ સર્વદ્રવ્યપર્યાયરાશિતુલ્યાઃ સ્વભાવભેદલક્ષણાઃ કેવલજ્ઞાનસ્ય સ્વપર્યાયાઃ, સર્વદ્રવ્યપર્યાયાસ્તુ પરપર્યાયાઃ, इत्येवं स्वपर्यायाः परपर्यायाश्चोभयेऽपि परस्परं तुल्याः केवलस्येति ।।”

અર્થ : (અસ્તિત્વરૂપ સ્વ-પર્યાય'અને નાસ્તિત્વરૂપ પર-પર્યાય બન્ને વસ્તુના (પ્રસ્તુતમાં અક્ષરના) જ સ્વ-ધર્મ સ્વરૂપ છે), આવું (ગ્રંથકાર દ્વારા) પ્રતિપાદન કરવાથી બીજા શંકા કરે છે કે, જો તેઓ પર-પર્યાયો છે તો તે(અક્ષર)ના નથી અને જો તેઓ તે(અક્ષર)ના છે તો પર-પર્યાયો નથી કેમ કે તેના(અક્ષર)થી ભિન્ન વસ્તુ સાથે સંબંધિત હોવાથી જ તે પર-પર્યાય કહેવાય છે. ॥ ૧ ॥

માટે અહિં સ્વ-પર્યાયોમાં જ તે(અક્ષર)સંબંધી પર્યાયપણું યુક્ત છે તથા જે પર-પર્યાયો છે તેઓ જો ઘટાદિના હોય તો અક્ષરના નથી અને જો અક્ષરના હોય તો ઘટાદિના ન હોઈ શકે. માટે જે પર-પર્યાયો છે તેઓ તે(અક્ષર)ના કેવી રીતે સંભવી શકે ? અને જો તે (અક્ષર)ના હોય તો પરના કેવી રીતે હોય શકે ? આ પ્રમાણે વિરોધ ઉત્પન્ન થાય છે.

(ગ્રંથકારશ્રી જવાબ આપે છે)- તમે અમારા અભિપ્રાયથી અજાણ હોવાથી તમારો વિરોધ અયુક્ત છે કેમકે ઊંડ-કાર, ઋ-કાર વગેરે તે અક્ષરોમાં ઘટાદિ-પર્યાયો અસ્તિત્વથી અસંબદ્ધ હોવાથી તેઓ પર-પર્યાય કહેવાય છે અન્યથા વ્યાવૃત્તિ(નાસ્તિત્વ)થી તેઓ પણ (અક્ષર સાથે) સંબદ્ધ જ છે.

માટે વ્યાવૃત્તિરૂપ(નાસ્તિત્વ)થી (તેઓમાં અક્ષર સંબંધી) પારમાર્થિક પર્યાયપણું હોવામાં જરા ય વિરોધ નથી. અસ્તિત્વથી તો ઘટાદિ-પર્યાયો ઘટાદિમાં જ રહેલા હોવાથી તેઓ અક્ષરના પર-પર્યાયો કહેવાય છે, આવો (અમારો) અભિપ્રાય છે.

કોઈ પણ વસ્તુનું સ્વરૂપ બે પ્રકારનું હોય છે- અસ્તિત્વ અને નાસ્તિત્વ. તેથી જેઓ જે(વસ્તુ)માં અસ્તિત્વથી જોડાયેલા હોય છે તેઓ તે(વસ્તુ)ના સ્વ-પર્યાયો કહેવાય છે. વળી જેઓ જે(વસ્તુ)માં નાસ્તિત્વથી જોડાયેલા હોય છે તેઓ તે(વસ્તુ)ના પર-પર્યાયો કહેવાય છે.

આ પ્રમાણે સ્વ અને પર શબ્દો ફક્ત નિમિત્તની ભિન્નતા જ દર્શાવનારા છે પરંતુ એક પણ પર્યાયોમાં તે(વસ્તુ) વિષયક સર્વથા સંબંધનું (હોવું કે ન હોવું-એમ) નિરાકરણ કરનારા નથી.

વસ્તુ-સ્વભાવથી તો તે(કેવળજ્ઞાન) પણ 'સ્વ-પર' પર્યાય ભેદથી ભિન્ન છે કેમકે તે(કેવળજ્ઞાન) જીવનો સ્વભાવ છે જ્યારે ઘટાદિક તેનાથી ભિન્ન છે. ॥ ૧ ॥

વસ્તુના યથાવસ્થિત સ્વરૂપને આશ્રયીને ઊંડ-કારાદિ અક્ષરોની જેમ તે કેવળજ્ઞાન પણ સ્વ-પર પર્યાયોના ભેદથી ભિન્ન છે પરંતુ ઉપરોક્ત રીતથી ફક્ત 'સ્વ-પર' પર્યાયોથી જ યુક્ત નથી.

તે કેવી રીતે ? કેમકે તે કેવળજ્ઞાનરૂપી જીવ-તત્ત્વનો પ્રતિનિયત જીવ-પર્યાય સ્વરૂપ છે પરંતુ તે ઘટાદિ સ્વરૂપ નથી. વળી ઘટાદિ પણ તે(જીવ)ના સ્વભાવરૂપ નથી પરંતુ તેનાથી ભિન્ન છે.

માટે કેવળજ્ઞાનથી જણાતા છતાં તે ઘટાદિ તે(કેવળજ્ઞાન)ના સ્વ-પર્યાય સ્વરૂપ કેવી રીતે થઈ શકે ? (અર્થાત્ ન થઈ શકે) કેમકે સર્વ(પર્યાયોનાં) સાંકર્ય(એક બીજામાં ભળી જવા)નો અને એકત્વ(એકરૂપ થવા)નો પ્રસંગ(આફત) આવી પડશે. માટે અમૂર્તપણું-ચેતનાપણું-સર્વજ્ઞપણું-અપ્રતિપાતીપણું-નિરાવરણપણું વગેરે કેવળજ્ઞાનના સ્વ-પર્યાયો છે જ્યારે ઘટાદિ-પર્યાયો વ્યાવૃત્તિ(નાસ્તિત્વ)ને આશ્રયી (કેવલજ્ઞાનના જ) પર-પર્યાયો છે.

અન્ય(આચાર્ય) જુદો જવાબ આપે છે-સર્વ દ્રવ્યોમાં એક પર્યાયને જાણે છે, તે જ સ્વભાવથી બીજા પર્યાયોને માનીયે તો સર્વ દ્રવ્ય અને પર્યાયોના એકત્વ(એકરૂપ થઈ કેવળજ્ઞાનના સ્વ-પર્યાયો સર્વ દ્રવ્ય અને પર્યાયોની રાશિ જેટલા છે અને જે દ્રવ્ય અને પર્યાયો છે તે કેવળજ્ઞાનના પર-પર્યાયો છે. આ પ્રમાણે કેવળજ્ઞાનના સ્વ-પર્યાયો અને પર-પર્યાયો ઉભય પણ પરસ્પર તુલ્ય છે.

ઈત્યાદિ અધિકાર સર્વ મહાભાષ્યથી જાણજો. તે અસ્તિ-નાસ્તિ પર્યાય તે જીવ-દ્રવ્યના સર્વથી અનંત-ગુણ છે, તે સર્વ પ્રભુજી તુમારા નિરાવરણ થયા. તે અનંત-ગુણમયી પરમાનંદ-સંપદા તમારી આગમમાંથી સાંભલતાં મુજને પણ એ રુચિ ઉપની જે- એહવી સિદ્ધતા માહરે પ્રગટે, એહવો અભિલાષ ઉપનો.

તેથી કહું છું કે, હે પરમ પુરુષ ! મુજ અનાથ દીન કર્મ-વશે ભવ ભમતાને ભવ-સમુદ્રથી પાર ઉતાર. સંસારથી પાર ઉતારવાની વિનંતિ તુમ વિના બીજા કોણ આગલ કહું ? જે ભવ-પાર પામ્યા તે આગલ ભવ-પાર પામવાની વિનંતિ કરું- તે ભણી સ્વામી ! મુજને સંસાર-નિસ્તાર કરો એ વિનંતિ.

જે જીવ ભવથી ઉદ્ધિગ્ન-મોક્ષાભિલાષી થયો તે આતુર થઈને કહે છે કે, હે અજિતજિન ! મુને તારજો ! સંસારથી પાર ઉતારજો ! તારજો ! હે પ્રભુજી ! તુમે દીનદયાલ છો. હે સ્વામી ! પરમ ભાવ-કરુણાના કરણહાર છો.

॥ इति प्रथमगाथार्यः ॥ १ ॥

અર્થ : હે પ્રભો ! આપકો અનન્ત ઔર અપાર ઁસી પૂર્ણ જ્ઞાનાદિક ગુણો કી 'સમ્પત્તિ' કા વર્ણન મુઝે ખી આગમ દ્વારા સુનને-જાનને કા અવસર મિલા હૈ અતઃ મુઝે ખી આત્મા કી વૈસી હી જ્ઞાનાદિક ગુણ-સમ્પત્તિ કો પ્રકટ કરને કી રુચિ-ઇચ્છા ઉત્પન્ન હુઈ હૈ । અતઃ હે દીનદયાળ અજિતનાથ પ્રભો ! મુઝે ખી ઇસ સંસાર-સાગર સે તારો-પાર ઉતારો ।

અર્થ : હે પ્રભુ ! આપની અનંત અને અપાર એવી પૂર્ણ જ્ઞાનાદિક ગુણોની સંપત્તિનું વર્ણન મને પણ આગમ દ્વારા સાંભળવા-જાણવા મળ્યું છે તેથી મને પણ આત્માની તેવી જ્ઞાનાદિક 'ગુણ-સંપત્તિ'ને પ્રગટાવવાની રૂચિ-ઈચ્છા ઉત્પન્ન થઈ છે. માટે હે દીનદયાળ અજિતનાથ પ્રભુ ! મને પણ આ સંસાર-સાગરથી તારો-પાર ઉતારો.

સ્વો. બાલાવબોધ : હવે શ્રી અજિતનાથ સ્વામીની સ્તવના કરે છે. કારણ-કાર્યબાવની સાધનતા દેખાડે છે, જે કારણ મલે તે કાર્ય નીપજે. તે કારણના બે ભેદ છે : એક નિમિત્ત-કારણ, બીજું ઉપાદાન-કારણ.

પણ, ઉપાદાન-કારણની કારણતા નિમિત્ત મલ્યાં પ્રગટે-તે નિમિત્ત-કારણની પુષ્ટતાયે થાય અને મોક્ષનું નિમિત્ત-કારણ શ્રી દેવ-તત્ત્વ છે. તે કારણોં કાર્ય નિપજે તે પરિપાટી દેખાડે છે. સકલ પંચાસ્તિકાય ગુણ-પર્યાયાદિ વિશેષ-ધર્મ પ્રત્યક્ષ-ભાસન ત્રિકાલાવબોધ તે કેવલજ્ઞાન. તથા સકલ સામાન્ય ગ્રાહક તે કેવલદર્શન. અને સ્વરૂપ એકત્વ-તે પરમ ચારિત્ર.

વલી, અરૂપી-અવ્યાબાધ પ્રમુખ ગુણની સંપદા હે પ્રભુજી ! તુજ કહેતાં તુમારે, અનંત છે-અપાર છે. જે ઘડી, સર્વ દ્રવ્યથી સર્વ દ્રવ્યના પ્રદેશ અનંત-ગુણા, સર્વ પ્રદેશથી એક દ્રવ્યના ગુણ અનંત-ગુણા, સર્વ ગુણથી અસ્તિ-નાસ્તિરૂપ સ્વ-પર્યાય અનંત-ગુણા. અસ્તિ-પર્યાય તે પણ વસ્તુનો સ્વ-ધર્મ છે તથા નાસ્તિ-પર્યાય તે પણ વસ્તુનો સ્વ-ધર્મ છે.

શ્રી વિશેષાવશ્યકમાંહે શ્રુતજ્ઞાનાધિકારે કહ્યું છે-

“एवं उक्ते सति परः प्राह -

जड़ ते परपज्जाया, न तस्स, अह तस्स, न परपज्जाया ।

जं तंमि असंबद्धा, तो परपज्जायववणसो ॥ १ ॥ (वि.भा.गा.४७९)

इह स्वपर्यायाणामेव तत्पर्यायता युक्ता, ये चामी परपर्यायास्ते यदि घटादीनां तर्हि नाक्षरस्य । तथाक्षरस्य ते, तर्हि न घटादीनां । ततश्च यदि परस्य पर्यायास्तर्हि तस्य कथं ? तस्य चेत्यस्य कथमिति विरोधस्तदयुक्तमभिप्रायापरिज्ञानाद्यस्मात् कारणात् तस्मिन्नकारेकाराद्यक्षरे घटादिपर्याया अस्तित्वेनासंबद्धास्तस्तेषां परपर्यायव्यपदेशो, अन्यथा व्यावृत्तेन रूपेण तेऽपि सम्बद्धा एवेत्यतस्तेषामपि व्यावृत्तरूपतया पारमार्थिकं स्वपर्यायत्वं न विरुध्यते । अस्तित्वेन तु घटादिपर्याया घटादिष्वेव प्रतिबद्धा इत्यक्षरस्य ते परपर्याया व्यपदेश्यन्ते इति भावः ।

द्विविधं हि वस्तुनः स्वरूपं- अस्तित्वं नास्तित्वं च । ततो ये यत्रास्तित्वेन प्रतिबद्धास्ते तस्य स्वपर्याया उच्यन्ते, ये तु यत्र नास्तित्वेन सम्बद्धास्ते तस्य परपर्यायाः प्रतिपाद्यन्ते । इति निमित्तभेदव्यापनपरावेव स्वपरशब्दौ, न त्वेकेषां तत्र सर्वथा सम्बन्धनिराकरणपरा ।

वस्तुसहावं पइ तं पि सपरपज्जायमेयओ भिन्नं ।

तं जेण जीवभावो, भिन्ना य तओ घडाईआ ॥ १ ॥ (वि.भा.गा.४८५)

વસ્તુસ્વભાવં પ્રતિ યથાવસ્થિતં વસ્તુસ્વરૂપમાશ્રિત્ય તદપિ કેવલજ્ઞાનં અકારાદ્યક્ષરવત્ સ્વપરપર્યાયભેદતો ભિન્નમેવ, ન તુ યથોક્તનીત્યા સ્વપર્યાયાન્વિતમેવેતિ ભાવઃ ।

કુતઃ ? इत्याह -

येन कारणेन तत्केवलज्ञानं जीवभावः प्रतिनियतो जीवपर्यायो न घटादिस्वरूपं तत्, नापि घटादयस्तत्त्वभावाः, किन्तु ततो भिन्नाः । इति तेन

જૈ જૈ કારણ જૈહનું રે,
સામગ્રી સંયોગ ।
મરુતાં કારજ નીપજે રે,
કર્તા તણે પ્રયોગ ॥

અજિત. ॥૨॥

અર્થ : જિસ જિસ કાર્ય કા જો જો કારણ હોતા હૈ ઓર ઉસ ઉસ કાર્ય કો કરને મેં અન્ય મો જો જો ઉપયોગી સામગ્રી હોતી હૈ ઉસકા યોગ મિલને સે કર્તા કે પ્રયત્ન દ્વારા કાર્ય ઉત્પન્ન હોતા હૈ ।

અર્થ : જે જે કાર્યનું જે જે કારણ હોય અને તે તે કાર્ય કરવામાં બીજી પણ જે જે ઉપયોગી સામગ્રી હોય, તેનો યોગ મળવાથી કર્તાના પ્રયત્ન દ્વારા કાર્ય ઉત્પન્ન થાય છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : હવે જે કાર્યનું જે કારણ છે તે કારણ તથા સામગ્રી-એ બેનો સંયોગ મળતાં કાર્ય નીપજે. જેમ ઘટરૂપ કાર્ય તેહને દંડ-ચક્ર-ચીવર નિમિત્ત-કારણ છે તથા મૃત્તિકા ઉપાદાન-કારણ છે અને કુંભકાર કર્તા છે. જે કાર્ય અભેદ તેહનો તેહવો કર્તા પણ અભેદ. જે કાર્ય કર્તાથી ભિન્ન તેનો કર્તા પણ ભિન્ન. એટલે ઘટ-કાર્ય તે પર-વસ્તુ છે તેહનો કર્તા કુંભકાર પણ ભિન્ન છે અને સિદ્ધતારૂપ કાર્ય આત્માથી અભિન્ન છે તો તેહનો કર્તા આત્મા પણ અભિન્ન છે.

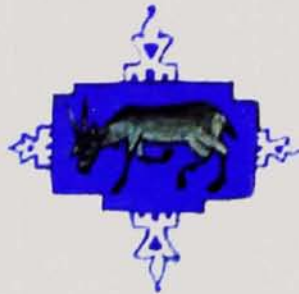
હવે, આત્મા કર્તાને સકલ સ્વ-ધર્મ વ્યક્તરૂપ જે સિદ્ધતા તે કાર્ય, તેહને દેવ શ્રી અરિહંત દેવાધિદેવ તથા ગુરુ નિર્ગ્રંથાદિક તે નિમિત્ત-કારણ મલ્યાં અને સામગ્રી કર્મ-ભૂમિ સાધર્મિકાદિક સંયોગ મલ્યા મોક્ષરૂપ કાર્ય નીપજે.

માટે, માહરું મોક્ષરૂપ કાર્ય તેના નિમિત્ત-કારણ શ્રી વીતરાગ તુમેં છે. તેથી તમને આશ્રયતાં મોક્ષરૂપ કાર્ય નીપજે.

પણ, કારણ સર્વ મલ્યાં અને કર્તા જે આત્મા, તે જો તેમ પ્રયોગ-સાધનનો વ્યાપાર ન કરે, તો કાર્ય નીપજે નહીં. કેમકે, અરિહંતાદિકના નિમિત્ત પામીને પણ અનેક જીવ-આત્મા સાધ્યાવલંબી તથા સાધન-પરિણતિ થયા વિના મોક્ષ-કાર્ય નીપજાવ્યા વિના હજી સંસારમાં ભ્રમતા દીસે છે.

તે માટે, કર્તા જે આત્મા, તે જો મોક્ષ-સાધનરૂપ પ્રયોગ કહેતાં વ્યાપાર કરે, તો સિદ્ધતારૂપ કાર્ય નીપજે.

॥ ઇતિ દ્વિતીયગાથાર્થઃ ॥ ૨ ॥

કાર્યસિદ્ધિ કર્તાવસ્મુરે,
 રૂઢી કારણ સંયોગ ।
 નિજ પદ કારક પ્રભુ મત્ક્યારે,
 હોયે નિમિત્તહ ભોગ ॥
 અજિત. ॥૩॥

અર્થ : કારણ ઓર અન્ય સામગ્રી કા યોગ મિલને પર કર્તા જવ કાર્ય કરને કે લિખ પ્રવૃત્તિ કરતા હૈ તવ કાર્ય સિદ્ધ હો સકતા હૈ અર્થાત્ કાર્યસિદ્ધિ કારણ-સાકલ્ય કે યાનિ સર્વ કારણ ઓર કર્તા કે આધીન હોતી હૈ । અતઃ નિજપદ કી પૂર્ણતા કરા દેનેવાલે અર્થાત્ આત્મા કે મોક્ષરૂપ કાર્ય મેં પુષ્ટ નિમિત્ત-કારણ ઈસે પરમાત્મા મિલને સે મોક્ષાર્થી આત્મા અત્યંત આનંદપૂર્વક ઁસ નિમિત્ત કા ભોગ કરતા હૈ અર્થાત્ સેવન કરતા હૈ ।

અર્થ : કારણ અને અન્ય સામગ્રીનો યોગ મળતાં, કર્તા જ્યારે કાર્યને કરવા માટે પ્રવૃત્તિ કરે છે ત્યારે કાર્ય સિદ્ધ થઈ શકે છે અર્થાત્ કાર્ય-સિદ્ધિ, કારણ-સાકલ્યને એટલે કે સર્વ કારણો અને કર્તાને આધીન હોય છે. એથી નિજ-પદની પૂર્ણતા કરાવી આપનાર એટલે કે આત્માના મોક્ષરૂપ કાર્યમાં પુષ્ટ નિમિત્ત-કારણ એવા પરમાત્મા મળવાથી મોક્ષાર્થી આત્મા અત્યંત આનંદપૂર્વક તે નિમિત્તનો ભોગ કરે છે અર્થાત્ સેવન કરે છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : માટે, કાર્ય-સિદ્ધતાની નિષ્પત્તિ તે કર્તાને હાથ છે. જેમદંડરૂપ કારણ, તેને જો કર્તા ઘટરૂપ કાર્ય કરવાને પ્રવર્તાવે તો ઘટરૂપ કાર્ય કરે અને તે જ દંડ જો ઘટ-ધ્વંસને પ્રવર્તાવે તો ઘટ-ધ્વંસ કરે. તે માટે, નિમિત્તની પ્રવૃત્તિ, તે કર્તા જે કાર્ય કરવાને પ્રવર્તાવે તે કાર્ય કરે માટે કાર્યની સિદ્ધિ તે કર્તાને હાથ છે. પણ, કારણ નિમિત્તાદિક, તેનો સંયોગ મળ્યાં કાર્ય નિપજે એ પદ્ધતિ છે.

માટે કોઈ સંસારી આત્મા નિજ કહેતાં પોતાનું આત્મિક પદ પરમાનંદ-મહોદયરૂપ તેહનો કારક કહેતાં કરવાવંત, તેને મોક્ષના પુષ્ટ-કારણ પ્રભુજી શ્રી અરિહંત મળ્યા થકા અવશ્ય નિમિત્તનો ભોગ થાય.

એટલે જે જીવ સંસારથી ઉભગ્યો મોક્ષાભિલાષી થયો, તે મોક્ષના નિમિત્ત શ્રી તીર્થંકર દેવ પામીને હર્ષનો ભોગ-આસ્વાદન પામે, ઘણો વિલાસ ઉપજે, કાર્યોથી કારણની પુષ્ટતા વાંછે-એ નીતિ છે.

॥ ઇતિ તૃતીયગાથાર્થઃ ॥ ૩ ॥

अजकुल गत केसरी लहेरे,
निज पद सिंह निहाक ।
तिम प्रभुभक्ते भवि लहेरे,
आत्म शक्ति संभाक ॥
अजित. ॥४॥

अर्थ : वचन से ही वकरियों के टोले में रहे हुए सिंह के वच्चे को सजातीय सिंह के दर्शन से जैसे अपने भूले हुए मूल स्वरूप (सिंहत्व) का भान होता है । उसी प्रकार श्री अजितनाथ प्रभु की भक्ति करता हुआ भव्यात्मा भी अपनी सत्ता में रही हुई परमात्म शक्ति को पहचान कर उसे प्रकट करने हेतु पुरुषार्थ करता है ।

अर्थ : बाणपशथी ज बकरीना टोलाમાં રહેલા સિંહના બચ્ચાને સજાતીય સિંહના દર્શનથી જેમ પોતાના ભૂલાયેલા મૂળ સ્વરૂપનું-સિંહપણનું ભાન થાય છે. તેવી રીતે શ્રી અજિતનાથ પ્રભુની ભક્તિ કરતો ભવ્યાત્મા પણ પોતાની સત્તામાં રહેલી પરમાત્મ-શક્તિને ઓળખીને તેને પ્રગટ કરવા પુરુષાર્થ કરે છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : તે ઉપર દૃષ્ટાંત કહે છે, જેમ કોઈ કેસરી સિંહ જન્મ-કાલથી બકરાના ટોલામાં વધ્યો છે-તો તે એમ જાણે કે-બકરાનો ટોલો, તે જ માહરું કુટુંબ છે.

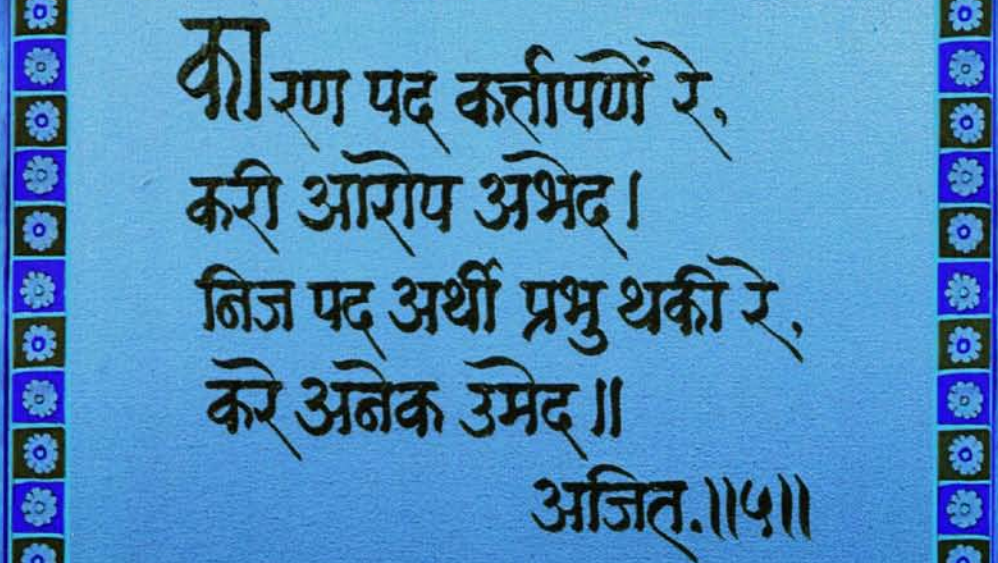
ત્યાં, કિવારે બીજો સિંહ આવે તેવારે બકરા સર્વ નાસે અને પોતે પણ નાસે એમ કરતાં કિવારે સિંહનો આકાર દેખીને પોતા સામું જુએ ત્યારે તે પોતાનો સમાન આકાર જોઈને વિચારે જે, એહનું ને મારું તો તુલ્યપણું દીસે છે ને હું પણ સિંહ છું. પછી નિર્ભય થાય.

એ રીતે, અજ કેતાં બકરાનાં, કુલ કેતાં ટોલામાંહે, ગત કેતાં રહ્યો, જે સિંહ તે સિંહપણું ભૂલી ગયો, તે બીજા સિંહને દેખીને પોતાનું સિંહપણું સંભારે. તિમ કેહતાં તે રીતે, પ્રભુની ભક્તિ કરતાં ભવ્ય જીવ લહે કહેતાં પામે, પોતાની આત્મ-શક્તિની સંભાલ કહેતાં ઓલખાણ પામે. જે વીતરાગ દેવ દેખીને તેની ભક્તિ કરતાં થકાં-સેવતાં થકાં ઉપજે જે-

વસ્તુ-સ્વરૂપે સત્તા-ધર્મે હું પણ વીતરાગ નિઃકર્મા શુદ્ધ-સ્વરૂપી છું. એ પણ પહેલાં સંસારી જીવ દ્રવ્ય હતા પછી સિદ્ધ થયા તેમ હું પણ પ્રથમથી સંસારી છું પણ જો સાધું તો સિદ્ધરૂપ થાઉં. એ સર્વ ઓલખાણ પ્રભુ-સેવના કરતાં નિપજે.

॥ इति चतुर्थगाथायः ॥ ४ ॥

काण पद कर्त्तापणें रे,
 करी आरण्य अभेद ।
 निज पद अर्थी प्रभु थकी रे,
 करे अनेक उमेद ॥
 अजित ॥५॥

તેને ઉત્તર કહે છે કે- કારણ-પદ જે અરિહંતાદિક તે અતિ પુષ્ટાલંબન છે માટે જે કારણ તેને જ અભેદ કર્તાપણો આરોપ કરીને નિજ કહેતાં પોતાનું, પદ જે શુદ્ધ સિદ્ધતા, તેહનો અર્થી જે ભવ્ય જીવ, તે પ્રભુ શ્રી તીર્થંકર દેવથી અનેક સમ્યક્ત્વાદિક ગુણની ઉમેદ કહેતાં આશા કરે જે- હે પ્રભુજી ! મુજને મોક્ષનાં કારણ તથા મોક્ષ તમે આપો ! એટલે, નિમિત્ત-કારણને કર્તાપણો આરોપ કરી સ્તુતિ કરી.

ऐहवा परमात्म प्रभुरे,
 परमानन्द स्वरूप ।
 म्याद्वाद सत्ता स्मीरे,
 अमरु अखंड अनूप ॥
 अजित ॥६॥

અર્થ : એસે પરમાત્મા પ્રભુ પરમાનન્દ સ્વરૂપ હૈં ઓર યે પરમાત્મા સ્યાદ્વાદમયી શુદ્ધ-સત્તા કે રસિક હૈં । કર્મમલ સે રહિત, અખણ્ડ ઓર અનુપમ-અદ્વિતીય હૈં જિનકે દર્શન સે ખી મુઝે અસીમ લાભ પ્રાપ્ત હુઆ હૈ ।

અર્થ : આવા પરમાત્મા પ્રભુ પરમાનંદ સ્વરૂપ છે. એ પરમાત્મા સ્યાદ્વાદમયી શુદ્ધ-સત્તાના રસિક છે. કર્મ-મળથી રહિત, અખંડ અને અનુપમ-અદ્વિતીય છે, જેના દર્શનથી પણ મને અનહદ લાભ થયો છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : હવે જે નિમિત્ત પામીને ઉપાદાન સમરે પલટણ પામે તે રીત કહે છે અથવા પ્રભુ પરમાત્મા તેહનું સ્વરૂપ કહે છે, આત્મા ત્રણ પ્રકારના છે-એક બહિરાત્મા, બીજો અંતરાત્મા, ત્રીજો પરમાત્મા. તિહાં જે શરીરાદિક ઔદયિક ભાવ-કર્મજનિતને આત્મપણે ગણે તે ‘બહિરાત્મા’ કહિયે.

અને જે શરીરાદિક ઔદયિક-ભાવથી ‘આત્મા’ અસંખ્યાત-પ્રદેશી ચેતના લક્ષણ જ્ઞાનાદિ અનંત ગુણ-પર્યાય સહિત અરૂપી ‘ભિન્ન’ છે એટલે આત્મા અરૂપી-શરીર રૂપી, આત્મા સહજ અકૃત્રિમ-શરીર સંયોગી કૃત્રિમ, તે માટે કર્મ-યોગે શરીરાદિ મધ્યે રહ્યો પણ ભિન્ન છે. એહવો ભેદ-જ્ઞાનવંત સમકિત ગુણઠાણાથી માંડી ક્ષીણ-મોહ ગુણઠાણાના ચરમ-સમય પર્યંત ‘અંતરાત્મા’ જાણવો.

તથા જ્ઞાનાવરણી-દર્શનાવરણી-મોહની-અંતરાય એ ચાર કર્મ ક્ષય ગયા કેવલજ્ઞાની તે સંયોગી અને અયોગી કેવલી તથા અષ્ટ-કર્મ મુક્ત સિદ્ધાત્મા તે પરમાત્મા જાણવો.

એટલે, શ્રી અજિતનાથ અરિહંત એવંભૂત-નયે પર્યાયરૂપ સંપદાના પ્રભુ છે.

કોઈ દ્રવ્ય, અન્ય દ્રવ્યનું સ્વામી હોય જ નહીં.

સ્વામિપણું છે ત્યાં સુધી દ્રવ્ય શુદ્ધ નહીં. તે માટે શ્રી

અને ઉત્તમ જીવ પોતાને કર્મ-વશ પડ્યા મોહ

સ્વાધીન થયા તેહને પ્રભુ કહે અને અમોહીને અવલંબ્યાં પોતે

પ્રભુત્વપણું પામીયે તેહને પ્રભુ કહી સ્તવીયે.

પરમાત્મા છે-પ્રભુ છે, સર્વ સિદ્ધ વસ્તુગતે પોતાના ગુણ-

જ્યાં સુધી જે દ્રવ્યના ચિંતનમાંહે પણ પર-દ્રવ્યનું અજિત અરિહંત પોતાના સ્વભાવના પ્રભુ છે.

મુંઝ્યા જાણી પોતાને રંક સમાન ગણે અને અમોહી સ્વ-સંપદાના ધણી થાય. તે માટે જેહના કારણપણાથી પોતાનું

જગતમાંહે પુદ્ગલના સંયોગે જે સુખ કહેવાય છે તે તો આરોપ માત્ર છે એટલે જાતે સુખ નથી.

उक्तं च विशेषावश्यके -

“जतो चिय पच्चक्खं, सोमम ! सुहं नत्थि दुःक्खमेवेदं ।

तण्डियार विभक्तं, तो पुण्णफलं ति दुःक्खं ति ॥ १ ॥” (वि.भा.गा.૨૦૦૫)

અર્થ : હે સૌમ્ય ! પ્રભાસજ્ઞાનાવલોકનેન સર્વ દશ્યમાન તે સુખ નથી. જે કાંઈ એ સંસારમાંહે સૂરગ-ચંદન-અંગના-સંયોગથી ઉપનાં જે સુખ તે સર્વ દુઃખ જ છે. વિષયની ઉત્સુકતાથી ઉપની જે અરતિ તેહનો એ પ્રતિકાર છે એટલે દુઃખ. તેને જ તત્ત્વના અજાણપણાથી સુખ-દુઃખરૂપ ભેદે વહેંચ્યું છે પણ જાતે એક જ દુઃખરૂપ છે.

॥ यथा ॥ श्लोक :

“औत्सुक्यमात्रमवसादयति प्रतिष्ठा, क्लिशनाति लब्धपरिपालनवृत्तिरेव ।

नातिश्रमापगमनाय यथा श्रमाय, राज्यं स्वस्तधृतदण्डमिवातपत्रम् ॥ ૧ ॥” (વિ.ભા.ગા.૨૦૦૫ ટીકા)

અર્થ : પ્રતિષ્ઠા માત્ર ઉત્સુકતાને દૂર કરે છે. પ્રાપ્ત વસ્તુની જાળવણી કરવાની વૃત્તિ જ ક્લેશને માટે થાય છે. જેવી રીતે પોતાના હાથ વડે ધારણ કરાયો છે દાંડો જેનો એવા છત્રની જેમ રાજ્ય શ્રમને માટે થાય છે પરંતુ અતિશય એવા શ્રમને દૂર કરવા માટે બનતું નથી.

જે પુણ્ય-ફલ તે સર્વ તત્ત્વથી દુઃખરૂપ છે.

उक्तं च -

“विषयसुहं दुक्खं चिय, दुक्खपडिआरओ तिगच्छ व ।

तं सुहमुवयाराओ, न उवयारो विणा तच्चम् ॥ ૧ ॥” (વિ.ભા.ગા.૨૦૦૬)

અર્થ : વિષય-સુખ તે તત્ત્વથી દુઃખ જ છે. જેમ રોગીને ક્વાથપાન-છેદન-દંભનાદિ ચિકિત્સાની પરે હિત ભાસે છે પણ દુઃખપણું છતું છે માત્ર ઉપચારે સુખ ભાસે છે અને જે ઉપચાર તે તથ્ય-પારમાર્થિક સુખ વગર થતો નથી.

સુખ તે મુક્ત આત્માને નિરુપચરિત સ્વાભાવિક નિઃપ્રતિકારરૂપ આત્મિક આનંદ છે, તે જ સુખ છે.

તથા, શાતાનો ઉદય તે પણ દુઃખ, અશાતાનો ઉદય તે પણ દુઃખ. કારણ કે શાતા તે કર્મ છે અને કર્મનો વિપાક તે ગુણ-રોધક છે. સ્વ-ગુણનો રોધ તેહને સુખ કોણ કહે ?

उक्तं च -

“सायाऽसायं दुक्खं, तबिरहम्मि य सुहं जओ तेणं ।

देहिंदियेसु दुक्खं, सुक्खं देहिंदियाभावे ॥ ૧ ॥” (વિ.ભા.ગા.૨૦૧૧)

અર્થ : શાતા અને અશાતા-બન્ને દુઃખરૂપ છે અને જે કારણથી તે બન્નેના વિરહમાં જ સુખ છે તે કારણથી દેહ અને ઈન્દ્રિયોમાં દુઃખ છે તથા દેહ અને ઈન્દ્રિયોના અભાવમાં જ સુખ છે. તે માટે સંસાર સર્વ દુઃખરૂપ છે અને સર્વ પર-ભાવના સંગથી રહિત સ્વાભાવિક જે આનંદ-તેને પરમાનંદ કહીયે. તે પરમાનંદ શ્રી અજિતનાથનું સ્વરૂપ છે.

જીવાદિ ષટ્-દ્રવ્ય છે. તે મધ્યે ‘પંચાસ્તિકાય’ તે પરમાર્થે દ્રવ્ય છે તથા છઠ્ઠો કાલ તે ઉપચારે દ્રવ્ય છે. એ ચર્ચા તત્ત્વાર્થ, વિશેષાવશ્યક તથા ધર્મસંગ્રહણી મધ્યેથી જોવી તે મધ્યે એક એક દ્રવ્યને વિષે અનંતા ગુણ-અનંતા પર્યાય છે તે અનેકતા જાણવી.

અને એ દ્રવ્યને વિષે એક સમયે સ્યાત્ નિત્યં, સ્યાત્ અનિત્યં, સ્યાત્ એકં-સ્યાત્ અનેકં, સ્યાત્ અસ્તિ-સ્યાત્ નાસ્તિ, સ્યાત્ ભિન્નં-સ્યાત્ અભિન્નં, સ્યાત્ વક્તવ્યં-સ્યાત્ અવક્તવ્યં એ સર્વ સ્વભાવ સમ-કાલે વર્તતા પામીયે છીયે.

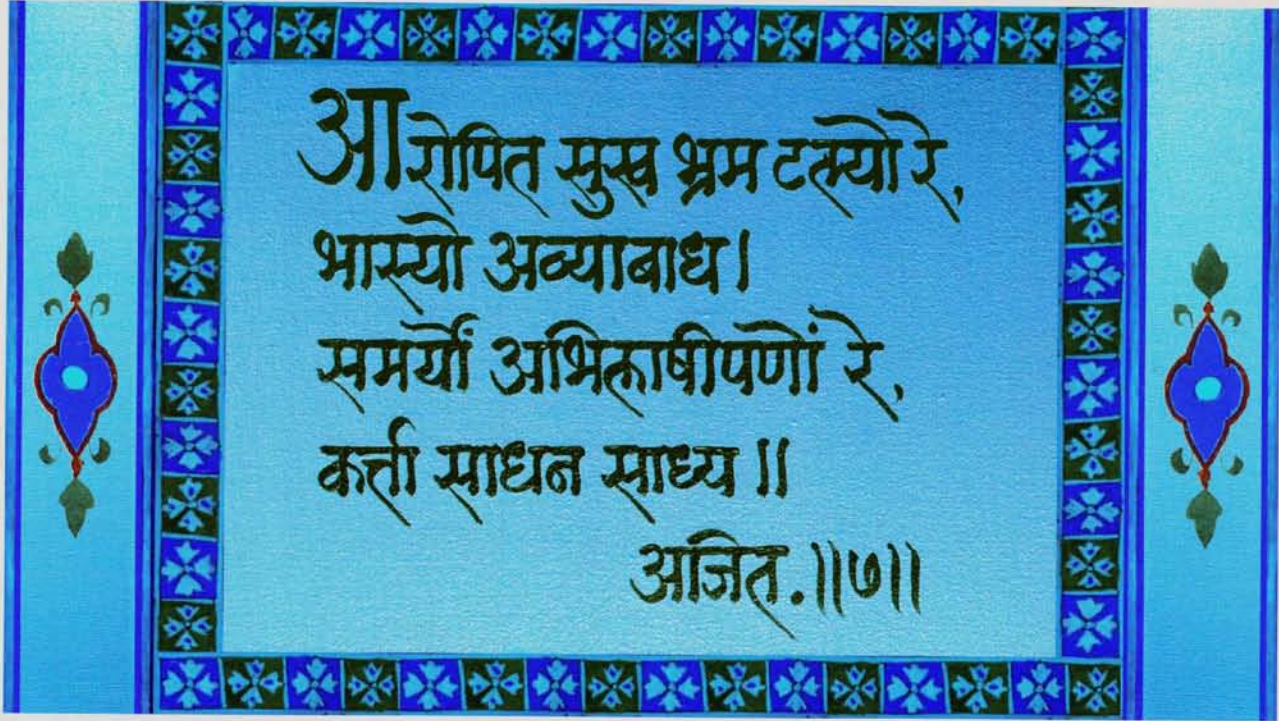
એટલા ધર્મ સમ-કાલે જેમાંહે વરતે તે ધર્મની અનંત પ્રવૃત્તિને સ્યાદ્વાદ કહિયે.

“સ્યાત્ इति पदं अनेकान्तोद्योतकम् ॥”

અર્થ : સ્યાત્-પદ અનેકાંતનો પ્રકાશક છે.

એહવી સ્યાદ્વાદમયી જે આત્માની ગુણ-પર્યાયરૂપ સત્તા છે તેના રસી કહેતાં રસીયા છો એટલે સ્યાદ્વાદમયી આત્મ-સત્તા તેહના ભોગી છો તથા અમલ કહેતાં કર્મ-મલ રહિત છો, અખંડ કહેતાં કિવારે ખંડ ન પામો, અનુપ કહેતાં જેહની ઉપમા નથી એહવા પ્રભુ દેખીને માહારે લાભ થયો.

॥ इति षष्ठगाथार्थः ॥ ६ ॥

અર્થ : હે પ્રભો ! આપકે દર્શન સે આરોપિત સુખ કા ભ્રમ દૂર હો ગયા । અવ્યાબાધ સુખ કા ભાસન-જ્ઞાન હુઆ ઔર इसी सुख की अभिलाषा जाग्रत हुई । उसका ही सतत स्मरण करके उसी सुख का कर्ता बना और उसे ही साध्य मानकर उसके साधनों में तत्पर बना ।

અર્થ : હે પ્રભુ ! આપના દર્શનથી આરોપિત સુખનો ભ્રમ દૂર થઈ ગયો, અવ્યાબાધ સુખનું ભાસન-જ્ઞાન થયું, એ જ સુખની અભિલાષા પ્રગટી, અને તેનું સતત સ્મરણ કરી તે જ સુખનો કર્તા બન્યો, તેને જ સાધ્ય માની તેનાં સાધનોમાં તત્પર બન્યો.

સ્વો. બાલાવબોધ : એહવા પ્રભુજી આત્માનંદ-ભોગી, આત્મસ્વરૂપ-રમણી, તત્ત્વ-વિલાસી, તેમને જોઈને માહરે અનાદિ કાલનું ઈન્દ્રિય-સુખને વિષે જે સુખનું ભાસન-તે આરોપિતસુખ-ભ્રમ હતો તે ટલ્યો અને અવ્યાબાધ આત્મિક-આનંદ તે સુખ ભાસ્યું.

જિહાં સુધી વિષય-સુખ ઉપર સુખ-બુદ્ધિ હતી તિહાં સુધી વિષય-સુખનો અભિલાષ હતો. તે હવે તો સર્વ વિષયરહિત અવ્યાબાધ સુખી શ્રી પ્રભુજી દીઠા. તેથી તે ભવ્ય જીવને પણ સુખ તે અવ્યાબાધ છે-એહવો નિર્ધાર થયો. તેવારે અભિલાષ પણ અવ્યાબાધ-સુખનો થયો માટે અભિલાષીપણું સમર્થુ તેવારે સ્વરૂપાનુયાયી થયો.

એટલા કાલ સુધી વિષય-સુખને અભિલાષે આત્મા વિષય-સુખનો કર્તા હતો. તે જિવારે એહને અવ્યાબાધ-સુખનો અભિલાષ થયો તેવારે અવ્યાબાધ-સુખનો કર્તા થયો એટલે કર્તાપણું સમર્થુ.

જેહ કાર્યનો કર્તા, તે તેહવાં જ કારણ મેલવે અને સાધ્ય પણ તેહી જ હોય એટલે આજ સુધી સાધ્ય વિષય-સુખનું હતું તેથી સાધન પણ વિષય-સુખનાં મેલવતો હતો. હવે પ્રભુ શ્રી અજિતનાથ નિર્વિકારી દીઠા, તે વારે તે અવ્યાબાધ-સુખ સાધ્ય થયો એટલે સાધ્ય-સાધન સમર્થા.

॥ इति सप्तमगाथार्थः ॥ ७ ॥

ગ્રાહકતા સ્વામિત્વતારે,
વ્યાપક ભોક્તા ભાવ ।
કારણતા કારજ દર્શારે,
સ્વકરુ ગ્રહ્યું નિજ ભાવ ॥
અજિત. ॥૮॥

અર્થ : હે પ્રભો ! આપકે દર્શન સે સ્વભાવ કી ગ્રાહકતા, સ્વામિત્વ, વ્યાપકતા, ભોક્તૃતા, કારણતા ઓર કાર્યતા કા ખાન હુઆ હૈ ।

અર્થ : હે પ્રભુ ! આપના દર્શનથી સ્વભાવની ગ્રાહકતા, સ્વામીપણું, વ્યાપકતા, ભોક્તૃતા, કારણતા અને કાર્યતાનું ભાન થયું છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : એટલા કાલ સુધી એ જીવ વિષય-સુખનો ગ્રાહક હતો, હવે શુદ્ધ અવ્યાબાધ-સુખી પરમેશ્વર દેખીને એ જીવ અવ્યાબાધ-સુખનો ગ્રાહક થયો. એટલા કાલ સુધી ભૂલનો વાહ્યો વિષય-સુખનાં હેતુ જે ધન-સ્ત્રી-વસ્ત્ર-આહારાદિક પર-ભાવ, તેનું સ્વામિપણું કરતો હતો, હવે જ્ઞાનાદિક અનંત ગુણ-સંપદાના સ્વામી શ્રી દેવાધિદેવ દેખીને એ જીવને પણ અનંત જ્ઞાનાદિક સ્વ-સંપદાનું સ્વામિપણું થયું એટલે ગ્રાહક-ભાવ તથા સ્વામિત્વ-ભાવ સમર્થો.

એટલા કાલ સુધી એ આત્મા વિષયાદિક પર-ભાવ મધ્યે વ્યાપક હતો, તે હવે આત્માનંદ મધ્યે તથા તેના સાધન મધ્યે વ્યાપક થયો.

તથા, અનાદિ કાલ સુધી પર-ભાવનો ભોક્તા હતો, હવે પરમ પ્રભુ સ્વભાવ-ભોગી દેખીને એ પણ સ્વભાવનો ભોક્તા થયો એટલે વ્યાપકતા તથા ભોક્તાપણું સમર્થું.

એટલા કાલ સુધી ભુલે પડ્યો એ આત્મા, સંસારમાં આઠ કર્મરૂપ ઉપાધિનું ઉપાદાન-કારણ હતો. હવે શુદ્ધ-સ્વરૂપી નિઃકર્મા તત્ત્વ-દેવ દેખીને પોતાના શુદ્ધ-સ્વરૂપનું ઉપાદાન-કારણ થયો.

એટલા કાલ સુધી એ આત્મા આઠ કર્મરૂપ કાર્યનો કર્તા હતો, હવે પરમ દેવની શ્રદ્ધા પામીને સંવર-નિર્જરારૂપ કાર્યનો કર્તા થયો.

માટે, હે પરમેશ્વર ! હે જગદાધાર ! હે દીન-બંધો ! તુમારે અનુયાયી મારી ચેતના પ્રવૃત્તિ, તેથી કારણ તથા કાર્ય - ઈત્યાદિ બીજી પણ અનંતી આત્મ-શક્તિ તે સર્વ સમરવા લાગી એટલે સર્વ આત્માની સર્વ શક્તિ આત્મ-ભાવ ગ્રહ્યો અને પર-ભાવ તજવા માંડ્યો.

॥ इति अष्टमगाथायः ॥ ८ ॥

શ્રદ્ધા શ્રામન રમણતોરે,
 દાનાદિક પરિણામ ।
 સ્વકલ્પ થયા સત્તા રસીરે,
 જિનવર દરિમણ પામ ॥
 અજિત. ॥૧॥

અર્થ : શ્રદ્ધા, જ્ઞાન ઓર રમણતા તથા દાનાદિ ગુણ સર્વ આત્મસત્તા કે રસિક બને છે ।

અર્થ : શ્રદ્ધા, જ્ઞાન, અને રમણતા તેમ જ દાનાદિક ગુણ સર્વ આત્મ-સત્તાના રસિક બન્યા છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : એટલા કાલ સુધી ઉદેક પુણ્ય-પ્રકૃતિ તેનો વિપાક જે શાતાવેદની પ્રમુખ ગુણ-રોધક તત્ત્વ-વિમુખ, તેના સ્વાદ જીવને મીઠા લાગતા હતા તેથી તે પુણ્યના 'ઉદય'ને સુખ માનતો હતો. તે હવે એવી શ્રદ્ધા થઈ જે-અવ્યાબાધ નિઃકર્મ-પદ તેહી જ મારું સાધ્ય છે. તથા, જે વસ્તુનું યથાર્થતાનું જ્ઞાન થયું તે ભાસન કેતાં જાણપણું, તે પણ સમર્થ અને રમણ જે પુદ્ગલના વર્ણાદિકમાં હતું, તે સર્વ સ્વરૂપનું રમણ થયું.

તથા, (૧) દાન (૨) લાભ (૩) ભોગ (૪) ઉપભોગ (૫) વીર્ય-એ પાંચેનો જ્ઞયોપશમ તે એટલા કાલ સુધી-(૧) દાન પુદ્ગલનો હતો (૨) લાભ પણ પુદ્ગલનો માનતો હતો તથા (૩) ભોગ પણ પુદ્ગલનો (૪) ઉપભોગ પણ સંસારમાં પુદ્ગલનો હતો અને (૫) વીર્ય પણ બાલ-વીર્ય તે પુદ્ગલ-ગ્રહણ-બંધનપ્રમુખ આઠ કરણપણે પ્રવર્તતો હતો.

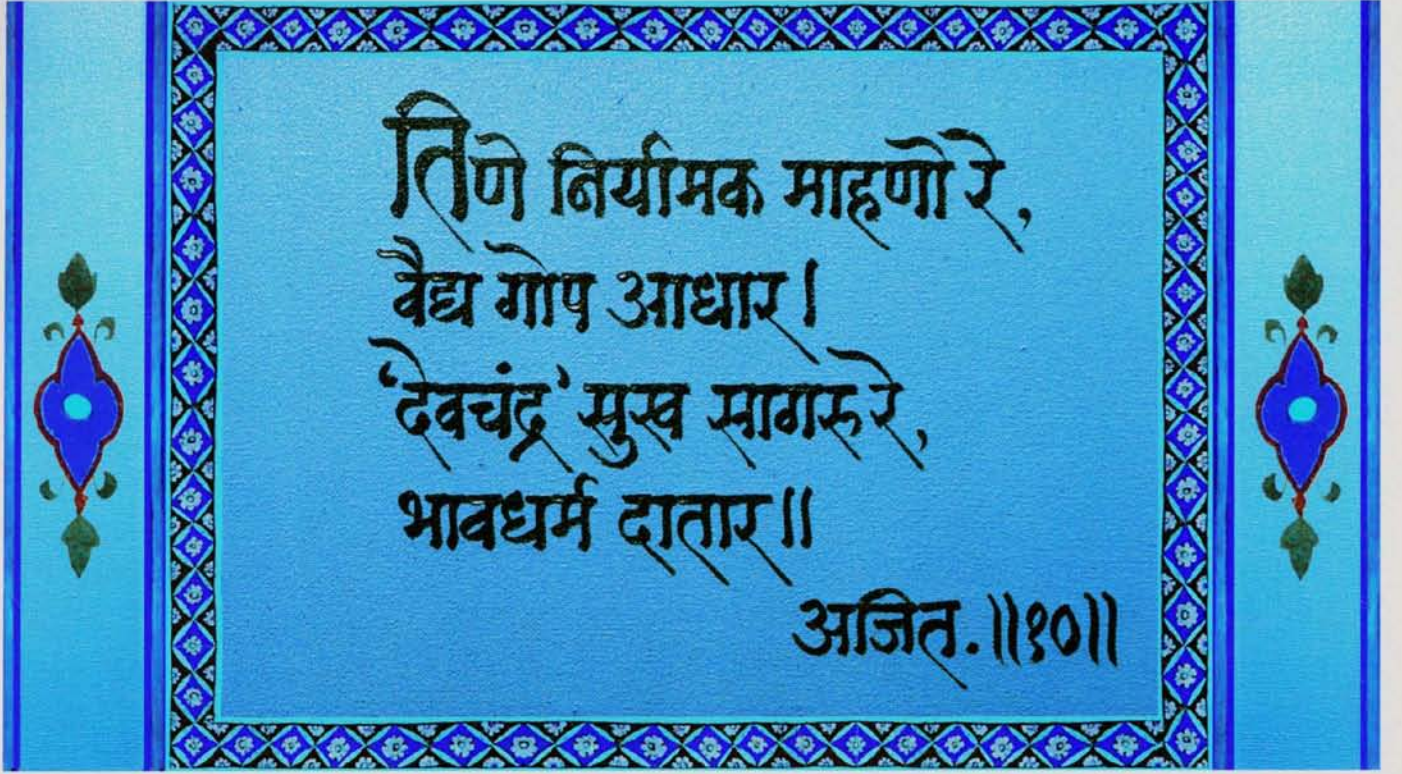
તે સર્વ સત્તાપણે પોતાના જીવ-દ્રવ્યના મૂલ-ધર્મ જ્ઞાનાદિ અનંત ગુણ-પર્યાયરૂપ તેના રસીયા થયા એટલે પુદ્ગલાનુયાયિતા તજીને શુદ્ધ સ્વરૂપાનુયાયી થયા. એટલે સ્વ-સત્તા તે માહારો ધર્મ એહવી શ્રદ્ધા થઈ અને સ્વ-ગુણ જે પોતાનો ભાવ-નિશ્લેષો તે સાર છે એહવું ભાસન થયું તથા રમણ તે આત્મ-ધર્મ ક્ષમાદિકમાં થયું.

અને, (૧) સહકારરૂપ તે દાન-ગુણ (૨) ગુણ-પ્રાગ્ભાવરૂપ-તે લાભ (૩) ભોગ સ્વ-ગુણનો થયો (૪) ઉપભોગ સ્વ-પર્યાયનો (૫) વીર્ય પંડિત-વીર્ય થઈને સંવરહેતું નિજર્જરારૂપ થયો.

તે સર્વ હે વીતરાગ દેવ ! હે જિનવર ! તમારું દર્શન પામીને એટલે પ્રભુ દીકે માહારા એટલા ગુણ સમર્થા.

॥ ઇતિ નવમગાથાર્થ : ॥ ૧ ॥

તિળે નિર્યામક માહળોરે,
વૈદ્ય ગોપ આધાર !
'દેવચંદ્ર' સુખ સાગરે,
ભાવધર્મ દાતાર ॥

અજિત. ॥૧૦॥

અર્થ : ફસલિણ હે પરાત્મન ! આપ નિર્યામક(નાવિક) હૈં, માહળ(અહિંસક) હૈં, વૈદ્ય હૈં, ગોપ(રક્ષક) હૈં, આધાર હૈં ઓર સુખ કે સાગર હૈં । આપ દેવોં મેં ચન્દ્ર સમાન હૈં ઓર આપ હી ભાવધર્મ(સમ્યદર્શનાદિ) કે દાતાર હૈં, ંસા મુજે પ્રત્યક્ષ અનુભવ હુઆ હૈ ।

અર્થ : તેથી, હે પરાત્મા ! આપ નિર્યામક (સુકાની) છો, માહણ (અહિંસક) છો, વૈદ્ય છો, ગોપ (રક્ષક) છો તથા આપ જ ભાવ-ધર્મ (સમ્યગ્-દર્શનાદિ)ના દાતાર છો. ંવો મને પ્રત્યક્ષ અનુભવ થયો છો.

સ્વો. બાલાવબોધ : તે માટે હે પ્રભુ ! તમે સંસાર-સમુદ્રનો પાર પમાડનાર ંવું જે ચારિત્ર-ધર્મરૂપ જહાજ તેને ચલાવવાને નિર્યામક સમાન છો.

તથા, તત્ત્વ-ધર્મપણે પોતેં પરિણમ્યા તેથી દ્રવ્ય-હિંસા તથા ભાવ-હિંસાથી રહિત છો અને પરમ અહિંસક-ધર્મના ઉપદેશક છો માટે માહણ છો.

તથા, આત્મ-અશુદ્ધતારૂપ ભાવ-રોગ, તેની સમ્યક્ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રરૂપ ભાવ-ચિકિત્સા તેને દેખાડવાના વૈદ્ય છો.

તથા, ભાવથી-જ્ઞાનાદિ ગુણની અને દ્રવ્યથી છ કાયરૂપ જીવની રક્ષા કરવાને પરમ ગોપ છો.

વલી, ભવ-અટવીમાંહે ભમતા પ્રાણીયોને હે પ્રભુ ! તમે આધાર છો.

સર્વ દેવમાંહે ચંદ્રમા સમાન, પોતાના સુખના સાગર ંહવા હે શ્રી અજિતનાથ પરમેશ્વર ! તમે જીવ-દ્રવ્યને વિષે વ્યાપકપણેં રહ્યા જે સમ્યક્જ્ઞાન, સમ્યક્દર્શન, સમ્યક્ચારિત્રરૂપ ભાવ-ધર્મ તેના દાતાર છો.

ંટલે તુમ દીઠાં ભાવ-ધર્મ સાંભરે ! તમે ભાવ-ધર્મના ઉપદેશક છો સર્વ જીવને ભાવ-ધર્મના દાતાર છો.

॥ ંતિ દશમ ગાથાર્થ : ॥ ૧૦ ॥

॥ ંતિ દ્વિતીય શ્રી અજિતજિન સ્તવનમ્ ॥ ૨ ॥

બીજા સ્તવનનો સાર...

આ સ્તવનમાં કારણ-કાર્યભાવની વ્યવસ્થાનું સુંદર શૈલીથી વર્ણન કરી ઉપાદાન-કારણ કરતાં પણ નિમિત્ત-કારણની પ્રધાનતા ઉપર અધિક ભાર મૂક્યો છે. કોઈ પણ કાર્યની ઉત્પત્તિ તેનાં કારણ અને કારણ-સામગ્રી મળવાથી કર્તાના પ્રયોગ દ્વારા થાય છે. જેમ કે ઘટરૂપ કાર્યમાં માટી ઉપાદાન-કારણ છે, દંડ-ચક્રાદિ નિમિત્ત-કારણ છે અને કુંભાર કર્તા છે.

કાર્યની નિષ્પત્તિ(સિદ્ધિ) કર્તાને આધીન હોય છે. જો કુંભાર દંડનો ઘટરૂપ કાર્ય કરવામાં પ્રયોગ કરે તો ઘટરૂપ કાર્યની સિદ્ધિ થઈ શકે છે પરંતુ તે જ દંડથી જો ઘટનો ધ્વંસ કરવા ઈચ્છે તો તે જ દંડથી ઘટનો ધ્વંસ પણ થઈ શકે છે માટે કાર્યની સિદ્ધિ કર્તાને આધીન હોય છે.

(૧) ઉપાદાન-કારણ : જે કારણ કાર્યરૂપે અભિન્નપણે પરિણમે છે તે.

(૨) નિમિત્ત-કારણ : જે કારણ કર્તાના પ્રયોગ દ્વારા કાર્યોત્પત્તિમાં સહકારી બને છે તે.

અહીં ઘટરૂપ કાર્ય તે ઘટના કર્તા(કુંભાર)થી ભિન્ન છે તેથી ઘટનો કર્તા પણ તે ઘટથી ભિન્ન છે. જો ઉપાદાન-કારણ અને કર્તા એક જ હોય તો એ કાર્ય પણ કર્તાથી અભિન્ન હોય છે. એથી જ સિદ્ધતારૂપ-મોક્ષરૂપ કાર્યનો કર્તા અને તેનું ઉપાદાન-કારણ આત્મા એક જ હોવાથી તે સિદ્ધતા તે મોક્ષરૂપ કાર્ય આત્માથી અભિન્ન છે.

અર્થાત્ મોક્ષરૂપ કાર્યનો કર્તા આપણો આત્મા છે અને ઉપાદાન-કારણ પણ આપણા આત્માના જ્ઞાનાદિ ગુણો છે. નિમિત્ત-કારણ દેવાધિદેવ પરમાત્મા છે અને આર્ય દેશ-ઉત્તમ કુલ-આદિ તેની સામગ્રી છે.

મોક્ષરૂપી કાર્યનાં પુષ્ટ નિમિત્ત-કારણરૂપ શ્રી અરિહંત પરમાત્માના યોગથી જીવને મોક્ષ-રુચિ ઉત્પન્ન થાય છે એટલે કે પ્રભુની પૂર્ણ પ્રભુતાનું સ્વરૂપ જાણવાથી ભવ્ય જીવને પણ તેવી પ્રભુતા પ્રગટાવવાની અભિલાષા ઉત્પન્ન થાય છે. પ્રભુને જોતાં જ તેનું હૈયું આનંદથી પુલકિત બની જાય છે અને ભવ-ભીરુ સાધક ભક્તિ-પૂર્ણ દૃઢયથી કરુણા-સિંધુ પરમાત્માની આગળ સદા પ્રાર્થના પોકારતો રહે છે કે-

હે દીનદયાળુ ! કૃપાસિન્ધુ પ્રભુ ! આ સંસાર-સાગરથી મારો નિસ્તાર કરો ! મુજ દીનને ભીષણ ભવ-ભ્રમણથી ઉગારો ! આપ જ મારા તારક છો ! આપ વિના મુજ અનાથને પાર ઉતારવા માટે અન્ય કોઈ સમર્થ નથી, આપ જ મારા સમર્થ સ્વામી છો. મારી જ્ઞાનાદિ ગુણ-સંપદાને પ્રાપ્ત કરાવનાર એક આપ જ પુષ્ટ-નિમિત્ત છો. હે પ્રભુ ! આપની પાસેથી જ મને મહાન આધ્યાત્મિક-સંપત્તિ મળવાની છે.

આવી કેટલીયે આશાઓ અને આકાંક્ષાઓ ભક્ત-સાધક પ્રભુ પાસે રાખે છે.

પરમાનંદ સ્વરૂપ અને શુદ્ધ ગુણ-પર્યાયરૂપ સ્યાદ્વાદમયી સત્તાના રસિયા પરમાત્માનાં દર્શનમાત્રથી પણ મુમુક્ષુ સાધકોને અપૂર્વ લાભની પ્રાપ્તિ થાય છે. આત્માની મહાન શક્તિઓનું ભક્તાત્માને ભાન થાય છે. ખરેખર ! આત્માનંદના ભોગી આત્મ-સ્વરૂપમાં જ રમણ કરનારા શુદ્ધ તત્ત્વના વિલાસી એવા પ્રભુનાં દર્શનમાત્રથી જ ભવ્ય જીવોની વિષય-સુખની ભ્રાન્તિ નષ્ટ થઈ જાય છે, અવ્યાબાધ સ્વાભાવિક સુખનું ભાસન-જ્ઞાન થાય છે અને તેને પ્રાપ્ત કરવાની ઈચ્છા જાગે છે.

જ્યાં સુધી જીવ વિષય-સુખનો અભિલાષી હોય છે ત્યાં સુધી એ વિષય-સુખને જ સાધ્ય માની તેનાં સાધનરૂપ સ્ત્રી-ધન-ધાન્યાદિ-પ્રાપ્ત કરવા માટે સતત પુરુષાર્થ કરતો રહે છે. પણ, જ્યારે પ્રભુનાં દર્શનથી અવ્યાબાધ-સુખની અભિલાષા તેને જાગ્રત થાય છે ત્યારે તે જીવ અવ્યાબાધ-સુખને જ પોતાનું સાધ્ય માની તેનાં સાધનોમાં દેવ-ગુરુ-ભક્તિ-તત્ત્વશ્રદ્ધા આદિની ઉપાસનામાં સતત પુરુષાર્થશીલ રહે છે અને તે અવ્યાબાધ-સુખનો કર્તા બને છે. એ જ રીતે ગ્રાહકપણું, સ્વામીપણું, વ્યાપકપણું, ભોક્તાપણું, કારણપણું અને કાર્યપણું પણ પોતાના શુદ્ધ-સ્વરૂપનું થાય છે.

આજ સુધી જીવ વિષય-સુખનો જ ગ્રાહક હતો. તેની વૃત્તિ તેમાં જ વ્યાપક-ઓતપ્રોત હતી અને તે પણ તેનો જ ભોક્તા હતો. પણ અવ્યાબાધ-સુખના સ્વામી એવા પ્રભુને જોઈને હવે તે સ્વાભાવિક સુખનો અને તેનાં સાધનોનો ગ્રાહક, વ્યાપક-તેમાં જ ઓતપ્રોત અને ભોક્તા બન્યો છે.

આટલા સમય સુધી આત્મા આઠ કર્મરૂપ ઉપાધિનું ઉપાદાન-કારણ અને કર્મ-બંધનરૂપ કાર્યનો કર્તા હતો. પણ શુદ્ધ-સ્વરૂપી નિષ્કર્મ એવા વીતરાગ પરમાત્માની ઓળખાણ થયા પછી તે પોતાના શુદ્ધ-સ્વરૂપનું ઉપાદાન-કારણ અને સંવર-નિર્જરારૂપ કાર્યનો કર્તા બન્યો છે.

પ્રભુના ધ્યાનમાં લીન બનેલા આત્માને બીજી પણ શ્રદ્ધા-ભાસન-રમણતાદિ અનંત શક્તિઓનું સ્મરણ થાય છે અને તે આત્મ-શક્તિઓ પર-ભાવને તજીને આત્મ-ભાવમાં સ્થિર થતી જાય છે.

અત્યાર સુધી જીવ શાતાવેદનીયાદિ પુણ્ય-પ્રકૃતિનો ઉદય-જે આત્મિક ગુણોનો રોધક છે અને તત્ત્વ-વિમુખ બનાવનાર છે-તેને સુખદ માનતો હતો પરંતુ હવે તેને અવ્યાબાધ સ્વાભાવિક સુખની શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થઈ છે.

અત્યાર સુધી તે માત્ર શાસ્ત્રોની વિગતોને જ્ઞાન માનતો હતો. હવે સિદ્ધ-પદ જ મારું સાધ્ય છે, એ એવું યથાર્થ-જ્ઞાન તેને થયું છે.

અત્યાર સુધી પુદ્ગલ પદાર્થના રૂપ-રસ-ગંધ-સ્પર્શમાં તેની રમણતા થતી હતી. પણ હવે શુદ્ધ-સ્વભાવમાં તેની રમણતા થવા લાગી છે.

તથા, તેની દાન, લાભ, ભોગ, ઉપભોગ અને વીર્ય લબ્ધિઓ પણ અત્યાર સુધી પુદ્ગલ અનુયાયિની બનીને પ્રવર્તતી હતી પણ હવે તે સર્વ લબ્ધિઓ આત્મામાં સત્તાપણે રહેલા જ્ઞાનાદિ અનંત ગુણ-પર્યાયોની રસિક બની છે. પરસ્પર એક-બીજા ગુણોને સહકારરૂપ દાન, ગુણ-પ્રાગ્ભાવરૂપ લાભ, સ્વ-ગુણ-પર્યાયનો ભોગ-ઉપભોગ અને પંડિત-વીર્ય સંવર-નિર્જરામાં હેતુભૂત બનીને પ્રવૃત્ત થવા લાગ્યો છે.

જેમ, બકરાંના ટોળામાં રહેલો બાલ-સિંહ સ્વ-જાતિય સિંહને જોઈને પોતાના અસલ સ્વરૂપને-સિંહપણાને ઓળખી લે છે, તેમ અનાદિ કાળથી પર-ભાવમાં ભૂલા પડેલા આત્માને પ્રભુનાં દર્શનથી પોતાના શુદ્ધ-સ્વરૂપની યથાર્થ-ઓળખાણ થાય છે.

આ રીતે પ્રભુની મહાન કરુણાના પ્રભાવે આત્માની જ્ઞાનાદિ શક્તિઓનો આવિર્ભાવ થાય છે.

હે પ્રભુ ! ચારિત્રરૂપી નૌકાના ચાલક(સુકાની) હોવાથી ભવ-સમુદ્રથી પાર ઉતારનાર હોવાથી આપ મહા-નિર્વામક છો !

દ્રવ્ય અને ભાવ હિંસાથી રહિત અને પરમ અહિંસા-ધર્મના ઉપદેશક હોવાથી આપ માહણ છો !

આત્માના કર્મ-રોગની સમ્યગ્ જ્ઞાન,દર્શન અને ચારિત્રરૂપ ભાવ-ચિકિત્સા બતાવનાર હોવાથી આપ મહા-વૈદ્ય છો !

છ-કાય જીવોની રક્ષા કરનાર હોવાથી તેમ જ જ્ઞાનાદિ ગુણોના-ભંડારના રક્ષક હોવાથી આપ મહા-ગોપ છો !

ભવારણ્યમાં ભટકતા ભવ્ય જીવોના આધાર હોવાથી આપ પરમ-આધાર છો !

દેવોમાં ચંદ્ર સમાન નિર્મળ અને સુખના સાગર પ્રભુ ! આપ જ સમ્યગ્ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રાદિ ભાવ-ધર્મના દાતાર છો. કેમ કે, આપના ઉપદેશથી-આપનાં દર્શનથી ભવ્ય જીવોને ભાવ-ધર્મની પ્રાપ્તિ થાય છે તેથી ભાવ-ધર્મના દાતાર પણ આપ જ છો !

દ્વિતીય સ્તવન કા સાર...

ઇસ સ્તવન મેં કારણ-કાર્યભાવ કી વ્યવસ્થા કા સુન્દર શૈલી સે વર્ણન કરતે હુએ ઉપાદાન-કારણ કી અપેક્ષા બી નિમિત્તકારણ કી પ્રધાનતા પર અધિક ભાર દિયા ગયા હૈ । કિસી બી કાર્ય કી ઉત્પત્તિ ઉસકે કારણ ઓર કારણ-સામગ્રી મિલને સે કર્તા કે પ્રયોગ દ્વારા હોતી હૈ । જૈસે ઘટરૂપ કાર્ય મેં મિટ્ટી ઉપાદાન-કારણ હૈ, ઢળ-ચક્રાદિ નિમિત્ત-કારણ હૈ ઓર કુમ્ભકાર કર્તા હૈ ।

કાર્ય કી નિષ્પત્તિ(સિદ્ધિ) કર્તા કે આધીન હોતી હૈ । યદિ કુમ્ભકાર ઢળ કા ઘટરૂપ કાર્ય કરને મેં પ્રયોગ કરે તો ઘટરૂપ કાર્ય કી સિદ્ધિ હો સકતી હૈ પરન્તુ ઉસી ઢળ સે યદિ વહ ઘટ કા ધ્વંસ કરના ચાહે તો ઉસી ઢળ સે ઘટ કા ધ્વંસ બી હો સકતા હૈ અતઃ કાર્ય કી સિદ્ધિ કર્તા કે આધીન હોતી હૈ ।

(૧) ઉપાદાન કારણ : જો કારણ, કાર્ય કે રૂપ મેં અભિન્ન રૂપ સે પરિણત હોતા હૈ ।

(૨) નિમિત્ત કારણ : જો કારણ, કર્તા કે પ્રયોગ દ્વારા કાર્યોત્પત્તિ મેં સહકારી બનતા હૈ ।

યહાં ઘટરૂપ કાર્ય ઘટ કે કર્તા (કુમ્ભકાર) સે ભિન્ન હૈ અતઃ એવ ઘટ કા કર્તા બી ઉસ ઘટ સે ભિન્ન હૈ ।

પરન્તુ યદિ ઉપાદાન-કારણ ઓર કર્તા એક હી હો તો વહ કાર્ય બી કર્તા સે અભિન્ન હોતા હૈ । ઇસીલે સિદ્ધતા (મોક્ષ)રૂપ કાર્ય કા કર્તા ઓર ઉસકા ઉપાદાન-કારણ આત્મા એક હી હોને સે વહ સિદ્ધતા (મોક્ષ)રૂપ કાર્ય આત્મા સે અભિન્ન હૈ, ઉસકા કર્તા આત્મા બી સિદ્ધતા સે અભિન્ન હૈ ।

અર્થાત્ મોક્ષરૂપ કાર્ય કા કર્તા અપની આત્મા હૈ ઓર ઉપાદાન-કારણ બી અપની આત્મા કે જ્ઞાનાદિ ગુણ હૈ । નિમિત્ત-કારણ દેવાધિદેવ પરમાત્મા હૈ ઓર આર્ય દેશ, ઉત્તમ કુલ આદિ ઉસકી સામગ્રી હૈ ।

મોક્ષરૂપી કાર્ય કે પુટ નિમિત્તકારણરૂપ શ્રી અરિહંત પરમાત્મા કે યોગ સે જીવ કો મોક્ષરૂચિ ઉત્પન્ન હોતી હૈ અર્થાત્ પ્રભુ કી પૂર્ણ પ્રભુતા કે સ્વરૂપ કો જાનને સે મહ્ય જીવ કો બી વૈસી પ્રભુતા પ્રકટ કરને કી અભિલાષા હોતી હૈ । પ્રભુ કો દેખતે હી ઉસકા હૃદય આનન્દ સે પુલકિત બન જાતા હૈ ભવભીરુ સાધક ભક્તિપૂર્ણ હૃદય સે કરુણાસિન્ધુ પરમાત્મા કે સમક્ષ સદા યહ પ્રાર્થના કરતા રહતા હૈ કિ-

હે દીનદયાલુ કૃપાસિન્ધુ પ્રભો ! ઇસ સંસાર સાગર સે મેરા નિસ્તાર કરો । મુઝ દીન કો બીષણ ભવભ્રમણ સે ઉબારો, આપ હી મેરે તારક હો । આપકે સિવાય અન્ય કોઈ બી મુઝ અનાથ કો પાર ઉતારને મેં સમર્થ નહીં હૈ । આપ હી મેરે સમર્થ સ્વામી હો, મેરી જ્ઞાનાદિ ગુણ-સમ્પદા કો પ્રાપ્ત કરાનેવાલે કેવલ આપ હી પુટ-નિમિત્ત હો । હે પ્રભો ! આપકે પાસ સે હી મુઝે મહાન્ આધ્યાત્મિક-સમ્પત્તિ મિલને વાલી હૈ । આપકે દ્વારા હી મુઝે અલૌકિક-દિવ્ય આનન્દ કી અનુભૂતિ હોનેવાલી હૈ ।

ભક્ત સાધક ઇસ પ્રકાર કી કિતની હી આશાએં ઓર આકાંક્ષાએં પ્રભુ સે રખતા હૈ ।

પરમાનન્દ સ્વરૂપ ઓર શુદ્ધ ગુણ-પર્યાયરૂપ સ્યાદ્વાદમયી સત્તા કે રસિયા પરમાત્મા કે દર્શનમાત્ર સે બી મુમુક્ષુ સાધકોં કો અપૂર્વ લાભ કી પ્રાપ્તિ હોતી

है । आत्मा की महान् शक्तियों का भक्तात्मा को भान होता है । सचमुच ! आत्मानन्द के भोगी, आत्मस्वरूप में ही रमण करनेवाले, शुद्ध-तत्त्व के विलासी हे प्रभो ! आपके दर्शनमात्र से ही भव्य जीवों की विषयसुख की भ्रान्ति नष्ट हो जाती है । अव्याबाध, स्वाभाविक, सुख का भासन-ज्ञान होता है और उसे प्राप्त करने की इच्छा जागृत होती है ।

जब तक यह जीव विषयसुख का अभिलाषी होता है तब तक वह विषयसुख को ही साध्य मानकर उसके साधनरूप स्त्री, धन, धान्यादि प्राप्त करने के लिए सतत पुरुषार्थ करता रहता है । परन्तु जब प्रभु के दर्शन से अव्याबाध सुख की अभिलाषा उसमें जागृत हो उठती है तब वह जीव अव्याबाध सुख को ही अपना साध्य मानकर उसके साधनों में यानि देव-गुरुभक्ति, तत्त्व-श्रद्धा आदि की उपासना में सतत पुरुषार्थशील रहता है और उस अव्याबाध सुख का कर्ता बनता है ।

इसी प्रकार ग्राहकता, स्वामित्व, व्यापकता, भोक्तृता, कारणता और कार्यता भी अपने शुद्ध-स्वरूप की होती है । आज तक जीव विषयसुख का ही ग्राहक था, उसकी वृत्ति उसमें ही व्यापक-ओतप्रोत थी और वह भी उसी का भोक्ता था परन्तु अव्याबाध सुख के स्वामी प्रभु को देखकर अब वह स्वाभाविक सुख और उसके साधनों का ग्राहक, व्यापक-उसमें ही ओत-प्रोत और भोक्ता बन गया है ।

इतने समय तक आत्मा आठ-कर्मरूप उपाधि का उपादान-कारण और कर्म-बंधनरूप कार्य का कर्ता था परन्तु शुद्धस्वरूपी एवं निष्कर्मा वीतराग परमात्मा की पहचान होने के पश्चात् वह अपने 'शुद्ध-स्वरूप' का उपादान-कारण और 'संवर-निर्जरा' कार्य का कर्ता बन गया है । प्रभु के ध्यान में लीन बने हुए आत्मा को अन्य भी श्रद्धा, भासन, रमणतादि अनन्त शक्तियों का स्मरण होता है और वे आत्म शक्तियाँ परभाव को छोड़कर आत्मभाव में स्थिर होती जाती हैं ।

अब तक जीव सातावेदनीयादि पुण्य-प्रकृति के उदय को, जो आत्मिक गुणों का रोधक है और तत्त्वविमुख बनानेवाला है उसे सुखरूप मानता था परन्तु अब उसे अव्याबाध स्वाभाविक सुख की श्रद्धा उत्पन्न हुई है । अब तक वह केवल शास्त्रों की बातों को ज्ञान मानता था परन्तु अब सिद्ध पद ही मेरा साध्य है । ऐसा यथार्थ ज्ञान उसे हुआ है । अब तक पुद्गल पदार्थ के रूप, रस, गंध, स्पर्श में उसकी रमणता होती थी परन्तु अब शुद्ध-स्वभाव में उसकी रमणता होने लगी है ।

अब तक उसकी दान-लाभ-भोग-उपभोग और थी परन्तु अब वे सर्व लब्धियाँ आत्मा में सत्तारूप से परस्पर एक दूसरे गुणों को सहकार रूप दान, गुण पण्डित-वीर्य संवर-निर्जरा में हेतुभूत बनकर प्रवृत्त होने लगी हैं । वीर्य लब्धियाँ भी पुद्गल अनुयायिनी बन कर प्रवृत्ति करती रहे हुए ज्ञानादि अनन्त गुण-पर्यायों की रसिक बन गई हैं । प्राग्भावरूप लाभ, स्वगुण-पर्याय का भोग और उपभोग तथा लगा है ।

जैसे बकरों के टोले में रहा हुआ बालसिंह स्वजातीय सिंह को देखकर अपने सही स्वरूप -(सिंहरूप) को पहचान लेता है, उसी तरह अनादिकाल से परभाव में भटकते हुए आत्मा को प्रभु के दर्शन से अपने शुद्ध-स्वरूप की यथार्थ पहचान होती है । इस प्रकार प्रभु की महान् करुणा के प्रभाव से आत्मा की ज्ञानादि शक्तियों का आविर्भाव होता है ।

हे प्रभो ! चारित्ररूपी नौका के नाविक होने से भवसागर से पार उतारनेवाले होने से आप महानिर्यामक हैं ।

द्रव्य और भाव हिंसा से रहित और परम अहिंसा धर्म के उपदेष्टा होने से आप माहण हैं ।

आत्मा के कर्म-रोग की सम्यग्ज्ञान-दर्शन-चारित्ररूप भाव-चिकित्सा बतानेवाले होने से आप महावैद्य हैं ।

षट्काय के जीवों की रक्षा करनेवाले होने से तथा ज्ञानादि गुणों के भण्डार के रक्षक होने से आप महागोप हैं ।

भवारण्य में भटकते हुए भव्य जीवों के आधार होने से आप परम-आधार हैं ।

देवों में चन्द्र के समान निर्मल एवं सुख के सागर प्रभो ! आप ही सम्यग्ज्ञान-दर्शन-चारित्रादि भावधर्म के दातार हैं, क्योंकि आपके उपदेश से आपके दर्शन से, भव्य जीवों को भावधर्म की प्राप्ति होती है अतः भावधर्म के दाता भी आप ही हैं ।

સ્તવનમાં આપેલાં ચિત્રોનું વિવરણ

૨(૧)શ્રી અજિતનાથ ભગવાન

૨(૨)શ્રી વર્ધમાન વિદ્યા પટ - આ પટ શ્રી ગણિપદપ્રદાન વખતે અર્પણ કરાય છે. પ્રતિદિન આ મંત્રનો પાઠ કરાય છે અને તેનાથી આધ્યાત્મિક સંપત્તિની પ્રાપ્તિ થાય છે.

अथ तृतीय श्री संभवजिन स्तवनम्

॥ धणरा ढोल - ए देशी ॥

श्री संभव जिनराजजीरे,
ताहरुं अकरु स्वरूप, जिनवर पूजो।
स्व-पर प्रकाशक दिनमणि रे,
समता रसतो भूप, जिनवर पूजो॥
पूजो पूजो रे भविकजिन पूजो रे,
प्रभु पूज्यां परमानंद जिनवर॥१॥

અર્થ : હે સંભવનાથ જિનરાજ ! આપકા સ્વરૂપ અકલ છે, કિસી છદ્મસ્થ કે દ્વારા વહ નહીં જાના જા સકતા । આપ સ્વ-પર(આત્મા ઓર ધર્માસ્તિકાયાદિ) પદાર્થોં કે ધર્મ કો પ્રકાશિત કરને મેં સૂર્ય કે સમાન હેં તથા સમતારસ કે રાજા હેં-મળ્ડાર હેં । હે ભવ્યજનો ! એસે ભગવાન કી સદા ભાવપૂર્વક પૂજા કરો ક્યોંકિ પ્રભુ કા ભાવપૂર્વક પૂજન કરને સે અવશ્ય પરમાનન્દ કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ અર્થાત્ સહજ અવિનાશી આત્મિક-સુખ પ્રાપ્ત હોતા હૈ ।

અર્થ : હે સંભવનાથ જિનરાજ ! આપનું સ્વરૂપ અકલ છે, કોઈ છદ્મસ્થથી તે જાણી શકાય તેવું નથી અને આપ સ્વ-પર (આત્મા અને ધર્માસ્તિકાયાદિ) પદાર્થોના ધર્મને પ્રકાશિત કરવામાં સૂર્ય સમાન છો. તેમ જ સમતા-રસના રાજા-ભંડાર છો. હે ભવ્યજનો ! આવા ભગવંતની સદા ભાવપૂર્વક પૂજા કરો કારણ કે પ્રભુનું ભાવપૂર્વક પૂજન કરવાથી અવશ્ય પરમાનંદની પ્રાપ્તિ થાય છે એટલે કે સહજ અવિનાશી એવું આત્મિક સુખ પ્રાપ્ત થાય છે.

સ્વો. ભાલાવભોધ : હવે શ્રી સંભવનાથ જિન કહેતાં શ્રુતકેવલી-અવધિજ્ઞાની-મન:પર્યવજ્ઞાની-પ્રમુખમાં રાજા સમાન એવા હે સંભવપ્રભુ ! તાહરું કહેતાં તમારું, અકલ કહેતાં કોઈથી કલાય નહીં એહવું સ્વરૂપ છે.

એહવા જિનવરને પૂજો અહો ભવ્યો ! તમે એહવા પરમ પૂજ્ય પરમેશ્વરને પૂજો.

વલી, પ્રભુ કેહવા છે ?

જે સ્વ કેતાં પોતાનો ધર્મ અને પર કેતાં ધર્માસ્તિકાયાદિકનો ધર્મ તેને પ્રકાશવાને દિન-મણિ કહેતા સૂર્ય જેવા છે તથા સમતા જે સર્વને વિષે રાગ-દ્વેષ રહીતપણું તેહના ભૂપ કેતાં રાજા છે.

એહવા તત્ત્વ-પ્રકાશક અરિહંતને પૂજો. વારંવાર પૂજો. ભવિક કેતાં મોક્ષ-યોગ્ય-મોક્ષરુચિ જીવ તમે પૂજો.

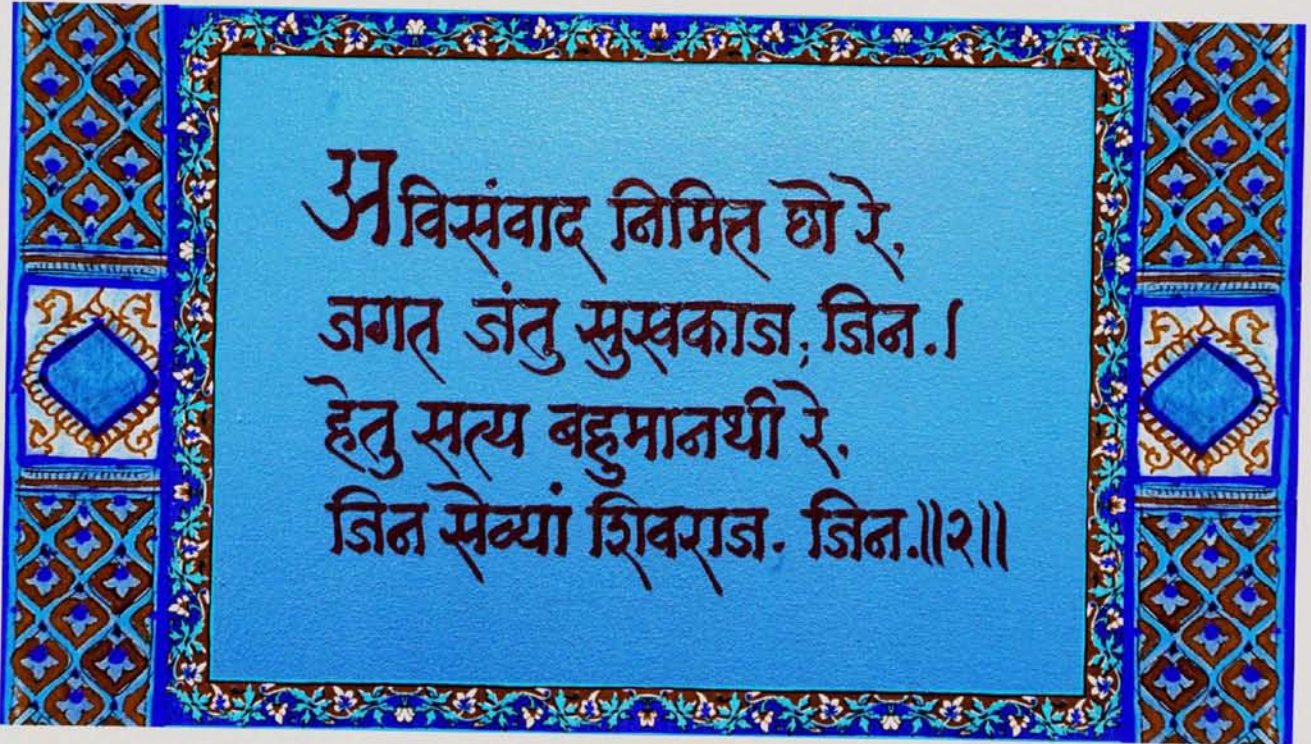
એ સ્વરૂપ-ભોગી, નિર્મલાનંદમયી, અજ, અવિનાશી, અક્ષય, અણાહારી, અશરીરી, અનંતજ્ઞાનમયી, અનંતદર્શનમયી, શુદ્ધસ્વરૂપી દેવ-તત્ત્વને પૂજ્યાં પરમાનંદ થાય.

જે પુદ્ગલ-યોગથી સુખ ઉપજે તે ઉપચાર-સુખ માટે તે પરમાનંદ નહીં અને જે આત્માનું સહજ અવિનાશી અપ્રયાસી સ્વરૂપનું સુખ અવ્યાબાધરૂપ, તેને પરમાનંદ કહીયેં. તે સુખ અરિહંત દેવને પૂજ્યાં પામીજેં.

યદ્યપિ અરિહંત દેવ કોઈ અન્ય જીવના અવ્યાબાધાદિ ગુણના કર્તા નથી પણ જે ભવ્ય જીવ પોતાનું શુદ્ધ પારિણામિક પરમ-સિદ્ધતા સ્વરૂપ સાધ્ય કરીને વીતરાગ પરમાત્માને સેવે-અવલંબે તે નિયમા પોતાનું તત્ત્વ પ્રગટ કરે.

નિયામિક કારણ માટે 'એહથી સ્વરૂપ પ્રગટ થાય'-એમ જ ધારવું !

॥ इति प्रथमगाथायः ॥ १ ॥

અર્થ : હે પ્રભો ! જગત કે જીવોં કે આત્મિક-સુખ-રૂપ કાર્ય કો પૈદા કરને કે લિપે આપ એક પ્રધાન-અવિસંવાદ (અવશ્ય કાર્ય કો સિદ્ધ કરનેવાલા) નિમિત્ત હેં । આપ હી મોક્ષ કે વાસ્તવિક હેતુ હેં ક્યોંકિ જો આપકે સર્વ ગુણોં કી બહુમાનપૂર્વક નિરાશંસ ભાવ સે સેવા-ભક્તિ કરતા હૈ વહ નિયમ સે શિવરાજ(મોક્ષપદ) કો પ્રાપ્ત કરતા હૈ ।

અર્થ : હે પ્રભુ ! જગતના જીવોના આત્મિક-સુખરૂપ કાર્યને ઉત્પન્ન કરવા માટે આપ એક પ્રધાન અવિસંવાદ (અવશ્ય કાર્ય સિદ્ધ કરનાર) નિમિત્ત છો. આપ જ મોક્ષના સાચા હેતુ છો, કારણ કે આપના સર્વ ગુણોની બહુમાનપૂર્વક જે આપની નિરાશંસ-ભાવે સેવા-ભક્તિ કરે છે તે નિયમા શિવરાજ-મોક્ષપદને મેળવે છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : વલી, હે પ્રભુજી ! અવિસંવાદ કેતાં વિસંવાદ-જે નિર્ધાર નહીં તે અને તમે નિશ્ચય-નિર્ધાર કાર્યને કરો માટે અવિસંવાદ નિમિત્ત-કારણ છો.

નિમિત્તલક્ષણ -

“કાર્યભિન્નત્વે સતિ કર્તૃત્વવ્યાપારત્વે સતિ હેતુર્નિમિત્તમિતિ ।”

અર્થ : “કાર્યથી ભિન્ન હોય કાર્યના કર્તા માટે વ્યાપાર(સાધન)રૂપ હોય અને કારણ હોય તે નિમિત્ત (કારણ) છે.”

માટે, હે પ્રભુ ! તુમે જગતના જીવ, તેના આત્મિક-સુખરૂપ કાર્ય નિપજાવવાને પ્રધાન નિમિત્ત છોજી.

માટે, હેતુ કહેતાં કારણ, તે સત્ય કહેતાં સાચું, તેને બહુમાન કહેતાં માહા-મોટમપણે સેવતાં જે, મુજ સરિખો મોહ-વશ પડ્યો, તૃષ્ણાચેં ગ્રસ્યો, પુદ્ગલનો રાગી, અસંયમમયી, મિથ્યાત્વે ભૂલ્યો ભાવ, તે નિરાધાર-અશરણ એહવો હું, તેને શ્રી તીર્થંકર દેવ પરમ તત્ત્વમયી, ત્રૈલોક્યોપકારી જેના નામથી પરમ કલ્યાણ થાય એહવા પરમેશ્વરનો યોગ મલ્યો. મારે માટે એ વેલા-એ ઘડી ધન્ય.

એમ અસંખ્યાત પ્રદેશે નિઃકર્મા નિઃસંગી સ્વરૂપ-ભોગી દેવ-તત્ત્વનું બહુમાન કરતો થકો જે જિન કેતાં વીતરાગને સેવે તે જીવ પરમ કલ્યાણમયી પોતે થાય. ઈહાં સત્ય-પદ બેને જોડવું હેતુ-સત્ય તે અરિહંત દેવ આપણા મોક્ષરૂપ કાર્યના હેતુ છે, તેનું સત્ય કહેતાં સાચું બહુમાન કરવું.

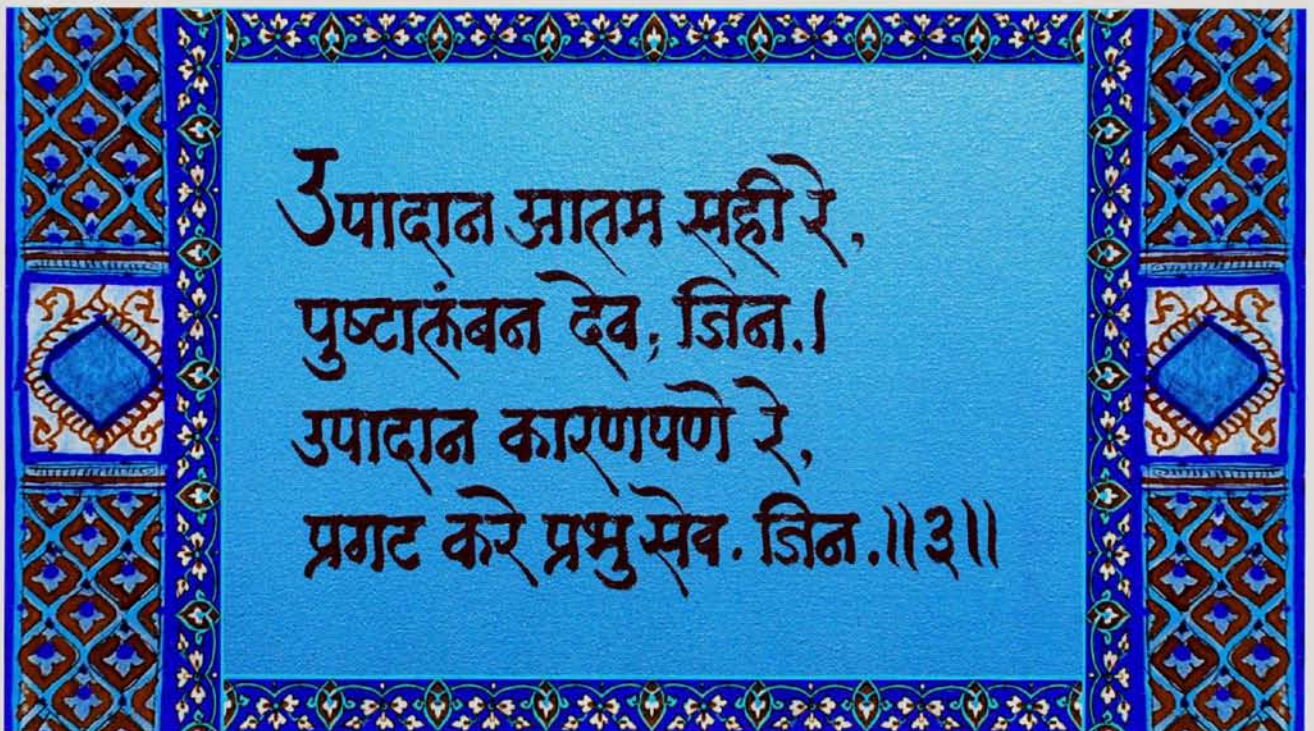
એટલે ઈહલોક-પરલોક-ઈન્દ્રિયસુખની આશંસા ટાલીને અદ્ભૂત વર્ણ-ગંધ-સંસ્થાનાતિશય-વચનાતિશય-પ્રાતિહાર્યપ્રમુખ સર્વ શુદ્ધ બહુમાન-કારણ માટે બહુમાન કરવા યોગ્ય છે તે દ્રવ્ય-બહુમાન. પણ, જે અરિહંતના શુદ્ધ જ્ઞાનાદિ ગુણ-અનંતાનું, સકલ પુદ્ગલાતીતપણાનું, પરમ અરૂપી અતીન્દ્રિયપણાનું બહુમાન તે સત્ય-બહુમાન કહિએ.

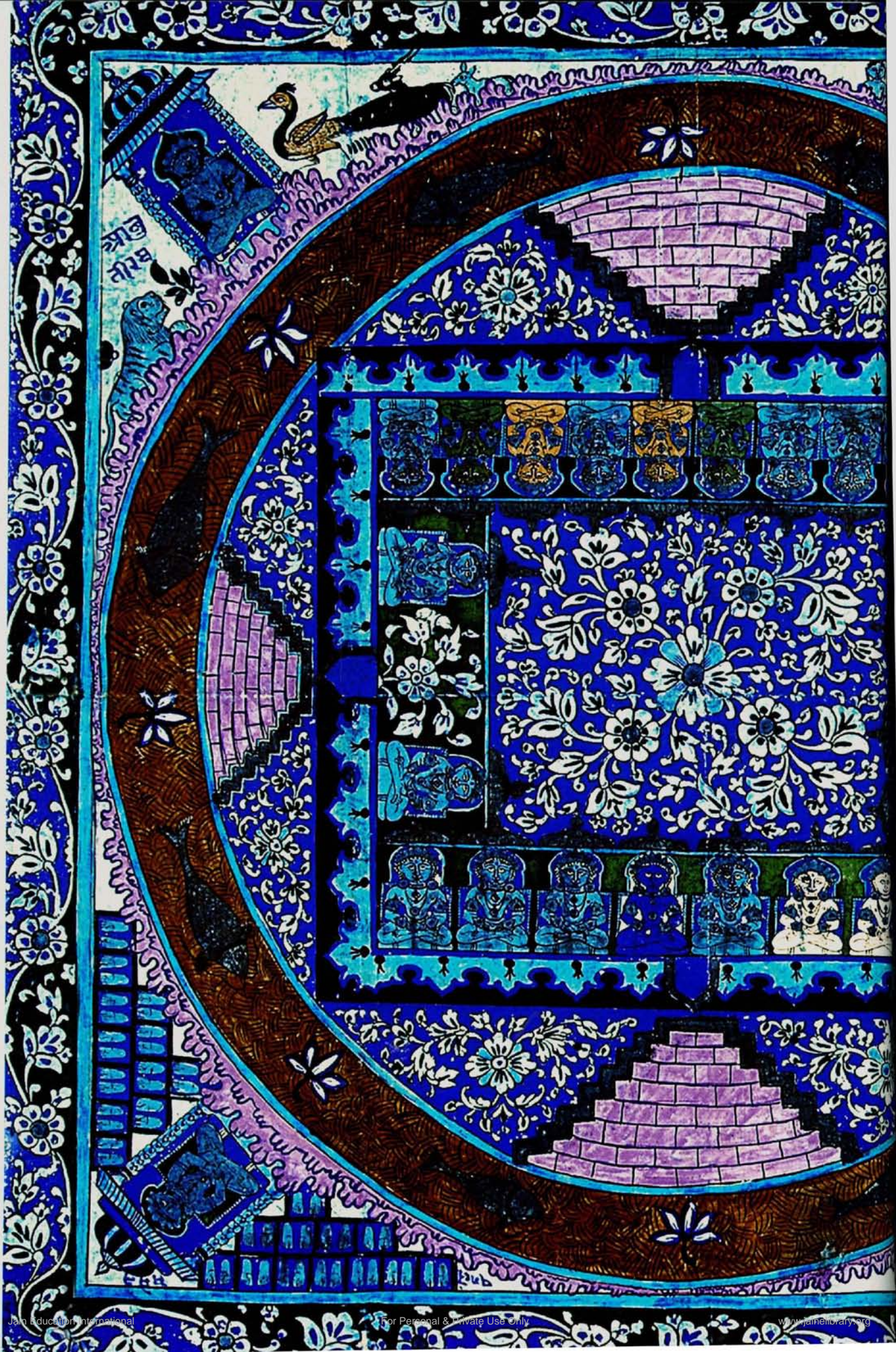
એટલે, જિનશાસન મધ્યે (૧) નામ (૨) થાપના (૩) દ્રવ્ય-એ ત્રણ નિક્ષેપા-તે કારણ છે અને ચોથો ભાવનિક્ષેપો તે કાર્ય વસ્તુ છે. માટે, જિહાં સુધી પ્રભુના અતિશયાદિકના યોગ-વિકલ્પ, તિહાં સુધી દ્રવ્ય-બહુમાન છે. અને જે દર્શન-ગુણો પ્રભુતાનું ભાસન થયાથી તત્ત્વ-પ્રાગ્ભાવનું જે બહુમાન તે ‘ભાવ-બહુમાન’ કહિએ અને નામાદિક ત્રણ નિક્ષેપા, તે ‘ભાવ’ના કર્તા છે અથવા ભાવાભિલાષી છે તો તે પણ ‘સત્ય-બહુમાન’ જાણવું.

તે સત્ય-બહુમાનથી જે જિન-સેવના તે જે પ્રભુની આજ્ઞાચેં પરભાવ ત્યાગ-સ્વભાવ ગ્રહણ કરતાં, શિવ નિરુપદ્રવ જે સિદ્ધપણું, તે રાજ પામીયે.

એટલે સાંસારિક શિવ તે ઉપચારી અલ્પ-કાલી અને માન્યતારૂપ છે, માટે જે નિઃકર્માપણે સર્વ સ્વરૂપ-પ્રાગ્ભાવ તે નિરુપચરિત અવિનાશી શિવ કહિએ.

॥ ઇતિ દ્વિતીયગાથાર્થઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ : સર્વ આત્માએ અપની-અપની સિદ્ધતા(ગુણ-પ્રાગ્ભાવ)રૂપ કાર્ય કે ઉપાદાન અવશ્ય છે પરંતુ આ ઉપાદાન કો પ્રકટ કરને મેં શ્રી અરિહંત પરમાત્મા પુષ્ટ આલમ્બન છે । યદ્યપિ આત્મા મેં ઉપાદાનભાવ અનાદિકાલ સે રહા હુઆ છે પરંતુ ઉપાદાનભાવ કા પ્રકટીકરણ પ્રભુ કી સેવા કે નિમિત્ત સે હી હોતા છે ।

અર્થ : સર્વ આત્માઓ પોત-પોતાની સિદ્ધતા(ગુણ-પ્રાગ્ભાવ)રૂપ કાર્યનાં ઉપાદાન જરૂર છે પરંતુ એ ઉપાદાનને પ્રગટ કરવામાં શ્રી અરિહંત પરમાત્મા પુષ્ટ આલંબન છે. જો કે આત્મામાં ઉપાદાનપણું અનાદિ કાળથી રહેલું છે પણ ઉપાદાન-કારણતાનું પ્રગટીકરણ પ્રભુની સેવાના નિમિત્તથી જ થાય છે.

સ્વો. બાહ્યવબોધ : હવે આત્મ-નિષ્પત્તિ વિષે તો ઉપાદાન-કારણ મૂલ છે, તો પણ નિમિત્ત-કારણ વિશેષ છે. તે દેખાડે છે, જે કારણ, તે જ કાર્યપણે અભેદે પરિણમે તે ઉપાદાન-કારણ જાણવું અને જે કર્તાના વ્યાપારે કાર્યને નિપજાવવાનું સહકારી થાય-તેને નિમિત્ત-કારણ કહિયે. એ નિમિત્ત-કારણ તે કાર્યથી ભિન્ન હોય.

ઈહાં કોઈ પૂછે જે, ઉપાદાન-કારણમાં તથા નિમિત્ત-કારણમાં જે કારણ-ધર્મ છે તે વસ્તુમાં છતો પર્યાય છે ? કે અછતો ઉપજે છે ? તેને ઉત્તર કહે છે, જો કારણ-પર્યાય વસ્તુ-ધર્મ હોય, તો સિદ્ધ ભગવાનમાં પણ ઉપાદાન-કારણ પામ્યો જોઈયે. તે તો નથી દેખાતું.

કેમ ? જે સિદ્ધમાં કારણપણું હોય તો કાંઠી કાર્ય પણ નીપજાવ્યું જોઈએ. તે કાર્ય તો સંપૂર્ણ નિપનું છે. તથા, નિગોદાવસ્થા વિષે પણ ઉપાદાન-કારણ માનવું પડે તે પણ સંભવતું નથી. કેમ ? જે નિગોદાવસ્થામાં ઉપાદાન-કારણ માનિયે તો આત્મ-સિદ્ધિરૂપ કાર્ય પણ થવું જોઈયે.

તે કેમ ? જે કારણ તે નિયમા કાર્ય કરે અને કારણકાલ-કાર્યકાલ તે નિયમા અભેદ છે. તે વિશેષાવશ્યકમાં મતિજ્ઞાનાધિકારથી જોઈ લેજો.

તે માટે કારણ-પર્યાય તે ઉત્પન્ન છે. જે માટે તે કાર્ય સંપૂર્ણ થયે કારણતાનો અભાવ છે અને જેની સાદિ હોય તેનો જ અંત થાય. માટે કારણ-પર્યાય તે સાદિ-સાંત છે. ઈહાં કોઈ કહેશે જે, ઉત્પન્ન-પર્યાય તે કેવારે ઉપનો ? ત્યાં કહે છે કે, જેવારે કર્તા કાર્ય-રુચિ થાય તેવારે કારણતા ઉપજે. એટલે ભવ્ય તથા અભવ્ય સર્વ જીવ સંપૂર્ણ સિદ્ધતાના ઉપાદાન છે પણ નિપજાવતા નથી.

શ્યા માટે ? જે કારણપણું નથી. જો કારણપણું પ્રગટે તો કાર્ય નિપજે. માટે સર્વ આત્મા પોત-પોતાના ગુણ-પ્રાગ્ભાવરૂપ સિદ્ધતા-કાર્યના ઉપાદાન અવશ્ય છે પણ શ્રી જિનેશ્વર દેવ શુદ્ધ-તત્ત્વને અવલંબને કારણતા નિપજાવે. માટે પુષ્ટ કહેતાં નિયામકી-મોટું આલંબન અરિહંત દેવ છે. જે માટે આલંબન વિના આત્મા અનાદિ દોષથી નિવૃત્તિને તત્ત્વને આશ્રી શકે નહિ.

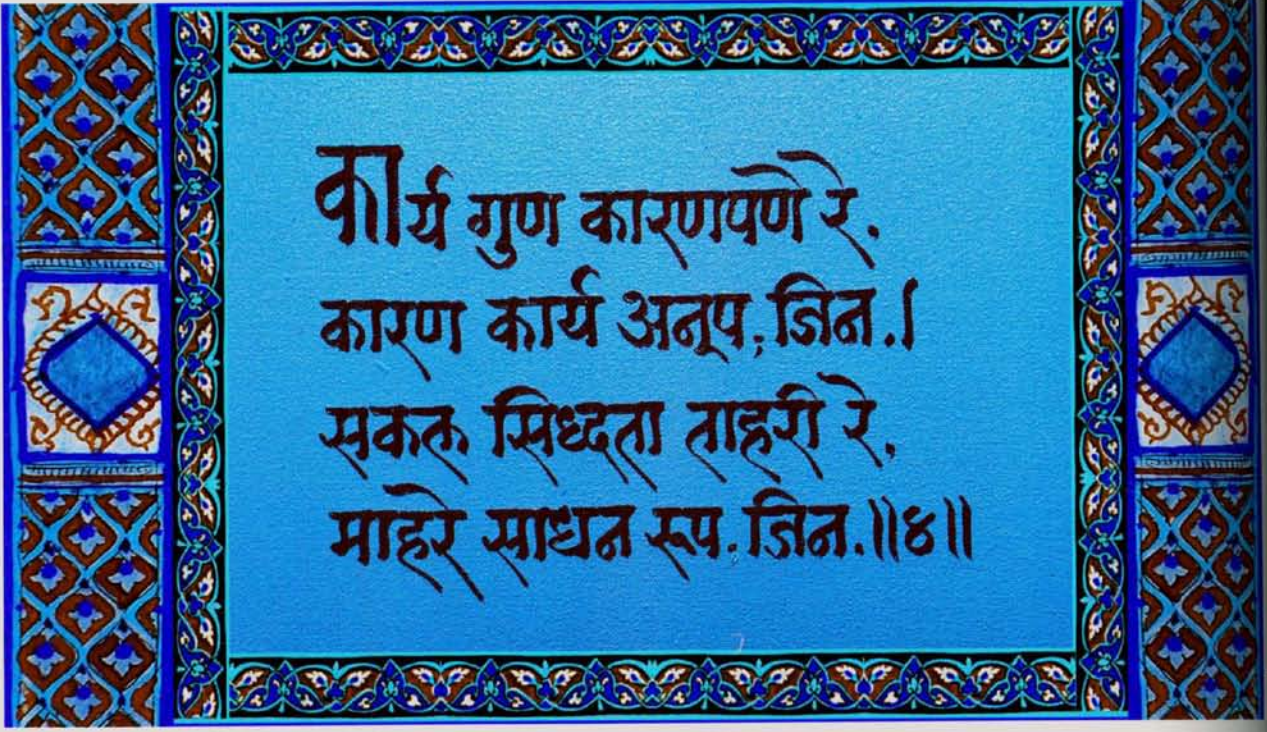
માટે અરિહંત દેવનો-તીર્થંકર નામકર્મનો વિપાક, તેહથી ઉપનાં સમવસરણાદિ જે આશ્ચર્ય, તેને આલંબ્યાં સંસારી જીવ પોતાનો આત્મ-ધર્મ નજીક કરે તો જગત જીવના આધાર શ્રી તીર્થંકરની સ્વરૂપ-સંપદાને આલંબ્યાં થકાં આત્મ-ધર્મ અવશ્ય નિપજે. માટે અરિહંત દેવ તે ભવ્ય જીવને પોતાની શુદ્ધ સત્તા-પ્રાગ્ભાવે કરતાં મુખ્ય આલંબન છે.

હવે, શ્રી વીતરાગ દેવ પુષ્ટ આલંબન કેવી રીતે છે ? તેનું કારણ કહે છે જે, આત્માને વિષે ઉપાદાનપણું અનાદિનું છે, પણ તે આત્મ-સિદ્ધતારૂપ કાર્યને કરતું નથી.

શા માટે ? જે ઉપાદાન કારણપણે થયું નથી. તે શ્રી જિનવર વીતરાગની જે સેવના તે ઉપાદાનને કારણપણે પ્રગટ કરે છે એટલે અરિહંત દેવની દ્રવ્ય-ભાવથી ભક્તિ કરતાં સંસારી આત્મા મોક્ષનો સાધક થાય.

તે માટે શ્રી જગદ્યાલ કર્મ-રોગના ભાવ-વૈદ્ય મિથ્યાત્વરૂપ અંધકાર ટાલવાને સૂર્ય સમાન, મમકારરહિત એવા ગુણી પ્રભુને સેવતાં આત્મા મોક્ષરૂપ કાર્ય નિપજાવવાનું કારણપણું પ્રગટ કરે. તેથી પ્રભુજી પુષ્ટાલંબન જાણવા.

॥ ઇતિ તૃતીયાગાવાયઃ ॥ ૩ ॥

અર્થ : હે પ્રભો ! આપકા શુદ્ધ-સ્વરૂપ આપકા કાર્ય-ગુણ હૈ ઓર વહી સાધક કે લિપે અનુપમ કારણ રૂપ મેં પરિણત હોતા હૈં । ઇસી તરહ સાધક કે સમ્યગ્દર્શનાદિ રૂપ ઉપાદાન કારણ પ્રભુ કે આલંબન સે મોક્ષકાર્ય કે રૂપ મેં પરિણત હોતે હૈં । હે પ્રભો ! આપકી સમ્પૂર્ણ સિદ્ધતા મેરી સિદ્ધતા કો પ્રકટ કરને મેં પ્રધાન સાધન હૈ ।

અર્થ : હે પ્રભુ ! આપનું શુદ્ધ-સ્વરૂપ એ આપનો કાર્ય-ગુણ છે અને તે જ સાધકને અનુપમ કારણરૂપે પરિણમે છે. તેમ જ, સાધકના સમ્યગ્-દર્શનાદિરૂપ ઉપાદાન કારણ એ જ પ્રભુના આલંબને મોક્ષ-કાર્યરૂપે પરિણમે છે. હે પ્રભુ ! આપની સંપૂર્ણ સિદ્ધતા એ મારી સિદ્ધતા પ્રગટાવવાનું પ્રધાન સાધન છે.

સ્વો. બાહ્યાવબોધ : હવે અનાદિ મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવને શરીર-ઈન્દ્રિય-વિષય-કષાયરૂપ કાર્ય કરતાં અનંતો કાલ ગયો. તે જેવારેં સમ્યગ્-દૃષ્ટિ ગુણ પ્રગટ્યો તેવારેં રત્નત્રયી જે સમ્યક્દર્શન-સમ્યક્જ્ઞાન-સમ્યક્ચારિત્ર તે પોતાનું કાર્ય જાણ્યું. પછી શ્રી અરિહંતસેવના-આગમશ્રવણાદિ કારણ સેવીને રત્નત્રયીનો ક્ષયોપશમ પ્રગટ કર્યો.

એટલે, યથાર્થ તત્ત્વશ્રદ્ધાન-તત્ત્વભાસન-તત્ત્વરમણ-પરભાવતત્ત્વત્યાગરૂપ ભેદ-રત્નત્રયી પ્રગટી, તે પહેલાં કાર્ય-ગુણો થયી, પછી તે જ ક્ષાયિક અભેદ-રત્નત્રયીરૂપ સ્વ-કાર્ય કરવાને કારણપણો પ્રવર્ત્તાવે તેવારેં જે કાર્યપણો હતું તે કારણરૂપે થાય. પછી તેહી જ કારણરૂપ ભેદ-રત્નત્રયી તે ક્ષાયિક-ભાવરૂપ રત્નત્રયી-કાર્યરૂપે પરિણમે. માટે, જે કારણ તેહી જ કાર્ય થાય. એ ઉપાદાન કારણ-કાર્યરૂપ પદ્ધતિ કહી.

હવે નિમિત્તપણો કહે છે, હે પ્રભુજી ! તમારું શુદ્ધ-સ્વરૂપ તેહી જ તમારો કાર્ય-ગુણ છે. પણ, તે ભવ્ય મોક્ષ-રુચિ જીવને કારણપણો છે. કેમકે જે ઉપાદાનને-તમારા શુદ્ધ ગુણ તેને- કારણપણો અવલંબી તમારા જેવી સત્તા પ્રગટ કરવી તે કાર્ય છે એટલે જે કારણ તેહી જ કરવાને સંકલ્પે કાર્ય છે.

માટે, હે પ્રભુજી ! તુમારી સકલ કેતાં સંપૂર્ણ સિદ્ધતા સકલ પ્રદેશે નિરાવરણતા સર્વ સ્વ-ધર્મ પ્રાગ્ભાવતા તે માહરે સાધનરૂપ છે.

એટલે, તુમારી શુદ્ધતા જે સાધન પરમ પ્રભુતારૂપ સંપદા, તેને જેવારેં માહરો આત્મા અવલંબે તેવારેં પર-ભાવ ત્યાગી થઈને સ્વરૂપાવલંબી થાય. તેવારેં માહરી સિદ્ધતા નિપજે. માટે તમારી સિદ્ધતા તે માહારે સાધનરૂપ છે. તેથી હું જે માહરું સ્વરૂપ પ્રગટ કરું તે ઉપકાર તમારો છે.

તેથી, માહરે તો આધાર-ત્રાણ-શરણ સર્વ હે દેવ ! તમે જ છો.

॥ ઇતિ ચતુર્થાગાવાયઃ ॥ ૪ ॥

૬૧
 ૬૨
 ૬૩
 ૬૪
 ૬૫
 ૬૬
 ૬૭
 ૬૮
 ૬૯
 ૭૦
 ૭૧
 ૭૨
 ૭૩
 ૭૪
 ૭૫
 ૭૬
 ૭૭
 ૭૮
 ૭૯
 ૮૦
 ૮૧
 ૮૨
 ૮૩
 ૮૪
 ૮૫
 ૮૬
 ૮૭
 ૮૮
 ૮૯
 ૯૦
 ૯૧
 ૯૨
 ૯૩
 ૯૪
 ૯૫
 ૯૬
 ૯૭
 ૯૮
 ૯૯
 ૧૦૦
 ૧૦૧
 ૧૦૨
 ૧૦૩
 ૧૦૪
 ૧૦૫
 ૧૦૬
 ૧૦૭
 ૧૦૮
 ૧૦૯
 ૧૧૦
 ૧૧૧
 ૧૧૨
 ૧૧૩
 ૧૧૪
 ૧૧૫
 ૧૧૬
 ૧૧૭
 ૧૧૮
 ૧૧૯
 ૧૨૦
 ૧૨૧
 ૧૨૨
 ૧૨૩
 ૧૨૪
 ૧૨૫
 ૧૨૬
 ૧૨૭
 ૧૨૮
 ૧૨૯
 ૧૩૦
 ૧૩૧
 ૧૩૨
 ૧૩૩
 ૧૩૪
 ૧૩૫
 ૧૩૬
 ૧૩૭
 ૧૩૮
 ૧૩૯
 ૧૪૦
 ૧૪૧
 ૧૪૨
 ૧૪૩
 ૧૪૪
 ૧૪૫
 ૧૪૬
 ૧૪૭
 ૧૪૮
 ૧૪૯
 ૧૫૦
 ૧૫૧
 ૧૫૨
 ૧૫૩
 ૧૫૪
 ૧૫૫
 ૧૫૬
 ૧૫૭
 ૧૫૮
 ૧૫૯
 ૧૬૦
 ૧૬૧
 ૧૬૨
 ૧૬૩
 ૧૬૪
 ૧૬૫
 ૧૬૬
 ૧૬૭
 ૧૬૮
 ૧૬૯
 ૧૭૦
 ૧૭૧
 ૧૭૨
 ૧૭૩
 ૧૭૪
 ૧૭૫
 ૧૭૬
 ૧૭૭
 ૧૭૮
 ૧૭૯
 ૧૮૦
 ૧૮૧
 ૧૮૨
 ૧૮૩
 ૧૮૪
 ૧૮૫
 ૧૮૬
 ૧૮૭
 ૧૮૮
 ૧૮૯
 ૧૯૦
 ૧૯૧
 ૧૯૨
 ૧૯૩
 ૧૯૪
 ૧૯૫
 ૧૯૬
 ૧૯૭
 ૧૯૮
 ૧૯૯
 ૨૦૦
 ૨૦૧
 ૨૦૨
 ૨૦૩
 ૨૦૪
 ૨૦૫
 ૨૦૬
 ૨૦૭
 ૨૦૮
 ૨૦૯
 ૨૧૦
 ૨૧૧
 ૨૧૨
 ૨૧૩
 ૨૧૪
 ૨૧૫
 ૨૧૬
 ૨૧૭
 ૨૧૮
 ૨૧૯
 ૨૨૦
 ૨૨૧
 ૨૨૨
 ૨૨૩
 ૨૨૪
 ૨૨૫
 ૨૨૬
 ૨૨૭
 ૨૨૮
 ૨૨૯
 ૨૩૦
 ૨૩૧
 ૨૩૨
 ૨૩૩
 ૨૩૪
 ૨૩૫
 ૨૩૬
 ૨૩૭
 ૨૩૮
 ૨૩૯
 ૨૪૦
 ૨૪૧
 ૨૪૨
 ૨૪૩
 ૨૪૪
 ૨૪૫
 ૨૪૬
 ૨૪૭
 ૨૪૮
 ૨૪૯
 ૨૫૦
 ૨૫૧
 ૨૫૨
 ૨૫૩
 ૨૫૪
 ૨૫૫
 ૨૫૬
 ૨૫૭
 ૨૫૮
 ૨૫૯
 ૨૬૦
 ૨૬૧
 ૨૬૨
 ૨૬૩
 ૨૬૪
 ૨૬૫
 ૨૬૬
 ૨૬૭
 ૨૬૮
 ૨૬૯
 ૨૭૦
 ૨૭૧
 ૨૭૨
 ૨૭૩
 ૨૭૪
 ૨૭૫
 ૨૭૬
 ૨૭૭
 ૨૭૮
 ૨૭૯
 ૨૮૦
 ૨૮૧
 ૨૮૨
 ૨૮૩
 ૨૮૪
 ૨૮૫
 ૨૮૬
 ૨૮૭
 ૨૮૮
 ૨૮૯
 ૨૯૦
 ૨૯૧
 ૨૯૨
 ૨૯૩
 ૨૯૪
 ૨૯૫
 ૨૯૬
 ૨૯૭
 ૨૯૮
 ૨૯૯
 ૩૦૦
 ૩૦૧
 ૩૦૨
 ૩૦૩
 ૩૦૪
 ૩૦૫
 ૩૦૬
 ૩૦૭
 ૩૦૮
 ૩૦૯
 ૩૧૦
 ૩૧૧
 ૩૧૨
 ૩૧૩
 ૩૧૪
 ૩૧૫
 ૩૧૬
 ૩૧૭
 ૩૧૮
 ૩૧૯
 ૩૨૦
 ૩૨૧
 ૩૨૨
 ૩૨૩
 ૩૨૪
 ૩૨૫
 ૩૨૬
 ૩૨૭
 ૩૨૮
 ૩૨૯
 ૩૩૦
 ૩૩૧
 ૩૩૨
 ૩૩૩
 ૩૩૪
 ૩૩૫
 ૩૩૬
 ૩૩૭
 ૩૩૮
 ૩૩૯
 ૩૪૦
 ૩૪૧
 ૩૪૨
 ૩૪૩
 ૩૪૪
 ૩૪૫
 ૩૪૬
 ૩૪૭
 ૩૪૮
 ૩૪૯
 ૩૫૦
 ૩૫૧
 ૩૫૨
 ૩૫૩
 ૩૫૪
 ૩૫૫
 ૩૫૬
 ૩૫૭
 ૩૫૮
 ૩૫૯
 ૩૬૦
 ૩૬૧
 ૩૬૨
 ૩૬૩
 ૩૬૪
 ૩૬૫
 ૩૬૬
 ૩૬૭
 ૩૬૮
 ૩૬૯
 ૩૭૦
 ૩૭૧
 ૩૭૨
 ૩૭૩
 ૩૭૪
 ૩૭૫
 ૩૭૬
 ૩૭૭
 ૩૭૮
 ૩૭૯
 ૩૮૦
 ૩૮૧
 ૩૮૨
 ૩૮૩
 ૩૮૪
 ૩૮૫
 ૩૮૬
 ૩૮૭
 ૩૮૮
 ૩૮૯
 ૩૯૦
 ૩૯૧
 ૩૯૨
 ૩૯૩
 ૩૯૪
 ૩૯૫
 ૩૯૬
 ૩૯૭
 ૩૯૮
 ૩૯૯
 ૪૦૦
 ૪૦૧
 ૪૦૨
 ૪૦૩
 ૪૦૪
 ૪૦૫
 ૪૦૬
 ૪૦૭
 ૪૦૮
 ૪૦૯
 ૪૧૦
 ૪૧૧
 ૪૧૨
 ૪૧૩
 ૪૧૪
 ૪૧૫
 ૪૧૬
 ૪૧૭
 ૪૧૮
 ૪૧૯
 ૪૨૦
 ૪૨૧
 ૪૨૨
 ૪૨૩
 ૪૨૪
 ૪૨૫
 ૪૨૬
 ૪૨૭
 ૪૨૮
 ૪૨૯
 ૪૩૦
 ૪૩૧
 ૪૩૨
 ૪૩૩
 ૪૩૪
 ૪૩૫
 ૪૩૬
 ૪૩૭
 ૪૩૮
 ૪૩૯
 ૪૪૦
 ૪૪૧
 ૪૪૨
 ૪૪૩
 ૪૪૪
 ૪૪૫
 ૪૪૬
 ૪૪૭
 ૪૪૮
 ૪૪૯
 ૪૫૦
 ૪૫૧
 ૪૫૨
 ૪૫૩
 ૪૫૪
 ૪૫૫
 ૪૫૬
 ૪૫૭
 ૪૫૮
 ૪૫૯
 ૪૬૦
 ૪૬૧
 ૪૬૨
 ૪૬૩
 ૪૬૪
 ૪૬૫
 ૪૬૬
 ૪૬૭
 ૪૬૮
 ૪૬૯
 ૪૭૦
 ૪૭૧
 ૪૭૨
 ૪૭૩
 ૪૭૪
 ૪૭૫
 ૪૭૬
 ૪૭૭
 ૪૭૮
 ૪૭૯
 ૪૮૦
 ૪૮૧
 ૪૮૨
 ૪૮૩
 ૪૮૪
 ૪૮૫
 ૪૮૬
 ૪૮૭
 ૪૮૮
 ૪૮૯
 ૪૯૦
 ૪૯૧
 ૪૯૨
 ૪૯૩
 ૪૯૪
 ૪૯૫
 ૪૯૬
 ૪૯૭
 ૪૯૮
 ૪૯૯
 ૫૦૦
 ૫૦૧
 ૫૦૨
 ૫૦૩
 ૫૦૪
 ૫૦૫
 ૫૦૬
 ૫૦૭
 ૫૦૮
 ૫૦૯
 ૫૧૦
 ૫૧૧
 ૫૧૨
 ૫૧૩
 ૫૧૪
 ૫૧૫
 ૫૧૬
 ૫૧૭
 ૫૧૮
 ૫૧૯
 ૫૨૦
 ૫૨૧
 ૫૨૨
 ૫૨૩
 ૫૨૪
 ૫૨૫
 ૫૨૬
 ૫૨૭
 ૫૨૮
 ૫૨૯
 ૫૩૦
 ૫૩૧
 ૫૩૨
 ૫૩૩
 ૫૩૪
 ૫૩૫
 ૫૩૬
 ૫૩૭
 ૫૩૮
 ૫૩૯
 ૫૪૦
 ૫૪૧
 ૫૪૨
 ૫૪૩
 ૫૪૪
 ૫૪૫
 ૫૪૬
 ૫૪૭
 ૫૪૮
 ૫૪૯
 ૫૫૦
 ૫૫૧
 ૫૫૨
 ૫૫૩
 ૫૫૪
 ૫૫૫
 ૫૫૬
 ૫૫૭
 ૫૫૮
 ૫૫૯
 ૫૬૦
 ૫૬૧
 ૫૬૨
 ૫૬૩
 ૫૬૪
 ૫૬૫
 ૫૬૬
 ૫૬૭
 ૫૬૮
 ૫૬૯
 ૫૭૦
 ૫૭૧
 ૫૭૨
 ૫૭૩
 ૫૭૪
 ૫૭૫
 ૫૭૬
 ૫૭૭
 ૫૭૮
 ૫૭૯
 ૫૮૦
 ૫૮૧
 ૫૮૨
 ૫૮૩
 ૫૮૪
 ૫૮૫
 ૫૮૬
 ૫૮૭
 ૫૮૮
 ૫૮૯
 ૫૯૦
 ૫૯૧
 ૫૯૨
 ૫૯૩
 ૫૯૪
 ૫૯૫
 ૫૯૬
 ૫૯૭
 ૫૯૮
 ૫૯૯
 ૬૦૦
 ૬૦૧
 ૬૦૨
 ૬૦૩
 ૬૦૪
 ૬૦૫
 ૬૦૬
 ૬૦૭
 ૬૦૮
 ૬૦૯
 ૬૧૦
 ૬૧૧
 ૬૧૨
 ૬૧૩
 ૬૧૪
 ૬૧૫
 ૬૧૬
 ૬૧૭
 ૬૧૮
 ૬૧૯
 ૬૨૦
 ૬૨૧
 ૬૨૨
 ૬૨૩
 ૬૨૪
 ૬૨૫
 ૬૨૬
 ૬૨૭
 ૬૨૮
 ૬૨૯
 ૬૩૦
 ૬૩૧
 ૬૩૨
 ૬૩૩
 ૬૩૪
 ૬૩૫
 ૬૩૬
 ૬૩૭
 ૬૩૮
 ૬૩૯
 ૬૪૦
 ૬૪૧
 ૬૪૨
 ૬૪૩
 ૬૪૪
 ૬૪૫
 ૬૪૬
 ૬૪૭
 ૬૪૮
 ૬૪૯
 ૬૫૦
 ૬૫૧
 ૬૫૨
 ૬૫૩
 ૬૫૪
 ૬૫૫
 ૬૫૬
 ૬૫૭
 ૬૫૮
 ૬૫૯
 ૬૬૦
 ૬૬૧
 ૬૬૨
 ૬૬૩
 ૬૬૪
 ૬૬૫
 ૬૬૬
 ૬૬૭
 ૬૬૮
 ૬૬૯
 ૬૭૦
 ૬૭૧
 ૬૭૨
 ૬૭૩
 ૬૭૪
 ૬૭૫
 ૬૭૬
 ૬૭૭
 ૬૭૮
 ૬૭૯
 ૬૮૦
 ૬૮૧
 ૬૮૨
 ૬૮૩
 ૬૮૪
 ૬૮૫
 ૬૮૬
 ૬૮૭
 ૬૮૮
 ૬૮૯
 ૬૯૦
 ૬૯૧
 ૬૯૨
 ૬૯૩
 ૬૯૪
 ૬૯૫
 ૬૯૬
 ૬૯૭
 ૬૯૮
 ૬૯૯
 ૭૦૦
 ૭૦૧
 ૭૦૨
 ૭૦૩
 ૭૦૪
 ૭૦૫
 ૭૦૬
 ૭૦૭
 ૭૦૮
 ૭૦૯
 ૭૧૦
 ૭૧૧
 ૭૧૨
 ૭૧૩
 ૭૧૪
 ૭૧૫
 ૭૧૬
 ૭૧૭
 ૭૧૮
 ૭૧૯
 ૭૨૦
 ૭૨૧
 ૭૨૨
 ૭૨૩
 ૭૨૪
 ૭૨૫
 ૭૨૬
 ૭૨૭
 ૭૨૮
 ૭૨૯
 ૭૩૦
 ૭૩૧
 ૭૩૨
 ૭૩૩
 ૭૩૪
 ૭૩૫
 ૭૩૬
 ૭૩૭
 ૭૩૮
 ૭૩૯
 ૭૪૦
 ૭૪૧
 ૭૪૨
 ૭૪૩
 ૭૪૪
 ૭૪૫
 ૭૪૬
 ૭૪૭
 ૭૪૮
 ૭૪૯
 ૭૫૦
 ૭૫૧
 ૭૫૨
 ૭૫૩
 ૭૫૪
 ૭૫૫
 ૭૫૬
 ૭૫૭
 ૭૫૮
 ૭૫૯
 ૭૬૦
 ૭૬૧
 ૭૬૨
 ૭૬૩
 ૭૬૪
 ૭૬૫
 ૭૬૬
 ૭૬૭
 ૭૬૮
 ૭૬૯
 ૭૭૦
 ૭૭૧
 ૭૭૨
 ૭૭૩
 ૭૭૪
 ૭૭૫
 ૭૭૬
 ૭૭૭
 ૭૭૮
 ૭૭૯
 ૭૮૦
 ૭૮૧
 ૭૮૨
 ૭૮૩
 ૭૮૪
 ૭૮૫
 ૭૮૬
 ૭૮૭
 ૭૮૮
 ૭૮૯
 ૭૯૦
 ૭૯૧
 ૭૯૨
 ૭૯૩
 ૭૯૪
 ૭૯૫
 ૭૯૬
 ૭૯૭
 ૭૯૮
 ૭૯૯
 ૮૦૦
 ૮૦૧
 ૮૦૨
 ૮૦૩
 ૮૦૪
 ૮૦૫
 ૮૦૬
 ૮૦૭
 ૮૦૮
 ૮૦૯
 ૮૧૦
 ૮૧૧
 ૮૧૨
 ૮૧૩
 ૮૧૪
 ૮૧૫
 ૮૧૬
 ૮૧૭
 ૮૧૮
 ૮૧૯
 ૮૨૦
 ૮૨૧
 ૮૨૨
 ૮૨૩
 ૮૨૪
 ૮૨૫
 ૮૨૬
 ૮૨૭
 ૮૨૮
 ૮૨૯
 ૮૩૦
 ૮૩૧
 ૮૩૨
 ૮૩૩
 ૮૩૪
 ૮૩૫
 ૮૩૬
 ૮૩૭
 ૮૩૮
 ૮૩૯
 ૮૪૦
 ૮૪૧
 ૮૪૨
 ૮૪૩
 ૮૪૪
 ૮૪૫
 ૮૪૬
 ૮૪૭
 ૮૪૮
 ૮૪૯
 ૮૫૦
 ૮૫૧
 ૮૫૨
 ૮૫૩
 ૮૫૪
 ૮૫૫
 ૮૫૬
 ૮૫૭
 ૮૫૮
 ૮૫૯
 ૮૬૦
 ૮૬૧
 ૮૬૨
 ૮૬૩
 ૮૬૪
 ૮૬૫
 ૮૬૬
 ૮૬૭
 ૮૬૮
 ૮૬૯
 ૮૭૦
 ૮૭૧
 ૮૭૨
 ૮૭૩
 ૮૭૪
 ૮૭૫
 ૮૭૬
 ૮૭૭
 ૮૭૮
 ૮૭૯
 ૮૮૦
 ૮૮૧
 ૮૮૨
 ૮૮૩
 ૮૮૪
 ૮૮૫
 ૮૮૬
 ૮૮૭
 ૮૮૮
 ૮૮૯
 ૮૯૦
 ૮૯૧
 ૮૯૨
 ૮૯૩
 ૮૯૪
 ૮૯૫
 ૮૯૬
 ૮૯૭
 ૮૯૮
 ૮૯૯
 ૯૦૦
 ૯૦૧
 ૯૦૨
 ૯૦૩
 ૯૦૪
 ૯૦૫
 ૯૦૬
 ૯૦૭
 ૯૦૮
 ૯૦૯
 ૯૧૦
 ૯૧૧
 ૯૧૨
 ૯૧૩
 ૯૧૪
 ૯૧૫
 ૯૧૬
 ૯૧૭
 ૯૧૮
 ૯૧૯
 ૯૨૦
 ૯૨૧
 ૯૨૨
 ૯૨૩
 ૯૨૪
 ૯૨૫
 ૯૨૬
 ૯૨૭
 ૯૨૮
 ૯૨૯
 ૯૩૦
 ૯૩૧
 ૯૩૨
 ૯૩૩
 ૯૩૪
 ૯૩૫
 ૯૩૬
 ૯૩૭
 ૯૩૮
 ૯૩૯
 ૯૪૦
 ૯૪૧
 ૯૪૨
 ૯૪૩
 ૯૪૪
 ૯૪૫
 ૯૪૬
 ૯૪૭
 ૯૪૮
 ૯૪૯
 ૯૫૦
 ૯૫૧
 ૯૫૨
 ૯૫૩
 ૯૫૪
 ૯૫૫
 ૯૫૬
 ૯૫૭
 ૯૫૮
 ૯૫૯
 ૯૬૦
 ૯૬૧
 ૯૬૨
 ૯૬૩
 ૯૬૪
 ૯૬૫
 ૯૬૬
 ૯૬૭
 ૯૬૮
 ૯૬૯
 ૯૭૦
 ૯૭૧
 ૯૭૨
 ૯૭૩
 ૯૭૪
 ૯૭૫
 ૯૭૬
 ૯૭૭
 ૯૭૮
 ૯૭૯
 ૯૮૦
 ૯૮૧
 ૯૮૨
 ૯૮૩
 ૯૮૪
 ૯૮૫
 ૯૮૬
 ૯૮૭
 ૯૮૮
 ૯૮૯
 ૯૯૦
 ૯૯૧
 ૯૯૨
 ૯૯૩
 ૯૯૪
 ૯૯૫
 ૯૯૬
 ૯૯૭
 ૯૯૮
 ૯૯૯
 ૧૦૦૦

અર્થ : શાસ્ત્રોક્ત વિધિ કે અનુસાર યદિ ઇકવાર ખી શ્રી અરિહંત પરમાત્મા કો વંદન હો જાય તો કારણ કી સત્યતા અર્થાત્ પરમ પુષ્ટ હેતુ કી ઉપસ્થિતિ સે મોક્ષરૂપ કાર્ય કી સિદ્ધિ અવશ્ય હો જાતી હૈ । ઉપાદાન ઓર નિમિત્ત ડોનોં સત્ય હો તવ કાર્યસિદ્ધિ અવશ્ય હોતી હૈ ઇસી શ્રદ્ધા કી જા સકતી હૈ ।

અર્થ : શાસ્ત્રોક્ત વિધિ અનુસાર ઇક વાર પણ જો શ્રી અરિહંત પરમાત્માને વંદન(નમસ્કાર) થઈ જાય તો કારણની સત્યતા ઇટલે કે પરમ પુષ્ટ હેતુની હાજરીથી મોક્ષરૂપ કાર્યની સિદ્ધિ અવશ્ય થઈ જાય છે. ઉપાદાન અને નિમિત્ત બન્ને સત્ય હોય ત્યારે કાર્ય-સિદ્ધિ અવશ્ય થાય છે. ઇવી શ્રદ્ધા કરી શકાય છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : માટે શ્રી અરિહંત અનંત-જ્ઞાની, અનંત-દર્શની, શુદ્ધ-ચારિત્રી, અવિકારી, અકષાયી, સ્વરૂપ-ભોગી, સ્વરૂપ-રમણી, સ્વરૂપ-વિલાસી, ત્રૈલોક્ય-પૂજ્ય, ત્રૈલોક્ય-ઉપગારી, ચાલતા ભાવ-સૂર્ય, કર્મ-રોગના મહા-વેદ, પરમેશ્વર, પરમોપકારી તેને ઇકવાર પણ જે રીતે આગમ કહેતાં સિદ્ધાંતમાં કહ્યું છે તે રીતે જો વંદન થાય, ઇટલે અનુષ્ઠાન વર્જને ગુણ-બહુમાને અદ્ભુતતા-આશ્ચર્યતા-તદ્વિરહ કાતરતાયે જો થાય તો માહરું મોક્ષરૂપ કાર્ય નિપજે. ઇહવી પ્રતીત કરાય.

શા માટે ?

જે કારણ-સત્તે કહેતાં છતે કારણો અથવા કારણ સત્ય-સાથે કારણો, કાર્યની સિદ્ધિ ઇટલે નિષ્પત્તિની પ્રતીત કરાય અને કાર્ય પણ નિપજે.

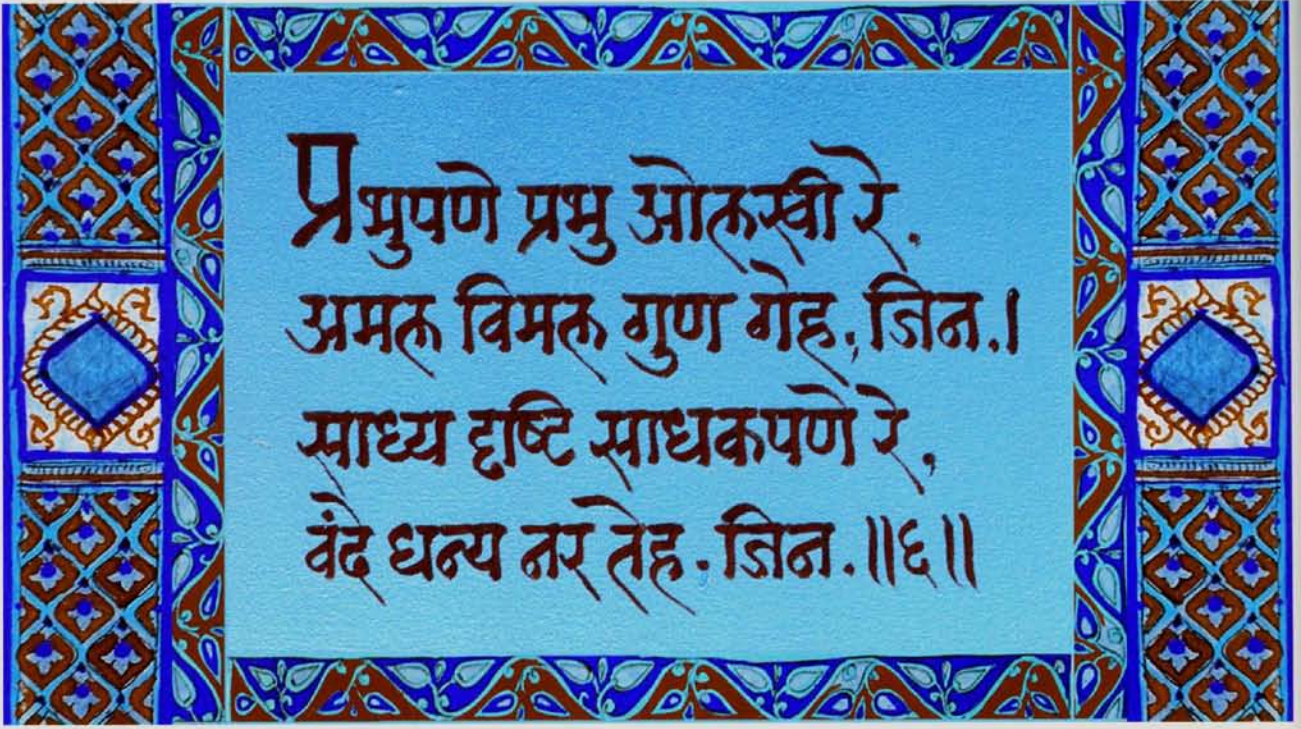
ઇટલે, શ્રી પ્રભુ પરમાત્માને વિધિએ વંદના કરતાં ઉપાદાન જે આત્મા, તે ગુણાનુયાયી થયો તો નિમિત્ત તથા ઉપાદાન બેહુ કારણ સાચાં મળ્યાં થકી કાર્ય પણ સાચું નિપજે.

જેમ, સ્ત્રી-ધન-વિષયાદિક અશુદ્ધ-નિમિત્ત મલે તેવારે આત્મા અશુદ્ધ-ઉપાદાની થાય તેથી સંસાર-અશુદ્ધતારૂપ કાર્ય નિપજે છે. તો શ્રી વીતરાગ શુદ્ધ-નિમિત્ત મલેથી ઉપાદાન જે આત્મા તે શુદ્ધ-પરિણામી થાય તેથી શુદ્ધ સિદ્ધતારૂપ કાર્ય નિપજેછ.

અનાદિ કાલ સંસારમાં ભ્રમતાં ન આવ્યું ઇહવું અરિહંત-બહુમાન તે જો ઇકવાર આવે તો કાર્ય નિપજવાની પ્રતીતિ થાય.

॥ ઇતિ પદ્મમગ્નાથાર્થઃ ॥ ૫ ॥

અર્થ : શ્રી અરિહંત દેવ, અમલ-સર્વ કર્મમૈલ સે રહિત હૈં ઓર વિમલ-ઉજ્જવલ ગુણોં કે ખંડાર હૈ । ઇસ પ્રકાર ઁનકી પ્રભુતા કા સ્વરૂપ જાનકર અપની પ્રભુતા પ્રકટ કરને રૂપ સાધ્ય સિદ્ધ કરને હેતુ જો સાધક પ્રભુ કો વન્દન (નમસ્કાર) કરતા હૈ, વહ ધન્ય હૈ ।

અર્થ : શ્રી અરિહંત દેવ અમલ-સર્વ કર્મભળથી રહિત છે અને વિમલ-ઉજ્જવળ ગુણોના ભંડાર છે. આ પ્રમાણે તેમની પ્રભુતાનું સ્વરૂપ જાણી પોતાની પ્રભુતા પ્રગટાવવારૂપ સાધ્યને સિદ્ધ કરવા માટે જ સાધક પ્રભુને વંદન(નમસ્કાર) કરે છે, તે ધન્ય છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : હવે, શુદ્ધ સત્તા પરિણામિપણે સંસાર તથા પર-જીવની સિદ્ધિના અકર્તાને સેવ્યાં સિદ્ધિ પ્રગટે !

વલી, અમલ કહેતાં રાગ-દ્વેષાદિ આવરણાદિ મલથી શૂન્ય, ગુણના ઘર-એવી રીતે પ્રભુનું જે રૂપ છે તેને ઓલખીને, સાધ્ય-પ્રગટાવવારૂપ સાધ્ય નજરમાં રાખીને એટલે તત્ત્વ-કાર્ય પોતાના જ્ઞાનાદિક ગુણ ક્ષયોપશમી છે તે સર્વ ગુણ નિર્મલ નિર્મોહી દેવને વાંદે-નમસ્કાર કરે તે નર ધન્ય કૃત-પુણ્ય જાણવા.

વિમલ કહેતાં ભાવ-ઉજ્જવલતાવંત, ગુણ-ગેહ કહેતાં જ્ઞાનાદિ દૃષ્ટિ એટલે પોતાનો આત્મા પરમાનંદરૂપ છે તેની સર્વ સંપદા આલંબની થઈને, સાધકપણે કહેતાં પોતે સાધક થઈને, જે કરવારૂપ કાર્ય કરવાપણે પ્રવર્ત્તાવતાં જે શુદ્ધાનંદી પરમ જ્ઞાની

ઉક્તં ચ -

“જે પુણ તિલોચનાહો, ભત્તિભરપૂરિણ હિયયેણ ।

વંદંતિ નમંસંતિ, તે ઘના તે કયત્યા ય ॥”

અર્થ : જેઓ ભક્તિના સમૂહથી પૂર્ણ એવા હૃદયથી ત્રિલોકનાથને વંદે છે-નમન કરે છે, તેઓ ધન્ય છે ! કૃતાર્થ છે !

॥ ઇતિ ષષ્ટગાથાર્થઃ ॥ ૬ ॥

જન્મ કૃતારથ તેહનો રે,
 દિવસ સફલ પણ તાસ, જિન.।
 જગત શરણ જિન ચરણને રે,
 વંદે ધરીય ઉત્કાસ. જિન. ॥૭॥

અર્થ : સર્વ જગત કે શરણભૂત શ્રી જિનેશ્વર પરમાત્મા કે ચરણોં મેં જો ઉલ્લાસપૂર્વક વન્દન કરતા હૈં ઉસકા જીવન કૃતાર્થ બનતા હૈં ઓર ઉસકા વહ દિવસ બી સફલ બનતા હૈં ।

અર્થ : સર્વ જગતના શરણભૂત એવા શ્રી જિનેશ્વર પરમાત્માના ચરણોને જે ઉલ્લાસપૂર્વક વંદન કરે છે તેનું જીવન કૃતાર્થ બને છે અને તેનો તે દિવસ પણ સફલ બને છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : તે જીવનો જન્મ કૃતાર્થ જાણવો ! વલી તે દિવસ પણ તેહવો જ સફલ જાણવો. જગતના જીવને મોહે મુંઝાને ભવ-અટવી મધ્યે પડ્યાને મિથ્યાત્વે લુંટાતાને, પરમ શરણ-ત્રાણ-આધારભૂત એહવા શ્રી જિન કહેતાં વીતરાગના ચરણને જે ઉલ્લાસ કહેતાં હર્ષ ધરીને વંદે કહેતાં વાંદે, તેનો જન્મ કૃતાર્થ !

॥ ઇતિ સપ્તમગાથાર્થ : ॥ ૭ ॥

નિજ સત્તા નિજ ભાવથી રે,
 ગુણ અનંતનું ટાણ, જિન.।
 'દેવચંદ્ર' જિનરાજજી રે,
 શુદ્ધ સિદ્ધ સુસુખાણ. જિન. ॥૮॥

અર્થ : શ્રી જિનેશ્વર પરમાત્મા કો અનન્ત ગુણ-પર્યાયરૂપ સ્વ-સત્તા નિજભાવ સે હી સ્વભાવસ્થ બની હૈ અર્થાત્ શુદ્ધ-સ્વભાવ કો પ્રાપ્ત હુઈ હૈ । સાથ હી દેવોં મેં ચન્દ્ર સમાન જિનેશ્વર પ્રભુ અનન્ત ગુણ ઔર શુદ્ધ અવ્યાબાધ સુખ કે ખગડાર હૈ ।

અર્થ : શ્રી જિનેશ્વર પરમાત્માની અનંત ગુણ-પર્યાયરૂપ સ્વ-સત્તા નિજ ભાવથી જ સ્વભાવસ્થ બની છે એટલે કે, શુદ્ધ-સ્વભાવને પામી છે. તેમ જ દેવોમાં ચંદ્ર સમાન જિનેશ્વર પ્રભુ અનંત ગુણના અને શુદ્ધ અવ્યાબાધ સુખના ભંડાર છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : તે પ્રભુ નિજ કહેતાં પોતાની, સત્તા અનંત ગુણ-પર્યાયરૂપ તે નિજ ભાવથી કહેતાં પોતાને ભાવ-સ્વભાવેથી થયી છે. એહવા જે ગુણ જ્ઞાનાદિક અનંત તેનું ઠાણ કહેતાં ઠેકાણું છે.

સર્વ દેવમાં ચંદ્રમા સમાન જિનરાજ તે કેહવા છે ? શુદ્ધ-સિદ્ધ કહેતાં નિષ્પન્ન-ગુણની ખાણ છે !

॥ इति अष्टमगाथायः ॥ ८ ॥

॥ इति तृतीय श्री सम्भवजिन स्तवनम् ॥ ३ ॥

ત્રીજા સ્તવનનો સાર...

શ્રી અરિહંત પરમાત્માનાં દર્શનમાત્રથી તત્ત્વશ્રદ્ધા-તત્ત્વજ્ઞાન ઈત્યાદિ ગુણોની પ્રાપ્તિ થતાં મુમુક્ષુ આત્મા તે-તે ગુણોની પૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરવા પરમાત્માની પૂજા, સેવા અને આજ્ઞા-પાલન કરવા તત્પર બને છે. પુદ્ગલના સંયોગથી ઉત્પન્ન થયેલું સુખ એ સાચું સુખ નથી પણ એ તો માત્ર કાલ્પનિક સુખ છે માટે તે વાસ્તવિક આનંદ કે વાસ્તવિક શાંતિ આપવામાં સમર્થ બની શકતું નથી. જ્યારે આત્માનું સહજ અવિનાશી, અવ્યાબાધ સુખ એ જ વાસ્તવિક સુખ છે. એ જ વાસ્તવિક શાંતિ છે. એ જ વાસ્તવિક પરમાનંદ છે.

એવા પરમાનંદની પ્રાપ્તિ પરમાનંદમય શ્રી અરિહંત પરમાત્માની પૂજા-ભક્તિ દ્વારા જ થઈ શકે છે માટે શ્રી અરિહંત પરમાત્મા એ જ પ્રત્યેક જીવના મોક્ષ(પૂર્ણ આત્મિક-સુખ)રૂપ કાર્યના પ્રધાન-નિમિત્ત છે. જે કોઈ ભવ્યાત્મા પોતાના શુદ્ધ સિદ્ધતારૂપ સાધ્યને સિદ્ધ કરવા માટે શ્રી અરિહંત પરમાત્માનું પૂજન-સ્મરણ-ધ્યાનાદિ વિધિ અને બહુમાનપૂર્વક કરે છે તે અવશ્ય સ્વ-સાધ્યને સિદ્ધ કરે છે.

પોતાની લઘુતા, ગુણ-હીનતા અને નિરાધારતાનો વિચાર કરવાથી શ્રી અરિહંત પરમાત્માની પ્રભુતા પ્રત્યે વાસ્તવિક-સત્ય બહુમાન પ્રગટે છે. જેમ કે, હે નાથ ! હું તો મહા મોહાધીન થઈને મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ અને કષાયોની કારમી જાળમાં સપડાઈ ગયો છું. મારી પોદ્ગલિક સુખોની તૃષ્ણા કેમે છીપતી નથી. હે વિશ્વોપકારી વિભુ ! આપના વિના મારો કોણ ઉદ્ધાર કરશે ? આપ વિના મારી જીવન-નૈયાને સંસાર-સમુદ્રની પેલે પાર કોણ પહોંચાડશે ?

અશરણ, નિરાધાર અને અનાથ બનેલા મારા જેવા દીન-દુઃખીને આજે પરમોપકારી, કરુણા-સિંધુ, ત્રિલોક-નાથ, વિશ્વ-વત્સલ શ્રી અરિહંત પરમાત્માનો સુંદર યોગ મળ્યો છે, એથી ખરેખર ! મારો જન્મ કૃતાર્થ થયો છે. મારો આજનો આ દિવસ સફળ થયો છે.

અહો ! ધન્ય છે આપના આવા અદ્ભુત રૂપને ! જે અષ્ટ પ્રાતિહાર્યો અને ચૌત્રીસ-અતિશયોથી દેદીપ્યમાન છે, મન-મોહક છે. આપની ગંભીર અને મધુર વાણી પણ પાંત્રીસ- અતિશયોથી યુક્ત છે. સાંભળતાં મહાન વિદ્વદ્વરોનાં મન પણ મંત્ર-મુગ્ધ બની જાય છે.

આપનાં અનંત-જ્ઞાન, અનંત-દર્શન, અનંત-ચારિત્ર અને અનંત-વીર્ય આદિ જ્ઞાપિક-ભાવે પ્રગટેલા ગુણોનું સ્વરૂપ જાણી ભવ્યાત્માઓનાં મસ્તક આદર અને બહુમાનપૂર્વક ભાવથી નમી જાય છે. હૃદય હર્ષોલ્લાસથી પુલકિત થઈ જાય છે. આ રીતે અંતરના ઉમળકાથી કરેલી આદર-બહુમાનપૂર્વકની પ્રભુ-સેવા શિવ-સુખને પ્રાપ્ત કરાવે છે.

તેથી જ શાસ્ત્રોમાં ઉપાદાન-કારણ કરતાં પણ નિમિત્ત-કારણની (અપેક્ષાએ) પ્રધાનતા બતાવેલી છે કારણ કે ઉપાદાનમાં વિશેષનું આધાન નિમિત્તના યોગે જ થાય છે. એવો નિયમ છે. સર્વ આત્માઓની સત્તા સિદ્ધ સમાન હોવા છતાં શ્રી અરિહંતની સેવાનું નિમિત્ત મળ્યા વિના ભવ્ય જીવની પણ સિદ્ધતા પ્રગટતી નથી. ઉપાદાનને તૈયાર કરનાર નિમિત્ત છે એમ જો માનવામાં ન આવે તો નિગોદના જીવોમાં પણ મોક્ષની ઉપાદાનતા હોવા છતાં તેમનો મોક્ષ કેમ થતો નથી ?

માટે તેનું સમાધાન એ છે કે, તેઓ પોતાના મોક્ષના ઉપાદાન હોવા છતાં દેવ-ગુરુરૂપ નિમિત્ત ન મળવાથી તેઓમાં ઉપાદાન-કારણતા પ્રગટતી નથી. ઉપાદાનમાં કારણતા (નિયમા કાર્ય ઉત્પન્ન કરવાની શક્તિ) નિમિત્તના યોગે જ પ્રગટે છે. ઉપાદાન અનાદિ હોવા છતાં તેની કારણતા સાદિ-સાન્ત છે. શ્રી અરિહંત પરમાત્માના આલંબનથી જ્યારે આત્મા સ્વરૂપમાં લય-લીન બને છે. ત્યારે ઉપાદાન-કારણતા પ્રગટે છે અને સિદ્ધતારૂપ કાર્ય સિદ્ધ થતાં તે(કારણતા) પણ નિવૃત્ત થઈ જાય છે.

જેવી રીતે બીજામાં ફળ ઉત્પન્ન કરવાની શક્તિ તે ઉપાદાન છે પણ વૃષ્ટિ વગેરે સામગ્રીના યોગથી તેમાં અંકુર ફૂટે છે ત્યારે જ ફળરૂપ કાર્યની સિદ્ધિ થઈ શકે. તેવી રીતે મોક્ષરૂપ કાર્યનું બીજ આત્મા હોવા છતાં શ્રી અરિહંતની સેવાદિના યોગે સમ્યગ્દર્શન પ્રગટતાં મોક્ષરૂપ કાર્ય સિદ્ધ થાય છે.

બીજના ઢગલા પડ્યા હોય છતાં વૃષ્ટિ આદિના અભાવે જેમ ભયંકર દુષ્કાળ પડે છે, તેમ આ લોકમાં અનેક ભવ્ય જીવો વિદ્યમાન છે છતાં શ્રી અરિહંત પરમાત્મા અને તેમના શાસનની આરાધના વિના કોઈનો પણ મોક્ષ થતો નથી. માટે એમ નક્કી થાય છે કે, શ્રી અરિહંતની સેવા એ મોક્ષનું પુષ્ટ નિમિત્ત છે, તે વિના એકલું ઉપાદાન કાર્ય કરવાને સમર્થ બની શકતું નથી.

હવે, અપેક્ષાએ કાર્ય એ કારણરૂપે પરિણમે છે અને કારણ કાર્યરૂપે પરિણમે છે. એ આશ્ચર્યજનક પંક્તિનું રહસ્ય શું છે ? તે સમજીએ.

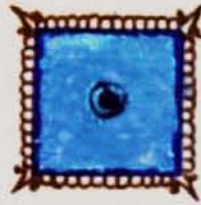
ઉપાદાન કાર્ય-કારણની અપેક્ષાએ : જ્યારે શ્રી અરિહંત પરમાત્માદિના આલંબનથી સમ્યગ્-દર્શનની પ્રાપ્તિ થાય છે ત્યારે તત્ત્વ-શ્રદ્ધા, તત્ત્વ-જ્ઞાન અને તત્ત્વરમણતારૂપ ક્ષાયોપશમિક-રત્નત્રયી-કાર્યની નિષ્પત્તિ થાય છે અને તે ક્ષાયોપશમિક-રત્નત્રયીરૂપ કાર્ય એ જ ક્ષાયિક-રત્નત્રયીને પ્રગટ કરવામાં કારણરૂપ બને છે. આ રીતે કાર્યનું કારણરૂપ પરિણમન થાય છે.

હવે, જે ક્ષાયોપશમિક-રત્નત્રયીરૂપ કારણ છે તે જ્યારે ક્ષાયિક-ભાવે પરિણમે છે ત્યારે કારણ એ જ કાર્યરૂપ બની જાય છે.

નિમિત્ત કાર્ય-કારણની અપેક્ષાએ :- શ્રી અરિહંત પરમાત્માનું જે શુદ્ધ સિદ્ધતારૂપ કાર્ય પ્રગટેલું છે તે જ મુમુક્ષુ ભવ્યાત્માને નિમિત્ત-કારણ છે. અરિહંત પરમાત્માના કેવળજ્ઞાનાદિ ગુણોના ચિંતન-ધ્યાન વડે મુમુક્ષુ આત્માને તેવું જ પોતાનું શુદ્ધ-સ્વરૂપ પ્રગટાવવાની રુચિ ઉત્પન્ન થાય છે અને મોક્ષ-રુચિરૂપ ઉપાદાન-કારણ એ અન્તે મોક્ષરૂપ કાર્યમાં પરિણમે છે. આ રીતે પરમાત્માની સકલ સિદ્ધતા એ જ ભવ્યાત્માને પરમ સાધનરૂપ છે. શ્રી અરિહંત પરમાત્માને આદર અને બહુમાનપૂર્વક કરેલો એક જ નમસ્કાર એ ભવ્ય જીવોને સંસાર-સાગરથી પાર ઉતારવામાં સમર્થ છે.

આ છે, પ્રભુ વંદનાનું મહાન ફળ ! પ્રભુની પ્રભુતાને યથાર્થ રીતે ઓળખી અને સ્વ-સાધ્યને સિદ્ધ કરવા માટે જે કોઈ શ્રી અરિહંત પરમાત્માને વંદન કરે છે તેનું જીવન ધન્ય બને છે. કૃતાર્થ થાય છે.

આવા મુમુક્ષુ આત્માઓ અલ્પ કાળમાં જ મોક્ષ-સુખના ભોક્તા બને છે. એ નિશ્ચિત વાત છે.

ત્રીસરે સ્તવન કા સાર...

શ્રી અરિહંત પરમાત્મા કે દર્શન માત્ર સે તત્ત્વશ્રદ્ધા, તત્ત્વજ્ઞાન આદિ ગુણોં કી પ્રાપ્તિ હોને પર મુમુક્ષુ આત્મા ડન ડન ગુણોં કો પ્રાપ્ત કરને કે લિખ પરમાત્મા કી પૂજા, સેવા ઓર આજ્ઞા પાલન કરને કે લિખ તત્પર વનતા હૈ . પુદ્ગલ કે સંયોગ સે ઉત્પન્ન હુઆ સુખ સચ્ચા સુખ નહીં હૈ વલ્લિક્ક યહ તો કેવલ કાલ્પનિક સુખ હૈ અતઁવ્વ વહ વાસ્તવિક આનન્દ યા વાસ્તવિક શાન્તિ દેને મેં સમર્થ નહીં હો સકતા . જવકિ આત્મા કા સહજ, અવિનાશી, અવ્યાવાધ સુખ હી વાસ્તવિક સુખ હૈ . યહી વાસ્તવિક શાન્તિ હૈ . યહી વાસ્તવિક પરમાનન્દ હૈ .

ઁસે પરમાનન્દ કી પ્રાપ્તિ પરમાનન્દમય શ્રી અરિહંત પરમાત્મા કી પૂજા-ભક્તિ સે હી પ્રાપ્ત હો સકતી હૈ . અતઃ શ્રી અરિહંત પરમાત્મા હી પ્રત્યેક જીવ કે મોક્ષ (પૂર્ણ આત્મિક સુખ)રૂપ કાર્ય કે પ્રધાન-નિમિત્ત હૈં . જો કોઈ ભવ્યાત્મા અપને શુદ્ધ સિદ્ધતારૂપ સાધ્ય કો સિદ્ધ કરને કે લિખ શ્રી અરિહંત પરમાત્મા કા પૂજન, સ્મરણ, ધ્યાનાદિ વિધિ વહુમાનપૂર્વક કરતા હૈ વહ અવશ્ય સ્વસાધ્ય કો સિદ્ધ કરતા હૈ .

અપની લઘુતા, ગુણહીનતા ઓર નિરાધારતા કા વિચાર કરને સે શ્રી અરિહંત પરમાત્મા કી પ્રભુતા કે પ્રતિ વાસ્તવિક (સચ્ચા) વહુમાન પ્રકટ હોતા હૈ . જૈસે, હે નાથ ! મૈં તો મહામોહાધીન હોકર મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ ઓર કષાયોં કે ગુદ જાલ મેં ફંસા હુઆ હૂં . મેરી પૌદ્ગલિક સુખોં કી તૃષ્ણા કિસી

भी तरह शान्त नहीं होती । हे विश्वोपकारी विभु ! आपके बिना मेरा उद्धार कौन करेगा ? आपके बिना मेरी जीवन-नैया को संसार-सागर से पार कौन पहुंचायेगा ?

अशरण, निराधार और अनाथ बने हुए मेरे जैसे दीन-दुःखी को आज परमोपकारी, करुणासिन्धु, त्रिलोकनाथ, विश्ववत्सल श्री अरिहन्त परमात्मा का सुन्दर योग मिला है, इससे सचमुच मेरा जन्म सार्थक बना है । मेरा आज का दिन सफल हुआ है ।

अहो ! धन्य है आपके ऐसे अदभुत रूप को जो अष्ट प्रतिहार्यों और चौतीस अतिशयों से देदीप्यमान है, मनमोहक है । आपकी गम्भीर और मधुर वाणी भी पैतृस अतिशयों से युक्त है जिसे सुनते हुए महान् विद्वद्गणों के मन भी मंत्रमुग्ध बन जाते हैं ।

आपके अनन्त ज्ञान, अनन्त दर्शन, अनन्त चारित्र और अनन्त वीर्य आदि क्षायिकभाव से प्रकट हुए गुणों के स्वरूप को जानकर भव्यात्माओं के मस्तक आदर एवं बहुमान से झुक जाते हैं । हृदय हर्षोल्लास से पुलकित हो उठते हैं । इस प्रकार अन्तःकरण के उल्लास से की जानेवाली आदर-बहुमानपूर्वक की प्रभु-भक्ति शिव-सुख को प्राप्त कराने वाली होती है ।

इसलिए शास्त्रों में उपादान-कारण से भी निमित्त-कारण की (अपेक्षा से) प्रधानता बताई गई है क्योंकि उपादान में विशेष का आधान निमित्त के योग से ही होता है । ऐसा नियम है । सर्व आत्माओं की सत्ता सिद्ध समान होते हुए भी श्री अरिहन्त की सेवा का निमित्त मिले बिना भव्य जीव की भी सिद्धता प्रकट नहीं होती । उपादान को तैयार करने वाला निमित्त है । ऐसा यदि न माना जाय तो निगोद के जीवों में भी मोक्ष की उपादानता होने पर भी उनका मोक्ष क्यों नहीं होता ?

तात्पर्य यह है कि वे अपने मोक्ष के उपादान होते हुए भी देव-गुरुरूप निमित्त न मिलने से उनमें उपादान-कारणता प्रकट नहीं होती । उपादान में कारणता(अवश्य कार्य उत्पन्न करने की शक्ति) निमित्त के योग से ही प्रकट होती है । उपादान अनादि होने पर भी उसकी कारणता सादि-सान्त है । श्री अरिहन्त परमात्मा के आलम्बन से जब आत्मा स्वरूप में लयलीन बनता है तब उपादानकारणता प्रकट होती है और सिद्धतारूप कार्य सिद्ध होने पर वह(कारणता) भी निवृत्त हो जाती है ।

बीज में फल उत्पन्न करने की शक्ति उपादान है परन्तु वृष्टि आदि सामग्री के योग से उसमें अंकुर फूटते हैं तभी फलरूप कार्य की सिद्धि होती है । इसी तरह मोक्षरूप कार्य का बीज आत्मा होने पर भी श्री अरिहन्त की सेवादि के योग से सम्यग्दर्शन प्रकट होने पर मोक्षरूप कार्य सिद्ध होता है ।

बीज के ढेर पड़े हों, परन्तु वृष्टि आदि के अभाव में जैसे विद्यमान हैं तो भी श्री अरिहन्त परमात्मा और उनके शासन की भयंकर दुष्काल पड़ता है वैसे ही इस लोक में अनेक भव्य जीव आराधना के बिना किसी का भी मोक्ष नहीं होता । अतः यह सिद्ध होता है कि श्री अरिहन्त की सेवा मोक्ष का पुष्ट निमित्त है । इसके बिना अकेला उपादान कार्य करने में समर्थ नहीं हो सकता ।

अब अपेक्षा से कार्य, कारणरूप में परिणत हो सकता है और कारण, कार्य रूप में परिणत हो सकता है । इस आश्चर्यजनक पंक्ति का रहस्य प्रकट करते हैं ।

उपादान कार्य-कारण की अपेक्षा से विचारणा : जब श्री अरिहन्त परमात्मा के आलम्बन से सम्यग्दर्शन की प्राप्ति होती है, तब तत्त्व-श्रद्धा, तत्त्वज्ञान और तत्त्वमणता रूप(क्षयोपशम रत्नत्रयीरूप) कार्य की निष्पत्ति होती है और वह क्षयोपशमिक रत्नत्रयीरूप कार्य ही क्षायिक रत्नत्रयी को प्रकट करने में कारणरूप बनता है । इस तरह कार्य का कारणरूप में परिणमन होता है । अब जो क्षयोपशम रत्नत्रयीरूप कारण है वह जब क्षायिकभाव के रूप में परिणत होता है तब कारण ही कार्यरूप बन जाता है ।

निमित्त कार्य-कारण की अपेक्षा से विचारणा : श्री अरिहन्त परमात्मा का जो शुद्धसिद्धतारूप कार्य प्रकट हुआ है वही मुमुक्षु भव्यात्माओं के लिए निमित्त कारण होता है । अरिहन्त परमात्मा के केवलज्ञानादि गुणों के चिन्तन-ध्यान द्वारा मुमुक्षु आत्मा को वैसा ही अपना शुद्ध-स्वरूप प्रकट करने की रुचि उत्पन्न होती है । मोक्षरुचि रूप उपादान कारण ही अन्त में मोक्षरूप कार्य में परिणत होता है । इस तरह परमात्मा की सकल सिद्धता ही भव्यात्मा के लिए परम साधनरूप है । श्री अरिहन्त परमात्मा को आदर एवं बहुमानपूर्वक किया हुआ एक ही नमस्कार भव्य जीवों को संसार-सागर से पार उतारने में समर्थ है । यह है प्रभुवन्दना का महान् फल !

प्रभु की प्रभुता को यथार्थ रीति से पहचान कर स्वसाध्य को सिद्ध करने के लिए जो कोई श्री अरिहन्त परमात्मा को वन्दन करता है उसका जीवन धन्य बनता है, कृतार्थ होता है । ऐसे मुमुक्षु आत्मा अल्पकाल में ही मोक्ष-सुख के भोक्ता बनते हैं यह सुनिश्चित बात है ।

સ્તવનમાં આપેલાં ચિત્રોનું વિવરણ

૩(૧) શ્રી સંભવનાથ ભગવાન

૩(૨) અષ્ટાપદ-આબુ-શત્રુંજય-ગિરનાર અને સમેતશિખર તીર્થ પટ

આ તીર્થો અને તીર્થ ઉપર બિરાજમાન અરિહંત ભગવંતો પુષ્પાલંબનરૂપ છે.

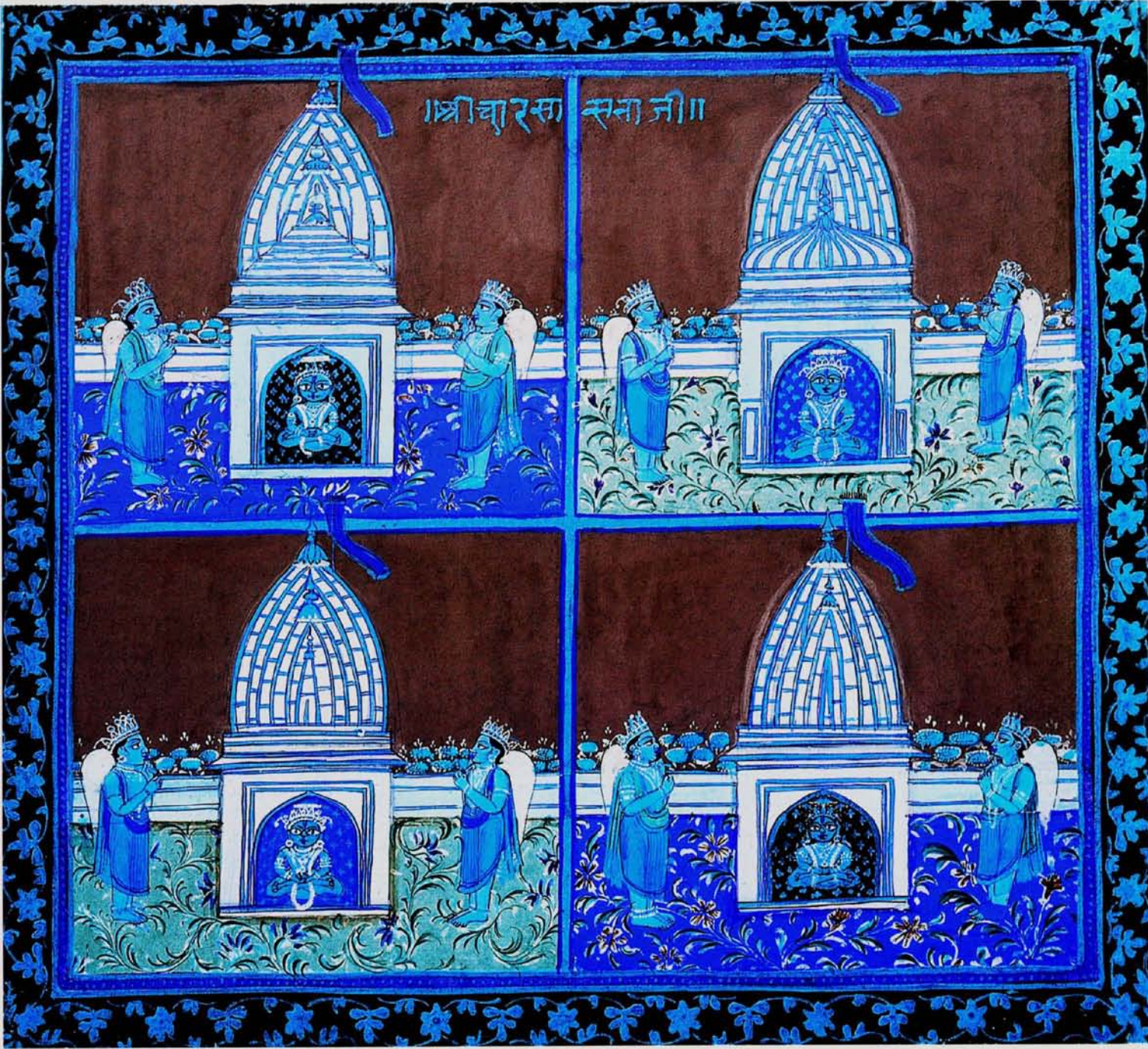

अथ चतुर्थ श्री अभिनंदनजिन स्तवनम्

॥ ब्रह्मचर्य पद पूजिए - ए देशी ॥

क्युं जाणुं क्युं बनी आवशे,
अभिनंदन रस रीति हो मित्त ।
पुढू अनुभव त्यागथी,
कस्वी जसु परतीत हो मित्त ॥
क्युं.॥१॥

४(२)

બીજા દ્રવ્ય સાથે અલિપ્ત છે અને ભાવથી પણ તે પ્રભુ અન્ય દ્રવ્યથી અવ્યાપ્ત છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : પ્રભુ તો નિઃકર્મા કેવલી પરમાત્મા છે તથા પરમ કહેતાં ઉત્કૃષ્ટા ઈશ્વર છે એટલે અસંખ્ય પ્રદેશો પરિણામિકપણે રહ્યાં જ અનંતા ગુણ-પર્યાય તેહના ઈશ્વર અથવા સર્વ પ્રકારે સ્વાધીન નિર્દોષી તેથી પરમેશ્વર.

વલી, કેહવા છે ?

જે વસ્તુગતે કહેતાં મૂલ વસ્તુ-ધર્મે અલિપ્ત છે એટલે સર્વ જીવ-દ્રવ્ય શુદ્ધ સંગ્રહ-નયે અલિપ્ત છે પણ કોઈ અન્ય દ્રવ્યથી તથા રાગાદિ પરિણામિથી લેપાય નહીં અને અભિનંદન પ્રભુ તો સર્વ નયે વિશુદ્ધ થયા છે, ટંકોત્કીર્ણ-ન્યાયે પ્રાગ્ભાવ-ધર્મી થયા છે તે સર્વ રીતે પરથી અલિપ્ત છે. એટલે, જે લેપાય, તે મલે. પણ, લેપાય નહીં તે કેમ મલે ?

હવે છ દ્રવ્ય છે તેનાં નામ કહે છે-

(૧) ધર્માસ્તિકાય (૨) અધર્માસ્તિકાય (૩) આકાશાસ્તિકાય (૪) પુદ્ગલાસ્તિકાય (૫) જીવાસ્તિકાય (૬) કાલ.

એ છ દ્રવ્ય છે. છ દ્રવ્યમયી લોક છે. અલોકને વિષે એક આકાશ છે.

(૧) અસંખ્યાત-પ્રદેશી લોક-પ્રમાણ અરૂપી અક્રિય અચલ અચેતન તથા ચેતન જીવ અને પુદ્ગલ, એ બે દ્રવ્ય જે ગતિ-પરિણામી છે તેને ગતિનો સહાયી થાય તે ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય જાણવું.

(૨) અસંખ્યાત-પ્રદેશી લોક-પ્રમાણ, અરૂપી, અચેતન, અક્રિય, સ્થિતિ-પરિણામી એટલે જે જીવ-પુદ્ગલને સ્થિર રહેવાનું સહાય આપે તે અધર્માસ્તિકાય.

(૩) અનંત-પ્રદેશી લોકાલોક-પ્રમાણ, અરૂપી, અચેતન, અક્રિય અને સર્વ દ્રવ્યો પોતે અવગાહક-પરિણામી તેને અવગાહનાનું હેતું તે આકાશાસ્તિકાય દ્રવ્ય.

(૪) પુદ્ગલ-પરમાણુ, અનંતારૂપી, અચેતન, સક્રિય, પૂરણ-ગલનધર્મમયી, વર્ણ-ગંધ-રસ-સ્પર્શયુક્ત, એક-એક પરમાણુ, એહવા અનંત પરમાણુ તે સર્વ લોકમાંહે જાણવા પણ લોકથી બાહેર નહીં તે પુદ્ગલાસ્તિકાય દ્રવ્ય.

(૫) ચેતના-લક્ષણ (૧) જ્ઞાન (૨) દર્શન (૩) ચારિત્ર (૪) તપ (૫) વીર્ય (૬) ઉપયોગ લક્ષણ અરૂપી સ્વભાવનું કર્તા, અસંખ્યાત-પ્રદેશી એહવું એક જીવ-દ્રવ્ય, તેહવા અનંતા જીવ તે જીવાસ્તિકાય દ્રવ્ય કહિયે. એ પાંચ દ્રવ્યને પ્રદેશનો સંબંધ છે માટે અસ્તિકાય કહિયે. તથા,

(૬) અપ્રદેશી અરૂપી વર્તનાલક્ષણ નિશ્ચય-નયથી પંચાસ્તિકાયની વર્તનારૂપ અને વ્યવહારથી જ્યોતિશ્ચક્રને ચારે ઓલખાય તે કાલ દ્રવ્ય. એ છ દ્રવ્યનાં નામ કહ્યાં.

તેમાં (૧) ધર્માસ્તિકાય (૨) અધર્માસ્તિકાય (૩) આકાશાસ્તિકાય (૪) કાલ-એ ચાર દ્રવ્ય અપરિણામી કોઈથી મિલે નહીં.

અને (૧) જીવ (૨) પુદ્ગલ-એ બે દ્રવ્ય પરિણામી એટલે અન્ય દ્રવ્યથી મિલે. તેમાંહે પુદ્ગલ દ્રવ્ય માંહો-માંહે ખંધપણું પામે અને પરાનુયાયી-હેતુપણે પરિણામ્યો જે જીવ તેને પ્રદેશો કર્મપણે વલગે પણ એક જીવથી બીજો જીવ મલે નહીં અને પુદ્ગલ તો સંસારી જીવથી મલે.

પણ માહરા અભિનંદન પરમેશ્વર તો સિદ્ધ થયા છે, મિથ્યાત્વાદિક હેતુથી મુક્ત થયા છે, તેને પુદ્ગલ લાગી શકે નહીં-એ સ્વરૂપ છે.

માટે દ્રવ્યથી દ્રવ્ય મલે નહીં એટલે શુદ્ધ-જીવ તે અશુદ્ધ-જીવથી મલે નહીં !

બીજું પણ મૂલ નયે કોઈ દ્રવ્ય કોઈ દ્રવ્યથી મલે નહીં તે દ્રવ્યે તો મલવું નથી. તથાપિ કદાચિત્ ભાવે મલે તો પણ ભાવ કહેતાં વસ્તુની મૂલ-પરિણાતિ પ્રવૃત્તિરૂપ, તેથી પણ અન્ય જીવો તથા અન્ય પુદ્ગલનું અવ્યાપ્તપણું છે એટલે વ્યાપે નહીં.

જે પર-વ્યાપક્તા તે ઉપાધિથી છે અને પ્રભુ શ્રી અભિનંદન દેવનો ભાવ-ધર્મ તે પરમ નિર્મલ થયો છે. સર્વ સ્વભાવને અનુયાયી થયો છે એટલે કર્તા-ભોક્તા-ગ્રાહકતા-વ્યાપક્તા-આધારતા-રમણતા-અવસ્થાનતા ઈત્યાદિક સર્વ સ્વરૂપપણે નિપનાં છે. તે કેમ અન્ય દ્રવ્યને વ્યાપે ?

તેથી પ્રભુજીનાં (૧) દ્રવ્ય (૨) ક્ષેત્ર (૩) કાલ (૪) ભાવ-સર્વ શુદ્ધ-ધર્મી છે.

એ દ્રવ્યાદિ ચારનું સ્વરૂપ લખે છે-

॥ ગાથા ॥

“દલ્લં ગુણસમુદાયો, ચિત્તં ઓગાહ વટ્ટના કાલો ।

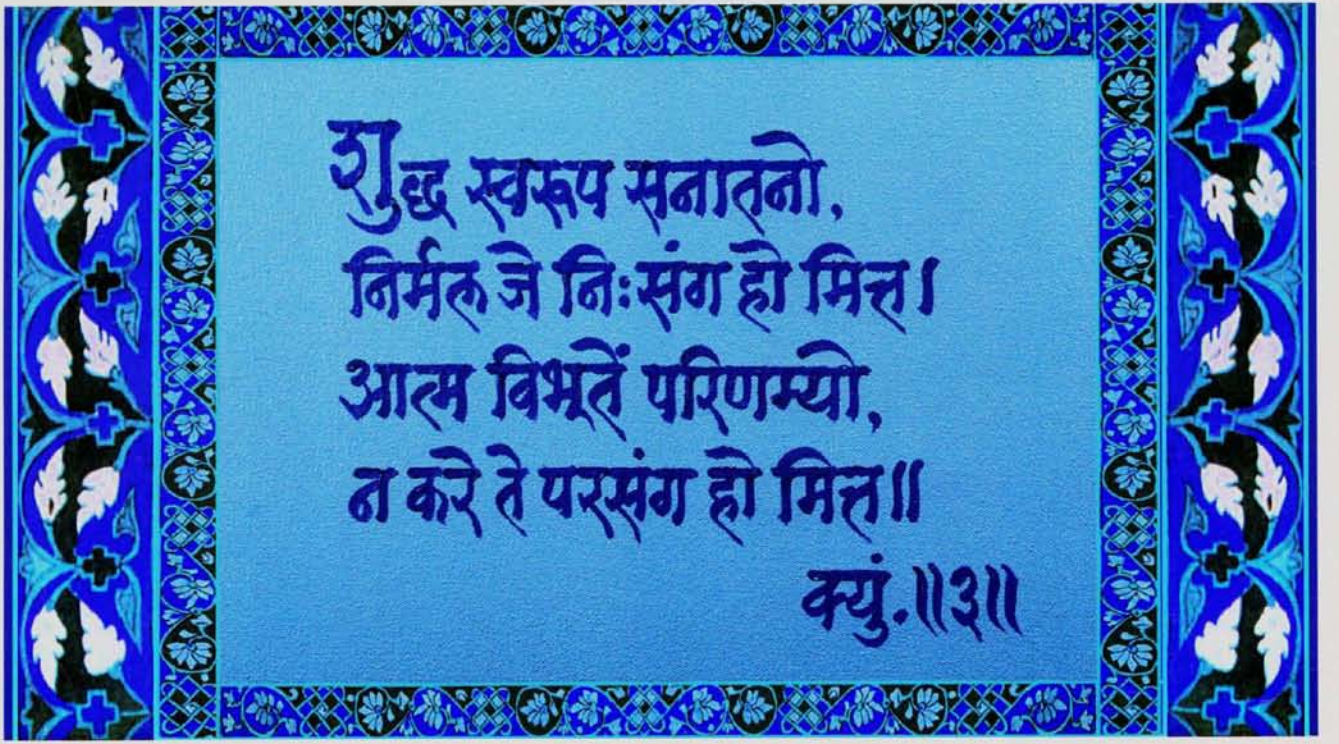
ગુણપજ્જાય પવત્તિ, ભાવો નિજ વત્તુધમ્મો સો ॥ ૧ ॥” ઇતિ આગમવચનાત્ ॥

અર્થ : (૧) ગુણ-પર્યાયનો સમુદાય તે દ્રવ્ય તથા (૨) પ્રદેશાવગાહના તે ક્ષેત્ર અને (૩) ઉત્પાદ-વ્યયની વર્તના તે કાલ તથા (૪) દ્રવ્યના પોત-પોતાના ગુણ-પર્યાયની પ્રવૃત્તિ તે ભાવ. એમ દ્રવ્યાદિ ચારની પરિણાતિ તે વસ્તુ-ધર્મ છે.

માટે, તે પ્રભુ કેમ મલે ?

॥ ઇતિ દ્વિતીયગાથાર્થઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ : હે મિત્ર ! પ્રભુ તો શુદ્ધ સ્વરૂપી છે, સનાતન છે, નિર્મલ (કર્મમલરહિત) છે અને નિઃસંગ(સંગરહિત) છે । સાથે જ પ્રભુ આત્મ-વિભૂતિ સે સમ્પન્ન હોને સે વે કદાપિ પર કા સંગ નહીં કરતે । તો એસે પ્રભુ સે કિસ પ્રકાર મિલા જા સકતા છે ? કિસ પ્રકાર ઉનમેં તન્મય હુઆ જા સકતા છે ?

અર્થ : હે મિત્ર ! પ્રભુ તો શુદ્ધ-સ્વરૂપી છે, સનાતન છે, નિર્મલ (કર્મમલરહિત) છે અને નિઃસંગ(સંગરહિત) છે. તેમજ, પ્રભુ આત્મ-વિભૂતિને વરેલ હોવાથી તેઓ કદાપિ પરનો સંગ કરતા નથી. તો આવા પ્રભુથી કઈ રીતે મળી શકાય ? કઈ રીતે તેઓમાં તન્મય થઈ શકાય ?

સ્વો. બાલાવબોધ : વલી શ્રી વીતરાગ દેવ કેહવા છે ? શુદ્ધ કહેતાં સર્વ દોષ-રહિત એહવું સ્વરૂપ જેહનું સનાતનો કહેતાં નિત્ય છે. યદ્યપિ પર્યાયે અનિત્ય છે પણ ઈહાં કૂટસ્થ નિત્યતાયે નિત્ય છે. નિર્મલ જ્ઞાનાવરણાદિ મલ રહિત.

વલી, નિઃસંગ કહેતાં સર્વ સંગ-રહિત જેહને અસંખ્યાત પ્રદેશ મધ્યે દ્રવ્યથી કોઈ પર માત્ર રહ્યો નથી અને ભાવથી જેહની પરિણાતિમાંહે રાગી-દ્વેષીપણે કોઈ અન્ય ભાવ નથી એહવો નિઃસંગ છે તે પરમેશ્વર !

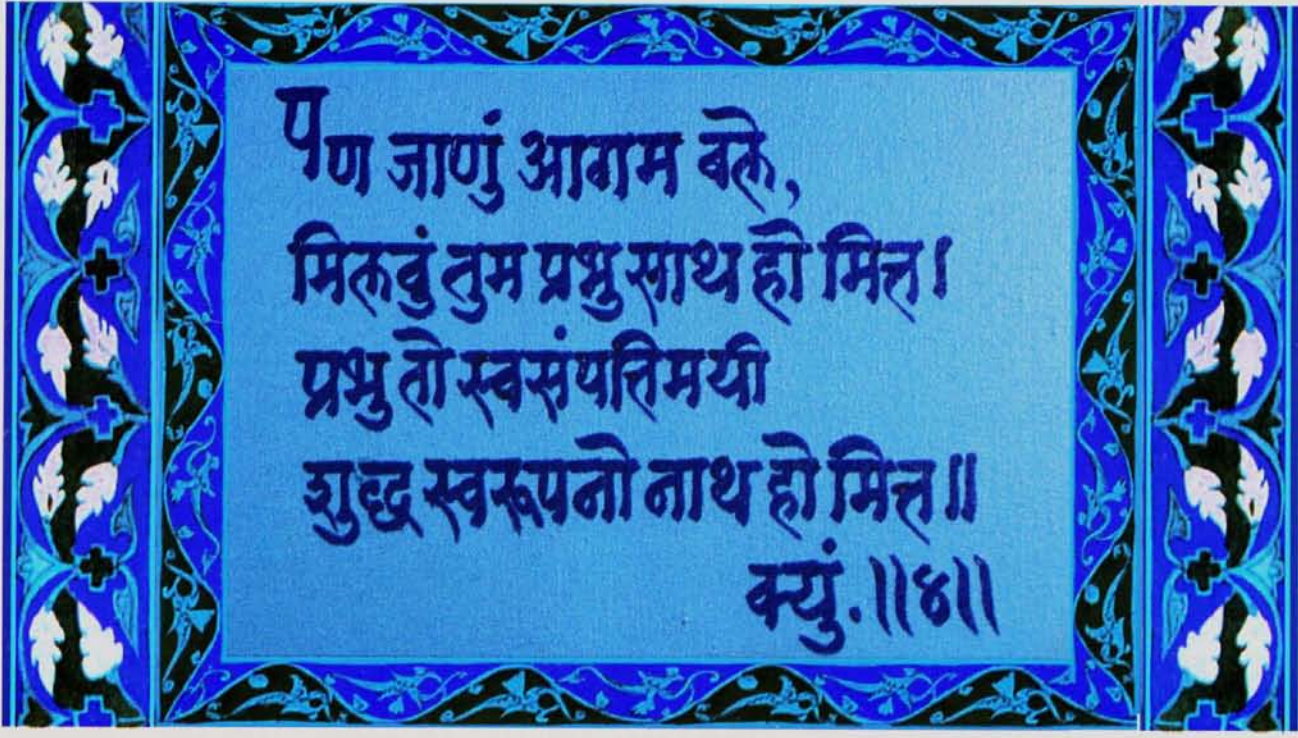
વલી, આત્મ-વિભૂતિ કહેતાં પોતાની શુદ્ધ સ્યાદાદરૂપ અનંત અજ અવિનાશી અખંડ સ્વ-ધર્મે પરિણામ્યો છે એહવો જે પરમેશ્વર ! તે પર કહેતાં બીજા દ્રવ્યનો સંગ એટલે સંબંધ કરે નહિ. એટલે, સત્તાયે જીવ દ્રવ્ય પર-સંગી નથી, વિભાવે પર-સંગી થયો છે પણ જે સમ્યક્-રત્નત્રયીરૂપ સાધનપણે પરિણામીને શુદ્ધરૂપે થયા તે કોઈ રીતે પરનો સંગ કરે નહીં.

તો એહવા પ્રભુથી કેમ મલાશે ?

માટે, હે પ્રભુ ! તુમને મલ્યા વિના મુજને સુખ કેમ થાશે ?

॥ ઇતિ તૃતીયગાથાર્થઃ ॥ ૩ ॥

અર્થ : પ્રભુ જ્ઞાનાદિ સ્વ-સંપત્તિ ઓર અપને શુદ્ધ-સ્વરૂપ કે નાથ હૈ, ઇસીલિએ વે કિસી કે સાથ નહીં મિલતે હૈ પરંતુ ઁનકે સાથ મિલને (તન્મય હોને) કા ઉપાય આગમ સે (શાસ્ત્રાભ્યાસ સે) ઇસ પ્રકાર જ્ઞાત હુઆ હૈ ।

અર્થ : પ્રભુ જ્ઞાનાદિ સ્વ-સંપત્તિ અને પોતાના શુદ્ધ-સ્વરૂપના નાથ છે. તેથી તે કોઈની સાથે મળતા નથી પણ તેમની સાથે મળવાનો (તન્મય થવાનો) ઉપાય આગમથી-શાસ્ત્રાભ્યાસથી આ પ્રમાણે જાણવામાં આવ્યો છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : એમ વિચારતાં ઉપયોગ આવ્યો તે કહે છે-

પણ જાણું આગમ-બલે કહેતાં જે આગમમાંહે કહ્યું તે ગુરુ-મુખે સાંભળ્યું તેના બલથકી જાણું છું જે-

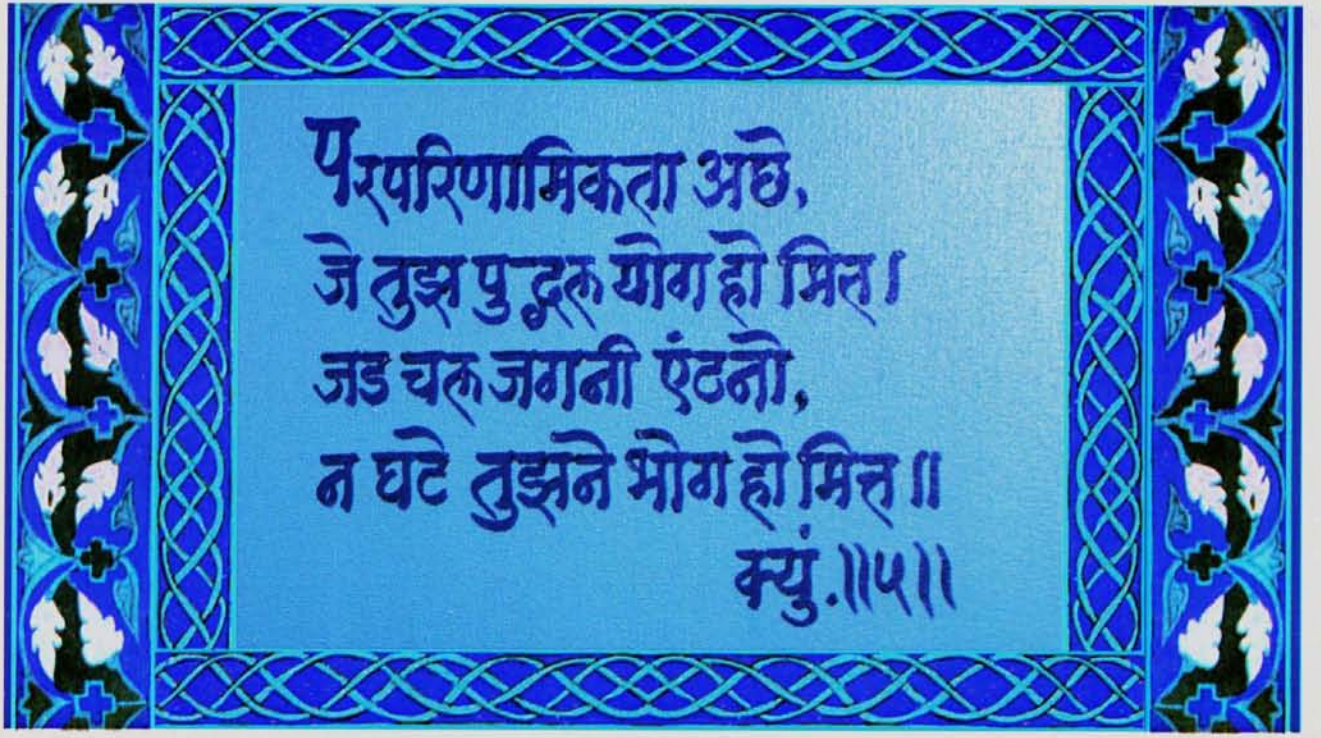
“ભવ્ય જીવ ! પ્રભુ શ્રી વીતરાગ સાર્થે આપણે મલવું છે (તો) જેહને ગરજ હોય તે મલે એટલે પોતાની સંપદા પ્રગટ કરવાનો રુચિવંત મલે.”

પ્રભુ તો સ્વ કહેતા પોતાની, સંપત્તિ જે સ્વક્ષેત્ર-અસંખ્યાત સ્વપ્રદેશ વિષે વ્યાપકપણે રહ્યા જે અનંત જ્ઞાનાદિક ગુણ, તે સંપદામયી છે-શુદ્ધ સ્વરૂપનો નાથ કહેતાં ધણી છે.

માટે નિષ્પન્ન પરમાનંદ-ભોગી શુદ્ધ-સ્વરૂપી તે કોઈથી મલે નહીં.

॥ ઇતિ ચતુર્થગાયાર્થઃ ॥ ૪ ॥

અર્થ : હે જીવ ! પુદ્ગલ કે યોગ સે તૂ જો પર પદાર્થોં મેં પરિણમન કરતા હૈ, વહ દોષ હૈ । હે મિત્ર ! ઇન પુદ્ગલોં કા ભોગ તેરે લિએ ઉચિત નહીં હૈ । યે જડ પદાર્થ તો ચંચલ ઓર નાશવાનુ હૈં ઓર સબ જીવોં ને ઉનકા અનેક બાર ઉપભોગ કિયા હૈ । અતઃ વે જગત કી જૂઠન હૈં । ઇસ પ્રકાર સર્વપ્રથમ આત્મા કો વૈરાગ્ય સે ભાવિત કરના ચાહિએ ।

અર્થ : હે જીવ ! પુદ્ગલના યોગથી તું જે પર પદાર્થોમાં પરિણમન કરે છે તે દોષ છે. હે મિત્ર ! આ પુદ્ગલોનો ભોગ તને ઘટતો નથી. એ જડ પદાર્થો તો ચંચલ અને નાશવંત છે અને સર્વ જીવોએ તેનો અનેક વાર ભોગ કર્યો હોવાથી એ જગતની ઍંઠ છે. આ રીતે સૌ પ્રથમ આત્માને વૈરાગ્યથી ભાવિત બનાવવો.

સ્વ.ભા.(ટભો) : હવે કોઈ પુછશે જે, સર્વ દ્રવ્યમાંહે પરથી મલવાની શક્તિ નથી, તો સાધકનું જીવ દ્રવ્ય પણ વસ્તુ-ધર્મે શુદ્ધ છે. તેને પ્રભુથી મલવું તે પણ તેની સત્તામાં તો નથી તો હવે કેવી રીતે મિલે ?

ત્યાં કહે છે જે, અનાદિ-અતીત કાલ એ સંસારી જીવનું આત્મિક-સુખ સર્વ અવરાણું અને ભોગ-ધર્મ ક્ષયોપશમી છે તે કાંઈક ભોગવ્યો જોઈયે. તે સ્વરૂપને અણપામવે પુદ્ગલના વર્ણ-ગંધ-રસ-ફરસ જે અભોગ્ય છે તેને ભોગવતો થકો પરભોગી થયો-પરપરિણામી થયો. એ પર-પરિણામિકતાની ચાલ તે અનાદિની ટેવ છે એટલે કર્તા પરનો, ભોક્તા પરનો, રમણ પરને વિષે, ગ્રાહક પરનો-એમ સર્વ પર-ભાવમયી થયો છે.

ઈહાં કોઈ પૂછશે જે-

શુદ્ધ-દ્રવ્યધર્મી તે પર-પરિણામી કેમ થાય ?

તેને કહે છે જે, પુદ્ગલના યોગે પુદ્ગલાવલંબી ચેતના થઈ.

એટલે, કહે છે જે, હે જીવ ! પુદ્ગલને યોગે જે તારી પર-પરિણામિકતા તે અનાદિની અશુદ્ધતા વિજાતીયપણે છે, દોષરૂપ છે અને આત્માને સર્વ અઘટિત છે.

કેમ ?

જે પુદ્ગલ તે જડ છે તથા ચલ કહેતાં વિનાશી છે, જગતની ઍંઠ છે. તે પુદ્ગલ-દ્રવ્ય દ્રવ્યે ધ્રુવ છે અને પર્યાયે અધ્રુવ છે, વર્ણાદિક-ખંધાદિક પર્યાય સર્વ પલટે છે અને સર્વ સંસારી એકેકા જીવે એકેકો પુદ્ગલ-પરમાણુ તેને શરીરપણે-ભાષાપણે-મનપણે-આહારપણે અનંતી વાર લઈ-લઈને મૂક્યો છે તે માટે એ પુદ્ગલ તે સર્વ જીવોની ઍંઠ છે.

અને જીવ-દ્રવ્ય તે સ્વરૂપ-ભોગી છે માટે હે ચેતન ! તુને એ પુદ્ગલનો ભોગ ઘટતો નથી.

કેમ ?

જે હંસ કેવારેં કચરામાં ચાંચ ઘાલે નહીં.

॥ ઇતિ પન્નમગાયાર્થઃ ॥ ૫ ॥

શુદ્ધ નિમિત્તી પ્રભુ બ્રહ્મ,
કરી અશુદ્ધ પરહેય હો મિત્ત ।
આત્માલંબી ગુણરૂપી
સહુ સાધકનો ધ્યેય હો મિત્ત ।
ક્યું. ॥૬॥

અર્થ : પર-ભૌતિક પદાર્થ અશુદ્ધ હોને સે ઉનકા ત્યાગ કરકે આત્મા મેં હી રમણ કરને વાલે-સ્વગુણાવલંબી ઔર સર્વ સાધકોં કે ધ્યેય(આરાધ્ય)રૂપ શુદ્ધ-નિમિત્તી શ્રી અરિહંત પરમાત્મા કા આલમ્બન લેના ચાહિયે ।

અર્થ : પર ભૌતિક-પદાર્થો અશુદ્ધ હોવાથી તેનો ત્યાગ કરીને આત્મામાં જ રમણતા કરનાર, સ્વ-ગુણાવલંબી અને સર્વ સાધકોના ધ્યેયરૂપ-આરાધ્યરૂપ શુદ્ધ-નિમિત્તી એવા શ્રી અરિહંત પરમાત્માનું આલંબન લેવું જોઈએ.

સ્વો. બાલાવબોધ : માટે પર-ભોગીપણું અશુદ્ધ-નિમિત્ત જે પુદ્ગલાદિક તેને તજીને શુદ્ધ નિઃકર્મા પૂર્ણાનંદરૂપ પ્રભુને અવલંબો ! એટલે એ આત્માને વિષે પરાનુયાયિતાપણું છે તે ટાલવાને માટે પ્રથમ અશુદ્ધાલંબન તજીને અરિહંતાલંબની થવું.

તેથી શુદ્ધ-નિમિત્તી, જે નિમિત્ત નિયામકી કારણ છે તે પ્રભુને ભજો સેવો પણ સર્વ પર-વસ્તુ અશુદ્ધ, તે હેય કહેતાં તજવારૂપ કરીને એટલે સર્વ પર-ભાવ ત્યાગ કરીને પ્રભુને ભજો !

તે પ્રભુ કેહવા છે ?

જે આત્માલંબી કહેતાં સર્વપણો પોતાના આત્માને અવલંબ્યા છે એટલે પોતાના આત્માને વિષે જ તન્મય થયા છે તથા ગુણાલંબી કહેતાં ગુણને વિષે લય કહેતાં વિશ્રામ જેહનો છે.

વલી, શ્રી વીતરાગ-તત્ત્વ કેહવું છે ?

સર્વ મોક્ષને નિપજાવનારા સાધક એહવા જે સમ્યગ્દૃષ્ટિ-દેશવિરતિ-સર્વવિરતિ-શ્રેણિના વાસી-ધ્યાનારૂઢ-જીવો, તેને ધ્યેય છે એટલે સર્વ આત્માને શ્રી સિદ્ધ પરમાત્મા ધ્યેય છે.

ધ્યાન બે પ્રકારનું છે, એક સાલંબન, બીજું નિરાલંબન.

તેમાં જે અરિહંત-સિદ્ધનું તત્ત્વ-સ્વરૂપ અવલંબીને ધ્યાન કરવું તે સાલંબન ધ્યાન છે.

તેણે શ્રી અભિનંદન પ્રભુ સર્વને ધ્યાવવા યોગ્ય છે.

॥ इति षष्ठगाथार्थः ॥ ६ ॥

જિમ જિનવર આલંબને,
વધે સધે એકતાન હો મિત્ત ।
તિમ તિમ આત્માલંબની,
ઘટે સ્વરૂપ નિદાન હો મિત્ત ॥
ક્યું. ॥૭॥

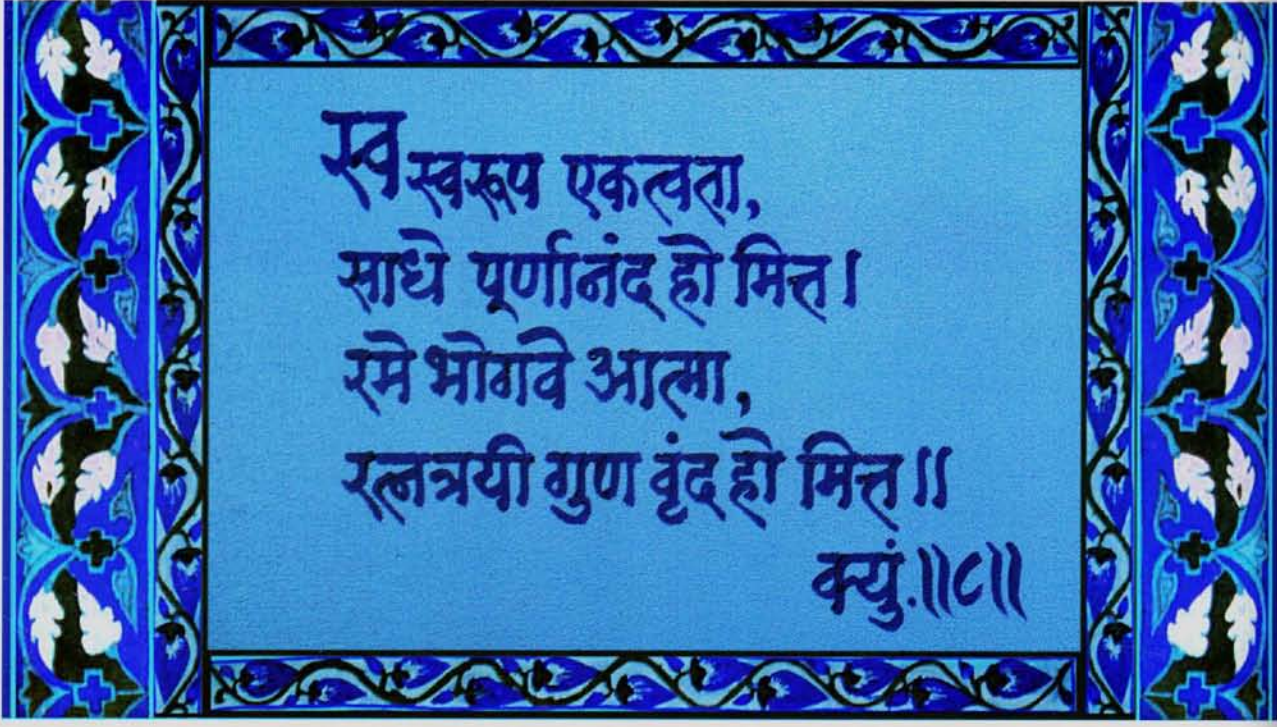
અર્થ : ઉક્ત રીતિ સે અભ્યાસ કરતે હુણ જિનેશ્વર પરમાત્મા કે આલમ્બન મેં જૈસે જૈસે સાધક કી એકાગ્રતા વઢતી જાતી હૈ, વૈસે વૈસે પ્રભુ કે સાથ સાધક કી તન્મયતા સિદ્ધ થતી જાતી હૈ ઓર ઉસકે દ્વારા સાધક સ્વરૂપાલંબી બન કર સ્વરૂપ-પ્રાપ્તિ કે મૂલ-કારણ સમ્યગ્દર્શનાદિ ગુણોં કો પ્રાપ્ત કરતા હૈ । અર્થાત્ વહ સાધક આત્મસ્મરણ, આત્મચિન્તન ઓર આત્મધ્યાન મેં લીન બનતા હૈ ।

અર્થ : ઉપર્યુક્ત રીતે અભ્યાસ કરતાં જિનેશ્વર પરમાત્માના આલંબનમાં જેમ-જેમ સાધકની એકાગ્રતા વધતી જાય છે તેમ-તેમ પ્રભુ સાથે (સાધકની) તન્મયતા સિદ્ધ થતી જાય છે. અને તેના દ્વારા સાધક સ્વરૂપાલંબી બની સ્વરૂપ-પ્રાપ્તિના મૂળ કારણ સમ્યગ્-દર્શનાદિ ગુણોને પ્રાપ્ત કરે છે એટલે કે તે સાધક આત્મ-સ્મરણ, આત્મ-ચિંતન અને આત્મ-ધ્યાનમાં લીન બને છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : ઈમ કરતાં જેમ-જેમ સાધક જે આપણો જીવ, તે શ્રી જિનવર દેવની તત્ત્વ-પ્રભુતાને આલંબને વધે કહેતાં સર્વ ક્ષયોપશમી ચેતના વીર્ય-રમણ અરિહંતની શુદ્ધતામાં તન્મયપણે થાય. એકતાન કહેતાં એકત્વપણું સધે-નિપજે એટલે સકલ પર-ભાવથી ટલીને એક નિષ્પન્ન પરમાત્માને સ્વરૂપે ચેતના વ્યાપ્ત થાય તેમ-તેમ એ સાધક જીવ પોતાનો આત્મા કાર્યરૂપ, તેહને સ્વરૂપને આલંબે ઉપાદાન સ્મરણ-ચિંતન-ધ્યાનરૂપ થાય તેવારે એક સ્વરૂપનું નિદાન કહેતાં મૂલ કારણ ગ્રહે -અંગીકાર કરે.

॥ ઇતિ સપ્તમગાથાર્થ : ॥ ૭ ॥

અર્થ : ઇસ પ્રકાર આત્મા ક્ષયોપશમભાવ સે પ્રકટ હુણ સ્વ-સ્વરૂપ (સમ્યગ્દર્શનાદિ ગુણો) મેં તન્મય બનકર રમણતા કરતા હૈ તવ ડસકી આત્મા કા પૂર્ણાનન્દ સ્વરૂપ પ્રકટ હોતા હૈ ઓર વાદ મેં વહ આત્મા સદાકાલ રત્નત્રયીરૂપ સમ્યગ્દર્શનાદિ ગુણો મેં રમણતા કરતા હૈ ઓર ડન્હી ગુણો કા ભોગ કરતા હૈ અર્થાત્ વહ આત્મા ડન ગુણો કા હી ભોક્તા બનતા હૈ ।

અર્થ : આ રીતે આત્મા ક્ષયોપશમભાવે પ્રગટેલા સ્વરૂપમાં સમ્યગ્દર્શનાદિ ગુણોમાં તન્મય બનીને રમણતા કરે છે ત્યારે તેને આત્માનું પૂર્ણાનંદ સ્વરૂપ પ્રગટે છે. અને પછી તે આત્મા સદા કાલ રત્નત્રયીરૂપ સમ્યગ્-દર્શનાદિ ગુણોમાં રમણતા કરે છે અને તે જ ગુણોને ભોગવે છે એટલે કે આત્મા તે ગુણોનો જ ભોક્તા થાય છે.

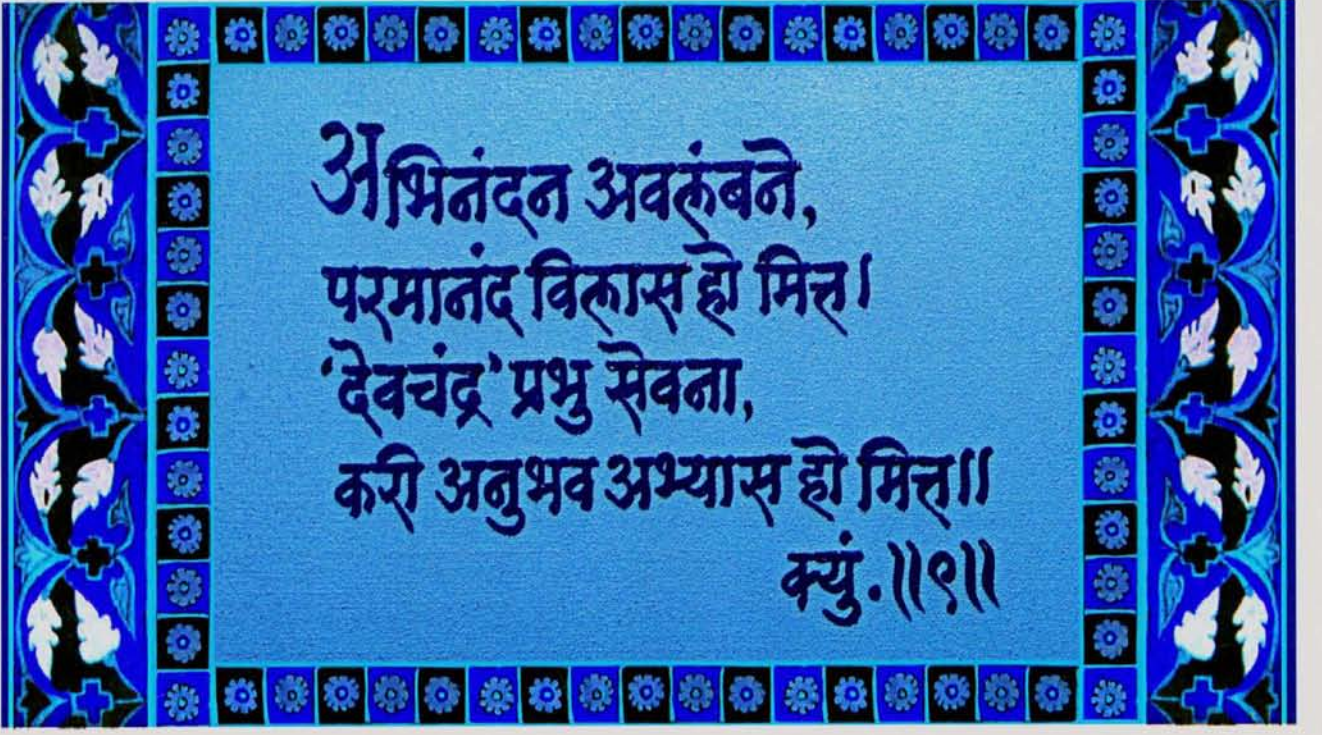
સ્વો. બાલાવબોધ : તે જેવારેં સ્વ-સ્વરૂપ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રરૂપ ગ્રહે તેવારેં પરિણામિક પરમ તત્ત્વને વિષે એકત્વતા, શુદ્ધસ્વરૂપ-રમણ, શુદ્ધસ્વરૂપ-ભોગી થાય.

તેથી સધે કહેતાં નિપજે, પૂર્ણાનંદ કહેતાં સંપૂર્ણ, આત્મંતિક, એકાંતિક, અનંતાતિશય, અબાધક, કેવલ નિરાબાધ સ્વાધીન આત્મ-સુખ નિપજે.

પછી, એ આત્મા પોતાની રત્નત્રયી આદિક ગુણવૃંદને વિષે રમે તેહને જ ભોગવે. તન્મય તદ્વિલાસી સ્વભાવ-આનંદી થકો રહે. સાદિ-અનંતો કાલ સ્વ-પરિણામિક પ્રગટપણે વર્તે.

॥ ઇતિ અષ્ટમગાથાર્થઃ ॥ ૮ ॥

અર્થ : ઇસ પ્રકાર અભિનન્દન પ્રભુ કે અવલમ્બન સે આત્મા કો પરમાનન્દમય સમાધિ પ્રાપ્ત હોતી હૈ । અતઃ દેવોં મેં ચન્દ્ર સમાન ઈસે અભિનન્દન પરમાત્મા કી અનુભવ કે અભ્યાસપૂર્વક સેવા કરની ચાહિયે ।

અર્થ : આ પ્રમાણે અભિનંદન પ્રભુના અવલંબનથી આત્માને પરમાનંદમય સમાધિ પ્રાપ્ત થાય છે. માટે દેવોમાં ચંદ્ર સમાન એવા અભિનંદન પરમાત્માની સેવા અનુભવના અભ્યાસપૂર્વક કરવી જોઈએ.

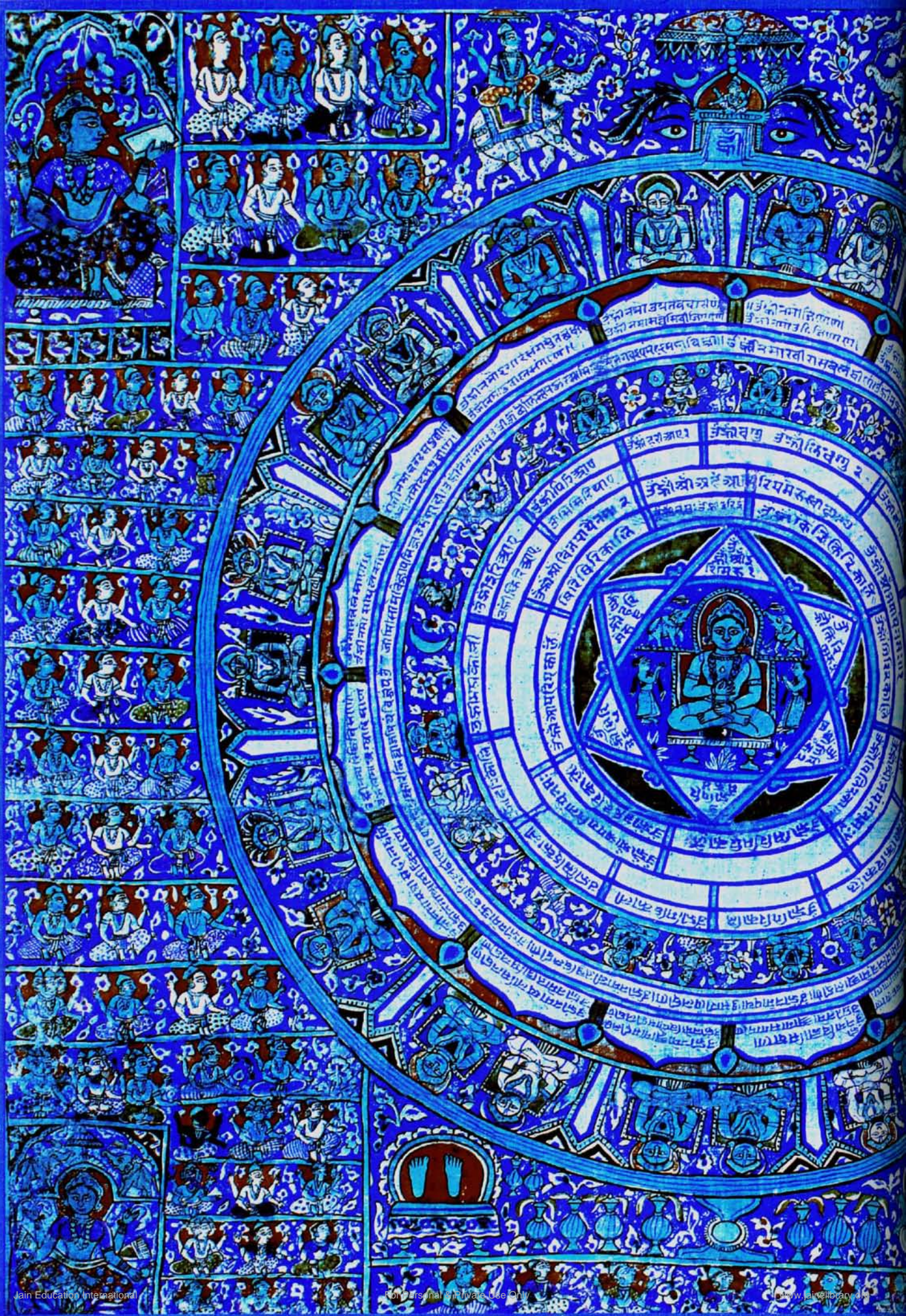
શ્વો. બાલાવબોધ : એ રીતે શ્રી અભિનંદન પ્રભુને અવલંબને પરમાનંદનો વિલાસ થાય.

સર્વ દેવમાંહે ચંદ્રમા સમાન જે અરિહંત દેવ, તેહની સેવના અથવા સ્તુતિ-કર્તાનું નામ પણ 'દેવચંદ્ર' તે માટે પોતાને સંબોધને, હે દેવચંદ્ર ! સેવના કરો પણ અનુભવના અભ્યાસથી એટલે અનુભવ-યુક્ત કરો. એહી જ આત્મા નિપજાવવાનું પરમ કારણ છે માટે એહને સેવો-આદરો.

॥ ઇતિ નવમગાથાર્યઃ ॥ ૧ ॥

॥ ઇતિ ચતુર્થ શ્રી અભિનન્દનજિન સ્તવનમ્ ॥ ૪ ॥

ચોથા સ્તવનનો સાર....

શ્રી અરિહંત પરમાત્મા સાથેની રસીલી(એકત્વ-મિલનરૂપ) ભક્તિને 'પરા-ભક્તિ' પણ કહે છે. પ્રાથમિક અવસ્થામાં સ્વામી-સેવકભાવથી જે ભક્તિ થાય છે તે 'અપરા-ભક્તિ' કહેવાય છે. અને તે અપરા-ભક્તિના આલંબનથી 'પરમાત્મા એ જ હું છું'—એવી એકતા પ્રગટે છે તે 'પરા-ભક્તિ' કે 'રસીલી-ભક્તિ' કહેવાય છે.

પર-પુદ્ગલ પદાર્થોની આસક્તિ છોડવાથી જ પ્રભુ સાથે એકતા-તન્મયતા પ્રગટે છે. પુદ્ગલ-પદાર્થોનો ભોગી કદી પણ શુદ્ધ-તત્ત્વ સાથે-પરમાત્મા સાથે એકતા સાધી શકતો નથી.

જો કે અરિહંત પરમાત્માનું એકત્વ-મિલન થવું ઘણું જ દુષ્કર છે કેમ કે પ્રભુ અને આપણી વચ્ચેનું અંતર ઘણું મોટું છે. જેમકે—

પ્રભુ નિષ્કર્મા પરમાત્મા છે...આપણો પુદ્ગલ-ભોગી બહિરાત્મા છીએ...

પ્રભુ પરમોત્કૃષ્ટ અને સંપૂર્ણ સ્વાધીન ઐશ્વર્ય(અનંત ગુણ-પર્યાય)થી યુક્ત છે...આપણો વિશિષ્ટ શ્રુત-જ્ઞાનાદિથી રહિત ભાવ-દરિદ્રી છીએ.

પ્રભુ કર્મના લેપથી રહિત હોવાથી અલિપ્ત છે. આપણો કર્મ-મલથી લેપાયેલા હોવાથી લિપ્ત છીએ.

પ્રભુના (૧) દ્રવ્ય (૨) ક્ષેત્ર (૩) કાળ અને (૪) ભાવ સંપૂર્ણ શુદ્ધ થયેલ છે.

આપણા (૧) દ્રવ્ય (૨) ક્ષેત્ર (૩) કાળ અને (૪) ભાવ અશુદ્ધ છે.

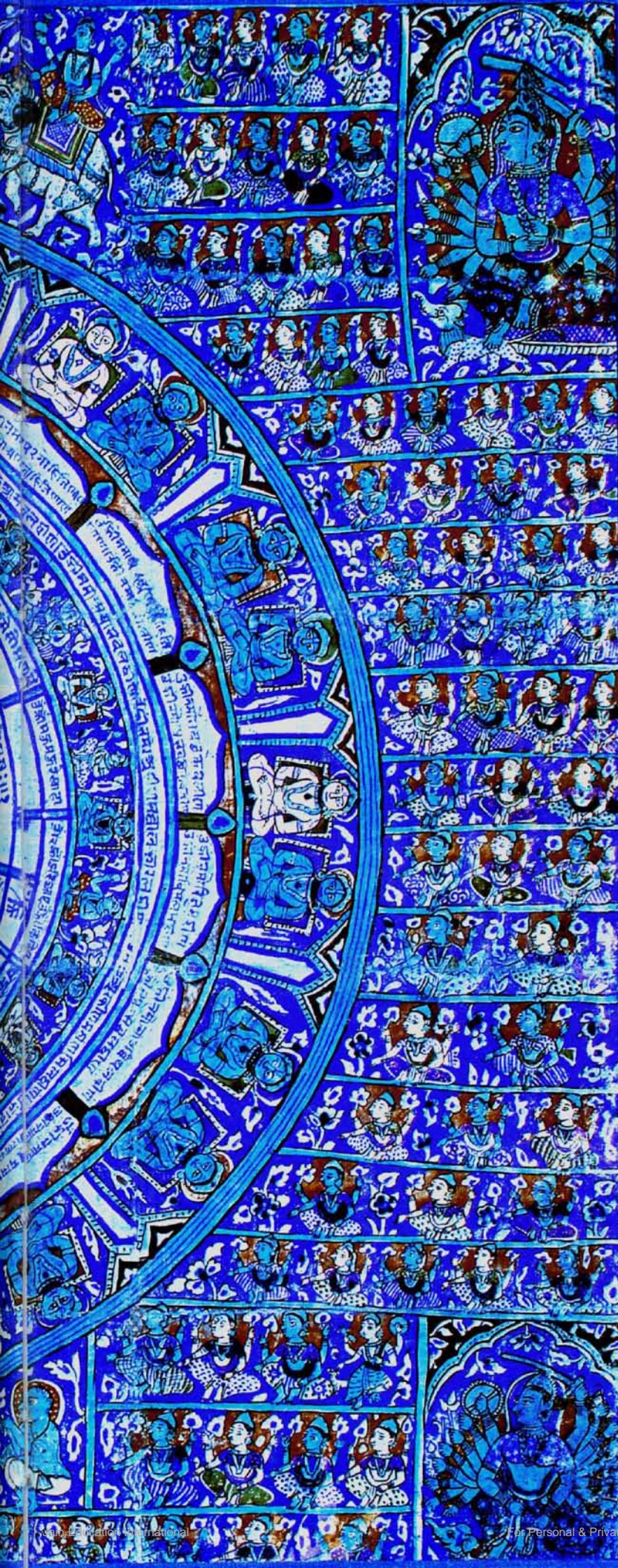
[(૧) દ્રવ્ય : ગુણ-પર્યાયનો સમુદાય (૨) ક્ષેત્ર : પ્રદેશ-અવગાહના (૩) કાળ : ઉત્પાદ-વ્યયની વર્તના (૪) ભાવ : સ્વ ગુણ-પર્યાયની પ્રવૃત્તિ.]

આ રીતે પ્રભુ અને આપણી વચ્ચે મહાન અંતર પડેલું છે એટલે પરસ્પર મિલન થવું મુશ્કેલીભર્યું છે એટલે કે એ અંતરનો છેદ ભગીરથ પુરુષાર્થથી શક્ય છે. અરિહંત પરમાત્મા શુદ્ધ આત્મ-સ્વરૂપ છે, નિત્ય છે, નિર્મળ(કર્મ-મળથી રહિત) છે અને નિઃસંગ(સર્વ સંગ-રહિત) છે.

પ્રભુ કેવલજ્ઞાનાદિ સ્વશુદ્ધ-સ્વરૂપના સ્વામી તથા પરમાનંદના ભોગી હોવાથી અન્ય કોઈની સાથે મળતા નથી એ હકીકત છે છતાં જેને સ્વ આત્મ-સંપત્તિ પ્રગટ કરી પ્રભુ સાથે મળવાની-એકતા સાધવાની તીવ્ર રુચિ હોય તેણે જિનાગમોમાં કહેલા ઉપાયોનું રહસ્ય જાણી તેનું આદરપૂર્વક આસેવન કરવું જોઈએ.

આ રહ્યા તે ઉપાયો : જીવમાં પુદ્ગલના યોગથી પરમાં પરિણમન કરવાની જે કુટેવ અનાદિ કાળથી પડેલી છે તે કુટેવને મુમુક્ષુ જીવોએ સૌ પ્રથમ દૂર કરવી જોઈએ અને તે માટે વૈરાગ્યજનક હિત-વચનોથી શિક્ષા આપી આત્માને કેળવવો જોઈએ.

જેમ કે, “હે ચેતન ! તારું સહજ આત્મિક સુખ કર્મથી આવૃત્ત હોવાથી તું પુદ્ગલના ભોગમાં આસક્ત બની તેમાં

આનંદ માણી રહ્યો છે, પરંતુ તે ભોગોને તો જગતના સર્વ જીવોએ અનંત અનંત વાર ભોગવ્યા છે. તેથી આ સર્વ પુદ્ગલ-રાશિ એ જગતના જીવોની ઁઠ સમાન છે અને એ પુદ્ગલ-રાશિ વિનાશી સ્વભાવની છે માટે આ જડ પદાર્થો ભોગવવા યોગ્ય નથી.’

“હંસ જેવું પ્રાણી પણ વિષ્ટાદિ મલિન પદાર્થોમાં કદી પોતાની ચાંચ નાખતું નથી તો હે ચેતન ! તને આ અશુભ મલિન પુદ્ગલોનો ભોગ કરવો કેમ થતે ? માટે આ સર્વ પર-ભાવનો ત્યાગ કરી અને આત્માનંદી ગુણ-લધી અને સર્વ સાધકોના પરમ ધ્યેયરૂપ શ્રી અરિહંત પરમાત્માનું આલંબન લઈ તેમના ધ્યાનમાં તન્મય બની જા--એકતાન બની જા.’

“દાન, લોભ, ભોગ વગેરે આત્માની જ શક્તિઓ છે. આત્મા પ્રત્યેક ક્ષણે કંઈક ને કંઈક ભોગવે જ છે પણ સ્વરૂપનો લાભ થયો ન હોવાથી એ વિનાશી પુદ્ગલોના ધર્મો(શબ્દાદિ વિષયો)નો ભોગી બન્યો છે અને આ પર-ભોગ જ્યાં સુધી ચાલુ રહે છે ત્યાં સુધી તેને પોતાની પ્રભુતા પ્રાપ્ત થતી નથી.’

“સ્વ-પ્રભુતાને પ્રગટ કરવા સંપૂર્ણ પ્રભુતામય અરિહંત પરમાત્માનું આલંબન લેવું જ પડે છે. જડના સંગને છોડી આત્મા જેમ-જેમ જિનેશ્વર પ્રભુના ધ્યાનમાં વધુ એકાગ્ર બને છે અર્થાત્ પોતાની ક્ષયોપશમભાવની ચેતના અને વીર્ય-શક્તિ દ્વારા જેમ-જેમ અરિહંતની શુદ્ધતામાં તન્મયતા-રમણતા સધાય છે તેમ-તેમ સાધકને પોતાના શુદ્ધ-સ્વરૂપનાં સ્મરણ, ચિંતન અને ધ્યાન સિદ્ધ થતાં જાય છે.’

“શુદ્ધ નિમિત્તના આલંબનથી ઉપાદાન-શક્તિ જાગ્રત થયા પછી આત્મા પોતાના શુદ્ધ-સ્વરૂપમાં શ્રદ્ધા અને જ્ઞાનસહિત રમણતા કરી તેમાં તન્મય બને છે ત્યારે સંપૂર્ણ સ્વાધીન, અનંત, અક્ષય, જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર અને અવ્યાબાધ-સુખ(આનંદ) પ્રગટે છે. પછી આત્મા આદિ-અનંત કાળ સુધી પૂર્ણપણે પ્રગટેલા એ ગુણ-રાશિમાં જ રમણતા કરતો તેનો જ ભોગ કરે છે.’

આ પ્રમાણે પ્રભુ સાથે આત્માનુભવના અવ્યાસપૂર્વક તન્મયતા થવાથી પ્રભુનું એકાન્તિક-આત્યંતિક મિલન થઈ શકે છે.

જ્ઞાનાદિ સ્વ-પ્રભુતાની પ્રાપ્તિ જ પ્રભુ સાથેનું મિલન છે. આ સ્તવનમાં બતાવેલી ‘રસીલી-ભક્તિ’ એ પ્રભુ-મિલનનો પ્રધાન ઉપાય છે. કારણ કે તે આત્માર્પણ, સમાપત્તિ(ધ્યાતા-ધ્યેય-અને ધ્યાનની એકતા), અનુભવ-દશા, પરા-ભક્તિ કે અભેદ-પ્રણિધાન સ્વરૂપ છે. આત્માર્પણ આદિના સ્વરૂપને જાણનાર સાધક આ રહસ્યને સરળતાથી સમજી શકે છે.

પ્રભુની એકત્વ-મિલનરૂપ ‘રસીલી-ભક્તિ’ એ જ સર્વ આગમોનું, અધ્યાત્મ-શાસ્ત્રોનું કે યોગ-શાસ્ત્રોનું રહસ્ય છે. તેના દ્વારા આત્મ-અનુભવની પ્રાપ્તિ ખૂબ જ સરળ અને શીઘ્ર બને છે.

અસંખ્ય યોગોમાં નવ-પદ મુખ્ય યોગ છે. એના આલંબનથી આત્મ-ધ્યાન સદૃશ રીતે પ્રગટે છે. નવ પદોમાં પણ અરિહંત-પદ મુખ્ય છે. અરિહંતના ધ્યાનથી નવ પદોનું ધ્યાન સિદ્ધ થાય છે માટે અરિહંત પ્રભુની પરા-ભક્તિ એ જ સર્વ યોગોનો સાર છે.

શ્રી અરિહંત પરમાત્મા પરમ ઐશ્વર્યયુક્ત હોવાથી ‘પરમેશ્વર’ છે. પોતાના જ પૂર્ણ શુદ્ધ સ્વરૂપના કર્તા-ભોક્તા છે. રાગાદિ દોષોથી રહિત હોવાથી ‘અલિપ્ત’ છે, કોઈની સાથે તેઓ ભળતા નથી. તેમના ધ્યાનમાં તન્મય-તદ્રૂપ બનનારનું તેમના જેવું જ પૂર્ણ શુદ્ધ-સ્વરૂપ પ્રગટે છે.

આ ચાર મુદ્દાઓ દ્વારા જૈન-દર્શનમાન્ય પરમાત્મ-તત્ત્વનું મહાન રહસ્યમય સ્વરૂપ સ્યાદ્વાદ શૈલીથી અહીં બતાવેલ છે તેને સંક્ષેપથી વિચારીએ -

(૧) નિશ્ચય-નયની અપેક્ષાએ અરિહંત પરમાત્મા અન્ય જીવોના મોક્ષના કર્તા નથી પરંતુ પોતાના પૂર્ણ શુદ્ધ-સ્વરૂપના કર્તા છે.

પોતાની જેમ અન્ય જીવોનો મોક્ષ પણ સાધી શકાતો હોત તો પરમ ભાવ-કરુણાના ભંડાર અને ‘સવિ જીવ કરું શાસન રસી’ની ઉત્કૃષ્ટ ભાવનાવાળા તેઓ એક પણ જીવને મોક્ષ-સુખથી વંચિત રહેવા દેત નહિ ! પરંતુ વસ્તુ-સ્થિતિ જ એવી છે કે દરેક ભવ્ય જીવને મોક્ષ મેળવવા માટે જાતે પુરુષાર્થ કરવો પડે છે. તેમાં પરમાત્માનું પૂર્ણ શુદ્ધ-સ્વરૂપ સર્વ ભવ્ય જીવોને પોતાના શુદ્ધ-સ્વરૂપની પ્રાપ્તિના પ્રબળ પુરુષાર્થમાં મહાન પ્રેરક બને છે.

(૨) વ્યવહારની અપેક્ષાએ અરિહંત પરમાત્મા શુદ્ધ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિમાં પુષ્ટ નિમિત્ત છે. તેમનાં આલંબન-સ્મરણ-ચિંતન-ધ્યાન વિના કોઈ પણ આત્મા પોતાના શુદ્ધ-સ્વરૂપને ઓળખી કે અનુભવી શક્તો નથી તો મોક્ષ-પ્રાપ્તિની વાત જ ક્યાં રહી ?

એટલું જ નહિ પણ સમ્યગ્-દર્શનાદિ સર્વ ઉચ્ચ ભૂમિકાઓની પ્રાપ્તિ પણ શ્રી અરિહંત પરમાત્માની કૃપાથી જ થાય છે માટે સર્વ સદ્ગુણો, સંપત્તિઓ અને યાવત્ મોક્ષ-સુખના દાતા શ્રી અરિહંત પરમાત્મા છે.

આ રીતે પ્રભુનું પુષ્ટ ‘નિમિત્ત-કર્તૃત્વ’ મુમુક્ષુ સાધકોની આત્મ-સાધનામાં અતિશય ઉપકારક છે. પ્રભુના નિમિત્ત-કર્તૃત્વ વિના સાધકના જીવનમાં સંભવિત અહંભાવ “હું મારા પુરુષાર્થથી જ આગળ વધી રહ્યો છું.” એવું અભિમાન દૂર થવું શક્ય નથી.

આવાં અનેક ભય-સ્થાનોથી બચવા અને મોક્ષ-લક્ષી સર્વ સાધનાઓનાં વાસ્તવિક ફળને પામવા જીવનમાં કૃતજ્ઞતા અને નમ્રતા ગુણ કેળવવો અનિવાર્ય છે અને તેમાં ઉત્તરોત્તર વિકાસ પરમાત્માની આદર-બહુમાનપૂર્વક સેવા-ભક્તિ કરવાથી જ થાય છે. આમ પ્રભુનું નિમિત્ત-કર્તૃત્વ માનવું-સ્વીકારવું અતિ આવશ્યક બની રહે છે.

નિશ્ચય-દૃષ્ટિને લક્ષ્યમાં રાખી જે પુણ્યાત્મા વ્યવહારના પાલનમાં તત્પર બને છે તે ભવ-સમુદ્રનો શીઘ્ર પાર પામી શકે છે.

અરિહંત પરમાત્મા પૂર્ણ શુદ્ધ-સ્વરૂપને પામેલા હોવાથી કોઈના ઉપર રાગ-વશ અનુગ્રહ કે દ્વેષ-વશ નિગ્રહ કરતા નથી છતાં ભવ્ય જીવોને પ્રભુ-આજ્ઞાની આરાધના કરવાથી મોક્ષ-પ્રાપ્તિરૂપ અનુગ્રહ અને પ્રભુ-આજ્ઞાની વિરાધના કરવાથી ભવ-ભ્રમણરૂપ નિગ્રહ અવશ્ય થાય છે.

સુજ્ઞ જિજ્ઞાસુ સાધકોએ સદ્ગુરુના સમાગમ દ્વારા આ સ્યાદ્વાદના સૂક્ષ્મ સ્વરૂપને સ્પષ્ટ રીતે સમજી તેનો સદ્વ્યયોગ શાસ્ત્રોનાં સૂક્ષ્મ-ગહન તત્ત્વોના રહસ્યને જાણવા અને જીવનમાં અનુભવવા માટે કરવો જોઈએ !

चौथे स्तवन का सार...

श्री अरिहन्त परमात्मा के साथ की जाने वाली रसीली (एकत्वमिलनरूप) भक्ति को परा-भक्ति भी कहते हैं। प्राथमिक अवस्था में स्वामी-सेवकभाव से जो भक्ति होती है उसे अपरा-भक्ति कहते हैं। उस अपराभक्ति के आलंबन से 'मैं परमात्मा हूँ' या 'परमात्मा ही मैं हूँ' ऐसी एकता प्रकट होती है वह 'परा-भक्ति' या 'रसीली भक्ति' कही जाती है।

पर-पुद्गल पदार्थों की आसक्ति छोड़ने से ही प्रभु के साथ एकता-तन्मयता प्रकट होती है। पुद्गल पदार्थों का भोगी कदापि शुद्ध-तत्त्व (परमात्मा) के साथ एकता स्थापित नहीं कर सकता।

श्री अरिहन्त परमात्मा के साथ एकत्व-मिलन होना बहुत ही दुष्कर है क्योंकि प्रभु और हमारे बीच का अन्तर बहुत बड़ा है। जैसे—

प्रभु निष्कर्मा परमात्मा है और हम पुद्गल-भोगी बहिरात्मा हैं।

प्रभु परमोत्कृष्ट तथा सम्पूर्ण स्वाधीन ऐश्वर्य (अनन्त गुण-पर्याय) से युक्त हैं और हम विशिष्ट-श्रुतज्ञानादि से रहित भावदस्त्रि हैं।

प्रभु कर्म के लेप से रहित होने से अलिप्त हैं और हम कर्ममल से लिप्त हैं।

प्रभु के — द्रव्य, क्षेत्र, काल और भाव सम्पूर्ण शुद्ध हैं और हमारे द्रव्य, क्षेत्र, काल और भाव अशुद्ध हैं।

(१) द्रव्य — गुणपर्याय का समुदाय (२) क्षेत्र — प्रदेश अवगाहना

(३) काल — उत्पादव्यय की वर्तना (४) भाव — स्वगुणपर्याय की प्रवृत्ति

इस प्रकार प्रभु और हमारे बीच महान् अन्तर रहा हुआ है। अतः परस्पर मिलन होना कठिन है अर्थात् इस अन्तर का छेद भगीरथ पुरुषार्थ से ही शक्य है।

अरिहन्त परमात्मा शुद्ध आत्म-स्वरूप हैं, नित्य हैं, निर्मल (कर्ममलरहित) हैं और निःसंग (सर्व संगरहित) हैं। प्रभु केवलज्ञानादि स्व शुद्ध-स्वरूप के स्वामी तथा परमानन्द के भोगी होने से अन्य किसी के साथ नहीं मिलते। यह वास्तविकता है तथापि जिसे स्वात्म-सम्पत्ति प्रकट कर प्रभु के साथ मिलने की-एकता साधने की तीव्र रुचि होती है उसे जिनागमों में कहे हुए उपायों का रहस्य जानकर उनका आदरपूर्वक आसेवन करना चाहिए। वे उपाय इस प्रकार हैं—

जीव में पुद्गल के योग से पर में परिणमन करने की कुटेव अनादिकाल से पड़ी हुई है। उस कुटेव को मुमुक्षु जीवों को सर्वप्रथम दूर करना चाहिए। इसके लिए वैराग्यजनक हित-वचनों से शिक्षा देकर आत्मा को शिक्षित करना चाहिए। जैसे—

हे चेतन ! तेरा सहज आत्मिक सुख कर्म से आवृत होने से तू पुद्गल के भोग में आसक्त बनकर उसमें आनन्द मान रहा है परन्तु जिन भोगों को जगत् के सर्व जीवों ने अनन्त बार भोगा है वे भोग-वह सर्व पुद्गलराशि इस जगत् के जीवों की झूटन समान है एवं विनाश-स्वभाववाली है अतः ये जड़ पदार्थ भोगने योग्य नहीं है।

हंस जैसा प्राणी भी विष्टादि मलिन पदार्थों में कभी अपनी चोंच नहीं डालता। तो हे चेतन ! तुझे ये अशुभ मलिन पुद्गलों का भोग कैसे रुचिकर लगता है ? अतः इस सर्व परभाव का त्याग कर और आत्मानंदी गुणलयी और सर्व साधकों के परम ध्येय रूप श्री अरिहन्त परमात्मा का आलम्बन लेकर उनके ध्यान में तन्मय हो जा- एकतान बन जा।

दान, लाभ, भोग आदि आत्मा की ही शक्तियाँ हैं। आत्मा प्रतिक्षण कुछ न कुछ भोगता ही है परन्तु स्वरूप का लाभ न होने से वह विनाशी पुद्गलों के धर्मों (शब्दादि विषयों) का भोगी बन गया है। यह परभोग जहाँ तक चालू रहता है तब तक उसे अपनी प्रभुता प्राप्त नहीं होती। स्वप्रभुता को प्रकट करने के लिए सम्पूर्ण प्रभुतामय अरिहन्त परमात्मा का आलम्बन लेना ही पड़ता है।

जड़ के संग को छोड़कर आत्मा जैसे जिनेश्वर प्रभु के ध्यान में विशेष एकाग्र बनती है अर्थात् अपनी क्षयोपशमभाव की चेतना और वीर्यशक्ति द्वारा ज्यों ज्यों अरिहन्त की शुद्धता में तन्मयता-रमणता प्राप्त होती है त्यों त्यों साधक को अपने शुद्ध-स्वरूप का स्मरण, चिन्तन एवं ध्यान सिद्ध होते जाते हैं।

शुद्ध-निमित्त के आलम्बन से उपादान-शक्ति जागृत होने के पश्चात् आत्मा अपने शुद्ध-स्वरूप में श्रद्धा एवं ज्ञानसहित रमणता करके उसमें तन्मय बनता है तब सम्पूर्ण स्वाधीन अनन्त अक्षय ज्ञान, दर्शन, चारित्र और अव्याबाध सुख (आनन्द) प्रकट होते हैं। इसके पश्चात् आत्मा आदि-अनन्तकाल तक पूर्णरूप से प्रकट हुई गुणराशि में ही रमणता करता हुआ उसका ही भोग करता है।

इस प्रकार प्रभु के साथ आत्मानुभव के अभ्यासपूर्वक तन्मयता होने से प्रभु का एकान्तिक-आत्यन्तिक मिलन हो सकता है। ज्ञानादि स्वप्रभुता की प्राप्ति ही प्रभु के साथ मिलन है।

इस स्तवन में बताई हुई रसीली भक्ति प्रभु मिलन का प्रधान उपाय है, क्योंकि वह आत्मार्पण, समापत्ति (ध्याता, ध्येय और ध्यान की एकता), अनुभव-दशा, परा-भक्ति या अभेद-प्रणिधान स्वरूप है। आत्मार्पण आदि के स्वरूप को जानने वाला साधक इस रहस्य को सरलता से समझ सकता है। प्रभु की एकत्व-मिलनरूप रसीली-भक्ति ही सर्व आगमों का, अध्यात्म-शास्त्रों का या योगशास्त्रों का रहस्य है। उसके द्वारा आत्म-अनुभव की प्राप्ति बहुत ही सरल और शीघ्र हो जाती है।

असंख्य योगों में नवपद मुख्य योग है। इसके आलम्बन से आत्मध्यान सहज रीति से प्रकट होता है। नवपदों में भी अरिहन्त पद मुख्य है। अरिहन्त

के ध्यान से नवपदों का ध्यान सिद्ध होता है अतः अरिहन्त प्रभु की परा-भक्ति ही सर्व योगों का सार है ।

श्री अरिहन्त परमात्मा परम ऐश्वर्ययुक्त होने से परमेश्वर हैं ।

वे अपने ही पूर्ण शुद्ध-स्वरूप के कर्त्ता-भोक्ता है ।

रगादि दोषों से रहित होने से अलिप्त हैं, किसी के साथ वे मिलते नहीं ।

उनके ध्यान में तन्मय-तद्रूप बननेवाले का उनके जैसा ही पूर्ण शुद्ध स्वरूप प्रकट हो जाता है ।

इन चार विशेष बातों द्वारा जैनदर्शनमान्य परमात्मतत्त्व का महान् रहस्यमय स्वरूप स्याद्वाद शैली से यहाँ बताया गया है । उस पर संक्षेप से विचार करें—

(१) निश्चय नय की अपेक्षा से अरिहन्त परमात्मा अन्य जीवों के मोक्ष के कर्त्ता नहीं हैं परन्तु अपने पूर्ण शुद्ध-स्वरूप के कर्त्ता हैं ।

अपने समान ही यदि अन्य जीवों का मोक्ष भी साधा जा सकता होता तो परम भाव-करुणा के सागर और सभी जीव करुण शासनरसी की उत्कृष्ट भावनावाले वे किसी भी जीव को मोक्षसुख से वंचित नहीं रहने देते । परन्तु वस्तु-स्थिति ही ऐसी है कि प्रत्येक जीव को मोक्ष प्राप्त करने के लिए स्वयं पुरुषार्थ करना पड़ता है । इसमें परमात्मा का पूर्ण शुद्ध-स्वरूप सर्व भव्य जीवों को अपने शुद्ध-स्वरूप की प्राप्ति के प्रबल पुरुषार्थ में महान प्रेरणादायी बनता है ।

(२) व्यवहार नय की अपेक्षा से अरिहन्त परमात्मा शुद्ध-स्वरूप की प्राप्ति में पुष्ट-निमित्त हैं । उनके आलम्बन, स्मरण, चिन्तन या ध्यान बिना कोई भी आत्मा अपने शुद्ध-स्वरूप को नहीं पहिचान सकता या अनुभव नहीं कर सकता तो मोक्ष-प्राप्ति की तो बात ही दूर रही । इतना ही नहीं, सम्यग्दर्शनादि सर्व उच्च भूमिकाओं की प्राप्ति भी श्री अरिहन्त परमात्मा की कृपा से ही होती है । अतः सर्व सदगुण, सम्पत्ति और यावत् मोक्षसुख के दाता श्री अरिहन्त परमात्मा हैं ।

इस प्रकार, प्रभु का पुष्ट-निमित्त कर्तृत्व मुमुक्षु साधकों की आत्म-साधना में अतिशय उपकारक है । प्रभु के निमित्त-कर्तृत्व के बिना साधक के जीवन में संभवित अहंभाव (मैं अपने पुरुषार्थ से ही आगे बढ़ रहा हूँ) ऐसा अभिमान दूर होना शक्य नहीं है ।

ऐसे अनेक भयस्थानों से बचने और मोक्षलक्षी सर्व साधनाओं का वास्तविक फल पाने के लिए जीवन में कृतज्ञता एवं नम्रता गुण विकसित करना अनिवार्य है । उन गुणों में उत्तरोत्तर विकास परमात्मा की आदर-बहुमानपूर्वक सेवा-भक्ति करने से ही होता है । इस प्रकार, प्रभु का निमित्त कर्तृत्व मानना अति आवश्यक हो जाता है ।

निश्चय दृष्टि को लक्ष्य में रखकर जो पुण्यात्मा व्यवहार के पालन में तत्पर बनता है वह शीघ्र ही भव-सागर को पार कर सकता है ।

अरिहन्त परमात्मा पूर्ण शुद्ध-स्वरूप को प्राप्त कर चुके हैं अतः एव वे किसी पर रागवश अनुग्रह या द्वेषवश निग्रह नहीं करते । फिर भी भव्य जीवों को प्रभु-आज्ञा की आराधना करने से मोक्षप्राप्तिरूप अनुग्रह और प्रभु-आज्ञा की विराधना करने से भव-भ्रमणरूप निग्रह अवश्य होता है ।

परस्पर विरोधी अनेक धर्मों का भी अपेक्षा से एक वस्तु में समन्वय करने की अद्भुत शक्ति एकमात्र स्याद्वाद शैली में ही रही हुई है । सुज्ञ जिज्ञासु साधकों को सदगुरु के समागम द्वारा इस स्याद्वाद के सूक्ष्म स्वरूप को स्पष्ट रीति से समझकर शास्त्रों के सूक्ष्म-गहन तत्त्वों के रहस्य को जानने और जीवन में उतारने हेतु उसका सदुपयोग करना चाहिए ।

સ્તવનમાં આપેલાં ચિત્રોનું વિવરણ

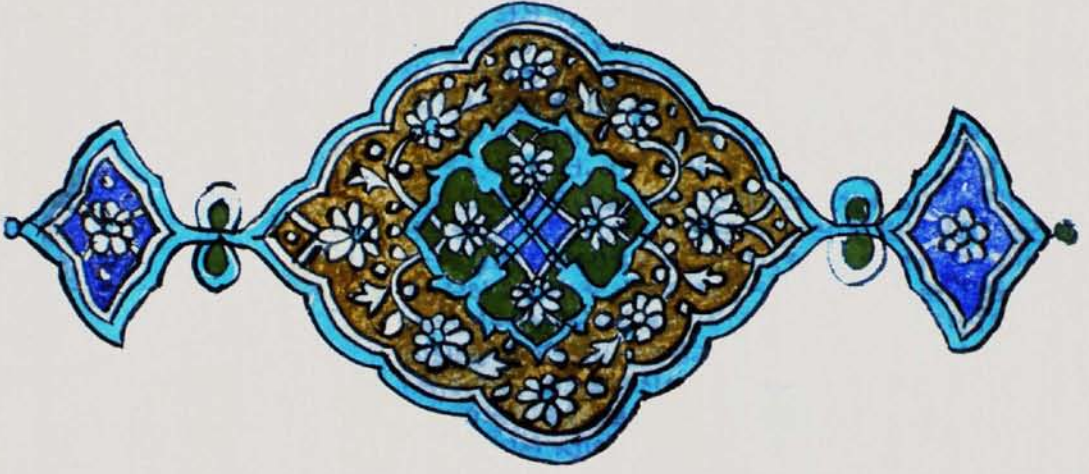
૪(૧) શ્રી અભિનંદનસ્વામી ભગવાન

૪(૨) ઋષભ-ચન્દ્રાનન-વારિષેણ અને વર્દ્ધમાન એ ચાર શાશ્વતા જિનેશ્વર (શુદ્ધ નિમિત્તી પ્રભુ)

શુદ્ધ નિમિત્તી પ્રભુના આલંબનથી ઉપાદાન શક્તિ જાગૃત થતાં સાદિ અનંતકાળ સુધી પૂર્ણપણે પ્રગટેલા ગુણોમાં રમણતા કરતો આત્મા તેનો જ ભોગ કરે છે.

૪(૩) સૂરિમંત્ર પટ્ટ - આની સાધના આચાર્ય ભગવંતો પ્રતિદિન કરે છે. (આલંબન પટ)

વિદ્યા સૌભાગ્ય લક્ષ્મીપીઠ, મંત્રરાજ યોગપીઠજી, સુમેરૂપીઠ એ પંચ પ્રસ્થાને નમો આચારજ ઈદે.
ભવિજન ભજીએજી અવર આદિની ચાલ...

अथ पंचम श्री सुमतिजिन स्तवनम्

॥ कडखानी देशी ॥

अहो श्री सुमतिजिन शुद्धता ताहरी,
स्व गुण पर्याय परिणाम रामी ।
नित्यता एकता अस्तिता इतर युत,
भोम्य भोगी थको प्रभु अकामी ॥
अहो. ॥१॥

અર્થ : હે સુમતિનાથ પ્રભુ ! સ્વગુણ-પર્યાય મેં હી રમણતા કરને વાલે આપકી શુદ્ધતા અતિશય આશ્ચર્યકારક હૈ । ક્યોંકિ આપકી શુદ્ધતા નિત્યતા-અનિત્યતા, એકતા-અનેકતા ઓર અસ્તિતા-નાસ્તિતારૂપ પરસ્પર વિરુદ્ધ ધર્મોં સે યુક્ત હૈ । સાથ હી આપ ભોગ્યજ્ઞાનાદિ ગુણ-પર્યાયોં કે ભોગી હોને પર ભી અકામી-કામના રહિત હૈ, યહ ભી મહાન્ આશ્ચર્ય હૈ ।

અર્થ : હે સુમતિનાથ પ્રભુ ! સ્વગુણ-પર્યાયમાં જ રમણતા કરનારા આપની શુદ્ધતા અતિશય આશ્ચર્યકારક છે ! કારણ કે આપની શુદ્ધતા નિત્યતા- અનિત્યતા, એકતા-અનેકતા, અસ્તિતા-નાસ્તિતારૂપ પરસ્પર વિરુદ્ધ ધર્મોથી યુક્ત છે. તેમ જ આપ ભોગ્ય-જ્ઞાનાદિ ગુણ-પર્યાયના ભોગી હોવા છતાં પણ ‘અકામી’ કામના રહિત છો. એ પણ મહાન આશ્ચર્ય છે !

સ્વો. બાલાવબોધ : અહો ! ઈતિ આશ્ચર્ય, હે શ્રી સુમતિજિન ! પાંચમા પરમેશ્વર ! તાહરી શુદ્ધતા આશ્ચર્યરૂપ છે ! તે શુદ્ધતા કેહવી છે ? કહેતાં પોતાના, ગુણ જ્ઞાનાદિક તથા પર્યાય તે(૧) દ્રવ્ય પર્યાય (૨) ગુણ પર્યાય (૩) દ્રવ્ય-વ્યંજન પર્યાય (૪) ગુણ-વ્યંજન પર્યાય (૫) સ્વભાવ પર્યાય ત્યાં સહભાવિ-ધર્મ તે ગુણ કહિયેં અને ક્રમભાવિ તે પર્યાય કહિયેં.

તથા શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સુત્રે - ॥ ગાથા ॥

“ગુણાણામાસઓ દર્શન, ઇગદ્વાસિયા ગુણા ।

લક્ષણં પજ્જવાણં તુ, ઉમઓ નિસ્સિયા ભવે ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ : ગુણોનું આશ્રયસ્થાન-તે દ્રવ્ય, એક દ્રવ્યને આશ્રિત હોય તે ગુણો અને પર્યાયોનું લક્ષણ એ છે કે, તે (દ્રવ્ય-ગુણ) ઉભયને આશ્રિત હોય છે.

એહવી સ્વ ગુણ-પર્યાયરૂપ સંપદા મધ્યે રમી રહ્યા છો, પર-ભાવથી નિવર્તીને પોતાને ધર્મ રમ્યા છો. વહી, તે શુદ્ધતા કેહવી છે ?

જે નિત્યતા, “તદ્ભાવાવ્યયં નિત્યમ્ ।”

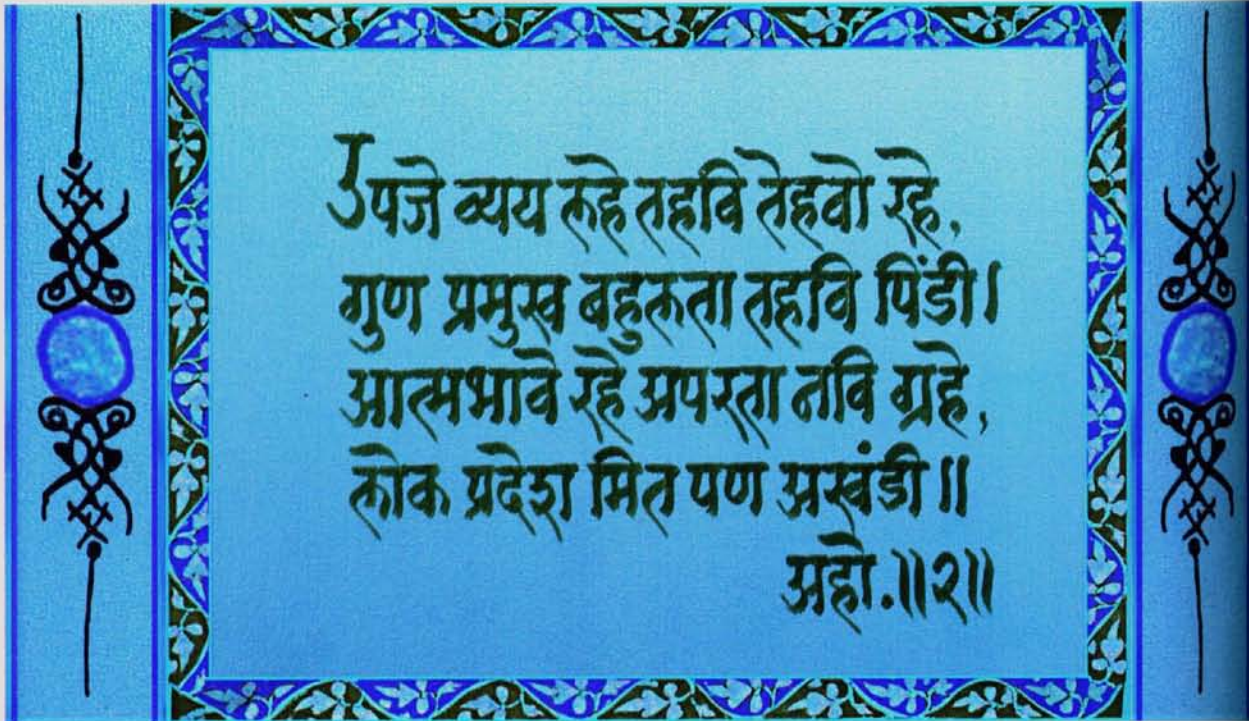
અર્થ : તે (સ્વ) ભાવનું અવિનાશી પણું, તે નિત્ય. તે નિત્યતા તથા એકતા તથા અસ્તિતા, ઈતર કહેતાં બીજા ભેદ અનિત્યતા, અનેકતા, નાસ્તિતા, એટલા ધર્મમયી છે. જે નિત્ય તેહી જ અનિત્ય, જે એક તેહી જ અનેક. જે અસ્તિ તેહી જ નાસ્તિ, માટે આશ્ચર્યરૂપ છે !

વહી, કેહવો છે ?

ભોગ્ય જે પોતાના ગુણ-પર્યાય, તેહનો ભોગી છે તો પણ અકામી એટલે સ્વરૂપનો ભોગી પણ કામના(વાંછના) વિના ભોગવે છે માટે અકામી છે. એટલે સ્વ-ક્ષેત્રથી વેગલો જે પુદ્ગલના વર્ણ-ગંધ-રસ-ફરસનો ભોગ તે વાંછવો પડે-તેને કામના કહિયે. પણ તેનો ભોગી આત્મા નથી આત્મા તો જ્ઞાનાદિક ગુણ જે સ્વ-ક્ષેત્ર વ્યાપકપણે પ્રગટ-ભોગ, તેહનો ભોગી છે. તે ભોગવતાં કામના ન જોઈએ.

માટે કામના વિના ભોગી છે-એ અચરજ જાણવી !

॥ ઇતિ પ્રથમગાવાર્થ : ॥ ૧ ॥

અર્થ : હે પ્રભો ! આપકી ગુણ-પર્યાયમયી શુદ્ધતા કેસી અદ્ભુત હૈ । વહ જિસ સમય ઉત્પન્ન હોતી હૈ ઉસી સમય મેં નષ્ટ હોતી હૈ ઓર ધ્રુવ ભી રહતી હૈ । અર્થાત્ ઉસ શુદ્ધતા મેં નવીન પર્યાય કા ઉત્પાદ ઓર પૂર્વ પર્યાય કા નાશ હોતા હૈ, યહ અનિત્યતા હૈ એવમ્ જ્ઞાનરૂપ મેં યહ ધ્રુવ રહતી હૈ, યહ નિત્યતા હૈ ।

જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, વીર્યાદિ અનેક ગુણ આપ મેં રહે હુએ હૈ, યહ અનેકતા હૈ ઓર સર્વ ગુણોં કા સમૂહરૂપ આત્મા એક હૈ, યહ એકતા હૈ । આપ સદા આત્મ-ભાવ મેં રહતે હૈ, યહ અસ્તિ ધર્મ હૈ ઓર પરભાવ કો આપ કદાપિ ગ્રહણ નહીં કરતે, યહ નાસ્તિ ધર્મ હૈ અર્થાત્ આપમેં સ્વદ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ ઓર ભાવ સે અસ્તિતા હૈ ઓર પર દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ ઓર ભાવ સે નાસ્તિતા મી રહી હુઈ હૈ ।

લોકાકાશ કે પ્રદેશોં જિતને આપકે અસંખ્ય આત્મપ્રદેશ હૈ । ઉનકી અપેક્ષા સે અવયવતા હોને પર મી વે પ્રદેશ કદાપિ આપસે અલગ નહીં હોતે અતઃ આપ અખણ્ડ હૈ । યહ અદ્ભુત આશ્ચર્ય હૈ ।

અર્થ : હે પ્રભુ ! આપની ગુણ-પર્યાયમયી શુદ્ધતા કેવી અદ્ભુત છે ! એ જે સમયે ઉત્પન્ન થાય છે, તે જ સમયે નાશ પામે છે અને ધ્રુવ પણ રહે છે અર્થાત્ તે શુદ્ધતામાં નવીન પર્યાયનો ઉત્પાદ અને પૂર્વ પર્યાયનો નાશ થાય છે-એ અનિત્યતા છે. અને જ્ઞાનપણે એ ધ્રુવ રહે છે-એ નિત્યતા છે.

જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર-વીર્યાદિ અનેક ગુણો આપમાં રહેલા છે-એ અનેકતા છે અને સર્વ ગુણોના સમૂહરૂપ આત્મા એક છે-એ એકતા છે. આપ સદા આત્મ-ભાવમાં રહો છો-એ અસ્તિધર્મ છે અને પર-ભાવને કદી ગ્રહણ કરતા નથી-એ નાસ્તિધર્મ છે. અર્થાત્ આપમાં સ્વ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર કાળ અને ભાવથી અસ્તિતા છે તથા પર દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવથી નાસ્તિતા પણ રહેલી છે.

લોકાકાશના પ્રદેશો જેટલા આપના (અસંખ્ય) આત્મ-પ્રદેશો છે, તેની અપેક્ષાએ-અવયવતા હોવા છતાં તે પ્રદેશો કદી પણ આપનાથી જુદા થતા નથી, તેથી આપ અખંડ છો ! આ અદ્ભુત આશ્ચર્ય છે !

સ્વો. બાલાવબોધ : હવે નિત્યતાદિક ધર્મ કહી સમજાવે છે, સર્વ દ્રવ્ય છ છે. તે મધ્યે કાલ તે ઉપચાર દ્રવ્ય છે. તથા ધર્માસ્તિકાયાદિ પાંચ દ્રવ્ય અસ્તિકાય છે.

તેમાં (૧) ધર્માસ્તિકાય (૨) અધર્માસ્તિકાય (૩) આકાશાસ્તિકાય-એ ત્રણ એકેક દ્રવ્ય છે. (૪) જીવ અનંતા દ્રવ્ય છે. (૫) પુદ્ગલ અનંતા દ્રવ્ય છે.

દ્રવ્યના અગુરુ-લઘુ પર્યાયનું ષટ્ગુણ હાનિ-વૃદ્ધિરૂપ ચક્ર એકદું જલાવર્તની પરેં વર્તે તે એક-દ્રવ્ય. જેનું ચક્ર ભિન્ન પડ્યું તે ભિન્ન-દ્રવ્ય. તે સર્વ દ્રવ્ય ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવયુક્ત છે તે માટે નિત્યાનિત્ય છે.

ઉક્તં ચ વિશેષાવશ્યકભાષ્યે-

“તં જઈ જીવો નાસો, તં નાસો હોડ સબ્બો નત્થિ ।

જં સો ઉપ્પાયવ્યયધુવધમ્માણંતપજ્જાઓ ॥ ૧ ॥” (વિ.મા.ગા.૫૪૩)

પુનઃ

“સબ્બં ચિય પડસમયં, ઉપ્પજ્જઈ નાસણં ય નિચ્ચં ચ ।

એવં ચેવ ય સુહદુક્ખવંધમોક્ષાઈ સ-ભાવો ॥ (વિ.મા.ગા.૫૪૪)

અર્થ : જે જીવનો નાશ થાય છે તે તેનો નાશ સર્વથા નથી હોતો કારણ કે ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવ ધર્માત્મક અનંત પર્યાયવાળો (આત્મા) છે. વળી, સર્વ વસ્તુ પ્રતિ-સમય ઉત્પન્ન થાય છે, નાશ પામે છે અને, નિત્ય રહે છે અને તેથી જ સુખ-દુઃખ, બંધ-મોક્ષ વગેરેનો સદ્ભાવ છે.

ઈહાં યુક્તિનો સમૂહ મહાભાષ્યથી જાણવો.

એમ જીવનો નિત્યાનિત્ય સ્વભાવ છે તે કહે છે, અભિનવ-પર્યાય ઉપજે છે, પૂર્વ-પર્યાય વ્યય થાય છે. યથા-એક પ્રદેશોં અગુરુ-લઘુ પર્યાય અનંતગુણો છે બીજે પ્રદેશોં તેથી અનંતભાગ હીન છે, ત્રીજે પ્રદેશોં અસંખ્યાતગુણ વધતો છે, ચોથે પ્રદેશોં સંખ્યાતગુણ વૃદ્ધિ છે એમ અસંખ્યાત વિભાગ છે.

તે પ્રતિ-સમય પરાવર્તરૂપ છે. તે જિહાં અનંત ગુણ, તિહાં અસંખ્યાત ગુણ થાય. તેથી જે પ્રદેશોં અનંતગુણપણું ટલ્યું-તે વ્યય થયો અને અસંખ્યાતપણાનું ઉપજવું થયું-તે ઉત્પાદ થયો તથા અગુરુ-લઘુ સત્પણે રહ્યો-તે ધ્રુવ જાણવો.

તથા, જોયનું જાણવું-એ જ્ઞાનનો ધર્મ છે તે જોયને પલટવે, જો જ્ઞાન નિત્ય હોય તો જણાય નહીં. જે માટે વિવક્ષિત સમયને વિષે કેવલજ્ઞાન અનંતા અતીત-ધર્મ થયા-તેને જાણે, વર્તમાને અનંતા ધર્મ છે-તેને જાણે તથા અનાગત અનંતા થાશે-તે પણ જાણે. યદ્યપિ થયા, છે, થશે-એ ધર્મ જોયના છે પણ તે સર્વને જાણવાનો ધર્મ જ્ઞાનમાંહે છે અને પર-જોયને જાણંગપણે જ્ઞાન પરાનુયાયી થાતું નથી.

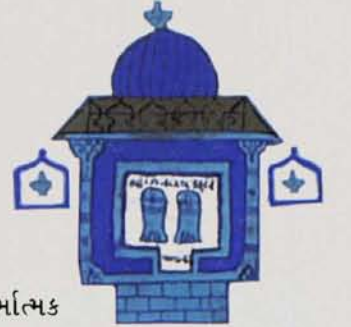
“વિષયભેદાદ્ વિષયિણોઽપિ ભેદઃ, જ્ઞેયભેદાદ્ જ્ઞાનભેદઃ, પુનઃ જ્ઞાન યાવન્તો હિ જ્ઞેયસ્ય પર્યાયાસ્તાવંતસ્તદવભાસકત્વેન જ્ઞાનસ્યાપ્યેષ્ટયા ॥”

ઈતિ વૃહદ્ભાષ્યે ॥

અર્થ : “વિષયના ભેદથી વિષયીનો પણ ભેદ થાય છે અને જોયના ભેદથી જ્ઞાનનો પણ ભેદ થાય છે તેથી, જોયના જેટલા પર્યાયો છે તેટલા સર્વનું જ્ઞાનથી બતાવવાપણું હોવાથી એ જ્ઞાનના પણ તેટલા પર્યાયો અપેક્ષિત છે.”

તથા, જે જ્ઞાન વર્તમાનપણે જાણતો તેહને અતીતપણે જાણે અને જે અનાગત તેહને વર્તમાનપણે જાણે એ જ્ઞાનના પર્યાય ભાસન-વેત્તાદિક, તે સર્વ એવી રીતે પલટે.

તેથી પૂર્વ પર્યાયનો વ્યય, ઉત્તર પર્યાયનો ઉત્પાદ અને જ્ઞાનપણે ધ્રુવ-એમ દર્શન-ચારિત્ર સર્વ ગુણ જાણવા.

માટે, હે શ્રી સુમતિનાથ પ્રભુ ! તમારી શુદ્ધતા કેહવી છે ?

જે સમય ઉપજે, તે સમયે જ વ્યય પામે છે અને તહવિ કહેતાં તો પણ તેહવો રહે કેતાં મૂલ ધ્રુવ-ધર્મ ન મૂકે એટલે ઉપજે-વિણાસે તે ‘અનિત્યતા’ અને ધ્રુવ રહે તે ‘નિત્યતા’-એ બે સ્વભાવ કહ્યા.

તથા એક આત્માને વિષે જ્ઞાનગુણ, દર્શનગુણ, ચારિત્રગુણ, વીર્યગુણ, દાનગુણ, લાભગુણ, ભોગગુણ, અરૂપીગુણ, અગુરુ-લઘુગુણ, અવ્યાભાધગુણ ઈત્યાદિક અનંતા ગુણ છે તે સર્વ ગુણ ભિન્ન-ભિન્ન છે તેથી ‘અનેકતા’ છે તથા તે સર્વ ગુણ સમુદાયરૂપ છે પણ કેવારે ભિન્ન-ક્ષેત્રી ન થાય, તે અનંત ગુણ-પર્યાયનો એક પિંડ એહવો આત્મા છે માટે ‘એકરૂપ’.

વલી, પ્રભુજી તમે કેહવા છો ?

જે સ્વદ્રવ્ય, સ્વક્ષેત્ર, સ્વકાલ, સ્વભાવપણે અસ્તિ છો, તે અસ્તિ-ભાવ કોઈ વારે ટલતો નથી. તેણે હે પ્રભુ ! તમે આત્મભાવે રહો છો પણ કોઈ વારે અપર કેતાં બીજા દ્રવ્યનો ભાવ કેતાં ધર્મ લેતા નથી માટે ‘સ્યાત્ અસ્તિપણે’ છો.

પોતાના ધર્મે રહો છો અને પર-દ્રવ્યનો ધર્મ ‘સ્યાત્ નાસ્તિપણે’ છો.

તે કોઈ વારે તેમ્ને(તેમાં) તે પણે પરિણમતા નથી માટે ‘સ્યાત્ અસ્તિ-નાસ્તિરૂપ’ છો. હવે ઈહાં સપ્તભંગી ઉપજે તે કહે છે -

(૧) ‘સ્વદ્રવ્ય’ તે પોતાના ગુણ અને પર્યાયનો સમુદાય તથા ‘સ્વક્ષેત્ર’ તે પોતાનો અગુરુ-લઘુ સ્વભાવ વિભાગીકૃત અસંખ્યાત પ્રદેશ. ‘સ્વકાલ’ તે ઉત્પાદ-વ્યયરૂપ પ્રવર્તના. ‘સ્વભાવ’ તે અનંતા જ્ઞાનના પર્યાય, અનંતા દર્શનના પર્યાય, અનંતા ચારિત્રના પર્યાય, અનંતા અગુરુ-લઘુ પર્યાય. તેણે ‘સ્યાત્ અસ્તિ’-એ પહેલો ભાંગો થયો.

(૨) પરદ્રવ્ય, પરક્ષેત્ર, પરકાલ, પરભાવપણે ‘સ્યાત્ નાસ્તિ’-એ બીજો ભાંગો.

(૩) તથા ‘અસ્તિ’, ‘નાસ્તિ’-એ બે વસ્તુ-ધર્મે રહ્યા છે માટે ‘સ્યાત્ અસ્તિ’ સ્યાત્ નાસ્તિ’ -એ ત્રીજો ભાંગો થયો.

(૪) એહવા ધર્મ એક વસ્તુમાં એક સમયે છે અથવા વસ્તુ મધ્યે અનંતા ધર્મ વચને ગોચર નહીં એહવા અવક્તવ્ય છે તેથી ‘સ્યાત્ (કથંચિતપણે) અવક્તવ્ય’-એ ચોથો ભાંગો થયો.

(૫) તે અવક્તવ્યપણું ‘અસ્તિ’ ધર્મનું પણ છે માટે ‘સ્યાત્ અસ્તિ-અવક્તવ્ય’-એ પાંચમો ભાંગો થયો.

(૬) તે અવક્તવ્યપણું ‘નાસ્તિ’ ધર્મનું પણ છે તે માટે ‘સ્યાત્ નાસ્તિ-અવક્તવ્ય’-એ છઠો ભાંગો.

(૭) એહવો વસ્તુ-ધર્મ સમુદાય પર્યાયપણે ‘સ્યાત્ અસ્તિ-નાસ્તિ યુગપત્-અવક્તવ્ય’ એ પદાર્થ-ધર્મ છે, એ સાતમો ભાંગો થયો.

એ સામાન્યે સપ્તભંગી કહી.

તેમજ નિત્ય તથા અનિત્યની સપ્તભંગી, એક તથા અનેકની સપ્તભંગી, વક્તવ્ય તથા અવક્તવ્યની સપ્તભંગી, ગુણ-પર્યાયની સપ્તભંગી તથા દ્રવ્યાસ્તિક-પર્યાયાસ્તિકની સ્તભંગી-એમ અનંતી સપ્તભંગી વસ્તુ-ધર્મે છે.

તે સપ્તભંગીયે સર્વ પદાર્થ પોતાના સ્વભાવને પલટતા નથી. તે કારણે હે પ્રભુજી ! તુમે અસ્તિ-નાસ્તિપણે છો, સ્વ-ધર્મપણે રહો છો, પર-ધર્મ ગ્રહણ કરતા નથી.

વલી, હે પ્રભુ ! તમે કેહવા છો ?

તો કે ચઉદ રાજલોકના જેટલા આકાશ-પ્રદેશ છે તેટલા તમારા આત્મ-પ્રદેશ છે એટલે અસંખ્યાત પ્રદેશી છો. પણ તે અસંખ્યાત-પ્રદેશનું સ્વરૂપ જે ષટ્ગુણ હાનિ-વૃદ્ધિરૂપ, અગુરુ-લઘુ પર્યાયનું તરતમયોગે-વિભાગપણે રહેવું, શુંખલા-અવયવની પરે જ્ઞાનાદિ ગુણોનું અવસ્થાન-ક્ષેત્ર, ક્ષયોપશમ કાલ, કાર્યાભ્યાસે તરતમતા વગેરે તેહનું સ્વરૂપ કમ્પપયડી વિષે યોગસ્થાન-અધિકારે તથા બૃહત્ કલ્પભાષ્ય મધ્યે સંયમશ્રેણિ-અધિકારથી જાણજો. તથા ક્ષાયિક-ભાવે સર્વ ગુણની સામાન્યતા, પરંતુ અગુરુ-લઘુ પર્યાયનું તારતમ્ય સદા છે તેથી પ્રદેશ-ધર્મ છે.

અથવા સર્વ ગુણ-પર્યાય તુલ્ય વિભાગે અસંખ્યાત-પ્રદેશપણે વેહેંચાય તેથી ‘અસંખ્યાત પ્રદેશી છો. પણ કોઈ વારે જૂદા ખંડાતા નથી, માટે અખંડરૂપ છો એટલે અસંખ્યાતા-પ્રદેશરૂપ અવયવતા છે પણ ભિન્ન થાય નહીં-તે આશ્ચર્ય જાણવું !

॥ इति द्वितीयगाथायः ॥ २ ॥

૫(૨)

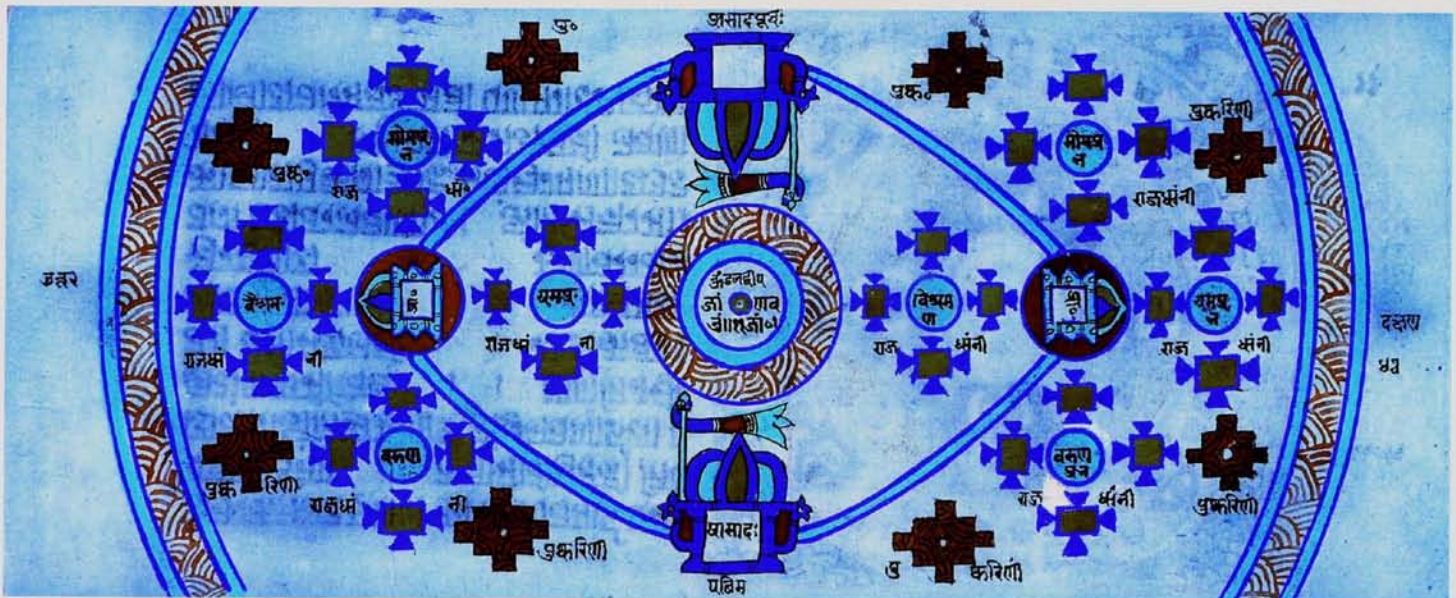
વિવંદરિકા બુદ્ધસુક્કાડીવમંગલમણીય
 ૧ મગમયનકયદસઅમીય વવવવકા
 મામાતિયાવવસુ ॥૪૮॥ રકારમાડાય
 ણમણ શગવીસકા ॥ રમાદિયાકમમો
 મમુઅલાગાવા ॥ દિાડાસવા
 કંવરરુદાડા ॥ ૪૯॥ અદા
 કવિદાગારા ૫૦ ॥ લિદમમારમા
 જાડસવિમાણા વિં તરનગારદિંતા મ
 વિવિધગુણાશમજંતિ ॥૫૧॥ રાડાડાગાડગ
 મદિતાગા ૫૨ ॥ નંદયાલાગાડગાડવ
 દાડવિમાણામં મવિવદાઅદમુવત્તં ૫૩ ॥ ૫

॥રાનીચરગા	૨	શુભ
॥મંગલયુદ્ધ	૩	શુભ
દુદ્ધમાતિ	૩	જાણ
સુકયુદ્ધ	૩	જાણ
સુધયુદ્ધ	૪	જાણ

સ્વાતિ	૪	અચર	અચર
ગુલ	૪	જાણ	જાણ
ગુલ	૪	જાણ	જાણ
ગુલ	૪	જાણ	જાણ

વંચાસવાવિમાન	૪૪	જાણ
સુર્યવિમાન	૪૪	જાણ
તારકા	૪૪	જાણ
જાનિશ્ચક્ત	૪૪	જાણ

૫(૩)

૫(૪)

કાર્ય-કારણપણે પરિણમે તહવિ ધ્રુવ,
કાર્ય ભેદે કરે પણ અભેદી ।
કર્તૃતા પરિણમે નવ્યતા નવિ રમે,
સકલ વેત્તા થકો પણ અવેદી ॥
અહો ॥૩॥

અર્થ : પ્રભો ! આપકે ઉપાદાન-કારણરૂપ જ્ઞાનાદિ સર્વ ગુણ અપને-અપને કાર્ય (જ્ઞાપ્તિ આદિ) રૂપ મેં પરિણત હોતે હૈં, ઇસલિએ ઉત્પાદક અને વ્યય ધર્મ હૈં અને અનકા અભાવ કમી નહીં હોતા, યહ ધ્રુવ ધર્મ હૈં । જ્ઞાન ગુણ જ્ઞાનને કા અને ચારિત્ર ગુણ સ્થિરતા કા, ઇસ તરહ સર્વ ગુણ અપને-અપને ભિન્ન કાર્ય કો કરતે હૈં, યહ ભેદ સ્વભાવ હૈં । ઇસ પ્રકાર કાર્ય કે ભેદ સે અનેકતા હૈં । ઇન સર્વ ગુણોં મેં કાર્યભેદ હોને પર ભી વે ગુણ આત્મા સે અલગ નહીં હોતે ઇસલિએ અભેદરૂપ હૈં, યહ એકતા હૈં ।

હે પ્રભો ! આપ કર્તા હોને સે પ્રતિસમય અપને કાર્ય મેં પરિણત હોતે હૈં તો ભી કોઈ નવીનતા કો પ્રાપ્ત નહીં કરતે હૈં । આપ પ્રતિ સમય ગુણ-પર્યાયરૂપ કાર્ય કો કરતે હૈં તો ભી અસ્તિ ધર્મ તો કાયમ રહતા હૈં । ઇસી તરહ પ્રભુ સર્વ દ્રવ્ય કે ગુણ-પર્યાયોં કે તથા ભૂત-ભવિષ્ય-વર્તમાન આદિ કાલ કે વેત્તા(જ્ઞાતા) હૈં તો ભી વે ત્રિનોં વેદ સે રહિત હોને સે અવેદી હૈં ।

યહ આશ્ચર્યકારક વાત હૈં ।

અર્થ : પ્રભુ ! આપના ઉપાદાન-કારણરૂપ જ્ઞાનાદિ સર્વ ગુણો પોત-પોતાના કાર્ય(જ્ઞાપ્તિ આદિ)રૂપે પરિણમે છે તેથી ઉત્પાદક તેમ જ વ્યય ધર્મ છે અને તેઓનો અભાવ કદી થતો નથી. એ ધ્રુવ ધર્મ છે. જ્ઞાન ગુણ જાણવાનું, ચારિત્ર ગુણ સ્થિરતાનું-એમ આપના સર્વ ગુણો પોત-પોતાનાં ભિન્ન-ભિન્ન કાર્યને કરે છે-એ ભેદ સ્વભાવ છે. એમ કાર્ય-ભેદે અનેકતા છે. એ બધા ગુણોમાં કાર્ય-ભેદ હોવા છતાં તે ગુણો આત્માથી જુદા થતા નથી એથી અભેદરૂપ છે તે એકતા છે.

હે પ્રભુ ! આપ કર્તા હોવાથી પ્રતિ-સમયે પોતાના કાર્યમાં પરિણમો છો છતાં કોઈ નવીનતા પામતા નથી. પ્રતિ-સમયે ગુણ-પર્યાયરૂપ કાર્યને કરો છો છતાં અસ્તિ-ધર્મ તો કાયમ રહે છે. તેમ જ, પ્રભુ સર્વ દ્રવ્યના, ગુણ-પર્યાયોના તથા ભૂત-ભવિષ્ય-વર્તમાન આદિ કાલના વેત્તા(જ્ઞાતા) છે છતાં તેઓ ત્રણે વેદથી રહિત હોવાથી અવેદી છે-એ વિસ્મયકારક બીના છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : વલી ઉત્પાદક-વ્યયરૂપ ધર્મ કહે છે-

જીવ દ્રવ્યને વિષે જેટલા ગુણ છે તે સર્વ પોતાનું કાર્ય કરે છે અને ઉપાદાનરૂપ કારણ તેહી જ કાર્ય થાય છે.

ઈહાં કોઈ કહેશે જે- ‘પૂર્વ કાલે કારણ, પશ્ચાત્ કાલે કાર્ય’- એ તો જમાલીનો મત છે. જો કારણકાલ-કાર્યકાલ ભિન્ન હોય તો કારણકાલ વિનાશોં, તદનંતર કાર્યકાલે કારણ વિના કાર્યોત્પત્તિ થાય અને કારણ વિના કાર્ય માનતાં અનેક દોષ થાય. તેવારેં ઘટે પટ-કાર્ય થાય, પટે ઘટ-કાર્ય થાય. માટે કારણ વિના કાર્ય નથી એટલે કારણભાવ તથા કાર્યભાવ-એ બે એક સમયે છે-એ જૈનની શ્રદ્ધા છે.

શ્રી વિશેષાવશ્યક મધ્યે ઘણું વખાણું છે. જો બાહ્ય ઉત્પન્ન કારણ-કાર્ય વિષે એક કાલતા છે તો સહજ અકૃત્રિમ કારણ-કાર્યતા એક સમયે જ હોય. તે માટે જીવનો કેવલજ્ઞાન ગુણ તે વિશેષભાવ સર્વ જાણે છે તિહાં, સર્વનું જાણવું-તે કાર્ય છે અને જ્ઞાન ગુણ જાણવા રીતે પ્રવર્તે-તે કારણ છે. તેહ જ સમયે કારણ કાર્યપણે પરિણમે છે અને જ્ઞાન ગુણપણે સદા ધ્રુવ છે.

તેમ કેવલદર્શનાદિ ગુણ અનંતા છે તે સર્વ એ રીતે પરિણમે છે. કારણતા-વ્યય, તિહાં જ કાર્યતા-ઉત્પાદક, કાર્યતા-વ્યય તિહાં જ કારણતા-ઉત્પાદક-ઈમ સર્વ દ્રવ્યને વિષે ઉત્પાદક-વ્યય ધર્મ છે.

ઈહાં કોઈ કહે છે જે-ઉત્પાદક-વ્યય સ્વતઃ નથી, પર-પ્રત્યયી છે.

એમ કહે છે તે તેની ભૂલ છે. જે પર-પ્રત્યયી ધર્મ તે લક્ષણ ન થાય, લક્ષણ તે સ્વ-ધર્મનું જ થાય.

તિહાં શ્રી શ્વેતાંબરગણી તત્ત્વાર્થ-ટીકાકારની સાખ લખે છે-

“અથ યે વ્યાચક્ષતે વ્ય-ગોત્પાદૌ ન સ્વતો વ્યોમ્નઃ કિન્તુ પરપ્રત્યયાજ્ઞાયેતેઽવગાહક-સન્નિધાનાયત્તાવુત્પાદવ્યયાવિતિ તેષાં કથમ-લોકાકાશેઽવગાહકાભાવાત્, અર્ધવૈશસં ચ સતો લક્ષણં લક્ષણસ્ય સાધ્યવ્યાપિત્વં ચેષ્યતે, સ્થિત્યુત્પાદવ્યયત્રયમિતિ ।

અત્રોચ્યતે, ય એવં મહાત્માનસ્તર્કયન્તિ સ્વબુદ્ધિવલેન પદાર્થસ્વરૂપમ્, તેઽત્ર નિપુણતરમનુયોક્તવ્યાઃ, કથમેતત્ ?

વયં તુ વિસૂરસાપરિણામેન સર્વવસ્તૂનામુત્પાદાદિત્રયમિચ્છામઃ પ્રયોગપરિણત્યા જીવપુદ્ગલાનામિત્યં તાવદસ્મદ્દર્શનમવિરુદ્ધસિદ્ધાન્તસદ્ભાવમ્, અસ્મદુક્તાર્થાનુગુણમેવ ચ ભાષ્યકારેણાપ્યુચ્યતે ॥”

અર્થ : હવે જેઓ કહે છે કે, ઉત્પાદ અને વ્યય આકાશના પોતાના નથી પરંતુ અન્ય (દ્રવ્ય)ના કારણે થાય છે. ઉત્પાદ અને વ્યય ધર્મ અવગાહના સાનિધ્યથી આશ્રિત છે તેથી અલોકાકાશમાં અવગાહક-ધર્મનો અભાવ હોવાથી ત્યાં ઉત્પાદ-વ્યય કેવી રીતે ઘટી શકે ? માટે વસ્તુનું લક્ષણ અડધું કપાયેલ છે, લક્ષણમાં સાધ્ય-વ્યાપિત્વ અપેક્ષિત છે.

સ્થિતિ, ઉત્પાદ અને વ્યયત્રય-એ પ્રમાણે (વસ્તુનું લક્ષણ છે).

અહીં કહેવાય છે કે, જે મહાત્માઓ પોતાની બુદ્ધિના બળથી આ પ્રમાણે પદાર્થના સ્વરૂપ અંગે તર્ક કરે છે, તેઓને હોંશિયારીપૂર્વક આ વિષયમાં જોડવા જોઈએ.

પ્રશ્ન:- આ કેવી રીતે થઈ શકે ?

જવાબ:- અમે તો સર્વ વસ્તુઓનો વિસૂરસા(વિઘટન) થવાનો પરિણામ(સ્વભાવ) હોવાથી જીવ અને પુદ્ગલોના સંયોગ-સ્વભાવથી ઉત્પાદ-આદિ ત્રણને માનીએ છીએ.-આ પ્રમાણે ખરેખર અમારું (જૈન)દર્શન અવિરોધી છે.

અમારા વડે કહેવાયેલ અર્થને અનુસારે જ સિદ્ધાંતનો સદ્ભાવ ભાષ્યકાર વડે પણ કહેવાયો છે. એ વચન જોઈ શ્રદ્ધા યથાર્થ કરવી.

માટે હે પ્રભુજી ! તમારા ગુણ કાર્યપણે-કારણપણે પરિણામે છે તેથી ઉત્પાદ-વ્યય છે અને ગુણનો અભાવ થતો નથી તે ધ્રુવ ધર્મ છે. તેથી ‘સ્યાત્ નિત્યં-સ્યાત્ અનિત્યં’ -એ સ્વરૂપ છે, તે અચરિજ જેહવું છે !

કાલની અપેક્ષાએ પરપણો કહે તેહને કહીયે જે-કાલ તો પંચાસ્તિકાયથી ભિન્ન નથી તે માટે પરપણો શ્યાને કહો છો ?

વલી જીવ દ્રવ્ય મધ્યે જેટલા ગુણ છે તે સર્વ ભિન્ન-ભિન્નપણે પોતાના કાર્ય કરે છે. જ્ઞાન તે જાણવારૂપ કાર્ય કરે છે, દર્શન તે દેખવારૂપ કાર્ય કરે છે, સમકિત તે નિર્ધાર-કાર્ય કરે છે, ચારિત્ર તે ચિરંતારૂપ કાર્ય કરે છે, અમૂર્ત ગુણ અરૂપીપણે કાર્ય કરે છે-એમ સર્વ ગુણ પોતાના કાર્યના કર્તા છે. એવો કાર્યભેદ કહેતાં જુદા-જુદાપણે કરે તે વસ્તુમાં અનેકતા સ્વભાવ છે તેથી ભેદ સ્વભાવ છે.

પણ તે કાર્ય-ધર્મનું કારણ કોઈ દ્રવ્યે તથા ક્ષેત્રે જુદું થતું નથી તેથી અભેદરૂપ છે. જેમ સુવર્ણ મધ્યે પીતતા-ગુરુતા-સ્નિગ્ધતા એ કાર્ય-ભેદે ત્રણ ધર્મ પામીયે છૈયે, પરંતુ કેવારે ભિન્ન થાતા નથી તિમ જીવના અનંત ગુણ ભિન્ન-ભિન્ન કાર્ય કરે છે પરંતુ વસ્તુ-ધર્મે ભિન્ન નથી. કાર્ય તો સર્વ ભેદે કહેતાં ભિન્નપણે કરે છે પણ અભેદી કહેતાં ભેદરહિત છે.

વલી, પ્રતિસમય કર્તૃતાપણે પરિણામે છે એટલે પંચાસ્તિકાય મધ્યે ચાર અસ્તિકાય તે અકર્તા છે અને એક જીવાસ્તિકાય સ્વતંત્ર કર્તા છે.

જે સ્વાધીનપણે કારણાવલંબી થઈ કાર્યને નિપજાવે-તે કર્તા.

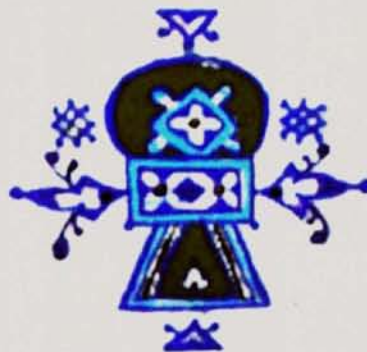
તથા જેમ પર કાર્ય ઘટ, તેનો કર્તા કુંભકાર, તેમ જ્ઞાનાદિ કાર્યનો કર્તા જીવ છે માટે કર્તૃતાપણે પરિણામે છે પણ કાંઈ નવ્યપણે નથી રમતો એટલે જે પ્રતિ-સમયે પર્યાયને કરે પણ કાંઈ નવો નથી કરતો, અસ્તિ-ધર્મ છે તેમજ રહે છે.

વલી, કેહવા છો ?

જે સકલ કહેતાં સર્વ દ્રવ્ય છે, તેહના ગુણ-પર્યાય સ્વભાવ, તેના ઉત્પાદરૂપ-વ્યયરૂપ-ધ્રુવરૂપ અતીત-અનાગત-વર્તમાન કાલ, તે સર્વ ત્રણે કાલના વેત્તા કહેતાં જાણ છો એટલે એ સર્વને જાણો છો પણ અવેદી કહેતાં પુરુષ-સ્ત્રી-નપુંસકરૂપ વેદરહિત છો.

માટે, વેત્તા થકા પણ વચનધર્મે અવેદી છો-એ અચરિજ જાણવું !

॥ ઇતિ તૃતીયગાથાર્થ ॥ ૩ ॥

શુદ્ધતા બુદ્ધતા દેવ પરમાત્મતા,
સહજ નિજ ભાવ ભોગી અયોગી ।
સ્વ-પર ઉપયોગી તાદાત્મ્ય સત્તા રસી,
શક્તિ પ્રયુજતો ન પ્રયોગી ॥
મહો. ॥૪॥

અર્થ : હે પ્રભો ! સર્વ પુદ્ગલોં કે સંગ રહિત આપકી શુદ્ધતા છે । કેવલજ્ઞાન-દર્શનરૂપ બુદ્ધતા છે । અપને સ્વરૂપ મેં રમણ કરને સે આપ દેવ હૈં । જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મોં સે રહિત આપકા પરમાત્મપન છે । આપ સહજ નિજ સ્વભાવ કે ભોગી હૈં તથાપિ અયોગી (મન, વચન ઓર કાયા કે યોગ સે રહિત) હૈં । સ્વ-આત્મા ઓર પર-પુદ્ગલાદિ સર્વ દ્રવ્યોં કે ઉપયોગી (જ્ઞાતા એવં દૃષ્ટા) હોને પર ભી તાદાત્મ્યભાવ સે રહી હુઈ શુદ્ધ-શ્રદ્ધા કે હી આપ રસિયા હૈં ।

હે પ્રભો ! આપ મેં પૂર્ણરૂપ સે પ્રકટ હુઈ કર્તૃત્વ-ભોક્તૃત્વ આદિ સર્વ શક્તિયોં સ્વ-સ્વ કાર્ય મેં પ્રવૃત્ત હોને પર ભી આપ અપ્રયોગી હૈં અર્થાત્ ઇન શક્તિયોં કો પ્રયુક્ત કરને કે લિએ આપકો કોઈ પ્રયોગ-પ્રયાસ નહીં કરના પડતા । સ્વતઃ હી શક્તિયોં કા પ્રવર્તન હુઆ કરતાં છે । યહ ભી એક આશ્ચર્ય છે ।

અર્થ : હે પ્રભુ ! સર્વ પુદ્ગલોના સંગથી રહિત આપની શુદ્ધતા છે, કેવલજ્ઞાન-દર્શનરૂપ બુદ્ધતા છે. પોતાના સ્વરૂપમાં રમણ કરતા હોવાથી આપ દેવ છો, જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મોથી રહિત આપનું પરમાત્મપણું છે.

તેમ જ આપ સહજ નિજ-સ્વભાવના ભોગી છો છતાં અયોગી (મન, વચન અને કાયાના યોગથી રહિત) છો. સ્વ-આત્મા અને પર-પુદ્ગલાદિ સર્વ દ્રવ્યોના ઉપયોગી (જ્ઞાતા અને દૃષ્ટા) હોવા છતાં તાદાત્મ્ય ભાવે રહેલી શુદ્ધ શ્રદ્ધાના જ આપ રસિયા છો.

હે પ્રભો ! આપમાં પૂર્ણપણે પ્રગટેલી કર્તૃત્વ, ભોક્તૃત્વ આદિ સર્વ શક્તિઓ સ્વ-સ્વ કાર્યમાં પ્રવૃત્ત હોવા છતાં આપ અપ્રયોગી છો અર્થાત્ એ શક્તિઓને પ્રવર્તાવવા માટે આપને કોઈ પ્રયોગ-પ્રયાસ કરવો પડતો નથી, સ્વતઃ એ શક્તિઓનું પ્રવર્તન થયા કરે છે. આ પણ એક આશ્ચર્ય જ છે !

સ્વો. બાલાવબોધ : વલી, શુદ્ધતા તે સકલ પુદ્ગલરૂપ સંકરતા રહિત. બુદ્ધતા કહેતાં કેવલજ્ઞાન-દર્શનરૂપ સંપૂર્ણ બોધરૂપ છો. દેવ કહેતાં પોતાનું સ્વરૂપ તેણે દિવ્યતિ કહેતાં રમણશીલ-તે દેવ કહિયે. પરમાત્મતા કહેતાં પરમાત્માપણું સંપૂર્ણ ભોગવો છો એટલે પોતાનો આત્મા જે જ્ઞાનાવરણાદિક કર્મથી રહિત છે-તે પરમાત્મા નિષ્પન્ન આત્મા, તે ભાવ પામ્યા છો.

વલી, સહજ કહેતાં સ્વભાવના અકૃત્રિમ એવા નિજ કહેતાં પોતાના ભાવ તે જ્ઞાનાદિક અનંત ધર્મ, તેહના ભોગી કહેતાં પોતાના ભોગ-આસ્વાદનવંત છો.

વલી, કેહવા છો ?

અયોગી કહેતાં મન-વચન-કાયારૂપ યોગ, તેથી રહિત છો. ક્ષયોપશમી વીર્ય, તેહને ચલનપણે વર્તે-તે યોગ કહિયે.

તિહાં ભાષા-વર્ગણા, શરીર-વર્ગણા તથા મનોવર્ગણા, તે જિહાં અવષ્ટંભહેતુ છે તે અવષ્ટંભક-તે દ્રવ્ય-યોગ કહિયે. અને જે અવષ્ટંભગ્રાહક વીર્ય-પરિણામ તે પહેલો પરિણામન-બીજો અવલંબન-ત્રીજો ગ્રહણરૂપ, એ ત્રણ શક્તિને ભાવ-યોગ કહિયે. એહવું જે યોગ-પરિણામન, તેથી રહિત છો કારણ કે યોગ જે છે તે આશ્રવ છે અને સિદ્ધ આત્મા તો સંપૂર્ણ સંવરમયી છે.

વલી, પ્રભુજી ! તમે કેહવા છો ?

જે સ્વ કહેતાં પોતાનું આત્મ-તત્ત્વ, તેહના ઉપયોગી કહેતાં જાણ તથા પર-આત્મા તે બીજા અનંતા જીવ તથા સર્વ પુદ્ગલ તથા ધર્મ-અધર્મ-આકાશ અને કાલ, તે સર્વના જાણ છો એટલે સ્વ તથા પર-એ બેના જાણ પણ તાદાત્મ્ય કહેતાં તન્મયપણે રહ્યો જે પોતાનો સત્તા-ધર્મ, તેહના રસીયા છો-આસ્વાદી છો એટલે 'જાણંગ' સ્વ-પર બેના છો, પણ ભોગી એક આત્મ-ધર્મના જ છો !

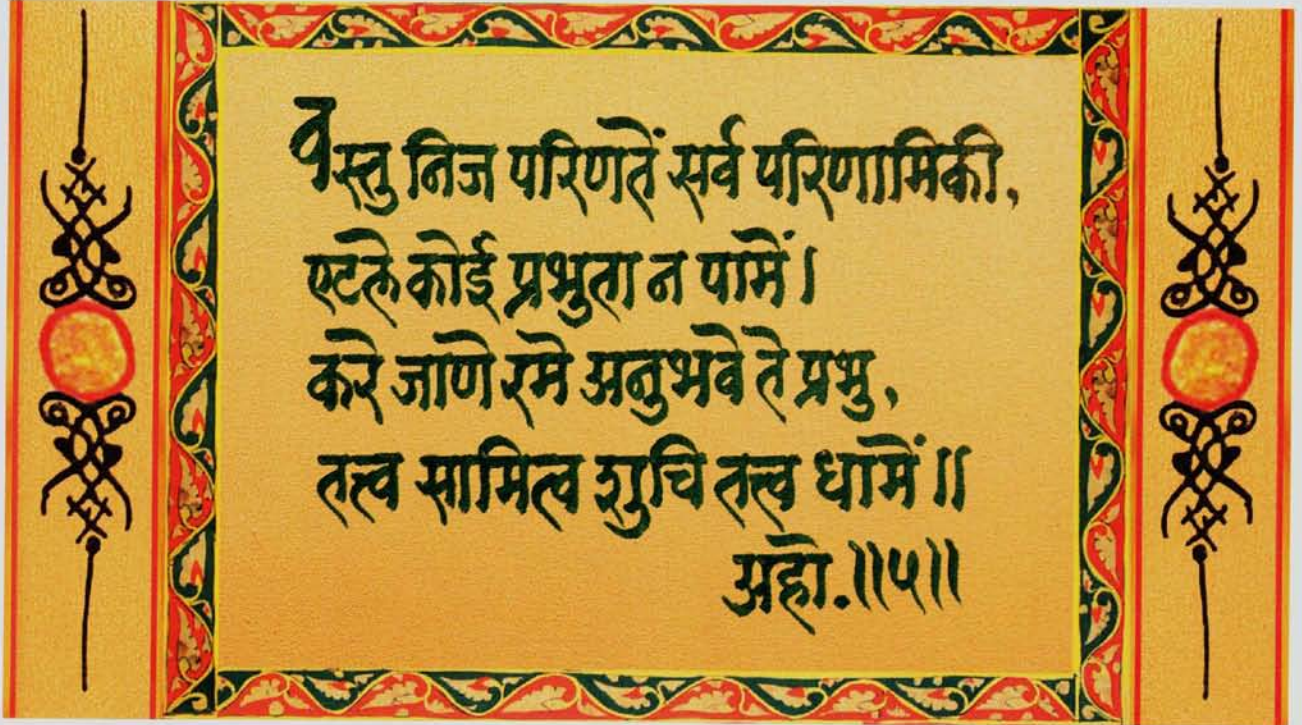
ઈહાં કોઈ કહેશે જે-જાણંગ બેના છે તો ભોગી બેના કેમ નથી ? તેને કહેવું જે, પર-ભાવ મધ્યે ભોગ-ધર્મ નથી માટે આત્મા પર-ભાવનો ભોગી નથી, સ્વ-ભોગી જ છે. પર-ક્ષેત્રે રહ્યો જે ધર્મ તે ભોગવાય નહીં, સ્વ-ક્ષેત્રી ધર્મ ભોગવાય !

વલી, કેહવા છો ?

પ્રભુ તમારી અનંતી શક્તિ છે. તે સકર્મા જીવની સર્વ શક્તિ દબાણી છે અને તમે સાધ્ય-સાધકભાવ કરીને સર્વ કર્મ-પડવને દલવે કરીને સર્વ શક્તિ પ્રગટ કરી છે અને તે સર્વ શક્તિની ભિન્ન ભિન્ન પ્રવૃત્તિ છે. તે સર્વ શક્તિને પ્રયુજતા છો એટલે સર્વ કર્તૃત્વ, ભોક્તૃત્વ, જ્ઞાયકત્વ, પારિણામિકત્વ, ગ્રાહકત્વ, આધારત્વાદિ શક્તિ પ્રવર્તે છે પણ કોઈ શક્તિ અણપ્રવર્તી રહેતી નથી.

તથાપિ ન પ્રયોગી કહેતાં શક્તિ પ્રવર્તાવતાં કોઈ જાતિનો પ્રયોગ કહેતાં પ્રયાસ-ઉદ્યમ-વિકલ્પ કરવો પડતો નથી. એટલે સર્વ શક્તિ સહેજે પ્રવર્તે છે.

॥ इति चतुर्थगाथाय ॥ ४ ॥

અર્થ : इस प्रकार नित्यानित्य धर्मवाले सर्व द्रव्य अपनी परिणति (स्वधर्म) में परिणत होने से परिणामी हैं परन्तु इतने मात्र से वे सब द्रव्य प्रभुता-महानता नहीं प्राप्त कर सकते । परन्तु जो अपने स्वभाव का कर्ता हो, वस्तुमात्र का ज्ञाता हो, स्वगुण में रमण करने वाला हो, आत्मस्वभाव का अनुभव करने वाला हो तथा वस्तुस्वभाव का स्वामी हो तथा शुद्ध सिद्धता का धाम हो वह प्रभु-परमेश्वर कहा जाता है ।

અર્થ : આ રીતે નિત્યાનિત્ય ધર્મવાળા સર્વ દ્રવ્ય પોતાની પરિણતિ(સ્વ-ધર્મ)માં પરિણમતાં હોવાથી પરિણામી છે પરંતુ એટલા માત્રથી તે સર્વ દ્રવ્યો પ્રભુતા-મહાનતા પામી શકતાં નથી. પરંતુ, જે પોતાના સ્વભાવનો કર્તા હોય, વસ્તુ-માત્રનો જ્ઞાતા હોય, સ્વ-ગુણોમાં રમણ કરનારો હોય, આત્મ-સ્વભાવનો અનુભવ કરનારો હોય તેમ જ વસ્તુ-સ્વભાવનો સ્વામી હોય તથા શુદ્ધ-સિદ્ધતાનું ધામ હોય તે પ્રભુ-પરમેશ્વર કહેવાય છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : હવે નિત્ય-અનિત્ય, એક-અનેક, અસ્તિ-નાસ્તિ, ભેદ-અભેદ ઈત્યાદિક અનંત ધર્મ પ્રભુમાં છે તે માટે પરમેશ્વરપણું છે તેની ઊલખાણ કરવાને કહે છે જે-

નિત્યાનિત્યાદિક ધર્મ તો સર્વ દ્રવ્યમાં છે એટલે વસ્તુ કેતાં જીવાદિ પદાર્થ, તે નિજ પરિણતિયે કેતાં પોતાની સ્વાદ્વાદ પરિણતિયે, સર્વ કેતાં સમસ્ત દ્રવ્ય, પરિણામિકી કેતાં પરિણામી છે એટલે નિત્યાનિત્યાદિકપણું સર્વ પરિણામી છે પણ તેથી નિત્યાનિત્યાદિક ધર્મ કોઈ પરમેશ્વરપણું ન પામે. સર્વ દ્રવ્ય સાધારણ-ધર્મી, માટે એમાં શી અધિકાઈ ? એટલે કેતાં એથી, કોઈ કેતાં હરેક દ્રવ્ય, તે પ્રભુતા કેતાં મોટાઈપણું, ન પામે કેતાં પામે નહીં.

તો કેમ પામે ? તે કહે છે-કરે કેતાં પોતાના ધર્મને કર્તાપણું કરે એટલે બીજા અજીવાદિ પાંચ દ્રવ્ય તે સર્વ ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવપણું પરિણામે છે પણ કર્તા નથી, જીવ-દ્રવ્ય તે કર્તા છે.

તે શા માટે ?

જે બીજા સર્વ દ્રવ્યના ધર્મ પ્રતિ-પ્રદેશોં છે અને તે પ્રદેશે-પ્રદેશેં પ્રવર્તે છે પણ એક પ્રદેશને બીજા પ્રદેશનું સહાય...એમ એકદું પ્રવર્તન નથી અને જીવ-દ્રવ્યને પ્રદેશેં ધર્મ અનંતા છે અને તે-તે પ્રદેશેં રહ્યા પ્રવૃત્તિ કરે છે પણ તે સર્વ પ્રદેશેં સમુદાય મલીને એકઠી પ્રવૃત્તિ કરે છે માટે જીવ-દ્રવ્ય કર્તા છે. તેથી સ્વ-સ્વ-ધર્મને કરે છે, એ કર્તાપણું તે-ઈશ્વરતા છે.

તથા, અજીવ-દ્રવ્ય મધ્યે પણ અનંતા ગુણ-અનંતા પર્યાય છે પણ તે દ્રવ્ય પોતાના ગુણને જાણતા નથી અને આત્મા જ્ઞાનાદિક અનંતા આત્મ-ગુણ તથા અનંતા પર-દ્રવ્ય, તેથી અનંતગુણા પર-ગુણ, તે સર્વને જાણે છે માટે જાણપણું તે અસાધારણ-ધર્મ છે.

તથા, સ્વ ચારિત્ર ગુણો કરી આત્મા પોતાના ગુણને વિષે રમે છે અને અજીવ-દ્રવ્ય તે સ્વ-ધર્મે રમી શકતા નથી. તથા, આત્મા સ્વભાવ-ધર્મને ભોગવે છે તેથી સ્વરૂપાનુભવી છે. માટે, જે કર્તા હોય તે ભોક્તા હોય પણ જે કર્તા નથી તે ભોક્તા નથી. તેથી અનુભવ-ધર્મ તે આત્માને વિષે જ છે માટે જે કર્તા, જે જ્ઞાતા, જે ચારિત્રી, જે ભોક્તા, તે પ્રભુ કેતાં પરમેશ્વર જાણવો. એટલે, દર્શનાંતરી પરમેશ્વરને અકર્તા કહે છે, તે પણ મિથ્યા છે અથવા પરભાવના કર્તા કહે છે તે પણ મિથ્યા.

કેમ ? જે પરમેશ્વર નિઃકર્તા તે સ્વભાવના કર્તા-સ્વભાવના ભોક્તા છે. હવે, એમ કહેતાં સંસારી તથા સિદ્ધ સર્વ જીવ પરમેશ્વરપણું પામે ? તે ઉપર કહે છે, તત્ત્વ કેતાં વસ્તુનો મૂલ ધર્મ, સ્વામિત્વ કહેતાં તેનું સ્વામિપણું તે પરમેશ્વરપણું, શુચિ કહેતાં પવિત્ર-કર્મરહિત-નિર્મલ, તત્ત્વ-સિદ્ધતાનું ધામ કહેતાં ઘર તે નિષ્પન્ન-સિદ્ધાવસ્થા, તે જ પરમેશ્વરપણું છે. બાકી, સર્વ સંસારી જીવ સત્તાયે પરમ ગુણી છે, પણ જેના ગુણ પ્રગટ થયા, તે પૂજ્ય જાણવા.

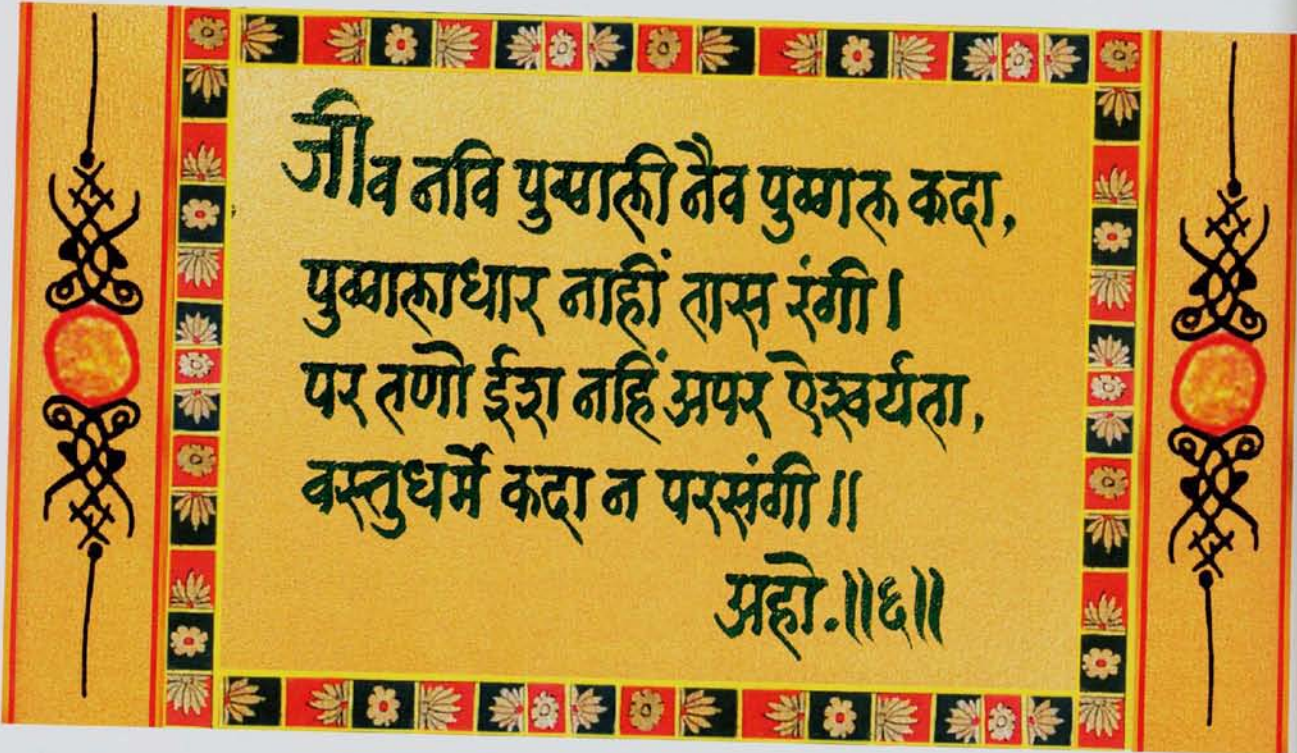
માટે, શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયે કહ્યું છે- ॥ ગાથા ॥

“જે જે અંશે રે નિરૂપાધિકપણું, તે તે કહીયે રે ધર્મ ।

સમ્યગ્દષ્ટિ રે ગુણઠાણા થકી, જાવ લહે શિવશર્મ ॥ ૧ ॥”

માટે, જે પરમ-પૂજ્ય તે સિદ્ધ છે.

॥ ઇતિ પદ્મમગાથાર્થ ॥ ૫ ॥

અર્થ : જીવ પુદ્ગલ નહીં હૈ । અનન્તકાલ સે વહ પુદ્ગલ કે સાથ રહતા હુઆ મી પુદ્ગલરૂપ કમી નહીં વના । વહ પુદ્ગલોં કા આધાર મી નહીં । વહ વાસ્તવ મેં તો પુદ્ગલ કા રંગી-અનુગમી મી નહીં । વહ પરભાવ રૂપ શરીર, ધન, ગૃહાદિ કા સ્વામી મી નહીં । જીવ કી એશ્વર્યતા પરપદાર્થોં કે કારણ નહીં હૈ । વસ્તુતઃ જીવ પરભાવ કા સંગી મી નહીં । જીવ દ્રવ્ય કા સત્તા-ધર્મ ઈસી પ્રકાર કા હૈ ।

અર્થ : જીવ એ પુદ્ગલ નથી. અનંતકાળથી તે પુદ્ગલ સાથે રહેવા છતાં પુદ્ગલરૂપ કદાપિ બન્યો નથી. પુદ્ગલોનો એ આધાર પણ નથી તેમ જ (વસ્તુ-સ્વરૂપે) એ પુદ્ગલનો રંગી-અનુગમી પણ નથી. તથા, પર-ભાવરૂપ આ શરીર-ધન-ગૃહાદિનો સ્વામી પણ નથી તથા જીવની એશ્વર્યતા પર-પદાર્થોને લઈને નથી તેમ જ વસ્તુ-સ્વરૂપે જીવ પર-ભાવનો સંગી પણ નથી.

જીવ દ્રવ્યનો સત્તા-ધર્મ આવા જ પ્રકારનો છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : હવે, જીવનો જે મૂલ-ધર્મ છે તે શ્રી અરિહંતનું સ્વરૂપ છે. તે શ્રી સુમતિનાથ અરિહંતને નિપજ્યો છે. તે કહે છે જે-જીવ નવિ પુગ્ગલી કહેતાં જીવ તે કોઈ વારે પુદ્ગલી નથી. અનંતો કાલ સંસારાવસ્થાયે પુદ્ગલથી એકઠો રહ્યો પણ કેવારે પુદ્ગલરૂપ થયો નહીં તથા જીવ તે પુદ્ગલનો આધાર નથી.

કારણ ?

જે ક્ષેત્રી-દ્રવ્ય તો આકાશ છે. ધર્મ-અધર્મ-જીવ-પુદ્ગલ એ સર્વ આકાશ-દ્રવ્ય મધ્યે રહ્યાં છે પણ જીવના પ્રદેશે પુદ્ગલનું રહેવું તે જીવની ભાવ-અશુદ્ધતાથી થયું છે.

કેમ ? જે સર્વ સંસારી જીવોને ભોગ તથા ઉપભોગ ગુણનો સદાકાલ જ્ઞયોપશમ પામીયેં પણ સ્વ-ભોગની પ્રગટતા નથી તેથી પર-ભોગી થયો છે. વીર્યાતરાયનો જ્ઞયોપશમસદા પામીયેં તે વીર્ય પણ પરાનુયાયી થયું.

તથા કર્તા-ગ્રાહકતા-વ્યાપકતા-ભોક્તાપણું સદા નિરાવરણ છે અને કાર્ય- ગ્રાહ્ય-વ્યાપ્ય-ભોગ અવરાણાં છે તેથી પુદ્ગલગ્રાહ્ય-પુદ્ગલાનુયાયી પ્રવૃત્તિ તે કાર્ય. પુદ્ગલ-ભોગપણું તેહના વર્ણાદિકમાં વ્યાપક થયો પુદ્ગલને ગ્રહે છે, પછી જેને ભોગવ્યા તેની જ હોંશ ઉપજે એટલે પુદ્ગલનો રુચિ તે ફરી પુદ્ગલને ગ્રહે તથા ભોગવે તેથી આત્મ-પ્રદેશ પુદ્ગલ રહ્યા છે.

પણ, આત્મ-પ્રદેશ તે સ્વ ગુણ-પર્યાયનું ક્ષેત્ર છે પણ પર પુદ્ગલ-દ્રવ્યનું ક્ષેત્ર નથી તથા મુલ વસ્તુ-ધર્મે પુદ્ગલનો રંગી પણ નથી સ્વ-ધર્મના આસ્વાદન વિના એ પુદ્ગલનો રંગી થયો છે પણ વસ્તુરીતે વિચારતાં એને પુદ્ગલથી શ્યો સંબંધ છે ?

વલી, આત્મા પર-ભાવનો સ્વામી નથી, પર-ભાવેં એની ઐશ્વર્યતા કહેતાં ઠકુરાઈ નથી એટલે વસ્તુ-ધર્મે કદા કહેતાં કોઈ વેલા પર-વસ્તુનો સંગી નથી. જીવ-દ્રવ્યનો સત્તા-ધર્મ એહવો છે.

માટે, માહારો સુમતિનાથ પરમેશ્વર, શુદ્ધદેવ, તે પુદ્ગલનો આધાર તથા રાગી કેમ હોય ? સર્વ પુદ્ગલાતીત છે.

॥ ઇતિ ષષ્ઠગાયાર્થઃ ॥ ૬ ॥

संग्रह नहीं आपे नहीं पर भणी,
नबि करे आदरे न पर राखे ।
शुद्ध स्याद्वाद निज भाव भोगी जिके,
तेह परभावने केम चाखे ॥
अहो ॥७॥

અર્થ : જો પર પદ્ગલ વસ્તુ કા સંગ્રહ નહીં કરતા, અન્ય કો દેતા મી નહીં, પરવસ્તુ કો કરતા મી નહીં, આદરતા મી નહીં ઓર રાખતા મી નહીં । જો શુદ્ધ સ્યાદ્વાદમય આત્મ-સ્વભાવ કા ભોગી હૈ વહ પરભાવ કા આસ્વાદન કૈસે કર સકતા હૈ ? અર્થાત્ નહીં કર સકતા હૈ ।

અર્થ : જે પર પુદ્ગલ-વસ્તુનો સંગ્રહ ન કરે, અન્યને આપે પણ નહિ, પર-વસ્તુને કરે નહિ, આદરે નહિ અને રાખે પણ નહિ તથા જેઓ કે જે શુદ્ધ સ્યાદ્વાદમય આત્મ-સ્વભાવના ભોગી છે તેઓ પર-ભાવનું આસ્વાદન કેમ કરે ? અર્થાત્ ન જ કરે !

સ્વો. ભાલાવબોધ : વલી સુમતિનાથ પરમાત્મા કેહવા છે ?

જે પર ભણી કહેતા પર-વસ્તુ ભણી માહારાપણે સંગ્રહે નહીં-રાખે નહીં તથા જિમ પર-વસ્તુ રાખે નહીં તિમ પર-ભાવ તે પર-વસ્તુ કોઈ બીજાને આપે નહીં. પર-વસ્તુને કરે નહીં, પર-વસ્તુને આદરે નહીં, પર-વસ્તુને પરિગ્રહ-ધનપણે રાખે નહીં-એ શુદ્ધ-દ્રવ્યનો ધર્મ છે.

તથા, શુદ્ધ કહેતાં નિર્દોષ, સ્યાદ્વાદ કહેતાં અનંત-ધર્માત્મક, નિજ કહેતાં પોતાનો, ભાવ કહેતાં ધર્મ અનંત જ્ઞાન-દર્શનાદિક, તેહના જે ભોગી-આસ્વાદી એટલે સ્વ-ભોગ્યના જે ભોગી થયા, તે પર-ભાવ જે રાગ-દ્વેષાદિક અથવા પુદ્ગલ-વર્ણાદિક, તેહને નિષ્પન્ન-પરમાત્મા કેમ ચાખે કહેતાં આસ્વાદે ?

માટે, પરમાત્મા તે પર-ભાવને ચાખે નહીં, સ્વરૂપ-ભોગી જ હોય.

॥ ઇતિ સપ્તમગાયાર્થઃ ॥ ૭ ॥

તાહરી શુદ્ધતા ભાસ આશ્ચર્યથી,
 ઉપજે રુચિ તેણે તત્ત્વ રૂઢે ।
 તત્ત્વ રંગી થયો દોષથી ઝમમ્યો,
 દોષ-ત્યાગે ઢલે તત્ત્વ રૂઢે ॥
 અહો. ॥૮॥

અર્થ : હે પ્રભો ! આપકી પૂર્ણ શુદ્ધ-સ્વભાવ-દશા કા જ્ઞાન હોને પર ભવ્યાત્મા કો અત્યંત આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઓર અપની ભી વૈસી શુદ્ધ દશા કો પ્રકટ કરને કી રુચિ જાગૃત હોતી હૈ । તવ મોક્ષરુચિ જીવ કો તત્ત્વ પ્રાપ્ત કરને કી ઇચ્છા ઉત્પન્ન હોતી હૈ । જૈસે જૈસે તત્ત્વ કી ઇચ્છા પ્રવલ વનતી જાતી હૈ ઓર તત્ત્વરંગ જમતા જાતા હૈ વૈસે વૈસે હિંસા ઓર રાગાદિ દોષો કી નિવૃત્તિ હોતી જાતી હૈ । દોષો કી નિવૃત્તિ હોને સે ઇસ જીવ કા આત્મ-સ્વભાવ મેં પરિણમન-રમણ હોતા હૈ ।

અર્થ : હે પ્રભો ! આપની પૂર્ણ શુદ્ધ સ્વભાવ-દશાનું જ્ઞાન થતાં ભવ્યાત્માને અત્યંત આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થાય છે અને પોતાની પણ તેવી શુદ્ધ-દશાને પ્રગટાવવાની રુચિ જાગે છે ત્યારે મોક્ષ-રુચિ જીવને તત્ત્વ પ્રાપ્ત કરવાની ઈચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે. પછી જેમ-જેમ તત્ત્વની ઈચ્છા પ્રબળ બનતી જાય છે અને જેમ-જેમ તત્ત્વ-રંગ જામતો જાય છે તેમ-તેમ હિંસા અને રાગાદિ દોષોની નિવૃત્તિ થતી જાય છે. અને દોષોની નિવૃત્તિ થતાં તે જીવનું આત્મ-સ્વભાવમાં પરિણમન-રમણ થાય છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : હવે, સાધના ધર્મ કહે છે, તિહાં શ્રી સુમતિનાથ પોતે મુક્ત થઈ કૃત-કૃત્ય થયા, તે પર-જીવની મુક્તિના કર્તા નહીં તો શા વાસ્તે સ્તવો છો ? નમો છો ?

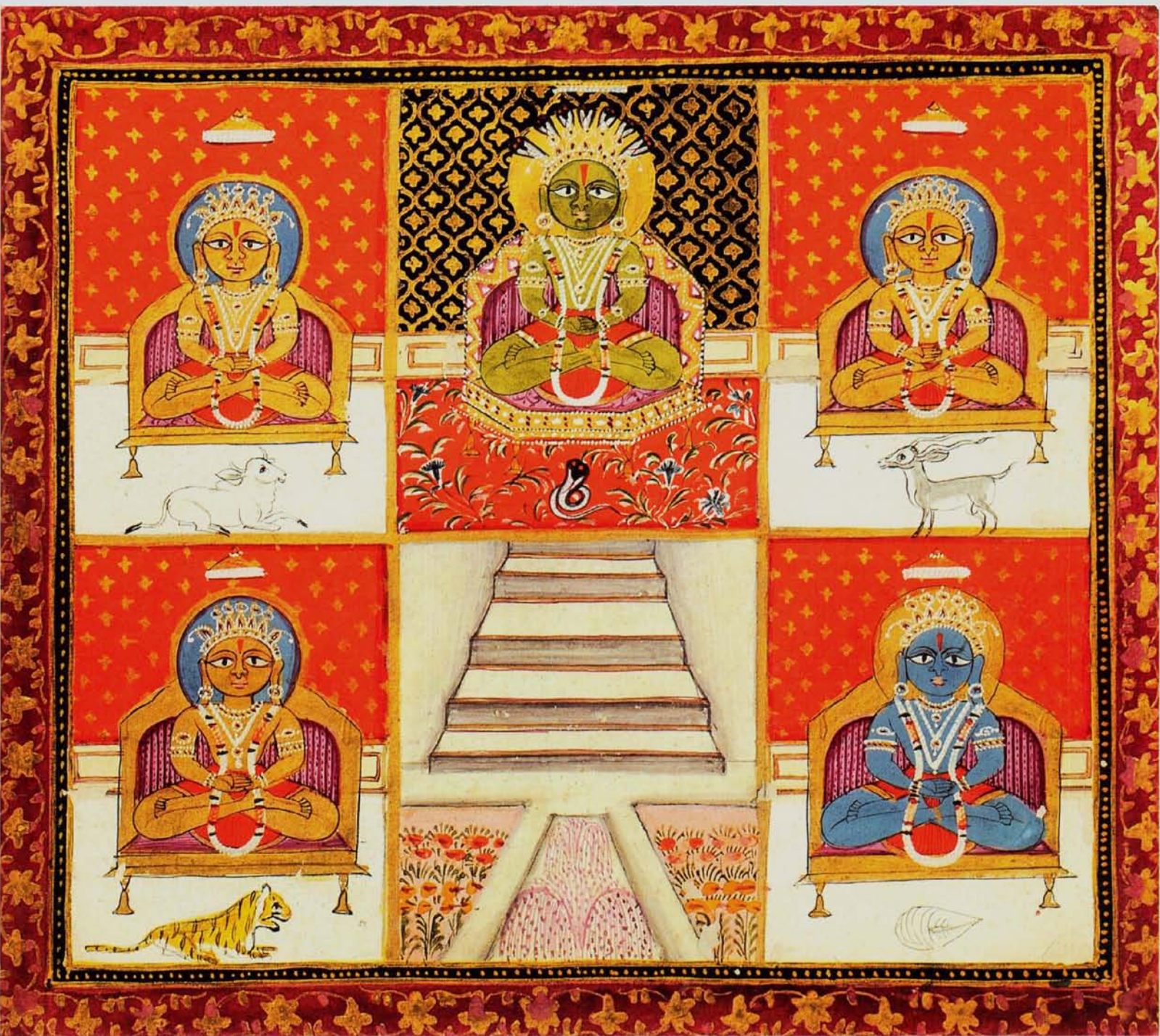
ત્યાં કહે છે જે તાહરી કહેતાં હે પ્રભુ ! તુમારી, શુદ્ધતા-નિઃકર્મતા-અનંત ગુણ-પ્રગટતા, તેહનું જેવારે ભાસન કહેતાં જાણપણું થાય તે જેમ-જેમ ગુણની ઘોષણા કરે તેમ-તેમ ગુણનું ભાસન થાય. તેથી આશ્ચર્યતા ! ઉપજે જે, અહો, પ્રભુનું જ્ઞાન ! ત્રણ લોકગત પદ્-દ્રવ્ય ત્રણ-કાલ-પરાવૃત્તિસહિત એક સમયે જાણે તેમજ અહો પ્રભુનું દર્શન ! અહો પ્રભુનું ચારિત્ર-સકલ પુદ્ગલ-અભોગી ! અહો પરમાનંદ ! ઈત્યાદિક આશ્ચર્યથી આશ્ચર્ય ઉપજે !

તેથી, પોતાને તેહવી પરમાત્મ-દશા નિપજાવવાની રુચિ ઉપજે-ઈહાં ઉપજે.

તે મોક્ષરુચિ જીવ વિચારે જે-કેવારે માહારો આત્મા કર્મરહિત થાય ? કેવારે માહારો શુદ્ધ પરિણામિક-ભાવ પ્રગટે ? કેવારે માહારો ગુણ હું ભોગવું ? અને અનંતા જીવોની ઐંઠ જે પુદ્ગલ, તેને તજી પોતાનો ધર્મ હું કેવારે ભોગવીશ ? -એહવી રુચિ ઉપજે.

પછી, તે રુચિવંત જીવ તત્ત્વની ઈહા કરતાં કાલ ગમાડે. તે જેમ-જેમ તત્ત્વની ઈહા કરે તેમ-તેમ તત્ત્વનો રંગ પ્રગટે. જેમ-જેમ તત્ત્વનો રંગ થાય તેમ-તેમ રાગ-દ્વેષ-અઢારપાપસ્થાનાદિ દોષથી ઉભગે કહેતાં નિવૃત્તે. તેમ ઢલે કહેતાં તે પણ પરિણમે, તત્ત્વ લીહે કહેતાં તત્ત્વ-માર્ગે એટલે સ્વભાવ-પરિણામી થાય. એ સર્વ કાર્ય પ્રભુ પ્રત્યે અવલંબ્યાં થાય.

॥ ઇતિ અષ્ટમગાથાર્થઃ ॥ ૮ ॥

4(c)

શુદ્ધ માર્ગે વધ્યો સાધ્ય સાધન સધ્યો,
સ્વામિ-પ્રતિષ્ઠંદે સત્તા આરાધેં ।
આત્મ નિષ્પત્તિ તેમ સાધના નવિટકે,
વસ્તુ ઉત્સર્ગ આત્મ સમાધેં ॥
અહો. ॥૧॥

અર્થ : પૂર્વોક્ત રીતિ સે શુદ્ધ સાધ્ય કે પ્રધાન સાધનભૂત સ્વભાવ-રમણતા કે શુદ્ધ માર્ગ પર આગે વઢતા હુઆ સાધક શ્રી સુમતિનાથ ભગવાન કે સમાન હી અપની આત્મસત્તા કો પ્રકટ કરતા હૈ । જવ આત્મા સમ્પૂર્ણ શુદ્ધ સમાધિ અવસ્થા કો પાકર સિદ્ધ-પદ કો પ્રાપ્ત કરતા હૈ તવ સાધન કા કાર્ય પૂર્ણ હો જાને સે સાધના વિરત હો જાતી હૈ ।

અર્થ : પૂર્વોક્ત રીતે શુદ્ધ સાધના પ્રધાન સાધનભૂત સ્વભાવ-રમણતાના શુદ્ધ માર્ગે આગળ વધતો સાધક શ્રી સુમતિનાથ ભગવાનના જેવી જ પોતાની 'આત્મ-સત્તા'ને પ્રગટ કરે છે. જ્યારે આત્મા સંપૂર્ણ શુદ્ધ સમાધિ-અવસ્થાને પામી સિદ્ધ-પદને વરે છે ત્યારે સાધનનું કાર્ય પૂર્ણ થઈ જવાથી સાધના વિરામ પામે છે.

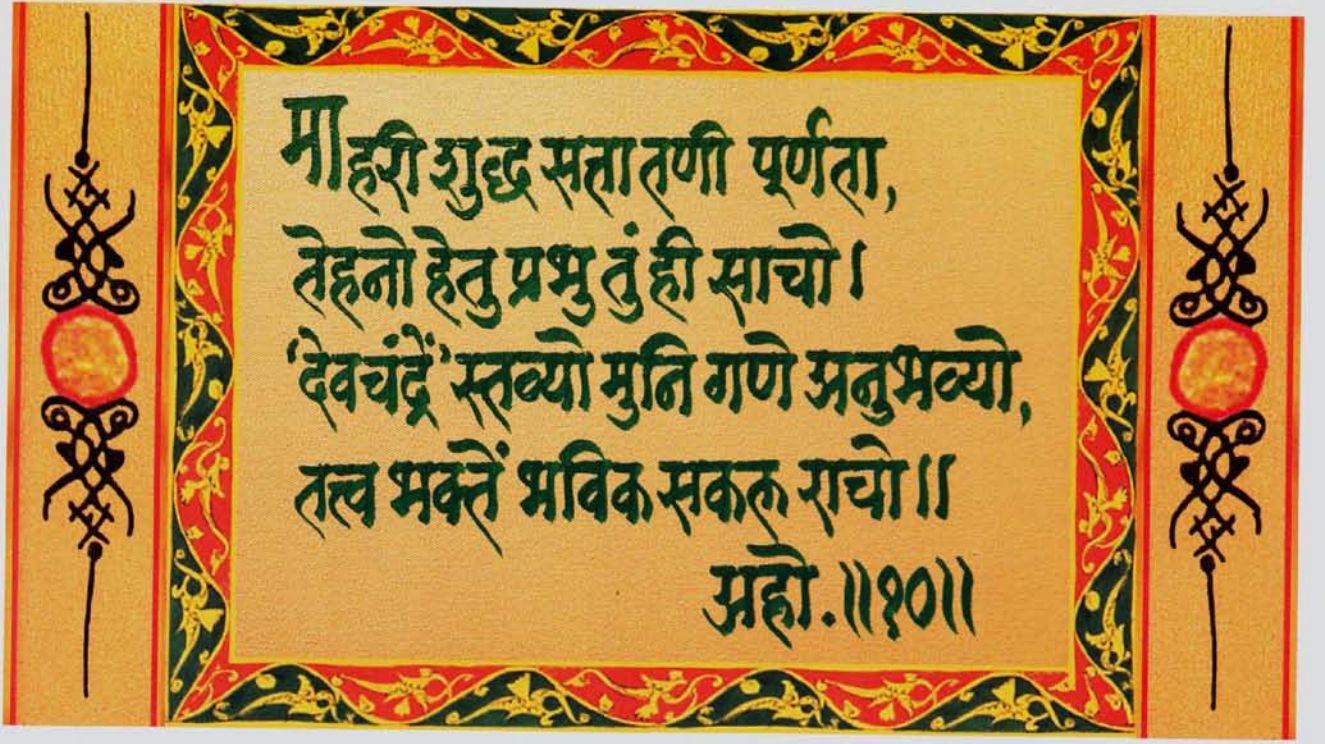
સ્વો. બાલાવબોધ : એ રીતે પારિણામિકપણે સમર્થો એ આત્મા, શુદ્ધ મોક્ષ-સાધન માર્ગે વધ્યો. સાધ્ય જે પોતાનો પરમાત્મ-ભાવ, તેહના સાધનનો ઉપાય સધ્યો થકો સ્વામી જે શ્રી સુમતિ જિન ! તેહને પ્રતિષ્ઠંદે કહેતાં તેહના જેવી પોતાની સત્તા છે તેને આરાધે કહેતાં નિપજાવે-પ્રભુજી જેવી સત્તા પ્રગટ કરે. નિઃકર્મા, નિર્મલ, શુદ્ધાનંદ-પદ ભોગવે.

પછી, આત્મા જેમ-જેમ નિષ્પત્તિ કહેતાં નિપજે તેમ-તેમ સાધના કહેતાં કારણપણું, ટકે નહીં એટલે જેમ કાર્ય નિપજે તેમ કારણતા ટલે. કાર્યાન્વયી કારણ છે, કારણ કાંઈ વસ્તુ-ધર્મ નથી. જે વસ્તુ કાર્યને સન્નિપ થાય તે કારણપણે પરિણમે. જેમ કાર્ય નિપજે તેમ તેની કારણતા ધ્વંસ પામે.

એમ આત્મસિદ્ધ સાધના નવિ ટકે. જેવારે વસ્તુ કહેતાં જીવ-પદાર્થ ઉત્સર્ગ રીતે સંપૂર્ણ આત્મા, પોતાની સમાધિ-પરમાનંદ પામે તેવારે કારણતા રહે નહીં. સિદ્ધપણે વસ્તુનો મૂલ-ધર્મ પ્રગટે તેવારે સાધનપણું રહે નહીં.

॥ ઇતિ નવમગાથાર્યઃ ॥ ૧ ॥

अर्थ : हे प्रभो ! मेरी शुद्ध आत्मसत्ता की पूर्णता के लिए आप ही प्रधान हेतु हैं । देवेन्द्रों ने भी आपकी स्तुति की है । निर्ग्रन्थ मुनियों ने आपका साक्षात्कार (साक्षात्- अनुभव) किया है और भव्यात्माओं को लक्ष्य करके कहा है कि, 'हे भव्यजनों ! तुम भी उन प्रभु की भक्ति में तत्पर बनो, यही परम तत्त्व है ।

अर्थ : हे प्रभो ! मारी शुद्ध आत्म-सत्तानी पूर्णता माटे आप ज प्रधान हेतु छो ! देवेन्द्रोओ पण आपनी स्तुति करी छे, निर्ग्रंथ मुनिओओ आपनो साक्षात्कार-साक्षात् अनुभव कर्यो छे अने भव्यात्माओने उदेशीने कहुं छे કે, हे भव्यजनो ! तमे पण ते प्रभुनी ભક્તિમાં તત્પર બનો. એ જ પરમ તત્ત્વ છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : માટે, હે પ્રભુજી ! માહરી શુદ્ધ નિર્મલ આત્મ-સત્તા, તેહની પૂર્ણતા કહેતાં સંપૂર્ણતા, તેહનો હેતુ કહેતાં નિમિત્ત કારણ, હે પ્રભુ ! તુંહી જ સાચો છો.

તમારા જેવા શુદ્ધ-દેવનું નિમિત્ત પામ્યા વિના માહારો નિર્મલ મોક્ષ કેમ નિપજે ?

સર્વ જીવની એહી જ પરિણતિ છે જે -નિમિત્તાવલંબી થઈ ઉપાદાનાવલંબી થાય.

દેવ જે ચાર નિકાયના, તેહમાં ચંદ્રમા સમાન વડેરા તેણે સ્તવ્યો તથા મુનિ જે નિર્ગ્રંથ મોક્ષાભિલાષી તેણે અનુભવ્યો-તેહનાં ગુણનું આસ્વાદન કર્યું. એહવો જે અરિહંત દેવ, તેની તત્ત્વરૂપ જે ભક્તિ એટલે વસ્તુગત ગુણની બહુમાનતા, તેના ઉપર સર્વ આત્માર્થી જીવો ! તમે રાચો-મગ્ન થાઓ.

॥ इति दशमगाथायः ॥ १० ॥

॥ इति पञ्चम श्री सुमतिजिन स्तवनम् ॥ ५ ॥

પાંચમા સ્તવનનો સાર....

આ સ્તવનમાં પરમાત્માની સ્યાદાદમયી શુદ્ધ સ્વભાવ-દશાનું જે વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે તે જાણવાથી ચતુર પુરુષોના ચિત્તમાં મહાન આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થાય છે.

પરમાત્મા સ્વ ગુણ-પર્યાયમાં જ રમણતા કરનાર છે.-શુદ્ધ આત્મ-દ્રવ્યની 'શુદ્ધતા'નું આ જ લક્ષણ છે.

ગુણ-પર્યાયના આશ્રયને 'દ્રવ્ય' કહેવાય છે.

જે એક દ્રવ્યને આશ્રિત હોય તે 'ગુણ' કહેવાય છે. ગુણ સહભાવી હોય છે, જેમ કે- જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર વગેરે.

અને જે દ્રવ્ય-ગુણ ઉભયને આશ્રિત હોય તે 'પર્યાય' કહેવાય છે. પર્યાય કમ-ભાવી હોય છે, જેમ કે-દ્રવ્ય-પર્યાય, ગુણ-પર્યાય ઈત્યાદિ તેમજ જીવ દ્રવ્યના નારકત્વાદિ, દેવત્વાદિ પર્યાયો અને જ્ઞાનગુણના અતીત, વર્તમાન આદિ પર્યાયો.

પરમાત્મા સ્વ ગુણ-પર્યાયરૂપ ભોગ્ય પદાર્થોના જ ભોક્તા છે. પુદ્ગલના વર્ણ-ગંધ-રસ-સ્પર્શાદિને ભોગવવા માટે કામના-ઈચ્છા કરવી પડે છે પરંતુ સ્વ-પ્રદેશોમાં પ્રગટેલા અનંત ગુણ-પર્યાયને ભોગવવા માટે કોઈ અભિલાષા કરવી પડતી નથી એથી જ પ્રભુ ભોગી છતાં પણ અકામી છે !

પરમાત્માની 'શુદ્ધતા' નિત્યાનિત્યતા, ભેદાભેદતા, એકાનેકતા, અસ્તિતા-નાસ્તિતા આદિ પરસ્પર વિરુદ્ધ ધર્મથી યુક્ત હોય છે, તે આ પ્રમાણે-
નિત્યાનિત્યપણું : સર્વ દ્રવ્યો ઉત્પાદ, વ્યય અને ધ્રુવયુક્ત હોય છે તેથી 'નિત્યાનિત્ય' છે.

જે દ્રવ્યનું ષડ્ગુણ હાનિ-વૃદ્ધિરૂપ અગુરુ-લઘુ પર્યાયનું ચક્ર એકત્ર જલાવર્તની જેમ વર્તે છે-ફરે છે તે એક દ્રવ્ય અને જેનું ચક્ર જુદું-જુદું ભિન્ન-ભિન્ન હોય તે સર્વે જુદાં-જુદાં દ્રવ્ય કહેવાય છે. જેમ કે, ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય, એ દરેક એક દ્રવ્ય છે, જ્યારે જીવ અને પુદ્ગલ અનંતા છે.

શુદ્ધ આત્મ-દ્રવ્યનું નિત્યા નિત્યપણું :

અભિનવ પર્યાયની ઉત્પત્તિ અને પૂર્વ પર્યાયનો નાશ એ 'અનિત્યતા' છે અને તે અગુરુ-લઘુ આદિ પર્યાયની અપેક્ષાએ સમજવી. જેમ કે, આત્માના એક પ્રદેશમાં અગુરુ-લઘુ પર્યાય અનંતગુણ છે, બીજા પ્રદેશમાં તેથી અનંતભાગહીન છે, ત્રીજા પ્રદેશમાં તેથી પણ અસંખ્યાતગુણા વધારે છે ઈત્યાદિ.

તથા એ પર્યાયની હાનિ-વૃદ્ધિમાં પ્રતિસમય પરાવર્તન થયા કરે છે. જે પ્રદેશોમાં અનંતગુણ હોય છે તે જ પ્રદેશોમાં અસંખ્યાતગુણ પણ હોય છે. એ રીતે પ્રદેશમાં અનંતગુણનો વ્યય અને અસંખ્યાત ગુણનો ઉત્પાદ થયો એ 'અનિત્યતા' છે.

પર્યાયની હાનિ-વૃદ્ધિ થવા છતાં અગુરુ-લઘુરૂપે એ સદા વિદ્યમાન-ધ્રુવ હોય છે એ 'નિત્યતા' છે.

જાતૃત્વ-ધર્મની અપેક્ષાએ જ્ઞાનગુણમાં નિત્યાનિત્યતા :

કોઈ એક વિવક્ષિત સમયે જ્ઞાન જેને વર્તમાનરૂપે જાણો છે, તેને જ બીજા સમયે અતીતરૂપે જાણો છે. તેમાં અતીત(ભૂત)રૂપે ઉત્પાદ અને વર્તમાનરૂપે નાશ થાય છે તથા જ્ઞાનરૂપે ધ્રુવ નિત્ય રહે છે. દર્શન-ચારિત્રાદિ સર્વ ગુણોની પ્રવૃત્તિ પણ આ રીતે જ થાય છે.

કાર્ય-કારણની અપેક્ષાએ જ્ઞાનગુણનું નિત્યાનિત્યપણું :

જ્ઞાન ગુણ જ્યારે જાણવારૂપે પ્રવર્તે છે ત્યારે એ ઉપાદાન-કારણ છે અને સર્વનું જ્ઞાન કરવું-જાણવું એ તેનું કાર્ય છે. એક જ સમયમાં જ્ઞાનરૂપ કારણ એ જ્ઞપ્તિરૂપ કાર્યપણે પરિણમે છે તેથી કાર્યરૂપે ઉત્પાદ અને કારણરૂપે વ્યય થયો આ તેની અનિત્યતા છે અને જ્ઞાનરૂપે તે ધ્રુવ રહે છે એ નિત્યતા છે.

એકતા-અનેકતા : જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, વીર્ય, દાન, લાભ, અરૂપી-અવ્યાબાધ સુખ વગેરે અનંતા ગુણ જુદા-જુદા છે તેથી અનેકતા અને તે અનંત ગુણ-પર્યાયનો સમુદાયરૂપ આત્મા એક છે તેથી એકતા.

કાર્યની અપેક્ષાએ પણ ભેદાભેદપણું : જ્ઞાનગુણ જાણવાનું, દર્શનગુણ જોવાનું, ચારિત્રગુણ સ્થિરતાનું-રમણતાનું કાર્ય કરે છે. આ રીતે સર્વ ગુણો સ્વ-સ્વ કાર્યના કરનારા હોવાથી આત્મામાં ભેદ-સ્વભાવ છે પરંતુ આત્મ-દ્રવ્યમાંથી કોઈ પણ ગુણ જુદો પડતો નથી માટે અભેદ-સ્વભાવ પણ છે.

અસ્તિત્વ-નાસ્તિત્વ : આત્મામાં સ્વ-દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવરૂપે અસ્તિપણું છે અને પર દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવરૂપે નાસ્તિપણું છે અર્થાત્ આત્માના જ્ઞાનાદિ ગુણોનો અસ્તિ-સ્વભાવ કદી પણ ચાલ્યો જતો નથી તથા એ આત્મા પરભાવરૂપે પણ કદી પરિણમતો નથી.

સાવયવતા અને નિરવયવતા : લોકાકાશના જેટલા પ્રદેશો છે તેટલા આત્માના પ્રદેશો છે અર્થાત્ આત્માની અસંખ્ય પ્રદેશરૂપ સાવયવતા છે પરંતુ તે પ્રદેશો પરસ્પર શૂંબલાની જેમ જોડાયેલા છે, કદી પણ તે જુદા પડતા નથી તેથી તેની અખંડતા-નિરવયવતા છે.

કર્તૃતા-અકર્તૃતા : પરમાત્મા જ્ઞાનાદિ કાર્યના કર્તા હોવાથી કર્તૃતા રૂપે પરિણમે છે છતાં કંઈ પણ નવીનતા પામતા નથી અર્થાત્ અસ્તિ-સ્વભાવ તેનો તે જ કાયમ રહે છે.

આ પ્રમાણે સર્વ પરભાવથી રહિત અને સ્યાદ્વાદમયી શુદ્ધતાના ભોગી પ્રભુના ગુણોનું જ્ઞાન થવાથી સાધક તત્ત્વરુચિવાળો બને છે અને અનુક્રમે તત્ત્વરમણતા પ્રાપ્ત કરીને તે પ્રભુના જેવી પોતાની પ્રભુતાને પ્રગટાવે છે.

पाँचवें स्तवन का सार...

इस स्तवन में परमात्मा की स्याद्वादमयी शुद्ध-स्वभाव की दशा का वर्णन किया गया है। उसे जानने से चतुर पुरुषों के चित्त में महान् आश्चर्य उत्पन्न होता है।

परमात्मा स्वगुण-पर्याय में ही रमणता करते हैं। शुद्ध आत्मद्रव्य की शुद्धता का यही लक्षण है।

गुण-पर्याय के आश्रय को द्रव्य कहते हैं। जो एक द्रव्य के आश्रित हो वह गुण कहा जाता है। गुण सहभावी होता है, जैसे कि ज्ञान, दर्शन, चारित्र आदि। जो द्रव्य-गुण दोनों के आश्रित हो वह पर्याय कहा जाता है। पर्याय क्रमभावी होता है, जैसे कि द्रव्य-पर्याय, गुण-पर्याय आदि। इसी तरह जीव द्रव्य के नारकत्व-देवत्वादि पर्याय और ज्ञान गुण के अतीत-वर्तमान आदि पर्याय।

परमात्मा स्वगुण-पर्यायरूप भोग्य पदार्थों के ही भोक्ता हैं। पुद्गल के वर्ण, गंध, रस, स्पर्शादि को भोगने के लिए कामना-इच्छा करनी पड़ती है परन्तु स्व-प्रदेशों में प्रकट हुए अनन्त गुण पर्यायों को भोगने के लिए कोई अभिलाषा नहीं करनी पड़ती। इसीलिए प्रभु भोगी होते हुए भी अकामी हैं।

परमात्मा की शुद्धता, नित्यानित्यता, भेदाभेदता, एकात्मकता, अस्तित्वनास्तित्व आदि परस्पर विरुद्ध धर्म से युक्त होती है। वह इस प्रकार—

नित्यानित्यत्व : सर्व द्रव्य उत्पाद, व्यय और ध्रौव्ययुक्त होते हैं। इसलिए वे नित्यानित्य हैं।

जिस द्रव्य का षड्गुण हानि-वृद्धिरूप अगुरुलघु-पर्याय का चक्र एकत्र जलावर्त की तरह फिरता है वह एक द्रव्य है और जिनका चक्र अलग-अलग होता है वे सब अलग-अलग द्रव्य कहलाते हैं। जैसे धर्मास्तिकाय, अधर्मास्तिकाय, आकाशास्तिकाय ये एक एक द्रव्य हैं जबकि जीव और पुद्गल अनन्त हैं।

शुद्ध आत्म-द्रव्य का नित्यानित्यत्व : अभिनव पर्याय की उत्पत्ति और पूर्व पर्याय का नाश, यह अनित्यता है और वह अगुरुलघु आदि पर्याय की अपेक्षा से जाननी चाहिए। जैसे कि-आत्मा के एक प्रदेश में अगुरुलघु-पर्याय अनन्तगुण है, दूसरे प्रदेश में उससे अनन्तभाग हीन है, तीसरे प्रदेश में उससे भी असंख्यात गुण अधिक है इत्यादि।

इस पर्याय की हानि-वृद्धि में प्रतिसमय परावर्तन हुआ करता है। जिन प्रदेशों में अनन्तगुण होता है, उन्हीं प्रदेशों में असंख्यातगुण भी होता है। इस प्रकार प्रदेश में अनन्तगुण का व्यय और असंख्यातगुण का उत्पाद हुआ, यह अनित्यता है। पर्याय की हानि-वृद्धि, होने पर भी अगुरुलघु-रूप में वह सदा विद्यमान-ध्रुव होता है, यह नित्यता है।

ज्ञातृत्व धर्म की अपेक्षा से ज्ञानगुण में भी नित्यानित्यता : किसी विवक्षित समय में ज्ञान जिस वस्तु को वर्तमानरूप में जानता है उसे ही दूसरे समय में अतीतरूप में जानता है। उसमें अतीत (भूत)रूप से उत्पाद और वर्तमानरूप से नाश होता है लेकिन ज्ञान के रूप में ध्रुव-नित्य रहता है। दर्शन-चारित्रादि सर्वगुणों की प्रवृत्ति भी इसी तरह होती है।

कार्य-कारण की अपेक्षा से ज्ञानगुण में नित्यानित्यत्व : ज्ञान गुण जब जानने के रूप में प्रवर्तित होता है तब वह उपादान-कारण है और सर्व का ज्ञान करना-जानना यह उसका कार्य है। एक ही समय में ज्ञानरूप कारण ज्ञप्तिरूप कार्य के रूप में परिणत होता है अतः कार्यरूप में उत्पाद और कारणरूप से व्यय हुआ, यह उसकी अनित्यता है तथा ज्ञानगुण के रूप में वह ध्रुव रहता है, यह नित्यता है।

एकता-अनेकता : ज्ञान, दर्शन, चारित्र, वीर्य, दान, लाभ, अरूपी अव्यावाध सुख आदि अनन्त गुण अलग अलग हैं, अतः अनेकता है और वह अनन्त गुण-पर्याय का समुदायरूप आत्मा एक है, अतः एकता है।

कार्य की अपेक्षा से भी भेदाभेदत्व : ज्ञान गुण जानने का, दर्शन गुण देखने का, चारित्र गुण स्थिरता-रमणता का कार्य करता है। इस प्रकार सर्व गुण अपने अपने कार्य के कर्ता होने से आत्मा में भेद स्वाभाव है। परन्तु आत्म-द्रव्य में से कोई भी गुण अलग नहीं पड़ता अतः अभेद स्वभाव भी है।

अस्तित्व-नास्तित्व : आत्मा में स्व द्रव्य, क्षेत्र, काल और भाव की अपेक्षा से अस्तित्व है और पर द्रव्य, क्षेत्र, काल, भाव की अपेक्षा से नास्तित्व है अर्थात् आत्मा के ज्ञानादि गुणों का अस्तित्व कभी नष्ट नहीं होता तथा वह आत्मा परभाव के रूप में कभी परिणत नहीं होता।

सावयवता और निरवयवता : लोकाकाश के जितने प्रदेश हैं उतने ही प्रदेश आत्मा के हैं अर्थात् आत्मा की असंख्य-प्रदेशों के रूप में सावयवता है। परन्तु वे प्रदेश परस्पर सांकल की तरह जुड़े हुए हैं, वे कभी भी आत्मा से अलग नहीं होते। इस अपेक्षा से उसकी अखण्ड निरवयवता है।

कर्तृता-अकर्तृता : परमात्मा ज्ञानादि कार्य के कर्ता होने से कर्तृता के रूप में परिणत होते हैं, फिर भी कुछ भी नवीनता उनमें नहीं आती अर्थात् अस्तित्व स्वभाव वह का वह का वही कायम रहता है।

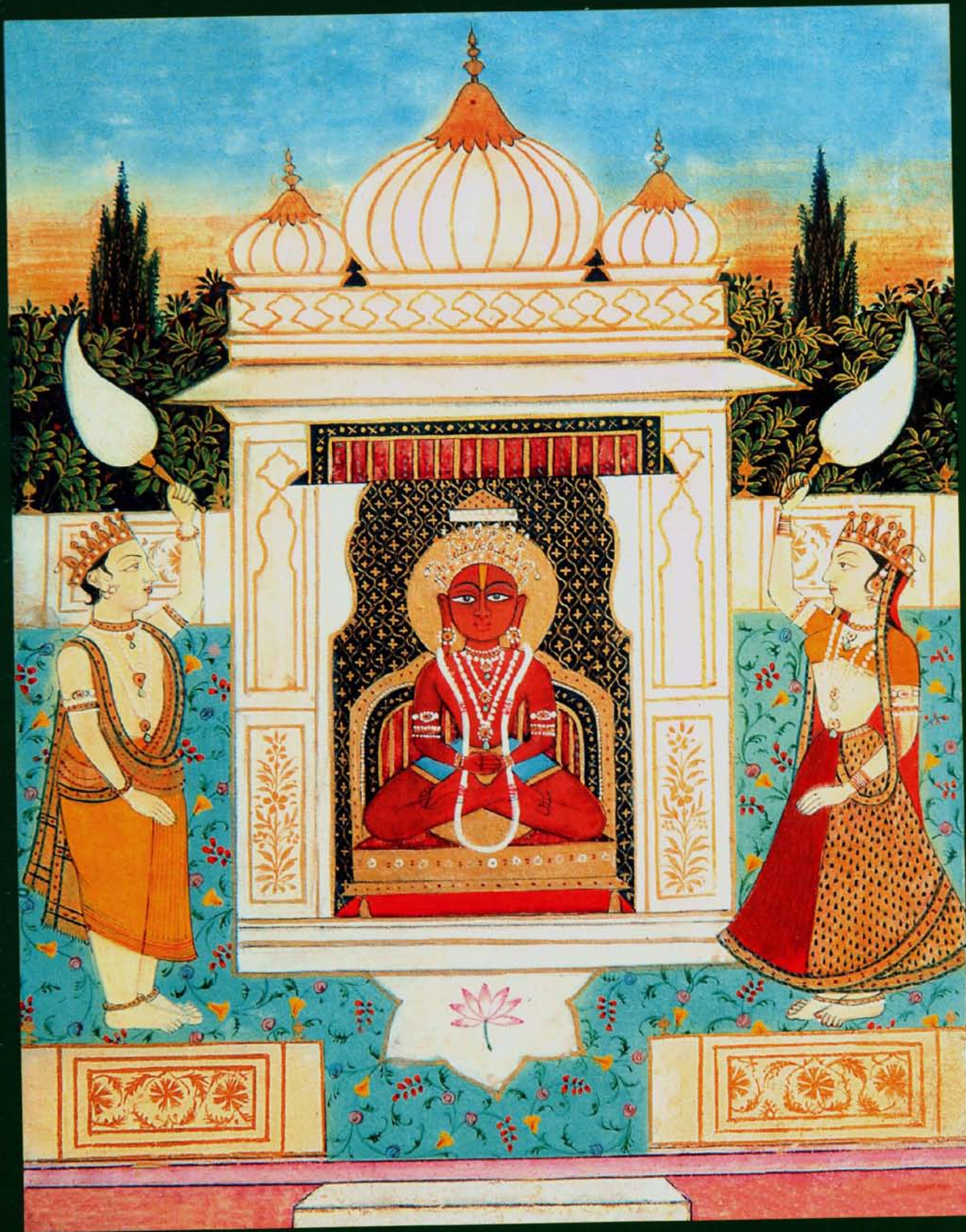
इस प्रकार सर्व परभाव से रहित और स्याद्वादमयी शुद्धता के भोगी प्रभु के गुणों का ज्ञान होने से साधक तत्त्वचिन्तावाला बनता है और अनुक्रम से तत्त्व-रमणता प्राप्त करके वह प्रभु के जैसी अपनी प्रभुता को प्रकट कर लेता है।

સ્તવનમાં આપેલાં ચિત્રોનું વિવરણ

- પ(૧) શ્રી સુમતિનાથ ભગવાન
પ(૨) જંબૂદ્વીપ અને અદ્વીદ્વીપ (લોકાકાશના પ્રદેશો જેટલા પ્રભુના આત્મપ્રદેશ છે, જુઓ ગાથા-૨.)
લોકાકાશની વિશાળતા કેટલી છે તે જાણવા લઘુસંગ્રહણીમાંથી લીધેલ ચિત્રોદ્ધારા કલ્પના થઈ શકે છે.
પ(૩) ભદ્રશાલવન-નંદનવન-સોમનસ વન અને પાંડુકવન
પ(૪) કુંડલદ્વીપ
પ(૫) ૧૦ ભવનપતિ દેવો
પ(૬) ગંધર્વ-નર્તક-ગજેન્દ્ર-રથ-અશ્વ અને બળદની જોડી
પ(૭) ૧૦ ભવનપતિનાં લંછન
પ(૮) ઉર્ધ્વલોક
પ(૯) પાર્શ્વનાથ-આદિનાથ-શાંતિનાથ-મહાવીરસ્વામી અને નેમિનાથ. (શુદ્ધ સ્વરૂપાવલંબન છે)
એમના દર્શન અને ધ્યાનથી પ્રભુના જેવી પોતાની પ્રભુતાને પ્રગટાવે છે.
પ(૧૦) સૂરિમંત્ર ૫૮

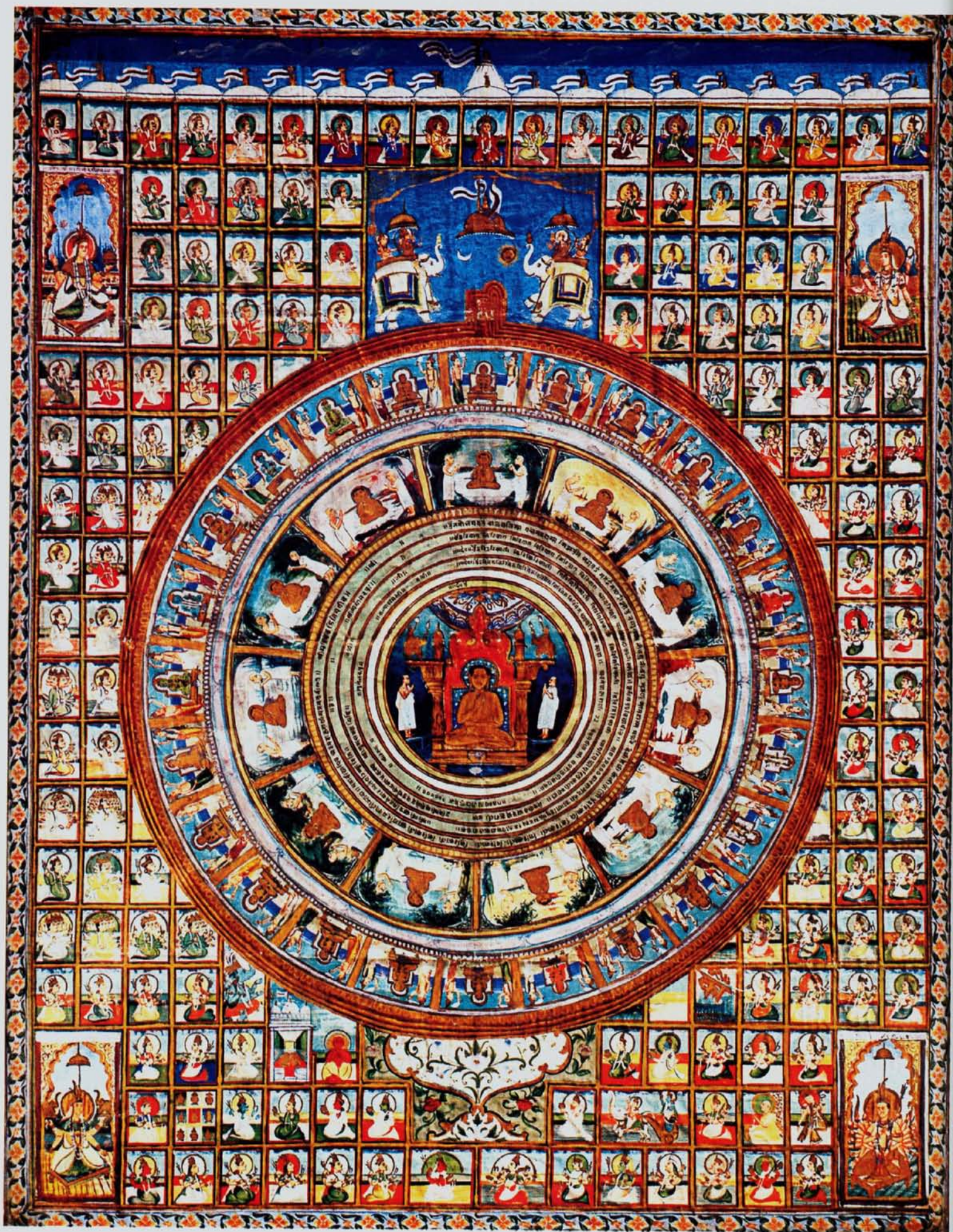

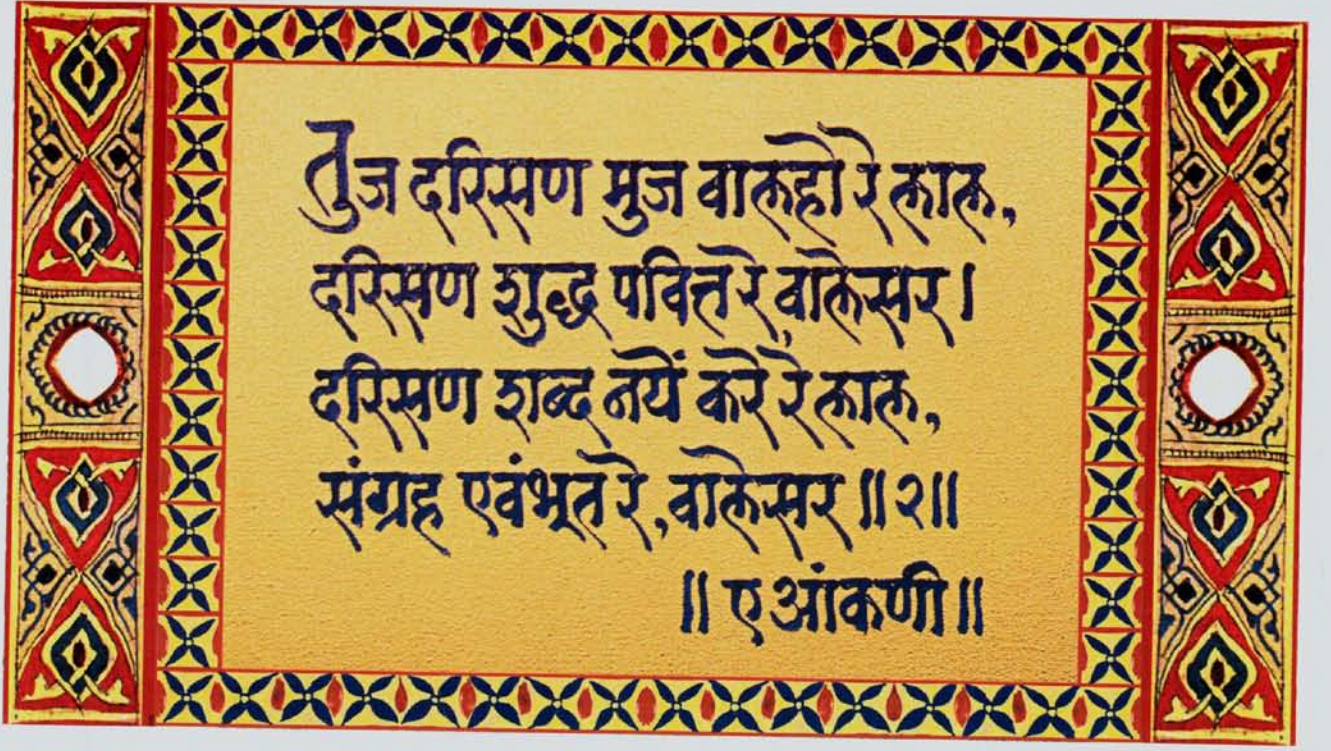

अथ षष्ठ श्री पद्मप्रभजिन स्तवनम्

॥ हुं तुज आगळ शुं कहुं केसरिया लाल - ए देशी ॥

श्री पद्मप्रभ जिन गुणनिधि रेकारु,
जगतारक जगदीश रे, वारेसर ।
जिन उपगार थकी कहे रे कारु,
भविजन सिद्धि जगीश रे, वारेसर
॥१॥

અર્થ : શ્રી પદ્મપ્રભ ભગવાન્ ગુણ કે મળડાર હે, ભવ્ય જીવોં કો ભવસાગર સે તારને વાલે હે, જગત કે ઈશ-સ્વામી હે । ઉન પ્રભુ કી કૃપા સે ભવ્ય જીવ સિદ્ધિ-સુખ કી સમ્પત્તિ કો પ્રાપ્ત કરતે હે ।

હે પ્રભો ! આપકા નિર્મલ દર્શન મુઝેં અત્યન્ત વલ્લભ-પ્રિય લગતા હૈ । સચમુચ ! આપકા દર્શન (મૂર્તિ-દર્શન યા જિનેશ્વર કા શાસન અથવા સમ્યગ્દર્શન-સમ્યક્ત્વ) પરમ શુદ્ધ હૈ, પવિત્ર હૈ । ક્યોંકિ ઉસકે દ્વારા આત્મા કર્મ-મલ સે રહિત બનતા હૈ । નય કી અપેક્ષા સે ઇસી વાત કો સ્પષ્ટ કરતે હેં કિ જો ભવ્યાત્મા પરમાત્મા કા દર્શન શબ્દ-નય સે કરતા હેં ઉસકી સંગ્રહ-નય કી અપેક્ષા સે શુદ્ધ સત્તા એવંભૂત-નય સે પૂર્ણ શુદ્ધતા કો પ્રાપ્ત કરતી હૈ અર્થાત્ સંગ્રહ-નય એવંભૂત-નય મેં પરિણત હો જાતા હૈ । દૂસરે શબ્દોં મેં આત્મા શુદ્ધાત્મા યા પરમાત્મા બન જાતી હૈ ।

અર્થ : શ્રી પદ્મપ્રભ ભગવાન ગુણના ભંડાર છે, ભવ્ય જીવોને ભવ-સમુદ્રથી તારનારા છે, જગતના ઈશ-સ્વામી છે, પ્રભુની કૃપાથી ભવ્ય જીવો સિદ્ધિ-સુખની સંપત્તિને મેળવે છે.

હે પ્રભુ ! આપનું નિર્મળ દર્શન મને અત્યંત વલ્લભ-પ્રિય લાગે છે. ખરેખર ! આપનું દર્શન (મૂર્તિ-દર્શન કે જિનેશ્વરનું શાસન અથવા સમ્યગ્દર્શન-સમ્યક્ત્વ) પરમ શુદ્ધ છે-પવિત્ર છે. કારણ કે તેના દ્વારા આત્મા કર્મમળથી રહિત બને છે. નયની અપેક્ષાએ આ જ વાતનું સ્પષ્ટીકરણ કરે છે કે ‘જે ભવ્યાત્મા પરમાત્માનું દર્શન ‘શબ્દ-નય’ થી કરે છે તેની ‘સંગ્રહ-નયે’ શુદ્ધ એવી સત્તા ‘એવંભૂત-નયે’ પૂર્ણ શુદ્ધતાને પ્રાપ્ત કરે છે અર્થાત્ ‘સંગ્રહ’ ‘એવંભૂત’રૂપે પરિણમે છે !’

સ્વો. બાલાવબોધ : હવે શ્રી પદ્મપ્રભ જિનના નિમિત્ત-કારણની કારણતા યથાર્થરૂપે કહેતાં સ્તવે છે-

શ્રી પદ્મ પ્રભુ ગુણના નિધાન છે, જગ-તારક કહેતા જગતને વિષે મોક્ષાર્થી જીવ તેહના તારક છે, ગુણાધિક છે તે માટે જગતના ઈશ કહેતાં સ્વામી-વડેરા છે. જિન-ઉપગારથી લહે કહેતાં પામે, ભવ્ય જીવ સિદ્ધિ કહેતાં મોક્ષરૂપ, જગીશ કહેતાં સંપદા પામે.

હે પ્રભુ ! (દર્શન કેતાં) તાહરા દર્શનમાં કારણરૂપ તાહરી મુદ્રાનું જે દેખવું તે ઉત્કૃષ્ટ કારણરૂપે તહારું દર્શન કહેતાં શાસન. ઉપાદાન-કારણપણે દર્શન કેતાં સમ્યક્ત્વ તે મુજને વાલ્કો કેતાં ઈષ્ટ છે.

હે પ્રભુ ! તાહરું દર્શન જે સમ્યક્ત્વ તત્ત્વરુચિરૂપ, તે શુદ્ધ છે-પવિત્ર છે. જો આત્માને સ્વરૂપ-નિર્ધાર, સ્વરૂપ-રુચિરૂપ પ્રગટ્યો તો આત્મા મોહ-મલ્લથી રહિત થાય માટે પરમ પવિત્ર છે.

उक्तं च -

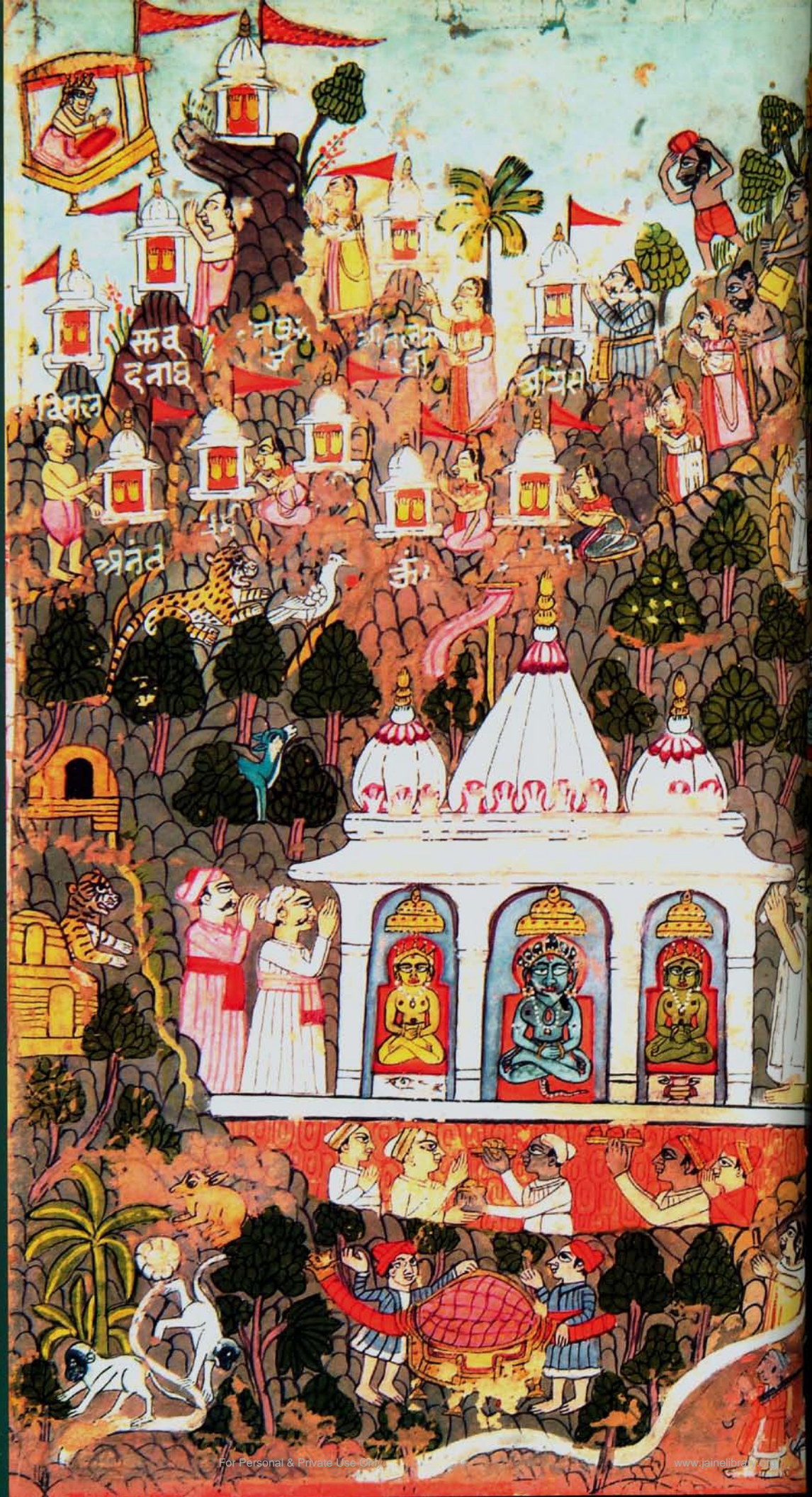
“सम्पत्तेणं सुद्धो सबसुकिच्चो हवई सिवहेऊ ।

संवरबुद्धि तह निज्जरा य, धम्ममूलं च सम्पत्तं ॥ १ ॥

मूलं दारं पइठाणं, आहारो भावणं निहि ।

दुसक्कं साविधम्मस्स, सम्पत्तं परिकित्तियं ॥ २ ॥”

અર્થ : ‘સમ્યક્ત્વથી શુદ્ધ એવું દરેક સુકૃત શિવ(કલ્યાણ અથવા મોક્ષ)નું મૂળ છે. સમ્યક્ત્વ એજ સંવરવાળી બુદ્ધિ અને નિર્જરા છે તથા સમ્યક્ત્વ એજ ધર્મનું મૂળ છે. સમ્યક્ત્વ એજ શ્રાવક ધર્મનું મૂળ-દ્વાર-રહેઠાણ-આહાર-ભાજન(પાત્ર)- નિધિ(ખજાનો) છે, આ પ્રમાણે

વખાણાયું છે.’

વલી, દર્શન કહેતાં હે પ્રભુજી ! તાહરું દેખવું અથવા શુદ્ધ શ્રદ્ધા, તે જે જીવ શબ્દ-નયે કરે તે જીવનો ‘સંગ્રહ-નય’ તે ‘એવંભૂત’ થાય. કારણ ?

જે સર્વ જીવ સંગ્રહ-નયે સિદ્ધ સમાન છે તે જેવારે પોતાના સર્વ આવરણ ક્ષય કરી સંપૂર્ણ સિદ્ધ થાય તેવારે એવંભૂતનયે સિદ્ધ કહિયે. તે માટે સંગ્રહ તે એવંભૂત થાય.

ઈહાં નયનું સ્વરૂપ-સંક્ષેપ કહિયે છેયે -

“સત્તાગ્રાહી સંગ્રહ:”-વસ્તુની સત્તાને ગ્રહે તે સંગ્રહ-નય કહિયે.

અને, વસ્તુના નામ પદનો જે અર્થ, તેપણે પરિણમ્યો, વેદ્ય-સંવેદ્યપદે ભાવ-નિષ્કેપે, તે શબ્દ-નય કહિયે.

વલી, સકલ-પર્યાય-પરિણામિક્તારૂપ પ્રગટપણે સંપૂર્ણ વસ્તુ તે એવંભૂત-નય કહિયે. એટલે,

(૧) તાહરું દર્શન-જે દેખવું તે અંતરંગ અરિહંતના સ્વરૂપભાસન આસ્વાદન સહિત પ્રભુતાનું અવલોકન તે ‘શબ્દ-નયે’ પ્રભુનું દેખવું થયું.

(૨) યોગની ચપલતા તથા ઉપયોગ અન્ય કાર્યનો, માત્ર એકલું ચક્ષુ-ઈન્દ્રિયે કરી પ્રભુ-મુદ્રાનું જોવું તે ‘નેગમ-નયે’ પ્રભુ દીઠા.

(૩) વંદન-નમન-આશાતનાવર્જનપણે જે પ્રભુ-મુદ્રા તથા પ્રભુના શરીરનું દેખવું તે ‘વ્યવહાર-નયે’ પ્રભુ દીઠા.

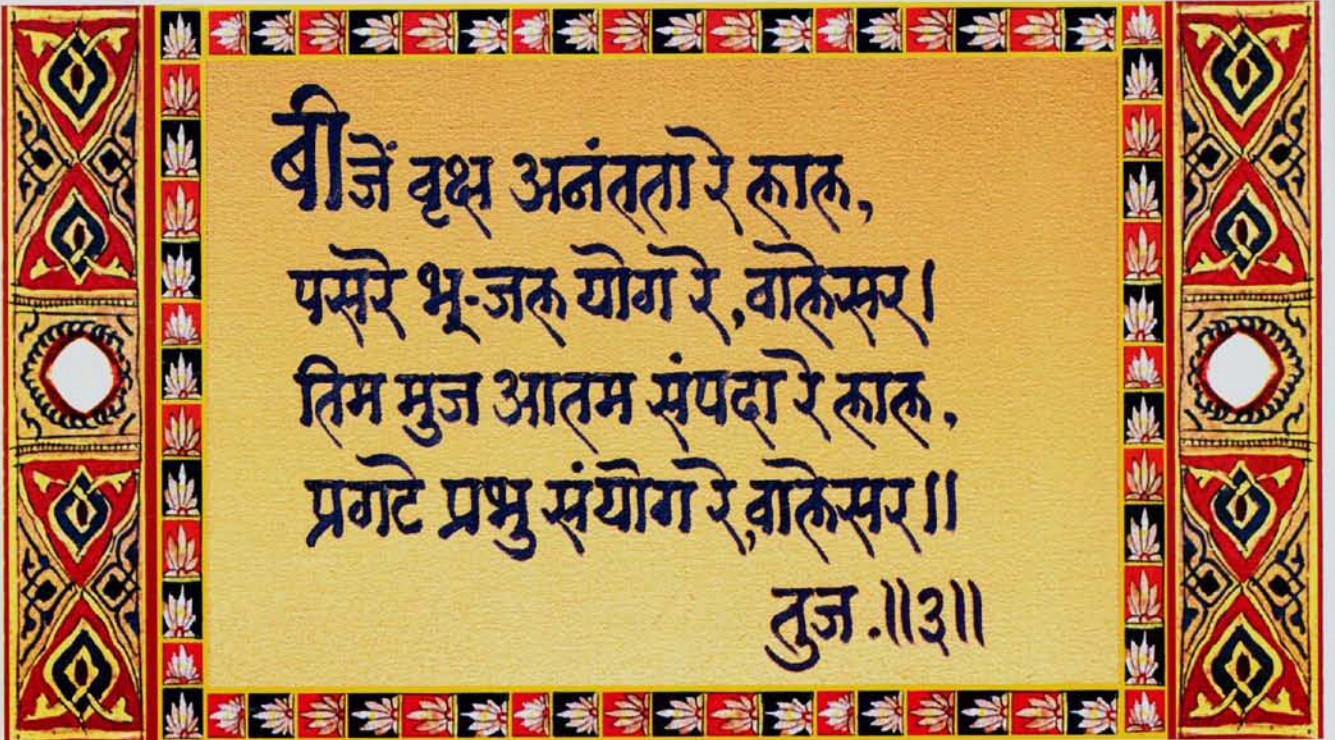
(૪) યોગ તથા વિકલ્પરૂપ ઉપયોગ પ્રભુના ગુણનો અને સર્વ ઈન્દ્રિયે પ્રભુને જોવે-સ્તવે-એકાગ્ર કરે-ચપલતા મટાવે તથા હર્ષ સહિત પ્રશસ્ત-રાગની મુખ્યતાયે જોવે-સ્તવે તે ‘ઋજુસૂત્ર-નયે’ પ્રભુ દીઠા.

(૫) અંતરંગ પરિણામ પરિણાતિ, ચેતનાનું આકર્ષણ તથા શ્રી વીતરાગની વીતરાગતાયે યોગ સર્વ, પ્રભુ-મુદ્રા તથા પ્રભુનું શરીર તિહાં વલગ્યા. અંતરંગ આત્મ-સત્તા પ્રગટ કરવારૂપ સાધ્ય-રુચિ થયો થકો પ્રભુની પ્રભુતાનું તત્ત્વ-સંપદારૂપ અવલોકન તે ‘શબ્દ-નયે’ પ્રભુજી દીઠા.

એ રીતે શ્રી પ્રભુજીને દેખે તે નિયમા સ્વ-સત્તા પ્રગટ કરે માટે એ નિમિત્ત-કારણરૂપ પ્રભુ-દર્શન જાણવું.

એમ, સમ્યક્ત્વના પણ નય કરીને શબ્દનયે જે શુદ્ધ-શ્રદ્ધારૂપ સમકિત તે સંસારી જીવની સત્તા-પ્રાગ્ભાવનું કારણ છે.

॥ इति प्रथम-द्वितीयगाथायः ॥ १-२ ॥

અર્થ : વીજ મેં અનન્ત વૃક્ષોં કો ઉત્પન્ન કરને કો શક્તિ રહી હુઈ હૈ તથાપિ ઉસે ભૂમિ (મિટ્ટી), જલ આદિ કા સંયોગ મિલતા હૈ તો હી વૃક્ષ ઉગ સકતા હૈ । ઉસી તરહ મેરી આત્મા મેં સત્તા કી અપેક્ષા સે અનન્ત જ્ઞાનાદિ સમ્પત્તિ રહી હુઈ હૈ પરન્તુ ઉસકા પ્રકટીકરણ શ્રી અરિહન્ત પરમાત્મા કે દર્શન કે સંયોગ સે હી હોતા હૈ ।

અર્થ : બીજમાં અનંત વૃક્ષો ઉત્પન્ન કરવાની શક્તિ રહેલી છે છતાં પણ તેને માટી અને પાણીનો સંયોગ મળે તો જ વૃક્ષ ઊગે છે. તેમ મારા આત્મામાં સત્તાએ અનંત જ્ઞાનાદિ સંપત્તિ રહેલી છે પરંતુ તેનું પ્રગટીકરણ શ્રી અરિહંત પરમાત્માના દર્શનના સંયોગથી જ થાય છે.

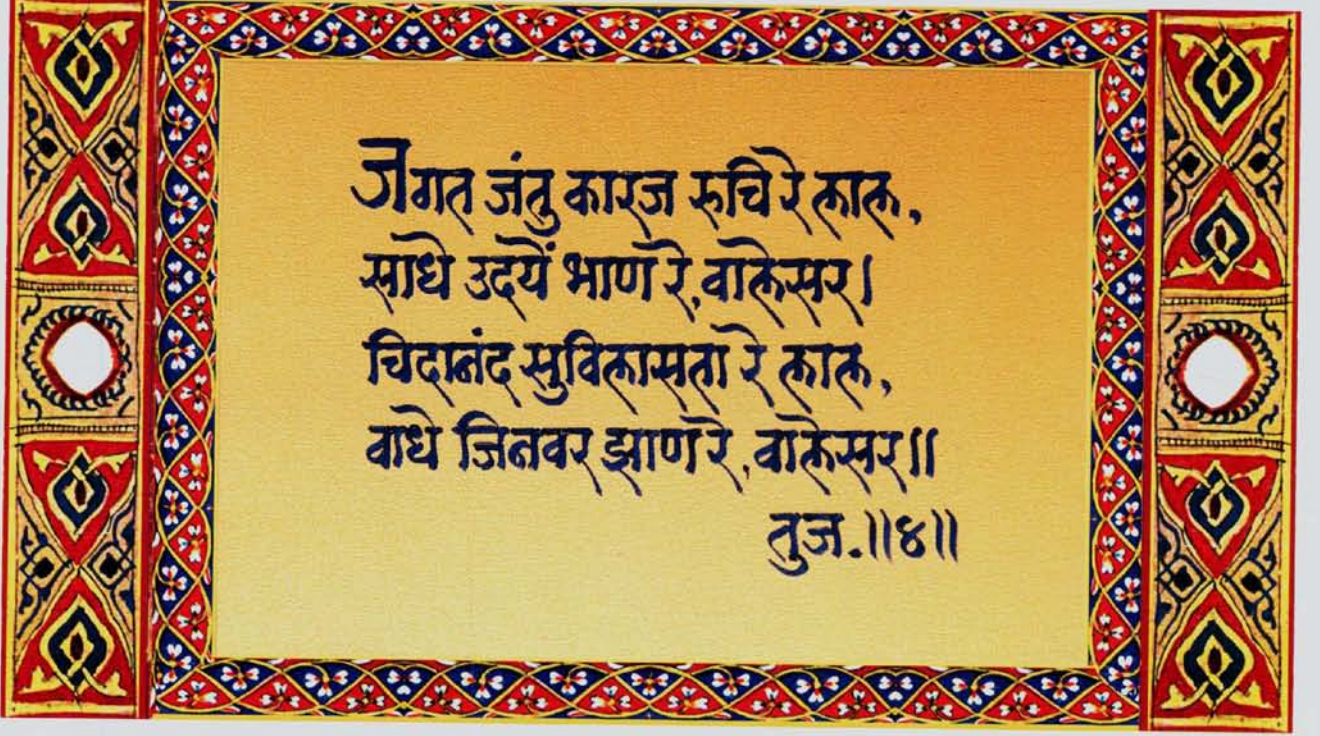
સ્વો. બાલાવબોધ : હવે કારણ-કાર્ય ભાવ કહે છે-

જેમ, બીજ હોય તેમાં અનંતા વૃક્ષ ઉપજવાની છતી છે પણ ભૂ કહેતાં માટીમાં નાખે તથા જલ કહેતાં પાણી સીંચે, એવો સંયોગ મલે... તેવારે પસરે-વધે એટલે માટી તથા પાણીના સંયોગે ઊગે-એ રીત છે.

જેમ, ઉપાદાન-ધર્મ તે નિમિત્ત-કારણ વિના પ્રગટે નહીં એ રીતે માહારી આત્મ-સંપદા યદ્યપિ સત્તારૂપે છતી છે પણ જેવારે પ્રભુ શ્રી વીતરાગ દેવ શુદ્ધ-સ્વરૂપીનો યોગ મલે તેવારે પ્રગટે. તે આલંબી-તત્ત્વને આલંબને વર્તે તો તે નિપજે.

એમ, મહારે આત્મા વિષે સત્તા સર્વ છે પણ શ્રી અરિહંતરૂપ નિમિત્ત મલે તેવારે સિદ્ધિ નીપજે.

॥ इति तृतीयगाथायः ॥ ३ ॥

અર્થ : जैसे जगत के सर्व जीव स्वकार्य करने की रुचिवाले होते हैं, परन्तु सूर्योदय का निमित्त मिलने से वे कार्य सिद्ध होते हैं, इसी तरह श्री जिनेश्वर भगवान के ध्यान से ही चिदानन्द-ज्ञानानन्द का विलास वृद्धि को प्राप्त होता है ।

અર્થ : જેમ જગતના સર્વ જીવો સ્વ-કાર્ય કરવાની રુચિવાળા હોય છે પરંતુ સૂર્યોદયનું નિમિત્ત મળવાથી તે કાર્ય સિદ્ધ થાય છે તેવી રીતે શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનના ધ્યાનથી જ ચિદાનંદ-જ્ઞાનાનંદનો વિલાસ વૃદ્ધિ પામે છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : સર્વ જગત્વાસી જીવ આહાર-વિષય-પરિગ્રહ મેલવવારૂપ કાર્યના રુચિ કહેતાં અભિલાષી છે એટલે પોત-પોતાના કાર્ય કરવા રૂપ પરિણામ સર્વ જીવોને છે પણ સૂર્ય-ઉદ્યોતરૂપ નિમિત્ત પામ્યા વિના કાર્ય કરી શકે નહીં. સૂર્ય-ઉદ્યોતરૂપ નિમિત્ત-કારણ પામે તેવારે સર્વ લોક કાર્ય કરવા લાગે-એ રીત પ્રગટ દેખાય છે.

તેમ, માહારી આત્મા ચિદ્ કહેતાં જ્ઞાન, આનંદ કહેતાં અવ્યાબાધ સુખ અથવા સકલ જ્ઞેય-જ્ઞાયક્તારૂપ જે જ્ઞાન, તેહનો જે આનંદ તેને ચિદાનંદ કહિયે, તેની સુવિલાસતા કહેતાં શુદ્ધપણે વિલાસ એટલે ભોગવવું તે આત્માનંદભોગીપણું, તે યદ્યપિ સત્તાને વિષે છતું છે તો પણ જેવારે શ્રી જિનરાજનો વર કહેતાં પ્રધાન, અનુજ્ઞાન-દોષ તથા એકાંત-દોષ તથા અર્થાપત્તિ-દોષ રહિત ધ્યાન કરિયે તે વારે આત્માનંદ પ્રગટે.

ઉપાદાન છે પણ હે પ્રભુ ! તમારા જેવું નિમિત્ત મલે પ્રગટ થાય માટે માહારે પ્રભુ સમા ઉપકારી કોઈ નહીં.

તે કારણે હે પરમેશ્વર ! તાહરું દર્શન મને વ્હાલું છે. જે અનંતા ભવ ભ્રમતાં ન પામ્યો તે જો મલે તો માહરું અંતરંગનું અનંતુ-અનંતા કાલનું દરિદ્ર જાય.

उक्तं च -

“नूनं न मोहतिमिरावृतलोचनेन, पूर्वं विभो! सकृदपि प्रविलोकितोऽसि ।

मर्माविधो विधुरयन्ति हि मामनर्थाः, प्रोद्यत्प्रबन्धगतयः कथमन्यथैते ? ॥ १ ॥”

અર્થ : “હે પ્રભુ ! મોહ રૂપી અંધકારથી બિડાયેલા નેત્રવાળા એવા મારા વડે પૂર્વમાં એક વખત પણ તું જોવાયો નથી નહિતર પ્રકૃષ્ટ ઉદયને પ્રાપ્ત એવા કર્મ-બંધની પ્રવૃત્તિવાળા એવા આ મર્મભેદી અનર્થો(પાપો) મને કેવી રીતે પીડા કરી શકે ?”

એટલે પ્રભુનું દર્શન દુર્લભ છે. તે તેહની પ્રાપ્તિના અર્થી જે જીવ તેને ઈષ્ટ હોય.

॥ इति चतुर्थगाथायः ॥ ४ ॥

રુઢિ સિદ્ધ મંત્રાક્ષરે રે કારુ,
 ઉપજે સાધક સંગે રે, વોકેસર ।
 સહજ અધ્યાત્મ તત્ત્વતા રે કારુ,
 પ્રગટે તત્ત્વી રંગે રે, વોકેસર ॥
 તુજ. ॥૫॥

અર્થ : જૈસે અમુક મંત્રાક્ષર મેં અમુક વિદ્યાસિદ્ધિ કી શક્તિ રહી હુઈ હોતી હૈ, પરન્તુ ઉત્તમ ઉત્તરસાધક કે યોગ સે હી વહ વિદ્યા સિદ્ધ હોતી હૈ । ઉસી તરહ સહજ અનન્ત જ્ઞાનાદિ અધ્યાત્મ-શક્તિયાં આત્મા મેં રહી હુઈ હૈ, પરન્તુ વે ઉત્તમોત્તમ ઉત્તર સાધક તત્ત્વરંગી પરમાત્મા કે નિર્મલ ધ્યાનાદિ કે યોગ સે હી પ્રકટ હોતી હૈ ।

અર્થ : જેમ અમુક મંત્રાક્ષરમાં અમુક વિદ્યા-સિદ્ધિની શક્તિ રહેલી હોય છે પરંતુ ઉત્તમ ઉત્તર-સાધકના યોગથી જ તે વિદ્યા સિદ્ધ થાય છે તેવી રીતે અનંત જ્ઞાનાદિ સહજ અધ્યાત્મ-શક્તિઓ આત્મામાં રહેલી છે પણ તે ઉત્તમોત્તમ ઉત્તર-સાધક જેવા તત્ત્વરંગી પરમાત્માના નિર્મલ ધ્યાનાદિના યોગથી જ પ્રગટે છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : વલી દૃષ્ટાંત કહે છે, જેમ આકાશ-ગમન પ્રમુખ લઘ્વિયો, તેની જે સિદ્ધિ તે વિદ્યા-શક્તિ મંત્રાક્ષરમાં છે પણ તે તેહવો ઉત્તર સાધક મલે તેવારેં નીપજે. તેમ સહજ-સ્વભાવરૂપ જે અધ્યાત્મ કહેતાં આત્માથી તન્મયપણે રહી જે સ્યાદ્વાદરૂપ જ્ઞાન-દર્શનાદિક આત્મિક-પરિણતિરૂપ તત્ત્વતા, તે યદપિ વસ્તુ-ધર્મે આત્માને વિષે છતી છે પણ જેવારેં નિષ્પન્ન તત્ત્વી, શુદ્ધ, નિર્મલ, નિરાવરણ, આત્મસ્વરૂપભોગી, આત્મરમણી, આત્માશ્રયી, અસંખ્યાતપ્રદેશે પુદ્ગલ-સંશ્લેષરહિત એવા શુદ્ધ દેવને આલંબને એકરંગ કરે, તેવારેં જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મથી રહિત નિરાવરણરૂપ પ્રગટભાવનું છતાપણું નીપજે.

॥ ઇતિ પન્નમગાથાર્થઃ ॥ ૫ ॥

લોહ ધાતુ કંચન હુવેરે ભારુ,
 પારસ પરસન પામીરે, વોકેસર।
 પ્રગટે અધ્યાત્મ દશાંરે ભારુ,
 વ્યક્ત ગુણી ગુણગ્રામરે, વોકેસર॥
 તુજ. ॥૬॥

અર્થ : જૈસે પારસ કે સ્પર્શમાત્ર સે લોહા સ્વર્ણમય બન જાતા હૈ વૈસે હી પૂર્ણગુણી શ્રી અરિહંત પરમાત્મા કે ગુણગ્રામ સે-ગુણસ્મરણ ધ્યાન આદિ કરને સે શુદ્ધ આત્મિક દશા પૂર્ણરૂપ સે પ્રકટ હોતી હૈ ।

અર્થ : જેમ પારસના સ્પર્શમાત્રથી લોહું સ્વર્ણમય બની જાય છે તેમ પૂર્ણ-ગુણી શ્રી અરિહંત પરમાત્માના ગુણગ્રામથી ગુણ-સ્મરણ-ધ્યાન વગેરે કરવાથી શુદ્ધ આત્મિક-દશા પૂર્ણપણે પ્રગટે છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : બીજો દૃષ્ટાંત કહે છે, લોહ ધાતુ મધ્યે કાંચન કહેતાં સુવર્ણ થવાની સત્તા છે તો પણ પારસ-પાષાણ પ્રમુખ બાહ્ય નિમિત્ત પામીને પોતાનું સોનાપણું લહે છે.

તેમ ભવ્ય જીવની પણ શુદ્ધ આત્મિક-દશા યદ્યપિ સત્તારૂપે છે પણ વ્યક્ત કહેતાં પ્રગટ-કર્માવરણરહિત જે ગુણી અરિહંત, તેહના ગુણગ્રામ કરતાં-ગુણ સ્મરણ કરતાં આપણો આત્મા ગુણાનુયાયી થઈ સંપૂર્ણ ગુણીપણું પામે તે વારે સત્તા પ્રગટે.

ઈહાં કોઈ પૂછશે જે -નિમિત્ત વિના જ સિદ્ધપણું કેમ ન પામે ?

તેને ઉત્તર કહે છે- જે આત્મા અનાદિનો પુદ્ગલરૂપ પર નિમિત્ત પામીને બંધ-પદ્ધતિ કરે છે તે જો પુદ્ગલરૂપ પર નિમિત્ત મૂકે તો મુક્ત થાય, તે પુદ્ગલરૂપ પર નિમિત્ત તો અરિહંતરૂપ શુદ્ધ નિમિત્તને અવલંબ્યા વિના ટલે નહીં.

માટે, શ્રી વીતરાગ દેવરૂપ શુદ્ધ નિમિત્ત પામેથી આપણું તત્ત્વ પ્રગટે.

॥ ઇતિ ષષ્ઠગાથાર્થ : ॥ ૬ ॥

આત્મસિદ્ધિ કારજ મળી રેભાક,
 સહજ નિયામક હેતુરે, વાકેસર।
 નામાદિક જિતરાજના રેભાક,
 ભવસાગર મહા સેતુરે, વાકેસર॥
 તુજ. ॥૭॥

અર્થ : શ્રી અરિહંત પરમાત્મા આત્મા કી મુક્તિરૂપ કાર્ય કે લિપે સહજ નિયામક-નિશ્ચિત કાર્ય સિદ્ધ કરને વાલે હેતુ હૈં । શ્રી અરિહંત પરમાત્મા કે નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય ઓર ભાવ, યે ચારોં નિક્ષેપ સંસારસાગર મે સેતુ (પુલ) કે સમાન હૈં અર્થાત્ ભવસાગર સે પાર ઉતરને કે લિપે પ્રમુ કે નામાદિ આલમ્બન હૈં, આધાર હૈં ।

અર્થ : શ્રી અરિહંત પરમાત્મા આત્માના મુક્તિરૂપ કાર્ય માટે સહજ નિયામક, નિશ્ચિત કાર્ય સિદ્ધ કરનાર હેતુ છે. શ્રી અરિહંત પરમાત્માના નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવરૂપ ચારે નિક્ષેપા સંસાર-સાગરમાં સેતુ-પુલ સમાન છે અર્થાત્ ભવ-સાગરથી પાર ઊતરવા માટે પ્રભુના નામાદિ એ મહાન આલંબન છે-આધાર છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : તે માટે આત્મ-સિદ્ધિરૂપ જે કાર્ય, તે કરવાને સહજ-અકૃત્રિમ, નિયામક કેતાં નિર્ધાર, હેતુ કેતાં કારણ જે શ્રી વીતરાગ દેવ, તેને પામીને નિશ્ચે ભવ્ય જીવને મોક્ષ નીપજે-એ નિર્ધાર થયો.

નામાદિ કેતાં નામ-નિક્ષેપાદિ તે -

(૧) અરિહંત એહવું નામ, તેનો શ્રવણો-ઉચ્ચારણો-સ્મરણો કરી પણ અનેક જીવ ગુણાવલંબી થઈ સમકિત-પ્રમુખ ગુણ પામીને સિદ્ધ થયા.

(૨) તથા, શ્રી અરિહંતની સ્થાપના જે અરિહંત મુદ્રા સમતાનો સમુદ્ર વિષય-વિકારરહિત અતિશય-સંપન્ન એવી જિન-સ્થાપના દેખી યોગ-થંભે ગુણીને અવલંબે સ્વ-ગુણાવલંબી થઈ અનેક જીવ સિદ્ધિ પામ્યા.

(૩) તથા, શ્રી પરમ પ્રભુનો દ્રવ્ય-નિક્ષેપો તે વિચરતા-શરીરધારી જિનરાજ, તેહના વિવહાર-ઉપદેશ-સમવસરણ દેખી અદ્ભુતતાને અવલંબી ગુણાવલંબી થઈ અનેક જીવ સ્વ-ધર્મ સંપદા વરી સિદ્ધિ પામ્યા.

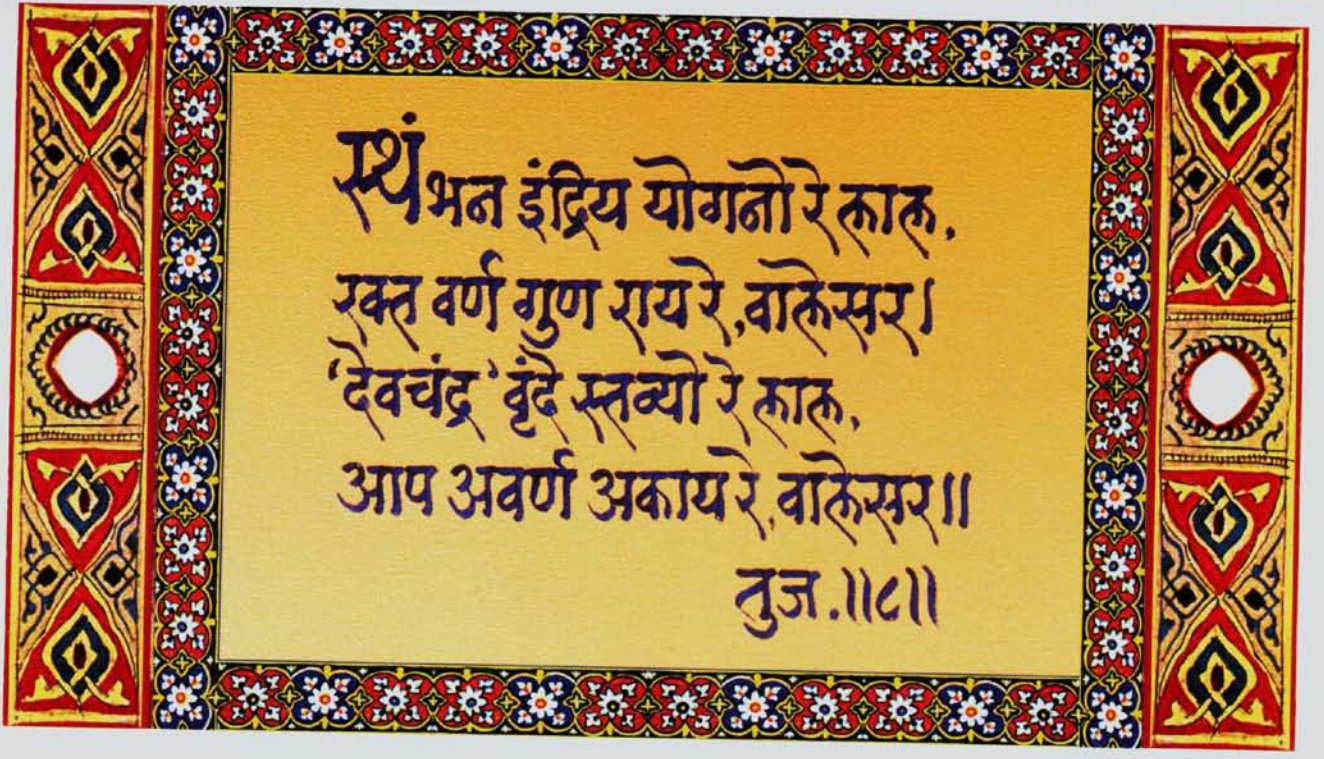
(૪) તથા, અરિહંતનો ભાવ-નિપેક્ષો તે અરિહંત-દ્રવ્યના ગુણ જે કેવલજ્ઞાનાદિ તથા પર્યાય તે અગુરુલઘુતાદિ, તેહની અનંત પરિણતિનું જે ભાસન, શ્રદ્ધાન તથા રમણ કેતાં પોતાનું તત્ત્વ, તેને અવલંબતાં અનેક જીવ મોક્ષરૂપ લક્ષ્મી પામ્યા.

માટે, એ શ્રી અરિહંતના જે નામાદિ ચાર નિક્ષેપા છે, તે ભવરૂપ મહા સમુદ્ર મધ્યે સેતુ કેતાં મોહોટી પાજ સમાન છે.

માટે, પ્રભુના નામાદિ ચાર નિક્ષેપાને અવલંબીને આત્મ-સિદ્ધિ કરવી.

॥ ઇતિ સપ્તમગાથાર્થ : ॥ ૭ ॥

स्थंभन इन्द्रिय योगनोरे कारु,
 रक्त वर्ण गुण रायरे, वारेसर ।
 'देवचंद्र' वृंदे स्तव्यो रे कारु,
 आप अवर्ण अकायरे, वारेसर ॥
 तुज ॥८॥

अर्थ : अनन्त गुण के स्वामी भी पद्मप्रभ भगवान् के शरीर की रक्तवर्ण की लाल कान्ति भी साधक की इन्द्रियों और मन, वचन, काया के योगों के लिए स्तंभन मन्त्र है अर्थात् प्रभु के शरीर के रक्तवर्ण के दर्शन से भव्यात्मा की इन्द्रियाँ और मन-वचन-काया स्थिर बनते हैं । देवेन्द्रों के समूह से संस्तुत प्रभु वास्तव में तो वर्णरहित और शरीर से भी रहित हैं । सिद्ध अवस्था में वर्णादि या शरीरादि नहीं होते ।

अर्थ : अनन्त गुणाना स्वामी श्री पद्मप्रभ भगवानना शरीरनी रक्त वर्णानी लाल कान्ति पद्म साधकनी इन्द्रियोनो अने मन-वचन-कायाना योगोनो 'स्तंभन-मंत्र' छे अर्थात् प्रभुना शरीरना रक्त वर्णना दर्शनथी भव्यात्मानी इन्द्रियो अने मन-वचन-काया स्थिर अने छे. देवेन्द्रोना समूहथी स्तुति करायेला प्रभु भरी रीते वर्णरहित अने शरीरथी पद्म रहित छे. सिद्ध-अवस्थामां वर्णादि के शरीर पद्म छोतां नथी.

स्वो. भालावबोध : वली श्री पद्मप्रभस्वामीनुं रक्त वर्ण शरीर ते सामा ज्वना इन्द्रिय तथा योगनुं स्थंभन छे अटले इन्द्रियो वर्णादिकने अवलंबीने रहे माटे प्रभुज राते वर्ण छे. गुणगान्भीर्यादिक, तेहना राजा छे.

देव जे धर्मदेव ते साधु, नरदेव ते यक्षवर्ती, भावदेव ते भवनपति प्रभुभ, तेहमां चंद्रमा समान. वली, ईंद्र-गणधरादिक, तेहना वृंद छेतां समूह तेरो स्तव्या.

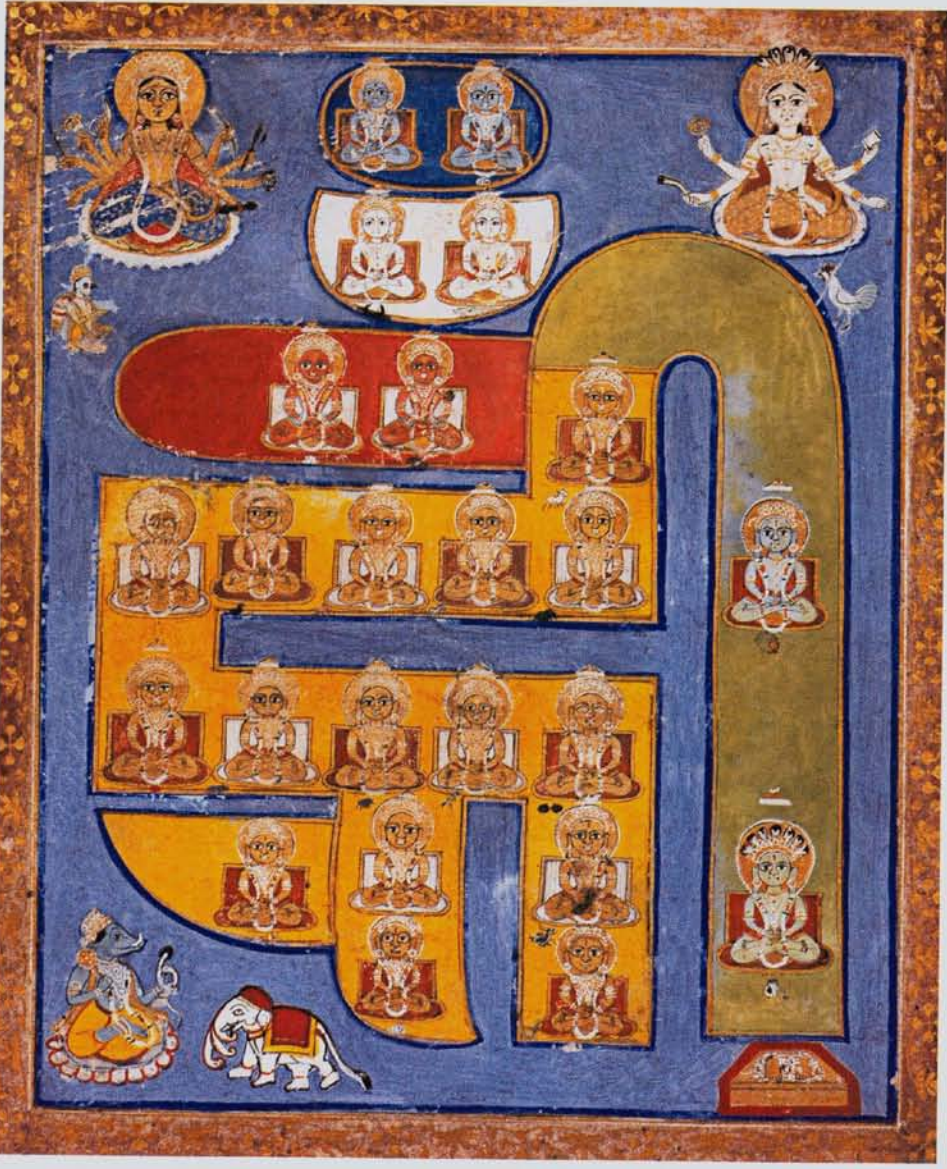
पद्म, प्रभु केहवा छे ?

अवर्णो-अगंधे-अरसे-अज्ञासे ओहवा छे. अकाय छे-शरीर रहित छे अटले भावकर्म-द्रव्यकर्म-नोकर्म रहित छे. सकल पुद्गलातीत छे. ओहवा श्री पद्मप्रभ देव ते मने आधारभूत छे-परम शरश छे. अना निमित्त परम-पद नीपजे.

॥ इति अष्टमगाथायः ॥ ८ ॥

॥ इति षष्ठ श्री पद्मप्रभजिन स्तवनम् ॥ ६ ॥

છકા સ્તવનનો સાર....

આ સ્તવનમાં નિમિત્ત-કારણની યથાર્થતાનું અને પ્રભુ-દર્શનનું મહત્ત્વ બતાવ્યું છે. શ્રી અરિહંત પરમાત્માના દર્શનના નિમિત્તથી જ આત્માની સત્તાગત શક્તિઓનું પ્રગટીકરણ થાય છે, તે સિવાય થઈ શકતું નથી.

પ્રભુનું દર્શન એટલે-

સાક્ષાત્ અરિહંતના દર્શનમાં કારણભૂત પ્રભુ-મૂર્તિનું દર્શન ! અથવા, સાક્ષાત્ શ્રી અરિહંત પરમાત્માના દર્શનમાં ઉત્કૃષ્ટ કારણભૂત જિનશાસન ! અથવા, સાક્ષાત્ આત્મદર્શનમાં ઉપાદાન કારણભૂત સમ્યગ્દર્શન !

નયની અપેક્ષાએ 'પ્રભુદર્શન'-

- (૧) 'નૈગમ-નય'ની અપેક્ષાએ પ્રભુ-દર્શન એટલે મન, વચન અને કાયાની ચપળતા સાથે માત્ર ચક્ષુથી થતું પ્રભુ-મૂર્તિનું દર્શન.
- (૨) 'વ્યવહાર-નય'ની અપેક્ષાએ પ્રભુ-દર્શન એટલે આશાતના ટાળવાપૂર્વક વંદન-નમસ્કાર સહિત પ્રભુ-મુદ્રા જોવી તે (પ્રભુના શરીરને જોવું તે).
- (૩) 'ઋજુસૂત્ર-નય'ની અપેક્ષાએ પ્રભુ-દર્શન એટલે યોગોની સ્થિરતા સાથે ઉપયોગપૂર્વક પ્રભુ-મુદ્રા જોવી તે.
- (૪) 'શબ્દ-નય'ની અપેક્ષાએ પ્રભુ-દર્શન એટલે આત્મ-સત્તા પ્રગટાવવાની રુચિસહિત પ્રભુની તત્ત્વ-સંપત્તિરૂપ પ્રભુતાનું અવલોકન કરવું તે.

આ રીતે 'શબ્દ-નય' પ્રભુનું દર્શન કરવાથી 'સંગ્રહ-નય'ની અપેક્ષાએ સત્તામાં પડેલી અનંત આત્મ-શક્તિઓ 'એવંભૂત-નય'ની દૃષ્ટિએ સંપૂર્ણપણે પ્રગટે છે. એટલે કે 'સંગ્રહ-નય'ની અપેક્ષાએ આત્મા સત્તાએ શુદ્ધ છે પણ જ્યારે તેનું શુદ્ધ-સ્વરૂપ સંપૂર્ણપણે પ્રગટે છે ત્યારે તે 'એવંભૂત-નય' પૂર્ણ શુદ્ધ-સ્વરૂપને પામીને સિદ્ધ થાય છે. માટી-પાણી, સૂર્ય, ઉત્તર-સાધક અને પારસના ઉદાહરણથી મોક્ષના પુષ્ટ હેતુ 'નિમિત્ત-કારણ'ની મહત્તા બતાવી છે.

મોક્ષ-પ્રાપ્તિ પણ શ્રી અરિહંત પરમાત્માનું નિમિત્ત મળ્યા વિના થઈ શકતી નથી. કારણ કે ભવ્યાત્માની અનાદિકાલીન કર્મોપાર્જનની પરંપરા પણ પુદ્ગલ પદાર્થોના નિમિત્તથી જ થાય છે. એ પૌદ્ગલિક અશુભ નિમિત્તતા શ્રી અરિહંત પરમાત્માના શુભ નિમિત્તના આલંબન વિના દૂર થઈ શકતી નથી. તેથી જ શ્રી અરિહંત પરમાત્માના નામાદિ એ જ મોક્ષના નિયામક-નિશ્ચિત હેતુ છે.

છટ્ટે સ્તવન કા સાર...

इस स्तवन में निमित्तकारण की यथार्थता और प्रभुदर्शन का महत्त्व बताया है। श्री अरिहन्त परमात्मा के दर्शन के निमित्त से ही आत्मा की सत्तागत शक्तियों का प्रकटीकरण होता है, उसके बिना नहीं हो सकता।

प्रभु का दर्शन अर्थात्- साक्षात् अरिहन्त के दर्शन में कारणभूत प्रभुमूर्ति का दर्शन। अथवा, साक्षात् श्री अरिहन्त परमात्मा के दर्शन में उत्कृष्ट कारणभूत जिनशास्त्र। अथवा, साक्षात् आत्मदर्शन में उपादान कारणभूत सम्यग्दर्शन।

નય કી અપેક્ષા સે પ્રભુદર્શન :

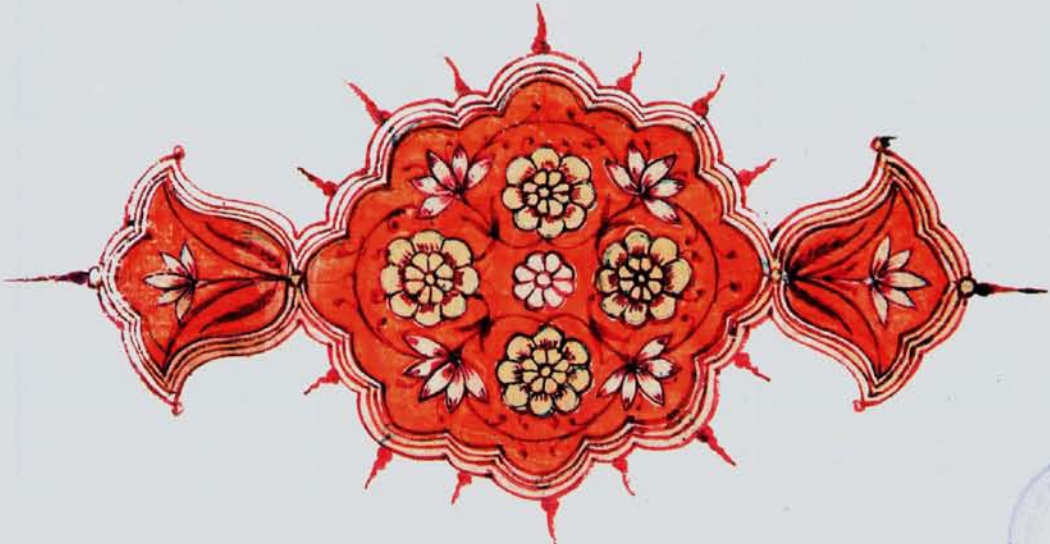
- (૧) નૈગમનય કી અપેક્ષા સે પ્રભુદર્શન અર્થાત્ મન, વચન ઓર કાયા કી ચપલતા કે સાથ માત્ર ચક્ષુ સે હોને વાલા પ્રભુમૂર્તિ કા દર્શન।
- (૨) વ્યવહારનય કી અપેક્ષા સે પ્રભુદર્શન અર્થાત્ આશાતના ટાલને પૂર્વક વન્દન-નમસ્કાર સહિત પ્રભુમુદ્રા (પ્રભુ કે શરીર) કો દેખના।
- (૩) ઋજુમૂવ્રનય કી અપેક્ષા સે પ્રભુદર્શન અર્થાત્ યોગોં કી સ્થિરતા કે સાથ ઉપયોગ પૂર્વક પ્રભુમુદ્રા કો દેખના।
- (૪) શબ્દનય કી અપેક્ષા સે પ્રભુદર્શન અર્થાત્ આત્મસત્તા પ્રકટ કરને કી રુચિસહિત પ્રભુ કી તત્ત્વ-સમ્પત્તિરૂપ પ્રભુતા કા અવલોકન કરના।

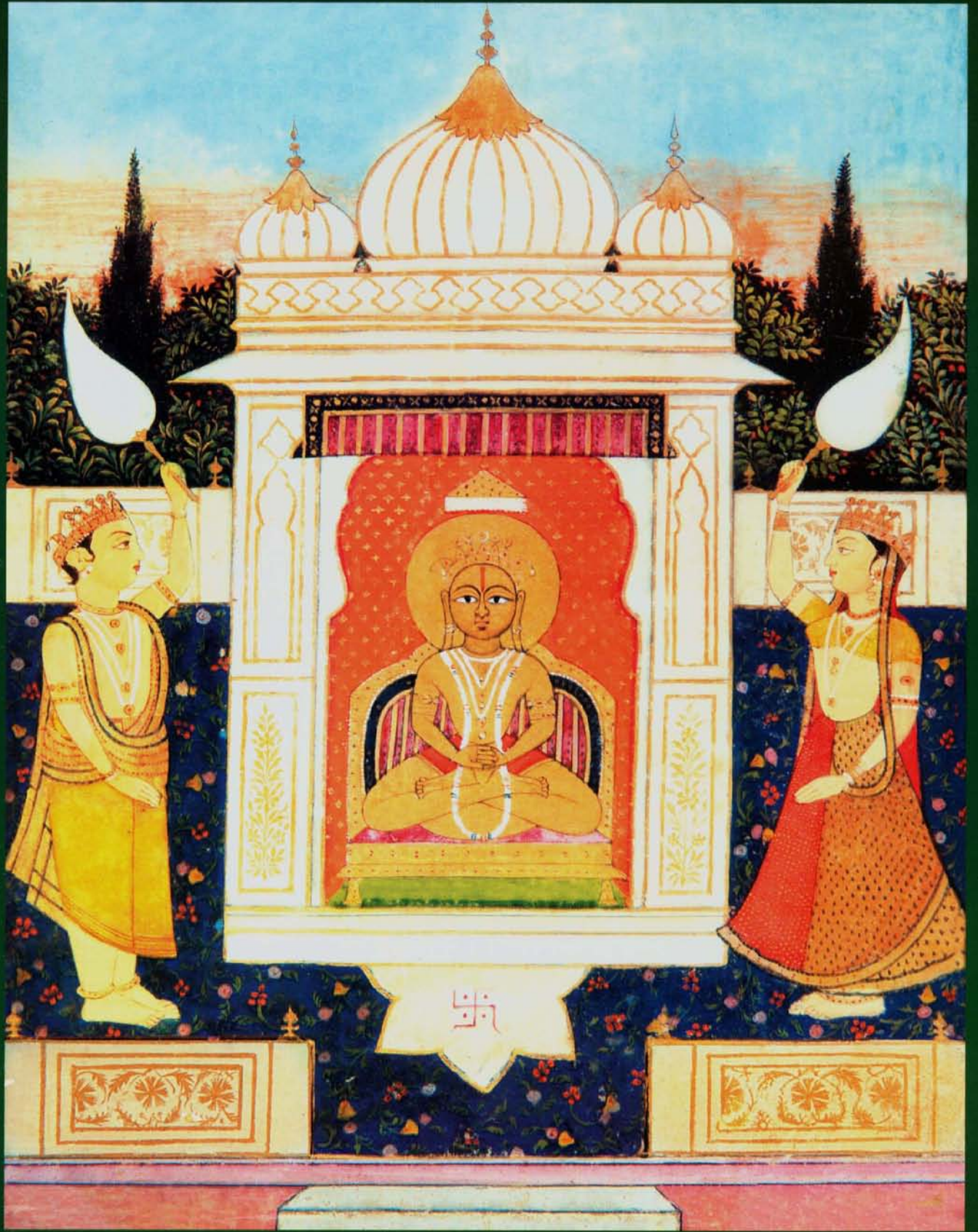
इस प्रकार शब्दनय से प्रभु का दर्शन करने से संग्रहनय की अपेक्षा से सत्ता में रही हुई अनन्त आत्म-शक्तियाँ एवंभूतनय की दृष्टि से शुद्ध है परन्तु जब उसका शुद्ध-स्वरूप सम्पूर्णरूप में प्रकट होता है तब वह एवंभूतनय की दृष्टि से पूर्ण शुद्ध-स्वरूप को पाकर सिद्ध होता है। मिट्टी, पानी, सूर्य, उत्तरसाधक और पारस के उदाहरणों से मोक्ष के पुष्ट हेतु-निमित्त कारण की महत्ता बताई है।

મોક્ષપ્રાપ્તિ મો શ્રી અરિહન્ત પરમાત્મા કા નિમિત્ત મિલે વિના નહીં હો સકતી. વ્યોકિ ભવ્યાત્મા કી અનાદિકાલીન કર્મોપાર્જન કી પરમ્પરા મો પુદ્ગલ પદાર્થો કે નિમિત્ત સે હી હોતી હૈ. યહ પૌદ્ગલિક અશુભ-નિમિત્તતા શ્રી અરિહન્ત પરમાત્મા કે શુભ- નિમિત્ત કે આલમ્બન વિના દૂર નહીં હો સકતી. અતઃ શ્રી અરિહન્ત પરમાત્મા કે નામાદિ હી મોક્ષ કે નિયામક-નિશ્ચિત હેતુ હૈ.

સ્તવનમાં આપેલાં ચિત્રોનું વિવરણ

- ૬(૧) શ્રી પદ્મપ્રભસ્વામી ભગવાન ૬(૨) શ્રી સૂરિમંત્ર પટ ૬(૩) શ્રી સમેતશિખરજી તીર્થ
૬(૪) હ્રીંકારમાં ૨૪ તીર્થંકર પરમાત્મા - આ યંત્ર-તીર્થ અને તીર્થંકર પરમાત્માના દર્શનથી આત્મસંપદાનું પ્રગટીકરણ થાય છે.

અથ સપ્તમ શ્રી સુપાર્શ્વજિન સ્તવનમ્

॥ હો સુંદર તપ સરખુ – એ દેશી ॥

॥ અથ પ્રશસ્તિ ॥

સ્વો. બાલાવબોધ : હવે શ્રી સુપાર્શ્વ પ્રભુને સહજ ધર્મરૂપ તત્ત્વ-સંપદાપણે સ્તવે છે, જગતના જીવ પુદ્ગલાનંદી છે. તે નવા પુદ્ગલને લેવે કરી આનંદ પામે છે પણ તે પુદ્ગલસંયોગજન્ય સુખ તથા દુઃખ તે આત્મહિત નહીં, વિભાવ છે માટે.

અને, જે આત્માનું સહજ સુખ, તે આત્મ-ધર્મ છે- એ રીતે આગમ મધ્યે ઉપદેશ છે તે કહે છે જે, આત્માના અનંતા ગુણ છે. તે ગુણ-ગુણનું સુખ જુદું જુદું છે અને એક અવ્યાબાધ સુખરૂપ આત્મ-ધર્મ જુદો છે-એક એહવી વ્યાખ્યા છે.

તથા, આત્માના જ્ઞાન-દર્શનરૂપ ગુણ તે મૂલ ગુણ છે અને વીર્યાદિક સર્વ તે ગુણની પ્રવૃત્તિરૂપ ધર્મ છે-એક એવી પણ વ્યાખ્યા છે.

અને જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, દાન, લાભ, ભોગ, ઉપભોગ ઈત્યાદિક અનંત ગુણ આત્માને વિષે છે.

તથા, વિશેષાવશ્યકમાં કહ્યું છે -

“ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વ-કેવલજ્ઞાન-કેવલદર્શન-સિદ્ધતાનિ પુનઃ સિદ્ધાવસ્થાયામપિ ભવન્તિ । અન્યે તુ દાનાદિલઘ્વિપજ્વલકં ચારિત્રં સિદ્ધસ્યાપીચ્છન્તિ, તદાવરણસ્ય તત્રાપ્યભાવાત્, આવરણાઽભાવેઽપિ ચ તદસત્ત્વે ક્ષીણમોહાદિષ્વપિ તદસત્ત્વપ્રસન્નાત્, તતસ્તન્મતે ચારિત્રાદીનાં સિદ્ધાવસ્થાયામપિ સદ્ભાવઃ । પુનસ્તત્ત્વાર્થે પુનરપ્યાદિગ્રહણં કુર્વન્ જ્ઞાપયતિ ॥

અત્રાઽનન્તધર્માત્મકતયાઽશક્યાઃ પ્રસ્તારયિતું સર્વે ધર્માઃ પ્રતિપદમપ્રવચનજ્ઞેન તુ પુંસા યથા સમ્ભવમાયોજનીયાઃ, ક્રિયાવત્ત્વં-પર્યાયોપયોગિતા-પ્રદેશાદકનિશ્ચલતા એવં પ્રકારાઃ સન્તિ ભૂયાંસઃ । અપિ સમુચ્ચયે । એવં પ્રકારા અનાદિપારિણામિકા ભવન્તિ જીવસ્ય ભાવાઃ ।”

અર્થ : ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ, કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન અને સિદ્ધત્વ તો સિદ્ધાવસ્થામાં પણ હોય છે. બીજાઓ તો દાનાદિ લઘ્વિ-પંચકવાળું ચારિત્ર સિદ્ધોને પણ માને છે કારણ કે તેના આવરણનો ત્યાં પણ અભાવ છે અને આવરણના અભાવમાં પણ તે ન હોય તો ક્ષીણમોહાદિમાં પણ તેના અભાવનો પ્રસંગ(આપત્તિ) આવશે. તેથી તેઓના મતે ચારિત્રાદિનો સદ્ભાવ સિદ્ધાવસ્થામાં પણ હોય છે. ફરીથી તે (ચારિત્ર) પણાને માટે ‘પુનરપિ’ વગેરેનું ગ્રહણ કરતા થકા જણાવે છે.

અહિં અનંતધર્માત્મકપણાને કારણે સર્વ ધર્મો પૃથક્-પૃથક્ શબ્દથી પ્રસારિત કરવા માટે અશક્ય છે. (તેથી) જૈન શાસન(જૈનદર્શન)થી અનભિજ્ઞ પુરુષ વડે યથાસંભવ તેઓ(ધર્મો)નું યોજન કરવાં યોગ્ય છે. ક્રિયાવત્ત્વ, પર્યાયોપયોગિતા, પ્રદેશાદકનિશ્ચલતા- આ પ્રમાણે ઘણા ધર્મો છે. ‘અપિ’ શબ્દ અહિં સમુચ્ચય અર્થમાં છે. આ રીતે જીવના ભાવો અનાદિ પરિણામવાળા છે.

ઈહાં જીવને વિષે અનંતા ધર્મ જુદા-જુદા કહ્યા.

તથા, સ્નાકરાવતારિકા મધ્યે સપ્તભંગ્યધિકારે-

“નન્વેકસ્મિન્ જીવાદૌ પ્રતિવસ્તુન્યનન્તધર્માત્મકત્વેનાનંતધર્મવત્ત્વમેવ ।”

અર્થ : વળી, એક જીવ વગેરે પ્રત્યેક વસ્તુમાં અનંત ધર્માત્મકપણાને કારણે અનંત ધર્મવાળાપણું જ છે.

સ્યાદ્વાદસ્નાકરે-

“એકત્ર વસ્તુન્યેકૈકધર્મપર્યાયાનુયોગવશાદવિરોધેન વ્યસ્તયોઃ સમસ્તયોશ્ચ વિધિનિષેધયોઃ સ્યાત્કારાઙ્કિતઃ સપ્તથા વાક્યપ્રયોગઃ સપ્તભઙ્ગીતિ ।

નન્વેકસ્મિન્ જીવાદિવસ્તુન્યનન્તા વિધીયમાનનિષિદ્ધ્યમાના નાનાધર્માઃ સ્યાદ્વાદીનાં ભવેયુઃ ।

વાચ્યતાયત્તત્ત્વાદ્વાચકેયતાયાઃ તતો વિરુદ્ધૈવ સપ્તભંગીતિ બ્રુવાણં નિરસ્યતિ ।

એકત્ર વસ્તુનિ વિધીયમાનનિષિદ્ધ્યમાનાનન્તધર્મ્માઽભ્યુપગમેનાનન્તભઙ્ગી પ્રશાંતૈવ સપ્તભઙ્ગીતિ ન ચેતસિ નિધેયમિતિ અત્ર હેતુમાહ - વિધિનિષેધપ્રકારાપેક્ષયા પ્રતિપર્યાયવસ્તુન્યનન્તાનામપિ સપ્તભઙ્ગીનામેવ સમ્ભવાદિતિ ।

તથાચેકૈકપર્યાયમાશ્રિત્ય વિધિનિષેધવિકલ્પાભ્યાં ન્યસ્તસમસ્તાભ્યાં સપ્તૈવ ભંગ્યઃ સમ્ભવન્તિ, ન પુનરનન્તાસ્તત્કથમનન્તભઙ્ગીપ્રસંગાદિસઙ્ગતત્વં સપ્તભંગ્યાઃ સમુદ્ભવ્યતે ?

કુતસ્તત્તૈવ ભઙ્ગાઃ સમ્ભવન્તીત્યત્રાહુઃ, પ્રતિપર્યાયં પ્રતિપદ્ય તુ પર્યનુયોગાનાં સપ્તાનામેવ સમ્ભવાદિતિ, અનન્તધર્મપેક્ષયા સપ્તભઙ્ગીનામાનન્ત્યં યદા યાતિ તદાભિમતમેવ ।।”

અર્થ : પ્રત્યેક વસ્તુમાં એક-એક ધર્મ અને પર્યાયના અનુયોગના વશથી(વિવક્ષાથી) વિરોધ વગર રહેલા સમસ્ત વિધિ અને નિષેધનો સ્યાત્કારથી અંકિત (સ્યાત્-શબ્દથી યુક્ત) વાક્યપ્રયોગ-તે ‘સપ્તભંગી’ છે.

વળી, એક જ જીવાદિ વસ્તુમાં વિધાન કરાતા અને નિષેધ કરાતા એવા અનંત પ્રકારના ધર્મો સ્યાદ્વાદિયોને અનંત પ્રમાણમાં થઈ શકે છે.

વાચ્યતા જો અને તોપણાથી યુક્ત હોવાથી વાચકતાની સપ્તભંગી તેનાથી વિરુદ્ધ છે. આવું કહેનાર વ્યક્તિનું નિરસન થઈ જાય છે(તે ખોટો ઠરે છે).

વળી, એક જ વસ્તુમાં વિધાન કરાતા અને નિષેધ કરાતા એવા અનંત ધર્મોને સ્વીકારવાથી સપ્તભંગી અનંતભંગીમાં પરિણમી ગઈ છે. આવું (પણ) મનમાં (જરાય) ધારવા યોગ્ય નથી.

અહીં તેનું કારણ બતાવતા કહે છે કે -વિધિ અને નિષેધરૂપ પ્રકારોની અપેક્ષાથી પ્રત્યેક પર્યાયમાં અને વસ્તુમાં અનંત સપ્તભંગીઓનો જ સંભવ છે. તો પણ એક-એક પર્યાયને આશ્રયીને વિધિના અને નિષેધના બનાવેલા સમસ્ત વિકલ્પો વડે સાત ભાંગાઓ જ સંભવી શકે નહિ કે અનંતા. તેથી સપ્તભંગીનો અનંતભંગી થવાનો પ્રસંગ કેવી રીતે સમુદ્ભવી શકે ? (અર્થાત્ ન થઈ શકે.)

તો (સપ્તભંગીઓના) તે પ્રમાણે (અનંત) ભાંગાઓ ક્યાંથી સંભવી શકે ? પ્રત્યેક પર્યાયનો સ્વીકાર કરીને સાત ભાંગાઓના જ અનુયોગ(વિકલ્પો) થઈ શકે છે પરંતુ અનંત ધર્મોની અપેક્ષાથી સપ્તભંગીઓનું જ્યારે અનંતપણું થાય છે ત્યારે તે (અમને પણ) સ્વીકાર્ય જ છે.

એટલે વસ્તુ વિષે ધર્મ અનંતા છે. ઈહાં કોઈ કહે જે-ધર્મ તથા ગુણ વસ્તુ જુદી છે. તે અજાણ છે.

કેમકે, નામભેદ-અંશભેદપણું તો શબ્દાદિક નય સર્વ માને છે. ઘટ-કુંભાદિકને વિષે એક વસ્તુના સ્વમયી પર્યાયમાં પણ નામભેદ ભેદ કહે છે-એ રીતે ગુણશબ્દ તથા ધર્મશબ્દનો ભેદાર્થ છે પણ વિશેષ રીતે ગુણ અને ધર્મ-એ બેહુ એક જ છે.

શ્રી વિશેષાવાશ્યકે -

“જહ સો વિસેસધમ્મો ચેયણ, તહ મયા કિરિયા ।।”

અર્થ : જેવી રીતે મારામાં તે વિશેષ ધર્મરૂપ ચેતના છે, તેવી રીતે મારા વડે ક્રિયા (થાય) છે.

ઈહાં ચેતના ગુણને ધર્મ કહી બોલાવ્યો છે.

વલી ભાષ્યને વિષે -

“આહ, નનુ ગુણસ્વભાવયોરભેદ એવ તદ્ભેદનિવન્ધનધર્મભેદાભાવાત્ ।।” इत्यादि ।।

અર્થ : કહે છે કે, ગુણ અને સ્વભાવ બન્નેનો અભેદ જ છે કારણ કે તેઓના ભેદને માટે કારણભૂત એવા ધર્મના ભેદનો અભાવ છે.

હવે ભેદ ગુણના ભાંખીજે, તિહાં અસ્તિક્તા લહિયે જી. એ પાઠે દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયના રાસમાં યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયે પણ અસ્તિક્તા ધર્મને ગુણ કહી બોલાવ્યો છે.

વલી, સિદ્ધાંતમાં પણ ઉપયોગાદિક અવ્યાબાધ તથા અવળે આદિક અનેક ગુણ કહ્યા છે.

તથા, તત્ત્વાર્થમાં -

“મુક્ત આત્મા નિષ્ક્રિયઃ તથા ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વ-વીર્ય-સિદ્ધત્વ-દર્શન-જ્ઞાનૈરાત્યન્તિકૈઃ સંયુક્તો નિર્દવ્ધેનાપિ સુખેન તથાઽસ્તિકાયત્વ-ગુણવત્તાનાદિત્વાસદ્ધ્યેયપ્રદેશવત્ત્વનિત્યત્વાદયઃ સન્ત્યેવ જીવસ્ય ।।”

પ્રભુજીને અવલંબતાં,
નિજ પ્રભુતા હો પ્રગટે ગુણ રાશી
'દેવચંદ્ર'ની સેવના,
આપે મુક્તિ હો અવિચલ સુખવાસ ॥
ઋષભ. ॥૬॥

અર્થ : આ પ્રકારે શ્રી અરિહંત પરમાત્માના અવલંબન લેવાથી પોતાની અનંત ગુણ-પર્યાયમય પ્રભુતા પ્રગટ થાય છે. પરંપરા ! દેવોમાં ચંદ્ર સમાન શ્રી અરિહંત પરમાત્માની સેવા-ભક્તિ મુક્તિ અવિચલ સુખવાસ અર્થાત્ મોક્ષ-પદ દેવવાસી છે. 'દેવચંદ્ર' પદ સ્તુતિકર્તાને અપના નામ સૂચિત કર્યું છે. આપે પણ સૂચવ્યું છે. આગળ પણ એ જ રીતે સમજવું.

અર્થ : આ રીતે શ્રી અરિહંત પરમાત્માનું અવલંબન લેવાથી પોતાની અનંત ગુણ-પર્યાયમય પ્રભુતા પ્રગટે છે. પરંપરા ! દેવોમાં ચંદ્ર સમાન શ્રી અરિહંત પરમાત્માની સેવા-ભક્તિ મને અવિચલ સુખ-વાસ એટલે મોક્ષ-પદ આપનાર છે. 'દેવચંદ્ર' પદથી સ્તુતિ-કર્તાએ પોતાનું નામ પણ સૂચવ્યું છે. આગળ પણ એ જ રીતે સમજવું.

સ્વો. બાલાવબોધ : એ રીતે પ્રભુજીને અવલંબતાં કહેતાં આશ્રયતાં, પોતાની પ્રભુતા અનંત ગુણ-પર્યાયમય પ્રગટે-નિરાવરણ થાય છે. ગુણનો રાશિ-સમૂહ સર્વ વ્યક્ત થાય. તે માટે 'દેવ' જે ચાર નિકાયના દેવતા અથવા નરદેવાદિક તે માટે ચંદ્રમા સમાન શ્રી અરિહંત દેવ. તેની સેવના-ભક્તિ દ્રવ્યથી તથા ભાવથી કરવી.

તે આપે કહેતાં દે, મુને અવિચલ-સુખ અવ્યાબાધ-સુખ, તેનો વાસ કહેતાં રહેવું એટલે ભાવાર્થ એ જે, શ્રી પરમાત્મા પરમ પુરુષોત્તમ અરિહંતની સેવના એટલે અસંયમ-આસ્રવત્યાગ-સંયમ- સંવરરૂપ પરિણમન તે સેવના કહિયે.

ઉક્તં ચ -

“આણાકારી ભક્તો આણાછેઈઓ સો અભક્તોત્તિ ॥” ઇતિ ॥

અર્થ : “પ્રભુની આજ્ઞાનો પાલક જે 'ભક્ત' છે અને પ્રભુની આજ્ઞાનો ભંજક તે 'અભક્ત' છે.”

તથા અરિહંત પ્રભુ પોતે તો પોતાની સેવનાના અર્થી નથી પણ સર્વ જીવોને સ્વ-હિત કરવા વાસ્તે એક જ કરવું છે. અને અરિહંત-આજ્ઞા તે કોઈને હુકમ મનાવવો નથી પણ શ્રી અરિહંત દેવે કેવલજ્ઞાને દીધું જે- સર્વ જીવોને પોતાનાં જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર તે પરમાનંદ હેતુ છે - તે માટે જે રીતે જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર નીપજે તે માર્ગ ઉપદેશ્યો. તે પ્રમાણે વર્તવું તે અરિહંતની સેવના કરતાં નિશ્ચલ મોક્ષ-પદ સર્વ ઉત્તમ જીવ પામે.

માટે પ્રભુજીની 'સેવા' તે અવિચલ સુખ આપે. તે કારણે સર્વ ભવ્ય જીવે સકલ સંસાર-કાર્ય તજી સર્વ પર-ભાવથી નિઃસ્પૃહી થઈને એક પરમોપકારી તત્ત્વોપદેશી ધર્મ-નાયક શ્રી અરિહંત દેવની સેવના કરવી.

॥ ઇતિ ષષ્ઠાધ્યાયઃ ॥ ૬ ॥

॥ ઇતિ પ્રથમ શ્રી ઋષભજિન સ્તવનમ્ ॥ ૧ ॥

અર્થ : મુક્ત આત્મા નિષ્ક્રિય (હોય છે) તથા શાશ્વત એવા ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ, વીર્ય, સિદ્ધત્વ, દર્શન અને જ્ઞાનથી વળી અનન્ય સુખથી પણ સંયુક્ત હોય છે તથા અસ્તિકાયત્વ, ગુણવત્ત્વ, અનાદિત્વ, અસંખ્યપ્રદેશવત્ત્વ અને નિત્યત્વ વગેરે જીવને હોય જ છે.

યદ્યપિ, ભગવતી સૂત્રમાં સિદ્ધને અવીર્યા તથા અચારિત્રીયા કહ્યા છે, તે તો કરણરૂપ ચલવીર્યની અપેક્ષાએ કહ્યા. પણ, તેહી જ શ્રી અનુયોગદ્વારમાં ક્ષાયિક-લબ્ધિ અધિકારે તથા પન્નવણા સૂત્રમાં વીર્ય તે જીવલક્ષણ છે-એમ કહ્યું છે. તથા, ચારિત્ર પ્રવૃત્તિરૂપની ના છે પણ સ્થિરતારૂપ ચારિત્ર તે તો જીવનું સ્વ-લક્ષણ છે. તે ઉત્તરાધ્યનના અદ્યાવીશમા અધ્યયનથી જોવું.

તથા, વસુદેવહિંડ મધ્યે, વલી શ્રીપાલ-ચરિત્ર મધ્યે સિદ્ધ-સ્તુતિ અધિકારે કહ્યું છે-

॥ ગાથા ॥

“જે પંતગુણા દુગુણા ઇગતિસગુણા ય અહવ અદુગુણા ।

સિદ્ધાન્તચઙ્કા, તે સિદ્ધા ર્દિતુ મે સિદ્ધિં ॥ ૧ ॥”

અર્થ : અનંત ગુણવાળા, બે ગુણવાળા અને એકત્રીશ ગુણવાળા અથવા આઠ ગુણવાળા, અનંત પ્રકારે થયેલા ચતુષ્ટયવાળા એવા જે સિદ્ધો છે તે સિદ્ધો મને સિદ્ધિને આપો.

તથા બૃહત્કલ્પભાષ્યે-

“દલ્લેણ જીવદલ્લં, સંસ્વાતીતપદે સમોગાદં ।

કાલે અણાઈગિહણા, ભાવેણાણાઈયાર્ણતા ॥ ૧ ॥”

અર્થ : જીવદ્રવ્ય દ્રવ્યથી સંખ્યાતીત-પદમાં રહેલું છે, કાળથી અનાદિ-અનંત છે અને ભાવથી (પણ) અનાદિ-અનંત છે.

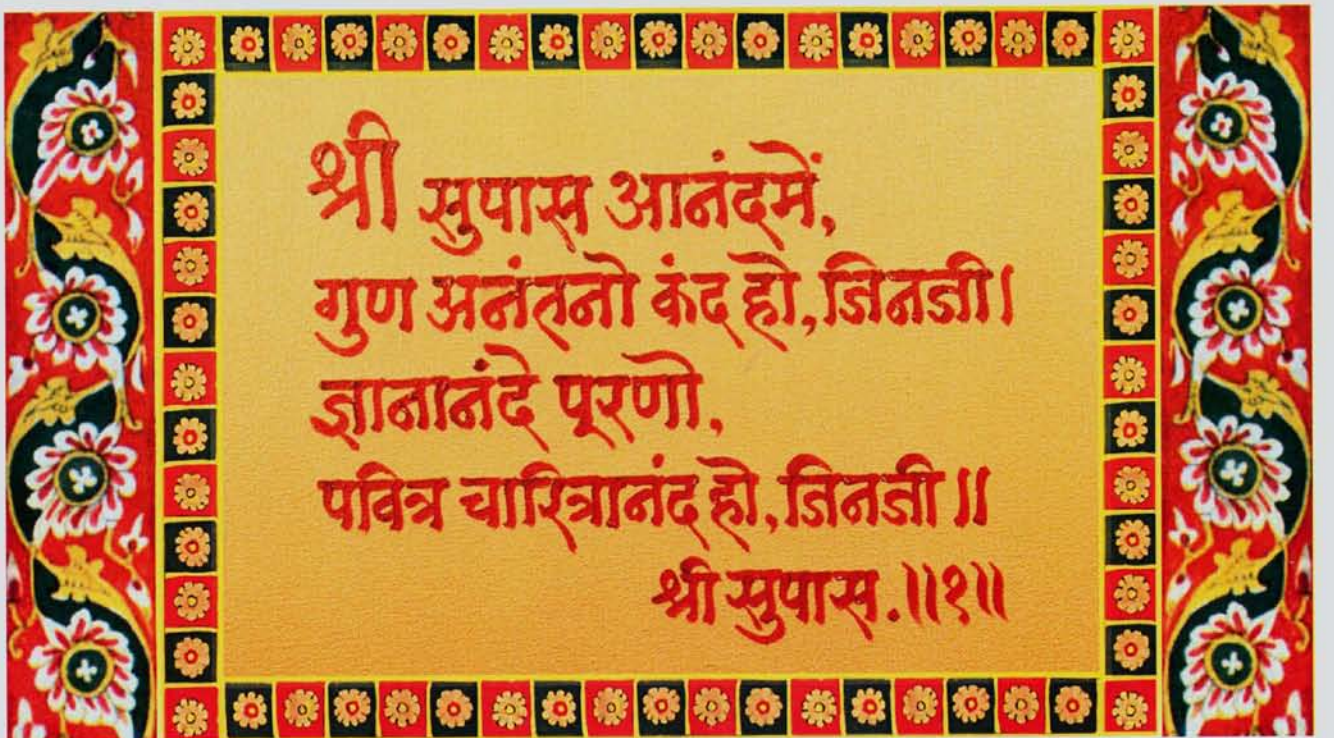
એમ દ્રવ્યાર્ણવ તથા આપ્તમીમાંસાદિક અનેક ગ્રંથોમાં કહ્યું છે.

માટે, આત્માની જેવારે ભેદ-વ્યાખ્યા કરિયે તેવારે ગુણ અનંતા, એક-એક ગુણને વિષે અવિભાગ અનંતા, એક-એક અવિભાગને વિષે અનંતા પર્યાય-એ કમ્પયડીને વિષે વ્યાખ્યા દેખાય છે. અને તે જ અવિભાગ તથા પર્યાયનું એકપણું પણ શ્રી ભગવતીની ટીકામાં દેખાય છે.

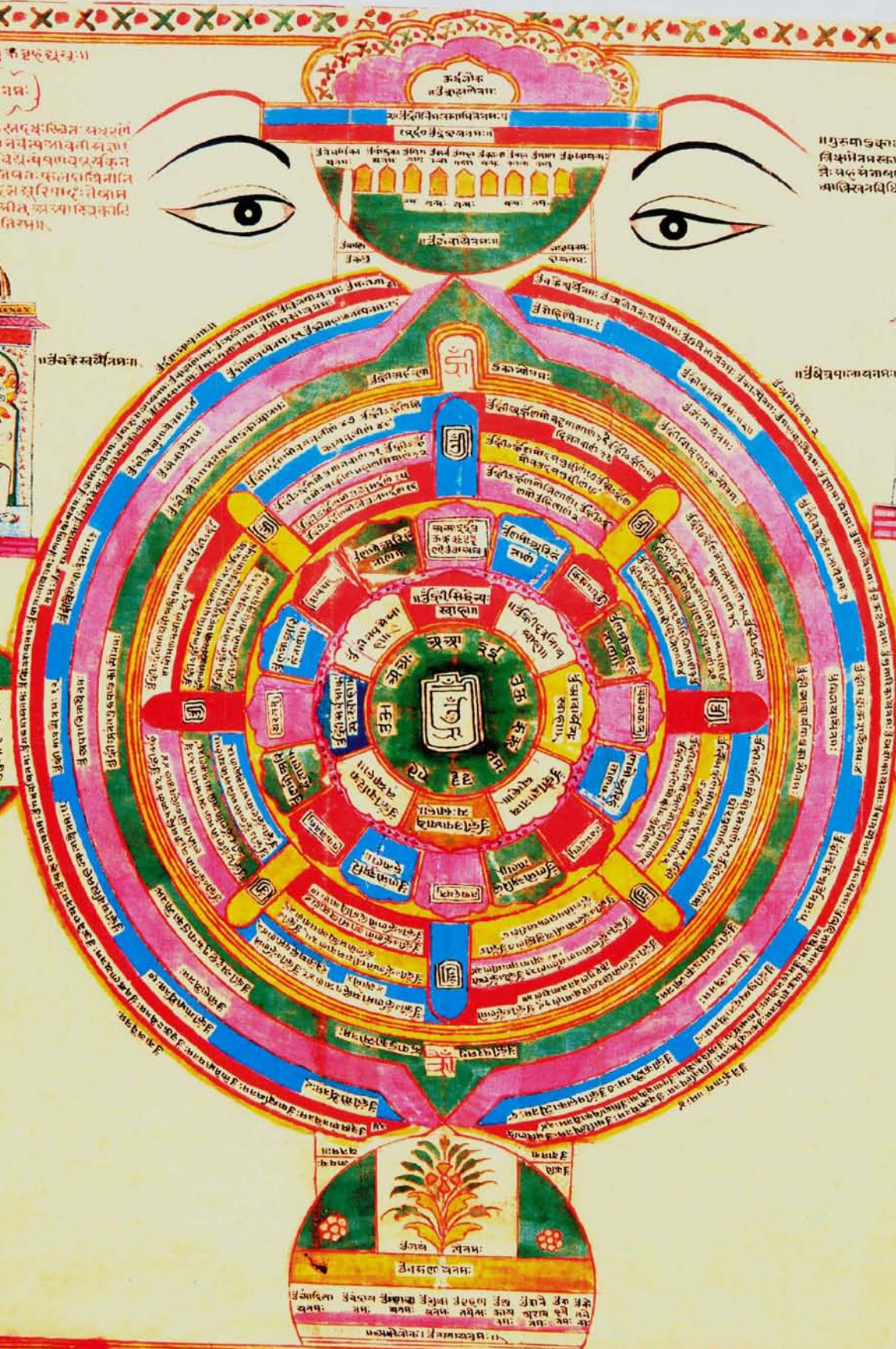
અને સંક્ષેપ્ત-વ્યાખ્યાએ ગુણ-પર્યાય બેહુને એક-પર્યાયાસ્તિક કહી બોલાવ્યા છે. એમ મતિ-વિભ્રમ ટાલીને શ્રદ્ધા રાખવી.

ઈહાં શ્રી અરિહંત -દ્રવ્યને વિશેષે ઓલખાવવા નિમિત્તે ગુણ-ગુણની જુદી-જુદી વ્યાખ્યા જણાવવા માટે તથા પોતાની સત્તાની રુચિ પ્રગટ કરવા માટે ગુણ-ગુણનો જુદો-જુદો ધર્મ કહી સ્તવના કરિયે છે. -એ પ્રશસ્તિ થઈ.

॥ ઇતિ પ્રશસ્તિ ॥

॥ गुरुमात्रकायलक्षणपर्यंत बलवत्स्वपदे सस्त्रि-
विधामेव प्रस्कारोऽस्ति । तेषां बलः स्थापितो न-
स्तेः यत् संज्ञा लक्षणप्रस्ता । अत्रेतेन प्रपदेन व्यापृतं
व्याख्येयं विधितं वाच्यं वाच्यम् ।

અર્થ : શ્રી સુપાર્થનાથ પ્રભુ શુદ્ધ આનંદમય છે, જ્ઞાનાદિક અનંત ગુણ કે કંદ-મૂળ છે । ઉનકે કતિપય ગુણોં કા આનંદ કિસ પ્રકાર કા છે ? યહ સ્તવનકાર મહાત્મા વર્ણન કર રહે છે । કેવલજ્ઞાન સમગ્ર વિશ્વ કે ત્રીનોં કાલ કે સર્વ પદાર્થોં કા જ્ઞાપક હોને સે પ્રભુ ઉસકે આનંદ સે પૂર્ણ છે ઓર સ્વરૂપ-રમણતારૂપ ચારિત્ર કે પવિત્ર આનંદ સે બી પરિપૂર્ણ છે ।

અર્થ : શ્રી સુપાર્થનાથ પ્રભુ શુદ્ધ આનંદમય છે, જ્ઞાનાદિક અનંત ગુણના કંદ-મૂળ છે, તેમના કેટલાક ગુણોનો આનંદ કેવા પ્રકારનો છે ? તે સ્તવનકાર મહાત્મા વર્ણવે છે, કેવલજ્ઞાન એ સમગ્ર વિશ્વના ત્રણ કાલના સર્વ પદાર્થોનો જ્ઞાપક હોવાથી પ્રભુ તેના આનંદથી પૂર્ણ છે અને સ્વરૂપ-રમણતા રૂપ ચારિત્રના પવિત્ર આનંદથી પણ પરિપૂર્ણ છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : શ્રી સુપાર્થ પ્રભુ આનંદમયી છે. શુદ્ધ આનંદ તે એને વિષે છે જેમાંહે પરનો ભેલ નથી, સ્વરૂપ-સુખ છે. વલી, સુપાર્થ પ્રભુ કેહવા છે ? કે ગુણ જે સહભાવી.

અથવા,

‘દ્રવ્યાશ્રયા નિર્ગુણા ગુણાઃ’ એટલે દ્રવ્ય-જે સમુદાય, તેહને આશ્રિ રહ્યા-તે ગુણ પણ તેમાં અન્ય ગુણપણું નહીં. ગુણ મધ્યે તો પર્યાય છે-

“સર્વે સપજ્જવા ગુણા ॥” ઇતિ કલ્પભાષ્યવચનાત્ ॥

અર્થ : સર્વ ગુણો પર્યાયયુક્ત છે.

તથા,

“અપજ્જાવે જાણના નત્થિ ॥” ઇતિ આવશ્યકનિર્યુક્તિવચનાત્ ॥

અર્થ : જ્ઞાન અપર્યાય(પર્યાયરહિત) નથી.

માટે, ગુણને વિષે પર્યાય છે પણ ગુણને વિષે અન્ય ગુણ નથી.

શ્રી નયચક્રમાં કહે છે જે, ગુણને વિષે અન્ય ગુણપણું હોય તો ગુણ તે દ્રવ્યપણું પામે તે માટે ગુણ તે નિર્ગુણ છે.

એટલે, સુપાસ પ્રભુરૂપ દ્રવ્ય છે તે જ્ઞાનાદિક અનંત ગુણનો કંદ છે એટલે મૂલ છે.

તિહાં જ્ઞાન જે આત્માનો વિશેષાવવોધરૂપ સકલ વિશેષ ધર્મ ગુણ-પર્યાય, તેહની અનંતી પરિણતિ, તેહનો જ્ઞાયક નિત્યાનિત્યાદિક અનંત ધર્મનું પણ જ્ઞાયકત્વ-વેત્તૃત્વ-અગુરુલધુત્વ અનંત પર્યાયનો પિંડ તે જ્ઞાનગુણ તે લોકાલોક સકલ પ્રત્યક્ષરૂપ સર્વ પ્રદેશ નિરાવરણરૂપ, તેહને આનંદ કરી પાવનો કહેતાં પવિત્ર છે-પૂર્ણ છે.

વલી, કષાય તથા પુદ્ગલ-ફલ-આશારૂપ દોષ રહિત એવું સ્વરૂપરમણ-સ્વરૂપસ્થિરતારૂપ જે ચારિત્ર અનંત પર્યાયાત્મક અકષાયતા-અવેદતા-અસંગતા-પરમક્ષમા-પરમમાર્દવ-પરમઆર્જવ-પરમનિર્લોભતારૂપ, સ્વરૂપ-એકત્વરૂપ ચારિત્ર ધર્મ, તે અસંખ્યેય પ્રદેશે વ્યાપકપણું રહ્યો છે તેનો આનંદ શ્રી સુપાસ પ્રભુ ! તાહારે વિષે છે એટલે ચારિત્રાનંદમયી છો તે માટે પવિત્ર-નિર્મલ છો.

॥ ઇતિ પ્રથમગાથાર્થઃ ॥ ૧ ॥

સંરક્ષણ વિણ નાથ છો,
દ્રવ્ય વિના ધનવંત હો, જિનજી ।
કર્તા પદ કિરિયા વિના,
સંત અજ્ઞેય અનંત હો, જિનજી ॥
શ્રી સુપાસ ॥૨॥

लोकनाथ

अर्थ : प्रभु के अद्भुत गुण कितने आश्चर्यजनक हैं यह बताते हैं, हे प्रभो ! आप बाह्यदृष्टि से किसी का संरक्षण नहीं करते तो भी आप सर्व जीवों के त्राण-शरणरूप होने से नाथ हैं । आप धन-धान्य कंचनादि से रहित हैं तो भी ज्ञानादि सम्पत्तिमय होने से आप धनवंत हैं । आप गमनक्रिया से रहित हैं तथापि आत्म-स्वभाव के कर्ता हैं । इस प्रकार क्रियारहित होने पर भी आप कर्ता है, यह आश्चर्यजनक हैं ।

हे प्रभो ! आप संत हैं, शान्त हैं अथवा उत्तम सन्तपुरुष हैं । आप विषय-कषाय से अजेय हैं और किसी भी समय में नाश होने वाले नहीं हैं अर्थात् आप संत होते हुए भी अजेय हैं तथा अनन्त हैं ।

अर्थ : प्रभुना अद्भुत गुणों के वा आश्चर्यजनक छे ! ते बतावे छे, हे प्रभु ! आप बाह्य दृष्टिअे कोठिनुं संरक्षणा करता नथी छतां सर्व जवोना त्राण-शरणरूप होवाथी नाथ छे. द्रव्य धन-धान्य-कंचनादि रहित छे छतां ज्ञानादि संपत्तिमय होवाथी आप धनवंत छे. गमन-क्रियारहित होवा छतां आप आत्म-स्वभावना कर्ता छे-आ रीते किया विना पण कर्तापणुं अे आश्चर्य छे !

तेम ज हे प्रभु ! आप ज संत छे-शांत छे अथवा उत्तम संत-पुरुष छे. आप विषय-कषायथी अजेय छे अने कोठि काणे पण नाश पामता नथी स्वो. बाधावधोध : वली, हे प्रभु ! तमे संरक्षणा विना नाथ कछेतां धरणी छे अेटवे कोठि अन्य जवनी तथा अन्य द्रव्यनी रणवावी करता नथी केम ?

जे संरक्षणापणुं करवुं-अे तमारो धर्म नथी माटे कोठिना तमें रक्षक नथी पण शरण-त्राण-आधाररूप छे-भोक्षना छेतु छे तेथी नाथ छे. वली, द्रव्य जे धन-कंचन-परिजनगण- भंडिरादि सर्व गणिम-धरिमादि परिग्रह रहित छे तो पण ज्ञानादि स्वगुण-पर्यायरूप अनंत धन श्री प्रभुनी पासे छे माटे धनवंत छे.

वली हे प्रभु ! तमारो विषे कर्ता-पट कछेतां कर्तापणुं छे पण गमन-परिसर्पणादिक किया अेटवे बीजाने कर्तापणुं ते किया थकी होय छे अने तमे तो अक्रिय छतां गमन-परिसर्पणादिक किया विना पण कर्ता छे.

“मुक्त आत्मा निःक्रियः”

अर्थ : मुक्त आत्मा क्रियारहित होय छे.

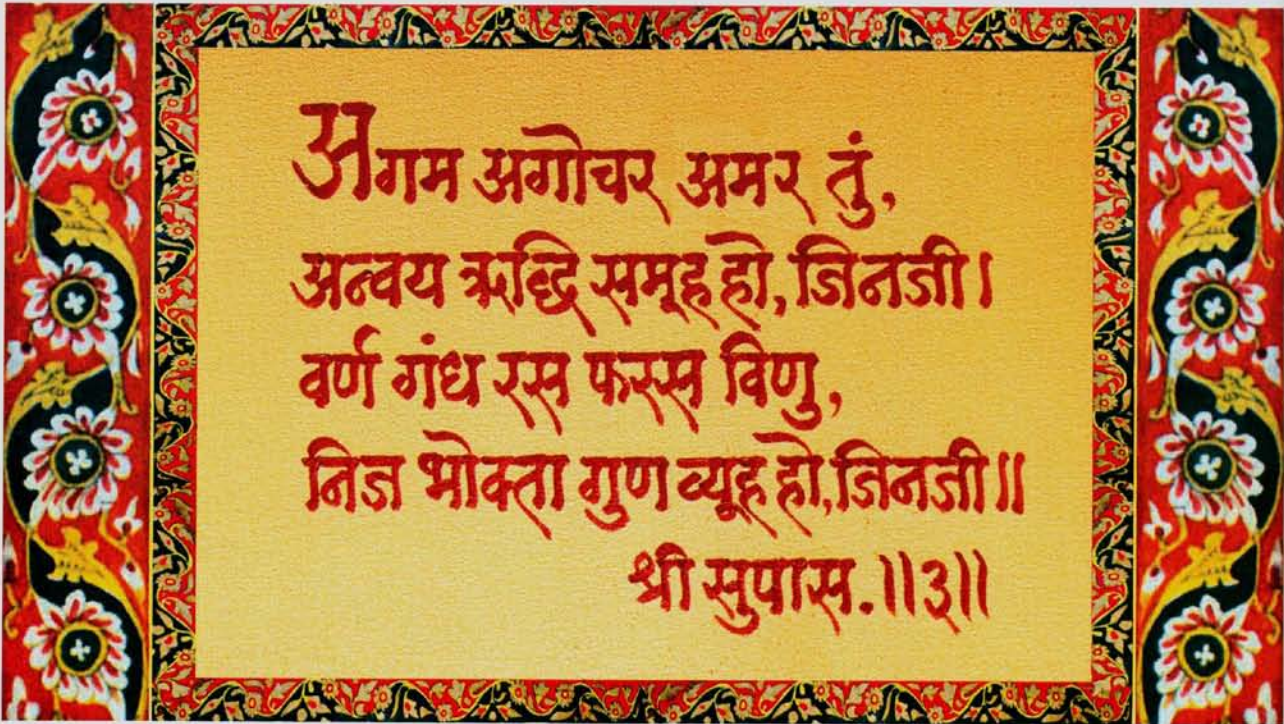
अेम तत्त्वार्थटीकाभां कछुं छे.

वली, हे प्रभुज ! तमे संत छे-उत्तम छे-तप्तपरिग्राम रहित छे.

अजेय कछेतां राग-द्वेष परीसह-वैरिअे करी अजेय छे.

वली, कोठि कावें विषासो नहीं माटे अनंत छे अथवा अनंत पर्याय माटे अनंत छे.

॥ इति द्वितीयगाथायः ॥ २ ॥

अर्थ : हे प्रभो ! आपका स्वरूप अगम-अगोचर है, वह अल्पज्ञानियों या इन्द्रियों से नहीं जाना जा सकता है । आप अमर-मरणरहित हैं । आप अन्वय-सहज व्यापकरूप से रही हुई अनन्त ज्ञानादि ऋद्धि के समूह हैं । आप वर्ण, गन्ध, रस स्पर्श से रहित हैं तथा आप शुद्ध-स्वरूप के भोक्ता और गुण के पुंज हैं ।

અર્થ : હે પ્રભુ ! આપનું સ્વરૂપ અગમ-અગોચર છે, અલ્પ-જ્ઞાની કે ઈન્દ્રિયોથી જાણી શકાય તેવું નથી. તથા, આપ અમર છો-મરણારહિત છો. અન્વય-સહજ વ્યાપકપણે રહેલી અનંત જ્ઞાનાદિ ઋદ્ધિના આપ સમૂહ છો. તથા, આપ વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ રહિત છો તેમ જ આપ શુદ્ધ સ્વરૂપના ભોક્તા અને ગુણના પુંજ છો !

સ્વો. બાલાવબોધ : વલી, હે પ્રભુ ! તમારું સ્વરૂપ તુચ્છ-જ્ઞાની જાણી શકે નહીં માટે અગમ છો.

વલી, હે પ્રભુ ! તમે ઈન્દ્રિય-અગોચર છો.

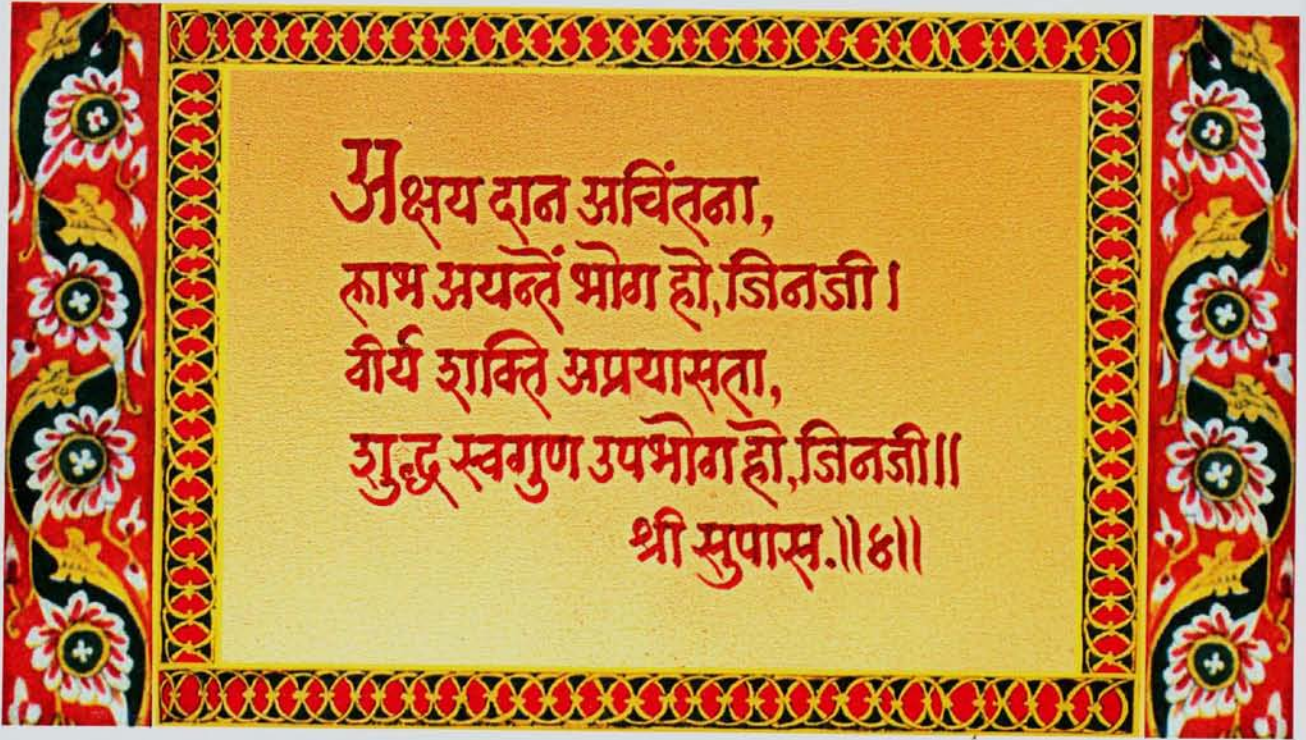
વલી, આયુઃકર્મના ક્ષય થકી પ્રાણ-વિયોગ થાય-તેને મરણ કહિયે તે તમે દ્રવ્ય-પ્રાણ તથા મરણ-રહિત છો.

માટે, હે પ્રભુ ! તમે અમર છો.

વલી, હે પ્રભુ ! તમે અન્વય કહેતાં જે સહજના વ્યાપક પોતાના જ્ઞાયકાદિક ગુણ, તેની પ્રવૃત્તિ સહિત છો. જે જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર-વીર્યાદિક ગુણ તે અન્વયી-ગુણ કહિયે. તેહી જ ઋદ્ધિ કહેતાં સંપદા તેહના સમૂહ છો અને કષાયાદિ દોષને ટલવે કરી જે અકષાયાદિક ગુણ ઉપના તે વ્યતિરેક-ગુણ કહિયે તથા સતિ-સદ્ભાવો એટલે જે છતે પામિયે તે અન્વયી-ગુણ કહિયે તેહના સમૂહ છો.

વલી, વર્ણ-ગંધ-રસ-ફરસ તે પુદ્ગલ-ધર્મ છે, તેથી તમે રહિત છો અને નિજ કહેતાં પોતાના જે સ્વરૂપ-ધર્મ તેહના ભોક્તા છો. ગુણના વ્યૂહ કહેતાં સમૂહ છો.

॥ इति तृतीयगाथायः ॥ ३ ॥

અર્થ : હે પ્રભો ! આપકે અનન્ત ગુણ પરસ્પર સહકારરૂપ અક્ષય દાન કરતે હો. આપકો અચિન્તિત અનન્ત ગુણોં કી પ્રાપ્તિરૂપ અનન્ત લાભ હોતા હૈ. આપ પ્રતિસમય પ્રયત્ન કિયે વિના હી અનન્ત પર્યાય કા ભોગ કરતે હો. સર્વ ગુણોં કી પ્રવૃત્તિ મેં સહાયક આપકી વીર્ય-શક્તિ બાહ્ય પ્રયાસ કે વિના ખી સ્ફુરિત હોતી હૈ, ઉલ્લસિત બનતી હૈ ઓર આપ શુદ્ધ ગુણોં કા હી સદા ઉપભોગ કરતે હો.

અર્થ : હે પ્રભુ ! આપના અનંત ગુણો પરસ્પર સહકારરૂપ અક્ષય દાન કરે છે. આપને ચિંતન કર્યા વિના પણ અનંત ગુણોની સહાયની પ્રાપ્તિરૂપ અનંત લાભ થાય છે. આપ પ્રતિ-સમયે પ્રયત્ન વિના પણ અનંત પર્યાયને ભોગવો છો તથા સર્વ ગુણોની પ્રવૃત્તિ કરવામાં સહાય કરનાર આપની વીર્ય-શક્તિ બાહ્ય પ્રયાસ વિના પણ સ્ફુરિત થાય છે-ઉલ્લસિત બને છે અને આપ શુદ્ધ ગુણોનો જ સદા ઉપભોગ કરો છો.

સ્વો. બાલાવબોધ : વલી, હે પ્રભુજી ! તમારા અનંતા ગુણની પ્રવૃત્તિ કેવી રીતે છે ? તે કહે છે -

(૧) (જેમ) વીર્ય ગુણ તે સર્વ ગુણને સહકાર દિયે છે તેમ જ્ઞાન ગુણના ઉપયોગ વિના વીર્ય સ્ફૂરી શકે નહીં તેથી વીર્યને સહાય જ્ઞાન ગુણનું છે તથા જ્ઞાનમાં રમણ તે ચારિત્રનું સહાય છે-એમ એક ગુણને અનંત ગુણનું સહાય છે.

હવે જે ગુણ સહાય દિયે છે તે તો આત્માના ગુણમાં દાન-ધર્મ છે. એમ હે પ્રભુજી ! તમે પ્રતિ-સમય અનંત સ્વગુણ-સહાયરૂપ દાન તે અનંતું દો છો પણ કેવારે ક્ષય પામો નહીં.

બીજા જગતમાં દાનના આપનાર કેટલેક કાર્ણે થઈ જાય અને તમે સાદિ-અનંત કાલ સ્વાધીનપણે સ્વગુણરૂપ પાત્રને અનંતુ દાન અક્ષયપણે દો છો પણ કેવારે ક્ષીણ ન થાઓ માટે અક્ષય થકા દાન આપો છો. એહવો દાન-ગુણ તમારે વિષે છે.

(૨) અને જે ગુણને સહાયરૂપ શક્તિની પ્રાપ્તિ, તે લાભ છે.

બીજાને જે ચિંતવે તે લાભ થાય તે પણ નિર્ધાર નહીં અને હે પ્રભુજી ! તમારે વિષે ચિંતના વિકલ્પરૂપ જે લાભાર્થીપણું તે નથી તો પણ લાભ અનંતો છે માટે અણચિંત્યા લાભના ધણી છો. એહવો લાભ-ગુણ છે.

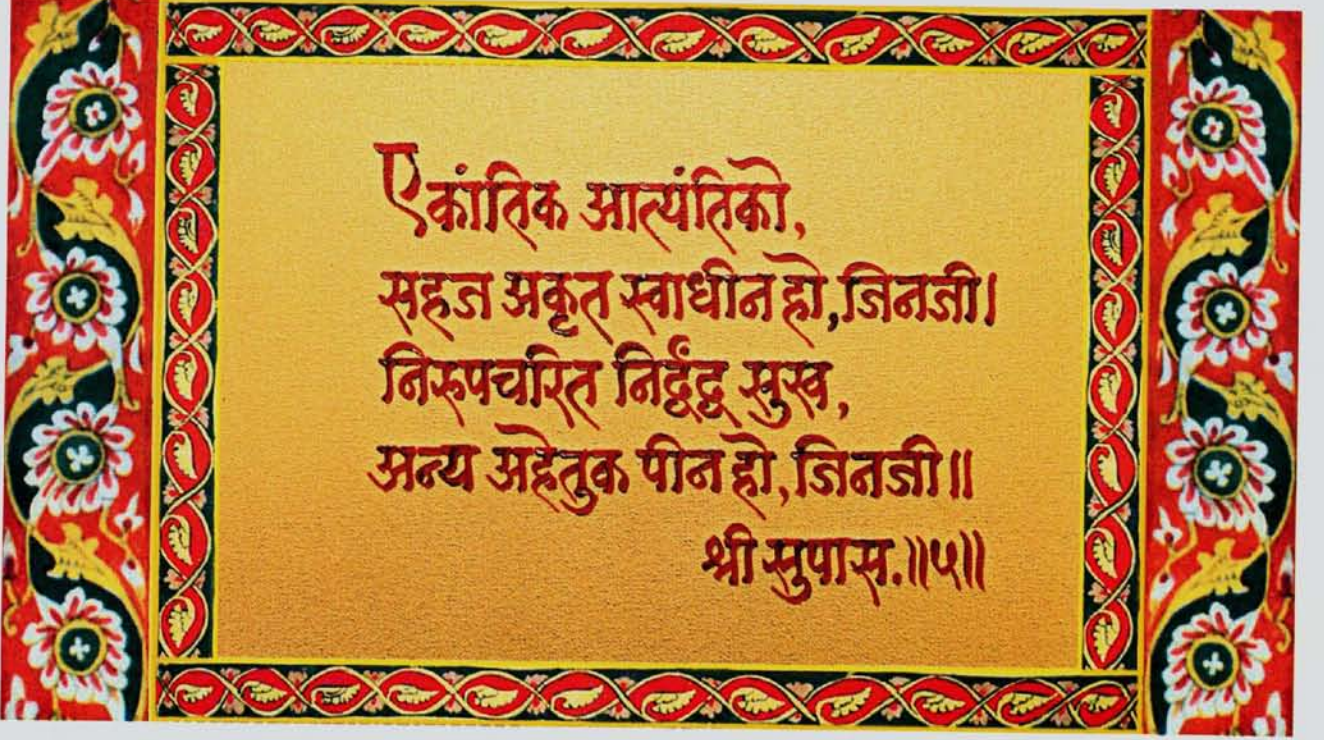
(૩) વલી હે પ્રભુજી ! તમે પોતાના પર્યાયને પ્રતિ-સમયે ભોગવો છો પણ પ્રયાસ વિના ભોગવો છો માટે તમે યત્ન વિના-પ્રયત્ન વિના ભોગમથી છો.

(૪) જીવના સર્વ ગુણની જે પ્રવૃત્તિ, તેનું સહાય જે વીર્ય તે અનંતું અન્ય-સહાય વિના સ્ફુરી રહ્યું છે પણ તે વીર્યની સ્ફુરણા, વિના પ્રયાસે એટલે ઉદ્ધમ વિના વીર્ય સ્ફુરે છે.

(૫) વલી શુદ્ધ સ્વ-ગુણ કેતાં સ્વાભાવિક જે સ્વ-ગુણ તેહનો ઉપભોગ છે.

એ પાંચ અંતરાયની પ્રકૃતિના ક્ષય થયાથી પાંચ ગુણ પ્રગટ્યા છે એટલે હે પ્રભુજી ! તમને સ્વરૂપનું દાન, સ્વરૂપનો લાભ, સ્વ-પર્યાયનો ભોગ, સ્વ-ગુણનો ઉપભોગ, સ્વ સર્વ પરિણતિ સહકાર શક્તિ તે વીર્ય-એ રીતે ધર્મ પ્રગટ થયા છે.

॥ इति चतुर्वर्गावार्थः ॥ ४ ॥

અર્થ : હે પરમાત્મન ! આપકો જો આત્મિક સુખ-આનન્દ પ્રાપ્ત હુઆ હૈ વહ, એકાન્તિક (અલ્પ મો દુઃખ સે રહિત, એકાન્તરૂપ સે) સુખમય હૈ । આત્યન્તિક (જિસસે વઢકર અન્ય સુખ નહીં એસા) હૈ, સહજ (સ્વાભાવિક), અકૃત (કિસી કે દ્વારા નહીં કિયા ગયા) હૈ, સ્વાધીન (અન્ય કો અપેક્ષારહિત) હૈ, નિરુપચરિત (જિસમેં કોઈ ઉપચાર નહીં એસા અકાલ્પનિક) હૈ, નિર્દ્વન્દ્વ (પરદ્વય કે મિશ્રણ-મેલસેલ સે રહિત) હૈ, અહેતુક (અન્ય કિસી પદાર્થ કે સંયોગ સે ન પૈદા હોનેવાલા) હૈ તથા પીન (પ્રબલ-પુષ્ટ) અસાધારણ કોટિ કા સુખ હૈ ।

અર્થ : પરમાત્મા ! આપને જે આત્મિક સુખ-આનંદ પ્રાપ્ત થયો છે તે, એકાન્તિક-લેશ પણ દુઃખ વિનાનો એકાન્ત સુખમય છે. આત્યન્તિક-જેનાથી ચડિયાતું બીજું સુખ કોઈ નથી એવું છે. સહજ-સ્વાભાવિક છે. અકૃત-કોઈનાથી કરેલું નથી. સ્વાધીન-બીજાની અપેક્ષા વિનાનું છે. નિરુપચરિત-જેમાં કોઈ ઉપચાર નથી તેવું અકાલ્પનિક છે. નિર્દ્વન્દ્વ-પર દ્રવ્યના સંયોગથી જન્ય નથી અને પીન-પ્રબળ-પુષ્ટ એવું અસાધારણ કોટિનું સુખ પ્રભુને હોય છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : વલી, હે પ્રભુજી ! તમને જે સુખ પ્રગટ્યાં છે તે સુખ કેહવાં છે? જે એકાન્તિક કેતાં એકલું સુખ, જે પાછો દુઃખ પામે નહીં વલી, આત્યન્તિકો કેતાં જેથી બીજું વલી વધારે સુખ કોઈ નથી એટલે સર્વથી અધિક તે પણ સહજ કેતાં સ્વાભાવનું. અકૃત કેતાં અણકીધું પણ કોઈનું કરેલું નહીં. વલી, તે પોતાને સ્વાધીન-પોતાને વશ પણ પરાધીન નહીં. વલી, નિરુપચરિત કેતાં જે ઉપચારરૂપ નહીં.

અછતા આરોપને ઉપચાર કહિયે, તે એ સુખમાં કાંઈ ઉપચારપણું નથી. સંસારમાં શાતાવેદનીનું સુખ તે ઉપચરિત સુખ છે કેમકે શાતા મધ્યે સુખ-ધર્મ નથી પણ અજ્ઞાન-ભૂલે સંસારી આત્મા સુખ માને છે પણ વડેરા એને સુખ કહેતા નથી.

જે સંસારાભિનંદી મોહે મૂઢ પરમાર્થને અજ્ઞાતા વિષયગૃહ થકા ઈન્દ્રિય-દેહજનિત વિષય-સુખને સુખ માને છે તે જાતે સુખ નહીં.

યત : -

“विषयमुहं दुक्खं चिय, दुक्खपडियारओ तिगच्छं ।

तं सुहमुवयारओ, न उवयारो विणा तच्चं ॥” इति विशेषावश्यक ॥ (वि.भा.गा.૨૦૦૬)

અર્થ : ચિકિત્સાની જેમ દુઃખના પ્રતિકારથી વિષયસુખ દુઃખરૂપ જ છે. તે ફક્ત ઉપચારથી સુખ છે અને ઉપચાર તથ્ય વગર થતો નથી. તથા, શાતાનો ઉદય તે પણ સ્વ-ધર્મરોધક છે અને પુદ્ગલ-કર્મનો વિપાક છે માટે તે સુખ નહીં.

“સાયાઽસાયં દુક્ષં, તચ્ચિરંહંમિ ચ સુહં જજો તેણં।

દેહિદિયેસુ દુક્ષં, સુક્ષં દેહિદિયાભાવે ॥” ॥ ઇતિ ॥ (વિ.મા.ભાગ-૨ ગા. ૨૦૧૧)

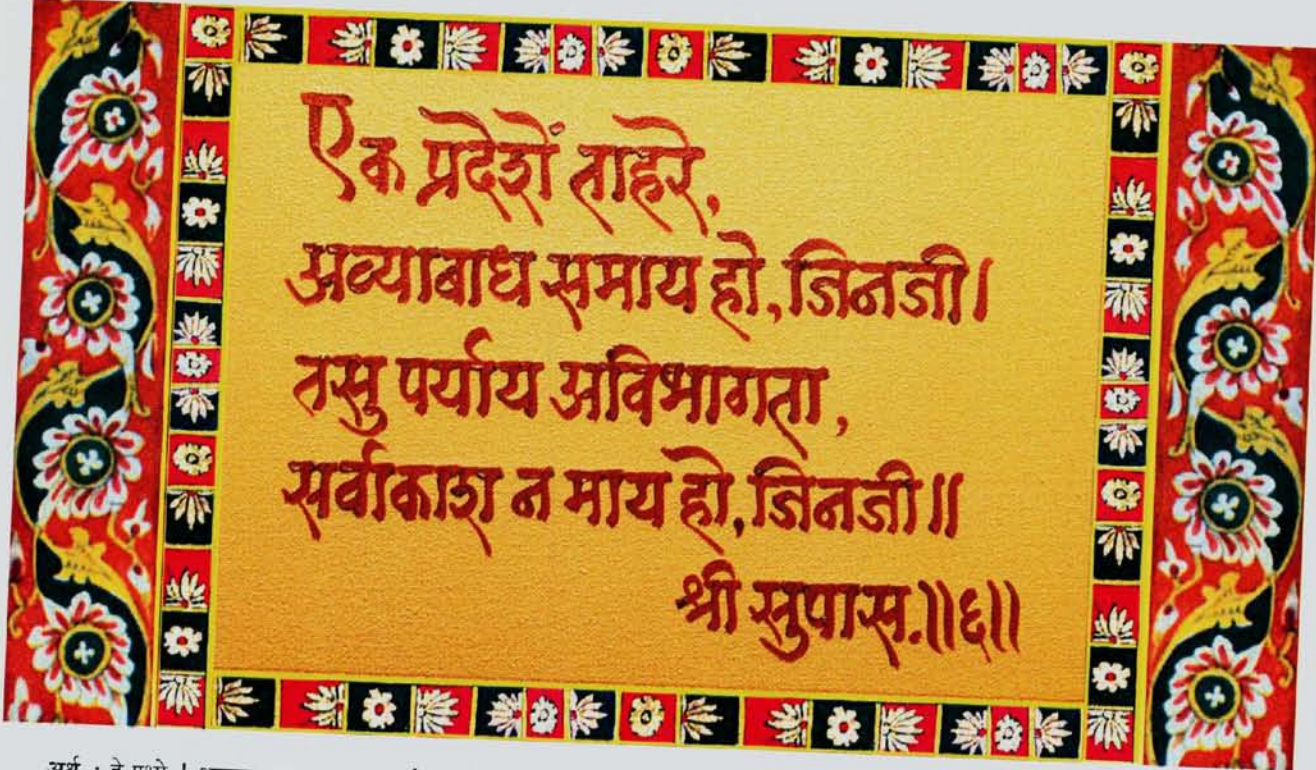
અર્થ : શાતા અને અશાતા-બન્ને દુઃખરૂપ છે અને જે કારણથી તે બન્નેના વિરહમાં જ સુખ છે તે કારણથી દેહ અને ઇન્દ્રિયોમાં દુઃખ છે તથા દેહ અને ઇન્દ્રિયોના અભાવમાં જ સુખ છે.

એમ ઔદયિક-સુખ તે સુખ નહીં. જે સિદ્ધ નિરુપમ અનંત આત્મ-સ્વભાવ-પ્રાગ્ભાવ ભોક્તાપણે છે તે જ સુખ જાણવું.

વલી, નિર્લક્ષ્ય કહેતાં જેમાંહે દુઃખ-દુઃખ અન્ય જીવ તથા અજીવ દ્રવ્યનો સંયોગ નહીં એટલે પર વસ્તુનો ભેલ નથી. કદાપિ પર વસ્તુના કારણ પામીને ઉપનું હોય. તિહાં કહે છે જે-તે સિદ્ધ-સુખ કેહવું છે? કે અન્ય કેતાં બીજા દ્રવ્યનું હેતુપણું જેમાં નથી.

વલી, પીન કેતાં પુષ્ટ છે-પ્રબલ છે. માટે, શ્રી સુપાર્શ્વજિનનું જે આત્મિક સુખ તે મહાનંદ છે.

॥ ઇતિ પદ્મમગાધાર્ય : ॥ ૫ ॥

અર્થ : હે પ્રભો ! આપકા અવ્યાવાધસુખ જો સર્વ આત્મપ્રદેશોં મેં પૂર્ણતયા પ્રકટ હુઆ હૈ, ઉસમેં સે એક બી આત્મપ્રદેશ મેં રહે હુએ અવ્યાવાધસુખ કે પર્યાય કે અવિભાગ (કેવલી કી બુદ્ધિ સે બી જિસકા વિભાગ ન હો સકે, એસા સૂક્ષ્મ અંશ) કો એક એક આકાશપ્રદેશ પર રખને મેં આવે તો બી વહ લોકાલોક મેં નહીં સમા સકતા । અર્થાત્ સર્વ આકાશ-પ્રદેશોં કી અપેક્ષા બી આપકે એક આત્મપ્રદેશ મેં રહે હુએ અવ્યાવાધસુખ કે પર્યાય અનન્તગુણ અધિક હૈ ।

અર્થ : હે પ્રભુ ! આપનું અવ્યાવાધ સુખ જે સર્વ આત્મપ્રદેશોમાં પૂર્ણતયા પ્રગટેલું છે, તેમાંથી એક પણ આત્મ-પ્રદેશમાં રહેલા અવ્યાવાધ સુખના પર્યાયના અવિભાગ(કેવલીની બુદ્ધિથી પણ જેનો વિભાગ ન થઈ શકે એવા સૂક્ષ્મ અંશ)ને એક-એક આકાશ-પ્રદેશ ઉપર ગોઠવવામાં આવે તો પણ તે લોકાલોકમાં સમાઈ ન શકે અર્થાત્ સર્વ આકાશ-પ્રદેશો કરતાં આપના એક આત્મ-પ્રદેશમાં રહેલ અવ્યાવાધ સુખના પર્યાયો અનંત-ગુણા અધિક છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : વલી, હે પ્રભુ ! તમારા આત્માના એક પ્રદેશને વિષે અનંત ગુણ-અનંત પર્યાય છે તેમાંહે હે પ્રભુજી ! તાહારેં એક પ્રદેશોં જે અવ્યાવાધ ગુણ સમાઈ રહ્યો છે તે અનંતો છે.

તે અવ્યાવાધ સુખના પર્યાય, તેના અવિભાગ તે કેવલીની પ્રજ્ઞાએ છેદ્યાં જેહના એક ખંડના બે ખંડ ન થાય તેને અવિભાગ કહિયે-તે અવિભાગ. લોક તથા અલોકાકાશના એકેકા પ્રદેશોં એકેકો સુખનો અવિભાગ રાખિયેં, તો પણ સર્વાકાશ કહેતાં લોક-અલોકરૂપ આકાશમાં સમાય નહીં એટલે આકાશના પ્રદેશથી પણ તમારે એક પ્રદેશોં રહ્યું જે અવ્યાવાધ સુખ તેના અવિભાગ અનંતગુણા છે.

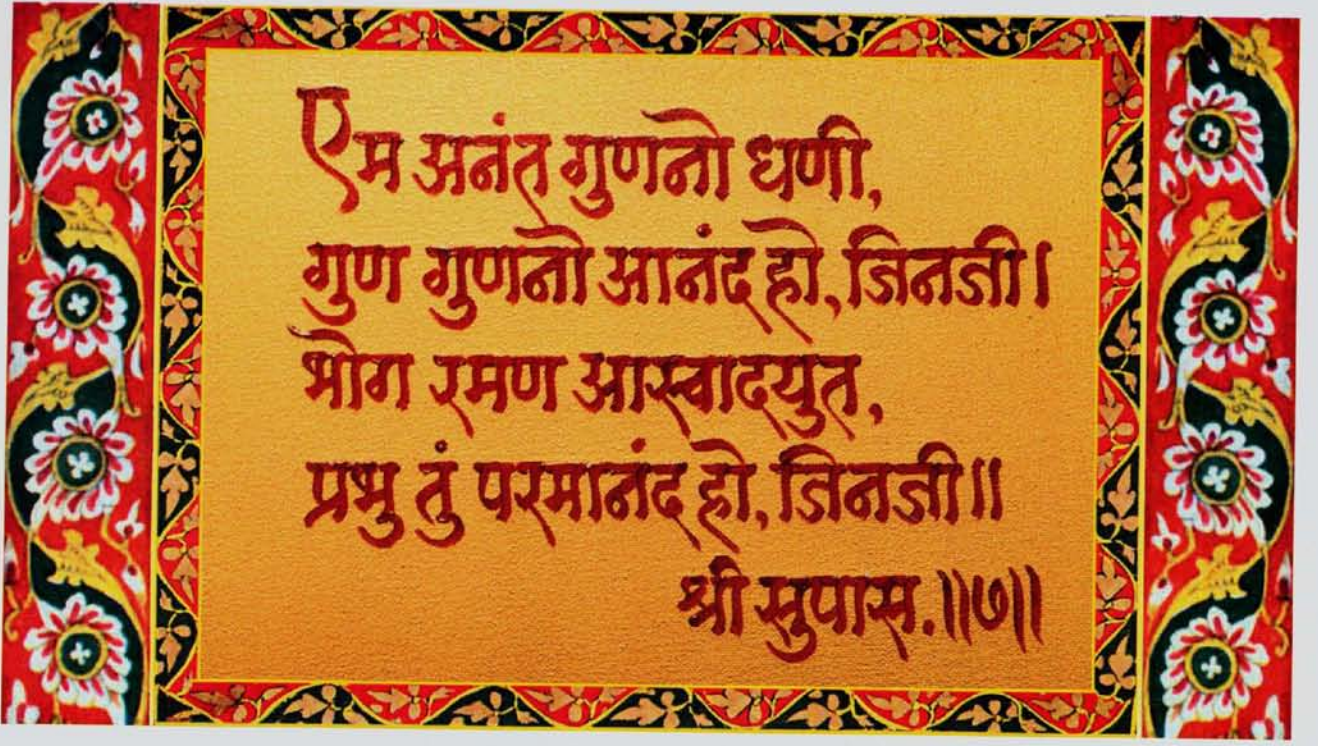
યત :-

“ચિત્તાઓ ભાવધમ્મા અણંતગુણા ॥” ઇતિ ॥

ક્ષેત્ર-ધર્મથી ભાવ-ધર્મ સદા અનંત-ગુણા છે.

॥ ઇતિ ષષ્ઠમગાધાર્ય : ॥ ૬ ॥

अर्थ : इस प्रकार हे प्रभो ! आप ज्ञानादि अनन्त गुण के अधिपति हैं और उन सब गुणों का आनन्द भी अलग-अलग है । आप उन सर्व गुणों को भोगते हैं, उनमें ही रमणता करते हैं तथा उन गुणों का आस्वादन भी करते हैं । अतः भोग, रमण, आस्वादरूप अनन्त आनन्द में आप सदा विलास कर रहे हैं । अतः हे प्रभो ! आप ही परमानन्दमय परमात्मा हैं ।

अर्थ : आ रीते हे प्रभु ! आप ज्ञानादि अनन्त गुणाना अधिपति છો અને તે સર્વ ગુણોનો આનંદ પણ જુદો જુદો છે. તેમ જ આપ તે સર્વ ગુણોને ભોગવો છો, તેમાં જ રમણતા કરો છો અને તે ગુણોના આસ્વાદને પણ ચાખો છો. તેથી ભોગ-રમણ-આસ્વાદરૂપ અનંત આનંદમાં આપ સદા વિલાસ કરી રહ્યા છો માટે હે પ્રભુ ! આપ જ પરમાનંદમય પરમાત્મા છો.

સ્વો. બાલાવબોધ : એમ કહેતાં એ રીતે, હે પ્રભુજી ! તમે અનંત ગુણના ધણી છો. જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર-વીર્ય-અવ્યાબાધ-અમૂર્તતા-અગુરુલઘુ-દાન-લાભ-ભોગ-ઉપભોગ-કર્તા-ભોક્તા-પરિણામિકતા-અચલ-અવિનાશી-અનંત-અજ-અનાશ્રયી-અશરીરી-અણાહારી-અયોગી-અલેશી-અવેદી-અકષાયી-અસંખ્યપ્રદેશી-અચલ-અક્રિય-શુદ્ધ સત્તા પ્રાગૂભાવરૂપ નિત્ય-અનિત્ય, એક-અનેક, સત્-અસત્, ભેદ-અભેદ, ભવ્યત્વ-અભવ્યત્વ, સામાન્ય-વિશેષ ઈત્યાદિ અનંત ગુણ-પર્યાયરૂપ ધર્મના ધણી છો અને તે ગુણ-ગુણનો જુદો જુદો આનંદ છે.

તિહાં દૃષ્ટાંત કહે છે, જેમ સંસારી જીવને ધનનું સુખ ભિન્ન છે-રૂપનું સુખ ભિન્ન-ભોજનનું સુખ ભિન્ન-દેખવાનું સુખ ભિન્ન-સ્થાનકનું સુખ ભિન્ન છે, તેમ સિદ્ધ આત્માને પણ ગુણ-ગુણનું સુખ ભિન્ન-ભિન્ન છે તેથી અનંતો-અનંત રીતે આનંદ છે. એટલા સર્વ ગુણનો આનંદ છે.

તે સર્વનો ભોગ પણ છે કેમ કે, ભોગવ્યા વિના આનંદ થતો નથી એટલે અનંતા ગુણના આનંદનો ભોગ અનંતો છે.

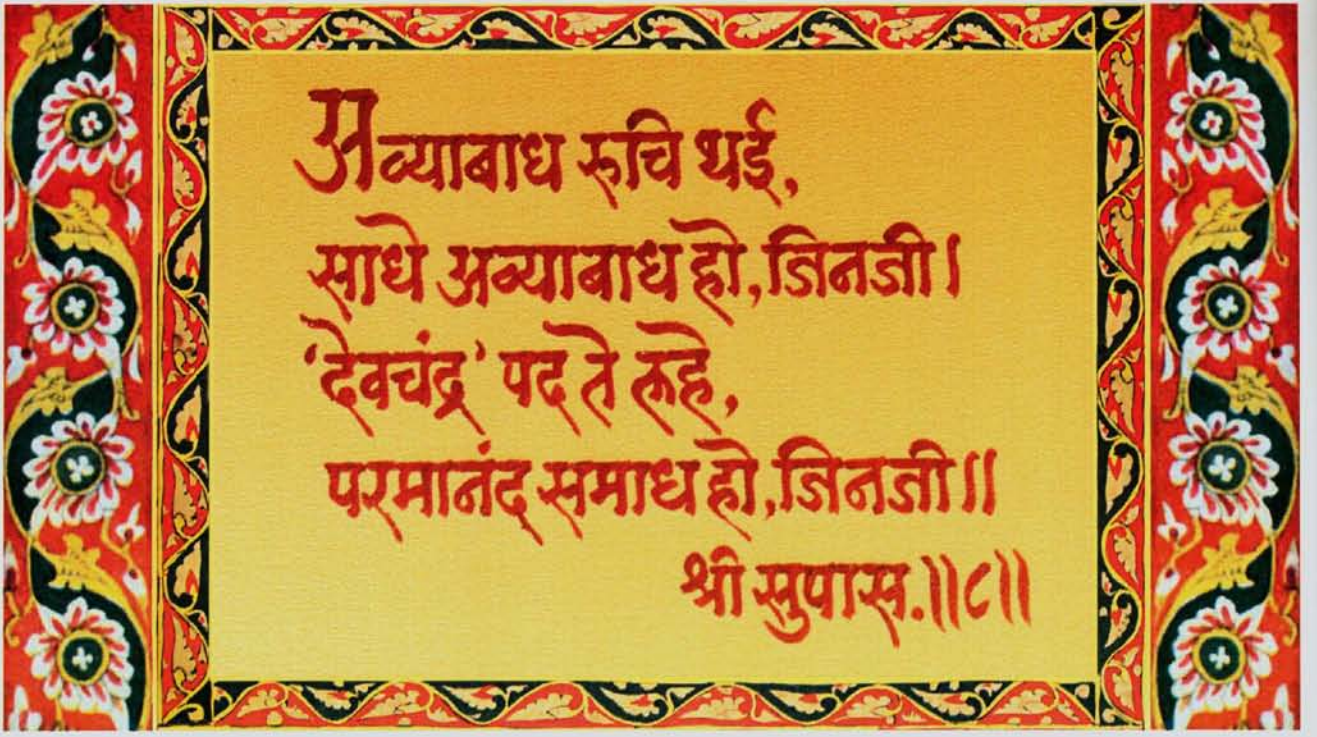
તેમજ તે સર્વ ગુણને વિષે અનંતું રમણ પણ છે, તેમ અનંતો આસ્વાદ પણ છે. કેમકે, અનંતા ગુણને આસ્વાદીને ભોગી થયો થકો અનંત આનંદને વિલસે છે તેથી હે પ્રભુ ! તમે પરમાનંદ છો.

ઈહાં ગુણ-ગુણીનો અભેદ ઉપચાર બોલાવ્યો-જે પરમાનંદમયી તેહી જ પરમાનંદ !

એહવા પરમ દેવ છો.

॥ इति सप्तमगाथायः ॥ ७ ॥

अर्थ : अव्याबाधसुख के स्वामी परमात्मा को देखकर साधक भी स्वसत्ता में रहे हुए वैसे अव्याबाधसुख को प्रकट करने हेतु उत्सुक बनता है। तब वह सद्गुरु की शरण में जाकर, संयम को स्वीकारकर अव्याबाधसुख को प्रकट करने की साधना करता है और क्रमशः परमानन्द की समाधि को प्राप्त करता है। अर्थात् साधक स्वयं भी देवों में चन्द्र समान अरिहन्त एवं सिद्धपद को प्राप्त करता है।

अर्थ : अव्याबाध सुખના સ્વામી પરમાત્માને જોઈને સાધક પણ સ્વ-સત્તામાં રહેલા તેવા અવ્યાબાધ સુખને પ્રગટ કરવા ઉત્સુક બને છે. ત્યારે તે સદ્ગુરુના શરણે જઈ સંયમનો સ્વીકાર કરી અવ્યાબાધ સુખને પ્રગટ કરવાની સાધના કરે છે અને અનુક્રમે પરમાનંદની સમાધિને પામે છે અર્થાત્ સાધક પોતે પણ દેવોમાં ચન્દ્ર સમાન અરિહંત અને સિદ્ધ પદને પ્રાપ્ત કરે છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : એહવું પરમાનંદરૂપ અવ્યાબાધ સુખ શ્રી પરમાત્મા પ્રભુને વિષે છે. તે મેં નિર્ધાર કર્યો તેવારે જાણ્યું કે, જેવું અવ્યાબાધ સુખ શ્રી સુપાર્શ્વ પ્રભુને વિષે છે, એહવું જ સુખ માહારે વિષે પણ છે. એહવું જાણપણું પ્રગટ્યું. તેથી ભવ્ય જીવને ઉપયોગ આવ્યો જે-હું પણ જ્ઞાનાદિ અનંત-ગુણી છું. હવે માહારો શુદ્ધાનંદ-ભોગ કેવારે પ્રગટે ?

એહવા ઉપયોગે જે જીવ જ્યેષ્ઠ મહિનામાં જેમ પપીહો તૃષાતુર મેઘનો રુચિ થઈને વરસાદને અભિલાષે વરતે, તેની પર જે ઉત્તમ જીવ અવ્યાબાધ સુખનો રુચિ-અભિલાષી થઈને પુદ્ગલસંયોગજન્ય જે સુખ તે તો વિષ-ભક્ષણ સમાન આત્મ-સ્વરૂપનું ઘાતક જાણીને તેથી ઉભગ્યો થકો એક આત્માનંદ કેવારે પ્રગટે ? કિમ પ્રગટે ? એવો થકો વર્તે. પછી તેહના સાધક જે મુનિરાજ, તેનાં ચરણ સેવતાં ઉદાસીન થઈને સાધે કહેતાં નિપજાવે, આત્મિક અવ્યાબાધ સુખ પ્રત્યે એટલે ઉત્તમ જીવ સ્યાદ્વાદ-આગમ શ્રવણ કરી પાંચ આશ્રવથી વિરમી શુદ્ધ સંયમી થઈ દેહ-નિઃસ્પૃહી થકો મોક્ષને સાધે.

उक्तं च -

“पंचासवविरत्ता, विषयविजुत्ता समाहिसंपत्ता । रागदोषविमुत्ता, मुणिणो साहंति परमद्वं ॥ १ ॥

आउसु खीणमाणेसु, पाणवियोगे वि जे समाहिपया । सावयदड्ढगयावि हु, मुणिणो साहंति परमद्वं ॥ २ ॥”

અર્થ : પાંચ આશ્રવોથી વિરક્ત, વિષયોથી વિયુક્ત, સમાધિપ્રાપ્ત અને રાગ-દ્વેષથી વિમુક્ત એવા મુનિઓ પરમાર્થને સાધે છે. આયુષ્ય ક્ષીણ થતાં, પ્રાણોના વિયોગમાં પણ જેઓ સમાધિપદવાળા છે એવા, હિંસક પશુઓની દાઢામાં સપડાયેલા મુનિઓ પણ પરમાર્થને સાધે છે.

એહવા મુનિરાજ ત્રિકાલ વિષયના અવાંછક તત્ત્વ-ગવેષી, તત્ત્વ-રસિયા, તત્ત્વાનંદરુચિ, પોતાનું તત્ત્વ અનાદિનું કર્મસંગે દબાણું તે પ્રગટ કરવા માટે સકલ પુદ્ગલ-ભાવથી વિરક્ત થઈને જે આત્મા નિપજાવે છે તે જીવ નિમિત્તાવલંબની થઈ સ્વરૂપાવલંબન કરતાં સ્વરૂપ મધ્યે એકત્વ પામીને ક્ષપકશ્રેણિ આરોહણ કરી ઘનઘાતિ કર્મ ખપાવીને સયોગી કેવલી થઈ પછી શૈલેશીકરણ કરી નિઃકર્મા થઈને દેવ જે ધર્મદેવ મુનિરાજ, તેમાંહે ચંદ્રમા સમાન એહવું અરિહંત પદ, તેને તે જીવ પામે જેમાં પરમાનંદની સમાધિ છે.

અને, સકર્મારૂપ અવસ્થા તે મહા વ્યાધિ છે. માટે, નિરાવરણ, નિઃકર્માવસ્થા તે પરમ સમાધિરૂપ છે તે અવસ્થા શ્રી સુપાર્શ્વ પરમાત્માને અવલંબતાં જીવ પામે. માટે, શ્રી સુપાર્શ્વ પ્રભુની સદા સેવના કરવી, એહી જ આધાર-ત્રાણ-શરણ છે.

॥ इति अष्टमगाथायः ॥ ८ ॥

॥ इति सप्तम श्री सुपार्श्वजिन स्तवनम् ॥ ७ ॥

સાતમા સ્તવનનો સાર....

જગતના સર્વ જીવોને સુખ અને આનંદ બહુ જ પ્રિય છે.

ભવાભિનંદી જીવો નવા-નવા ભૌતિક પદાર્થોના સંયોગમાં જ સુખ-આનંદ માની ભૌતિક પદાર્થો મેળવવા-ભોગવવા માટે અનેકવિધ પ્રયત્નો કરતા હોય છે.

પુદ્ગલજન્ય ભૌતિક સુખ એ દુઃખરૂપ જ છે છતાં અજ્ઞાનવશ જીવ તેમાં સુખની કલ્પના કરે છે.

ભૌતિક સુખ શાતાવેદનીયના ઉદયથી પ્રાપ્ત થાય છે અને તે કર્મનો વિપાક આત્મિક ગુણનો બાધક બને છે, તેથી તેને સાચું સુખ કેમ કહી શકાય ?

માટે, શાતા કે અશાતા-બન્ને દુઃખરૂપ જ છે. તે બન્નેના અભાવથી શરીર અને ઈન્દ્રિયોના સંયોગ વિના જે સહજ આત્મિક સુખ છે એ જ સાચું સુખ છે-પરમ સુખ છે.

આત્માના સહજ અવ્યાબાધ સુખને ક્ષાયિક ભાવે-પૂર્ણપણે પ્રાપ્ત કરનારા પરમાત્માના આ સુખની અનંતતાનું તથા બીજા અનંત ગુણોના અનંત આનંદનું સ્વરૂપ આ સ્તવનમાં બતાવવામાં આવ્યું છે.

પરમાત્માના આવા અનુપમ આનંદ અને સુખનું સ્વરૂપ સાંભળીને સાધક પણ તેવા સુખ અને આનંદને પ્રાપ્ત કરવા માટે તેના ઉપાયરૂપ પ્રભુએ બતાવેલી સમ્યગ્ રત્નત્રયી (તત્ત્વરુચિ- તત્ત્વબોધ-તત્ત્વરમણતા)ની સાધનામાં તત્પર બને છે. એ સાધના છે-

સર્વ પુદ્ગલ-પરભાવથી નિવૃત્ત થવું અર્થાત્ હિંસાદિ પાંચ આશ્રવોને તજવા અને શુદ્ધસંયમ-સ્વભાવરમણતાને પ્રાપ્ત કરવી.

આ સાધના દ્વારા આત્મા અનુક્રમે અવ્યાબાધ સુખ આદિ અનંત ગુણોના પરમાનંદને પ્રાપ્ત કરે છે.

સાતવેં સ્તવન કા સાર...

સંસાર કે જીવોં કો સુખ ઔર આનન્દ વહુત હી પ્રિય હૈ । ભવાભિનન્દી જીવ નયે-નયે ભૌતિક પદાર્થોં કે સંયોગ મેં હી આનન્દ માનકર ભૌતિક પદાર્થોં કો પ્રાપ્ત કરને ઔર ઉન્હેં ભોગને કે લિપે અનેકવિધ પ્રયત્ન કરતે હૈં । પુદ્ગલજન્ય ભૌતિક સુખ દુઃખરૂપ હી હૈ ફિર મી અજ્ઞાનતા કે વશ જીવ ઉસમેં સુખ કી કલ્પના કરતા હૈ । ભૌતિક સુખ સાતાવેદનીય કે ઉદય સે પ્રાપ્ત હોતા હૈ ઔર વહ કર્મવિપાક આત્મિક ગુણ કા વાધક વનતા હૈ અતઃ ઉસે સચ્ચા સુખ કેસે કહા જા સકતા હૈ ?

સાતા યા અસાતા, દોનોં દુઃખરૂપ હી હૈં । ઉન દોનોં કે અભાવ સે શરીર ઔર ઇન્દ્રિયોં કે સંયોગ વિના જો સહજ આત્મિક સુખ હૈ, વહી સચ્ચા સુખ હૈ, પરમ સુખ હૈં ।

આત્મા કે સહજ અવ્યાબાધસુખ કો ક્ષાયિકભાવ સે-પૂર્ણરૂપ સે પ્રાપ્ત કરનેવાલે પરમાત્મા કે ઇસ સુખ કી અનન્તતા કે સ્વરૂપ કો તથા દૂસરે અનન્ત ગુણોં કે અનન્ત આનન્દ કે સ્વરૂપ કો ઇસ સ્તવન મેં વતાયા ગયા હૈ ।

પરમાત્મા કે ઈસે અનુપમ આનન્દ ઔર સુખ કે સ્વરૂપ કો સુનકર સાધક મી વૈસે સુખ ઔર આનન્દ કો પ્રાપ્ત કરને કે લિપે ઉસકે ઉપાયરૂપ પ્રભુ દ્વારા પ્રદર્શિત સમ્યગ્ રત્નત્રયી (તત્ત્વરુચિ, તત્ત્વબોધ, તત્ત્વરમણતા) કી સાધના મેં તત્પર વનતા હૈ ।

યહ સાધના હૈ, સર્વ પુદ્ગલ પરભાવ સે નિવૃત્ત હોના । અર્થાત્ હિંસાદિ પાંચ આશ્રવોં કો છોડના, શુદ્ધસંયમ-સ્વભાવ રમણતા કો પ્રાપ્ત કરના । શુદ્ધસંયમ કી ઇસ સાધના દ્વારા આત્મા ક્રમશઃ અવ્યાબાધસુખ આદિ અનન્ત ગુણોં કે પરમાનન્દ કો પ્રાપ્ત કરતા હૈ ।

સ્તવનમાં આપેલા ચિત્રોનું વિવરણ

૭(૧) શ્રી સુપાર્શ્વનાથ ભગવાન

૭(૨) શ્રી સિદ્ધચક્ર યંત્ર... આ યંત્રના ધ્યાનથી જ્ઞાનાનંદ અને ચારિત્રાનંદની પ્રાપ્તિ થાય છે.

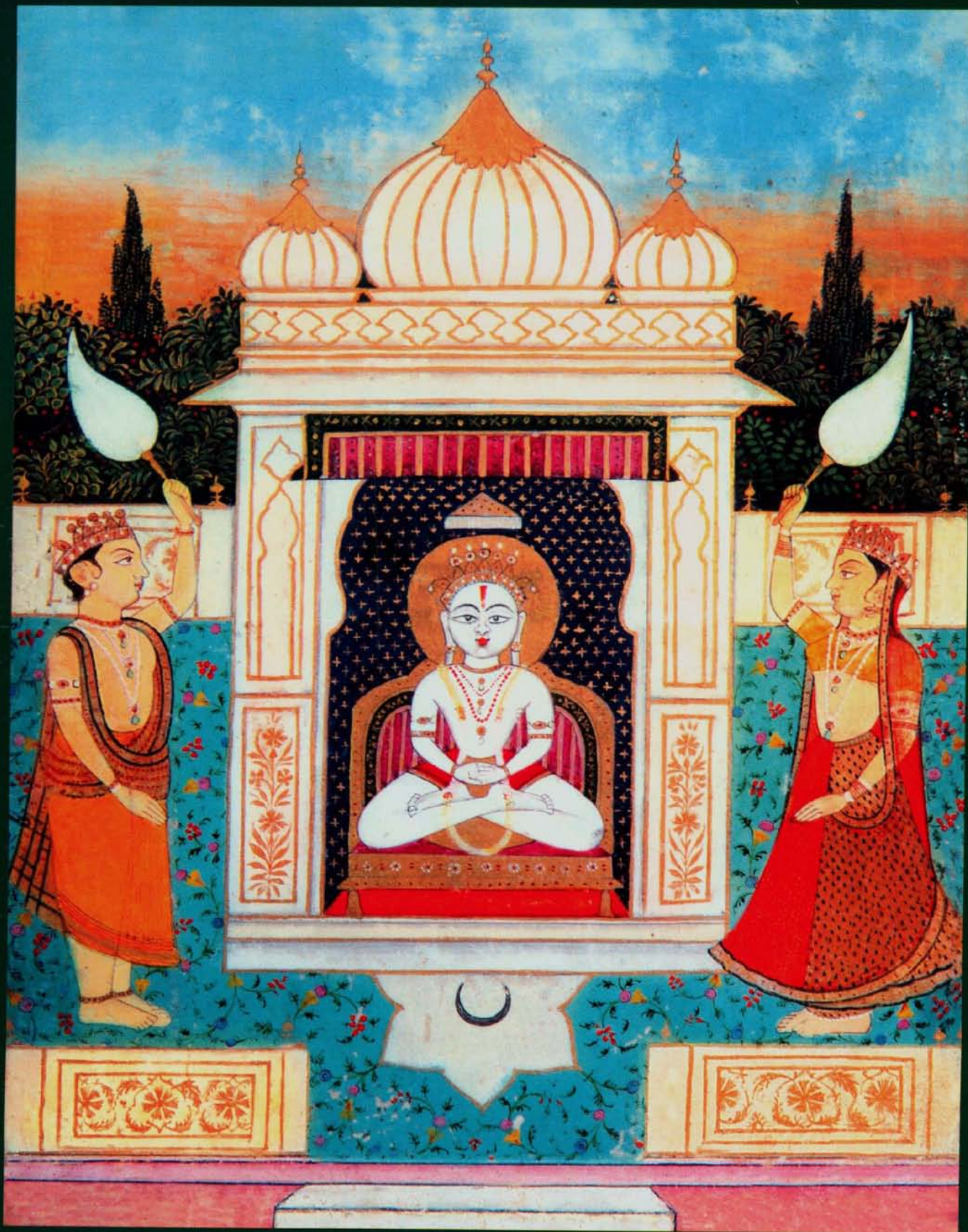
૭(૩) અઢીઢીપ...

૭(૪) ૧૪ રાજલોક - (અવ્યાબાધ સુખ અનંત છે. પ્રભુના એક આત્મપ્રદેશમાં જે અવ્યાબાધ સુખ છે તેના એક પર્યાય અવિભાગનું સુખ પણ લોકલોકમાં સમાતું નથી. લોકલોકની વિશાળતા ૧૪ રાજલોક વિ. લઘુસંગ્રહણીના ચિત્રોના માધ્યમથી સમજાય છે. જુઓ ગાથા-૬)

૭(૫) નવપદજી ૭(૬) ચંદ્ર-સૂર્યનાં માંડલાં ૭(૭) ચંદ્ર-સૂર્યનાં માંડલાં ૭(૮) ૮ વ્યંતર દેવો

૭(૯) ઉર્ધ્વલોક અને સિદ્ધશિલા - ઉર્ધ્વલોકમાં સાંસારિક સુખની પરાકાષ્ઠા જ્યારે સિદ્ધશિલા ઉપર રહેલા જીવોની આત્મિક સુખની પરાકાષ્ઠા હોય છે. ૭(૧૦) વિદ્યાદેવીઓ

अथ अष्टम श्री चंद्रप्रभजिन स्तवनम्

॥ श्री श्रेयांस जिन अंतरजामी - ए देशी ॥

श्री चंद्रप्रभ जिन पद सेवा,
हेवायें जे हरिया जी।
आत्म गुण अनुभवथी मरिया,
ते भवभयथी टरिया जी॥
श्री चंद्रप्रभ.॥१॥

અર્થ : જિન ભાગ્યવાન સાધકોં કો શ્રી ચંદ્રપ્રભસ્વામી ભગવાન કો ચરણોં કી વિધિપૂર્વક સેવા કરને કી આદત પડ ગઈ હૈ અર્થાત્ પ્રભુસેવા હી જિનકા જીવન હૈ, ઉનકો આત્મા કો જ્ઞાનાદિ ગુણોં કા અવશ્ય અનુભવ હોતા હૈ ઓર ઉનકે ભવભ્રમણ કા ભય દૂર હો જાતા હૈ ।

અર્થ : જે ભાગ્યવાન સાધકોને શ્રી ચંદ્રપ્રભ સ્વામી ભગવાનના ચરણની વિધિપૂર્વક સેવા કરવાની હેવા-ટેવ પડી ગઈ છે એટલે કે પ્રભુસેવા જ જેમનું જીવન છે તેમને આત્માના જ્ઞાનાદિ ગુણોનો અવશ્ય અનુભવ થાય છે અને તેમનો ભવ-ભ્રમણનો ભય ટળી જાય છે.

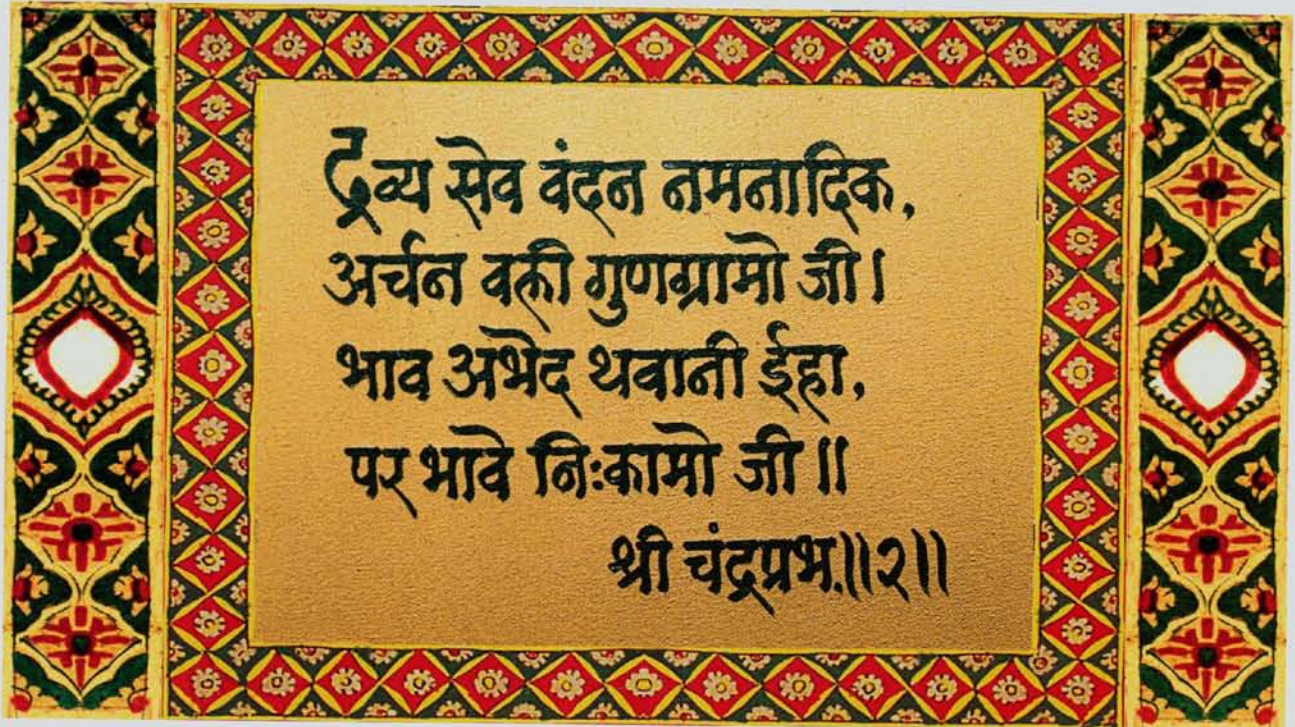
સ્વો. બાલાવબોધ : હવે શ્રી ચંદ્રપ્રભ ભગવાનની સ્તવના કહે છે અને સેવના પણ ઓલખાવે છે, તે શ્રી ચંદ્રપ્રભ નામા આઠમા પ્રભુની પદ કેતાં ચરણની સેવા અથવા અરિહંત પદની સેવના, તેહની હેવા કેતાં ચાલ-રીત તેહમાં જે હલિયા કહેતાં તેવી ટેવેં પડ્યા છે તેહને પ્રભુ-સેવન વિના કાલ જાય નહીં.

જેહને અસંખ્યાત પ્રદેશોં શ્રી પ્રભુ પરમાત્મા પરમ પૂજ્યનું આરાધ્યપણું છે તે જીવ-આત્મા ચેતના-લક્ષણ, અસંખ્યાત-પ્રદેશી, સ્વ-ધર્મના કર્તા, સ્વ-ધર્મના ભોક્તા, પોતાના ગુણ જ્ઞાન-દર્શનાદિક તેહનો અનુભવ કહેતાં ભોગવવું તેહથી મળ્યા છે એટલે આત્મ-ગુણભોગી થયા છે, તે જ જીવ ભવ કેતાં ચાર ગતિરૂપ સંસાર તેહનો જે ભય જન્મ-મરણ-સ્વરૂપરોધક કર્માધીનતારૂપ તેહથી ટળ્યા છે એટલે યથાર્થ રીતે જે પરમાત્માને સેવે તે અવશ્ય અસંસારી થાય.

તે માટે ટલવા યોગ્ય થયા તે ટલ્યા. એ ન્યાર્યે હર્ષનું વચન છે.

જો કારણ મળે તો કાર્ય નીપજે તેમ ઉત્તમ જીવ અરિહંત-સેવન પરિણામ્યા-પ્રભુ મળ્યાના હર્ષે સંસાર-સમુદ્રને ગોપદ સમાન માને છે.

॥ ઇતિ પ્રથમગાથાર્થઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ : પ્રભુ કો વન્દન કરના, નમન કરના, પૂજન કરના, ઉનકે ગુણોં કા કીર્તન કરના-યહ દ્રવ્યસેવા-પૂજા હૈ ઓર વાહ્ય સુખ કી આશંસા કિયે વિના શ્રી અરિહંત પરમાત્મા કો સાથ અભેદભાવ-એકત્વરૂપ સે તન્મય હોને કી ઇચ્છાપૂર્વક કી જાતી હુઈ દ્રવ્યસેવા, યહ ભાવ સેવા હૈ । દ્રવ્યસેવા ભાવસેવા કા કારણ હોને સે આદરણીય હૈ । સાધ્યરૂચિ વિના દ્રવ્યપૂજા આત્મહિત સાધક ન હોને સે નિષ્ફલ હૈ ।

સેવા કો ચાર પ્રકાર હૈ : નામ સેવા, સ્થાપના સેવા, દ્રવ્ય સેવા ઓર ભાવસેવા । ઇનમેં સે પ્રથમ કી દો સેવાઓં કા અર્થ સુગમ હોને સે યહાં ઉનકા ઉલ્લેખ નહીં કિયા હૈ । દ્રવ્ય સેવા કી વ્યાખ્યા દૂસરી ગાથા મેં વતારી હૈ । અવ ભાવસેવા કો દો મુખ્ય પ્રકાર ઓર ઉસકો અવાન્તર ભેદોં કા વર્ણન કરતે હૈ ।

અર્થ : પ્રભુને વંદન-નમન-પૂજન કરવું, તેમના ગુણોનું કીર્તન સ્તવન કરવું એ દ્રવ્ય સેવા-પૂજા છે અને બાહ્ય સુખની આશંસા વિના શ્રી અરિહંત પરમાત્મા સાથે અભેદભાવે-એકત્વપણે તન્મય થવાની ઈચ્છાપૂર્વક કરાતી દ્રવ્ય-સેવા એ ભાવ-સેવા છે. દ્રવ્ય-સેવા ભાવ-સેવાનું કારણ હોવાથી આદરણીય છે. સાધ્ય-રુચિ વિનાની દ્રવ્ય-પૂજા આત્મ-હિત સાધક ન હોવાથી નિષ્ફળ છે.

સેવાના ચાર પ્રકાર છે : (૧) નામ-સેવા (૨) સ્થાપના-સેવા (૩) દ્રવ્ય-સેવા અને (૪) ભાવ-સેવા.

તેમાં પ્રથમની બે સેવાનો અર્થ સુગમ હોવાથી તેનો ઉલ્લેખ અહીં નથી કર્યો. દ્રવ્ય-સેવાની વ્યાખ્યા બીજી ગાથામાં બતાવી છે.

હવે ભાવ-સેવાના બે મુખ્ય પ્રકાર અને તેના પેટા ભેદોનું વર્ણન કરે છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : તે સેવના ચાર પ્રકારની છે, (૧) નામ-સેવના (૨) સ્થાપના-સેવના (૩) દ્રવ્ય-સેવના (૪) ભાવસેવના. તેમાં નામ તથા સ્થાપના-એ બે સેવના તો સુગમ છે અને દ્રવ્ય-નિષ્કેપાના બે ભેદ છે : એક આગમથી દ્રવ્ય-નિષ્કેપો અને બીજો નો-આગમથી દ્રવ્ય-નિષ્કેપો. તિહાં જે આગમથી દ્રવ્ય-નિષ્કેપો તે તો જે સેવના પદનો અર્થ-વિધિ જાણે પણ તે કાલે તે અર્થનો ઉપયોગ નથી તે આગમથી દ્રવ્ય-નિષ્કેપો કહિયે.

“અણુવઓગો દલ્લં ॥” ઇતિ અનુયોગદ્વારવચનાત્ ॥

અર્થ : અનુપયોગ એ દ્રવ્ય છે.

હવે બીજો નો-આગમથી દ્રવ્ય-નિષ્કેપો. તેહના વલી ત્રણ ભેદ છે, એક જ-શરીર, બીજું ભવ્ય-શરીર, ત્રીજું તદ્વ્યતિરિક્ત-શરીર. તિહાં જે-જે સેવના ભાવરૂપે પરિણમ્યા હતા પણ પ્રાણ-મુક્ત થયા તેહનાં શરીર તે ‘જ-શરીર’ દ્રવ્ય-નિષ્કેપે છે એ પહેલો ભેદ તથા જે જીવ હમણાં તો સેવનાપણે પરિણમ્યા નથી પણ અનાગત કાલે ભાવ-સેવનાપણે પરિણમશે તે ‘ભવ્ય-શરીર’ દ્રવ્ય-નિષ્કેપો કહિયે. એ સર્વ દ્રવ્ય-નિષ્કેપો તે નૈગમ-નયને મતે છે-તે બીજો ભેદ.

તથા જે સેવનાની પ્રવૃત્તિ અંતરંગ ભાવ-સેવનાને કારણપણે વરતે, તે ‘તદ્વ્યતિરિક્ત’ દ્રવ્ય-નિષ્કેપે સેવના કહિયે.-એ ત્રીજો ભેદ કહ્યો. તેમાંહે જે યોગીની વંદન-નમનાદિક પ્રવૃત્તિ તે ‘વ્યવહાર-નયે’ દ્રવ્ય-સેવના અને જે અંતરંગ વિકલ્પે બહુમાનાદિક તે ‘ઋજુસૂત્ર-નયે’ દ્રવ્ય-સેવના. એ રીતે દ્રવ્ય-સેવનાનું સ્વરૂપ કહ્યું.

એટલે જે અરિહંતના ચાર નિષ્કેપરૂપ કારણ દૃષ્ટિગોચર-શ્રવણગોચર-સ્મરણગોચરપણું પામીને જે જીવ વંદન-કરજોડન-નમન મસ્તક નમાવવું ઈત્યાદિક અભ્યુત્થાન, અંજલિ આધિનતાદિકરણ, ચંદન-પુષ્પાદિકે કરીને અર્ચન વલી ગુણગ્રામ-જે મુખથી મધુર ધ્વનિયે ગુણ કહેવા-ગાવા તે ‘દ્રવ્ય-સેવા’ જાણવી.

અને જે આત્મા સંસાર-પરાક્રમુખ, અરિહંતના ગુણનું અત્યંત બહુમાન, અસંખ્યાત-પ્રદેશે અરિહંતની-અરિહંતતાની આશ્ચર્યતા-અદ્ભુતતા તથા અરિહંત નિમિત્તના વિરહે અક્ષમતા અને અરિહંત-ઈહારૂપ પરિણામ-તેહથી અભેદપણે થવાની-ભાવપણે નિપજાવવાની ઈહા, તે ‘દ્રવ્ય-સેવા’ લેખે છે. પરંતુ ભાવ-રુચિપણા વિના દ્રવ્ય-પ્રવૃત્તિ તે બાલ-લીલા સમાન છે તે માટે ઈહાં કહ્યો જે ભાવ, તેહથી અભેદ થવાની ઈહા સહિત જે સેવા તે ‘દ્રવ્ય-સેવા’ જાણવી.

એકલી દ્રવ્ય-પ્રવૃત્તિ માર્જર(બિલાડી)-સંયમ કલ્પ છે. દ્રવ્ય-પ્રવૃત્તિ વિના એકલા ભાવ-ધર્મને પણ તત્ત્વાર્થ-ટીકામાં આચાર્યે સાધન કહ્યું છે.

તથા સમ્મતિગ્રંથે -

“ચરણકરણ્ણહાણા, સસમય-પરસમય-મુક્કવાવારા ।

ચરણકરણસ સારં, નિચ્છય ય સુદ્ધં ન યાણંતિ ॥ ૧ ॥”

નાણાહિઓ વરતરં, હીણોવિ હુ પવયણં પમાવંતો ।

ન ય દુક્કરં કરંતો, સુદ્ધોવિ અણાગમો પુરિસો ॥ ૨ ॥”

અર્થ : ચરણ-કરણમાં પ્રધાન(પ્રવૃત્તિવાળા હોવા છતાં) સ્વ-સમય અને પર-સમયથી રહિત (જ્ઞાનરૂપી)વ્યાપારવાળા જીવો (હકીકતમાં) નિશ્ચયથી શુદ્ધ એવા ચરણ-કરણના રહસ્યને જાણતા નથી.

પ્રવચનની પ્રભાવના કરતો (આચારથી) હીન એવો જ્ઞાનાધિક પણ શ્રેષ્ઠતર છે, નહિ કે દુષ્કર(તપ)ને કરતો અને આચારથી શુદ્ધ એવો અલ્પાગમવાળો પુરુષ.

ઈત્યાદિક વચને ‘ભાવ-ધર્મ’ તે મુખ્ય છે. દ્રવ્ય વિના ભાવ તે ગુણકારી છે પણ ભાવ-સાધ્યરુચિ વિના એકલું દ્રવ્ય તે કામનું નથી. એ પરંપરા છે.

વલી, પર-ભાવ જે આત્મ-ધર્મથી અન્ય પુણ્ય-બંધ શુભ-કર્મનો વિપાક, તેહની કામના-અભિલાષા વિના જે દ્રવ્ય-સેવના તે કામની જાણવી.

॥ ઇતિ દ્વિતીયગાયાર્થઃ ॥ ૨ ॥

ભાવ સેવ અપવાદે નૈગમ,
પ્રભુ ગુણને સંકલ્પે જી ।
સંગ્રહ સત્તા તુલ્યારોપે,
ભેદાભેદ વિકલ્પે જી ॥
શ્રી ચંદ્રપ્રભ. ॥૩॥

અર્થ : ભાવસેવા કે દો પ્રકાર છે : (૧) અપવાદ ભાવસેવા ઓર (૨) ઉત્સર્ગ ભાવસેવા ।

ઇનમેં સે પ્રથમ અપવાદ ભાવસેવા સાત નય કી અપેક્ષા સે સાત પ્રકાર કી છે । વહ યહાં બતાવે છે—

(૧) શ્રી અરિહંત પરમાત્મા કે ગુણોં કા ચિંતનાત્મક સંકલ્પ કરના, નૈગમનય કી અપેક્ષા સે ભાવસેવા છે ।

સંસારસિક જીવ કા પરિણામ અનાદિકાલ સે વાહ્ય વિષયાદિ મેં હી હોતા છે । જવ તક પ્રભુ કે અપૂર્વ ગુણોં કા સ્વરૂપ ડસકી સમજ મેં નહીં આતા તવ તક અશુભ સંકલ્પોં કા નિવારણ નહીં હોતા । પરંતુ પુણ્યોદય જાગૃત હોને સે જવ જીવ કો પ્રભુ કે ગુણોં કા સ્વરૂપ જાનને-સમજને કો મિલતા છે તવ વહ વિષયાદિક કે સંકલ્પ-વિકલ્પ કો હટાકર પ્રભુ કે ગુણોં કા ચિંતન કરતા છે । પ્રભુગુણ કા સંકલ્પ, સાધક કા અંતરંગ આત્મ-પરિણામ હોને સે વહ ભાવસેવા છે ।

(૨) શ્રી અરિહંત પરમાત્મા કી પૂર્ણરૂપ સે પ્રકટ હુઈ આત્મસમ્પત્તિ કા ચિંતન કર, અપની આત્મસત્તા ખી શુદ્ધ સંગ્રહનય કી દૃષ્ટિ સે વૈસી હી છે, ંસા વિચાર કર, દોનોં કી સમાનતા કી વારંવાર ભાવના કરના । તથા, અપની શુદ્ધ સત્તા જો અવ તક અપ્રકટ છે, ડસકે લિં ખેદ-પશ્ચાત્તાપ કરને કે સાથ પ્રભુ કી પ્રકટ શુદ્ધ સત્તા કે પ્રતિ અપાર વહુમાન ભાવ વિકસિત કરના । સાથ હી દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ ઓર ભાવ કી અપેક્ષા સે ખી પરમાત્મા ઓર સ્વ-આત્મા કા ભેદ ઓર સત્તા કે સાધર્મ્ય સે અભેદ કા ચિંતન કર અપની અપ્રકટ સત્તા કો પ્રકટ કરને કી રુચિ કે સાથ ંકાગ્ર બનકર ચિંતન કરના-વહ સંગ્રહનય કી અપેક્ષા સે ભાવસેવા છે ।

અર્થ : ભાવ-સેવાના બે પ્રકાર છે - (૧) અપવાદ ભાવ-સેવા (૨) ઉત્સર્ગ ભાવ-સેવા.

તેમાં પ્રથમ અપવાદ ભાવ-સેવા સાત નયની અપેક્ષાએ સાત પ્રકારની છે તે અહીં બતાવે છે—

(૧) શ્રી અરિહંત પરમાત્માના ગુણોનો ચિંતનાત્મક સંકલ્પ કરવો તે ‘નૈગમ-નય’ની અપેક્ષાએ અપવાદ ભાવ-સેવા છે. સંસારસિક જીવનો પરિણામ અનાદિ કાળથી બાહ્ય વિષયાદિનો જ હોય છે. જ્યાં સુધી પ્રભુના અપૂર્વ ગુણોનું સ્વરૂપ તેના જાણવામાં નથી આવતું ત્યાં સુધી અશુભ સંકલ્પોનું નિવારણ થતું નથી પરંતુ પુણ્યોદય જાગૃત થતાં જ્યારે જીવને પ્રભુના ગુણોનું સ્વરૂપ જાણવા-સમજવા મળે છે ત્યારે તે વિષયાદિકના સંકલ્પ-વિકલ્પનું નિવારણ કરી પ્રભુના ગુણોનું ચિંતન કરે છે.

પ્રભુ-ગુણનો સંકલ્પ એ સાધકનો અંતરંગ આત્મ-પરિણામરૂપ હોવાથી તે ‘ભાવ-સેવા’ છે.

(૨) શ્રી અરિહંત પરમાત્માની પૂર્ણપણે પ્રગટેલી આત્મ-સંપત્તિનું ચિંતન કરી પોતાની આત્મ-સત્તા પણ શુદ્ધ સંગ્રહ-નયની દૃષ્ટિએ તેવી જ છે, એમ વિચારી બંનેની તુલ્યતાનું વારંવાર ભાવન કરવું. તથા પોતાની શુદ્ધ-સત્તા જે અત્યાર સુધી અપ્રગટ છે, તે બદલ હૃદયમાં ખેદ-પશ્ચાત્તાપ કરવા સાથે પ્રભુની પ્રગટ શુદ્ધ-સત્તા પ્રત્યે અપાર આદર-બહુમાન ભાવ કેળવવો.

તેમ જ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવની અપેક્ષાએ પણ પરમાત્મા અને સ્વ-આત્માનો ભેદ અને સત્તાના સાધર્મ્યથી અભેદ વિચારી પોતાની અપ્રગટ સત્તાને પ્રગટાવવાની રુચિ સાથે ંકાગ્ર બની ચિંતન કરવું. એ સંગ્રહ-નયની અપેક્ષાએ અપવાદ ભાવ-સેવા છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : હવે, ભાવ-નિષ્કેપાના બે ભેદ છે તે કહે છે, ંક આગમ ભાવ-નિષ્કેપો, બીજો નો-આગમ ભાવ-નિષ્કેપો.

તિહાં ભાવ-સેવનાના પદના અર્થને જાણતો થકો તેવા ઉપયોગે વપ્રત્તે તે પુરુષને આગમથી ભાવ-સેવના કહિં. એ આધારાધેયનો અભેદ ગ્રહી નિષ્કેપો કહ્યો. તથા, જે જીવ ભાવ-સેવનાયે પરિણમ્યા તેહની ભક્તિ-સાધના-પરિણતિ તે નો-આગમથી ભાવ-સેવના કહિં.

ઈહાં મૂલ વસ્તુ-ધર્મે વિચારતાં આત્મ-દ્રવ્યને વિષે સેવ્ય-સેવક ભાવ નથી સત્તાયેં સર્વ દ્રવ્ય સમાન છે અને કોઈ દ્રવ્ય કોઈનો ધર્મ લેતાં-દેતાં નથી. પણ, જે સંસારી જીવ તે અનાદિનો અઢાર-પાપસ્થાનકે પરિણમ્યો વિભાવ-ભાવિત થકો કર્મમયી થઈને સંસારી પુદ્ગલનો ભિખારી તત્ત્વનો ચૂક્યો મોહને બંદીખાને દુઃખમયી થઈ રહ્યો છે. તે જેવારે સ્વરૂપને પામે તેવારે સિદ્ધ-પરમેશ્વર થાય.

તે તો શ્રી અરિહંત નિઃકર્મા તત્ત્વભોગીને પૂજ્યપણે અવિલંબતાં નીપજે. માટે સ્વ-કાર્ય કરવાને જે પરમાત્મા નિષ્પન્ન-સિદ્ધ તેહને નિમિત્ત-કારણપણે અવલંબીને અતરંગ પરિણતિથી સેવે. તે જિહાં સુધી એની શુદ્ધ-સત્તા સંપૂર્ણપણે ન થાય તિહાં સુધી એ સેવક અને સંપૂર્ણ શુદ્ધાનંદમયી થયા તે સેવ્ય જાણવા.

એ નિમિત્તાવલંબી સેવા તે ‘અપવાદ-સેવા’ અને તે સેવા કરતાં પોતાનું સાધ્ય નિપજાવવું તે ઉત્સર્ગ સેવા કહિયેં.

ઉક્તં ચ-

“ઉક્કોસો ઉસસગો, જસસ સંપુણ્ણ નિમ્મલ સઘ્ભાવો ।

અવવાઓ તસસાહણ, તલ્લુહિદ્ધકરો અણેગવિહો ॥ ૧ ॥” ઇતિ ॥

અર્થ : જે જેહનો ઉત્કૃષ્ટો સંપૂર્ણ નિર્મલ-નિર્દોષ સ્વભાવ થયો જેથી આગલ બીજી અવસ્થા કાંઈ નહીં તે ઉત્સર્ગ કહિયેં અને એ ઉત્સર્ગને નિપજાવવા માટે કારણરૂપ જે માર્ગ અંગીકાર કરવો તે અપવાદ કહિયેં.

ઈહાં સેવા મધ્યે જે આત્મ-સાધન થયું તે ઉત્સર્ગ અને તે આત્મ-સાધન નિપજાવવાને જે કારણ અવિલંબ્યાં જોઈએ તે સર્વ અપવાદે જાણવું. તેમાં અરિહંતની સેવના તે આત્મ-સાધનાનું કારણ છે તેથી એ ‘અપવાદ-સેવના’ છે, તે સાત નયેં કરી સાત ભેદે છે.

તે સાત નયનું સંક્ષેપે સ્વરૂપ બતાવે છે-

(૧) “અનેકગમાઃ સઙ્કલ્પારોપાંશાશ્રયાઘ્યા યત્ર સ નૈગમઃ ।”

અર્થ : જિહાં અનેક નામાદિક ગમા ગ્રહવાયે તથા સંકલ્પે, આરોપે અને અંશે પણ વસ્તુને માને તે ‘નૈગમ-નય’ કહિયે.

(૨) “સંગૃહ્ણાતિ વસ્તુ સત્તાત્મકં સામાન્યં સ સંગ્રહઃ ।”

અર્થ : જે સર્વને સંગ્રહે, સર્વનું ગ્રહણ કરે, વસ્તુની છતી સામાન્યપણે ગ્રહે તે ‘સંગ્રહ-નય’ કહિયેં.

(૩) “સંગ્રહગૃહીતં અર્થ વિશેષેણ વિભજતીતિ વ્યવહારઃ ।”

અર્થ : સંગ્રહ-નયે ગ્રહણજે સામાન્ય તેહને અંશ-અંશભેદે જૂદું-જૂદું વેહેંયે તે ‘વ્યવહાર-નય’ કહિયેં.

(૪) “અતીતાનાગતવક્રત્વપરિહારેણ ઋજુ સરલં વર્તમાનં સૂત્રયતીતિ ઋજુસૂત્રઃ ।”

અર્થ : જે ઋજુ-સરલ વર્તમાન અવસ્થાને ગ્રહે, અતીત-અનાગતની વક્રત્વતાને લેખે નહિ-તે ‘ઋજુસૂત્ર-નય’ કહિયેં.

(૫) “શબ્દાર્થરૂપં તદ્ધર્મરૂપપરિણતિઃ ઇતિ શબ્દઃ ।”

અર્થ : પ્રકૃતિ-પ્રત્યયાદિક વ્યાકરણ-વ્યુત્પત્તિએ સિદ્ધ થયેલો શબ્દ, તેહમાં જે પર્યાયાર્થ બોલે તેપણે પરિણમે-વસ્તુને માને. તથા, તત્ત્વાર્થવૃત્તો -

“શબ્દવશાદર્થપ્રતિપત્તિરિતિ શબ્દઃ શબ્દનયશ્ચ શબ્દાનુરૂપં અર્થમિચ્છતિ ।”

અર્થ : શબ્દના વશથી અર્થની પ્રાપ્તિ(સ્વીકૃતિ) થાય છે માટે શબ્દ અને શબ્દનય-આ બન્ને શબ્દને અનુરૂપ અર્થને ઈચ્છે છે. તે શબ્દ-નય કહિયેં.

(૬) “સમ્યક્ પ્રકરણાર્થપર્યાયવચનપર્યાયતઃ સકલભિન્નવચનં ભિન્નભિન્નાર્થત્વેન તત્સમુદાયયુક્તે ગ્રાહક ઇતિ સમભિરૂઢનયઃ ।”

અર્થ : જે વસ્તુના વિદ્યમાન-પર્યાય તથા જે નામના યાવત્ વચન-પર્યાય છે તે સર્વ શબ્દે ભિન્ન છે. યથા-ઘટ, કુંભ ઇત્યાદિ.

જે શબ્દે ભિન્ન તેહનો અર્થ પણ તદ્ભાવરૂપપણે ભિન્ન છે. તે સર્વ વચન-પર્યાયરૂપ પરિણમતી વસ્તુને વસ્તુપણે ગ્રહે તે ‘સમભિ-રૂઢ-નય’ કહિયેં.

(૭) “સર્વ અર્થપર્યાય સ્વક્રિયાકાર્યપૂર્ણત્વેન એવં યથાર્થતવા ભૂતઃ એવંભૂતઃ ।”

અર્થ : સર્વ અર્થ-પર્યાય અનંતા, તે સ્વ-ધર્મે સંપૂર્ણ પોતાની ક્રિયા-કાર્ય પૂર્ણ જે વસ્તુનો ધર્મ છે તે તેમ સંપૂર્ણપણે થયો તે ‘એવંભૂત-નય’ કહિયેં.

ઈહાં શ્રી જિનભદ્રગણિ ક્ષમાશ્રમણે નૈગમ, સંગ્રહ, વ્યવહાર, ઋજુસૂત્ર-એ ચાર નયને દ્રવ્યાર્થિકપણે ‘દ્રવ્ય-નિષ્કેપે’ માન્યા છે અને શબ્દાદિક ત્રણ નયને પર્યાયાર્થિકપણે ‘ભાવ-નિષ્કેપે’ માન્યા છે.

તથા સિદ્ધસેન દિવાકરે આઘ ત્રણ નયને ‘દ્રવ્યપણે’ કહ્યા છે અને ઋજુસૂત્રાદિક ચાર નયને ‘ભાવપણે’ કહ્યા છે તેનો આશય કહે છે જે-વસ્તુની અવસ્થા ત્રણ છે : (૧) પ્રવૃત્તિ, (૨) સંકલ્પ, (૩) પરિણતિ-એ ત્રણ ભેદ છે.

તેમાં જે યોગ-વ્યાપાર સંકલ્પ તે ચેતનાના યોગ સહિત મનના વિકલ્પ તેને શ્રી જિનભદ્રગણિ ક્ષમાશ્રમણ ‘પ્રવૃત્તિ-ધર્મ’ કહે છે. તથા, સંકલ્પ-ધર્મને ઉદ્દેક મિશ્રપણા માટે ‘દ્રવ્ય-નિષ્કેપો’ કહે છે. માત્ર એક પરિણતિ-ધર્મ ને ‘ભાવ-નિષ્કેપો’ કહ્યો છે અને સિદ્ધસેન દિવાકરે વિકલ્પ તે ચેતના માટે ‘ભાવ-નય’ ગવેષ્યો છે.

અને પ્રવૃત્તિની સીમ ‘વ્યવહાર-નય’ છે અને સંકલ્પ તે ‘ઋજુસૂત્ર-નય’ છે તથા એકવચન-પર્યાયરૂપ પરિણતિ તે ‘શબ્દ-નય’ છે અને

સકલવચન-પર્યાયરૂપ પરિણામિ તે 'સમભિરૂઢ-નય' છે તથા વચનપર્યાય-અર્થપર્યાયરૂપ સંપૂર્ણ તે 'એવંભૂત-નય' છે.

માટે એ શબ્દાદિક ત્રણ તે વિશુદ્ધ નય છે. ભાવ-ધર્મ મધ્યે મુખ્ય ભાવ તે ઉત્તર-ઉત્તર સૂક્ષ્મતાના ગ્રાહક છે. એ રીતે નયનો અધિકાર સંક્ષેપે કહ્યો.

હવે એ સાતે નયે કરી 'અપવાદ ભાવ-સેવના'ના સાત ભેદ કહે છે :

(૧) શ્રી અરિહંતરૂપ સ્વ-જાતિ અન્ય-દ્રવ્ય, તેહના સ્વરૂપને ચિંતવવે જે ચેતનાનો અંશ-પ્રભુના ગુણને અનુયાયી સંકલ્પ પહેલાં કેવારે ન થયો હતો તે સંકલ્પ વિષયાદિકથી નિવારીને પ્રભુ-ગુણો જોડ્યો. એ નિમિત્તાવલંબીપણા માટે 'અપવાદ', અંતરંગ પરિણામ તે 'ભાવ સેવના', સંકલ્પરૂપ એક ગમે માટે 'નૈગમ-નયે' અપવાદ ભાવ-સેવના જાણવી-એ આત્મ-સિદ્ધિ નીપજાવવાનું કારણ છે.

(૨) શ્રી અરિહંત દેવની નિષ્પન્ન અસંખ્યાત-પ્રદેશે નિરાવરણ સર્વ સ્વ-શક્તિને ચિંતવે. પોતાની સત્તા પણ તેહવી વિચારે, ઉભયનો તુલ્યારોપ કરે અને અણનિપનાનો પશ્ચાત્તાપ કરે. નિપનાનું પરમાત્મ-ધર્મનું બહુમાન કરે. તથા 'ભેદ' કહેતાં દ્રવ્યથી-ક્ષેત્રથી-કાલથી-ભાવથી શ્રી પ્રભુજી તથા માહરું દ્રવ્ય ભિન્ન છે અને સત્તા-સાધર્મે 'અભેદ' છે.-એહવા સાપેક્ષપણે જે બહુમાનયુક્ત સત્તા પ્રગટ કરવાની રુચિવંત એવો વિકલ્પ, તે 'સંગ્રહ-નયે' અપવાદ ભાવ-સેવના કહ્યે.

॥ इति तृतीयगावार्थः ॥ ३ ॥

व्यवहारे बहुमान ज्ञान निज,
चरणे जिन गुण रमणा जी।
प्रभु गुण आरुंबी परिणामे,
ऋजु पद ध्यान स्मरणा जी ॥
श्री चंद्रप्रभ.॥४॥

અર્થ : (૩) સાધક જવ ભી અરિહંત પરમાત્મા કી કેવલજ્ઞાનાદિ ગુણ સમ્પત્તિ કા ઔર આઠ પ્રાતિહાર્ય, ચૌતીસ અતિશય તથા પૈતીસ ગુણયુક્ત વાણી આદિ ઉપકાર-સમ્પદા કા સતત સ્મરણ કરને કે સાથ પ્રભુ કી પ્રભુતા, સર્વોત્તમતા આદિ કા વિચાર કરકે પ્રભુભક્તિ મેં અપના ભાવોલ્લાસ વઢાતા હૈ ઔર ઉસકે દ્વારા પ્રભુ કે ગુણો મેં રમણતા-તન્મયતા પ્રાપ્ત કરતા હૈ તવ ઉસકે ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાનાદિ ગુણો કી પ્રવૃત્તિ પ્રભુ કે ગુણો કા અનુસરણ કરનેવાલી બનતી હૈ, યહ વ્યવહારનય કી અપેક્ષા સે અપવાદ ભાવસેવા હૈ ।

(૪) શ્રી અરિહંત પરમાત્મા કે ગુણો કા આલંબન લેકર સ્વ-આત્મા કે અન્તરંગ પરિણામરૂપ ક્ષાયોપશમિક રત્નત્રયી મેં તન્મય હોના, અર્થાત્ આત્મસ્વરૂપ કે ધ્યાન મેં તન્મય બનના, યહ ઋજુસૂત્રનય કી અપેક્ષા સે અપવાદ ભાવસેવા હૈ ।

અર્થ : (૩) સાધક જ્યારે શ્રી અરિહંત પરમાત્માની કેવળજ્ઞાનાદિ ગુણ-સંપત્તિના અને આઠ પ્રાતિહાર્ય, ચોત્રીસ અતિશય તથા પાંત્રીસ ગુણયુક્ત વાણી વગેરે ઉપકાર-સંપદાના સતત સ્મરણ સાથે પ્રભુની પ્રભુતા-સર્વોત્તમતા વગેરેનો વિચાર કરી પ્રભુ-ભક્તિમાં પોતાનો ભાવોલ્લાસ વધારે છે અને તેના દ્વારા પ્રભુના ગુણોમાં રમણતા-તન્મયતા પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે સાધકના જે ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાનાદિ ગુણોની પ્રવૃત્તિ પ્રભુના ગુણોને અનુસરવાની બને છે. તે 'વ્યવહાર-નય'ની અપેક્ષાએ અપવાદ ભાવ-સેવા છે.

(૪) શ્રી અરિહંત પરમાત્માના ગુણોનું આલંબન લઈને સ્વ-આત્માના અંતરંગ પરિણામરૂપ ક્ષાયોપશમિક રત્નત્રયીમાં તન્મય બનવું એટલે કે આત્મ-સ્વરૂપના ધ્યાનમાં તન્મય બનવું તે 'ઋજુસૂત્ર-નય'ની અપેક્ષાએ અપવાદ ભાવ-સેવા છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : (૩) પોતાના ક્ષયોપશમભાવિ જે જ્ઞાન-દર્શન-વીર્ય-ચારિત્ર, તે મધ્યે પ્રતિ-સમયે ભાસન શ્રી અરિહંતની શુદ્ધ સ્વરૂપ-સંપદા કેવલજ્ઞાનાદિક અને ઉપકાર-સંપદા જે દેશના-ધર્મકથન, તે શુદ્ધ ઉપકારીપણું છે તથા ચોત્રીશ અતિશય પાંત્રીશ વચનાતિશય, આઠ પ્રાતિહાર્યરૂપ

અતિશય-સંપદા, તિહાં જ ઉપયોગ રાખે અને કેવારેં શ્રી પ્રભુજીની પ્રભુતા વિસારે નહીં.

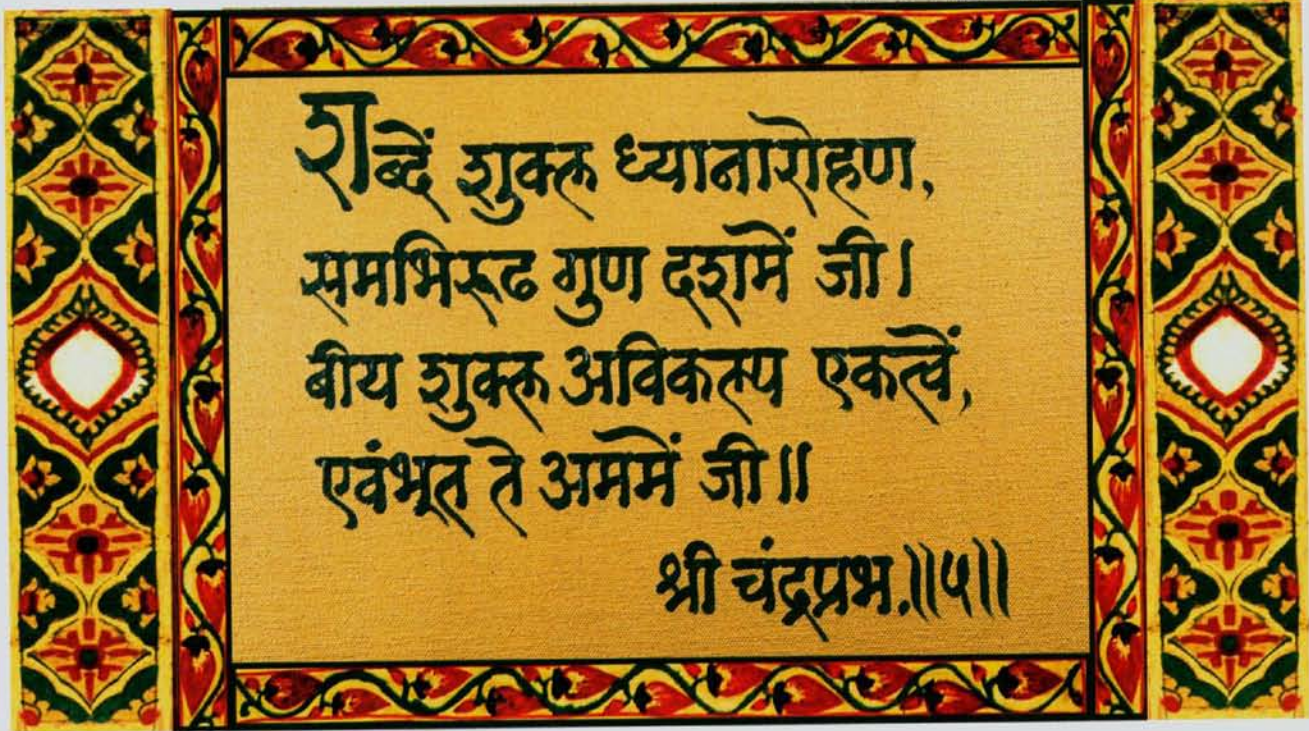
બહુમાન મધ્યે શ્રી વીતરાગ તે સર્વથી અધિક-મોટાપણે સદ્દે, વીર્ય તે જિન-ભક્તિને વિષે ફોરવે તથા ચરણ કહેતાં ચારિત્રને શ્રી અરિહંતના ગુણને વિષે રમણ-એકત્વ-તન્મયતાપણું પામીને રહે.

છહાં જે જ્ઞાયોપશમી આત્મ-ગુણની પ્રવૃત્તિ ભાસનાદિક, તે સર્વ શ્રી અરિહંત-અનુયાયી થઈ તે માટે એ ‘વ્યવહાર-નયે’ અપવાદ ભાવ-સેવના કહિયે.

(૪) પ્રભુ શ્રી પરમાત્મા અયોગી અલેશી, તેના ગુણને અવલંબીને-આદરીને પરિણામે જે અંતરંગ આત્મ-દ્રવ્યની જ્ઞાયોપશમી-પરિણતિ સામાન્ય ચક્રભાવરૂપ, તે મધ્યે તન્મયપણે જે નહીં વીસરે એવા સ્મરણપણે તદુપયોગે રહે.

તે જિહાં સુધી ધર્મધ્યાનરૂપે આલંબી સાધે તિહાં સુધી ઋજુસૂત્ર-નયે અપવાદ ભાવ-સેવના કહિયે.-એ પણ આત્મ-સાધનરૂપ જે ઉત્સર્ગ ભાવ-સેવા તેનું કારણપણું છે તેથી એ અપવાદ સેવા કહી.

॥ इति चतुर्थगाथायः ॥ ४ ॥

અર્થ : (૫) શ્રી અરિહંત પરમાત્મા કે શુદ્ધ દ્રવ્ય કે આલમ્બન દ્વારા પૃથક્ત્વ-વિતર્ક- સપ્રવિચારરૂપ શુક્લધ્યાન (પ્રથમ પ્રકાર) કો ધ્યાના, શબ્દનય કો અપેક્ષા સે અપવાદ ભાવસેવા હૈ ।

(૬) દસવેં સૂક્ષ્મસમ્પ્રાય-ગુણસ્થાનક કો પ્રાપ્ત કરના, સમભિરુદ્ધનય કો અપેક્ષા સે અપવાદ ભાવસેવા હૈ ।

(૭) વારહવેં ક્ષોણમોહ ગુણસ્થાનક કો (શુક્લધ્યાન કે દૂસરે પ્રકાર) અર્થાત્ નિર્વિકલ્પ- સમાધિ કો પ્રાપ્ત કરના, યહ એવંભૂતનય કો અપેક્ષા સે અપવાદ ભાવસેવા હૈ ।

અર્થ : (૫) શ્રી અરિહંત પરમાત્માના શુદ્ધ દ્રવ્યના આલંબન વડે પૃથક્ત્વ-વિતર્ક-સપ્રવિચારરૂપ શુક્લ-ધ્યાન(ના પ્રથમ પ્રકારને) ધ્યાવવું તે ‘શબ્દ-નય’ની અપેક્ષાએ અપવાદ ભાવ-સેવા છે.

(૬) દશમા સૂક્ષ્મ-સંપ્રાય ગુણસ્થાનકને પ્રાપ્ત કરવું તે ‘સમભિરુદ્ધ-નય’ની અપેક્ષાએ અપવાદ ભાવ-સેવા છે.

(૭) બારમા ક્ષીણ-મોહ ગુણસ્થાનકને(શુક્લ-ધ્યાનના બીજા પ્રકાર) એટલે કે નિર્વિકલ્પ સમાધિને પ્રાપ્ત કરવી તે ‘એવંભૂત-નય’ની અપેક્ષાએ અપવાદ ભાવ-સેવા છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : (૫) હવે શ્રી પ્રભુરૂપ શુદ્ધ દ્રવ્યને આલંબીને જે જીવ ભાવ-મુનિ તત્ત્વ-રુચિ થઈ દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર એ રત્નત્રયીમયી પરિણામીને જે પૃથક્ત્વ-વિતર્ક-સપ્રવિચારરૂપ શુક્લ-ધ્યાનપણે પરિણામ્યો તેવારેં એ જીવ ‘શબ્દ-નયે’ ભાવ-સેવનાવંત થયો.

એટલે ઋજુસૂત્ર-નયમાં તો પ્રશસ્ત-ઉદ્દેક સહિત અરિહંત-ગુણની ઇષ્ટતાદિક પરિણામને સહકારેં હતો અને જિહાં શબ્દ-નય થયો તિહાં પ્રશસ્તાલંબનનું કાર્ય પડે નહીં સાધક જે ભવ્ય જીવ તેહના ગુણ તે સર્વ પ્રભુ-ગુણથી એકત્વ થઈ સ્વરૂપ-એકત્વતા પામ્યા શુક્લ-ધ્યાનની શુદ્ધતાને પરિણામ્યા. તેવારેં ‘શબ્દ-નય’ અપવાદ ભાવ-સેવના કહિયે.

છહાં પણ નિમિત્તપૂર્વક મંડાણ છે તે માટે અપવાદ ભાવ-સેવના કહી અથવા સાધનપણા માટે અપવાદ કહી બોલાવ્યો.

(૬) જેવારે સાધક જીવ દશમે સૂક્ષ્મ-સંપરાય ગુણાઠાણે ચડ્યો, શુક્લ-ધ્યાનના પ્રથમ પાયાને અંતે આવ્યો, પરમ નિર્મલ ભાવ વર્ધ્યો, તે વેલાએ જેટલી આત્મ-ગુણની સાધના કરતાં યોગ-વીર્યની સહાયે સાધકતા થાય તે સર્વ અપવાદે છે.

અને ઉત્સર્ગમાર્ગે તો યોગ-ધર્મ પણ આત્માને તજવા યોગ્ય છે તે પણ તે કાલે સાધનારૂપ છે. તે માટે ઇહાં કારણિક ગ્રંથો પણ સ્વરૂપ મધ્યે નહીં અને જેટલું કારણરૂપ લહિયે તે સર્વ અપવાદ છે. માટે દશમે ગુણાઠાણે ‘સમભિરૂઢ-નયે’ અપવાદ ભાવ-સેવના છે.-એ પણ આસન્ન સાધકતા છે.

(૭) જેવારે શુક્લધ્યાનને બીજે પાયે એકત્વ-વિતર્ક-અપ્રવિચારરૂપે ચડ્યો, ભાવ-મુનિ નિર્વિકલ્પ સમાધિ વર્ધ્યો, સ્વરૂપએકત્વે પરિણમ્યો, તેવારે સાધનાનું પૂર્ણપણું થયું તે માટે ‘એવંભૂત-નય’ સેવના થઈ.

તો કોઈ પૂછે જે-અયોગી ગુણાઠાણા સુધી સાધના છે તો ઇહાં ક્ષીણ-મોહ ગુણાઠાણે સેવનાને એવંભૂત કેમ કહો છો ?

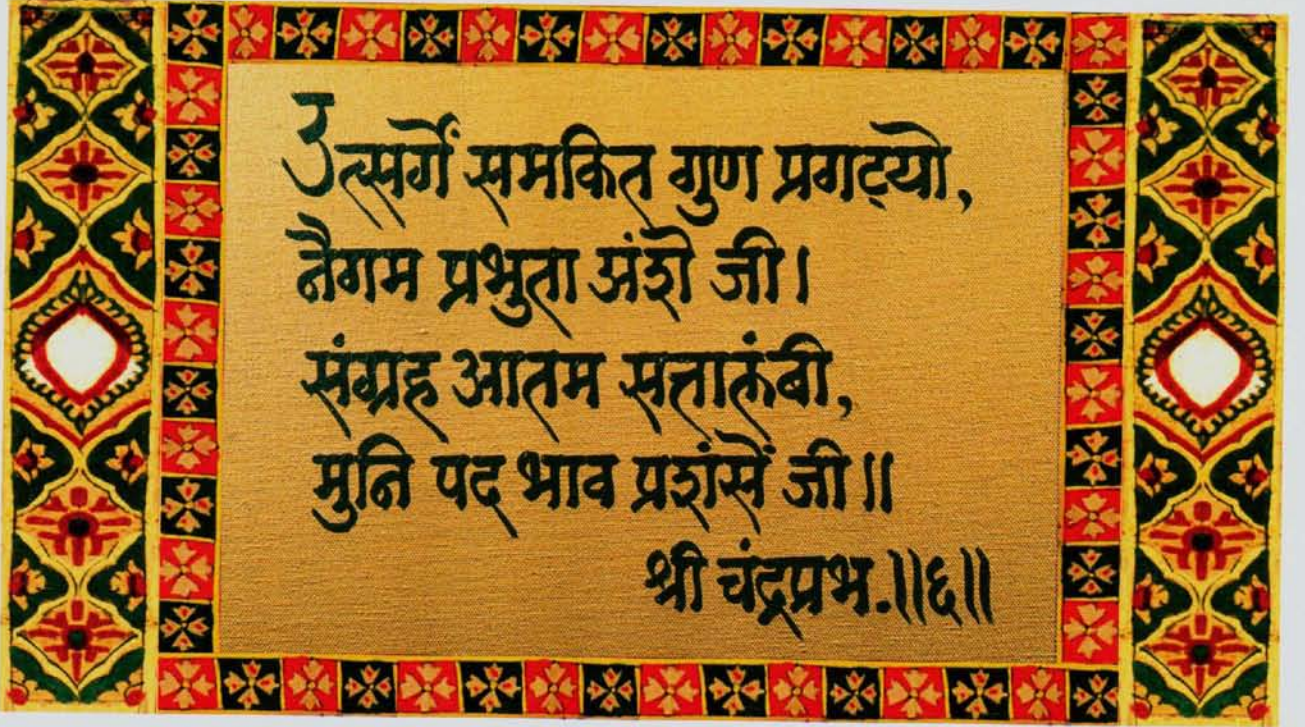
તેને ઉત્તર કહે છે જે-અયોગી સુધી તો ‘ઉત્સર્ગ-સાધના’ છે અને ઇહાં તો અપવાદ-સાધનાનો અધિકાર છે તેથી અપવાદ-સાધના ઇહાં પૂરી થઈ.

વલી કોઈ પૂછે જે-અમમ-નિર્મોહ અવસ્થામાં શું અપવાદપણું છે ?

તેહને ઉત્તર જે-શુક્લ-ધ્યાનનો બીજો પાયો પણ હજી સચેતનાનું એક આત્મ-ધર્મે રાખવું-તે પ્રયોગ છે. હજી સયોગ-વીર્ય ઉદેકાનુગતનું સહાય છે તથા શ્રુતજ્ઞાનનું અવલંબન છે અને ક્ષયોપશમી શ્રુત તે ઉત્કૃષ્ટ ઉત્સર્ગ મૂલ આત્મિક વસ્તુ-ધર્મે નથી અને તેહનું અલંબન છે તિહાં સુધી અપવાદ છે તે માટે નિર્મોહી ભારમે ગુણસ્થાનકે ‘એવંભૂત-નયે’ અપવાદે ભાવ-સેવા જાણવી.

એ ‘અપવાદ ભાવ-સેવના’ના સાત નયે કરી સાત ભેદ કહ્યા.

॥ इति पञ्चमगाथायः ॥ ५ ॥

અર્થ : अब उत्सर्ग भावसेवा के सात प्रकार बताते हैं-

(૧) जब तत्त्वनिर्धारणरूप क्षाधिक सम्यक्त्व की प्राप्ति होती है तब पूर्ण प्रभुता का एक अंश प्रकट होता है। इससे आत्मा का कार्य एक अंश में सफल हुआ, ऐसा माना जा सकता है। यह नैगमनय से उत्सर्ग भावसेवा है।

(૨) सम्यक्त्व की प्राप्ति के पश्चात् जब भाव-मुनिपद को प्राप्त कर आत्मसत्ता का भासन, रमण और उनमें तन्मयता होती है तब उपादान का स्मरण जागृत होने से आत्मा स्वसत्तावलंबी बनता है, यह संग्रहनय से उत्सर्ग भावसेवा है।

(૩) અપ્રમત્ત દશા પ્રાપ્ત હોને પર જવ આત્મા કો ગ્રાહકતા, વ્યાપકતા, મોક્તૃતા, કર્તૃતા આદિ સર્વ શક્તિયાં આત્મસ્વરૂપ મેં પ્રવૃત્ત હોતી હૈં તવ અન્તર્ગ વ્યવહાર વસ્તુસ્વરૂપ કો અપેક્ષા સે હોતા હૈં । યહ અવસ્થા વ્યવહારનય સે ઉત્સર્ગ ભાવ સેવા હૈં । ઇસ મુનિપદ કા ભાવ અતિશય પ્રશંસનીય હૈં ।

અર્થ : હવે ઉત્સર્ગ ભાવ-સેવાના સાત ભેદ બતાવે છે-

(૧) જ્યારે તત્ત્વ-નિર્ધારરૂપ ક્ષાધિક-સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે ત્યારે પૂર્ણ પ્રભુતાનો એક અંશ પ્રગટ થાય છે તેથી આત્માનું એક અંશે કાર્ય સફલ થયું ગણાય છે તે ‘નૈગમ-નયે’ ઉત્સર્ગ ભાવ-સેવા છે.

(૨) સમ્યક્ત્વ-પ્રાપ્તિ બાદ જ્યારે ભાવ-મુનિપદને પામી આત્મ-સત્તાનું ભાસન, રમણ અને તેમાં તન્મયતા થાય છે ત્યારે ઉપાદાનનું

સ્મરણ જાગ્રત થવાથી આત્મા સ્વ-સત્તાવલંબી બને છે તે 'સંગ્રહ-નયે' ઉત્સર્ગ ભાવ-સેવા છે.

(૩) અપ્રમત્ત-દશા પ્રાપ્ત થતાં જ્યારે આત્માની ગ્રાહકતા-વ્યાપકતા-ભોક્તૃતા-કર્તૃતા આદિ સર્વ શક્તિઓ આત્મ-સ્વરૂપમાં પ્રવૃત્ત થાય છે ત્યારે અંતરંગ વ્યવહાર વસ્તુ-સ્વરૂપની અપેક્ષાએ થાય છે આ અવસ્થા 'વ્યવહાર-નયે' ઉત્સર્ગ ભાવ-સેવા છે. આ મુનિ-પદનો ભાવ અતિશય પ્રશંસનીય છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : હવે 'ઉત્સર્ગમાર્ગે' ભાવ-સેવનાના સાત નયેં કરી સાત ભેદ કહે છે, ઇહાં જેટલું આત્મ-ધર્મરૂપ સ્વ-કાર્ય નીપજે છે તે 'ઉત્સર્ગ-સેવા' કહિયેં એટલે કરવા યોગ્ય જે કાર્ય, તે ઉત્કૃષ્ટ કરવું.

પણ તેમાં જેટલી ઉણતા હોય તે માટે નય ફલાવવા જોઈયેં તે ફલાવી દેખાડે છે -

(૧) જેવારેં આત્માનો શંકાદિ પાંચ અતિચારરહિત, ક્ષાયિક-આત્મિક તત્ત્વ-નિર્ધારરૂપ 'શુદ્ધ સમકિત' ગુણ પ્રગટ્યો તેવારેં એ સાધક આત્માનો એક અંશે પ્રભુતાનો ગુણ પ્રગટ્યો. તેથી આત્માનું એક અંશે કાર્ય થયું તે માટે 'નૈગમ-નય' ઉત્સર્ગ ભાવ-સેવા થઈ.

ઇહાં કોઈ પૂછશે જે-ગુણ નિપન્યો તેને સેવા કેમ કહો છો ?

તેને ઉત્તર જે-તન્મયપણે થઈ રહેવું-એ જ સેવનાનો અર્થ છે. તે ઇહાં તન્મયપણું થયું છે અથવા યદ્યપિ ગુણ તો પ્રગટ્યો પણ હજી આત્માના અનંતા ગુણનો સાધક છે માટે એને સેવના કહી છે.

જેટલું ઉપાદાન-કારણપણું તેટલું ઉત્સર્ગ-સાધન છે તે માટે એને 'ઉત્સર્ગ ભાવ-સેવા' ગવેષી છે.

उक्तं च आप्तमीमांसायाम् -

“उवयाणं उस्सगो । निमित्तमववाय मुद्धदेवोत्ति ।।”

અર્થ : ઉપાદાન એ 'ઉત્સર્ગ' છે અને શુદ્ધ દેવરૂપી નિમિત્ત એ 'અપવાદ' છે.

એ ટીકા મધ્યે છે. તેથી ઉપાદાનનિષ્પત્તિ તે 'ઉત્સર્ગ-સેવા' જાણવી !

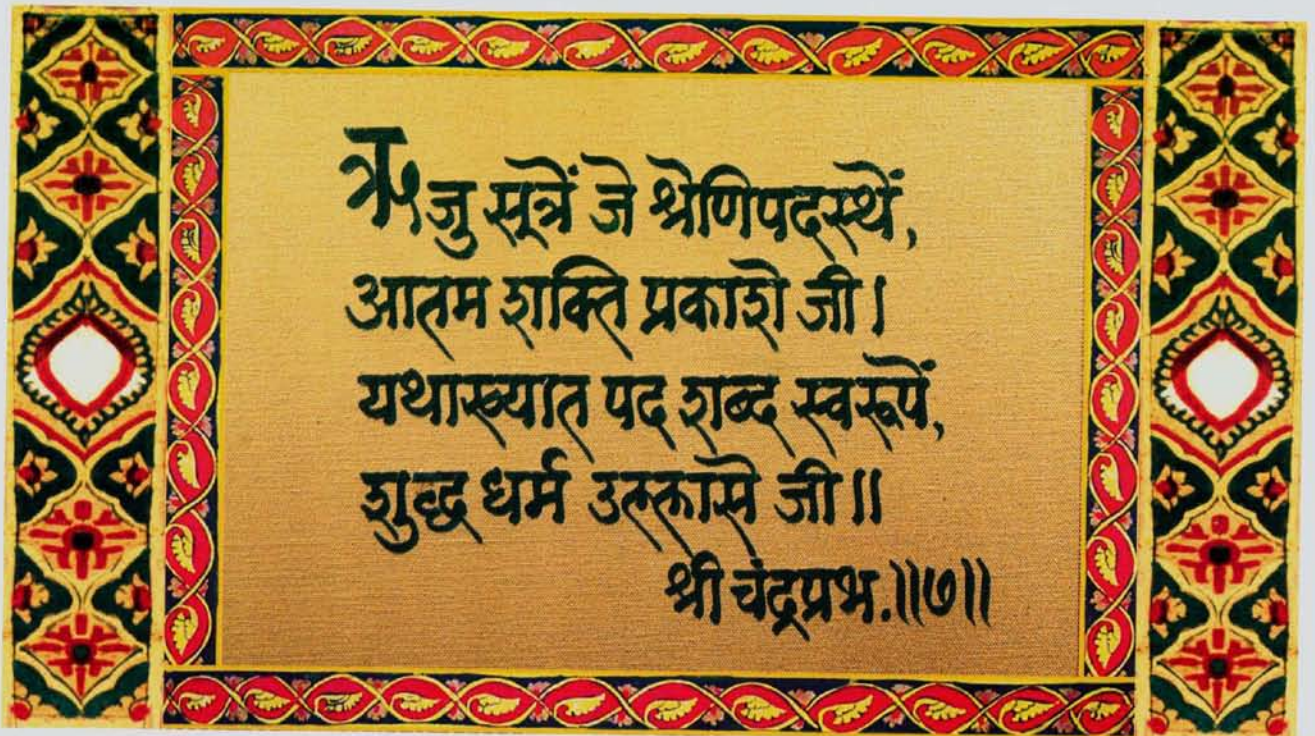
ઇહાં આત્માના અનંત ગુણ છે તેમાંથી એક 'સમકિત' ગુણ પ્રગટ્યો તે આત્માનો એક અંશે પ્રગટ્યો. તેથી જ એ 'નૈગમ-નયે' ઉત્સર્ગ ભાવ-સેવા થઈ અને એહી જ ઉત્સર્ગ આત્મ-ગુણ 'પ્રભુતા' પણ પ્રગટી.

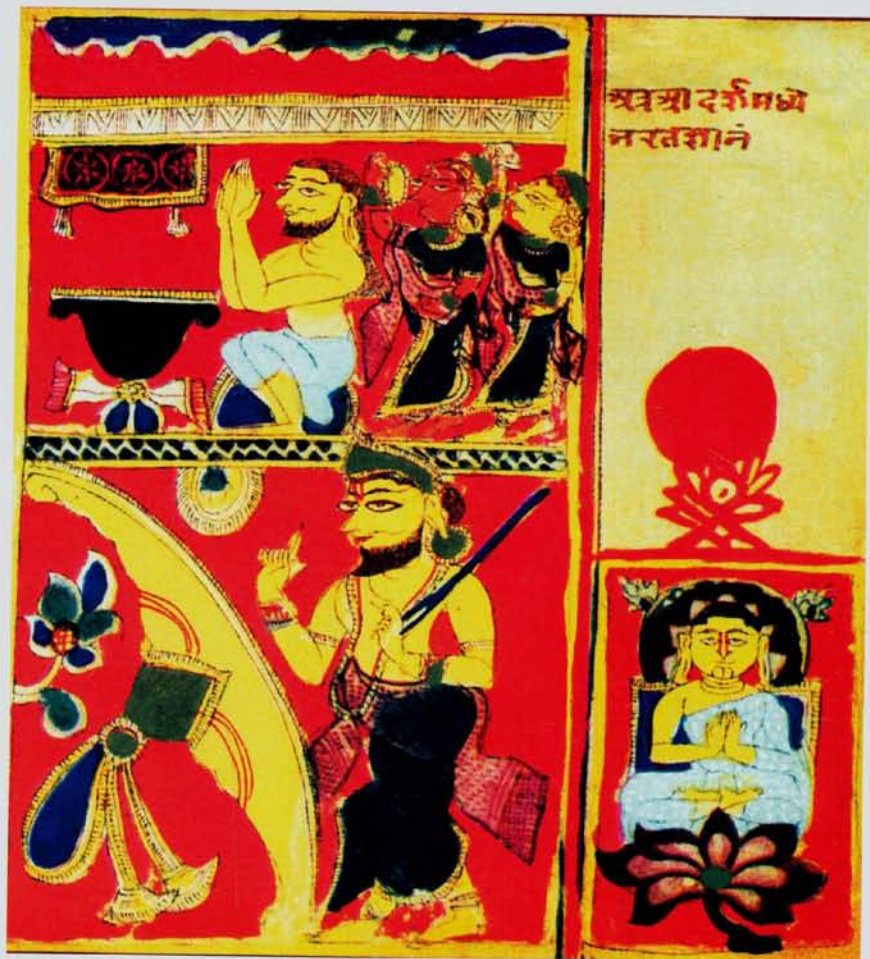
(૨) જેવારેં તે ભાવ-મુનિયેં યદ્યપિ પોતાની આત્મ-સત્તા આવરી છે તો પણ જે છતી હતી તેને નિર્ધાર કરીને ભાસનગત કરી. તે હવે સ્વ-સત્તાલંબી શુદ્ધ ધર્મમયી થયો. તેહી જ 'આત્મસત્તા' ભાસન-રમણ-એકત્વસત્તા સન્મુખ થકો રહે એટલે એ જીવ આજ સુધી સ્વ-સત્તાલંબી થયો નહીં તે થયો. એટલું ઉપાદાન સમર્પ્યું માટે 'સંગ્રહ-નયે' ઉત્સર્ગ ભાવ-સેવા કહિયેં.

(૩) જેવારેં તે સાધક જીવ અપ્રમત્ત-મુનિરાજ અવસ્થા પામીને ઉપાદાન-કારણતા સર્વ સ્વરૂપાલંબી કરી તે અવસ્થા આત્માની પરિણામ-પ્રવૃત્તિ-ગ્રાહકતા-વ્યાપકતા-ભોક્તૃતા-કર્તૃતા-આદિક સર્વ સ્વરૂપેં વલગી. તેવારેં અંતરંગ વસ્તુ-ગત જે વ્યવહાર તે વસ્તુ-સ્વરૂપેં થયો તે 'વ્યવહાર-નય' ઉત્સર્ગ ભાવ-સેવના કહિયેં.

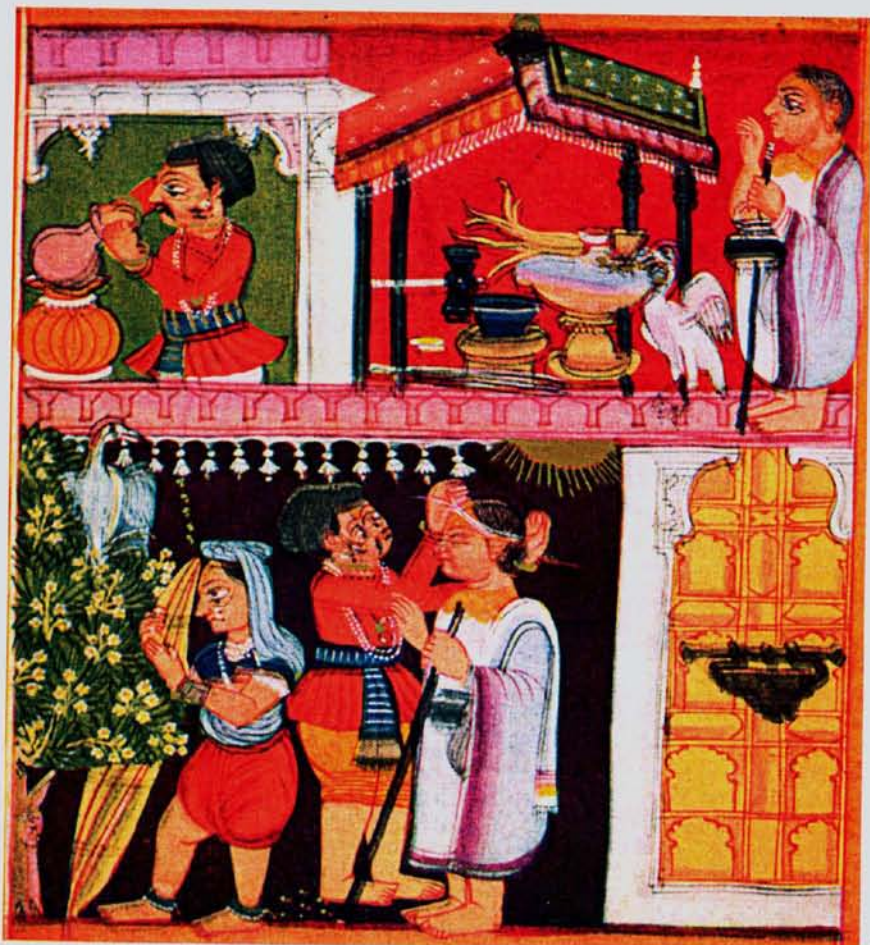
એ મુનિ-પદનો જે ભાવ તેહને પ્રશંસે કહેતાં વખાણો.

॥ इति षष्ठ्याचार्यः ॥ ६ ॥

८(३)

८(४)

અર્થ : (૪) ક્ષપકશ્રેણી મેં જો આત્મશક્તિયોં પ્રકટ હોતી હેં, વે ઋજુસૂત્રનય સે ઉત્સર્ગ ભાવસેવા હૈ ।

(૫) યથાખ્યાત ક્ષાયિક ચારિત્ર કા પ્રકટીકરણ હોને પર જો શુદ્ધ, અકષાયી આત્મધર્મ ઉલ્લસિત હોતા હૈ, વહ શબ્દ નય સે ઉત્સર્ગ ભાવસેવા હૈ ।

અર્થ : (૪) ક્ષપક-શ્રેણીમાં જે આત્મ-શક્તિઓ પ્રગટ થાય છે તે 'ઋજુસૂત્ર-નયે' ઉત્સર્ગ ભાવ-સેવા છે.

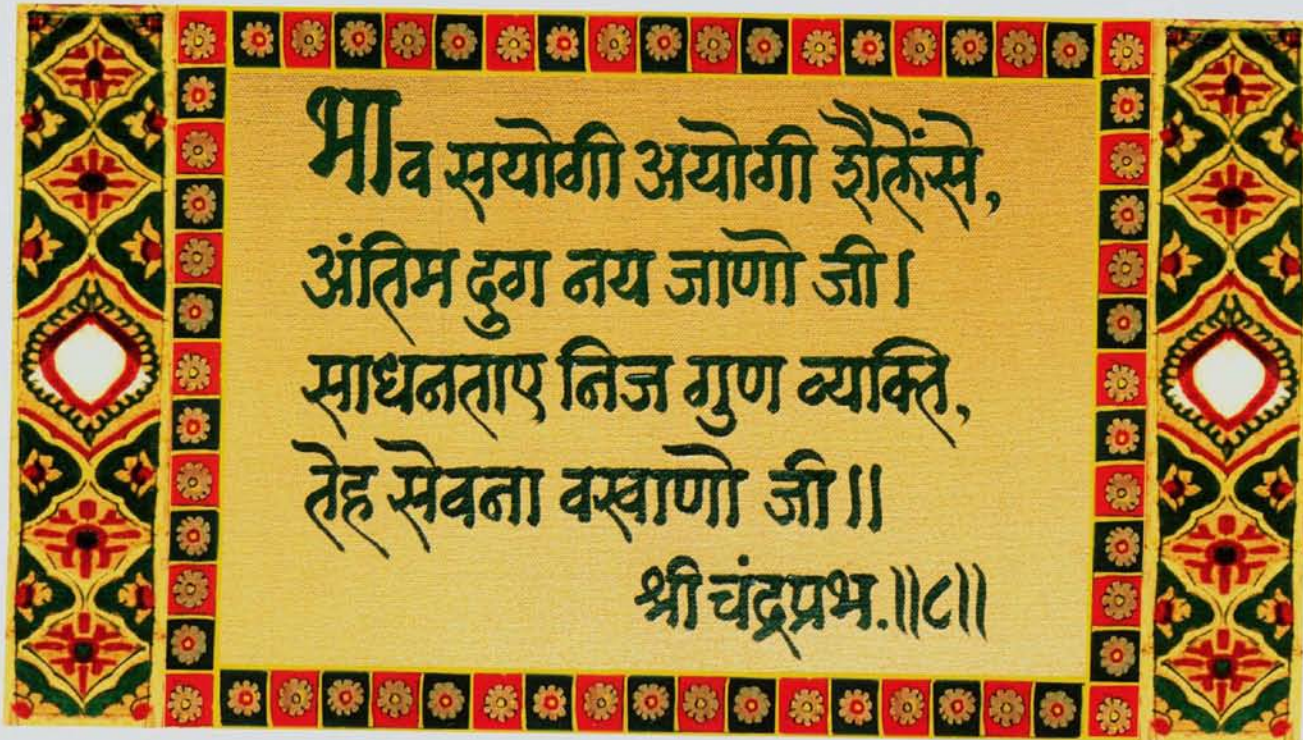
(૫) યથાખ્યાત ક્ષાયિક ચારિત્રનું પ્રગટીકરણ થતાં જે શુદ્ધ અકષાયી આત્મ-ધર્મ ઉલ્લસિત થાય છે તે 'શબ્દ-નયે' ઉત્સર્ગ ભાવ-સેવા છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : (૪) જે આત્મા ક્ષપક-શ્રેણિપદે રહ્યો થકો પોતાની આત્મિક શક્તિ પ્રકાશે કેતાં પ્રગટ કરે, તેને 'ઋજુસૂત્ર-નય' ઉત્સર્ગભાવ-સેવના કહિયે.

(૫) જેવારેં આત્માનેં યથાખ્યાત ક્ષાયિક ચારિત્ર પ્રગટ થયું તેવારેં (જે) ચારિત્ર-સહકારી આત્મ-શક્તિ પ્રગટે. શુદ્ધ-અકષાયી-અસંગી-નિઃસ્પૃહરૂપ શુદ્ધ ધર્મ ઉલ્લાસ પામે. ચારિત્ર-સહકારી જે વીર્યાદિક તે પણ જે કષાયાનુયાયી ફરતા હતા તે સર્વ આત્મ-રમણી થયા.-એ ધર્મ જેટલો ઉલ્લાસ પામે તે સર્વ 'શબ્દ-નયે' ઉત્સર્ગ ભાવ-સેવના જાણવી.

છહાં સ્વરૂપ-રમણી અસહાયી થયો તે જેટલું અન્ય-અસહાયીપણું નીપન્યું તેટલું 'ઉત્સર્ગ-સેવના' જાણવું.

॥ ઇતિ સપ્તમગાથાર્થ : ॥ ૭ ॥

અર્થ : (૬) સર્વ ઘાતિ કર્મોં કા ક્ષય કરકે અનન્ત જ્ઞાન, અનન્ત દર્શન, અનન્ત ચારિત્ર ઓર અનન્ત વીર્ય કો પ્રકટ કરના અર્થાત્ તેરહવાં સયોગી ગુણસ્થાનક પ્રાપ્ત હોના, યહ સમભિરુદ્ધનય કી અપેક્ષા સે ભાવસેવા હૈ ।

(૭) શૈલેશીકરણ કરકે આત્મા અયોગી ગુણસ્થાનક પ્રાપ્ત કરતા હૈ, યહ એવંભૂતનય સે ઉત્સર્ગ ભાવસેવા હૈ । ઇસ પ્રકાર શ્રી અરિહન્ત પરમાત્મા કી સેવારૂપ સાધના યહ અપવાદ ભાવસેવા હૈ ઓર ઇસ સાધના કે દ્વારા જો આત્મગુણોં કા પ્રકટીકરણ હોતા હૈ વહ ઉત્સર્ગ ભાવસેવા હૈ । ક્યોંકિ અપ્રકટ આત્મગુણોં કો પ્રકટ કરને મેં વહ કારણ ભૂત હૈ ।

અર્થ : (૬) સર્વ ઘાતી કર્મોંને ખપાવી અનંતજ્ઞાન, અનંતદર્શન, અનંતચારિત્ર અને અનંતવીર્યને પ્રગટ કરવું અર્થાત્ તેરમા સયોગી ગુણસ્થાનકને પ્રાપ્ત થવું તે 'સમભિરુદ્ધ-નયે' ઉત્સર્ગ ભાવ-સેવા છે.

(૭) શૈલેશીકરણ કરી આત્મા અયોગી ગુણસ્થાનક પામે તે 'એવંભૂત-નયે' ઉત્સર્ગ ભાવ-સેવા છે. આ પ્રમાણે શ્રી અરિહંત પરમાત્માની સેવારૂપ સાધના-એ 'અપવાદ' ભાવ-સેવા અને તે સાધના દ્વારા જે આત્મ-ગુણોંનું પ્રગટીકરણ થાય છે-તે 'ઉત્સર્ગ' ભાવ-સેવા છે. કેમકે અપ્રગટ આત્મ-ગુણોંને પ્રગટ કરવામાં તે કારણભૂત છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : (૬) જેવારેં એ આત્માયેં સર્વ ઘન-ઘાતિકર્મ ક્ષય કરીને અનંતજ્ઞાન-અનંતદર્શન-અનંતચારિત્ર-અનંતવીર્ય એ ચાર મોટાં અનંતક પ્રગટ કર્યાં. એ ચાર ગુણને સંકર તથા સહકારેં જે બીજા વક્તવ્ય તથા અવક્તવ્ય અનંતા સ્વ-ધર્મી ગુણ પ્રગટ થયા-આત્મિક આનંદી થયા તેવારેં 'સમભિરુદ્ધ-નયે' ઉત્સર્ગ ભાવ-સેવા થઈ.

(૭) જે કાર્વેં શૈલેશીકરણ કરે-આત્મપ્રદેશનો ઘન કરે-અયોગી કેવલીપણું થાય તેવારેં 'એવંભૂત-નયે' ઉત્સર્ગ ભાવ-સેવના જાણવી.

છહાં કોઈ પુછશે જે, ‘એવંભૂત’ મોક્ષને વિષે કેમ કહેતા નથી ?

તેને ઉત્તર જે, મુક્ત આત્મા તો સિદ્ધ છે તેને નવું કાંઈ નીપજાવવું નથી અને અયોગીને તો સિદ્ધતા નિપજાવવી છે. માટે જેટલું કાર્ય અધુરું તેટલી સાધના કહીયેં અને જે સાધના તે સેવા છે માટે સાધનાનો અંત ‘અયોગી કેવલી’ છે.

તેથી ઉત્સર્ગ ભાવ-સાધના તે ‘અયોગી કેવલી’ ગુણઠાણે કહી અને સિદ્ધનો ‘એવંભૂત’ તે મુક્ત આત્મા છે.-એ રીતે સાધના ઓલખાવી એ ઉત્સર્ગ સેવનાના સાત નય કહ્યા.

હવે એનું સ્વરૂપ બતાવે છે જે, એ સાધનતા કહેતાં સાધના કરતાં, જે નિજ ગુણ કેતાં પોતાના આત્માના ગુણ, તેનું વ્યક્તિ કેતાં પ્રગટપણું, તેહ સેવના કહેતાં આત્મ-સેવના, વખાણો કેતાં કહો. એટલે જેટલી સાધના તેટલી ‘અપવાદ-સેવા’ જાણવી અને તે સાધના કરતાં-કરતાં જેટલી-જેટલી નવી આત્મ-શક્તિ પ્રગટવાની કારણતા સહિત જે આત્મ-શક્તિ પ્રગટે તે ‘ઉત્સર્ગ ભાવ-સેવા’ જાણવી અને શુદ્ધ નિષ્પત્તિ સિદ્ધ અવસ્થા તે સાધ્ય છે અને જે પ્રગટ શુદ્ધ આત્મ-ધર્મપણે આત્મ-સંપૂર્ણતાને કારણપણે થતી સેવા તે ‘ઉત્સર્ગ ભાવ-સાધના’ જાણવી !

જે ઉત્સર્ગ ભાવ-સાધના, તે કાર્ય છે અને નિમિત્તાલંબી અપવાદ ભાવ-સેવા તે કારણ છે. શેષ સર્વ, દ્રવ્ય-સેવનાનું [(પ્રત્યંતરે) શેષ દ્રવ્યસેવા તે ભાવસેવાનું] કારણ છે.-એ રીતે કારણ-કાર્યભાવ જોડવો.

॥ इति अष्टमगाथायः ॥ ८ ॥

कारण भाव तेह अपवादें,
कार्यरूप उत्सर्गो जी ।
आत्म भाव ते भाव द्रव्य पद,
बाह्य प्रवृत्ति निःसर्गो जी ॥
श्री चंद्रप्रभ.॥९॥

अर्थ : प्रस्तुत विषय में कारणभाव अर्थात् अरिहन्त-सेवा आत्मसाधना का मुख्य कारण होने से उसे अपवाद भावसेवा कहा जाता है और श्री अरिहन्त की सेवा से जो स्वगुण निष्पत्ति-उत्पत्तिरूप कार्य होता है वह उत्सर्ग भावसेवा है । इस प्रकार कारण-कार्यभाव का सम्बन्ध जानना चाहिए । उत्सर्ग अर्थात् पूर्ण निर्मल-निर्दोषभाव । उसका अर्थ यहाँ आत्मभाव लेना चाहिए । वन्दन-पूजनादि की बाह्य प्रवृत्ति, यह द्रव्यसेवा है ।

अर्थ : प्रस्तुत विषयમાં કાર્ય-કારણભાવ એટલે અરિહંત-સેવા એ આત્મ-સાધનાનું મુખ્ય કારણ હોવાથી તેને ‘અપવાદ ભાવ-સેવા’ કહેવાય છે અને શ્રી અરિહંતની સેવાથી જે સ્વ-ગુણ નિષ્પત્તિ-ઉત્પત્તિરૂપ કાર્ય થાય છે તે ‘ઉત્સર્ગ ભાવ-સેવા’ છે. આ રીતે કારણ-કાર્યભાવનો સંબંધ જાણવો.

ઉત્સર્ગ એટલે પૂર્ણ-નિર્મલ-નિર્દોષભાવ તેનો અર્થ અહીં આત્મ-ભાવ લેવાનો છે. અને વંદન-પૂજનાદિની બાહ્ય પ્રવૃત્તિ એ ‘દ્રવ્ય-સેવા’ છે.

સ્વો. બાહ્યભોધ : છહાં જેટલો કારણભાવ કહેતાં કારણપણે તે સર્વ ‘અપવાદે’ જાણવો અને જેટલું કાર્ય જે સ્વગુણ-નિષ્પત્તિ તેટલો ‘ઉત્સર્ગ’ જાણવો. એ ઉત્સર્ગ તથા અપવાદનાં લક્ષણ તથા ફલાવણી સર્વ બૃહદ્લભ્યાભ્યામાંથી તથા તેની ટીકાથી વિસ્તારપણે જોઇ લેજો.

જેટલો આત્મિક ભાવધર્મ પ્રગટ્યો તે ‘ભાવ-નિષ્કેપો’ અને જેટલું બાહ્ય પ્રવર્તન તે ‘દ્રવ્ય-નિષ્કેપો’ જાણવો.

એહવી શ્રી ચંદ્રપ્રભ સ્વામીની સેવાયેં જે હલિયા તે આત્મ-ધર્મ સંપૂર્ણ વરે.

॥ इति नवमगाथायः ॥ ९ ॥

છહાં કોઈ પુછશે જે, ‘એવંભૂત’ મોક્ષને વિષે કેમ કહેતા નથી ?

તેને ઉત્તર જે, મુક્ત આત્મા તો સિદ્ધ છે તેને નવું કાંઈ નીપજાવવું નથી અને અયોગીને તો સિદ્ધતા નિપજાવવી છે. માટે જેટલું કાર્ય અધુરું તેટલી સાધના કહીયે અને જે સાધના તે સેવા છે માટે સાધનાનો અંત ‘અયોગી કેવલી’ છે.

તેથી ઉત્સર્ગ ભાવ-સાધના તે ‘અયોગી કેવલી’ ગુણઠાણો કહી અને સિદ્ધનો ‘એવંભૂત’ તે મુક્ત આત્મા છે.-એ રીતે સાધના ઓલખાવી. એ ઉત્સર્ગ સેવનાના સાત નય કહ્યા.

હવે એનું સ્વરૂપ બતાવે છે જે, એ સાધનતા કહેતાં સાધના કરતાં, જે નિજ ગુણ કેતાં પોતાના આત્માના ગુણ, તેનું વ્યક્તિ કેતાં પ્રગટપણું, તેહ સેવના કહેતાં આત્મ-સેવના, વખાણો કેતાં કહો. એટલે જેટલી સાધના તેટલી ‘અપવાદ-સેવા’ જાણવી અને તે સાધના કરતાં-કરતાં જેટલી-જેટલી નવી આત્મ-શક્તિ પ્રગટવાની કારણતા સહિત જે આત્મ-શક્તિ પ્રગટે તે ‘ઉત્સર્ગ ભાવ-સેવા’ જાણવી અને શુદ્ધ નિષ્પન્ન સિદ્ધ અવસ્થા તે સાધ્ય છે અને જે પ્રગટ શુદ્ધ આત્મ-ધર્મપણે આત્મ-સંપૂર્ણતાને કારણપણે થતી સેવા તે ‘ઉત્સર્ગ ભાવ-સાધના’ જાણવી !

જે ઉત્સર્ગ ભાવ-સાધના, તે કાર્ય છે અને નિમિત્તાલંબી અપવાદ ભાવ-સેવા તે કારણ છે. શેષ સર્વ, દ્રવ્ય-સેવનાનું [(પ્રત્યંતરે) શેષ દ્રવ્યસેવા તે ભાવસેવાનું] કારણ છે.-એ રીતે કારણ-કાર્યભાવ જોડવો.

॥ इति अष्टमगाथायः ॥ ८ ॥

कारण भाव तेह अपवादें,
कार्यरूप उत्सर्ग जी ।
आत्म भाव ते भाव द्रव्य पद,
बाह्य प्रवृत्ति निःसर्ग जी ॥
श्री चंद्रप्रभ.॥९॥

अर्थ : प्रस्तुत विषय में कारणभाव अर्थात् अरिहन्त-सेवा आत्मसाधना का मुख्य कारण होने से उसे अपवाद भावसेवा कहा जाता है और श्री अरिहन्त की सेवा से जो स्वगुण निष्पत्ति-उत्पत्तिरूप कार्य होता है वह उत्सर्ग भावसेवा है । इस प्रकार कारण-कार्यभाव का सम्बन्ध जानना चाहिए । उत्सर्ग अर्थात् पूर्ण निर्मल-निर्दोषभाव । उसका अर्थ यहाँ आत्मभाव लेना चाहिए । वन्दन-पूजनादि की बाह्य प्रवृत्ति, यह द्रव्यसेवा है ।

अर्थ : प्रस्तुत विषयમાં કાર્ય-કારણભાવ એટલે અરિહંત-સેવા એ આત્મ-સાધનાનું મુખ્ય કારણ હોવાથી તેને ‘અપવાદ ભાવ-સેવા’ કહેવાય છે અને શ્રી અરિહંતની સેવાથી જે સ્વ-ગુણ નિષ્પત્તિ-ઉત્પત્તિરૂપ કાર્ય થાય છે તે ‘ઉત્સર્ગ ભાવ-સેવા’ છે. આ રીતે કારણ-કાર્યભાવનો સંબંધ જાણવો.

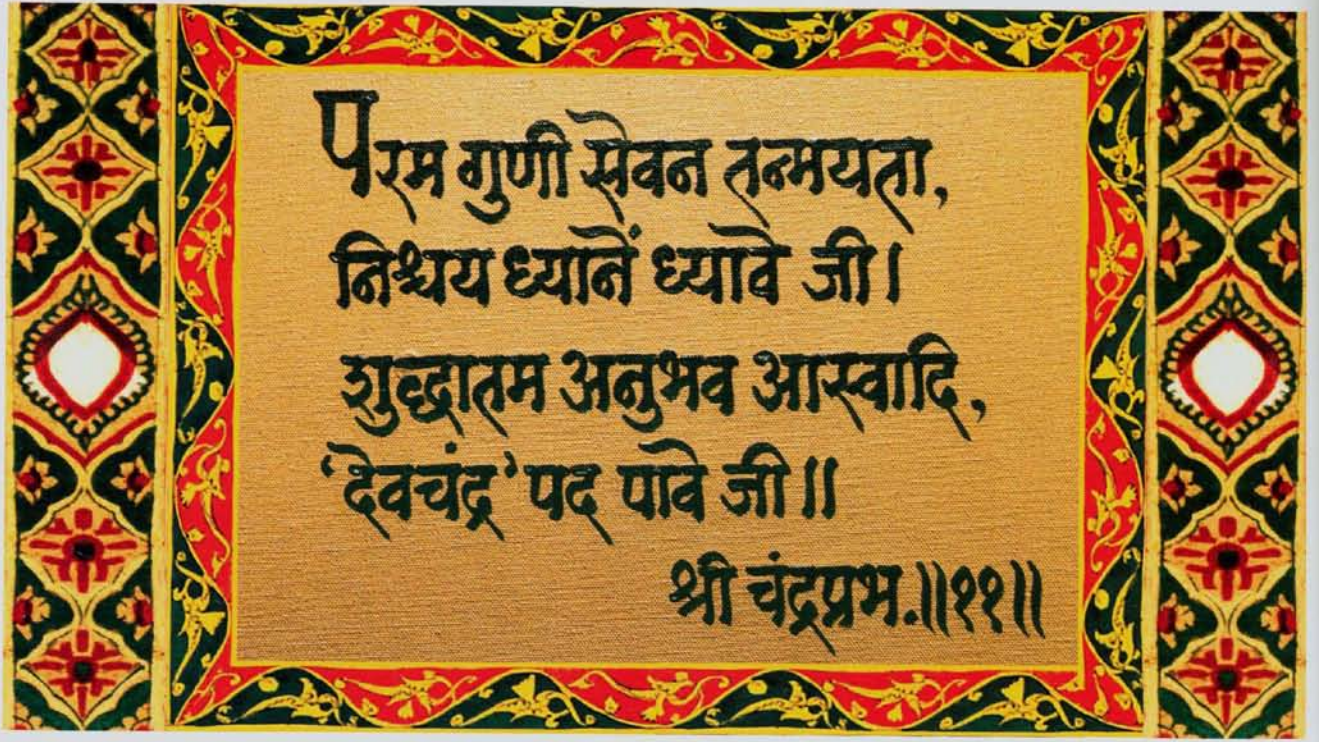
ઉત્સર્ગ એટલે પૂર્ણ-નિર્મલ-નિર્દોષભાવ તેનો અર્થ અહીં આત્મ-ભાવ લેવાનો છે. અને વંદન-પૂજનાદિની બાહ્ય પ્રવૃત્તિ એ ‘દ્રવ્ય-સેવા’ છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : છહાં જેટલો કારણભાવ કહેતાં કારણપણે તે સર્વ ‘અપવાદે’ જાણવો અને જેટલું કાર્ય જે સ્વગુણ-નિષ્પત્તિ તેટલો ‘ઉત્સર્ગ’ જાણવો. એ ઉત્સર્ગ તથા અપવાદનાં લક્ષણ તથા ફલાવણી સર્વ બૃહત્કલ્પભાષ્યમાંથી તથા તેની ટીકાથી વિસ્તારપણે જોઈ લેજો.

જેટલો આત્મિક ભાવધર્મ પ્રગટ્યો તે ‘ભાવ-નિષ્કેપો’ અને જેટલું બાહ્ય પ્રવર્તન તે ‘દ્રવ્ય-નિષ્કેપો’ જાણવો.

એહવી શ્રી ચંદ્રપ્રભ સ્વામીની સેવાયે જે હલિયા તે આત્મ-ધર્મ સંપૂર્ણ વરે.

॥ इति नवमगाथायः ॥ ९ ॥

અર્થ : પરમ ગુણી શ્રી અરિહંત પરમાત્મા કી સેવામાં તન્મય બનકર જો સાધક આત્મા આત્મ-સ્વરૂપ કા સ્થિરતાપૂર્વક ધ્યાન કરતા હૈ વહ પૂર્ણ શુદ્ધ આત્મા કે અનુભવ કા આસ્વાદન કરકે ચંદ્ર સમાન નિર્મલ એસે અરિહંત પદ કો પ્રાપ્ત કરતા હૈ ।

અર્થ : પરમ ગુણી શ્રી અરિહંત પરમાત્માની સેવામાં તન્મય બનીને જે સાધક આત્મા આત્મ-સ્વરૂપનું સ્થિરતાપૂર્વક ધ્યાન કરે છે તે પૂર્ણ શુદ્ધ આત્માના અનુભવનું આસ્વાદન કરીને દેવોમાં ચંદ્ર સમાન નિર્મળ એવા અરિહંત-પદને પ્રાપ્ત કરે છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : એ રીતે પરમ કેતાં ઉત્કૃષ્ટ ગુણી જે શ્રી અરિહંત શુદ્ધ દેવ તેહની સેવા અતિ દુર્લભ છે.

તે પામીને-તેહ માંહે તન્મય થઈને જે જીવ નિશ્ચય કેતાં નિર્ધારે અથવા નિશ્ચય કેતાં પોતાને સ્વરૂપ-ધ્યાને એકત્વતારૂપે જે ધ્યાવે. તે જીવ શુદ્ધ નિષ્કલંક જે આત્મા ચિદાનંદ-ધન તેહનો જે અનુભવ કેતાં યથાર્થ જ્ઞાન વેદ-સંવેદ-પદ સહિત, તેહને આસ્વાદિને દેવ જે નિર્ગ્રંથ અથવા ભવનપતિ પ્રમુખ ચાર નિકાયના, તેહમાં ચંદ્રમા સમાન, ભાવ-ઉદ્યોત, સમતા-શીતલતાનાં કારણ જે અરિહંત તે રૂપ પદ-સ્થાનક, તે પ્રત્યે પામે.

એટલે અહો ભવ્ય જીવો ! જો તમે પોતાના આત્મ-સુખના ઇચ્છુક થયા છો અને શુદ્ધાનંદને વિલસો -એવી અભિલાષા તમને છે તો શ્રી ચંદ્રપ્રભ સ્વામી, શુદ્ધ દેવ, અશરણના શરણ, જગદાધાર, જગત જીવના પરોપકારી, મોહ-તિમિરનો ધ્વંસ કરવાને ભાવ-સૂર્ય જેહવા, કર્મ રોગના પરમ વેદ, મહામાહણ, મહાગોપ, મહાનિર્વામક, મહાસાર્થવાહ, સમ્યક્દૃષ્ટિ જીવના જીવન-પ્રાણ, દેશવિરતિને તો મહામંત્રની પરેં જપવા યોગ્ય, સાધુ-નિર્ગ્રંથ જેહની આજ્ઞાએ ચાલે છે, ઉપાધ્યાયના હૃદયરૂપ સરોવરના હંસ, આચાર્યજીના નાથ, ગણધરના સાક્ષાત્ મોક્ષદેતુ અને સ્યાદાદ-ધર્મના ઉપદેશક એહવા શ્રી અરિહંત દેવ તેની સેવા કરો ! એહ જ આધાર છે.

એ શ્રી ચંદ્રપ્રભપ્રભુની સેવા જિહાં સુધી તમારી સંપૂર્ણ સિદ્ધતા ન થાય તિહાં સુધી અખંડ રહેજો ! એહી જ સાર છે.

॥ इति एकादशगार्थः ॥ ११ ॥

॥ इति अष्टम श्री चन्द्रप्रभजिन स्तवनम् ॥ ८ ॥

આઠમા સ્તવનનો સાર....

શ્રી અરિહંત પરમાત્માની સેવા એ મોક્ષ-પ્રાપ્તિનો પ્રધાન હેતુ છે. આ વાતને શાસ્ત્રીય પદ્ધતિએ, નય-વાદની અપેક્ષાએ, સ્વ-પર રીતે, સ્તવનકાર શ્રીમદ્ દેવચંદ્રજી મહારાજ સમજાવે છે. નૈગમાદિ સાતે નયો વસ્તુના ઉત્તરોત્તર વિશુદ્ધ સ્વરૂપને જણાવનારા છે.

શ્રી અરિહંત-સેવા અને તેનાથી પ્રગટ થતી આત્મ-વિશુદ્ધિ દ્વારા અનુક્રમે મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે. સાધક અરિહંતના ધ્યાનમાં જેટલો વધુ મગ્ન બને છે તેટલી તેની આત્મ-વિશુદ્ધિ વૃદ્ધિ પામતી જાય છે. શ્રી અરિહંતનું દર્શન-વંદન-પૂજન-સ્તવન એ ભાવ-સેવાનું કારણ છે માટે તેને ‘દ્રવ્ય-સેવા’ કહેવાય છે.

શ્રી અરિહંત સાથે તન્મય બનવાની ઈચ્છાપૂર્વક કરાતી દ્રવ્ય-પૂજા એ આત્માના વીર્યને-આત્મશક્તિને ઉલ્લસિત કરે છે અને તેથી શ્રી અરિહંતના ધ્યાનમાં તલ્લીનતા પ્રાપ્ત થતાં અપૂર્વ આત્મ-શુદ્ધિ થાય છે. શ્રી અરિહંત પ્રભુના ધ્યાનાદિથી પ્રગટતી આત્મ-શુદ્ધિનું વર્ણન જૈન શાસ્ત્રોમાં ૧૪ ગુણસ્થાનક, ૮ યોગદૃષ્ટિ, ૫ અધ્યાત્મ વગેરે યોગ આદિની અપેક્ષાએ વિવિધ રીતે કરવામાં આવેલ છે.

પ્રસ્તુતમાં ‘અપવાદ ભાવ-સેવા’ અને ‘ઉત્સર્ગ ભાવ-સેવા’નું વર્ણન સાત નયની અપેક્ષાએ ‘બૃહત્કલ્પભાષ્ય’ ના આધારે કરવામાં આવ્યું છે અને તે આત્માની ઉત્તરોત્તર પ્રકર્ષ પામતી વિશુદ્ધિને બતાવે છે. જેમકે -

‘નૈગમ-નયે’ અપવાદ ભાવ-સેવાનો પ્રારંભ અપુનર્બંધક (માર્ગાનુસારી)અવસ્થાથી થઈ જાય છે. ત્યાર બાદ સાધકની આત્મ-વિશુદ્ધિ મિત્રા, તારા, બલા અને દીપ્રા દૃષ્ટિના ક્રમે ક્રમશઃ વિકસિત બનતી જાય છે. મંદ-મિથ્યાત્વ દશામાં પણ ઉપચારથી ‘ઈચ્છા-યોગ’ અને ‘અધ્યાત્મ-યોગ’ હોઈ શકે છે કારણ કે ત્યાં પણ પરમાત્મ-ગુણોનું સ્મરણ-ચિંતન આદિ હોય છે.

‘સંગ્રહ-નયે’ અપવાદ ભાવ-સેવાનો પ્રારંભ ‘દીપ્રા-દૃષ્ટિ’થી થવા સંભવ છે. પછી અનુક્રમે વિશુદ્ધિ વધતાં ‘સમ્યગ્દર્શન’ અને ‘દેશવિરતિ’ની પ્રાપ્તિ થાય છે. આ ભૂમિકામાં ‘ક્ષાયિક-સમ્યક્ત્વ’ હોય તો ‘સ્થિરા-દૃષ્ટિ’ પણ હોઈ શકે છે. અહીં પરમાત્માની શુદ્ધ સ્વભાવ દશાના સ્મરણ, ચિંતન અને ધ્યાન સાથે સાધક પોતાની આત્મ-સત્તાને પ્રભુની શુદ્ધ-સત્તા સાથે સરખાવે છે- મારો આત્મા પણ સત્તાએ સિદ્ધ સમાન છે. એવા ચિંતન દ્વારા પોતાના અંતરાત્માને પરમાત્મ-ભાવનાથી ભાવિત બનાવે છે.

વ્યવહાર-નયે અપવાદ ભાવ-સેવા સર્વ સાવધ યોગના ત્યાગી એવા શુદ્ધ-સંયમના ધારક મુનિને હોય છે. તેઓ પોતાના શ્રદ્ધા-જ્ઞાનાદિ ગુણોને આદર અને બહુમાનપૂર્વક પરમાત્માના ગુણોના ચિંતન મનન અને ધ્યાનમાં તન્મય બનાવે છે. આ રીતે ઋજુસૂત્ર આદિ નયોની અપેક્ષાએ અપવાદ ભાવ-સેવાનું સ્વરૂપ પણ ગાથાર્થથી સમજી શકાય તેવું છે અર્થાત્ સાધક ઉત્તરોત્તર ધર્મ-ધ્યાન અને શુક્લ-ધ્યાનમાં પ્રગતિ કરતો નિર્વિકલ્પ-દશાને પામે છે.

‘નૈગમ-નયે’ ઉત્સર્ગ ભાવ-સેવા શ્રી અરિહંત પરમાત્માના ગુણોના ચિંતન-મનનથી જ્યારે ક્ષાયિક-સમ્યક્ત્વ પ્રગટે છે ત્યારે હોય છે, કારણ કે આત્માની અનંત ગુણ-પર્યાયમયી પ્રભુતાનો જે એક અંશ પ્રગટ્યો છે તે પણ અનંત ગુણોને પ્રગટાવવાનું સાધન છે માટે તેને પણ સેવા કહેવાય છે. તન્મયતા થવી-એ જ સેવા શબ્દનો અર્થ છે.

‘સંગ્રહ-નયે’ ઉત્સર્ગ ભાવ-સેવા ભાવ-મુનિને હોય છે. તેઓ જ્યારે અપ્રમત્ત-દશાને પામી આત્મ-સત્તામાં રમણતા કરે છે એટલે કે સ્વ-સત્તામાં તન્મયતા સાધે છે ત્યારે તેમને હોય છે.

‘વ્યવહાર-નયે’ ઉત્સર્ગ ભાવ-સેવા અપ્રમત્ત મુનિ અપૂર્વકરણાદિ ભાવોને પામે છે તે વખતે હોય છે. પછીનાં ગુણસ્થાનકોમાં થતી આત્મ-વિશુદ્ધિના ક્રમે આ રીતે ઘટાવી શકાય છે-

(૧) નય (૨) દૃષ્ટિ અને (૩) ગુણસ્થાનકની અપેક્ષાએ બન્ને પ્રકારની સેવા

ક્રમ	નય	અપવાદ ભાવ-સેવા	દૃષ્ટિ	ગુણસ્થાન
૧.	નૈગમ-નય	પ્રભુ ગુણો સંકલ્પ...	૧થી૪	સમ્યક્ત્વ-અભિમુખતા
૨.	સંગ્રહ-નય	પ્રભુસત્તા સાથે તુલ્યતા...	૫	૪-૫
૩.	વ્યવહાર-નય	પ્રભુ ગુણમાં રમણતા...	૬	૫-૬
૪.	ઋજુસૂત્ર-નય	ધર્મધ્યાનરૂપ આત્મ-સ્વભાવમાં નિશ્ચલતા...	૭	૭
૫.	શબ્દ-નય	શુક્લ-ધ્યાનના પ્રથમ પાયાનું ચિંતન...	૮	૮-૯
૬.	સમભિરૂઢ-નય	શુક્લ ધ્યાનના પ્રથમ પાયાના અંતે..	૮	૧૦
૭.	એવંભૂત-નય	શુક્લધ્યાનનો બીજો પાયો (નિર્વિકલ્પ-દશા) પામે ત્યારે...	૮	૧૨

ક્રમ	નય	ઉત્સર્ગ ભાવ-સેવા	દૃષ્ટિ	ગુણસ્થાનક
૧.	નૈગમ-નય	ક્ષાયિક-સમ્યક્ત્વ...	૫-૬	૪-૫
૨.	સંગ્રહ-નય	આત્મ-સત્તામાં રમણ...	૭	૬-૭
૩.	વ્યવહાર-નય	અપ્રમત્ત-દશામાં અપૂર્વ ગુણ-પ્રાપ્તિ...	૮	૮
૪.	ઋજુસૂત્ર-નય	ક્ષપક-શ્રેણિ-ગત આત્મ-શક્તિ...	૮	૯-૧૦
૫.	શબ્દ-નય	ક્ષાયિક યથાપ્યાત ચારિત્ર...	૮	૧૨

६.	समभिर्बुद्ध-नय	सयोगी કેવળી ગુણસ્થાનક...	કેવલજ્ઞાની	૧૩
૭.	એવંભૂત-નય	અયોગી કેવળી ગુણસ્થાનક...	કેવલજ્ઞાની	૧૪

સેવા એ સાધકની સાધનાનો માપદંડ (થર્મોમીટર) છે.

મહાપુરુષોએ બતાવેલા આ માપદંડ દ્વારા આપણે આપણી આધ્યાત્મિક ભૂમિકાનું માપ કંઈક અંશે કાઢી શકીએ છીએ અને આગળની ઉચ્ચ ભૂમિકાઓને પ્રાપ્ત કરવાનો ઉપાય જાણી તેની પ્રાપ્તિ માટે પ્રબળ પુરુષાર્થ કરવાની પ્રેરણા મેળવી શકીએ છીએ !

आठवें स्तवन का सार...

श्री अरिहन्त परमात्मा की सेवा मोक्ष-प्राप्ति का प्रधान हेतु है। इस बात को शास्त्रीय पद्धति से, नयवाद की अपेक्षा से, स्व-पर की दृष्टि से स्तवनकार श्रीमद् देवचन्द्रजी महाराज समझाते हैं। नैगमादि सात नय वस्तु के उत्तरोत्तर विशुद्ध स्वरूप को बतलाते हैं।

श्री अरिहन्त-सेवा और उससे प्रकट होती हुई आत्म-विशुद्धि द्वारा क्रमशः मोक्ष की प्राप्ति होती है। साधक अरिहन्त के ध्यान में जितना अधिक मग्न बनता है उतनी उसकी आत्म-विशुद्धि बढ़ती जाती है।

श्री अरिहन्त का दर्शन, वन्दन, पूजन, स्तवन ये भावसेवा के कारण हैं अत एव उन्हें द्रव्यसेवा कहते हैं।

श्री अरिहन्त परमात्मा के साथ तन्मय बनने की इच्छापूर्वक की जाने वाली द्रव्यपूजा आत्मा के वीर्य को-आत्मशक्ति को उल्लसित करती है, अतः श्री अरिहन्त के ध्यान में तल्लीनता प्राप्त होने से अपूर्व आत्मशुद्धि होती है।

श्री अरिहन्त प्रभु के ध्यानादि से प्रकट होनेवाली आत्मशुद्धि का वर्णन जैन शास्त्रों में १४ गुणस्थानक, ८ योगदृष्टि, ५ अध्यात्म आदि योग वगैरह की अपेक्षा से विविधरूप में किया गया है।

प्रस्तुत स्तवन में अपवाद-भावसेवा और उत्सर्ग-भावसेवा का वर्णन सात नय की अपेक्षा से 'वृहत्कल्पभाष्य' के आधार से किया गया है और वह आत्मा की उत्तरोत्तर प्रकर्ष प्राप्त करती हुई विशुद्धि को बताता है। जैसे—

नैगमनय से अपवाद भावसेवा का प्रारम्भ अपुनर्वधक (मार्गानुसारी) अवस्था से हो जाता है। इसके पश्चात् साधक की आत्मविशुद्धि मित्रा, तारा, बला और दीप्रा दृष्टि के क्रम से उत्तरोत्तर विकसित होती जाती है।

मंद-मिथ्यात्व दशा में भी उपचार से इच्छायोग और अध्यात्मयोग हो सकता है, क्योंकि वहाँ भी परमात्म-गुणों का स्मरण-चिन्तन आदि होता है। संग्रहणय से अपवाद भावसेवा का प्रारम्भ दीप्रा-दृष्टि से होना संभव है। तत्पश्चात् अनुक्रम से विशुद्धि बढ़ने पर सम्यग्दर्शन एवं देशविरति प्राप्त होती है। इस भूमिका में क्षायिक सम्यक्त्व हो तो स्थिरा-दृष्टि भी हो सकती है।

यहाँ, परमात्मा की शुद्ध स्वभावदशा का स्मरण-चिन्तन और ध्यान के साथ साधक अपनी आत्मसत्ता की तुलना प्रभु की शुद्ध सत्ता के साथ करता है। 'मेरी आत्मा भी सत्ता से सिद्ध के समान है।' ऐसे चिन्तन द्वारा वह अपनी अन्तरात्मा को परमात्म-भावना से भावित करता है।

व्यवहारनय से अपवाद भावसेवा सर्व सावध्ययोग के त्यागी, शुद्ध संयम के धारक मुनि को होती है। वे अपने श्रद्धा-ज्ञानादि गुणों को आदर एवं बहुमानपूर्वक परमात्मा के गुणों के चिन्तन-मनन एवं ध्यान में तन्मय बनाते हैं। इस प्रकार ऋजुसूत्र आदि नयों की अपेक्षा से अपवाद भावसेवा का स्वरूप भी गायार्थ से समझा जा सकता है। अर्थात् साधक उत्तरोत्तर धर्मध्यान एवं शुक्ल ध्यान में प्रगति करता हुआ निर्विकल्प-दशा को प्राप्त करता है।

नैगमनय से उत्सर्ग भावसेवा श्री अरिहन्त परमात्मा के गुणों के चिन्तन-मनन से जब क्षायिक सम्यक्त्व प्रकट होता है तब होती है क्योंकि आत्मा की अनन्तगुण-पर्यायमयी प्रभुता का जो एक अंश प्रकट हुआ है वह भी अनन्तगुणों को प्रकट करने में साधनभूत है अतः उसे भी सेवा कहा जाता है। तन्मयता होना ही सेवा-शब्द का अर्थ है।

संग्रहणय से उत्सर्ग भावसेवा भावमुनि को होती है। वे जब अप्रमत्त दशा को प्राप्त कर आत्मसत्ता में रमणता करते हैं अर्थात् स्वसत्ता में तन्मयता साधते हैं तब उन्हें होती है।

व्यवहारनय से उत्सर्ग भावसेवा अप्रमत्त मुनि जब अपूर्वकरणादि भावों को प्राप्त करते हैं तब उन्हें होती है। आगे के गुणस्थानकों में होने वाली आत्मविशुद्धि के क्रम को इस प्रकार घटित किया जा सकता है।

(૧) નય (૨) દૃષ્ટિ ઓર (૩) ગુણસ્થાનક કી અપેક્ષા સે ઢોનોં પ્રકાર કી સેવા

ક્રમ	નય	અપવાદ ભાવસેવા	દૃષ્ટિ	ગુણસ્થાનક
૧.	નૈગમનય	પ્રભુગુણ કા સંકલ્પ...	૧ સે ૪	સમ્યક્ત્વ-અભિમુખ
૨.	સંગ્રહનય	પ્રભુસત્તા કૈ સાથ તુલ્યતા...	૫	૪-૫
૩.	વ્યવહારનય	પ્રભુગુણ મૈં રમણતા...	૬	૫-૬
૪.	ઋજુસૂત્રનય	ધર્મધ્યાનરૂપ આત્મસ્વભાવ મૈં નિશ્ચલતા...	૭	૭
૫.	શબ્દનય	શુક્લધ્યાન કૈ પ્રથમ પાંચે કા ચિન્તન...	૮	૮-૯
૬.	સમભિરૂઢનય	શુક્લધ્યાન કૈ પ્રથમ પાંચે કૈ અન્ત મૈં...	૮	૧૦
૭.	ંવંભૂતનય	શુક્લધ્યાન કા ઢુસરા પાંચા નિર્વિકલ્પ-સમાધિ પ્રાપ્ત હોને પર...	૮	૧૨
ક્રમ	નય	અપવાદ ભાવસેવા	દૃષ્ટિ	ગુણસ્થાનક
૧.	નૈગમનય	ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ...	૫-૬	૪-૫
૨.	સંગ્રહનય	આત્મસત્તા મૈં રમણતા...	૭	૬-૭
૩.	વ્યવહારનય	અપ્રમત્તદશા મૈં અપૂર્વ ગુણપ્રાપ્તિ...	૮	૮
૪.	ઋજુસૂત્રનય	ક્ષપકશ્રેણિગત આત્મશક્તિ...	૮	૯-૧૦
૫.	શબ્દનય	ક્ષાયિક-યથાચ્ચાત-ચારિત્ર...	૮	૧૨
૬.	સમભિરૂઢનય	સયોગી-કેવલી ગુણસ્થાનક...	કેવલજ્ઞાની	૧૩
૭.	ંવંભૂતનય	અયોગી-કેવલી ગુણસ્થાનક...	કેવલજ્ઞાની	૧૪

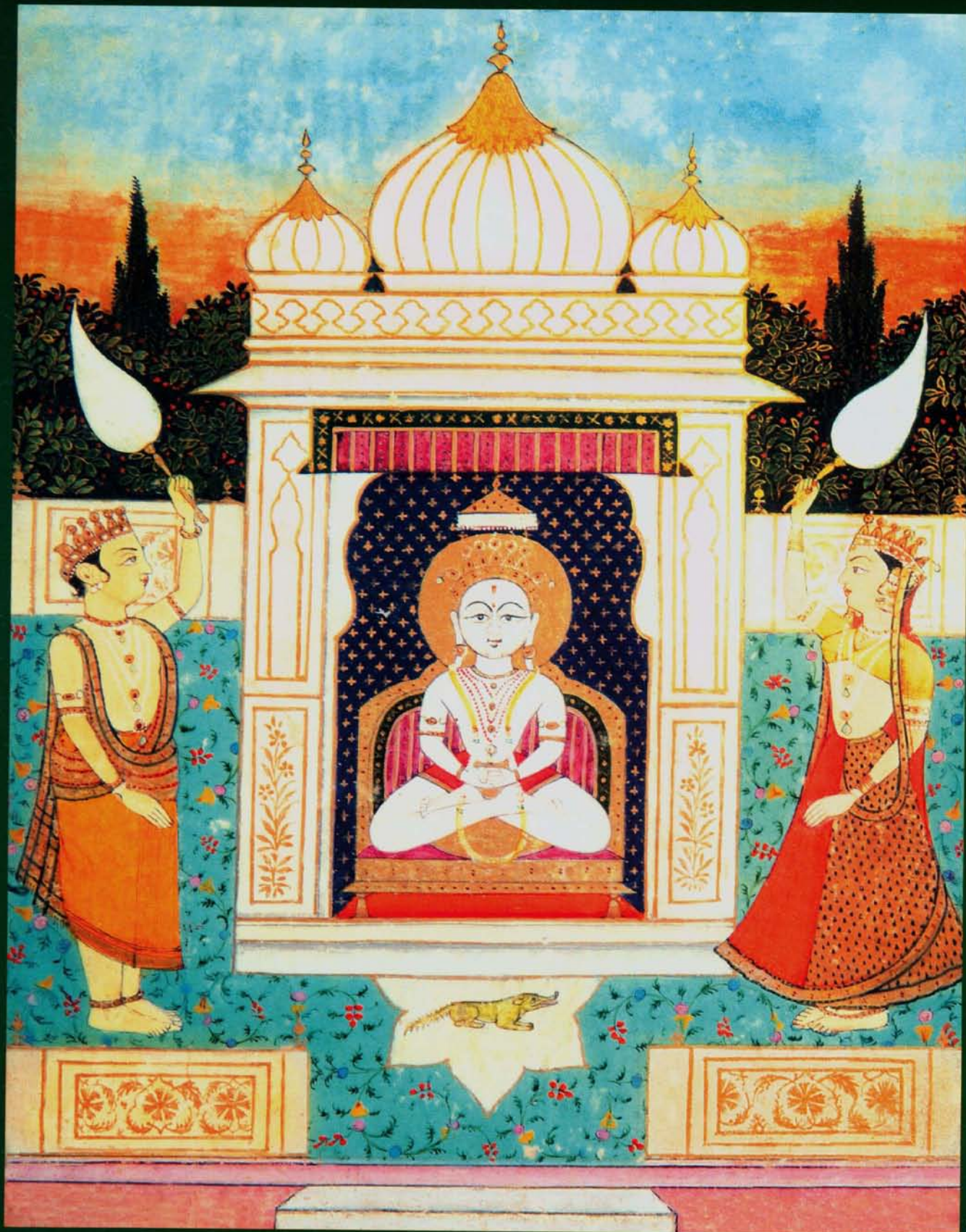
સેવા સાધક કી સાધના કા માપદણ્ડ (થર્મોમીટર) હૈ ।

મહાપુરુષોં ઢ્વારા બતાયે ગયે ઇસ માપદણ્ડ ઢ્વારા હમ અપની આધ્યાત્મિક ભૂમિકા કા માપ કતિપય અંશોં મૈં નિકાલ સકતે હૈ ઓર આગે કી ઉચ્ચ ભૂમિકાઓં કો પ્રાપ્ત કરને કા ઉપાય જાનકર ડસકી પ્રાપ્તિ હેતુ પ્રવલ પુરુષાર્થ કરને કી પ્રેરણા પ્રાપ્ત કર સકતે હૈ ।

સ્તવનમાં આપેલા ચિત્રોનું વિવરણ

- ૮(૧) શ્રી ચંદ્રપ્રભસ્વામી
 ૮(૨) શ્રી ચંદ્રપ્રભસ્વામી નિર્વાણ
 ૮(૩) ભરત મહારાજાએ અનિત્ય ભાવના ભાવતાં આરિસાભવનમાં ક્ષપકશ્રેણિ માંડી કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું. (જુઓ ગાથા-૭)
 ૮(૪) ક્ષપકશ્રેણિ માંડતા મેતાર્ય મુનિવર. ૩ અને ૪ નંબરનાં ચિત્રોઢ્વારા ઉત્સર્ગસેવા અને ૫ નંબરના ચિત્રથી અપવાદ ભાવસેવા સમજવા યોગ્ય છે.
 ૮(૫) શ્રી સિદ્ધચક્ર ચંત્ર (અપવાદ ભાવ સેવા-પૂજન)

अथ नवम श्री सुविधिनाथजिन स्तवनम्

॥ थारा महेला उपर मेह जरूखे बीजली हो लाल - ए देशी ॥

दीठो सुविधि जिणंद,
समाधि रसें भर्यो, हो कारु ॥स॥
भास्यो आत्म स्वरूप,
अनादिनो वीसर्यो, हो कारु ॥अ॥
सकल विभाव उपाधि,
थकी मन ओसर्यो, हो कारु ॥थ॥
सत्ता साधन मार्ग,
भणी ए संचर्यो, हो कारु ॥भ॥ ॥१॥

અર્થ : સાધક આત્મા મહાન્ પુણ્યોદય સે પ્રાપ્ત હુએ વીતરાગ પ્રભુ કે દર્શન સે અત્યન્ત હર્ષિત બનકર ડનકી પ્રભુતા કી સ્તુતિ કરતે હુએ કહતા હૈ, “સમાધિ-સમતારસ કે ખંડાર શ્રી સુવિધિનાથ પ્રભુ કી પ્રશાન્ત મુદ્રા કે દર્શન સે અનાદિકાલ સે ખૂલે હુએ મેરે આત્મસ્વરૂપ કી મુઝે પહચાન હુઈ । સર્વ પ્રકાર કે રાગ-દ્વેષાદિ વિભાવ તથા બાહ્ય (ધન-ધન્યાદિ) ઉપાધિ સે મન નિવૃત્ત હુઆ ઓર આત્મ સત્તા કી સાધના કે માર્ગરૂપ સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યક્ ચારિત્ર મેં પ્રવૃત્ત હુઆ ।”

સચમુચ ! પરમાત્મા કી પ્રશાંત મુખમુદ્રા કે દર્શન સે પરમાત્મા કે યથાર્થ સ્વરૂપ કી પહચાન હોતી હૈ ઓર ડસકે દ્વારા આત્મસ્વરૂપ કી ખી પહચાન હોતી હૈ ।

અર્થ : સાધક આત્મા મહાન પુણ્યોદયે પ્રાપ્ત થયેલા વીતરાગ પ્રભુના દર્શનથી અત્યંત હર્ષિત બની તેમની પ્રભુતાની સ્તુતિ કરતાં કહે છે- “સમાધિ-સમતારસના ભંડાર શ્રી સુવિધિનાથ પ્રભુની પ્રશાંત મુદ્રા જોવાથી અનાદિ કાળથી ભુલાયેલા મારા આત્મસ્વરૂપની મને ઓળખાણ થઈ, સર્વ પ્રકારના રાગ-દ્વેષાદિ વિભાવ તથા બાહ્ય(ધન-ધન્યાદિ) ઉપાધિથી મન નિવૃત્ત થયું અને આત્મ-સત્તાની સાધનાના માર્ગરૂપ સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યક્ચારિત્રમાં પ્રવૃત્ત થયું.”

ખરેખર ! પરમાત્માની પ્રશાંત મુખ-મુદ્રાનાં દર્શનથી પરમાત્માના યથાર્થ સ્વરૂપની ઓળખાણ થાય છે અને તે દ્વારા આત્મ-સ્વરૂપની પણ ઓળખાણ થાય છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : હવે, શ્રી સુવિધિનાથ પરમાત્માની સ્તુતિ કરે છે- કોઈક ભવ્ય જીવ અનાદિ કાલનો મિથ્યાત્વ, અસંયમ, કષાય, યોગરૂપ દ્રવ્ય-ભાવ હેતુપણે પરિણમ્યો, અકેંદ્રિય સૂક્ષ્મ-બાદર તથા ભેંદ્રી, તેંદ્રી, ચૌરેંદ્રી, પંચેંદ્રીપણે અનંતા ભવ સુધી ભવ-ચક્રમાં ફરતો, અનેક કુદેવની વાસનાયે વાસિત થકો કુદેવને દેવ-બુદ્ધિએ માનતો અથવા સુદેવ જે શ્રી વીતરાગ, તેહને કર્તૃત્વપ્રમુખ દોષ માનતો થકો કોઈ કાલેં શ્રી વીતરાગ પ્રભુની પ્રભુતા દીઠી નહીં.

તે કેવારેંક ભવ-સ્થિતિનો પરિપાક કરી, કોઈક પુણ્યના ઉદયે શ્રી સુવિધિનાથ પરમેશ્વરની મુદ્રા દીઠી, તે પણ અરૂપી અનંત-ગુણ પ્રભુતાપણે શ્રદ્ધાન-ભાસન ગોચર થઈ. તે શ્રી અરિહંતની પ્રભુતા દેખીને ઉલ્લસિત ચિત્તે તે ભવ્ય જીવ શ્રી વીતરાગની ઉપકારતા પામ્યો, તેવારેં તે પ્રીતેં હર્ષથી બોલે છે જે, દીઠો કેતાં ભાસનપણે પ્રતીત સહિત સુવિધિનાથ પ્રભુજી દીઠો.

પણ, તે કેહવો દીઠો ? જે સમાધિ કેતાં આત્મ-ગુણાનું વિપરીત પ્રવર્તન તે ઉપાધિ અથવા વિષય-કષાયને અનુયાયિ જે પ્રવર્તન તે પણ ઉપાધિ તથા જે તપ્ત-ઉદ્ધત-વક્તા-પરિણામાદિક સર્વ વિભાવ તે પણ ઉપાધિ, તેને નિવૃત્તેં સકલ ગુણ સ્વરૂપ-પરિણામી થયે જે આત્મ-ગુણની વસ્તુ-ગતેં સ્થિરતા તે સમાધિ, તેહનો રસ, તેણેં કરી ભર્યો કેતાં સંપૂર્ણ એટલે પરમ સમાધિમયી શ્રી સુવિધિનાથ દીઠો.

તે દીઠાથી એક મોટો લાભ થયો. તે શું લાભ થયો ? તો કે, ભાસ્યો કેતાં જાણપણામાં આવ્યો. પોતાના આત્માનું સ્વરૂપ તે શુદ્ધ ચિદાનંદલક્ષણ જાણ્યું. જે અનાદિ-અતીત કાલનો વિસર્યો-ભૂલી ગયો હતો, તે શ્રી પ્રભુ દીઠાં ભાસ્યું.

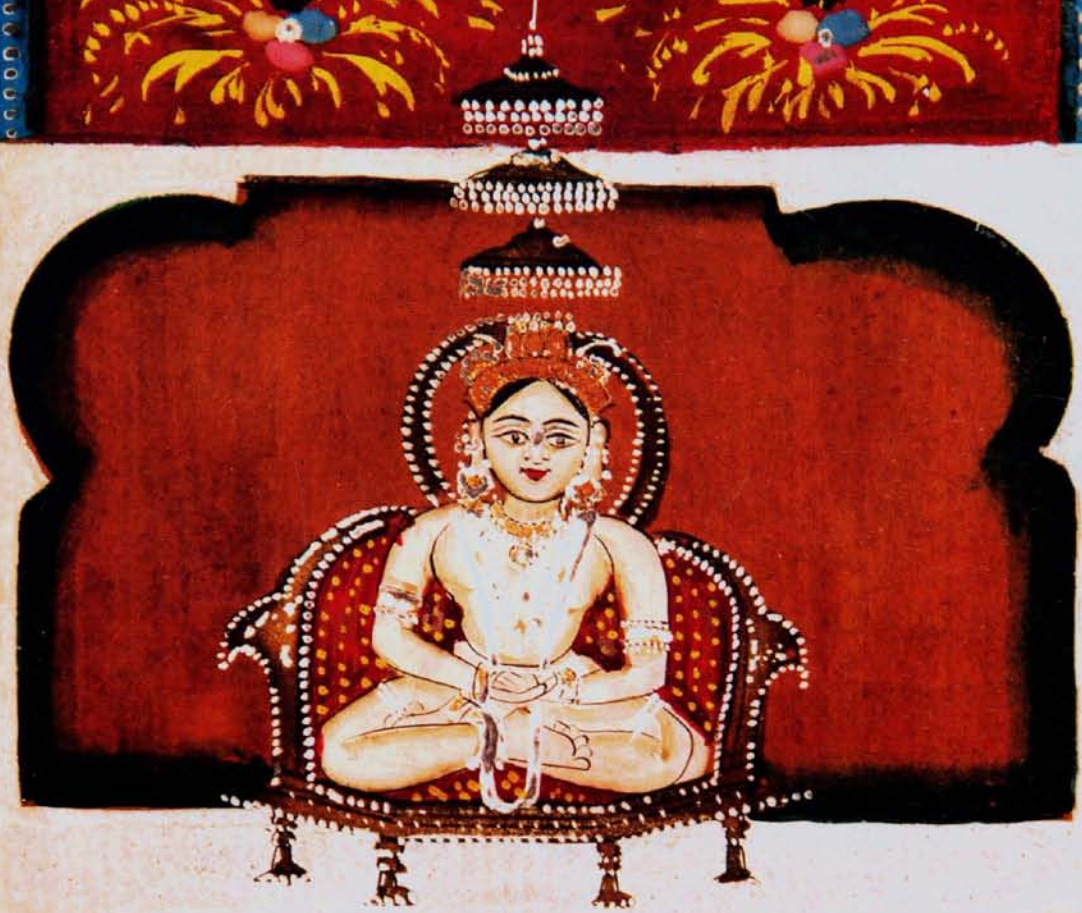
તેથી, સકલ કેતાં સર્વ, જે વિભાવ દોષ આત્મિક અશુદ્ધતારૂપ જે ઉપાધિ તેહ થકી મન કેતાં ચિત્ત, ઓસર્યો કેતાં પાછો હઠયો, જે ‘એ વિભાવ પરિણતિ હું નહીં તથા વિભાવ પરિણતિનો હું કર્તા પણ નહીં. એ મુને કરવું, ભોગવવું, પરિણમવું ઘટે પણ નહીં.’

તે જેટલી જ્યોપશમી આત્મ-પરિણતિ, તે સર્વ રાગ-દ્વેષ-અસંયમથી નિવૃત્તતા લાગી અને સત્તા કેતાં જે અનંત ગુણરૂપ આત્માની સત્તા, તેહના સાધનની રીત કેતાં ચાલ-માર્ગ, તે સમ્યક્જ્ઞાન, સમ્યક્દર્શન, સમ્યક્ચારિત્રરૂપ જે આત્મિક કાર્ય, તે માર્ગ ભણી એ ભવ્ય જીવ પરિણમ્યો એટલે જેથી આત્મ-સત્તા પ્રગટ થાય, તે માર્ગ ભણી એ આત્મા સંચર્યો કેતાં પ્રવર્ત્યો.

॥ ઇતિ પ્રયમગાથાર્થઃ ॥ ૧ ॥

सुविदनाथजी

अजित

सुतारक

તુમ પ્રભુ જાણગ રીતિ,
 સર્વ જગ દેસતા, હો કારુ ॥ સ. ॥
 નિજ સત્તાયે શુદ્ધ,
 સહુને રેસતા, હો કારુ ॥ સ. ॥
 પર પરિણતિ અદ્વેષ,
 પળે ઉવેસતા, હો કારુ ॥ ય. ॥
 ભોગ્યપળે નિજ શક્તિ,
 અનંત ગવેસતા, હો કારુ ॥ અ. ॥ ૨ ॥

અર્થ : હે પ્રભુ ! આપ જ્ઞાતૃત્વ-શક્તિ સે સર્વ જગત્ કે યથાર્થ સ્વરૂપ કો જાનતે હૈં પરન્તુ વીતરાગ હોને સે રાગ-દ્વેષ નહીં કરતે । સર્વ જીવાદિ દ્રવ્ય-પદાર્થ સ્વયં કી સત્તા કી અપેક્ષાસે શુદ્ધ-નિઃસંગ હૈં । (ક્યોંકિ કિસી બી જીવ યા પુદ્ગલ કા મૂલ સ્વરૂપ પરસ્પર મિલકર અશુદ્ધ નહીં હોતા ।) ઇસ પ્રકાર આપ સત્તા-ધર્મ સે સર્વ કો શુદ્ધ-રૂપ મેં દેખતે હૈં અતઃ સંસારી જીવ મેં રહી હુઈ પર-પરિણતિ (રાગ-દ્વેષાદિ ભાવ-અશુદ્ધિ) કી અદ્વેષભાવ સે ઉપેક્ષા કરતે હૈં । સાથ હી આપ આત્મા કી અનન્ત ગુણપર્યાયરૂપ શક્તિ કો ભોગ્ય જાનકર ઉસકા હી ભોગ કરતે હૈં ।

અર્થ : હે પ્રભુ ! આપ જ્ઞાતૃત્વ-શક્તિથી સર્વ જગતના યથાર્થ સ્વરૂપને જાણો છો પણ વીતરાગ હોવાથી રાગ-દ્વેષ કરતા નથી.

તથા, સર્વ જીવાદિ દ્રવ્યો-પદાર્થો જે પોતાની સત્તાએ શુદ્ધ નિઃસંગ છે (કેમ કે, કોઈ પણ જીવ કે પુદ્ગલનું મૂળ સ્વરૂપ પરસ્પર મળી જઈને અશુદ્ધ થતું નથી), તેમને આપ સત્તાધર્મે સહુને શુદ્ધ રૂપે જુઓ છો એથી સંસારી જીવમાં રહેલી પર-પરિણતિ (રાગ-દ્વેષાદિ ભાવ-અશુદ્ધિ)ની અદ્વેષપણે ઉપેક્ષા કરો છો.

તેમ જ આપ આત્માની અનંત ગુણ-પર્યાયરૂપ શક્તિને ભોગ્યરૂપે ગણી તેને જ ભોગવો છો.

સ્વો. બાલાવબોધ : વલી, હે પ્રભુજી ! તુમેં જગત્ ષડ્-દ્રવ્યાત્મક, તેને કેવલજ્ઞાન તથા કેવલદર્શનેં કરી દેખો છો પણ જાણંગ રીતે એટલે રાગ-દ્વેષરહિત જે એક આત્માનો જાણંગ ગુણ છે, તેથી સર્વ ભાવ જાણો છો પરંતુ તેમાં શુભ-પરિણામી વસ્તુના ગ્રાહક નથી અને અશુભ-પરિણામી વસ્તુના દ્વેષી નથી. યથાર્થ રીતે જગતના જાણ છો. કર્તાપણું, ભોક્તાપણું, ગ્રાહકપણું, સ્વામિપણું એટલાં વાનાં ટાલીને અહં-બુદ્ધિ રહિત સર્વ ભાવના જાણંગ છો.

વલી, હે પ્રભુજી ! તુમેં કેહવા છો ?

જે સર્વ દ્રવ્યને પોતાના સત્તા-ધર્મે શુદ્ધ-નિર્દોષ-નિઃસંગ લેખો છો.

એટલે પંચાસ્તિકાયમાં ત્રણ અસ્તિકાય તો પર-સંગ વિનાના છે અને પુદ્ગલનું સંયોગીપણું તે ભેદ-સંઘાતધર્મ છે પણ કર્તાપણું નથી. જાતે સ્વ-સત્તાને લોપતો નથી અને જીવને યદ્યપિ અનાદિ વિભાવ છે પરંતુ સત્તારૂપે મૂલ-ધર્મે જ છે.

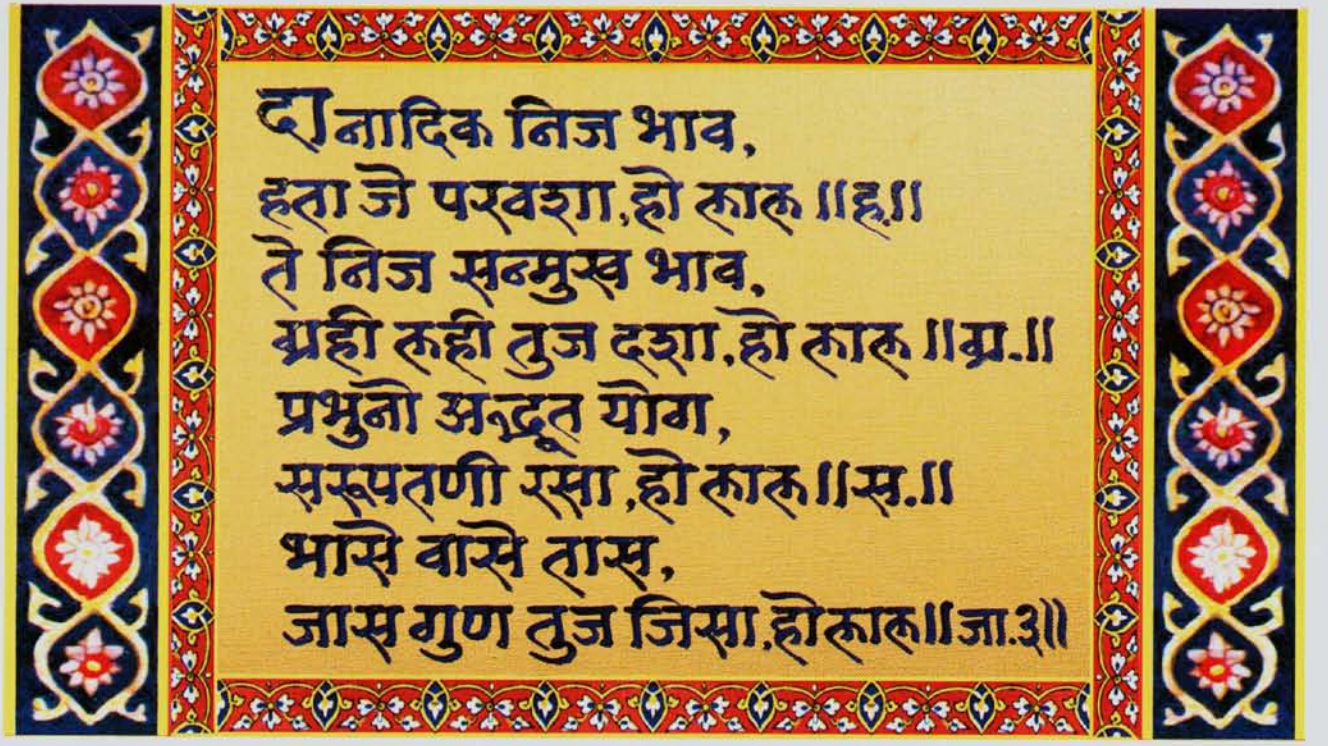
તે પ્રભુજી ! તુમેં જીવપણું મૂલસત્તાયે જ લેખવો છો, તેમાં પર-પરિણતિ, ભાવ-અશુદ્ધતા, જ્ઞાનવરણાદિ કર્મ, કામ-ક્રોધાદિક સર્વને અદ્વેષપણે આત્મ-ધર્મથી ભિન્ન માટે ઉવેખો છો તેનો આદર કરતા નથી.

રાગ-દ્વેષે જે તજે તેને ત્યાગ ન કહિયેં, સમતા માટે ત્યાગ વર્ણવ્યો છે. કેમ કે, સમતા સામાયિક છે, દ્વેષીપણું તો પર-પરિણતિ છે.

વલી, હે પ્રભુ ! તુમેં ભોગપણું પોતાનો ભોગ ભોગવો છો. નિજ શક્તિ જે અનંત ગુણ-પર્યાયરૂપ, પરમચૈતન્યરૂપ, પરમાનંદરૂપ, સહજ સુખરૂપ એવી જે અનંતી તત્ત્વ-વિલાસતા, તેને ભોગ્યપણું ગણો છો. સ્વ-ધર્મને જ ભોગ્ય જાણો છો.

માટે, હે સુવિધિ પરમેશ્વર ! તમે પરમાત્મતારૂપ પરમ ધર્મના ભોગી છો જી.

॥ ઇતિ દ્વિતીયગાયાર્થ : ॥ ૨ ॥

અર્થ : દાનાદિક ક્ષાયોપશમિક ધર્મ(ગુણ) પરાધીન હોકર અનાદિ સે પુદ્ગલ-અનુયાયી બનકર પ્રવૃત્તિ કરતે થે, વે આપકી પ્રભુતા-વીતરાગદશા કા આલમ્બન પાકર આત્મસન્મુખ હોતે હૈં અર્થાત્ નિમિત્તાલંબી બને હુએ દાનાદિગુણ સ્વરૂપાવલંબી બનતે હૈં ।

સચમુચ ! અરિહન્ત પરમાત્મા કે યોગ કી અર્થાત્ સમ્પૂર્ણ રત્નત્રયી કે સ્વરૂપ કી રસા-ભૂમિકા અદ્ભુત હૈ । ઉસકી યથાર્થ પહચાન ઓર પ્રતીતિ ઉસે હી હો સકતી હૈ જિસમેં પ્રભુ કે સમાન ગુણ પ્રકટ હુએ હૈં અર્થાત્ સર્વજ્ઞ આત્મા હી પ્રભુ કે સર્વ ગુણોં કો જાન સકતી હૈ ઓર સર્વજ્ઞતા પ્રાપ્તિ કા ક્રમ વતા સકતી હૈ ।

અર્થ : દાનાદિક (ક્ષાયોપશમિક ધર્મો-ગુણો) પરાધીનપણે અનાદિથી પુદ્ગલ-અનુયાયી બની પ્રવૃત્તિ કરતા હતા, તે આપની પ્રભુતા-વીતરાગ દશાનું આલંબન પામી આત્મ-સન્મુખ થાય છે એટલે કે, નિમિત્તાલંબી થયેલા દાનાદિ ગુણો સ્વરૂપાલંબી બને છે.

ખરેખર ! અરિહંત પરમાત્માના યોગની એટલે સંપૂર્ણ રત્નત્રયીના સ્વરૂપની રસા-ભૂમિકા અદ્ભુત છે. તેની યથાર્થ ઓળખાણ અને પ્રતીતિ તેને જ થઈ શકે છે કે, જેનામાં પ્રભુના જેવા ગુણો પ્રગટ્યા છે અર્થાત્ સર્વજ્ઞ આત્મા જ પ્રભુના સર્વ ગુણોને જાણી શકે છે અને સર્વજ્ઞતાની પ્રાપ્તિનો ક્રમ બતાવી શકે છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : દાનાદિક આત્મ-ધર્મ જે ક્ષાયોપશમી છે તે સર્વ પરાનુયાયી-પુદ્ગલાનુયાયી છે. તે અનાદિના પરવશ થઈ રહ્યા છે, તે સર્વ હે પ્રભુ ! તાહરી શુદ્ધ વીતરાગ દશા લહી કેતાં પામીને, તે ક્ષાયોપશમી ભાવ સર્વ આત્મ-સત્તાનો સન્મુખપણો ગ્રહે, આત્માવલંબની થાય એટલે અરિહંતાવલંબની થયા પછી એહી જ સર્વ ગુણ તે સ્વ-સ્વરૂપાલંબની થાય-ગુણાવલંબની થાય.

અને હે પ્રભુજી ! તાહરી યોગ કેતાં રત્નત્રયીના સ્વરૂપની, રસા કેતાં ભૂમિકા, તે અદ્ભુત છે. નિર્વિકાર, નિઃસહાય, નિઃપ્રયત્ન, નિર્મલ, નિરંતર, સકલાવબોધક, જાણપણું તે જ્ઞાન અને યથાર્થ, સર્વ સાપેક્ષ, અદ્વિતપણે, સકલ પદાર્થને નિર્ધાર કરતો તે દર્શન તથા નીરાગ, નિશ્ચલ, નિરામય, તત્ત્વૈકત્વરૂપ ચિરતા પરિણામ તે ચારિત્ર ધર્મ.

એ રત્નત્રયી, તે અનંત સ્વભાવ, અનંત પર્યાય, ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવ, ભેદાભેદ, અસ્તિ-નાસ્તિરૂપ સ્વરૂપને લીધે વર્તે છે.

એહવી રત્નત્રયી હે પરમેશ્વર ! તાહારે વિષે પરિણામી છે. તેહની પ્રતીતિ તે વાસના તથા ઓળખાણ તે ભાસન, તે તેહને થાય, જેહને તુજ કેતાં તુમારા જેવા ગુણ પ્રગટ્યા હોય. એટલે હે નાથ ! હે સર્વજ્ઞ ! હે ત્રૈલોક્ય દીપક ! તાહરી રત્નત્રયી તે તુજ સમાન ગુણી હોય, તેહના જ ભાસનમાં આવે.

॥ इति तृतीयगाथावर्षः ॥ ३ ॥

મોહાદિકની ઘૂમી,
અનાદિની ઉતરે,હો ભાઈ ॥અ.॥
અમર અસ્ખંડ અરુપ,
સ્વભાવ જ સાંભરે હો ભાઈ ॥સ્વ.॥
તત્ત્વ રમણ શુચિ ધ્યાન,
મળી જે આદરે,હો ભાઈ ॥મ.॥
તે સમતારસ ધામ,
સ્વામિમુદ્રા વરે,હો ભાઈ ॥સ્વા.॥૪॥

અર્થ : હે પ્રભો ! અનાદિકાલ સે લગી હુઈ મોહાદિની મૂર્છા ઉતરતી હૈ અર્થાત્ અતત્ત્વ મેં તત્ત્વબુદ્ધિરૂપ મિથ્યાત્વ દૂર હોતા હૈ તવ નિર્મલ, અખંડ ઓર કર્મ સે અલિપ્ત આત્મસ્વભાવ કી પહચાન હોતી હૈ । શ્રી અરિહંત પ્રભુ કે પવિત્ર-પ્રશસ્ત ધ્યાન સે જો સાધક આત્મતત્ત્વ મેં રમણતા કરકે પ્રભુ કે સાથ એકત્વ કા અનુભવ કરતા હૈ ઓર શુક્લધ્યાનાગ્નિ સે સકલ ઘાતી કર્મો કા ક્ષય કરતા હૈ વહી સમતારસ કે મળદાર, ત્રીન લોક કે સ્વામી અરિહંત પરમાત્મા જૈસી શાન્ત મુદ્રા કો પ્રાપ્ત કર સકતા હૈ ।

અર્થ : હે પ્રભુ ! અનાદિ કાળથી વળગેલી મોહાદિની મૂર્છા ઊતરે છે એટલે કે, અતત્ત્વમાં તત્ત્વ-બુદ્ધિરૂપ મિથ્યાત્વ દૂર થાય છે ત્યારે નિર્મલ, અખંડ અને કર્મથી અલિપ્ત એવા આત્મ-સ્વભાવની ઓળખ થાય છે. શ્રી અરિહંત પ્રભુના પવિત્ર-પ્રશસ્ત ધ્યાન વડે જે સાધક આત્મ-તત્ત્વમાં રમણતા કરી પ્રભુ સાથે એકત્વ અનુભવે છે અને શુક્લ-ધ્યાનાગ્નિથી સકલ ઘાતી કર્મોનો ક્ષય કરે છે, તે જ સમતારસના ભંડાર એવા ત્રણ લોકના સ્વામી અરિહંત પરમાત્માના જેવી શાંત મુદ્રાને પામી શકે છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : હે પ્રભુ ! તાહરી મુદ્રા તે પરમ સમતાનું ધામ છે. એવી બીજી કોઈની ન હોય, કેમ કે એહવી સકલ પર-ભાવ રહિત પરિણતિ તો જેણે એમ કર્યું હોય, તેને જ નિપજે. તે કહે છે-

મોહ જે મુંજતા પરિણામ, તેહની ઘૂમી જે સ્વરૂપ અગ્રાહકતા, પર-ભાવ ગ્રાહકતા, પર-ભાવ-રમણતારૂપ, વિભાવતા તે અનાદિ કાલની આત્માને વિષે છે.

છતાં પ્રશ્ન- “જે એ વિભાવતા અનાદિની છે તે આત્માનો સ્વ-પરિણામ છે ? કેવા પર-પરિણામ છે ? જો સ્વ-પરિણામ છે, તો વિભાવ શા વાસ્તે કહો છો ? અને જો પર-પરિણામ છે, તો અનાદિ કેમ કહિયે ?”

તેહને ઉત્તર- જે આદિ કેતાં પહેલો જીવ અને પછી કર્મ કહિયે, તો પેહલા સિદ્ધ પછી કર્મ લાગે અથવા પેહલાં કર્મ અને પછી જીવ એમ કહિયે, તો કર્તા વિના કર્મ કેમ સંભવે ? એ પક્ષ ઉપજે તે માટે અનાદિ સહજાત-સંયોગ છે.

તિહાં કોઈ પૂછે જે-ઉભયનો સંયોગ એકઠો કહો, તો કારણ-કાર્યનો સંબંધ કેમ રહે ?

તેહને ઉત્તર- જે ઉપાદાન-ધર્મે એક સમયમાં એકઠી જ કાર્ય-કારણતા છે. જેમ સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાનને છે, તેની પેરે છતાં પણ શ્રી વિશેષાવશ્યકથી જાણવું -

યદુક્તં - ॥ ગાથા ॥

“ન ય કમ્મસ વિ પુવ્વં, કત્તુરભાવે સમુદ્ભવો જુત્તો ।

નિવ્વારણો સો વિ ય, તહ જુગવયુષ્ણત્તિભાવે ય ॥” (વિ.મા.ગા.૧૮૦૯)

અર્થ : (૧) કર્તાના અભાવમાં પહેલાથી જ, (૨) નિષ્કારણથી જ તથા (૩) જીવ અને કર્મ-બન્નેનો યુગપત્ ઉત્પત્તિભાવ- (એ ત્રણે વિકલ્પથી) કર્મનો સમુદ્ભવ યુક્ત નથી.

છત્યાદિ ગાથાથી જાણવો.

કોઈ પૂછશે જે- અનાદિનો મહેલો, તેનો વિયોગ કેમ થાય ?

તેહને કહિયે - ॥ ગાથા ॥

“જહ વેહ કંવળોબલ-સંયોગોડણસંતઙગઓ વિ ।

વુચ્છિજ્જહ સોવાયં, તહ જોગો જીવ-કમ્પાણં ।।” ઇતિ પૂજવાક્યાત્ ॥ (વિ.ખા.ગા.૧૮૧૩)

અર્થ : જેવી રીતે અહિં સુવર્ણ અને પથ્થરનો(માટીનો) સંયોગ અનાદિનો મળેલો હોવા છતાં પણ ઉપાયો વડે તે દૂર થાય છે, તેવી જ રીતે જીવ અને કર્મનો સંયોગ પણ ઉપાયપૂર્વક દૂર થાય છે.

એટલે એ વિભાવ-પરિણામ યદ્યપિ અનાદિનો છે પણ પ્રકૃતિક છે, સ્વરૂપ નથી માટે એનો વિયોગ તે કીધો થાય.

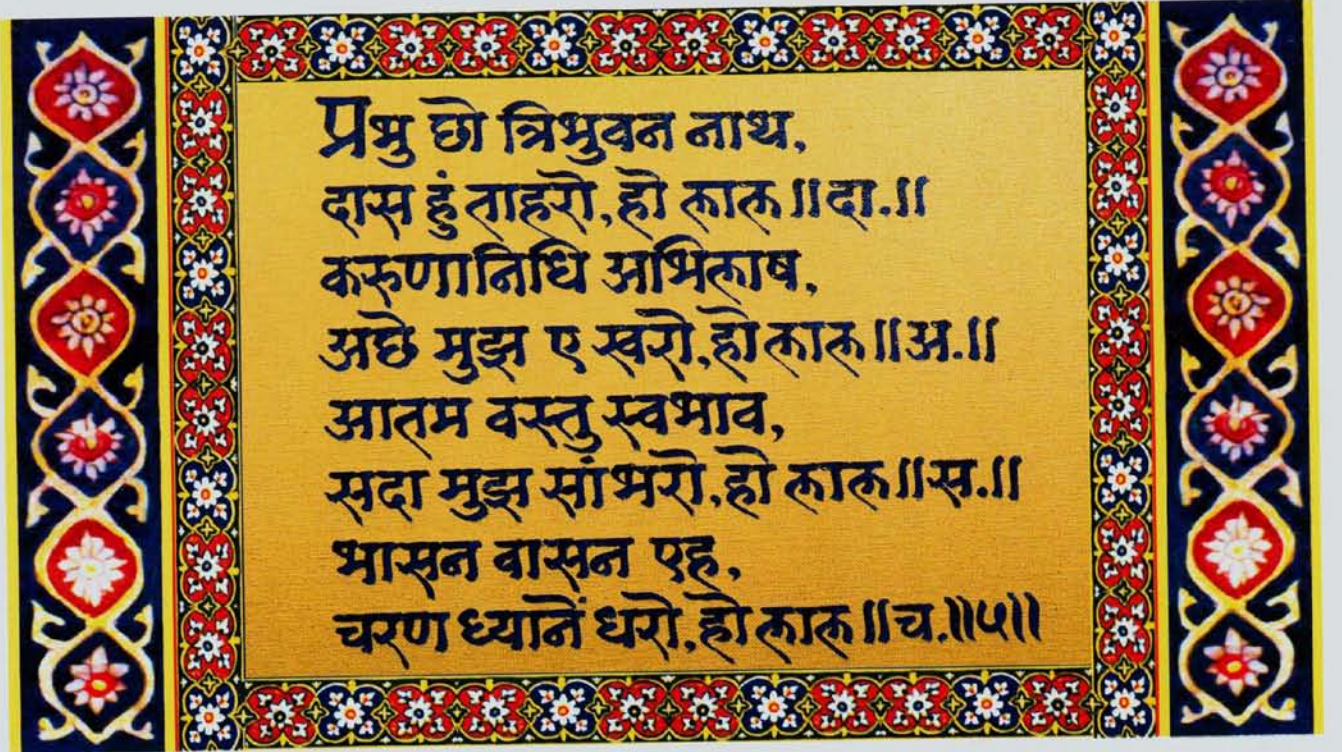
તેવારેં કોઈ કહેશે જે- એ વિભાવનું કર્તાપણું કેમ છે ?

તેને કહે છે જે- આત્મા સ્વરૂપ-કર્તા, તેહને સ્વરૂપ-આવર્ણ પરભાવ-સંયોગે પર-કર્તાપણું થયું છે, તે વિભાવ-મોહની ધૂમિ ઉતરે મિથ્યાત્વની ભુલ ટલે તેવારેં ‘અમલ’ કેતાં રાગ-દ્વેષરહિત, ‘અખંડ’ કેતાં કેવારેં ખંડાય નહીં, ‘અલિપ્ત’ કેતાં પર-સંગના લેપ-રહિત એહવો પોતાનો સહજ સ્વભાવ સાંભરે, ભાસન-ગોચરમાં આવે.

યદ્યપિ, કર્મે લેપાણો છે તો પણ સ્વભાવે અલિપ્ત છે-નિરામય છે. કર્મ-સંબંધ છે પણ કર્મથી ન્યારો છે-નિઃસંગ છે. એહવો આત્મા જેવારે ઓલખાણમાં આવે, પછી તેહ જ સાધક આત્મા પોતાનું તત્ત્વ જે શુદ્ધ-નિશ્ચયનયથી વસ્તુ-સ્વભાવ, તેહમાં રમે. અનાદિ પૌદ્ગલિક અશુદ્ધ-વર્ણાદિ-રમણ તજીને પોતાના જ્ઞાનાદિ અનંત ગુણમાં રમે. એહ જ તત્ત્વ-ચારિત્રતા પ્રગટે.

પછી, શુચિ કેતાં પવિત્ર-નિર્મલ ધ્યાન, તે પ્રથમ અરિહંતાદિ ગુણીના ગુણ-સ્વરૂપમાં તન્મયતારૂપ ધર્મ-ધ્યાન ધ્યાયીને પોતાના અનંતા પર્યાયની પરિણતિ-પ્રાગ્ભાવ-અનુભવેકત્વ અને સત્તાગત તિરોભાવીનું ભાસન-એકત્વ શુક્લ-ધ્યાન ભણી જે પુરુષ આદરે કેતાં અંગીકાર કરે, તે પુરુષ સર્વ વિભાવ ક્ષય કરીને પરમ સમતા-રસના ધામ એહવા સ્વામી શ્રી જિર્નેદ્ર દેવ, તેહની મુદ્રા પામે એટલે વીતરાગાવસ્થા પામે-નિર્મલ પૂર્ણાનંદી થાય.

॥ ઇતિ ચતુર્થગાથાર્થઃ ॥ ૪ ॥

અર્થ : હે પ્રભો ! આપ તો ત્રણ લોક કે સ્વામી (અપ્રાપ્ત ગુણ કો પ્રાપ્ત કરાવેલાં અને પ્રાપ્ત ગુણ કે રક્ષણ-કર્તા) હૈં અને મેં તો આપકા અદના-સા દાસ હૂં । હે કરુણા સાગર પ્રભો ! મેરા યહ સચ્ચા મનોરથ હૈં કિ, મેરે આત્મસ્વભાવ કા-જો વસ્તુતઃ શુદ્ધ જ્ઞાનાદિ ગુણમય હૈં, મુઝે સદા સ્મરણ વના રહે ।

હે પ્રભો ! પ્રતીતિ, શ્રદ્ધા, ભાસન, જ્ઞાન અને તન્મયતાપૂર્વક કી સ્મરણતા મી મુઝે મેરે સ્વભાવ કી હી હો । સાધકભાવ મેં સાધકરૂપ સે ઔર સિદ્ધાવસ્થા મેં સિદ્ધરૂપ મેં સ્વભાવ-સ્મરણતા હો । યહી મેરી એકમાત્ર અભિલાષા હૈં ।

અર્થ : હે પ્રભુ ! આપ તો ત્રણ ભુવનના સ્વામી (અપ્રાપ્ત ગુણને પ્રાપ્ત કરાવનારા અને પ્રાપ્ત ગુણનું રક્ષણ કરનારા) છો અને હું તો આપનો અદનો દાસ છું. હે કરુણા-સાગર પ્રભુ ! મારો આ સાચો મનોરથ છે કે- “મારો આત્મ-સ્વભાવ જે વસ્તુ-સ્વરૂપે શુદ્ધ જ્ઞાનાદિ ગુણમય છે તેનું મને સદા સ્મરણ રહો.”

હે પ્રભો ! પ્રતીતિ, શ્રદ્ધા, ભાસન, જ્ઞાન અને તન્મયતાપૂર્વકની સ્મરણતા પણ મને મારા સ્વભાવની થાઓ. સાધકભાવમાં સાધકરૂપે અને સિદ્ધાવસ્થામાં સિદ્ધરૂપે સ્વભાવ-સ્મરણતા થાય એ જ એક મારી અભિલાષા છે.

शालिभद्रधन्तोबिडुं संयमलेइययासाध वइभारगिरिउपरे
शणकीधअगाध ४ माताभगनीभामनीविरहविलापकरंत
तनेकहैसांहमुजुवो अांषउघाडोकंथ ५

मोहं माता सां हूं निरवेशालिकुमार सर्वारथसिधे उपनो
धनो मुगति मजार ई

સ્વો. બાલાવબોધ : હવે, પ્રભુથી વિનતિ કરી પોતાનો મનોરથ કહે છે- હે પ્રભુ ! તમે ત્રિભુવન-નાથ છો. સમ્યગ્-દર્શનાદિ ગુણ પમાડવાના તથા રખવાલવાના પરમ કારણ છો અને હું તમારો દાસ છું.

છહાં, શ્રી વીતરાગનું દાસપણું તો સમકિતી, દેશવિરતિ તથા સર્વ-વિરતિને વિષે છે પણ છહાં તો ભદ્રકપણાનું ઉપચાર-વચન છે, માટે હે કરુણાનિધિ-હે કરુણાના સમુદ્ર ! મુઝને એ ખરો અભિલાષ છે.

તે કહું છું જે, માહરો આત્માનો વસ્તુ સ્વભાવ -

“સે ન દીહે ન હસે ન વટ્ટે ન તંસે ન ચૌરંસે ન પરિમંડલે ન કિણ્હે ન નીલે ન લોહિયે ન હાલિદે ન સુવિકલ્લે ન સુરહિ ન દુરહિ ન તિત્તે ન કડુણે ન કસાણે ન અંબિલે ન મહુરે ન કક્કલે ન મણે ન ગુરુણે ન લહુણે ન સીણે ન ઉણ્હે ન ગિણ્હે ન લુક્કલે ન કાઠુ ન રૂહે ન સંગે ન ઇત્થી ન પુરિસે ન અગ્રહા, પરિણ્ણે સણ્ણા. ઉવમા ન વિજ્ઞતિ, અરૂવી સત્તા, અપયસસ પયં નત્થિ સે ન સદ્દે ન રૂવે ન ગંધે ન ફાસે ।।” ઇતિ આચારાંગોક્તમ્ ।।

(અ.પૂ.ઉ.દ્.સૂ. ૧૭૦-૧૭૧)

અર્થ : તે આત્મા (સંસ્થાનથી) દીર્ઘ નથી, હ્રસ્વ નથી, ગોળ નથી, ત્રિકોણ નથી, ચોરસ નથી, મંડલાકાર નથી.

(વર્ણથી) કાળો નથી, નીલો નથી, લાલ નથી, પીળો નથી, સફેદ નથી.

(ગંધથી) સુગંધવાળો નથી, દુર્ગંધવાળો નથી.

(રસથી) તીખો નથી, કડવો નથી, તુરો નથી, ખાટો નથી, મધુર નથી.

(સ્પર્શથી) કર્કશ નથી, વજનદાર નથી, મૃદુ નથી, હલકો નથી, શીત નથી, ઉષ્ણ નથી, સ્નિગ્ધ(ચીકણો) નથી, રૂક્ષ(લુખ્ખો) નથી.

(અવસ્થાથી) કાયાવાળો નથી, પુનરુત્પત્તિવાળો નથી, સંગ(આસક્તિ)વાળો નથી, સ્ત્રી નથી, પુરુષ નથી, અન્યથા(નપુંસક) નથી.

તે (આત્મા) તો સંપૂર્ણ જ્ઞાતા-દૃષ્ટા છે. (તેને માટે કોઈ) ઉપમા વિદ્યમાન નથી, (કેમ કે, તેની) સત્તા(અસ્તિત્વ) અરૂપી છે. શબ્દાતીત (એવા તેના માટે કોઈ શબ્દ નથી) છે.

તે(આત્મા) શબ્દાત્મક નથી, રૂપાત્મક નથી, ગંધાત્મક નથી, સ્પર્શાત્મક નથી.

તથા શુદ્ધ સ્વસત્તા-સ્વરૂપી, અનંત જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર-વીર્ય, અનંત સ્વરૂપ-કર્તા, સ્વરૂપ-ભોક્તા, સ્વરૂપ-પરિણામી, અસંખ્ય-પ્રદેશી, પ્રતિ-પ્રદેશો અનંત પર્યાયી, નિત્યાનિત્યાદિ અનંત સ્વભાવી, સ્વકીય કારક-ચક્ર પરિણામીરૂપ માહારો સ્વભાવ, તે સદા નિરંતર મને સાંભરો. ભાસનમાં રહો. વાસના-પ્રતીત, ભાસન-જ્ઞાન, ચરણ-તેમાંહે રમણ, ધ્યાન-તેહ જ સ્વભાવમાં તન્મયતા ધરો, એ મનોરથ સદા માહરો છે.

સાધકભાવે સાધક રીતે, સિદ્ધાવસ્થાયે સિદ્ધ રીતે સદા રહેજો એ અભિલાષ છે.

।। ઇતિ પદ્મમગ્ધાર્યઃ ।। ૫ ।।

પ્રમુ મુદ્રાને યોગ,
 પ્રમુ પ્રમુતા રુસ્થે, હો રુઠ ॥ પ. ॥
 દ્રવ્યતણે સાધર્મ્ય
 સ્વસંપત્તિ ઓરુસ્થે, હો રુઠ ॥ સ્વ. ॥
 ઓરુસ્થતાં બહુમાન,
 સહિત રુચિ પળ વધે, હો રુઠ ॥ સ. ॥
 રુચિ અનુયાયી વીર્ય,
 ચરણધારા સધે, હો રુઠ ॥ ચ. ॥ ૬ ॥

અર્થ : શ્રી અરિહંત પરમાત્મા કી પ્રશાન્ત મુદ્રા કે દર્શન સે આત્મા પ્રમુ કી પૂર્ણ શુદ્ધ ગુણ-પર્યાયમયી પ્રમુતા કો પહચાન લેતા હૈ । સાથ હી જીવ-દ્રવ્ય કે સાધર્મ્ય સે ઉસે સ્વ-સંપત્તિ (આત્મગુણો) કી પ્રતીતિ હોતી હૈ । (અર્થાત્ પરમાત્મા ઓર મેરી આત્મા કા જીવત્વ સમાન હોને સે જિતને જ્ઞાનાદિ ગુણ ઉનમેં પ્રકટિત હૈં ઉતને હી ગુણ મેરી આત્મસત્તા મેં રહે હુએ હૈં, એસી શ્રદ્ધા હોતી હૈ ।)

એસી પ્રમુતા કી પહચાન હોતે હી વહુમાનપૂર્વક વૈસી પ્રમુતા કો પ્રકટ કરને કી રુચિ ઉત્પન્ન હોતી હૈ । રુચિ કે અનુસાર વીર્યશક્તિ કી સ્ફુરણા હોતી હૈ ઓર વીર્યશક્તિ કી પ્રવલતા કે અનુસાર ચારિત્ર-આત્મરમણતા કી ધારા ચલતી હૈ । આત્મસ્વભાવ કી રુચિ ઉત્પન્ન હોને પર સર્વ ચારિત્ર-વીર્યાદિ ગુણ સ્વભાવ મેં હી લીન બનતે હૈં ।

અર્થ : શ્રી અરિહંત પરમાત્માની પ્રશાન્ત મુદ્રાનાં દર્શનથી આત્મા પ્રભુની પૂર્ણ શુદ્ધ ગુણ-પર્યાયમયી પ્રભુતાને ઓળખી લે છે તેમ જ જીવ-દ્રવ્યના સાધર્મ્યથી તેને સ્વ-સંપત્તિ(આત્મ-ગુણો)ની પ્રતીતિ થાય છે. (અર્થાત્ “પરમાત્મા અને મારા આત્માનું જીવત્વ સમાન હોવાથી જેટલા જ્ઞાનાદિ ગુણો તેમનામાં પ્રગટેલા છે, તેટલા જ ગુણો મારી આત્મ-સત્તામાં રહેલા છે” એવી શ્રદ્ધા થાય છે.)

આવી પ્રભુતાની ઓળખાણ થતાં બહુમાનપૂર્વક તેવી પ્રભુતાને પ્રગટાવવાની રુચિ ઉત્પન્ન થાય છે, રુચિ અનુસાર વીર્ય-શક્તિની સ્ફુરણા થાય છે અને વીર્ય-શક્તિની પ્રબળતા મુજબ ચારિત્ર-આત્મરમણતાની ધારા(પ્રવાહ) ચાલે છે.

આત્મ-સ્વભાવની રુચિ ઉત્પન્ન થતાં સર્વ ચારિત્ર-વીર્યાદિ ગુણો સ્વભાવમાં જ લીન બને છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : છઠાં કોઇ પૂછે જે, ‘તું તાહરા આત્મ-ધર્મનો રુચિવંત થયો, તેવારેં પ્રભુજીનું શું કામ છે ?’

તેને ઉત્તર જે, ‘આત્મ-સ્વભાવ વિસરી પર-ભાવરંગી થઇ એ માહારો આત્મા શરીર-સંગી, વ્યાસંગી, અનંગી, કુલિંગી તથા લિંગીપણે મમતા-લિંગી થઇ રહ્યો છે, સ્વ-સત્તા ધર્મ વિસરી ગયો છે.’

તે હવે અનંત-જ્ઞાની પરમ-અમોહી પ્રભુની મુદ્રા થાપના-નિષ્કેપરૂપ, તેહનો યોગ મલે, તેવારેં અનંત ગુણરૂપ સકલ-જ્ઞાયક શુદ્ધાત્મરૂપ એવી શ્રી પ્રભુની પ્રભુતા, તેને લખે કેતાં ઓલખે. તે ઓલખ્યા પછી “દ્રવ્યતણે કહેતા દ્રવ્ય-જીવ દ્રવ્યપણાને સાધર્મ્ય-સરખાપણે જે સિદ્ધ થયા તે પણ જીવ અને હું પણ જીવ. માટેં સત્તાયેં સરિખા છેયેં, ગુણ-પર્યાય સ્વભાવેં તુલ્ય છેયેં. તો જેવી સંપદા શ્રી સુવિધિનાથ પરમેશ્વરને પ્રગટ થઇ છે, તેટલી જ સંપદા માહરી સત્તામાં પણ છે. તેથી હું પણ તે પરમેશ્વર જેટલી સંપદાનો ધણી છું.” એમ ઓલખે, એહવે ઓલખ્યા પછી તે સંપદા ઉપર બહુમાન આવે.

તેથી તે સંપદાની રુચિ પ્રગટે જે -એહવી સંપદા માહારે કેવારેં નીપજશે ? અને જેની રુચિ હોય તેહનો ઉદ્દમ થાય, તેવારેં વીર્ય-ગુણનું સ્ફુરણ તે પણ રુચિને અનુયાયી છે અને જે દિશેં વીર્ય સ્ફુરેં તેહમાં જ રમણ થાય એટલે તેહનું જ નીપજવાનું આચરણ થાય.

એટલે પ્રભુ દીઠે પ્રભુની પ્રભુતા ભાસે. પ્રભુતા ભાસ્યેં, તે પ્રભુતા પોતામાં જાણે. પછી તે પ્રગટ કરવાની રુચિ ઉપજે. તેથી રુચિનું વીર્ય તથા ચારિત્ર જે રમણ તે પણ તે દિશેં સધેં, તેવારેં તે સિદ્ધતા પ્રગટે.

તેથી જિન-મુદ્રાનો યોગ, તે બધું સાધન છે. એહિ જ માર્ગ છે. એ માર્ગ કહ્યો.

॥ ઇતિ ષષ્ટગાથાર્થ : ॥ ૬ ॥

ક્ષાયોપશમિક ગુણ સર્વ,
 થયા તુજ ગુણરસી, હો રાહુ ॥થ.॥
 સત્તા સાધન શક્તિ,
 વ્યક્તતા ઉત્તરસી, હો રાહુ ॥વ્ય.॥
 હવે સંપૂર્ણ સિદ્ધિ,
 તુળી શી વાર છે, હો રાહુ ॥ત.॥
 'દેવચંદ્ર' જિનરાજ,
 જગત્ આધાર છે, હો રાહુ ॥જ.॥૭॥

અર્થ : હે પ્રભો ! રુચિ, જ્ઞાન, રમણતા વીર્યાદિ સર્વ ક્ષાયોપશમિક ગુણ જબ આપકે ક્ષાયિકભાવ સે પ્રકટિત કેવલજ્ઞાનાદિ ગુણોં કૈ સ્મરણ, ચિન્તન, મનન એવં ધ્યાન દ્વારા ઉસકે રસિક બનતે હૈં, તબ આત્મસત્તા પ્રકટ કરનેવાલી આત્મશક્તિ જો અવ તક આચ્છાદિત બની હુઈ થી વહ વ્યક્તરૂપ મેં ઉલ્લસિત હોતી હૈં । (અર્થાત્ હે પ્રભો ! આપકે આલમ્બન સે ઉપાદાન પ્રકટ હોતો હૈં ।)

અવ સમ્પૂર્ણ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરને મેં ક્યા દેર લગને વાલી હૈં ? અર્થાત્ પુષ્ટ નિમિત્ત કૈ આલમ્બન સે સ્વરૂપાલમ્બી બના હુઆ સાધક અત્પકાલ મેં હી અવશ્ય સિદ્ધિ-સુખ કો પ્રાપ્ત કરતા હૈં । દેવોં મેં ચંદ્ર કૈ સમાન ઉજ્જ્વલ જિનેશ્વર પ્રભુ હી સર્વ જીવોં કૈ આધાર હૈં, પ્રાણ હૈં ઓર શરણ હૈં ।

અર્થ : હે પ્રભુ ! રુચિ-જ્ઞાન-રમણતા-વીર્યાદિ સર્વ ક્ષાયોપશમિક ગુણો જ્યારે આપના ક્ષાયિક ભાવે પ્રગટેલા કેવલજ્ઞાનાદિ ગુણોનાં સ્મરણ, ચિંતન, મનન અને ધ્યાન દ્વારા તેના રસિક બને છે, ત્યારે આત્મસત્તાને પ્રગટ કરનારી જે આત્મ-શક્તિ અત્યાર સુધી આચ્છાદિત થયેલી હતી તે વ્યક્તરૂપે-પ્રગટપણે ઉલ્લસિત થાય છે (અર્થાત્ હે પ્રભુ ! તમારા આલંબને ઉપાદાન પ્રગટે છે).

હવે, સંપૂર્ણ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવામાં શી વાર લાગવાની છે ! અર્થાત્ પુષ્ટ નિમિત્તના આલંબનથી સ્વરૂપાલંબી બનેલો સાધક અત્પ કાળમાં જ અવશ્ય સિદ્ધિ-સુખને પામે છે. દેવોમાં ચંદ્ર સમાન ઉજ્જ્વલ જિનેશ્વર પ્રભુ જ સર્વ જીવોના આધાર છે, પ્રાણ છે અને શરણ છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : પછી, ક્ષાયોપશમિગુણ-ચેતના-વીર્ય-દાનાદિ સર્વ જેવારેં તુજ કેતાં તારા ગુણના રસી થયા તેવારેં તે નિષ્પન્ન-ગુણરસી ચેતના થવાથી અનંત-ગુણરૂપ સત્તા, તેહનું સાધન નિપજાવવાની આત્મ-શક્તિ ઢંકાણી હતી, તે વ્યક્ત કેતાં પ્રગટપણે, ઉલ્લસી કેતાં ઉલ્લાસ પામી.

હવે, નિમિત્ત-કારણ મલે ઉપાદાન-કારણ પ્રગટે. આત્મા તત્ત્વરુચિ-તાત્ત્વિક-તત્ત્વાલંબી થાય તો સંપૂર્ણ અવિનાશી સિદ્ધતા નિપજતાં શી વાર છે ? એટલે પુષ્ટ-કારણોં નિયમા કાર્ય નિપજે.

તે માટે દેવચંદ્ર સ્તુતિ-કર્તા અથવા સર્વ દેવમાંહે ચંદ્રમા સમાન તે જિનરાજ શ્રી વીતરાગ, તે સર્વ જીવના આધાર છે એટલે, જિન-મુદ્રાને આલંબનેં અનંત જીવ સિદ્ધિ વર્યા. તેથી અરિહંતાલંબને સિદ્ધતા નિપજે એ નિયામક છે, વાસ્તે અરિહંત-સ્મરણ, વંદન, નમન, સ્તવન, ધ્યાન કરો.

હે ભવ્ય જીવો ! તમને એહી જ આધાર છે.

॥ ઇતિ સપ્તમગાથાર્થઃ ॥ ૭ ॥

॥ ઇતિ નવમ શ્રી સુવિધિનાય સ્તવનમ્ ॥ ૯ ॥

નવમા સ્તવનનો સાર....

આ સ્તવનમાં આત્મા અને પરમાત્માની વચ્ચે રહેલા અંતરને તોડવાનો સચોટ ઉપાય બતાવવામાં આવ્યો છે.

અરિહંત પરમાત્માનાં સાક્ષાત્ દર્શનથી કે તેમની પ્રશાંત મૂર્તિનાં દર્શનથી આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપનું ભાન થાય છે.

સૂક્ષ્મ નિગોદથી માંડી સર્વ જીવ-યોનિમાં ભ્રમણ કરતાં કરતાં આજે પરમ પુણ્યોદયે પ્રાપ્ત થયેલા આ માનવભવમાં મહાન સદ્ભાગ્યે પરમાત્મ-દર્શન થતાં આત્મ-સ્વભાવની ઓળખાણ થઈ, જેથી સાધકનું હૈયું હર્ષથી પુલકિત બની જાય છે.

તેમજ, 'વિષય-કષાયની પ્રવૃત્તિ એ જ મારા આત્મ-વિકાસને અવરોધનારી છે'—એવો નિશ્ચય થતાં, સાધક અશુભ પ્રવૃત્તિનો ત્યાગ કરી આત્મ-સાધનામાં સહાયક સમ્યગ્ રત્નત્રયીની આરાધનામાં ઉજમાળ બને છે.

અરિહંત પરમાત્માની સહજ સુખમય પૂર્ણ શુદ્ધ સ્વભાવ-દશાનું સાધકને જેમ જેમ વિશેષ વિશેષ જ્ઞાન થાય છે, તેમ તેમ તે સાધકની આત્મ-શક્તિઓ પરાનુયાયીપણું છોડીને આત્મ-સ્વભાવની સન્મુખ થાય છે.

મિથ્યાત્વની અર્થાત અવિદ્યાની ગાઢ મૂર્છા થતાં, જ્યારે આત્મા પોતાના નિર્મળ, અખંડ અને અલિપ્ત સ્વભાવને ઓળખીને નિર્મળ-નિશ્ચલ-ધ્યાન દ્વારા તે આત્મ-સ્વભાવમાં જ રમણતા કરે છે ત્યારે તે ક્રમે ક્રમે સમતા-રસમયી પરમ શાંત-રસમય (પ્રભુ મુદ્રા જેવી) મુદ્રાને પ્રાપ્ત કરે છે અર્થાત્ આત્મા પરમાત્મ-પદને પામે છે.

આ જ પ્રક્રિયાને અનુભવ-યોગી શ્રી આનંદધનજી મહારાજા શ્રી સુમતિનાથ ભગવાનના સ્તવનમાં આત્માર્પણની પ્રક્રિયા તરીકે ઓળખાવે છે.

“બહિરાતમ તજી અંતર આત્મા, રૂપ થઈ થિરભાવ સુજ્ઞાની...!

પરમાતમનું હો આતમ ભાવવું, આતમ અરપણ દાવ સુજ્ઞાની...!!

આતમ અરપણ વસ્તુ વિચારતાં, ભરમ ટળે મતિદોષ સુજ્ઞાની...!

પરમ પદારથ સંપદ સંપજે, ‘આનંદધન’ રસ પોષ સુજ્ઞાની...!!”

આ રીતે, અરિહંત પરમાત્માના આલંબનથી જ આત્મામાં તત્ત્વ-રુચિ, તત્ત્વ-જ્ઞાન અને તત્ત્વ-રમણતા પ્રગટે છે, તે સિવાય નહિ.

એમ જાણીને સર્વ મુમુક્ષુ આત્માઓએ અરિહંત પરમાત્માનાં સ્મરણ, વંદન, પૂજન, સ્તવન, આજ્ઞા-પાલન અને ધ્યાનાદિમાં પ્રયત્નશીલ બનવું આવશ્યક છે.

તત્ત્વ-જ્ઞાનગર્ભિત, ભક્તિ-રસ સભર આવાં સ્તવનોનું એકાગ્ર-ચિત્તે જેમ જેમ વધુ રટણ અને ગાન થાય છે, તેમ તેમ સાધકને અપૂર્વ ભાવોલ્લાસ જાગતો રહે છે અને અદ્ભુત આનંદની અનુભૂતિ થતી રહે છે, તેથી ધ્યાનમાં નિશ્ચલતા સહજ બને છે.

નોવે સ્તવન का सार...

इस स्तवन में आत्मा और परमात्मा के बीच रहे हुए अन्तर को तोड़ने का सचोटे उपाय बताया गया है ।

अरिहन्त परमात्मा के साक्षात् दर्शन से या उनकी प्रशान्त मूर्ति के दर्शन से आत्मा के शुद्ध स्वरूप का भान होता है। सूक्ष्म निगोद से लेकर सर्व जीवयोनि में भ्रमण करते-करते आज परम पुण्योदय से प्राप्त हुए मानव भव में महान् सद्भाग्य से परमात्म-दर्शन होने से आत्मस्वभाव की पहचान हुई जिससे साधक का हृदय पुलकित बन जाता है। ‘विषय-कषाय की प्रवृत्ति ही मेरे आत्मविकास को अवरुद्ध करने वाली है’ ऐसा निश्चय होने पर साधक अशुभ प्रवृत्ति को त्याग कर आत्मसाधना में सहायक सम्यग् रत्नत्रयी की आराधना में तत्पर बन जाता है ।

अरिहन्त परमात्मा की सहज सुखमय पूर्ण शुद्ध स्वभावदशा का जैसे-जैसे साधक को विशेष-विशेष ज्ञान होता है वैसे वैसे उस साधक की आत्मशक्तियाँ परानुयायित्व छोड़कर आत्मस्वभाव के अभिमुख बनती हैं ।

मिथ्यात्व (अविद्या) की गह्र मूर्च्छा दूर होने पर जब आत्मा अपने निर्मल, अखण्ड और अलिप्त स्वभाव को पहचान कर, निर्मल निश्चल ध्यान द्वारा उस स्वभाव में ही रमणता करता है तब वह क्रमशः समतारसमयी-परम शान्तरसमय (प्रभुमुद्रा जैसी) मुद्रा को प्राप्त करता है अर्थात् आत्मा परमात्म-पद को प्राप्त करता है । इसी प्रक्रिया का उल्लेख अनुभवयोगी श्री आनन्दधनजी महाराजश्री ने सुमतिनाथ भगवान के स्तवन में आत्मार्पण की प्रक्रिया के रूप में क्रिया है -

“बहिरातम तजी अंतर आत्मा, रूप थई थिरभाव सुज्ज्ञानी ।

परमातमनું હો આતમ ભાવવું આતમ અરપણદાવ સુજ્ઞાની ।।

આતમ અરપણ વસ્તુ વિચારતાં, ભરમ ટળે મતિદોષ સુજ્ઞાની ।

પરમ પદારથ સંપદ સંપજે, આનંદધન રસ પોષ સુજ્ઞાની ।।”

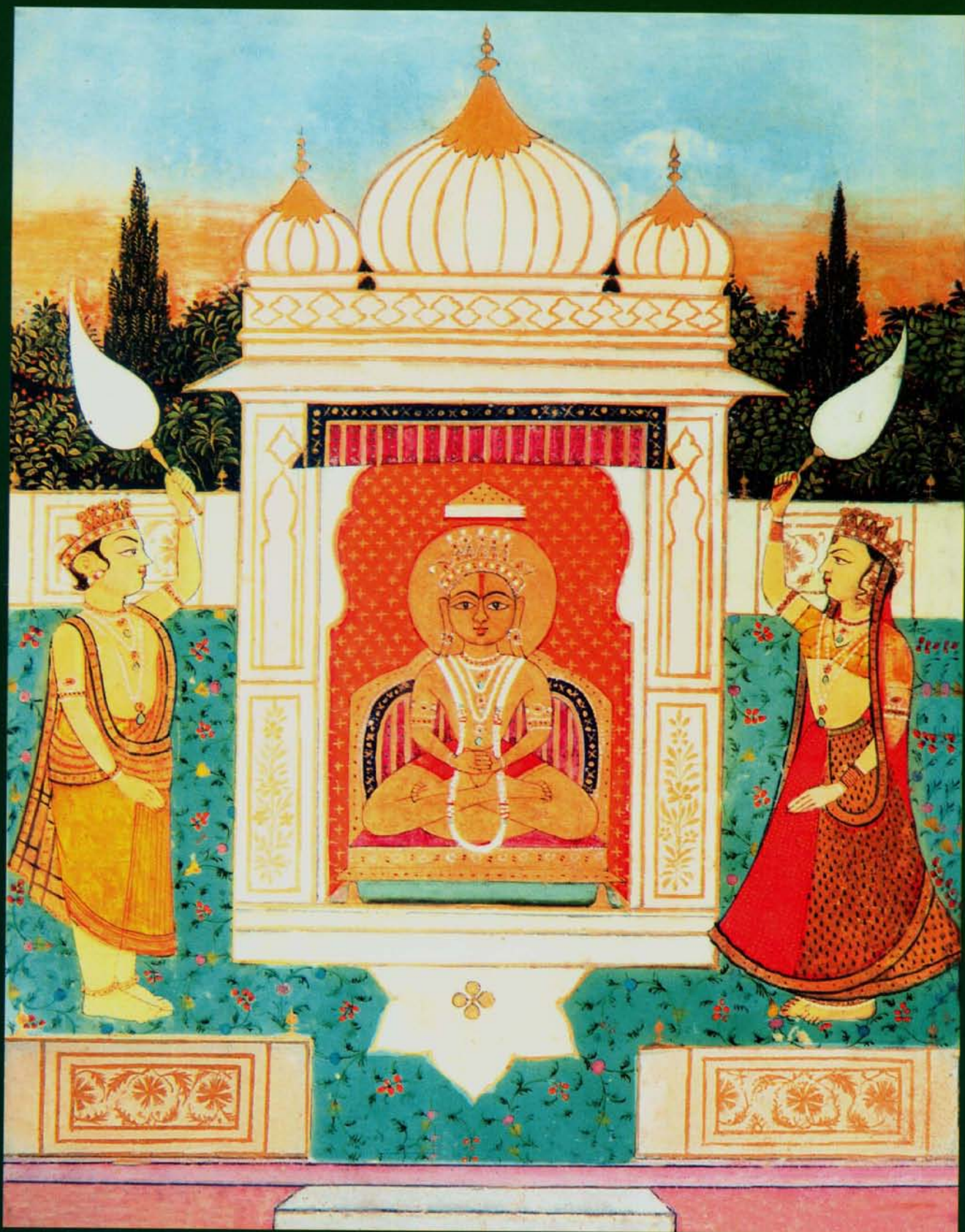
इस प्रकार अरिहन्त परमात्मा के आलम्बन से ही आत्मा में तत्त्वरुचि, तत्त्वज्ञान और तत्त्वरमणता प्रकट होती है, इसके सिवाय नहीं । ऐसा जानकर सर्व मुमुक्षु आत्माओं को अरिहन्त परमात्मा के स्मरण, वंदन, पूजन, स्तवन, आज्ञापालन और ध्यानादि में प्रयत्नशील बनना चाहिए ।

तत्त्वज्ञान-गर्भित भक्तिरस से परिपूर्ण ऐसे स्तवनों का एकाग्रचित्त से जैसे जैसे विशेष रटन और गान होता है, वैसे वैसे साधक में अपूर्व भावोल्लास जागृत होता जाता है और अद्भुत आनन्द की अनुभूति होती रहती है जिससे ध्यान में निश्चलता सहज बनती है ।

સ્તવનમાં આપેલા ચિત્રોનું વિવરણ

- ૯(૧) શ્રી સુવિધિનાથ ભગવાન
૯(૨) યક્ષ-યક્ષિણીથી સેવાતા સુવિધિનાથ ભગવાન
૯(૩) ધન્નાજી અને શાલિભદ્રજીની ધ્યાનસ્થ અવસ્થા. ધન્નાજી મોક્ષે પધાર્યા અને શાલિભદ્રજી સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં ઉત્પન્ન થયા.
૯(૪) મુનિની ધ્યાનસ્થ અવસ્થા

अथ दशम श्री शीतरुनाथजिन स्तवनम्

॥ आदर जीव क्षमा गुण आदर – ए देशी ॥

शीतरु जिनपति प्रभुता प्रभुनी,
मुझथी कहीय न जाय जी ।
अनंतता निर्मरुता पूर्णता,
ज्ञान विना न जणाय जी ॥
शीतरु. ॥१॥

અર્થ : શ્રી શીતલનાથ પ્રભુ કો પરમ પ્રભુતા કા વર્ણન મુઝસે નહીં હો સકતા ક્યોંકિ પ્રભુ કો પ્રભુતા કો અનન્તતા, નિર્મલતા ઔર પૂર્ણતા કા પૂર્ણ સ્વરૂપ કેવલજ્ઞાન કે વિના નહીં જાના જા સકતા ઔર નહીં દેખા જા સકતા હૈ । કેવલજ્ઞાની ભગવન્ત મો પ્રભુતા કો પ્રત્યક્ષ જાનતે હૈં પરન્તુ ઉસકા વર્ણન નહીં કર સકતે હૈં । ક્યોંકિ પ્રભુ કો પ્રભુતા અનન્ત હૈ ઔર વચન ક્રમિક હૈ એવં આયુષ્ય પરિમિત હૈ । પ્રભુતા નિરાવરણ-નિઃસંગ હોને સે નિર્મલ હૈ ઔર સમ્પૂર્ણરૂપ સે પ્રકટ હોને કે કારણ પૂર્ણ હૈં ।

અર્થ : શ્રી શીતલનાથ પ્રભુની પરમ પ્રભુતાનું વર્ણન મારાથી થઈ શકે તેમ નથી. કારણ કે, પ્રભુની પ્રભુતાની અનંતતા, નિર્મલતા અને પૂર્ણતાનું પૂર્ણ-સ્વરૂપ કેવલજ્ઞાન સિવાય જાણી કે જોઈ શકાય તેમ નથી. કેવલજ્ઞાની ભગવંતો પણ પ્રભુતાને પ્રત્યક્ષ જાણે છે છતાં તેનું વર્ણન કરી શકતા નથી, કેમ કે પ્રભુની પ્રભુતા અનંત છે અને વચન ક્રમિક છે અને આયુષ્ય પરિમિત છે. પ્રભુતા નિરાવરણ-નિઃસંગ હોવાથી નિર્મળ છે અને સંપૂર્ણપણે પ્રગટ હોવાથી તે પૂર્ણ છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : હવે, દશમા પરમેશ્વર શ્રી શીતલનાથજીની સ્તવના કરે છે. શ્રી શીતલનાથની અનંત, અવિનશ્વર, આત્મિક પ્રભુતા, તે પ્રત્યક્ષ તો કેવલીને ગમ્ય છે અને સમ્યગ્-દૃષ્ટિ તત્ત્વ-રુચિને તો શ્રદ્ધામાં છે. તે કહે છે, હે શીતલ જિનપતિ ! તુમને કષાય-તૃષ્ણા નોકષાય-તાપ રહિત પરમ વીતરાગતા, નિસ્પૃહતા, પરમ પર-ભાવ-અભોગ્યતારૂપ શીતલતા પ્રગટી છે અને પતિ કેતાં ક્ષીણ-મોહી પ્રમુખના પતિ, તેની પ્રભુતા-ઠકુરાઈ અનંત સહજ સંપદા ! તે મુજ અલ્પજ્ઞાનીથી તો કહી ન જાય.

કેમ ?

જે માટે સિદ્ધના અભિલાષ્ય અનભિલાષ્ય સર્વ પર્યાય નિરાવરણ-પ્રગટ થયા છે. તેમાં અનભિલાષ્ય પર્યાય શ્રી કેવલી જાણે પણ વચને અગોચર છે માટે કહી શકે નહીં અને અભિલાષ્ય પર્યાય અનંતા છે, તે પણ વચનનો કમ-પ્રવર્તન છે માટે મિત આઉંખેં કહેવાય નહીં.

તિહાં, અનંતા જીવ દ્રવ્ય, તે એકેકા દ્રવ્યના પ્રદેશ અસંખ્યાતા છે, તે વલી એકેકા પ્રદેશે જ્ઞાનાદિ ગુણ અનંતા છે, તે વલી એકેકા ગુણના પર્યાય અનંતા છે, તે મધ્યે સ્વભાવ અનંતા છે.

ઉક્તં ચ --

“જીવા પુગ્ગલસમવા, દલ્લ પણસા ય પજ્જવા ચેવ ।

થોવાળંતાળંતા, વિસેસમહિયા દુલ્લેણંતા ॥ ૧ ॥” ઇતિ ॥

અર્થ : જીવો પુદ્ગલ જેટલા છે. તેઓ થોડા અનંત છે, દ્રવ્યના પ્રદેશો તેમનાથી વિશેષ અનંત છે અને પર્યાયો તે બન્નેથી અધિક અનંત છે.

તથા નિર્મલતા તે એ સર્વ પર્યાય નિરાકરણ-નિઃસંગ નિઃસ્પૃહાય છે અને પૂર્ણતા કેતાં સર્વ શક્તિ પ્રગટભાવે પૂર્ણ છે, તે સર્વ કેવલજ્ઞાન વિના જણાય નહીં.

॥ ઇતિ પ્રથમગાયાર્થઃ ॥ ૧ ॥

પરમ જરુધિ જરુ મિણે અંજરુ,
ગતિ કીંપે અતિવાય જી ।
સર્વ આકાશ ઓરુંધે ચરણે,
પણ પ્રભુતા ન ગણાય જી ॥
શીતરુ. ॥૨॥

અર્થ : કદાચિત્ કોઈ સમર્થ વ્યક્તિ સ્વયંભૂમણ સમુદ્ર કે (સાધિક ત્રણ રજજી વિસ્તાર પરિધિવાલે) પાની કો અંજલિ સે માપ સકતા હૈ । શીઘ્રગતિ સે પ્રચન્ડ વાયુ કે વેગ કો બી જીત સકતા હૈ । પૈદલ ચલકર લોકાલોકરૂપ આકાશ કો બી પાર કર સકતા હૈ પરન્તુ વહ પ્રભુતા કો કદાપિ ગિન નહીં સકતા । યહ અસંભવિત દૃષ્ટાંત પ્રભુ કી અનન્તતા કિતની અનન્ત એવં અગમ્ય હૈ । યહ વત્તાને કે લિખે હી દિયા ગયા હૈ ।

અર્થ : કદાચ કોઈ સમર્થ વ્યક્તિ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રના (સાધિક ત્રણ રજજી વિસ્તાર પરિધિવાળા) પાણીને અંજલિથી માપી શકે, શીઘ્ર ગતિથી પ્રચંડ વાયુના વેગને પણ જીતી શકે કે પગે ચાલીને લોકલોકરૂપ આકાશને પણ ઓળંગી જાય છતાં તે પ્રભુની પ્રભુતાને કદાપિ ગણી શકે નહિ. આ અસંભવિત દૃષ્ટાંત પ્રભુની અનંતતા કેટલી અનંત અને અગમ્ય છે, તે સમજાવવા પૂરતું જ છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : ત્યાં દૃષ્ટાંત-

(૧) જેમ ચરમ કેતાં છેલ્લો, જેની સાધિક ત્રણ રજજી બાહ્ય પરિધિ છે એહવો જલધિ કેતાં સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર, તેહનું પ્રબલ જલ, તેને કોઈ અંજલિયેં મિણેં માપી શકે. અથવા,

(૨) કોઈ એહવો પણ હોય જે અત્યંત પ્રલય કાલના મોહોટા વાયરાનીં ગતેં જીપેં ચાલે. તથા,

(૩) કોઈ અનંતા લોકલોકમલી સર્વ આકાશ, તેને ચરણે કેતાં પગે કરી ઓલંધે.

એહવો તો કોઈ હોય નહીં પરંતુ દૃષ્ટાંત માત્ર દીધો છે, જે એહવા શક્તિમંતથી પણ નિષ્પન્ન શ્રી સિદ્ધ પરમેશ્વરની જે પ્રભુતા તે ક્ષયોપશમ-શક્તિવાલાથી ગણી જાય નહીં.

અને, શ્રી વીતરાગ સર્વજની પ્રભુતા સંપૂર્ણ જ્ઞાની જાણે પરંતુ તે પણ વચન-યોગેં કહિ શકે નહીં, તે માટે અનંત છે.

॥ ઇતિ દ્વિતીયાગાર્થઃ ॥ ૨ ॥

સર્વદ્રવ્ય પ્રદેશ અનંતા,
તેહથી ગુણ પર્યાય જી ।
તામ્ વર્ગથી અનંતગુણું પ્રભુ,
કેવલજ્ઞાન કહાય જી ॥
શીતરુ. ॥૩॥

અર્થ : જગત્ મેં જીવાદિ દ્રવ્ય અનન્ત હૈં । ઉનસે પ્રદેશ અનન્ત હૈં । પ્રદેશોં સે ગુણ અનન્ત હૈં ઓર ગુણોં સે પર્યાય અનન્ત હૈં । ઉનકા વર્ગ કરને સે જો અનન્ત-રાશિ પ્રાપ્ત હોતી હૈં ઉસ અનન્ત-રાશિ સે બી પ્રભુ કા કેવલજ્ઞાન અનન્તગુણ અધિક-વિશાલ હૈં ।

અર્થ : જગતમાં જીવાદિ દ્રવ્યો(પદાર્થો) અનંતા છે, તેનાથી પ્રદેશો અનંતા છે, પ્રદેશોથી ગુણો અનંતા છે અને ગુણોથી પણ પર્યાયો અનંતા છે. તેનો વર્ગ કરવાથી જે અનંત-રાશિ પ્રાપ્ત થાય, તે અનંત-રાશિથી પણ પ્રભુતાનું કેવલજ્ઞાન અનંતગણું અધિક-વિશાળ છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : હવે તે અનંતતા કહે છે-

સર્વ જીવ દ્રવ્ય તથા અજીવ દ્રવ્ય અનંતા છે, તેથી સર્વ દ્રવ્યના પ્રદેશ અનંતા છે. તેમાં આકાશ-પ્રદેશની અનંતતા અતિ મોટી છે, તેહથી વલી ગુણની અનંતતા ઘણી જ મોટી છે, તેહથી વલી પર્યાય અનંત ગુણ છે. એ અધિકાર અલ્પ-બહુત્વ પદથી જોઈ લેજો.

યદ્યપિ પર્યાય જે છે તે મૂલ-ધર્મે ગુણથી ભિન્ન નથી, વસ્તુમાં પર્યાય પરિપાટી છે. તે પર્યાયનો સમૂહ મલી એક કાર્ય કરે- તે પ્રવૃત્તિને ગુણ કહે છે, પરંતુ પર્યાયની જ પ્રવૃત્તિ છે અને દ્રવ્ય તે આધાર છે.

પરંતુ, સંજ્ઞા-સંખ્યા-લક્ષણ-કાર્યભેદે પર્યાયથી ગુણ ભિન્ન છે. તે માટે ગુણની ભિન્ન વ્યાખ્યા ઉત્તરાધ્યયનાદિ સૂત્રેં છે.

ઉક્તં ચ -

“દ્વાણ ય ગુણાણ ય, પજ્જવાણ નાણેણં નાણે નાણેહિંં દંસિયં ॥” ઇતિ ॥

અર્થ : જ્ઞાનીઓ વડે દ્રવ્યોના, ગુણોના અને પર્યાયોના જ્ઞાનથી જ્ઞાનીઓ વડે જ્ઞાન ગુણ બતાવાયો છે.

પુન :-

“ગુણાનામાસઓ દબં, એગદબ્સિયા ગુણા ।

લક્ષણં પજ્જવાણં તુ, ઉમઓ નિસિયા ભવે ॥ ૧ ॥”

અર્થ : ગુણોનું આશ્રયસ્થાન તે દ્રવ્ય. એક દ્રવ્યને આશ્રિત હોય તે ગુણો અને પર્યાયોનું લક્ષણ એ છે કે તે (દ્રવ્ય-ગુણ) ઉત્પન્ન આશ્રિત હોય છે.

ઈત્યાદિકથી ભિન્ન વ્યાખ્યા છે.

તિહાં પન્નવણા સૂત્રે કહ્યું છે -

“એસે જં મંતે જીવાણં પુગ્ગલાણં સવ્વદ્વાણં સવ્વપણાણં સવ્વપજ્જવાણં ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા બહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા ? સવ્વયોવા જીવા પુગ્ગલા અણંતગુણા અદ્ધાસમયા અણંતગુણા સવ્વદ્વા વિસેસાહિતયા સવ્વપણા અણંતગુણા સવ્વપજ્જવા અણંતગુણા ॥”

અર્થ : હે ભંતે (પ્રભુ) ! જીવોમાં, પુદ્ગલોમાં, સર્વ દ્રવ્યોમાં, સર્વ પ્રદેશમાં અને સર્વ પર્યાયોમાં કોણ કોણથી અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

સહુથી અલ્પ જીવો, તેનાથી પુદ્ગલો અનંત-ગુણા, તેનાથી અદ્ધા એટલે કાળ અનંત-ગણો, તેનાથી સર્વ દ્રવ્યો વિશેષાધિક, તેનાથી સર્વ પ્રદેશો અનંત-ગુણા, (અને તેનાથી) સર્વ પર્યાયો અનંત-ગુણા (છે.)

એટલે શ્રી પ્રભુજીનો કેવલજ્ઞાન ગુણ, તેની અનંતતા, તે આવી રીતે છે કે -

છ દ્રવ્યના ગુણ-પર્યાય સર્વ અસ્તિપણે રહ્યા છે તે સર્વને જાણે તથા તેની પરસ્પરની અપેક્ષાએ નાસ્તિપણું અનંતું રહ્યું છે તે સર્વને પણ શ્રી પ્રભુનો કેવલજ્ઞાન ગુણ જાણે તથા એ સર્વથી અનંત-ગુણ વલી બીજા ભાવ હોય, તો તેને પણ જાણે એમ અનંતી-શક્તિ છે.

તેમ, દર્શનની પણ તેટલી જ શક્તિ છે. તે માટે, દ્રવ્યના પ્રદેશ-પર્યાય, તેના વર્ગ કરીએ, તેહને વલી અનંત-ગુણો ગુણાકાર કરીએ એટલું હે પ્રભુ ! હે પરમેશ્વરજી ! તમારું કેવલજ્ઞાન કહેવાય છે.

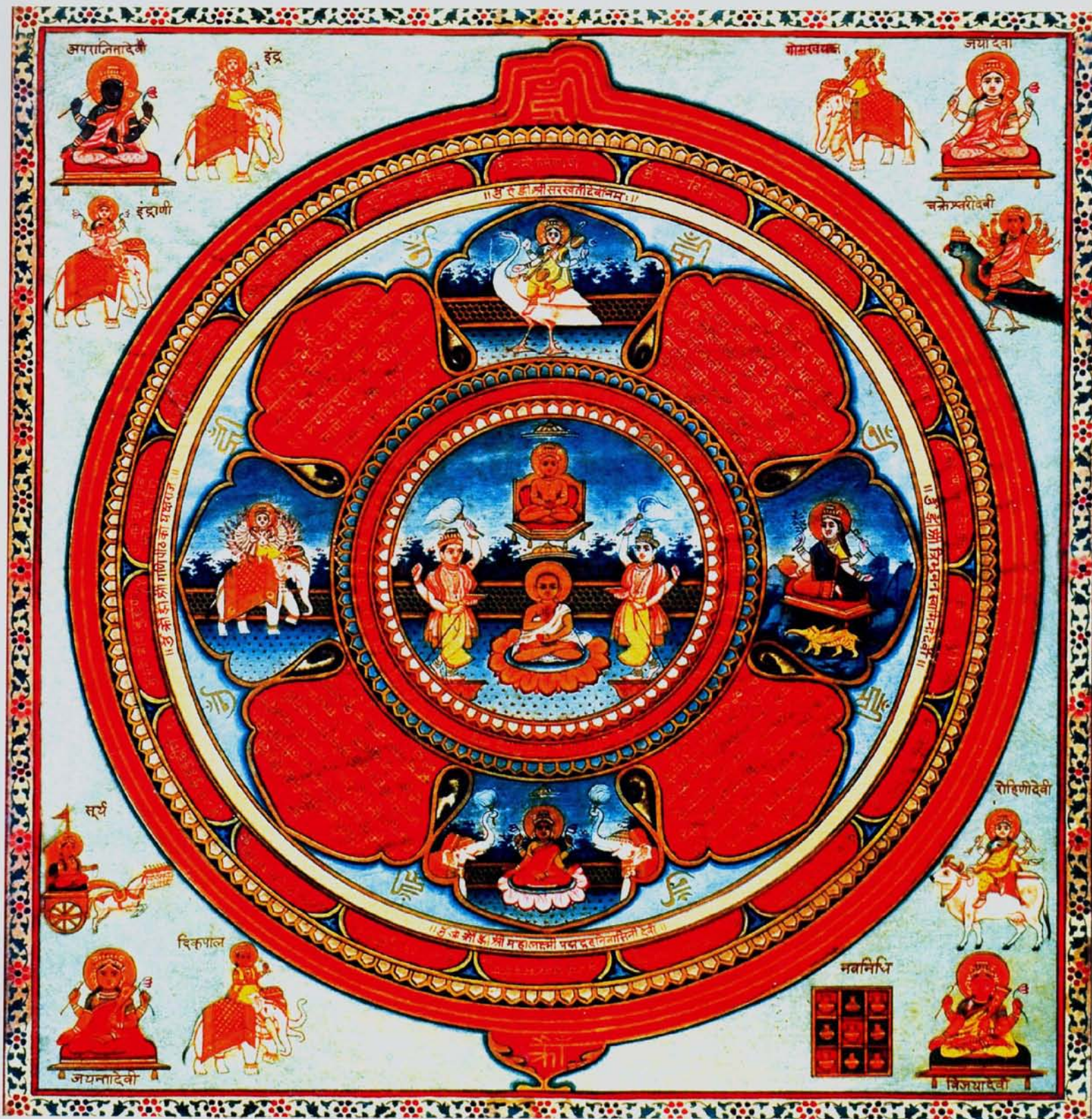
તે શ્રી ભગવતી સૂત્રે -

“અમિયં નાણં કેવલિસ્સ”

અર્થ : કેવળીનું જ્ઞાન અમાપ હોય છે. એમ કહ્યું છે.

॥ ઇતિ તૃતીયગાથાર્થઃ ॥ ૩ ॥

કૌવરુદર્શન એમ અનંતું,
બ્રાહ્મે સામાન્ય સ્વભાવ જી ।
સ્વ-પર અનંતથી ચરણ અનંતું,
સમરણ સંવર ભાવ જી ॥
શીતરુ. ॥૬॥

અર્થ : કેવલજ્ઞાન ગુણ કી તરહ સર્વ દ્રવ્યોં કૈ સામાન્ય સ્વભાવ કો ગ્રહણ કરનેવાલા કેવલદર્શન ગુણ બી અનન્ત હૈ । ઈસી તરહ પ્રભુ કા ચારિત્ર ગુણ બી અનન્ત પર્યાય સૈ યુક્ત હોને કૈ કારણ અનન્ત હૈ ।

ચારિત્ર અર્થાત્ સ્વધર્મ (સ્વભાવ) મેં રમણ ઓર પરધર્મ મેં અરમણ અથવા સ્વરૂપરમણ ઓર પરભાવ નિવૃત્તિ-યહ ચારિત્ર પરિણતિ કા સ્વરૂપ હૈ । અપની જ્ઞાન, દર્શન ઓર વીર્યાદિ ગુણોં કી પરિણમન શક્તિ કો સર્વ પરભાવોં સૈ રોકકર સ્વભાવ મેં હી સ્થિર રક્ષના, યહ સંવરભાવરૂપ ચારિત્ર કી અનન્તતા હૈ । વીર્યાદિ ગુણ કી બી સ્વધર્મ સાપેક્ષ અનન્તતા સમજા લેની યાહિયૈ ।

અર્થ : કેવલજ્ઞાન ગુણની જેમ સર્વ દ્રવ્યોના સામાન્ય સ્વભાવને ગ્રહણ કરનારો કેવલદર્શન ગુણ પણ અનંત છે. તેમ જ, પ્રભુનો ચારિત્ર ગુણ પણ અનંત પર્યાયથી યુક્ત હોવાથી અનંત છે.

ચારિત્ર એટલે સ્વ-ધર્મ(સ્વભાવ)માં રમણ અને પર-ધર્મ, પર-ભાવમાં અરમણ અથવા સ્વરૂપ-રમણ અને પરભાવ-નિવૃત્તિ, એ ચારિત્ર પરિણતિનું સ્વરૂપ છે. અને પોતાની જ્ઞાન, દર્શન અને વીર્યાદિ ગુણોની પરિણમન શક્તિને સર્વ પર-ભાવોથી રોકી, સ્વભાવમાં જ સ્થિર રાખવી, એ સંવરભાવરૂપ ચારિત્રની અનંતતા છે.

આ રીતે, વીર્યાદિ ગુણની પણ સ્વ-ધર્મ સાપેક્ષ અનંતતા સમજી લેવી.

સ્વો. બાલાવબોધ : એટલા સર્વ વિશેષ ભાવ જે સર્વ સામાન્ય-યુક્ત છે, તે સર્વ કેવલજ્ઞાન-ગમ્ય છે.

અથવા સામાન્યાશ્રયી છે જે વિશેષ, તે સામાન્ય વિના નહીં અને સામાન્ય, તે વિશેષ વિના નહીં. સર્વ પદાર્થ સામાન્ય-વિશેષરૂપ જ છે.

“ન સામન્નં, તઓ નત્થિ વિસેસોં ચપુલ્લં વ ॥”

અર્થ : જો સામાન્ય નથી, તો તેથી આકાશ પુષ્પની જેમ વિશેષ (પણ) નથી.

તથા ચ સંમતૌ -

“દલ્લં પજ્જવવિઝં દલ્લવિઝતાં ય પજ્જવા નત્થિ ।

ઉપ્પાયટિઙ્ગાં, હવઙ્ગ દલ્લિઙ્ગં લક્ષણં એવં ॥ ૧ ॥”

અર્થ : દ્રવ્ય પર્યાયથી રહિત (હોઈ શકે), પરંતુ પર્યાયો દ્રવ્યથી રહિત ન હોય. તેથી ‘ઉત્પાદ-સ્થિતિ-વ્યય’ એ દ્રવ્યનું લક્ષણ છે.

તે માટે સર્વ દ્રવ્યને વિષે સામાન્ય-ધર્મ અનંત છે. તે સર્વ કેવલ દર્શન ગુણોં દેખે છે, તેથી પણ અનંત-ગુણ સામાન્ય-ધર્મને દેખી શકે એવી શક્તિ છે. તેથી એટલા પર્યાયમય કેવલ-દર્શન ગુણ છે.

ઉક્તં ચ વિશેષાવશ્યકે -

“યાવન્તો હિ જ્ઞેયસ્ય પર્યાયાસ્તાવન્તાસ્તદવભાસકલ્પેન જ્ઞાનસ્યાયેષ્ટવ્યા : ॥”

અર્થ : જેટલા જ્ઞેયના પર્યાયો છે તેના પ્રકાશકપણાથી જ્ઞાનના પણ તેટલા (પર્યાયો) અપેક્ષિત છે.

તથા ભગવત્કૃત્ -

“અણંતાં દંસણપજ્જવાં ઇતિ ॥”

અર્થ : દર્શન ગુણના પર્યાયો અનંત છે.

વાસ્તે કેવલદર્શન પણ અનંતું છે. એ દર્શન સર્વ પદાર્થના અસ્તિત્વ, સત્ત્વ, વસ્તુત્વ, પ્રમેયત્વાદિ સામાન્ય દ્રવ્યાસ્તિકને દેખે છે. એમ, ચારિત્ર ગુણ, તે પણ અનંત-પર્યાયી છે.

છ દ્રવ્ય કરી (દ્રવ્યમાં) પોતાના આત્માના સર્વ પર્યાય તે સ્વ-ધર્મ છે તથા પોતાથી ભિન્ન અનંતા જીવ દ્રવ્ય તથા સર્વ અજીવ દ્રવ્ય, તેહના ધર્મ તે પર-ધર્મ છે. એટલે, સર્વ સ્વ-ધર્મમાં રમણ, પર-ધર્મમાં અરમણ, એ સર્વ પર્યાય ચારિત્રના છે. એટલે સ્વરૂપ-રમણ, પરભાવ-નિવૃત્તિ, એ ચારિત્રની પરિણતિ છે.

અને, અનાદિનું જે પર-રમણીયપણું ભૂલથી થયું હતું તે નિવારીને સ્વ-શક્તિ ચેતના-વીર્યાદિકની પરિણતિ, તે પર-ભાવથી રોકીને સ્વરૂપ વિષે રાખવી, એ સંવરભાવ તે ચારિત્રની અનંતતા છે.

તે સંયમ-શ્રેણી શ્રી વ્યવહારભાષ્યેં કહી છે જે, સર્વ જીવથી અનંત-ગુણ ચારિત્રના ઉઘાડા વિભાગની એક ‘વર્ગણા’ કરિયેં, તેવી અસંખ્યાતી વર્ગણાયેં એક ‘સ્પર્દક’ થાય, તેવા અસંખ્યાત સ્પર્દકેં એક ‘સંયમ-સ્થાનક’ થાય, તે સર્વ ‘જઘન્ય’ સંયમ-સ્થાન, તે વલી અસંખ્ય પદ-ગુણરીતેં અસંખ્ય પદ-ગુણ કરતાં ‘સર્વોત્કૃષ્ટ’ અસંખ્યાતમું સંયમ-સ્થાન થાય. એ ચારિત્રની અવિભાગની અનંતતા દેખાડી.

તે સર્વ ચારિત્ર ગુણ હે પ્રભુ ! તમારો નિરાવરણ છે. તે માટે ચારિત્ર અનંતું છે.

॥ ઇતિ ચતુર્થગાથાર્થ : ॥ ૪ ॥

દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કે કાલ ભાવ ગુણ,
રાજનીતિ એ ચાર જી !
ત્રાસ વિના જડ ચેતન પ્રભુની,
કોઈ ન લોપે કાર જી ॥
શીતલ ॥૫॥

અર્થ : દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવની અપેક્ષાએ શ્રી વીતરાગ અરિહંત મહારાજાની રાજનીતિ ચાર પ્રકારની છે. તેનું ઉલ્લંઘન કોઈ પણ જડ કે ચેતન પદાર્થ કરી શકતો નથી. માટે સમસ્ત વિશ્વમાં પ્રભુની અખંડપણે આજ્ઞા પ્રવર્તી રહી છે. જગતમાં રાજાની આજ્ઞાને કોઈ માન્ય કરે, કોઈ માન્ય ન પણ કરે એમ બની શકે છે. પરંતુ અરિહંત પરમાત્માની આજ્ઞાને સૃષ્ટિના સમગ્ર પદાર્થો માન્ય રાખે છે.

જે રીતે પરમાત્માનું જ્ઞાન પરિણતિ છે, તે જ રીતે સર્વ પદાર્થો પરિણતિ છે. પરમાત્માએ જે રીતે સર્વ પદાર્થોની પ્રરૂપણા કરી છે તે જ રીતે સર્વ દ્રવ્યોની પરિણતિ છે.

પ્રભુ ન તો કોઈને ત્રાસ આપે છે કે ન તો કોઈને ભય દેખાડે છે છતાં સર્વ પદાર્થો પ્રભુની આજ્ઞાનો લોપ કર્યા વિના પ્રભુની જ્ઞાન પરિણતિ મુજબ જ વર્તે છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : એમ વીર્યાદિક ગુણની સ્વ-ધર્મે અનંતતા જાણવી. એવી અનંત સ્વ-ગુણ સંપદામયી છો.

વલી, હે નાથ ! હે પરમેશ્વર ! તમે જગતમાં જીવ તથા અજીવ, તેહના જે ગુણ, સ્વભાવ, પર્યાય, તે સર્વ (૧) દ્રવ્ય, (૨) ક્ષેત્ર, (૩) કાલ, (૪) ભાવ, એ રીતે ચાર પરિણમનપણે છે. અને, તમારા જ્ઞાનાદિક ગુણ, તે પણ દ્રવ્યાદિક ચાર પરિણમને પરિણમે છે અને સર્વ સ્વ-પરરૂપ ધર્મનું જાણપણું કરે છે તે પણ ચાર પ્રકારે પરિચ્છેદન કરે છે. તે ચાર પ્રકાર કહે છે-

(૧) સમુદાય તે દ્રવ્ય-ધર્મ જાણવો. (૨) આધારતા તે ક્ષેત્ર-ધર્મ જાણવો. (૩) વર્તના ઉત્પાદ-વ્યયરૂપ ભાવ તે કાલ-ધર્મ જાણવો. નિશ્ચે વિચારતાં તો કાલ-દ્રવ્ય ભિન્ન નથી, કેમકે પંચાસ્તિકાચની વર્તના તે કાલ-ધર્મ છે. એ તત્ત્વાર્થ તથા ધર્મસંગ્રહણી અને વિશેષાવશ્યક મધ્યે ઘણી ચર્ચા છે. અનપેક્ષિત દ્રવ્યાસ્તિક-નયે એહને દ્રવ્ય કહ્યું છે પરંતુ જાતે દ્રવ્યાસ્તિકપણું એમાં નથી. તેથી દ્રવ્યની વર્તના તે કાલ.

(૪) તથા દ્રવ્યનો મૂલ-ધર્મ તે ભાવ. એ રીતે સર્વ પરિણમન છે. એ શ્રી વીતરાગ નિષ્પન્ન-તત્ત્વી પ્રભુની રાજ-નીતિ ચાર પ્રકારની છે. વલી, શ્રી પ્રભુની આજ્ઞા સર્વ દ્રવ્ય માને છે એટલે સ્તવના-પદે આરોપ માટે કહે છે જે, અન્ય રાજાની આજ્ઞા કોઈક માને, કોઈ ન માને. પણ, હે પ્રભુ ! જે રીતે તમો તમારા જ્ઞાનમાં જાણો છો, જે રીતે તમારું જ્ઞાન પરિણમે છે, તે રીતે સર્વ દ્રવ્ય પરિણમે છે. જે રીતે તમે પ્રરૂપણા કરો છો, તે જ રીતે સર્વ દ્રવ્યની પરિણતિ છે.

માટે, તમે કોઈને કહેતા નથી તથા કોઈને ત્રાસ કરતા નથી, ભય પમાડતા નથી. પરંતુ, તે તમારા જ્ઞાનની પરિણતિ લોપી ચાલતા નથી-આજ્ઞા લોપતા નથી. એહવી સહજ આજ્ઞા સમ્યગ્દૃષ્ટિ, દેશવિરતિ, સર્વવિરતિને દૃષ્ટ છે, માટે નિઃપ્રયાસ અખંડ આજ્ઞા છે.

॥ ઇતિ પન્નમગાથાર્થઃ ॥ ૫ ॥

શુદ્ધાશય ચિર પ્રભુ ઉપયોગે,
જે સમરે તુઝ નામ જી ।
અવ્યાબાધ અનંતુ પામે,
પરમ અમૃત સુખ ધામ જી ॥
શીતલુ. ॥૬॥

અર્થ : જો સાધક દગ્ધાદિ દોષોં કો તજકર શુદ્ધ-આશય (મોક્ષપ્રાપ્તિ કે હેતુ) સે અરિહન્ત પરમાત્મા કે ગુણોં મેં હી સ્થિર ઉપયોગ રખકર પ્રભુ કા સ્મરણ-ધ્યાન આદિ કરતા હૈ, વહ અવશ્ય પરમ અમૃત સુખ કે મળારૂપ અનન્ત અવ્યાબાધ સુખ કો પ્રાપ્ત કરતા હૈ ।

અર્થ : જે સાધક દગ્ધાદિ દોષોંને તજી, શુદ્ધ આશયથી (મોક્ષ પ્રાપ્તિના) અરિહંત પરમાત્માના ગુણોમાં જ સ્થિર ઉપયોગ રાખી, પ્રભુનું સ્મરણ-ધ્યાન વગેરે કરે છે, તે અવશ્ય પરમ અમૃત સુખના ભંડારરૂપ અનંત અવ્યાબાધ સુખને પ્રાપ્ત કરે છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : હવે, પ્રભુ-સેવાનું ફલ કહે છે, જે સાધક જીવ શુદ્ધ-નિર્દુષણ આશય કરીને શુદ્ધાદિક આઠ દોષને ટાલીને એટલે શુદ્ધાદિક દોષરહિત જે કરે, તે કાર્યનો સાધક થાય.

શ્રી હરિભદ્રસૂરિયેં કહ્યું છે - ॥ શ્લોક ॥

“શુદ્ધો લોભરતિર્દીનો, મત્સરી ભયવાન્ શટઃ ।

અજ્ઞો ભવામ્બિનન્દી ચ, નિષ્કલારમ્ભસાધકઃ ॥ ૧ ॥”

અર્થ : શુદ્ધ, લોભી, દીન, મત્સરી, ડરપોક, શઠ, અજ્ઞાની અને સંસારેચ્છુ, આટલા જીવો નિષ્ફળ કાર્યના સાધક છે. (યોગદૃષ્ટિ) તથા દગ્ધાદિક દોષ-રહિત તથા વિષ-અનુષ્ઠાન જે ઈહ-લોક-ફલની આશા અને ગરવાનુષ્ઠાન, જે પરભવેં ઈન્દ્રિય-સુખની વાંછા વલી, અન્યોડન્ય-અનુષ્ઠાન તે સાધ્ય શૂન્ય-સાપેક્ષતા વિના જે કરવું, ઈત્યાદિ દોષ ટાલી,

જિન-આજ્ઞા પ્રમાણે વિધિ સહિત, પ્રીતિ-ભક્તિ-વચન-અસંગ રીતેં તદ્દહેતુ તથા અમૃત અનુષ્ઠાનેં-તિહાં તદ્દહેતુ તે જે એક તેહી જ સાધન સાચું કરવાને અર્થ-મોક્ષ નિપજાવવા માટે અને અમૃત તે ત્રિકરણ-યોગની એકતા, હર્ષ-સહિત, તન્મયપણે, નિરામય સાધના- એ રીતેં ચિર થઈને,

શંકાદિ ચપલતા-રહિત, શ્રી પ્રભુજીના સ્વજાતિ-સ્વાભાવિક ગુણોં કરી, ઉપયોગ પ્રભુ-ગુણોં જોડીને, જે ભવ્ય જીવ આત્માર્થી થઈને શ્રી શીતલનાથ પરમ સમતામયી પ્રભુનું ધ્યાન કરવાને તેહનું નામ સમરે કેતાં સંભારે, તે જીવ અનુક્રમેં ગુણીને આલંબને આત્મોપાદાની થઈને નિષ્કર્મા થાય. તેવારેં તે અનંતું અવ્યાબાધસુખ-પરસંગ રહિત આધ્યાત્મિક-સુખ પામે. તે સુખ કેહવું છે ? તો કે, પરમ ઉત્કૃષ્ટ અમૃત અવિનાશી સહજ જ્ઞાનાનંદાદિક અનંત સુખનું ધામ છે.

ઉક્તં ચ -

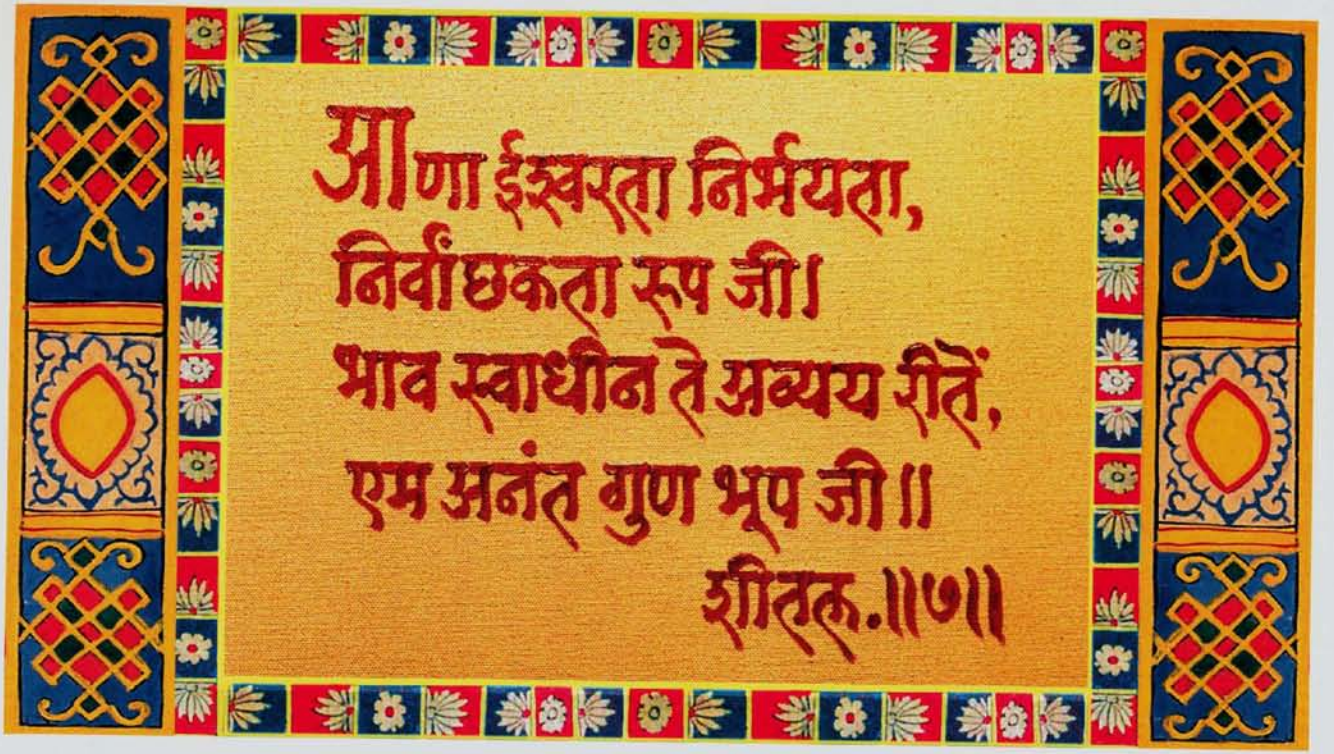
“સિવ-મયલ-મરુચ-મળંત-મક્ષય-મવાવાહ-મપુણરાવિત્તિ-સિદ્ધિગઈ નામધેયં ઠાણં સંપત્તાણં ॥”

અર્થ : કલ્યાણકારી, અચલ, અરોગી, અનંત, અક્ષત, અવ્યાબાધ અને અપુનરાવૃત્તિ એવી સિદ્ધિ-ગતિ નામના સ્થાનને પ્રાપ્ત થયેલાને (નમન હો). તથા, સંમતિગ્રંથે -

“અહ સુદય-સયલ-જગસિહર-મરુવ-નિરુવમ સહાવ-સિદ્ધિસુહં ।

અનિહણ-મવાવાહં-તિરિયણસારં અણુહવંતિ ॥૧ ॥”

અર્થ : હવે પવિત્ર, સકલ, જગત શેખર, અરુપી, નિરુપમ સ્વભાવવાળા, અવિનાશી, અવ્યાબાધ ત્રણ રત્ન છે, સાર જેમાં એવા સિદ્ધિ-સુખને અનુભવે છે. એહવાં સુખ પામે.

અર્થ : આજ્ઞા, પરમ ઐશ્વર્ય, નિષ્કામતા, સ્વાધીનતા, અવિનાશિતા આદિ અનન્ત ગુણ કે સ્વામી અરિહન્ત પરમાત્મા હૈં ।

વહ ઇસ પ્રકાર -

આજ્ઞા - રાજા, વાસુદેવ યા ચક્રવર્તી કી આજ્ઞા અપને અપને રાજ્ય કી મર્યાદા મેં સ્વાર્થ યા ભય સે લોંગોં દ્વારા માની જાતી હૈ પરન્તુ અરિહન્ત પરમાત્મા કી આજ્ઞા કા પાલન તો સમગ્ર વિશ્વ મેં સહજરૂપ સે હોતા હૈ ।

ઐશ્વર્ય - પરમાત્મા કે પાસ સ્વાભાવિક અનન્ત ગુણ-પર્યાયમય સમ્પત્તિ હૈ ।

નિર્ભયતા - પરમાત્મા સદા સર્વદા સર્વ ભયોં સે રહિત હૈં ।

નિષ્કામતા - પરમાત્મા કામના (ઇચ્છા) વિના હી સર્વ જ્ઞાનાદિ સમ્પત્તિ કે ભોક્તા હૈં ।

સ્વાધીનતા - પરમાત્મા કા સ્વભાવ સ્વાધીન હૈ, વે કર્મ કી પરાધીનતા સે મુક્ત હૈં ।

અવિનાશિતા - પરમાત્મા કી સર્વસમ્પદા નિત્ય-અવિનશ્વર હૈ ।

(અન્ય ચક્રવર્તી આદિ પરિમિત ઐશ્વર્યવાલે, ભયયુક્ત, સકામી, પરાધીન ઔર વિનાશી હૈં ।)

અર્થ : આજ્ઞા, પરમ ઐશ્વર્ય, નિર્ભયતા, નિષ્કામતા, સ્વાધીનતા, અવિનાશિતા આદિ અનંત ગુણના સ્વામી શ્રી અરિહંત પરમાત્મા છે. તે આ રીતે -

આજ્ઞા - રાજા, વાસુદેવ કે ચક્રવર્તીની આજ્ઞા પોત-પોતાના રાજ્યની મર્યાદામાં સ્વાર્થ કે ભયથી લોકો માને છે પરંતુ અરિહંત પરમાત્માની આજ્ઞાનું પાલન તો સમગ્ર વિશ્વમાં સહજ-પણે થાય છે.

ઐશ્વર્ય - પરમાત્મા પાસે સ્વાભાવિક અનંત ગુણ-પર્યાયમય સંપત્તિ રહેલી છે.

નિર્ભયતા - પરમાત્મા સદા સર્વથા સર્વ ભયોથી રહિત છે.

નિષ્કામતા - પરમાત્મા કામના-ઈચ્છા વિના જ સર્વ જ્ઞાનાદિક સંપત્તિના ભોક્તા છે.

સ્વાધીનતા - પરમાત્માનો સ્વભાવ સ્વાધીન છે, તે કર્મની પરાધીનતાથી મુક્ત છે.

અવિનાશિતા - પરમાત્માની સર્વ સંપદા નિત્ય-અવિનશ્વર છે.

(અન્ય ચક્રવર્તી આદિ પરિમિત ઐશ્વર્યવાળા, ભય-યુક્ત, સકામી, પરાધીન અને વિનાશી હોય છે.)

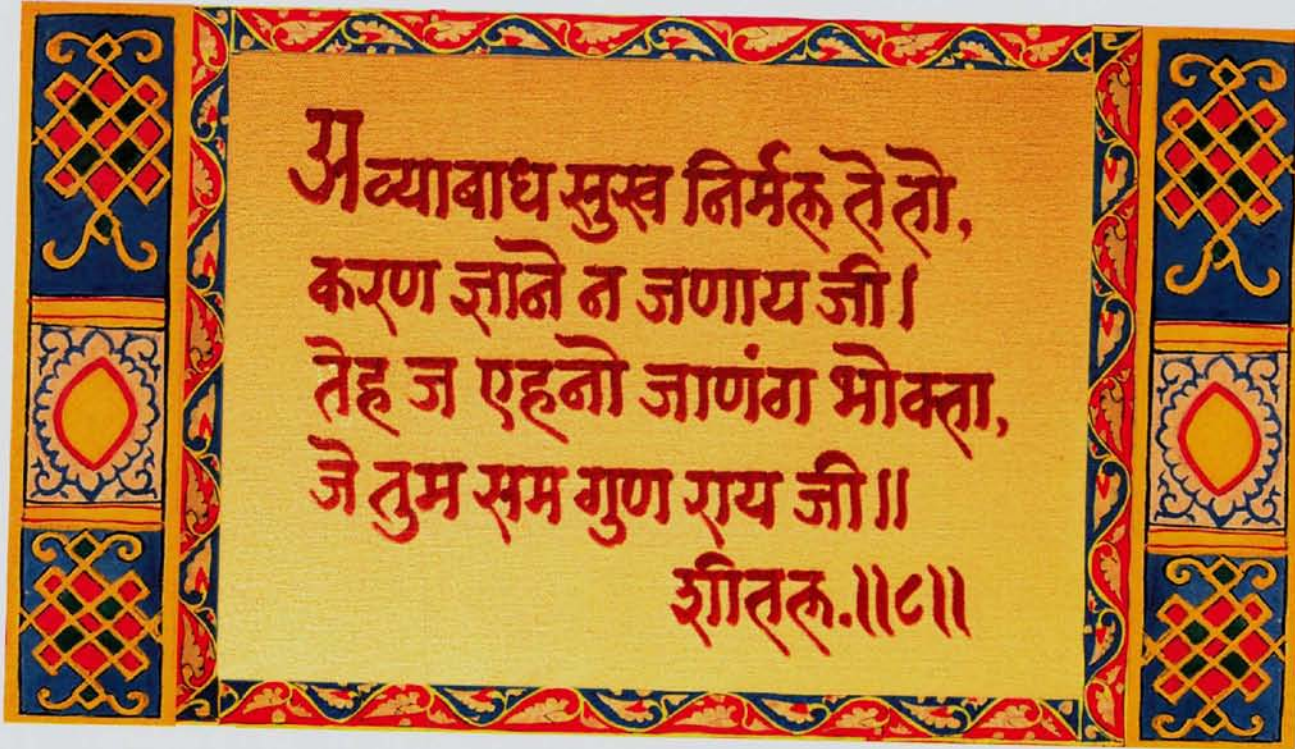
સ્વો. બાલાવબોધ : તથા, પ્રભુતાના લિંગ આજ્ઞાદિક છે. તે કહે છે, બીજાની આજ્ઞા તો સ્વાર્થ તથા ભયથી કોઈ માને અને પ્રભુ શ્રી અરિહંતની આજ્ઞા તો સહેજે કોઈ દ્રવ્ય લોપતું નથી.

તથા, જે લૌકિક પ્રભુતાના ધણી, તે તો પૌદ્ગલિક-માનોપેત સંપદાના ધણી છે અને શ્રી તીર્થંકર તો જગદુપકારી અનંત સહજ સંપદાના ઈશ્વર છે, તેથી ઈશ્વરતા અદ્ભૂત છે. બીજા રાજાદિક તો માત્ર પોતાના સેવકોથી જ ભય પામે નહીં પરંતુ પર-ચક્ર તથા મરણાદિ ભય સહિત છે અને માહારો પરમેશ્વર નિર્મલાનંદ કારણશુદ્ધ દેવ તો સર્વ કાલ સર્વ ભય-રહિત છે. સ્વ-અખંડ-અવિનાશી-સંપદા-પરમ નિર્ભયતાવંત છે.

તથા, જગતમાં ઈંદ્ર-ચંદ્ર-ચક્રવર્તિ, તે તૃણાને ઉદયે ઈચ્છાદોષમયી છે-ઈચ્છાથી સદા અપૂર્ણ છે અને શ્રી વીતરાગ તો સ્વ-સંપદા-પૂર્ણ પ્રાગ્ભાવના ભોગી સમસ્ત પર-સંપદાના અવાંચક છે, માટે નિર્વાંચકતામયી છે.

વલી, શ્રી પ્રભુ પરમાત્મા, તેહના જે ભાવ કેતાં ભાવ-ધર્મ શુદ્ધ ચિદાનંદાદિક તે સર્વ સ્વાધીન છે-પરાધીન નથી.
વલી, તે અવ્યય કેતાં અવિનાશીપણે ધ્વંસ-રહિત છે. એ રીતે અનંત ગુણ જે પૂર્વે કહ્યા તેના રાજા છે.

॥ इति सप्तमगाथावर्षः ॥ ७ ॥

અર્થ : પ્રભુ કા નિર્મલ અવ્યાવાધ સુખ ઇન્દ્રિયાદિ સે હોનેવાલે પરોક્ષ જ્ઞાન દ્વારા કદાપિ નહીં જાના જા સકતા । પરંતુ જિસને પ્રભુ કે જૈસે હી ગુણ પ્રકટ કિયે હૈં વે હી આત્મા કે અવ્યાવાધ સુખ કો જાનતે હૈં ઔર ભોગતે હૈં ।

અર્થ : પ્રભુનું નિર્મળ અવ્યાવાધ સુખ ઈન્દ્રિયાદિથી થતા પરોક્ષ-જ્ઞાન દ્વારા કદી જાણી શકાય તેવું નથી, પરંતુ જેણે પ્રભુના જેવા જ ગુણો પ્રગટાવ્યા છે, તેઓ જ આત્માના અવ્યાવાધ સુખને જાણે છે કે ભોગવે છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : હે પ્રભુજી ! જે અવ્યાવાધ અર્તીદ્રિય સુખ, તે અનંતું સ્વ-ભોગીપણે તમે ભોગવો છો. તે અવ્યાવાધ સુખનું જ્ઞાન કેતાં જાણપણું, તે કરણ કેતાં ઈન્દ્રિયોને આધીન જે મતિજ્ઞાન તથા શ્રુતજ્ઞાન છે, તેણે કરી જણાય નહીં.

તથા, અવધિ-મનઃપર્યવજ્ઞાન તે યદપિ ઈન્દ્રિયોને આધીન નથી. તો પણ તે રૂપીભાવના જાણંગ છે પણ જીવ-સ્વરૂપને જાણી શકે નહીં, જે માટે ક્ષયોપશમ-જ્ઞાને અવ્યાવાધનું સ્વરૂપ જાણ્યું ન જાય. પણ, જે જીવ તુઝ સમાન ગુણના રાય કેતાં સ્વામી થયા તેહ જ પરમાત્મા, એ અવ્યાવાધ ગુણનું સ્વરૂપ જાણે તથા ભોગવે.

બીજાને પ્રગટ નથી, કેમકે આત્મ-ધર્મ અર્તીદ્રિય છે માટે તેહના ભોગી સિદ્ધ ભગવંત છે, બીજાથી એ ભોગવાય નહીં.

॥ इति अष्टमगाथावर्षः ॥ ८ ॥

એમ અનંત દાનાદિક નિજગુણ,
 વચનાતીત પંદૂર જી।
 વાસન ભાસન ભાવેં દુર્લભ,
 પ્રાપ્તિ તો અતિદૂર જી।
 શીતરુ. ॥૧૧॥

અર્થ : આ પ્રમાણે પરમાત્માના દાન, લાભ, ભોગ, ઉપભોગ અને વીર્યાદિ અનંત મહાન ગુણ પ્રકટ થઈ ચુકે છે, એનું વર્ણન વાણી દ્વારા નહીં થઈ શકે છે। મેરે જેવું મૂઢાં તેને અનંત ગુણોની પ્રાપ્તિ થવાની તો દૂર પરંતુ એકાદ બિંદુની શ્રદ્ધા અને જ્ઞાન હોવાથી કઠિન છે-દુર્લભ છે।

અર્થ : આ પ્રમાણે પરમાત્માના દાન, લાભ, ભોગ, ઉપભોગ અને વીર્યાદિ અનંત મહાન ગુણો પ્રગટ થયેલા છે, તેનું વર્ણન વાણી વડે થઈ શકે તેમ નથી। મારા જેવા મૂઢાં પ્રભુના તે અનંત ગુણોની પ્રાપ્તિ થવી તો દૂર રહી પણ તેની નિર્મળ શ્રદ્ધા અને જ્ઞાન થવું પણ કઠિન છે-દુર્લભ છે।

સ્વો. બાલાવબોધ : એમ અનંત દાનાદિક કેતાં દાન, લાભ, ભોગ, ઉપભોગ, વીર્ય, સિદ્ધત્વપ્રમુખ ગુણ હે પ્રભુજી ! તારે પ્રગટ છે. તે વચનને ગમ્ય નથી, પંદૂર કેતાં મોહોટા છે. એહવા આત્મ ગુણની 'વાસન' કેતાં શ્રદ્ધા, 'ભાસન' કેતાં જાણપણું, તે પામવું દુર્લભ છે, તો પ્રગટપણે એહવી સિદ્ધતા પામવી-સિદ્ધતાની પ્રાપ્તિ થવી, તે તો ઘણીજ વેગલી છે.

॥ ઇતિ નવમગાથાર્થ : ॥ ૯ ॥

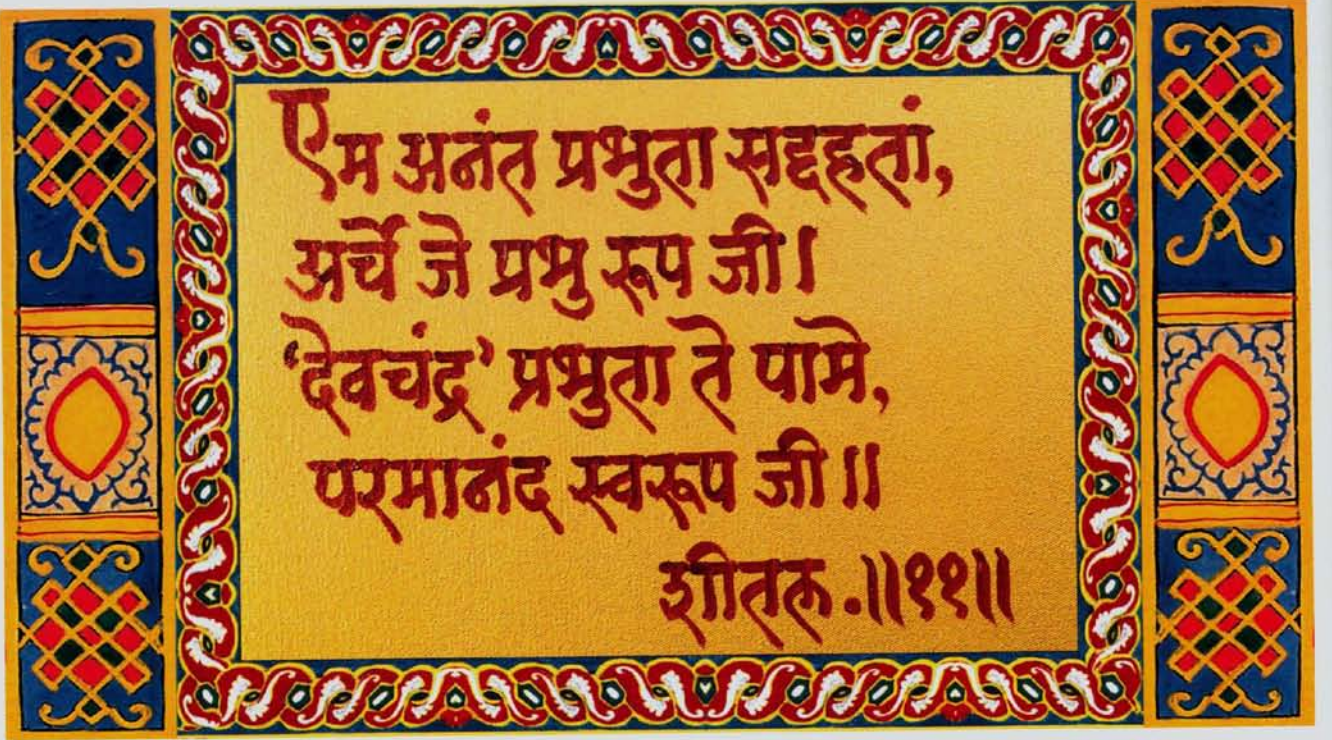
સકરુ પ્રત્યક્ષણે ત્રિભુવન ગુરુ,
 જાણું તુઝ ગુણગ્યામ જી।
 બીજું કાંહિ ન માગું સ્વામી,
 એહિ કરો મુજ કામ જી॥
 શીતરુ. ॥૧૦॥

અર્થ : આપ જૈસે ત્રિભુવન-ગુરુ કો પાકર મૈં ઇતની નમ્ર પ્રાર્થના કરતા હૂં કિ, આપકે ડન સવ ગુણોં કો મૈં પ્રત્યક્ષરૂપ સે જાન સકૂં । ઇસકે સિવાય મુઝે ઓર કુછ મી નહીં ચાહિયે । મુઝે આશા હૈ કિ આપકી કૃપા સે મેરી યહ પ્રાર્થના અવશ્ય પૂર્ણ હોગી ।

અર્થ : આપના જેવા ત્રિભુવન-ગુરુને પામીને હું એટલી જ નમ્ર પ્રાર્થના કરું છું કે, “આપના તે સર્વ ગુણોને હું પ્રત્યક્ષપણે જાણી શકું ! આ સિવાય મારે બીજું કશું જ જોઈતું નથી. મને આશા છે કે આપની કૃપાથી મારી આ પ્રાર્થના અવશ્ય પૂર્ણ થશે.”

સ્વો. બાલાવબોધ : હે ત્રિભુવન-ગુરો ! તાહરી ગુણ-સંપદા અનંતી, તે સર્વ હું પ્રત્યક્ષપણે જાણું એહી જ માગું છું-એહી જ ઈચ્છા છે. માહરેં એહી જ કામ છે જે, તાહરી સંપદા તે કેવલીને પ્રત્યક્ષ છે માટે કેવલજ્ઞાન માગું છું. પરંતુ હે પ્રભુજી ! હું બીજું કંઈ પણ માગતો નથી.

॥ ઇતિ દશમગાથાર્થઃ ॥ ૧૦ ॥

અર્થ : ઇસ પ્રકાર પરમાત્મા કી અનન્ત પ્રભુતા કી શ્રદ્ધા કરકે આદર-બહુમાનપૂર્વક જો ઇન પરમાત્મા કી દ્રવ્ય ઓર ભાવ સે પૂજા કરતા હૈ વહ અવશ્ય દેવોં મેં ચન્દ્ર સમાન ડજ્જલ ઓર પરમાનન્દમય પ્રભુતા કો પ્રાપ્ત કરતા હૈ ।

અર્થ : એ પ્રમાણે પરમાત્માની અનંત પ્રભુતાની શ્રદ્ધા કરીને આદર-બહુમાનપૂર્વક જે આ પરમાત્માની દ્રવ્ય અને ભાવથી પૂજા કરે છે, તે અવશ્ય દેવોમાં ચંદ્ર સમાન ઉજ્જવલ અને પરમાનંદમય એવી પ્રભુતાને વરે છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : એમ અનંતી પ્રભુની પ્રભુતા, પરમાત્મતા, સર્વપ્રદેશ નિરાવરણતા, અનંત પર્યાય નિરાવરણતા, સકલ જ્ઞાનાદિ ગુણ નિરાવરણતા, તેને સદ્વહતાં સમકિત-ગુણ પ્રગટે.

તે પ્રભુના ગુણની બહુમાન સહિત પ્રતીત કરતાં જે જીવ શ્રી શીતલનાથ પ્રભુના યોગે પ્રભુને અર્ચે, તે પ્રભુને અર્ચવાનો અધિકાર શ્રી રાયપ્પસેણી સૂત્ર મધ્યે કહ્યું છે -

“અત્યેગઈયા વંદનવત્તિયા પૂવણવત્તિયા સવકારવત્તિયા સમ્માણવત્તિયા સુઅં સુણિસ્સામો વાગરણં પુચ્છિસ્સામો અચ્છેગઈયા જિણમત્તિય ધમ્મો ત્તિ અત્યેગઈયા જીયમેયં ત્તિ ॥”

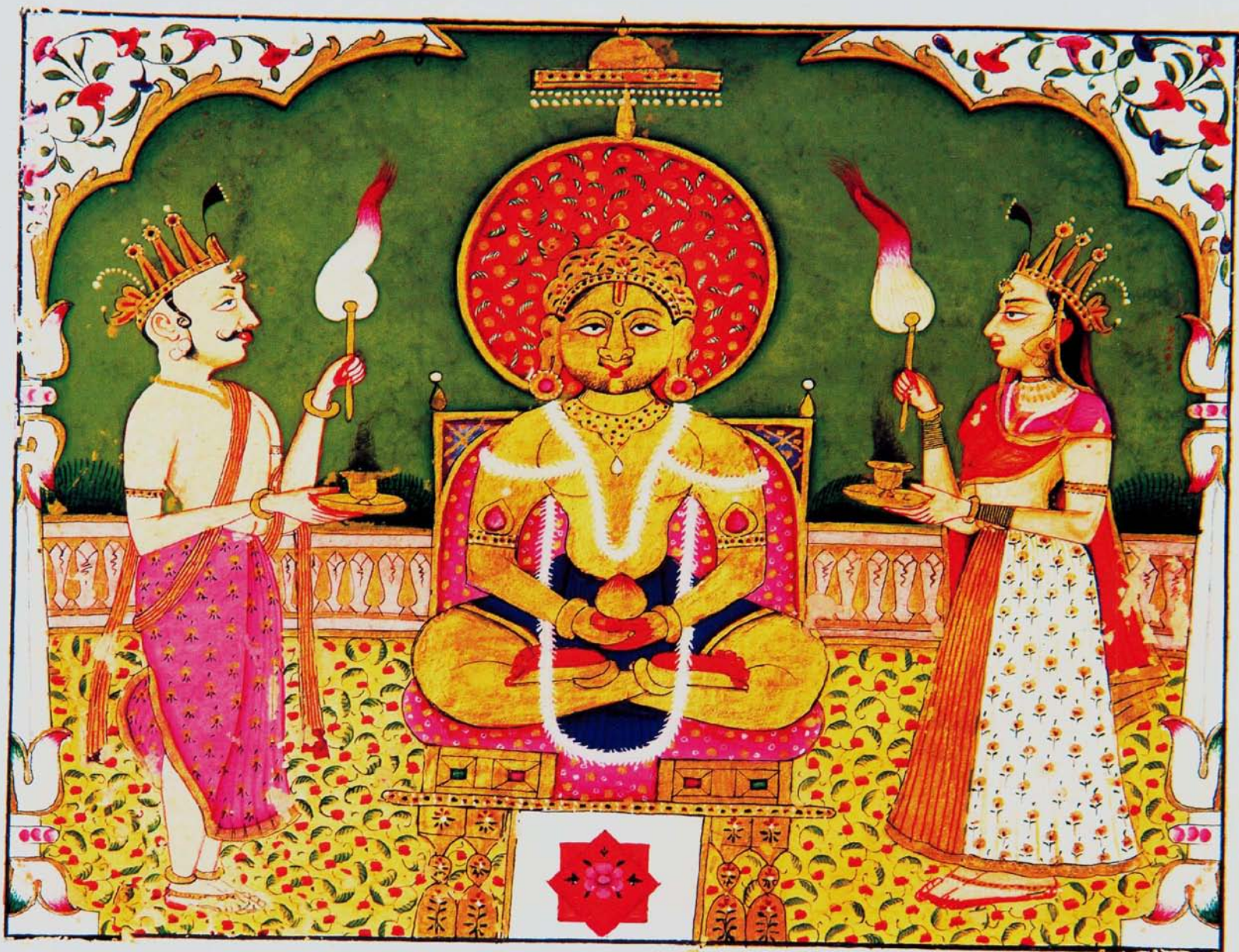
અર્થ : કેટલાક વંદનની વૃત્તિ વડે, પૂજનની વૃત્તિ વડે, સત્કારની વૃત્તિ વડે, સન્માનની વૃત્તિ વડે, નહિ સાંભળેલને સાંભળીશું, વ્યાકરણને પુછીશું, કેટલાક જિનભક્તિથી ‘એ ધર્મ છે’ એ પ્રમાણે કેટલાક ‘આ આચાર છે’ એ પ્રમાણે કેટલાક (દેવો પ્રભુ પાસે ચાલ્યા).

એ આલાવાની ટીકામાં અર્થ ક્યો છે. તથા પ્રભુજીનો યોગ ન મલે, તો પ્રભુની સ્થાપના તે પણ પ્રભુ સમાન છે. જે શ્રી અરિહતને વાંદવાનું ફલ સૂત્રે કહ્યું છે -

“હિયાપ સુહાપ નિસ્સેસાપ અણુગામિયત્તાપ ॥”

અર્થ : હિતને માટે, સુખને માટે, મોક્ષને માટે અને (ભવો-ભવ) અનુસરવા માટે (સુખી કરવા માટે).

એ ફલ બોલાવ્યો છે.

અને, જિન-પ્રતિમાને વાંદવાનું ફલ પણ એહી જ આલાવે કહ્યું છે તથા સાધુને અધિકારે મહાવ્રત પાલવાનું ફલ પણ એહી જ કહ્યું. એમ સૂત્રે અનેક અધિકાર કહ્યા છે, તે માટે પ્રભુના રૂપને પૂજવાનો મોટો લાભ છે.

કોઈ દ્રવ્ય-હિંસા દેખીને ભય પામે, તેણે ઉપયોગ દેવો જે- સૂત્રે પર-જીવની દયાનું ફલ શાતાવેદની કહી છે અને આપણો આત્મા જ્ઞાનાદિક ગુણો જોડીયે તો ભાવદયા થાય, તે મોક્ષ-હેતુ છે.

અને, ભાવ-હિંસા તે હિંસા છે તથા દ્રવ્ય-હિંસા તે ભાવ-હિંસાનું કારણ છે, પરંતુ હિંસા નહીં.

ઈહાં શ્રી ભાષ્યકારનું વચન લખે છે -

“एवमहिंसाभावो, जीवघणं ति न य तं जओऽभिहियं ।

सत्त्वोवहयमजीवं, न य जीवघणं ति तो हिंसा ॥ १ ॥ (वि.भा.गा.१७६२)

नत्वेवं सति लोकस्यातीवपृथिव्यादिजीवघनत्वादहिंसाऽभावः ।

संयतैरपि अहिंसाव्रतमिति निर्वाहयितुमशक्यमिति ॥”

અર્થ : શંકા - આ પ્રમાણે (લોક) જીવોથી ઘન (વ્યાપ્ત) છે માટે અહિંસા-વ્રતનો સર્વથા અભાવ થઈ જશે.

સમાધાન - તે પ્રમાણે નથી. કારણ કે કહેવામાં આવ્યું છે કે ‘શસ્ત્રથી હણાયેલ (પૃથ્વીકાયાદિ) અજીવ છે. (લોક) જીવથી વ્યાપ્ત છે- એટલા માત્રથી હિંસા સંભવતી નથી.’

ખરેખર, આ પ્રમાણે હોતે છતે પૃથ્વીકાયાદિ જીવોથી લોકનું અતિશય વ્યાપ્તપણું હોવાથી અહિંસાનો તો અભાવ જ થઈ જશે. વળી, સંયમીઓ વડે પણ આ પ્રમાણે અહિંસા-વ્રતનું પાલન કરવું અશક્ય થઈ જશે.

માટે, પાંચ થાવર-બાદરની બહુલતાયે સાધુને પણ આહાર, વિહાર, વંદન, વિનય, વૈયાવચ્ચાદિક કરતાં અહિંસા-વ્રત કેમ રહે ? ત્યાં, કહે છે -

“जीवाकुले लोके अवश्यमेव जीवघातः संभाव्यते, जीवांश्च धनू कथं हिंसको न स्यादिति ?”

उत्तर-

“न य घायउ त्ति हिंसो, नाघायतो त्ति निच्छियमहिंसो ।

न विरलजीवमहिंसो, न य जीवणं ति तो हिंसो ॥ १ ॥

अहणंतो वि हु हिंसो, दुदुत्तणओ मओ अहिमरो व ।

बाहिंतो न वि हिंसो, सुद्धत्तणओ जहा विज्जो ॥ २ ॥”

ન હિ ‘ઘાતક’ ઇત્યેતાવતા હિંસઃ, ન ઘાત્રપિ નિશ્ચયનયમતેનાહિંસઃ, નાપિ ‘વિરલજીવ’મિત્યેતાવન્માત્રેનાહિંસઃ પુનઃ ।

“असुभो जो परिणामो, सा हिंसा सो उ बाहिरनिमित्तं ।

को वि अवेखिज्ज न वा, जम्हाऽणेगंतियं वज्जं ॥ १ ॥

असुभपरिणामहेऊ, जीवाबाहो त्तितो मया हिंसा ।

जस्स उ न सो निमित्तं, संतो वि न तस्स सा हिंसा ॥ २ ॥

जीवाबाहोऽशुभपरिणामहेतुः तदा हिंसा, यदि अशुभपरिणामहेतुर्न तदा हिंसा नेति ।

सद्वादजो रङ्गला, न वीयमोहस्स भावसुद्धीओ ।

जह तह जीवाबाहो, न सुद्धमणसो विहिंसाए ॥ ३ ॥” इति ॥ (वि.भा.गा.१७६३-६४-६६-६७-६८)

અર્થ : શંકા - જીવોથી આકુલ એવા આ લોકમાં અવશ્ય જીવ-ઘાતની સંભાવના છે અને જીવોને હણતા(કોઈ)

કેવી રીતે હિંસક ન થાય ?

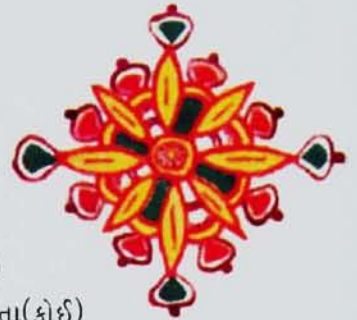
જવાબ : મૂળ - ફક્ત ઘાતક હોવા માત્રથી (કોઈ) હિંસક નથી બનતો અથવા અઘાતક હોવા છતાં નિશ્ચયનયથી (કોઈ) અહિંસક નથી બનતો. વળી, અલ્પ જીવ જ છે-એટલા માત્રથી (કોઈ) અહિંસક નથી બનતો અને ઘણા જીવ છે-એટલા માત્રથી (કોઈ) હિંસક નથી બનતો. ન હણવા છતાં પણ (અધ્યવસાયના) દુષ્ટપણાને કારણે હિંસક છે, જેમકે-જલ્લાદ અને બાધા(પીડા) પહોંચાડવા છતાં (અધ્યવસાયના) શુદ્ધપણા વડે કરીને હિંસક નથી. જેમકે, વૈદ.

ટીકા : ઘાતક હોવા માત્રથી કોઈ હિંસક નથી અને નિશ્ચયનયના મતથી ન હણવા માત્રથી કોઈ અહિંસક નથી. વળી, ‘થોડા જ જીવ છે’- એટલા માત્રથી પણ કોઈ અહિંસક નથી.

જે અશુભ અધ્યવસાય(પરિણામ) છે-તે જ હિંસા છે. તે(પરિણામ)નું નિમિત્ત બાહ્ય હિંસા છે અથવા કોઈ વળી અશુભ પરિણામ (બાહ્ય હિંસારૂપ નિમિત્તની પણ) અપેક્ષા રાખતા નથી, કારણ કે બાહ્ય નિમિત્ત અનેકાંતિક(વૈકલ્પિક) છે.

મૂળ : અશુભ-પરિણામના હેતુભૂત જીવઘાત છે, તો તે હિંસા કહેવાય છે જેને તે(અશુભ અધ્યવસાય) નથી, તેને (જીવઘાતરૂપી) નિમિત્ત હોવા છતાં તે હિંસા(રૂપ) નથી.

ટીકા : જે વખતે જીવને અપાતી બાધા(પીડા) અશુભ પરિણામની હેતુ છે તે વખતે (તે) હિંસા છે અને જે વખતે અશુભ અધ્યવસાયની હેતુ નથી, તે વખતે (તે) હિંસા નથી.

મૂળ : વીતમોહ(વીતરાગ)ને ભાવની શુદ્ધિ હોવાથી જેવી રીતે શબ્દાદિક (વિષયો તેમને) રતિ(પ્રીતિ)રૂપી ફળના જનક થતા નથી, તેવી જ રીતે શુદ્ધ મનવાળાની જીવને અપાતી પીડા, તે પણ હિંસાને માટે નથી. આગમપ્રમાણોં દ્રવ્ય-હિંસા, તે કારણરૂપ છે. તે વિષય-કષાયના અર્થાંને હિંસા છે પરંતુ જિન-ગુણનું બહુમાન કરનારને જિન-પૂજા કાલેં પુષ્પાદિકની હિંસા, તે હિંસાનું કારણ નથી.

શ્રી ભગવતીસૂત્રેં પણ ક્રિયાને અધિકારેં એમ જ કહ્યું છે-

‘વનસ્પતિ હણવાના પચ્ચક્રખાણીને પૃથ્વી ખોદતાં થકાં વનસ્પતિ હણાય તો પચ્ચક્રખાણ ભાંગે નહીં.’

તો, જિન-પૂજા એ જિન-સ્વરૂપ અવલંબન કરતાં આત્મ-ગુણ નિર્મલ કરે. ગુણીને સ્મરણેં અનેક ગુણી થયા છે.

તે માટે, મુનિને અનુમોદવા યોગ્ય ‘જિન-ભક્તિ’. રાયપ્પસેણી સૂત્રેં સૂર્યાભે નાટક કર્યું, પરંતુ ગૌતમાદિક શ્રમણ ગણેં દીહું તે સજ્જાય જેટલો લાભ હતો તો તે સ્થાનકેં બેઠા રહ્યા. તેથી ‘જિન-ભક્તિ’ તે મોક્ષ-સાધન છે.

એમ, જે પ્રાણી જિનના રૂપનેં અર્ચે-પૂજે તે સર્વ દેવમાં ચંદ્રમા સમાન શ્રી અરિહંત દેવ, તેહની પ્રભુતા-પૂર્ણાનંદમય સંપદા પામે. એવું પરમાનંદનું કારણ શ્રી શીતલનાથ પ્રભુનું સેવન છે, તે સર્વ જીવ કરો અને સ્તુતિ-કર્તા પણ ‘દેવચંદ્ર’ છે, તેણે પોતાનું નામ પણ સૂચવ્યું.

એ શીતલ પ્રભુ અનંત-ગુણી છે પરંતુ ભદ્રકપણાયેં જે જે ગુણ જાણ્યા, તે તે ગુણની સ્તવના કરવી.

॥ इति एकादशगाथायः ॥ ११ ॥

॥ इति दशम श्री शीतलनाथजिनं स्तवनम् ॥ १० ॥

દશમા સ્તવનનો સાર...

આ સ્તવનમાં જૈન-દર્શનમાન્ય ઈશ્વર-તત્ત્વનું વિશદ સ્વરૂપ બતાવવામાં આવ્યું છે. શ્રી જિનેશ્વર પરમાત્મા જ સમગ્ર વિશ્વમાં રાજા-મહારાજા છે. તેમનામાં રહેલી પ્રભુતા અનંત, નિર્મળ, વિશુદ્ધ, સંપૂર્ણ છે.

પ્રભુના કેવળજ્ઞાનાદિ અનંત ગુણોની અનંતતા કોઈથી પણ જાણી શકાય કે માપી શકાય તેવી નથી. પ્રભુના અસંખ્ય-પ્રદેશરૂપ ખજાનામાં અનંત ગુણ-પર્યાયરૂપ અનંત અક્ષય સંપત્તિ રહેલી છે.

કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શનની અનંતતા : જગતના સર્વ (જીવ-અજીવ) દ્રવ્યોના સર્વ પ્રદેશોમાં રહેલા સર્વ ગુણ-પર્યાયોના ત્રિકાળવર્તી પરિણામોને એકીસાથે જાણવા અને જોવાનો સ્વભાવ કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શનનો છે.

ચારિત્ર-ગુણની અનંતતા : સંયમ-શ્રેણી દ્વારા ચારિત્રની અનંતતા આ પ્રમાણે વિચારી શકાય છે, નિવારણ થયેલા ચારિત્ર-ગુણના પર્યાય-અવિભાગ એ સર્વ જીવ કરતાં અનંત-ગુણ છે, તેની એક ‘વર્ગણા’ થાય છે. એવી અસંખ્યાતી વર્ગણાઓનો એક ‘સ્પર્ધક’ થાય છે અને એવા અસંખ્યાત સ્પર્ધકોનું એક ‘સંયમ-સ્થાનક’ થાય છે અને તે સહુથી ‘જઘન્ય’ પ્રથમ સંયમ-સ્થાનક કહેવાય છે. ત્યાર પછી ષટ્-ગુણ હાનિ-વૃદ્ધિની અપેક્ષાએ અસંખ્ય-ગુણા સંયમ-સ્થાનકો થાય છે ત્યારે ‘સર્વોત્કૃષ્ટ’ સંયમ-સ્થાનકો બને છે. તેનું વિસ્તૃત સ્વરૂપ ‘વ્યવહારભાષ્ય’ આદિ ગ્રંથોથી સમજી લેવું.

દાન, લાભ, ભોગ, ઉપભોગ અને વીર્ય, ગુણની અનંતતા પણ આ પ્રમાણે જ સમજવી. જેમ કે -

વીર્ય-ગુણ જ્ઞાનાદિ સર્વ ગુણોને જાણવાની પ્રવૃત્તિમાં પ્રેરણા આપે છે, ચારિત્ર-ગુણ સ્થિરતાને સહાય કરે છે, આ રીતે અનંત ગુણો પરસ્પર અનંત દાન કરે છે, તે દાન-ગુણની અનંતતા સમજવી. અને પરસ્પર એકબીજાથી જે સહાય પ્રાપ્ત થાય છે, તે લાભ-ગુણની અનંતતા છે.

એક વાર ભોગવાય તેને ભોગ કહેવાય છે. પરમાત્મા અનંતા પર્યાયનો ભોગ કરતા હોવાથી તે ભોગ-ગુણની અનંતતા છે. અને જ્ઞાનાદિ ગુણનો વારંવાર ઉપભોગ કરતા હોવાથી તે ઉપભોગ-ગુણની અનંતતા છે.

અવ્યાબાધ સુખ(આનંદ)ની અનંતતા, નિર્મળતા અને પૂર્ણતાનું સ્વરૂપ ઈન્દ્રિય-ગોચર નથી, પ્રભુના જેવો શુદ્ધ આત્મા જ તેનો જ્ઞાતા અને ભોક્તા બની શકે છે.

અરિહંત પરમાત્માની આજ્ઞા-ઈશ્વરતા પણ અનંત છે. જગતના સર્વ પદાર્થોની પ્રવૃત્તિ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવની અપેક્ષાએ ચાર પ્રકારે થાય છે. પ્રભુનું કેવલજ્ઞાન પણ એ જ રીતે ચાર પ્રકારે પ્રવર્તે છે. એ જ પ્રભુની મહાન રાજ-નીતિ છે. વિશ્વનો કોઈ પણ પદાર્થ તેનું ઉલ્લંઘન કરી શક્તો નથી.

આવી અનુપમ, અનંત, અપાર સંપત્તિની પ્રાપ્તિ પરમ કરુણા-નિધાન પરમેશ્વરનાં નામ-સ્મરણ અને (દ્રવ્ય-ભાવ) પૂજન દ્વારા થઈ શકે છે, તેથી શુદ્ધ-આશયપૂર્વક નિરાશંસભાવે પ્રભુનું સ્મરણ અને પૂજન કરવું જોઈએ. દ્રવ્ય-પૂજા પણ ભાવ-પૂજાને ઉત્પન્ન કરનાર હોવાથી આદરણીય છે. પ્રભુના વિરહમાં પ્રભુ-પ્રતિમાનું પૂજન કરવાનું શાસ્ત્રીય વિધાન છે, કેમકે જિન-પ્રતિમાને શાસ્ત્રોમાં જિન સમાન માની છે.

જિનાગમોમાં પ્રભુ-વંદનનું, પ્રતિમા-પૂજનનું કે મહાવ્રત(સંયમ) પાલનનું જે હિત, સુખ અને મોક્ષરૂપ ફળ બતાવ્યું છે તે એકસરખું છે. માટે દ્રવ્ય-પૂજા પણ શુદ્ધતાપૂર્વક અવશ્ય કરવી જોઈએ, જેથી આત્મામાં સમ્યગ્-દર્શનાદિ ગુણોની પ્રાપ્તિ તથા વૃદ્ધિ થાય. દ્રવ્ય-પૂજામાં થતી સ્થાવરની હિંસા એ ભાવ-હિંસા નથી. કારણ કે આત્મ-ગુણની વૃદ્ધિરૂપ ભાવ-દયાનુ તે કારણ છે અને ભાવ-દયા એ મોક્ષનું કારણ છે.

જિનાગમોમાં દ્રવ્ય-હિંસાને ભાવ-હિંસાનું કારણ માન્યું છે, તે વિષય-કષાયના અર્થે થતી હિંસા છે. પરંતુ પ્રભુ-ગુણનું બહુમાન કરનાર વ્યક્તિને પુષ્પ-પૂજા વખતે થતી સ્વરૂપ-હિંસા એ ભાવ-હિંસાનું કારણ ન હોવાથી અનુબંધ-હિંસા નથી. માટે આત્માર્થીઓએ પ્રભુ-પૂજા ભાવોલ્લાસપૂર્વક કરવી જોઈએ.

આત્મ-સાધનાનું પ્રથમ સોપાન પ્રભુ-પૂજા છે, તેનાથી ત્રણે યોગની સ્થિરતા થાય છે. ત્યાર પછી અનુક્રમે સ્તોત્રપૂજા, જાપ, ધ્યાન અને લય અવસ્થા પ્રાપ્ત થાય છે અને તેના સતત અભ્યાસથી અનુક્રમે આત્મ-તત્ત્વનો અનુભવ અર્થાત્ સાક્ષાત્કાર થાય છે.

દસવેં સ્તવન કા સાર...

इस स्तवन में जैनदर्शन मान्य ईश्वर-तत्त्व का विशद स्वरूप बताया गया है । श्री जिनेश्वर परमात्मा ही समग्र विश्व के राजा-महाराजा हैं । उनमें रही हुई प्रभुता अनन्त, निर्मल, विशुद्ध एवं सम्पूर्ण है ।

प्रभु के केवलज्ञानादि अनन्त गुणों की अनन्तता किसी के द्वारा जानी या मापी नहीं सकती। प्रभु के असंख्य प्रदेशरूप खजाने में अनन्त गुण-पर्यायरूप अनन्त अक्षय सम्पत्ति रही हुई है ।

केवलज्ञान और केवलदर्शन की अनन्तता : जगत के सब (जीव-अजीव) द्रव्यों के सर्व प्रदेशों में रहे हुए सर्व गुण-पर्यायों के त्रिकालवर्ती परिणामों को एकसाथ जानने और देखने का स्वभाव केवलज्ञान और केवलदर्शन का है ।

चारित्र्यगुण की अनन्तता : संयमश्रेणी के द्वारा चारित्र्य की अनन्तता इस प्रकार समझी जा सकती है – निरावरण हुए चारित्र्यगुण के पर्याय-अविभाग सर्व जीव की अपेक्षा अनन्त गुण हैं, उसकी एक ‘वर्गणा’ होती है । ऐसी असंख्यात वर्गणाओं का एक ‘स्पर्धक’ होता है । ऐसे असंख्यात स्पर्धकों का एक ‘संयम-स्थानक’ होता है, यह सबसे जघन्य प्रथम संयमस्थानक कहा जाता है । इसके पश्चात् षड्गुण हानि-वृद्धि की अपेक्षा से असंख्यगुण संयमस्थानक होते हैं, तब सर्वोत्कृष्ट संयमस्थानक होता है । इसका विस्तृत स्वरूप ‘व्यवहारभाष्य’ आदि ग्रन्थों से जानना चाहिए ।

दान, लाभ, भोग, उपभोग और वीर्य गुण की अनन्तता भी इसी तरह जाननी चाहिए । जैसे कि –

वीर्य गुण ज्ञानादि सर्व गुणों को जानने की प्रवृत्ति में प्रेरक बनता है, चारित्र्य गुण स्थिरता का सहायक होता है । इस प्रकार अनन्त गुण परस्पर अनन्त दान करते हैं, यह दान-गुण की अनन्तता जाननी चाहिए ।

परस्पर एक दूसरे से जो सहायता प्राप्त होती है वह लाभ गुण की अनन्तता है । एक बार भोगा जाय उसे भोग कहते हैं । परमात्मा अनन्त पर्यायों के भोक्ता हैं, यह भोग-गुण की अनन्तता है ।

ज्ञानादि गुण का बार-बार उपभोग करना, उपभोगगुण की अनन्तता है । अव्याबाध सुख (आनन्द) की अनन्तता निर्मलता और पूर्णता का स्वरूप इन्द्रियगोचर नहीं है । प्रभु जैसा शुद्ध आत्मा ही उसका ज्ञाता एवं भोक्ता बन सकता है ।

अरिहन्त परमात्मा की आज्ञा-ईश्वरता भी अनन्त है । जगत के सब पदार्थों की प्रवृत्ति द्रव्य, क्षेत्र, काल और भाव की अपेक्षा से चार प्रकार की होती है । प्रभु का केवलज्ञान भी इसी तरह चार रूप में प्रवृत्ति करता है, यही प्रभु की महान् राजनीति है । विश्व का कोई भी पदार्थ उसका उल्लंघन नहीं कर सकता ।

ऐसी અનુપમ અનન્ત અપાર સમ્પત્તિ કી પ્રાપ્તિ પરમ કરુણાનિધાન પરમેશ્વર કે નામ- સ્મરણ ઓર દ્રવ્ય-ભાવપૂજન દ્વારા હો સકતી હૈ । અતઃ શુદ્ધ આશયપૂર્વક નિરાશંસ ભાવ સે પ્રભુ કા સ્મરણ ઓર પૂજન કરના ચાહિયે । દ્રવ્ય-પૂજા ભી ભાવપૂજા કા કારણ હોને સે આદરણીય હૈ ।

પ્રભુ કે વિરહ મેં પ્રભુ પ્રતિમા કા પૂજન કરના શાસ્ત્રીય વિધાન હૈ ક્યોંકિ જિનપ્રતિમા કો શાસ્ત્રોં મેં જિન સમાન માના હૈં ।

जिनागमों में प्रभुवन्दन, प्रतिमापूजन, महाव्रत संयमपालन का जो हित, सुख और मोक्षरूप फल बताया है, वह एक समान है । अतः द्रव्यपूजा भी शुद्धतापूर्वक अवश्य करनी चाहिए जिससे आत्मा में सम्यग्दर्शनादि गुणों की प्राप्ति और वृद्धि हो ।

द्रव्य पूजा में होनेवाली स्थावर की हिंसा भावहिंसा नहीं है क्योंकि आत्मगुण की वृद्धिरूप भावदया का वह कारण है और भावदया मोक्ष का कारण है ।

जिनागमों में द्रव्य-हिंसा को भावहिंसा का कारण माना है वह विषय-कषाय के लिए होनेवाली हिंसा है । परन्तु प्रभु गुण का बहुमान करनेवाले व्यक्ति को पुष्पपूजा के समय होनेवाली स्वरूपहिंसा भावहिंसा का कारण न होने से अनुबंधहिंसा नहीं है । अतः आत्मार्थियों को भावोल्लासपूर्वक प्रभुपूजा करनी चाहिए ।

आत्मसाधना का प्रथम सोपान प्रभुपूजा है, इससे तीनों योगों की स्थिरता होती है । इसके पश्चात् अनुक्रम से स्तोत्रपूजा, जाप, ध्यान और लय अवस्था प्राप्त होती है । इसके सतत अभ्यास से क्रमशः आत्मतत्त्व का अनुभव अर्थात् साक्षात्कार होता है ।

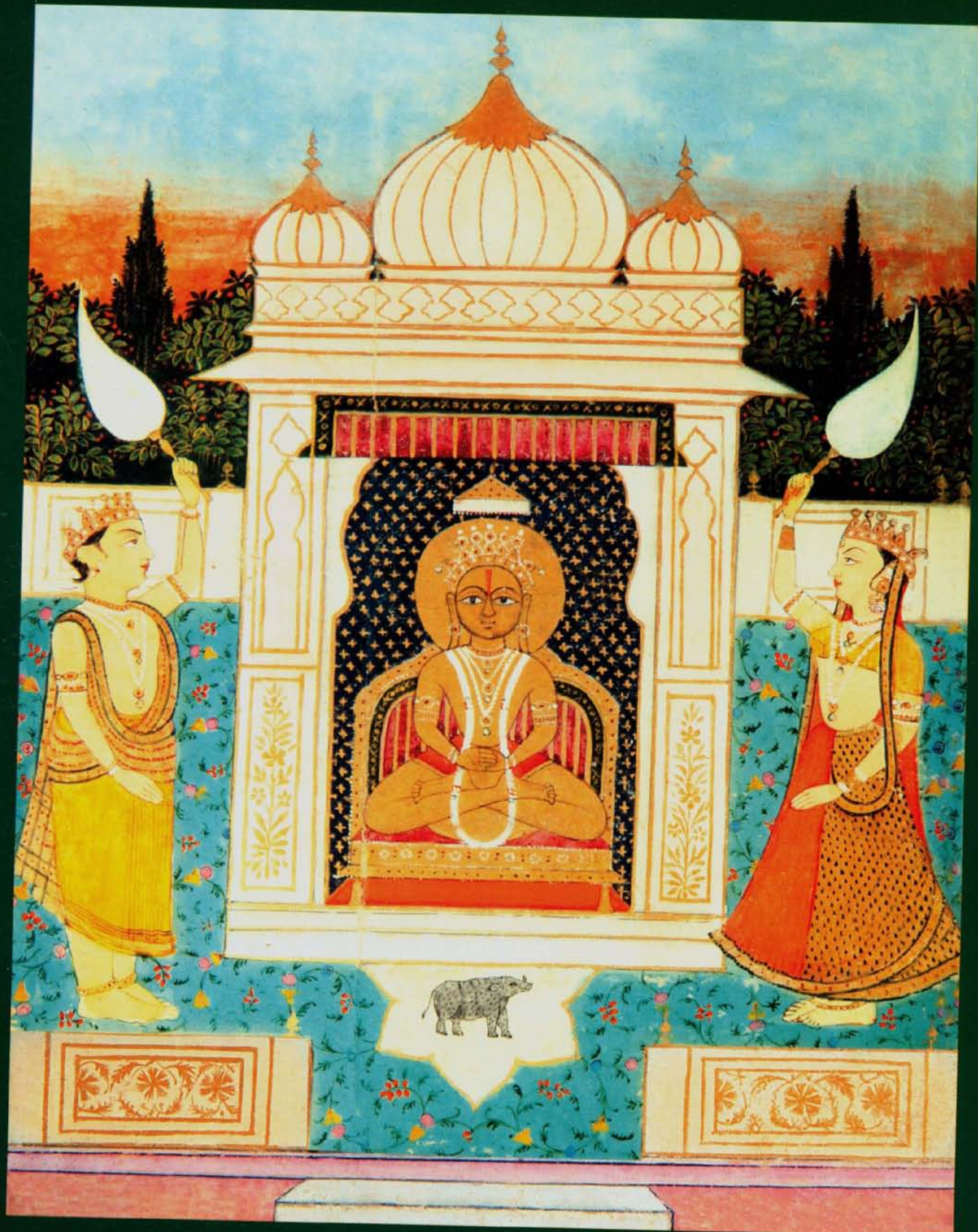
स्तवनमां आपेला चित्रोनुं विवरण

१०(१) श्री शीतलनाथ भगवान

१०(२) सूरिमंत्र पट - शुद्धाशय साथे सूरिमंत्रना जप करवाथी अवश्य अनंत अव्याबाध सुभनी प्राप्ति थाय छे. जुओ गाथा-६

१०(३) श्री शीतलनाथ भगवान - प्रभु आलंबन द्वारा भेमना गुणोनी अनंतता ज्ञाणी शक्य छे.

अथ एकादश श्री श्रेयांसजिन स्तवनम्

॥ प्राणी बाणी जिनतणी, तुमे धारो चित्त मझार रे – ए देशी ॥

श्री श्रेयांस प्रभु तणो,
अति अब्दुत सहजानंदरे ।
गुण एकविध त्रिक परिणम्यो,
एम गुण अनंतनो वृंदरे ॥
मुनिचंद जिणंद अमंद दिणंद परें,
नित्य दीपतो सुखकंदरे ॥१॥

અર્થ : શ્રી શ્રેયાંસનાથ પ્રભુ કા સહજાનંદ સ્વરૂપ અત્યંત આશ્ચર્યજનક છે । પ્રભુ કા એક-એક ગુણ ત્રીન પ્રકાર સે પરિણત હોતા છે । પ્રભુ એસે ઓ ગુણ કે 'મણ્ડાર' છે । મુનિયોં મેં ચંદ્ર સમાન ઉજ્જવલ-દૈદીપ્યમાન, સૂર્ય કે સમાન નિત્ય દીપ્તિમાન ઓર સુખ કે કન્દ પ્રભુ સદા અપને સ્વ-ગુણ પરિણમનરૂપ કાર્ય વ્યક્તરૂપ મેં-પ્રકટ રીતિ સે કર રહે છે ।

અર્થ : શ્રી શ્રેયાંસનાથ પ્રભુનું સહજાનંદ સ્વરૂપ અત્યંત આશ્ચર્યજનક છે ! પ્રભુનો એક એક ગુણ ત્રણ પ્રકારે પરિણમે છે, પ્રભુ અનંત ગુણના ભંડાર છે. મુનિઓમાં ચંદ્ર સમાન ઉજ્જવલ-દૈદીપ્યમાન, સૂર્ય પરે નિત્ય દીપ્તિ અને સુખના કંદ એવા પ્રભુ સદા પોતા સ્વગુણ-પર્યાય પરિણમનરૂપ કાર્ય વ્યક્તરૂપે-પ્રગટ રીતે કરી રહ્યા છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : શ્રી શ્રેયાંસ પ્રભુ પરમેશ્વર નિષ્પન્ન-નિરાવરણ સ્વ સ્વરૂપભોગીનો અતિ કેતાં અત્યંત ઉત્કૃષ્ટ, અદ્ભૂત કે આશ્ચર્યકારી, સહજાનંદ કેતાં અકૃત્રિમ-સહજ સ્વભાવનો આનંદ છે.

શ્રી શ્રેયાંસ પ્રભુજી ! તે જીવ દ્રવ્ય છે. સાધન-રત્નત્રયી પરિણમીને સિદ્ધ થયા છે. તે સિદ્ધપણે અસંખ્યાત-પ્રદેશી છે, અનંત-ગુણી અનંત-પર્યાયી છે. તે પ્રભુનો એક એક ગુણ, તે ત્રણ ત્રણ પરિણતિરૂપ છે. સર્વ દ્રવ્યનું અર્થ-ક્રિયાકારીપણું તે ગુણ પરિણતિથી છે તે મધ્યે અસાધારણપણું વિશેષ-ગુણની મુખ્યતાયે છે અને સાધારણ ગુણની પરિણતિ પણ કર્તા-દ્રવ્ય કર્તાને છે. કર્તા કરે તો પ્રવૃત્તે, કર્તા ન કરે તો ન પ્રવૃત્તે.

પાંચ અકર્તા-દ્રવ્યની ગુણ-પરિણતિ સદા પરિણમે છે-એ રીત છે અને જીવ દ્રવ્યની ગુણ-પરિણતિ સિદ્ધ અવસ્થાયે સદા પ્રવર્તે છે પ કારક-ચક્રના વર્તનથી પ્રવૃત્તે છે. તે માટે આત્મ-દ્રવ્યના જ્ઞાનાદિક જે ગુણ છે તે ત્રિવિધે પરિણમે છે.

એ રીતે ત્રિવિધતા તે (૧) કરણ, (૨) કાર્ય અને (૩) ક્રિયા, તે ગુણની તેહી જ ગુણમાં છે. એ ત્રણે પરિણામનો કર્તા તે આત્મા છે. તિહાં, ઉપાદાનપણે પ્રકૃષ્ટ કારણ-તે 'કરણ' અને તે કરણનું ફલ-સાધ્ય-તે 'કાર્ય' તથા તે કરવારૂપ પ્રવૃત્તિ-તે 'ક્રિયા'-કર્તાનો વ્યાપાર તે સિદ્ધ અવસ્થાયે અભેદરૂપ છે.

જેમ જ્ઞાન-ગુણ, તે 'કરણ' જાણવું અને તે જ્ઞાન-ગુણથી જે જ્ઞેય પદાર્થોનું જ્ઞાન થાય તે એનું સાધ્ય-ફલ છે, માટે એ 'કાર્ય' જાણવું તથા તે કાર્ય જાણવાને જે જ્ઞાનની સ્ફુરણા એટલે પ્રવૃત્તિ, તે 'ક્રિયા' જાણવી-એ ત્રણે અભેદ છે.

એ ત્રિવિધ પરિણામ પરિણમ્યા એવા અનંત ગુણના વૃંદ છે, એ શ્રી શ્રેયાંસ પ્રભુના સર્વ ગુણ વ્યક્તપણે સ્વ-કાર્યતાને કરે છે -

ઉક્તં ચ વિશેષાવશ્યકે - ॥

“જં કજ્જ-કારણાં, પજ્જાયા વત્થુણો જઓ તે ય ।

અનેઽણ્ણે ચ મયા તો, કારણ-કજ્જમયણેયં ॥ ૧ ॥” ઇતિ વચનાત્ ॥ (વિ.મા.ગા.૨૧૦૩)

અર્થ : જેથી કાર્ય અને કારણ (બન્ને) વસ્તુના પર્યાયો છે, તેથી જ અન્ય અને અનન્યના વિષયમાં કાર્ય અને કારણની આ ભજના(વિકલ્પતા) કહેવાયી છે. એમ કારણ-કાર્ય-ક્રિયાની અભેદતા પણ છે તથા ભેદતા પણ છે. કાલે અભેદતા છે, સત્ત્વ-પ્રમેયત્વે અભેદતા છે અને સંજ્ઞા-સંખ્યા-લક્ષણે ભેદતા છે. માટે એવી વ્યાખ્યા છે.

‘મુનિચંદ’ કેતાં મુનિ જે ત્રિકાલ અવિષયી તત્ત્વ-રમણી, તે માંહે ચંદ્રમા સમાન અથવા મુનિચંદ-જિહાંદ તે જિન-સામાન્ય કેવલીમાં ચંદ્રમા સમાન, વલી અમંદ કેતાં દૈદીપ્યમાન, દિહાંદ કેતાં સૂર્ય, તેની પરે દીપ્તિ છે તેજ જેનું તથા સુખ-કંદ કેતાં સુખનો સમૂહ છે જેને એહવા શ્રીશ્રેયાંસ-પ્રભુ, તેહના સર્વ ગુણ વ્યક્તપણે સ્વ-કાર્યને કરે છે.

॥ ઇતિ પ્રથમગાથાર્થ : ॥ ૧ ॥

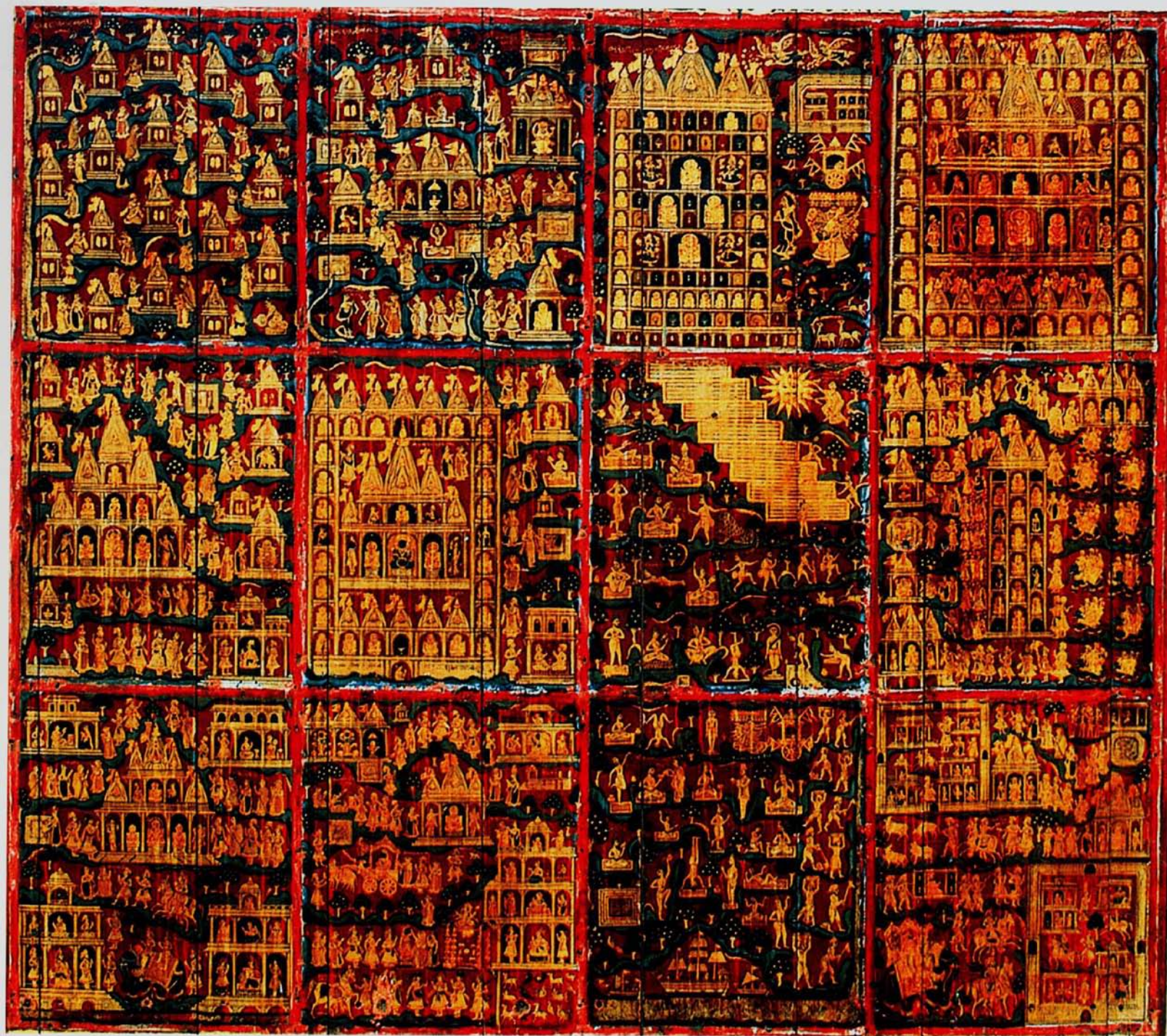
હવે, આત્માના અનંતા ગુણ છે તેમાંહે મુખ્ય ગુણ તે ઉપયોગ છે.

“સવાઓ લલ્હિઓ સાગારોવડત્તસ ઉવવજ્જહ નો અણાગારોવડત્તસ ઇતિ ॥”

અર્થ : સર્વે લલ્હિઓ સાકારોપયોગવાળાને ઉત્પન્ન થાય છે, અનાકારોપયોગવાળાને નહિ. તે ઉપયોગમાં પ્રથમ જ્ઞાન-ગુણ છે માટે પ્રથમ જ્ઞાન-ગુણની ત્રિવિધતા કહે છે.

॥ ઇતિ પ્રશસ્તિ ॥

નિજ જ્ઞાનેં કરી જ્ઞેયનો,
જ્ઞાયક જ્ઞાતા પદ ઈશોરે।
દેસે નિજ દર્શન કરી,
નિજ દૃશ્ય સામાન્ય જગીશોરે॥
મુનિચંદ.॥૨॥

અર્થ : પરમાત્મા અપને કેવલજ્ઞાન ગુણ સે સર્વજ્ઞેય પદાર્થોં કે જ્ઞાયક હૈં । અત એવ વે જ્ઞાતાપદ કે સ્વામી હૈં । કેવલજ્ઞાન કારણ હૈં ઔર સર્વ જ્ઞેય કો જાનના કાર્ય હૈં, કેવલજ્ઞાન કી પ્રવૃત્તિ ક્રિયા હૈં ઔર ડસકે કર્તા પરમાત્મા હૈં ।

દર્શન ગુણ કી ત્રિવિધ પરિણતિ બીં ઇસી તરહ સમજનીં ચાહિયે । નિજ દર્શન (કેવલદર્શન) ગુણ કે દ્વારા પરમાત્મા દેખને યોગ્ય સ્વયં કી સર્વ સામાન્ય સંપદા અસ્તિત્વ, વસ્તુત્વ, દ્રવ્યત્વ, પ્રમેયત્વાદિ કો દેખતે હૈં । ઉપલક્ષણ સે સર્વ દ્રવ્યોં મેં રહે હુએ સામાન્ય સ્વભાવ કો બીં દેખતે હૈં । આત્મા (કર્તા) દર્શનેન (કરણ) દૃશ્યભાવનાં (કાર્ય-સાધ્ય) દર્શન કરોતિ (ક્રિયા) ।

જીવ દ્રવ્ય કી ગુણ પરિણતિ સિદ્ધ અવસ્થા મેં ત્રીન રૂપ મેં પરિણતિ હોતી હૈં અર્થાત્ કરણ, કાર્ય ઔર ક્રિયારૂપ મેં જ્ઞાનાદિ ગુણોં કા પરિણમન હોતા હૈં । યહોં ઉપાદાનરૂપ મેં પ્રકટ કારણ યહ 'કરણ' હૈં । ડસ કરણ કા સાધ્ય (ફલ) યહ કાર્ય હૈં તથા કરને કી પ્રવૃત્તિ યહ ક્રિયા હૈં । જૈસે કિ, કેવલજ્ઞાન ગુણ યહ કરણ હૈં ઔર ડસસે સર્વ જ્ઞેય પદાર્થોં કા વોધ હોના યહ સાધ્ય ફલરૂપ 'કાર્ય' હૈં ઔર જાનને કે લિયે જો વીર્ય કે સહકાર સે જ્ઞાન કી સ્ફુરણા હોતી હૈં વહ પ્રવૃત્તિરૂપ 'ક્રિયા' હૈં ।

અર્થ : પરમાત્મા પોતાના કેવલજ્ઞાન ગુણથી સર્વ જ્ઞેય પદાર્થોના જ્ઞાયક છે તેથી તે જ્ઞાતા-પદના સ્વામી છે. કેવલજ્ઞાન-એ કારણ છે, સર્વ જ્ઞેયને જાણવું-એ કાર્ય છે, કેવલજ્ઞાનની પ્રવૃત્તિ-એ ક્રિયા છે અને તેના કર્તા-પરમાત્મા છે.

દર્શન-ગુણની ત્રિવિધ પરિણતિ પણ આ પ્રમાણે જ સમજવી. જિનદર્શન-કેવલદર્શન ગુણ દ્વારા જોવા યોગ્ય પોતાની સર્વ સામાન્ય સંપદા અસ્તિત્વ-વસ્તુત્વ-દ્રવ્યત્વ-પ્રમેયત્વાદિને જુએ છે. ઉપલક્ષણથી સર્વ દ્રવ્યોમાં રહેલા સામાન્ય સ્વભાવને પણ દેખે છે. આત્મા (કર્તા) દર્શનેન (કરણ) દૃશ્યભાવનાં (કાર્ય-સાધ્ય) દર્શન કરોતિ (ક્રિયા).

જીવ દ્રવ્યની ગુણ-પરિણતિ સિદ્ધ અવસ્થામાં ત્રણે પ્રકારે પરિણમે છે અર્થાત્ કરણ, કાર્ય અને ક્રિયારૂપે જ્ઞાનાદિ ગુણોનું પરિણમન થાય છે. અહીં ઉપાદાનરૂપે પ્રકૃષ્ટ કારણ-તે 'કરણ' છે, તે કરણનું છે. જેમકે, કેવલજ્ઞાન ગુણ-તે 'કરણ' છે અને તેનાથી સર્વ જાણવા માટે જે વીર્યના સહકારથી જ્ઞાનની સ્ફુરણ થાય-તે સાધ્ય(ફળ)-એ 'કાર્ય' છે તથા કરવાની પ્રવૃત્તિ-તે 'ક્રિયા' જ્ઞેય પદાર્થોનો બોધ થાય-તે સાધ્ય (ફળ)રૂપ 'કાર્ય' છે અને પ્રવૃત્તિરૂપ 'ક્રિયા' છે.

સ્વો. બાહ્યવબોધ : લોકલોકમાં જે વર્તમાન છે તથા તથા પરના ભાવ-પ્રમેયત્વપણા, માટે તે 'જ્ઞેય' છે એટલે પ્રદેશ નિષ્ઠિત અનંત જ્ઞાન-ગુણ છે. અતીત કાલેં હતું અને આગમીક કાલેં થાશે તે સર્વ પોતાના જાણવા યોગ્ય છે. તેહનું જાણવું, તે આત્માના અસંખ્યાત-

તે જ્ઞાન આત્માનો સ્વ-ધર્મ છે, સર્વ વિશેષનો જાણંગ છે. તેથી નિજ કેતાં પોતાના જ્ઞાન-ગુણો કરીને જાણે એટલે જ્ઞાન છે જાણવારૂપ કાર્યનું કારણ થયું. ઉપાદાન કારણ-કાર્યતા એક સમયે જ છે. અને તે જાણવારૂપ કાર્યની પ્રવૃત્તિ તે વીર્યને સહકારે ક્રિયા થાય છે.

જો ગુણની પ્રવૃત્તિ વિના જાણવારૂપ કાર્ય માનીયેં, તો દર્શનોપયોગ-કાલેં જ્ઞાન-ગુણનું નિરાવરણપણું છતું છે પણ ક્રિયા વિના ઉપયોગ નથી. તે માટે કારણભૂત જ્ઞાનેં કરી સર્વ જ્ઞેયને જાણો છો એટલે પોતાના જ્ઞાન-ગુણોં કરી સર્વ જ્ઞેયકના જ્ઞાયક કેતાં જાણનાર છો.

તેથી હે પ્રભુ ! તમે જાણંગપણા, માટે જ્ઞાતા-પદના ઈશ છો-સ્વામી છો. જ્ઞાનમયી છો-સર્વ જાણ છો, તેથી જ્ઞાતા છો.

હવે, દર્શન-ગુણની ત્રિવિધતા કહે છે, હે પ્રભુજી ! તમે પોતાના દર્શન-ગુણોં કરીને નિજ કેતાં પોતાના દૃશ્ય કેતાં દેખવા યોગ્ય, જે સર્વ અસ્તિકાયની સામાન્યતા અસ્તિત્વ-વસ્તુત્વ-દ્રવ્યત્વ-પ્રમેયત્વાદિ-નિત્યત્વ-અનિત્યત્વાદિ સામાન્યપણે જે જગીશ કેતાં સંપદા એટલે આત્માને

વિષે અનંતી સત્ત્વ-દ્રવ્યત્વાદિ સામાન્ય સંપદા છે, તેને દર્શન-ગુણો દેખે.

તે “દર્શનિન દશ્યભાવાનાં દર્શનં કરોતિ આત્મા”

અર્થ : ઈહાં “આત્મા તે દેખણહારો, દર્શન-ગુણો કરણભૂતે, દેખવા યોગ્ય જે પદાર્થ, તે સર્વને દેખે છે.”

એટલે દેખવું-તે ‘કાર્ય’, દર્શનગુણ-તે ‘કારણ’, દર્શનગુણની પ્રવૃત્તિ-તે ‘ક્રિયા’, દેખણહારો આત્મા-તે ‘કર્તા’-એ દર્શન-ગુણનું ત્રિવિધ પરિણમન જાણવું.

॥ इति द्वितीयगाथार्थः ॥ २ ॥

निज रम्ये रमण करो,
प्रभु चारित्रे रमता रामरे।
भोग्य अनंतने भोगवो,
भोगे तेणे भोक्ता स्वामरे॥
मुनिचंद.॥३॥

અર્થ : ચારિત્ર ગુણ કે દ્વારા નિજ (રમ્ય) શુદ્ધાત્મ-પરિણતિ મેં નિરંતર રમણતા કરનેવાલે હોને સે પરમાત્મા રમતેરામ હૈં । યહાં ચારિત્રગુણ ‘કરણ’ હૈ, સ્વાત્મા મેં રમણ ‘કાર્ય’ હૈ ઓર રમણતા ‘ક્રિયા’ હૈ । ઇસી તરહ પ્રભુ ભોગ ગુણ કે દ્વારા ભોગ્યરૂપ આત્મસ્વરૂપ-અનંત જ્ઞાનાદિ ગુણ કો ભોગતે હૈં અતઃ ભોક્તા હૈં । (ભોગ્ય ગુણ કરણ હૈ, ભોગ્ય કાર્ય હૈ ઓર ભોગને કી પ્રવૃત્તિ ક્રિયા હૈ ।)

અર્થ : ચારિત્ર-ગુણ વડે નિજ (રમ્ય) શુદ્ધાત્મ-પરિણતિમાં નિરંતર રમણતા કરનારા હોવાથી પરમાત્મા રમતા-રામ છે. અહીં ચારિત્ર-ગુણ ‘કરણ’ છે, સ્વાત્મામાં રમણ તે ‘કાર્ય’ છે અને રમણતા તે ‘ક્રિયા’ છે. તેમ જ પ્રભુ ભોગ-ગુણ વડે ભોગ્યરૂપ જે આત્મ-સ્વરૂપ, અનંત જ્ઞાનાદિ ગુણો, તેને ભોગવે છે. માટે ‘ભોક્તા’ છે. (ભોગ્ય-ગુણ એ ‘કરણ,’ ભોગવવું ‘કાર્ય’ અને ભોગવવાની પ્રવૃત્તિ તે ‘ક્રિયા’ છે.)

સ્વો. બાહ્યવબોધ : હવે, ચારિત્ર-ગુણની ત્રિવિધ પરિણતિ કહે છે, હે પ્રભુજી ! હે પરમેશ્વર ! હે પરમાનંદ-પૂર્ણાનંદી ! તાહરો અનંત આત્મ-ધર્મ તે તમને રમ્ય છે-રમવા યોગ્ય છે, તે શુદ્ધાત્મ-પરિણતિરૂપ નિજ રમ્ય વિષે તમે રમણ કરો છો.

ચારિત્ર-ગુણો કરીને એટલે ચારિત્ર-ગુણ ‘કરણો’ સ્વ-રમ્યને વિષે જે રમણ, તે રૂપ ‘કાર્ય’ અને ચરણ-ગુણ-પ્રવૃત્તિરૂપ ‘ક્રિયા’, તેને કરો છો. તે માટે હે પ્રભુજી ! તમે રમતા-રામ છો-પોતાના સ્વરૂપમાં રમતા છો. તેથી સ્વરૂપરમણી-સ્વરૂપાનુભવી-સ્વરૂપવિશ્રામી છોજી.

હવે, ભોગ-ગુણની ત્રિવિધતા કહે છે, ભોગ્ય કહેતાં ભોગવવા યોગ્ય જે પ્રગટ આત્મ-સ્વરૂપ, અનંત જ્ઞાનાદિ ગુણ, તેહને તમે ભોગ-ગુણો કરી ભોગવો છો.

તે કેમ ? જે ભોગાંતરાય-કર્મનો ક્ષય તમને પ્રગટ થયો-તે ભોગ-ગુણ, તેણો કરીને તમે પોતાની ભોગ્યયોગ્ય જે અનંત આત્મ-સંપદા તેહને ભોગવો છો. માટે હે સ્વામિનુ ! તમે ‘ભોક્તા’ છો.

જે બીજા જીવ ક્ષયોપશમ-ભોગી પુદ્ગલાદિ અશુદ્ધ પરિણતિને ભોગવે છે, તે તો અશુદ્ધ ભોક્તા છે અને તમે શુદ્ધ ભોક્તા છો.

એટલે ભોગ-ગુણ ‘કરણો’ કરીને નિજ ભોક્તાપણારૂપ ‘કાર્ય’ને કરો છો, ભોગ-ગુણની પ્રવૃત્તિ તે ‘ક્રિયા’ને કરવે કરીને છે.

“अत्ता सहावभोई, ते अ सहावाओ अत्तपरिणामा ॥” इति वाक्यात् ॥

અર્થ : આત્મા સ્વભાવોનો ભોગી છે અને તે સ્વભાવો આત્માના પરિણામો છે.

માટે, ભોક્તા-ગુણના સ્વામી છો.

॥ इति तृतीयगाथार्थः ॥ ३ ॥

દેય દાન નિત દીજતે,
 અતિ દાતા પ્રભુ સ્વયમેવ રે ।
 પાત્ર તુમેં નિજ શક્તિના,
 ગ્રાહક વ્યાપકમય દેવ રે ॥
 મુનિચંદ. ॥૪॥

અર્થ : દાન ગુણ કે દ્વારા આપ સર્વ ગુણોં કો સ્વ-પ્રવૃત્તિ મેં વીર્ય કા સહકારુપ દાન સદા દેતે હૈં, અતઃ હે પ્રભો ! આપ હી સ્વયં દેય, દાન ઓર દાતા હૈ । જિસ ગુણ કો સહકાર મિલા હૈ ઉસે લાભ કી પ્રાપ્તિ હુઈ હૈ । ઈસી તરહ હે દેવ ! આપ નિજ આત્મશક્તિ કે પાત્ર-આધાર હૈં; ઉસ આત્મશક્તિ કે હી આપ ગ્રાહક હૈં ઓર ઉસમેં વ્યાપક હૈં ।

અર્થ : દાન-ગુણ વડે સર્વ ગુણોને સ્વ-પ્રવૃત્તિમાં વીર્યનું સહકારરૂપ દાન સદા આપો છો. માટે હે પ્રભુ ! આપ જ સ્વયં દેય, દાન અને દાતા છો તથા જે ગુણને સહકાર મળ્યો છે, તેને લાભની પ્રાપ્તિ થઈ છે. તેમ જ, હે દેવ ! આપ નિજ આત્મ-શક્તિના પાત્ર-આધાર છો તથા તે આત્મ-શક્તિના જ ગ્રાહક અને તેમાં વ્યાપક છો.

સ્વો. બાલાવબોધ : હવે, દાન-ગુણ જે દાનાંતરાય-કર્મના ક્ષયથી પ્રગટ્યો છે, માટે તે દાન-ગુણ તથા લાભ-ગુણની ત્રિવિધ પરિણતિ કહે છે- ઈહાં દાન તે સિદ્ધતામાં સ્વ-ગુણના પ્રવર્તનને સ્વકીય ક્ષાયિક-વીર્યની સહકારતાનું દેવું તે દાન અને સહકારતાની પ્રાપ્તિ જે ગુણને થઈ-તે લાભ એ રીતે દાન તથા લાભ ગુણ પ્રવર્તે છે.

દેય કહેતાં દેવાયોગ્ય જે ગુણ, તેહને સહકાર-તે દાન. તે દાન નિત્ય કેતાં સદા દીજતે થકે હે પરમેશ્વર ! તુમેં અતિ-દાતા છો-અનંત ગુણને સહકારરૂપ અનંતું દાન દીયો છો. સ્વયમેવ કહેતાં પોતાથી જ પોતાને આપો છો. એટલે, દાન-ગુણ તે ‘કરણ’ અને દાન-ગુણની પ્રવૃત્તિ તે ‘ક્રિયા’ તથા સહકારરૂપ દાન દીધું તે ‘કાર્ય’-એ સર્વનો સ્વામી આત્મા તે દાતા છે.

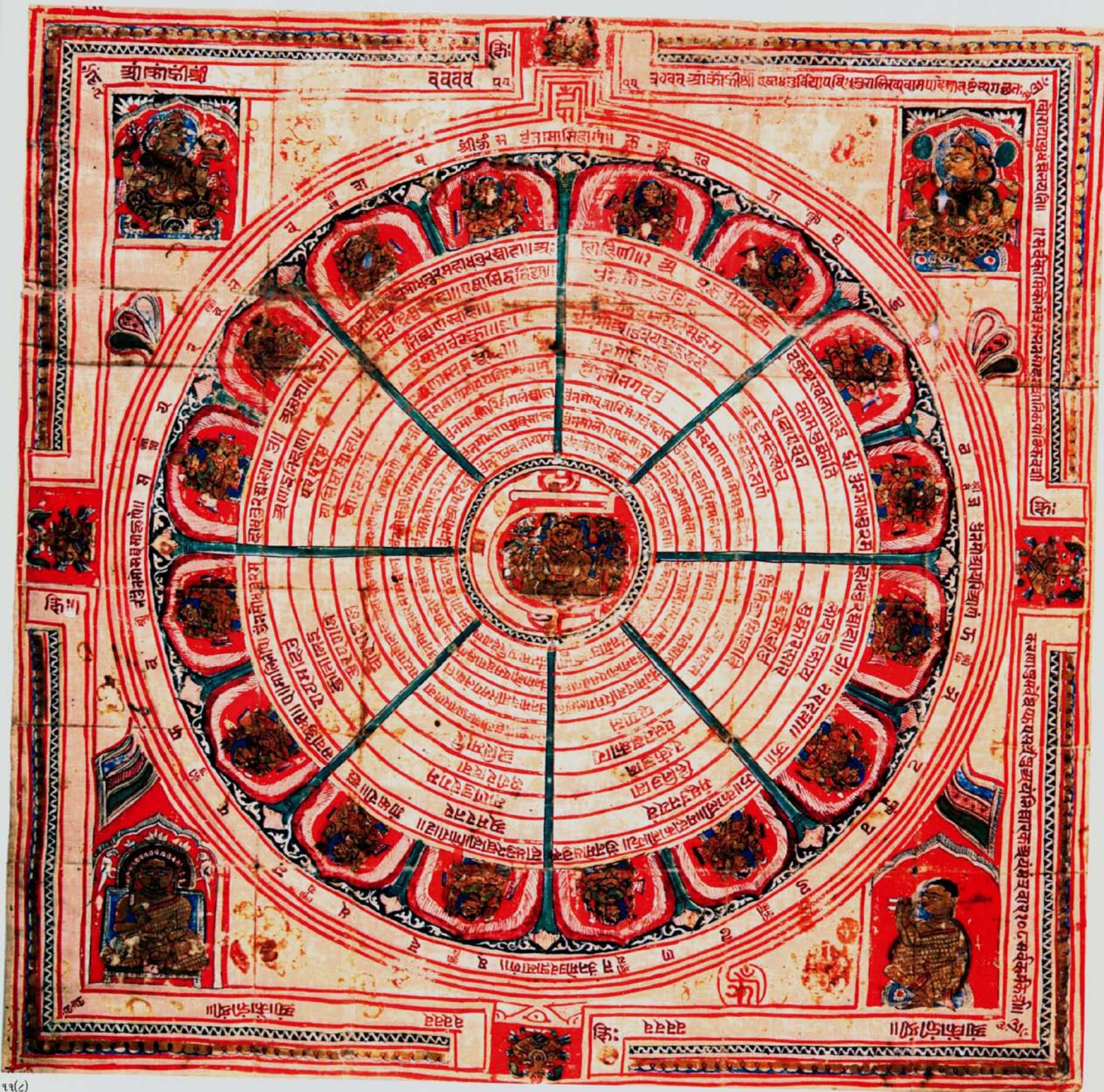
આત્માને એ શુદ્ધ દાન છે તથા શુદ્ધ લાભ છે અને જે પર-ભાવનું દેવું તથા લેવું તે તો વિભાવ છે, તે આત્માને ઘટતો નથી.

વલી, હે સ્વામી ! તુમેં નિજ કહેતાં પોતાની, શક્તિ અનંત ગુણ-પર્યાયરૂપ, તેહના પાત્ર કેતાં આધાર છો તથા તે આત્મ-શક્તિના ગ્રાહક-લેણહાર તુમેં છો અને એ આત્મ-શક્તિના વ્યાપક-તત્ત્વતારૂપ અવસ્થાવંત પણ તમેં જ છો.

॥ ઇતિ ચતુર્થગાયાર્થઃ ॥ ૪ ॥

પરિણામી કારજ તળો,
કર્તા ગુણ કર્ણે નાથરે।
અક્રિય અક્ષય સ્થિતિમયી,
નિકલંક અનંતી આથરે॥
મુનિચંદ.॥૫॥

અર્થ : હે નાથ ! આપ અવ્યાવાધ સુખાદિ ગુણો (કરણ) દ્વારા સુખાનુભવાદિ (કાર્ય) કરતે હો । અતઃ આપ હી ગુણ-કરણ દ્વારા પરિણામી કાર્ય કે કર્તા હો, અન્ય કિસી દ્રવ્ય મેં કર્તૃત્વ ધર્મ નહીં હૈ । ઇસી તરહ આપ અક્રિય-ગમનક્રિયારહિત, અક્ષય સ્થિતિવાલે, નિષ્કલંક-સર્વ કર્મકલંકરહિત ઔર અનન્ત જ્ઞાનાદિ સમ્પત્તિ કે સ્વામી હો ।

અર્થ : હે નાથ ! આપ અવ્યાબાધ-સુખાદિ ગુણો(કરણ) વડે સુખાનુભવાદિ (કાર્ય) કરો છો, માટે આપ જ ગુણ-કરણ વડે પરિણામી-કાર્યના કર્તા છો. પણ બીજા કોઈ દ્રવ્યમાં કર્તૃત્વ-ધર્મ નથી. તેમ જ, આપ અક્રિય-ગમનક્રિયારહિત, અક્ષય સ્થિતિવાળા, નિષ્કલંક-સર્વ કર્મકલંકરહિત અને અનંત જ્ઞાનાદિ સંપત્તિના સ્વામી છો.

સ્વો. બાલાવબોધ : વલી, હે દેવ ! હે પરમેશ્વર ! તમારા અનેક અભિલાષ્ય તથા અનભિલાષ્ય ગુણ સર્વ પ્રાગ્ભાવ થયા તેહની ત્રણ પરિણતિ કહે છે, પારિણામિકપણે જે અવ્યાબાધાદિક અનંતુ કાર્ય તેહના કર્તા છો, ગુણરૂપ કરણો કરીને એટલે ગુણ-તે 'કરણ' અને તે કરણનું જે ફલ-તે 'કાર્ય' તથા ગુણની પ્રવૃત્તિ-તે 'ક્રિયા', એ કરણ-કાર્ય-ક્રિયાના કર્તા હે નાથ ! તમે છો. જે તુમારું સર્વ પારિણામિકપણું તેહના તુમે જ કર્તા છો, બીજા દ્રવ્યમાં કર્તાપણું નથી.

વલી, હે પ્રભુજી ! તમે અક્રિય છો. ક્રિયા તે ચલયોગીપણે છે અને સિદ્ધ તો અચલ છે, તેથી અક્રિય છો.

વલી, હે પ્રભુજી ! તમે અક્ષય-સ્થિતિમયી છો. જે આઉપાની સ્થિતિ, તે તો સંયોગીભાવની છે અને શ્રી સિદ્ધ ભગવંત તે તો સહજ ગુણી છે તેથી અવિનાશી સ્થિતિ તુમારી છે.

વલી, નિકલંક કેતાં સર્વ કર્મ-કલંક રહિત છો તેથી નિરાવરણી એવી જે અનંતી આથ કેતાં સંપદા, તેના તમે ધણી છો.

॥ ઇતિ પદ્મગાથાર્થ : ॥ ૫ ॥

परिणामिक सत्ता तणो,
आविर्भाव विहास निवासरे।
सहज अकृत्रिम अपराश्रयी,
निर्विकल्प ते निःप्रयासरे ॥६॥

अर्थ : परमात्मा अपनी पूर्णरूप से प्रकटित पारिणामिक सत्ता के अनुभव के भण्डार (घर) हैं । इसी तरह वे अपनी सहज, अकृत्रिम (स्वाभाविक), स्वतन्त्र, निर्विकल्प आत्मसत्ता का बिना किसी प्रयत्न के अनुभव करते हैं ।

अर्थ : परमात्मा पोतानी पूर्णपक्षे प्रगटेલી પારિણામિક-સત્તાના અનુભવના ભંડાર(ઘર) છે. તેમ જ પોતાની સહજ અકૃત્રિમ(સ્વાભાવિક) સ્વતંત્ર નિર્વિકલ્પ આત્મ-સત્તાને નિઃપ્રયાસ-પ્રયત્ન વિના જ અનુભવે છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : હવે કદાચિત્ કોઈ કહેશે જે કોઈ ગુણ અધુરો હશે ? માટે તેને પૂર્ણતા કહી દેખાડે છે, પરિણામિકપણું તે સત્તા કહેતાં છતી તેહનો આવિર્ભાવ કહેતાં પ્રગટપણું એટલે પ્રાગૂભાવ તે અનંત ગુણ-પર્યાય નિરાવરણ. સકલ પુદ્ગલ સંગરહિત થવે સંપૂર્ણ સત્તા તિરોભાવી હતી તે પ્રગટ થઈ છે. તે પ્રાગૂભાવી સત્તાના વિલાસના અનુભવનો હે પ્રભુજી ! તું નિવાસ કેતાં ઘર છો-સ્વગુણભોગી છો-સ્વભાવના અનુભવી છો.

વલી, હે પ્રભુ ! તુમ્હે સહજ કેતાં સ્વભાવનો જે મૂલધર્મ તે અકૃત્રિમ તે પણ અપરાશ્રયી કેતાં પર-વસ્તુના આધાર વિના, તે વલી નિર્વિકલ્પ કેતાં મનો-ચિંતના વિના, તે વલી નિઃપ્રયાસ કેતાં પ્રયાસ-ઉદ્યમ વિના જે આત્મ-ધર્મ. તેહનો અનુભવ તે તમે ભોગવો છો.

॥ इति षष्ठगाथाः ॥ ६ ॥

પ્રશ્નુ પ્રશ્નુતા સંપ્રારતાં,
ગાતાં કરતાં ગુણગ્રામરે।
સેવક સાધનતા વેરે,
નિજ સંવર પરિણતિ પામરે॥
મુનિચંદ.॥૭॥

અર્થ : પરમાત્મા કી અનન્ત પ્રભુતા કા સ્મરણ કરને સે તથા ઉચ્ચ સ્વર સે उनके गुण समूह की स्तुति (गान) करने से भक्तसेवक निज संवर-परिणति स्वभाव रमणतारूप आत्मसाधना को प्राप्त करता है अर्थात् अनादि की विभाव परिणतता छोड़कर स्वभाव में मग्न बनता है ।

અર્થ : પરમાત્માની અનંત પ્રભુતાનું સ્મરણ કરવાથી તથા ઉચ્ચ સ્વરે તેમના ગુણ-સમૂહની સ્તુતિ(ગાન) કરવાથી ભક્ત સેવક નિજ સંવર પરિણતિ સ્વભાવ-રમણતારૂપ આત્મ-સાધનાને પ્રાપ્ત કરે છે અર્થાત્ અનાદિની વિભાવ-પરિણમતા તજી સ્વભાવમાં મગ્ન બને છે.

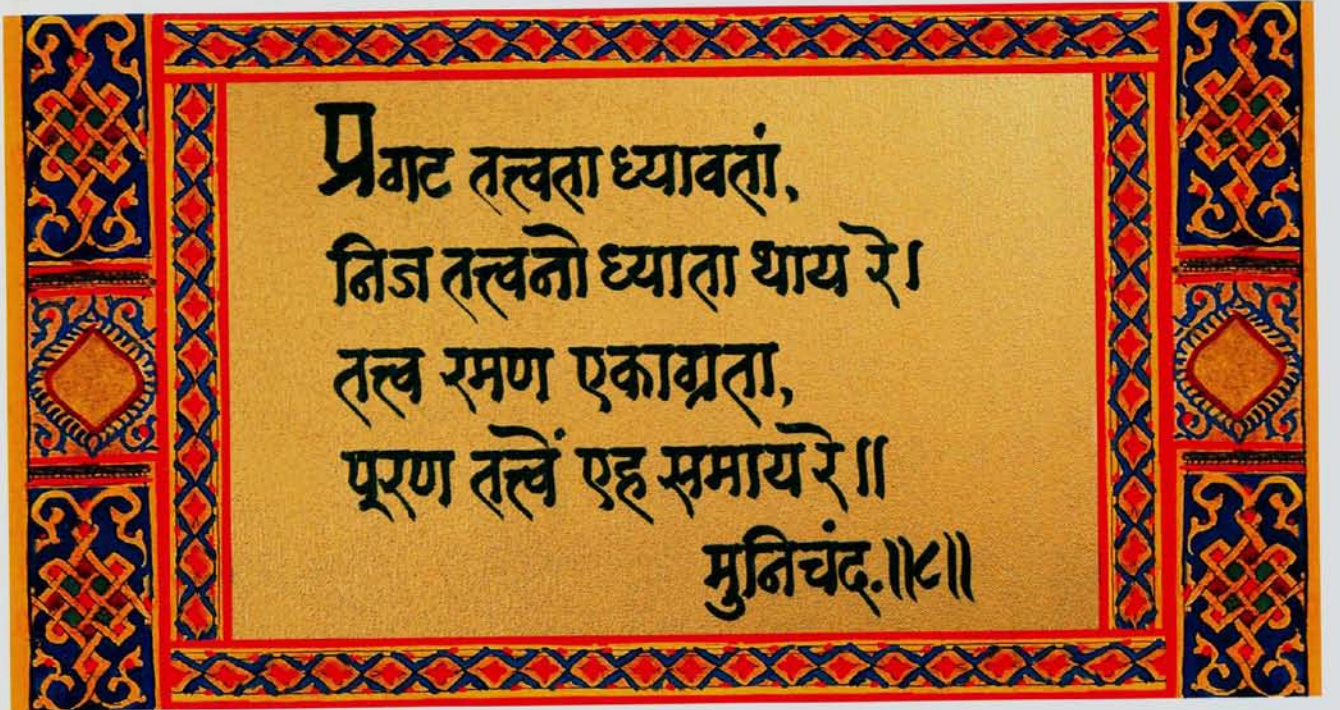
સ્વો. બાહ્યવબોધ : એહવા પ્રભુની સેવનાનું જે ફલ થાય તે કહે છે, પ્રભુ જે શ્રી શ્રેયાંસનાથ નિષ્પન્ન-તત્ત્વી, નિરામયી, નિરાવરણી. તેહની પ્રભુતા અનંત જ્ઞાનમયી-સર્વ સંવરી-અનંતાનંદરૂપ-પરમેશ્વરતા અસહાયતા સર્વ શક્તિ નિરાવરણતા અનંત પર્યાય સ્વકીય કાર્ય-કર્તાપણારૂપ નિઃકર્મતા-નિસંગતા-પ્રભુત્વ-વિભુત્વ-ગ્રાહકત્વ-આધારત્વ-વ્યાપકત્વ-કારકત્વ-કારણત્વ-કાર્યત્વ-ઈત્યાદિ પ્રભુતા-એક એક પ્રદેશો અનંત ગુણ-પર્યાય-પ્રાગૂભાવ-પરિણમનરૂપ સ્વરૂપ-સંપદા.

તેને સંભારતાં-ચિત્તમાં સ્મરણ કરતાં તથા ગાતાં કેતાં સ્વરયોગે ગાવતાં-ગુણનો ગ્રામ-સમૂહ કરતાં થકાં સેવક તત્ત્વ-રુચિ આત્મ-સિદ્ધતાનો અર્થી, તે નિષ્પન્ન-પરમેશ્વરના બહુમાનથી જીવ અનાદિનો બાધક સ્વરૂપ-પરાક્રમુખ થઈ રહ્યો છે તે જીવ.

સાધનતા તે આત્મ-સ્વરૂપ નિરાવરણ કરવારૂપ સાધન-અવસ્થા, ઉત્સર્ગ-અપવાદ સમકિતથી માંડી અયોગી-ચરમસમયરૂપ ગુણાસ્થાનારોહણ, દોષત્યાગ-ગુણપ્રાગૂભાવ-અધિક ગુણની રુચિ- પૂર્ણતત્ત્વની ઈહારૂપ સાધનાપણું પામે. એટલે પ્રભુ-ગુણ ઉપયોગે ચેતના ગુણીના ગુણને અનુયાયી થયે તેવો સ્વરૂપ-ઈહારૂપ દર્શન-ગુણ પરિણામે.

તેથી નિજ કેતાં પોતાની સંવર-પરિણતિને પામે. તે જીવ તત્ત્વતાને સાધે અને સાધ્ય-રસીની જે સાધકતા તે પરમાનંદનું કારણ છે.

॥ इति सप्तमगायार्थः ॥ ७ ॥

અર્થ : પ્રભુ કી પ્રકટ પ્રભુતા કા શ્રુત ઉપયોગ દ્વારા ધ્યાન કરને સે આત્મતત્ત્વ કા મી ધ્યાન હો સકતા હૈ ઓર જવ ધ્યાતા આત્મતત્ત્વ કે ધ્યાન મેં તન્મય બનતા હૈ તવ ક્રમશઃ નિર્વિકલ્પ-સમાધિ કો પાકર પૂર્ણ શુદ્ધ સ્વરૂપ કો પ્રાપ્ત કરતા હૈ ।

અર્થ : પ્રભુની પ્રગટ પ્રભુતાનું શ્રુત-ઉપયોગે ધ્યાન કરવાથી આત્મ-તત્ત્વનું પણ ધ્યાન થઈ શકે છે અને જ્યારે ધ્યાતા આત્મ-તત્ત્વના ધ્યાનમાં તન્મય બને છે ત્યારે અનુક્રમે નિર્વિકલ્પ સમાધિને પામી પૂર્ણ શુદ્ધ સ્વરૂપને વરે છે.

સ્વો. બાહ્યવબોધ : તેહી જ ભાવના કહે છે કે આત્માને પોતાની જે સંપદા તે તો કર્મે આવૃત્ત છે, તે ભાસનમાં આવવી દુર્લભ છે અને નિષ્પન્ન-પરમેશ્વરની તત્ત્વતા તો પ્રગટ છે, શ્રુતોપયોગે ભાસનમાં આવે.

તે માટે પ્રગટ તત્ત્વતા જે શ્રી અરિહંત-સિદ્ધની નિરાવરણ આત્મ-સંપદા તેને ધ્યાવતાં થકાં જીવ પોતાની સત્તાગત દ્રવ્યાર્થિક-પર્યાયાર્થિક તત્ત્વતાનો ધ્યાતા થાય છે, દ્રવ્યત્વ તુલ્યતા માટે.

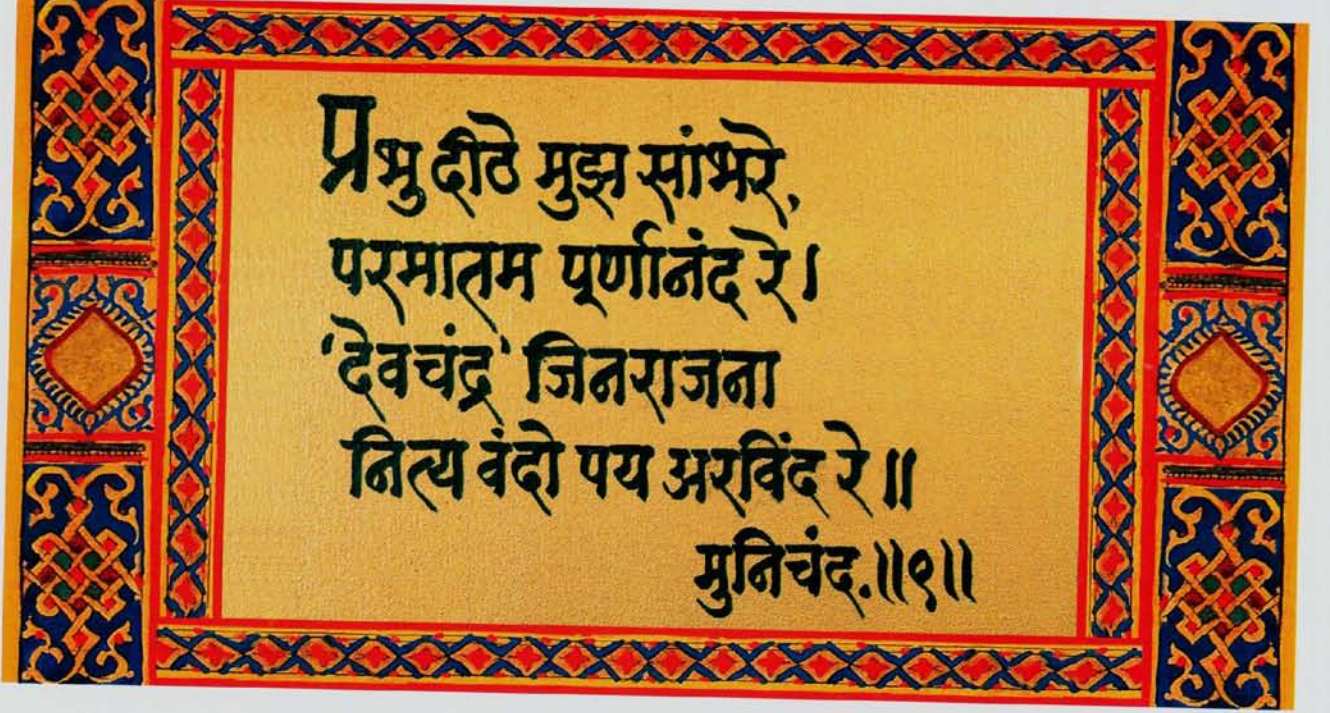
એમ સ્વ-તત્ત્વને ધ્યાવતો તત્ત્વ-રમણ તથા તત્ત્વની અનુભૂતિ કરે. તત્ત્વ જે સ્વગુણ-પર્યાયરૂપ, તે મધ્યે એકાગ્રતા-તન્મયતા થાય.

તેવારે એ સેવક જે શ્રેયાંસ પ્રભુનો ગુણાવલંબી તેહ જ પૂર્ણ-તત્ત્વરૂપ તત્ત્વી થઈ પૂર્ણાનંદ નિરાવરણ સ્વ-સ્વભાવની પૂર્ણતાને પામે- પોતાની પૂર્ણ પ્રાગૂભાવી તત્ત્વતામાં સિદ્ધ-બુદ્ધ થાય, એહ જ મોક્ષનો ઉપાય છે.

ઈહાં ભાવના કહે છે કે, અનાદિ મિથ્યાત્વ-અસંયમ-કષાય-યોગહેતુપરિણતિગૃહિત-કર્મવિપાક ક્વાથ્યમાન વિસંસ્થૂલાત્મશક્તિમંતને અનેકાંત શુદ્ધાત્મ-સ્વરૂપનું શ્રવણ કરવું તે પણ દુર્લભ છે.

તે જીવને શ્રી જિન-સેવનથી જિનનું સ્વરૂપ ઓળખાય તેથી સ્વરૂપ-રૂચિ ઉપજે, પછી સ્વ-ધર્મપણા માટે રુચિવંત જીવ તે ઉદ્યમે વર્તતો આત્મ-ધર્મ નિપજાવે, અનુક્રમે નિર્વિકલ્પ-સમાધિ ભજી શુદ્ધાત્મ-પૂર્ણતા પામે. એહી જ મોક્ષ-માર્ગ છે.

॥ इति अष्टमगाथाः ॥ ८ ॥

અર્થ : પરમાત્મા કી પ્રતિમા કે દર્શન સે ઝનમેં રહી હુઈ પૂર્ણાનંદમયી પ્રભુતા કા ધ્યાન આતા હૈ અર્થાત્ ચેતન પરમગુણી કા અનુયાયી બનતા હૈ । યહી આત્મ-સાધના કા પ્રધાન અંગ હૈ । અતઃ હૈ ભવ્યજનો ! તુમ દેવોં મેં ચંદ્ર સમાન વૈદીપ્યમાન જિનેશ્વર ભગવન્ત કે ચરણકમલોં મેં સદા નમસ્કાર કરો ઓર ઉન્હેં હી ત્રાણ, શરણ, આધાર એવં સર્વસ્વ માનકર ઝનકી સેવા મેં હી તન્મય-તલ્લીન રહો ।

અરિહન્ત કી સેવા સે અવશ્ય પરમ સુખ કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ ।

અર્થ : પરમાત્માની પ્રતિમાનાં દર્શનથી તેમનામાં રહેલી પૂર્ણાનંદમયી પ્રભુતાનો ખ્યાલ આવે છે એટલે કે ચેતન પરમ ગુણીનો અનુયાયી બને છે. એ જ આત્મ-સાધનાનું પ્રધાન અંગ છે. માટે હે ભવ્યજનો ! તમે દેવોમાં ચંદ્ર સમાન દેદીપ્યમાન એવા જિનેશ્વર ભગવંતના ચરણ-કમલમાં સદા નમસ્કાર કરો. અને તેમને જ ત્રાણ, શરણ, આધાર અને સર્વસ્વ માની તેમની સેવામાં જ તન્મય-તલ્લીન રહો.

અરિહંતની સેવાથી અવશ્ય પરમ-સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : તે માટે, પ્રભુ દીટે એટલે પ્રભુનો સ્થાપના-નિષ્કેપો દીટે, મુને સાંભરે કેતાં સ્મરણમાં આવે.

શું સ્મરણમાં આવે ?

તો કે, પરમાત્મા સિદ્ધ ભગવાન અચલ, અસંગી, અભોગી, અયોગી, તેહનો પૂર્ણ અનંત-પર્યાયી, ત્રિકાલ-અવિનાશી આનંદ કેતાં ગુણાનંદાદિક તે સાંભરે.

અને જે પ્રભુ-સ્વરૂપાશ્રિત ચેતના કરવી તેહ જ પોતાનો આત્મા સાધવાનો પરમ ઉપાય છે.

તે માટે દેવ જે નિર્ગ્રંથાદિક તેમાં ચંદ્રમા સમાન જે જિનરાજ વીતરાગ શ્રી શ્રેયાંસ પરમેશ્વર ! તેના પદરૂપ અરવિંદ કેતાં કમલ, તેને નિત્ય વંદો-સદા પ્રણામો તથા સ્તુતિ-કર્તાનું નામ પણ 'દેવચંદ્ર' છે, તે પોતાને પણ કહે છે જે-

શ્રી અરિહંતના ચરણ નિત્ય સેવો. અરિહંત-સેવન તેહ જ સંસાર-મહાસમુદ્ર-મોહાવર્ત-અજ્ઞાનાંધકાર-મિથ્યાત્વ-કર્દમમગ્ન જીવને નિસ્તાર-પાર કરવાનો પુષ્ટ ઉપાય છે.

અરિહંત આલંબને-પ્રતિમાને આલંબને અનંત જીવ પૂર્ણાનંદી થયા. વલી, જે યથાર્થ ઓલખાણો-પુદ્ગલાશંસારહિતપણે શ્રી અરિહંતનું સેવન કરશે, તે પરમસુખ પામશે. એહ જ શરણ-ત્રાણ-આધાર છે.

॥ इति नवमगाथाः ॥ ९ ॥

॥ इति एकादश श्री श्रेयांसजिन स्तवनम् ॥ ११ ॥

અગિયારમા સ્તવનનો સાર.....

જિનાગમોમાં વિસ્તૃત રીતે વર્ણવેલા સિદ્ધ ભગવંતોના સ્વરૂપને સંક્ષેપથી સરલ ભાષામાં સમજાવી તેવી સિદ્ધતા પ્રગટાવવાનાં સરલ-સચોટ સાધનો અહીં દર્શાવવામાં આવ્યાં છે. તે આ પ્રમાણે છે -

- (૧) નિત્ય નિયમિત પ્રભુ-પ્રતિમાનું દર્શન, વંદન અને પૂજન કરવું.
- (૨) સ્તુતિ, ચૈત્યવંદન, સ્તવનાદિ વડે પ્રભુ-ગુણોનું ઉચ્ચ, ગંભીર અને મધુર ધ્વનિએ ગાન(ભાષ્ય જાપ) કરવું.
- (૩) અરિહંત-અર્હ-નમો અરિહંતાણાં આદિ મંત્રોનો ઉપાંશુ અને માનસિક જાપ કરવો.
- (૪) અક્ષર, વર્ણ, અર્થ અને પ્રતિમાદિ આલંબન વડે પરમાત્માનું ધ્યાન કરવું.
- (૫) ઉપર બતાવેલાં પ્રત્યેક અનુષ્ઠાન કરતી વેળાએ અરિહંત પરમાત્માના કેવલજ્ઞાનાદિ ગુણોનું બહુમાનપૂર્વક સ્મરણ અને ચિંતન કરવું.
- (૬) તેમ જ, તેવા જ્ઞાનાદિ ગુણો મારી આત્મ-સત્તામાં પણ પ્રચ્છન્નપણે રહેલા છે તે સર્વ ગુણો પૂર્ણ પ્રગટરૂપે અનુભવમાં આવે એવી અભિલાષા-રુચિ ઉત્પન્ન કરવી.

આ પ્રમાણે સતત ધ્યાનાદિ સાધના કરવામાં તત્પર-તન્મય બનેલા સાધકને અનુક્રમે આત્મ-તત્ત્વનો (આંશિક) અનુભવ અવશ્ય થાય છે.

વિકાસ-ક્રમ : સાધનાના માર્ગે આગળ વધતો સાધક-આત્મા સૌ પ્રથમ સુદેવ, સુગુરુ અને સુધર્મની દૃઢ શ્રદ્ધારૂપ 'વ્યવહાર-સમ્યક્ત્વ' અને આત્મ-તત્ત્વની સ્પષ્ટ પ્રતીતિરૂપ 'નિશ્ચય-સમ્યક્ત્વ' પામે છે.

પછી, ક્રમશઃ દેશવિરતિ, સર્વવિરતિ આદિ ભૂમિકાઓને પ્રાપ્ત કરી, અપ્રમત્ત-દશામાં આત્મ-તત્ત્વનું નિશ્ચલ ધ્યાન ધરી, ક્ષપકશ્રેણી ઉપર આરોહણ કરી, અનંત ચતુષ્ટય પ્રગટાવી, સિદ્ધ-બુદ્ધ મહોદય બને છે.

ગ્યારહેવે સ્તવન કા સાર...

જિનાગમોં મેં વિસ્તાર કે સાથ વર્ણિત સિદ્ધ ભગવંતોં કે સ્વરૂપ કો સંક્ષેપ મેં સરલ ભાષા મેં સમજાકર વૈસી સિદ્ધતા પ્રકટ કરને કે સરલ સચોટ સાધન યહાં બતાયે ગયે હૈં । વે ઇસ પ્રકાર હૈં -

- (૧) નિત્ય નિયમિત પ્રભુ-પ્રતિમા કા દર્શન, વંદન ઓર પૂજન કરના ।
- (૨) સ્તુતિ, ચૈત્યવંદન, સ્તવનાદિ દ્વારા પ્રભુ-ગુણોં કા ઉચ્ચ, ગંભીર ઓર મધુર-ધ્વનિ સે ગાન (ભાષ્ય-જાપ) કરના ।
- (૩) અરિહંત, અર્હ, નમો અરિહંતાણાં આદિ મંત્રોં કા ઉપાંશુ ઓર માનસિક જાપ કરના ।
- (૪) અક્ષર, વર્ણ, અર્થ ઓર પ્રતિમાદિ આલંબનોં કે દ્વારા પરમાત્મા કા ધ્યાન કરના ।
- (૫) ઉપર્યુક્ત પ્રત્યેક અનુષ્ઠાન કરતે સમય અરિહંત પરમાત્મા કે કેવલજ્ઞાનાદિ ગુણોં કા બહુમાનપૂર્વક સ્મરણ ઓર ચિંતન કરના ।
- (૬) વૈસે જ્ઞાનાદિ ગુણ મેરી આત્મસત્તા મેં 'મી પ્રચ્છન્નરૂપ સે રહે હુએ હૈં', વે સર્વગુણ પૂર્ણ પ્રકટ રૂપ મેં અનુભવ ગોચર બનેં, એસી અભિલાષા-રુચિ ઉત્પન્ન કરના ।

ઇસ પ્રકાર સતત ધ્યાનાદિ સાધના કરેં મેં તત્પર-તન્મય બને હુએ સાધક કો અનુક્રમ સે આત્મતત્ત્વ કા (આંશિક) અનુભવ અવશ્ય હોતા હૈ ।

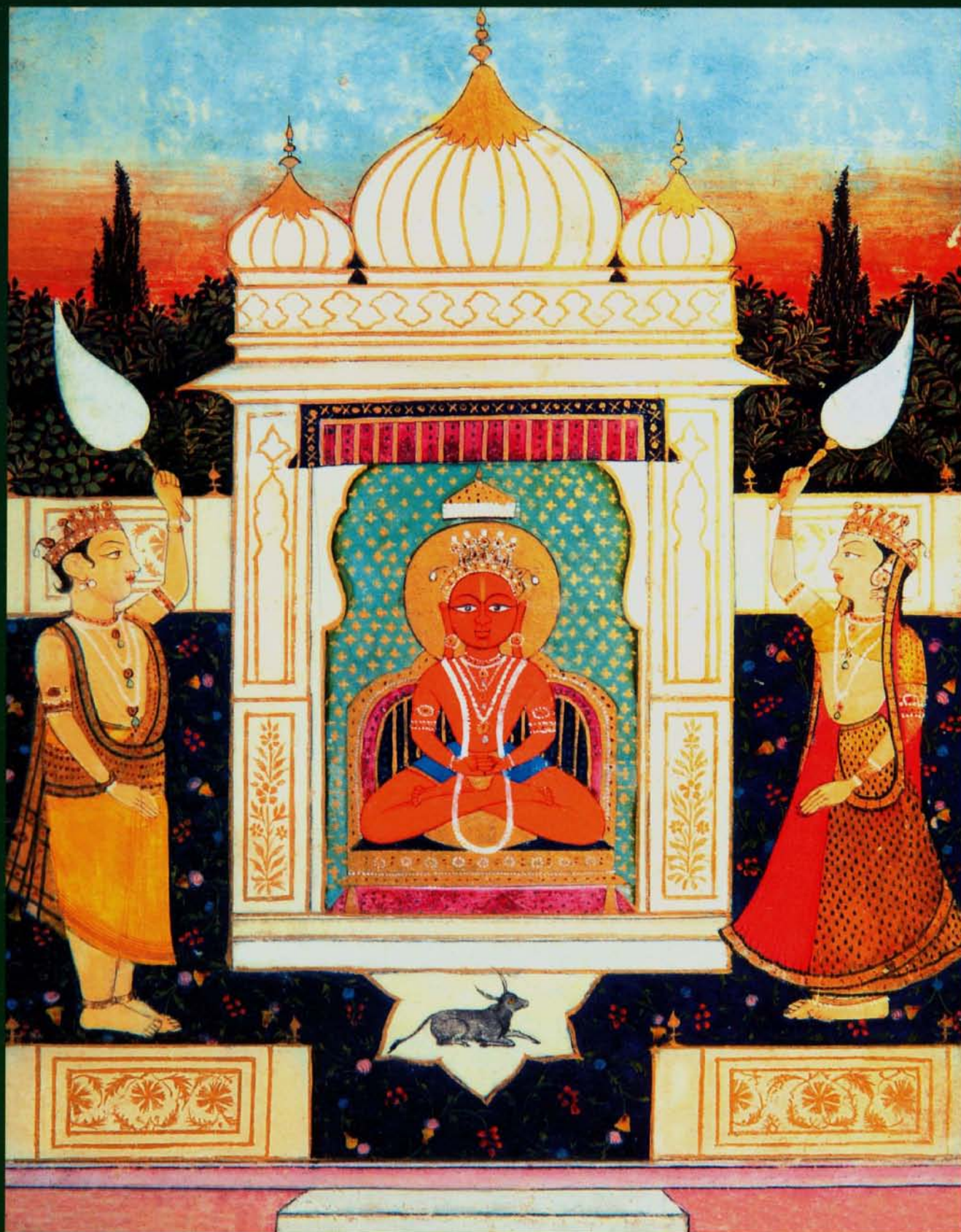
વિકાસ-ક્રમ : સાધના કે માર્ગ મેં આગે વડતા હુઆ સાધક-આત્મા સર્વ પ્રથમ સુદેવ, સુગુરુ ઓર સુધર્મ કી દૃઢ શ્રદ્ધારૂપ 'વ્યવહાર સમ્યક્ત્વ' ઓર આત્મતત્ત્વ કી સ્પષ્ટ પ્રતીતિરૂપ 'નિશ્ચય-સમ્યક્ત્વ' પ્રાપ્ત કરતા હૈ ।

તદનંતર ક્રમશઃ દેશવિરતિ, સર્વવિરતિ આદિ ભૂમિકાઓં કો પ્રાપ્ત કર અપ્રમત્તદશા મેં આત્મતત્ત્વ કા નિશ્ચલ ધ્યાન ધરકર ક્ષપકશ્રેણી પર ચઢકર અનંત ચતુષ્ટય કો પ્રકટ કર સિદ્ધ, બુદ્ધ મહોદય બનતા હૈ ।

સ્તવનમાં આપેલા ચિત્રોનું વિવરણ

- ૧૧(૧) શ્રી શ્રેયાંસનાથ ભગવાન
- ૧૧(૨) વિવિધ તીર્થપટ
- ૧૧(૩) જંબૂદ્વીપ
- ૧૧(૪) કર્મના કારણે જીવની ચડતી-પડતી બતાવતી સાપસીડી - જ્ઞાનબાજી
- ૧૧(૫) ઋષભ-શાંતિ-નેમિ-પાર્શ્વ અને મહાવીરસ્વામી એ પાંચ તીર્થંકર યંત્ર
આ ચિત્રોના માધ્યમથી રત્નત્રયીની પ્રાપ્તિ અને પ્રાપ્ત રત્નત્રયીની નિર્મળતા થાય છે.
- ૧૧(૬) લીપી
- ૧૧(૭) ૨૪ તીર્થંકર પરમાત્માનું યંત્ર - આ યંત્ર ધ્યાનાલંબનરૂપી છે.
- ૧૧(૮) ૧૬ વિદ્યાદેવી યંત્ર
- ૧૧(૯) ધ્યાનસ્થ અવસ્થામાં શ્રી પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિ, જુઓ ગાથા ૮-૯.

અથ દ્વાદશ શ્રી વાસુપૂજ્યજિન સ્તવનમ્

॥ પંથડો નિહાલું રે બીજા જિનતણો રે – એ દેશી ॥

॥ અથ પ્રશસ્તિ ॥

હવે, પ્રભુ-સેવન જે પૂજના તેહના દ્રવ્ય-ભાવ ઓલખાવવારૂપ બારમા પ્રભુ શ્રી વાસુપૂજ્યજી, તેની સ્તુતિ કરીયેં છૈયેં.

તિહાં, નિક્ષેપા ચાર લખિયેં છૈયેં- (૧) નામ (૨) સ્થાપના (૩) દ્રવ્ય (૪) ભાવ.

તિહાં, નામ-નિક્ષેપાનું લક્ષણ ગાથાથી કહે છે -

“પજ્જાયાડણભિધેયં, ઠિયમણ્ણત્યે તયત્થનિવ્વિક્ખં ।

જાહ્ણિયં ચ નામં, જાવદ્ધં ચ પાયેણ ॥ ૧ ॥” (વિ.ભા.ગા.૨૫)

અર્થ : (અન્ય) પર્યાયોથી અકથનીય, અન્ય અર્થમાં રહેલ, તે (વાસ્તવિક) અર્થથી નિરપેક્ષ અને ઈચ્છા પ્રમાણે સ્થાપના કરાયેલું હોય, તે નામ કહેવાય છે અને પ્રાય: તે દ્રવ્ય રહે ત્યાં સુધી જ રહે છે.

તથા, યાપનાલક્ષણં ॥ ગાથા ॥

“જં પુણ તયત્થસુત્તં, તયભિષ્ણાણ તારિસાગારં ।

કીરઙ્ગ વ નિરાગારં, રૂપમિયરં વ સા ટવણા ॥ ૨ ॥” (વિ.ભા.ગા.૨૬)

અર્થ : વળી, જે તે(મૂળ વસ્તુના) અર્થથી રહિત, તે(મૂળ વસ્તુના) અભિપ્રાયથી તેવા પ્રકારના આકારવાળું અથવા આકાર વગરનું (જે કરાય છે) તે ઈત્વર(અલ્પકાલિક) અથવા બીજી(યાવત્કાલિક) ‘સ્થાપના’ કહેવાય છે.

દ્રવ્યલક્ષણં ॥ ગાથા ॥

“દ્વણ દુવણ દોરવ્વયવો, વિગારો ગુણાણં સંદાવો ।

દ્ધં ભવ્વં ભાવસ્સ, ભૂયભાવં ચ જં જોગ્ગં ॥ ૩ ॥” (વિ.ભા.ગા.૨૮)

અર્થ : (૧) જે નવા પર્યાયોને દ્રવ્ય-પામે છે, (૨) જે નવા પર્યાયો વડે દ્રવાય-પમાય છે, (૩) સત્તાનો અવયવ કે વિકાર, (૪) ગુણોનો સમુહ અને (૫) ભાવનો ભાવી કે ભૂત પર્યાય ને જે યોગ્ય હોય તે ‘દ્રવ્ય’ કહેવાય છે.

અથવા,

“યચ્ચ કારણં તદ્ દ્રવ્યં ॥”

“ભૂતસ્ય ભાવિનો વા ભાવસ્ય હિ કારણં તુ યલ્લોકે તત્ દ્રવ્યં ॥” ઇત્યાદિ ॥ (વિ.ભા.ગા.૩૦ ટીકા)

અર્થ : અને જે કારણ છે તે દ્રવ્ય છે.

લોકમાં ભૂત-પર્યાયનું કે ભાવી-પર્યાયનું જે કારણ તે દ્રવ્ય છે.

ભાવલક્ષણં હરિભદ્રપૂજ્યૈ:-

“ભાવો વિવક્ષિતક્રિયાનુભૂતિયુક્તો હિ વિધિઃ સમાખ્યાતઃ સર્વજ્ઞૈરિન્દ્રાદિવદ્વન્દનાદિક્રિયાનુભવાત્ ॥” ઇતિ ॥

અર્થ : વિવક્ષિત ક્રિયાના અનુભવથી યુક્ત હોય તે સર્વજ્ઞો વડે ભાવ કહેવાયો છે. જેમ કે, વંદનાદિ ક્રિયાના અનુભવથી જ ઈન્દ્રાદિ (ભાવ ઈન્દ્રાદિ) કહેવાય છે. એ રીતે ચાર નિક્ષેપા છે.

તથા, કોઈક નામાદિ નિક્ષેપા ઉપચારે માને છે. તેહને કહિયે જે, ભિન્ન વસ્તુને નામાદિક કરિએ, તે ભિન્ન છે પરંતુ પોત-પોતાની વસ્તુનાં નામાદિ ચારે તે વસ્તુમાં જ છે.

તે માટે કહ્યું છે, શ્રી જિનભદ્રપૂજ્યૈ:-

“ઇહ ભાવોચ્ચિય વત્યું, તયત્થસુન્નેહિં કિં વ સેસેહિં ।

નામાદઓ વિ ભાવા, જં તે વિ હુ વત્યુપજ્જાયા ॥ ઇતિ ॥

યદ્યસ્માત્ તેઽપિ નામાદયો વસ્તુનઃ પર્યાયા ધર્માસ્તથા હ્યવિશિષ્ટે ઇન્દ્રવસ્તુન્યુચ્ચરિતે નામાદયોઽપિ ભાવવિશેષાઃ ॥” એવમ્ ॥

(વિ.ભા.ગા.૫૫)

અર્થ : શંકા - અહિં ભાવ-નિક્ષેપ એ જ (વાસ્તવિક) વસ્તુ છે માટે તે (વસ્તુ)થી રહિત એવા શેષ(નિક્ષેપાઓ)થી શું ?

જવાબ : નામાદિ (નિક્ષેપાઓ) પણ ભાવ સ્વરૂપ છે, કારણ કે તેઓ પણ વસ્તુના જ પર્યાયો છે.

ટીકા : જેથી તે નામાદિ પણ વસ્તુના પર્યાયો-ધર્મો છે, તેથી સામાન્યથી ઈન્દ્ર વસ્તુનો ઉચ્ચાર કર્યે છતે નામાદિ પણ ભાવ-વિશેષ જ છે.

વલી, કહ્યું છે ભાવ-નિક્ષેપાને અંતે-

“તદેવં ભિન્નવસ્તુષુ વિશેષતઃશ્ચિન્ત્યમાનાનાં નામાદીનાં પ્રધાનેતરભાવો દર્શિતઃ, સામાન્યતઃ પુનઃશ્ચિન્ત્યમાનાનાં સર્વવસ્તુષુ પ્રત્યેકં ચતુર્ણામપ્યમીષાં સદ્ભાવઃ પ્રાપ્યત એવેતિ દર્શયન્નાહ-

અહવા વત્યુભિહાણં નામં, ઠવળા ય જો તયાગારો ।

કારણયા સેદવ્વં, કજ્જયાવવ્વં તયં ભાવો ॥ ૧ ॥” (વિ.ભા.ગા.૬૦)

અર્થ : આ પ્રમાણે, ભિન્ન વસ્તુઓમાં વિશેષથી વિચાર કરાતા એવા નામાદિનો પ્રધાન અને ગૌણ ભાવ બતાવાયો. હવે સામાન્યથી વિચાર કરતાં સર્વ વસ્તુઓમાં એ ચારેયનો પ્રત્યેક પ્રત્યેક રીતે સદ્ભાવ(અવસ્થાન) પ્રાપ્ત થાય જ છે, તે બતાવતા કહે છે કે, એ ગાથાચે ચાર નિક્ષેપા એક વસ્તુમાં કહ્યા.

તથા, વલી નામાદિ નયને પરસ્પર વિવાદે મિથ્યાત્વીપણું પૂજ્યે કહ્યું છે -

“એવં વિવયંતિ નયા, મિચ્છાભિનિવસઓ પરોષ્પરઓ ॥” ઇતિ વચનાત્ ॥ (વિ.ભા.ગા.૭૨)

અર્થ : આ પ્રમાણે મિથ્યાત્વના અભિનિવેશથી નયો પરસ્પર વિવાદ કરે છે.

વલી, પૂજ્યનું જ વચન છે જે-

“નામાઙ્ઘેયસદ્દત્ત્વ, બુદ્ધિપરિણામભાવઓ નિયયં ।

જં વત્યુમત્તિય લોણ, ચઝપજ્જાયં તયં સવ્વં ॥ ૧ ॥” ઇતિ ॥ (વિ.ભા.ગા.૭૩)

અર્થ : નામાદિ (ચારે) ભેદ શબ્દ, અર્થ અને બુદ્ધિના પરિણામરૂપી ભાવવાળા હોવાથી લોકમાં જે વસ્તુ છે, તે સર્વ નિયમા ચાર પર્યાયવાળી છે. એ રીતે નામાદિક ચારે નિક્ષેપ, તે વસ્તુના સ્વ-પર્યાય છે. એમ શ્રદ્ધા કરવી.

એ નિક્ષેપાનું સ્વરૂપ વિસ્તારે શ્રી વિશેષાવશ્યકમાં કહ્યું છે, તિહાંથી એ ગાથા લખી છે.

॥ ઇતિ પ્રશસ્તિ ॥

પૂજના તો કીજેંરે બારમા જિન તળીરે,
જસુ પ્રગટ્યો પૂજ્ય સ્વભાવ।
પરકૃત પૂજારે જે ઇચ્છે નહીંરે,
સાધક કારજ દાવ ॥
પૂજના. ॥૧॥

અર્થ : જિનકા પૂજ્ય પૂર્ણ શુદ્ધ સ્વભાવ પ્રકટ હો ચૂકા છે અને જે પરકૃત-અન્ય સે પૂજા કરવાને કે અભિલાષી નહીં હો તથાપિ સાધક કી સિદ્ધતા મેં પરમ સાધન હો, એસે શ્રી વાસુપૂજ્ય સ્વામી ભગવાન કી પૂજા મુમુક્ષુ આત્માઓં કો અવશ્ય કરની યાહિયે ।

અર્થ : જેમનો પૂજ્ય, પૂર્ણ, શુદ્ધ સ્વભાવ પ્રગટ્યો છે અને જે પરકૃત-બીજા પાસેથી પૂજા કરાવવાના અર્થી નથી, છતાં સાધકની સિદ્ધતાના પરમ સાધન છે, એવા શ્રી વાસુપૂજ્યસ્વામી ભગવાનની પૂજા મુમુક્ષુ આત્માઓએ અવશ્ય કરવી જોઈએ.

સ્વો. બાલાવબોધ : હવે, બારમા શ્રી વાસુપૂજ્યસ્વામીની સ્તવના કરે છે, હે ભવ્ય જીવો ! તમારે જો આત્માને સુખી કરવાનું મન છે, તો બારમા જિન વીતરાગ શ્રી વાસુપૂજ્ય પુરુષોત્તમની પૂજના કીજો. એટલે, સકલ ગુણ નિરાવરણ, પરમ ચારિત્રી, પરમ જ્ઞાની, અયોગી, અભોગી, અલેશી, અસહાયી, અકષાયી, અરૂપી, શુદ્ધ સ્વરૂપી, જે સિદ્ધ સકલ પરભાવ-અભોગી પુદ્ગલોપચારરહિત એહવો પૂજ્ય-ભાવ જેહનો પ્રગટ્યો છે, તેહની પૂજા કીજો. જે ભક્તિના રાગી નહીં અને અભક્તિના દ્વેષી નહીં, એહવા સર્વજ્ઞ તેહી જ પૂજવા યોગ્ય છે.

ઉક્તં ચ આપ્તમીમાંસાયાં -

“દેવાગમ-નમોયાન, ચામરાદિવિભૂતયઃ ।

માયાવિષ્વપિ દૃશ્યન્તે, અતસ્ત્વમસિ નો મહાન્ ॥ ૧ ॥

સૂક્ષ્માન્તરિતદૂરાર્યાઃ પ્રત્યક્ષાઃ કસ્યચિદ્ યથા ।

અનુમેયત્વતો જ્ઞાન-મિતિ સર્વજ્ઞશંસિતમ્ ॥ ૧ ॥

અહસય પાહિહેરા, સ્વકમ્પઅદયસંભૂઆ ।

તેણં ન વિમ્હઓ મે, વિમ્હઓ વીયરાગત્તે ॥ ૧ ॥”

અર્થ : દેવતાઓનું આગમન, વિમાન અને ચામરાદિ વિભૂતિઓ તો માયાવીઓમાં પણ દેખાય છે, તેટલા માત્રથી તું મહાન નથી. સૂક્ષ્મ અને અદૃશ્ય એવા દુષ્કર પદાર્થો પણ કોઈકને પ્રત્યક્ષ હોય છે, કેમકે (તે પદાર્થોના) અનુમેયપણાથી (તેમનું) જ્ઞાન થાય છે, માટે બીજાઓ પણ સર્વજ્ઞ કહેવાય છે.

વળી, અતિશયો, પ્રાતિહાર્યો વગેરે સર્વ કર્મના ઉદયથી થયેલા છે, તેને કારણે હું (તારાથી) વિસ્મિત નથી પરંતુ (તારી) વીતરાગતાને કારણે વિસ્મિત છું !

વલી, પ્રભુનું પૂજ્યપણું કહે છે, જે પર-કૃત દેવતા-મનુષ્ય ગુણ-રાગી થકા અનેક પ્રકારની ભક્તિ-પૂજા કરે છે, પરંતુ પરમેશ્વર કોઈની પૂજા ઈચ્છતા-વાંછતા નથી.

ઈચ્છા-દોષ રહિત છે માટે પર-ભાવના સંગ તથા પરકૃત-પૂજાને વાંછતા નથી, તે પૂજ્ય જાણવા. અને સાધક જે મોક્ષના અર્થી માર્ગાનુસારી, સમકિતી, દેશવિરતિ, સંવેગપક્ષી, મુનિરાજ, તેહનું કાર્ય જે સંપૂર્ણ સિદ્ધતા, તેહના દાવ કેતાં ઉપાય છે.

તેહી જ નિમિત્ત-યોગેં અનંત સિદ્ધ નિપના. માટે પોતે પૂજના અવાંછક અને પૂજે, તેહને પરમાનંદ-પૂર્ણતા નિપજે.

॥ ઇતિ પ્રથમગાથાર્થઃ ॥ ૧ ॥

દ્રવ્યથી પૂજારે કારણ ભાવનુંરે,
ભાવ પ્રશસ્ત તે શુદ્ધ ।
પરમ ઇષ્ટવસ્તુ ત્રિભુવનધણીરે,
વાસુપૂજ્ય સ્વયં બુદ્ધ ॥
પૂજના. ॥૨॥

અર્થ : પ્રભુ પૂજા કે મુખ્ય દો પ્રકાર હૈં : (૧) દ્રવ્યપૂજા ઓર (૨) ભાવપૂજા ।

દ્રવ્યપૂજા યાની જલ, સ્નાન, વિલેપન આદિ દ્વારા હોને વાલી પૂજા । વહ ભાવપૂજા કા કારણ હૈ ઓર મન-વચન-કાયા કો સ્થિર વનાતી હૈ ।

ભાવપૂજા મી દો પ્રકાર કી હૈ : (૧) પ્રશસ્ત ભાવપૂજા ઓર (૨) શુદ્ધભાવ પૂજા ।

ગુણી પર કે રાગ કો પ્રશસ્ત ભાવપૂજા કહતૈં હૈં । ત્રીન ભુવન કે સ્વામી ભગવાન હી મુઝે પરમ ઇષ્ટ હૈં, વલ્લભ હૈં, વે હી પ્રિય લગતે હૈં । યહ પ્રશસ્ત રાગરૂપ ભાવપૂજા હૈં ।

અર્થ : પ્રભુ-પૂજાના મુખ્ય બે પ્રકાર છે : (૧) દ્રવ્ય-પૂજા અને (૨) ભાવ-પૂજા.

દ્રવ્ય-પૂજા એટલે જળ, ન્હવણ, વિલેપન આદિ દ્વારા થતી પૂજા. તે ભાવ-પૂજાનું કારણ છે અને મન, વચન અને કાયાને સ્થિર બનાવે છે.

ભાવ-પૂજાના પણ બે પ્રકાર છે : (૧) પ્રશસ્ત ભાવ-પૂજા અને (૨) શુદ્ધ ભાવ-પૂજા.

ગુણી ઉપરના રાગને પ્રશસ્ત ભાવ-પૂજા કહે છે. ત્રણ ભુવનના સ્વામી ભગવાન જ મને પરમ ઈષ્ટ છે-વલ્લભ છે, તે જ પ્રિય લાગે છે. આ પ્રશસ્ત-રાગરૂપ ભાવ-પૂજા છે.

સ્વો. બાહ્યબોધ : તે પૂજાના બે ભેદ છે : એક દ્રવ્ય-પૂજા, બીજી ભાવ-પૂજા. તિહાં, ન્હવણ-વિલેપનાદિક જે બાહ્ય ઉપચાર, યોગ સમારવાને કરિયૈં, તે દ્રવ્ય-પૂજા જાણવી.

તિહાં, અદારપાપ-સ્થાનક છે જે સર્વ આત્માને દુઃખ-હેતુ છે તે સર્વ પલટાવવાને પૂજામાં પ્રશસ્ત-રાગ કરિયૈં, તે આત્માને તજજાતીય-તજવા યોગ્ય જે કર્મ, તે કર્મ-નિર્જર્જરવાની નીતિ છે. માટે જિન-પૂજા તે સંવર છે, તેથી અવશ્ય કરવા યોગ્ય છે. તેમાં, બાહ્યથી જે ફૂલ-કેસરપ્રમુખની પૂજા-તે દ્રવ્યરૂપ છે, તે ભાવ-પૂજા જે ગુણ-ગુણી-એકત્વતારૂપ તેહનું કારણ છે. માટે દ્રવ્ય-નિષ્કેપો તે તેહને જ કહિયૈં કે જે ભાવનું કારણ હોય.

હવે ભાવ-નિષ્કેપે પૂજા, તે બે પ્રકારની છે -

પ્રથમ પ્રશસ્ત ભાવ-નિષ્કેપે પૂજન, બીજું શુદ્ધ ભાવ-નિષ્કેપે પૂજન. તેહમાં, ભાવ તે આત્માની પરિણતિ અને પ્રશસ્ત તે ગુણી ઉપર રાગ જાણવો.

ઉક્તં ચ ॥ ગાથા ॥

“અરિહંતે સુવરાગો, રાગો સુમુણીસુ પવયણેસુ ય । એ સુપસત્વો રાગો...” ઇતિ વચનાત્ ॥

અર્થ : અરિહંતમાં, શ્રુતમાં, સુમુનિમાં અને પ્રવચન(જિનશાસન)માં રાગ એ પ્રશસ્તરાગ છે.

તથા ચઉસરણપયત્રામાં કહ્યું છે -

“...સુકયાણુરાયસમુપ્પન્નપુલયંકુરુકરાલો ॥” ઇતિ વચનાત્ ॥ (ગા.૫૫)

અર્થ : સુકૃતના અનુરાગને કારણે પવિત્ર થયેલ રોમાંકુરથી (કર્મ વૈરી પ્રત્યે) ભીષણ (એવો જીવ).

હવે, પ્રશસ્તનું સ્વરૂપ લિખે છે - તેમાં, જે વિષય, પરિગ્રહ ઉપર રાગ છે, તેથી તો કર્મ-બંધ ઉપજે અને અનુકંપા તે શાતાવેદનીની હેતુ છે, તે તો સર્વ નિર્ગુણી જીવ ઉપર પણ છે તથા ગુણી ઉપર અનુકંપા કરવી તે નિંદવા-ગરહવા યોગ્ય છે.

ઉક્તં ચ આવશ્યકે -

“સુહિણસુ અ દુહિણસુ અ, જા મે અસંજણસુ અણુકંપા ।

રાગેણ વ દોસેણ વ, તં નિંદે તં ચ ગરિહામિ ॥ ૧ ॥” ઇતિ વાક્યાત્ ॥

અર્થ : સુખી અને દુઃખી એવા અસંયતોમાં રાગથી કે દ્વેષથી જે મારી અનુકંપા છે, તેને હું નિંદું છું-ગર્હું છું.

તથા, જે અરિહંતાદિ પંચ પરમેષ્ઠી, આગમ અને સાધર્મિક ઉપર પક્ષપાત વિના ગુણીપણા માટે જે રાગ-તે પ્રશસ્ત રાગ જાણવો. તે યદ્યપિ પુણ્ય-બંધનો હેતુ છે તથાપિ છતા આત્મ-ગુણને સ્થિર થવાનો તથા નવા પ્રગટ કરવાનો હેતુ છે, પુણ્યાનુબંધી-પુણ્યનો હેતુ છે, એ શ્રી હરિભદ્રપૂજ્ય પંચવસ્તુ ગ્રંથમાં કહ્યું છે. ॥ ગાથા ॥

“નાણાઙ્ગુણરુઙ્ગુ, તારસીય ગુણસંપયં સંપત્તો ।

ઘન્નો ગુણાસંપત્તો, પસત્વરાગં તિહિં કુણઈ ॥ ૧ ॥

ગુણરુઙ્ગમૂલં ઇયં, તેણં ગુણવુઙ્ગિદ્દહેઝઞં મણિયં ।

જહ ઇલાહપુત્તો, પસત્વરાગેણ ગુણપત્તો ॥ ૨ ॥” ઇતિ વચનાત્ ॥

અર્થ : જ્ઞાનાદિ ગુણની રુચિ ખરેખર તેવા પ્રકારની ગુણ-સમ્પત્તિની સંપ્રાપ્ત છે, તેથી ગુણને સંપ્રાપ્ત કરેલ અને નહિ પ્રાપ્ત કરેલ એવા ધન્ય જીવ ત્યાં ગુણરુચિમાં પ્રશસ્ત-રાગને કરે છે.

ગુણરુચિ એ (પ્રશસ્ત-રાગ)નું મૂળ છે, તેથી તે (પ્રશસ્ત-રાગ)ને ગુણ-વૃદ્ધિનું કારણ કહ્યું છે. જેમકે, ઈલાચિપુત્રે પ્રશસ્ત-રાગથી ગુણને પ્રાપ્ત કર્યા.

ઈહાં કોઈ પૂછે જે, શ્રી ગૌતમસ્વામીને ત્રિભુવન-દયાલ, ત્રિશલા-નંદન, શ્રી વીર પરમાત્મા ઉપર રાગ હતો, તે કેવલજ્ઞાનને રોધક કેમ થયો ? તેહને ઉત્તર કહે છે જે, શ્રી ગૌતમનો પ્રશસ્ત-રાગ જ્યોપશમ-રત્નત્રયીનો તો દીપક હતો પણ શ્રી વીર વિદ્યમાન છતાં રાગની મંદતા થઈ નહીં. કેમકે છતે કારણે રાગ ટલવો દુઃકર છે પણ જેવારે કારણ મટ્યું તેથી રાગની અવસ્થા અટકી, તેવારે શ્રેણી થઈ.

તેમ, પ્રશસ્ત-રાગ સર્વ જીવોને જ્યોપશમી-રત્નત્રયીનો વિરોધી નથી. ક્ષાયકતાની ઈલાયુક્ત તે ક્ષાયકતાને નજીક કરે પરંતુ ક્ષાયક-રત્નત્રયી થવા દીધે નહીં.

ઉક્તં ચ શ્રીસંવિજ્ઞમુખ્યૈઃ શ્રીજિનેશ્વરસૂરિપૂજ્યૈઃ સંવેગરક્તશાલાયાં -

“સિદ્ધે રત્તો તમ્ગુણઈહાણ લઘ્મણ ગુણે સવ્વે ।

તેણં અરિહંતાઈ, સુગુણસુ રાગં સમાહિઓ ॥ ૧ ॥”

અર્થ : સિદ્ધમાં રાગી જીવ તેમના ગુણોની ચાહના વડે કરીને સર્વ ગુણોને પ્રાપ્ત કરે છે, તેથી અરિહંતાદિ ભગવંતોએ સારા ગુણોમાં પ્રશસ્ત-રાગ કહ્યો છે.

તે માટે પ્રશસ્ત ભાવ-પૂજા તે પણ સાધકતામાં છે.

હવે, શુદ્ધ ભાવ-પૂજા તે, જે આત્માનું સામાન્યચક-વિશેષચક-જ્યોપશમી ચેતના-વીર્ય, તે સર્વ શ્રી અરિહંત પરમાત્માના ક્ષાયકસિદ્ધત્વાદિ ગુણાનુયાયી પ્રવૃત્તે, તે શુદ્ધ ભાવ-પૂજા જાણવી.

એટલે ગુણરાગી થઈને ગુણભદ્રુમાની થવું, પછી સ્વ-સ્વરૂપમાં તન્મય થયે થકે સ્વરૂપપૂર્ણતા નિપજે. એ મોક્ષનો માર્ગ છે.

હવે, પ્રશસ્ત ભાવપૂજાનું સ્વરૂપ કહે છે, શ્રી અરિહંત વાસુપૂજ્ય સ્વામી સ્વયં કહેતાં પોતાથી બુદ્ધ થયા એહવા ત્રિભુવનનાથ, તે પરમ કેતાં અત્યંત, ઈષ્ટ કેતાં રણિયામણા, વલ્લભ કેતાં વાલ્કા લાગે. તે પ્રશસ્તરાગરૂપ ભાવપૂજા જાણવી.

॥ ઇતિ દ્વિતીયગાથાર્યઃ ॥ ૨ ॥

અતિશય મહિમારે અતિ ઉપગારતારે,
 નિર્મલ પ્રભુ ગુણ રાગ ।
 સુરમણિ સુરઘટ સુરતરુ તુચ્છ તેરે,
 જિનરાગી મહા પ્રાગ ॥
 પૂજના. ॥૩॥

અર્થ : પ્રભુ કે અટ પ્રાતિહાર્ય ઓર ચૌતીસ અતિશયોં કી મહિમા સુનકર અતિ આશ્ચર્ય પેદા હોતા હૈ । શુદ્ધ-ધર્મ કી દેશના દ્વારા સવ જીવોં કે મોહાન્ધકાર કો દૂર કર, સર્વ સન્દેહોં કો ટાલકર આત્મધર્મ કી પહચાન કરાનેવાલે અરિહન્ત પ્રભુ કી અનન્ત ઉપકારિતા ઓર નિર્મલ કેવલજ્ઞાનાદિ ગુણોં પર જો અનુરાગ-અહોભાવ ઉત્પન્ન હોતા હૈ વહ બી પ્રશસ્ત ભાવપૂજા હૈ । મહાપુણ્યશાલી જિનેશ્વર કે ભક્તોં (રાગિયોં) કો પ્રભુભક્તિ કે સામને સુરમણિ (ચિંતામણિ), સુરઘટ (કામકુમ્ભ) ઓર સુરતરુ (કલ્પવૃક્ષ) બી તુચ્છ (નિસ્સાર) લગતે હૈ ।

આગે કી દો ગાથાઓં મેં શુદ્ધ ભાવપૂજા કા સ્વરૂપ વતાતે હૈ ।

અર્થ : પ્રભુનાં અષ્ટ પ્રાતિહાર્ય અને ચૌત્રીશ અતિશયોનો મહિમા સાંભળી અતિ આશ્ચર્ય પેદા થાય છે. તથા શુદ્ધ-ધર્મની દેશના દ્વારા સર્વ જીવોના મોહાંધકારને દૂર કરી, સર્વ સંદેહોને ટાળી, આત્મ-ધર્મની ઓળખાણ કરાવનાર અરિહંત પ્રભુની અનંત ઉપકારિતા ઉપર અને નિર્મળ કેવલજ્ઞાનાદિ ગુણો ઉપર જે અનુરાગ-અહોભાવ ઉત્પન્ન થાય છે, તે પણ પ્રશસ્ત ભાવ-પૂજા છે. મહા-પુણ્યશાળી જિનેશ્વરના ભક્તોને-રાગીઓને પ્રભુ-ભક્તિ આગળ સુરમણિ-ચિંતામણિ, સુરઘટ-કામકુંભ અને સુરતરુ-કલ્પવૃક્ષ પણ તુચ્છ-નિસ્સાર લાગે છે.

હવે પછીની બે ગાથામાં શુદ્ધ ભાવ-પૂજાનું સ્વરૂપ બતાવે છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : વલી, પ્રશસ્ત-રાગીપણું ઓલખાવે છે જે, શ્રી અરિહંત-અતિશયના મહિમા ઉપર અદ્ભૂતતા-આશ્ચર્યતા તથા આઠ પ્રાતિહાર્યની વિસ્મયતા ઈત્યાદિ દેખીને અથવા સાંભળીને જે રાગ ઉપજે, તે સર્વ પ્રશસ્ત-રાગ જાણવો. તથા, જગતના જીવોને મહા-મોહાંધકાર નિવારવારૂપ ધર્મ-દેશના દેઈને વિસરી ગએલો જે આત્મ-ધર્મ, તેને દેખાડે-સર્વ સંદેહ ટાલે, એ ઉપગારભાવ. આજીવિકાના દાતાર ! તત્ત્વથી ભૂલેં પડ્યા જીવોને તત્ત્વના દેખાડનાર ! એહવું ઉપકારીપણું શ્રી અરિહંતનું છે.

તે ઉપકારીપણા ઉપર જે ઈષ્ટતા તથા નિર્મલ-કર્મ આવરણોં રહિત કેવલજ્ઞાન, કેવલદર્શન, વીતરાગતા, અસંગતા, સ્વરૂપભોગીપ્રમુખ ગુણ ઉપર રાગ, તે પણ પ્રશસ્ત-રાગ કહિયેં.

વલી સુર-મણિ કેતાં ચિંતામણિ-રત્ન, સુર-ઘટ કેતાં કામકુંભ તથા સુર-તરુ કેતાં કલ્પવૃક્ષ, તે સર્વ તુચ્છ ભાસે. કેમકે એ તો ઈહલોક-સુખના હેતુ તથા ભાવ-અશુદ્ધતાના વધારવા વાલા છે, તેહને અસાર જાણીને તુચ્છ ગણો. અને શ્રી અરિહંતનો રાગ, તે પરંપરાયે આત્મ-સુખનો હેતુ છે. આત્માના ગુણની વૃદ્ધિ કરવાનું પુષ્ટ-નિમિત્ત છે.

તે માટે, શ્રી જિનરાજ, પરમ દયાલ, સ્વગુણ-ભોગી, મહા-ગોપ, પરમોપકારી, માહરી તત્ત્વ-સંપદાના ઉપદેશક, તે ઉપર જે જીવને સાચી ઓલખાણોં રાગ પ્રગટે. તે જીવ મહા-ભાગ્યવાન તથા પવિત્ર જાણવા.

જે જીવ કામરાગ, દૃષ્ટિરાગ, સ્નેહરાગની ભીડ ટાલીને શ્રી પુરુષોત્તમ પરમાનંદી શ્રી વાસુપૂજ્ય પ્રભુ ઉપર રાગી થયો તેને ધન્ય છે. તે મહંત જીવ મોહોટા ભાગ્યનો ધણી જાણવો.

એ સર્વ પ્રશસ્ત-રાગ ભાવ-પૂજા કહી.

॥ इति तृतीयगाथाः ॥ ३ ॥

દર્શન-જ્ઞાનાદિક ગુણ આત્મનારે,
 પ્રભુ પ્રભુતા લયલીન।
 શુદ્ધ સ્વરૂપી રૂપે તન્મયીરે,
 તમુ આસ્વાદન પીન ॥
 પૂજના. ॥૪॥

અર્થ : અપને ક્ષયોપશમભાવ સે પ્રકટિત સમ્યગ્દર્શન ઓર જ્ઞાનાદિ ગુણોં કો પરમાત્મા-પ્રભુ કી પરમ પ્રભુતા મેં લયલીન બનાને કે લિએ શુદ્ધ સ્વરૂપી પરમાત્મા કે સ્વરૂપ મેં તન્મય હોકર અનુભવ-અમૃત કે આસ્વાદ સે આત્મા કો પુષ્ટ બનાના શુદ્ધ ભાવપૂજા હૈ ।

અર્થ : પોતાના ક્ષયોપશમભાવે પ્રગટેલા સમ્યગ્દર્શન અને જ્ઞાનાદિ ગુણોને પરમાત્મા પ્રભુની પરમ પ્રભુતામાં લયલીન બનાવવા શુદ્ધ સ્વરૂપી પરમાત્માનાં સ્વરૂપમાં તન્મય થઈ અનુભવ- અમૃતના આસ્વાદી આત્માને પુષ્ટ બનાવવો, તે શુદ્ધ ભાવ-પૂજા છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : હવે, શુદ્ધ ભાવ-પૂજા કહે છે -

તિહાં, જે આત્માના ક્ષયોપશમભાવી દર્શન ગુણ તથા જ્ઞાનાદિ ગુણ, તે સર્વ પ્રભુની પ્રભુતાથી લયલીન થયા છે. બહુમાન શ્રી અરિહંતનું છે, ભાસન પણ અરિહંત-ગુણની અનંતતાનું છે. રમણ શ્રી અરિહંત-ગુણના સ્વરૂપ-ભાસનનું છે, અનુભવ પણ અરિહંત-ગુણના ભાસનનો છે. એમ જેટલી આત્મ-શક્તિ પ્રગટી છે, તે સર્વ અરિહંત-ગુણને અનુયાયી કરીને તન્મયતારૂપ કરે, તે શુદ્ધ ભાવ-પૂજા જાણવી.

તે આવી રીતે, પ્રભુતાનો નિરધાર, ભાસનનું આસ્વાદન તે આનંદતાયે મગ્ન રહેવું, શુદ્ધ-સ્વરૂપી પરમાત્મા, તેહનું સ્વરૂપ જે જે વસ્તુ-ધર્મ, તે મધ્યે તન્મયી થઈને તેના આસ્વાદને અનુભવે, પીન કેતાં પુષ્ટ રહે, તે ભાવ-ભક્તિ જાણવી. વંદન-નમનાદિક તે યોગ-ભક્તિ જાણવી. પ્રભુ ઉપર ઈષ્ટતા તે રાગ-ભક્તિ જાણવી.

તથા, 'હું સહુથી મોટો ! માહરે અરિહંત પરમેશ્વર જેવો ઘણી છે. હું મોક્ષના માર્ગને પામ્યો અને પોતાના આત્મ-ગુણને પ્રભુની પ્રભુતાને અનુયાયીપણે કહિએ, એહવા સમકિતિ, દેશવિરતિ, સર્વવિરતિ, જેણે પોતાની મૂલ-પરિણતિ પ્રભુતાથી મેલવી છે. આત્મ-પરિણતિરૂપ ઉત્સંગે પ્રભુની પ્રભુતાને રમાવી રહ્યા છે. મહાનુભાવ છે. તે શુદ્ધ ભાવ-પૂજાવાલા જાણવા.

॥ इति चतुर्थगाथायः ॥ ४ ॥

શુદ્ધ તત્ત્વ સ્પર્શી ચેતનારે,
પામે આત્મ સ્વભાવ।
આત્માલંબી નિજ ગુણ સાધતોરે,
પ્રગટે પૂજ્ય સ્વભાવ ॥
પૂજના. ॥૫॥

અર્થ : શુદ્ધતત્ત્વી શ્રી અરિહંત પરમાત્મા ઓર સિદ્ધ ભગવંત કે ધ્યાન-સુધારસ કે રંગ સે જવ ચેતના રંગીતી હૈ તવ વહ આત્મ-સ્વભાવ કો પાતી હૈ। ઇસ પ્રકાર પ્રભુ કે આલમ્બન સે સ્વરૂપાલમ્બી બના હુઆ આત્મા આત્મગુણો કો સાધતા હુઆ ક્રમશઃ અપને પૂજ્ય-સ્વભાવ કો પ્રકટ કરતા હૈ ।

અર્થ : શુદ્ધ-તત્ત્વ શ્રી અરિહંત પરમાત્મા અને સિદ્ધ ભગવંતના ધ્યાન-સુધારસના રંગથી જ્યારે ચેતના રંગાય છે, ત્યારે તે આત્મ-સ્વભાવને પામે છે. આ રીતે પ્રભુના આલંબને સ્વરૂપાલંબી બનેલો આત્મા આત્મ-ગુણોને સાધતો અનુક્રમે પોતાના પૂજ્ય સ્વભાવને પ્રગટ કરે છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : એમ શુદ્ધ નિર્મલ-તત્ત્વી શ્રી અરિહંત દેવ-સિદ્ધ ભગવાન, તેહના રસે રંગાણી થકી તેહના ગુણની ભોગી જેવારે ચેતના થયી, અન્ય વિકલ્પ ટાલી અનુભવ-ભાવના સહિત પ્રભુ-સ્વરૂપે રસીલી થઈ, તેવારે તે ચેતના પોતાના આત્મ-સ્વભાવને પામે.

આત્મસ્વભાવરૂચિ-આત્મસ્વભાવોપયોગી-આત્મસ્વભાવરમણી-આત્માનુભવી એટલે ઉપાદાનાવલંબી અવસ્થા પામે.

અને જેવારે એ ભવ્ય જીવ આત્માવલંબી થાય તેવારે પોતાના ગુણને સાધતો-નિપજાવતો, સમ્યક્દર્શનાદિક ગુણને પ્રગટ કરતો, ગુણસ્થાન ક્રમે દોષની હાણી-ગુણપ્રાગ્ભાવ-સ્વરૂપએકત્વ-સ્વરૂપાનુભવી થતો થકો તલ્લીનતાને નિપજાવવે પોતાનો અનાદિ કાલનો સત્તા-ગત પૂજ્ય-સ્વભાવ તેને પ્રગટ કરે.

એટલે, પહેલાં 'હું પરમ પૂજ્ય અનંત-ગુણી છું'. એ નિર્ધારરૂપ સમ્યક્-દર્શન પ્રગટે-સ્યાદ્વાદ સત્તાનું ભાસન થાયે, પછી જે સત્તા પ્રગટી, તેહનો રમણ-અનુભવરૂપ ચારિત્ર-ગુણ પ્રગટે, પછી નિરાવરણ કેવલજ્ઞાન નીપજે.

એ શ્રી અરિહંતને પૂજવાથી પોતાનો પૂજ્ય-સ્વભાવ પ્રગટે.

॥ ઇતિ પદ્યમગાથાર્થઃ ॥ ૫ ॥

આપ અકર્તા સેવાથી હુવેરે,
 સેવક પૂર્ણ સિદ્ધિ ।
 નિજ ધન ન દિણ પણ આશ્રિત રહેરે,
 અક્ષય અક્ષર ઋદ્ધિ ॥
 પૂજના. ॥૬॥

અર્થ : હે પરમાત્મનું ! આપ અન્ય જીવોં કે મોક્ષ કે કર્તા નહીં હૈં । ફિર મી આપકી સેવા સે સેવક પૂર્ણ સિદ્ધતા પ્રાપ્ત કરતા હૈ । આપ અપના જ્ઞાનાદિ ધન કિસી દૂસરે કો નહીં દેતે હૈં તો મી આપકા આશ્રિત ભક્ત કમી નષ્ટ ન હોનેવાલી અક્ષય અક્ષર આત્મ-સમૃદ્ધિ કો પ્રાપ્ત કરતા હૈ ।

અર્થ : હે પરમાત્મનું ! આપ અન્ય જીવોના મોક્ષના કર્તા નથી છતાં આપની સેવાથી સેવક પૂર્ણ સિદ્ધતા પામે છે. આપ પોતાનું જ્ઞાનાદિ ધન બીજા કોઈને આપતા નથી, તો પણ આપનો આશ્રિત-ભક્ત કદી નાશ ન પામે તેવી અક્ષય અક્ષર આત્મ-સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : શ્રી વીતરાગ પોતે પર-જીવના મોક્ષના અકર્તા છે.

કેમ ? જે પર-કર્તાપણું જીવ દ્રવ્યનો ધર્મ નથી, તે માટે પોતે પર-જીવની સિદ્ધિના અકર્તા છે.

પણ, શ્રી પ્રભુજીની સેવાથી સેવક જે ભક્ત, તેહને હુવે કેતાં થાય.

શું થાય ? તો કે, સંપૂર્ણ સિદ્ધતા નિપજે.

નિજ કેતાં પોતાનો, ધન જે અનંત જ્ઞાનાદિક ગુણ, તે પ્રભુ કોઈ બીજાને આપતા નથી. એટલે, કોઈ પોતાના દ્રવ્યને મૂકી બીજામાં વર્તે નહીં અને કોઈ દ્રવ્ય, કોઈ દ્રવ્યનો ગુણ ગ્રહે પણ નહીં. સર્વ દ્રવ્ય પોતે પોતાની સત્તાના સ્વામી છે.

તે માટે, અરિહંત પોતે કાંઈ આપતા જ નથી પરંતુ જે અરિહંતને આશ્રિત થઈ સેવે તે નિશ્ચે અક્ષય કેતાં જેહનો ક્ષય ન થાય-જે વિનાશ ન પામે તથા અક્ષર કેતાં ખરવું-ઝરવું જેહમાં નથી એવી અવિનાશી-અક્ષર, અનંત આત્મ-સંપદા પૂર્ણાનંદાદિક-શુદ્ધિ લહે કેતાં પામે.

માટે, જિન-ભક્તિ તેહી જ સિદ્ધતા નીપજાવવાનો પૂર્ણ ઉપાય છે.

॥ ઇતિ ષષ્ટગાયાર્ય : ॥ ૬ ॥

જિનવર પૂજારે તે નિજ પૂજનારે,
 પ્રગટે અન્વય શક્તિ ।
 પરમાનંદ વિલાસી અનુભવે રે,
 'દેવચંદ્ર' પદ વ્યક્તિ ॥
 પૂજના. ॥૭॥

અર્થ : સચમુચ ! પરમાર્થ દૃષ્ટિ સે વિચાર કરને પર જિનેશ્વર પરમાત્મા કી પૂજા સ્વ-આત્મા કી હી પૂજા હૈ । ક્યોંકિ જૈસે જૈસે સાધક પ્રભુપૂજા મેં તન્મય બનતા હૈ વૈસે વૈસે ઉસકી અન્વય શક્તિ-સહજ (સ્વાભાવિક) અનન્ત આત્મશક્તિ પ્રકટ હોતી હૈ । આત્મા પરમાન્દ કા વિલાસી બનકર દેવોં મેં ચંદ્ર સમાન નિર્મલ સિદ્ધ-પદ કો પ્રકટ કરકે ઉસકા સાક્ષાત્ અનુભવ કરતા હૈ ।

અર્થ : ખરેખર ! પરમાર્થ દૃષ્ટિએ વિચારતાં જિનેશ્વર પરમાત્માની પૂજા, તે સ્વ-આત્માની જ પૂજા છે. કારણ કે, જેમ જેમ સાધક પ્રભુ-પૂજામાં તન્મય બને છે, તેમ તેમ તેની અન્વય શક્તિ-સહજ સ્વાભાવિક અનંત આત્મ-શક્તિ પ્રગટે છે. આત્મા પરમાન્દનો વિલાસી બની દેવોમાં ચંદ્ર સમાન નિર્મલ સિદ્ધ-પદને પ્રગટાવી, તેનો સાક્ષાત્ અનુભવ કરે છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : જે જિનરાજની પૂજા-ભક્તિ કરવી તે પોતાના આત્માની પૂજના કરવી છે, આત્મ-ગુણ વધારવા છે, આત્મ-સંપદાની પુષ્ટિ કરવી છે.

કેમ ?

જે જિન-સેવના થકી પોતાના અન્વયી ગુણ જે સહજ જ્ઞાનાનંદાદિક અનંત શક્તિ, તે પોષે-પ્રગટે-નિરાવરણ થાય. તે જીવ પરમાન્દનો વિલાસી થઈ અનુભવે કેતાં ભોગવે.

સર્વ દેવમાં ચંદ્રમા સમાન જે પદ પરમાત્મતા, પૂર્ણતા, નિરાવરણતા, નિરામયતા, તત્ત્વભોગતા, સ્વરૂપાનંદતારૂપ, તેહની વ્યક્તિ કેતાં પ્રગટતા. જે કર્માવર્ણ અનાદિથી આવૃત્ત છે, તે કર્મ-ક્ષય થયે અક્રિય, અનવચ્છિન્નતા શક્તિ પ્રગટે-શુદ્ધ થાયે.

તે માટે, નિષ્પન્ન-જિનની ભક્તિ તે પરમાત્મતારૂપ આત્મ-સિદ્ધતાનું કારણ છે.

તે માટે, હે મોક્ષાર્થી જીવો ! તમે શ્રી વીતરાગ અરિહંતની પૂજના તે વિધિ-સહિત નિરભિલાષે, તત્ત્વ-સાધ્યતાયે કરો. એહ જ ઉત્તમ ઉપાય છે.

॥ ઇતિ સપ્તમ્ગાથાર્થ : ॥ ૭ ॥

॥ ઇતિ દ્વાદશ શ્રી વાસુપૂજ્યજિન સ્તવનમ્ ॥ ૧૨ ॥

१२(३)

બારમા સ્તવનનો સાર...

૧૨(૫)

જિન-પૂજાથી તેમ જ તેમને વંદન-નમસ્કારાદિ કરવાથી આપણા મન-વચન-કાયાના યોગોની ચપળતા દૂર થાય છે અને સ્થિરતા પ્રાપ્ત થાય છે, આને યોગ-ભક્તિ પણ કહે છે.

ભાવ-પૂજા : એ બે પ્રકારની છે, પ્રશસ્ત અને શુદ્ધ.

પહેલા પ્રકારની પ્રશસ્ત ભાવ-પૂજામાં સર્વ દુઃખના મૂળરૂપ અપ્રશસ્ત રાગાદિના પરિવર્તન માટે ગુણી-પુરુષો ઉપર અનુરાગ કરવો આવશ્યક છે, જેથી પ્રશસ્ત-ભાવો ઉત્પન્ન થાય છે તથા રત્નત્રયીનો ક્ષાયોપશમ-ભાવ પ્રગટે છે અને ક્ષાયિક સંપૂર્ણ રત્નત્રયી પ્રગટાવવાની તીવ્ર રુચિ જાગ્રત થાય છે.

અરિહંતાદિ પરમેષ્ઠીઓનો પ્રશસ્ત-રાગ એ નૂતન ગુણોને પ્રાપ્ત કરવાનો અને પ્રાપ્ત થયેલા ગુણોને સ્થિર કરવાનો ઉત્તમ ઉપાય છે, તેને આસંગ-ભક્તિ કહે છે.

બીજા પ્રકારની શુદ્ધ ભાવ-પૂજામાં અરિહંત પરમાત્માના અનંત ગુણોનું બહુમાનપૂર્વક ચિંતન, મનન અને ધ્યાન ધરી, શ્રદ્ધા, ભાસન અને રમણતાદિ દ્વારા પ્રભુના શુદ્ધ-સ્વરૂપમાં લયલીન થવાય છે અને અનુભવ-રસનો આસ્વાદ કરાય છે. આવી પૂજાને 'તાત્વિક-ભક્તિ' અથવા 'પરા-ભક્તિ' કહે છે.

સમ્યગ્દૃષ્ટિ, દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિવાળા ઉત્તમ આત્માઓ એના અધિકારી હોય છે, કારણ કે તે ઉત્તમ પુરુષો પોતાની મૂળ આત્મ-પરિણતિને પ્રભુની પ્રભુતામાં લીન-તન્મય બનાવી શકે છે. ધન્ય છે એ મહાનુભાવોને ! કે જેઓ સદાય પરમાત્માની એ પ્રભુતાને પોતાના આત્મ-પરિણતિ રૂપી ખોળામાં રમાડી રહ્યા છે.

શુદ્ધ ભાવપૂજાનું ફળ : શુદ્ધ આત્મ-સ્વભાવમાં તન્મયતા પ્રાપ્ત થતાં, પૂર્ણ શુદ્ધ આત્મ-દશા પ્રગટે છે.

સૌ પ્રથમ 'પરમાત્મા સમાન મારી આત્મ-સત્તા છે, તેથી હું પણ અનંત-ગુણી છું અને 'સોડહં' - તે પરમાત્મા એ જ હું છું' એવો નિશ્ચયાત્મક ભાવ અર્થાત સમ્યગ્-દર્શન પ્રગટે છે અને સ્યાદ્વાદમયી શુદ્ધ સત્તાનું સમ્યગ્-જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે. પછી જેટલા અંશે આત્મ-સત્તા પ્રગટી હોય છે તેટલા અંશે તેમાં રમણતારૂપ(તેના અનુભવરૂપ) ચારિત્ર-ગુણ પ્રગટે છે. પછી એ ચારિત્ર-ગુણનો વિકાસ થતાં અનુક્રમે કેવળજ્ઞાન અને સિદ્ધ-પદની પણ પ્રાપ્તિ થાય છે.

પરમાત્મા પોતાના શુદ્ધ સ્વભાવના જ કર્તા છે. પર-કર્તૃત્વ એ જીવ દ્રવ્યનો ધર્મ નથી, તેથી પરમાત્મા પર-જીવના મોક્ષના કર્તા થઈ શક્તા નથી. અને એ પરમાત્મા પોતાનું જ્ઞાનાદિ ધન બીજા કોઈને આપી શક્તા નથી છતાં એ જ પરમાત્માની ઉપાસનાથી-સેવાથી સેવક સંપૂર્ણ સિદ્ધિ-સુખને મેળવી શકે છે.

અરિહંત પરમાત્માને નિજ સમ ફળદની ઉપમા દ્વારા નવાજવામાં આવે છે. એટલે કે, તેઓ પોતાની સમાન ફળ આપનારા છે.

નમોત્યુષાં સૂત્રમાં "જિણાણં જાવયાણં, તિન્નાણં તારયાણં, બુદ્ધાણં બોહયાણં, મુત્તાણં મોઝગાણં" - આ ચાર પદોની સંપદાનું નામ નિજ સમ ફળદ છે. તેનો ભાવર્થ એ જ થાય છે કે-

"જિનેશ્વર પરમાત્મા પોતે રાગ-દ્વેષને જીતનારા છે અને અન્ય જીવોને રાગ-દ્વેષના જિતાડનારા છે, પોતે સંસારથી તરનારા છે અને અન્ય જીવોને સંસારથી તારનારા છે, પોતે સંપૂર્ણ જ્ઞાન-બોધને પામેલા છે અને બીજાને સંપૂર્ણ જ્ઞાન-બોધના પમાડનારા છે તથા પોતે કર્મથી મુક્ત થયેલા છે અને તેઓ બીજાને કર્મથી મુક્ત કરાવનારા છે."

પ્રભુના બતાવેલા સિદ્ધાંતોનો સાપેક્ષ-દૃષ્ટિથી સમન્વય સાધી સર્વ ભવ્યત્માઓએ પોતાના પૂર્ણ શુદ્ધ સ્વભાવને પ્રગટ કરવા માટે અને પરમાત્માની શુદ્ધ ભાવ-પૂજામાં તન્મય બનવા માટે પ્રયત્નશીલ બનવું જોઈએ.

बाहरवें स्तवन का सार...

अरिहन्त परमात्मा और सिद्ध भगवान् वीतराग होने से भक्ति से प्रसन्न नहीं होते तथा अभक्ति से नाराज नहीं होते तो उनकी पूजा करने से भक्त को क्या लाभ ? ऐसी शंका का समाधान वहां स्पष्ट रूप से किया गया है ।

परमात्मा स्वयं कृतकृत्य होने से परकृत पूजा की उन्हें कोई अपेक्षा या आवश्यकता नहीं है, परन्तु साधक के लिए सिद्धतारूप साध्य को सिद्ध करने के लिए प्रभु पूजा अति आवश्यक है-अनिवार्य है ।

पूज्य की पूजा के बिना पूज्य-पद प्राप्त नहीं होता । अतः जिस भव्यात्मा को अपने परम शुद्ध स्वभाव को प्रकट करना हो तो उसे परम पूज्य परमात्मा की पूजा करनी चाहिए । जिनपूजा संवर है और यह हिंसादि आस्रवद्वारों को रोकने का परम साधन है । जिनपूजा अशुभ कर्म के कचरे को साफ कर देती है और पुण्यानुबंधी पुण्य से आत्मा को परिपुष्ट बना देती है ।

द्रव्यपूजा यानी जल, चंदन, फूल, धूप आदि से की जानेवाली जिनपूजा से तथा उनको वन्दन-नमस्कारादि करने से हमारे मन, वचन, काया के योगों की चपलता दूर होती है और स्थिरता प्राप्त होती है । इसे 'योग्य भक्ति' भी कहते हैं ।

भावपूजा दो प्रकार की है, प्रशस्त और शुद्ध ।

प्रथम प्रकार की प्रशस्त भावपूजा में सब दुःखों के मूलरूप अप्रशस्त रागादि के परिवर्तन के लिए गुणी पुरुषों पर अनुराग करना आवश्यक है । ऐसा करने से प्रशस्त भाव उत्पन्न होते हैं तथा रत्नत्रयी का क्षयोपशमभाव प्रकट होता है और सम्पूर्ण क्षायिक रत्नत्रयी प्रकट करने की तीव्र रुचि जागृत होती है ।

अरिहंतादि परमेष्ठियों का प्रशस्त-राग नूतन गुणों को प्राप्त करने और प्राप्त गुणों को स्थिर करने का उत्तम उपाय है, इसे 'आसंग-भक्ति' कहते हैं ।

दूसरे प्रकार की शुद्ध भावपूजा में अरिहंत परमात्मा के अनन्त गुणों का बहुमानपूर्वक चिंतन, मनन और ध्यान धरकर श्रद्धा, भासन और रमणतादि द्वारा प्रभु के शुद्ध स्वरूप में लयलीन हुआ जाता है और अनुभवरस का आस्वादन किया जाता है । इसे- 'तात्त्विक-भक्ति' अथवा 'परा-भक्ति' कहते हैं ।

सम्यग्दृष्टि, देशविरति और सर्वविरतिवाली आत्माएँ इसकी अधिकारिणी होती हैं । क्योंकि वे उत्तम पुरुष अपनी मूल आत्म-परिणति को प्रभु की प्रभुता में लीन-तन्मय बना सकते हैं ।

धन्य हैं वे महानुभाव जो सदा परमात्मा की इस प्रभुता को अपनी आत्म-परिणतिरूपी गोद में रमाते हैं ।

शुद्ध भावपूजा का फल : शुद्ध आत्मस्वभाव में तन्मयता प्राप्त होने पर पूर्ण शुद्ध आत्मदशा प्रकट होती है । सर्वप्रथम 'परमात्मा के समान मेरी आत्मसत्ता है अत एव मैं भी अनन्तगुण-सम्पन्न हूँ । 'सोऽहं'-उस परमात्मा जैसा ही मैं हूँ ।' ऐसा निश्चयात्मक भाव अर्थात् सम्यग्दर्शन प्रकट होता है और स्वाद्यादमयी शुद्ध सत्ता का सम्यग्ज्ञान प्राप्त होता है ।

तदनन्तर जितने अंश में आत्मसत्ता प्रकटित हुई है उतने अंश में उसमें रमणतारूप (उसके अनुभवरूप) चारित्र्य गुण प्रकट होता है । इसके पश्चात् उस चारित्र्य गुण का विकास होने पर अनुक्रम से केवलज्ञान और सिद्ध-पद की भी प्राप्ति होती है ।

परमात्मा अपने शुद्ध स्वभाव के ही कर्ता हैं । परकर्तृत्व जीवद्रव्य का धर्म नहीं है, इसलिए परमात्मा अन्य जीव के मोक्षकर्ता नहीं हो सकते । ये परमात्मा अपना ज्ञानादि धन किसी अन्य को नहीं दे सकते तथापि उन्हीं परमात्मा की उपासना-सेवा से सेवक सम्पूर्ण सिद्धि-सुख को प्राप्त कर सकता है । अरिहन्त परमात्मा को 'निज सम फलद' की उपमा द्वारा अलंकृत किया जाता है अर्थात् वे अपने समान बनाने का फल देनेवाले हैं ।

'नमोऽयुगं' सूत्र में 'जिणाणं जावयाणं, तिन्नाणं तारयाणं, बुद्धाणं बोहयाणं, मुत्ताणं मोअगाणं' इन चार पदों की सम्मदा का नाम 'निज सम फलद' है । उसका भावार्थ यही है कि-

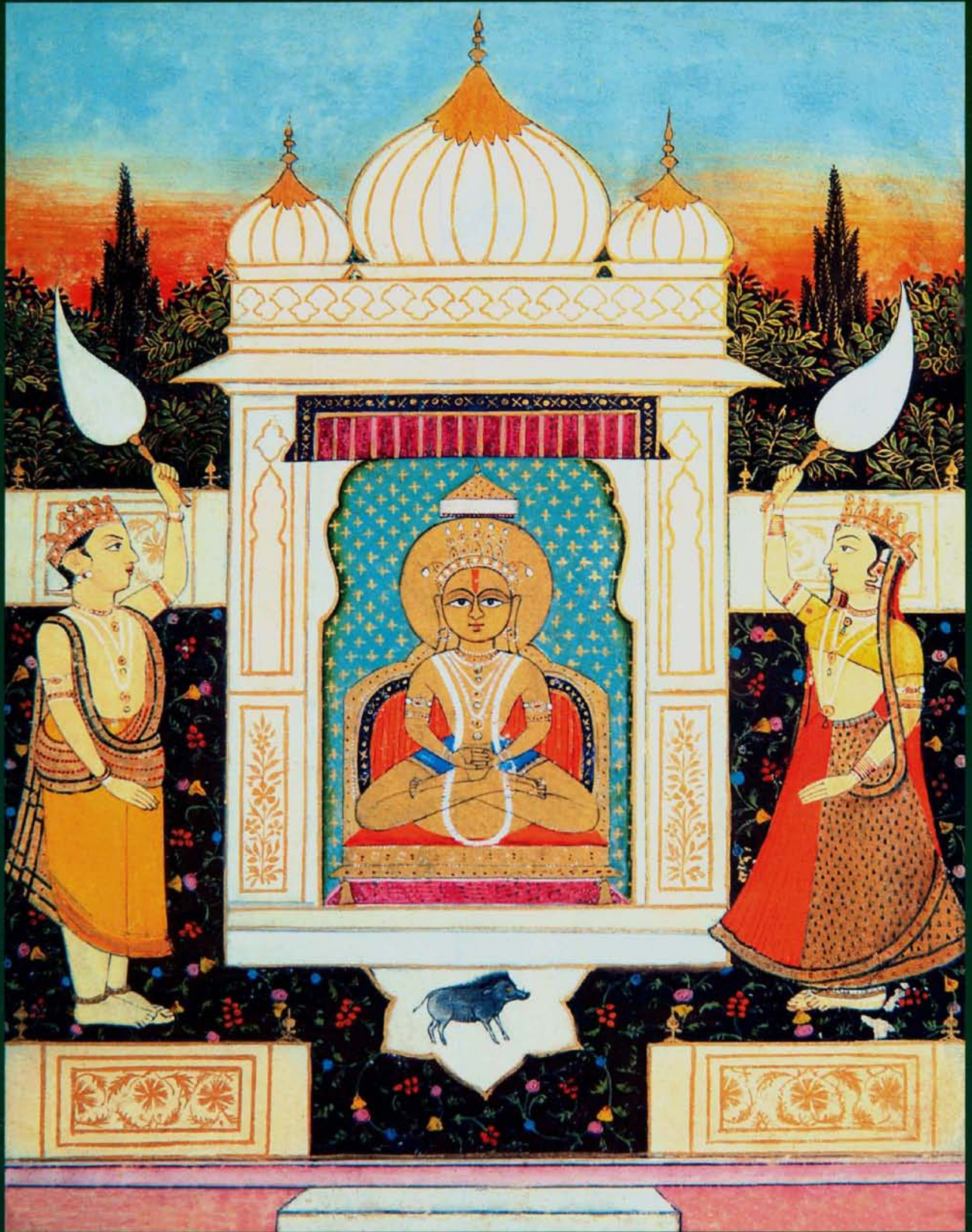
जिनेश्वर भगवान् स्वयं राग-द्वेष को जीते हुए हैं और अन्य जीवों को राग-द्वेष से जितानेवाले हैं । वे स्वयं संसार से तिर्रे हुए हैं और अन्य जीवों को संसार से तारनेवाले हैं । वे स्वयं ज्ञान-बोध को प्राप्त हैं और अन्य जीवों को ज्ञान-बोध देनेवाले हैं । वे स्वयं कर्म से मुक्त हैं और अन्य को कर्म से मुक्त करानेवाले हैं ।

प्रभु के द्वारा बताये हुए सिद्धान्तों का सापेक्ष दृष्टि से समन्वय करके सर्व भव्यात्माओं को अपने पूर्ण शुद्ध स्वरूप को प्रकट करने के लिए और परमात्मा की शुद्ध भावपूजा में तन्मय बनने के लिए प्रयत्नशील बनना चाहिए ।

સ્તવનમાં આપેલા ચિત્રોનું વિવરણ

- ૧૨(૧) શ્રી વાસુપૂજ્યસ્વામી ભગવાન
- ૧૨(૨) ચામર દ્વારા સેવાતા શ્રી મલ્લિનાથ ભગવાન
- ૧૨(૩) હેમચંદ્રાચાર્ય
- ૧૨(૪) સરસ્વતી દેવી
- ૧૨(૫) રાજા કુમારપાળના પત્ની
- ૧૨(૬) અંબિકા દેવી

अथ त्रयोदश श्री विमरुजिन स्तवनम्

॥ दास अरदास शी परे करेजी - ए देशी ॥

विमरुजिन ! विमरुता ताहरी जी,
अवर बीजे न कहाय ।
रुघु नदी जिम तिम रुंधीये जी,
स्वयंभूरमण न तराय ॥
विमरु. ॥१॥

અર્થ : હે વિમલનાથ ભગવાન્ ! આપકી વિમલતા અન્ય છદ્મસ્થ જીવ સે નહીં કહી જા સકતી । છોટી નદી કો તો જૈસે-તૈસે પાર કિયા જા સકતા હૈ પરન્તુ સ્વયંભૂરમણ (અસંખ્ય કોડાકોડી યોજન વિસ્તારવાલે) સમુદ્ર કો કૈસે પાર કિયા જા સકતા હૈ ?

ઇસી પ્રકાર હૈ પ્રભો ! આપકે અનન્ત ગુણોં કા પાર કૈસે પાયા જા સકતા હૈ ?

અર્થ : હે વિમલનાથ ભગવાન્ ! આપની વિમલતા અન્ય છદ્મસ્થ જીવથી કહી શકાય તેવી નથી. નાની નદીને ગમે તેમ કરીને તરી જવાય પણ સ્વયંભૂરમણ(અસંખ્ય કોડાકોડી યોજન વિસ્તારવાળા) સમુદ્રને કઈ રીતે ઓળંગી શકાય ?

એમ, પ્રભુ ! તમારા અનંત ગુણોનો પણ પાર કેમ પામી શકાય ?

સ્વો. બાલાવબોધ : હવે, શ્રી વિમલનાથ પ્રભુજીની સ્તુતિ કહે છે, હે વિમલજિન ! હે પરમેશ્વર ! તાહરી વિમલતા કેતાં તમારી નિર્મલતા કેહવી છે ?

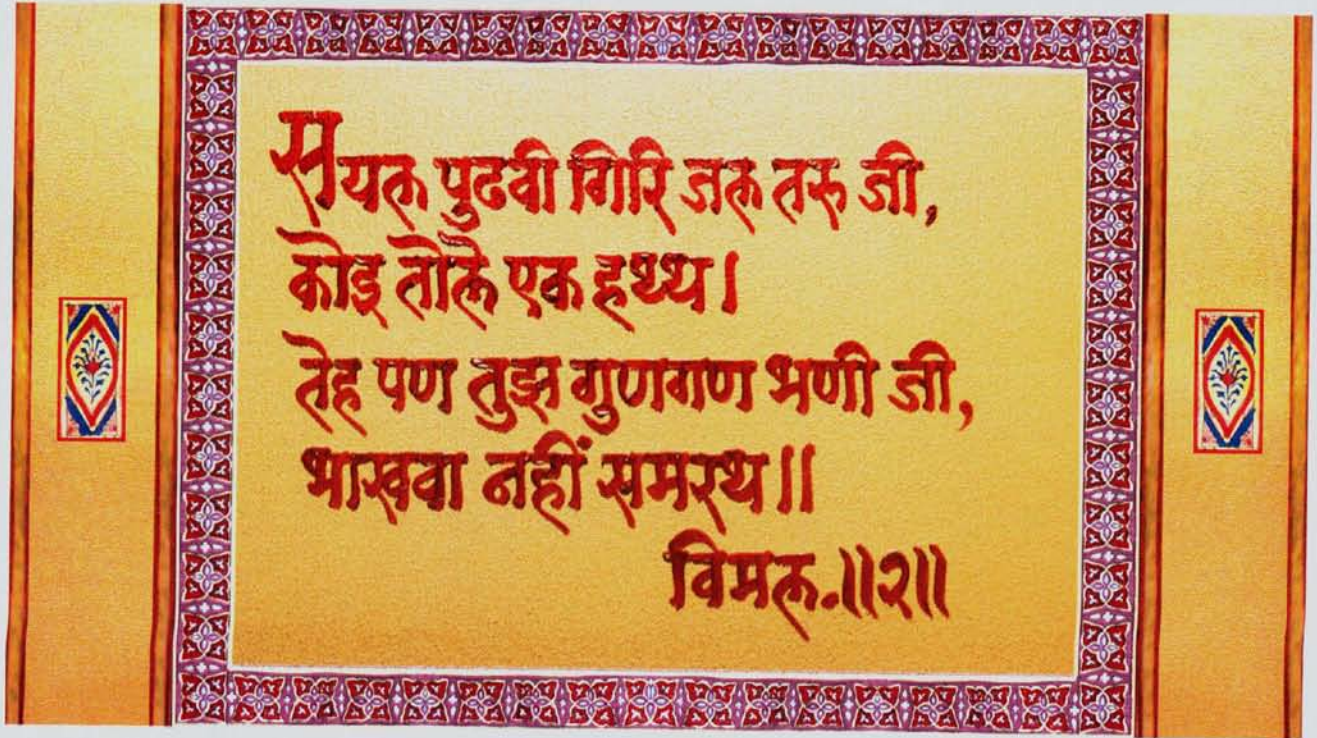
જે સમસ્ત દ્રવ્યકર્મ, ભાવકર્મ, પરાનુજાયીતાદિ દોષરહિતપણે છે. એહવી નિર્મલતા તે અવર કેતાં બીજા કોઈ છદ્મસ્થ જીવે, ન કહાય કેતાં કહી શકાય નહીં.

“સિદ્ધસ્વરૂપસ્ય અનંતત્વાત્ વાચઃ ક્રમપરિણતત્વાત્ આયુષ્યાલ્પત્વાત્, તેન વક્તું ન શક્યતે કેન ॥” ઇતિ ભાષ્યવચનાત્ ॥

અર્થ : સિદ્ધના સ્વરૂપનું અનંતપણું હોવાથી, વાણીનું ક્રમ-પરિણતિપણું હોવાથી અને આયુષ્યનું અલ્પપણું હોવાથી કોઈનાથી પણ (સિદ્ધના સ્વરૂપને) જણાવવું શક્ય નથી.

તે માટે કહેવાય નહીં. તેના ઉપર દૃષ્ટાંત કહે છે, જેમ લઘુ નદી કેતાં નાન્દી નદી, તેને જેમ તેમ લંઘીયેં કેતાં ઉતરિયેં પણ અસંખ્યાતા-કોડી જોજનનો છેહલો સ્વયંભૂરમણ નામા સમુદ્ર, તે કોઈ પામર જનથી તયો જાય નહીં. અને, પ્રભુના ગુણ તો સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રથી પણ અનંત-ગુણા છે. તે સર્વ વચને કહ્યા જાય નહીં.

॥ ઇતિ પ્રથમગાથાર્થઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ : જગત્ કે સર્વ પૃથ્વી, પર્વત, પાની ઓર વનસ્પતિ આદિ કો કદાચિત્ કોઈ સમર્થ વ્યક્તિ એક હાથ સે ઉઠાને મેં સમર્થ હો જાય તો ખી પ્રભુ કે અનન્ત ગુણોં કો ગિનને મેં યા કહને મેં કોઈ સમર્થ નહીં હો સકતા । પ્રભુ કે પૂર્ણ શુદ્ધ સ્વરૂપ કો ક્ષાયિક વીર્યવાલે કેવલજ્ઞાની જાન સકતે હૈં, લેકિન વે ખી વચન દ્વારા સર્વ ગુણોં કો નહીં કહ સકતે । ક્યોંકિ વચન કા પ્રવર્તન ક્રમ સે હોતા હૈ ઓર સમય-આયુષ્ય પરિમિત હોતા હૈ ।

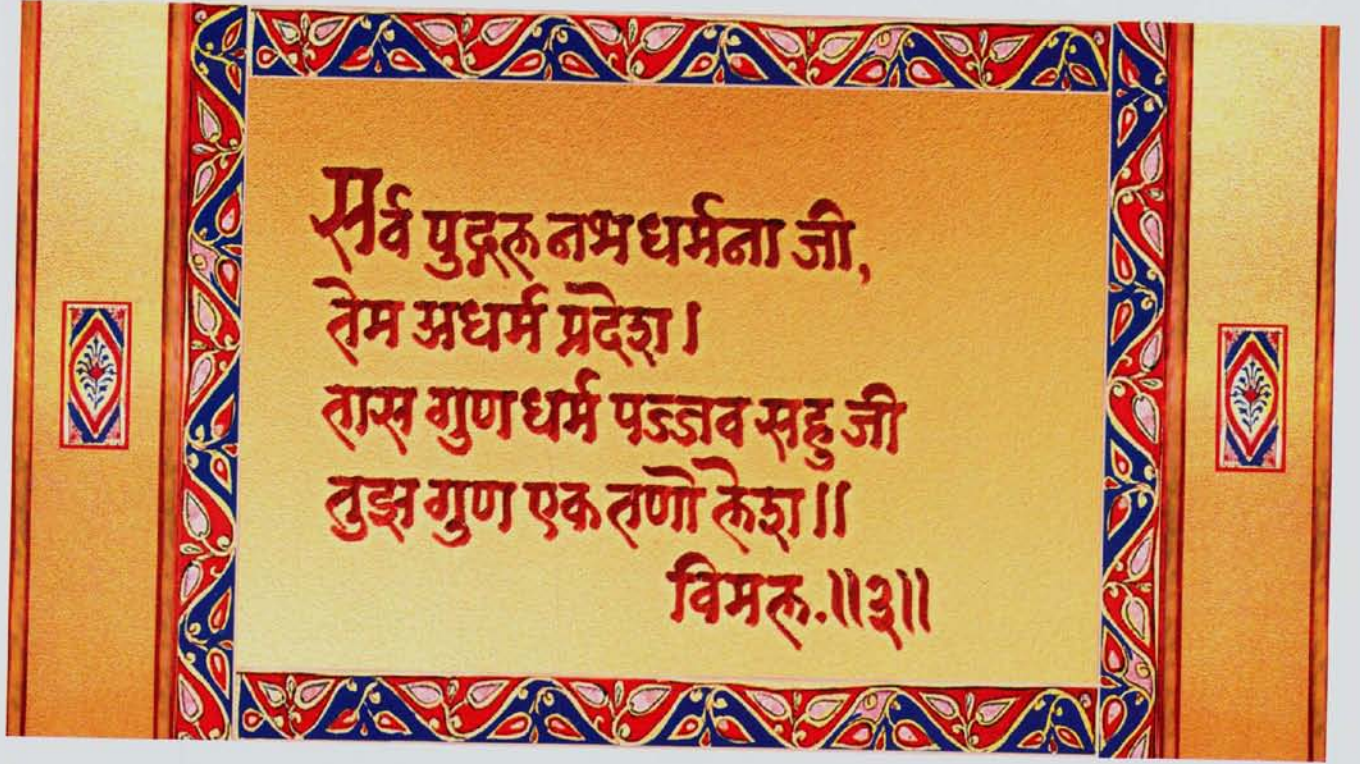
અર્થ : જગતના સર્વ પૃથ્વી, પર્વત, પાણી અને વનસ્પતિ વગેરેને કદાચ કોઈ સમર્થ વ્યક્તિ એક હાથે ઉઠાવી શકવા સમર્થ અને તો પણ પ્રભુના અનંત ગુણોને ગણવામાં કે કહેવામાં કોઈ સમર્થ બની શકતો નથી. પ્રભુના પૂર્ણ શુદ્ધ સ્વરૂપને ક્ષાયિક વીર્યવાળા કેવલજ્ઞાની જાણી શકે છે છતાં તેઓ પણ વચન દ્વારા સર્વ ગુણોને કહી શકતા નથી, કારણ કે વચનનું પ્રવર્તન ક્રમ-વર્તી છે અને સમય-આયુષ્ય પરિમિત હોય છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : તથા સયલ કેતાં સર્વ પુઢવી કેતાં પૃથ્વી, ગિરિ તે પર્વત, જલ તે પાણી, તરુ તે વનસ્પતિ, એ સર્વને કોઈ એક હાથેં તોલે કેતાં ઉપાડે. એહવો બલવંત પણ તે બાલ-વીર્યવંત હોય, તેથી તે પણ પ્રભુજી ! તાહરા ગુણના ગણ કેતાં સમૂહ, તેને ભાખવા કેતાં કેહવાને સમર્થ નહીં.

કારણ ?

તેહમાં બાલ-વીર્યની શક્તિ છે અને તમારું નિર્મલ સ્વરૂપ તે કેવળજ્ઞાની ક્ષાયક-વીર્યવંતને ગમ્ય છે. તેને પણ સર્વ વચન ગોચર થાય જ નહીં, તો બાલ-વીર્યવંતથી કેમ કેહેવાય.

॥ इति द्वितीयगाथार्यः ॥ २ ॥

અર્થ : ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય ઓર સર્વ પુદ્ગલાસ્તિકાય કે પ્રદેશ ઓર ઉનમેં રહે હુએ અનન્ત ગુણ, ધર્મ એવં પર્યાય બી પ્રભુ કે એક કેવલજ્ઞાન ગુણ કે અંશમાત્ર હૈં । ક્યોંકિ ઉપર્યુક્ત સર્વભાવોં કા ત્રિકાલિક જ્ઞાન એક સમય-માત્ર મેં કરનેવાલે કેવલજ્ઞાન કી શક્તિ અનન્તગુણી અધિક હૈ ।

અર્થ : ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય અને સર્વ પુદ્ગલાસ્તિકાયના પ્રદેશો અને તેમાં રહેલા અનંત ગુણો, ધર્મો અને પર્યાયો પણ પ્રભુના એક કેવલજ્ઞાન ગુણનો અંશમાત્ર છે. કારણ કે, ઉપરોક્ત સર્વ ભાવોનું ત્રિકાલિક જ્ઞાન એક સમયમાત્રમાં કરનાર કેવલજ્ઞાનની શક્તિ અનંત-ગુણી અધિક છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : સર્વ પુદ્ગલ-દ્રવ્ય તથા નભ કેતાં આકાશ-દ્રવ્ય, ધર્મ કેતાં ધર્માસ્તિકાય-દ્રવ્ય તેમજ અધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશ એટલે એ પંચાસ્તિકાયના પ્રદેશ અનંતા, તેહના ગુણ અનંતા, તેહના ગુણ-ધર્મ નિત્યત્વાદિ તે પણ અનંતા, તેહના પર્યાય વલી તેહથી અનંત-ગુણ છે.

તે સર્વ મલી પણ, હે પ્રભુજી ! તાહરો એક ગુણ જે કેવલજ્ઞાનરૂપ, તેહનો લેશમાત્ર છે.

કેમ ?

જે એ સર્વ પંચાસ્તિકાયના ભાવ વર્તમાનકાલે છે અને કેવલી તો એ સર્વના અતીત, અનાગત અને વર્તમાન - એ ત્રણ કાલના પર્યાય ઉત્પાદ, વ્યય, ધ્રુવરૂપ, તેહને એક સમયમાં જાણે તથા એથી અનંત-ગુણ બીજા ધર્મને પણ એક સમયમાં જાણે, તે માટે કેવલજ્ઞાનની શક્તિ અનંત-ગુણી છે.

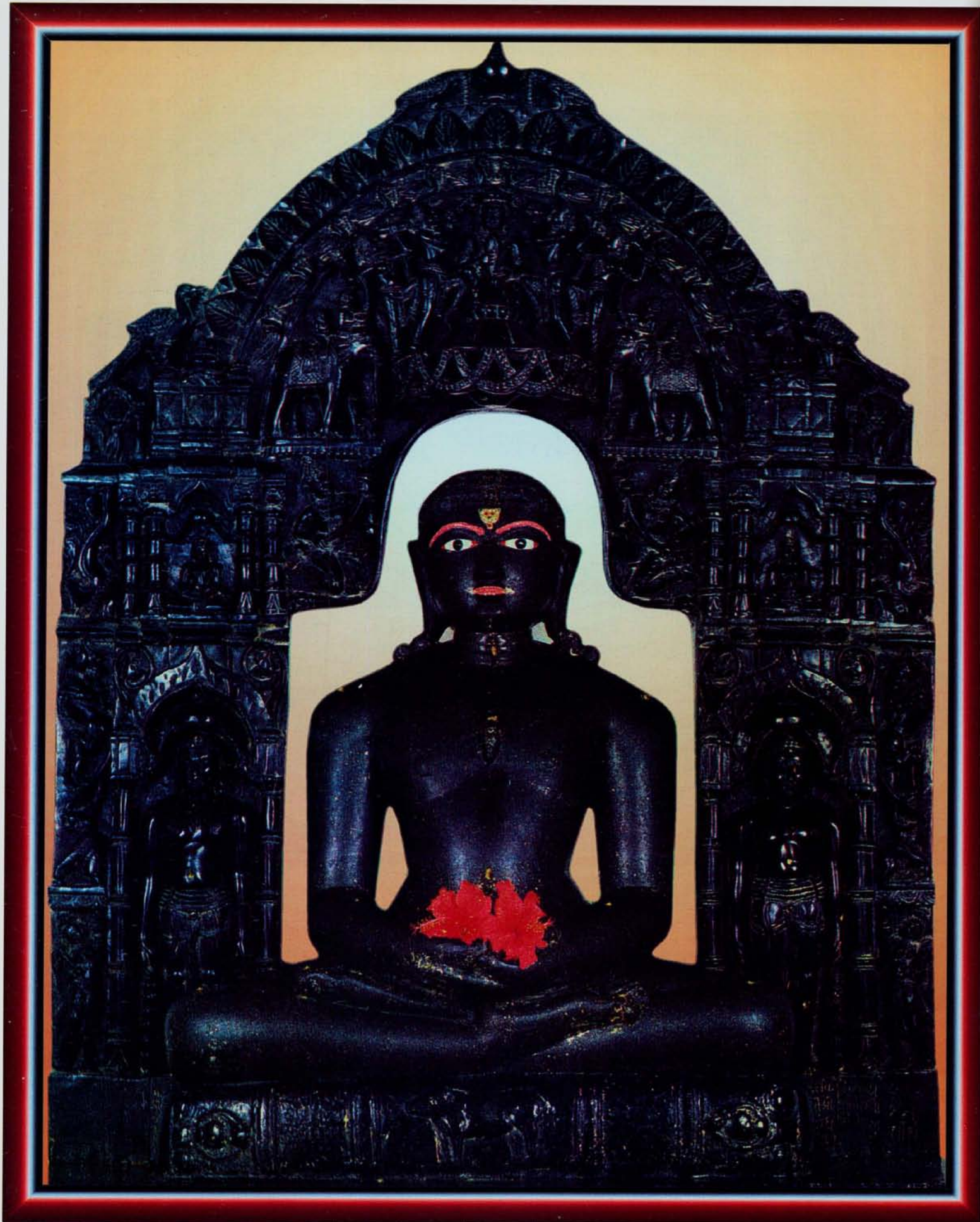
उक्तं च ॥ विशषावश्यके -

“ये हि केवलस्य निःशेषज्ञेयगता विषयभूताः पर्यायास्ते ज्ञानाद्वैतवादिनयमतेन ज्ञानरूपत्वादर्थपत्त्यैव स्वपर्यायाः प्रोक्ताः, न तु परपर्यायापेक्षया, इत्यविशेषकेवलत्वविरोधो नाशङ्कनीय इति ॥” इति ॥

(વિ.મા.ગા.૪૯૪ ટીકા)

અર્થ : કેવળજ્ઞાનના સંપૂર્ણ જ્ઞેય પદાર્થોમાં રહેલા (જ્ઞાનના) વિષયભૂત એવા જે પર્યાયો છે, તે કહેનારના મતે જ્ઞાન સ્વરૂપ હોવાથી અર્થાપત્તિથી(અર્થના દૃષ્ટિકોણથી) સ્વ-પર્યાયો કહેવાયા છે પરંતુ પર-પર્યાયોની અપેક્ષાથી નહિ, તેથી કેવળજ્ઞાનના સામાન્યપણામાં વિરોધની શંકા નહિ કરવી જોઈએ.

॥ इति तृतीयगाथार्यः ॥ ३ ॥

ૐમ નિજ ભાવ અનંતની જી,
અસ્તિતા કેટલી થાય !
નાસ્તિતા સ્વ-પર પદ અસ્તિતા જી,
તુજ સમ કારુ સમાય ॥
વિમલ ॥૬॥

અર્થ : इस प्रकार प्रभु के निज भाव की अर्थात् केवलज्ञान, क्षायिक-सम्यक्त्व, चारित्र और वीर्यादि अनन्त गुणों की स्व-पर पर्याय की अपेक्षा से अस्तित्ता-नास्तित्ता आदि की जो अनन्तता समकाल में वर्त रही है वह कितनी है ? इसका वर्णन किसी के द्वारा नहीं किया जा सकता ।

અર્થ : એ રીતે પ્રભુના નિજ ભાવની એટલે કે કેવલદર્શન, ક્ષાયિક-સમ્યક્ત્વ, ચારિત્ર અને વીર્યાદિ અનંત ગુણોની સ્વ-પર પર્યાયની અપેક્ષાએ અસ્તિતા-નાસ્તિતા વગેરેની જે અનંતતા સમકાલે વર્તી રહી છે. તે કેટલી છે ? તેનું વર્ણન કોઈથી પણ કરી શકાય તેવું નથી.

સ્વો. બાલાવબોધ : એ રીતે, જેમ કેવલજ્ઞાન ગુણ અનંત-પર્યાયી છે, તેમ જે કેવલદર્શનાદિક નિજ કેતાં પોતાના ભાવ ગુણ-પર્યાય અનંતા છે. તેહની અનંતતા કેટલી થાય છે ?

જે સ્વદ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવરૂપ અસ્તિપણું તે અનંતું છે, તેમ પર-પર્યાય જે બીજા જીવ દ્રવ્ય તથા પુદ્ગલાદિ અજીવ દ્રવ્ય, તેહના પ્રદેશ, તેહના સ્વભાવ, તેહના ગુણ-પર્યાયની જે અનંતતા, તે સર્વનું નાસ્તિપણું તમારામાં છે તે પણ અનંતું છે.

“ते तस्स सपज्जाया, सेसा परपज्जवा सब्बे ॥” इति श्री पूज्यपादाः ॥

અર્થ : જે તેના છે, તે સ્વ-પર્યાયો અને શેષ સર્વે પર-પર્યાયો છે.

तथा च हेमसूरिः-

“ये यस्य समवेतास्ते तस्य स्वपर्यायाः प्रोच्यन्ते, अस्तित्वेन संबद्धास्ते च अनन्ता, ये च घटादिगताश्चास्य पर्यायास्तेभ्यो व्यावृत्तित्वेन नास्तित्वेन सम्बद्धा इति ॥”

અર્થ : જે જેમાં અંતર્ભૂત છે, તે તેના સ્વ-પર્યાયો કહેવાય છે અને અસ્તિત્વથી સંબદ્ધ એવા તે અનંત છે તથા ઘટાદિમાં રહેલાજે એના પર્યાયો છે તે તેમનાથી વ્યાવૃત્તિપણા વડે કરીને (જ્ઞાનમાં) નાસ્તિત્વથી સંબદ્ધ છે. એ નાસ્તિ-પર્યાય તે પણ દ્રવ્યનિષ્ઠિત છે.

“तेषामपि व्यावृत्तिरूपतया पारमार्थिकं स्वपर्यायत्वं न विरुद्ध्यते ॥”

અર્થ : તે (પરપર્યાયો)માં પણ વ્યાવૃત્તિપણા વડે કરીને પારમાર્થિક સ્વપર્યાયપણાનો વિરોધ (આવતો) નથી. એટલે નાસ્તિપણું, તે પણ વસ્તુનો જ પર્યાય છે. એમ નાસ્તિતાની પણ અનંતતા છે, તે પણ સ્વ-પદે કહેતા પોતાને પદે જ્ઞાનગુણમાં.

“अमूर्तत्वचेतनत्वसर्ववैतृत्वाप्रतिपातित्वनिरावरणत्वादयः केवलज्ञानस्य पर्यायाः ॥”

અર્થ : અમૂર્તપણું, ચેતનપણું, સર્વજ્ઞપણું, અવિનાશીપણું, નિરાવરણપણું વગેરે કેવલજ્ઞાનના (સ્વ)પર્યાયો છે.

એમ, કેવલજ્ઞાનના સ્વ-પર્યાય અસ્તિરૂપ અનંતા છે. હવે, કેવલદર્શનાદિ અનંત ગુણના જે પર્યાય છે તે સર્વ કેવલજ્ઞાનમાં નાસ્તિપણે રહ્યા છે. કેવલજ્ઞાન અસ્તિ-નાસ્તિપણે છે.

તેમ જ કેવલદર્શન તથા ચારિત્ર, સુખ, અરૂપતા, અગુરુ-લઘુતા, પરમ દાનાદિ અનંત ગુણ, તે સર્વ પોતાના એક દ્રવ્ય નિષ્ઠિત અનંત ગુણની નાસ્તિતાને લીધા થકા રહ્યા છે. તેમ જ, બીજા જીવ દ્રવ્ય તથા પુદ્ગલાદિક અજીવ દ્રવ્ય, તે સર્વના ગુણ-પર્યાયની પણ નાસ્તિતાને લીધા થકા રહ્યા છે. એમ સ્વ-પદે નાસ્તિતા તથા પર-પદે પણ નાસ્તિતા છે. તે સર્વ નાસ્તિતાપણો, તે દ્રવ્ય માંહે જ અસ્તિતાપણે રહ્યો છે. નાસ્તિ-ધર્મની અસ્તિતા, તે દ્રવ્યમાં જ છે.

તિહાં ભાવના કહે છે જે, ‘જીવને વિષે જ્ઞાનાદિક ગુણની અસ્તિતા તેમ વર્ણાદિકની નાસ્તિતા છે, તે વર્ણાદિકપણું જીવમાં નથી પણ તેની નાસ્તિતા જીવમાં રહી છે.’ એમ તત્વાર્થમાં કહ્યું છે.

“યદિ પરનાસ્તિતા જીવાદિષુ ન સ્યાત્ તદા જીવાદીનાં પરત્વપરિણતિઃ સ્યાત્ ઇતિ ॥”

અર્થ : જો પરનું નાસ્તિપણું જીવાદિમાં ન હોય, તો જીવાદિનો પરપણાનો(પર સ્વરૂપ થઈ જવાનો) સ્વભાવ થઈ જાય. માટે જીવમાં અસ્તિપણું તથા નાસ્તિપણું તથા તે બેહુ અસ્તિપણે રહ્યા છે.

उक्तं च विशेषावष्यके -

“द्विविधं हि वस्तुनः स्वरूपं-अस्तित्वं च नास्तित्वं च । ततो ये यत्रास्तित्वेन प्रतिबद्धास्ते तस्य स्वरूपायाः, ये तु नास्तित्वेन सम्बद्धास्ते तस्य परपर्यायाः प्रतिपाद्यन्ते, इति निमित्तभेदव्यापन-परावेव स्व-परशब्दौ, नत्वेकेषां तत्र सर्वथा सम्बन्धनिराकरणपरौ । अतोऽनास्तित्वेसम्बद्धा इति परपर्याया उच्यन्ते, न पुनः सर्वथा ते तत्र न सम्बद्धाः, नास्तित्वेन तत्रापि सम्बद्धात् ॥” इति वचनात् ॥ (वि.भा.गा.४૭૯ टीका)

અર્થ : વસ્તુનું સ્વરૂપ બે પ્રકારનું છે- (૧) અસ્તિત્વ અને (૨) નાસ્તિત્વ.

તેથી, જેઓ જેમાં અસ્તિત્વથી જોડાયેલા હોય, તેઓ તેના સ્વ-પર્યાયો અને જેઓ નાસ્તિત્વથી સંબદ્ધ હોય, તેઓ તેના પર-પર્યાયો કહેવાય છે. આ પ્રમાણે ‘સ્વ’ અને ‘પર’ શબ્દો ફક્ત નિમિત્તની ભિન્નતા જ દર્શાવનારા છે પરંતુ તે(વસ્તુ)માં કોઈ એક(અસ્તિત્વ કે નાસ્તિત્વ)ના સંબંધનું સર્વથા નિરાકરણ કરનારા નથી.

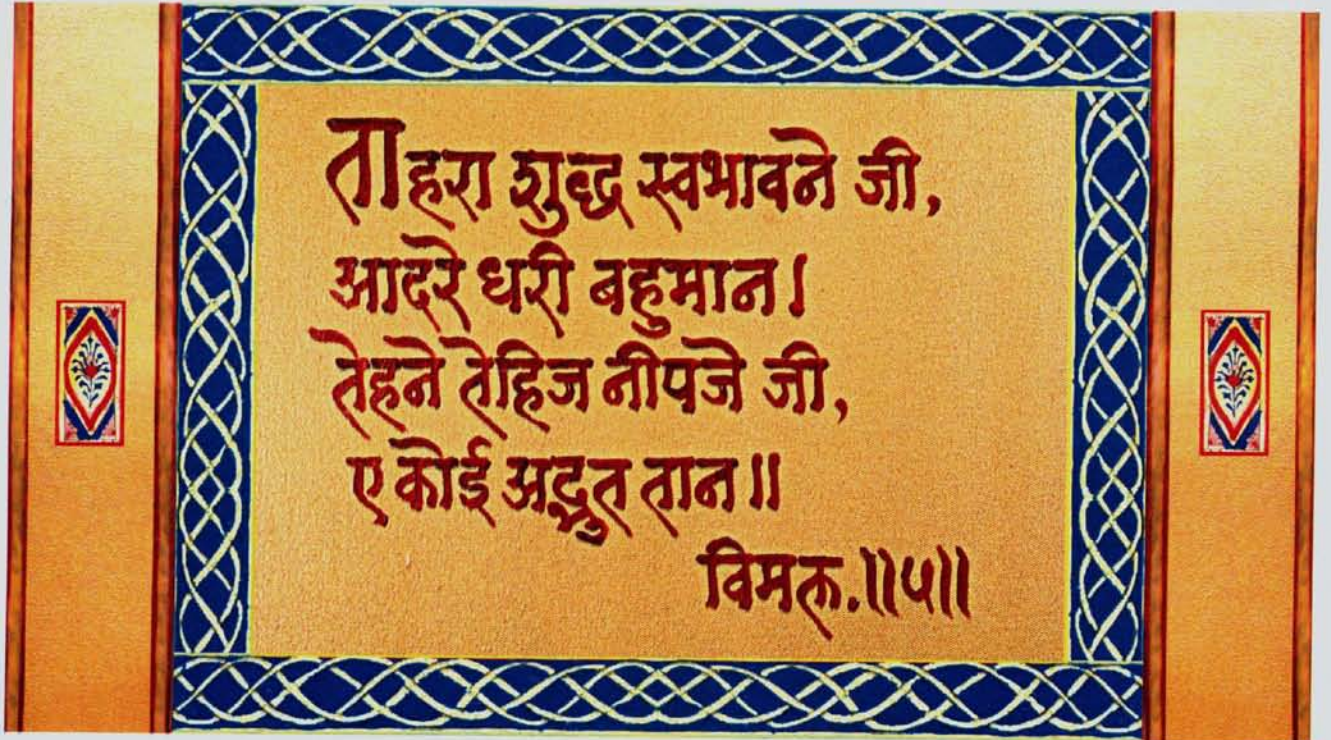
તેથી, માત્ર અસ્તિત્વથી અસંબદ્ધ છે, એટલા માટે પર-પર્યાયો કહેવાય છે, નહિ કે તેઓ તે(વસ્તુ)માં (બિલકુલ) સંબદ્ધ નથી એટલા માટે. કેમકે નાસ્તિત્વથી તો તેઓ ત્યાં સંબદ્ધ જ હોય છે.

તે માટે, નાસ્તિપણાનો વસ્તુથી સંબંધ જ છે. તે સ્વ-પદ કેતાં સ્વ-દ્રવ્યના ગુણાંતરની વિવક્ષિત ગુણમાં નાસ્તિતા તથા પર-પદ કેતાં પર-દ્રવ્યના ગુણની નાસ્તિતા, એ નાસ્તિતા સર્વ વસ્તુ-ધર્મે પારિણામિક ભાવે રહી છે. તે સર્વ નિરાવરણપણે હે શ્રી વિમલ પ્રભુ ! તમારી પરિણામિકતા મધ્યે તથા કર્તૃતા મધ્યે, ભોક્તૃતા મધ્યે સમકાલે કેતાં પ્રતિસમયે, સમાયે છે. એટલી અનંતતા તમારે વિષે છે.

હે પ્રભુજી ! તમારી નિર્મલતા, તે સમકિતી જીવને શ્રદ્ધા-ગોચર છે તથા પૂર્વધરને પરોક્ષ ભાસન-ગોચર છે અને કેવલીને પ્રત્યક્ષ છે. એ રીતે અભિલાષ્ય તથા અનભિલાષ્યની અનંતતા છે, તે બીજા કોઈથી કહાય નહીં. માટે, હે નાથ ! તાહરું જ્ઞાન, દર્શન, સુખ ધર્મની અનંતતા, તે જે ભવ્ય જીવને સ્યાદાદોપેત ભાસનપ્રતીત-ગોચર થઈ, તે જીવને ધન્ય છે !

તો, હે પ્રભુજી ! તમારી શી વાત કહું ? તમે તો મહા-પૂજ્ય છો. મહોટા છો.

॥ इति चतुर्थगाथावर्षः ॥ ४ ॥

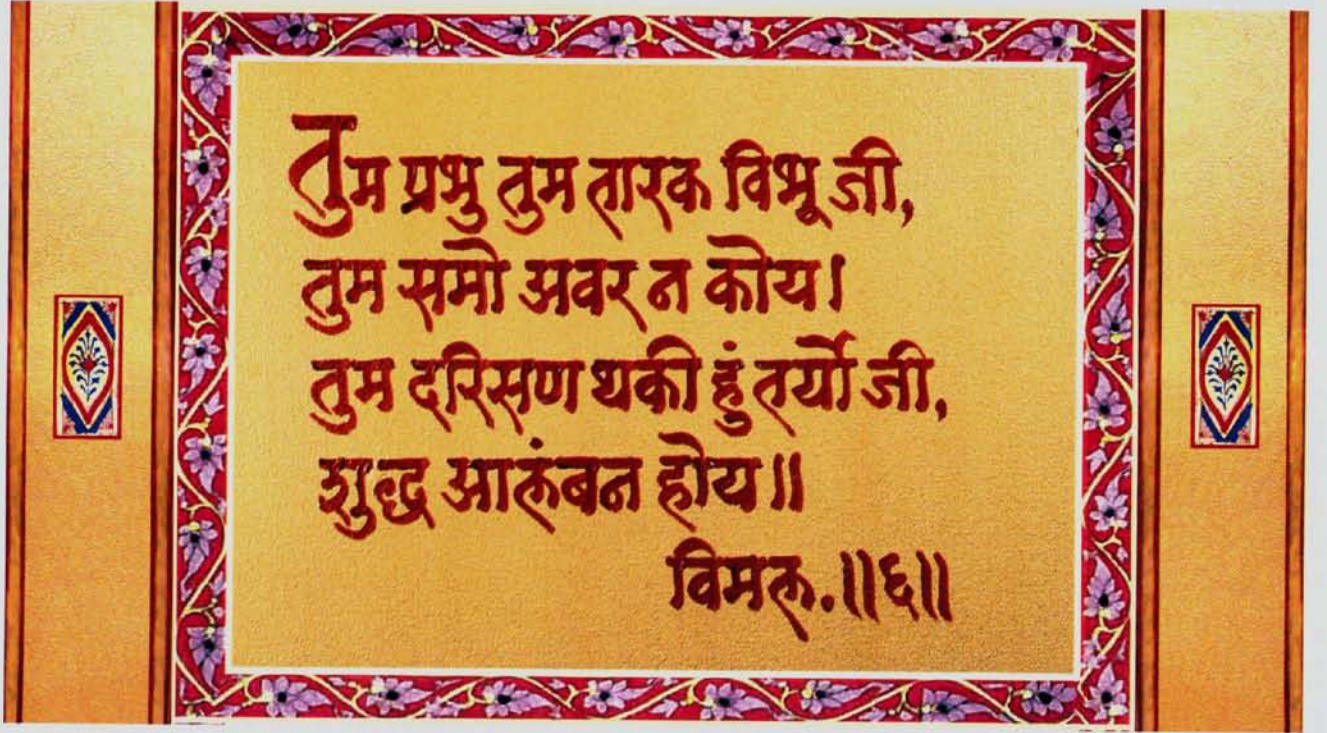
अर्थ : हे प्रभो ! आपके अनन्त आनन्दमय निर्मल शुद्ध स्वभाव का स्वरूप समझकर जो साधक उसका स्मरण, वन्दन, पूजन और ध्यान आदर-बहुमानपूर्वक करता है, वह उसी प्रकार के पूर्ण शुद्ध स्वभाव को प्रकट कर सकता है । यह कोई अलौकिक आश्चर्यकारी तत्त्व है।

અર્થ : હે પ્રભુ ! તમારા અનંતાનંદમય નિર્મલ શુદ્ધ સ્વભાવનું સ્વરૂપ સમજીને જે સાધક તેનું સ્મરણ, વંદન, પૂજન અને ધ્યાન આદર-બહુમાનપૂર્વક કરે છે, તે તેવા પ્રકારનો પૂર્ણ શુદ્ધ સ્વભાવ પ્રગટાવી શકે છે. આ કોઈ અલૌકિક આશ્ચર્યકારી તત્ત્વ છે !

સ્વો. બાલાવબોધ : હે પ્રભુજી ! તાહરો જે શુદ્ધ નિર્દોષ સ્વભાવ અનંતાનંદાદિરૂપ અક્રિય અક્ષય, તેહને જે આદરે કેતાં અંગીકાર કરે, વંદન-સેવન-સ્મરણ-ધ્યાનાદિકપણે આદરે, વલી બહુમાન કેતાં અત્યાદરપણે જે ગ્રહે, તે સાધ્યાથી સેવકનો તેહવો જ પોતાનો સ્વભાવ શુદ્ધ થાય. નિઃકર્મતા નીપજે. પ્રભુના જેહવો સ્વભાવ નિર્મલ થાય.

માટે, હે પ્રભો ! એ કોઈ અદ્ભૂત તાન કેતાં તત્ત-તત્ત્વ છે જે, અરિહંત પ્રભુનું શુદ્ધ સ્વરૂપ ચિંતવતાં-ધ્યાન કરતાં, પોતાનું સ્વરૂપ નીપજે. એહિ જ આશ્ચર્ય છે.

॥ इति पञ्चमगाथायः ॥ ५ ॥

અર્થ : હે પ્રભો ! આપ હી મેરે સ્વામી હો, इस संसार से पार उतारनेवाले भी आप ही हो । आपके समान कोई कृपालु नहीं । आपके दर्शन (सम्यग्दर्शन, मूर्तिदर्शन या जिनशासन) से मैं संसार-सागर तिर गया हूं, क्योंकि आपके शुद्ध स्वरूप का मुझे आलम्बन मिला है और उससे मेरे आत्मस्वरूप की पहचान हो गई है और उसके ध्यान से अनुभव-प्रकाश पैदा हुआ है ।

અર્થ : હે પ્રભુ ! આપ જ મારા સ્વામી છો, આ સંસારથી પાર ઉતારનાર પણ આપ જ છો, આપની સમાન કોઈ કૃપાળુ નથી. આપના દર્શન (સમ્યગ્દર્શન, મૂર્તિદર્શન કે જિન-શાસન)થી હું સંસારસાગર તરી ગયો છું. કારણ કે આપના શુદ્ધ સ્વરૂપનું મને આલંબન મળ્યું છે અને તેથી મારા આત્મ-સ્વરૂપની ઓળખાણ થઈ છે અને તેના ધ્યાનથી અનુભવ-પ્રકાશ થયો છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : માટે, હે શ્રી વિમલનાથજી ! માહરા પ્રભુ-અધિપતિ તુમે જ છો.

વલી, મુજને સંસારમાંથી તારવાવાલા પરમ નિર્યામક-પરમ સામર્થ્યવંત તુમે છો.

હે દેવ ! હે કૃપા-સિંધુ ! હે જ્ઞાન-ભાનુ ! તુમ સમાન માહરે બીજો કોઈ નથી, ત્રિભુવનમાંહે તમે જ દયાલ છો.

હે જગત-વત્સલ ! તાહરો દર્શન કેતાં દેખવું અથવા દર્શન તે સમકિત, તેને પામે થકે હું તર્યો. સંસાર-સમુદ્રને ઓળંગી પાર થયો.

ઈહાં, કારણ પામે થકે ભક્તિના હરથે ઉપચાર વચન કહ્યું. તે એમ શુદ્ધ નિર્મલ સ્વરૂપનો આલંબી થયો થકો હે નાથ ! તાહરા સ્વરૂપને અવલંબે મેં માહારુ સ્વરૂપ ઓળખ્યું, તે ઓળખ્યાથી સ્વરૂપ-રુચિ ઉપની, પછી સ્વરૂપ-વિશ્રામી અનુભવ-ધ્યાની થયે તર્યો. એ ભાવી કાર્યનો વર્તમાનારોપ નેગમ-નયનું વચન છે.

॥ इति षष्ठगाथायः ॥ ६ ॥

પ્રભુ તણી વિમલતા ઓલસી જી,
જે કરે થિરમન સેવ ।
'દેવચંદ્ર' પદ તે રહે જી,
વિમલ આનંદ સ્વયમેવ ॥
વિમલ. ॥૫॥

અર્થ : इस प्रकार जो कोई मुमुक्षु परमात्मा की विमलता को पहचानकर स्थिर मन से प्रभु की सेवाभक्ति करता है वह (सम्यग्दर्शन, देशविरति, सर्वविरति पाकर) क्रमशः सर्व कर्म-उपाधि का क्षय करके चन्द्र समान उज्ज्वल पद को अर्थात् निर्मल आनन्द को स्वयमेव प्राप्त करता है ।

અર્થ : આ પ્રમાણે, જે કોઈ મુમુક્ષુ પરમાત્માની વિમલતાને ઓળખીને સ્થિર મનથી પ્રભુની સેવા-ભક્તિ કરે છે, તે (સમ્યગ્દર્શન, દેશવિરતિ, સર્વવિરતિ પામી) અનુક્રમે સર્વ કર્મ-ઉપાધિનો ક્ષય કરી, ચંદ્ર સમાન ઉજ્જવલ પદને એટલે કે નિર્મલ આનંદને સ્વયં પ્રાપ્ત કરે છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : એ રીતે, પ્રભુજીની વિમલતા કેતાં નિર્મલતા, તેને ઓળખીને જે પ્રાણી થિર-મન કેતાં દ્રઢ-મને સેવા-ભક્તિ કરે, તે સમકિતિ-દેશવિરતિ-સર્વવિરતિ જીવ, સર્વ દેવમાં ચંદ્રમા સમાન પદ પરમાત્મ-પદ લહે કેતાં પામે. અનાદિ સંતતિ-સંયોગી ભાવ-કર્મ ઉપાધિનો ક્ષય કરીને નિર્મલ, સિદ્ધ, બુદ્ધ, આત્મ-તત્ત્વની પૂર્ણતા તે પામે.

ઈહાં, સ્તુતિ-કર્તાનું નામ પણ 'દેવચંદ્ર' છે, તે સૂચવ્યું.

એ પદ કેહવું છે ? જે મધ્યે વિમલ કેતાં નિર્મલ આનંદ, તે સ્વયમેવ કેતાં પોતે જ છે તે પોતાનો આનંદ પોતે ભોગવે.

એહવા અનંત ધર્મ પ્રાગુભાવરૂપ શ્રી વિમલનાથની સેવના કરો. મોક્ષાર્થી જીવને શ્રી અરિહંત-સેવના, તેહિ જ મોટું કારણ છે, અનાદિની બ્રાંતિ ટાલવાનું પુષ્ટ-નિમિત્ત છે.

॥ इति सप्तमगाथार्यः ॥ ७ ॥

॥ इति त्रयोदश श्री विमलजिन स्तवनम् ॥ १३ ॥

તેરમા સ્તવનનો સાર...

પરમાત્માની વિમલતા અનંત છે. એક એક પ્રદેશના અનંતા ગુણો અને અનંતા પર્યાયો છે.

સ્વ-દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવથી તે સર્વ ગુણ-પર્યાયોની અસ્તિતા છે પણ પર-દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવથી નાસ્તિતા છે. નાસ્તિ-પર્યાય પણ દ્રવ્ય-પ્રતિષ્ઠિત છે એટલે પરપદાર્થની કે પર ગુણ-પર્યાયની નાસ્તિતા, એ પણ આત્મામાં અસ્તિત્વરૂપે રહેલી છે.

જો, પર-પદાર્થનું નાસ્તિપણું આત્મામાં ન હોય તો આત્મા પરરૂપે બની જાય પરંતુ એમ સંભવતું નથી. માટે સિદ્ધ થાય છે કે પરની નાસ્તિતા પણ અસ્તિત્વરૂપે પ્રત્યેક પદાર્થમાં રહેલી હોય છે.

સિદ્ધ પરમાત્મામાં કે અરિહંત પરમાત્મામાં કેવલજ્ઞાનાદિ અનંત ગુણોની અસ્તિતાનું વર્ણન પૂર્વે થયેલું છે એટલે અહીં નાસ્તિતારૂપ અનંતતાનું સ્વરૂપ બતાવવામાં આવ્યું છે.

અસ્તિ-પર્યાય કરતાં નાસ્તિ-પર્યાયની અનંતતા અનંત-ગુણી અધિક છે. જેમ સિદ્ધ જીવોમાં સિદ્ધત્વ, કેવલજ્ઞાન અસ્તિપણું છે અને પુદ્ગલાદિ દ્રવ્યોનો અભાવ તથા તેના ગુણ-પર્યાયો (વર્ણ-ગંધ-રસાદિ)નો અભાવ નાસ્તિપણું રહેલો છે.

તેમ જ, કેવલજ્ઞાન ગુણમાં અમૂર્તત્વ, ચેતનત્વ, સર્વનેતૃત્વ, અપ્રતિપાતિત્વ અને નિરાવરણત્વાદિ સ્વ-પર્યાયોનું અસ્તિત્વ રહેલું છે, તેમ કેવલદર્શનાદિ અનંત ગુણોના સર્વદર્શત્વાદિ પર્યાયોનો અભાવ હોવાથી તેમનું નાસ્તિત્વ પણ રહેલું છે.

આ પ્રમાણે સર્વ ગુણોના સ્વ-પર પર્યાયની અપેક્ષાએ અસ્તિતા અને નાસ્તિતા પરમાત્મામાં રહેલી છે.

પરમાત્માની અદ્ભુત અનંત નિર્મળતાના આદર અને બહુમાનપૂર્વક જે ચિંતન, મનન અને ધ્યાન કરે છે અને તેમાં જ એકાકાર બની જાય છે, તે તેવા જ પ્રકારની વિમલતાને પ્રાપ્ત કરે છે. કેટલી અદ્ભુત અને આશ્ચર્યકારી આ ઘટના છે !

“જિન સ્વરૂપ થઈ જિન આરાધે, તે સહી જિનવર હોવે રે” અર્થાત્ જિનેશ્વર પરમાત્માના સ્વરૂપમાં તન્મય બનીને-પોતાના આત્માને જિનેશ્વરથી અભિન્ન માનીને જે જિનેશ્વરનું ધ્યાન કરે છે, તે અવશ્ય જિનેશ્વર બને છે.

તેરહેવે સ્તવન કા સાર...

પરમાત્મા કી વિમલતા અનન્ત હૈ । એક-એક પ્રદેશ મેં અનન્ત ગુણ ઓર અનન્ત પર્યાય હૈં । સ્વ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ ઓર ભાવ સે યે સર્વ ગુણ-પર્યાયોં કી અસ્તિતા હૈ ઓર પર દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ ઓર ભાવ સે નાસ્તિતા હૈ । નાસ્તિત્વરૂપ પર્યાય ભી દ્રવ્ય પ્રતિષ્ઠિત હૈ અર્થાત્ પરપદાર્થ કી યા પરગુણ-પર્યાય કી નાસ્તિતા ભી આત્મા મેં અસ્તિત્વરૂપ સે રહી હુઈ હૈ । યદિ પર પદાર્થ કા નાસ્તિત્વ આત્મા મેં ન હો તો આત્મા પરરૂપ બન જાય ! પરંતુ એસા સમ્ભવ નહીં હૈ । અતઃ સિદ્ધ હોતા હૈ કિ પર કા નાસ્તિત્વ ભી અસ્તિત્વ રૂપ મેં પ્રત્યેક પદાર્થ મેં રહા હુઆ હૈ ।

સિદ્ધ પરમાત્મા યા અરિહન્ત પરમાત્મા કે કેવલજ્ઞાનાદિ અનન્ત ગુણોં કી અસ્તિતા કા વર્ણન પહેલે કિયા જા ચુકા હૈ અતઃ યહાં નાસ્તિતારૂપ અનન્તતા કા સ્વરૂપ બતાયા ગયા હૈ ।

અસ્તિ-પર્યાય કી અપેક્ષા નાસ્તિ-પર્યાય કી અનન્તતા અનન્તગુણી અધિક હૈ । જૈસે સિદ્ધ જીવોં મેં સિદ્ધત્વ, કેવલજ્ઞાન અસ્તિરૂપ મેં હૈ ઓર પુદ્ગલાદિ દ્રવ્યોં કા અભાવ તથા યે ગુણ પર્યાયોં (વર્ણ-ગંધ-રસાદિ) કા અભાવ નાસ્તિરૂપ મેં રહા હુઆ હૈ ।

ઇસી તરહ કેવલજ્ઞાન ગુણ મેં અમૂર્તત્વ, ચેતનત્વ, સર્વનેતૃત્વ, અપ્રતિપાતિત્વ, નિરાવરણત્વ આદિ સ્વપર્યાયોં કા અસ્તિત્વ રહા હુઆ હૈ વૈસે હી કેવલદર્શનાદિ અનન્ત ગુણોં કે સર્વદર્શિત્વ આદિ પર્યાયોં કા અભાવ હોને સે યેનકા નાસ્તિત્વ ભી રહા હુઆ હૈ ।

પરમાત્મા કી અદ્ભુત અનન્ત નિર્મલતા કા જો આદર ઓર બહુમાનપૂર્વક ચિન્તન, મનન એવં ધ્યાન કરતા હૈ ઓર યેમ્મેં હી એકાકાર બન જાતા હૈ વેહ યે પ્રકાર કી વિમલતા કો પ્રાપ્ત કરતા હૈ । કિતની અદ્ભુત ઓર આશ્ચર્યકારી યે વાત હૈ ।

જિન સ્વરૂપ થઈ જિન આરાધે, તે સહી જિનવર હોવે રે । અર્થાત્ જિનેશ્વર પરમાત્મા કે સ્વરૂપ મેં તન્મય બનકર ઓર અપની આત્મા કો જિનેશ્વર સે અભિન્ન માનકર જો જિનેશ્વર કા ધ્યાન કરતા હૈ, વેહ અવશ્ય જિનેશ્વર બનતા હૈ ।

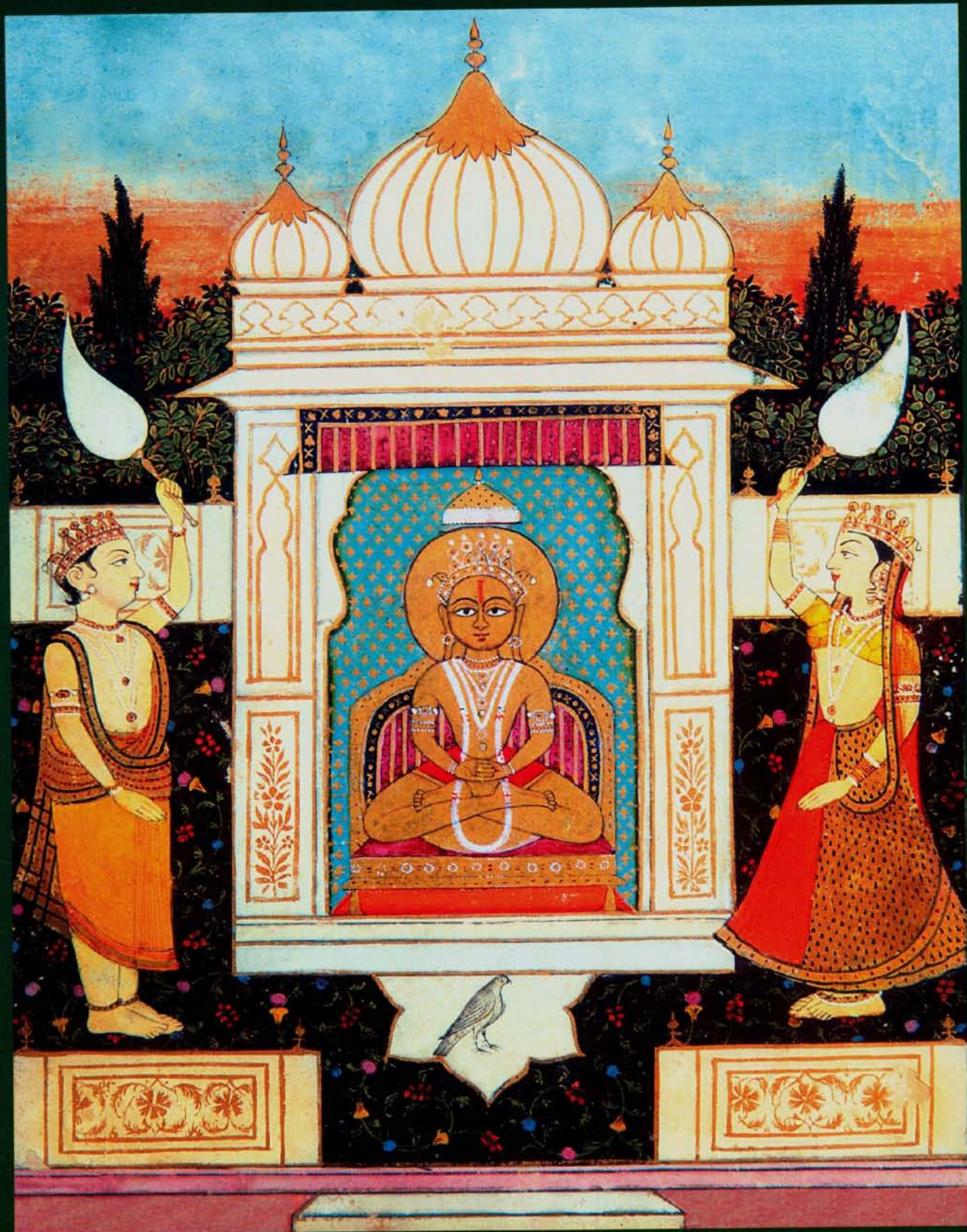
સ્તવનમાં આપેલા ચિત્રોનું વિવરણ

૧૩(૧) શ્રી વિમલનાથ ભગવાન

૧૩(૨) શ્રી બલસાણા તીર્થપતિ વિમલનાથ ભગવાન

૧૩(૩) અવંતીસુકુમાલ મુનિને શિયાળણી દ્વારા ઉપસર્ગ કરાતો હોવા છતાં મુનિ ધ્યાનમાં નિશ્ચલ, જુઓ ગાથા - ૫

अथ चतुर्दश श्री अनंतजिन स्तवनम्

॥ दीठी हो प्रभु दीठी जग गुरु तुज - ए देशी ॥

मूरति हो प्रभु मूरति अनंत जिणंद,
ताहरी हो प्रभु ताहरी मुझ नयणे वसी जी।
समता हो प्रभु समता रसतो कंद,
सहेजे हो प्रभु सहेजे अनुभव रस लसी जी
॥१॥

અર્થ : હે અનન્તનાથ પ્રભો ! તેરી મોહિની મૂર્તિ મેરે નયનોં મેં વસ ગઈ હૈ । આપકી મૂર્તિ સમતારસ કા કંદ ઓર સહજ અનુભવરસ સે પરિપૂર્ણ હૈ અર્થાત્ સમતા રસમયી ઓર સહજ અનુભવ રસમયી આપકી ભવ્ય મૂર્તિ સદા મેરે નેત્રોં મેં રમ રહી હૈ ।

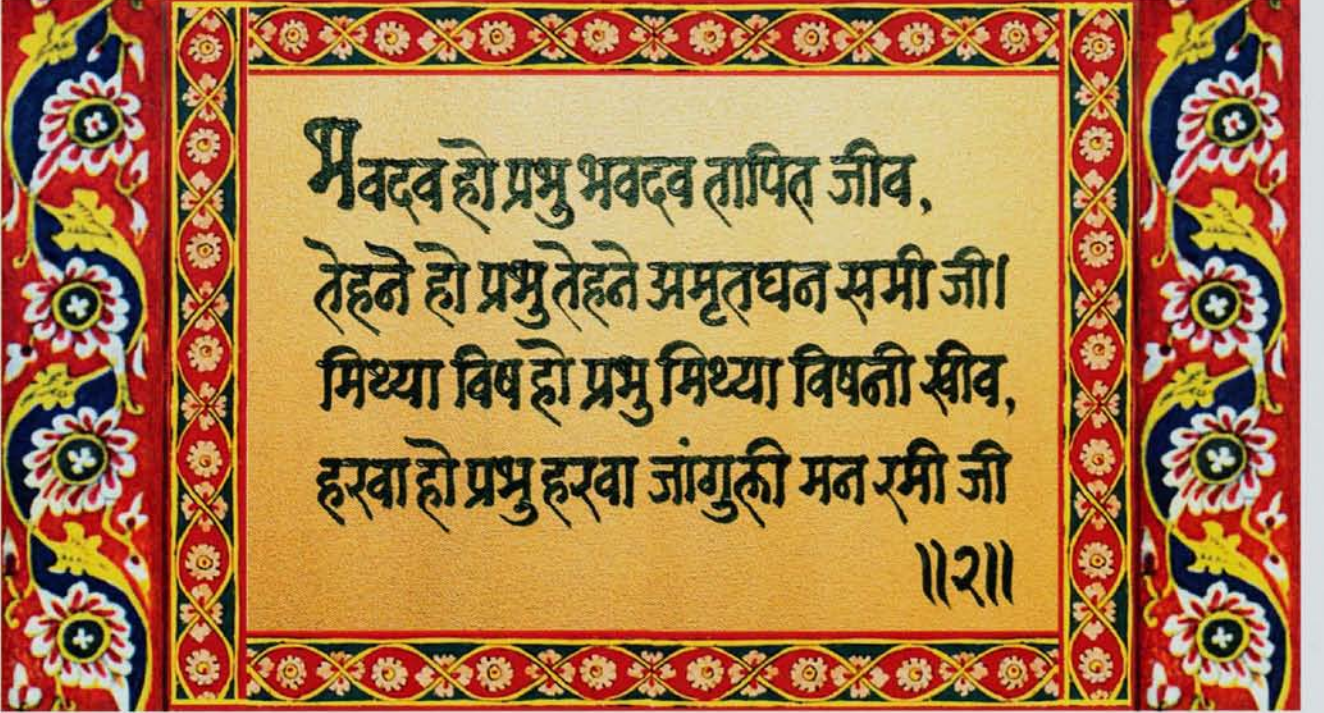
અર્થ : હે અનન્તનાથ પ્રભુ ! તારી મોહિની મૂર્તિ મારાં નયનોમાં વસી ગઈ છે. આપની મૂર્તિ સમતા-રસનો કંદ અને સહજ અનુભવ-રસથી પરિપૂર્ણ છે એટલે સમતા-રસમયી અને સહજ અનુભવ-રસમયી આપની ભવ્ય મૂર્તિ સદા નેત્રોમાં રમી રહી છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : હવે, ચૌદમા પ્રભુ શ્રી અનન્તનાથજીની સ્તવના કરે છે, હે અનન્તનાથ જિણંદ ! તાહરી કેતાં તુમારી, મૂરતિ કેતાં મુદ્રા એટલે આકાર, તે માહારે નયણો કેતાં નેત્રને વિષે વસી છે !

તે મુદ્રા કેહવી છે ?

તો કે, સમતા જે રાગ-દ્વેષરહિતપણું, તે રૂપ જે રસ, તેનો કંદ છે. વલી સહજ-પ્રયાસ વિના, અનુભવ સ્વ-ભોગીપણું જ્ઞાન, તેહના રસથી લીન છે-તન્મય છે.

॥ इति प्रथमगाथाः ॥ १ ॥

અર્થ : સંસારરૂપી દાવાનલ કે તાપ સે તપ્ત જીવોં કો પરમ શીતલતા દેને મેં આપકી મૂર્તિ અમૃત કે મેઘ જૈસી હૈ ઓર મિથ્યાત્વરૂપી વિષ કી મૂર્છા કો હરણ કરને મેં ગારુડી (જાંગુલી) મંત્ર કે સમાન હૈ ।

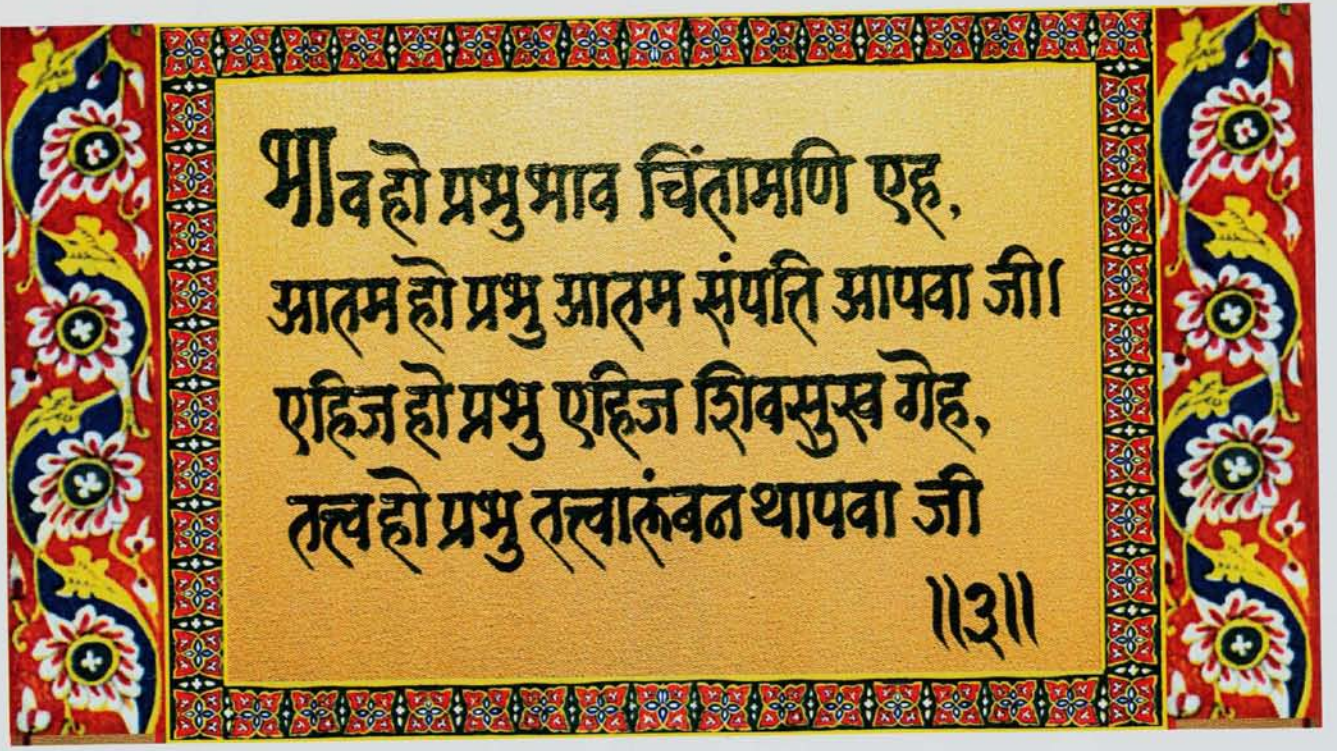
અર્થ : સંસારરૂપી દાવાનળના તાપથી દાઝેલા જીવોને પરમ શીતળતા આપવામાં આપની મૂર્તિ અમૃતના મેઘ જેવી છે અને મિથ્યાત્વરૂપી ઝેરની મૂર્છાને હરણ કરવામાં ગારુડી-જાંગુલી મંત્ર સમાન છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : વલી, ભવ જે ચાર ગતિરૂપ સંસાર, તે રૂપ દવ કેતાં દાવાનલના તાપે કરીને બલી રહેલા આકુલિત જીવોને પરમ શીતલતા કરવાને તાહારી મૂરતિ તે અમૃતના મેહ સમાન છે એટલે સંસારનો તાપ તમારા દર્શનથી મટે છે માટે.

વલી, મિથ્યાત્વરૂપવિષ, તેહની ખીવ કેતાં ધૂમિ-મૂર્છા, તેહને હરવાને જાંગુલી કેતાં ગારુડીના મંત્ર સમાન તાહરી મૂર્તિ છે.

॥ इति द्वितीयगाथाः ॥ २ ॥

ભાવહો પ્રભુ ભાવ ચિંતામણિ એહ,
 આત્મહો પ્રભુ આત્મ સંપતિ આપવા જી।
 એહિજહો પ્રભુ એહિજ શિવસુખ ગેહ,
 તત્ત્વહો પ્રભુ તત્ત્વાલંબન થાપવા જી
 ॥૩॥

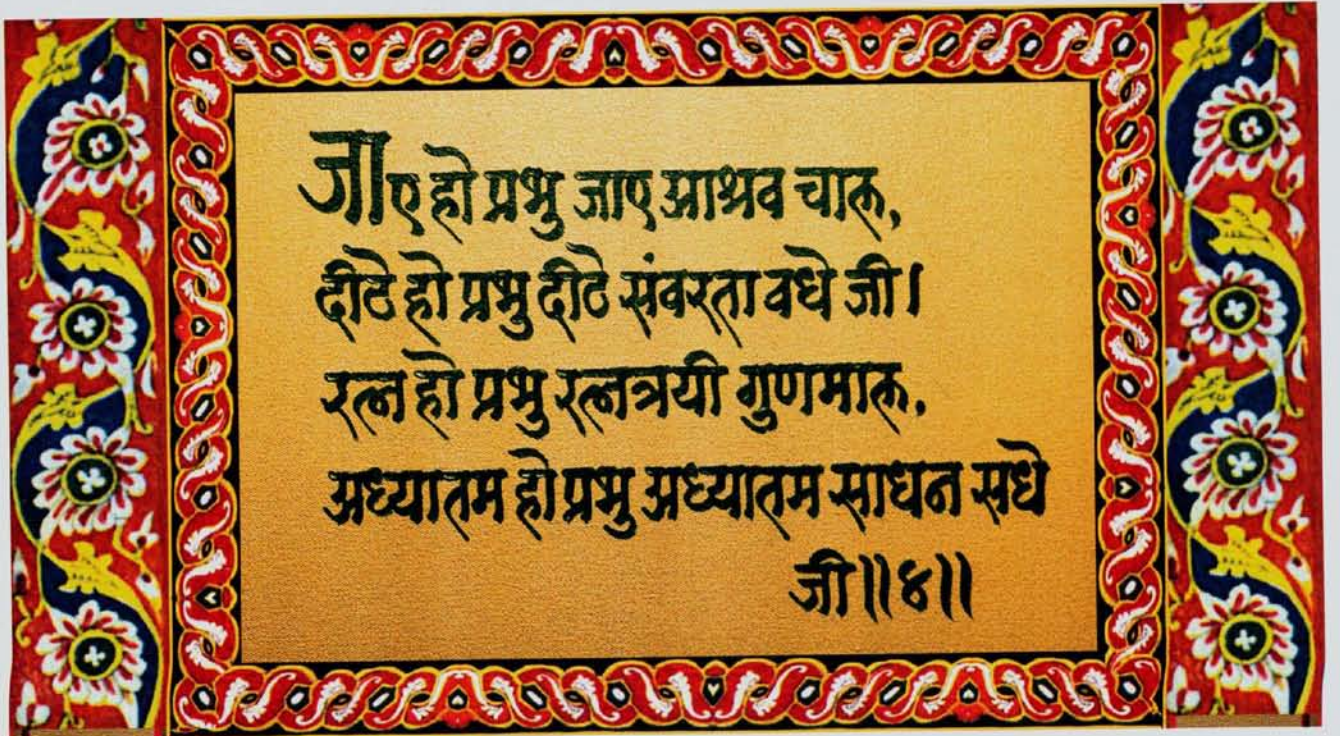
અર્થ : હે પ્રભો ! આપકી મૂર્તિ આત્મ-સમ્પત્તિ દેને મેં ભાવ-ચિંતામણિ હૈ ઓર મોક્ષસુખ કા મંદિર-ઘર હૈ તથા આત્મ-તત્ત્વ કે આલંબન મેં સ્થિર હોને કા શ્રેષ્ઠ સાધન હૈ ।

અર્થ : હે પ્રભુ ! આપની મૂર્તિ આત્મ-સંપત્તિ આપવામાં ભાવ-ચિંતામણિ છે અને મોક્ષ-સુખનું મંદિર-ઘર છે તથા આત્મ-તત્ત્વના આલંબનમાં સ્થિર થવાનું શ્રેષ્ઠ સાધન છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : વલી, હે પ્રભુ ! તુમારી મુદ્રા ભાવ-ચિંતામણીરત્ન સમાન છે એટલે ચિંતામણી રત્ન તે ઈન્દ્રિય-સુખનો હેતુ છે, તે તો દ્રવ્ય-ચિંતામણિ છે અને શ્રી વીતરાગની મુદ્રા તે મોક્ષ-સુખની હેતુ છે, માટે ભાવ-ચિંતામણિ સમાન છે. આત્માની પોતાની અનંત જ્ઞાનાદિક સંપત્તિ આપવાને ભાવ-ચિંતામણીરત્ન સમાન છે.

માટે, એહી જ શિવ-સુખનું ઘર છે. તત્ત્વ જે વસ્તુનો મૂલ-ધર્મ છે તે સ્વરૂપ આલંબવાને તુમારી મૂર્તિ શ્રેષ્ઠ કારણ છે.

॥ इति तृतीयगाथाः ॥ ३ ॥

જાણહો પ્રભુ જાણ આશ્રવ ચારુ,
 દીટેહો પ્રભુ દીટે સંવરતા વધે જી।
 રત્નહો પ્રભુ રત્નત્રયી ગુણમારુ,
 અધ્યાત્મહો પ્રભુ અધ્યાત્મ સાધન સધે
 જી ॥૪॥

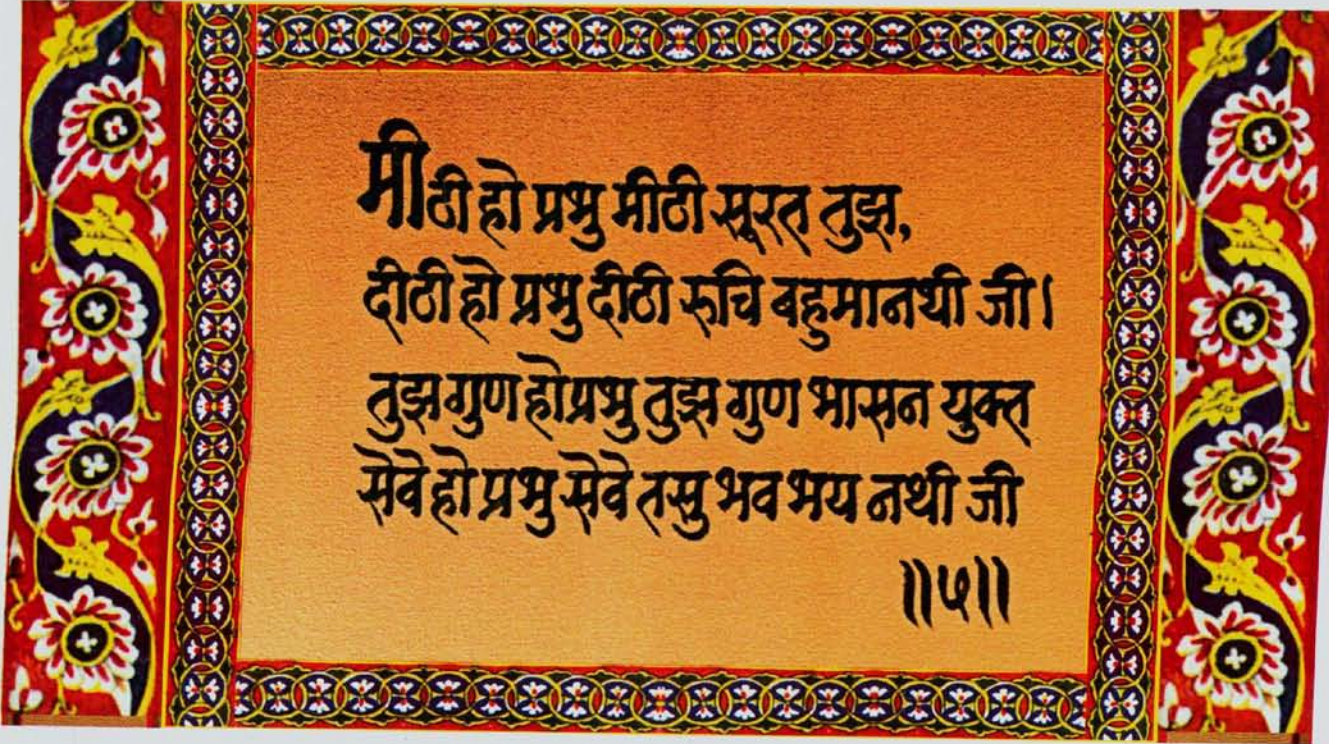
અર્થ : હે પ્રભો ! આપકી શાન્ત મુદ્રા કે દર્શનમાત્ર સે આશ્રવ-પરિણતિ (કર્મબંધન) કી પ્રવૃત્તિ નષ્ટ હોતી હૈ ઓર આત્મરમણતા રૂપ સંવર-પરિણતિ કી વૃદ્ધિ હોતી હૈ । સાથ હી રત્નત્રયી-સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન ઓર સમ્યક્ચારિત્રરૂપ ગુણો કી માલા જિસમેં હૈ એસે આત્મસ્વરૂપ કો પ્રકટ કરને કા ઉપાય મી પ્રાપ્ત હોતા હૈ ।

અર્થ : હે પ્રભુ ! આપની શાંત મુદ્રાનાં દર્શનમાત્રથી આશ્રવ પરિણતિ-કર્મબંધનની પ્રવૃત્તિ નાશ પામે છે અને આત્મ-રમણતારૂપ સંવર-પરિણતિની વૃદ્ધિ થાય છે. તેમ જ રત્નત્રયી સમ્યગ્-દર્શન, સમ્યગ્-જ્ઞાન અને સમ્યક્-ચારિત્રરૂપ ગુણોની માળા જેમાં છે, એવા આત્મ-સ્વરૂપને પ્રગટ કરવાનો ઉપાય પ્રાપ્ત થાય છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : વલી, જાય કેતાં નાશ પામે, આશ્રવ કેતાં નવાં કર્મ લેવાની ચાલ નાશ પામે તથા પ્રભુજીની મૂર્તિ દીઠે સંવરની વૃદ્ધિ થાય. આત્મ-ધર્મ-રમણરૂપતા વધે.

વલી, રત્નત્રયી કેતાં સમ્યક્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રરૂપ, જે ગુણની માળા કેતાં નિર્મલ શ્રેણિ, તે જેહમાં છે એહવો અધ્યાત્મ આત્મ-સ્વરૂપ, તેહનું સાધન કેતાં નીપજાવવાનો ઉપાય, તે સધે કેતાં નીપજે.

॥ इति चतुर्थगाथायः ॥ ४ ॥

અર્થ : હે પરમાત્મન ! મોક્ષ કી અભિલાષા સે બહુમાનપૂર્વક આપકી મૂર્તિ કે દર્શન કરને સે વહ જિસકો અત્યન્ત મીઠી-મધુર લગતી હૈ ઓર આપકે અનન્ત ગુણો કે સ્મરણ, ચિન્તન ઓર ધ્યાન મેં તન્મય હોકર જો આપકી સેવા કરતા હૈ, ઉસકે ભવ ભ્રમણ કા ભય નષ્ટ હો જાતા હૈ ।

અર્થ : હે પરમાત્મા ! મોક્ષની અભિલાષાથી બહુમાનપૂર્વક આપની મૂર્તિનાં દર્શન કરતાં, તે જેને અત્યંત મીઠી મધુરી લાગે છે અને તમારા અનંત ગુણોનાં સ્મરણ, ચિંતન અને ધ્યાનમાં તન્મય બની જે તમારી સેવા કરે છે, તેનો ભવ-ભ્રમણનો ભય નષ્ટ થઈ જાય છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : હે પ્રભુજી ! તુજ કહેતાં તાહરી સૂરત કેતાં થાપના જે આકારરૂપ સુંદર મુદ્રા દીઠી, તે ઘણી જ મીઠી કેતાં મિષ્ટ લાગી.

પણ, કેવી દીઠી ? જે રુચિ-મોક્ષાભિલાષયુક્ત તથા બહુમાનસંયુક્ત અત્યંત હરષે દીઠી, જે આજ હું ધન્ય-કૃતપુણ્ય !

જેમ, વસુદેવહિંસી મધ્યે કહ્યું છે -

“કો વિ હુ પુત્ર વિઓ, વવિઓ પુત્રં ચ ભવસહસેહિં ।

તેણં જિણવરદંસણ-લંભોડમયં ચ જે લલ્લો ॥”

અર્થ : પૂર્વ હજારો ભવોથી કોઈપણ વિસ્તૃત પુણ્ય(મારા વડે) વવાયું છે, તે કારણથી (મને) જિનવરનું દર્શન પ્રાપ્ત થયું અને જે (આ) અમૃત મળ્યું.

તેથી, અહો વીતરાગતા ! અહો જ્ઞાનતા ! અહો ઉપકારતા ! અદ્ભૂતતા ! આશ્ચર્યતા ! જે હું રંક-દીન-મોહ્ય મગ્ન-અસંયમીને એ પ્રભુ-મુદ્રાનો યોગ બન્યો, તે ઘણી જ મોટી વાત થઈ. એહવા બહુમાને દીઠી.

એહવી અરિહંત-મુદ્રા તે અરિહંતના કેવલજ્ઞાનાદિક ગુણ જે અનંત-ચતુષ્ટય, તેહના ભાસન-ઉપયોગ યુક્ત જે જીવ સેવે-પર્યુપાસના દ્રવ્ય તથા ભાવથી કરે, તેહને ભવ કેતાં સંસારનો ભય નથી. જે અરિહંતની ભક્તિ કરે તે સંસાર-ભ્રમણ કરે નહીં.

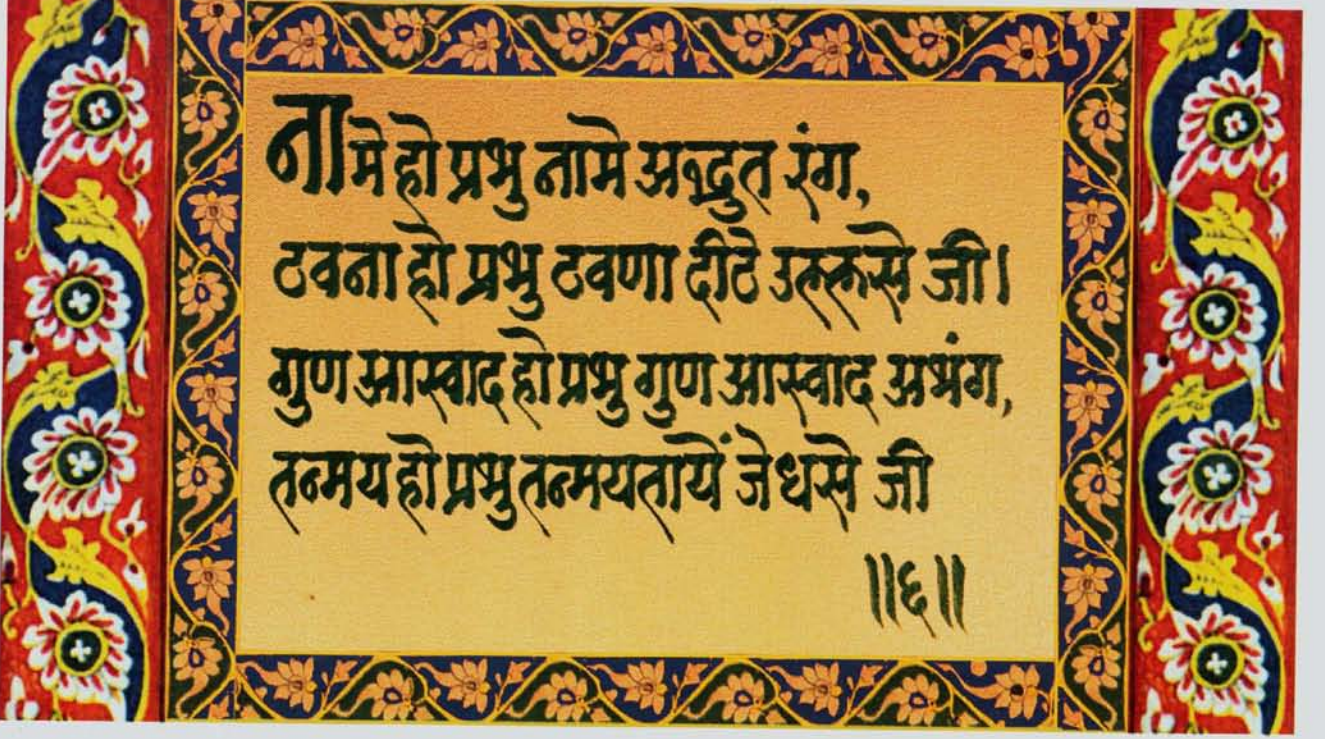
ઉક્તં ચ -

“इवको वि नमुक्कारो, जिणवरसहस्र वद्धमाणस्स ।

संसारसागराओ, तारेइ नरं व नारिं वा ॥ १ ॥” इति वचनात् ॥

અર્થ : જિનવરમાં શ્રેષ્ઠ એવા વર્ધમાનસ્વામીને (કરાયેલો) એક પણ નમસ્કાર પુરુષ કે સ્ત્રીને તથા (કૃત્રિમ નપુસંકને) સંસાર-સાગરથી તારે છે.

॥ इति पञ्चमगाथार्यः ॥ ५ ॥

અર્થ : હે પ્રભો ! આપકે નામ શ્રવણ-સ્મરણ માત્ર સે ખી અદ્ભુત આનન્દ ઉત્પન્ન હોતા હૈ । આપકી પ્રતિમા કે દર્શન સે હૃદય ઉલ્લસિત-રોમાંચિત હો ઉઠતા હૈ ઓર આપકી મૂર્તિ કે ભવ્ય આલંબન સે આત્મ-સ્વરૂપ કો પહચાન કર ઉસમે એકાકાર-તન્મય હો જાનેવાલા સાધક ઉન જ્ઞાનાદિ અનન્ત ગુણોં કે અભંગ-અખંડ આસ્વાદ કા અનુભવ કરતા હૈ ।

અર્થ : હે પ્રભુ ! આપનાં નામશ્રવણ-સ્મરણ માત્રથી પણ અદ્ભુત આનંદ ઉત્પન્ન થાય છે. આપની પ્રતિમાનાં દર્શનથી હૈયું ઉલ્લસિત-રોમાંચિત બની જાય છે અને આપની મૂર્તિના ભવ્ય આલંબનથી આત્મ-સ્વરૂપને ઓળખી તેમાં એકાકાર-તન્મય બનનાર સાધક, તે જ્ઞાનાદિ અનંત ગુણોના અભંગ-અખંડ આસ્વાદને મેળવે છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : વલી, હે પ્રભુ ! તમારું નામ સાંભળવાથી અદ્ભૂત કેતાં વિસ્મયભૂત રંગ ઉપજે.

વલી, હે દેવ ! તાહરી પરમોપકારી થાપના દીઠાથી ઉલ્લાસ થાય છે. માટે થાપના પરમોપકારી છે, જે દીઠે પોતાનું સ્વરૂપપણું સાંભરે.

વલી, થાપનાને નિમિત્તે ગુણ જે અનંત-ચતુષ્ટયાદિક પરમ નિર્મલ યથાર્થોપદેશાદિક વચનાતિશય, અશોકવૃક્ષ, ઈંદ્ર-ધ્વજાદિક દેખીને અભંગ ગુણનું આસ્વાદન થાય.

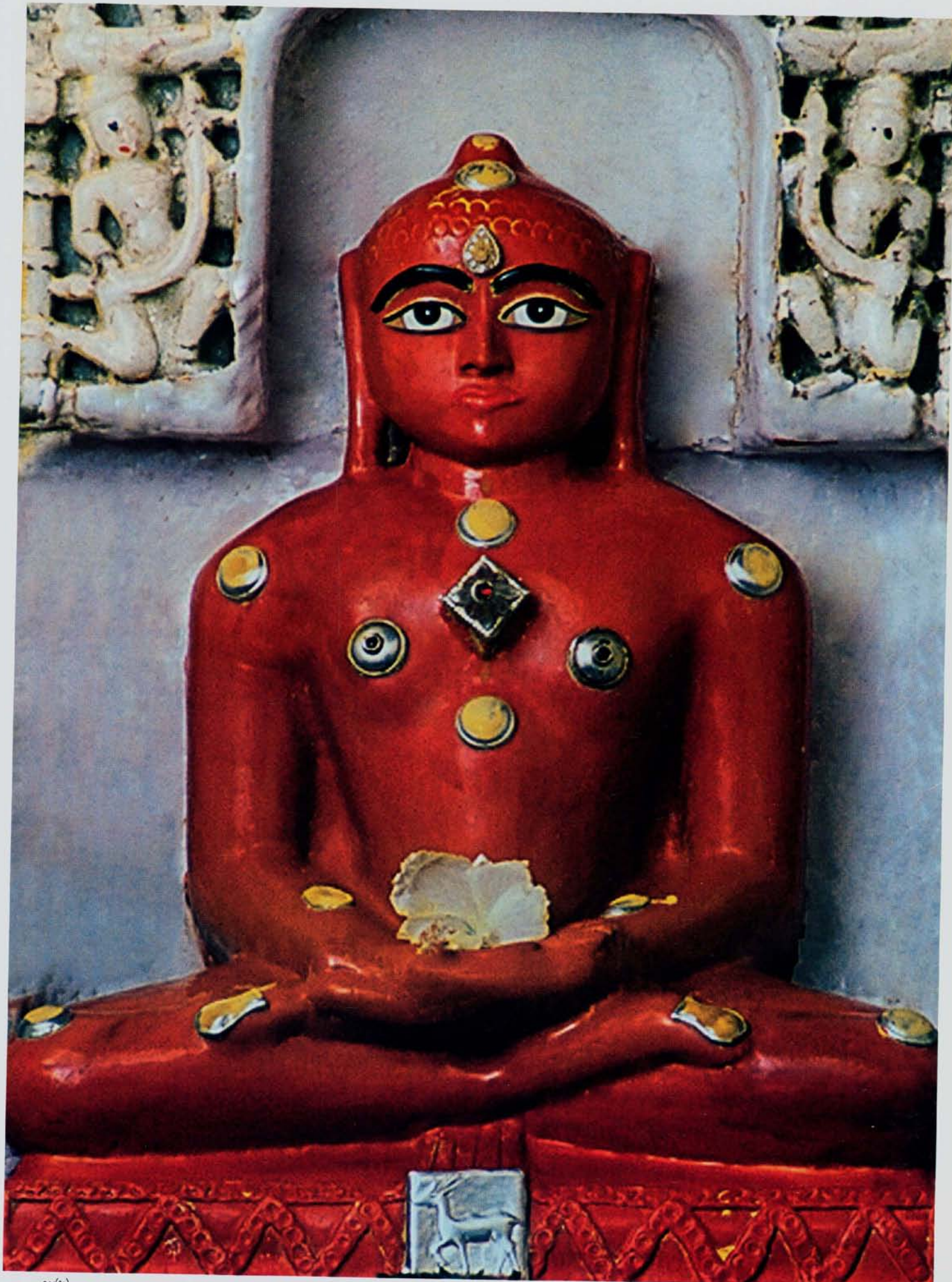
તે, ગુણ-આસ્વાદન કેવો છે ? તો કે, અભંગ છે.

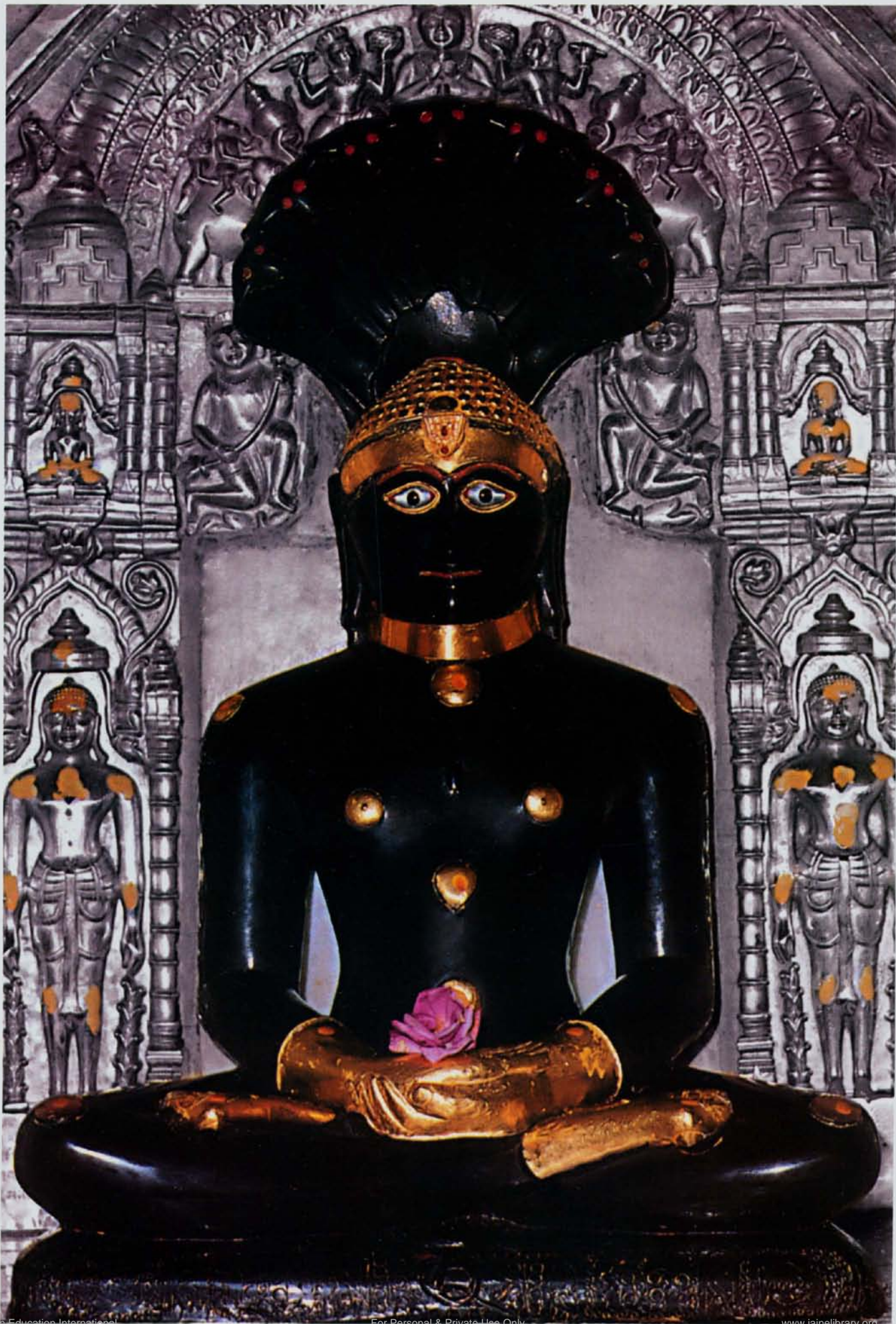
તે કોને નીપજે ?

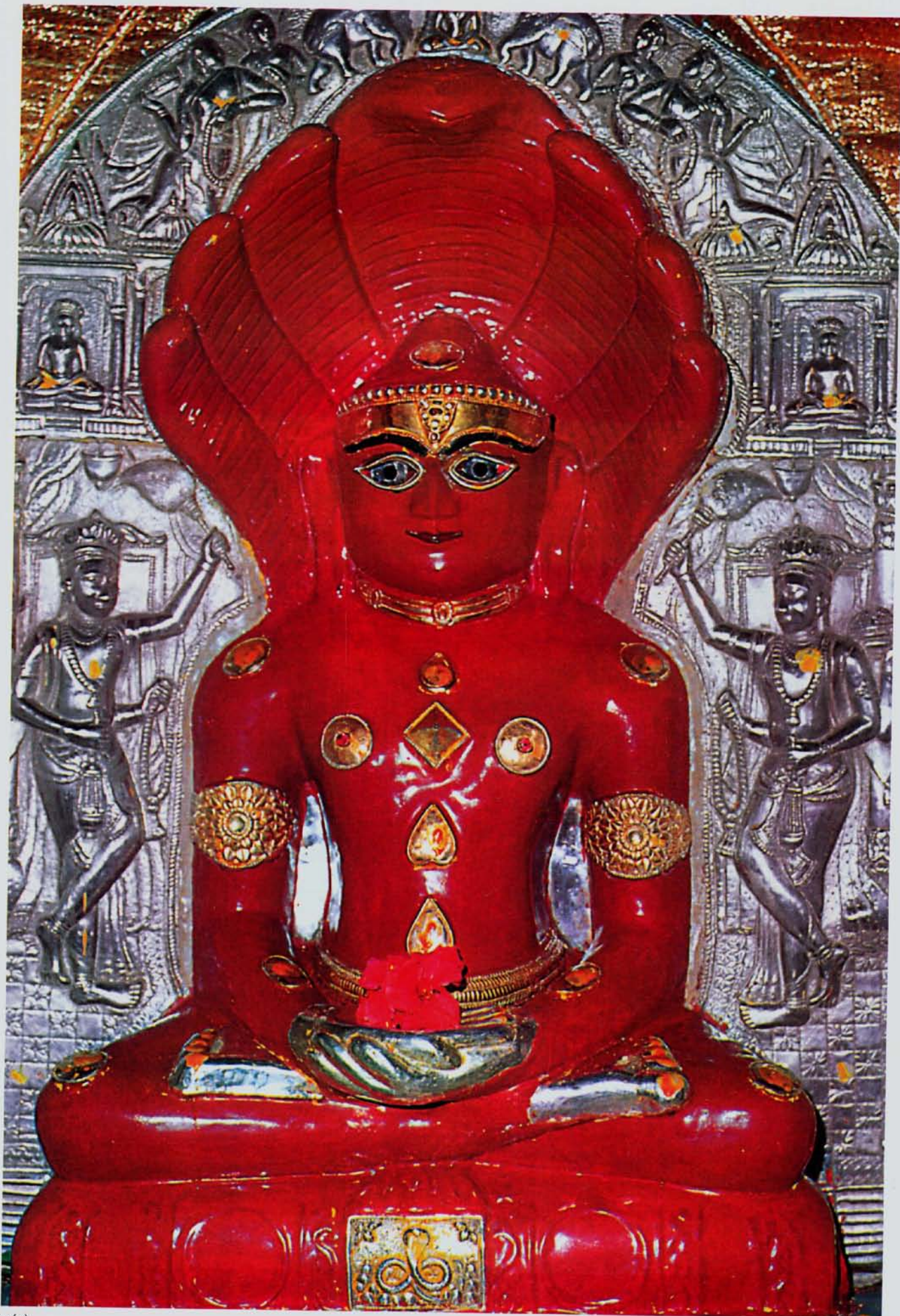
કે જે જીવ તન્મયતાપણે શ્રી પ્રભુના ગુણથી ધસે, તેહને નીપજે. તેને જ ઈત્યાદિક વાતોનો આનંદ થાય.

॥ इति षष्ठगाथार्यः ॥ ६ ॥

ગુણ અનંત હો પ્રભુ ગુણ અનંત નો વૃંદ,
નાથ હો પ્રભુ નાથ અનંત નો આદરે જી।
'દેવચંદ્ર' હો પ્રભુ દેવચંદ્ર નો આણંદ,
પરમ હો પ્રભુ પરમ મહોદય તે વરે જી
॥૭॥

અર્થ : इस प्रकार अनन्त गुणों के समूह श्री अनन्तनाथ भगवान् की सेवा जो आदर और सम्मान पूर्वक करता है वह देवों में चन्द्र समान उज्ज्वल परमानन्दमय महोदय-पद को प्राप्त करता है ।

અર્થ : આ પ્રમાણે અનંત ગુણોના સમૂહ શ્રી અનંતનાથ ભગવાનની જે આદર અને બહુમાનપૂર્વક સેવા કરે છે, તે દેવોમાં ચંદ્ર સમાન ઉજ્જવલ એવા પરમાનંદમય મહોદય-પદને પામે છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : એમ જ્ઞાનાદિક અનંત ગુણના વૃંદ કેતાં સમૂહ એહવા નાથ કેતાં સ્વામી શ્રી અનંતનાથ, તેને જે આદરે-ઉપાદેય કરે, તે પ્રાણી 'દેવચંદ્ર' જે સ્તુતિ કર્તા અથવા દેવચંદ્ર તે ચોસઠ-ઈંદ્ર, તેહને આનંદ કેતાં પરમાનંદમયી એવો જે પરમ મહોદયવંત મોક્ષરૂપ સ્થાનક, તે ભક્તિવંત જીવ વરે કેતાં પામે. એ નિયામક છે.

એ પ્રભુજીને સેવતાં કર્મ-ક્લેશથી રહિત થાય.

॥ इति सप्तमूगार्थः ॥ ७ ॥

॥ इति चतुर्दश श्री अनंतजिन स्तवनम् ॥ १४ ॥

ચૌદમા સ્તવનનો સાર...

અરિહંત પરમાત્માના નામાદિ ચાર નિષ્કેપા ભવ્ય જીવોને મહાન ઉપકારક બને છે. તેમાં પણ સ્થાપના-નિષ્કેપાની વિશેષતાનું વર્ણન અહીં કરવામાં આવ્યું છે -

- (૧) આ ભીષણ ભવારણ્યમાં જન્મ-જરા-મરણરૂપ કે આધિ-વ્યાધિ અને ઉપાધિરૂપ ત્રિવિધ તાપથી આકુલ-વ્યાકુલ બનેલા જીવોને પરમાત્માની શાંત-રસ પરિપૂર્ણ મુદ્રાનું દર્શન મેઘ-વૃષ્ટિ તુલ્ય શીતળતા આપે છે.
- (૨) ગારુડી મંત્રથી જેમ સર્પાદિક ઝેર દૂર થઈ જાય છે, તેમ પ્રભુ-મૂર્તિના દર્શનથી મિથ્યાત્વ, અવિરતિ અને વિષય-કષાયાદિનાં ભયંકર ઝેર નાબૂદ થઈ જાય છે.
- (૩) આત્મ-સંપત્તિ પ્રદાન કરાવનાર હોવાથી, પ્રભુ-મૂર્તિ ચિંતામણિ-રત્ન તુલ્ય છે અને પરમાનંદ-રસથી પરિપૂર્ણ હોવાથી જાણે તે શિવ-સુખનું ધામ જ છે.
- (૪) શ્રદ્ધા-યોગ, જ્ઞાન-યોગ કે ચારિત્ર-યોગને સિદ્ધ કરવા માટે પ્રભુ-મૂર્તિ સર્વોત્તમ શ્રેષ્ઠ સાધન છે. અર્થાત્ પ્રભુ-મૂર્તિના આલંબનથી સર્વ અધ્યાત્માદિ યોગોની સિદ્ધિ થાય છે અને તેથી અનાદિ કાળથી બંધાતો અશુભ કર્મોનો પ્રવાહ અટકી જાય છે તથા આત્મ-સ્વભાવમાં રમણતા થાય છે.
- (૫) પરમાત્માની શાંત સુધા-રસથી પૂર્ણ મનોહર મૂર્તિનાં દર્શનથી સાધકનું હૈયું ઉલ્લસિત બને છે અને અમૃત-રસના પાન તુલ્ય મધુર રસનો આસ્વાદ અનુભવાય છે.

આ રીતે, જે સાધકને પરમાત્માની મૂર્તિ અત્યંત મીઠી-મધુર લાગે છે અને જે અત્યંત બહુમાનપૂર્વક પ્રભુના ગુણોનું સ્મરણ-ગાન કરે છે, તેને ભવ-ભ્રમણનો ભય પણ રહેતો નથી.

સર્વ મુમુક્ષુ સાધકો અનંત ગુણના ભંડાર એવા અનંતનાથ પ્રભુનું સ્મરણ, દર્શન, વંદન, પૂજન, સ્તવન અને ધ્યાન વગેરે નિરંતર કરવા દ્વારા અનુક્રમે પરમ આનંદ પ્રાપ્ત કરે છે.

ચૌદહવે સ્તવન કા સાર...

અરિહન્ત પરમાત્મા કે નામાદિ ચાર નિક્ષેપ ભવ્ય જીવોં કે લિપ્ત મહાનુ ઉપકારક બનતે હૈં । ઉનમેં સે સ્થાપના-નિક્ષેપ કી વિશેષતા કા વર્ણન ઇસ સ્તવન મેં કિયા ગયા હૈ ।

- (૧) ઇસ ભીષણ ભવાણ્ય મેં જન્મ-જરા-મરણરૂપ યા આધિ-વ્યાધિ-ઉપાધિરૂપ ત્રિવિધ તાપ સે આકુલ-વ્યાકુલ બને હુપ્ જીવોં કો પરમાત્મા કી શાન્તરસ-પરિપૂર્ણ મુદ્રા કા દર્શન મેઘ-વૃષ્ટિ કે સમાન શીતલતા પ્રદાન કરતા હૈ ।
- (૨) ગારુડી મંત્ર સે જૈસે સર્પાદિ કા વિષ દૂર હો જાતા હૈ વૈસે હી પ્રભુ મૂર્તિ કે દર્શન સે મિથ્યાત્વ, અવિરતિ ઔર વિષય-કષાયાદિ કે ભયંકર જહર નષ્ટ હો જાતે હૈં ।
- (૩) આત્મ-સમ્પત્તિ પ્રદાન કરનેવાલી હોને સે પ્રભુમૂર્તિ ચિન્તામણિરત્ન કે સમાન હૈ ઔર પરમાનન્દરસ સે પરિપૂર્ણ હોને સે માનો વહ શિવસુખ કા ધામ હી હૈ ।
- (૪) શ્રદ્ધાયોગ, જ્ઞાનયોગ ઔર ચારિત્રયોગ કો સિદ્ધ કરને કે લિપ્ત પ્રભુમૂર્તિ સર્વોત્તમ સાધન હૈ અર્થાત્ પ્રભુમૂર્તિ કે આલંબન સે સર્વ અધ્યાત્માદિ યોગોં કી સિદ્ધિ હોતી હૈ ઔર ઉસસે અનાદિકાલ સે વંધતા હુઆ અશુભ કર્મોં કા પ્રવાહ રુક જાતા હૈ તથા આત્મસ્વભાવ મેં રમણતા પ્રાપ્ત હોતી હૈ ।
- (૫) પરમાત્મા કી શાન્ત-સુધારસ સે પૂર્ણ મનોહર મૂર્તિ કે દર્શન સે સાધક કા હૃદય ઉલ્લસિત બનતા હૈ ઔર અમૃતરસ કે પાન તુલ્ય મધુર રસ કે આસ્વાદન કા અનુભવ હોતા હૈ ।

ઇસ પ્રકાર જિસ સાધક કો પરમાત્મા કી મૂર્તિ અત્યન્ત મીઠી-મધુર લગતી હૈ ઔર જો અત્યન્ત બહુમાનપૂર્વક પ્રભુ કે ગુણોં કા સ્મરણ ઁવં ગાન કરતા હૈ ઉસે ભવ-ભ્રમણ કા ભય નહીં રહતા ।

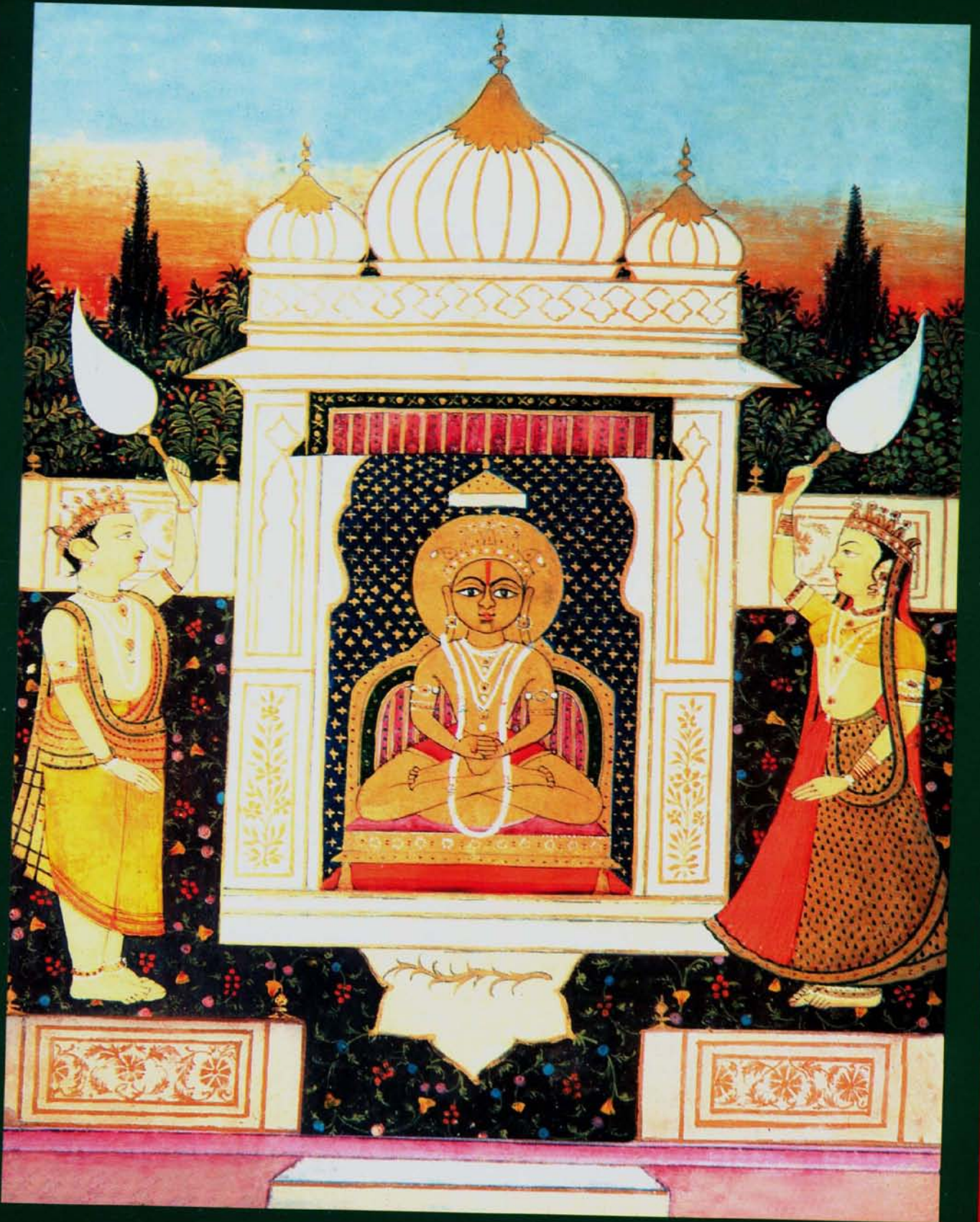
સર્વ મુમુક્ષુ સાધક અનંત ગુણ કે ભંડાર ઁસે અનંતનાથ પ્રભુ કે સ્મરણ, દર્શન, વંદન, પૂજન, સ્તવન ઔર ધ્યાન આદિ નિરંતર કરને સે ક્રમશઃ પરમ-આનંદ કો પ્રાપ્ત કરતે હૈં ।

સ્તવનમાં આપેલા ચિત્રોનું વિવરણ

- ૧૪(૧) શ્રી અનંતનાથ ભગવાન
- ૧૪(૨) શ્રી અનંતનાથ ભગવાન (ભાતબજાર - મુંબઈ)
- ૧૪(૩) શ્રી લોદ્રવા પાર્શ્વનાથ ભગવાન
- ૧૪(૪) શ્રી આદિનાથ ભગવાન (વાલકેશ્વર-બાબુલાલ અમીચંદ જૈન મંદિર)
- ૧૪(૫) શ્રી શાંતિનાથ ભગવાન
- ૧૪(૬) શ્રી નાકોડા પાર્શ્વનાથ
- ૧૪(૭) શ્રી અજારા પાર્શ્વનાથ

આધિ-વ્યાધિ અને ઉપાધિના ત્રિવિધ તાપથી વ્યાકુલ જીવોને પરમાત્માની મૂર્તિનું દર્શન મેઘવૃષ્ટિ શીતળતા આપે છે.

अथ पंचदश श्री धर्मनाथजिन स्तवनम्

॥ सफल संसार अवतार ए हुं गणुं - ए देशी ॥

धर्म जगन्नाथनो धर्म शुचि गाईए,
आपणो आत्मा तेहवो भाविये।
जाति जसु एकता तेह परुटे नहीं,
शुद्ध गुण पज्जवा वस्तु सत्तामयी
॥१॥

“દ્વં પજ્જવવિઝં, દ્વવિઝતા ય પજ્જવા નત્થિ ।

ઉપ્પાયટિઙ્ગાઙ્ક, હવઙ્ક દવીયલક્ષણં એવં ॥ ૧ ॥” ઇતિ સમ્મતિતઃ ગાથા ॥

અર્થ : દ્રવ્ય પર્યાયથી વિયુક્ત (હોઈ શકે) પરંતુ પર્યાયો દ્રવ્યથી વિયુક્ત ન હોય. તેથી ‘ઉત્પાદ-સ્થિતિ-વ્યય’ એ દ્રવ્યનું લક્ષણ છે.

“ઉપજ્જંતિ વિયંતિ ય, પરિણમંતિ ય ગુણા ન દ્વાઙ્ક ।

દ્વલ્લભવા ય ગુણા, ન ગુણલભવાઙ્ક દ્વાઙ્ક ॥ ૧ ॥” (વિ.મા.ગા.૨૬૪૮)

અર્થ : ગુણો ઉત્પન્ન થાય છે, વ્યય પામે છે અને ધ્રુવ રહે છે, નહિ કે દ્રવ્ય. ગુણો દ્રવ્યથી ઉત્પન્ન છે (પરંતુ) દ્રવ્ય ગુણથી ઉત્પન્ન નથી.

“અપજ્જવે જાણના નત્થિ ” તથા આવશ્યકનિર્યુક્તો ॥”

અર્થ : જાણપણું(જ્ઞાન) પર્યાય વિહીન નથી. તે પ્રમાણે આવશ્યકનિર્યુક્તિમાં છે.

“ગુણાનામાસઓ દ્વં, એગદ્વસિયા ગુણા ।

લક્ષણં પજ્જવાણં તુ, ઉભઓ નિસસિયા ભવે ॥ ૧ ॥” ઇતિ ઉત્તરાધ્યયને ॥

અર્થ : ગુણોનું આશ્રય સ્થાન-તે દ્રવ્ય, એક દ્રવ્યને આશ્રિત હોય-તે ગુણો અને પર્યાયોનું લક્ષણ એ છે કે-તે (દ્રવ્ય-ગુણ) ઉભયને આશ્રિત હોય છે.

તે માટે, જીવાદિક વસ્તુની સત્તા શુદ્ધ ગુણ-પર્યાયમયી છે.

યદ્યપિ, જીવ અશુદ્ધ પરિણામી છે અને જ્ઞાનાદિક ગુણ સર્વ કર્મે આવૃત્તે છે, તો પણ સત્તાયે શુદ્ધ છે-નિરામય છે.

માટે, આપણો આત્મ-સ્વરૂપ, તે શ્રી ધર્મનાથ સ્વામી સમાન વિચારવો. એહ જ તત્વાલંબની થવાનો માર્ગ છે.

॥ ઇતિ પ્રથમગાથાર્થઃ ॥ ૧ ॥

નિત્ય નિરવયવ વહી એક પ્રક્રિયપણે,
સર્વ ગત તેહ સામાન્ય ભાવે ભણે ।
તેહથી ઇતર સાવયવ વિશેષતા,
વ્યક્તિ ભેદ પડે જેહની ભેદતા ॥૨॥

અર્થ : જો નિત્ય (અવિનાશી), નિરવયવ (વિભાગ-અંશરહિત), એક, અક્રિય (હલન-ચલનાદિ ક્રિયારહિત) ઔર સર્વગત (સર્વ પ્રદેશ-ગુણ-પર્યાય મેં વ્યાપક) હો ઉસે સામાન્ય સ્વભાવ કહતે હૈં । ઇસ સામાન્ય સ્વભાવ સે ઇતર-પ્રતિપક્ષી-વિપરીત હો ઉસે વિશેષ સ્વભાવ કહતે હૈં । જૈસે અનિત્ય, સાવયવ, અનેક, સક્રિય ઔર દેશગત હો તથા વ્યક્તિભેદ સે જિસમેં ભેદ હો, વહ વિશેષ હૈં । અર્થાત્ સવ વ્યક્તિયોં મેં વિશેષત્વ ભિન્ન ભિન્ન હોતા હૈં । જ્ઞાનાદિ ગુણોં કા ભેદ વિશેષ સ્વભાવ કો લેકર હી હોતા હૈં ।

અર્થ : જે નિત્ય (અવિનાશી), નિરવયવ (વિભાગ-અંશરહિત), એક, અક્રિય(હલન-ચલનાદિ ક્રિયારહિત) અને સર્વ-ગત (સર્વ પ્રદેશ ગુણ-પર્યાયમાં વ્યાપક) હોય, તેને સામાન્ય-સ્વભાવ કહે છે. અને, સામાન્ય-સ્વભાવથી ઈતર-પ્રતિપક્ષ-વિપરીત હોય તેને વિશેષ-સ્વભાવ કહે છે. જેમ કે અનિત્ય, સાવયવ, અનેક, સક્રિય અને દેશ-ગત હોય, તેમ જ વ્યક્તિ-ભેદ જેનો ભેદ પડે છે-તે વિશેષ છે. અર્થાત્ સર્વ વ્યક્તિમાં વિશેષપણું ભિન્ન ભિન્ન હોય છે. જ્ઞાનાદિ ગુણોનો ભેદ વિશેષ-સ્વભાવને લઈને જ થાય છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : હવે, સામાન્ય વિના વસ્તુની છતી-આધારતા નહીં અને વિશેષ વિના કાર્ય નહીં-પર્યાયપ્રવૃત્તિ નહીં. તે માટે પંચાસ્તિકાય, તે સામાન્ય-સ્વભાવ અને વિશેષ-સ્વભાવમયી છે.

તિહાં, સામાન્ય-સ્વભાવનું લક્ષણ કહે છે, જે નિત્ય-અવિનાશી તથા નિત્ય હોય પણ આકાશની પરેં નિરવયવ હોય, તે માટે કહ્યો જે નિરવયવ જેહને વિભાગ-અંશ નથી, તે પણ એક જ પણ જેમાં બેપણો નહીં, સ્વ-જાતિમાં દ્વિધાભાવ નહીં-તે એક, પણ જાણવારૂપ અથવા પરિસ્પંદરૂપ ક્રિયા કરે નહીં તેથી અક્રિય, તે પણ કોઈ પર્યાયમાં વ્યાપે-કોઈ પર્યાયમાં ન વ્યાપે, તેહવા નહીં પણ સર્વ પર્યાયમાં વ્યાપે જ. એ લક્ષણ જેહમાં છે, તેહને સર્વજ્ઞ દેવે સામાન્ય-સ્વભાવ કહ્યો છે.

એ સામાન્ય-લક્ષણ શ્રી વિશેષાવશ્યકે કહ્યું છે -

“एगं निचं निरवयवमक्कियं सब्बगं च सामन्नं ।।”

અર્થ : એક, નિત્ય, નિરવયવ, અક્રિય અને સર્વ-ગત એવું સામાન્ય છે.

એ ગાથાના વ્યાખ્યાનથી જાણવો.

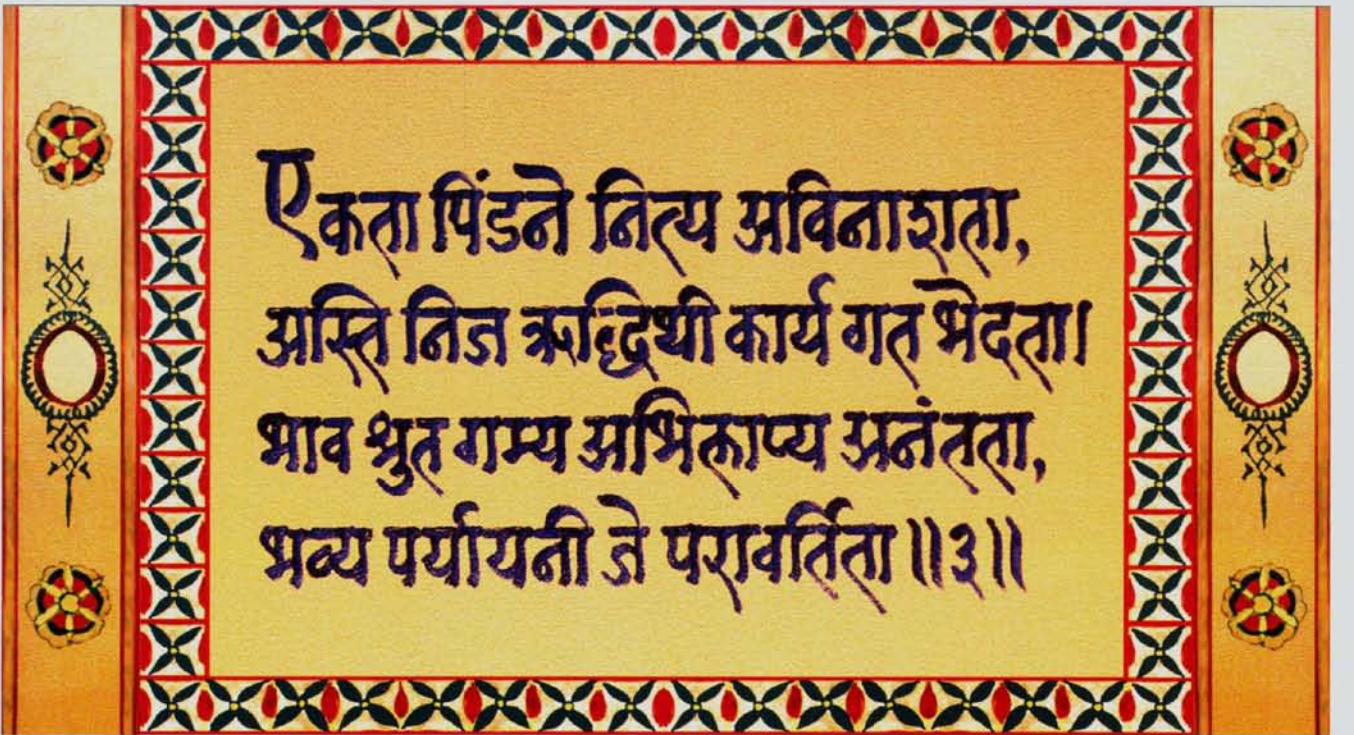
તિહાં, ભાવના જે- નિત્યપણું સામાન્ય-ધર્મ છે. તે પદાર્થમાં નિત્યપણું સદા છે, તે નિત્યપણાને પર્યાય-પ્રદેશરૂપ અવયવ નથી, તે નિત્યપણું સર્વ એક જ છે, તે નિત્યપણું જાણવાદિક કોઈ ક્રિયા કરતો નથી, તેથી અક્રિય છે, તે નિત્યપણું પ્રદેશમાં-ગુણમાં-પર્યાયમાં-સર્વમાં વ્યાપક છે, તેથી સર્વ-ગત છે. એટલા લક્ષણને પહોંચે, તે માટે નિત્યપણું તે સામાન્ય છે. એમ અનિત્યત્વાદિક પણ સર્વ સામાન્ય-સ્વભાવમાં જાણવું.

હવે, વિશેષ-સ્વભાવનું લક્ષણ કહે છે, તે સામાન્યથી ઈતર કેતાં બીજા એટલે સ્વભાવભેદ છે. જે સાવયવ કેતાં સપ્રદેશી અવિભાગ-પર્યાયસંયુક્ત એટલે અનેક-અનિત્ય-સાવયવ-સક્રિયણ તે વિશેષ-સ્વભાવ જાણવો.

પણ, વ્યક્તિ જે પદાર્થ તથા ગુણાંતર, તેહના ભેદે જેહની ભેદતા કેતાં જુદાપણું પડે એટલે સર્વ વ્યક્તિને વિષે વિશેષપણું જુદું જુદું છે, માટે વિશેષની સર્વત્ર જુદાઈ છે. તે વિશેષ-સ્વભાવમાં જ્ઞાનાદિક ગુણના ભેદ જાણવા.

એ સામાન્ય-વિશેષનું લક્ષણ કહ્યું. એ સામાન્ય-વિશેષસત્તામયી દ્રવ્ય છે.

।। इति द्वितीयागवार्थः ।। २ ।।

અર્થ : એકતા, નિત્યતા, અસ્તિતા, ભેદતા, અભિલાષ્યતા ઓર ભવ્યતા, યે છહ સામાન્ય સ્વભાવ હૈં ઓર વે પ્રત્યેક દ્રવ્ય, ગુણ ઓર પર્યાય મેં હોતે હૈં ।

(૧) એકતા : પિંડ અર્થાત્ એક સ્વભાવ । જૈસે દ્રવ્ય કે સર્વ પ્રદેશ, ગુણ ઓર પર્યાય કા સમુદાય એક પિંડરૂપ હૈ, ભિન્ન નહીં, યહ એક સ્વભાવ હૈ ।

(૨) નિત્યતા : સર્વ દ્રવ્યોં મેં ધ્રુવતા રહી હુઈ હૈ, યહ નિત્ય સ્વભાવ હૈ ।

(૩) અસ્તિતા : સ્વભાવ સે સર્વ દ્રવ્ય સત્ હૈં । વે કમી બી અપની ગુણ-પર્યાય કી ઋદ્ધિ કો નહીં છોડતે, યહ અસ્તિ સ્વભાવ હૈ ।

(૪) ભેદતા : યહ કાર્યગત હૈ અર્થાત્ કાર્ય કી અપેક્ષા સે ભેદ સ્વભાવ હોતા હૈ । જૈસે આત્મદ્રવ્ય મેં જ્ઞાન ગુણ જાનને કા, દર્શન ગુણ દેખને કા ઓર ચારિત્ર ગુણ સમણતા કા કાર્ય કરતા હૈ । ઇસ પ્રકાર કાર્ય કે ભેદ સે દ્રવ્ય મેં ભેદ સ્વભાવ હોતા હૈ ।

(૫) અભિલાષ્યતા :- શ્રુત-વચન સે ગમ્ય ભાવોં મેં અર્થાત્ વચન સે કહે જા સકનેવાલે યા શ્રુતજ્ઞાન સે જાને જા સકનેવાલે ભાવોં મેં અભિલાષ્ય સ્વભાવ હોતા હૈ । જૈસે આત્મદ્રવ્ય મેં અનન્ત એસે ભાવ હૈં જો વચન સે કહે જા સકતે હૈં ।

(૬) ભવ્યતા : પર્યાયોં કા પરાવર્તન હોના, યહ ભવ્ય સ્વભાવ હૈં ।

અર્થ : એકતા, નિત્યતા, અસ્તિતા, ભેદતા, અભિલાષ્યતા અને ભવ્યતા આ છ સામાન્ય સ્વભાવો છે અને તે પ્રત્યેક દ્રવ્ય, ગુણ અને પર્યાયમાં હોય છે.

- (૧) એકતા : પિંડ એટલે 'એક-સ્વભાવ'. જેમ દ્રવ્યના સર્વ પ્રદેશ, ગુણ અને પર્યાયનો સમુદાય, તે એક પિંડરૂપ છે પણ ભિન્ન નથી તે 'એક-સ્વભાવ' છે.
- (૨) નિત્યતા : સર્વ દ્રવ્યોમાં ધ્રુવતા રહેલી છે, તે 'નિત્ય-સ્વભાવ' છે.
- (૩) અસ્તિતા : સ્વભાવથી સર્વ દ્રવ્યો સત્ છે. તેઓ કદી પણ પોતાના ગુણ-પર્યાયની ઋદ્ધિને છોડતા નથી, તે 'અસ્તિ-સ્વભાવ' છે.
- (૪) ભેદતા : તે કાર્યગત છે એટલે આત્મ-દ્રવ્યમાં જ્ઞાન-ગુણ જાણવાનું, દર્શન-ગુણ જોવાનું અને ચારિત્ર-ગુણ રમણતાનું કાર્ય કરે છે. આ પ્રમાણે કાર્યના ભેદથી દ્રવ્યમાં 'ભેદ-સ્વભાવ' હોય છે.
- (૫) અભિલાષ્યતા : શ્રુત-વચન વડે ગમ્ય હોય તેવા ભાવો એટલે કે વચનથી કહી શકાય કે શ્રુત-જ્ઞાનથી જાણી શકાય એવા ભાવોમાં 'અભિલાષ્ય-સ્વભાવ' છે. જેમ, આત્મ-દ્રવ્યમાં અનંતા એવા ભાવો છે કે જે વચનથી કહી શકાય છે.
- (૬) ભવ્યતા : પર્યાયની પરાવર્તના-પર્યાયોનું પરાવર્તન થવું એ 'ભવ્ય-સ્વભાવ' છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : હવે, ધર્મનાથ પ્રભુનો ધર્મ છે એ સર્વ સામાન્ય-સ્વભાવનાં લક્ષણ કહે છે, પ્રથમ એકતા કેતાં એક-સ્વભાવ તે જે પિંડ કેતાં પિંડપણું તે દ્રવ્યના સર્વ પ્રદેશ-ગુણ-પર્યાય, તેહનો સમુદાય તે એક પિંડરૂપ છે પણ ભિન્નરૂપ વર્તતો નથી-તેને એક-સ્વભાવ કહિયેં. બીજો, નિત્ય...અવિનાશતા કેતાં અભંગુરતાપણું-ધ્રુવપણું.

“તદ્ભાવાવ્યયં નિત્યં ॥” इति तत्त्वार्थवचनात् ॥

અર્થ : તે સ્વભાવમાં અપરિવર્તન એ જ નિત્ય છે.

તે દ્રવ્યમાં બીજો નિત્ય-સ્વભાવ કહિયેં. ત્રીજો, સર્વ દ્રવ્ય પોતાને સ્વભાવેં છતાં પણ કોઈ કાલે પોતાની ઋદ્ધિને મૂકતા નથી-તે દ્રવ્યમાં પોતાની ઋદ્ધિથી ત્રીજો અસ્તિ-સ્વભાવ કહિયેં.

ચોથો, ભેદ-સ્વભાવ તે કાર્યગત છે એટલે જે જ્ઞાનાદિક ગુણ તે સર્વ પોત-પોતાના કાર્યને કરે છે પરંતુ એક ગુણ તે બીજા ગુણના કાર્યને કરતો નથી. જ્ઞાન તે જાણવારૂપ કાર્યને કરે છે, દર્શન તે દેખવારૂપ કાર્યને કરે છે તથા ચારિત્ર તે રમણતારૂપ કાર્યને કરે છે. ભોગ-ગુણ તે ભોગ્યને કરે છે. ઈત્યાદિક કાર્યના ભેદે દ્રવ્યમાં ચોથો ભેદ-સ્વભાવ પણ છે.

પાંચમો, અભિલાષ્ય-સ્વભાવ છે તે વચનથી કહી શકાય તેહવા પણ આત્મ-દ્રવ્યમાં અનંતા ધર્મ છે, જે ભાવ શ્રુતજ્ઞાને કરી જણાય. માટે, શ્રુતજ્ઞાનની શક્તિ પણ અભિલાષ્ય-ભાવ સીમ છે, તે અભિલાષ્ય-સ્વભાવ છે.

છહો, સર્વ દ્રવ્યમાં પર્યાયની પરાવર્તિતા કેતાં પલટણતા છે, તે ભવ્ય-સ્વભાવ કહિયેં.

એ છ સ્વભાવ દ્રવ્યમાં, ગુણમાં, પર્યાયમાં છે માટે એ છને સામાન્ય-સ્વભાવ કહિયેં.

॥ इति तृतीयगाथाः ॥ ३ ॥

क्षेत्र गुण भाव अविभाग अनेकता,
नाश उत्पाद अनित्य परनास्तिता।
क्षेत्र व्याप्यत्व अभेद अवस्तव्यता,
वस्तु ते रूपथी नियत अभव्यता ॥४॥

અર્થ : ઉપર વતાયે હુણ સમાન્ય સ્વભાવ કે પ્રતીપક્ષી અનેકતા આદિ છહ સમાન્ય સ્વભાવ કા સ્વરૂપ ઇસ પ્રકાર હૈ ।

(૧) અનેકતા ભાવ : ક્ષેત્ર, ગુણ, ભાવ (પર્યાય) કે અવિભાગ દ્વારા અનેકતા હૈ ।

(અ) ક્ષેત્ર કે અવિભાગ : પદાર્થ મેં પ્રદેશરૂપ અવિભાગ અનેક હોતે હૈં ।

(વ) ગુણ કે અવિભાગ : ઇક-ઇક ગુણ કે અનન્ત અવિભાગ હોતે હૈં ।

(સ) ભાવ કે અવિભાગ : અર્થાત્ પર્યાય-ધર્મ । ઇક ઇક જ્ઞાનાદિ ગુણ કે અનન્ત પર્યાય હોતે હૈં ।

અર્થાત્ ક્ષેત્ર, ગુણ ઓર પર્યાય કી અપેક્ષા સે દ્રવ્ય મેં અનેક સ્વભાવ હૈં ।

(૨) અનિત્યતા : ઉત્પત્તિ ઓર વિનાશ કી અપેક્ષા સે દ્રવ્ય મેં અનિત્યતા હૈ ।

(૩) નાસ્તિતા : ઇક દ્રવ્ય કે ધર્મ દૂસરે દ્રવ્ય મેં નહીં હોતે અતઃ પર કી અપેક્ષા સે દ્રવ્ય મેં નાસ્તિ સ્વભાવ હૈ ।

(૪) અભેદતા : સર્વ ગુણ-પર્યાયોં કા આધાર દ્રવ્ય હોતા હૈ । મૂલ દ્રવ્ય કો છોડકર કોઈ ગુણ અન્યત્ર નહીં રહતા અતઃ ઇક ક્ષેત્ર કો અવગાહકર સર્વ ગુણ-પર્યાય રહે હુણ હોને સે દ્રવ્ય મેં અભેદ સ્વભાવ હૈ ।

(૫) અનભિલાપ્યતા : દ્રવ્ય મેં અનન્ત ભાવ ઇસે હોતે હૈં જો વચન સે અગોચર હૈં । ઇસ અપેક્ષા સે દ્રવ્ય મેં અનભિલાપ્યતા સ્વભાવ હૈ ।

(૬) અભવ્યતા : દ્રવ્ય મેં અનેક પર્યાયોં કા પરાવર્તન હોતા હૈ તો ખી વસ્તુ કા મૂલ સ્વરૂપ નહીં વદલતા; ઁસી રૂપ મેં રહતા હૈ । ઇસ નિયતપન કો લેકર દ્રવ્ય મેં અભવ્ય સ્વભાવ હૈ ।

ઉક્ત વારહ પ્રકાર કે સમાન્ય સ્વભાવોં કા વિસ્તૃત વર્ણન 'સન્મતિતર્ક', ધર્મસંગ્રહણી ઓર દ્રવ્ય-ગુણ પર્યાયનો રાસ' આદિ ગ્રન્થોં મેં હૈ । વિશેષ જિજ્ઞાસુ વહોં સે જ્ઞાન લેવેં ।

યે સવ ધર્મ ઇક હી સમય મેં દ્રવ્ય મેં રહતે હૈં । જિસ સમય ઇકતા હૈ ઁસી સમય અનેકતા, જિસ સમય નિત્યતા હૈ ઁસી સમય અનિત્યતા ખી હૈ । ઇસ પ્રકાર ઇક-ઇક સ્વભાવ કી સપ્તભંગી હોતી હૈ । ઇસ તરહ દ્રવ્ય મેં અનન્ત સ્વભાવોં કી અનન્તી સપ્તભંગિયોં હોતી હૈ । યહ વાત 'સ્યાદ્વાદ રત્નાકર ઓર રત્નાકરાવતૈરિકા' આદિ ગ્રન્થોં મેં વિસ્તાર સે સમજાચી ગઈ હૈ ।

યહ સમાન્ય સ્વભાવ સવ પદાર્થોં કા (દ્રવ્યાસ્તિક) મૂલ-ધર્મ હૈ । સવ પદાર્થોં મેં ઇસકા પરિણમન હોને સે સર્વ પદાર્થ સ્યાદ્વાદમય હૈં ।

અર્થ : ઉપર બતાવેલા સમાન્ય-સ્વભાવના પ્રતિપક્ષી અનેકતાદિ છ સામાન્ય-સ્વભાવનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે -

(૧) અનેકતા : ક્ષેત્ર, ગુણ, ભાવ(પર્યાય)ના અવિભાગોની અપેક્ષાએ દ્રવ્યમાં 'અનેકતા-સ્વભાવ' છે.

(અ) ક્ષેત્રના અવિભાગ : પદાર્થમાં પ્રદેશરૂપ અવિભાગ અનેક હોય છે. (બ) ગુણના અવિભાગ : ઁક ઁક ગુણના અનન્તા અવિભાગ હોય છે. (ક) ભાવના અવિભાગ : ઁટલે પર્યાય-ધર્મ. ઁક ઁક જ્ઞાનાદિ ગુણના અનન્તા પર્યાયો હોય છે.

(૨) અનિત્યતા : ઉત્પત્તિ અને વિનાશની અપેક્ષાએ દ્રવ્યમાં 'અનિત્યતા' છે.

(૩) નાસ્તિતા : ઁક દ્રવ્યના ધર્મ બીજા પદાર્થમાં હોતા નથી, તેથી પરની અપેક્ષાએ દ્રવ્યમાં 'નાસ્તિતા-સ્વભાવ' છે.

(૪) અભેદતા : સર્વ ગુણ-પર્યાયનો આધાર દ્રવ્ય હોય છે. મૂળ દ્રવ્યને છોડીને કોઈ ગુણ બીજે વર્તતો નથી, માટે ઁક ક્ષેત્રને અવગાહી સર્વ ગુણ-પર્યાયો રહેલા હોવાથી દ્રવ્યમાં 'અભેદતા-સ્વભાવ' છે.

(૫) અનભિલાપ્યતા : દ્રવ્યમાં અનન્તા ભાવો ઁવા હોય છે કે જે વચનથી અગોચર છે. તેની અપેક્ષાએ દ્રવ્યમાં 'અનભિલાપ્યતા-સ્વભાવ' છે.

(૬) અભવ્યતા : દ્રવ્યમાં અનેક પર્યાયોનું પરાવર્તન થાય છે, તેમ છતાં તે વસ્તુનું મૂળ સ્વરૂપ બદલાતું નથી પરંતુ તે રૂપે જ રહે છે. અનિયતપણાને લઈને 'અભવ્યતા-સ્વભાવ' છે.

આ બારે પ્રકારના સમાન્ય-સ્વભાવોનું વિસ્તૃત વર્ણન સંમતિતર્ક, ધર્મસંગ્રહણી અથવા દ્રવ્યગુણપર્યાયનો રાસ વગેરે ગ્રન્થોમાં છે. વિશેષ જિજ્ઞાસુઓએ ત્યાંથી જાણી લેવું. આ બધા ધર્મો ઁક જ સમયે દ્રવ્યમાં વર્તે છે- 'જે સમયે ઁકતા છે તે જ સમયે અનેકતા છે. જે સમયે નિત્યતા છે તે જ સમયે અનિત્યતા પણ છે.'

આ પ્રમાણે ઁક ઁક સ્વભાવની સપ્તભંગી થાય છે, ઁમ દ્રવ્યમાં અનન્તા સ્વભાવોની અનન્તી સપ્તભંગીઓ થાય છે. તે 'સ્યાદ્વાદ રત્નાકર' તેમ જ 'રત્નાકર અવતારિકા' વગેરે ગ્રન્થોમાં વિસ્તૃત રીતે સમજાવી છે. આ સામાન્ય-સ્વભાવ ઁ સર્વ પદાર્થોનો (દ્રવ્યાસ્તિક) મૂળ-ધર્મ છે. સર્વ પદાર્થોમાં ઁનું પરિણમન થતું હોવાથી સર્વ પદાર્થ સ્યાદ્વાદમય છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : વલી, સામાન્ય-સ્વભાવ કહે છે ત્યાં પહેલો, અનેક-સ્વભાવ તે જે ક્ષેત્રના અવિભાગ-પ્રદેશ, તેથી પદાર્થ અનેક સ્વભાવી છે. તથા ગુણાવિભાગ જે ઁક ઁક ગુણના અનન્તા અવિભાગ છે. જેમ ચારિત્રના અવિભાગ સંયમ-શ્રેણીમાં કહ્યા, વીર્યના અવિભાગ યોગસ્થાન-અધિકારે કમ્પપચીમાં કહ્યા છે. તે માટે ગુણાવિભાગપણે પણ અનેક-સ્વભાવ છે.

ઁક ઁક દ્રવ્યમાં અનન્ત ગુણ છે, તે વલી ઁકેકા ગુણમાં અનન્તા ગુણાવિભાગ છે, તે અનેક-સ્વભાવે છે. તથા ભાવાવિભાગ જે પર્યાયધર્મ, તે જ્ઞાનાદિક ગુણના અનન્તા પર્યાયની સૂક્ષ્મતા ગહન છે, તે પણ અનેક-સ્વભાવ છે. ઁટલે ક્ષેત્રે તથા ગુણોં અને પર્યાયોં સર્વ રીતે દ્રવ્યમાં અનેકતા છે.

બીજો, નાશ કેતાં વ્યય તથા ઉત્પાદ કેતાં ઉત્પાદ, ઁ પરિણતિ તે સર્વ દ્રવ્યમાં અનિત્ય કેતાં અનિત્ય-સ્વભાવ છે. ત્રીજો, પર કેતાં આપણથી બીજા જે દ્રવ્ય, તેહના ધર્મ તે અન્ય દ્રવ્યમાં નથી ઁટલે ઁક દ્રવ્યના જે ધર્મ તે બીજા દ્રવ્યમાં ન પામીયે. તે દ્રવ્યમાં નાસ્તિતા કેતાં

નાસ્તિ-સ્વભાવ છે. ચોથો, આત્માના સર્વ ગુણ-પર્યાય તે ભિન્ન ભિન્ન કાર્ય કરે છે પરંતુ ક્ષેત્ર કેતાં ભાજન તે સર્વનો આત્મા છે, માટે ગુણ-પર્યાયની અનંતતા છે પણ કોઈ મૂલ-દ્રવ્યને તજી શકતો નથી. એક ક્ષેત્રે-એકાધારપણે વ્યાપ્યત્વ કેતાં અવગાહી રહ્યા છે, તે દ્રવ્યમાં અભેદતા કેતાં અભેદ-સ્વભાવ છે.

પાંચમો, વહી વસ્તુને સ્વરૂપે કેવલજ્ઞાનગમ્યપણે વચને અગોચર અનંતધર્માત્મક પણે દ્રવ્યનું અનભિલાષ્યપણું, તે અવક્તવ્ય-સ્વભાવ છે.

उक्तं च श्री विशेषावश्यके -

“अभिलाष्यभावेभ्यः अनभिलाष्या अनन्तगुणा इति ॥”

અર્થ : અભિલાષ્ય(કથનીય) ભાવો કરતાં અનભિલાષ્ય (અકથનીય) અનંતગુણ છે.

છઠ્ઠો, અનેક પર્યાયનો પરાવર્ત છે પણ વસ્તુના મૂલરૂપથી પલટે નહીં, તે રૂપે જ રહે છે. એ નિયતપણા માટે વસ્તુમાં અભવ્ય-સ્વભાવ છે. એ સર્વ સ્વભાવ સમ્મતિતર્ક તથા ધર્મસંગ્રહણીના વ્યાખ્યાનથી જોવા. એ સામાન્ય-સ્વભાવ છે, તે પદાર્થનો દ્રવ્યાસ્તિક મૂલ-ધર્મ છે. એહવા પરિણમનપણાથકી સર્વ પદાર્થ સ્યાદાદી કહેવાય છે.

જે સમયે એક-તે સમયે અનેક, જે સમયે નિત્ય-તે સમયે અનિત્ય, જે સમયે અસ્તિ-તે સમયે નાસ્તિ, જે સમયે ભિન્ન-તે સમયે અભિન્ન, જે સમયે વક્તવ્ય-તે સમયે અવક્તવ્ય, જે સમયે ભવ્ય-તે સમયે અભવ્ય ઈત્યાદિક. એમ વહી, એક-અનેક, નિત્યાનિત્યાદિક એક એક સ્વભાવની સપ્તભંગી થાયે. તેવા અનંતા સ્વભાવે અનંતી સપ્તભંગીયો દ્રવ્યને વિષે થાય.

તે સ્યાદાદરનાકરાવતારિકામાં કહ્યું છે જે -

“નિત્યાનિત્યાદ્યનન્તસ્વભાવભેદતઃ પ્રતિધર્મે ભિન્ના ભિન્ના સપ્તમઙ્ગી, એવમનન્તાઃ સપ્તભંગ્યો ભવન્તી ઇતિ ॥”

અર્થ : નિત્ય-અનિત્ય વગેરે અનંત સ્વભાવના ભેદથી પ્રત્યેક ધર્મમાં ભિન્ન ભિન્ન સપ્તભંગી છે, એ પ્રમાણે અનંત સપ્તભંગીઓ થાય છે.

तथा च श्री जिनवल्लभसूत्रिवाक्यम् -

“बहुविहनयमंगं, वस्तु णिच्वं अणिच्वं ।

सदसदनभिलाष्या-भिलाष्यमेगं अणेगं ॥१॥” इति ॥

અર્થ : ઘણા પ્રકારના નયોના ભાંગા વાળી વસ્તુ હોય છે. જેમ કે નિત્ય-અનિત્ય, સદ્-અસદ્, અનભિલાષ્ય-અભિલાષ્ય, એક-અનેક. એ સ્વભાવ, મહોપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી સ્વકૃત દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયના રાસ મધ્યે સમર્થ્યા છે, તિહાંથી જોઈ લેવા.

॥ इति चतुर्वगाथार्यः ॥ ४ ॥

ધર્મ પ્રાગ્ભાવતા સકલ ગુણ શુદ્ધતા,
 ભોગ્યતા કર્તૃતા રમણ પરિણામતા ।
 શુદ્ધ સ્વ-પ્રેદેશતા તત્ત્વ ચૈતન્યતા,
 વ્યાપ્ય વ્યાપક તથા ગ્રાહ્ય ગ્રાહકતા
 ॥૫॥

અર્થ : વિશેષ સ્વભાવ પ્રત્યેક દ્રવ્ય મેં ભિન્ન ભિન્ન હોતા હૈ । જીવ દ્રવ્ય કે કતિપય વિશેષ સ્વભાવોં કા સ્વરૂપ હસ પ્રકાર હૈ -

(૧) આર્વિર્ભાવતા : જ્ઞાનાદિ ગુણોં કા પ્રકટ હોના, યહ આર્વિર્ભાવતા હૈ ।

(૨) ભોગ્યતા યા ભોક્તૃતા : સમગ્ર શુદ્ધ ગુણોં મે ભોગ્યતા હૈ ઓર આત્મા ઓન શુદ્ધ ગુણોં કા ભોક્તા હૈ, અતઃ ઓસકા ભોક્તૃત્વ સ્વભાવ હૈ ।

- (૩) કર્તૃતા : આત્મા મેં કર્તૃત્વ સ્વભાવ હૈ । ઉસકે સર્વ પ્રદેશ એક સાથ મિલકર કાર્ય-પ્રવૃત્તિ કરતે હૈ જબકિ અન્ય દ્રવ્યોં કે પ્રતિ પ્રદેશ મેં અલગ-અલગ કાર્ય હોતા હૈ અતઃ ઉનમેં કર્તૃતા સ્વભાવ નહીં હૈ ।
- (૪) રમણતા : સ્વગુણ-પર્યાય મેં રમણ કરના, યહ આત્મા કા રમણતા સ્વભાવ હૈ ।
- (૫) પારિણામિકતા : શુદ્ધ સ્વપ્રદેશતા અર્થાત્ પ્રદેશોં કી પૂર્ણ શુદ્ધતા હોના ।
- (૬) તત્ત્વ-ચૈતન્યતા : તત્ત્વ અર્થાત્ આત્મા, ઉસમેં ચેતના કા હોના ઉસકા વિશેષ સ્વભાવ હૈ ।
- (૭) વ્યાપ્ય-વ્યાપકતા : આત્મા વ્યાપક હૈ । ઉસકે જ્ઞાનાદિ ગુણ વ્યાપ્ય હૈ, અતઃ આત્મા મેં વ્યાપ્ય-વ્યાપકભાવ હૈ ।
- (૮) ગ્રાહ્ય-ગ્રાહકતા : સ્વગુણ ગ્રાહ્ય હૈં ઓર આત્મા ગ્રાહક હૈ, અતઃ આત્મા મેં ગ્રાહ્ય-ગ્રાહક ભાવ હૈ ।

इसी प्रकार स्व-स्वामित्वादि आत्मा के विशेष स्वभाव भी जान लेने चाहिए ।

અર્થ : વિશેષ-સ્વભાવ દરેક દ્રવ્યમાં ભિન્ન ભિન્ન હોય છે. જીવ દ્રવ્યનાં કેટલાક 'વિશેષ-સ્વભાવો'નું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે—

- (૧) આવિર્ભાવતા : જ્ઞાનાદિ ગુણોનું પ્રગટ થવું, તે 'આવિર્ભાવતા-સ્વભાવ' છે.
- (૨) ભોગ્યતા કે ભોક્તૃતા : સમગ્ર શુદ્ધ ગુણોની 'ભોગ્યતા' છે અને આત્મા તે શુદ્ધ ગુણોનો ભોક્તા છે, માટે તેનો 'ભોક્તૃતા-સ્વભાવ' છે.
- (૩) કર્તૃતા : આત્મા કર્તૃતા-સ્વભાવવાળો છે, તેના સર્વ પ્રદેશો એકસાથે મળીને કાર્ય-પ્રવૃત્તિ કરે છે, જ્યારે બાકીનાં દ્રવ્યોમાં પ્રદેશો પ્રદેશો ભિન્ન ભિન્ન કાર્ય થાય છે માટે 'કર્તૃતા-સ્વભાવ' નથી.
- (૪) રમણતા : સ્વગુણ-પર્યાયમાં રમણ કરવું, તે આત્માનો 'રમણતા-સ્વભાવ' છે.
- (૫) પારિણામિકતા : અર્થાત્ શુદ્ધ સ્વ-પ્રદેશતા એટલે કે પ્રદેશોની પૂર્ણ શદ્ધતા થવી.
- (૬) તત્ત્વ-ચૈતન્યતા : 'તત્ત્વ' આત્મા, તેમાં 'ચેતના'. એ તેનો 'વિશેષ-સ્વભાવ' છે.
- (૭) વ્યાપ્ય-વ્યાપકતા : આત્મા 'વ્યાપક' છે, તેના જ્ઞાનાદિ ગુણો 'વ્યાપ્ય' છે. માટે આત્મામાં 'વ્યાપ્ય-વ્યાપક' ભાવ છે.
- (૮) ગ્રાહ્ય-ગ્રાહકતા : સ્વ-ગુણો 'ગ્રાહ્ય' છે, આત્મા 'ગ્રાહક' છે. તેથી આત્મામાં 'ગ્રાહ્ય-ગ્રાહક' ભાવ છે.

આ પ્રમાણે, સ્વ-સ્વમિત્વાદિ આત્માના વિશેષ-સ્વભાવો પણ જાણી લેવા.

સ્વો. બાલાવબોધ : હવે, વિશેષ-સ્વભાવ કહે છે—

દ્રવ્યનો ધર્મ જે જ્ઞાનાદિક, તેહની પ્રાગ્ભાવતા કેતાં પ્રગટપણું, તે 'આવિર્ભાવ-ધર્મ'. બીજો જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રાદિ સર્વ ગુણની શુદ્ધતાયે સર્વ સ્વ-ગુણનું ભોગીપણું, તે 'ભોગ્યતા-ધર્મ'.

તથા, કર્તૃતા કેતાં 'કર્તાપણું' —

“સર્વપ્રદેશકાર્યાનુગતસમુદાયપ્રવૃત્તિ કાર્યોત્પાદકં કર્તૃત્વમ્ ॥”

અર્થ : સર્વ પ્રદેશોના કાર્યને અનુસરનારી સામુદાયિક પ્રવૃત્તિ કે જે કાર્યની ઉત્પાદક હોય, તે 'કર્તાપણું' છે.

તે ધર્માસ્તિકાયાદિ દ્રવ્યને પ્રદેશો પ્રદેશો ચલનાદિ સહાયરૂપ કાર્યનો થાવો, તે ભિન્ન ભિન્ન પ્રદેશને આશ્રયે છે અને જીવ દ્રવ્યનું જાણવા-દેખવારૂપ કાર્ય, તે સર્વ અસંખ્ય પ્રદેશના મલવાથી છે. તે માટે જીવ દ્રવ્યને વિષે કર્તાપણું વિશેષ-સ્વભાવ છે.

વલી, 'રમણ' જે કોઈકને વિષે રમવું તથા 'પરિણામિકતા' જે પરિણામિકપણું તે શુદ્ધ સ્વ-દેશીપણું, તે પણ વિશેષ-સ્વભાવ છે. તથા તત્ત્વ કેતાં વસ્તુમાં મુલ-ધર્મ જે 'ચૈતન્યતા', તે પણ વિશેષ-સ્વભાવ છે.

વ્યાપ્ય-વ્યાપકપણું, ગ્રાહ્ય-ગ્રાહકપણું, આધારાધેયપણું, સંરક્ષણપણું, તથા સ્વ-સ્વામિભાવાદિક, એ સર્વ વિશેષ-સ્વભાવ જાણવા.

એ રીતે, સામાન્ય-સ્વભાવ તથા વિશેષ-સ્વભાવ, તે સર્વ શ્રી ધર્મનાથ પરમેશ્વરના નિર્દોષ થયા.

તેહમાં પણ સામાન્ય-સ્વભાવ તો નિર્દોષ સદા હતા પરંતુ પર-સંયોગે વિશેષ-સ્વભાવનો વિભાવ-દ્વિધાભાવ થયો હતો, તે હે શ્રી ધર્મનાથ પ્રભુજી ! તુમે સ્વરૂપાલંબની થઈ કરણ-ગુણો જે જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને વીર્ય, તેહને સ્વરૂપથી એકત્વ કરી, સ્વરૂપ-પ્રાગ્ભાવ કરી સ્વરૂપેં કર્યા છે. માટે, નિરામય થયા છો.

॥ इति पञ्चमगाथायः ॥ ५ ॥

સંગ પરિહારથી સ્વામી નિજ પદરૂહ્યું,
શુદ્ધ આત્મિક આનંદ પદ સંગ્રહ્યું।
જહવિ પર પ્રાવથી હું પ્રવોદધિ વસ્યો,
પર તળો સંગ સંસારતાયે વસ્યો ॥૬॥

અર્થ : હે સ્વામીનાથ ! પુદ્ગલમાત્ર કા સંગ છોડકર આપ તો શુદ્ધ આત્મિક આનંદમય નિજ-પદ કો પ્રાપ્ત કર ચુકે હો ઓર મૈ પર-પુદ્ગલ પદાર્થો મેં મોહિત બનકર ચાર ગતિમય સંસાર-સમુદ્ર મેં પરિભ્રમણ કર રહા હૂં । પુદ્ગલ કા સંગ કરને સે હી ઇસ સંસાર (કર્મ) ને મુઝે ગ્રસ લિયા હૈ-જકડ લિયા હૈ । ઇસ પ્રકાર આપકે ઓર મેરે આત્મા કે વીચ બહુત અન્તર પડ ગયા હૈ ।

અર્થ : હે સ્વામીનાથ ! પુદ્ગલમાત્રનો સંગ તજીને આપે તો શુદ્ધ, આત્મિક, આનંદમય નિજ-પદ પ્રાપ્ત કરી લીધું છે. અને હું પર-પુદ્ગલ પદાર્થોમાં મોહિત બની ચાર-ગતિમય સંસાર-સમુદ્રમાં પરિભ્રમણ કરી રહ્યો છું. પુદ્ગલનો સંગ કરવાથી જ આ સંસાર(કર્મ) મને ગ્રસી-જકડી લીધો છે. આ રીતે આપના અને મારા આત્મા વચ્ચે મહાન અંતર પડી ગયું છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : હવે, એહવી અનંત-ગુણ નિર્મલતા પ્રભુજીને જે રીતે નીપની, તે રીતે કહે છે, હે દેવ ! હે પરમેશ્વર ! તુમે પુદ્ગલાદિનો સંગ સર્વથા પરિહાર કેતાં ત્યાગ કર્યો, તેહથી નિજ કેતાં પોતાનું, પરમ પદ અવ્યાબાધાનંદરૂપ, ચિદ્રૂપાવસ્થાનરૂપ લહ્યું કેતાં પામ્યો. માટે તમે શુદ્ધ કેતાં નિર્મલ, આધ્યાત્મિક કેતાં જે આત્મ દ્રવ્યનો, આનંદ અવ્યાબાધાદિક, તે સંગ્રહ્યું કેતાં લાધો.

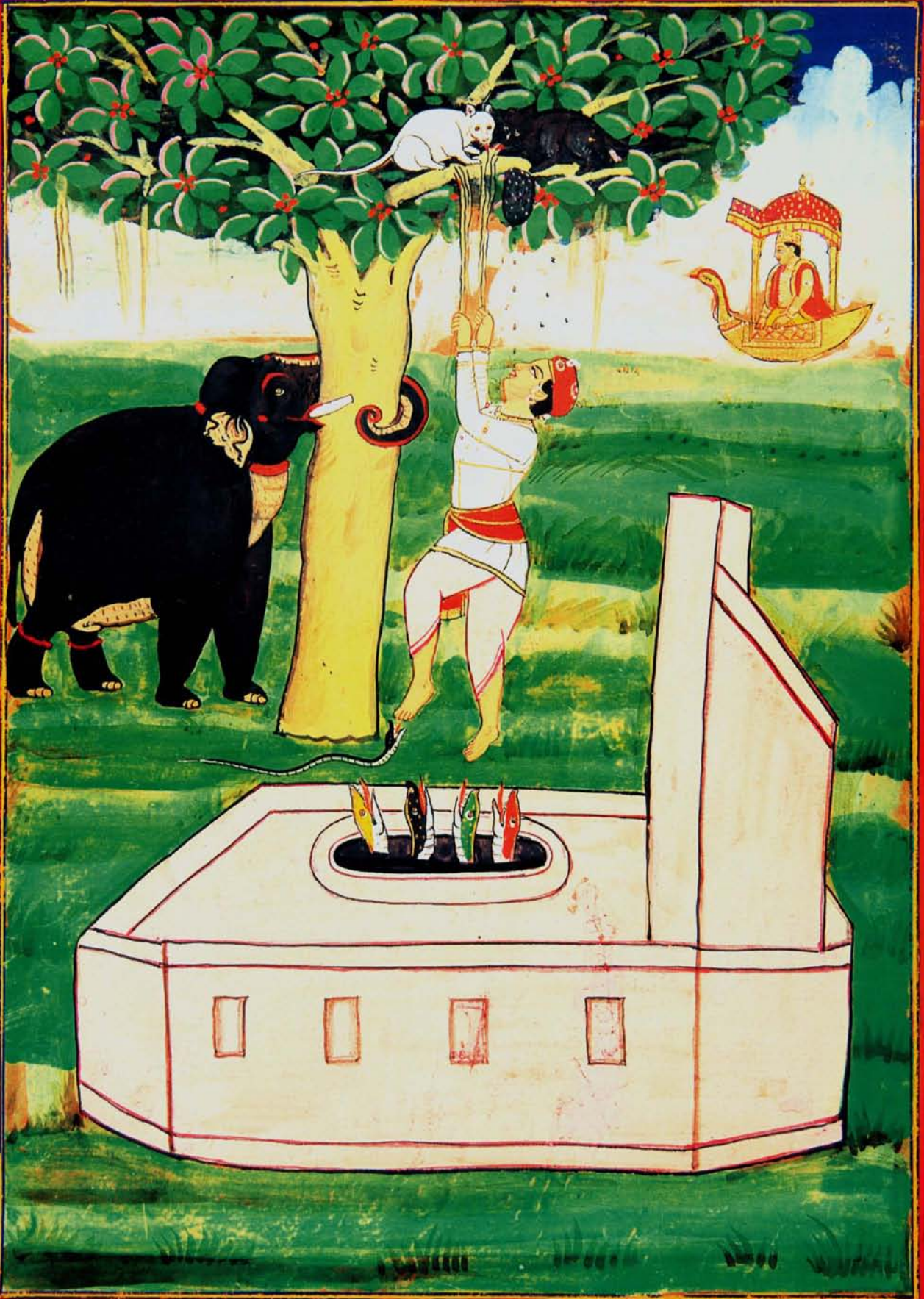
અને, હે પ્રભુ ! જહવિ કેતાં જો. પણ હું પર-ભાવથી કેતાં પર-ભાવનિમિત્ત પામીને, પર-ભાવરૂપ પરણામીને, વર્તમાન પરાનુયાયી જીવ ભવોદધિ કેતાં ભવ-સમુદ્રને વિષે વસ્યો છું-ભવનિવાસી થયો છું. તેથી, પર-પુદ્ગલાદિકને સંગે સંસારતા-ભાવથી નવું નવું અધ્યવસાયીપણું પામીને દ્રવ્યથી ચાર-ગતિરૂપ સંસારમાં સંસરવાપણો કરીને એ માહારો આત્મા ગ્રસ્યો છે, એટલે એ સંસારે મુઝને ગ્રાસ કરી લીધો છે.

માટે, હે દેવ ! તુમે અસંગી હું સંગી, તુમે મુક્ત હું બદ્ધ, તુમે અકર્મા હું કર્માશ્રિત, તુમે સ્વરૂપ-ભોગી હું પુદ્ગલ-ભોગી, તુમે સ્વ-ગુણ પરિણામિ હું પુદ્ગલાશ્રિત રાગ-દ્વેષ પરિણામિ.

તેથી, હે પ્રભુ ! માહારે તો માહરી ભુલથી કોઈક નવું જે સત્તામાં, કર્તાપણામાં, પરિણામિક્તામાં ન હતો, તે નીપનો. હે નાથ ! એ અશુદ્ધકર્તાપણું મેં કર્યું. તેહથી સ્વ-ગુણ આવરીને પુદ્ગલનો ગ્રાહક થયો, તે પુદ્ગલને લેવાથી માહરો આત્મા પુદ્ગલ-ભોગી થયો એટલે તાહરે માહરે અંતર પડી ગયો. તેથી, હું સંસારી છું અને તમે સિદ્ધ-ધ્યેય છો.

॥ ઇતિ ષષ્ટગાથાર્થ : ॥ ૬ ॥

તેહવિ સત્તા ગુણે જીવ એ નિર્મલો,
અન્ય સંસ્ક્રેષ જિમ ફિટક તવિ સામલો ।
જે પરોપાધિથી દુષ્ટ પરિણતિ ગ્રહી,
ભાવ તાદાત્મ્યમાં માહરૂં તે નહીં ॥૭॥

અર્થ : તો મો સત્તા ગુણ સે અર્થાત્ દ્રવ્યાસ્તિક સંગ્રહનય કી અપેક્ષા સે વિચારને પર પ્રતીત હોતા હૈ કિ મેરી આત્મા મો નિર્મલ હૈ, કર્મકલંક સે રહિત હૈ, અસંગ ઓર અરૂપી હૈ । જૈસે અન્ય કૃષ્ણાદિ પદાર્થો કે સંયોગ સે સ્ફટિક કાલા દિખાઈ દેતા હૈ, પરંતુ વાસ્તવ મેં વહ કાલા નહીં હોતા ।

(૧) નિર્મલસ્ફટિકસ્યેવ સહજં રૂપમાત્મનઃ । (જ્ઞાનસાર)

(૨) જેમ નિર્મલતા રે રત્ન સ્ફટિક તળી, તેમ એ જીવ-સ્વભાવ । -ઇત્યાદિ ।

ઉસી તરહ પર ઉપાધિ સે-પુદ્ગલ દ્રવ્ય (કર્મ) કે યોગ સે દુષ્ટ રાગ-દ્વેષ કી પરિણતિ હોતી હૈ । આત્મા પર પદાર્થો ઓર કર્મ કે કર્તાપન કા અભિમાન કરતા હૈ પરંતુ વહ સર્વ દુષ્ટ ભાવ મેરે તાદાત્મ્ય-ભાવ મેં નહીં હૈ । વહ સવ ઉપાધિજન્ય વિભાવ મેરા નહીં હૈ વલ્લિક કર્મ કે સંયોગ કે કારણ હૈ ।

અર્થ : તો પણ, સત્તા-ગુણો દ્રવ્યાસ્તિક સંગ્રહ-નયની અપેક્ષાએ વિચારતાં જણાય છે કે, મારો આત્મા પણ નિર્મલ છે, કર્મ-કલંકથી રહિત છે, અસંગ અને અરૂપી છે. જેમ કે, અન્ય કૃષ્ણાદિ પદાર્થોના સંયોગથી સ્ફટિક કાળો દેખાય છે પણ વાસ્તવમાં તે કાળો નથી.

તેમ, પર-ઉપાધિથી, પુદ્ગલ-દ્રવ્ય(કર્મ) ના યોગથી, દુષ્ટ રાગ-દ્વેષની પરિણતિ થાય છે. આત્મા પર-પદાર્થ અને કર્મના કર્તાપણાનું અભિમાન કરે છે પણ, તે સર્વ દુષ્ટ-ભાવ એ મારા તાદાત્મ્ય-ભાવમાં નથી. આ સર્વ ઉપાધિજન્ય વિભાવ એ મારો નથી, પણ કર્મના સંયોગને આભારી છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : તો પણ, સત્તા-ગુણો દ્રવ્યાસ્તિક સંગ્રહ-નયે એ માહરો જીવ નિર્મલ છે, નિષ્કલંક છે, અસંગી છે, અરૂપી છે. કોણ દૃષ્ટાંતે ?

જેમ, શ્યામાદિક પુટ-સંયોગે ફટિક-રત્નનો દલ શ્યામ દીઠામાં આવે છે પરંતુ તે સંગ માટે ફટિક કાંઈ શ્યામ થયો નથી. અપરીક્ષક લોક તેને શ્યામ જાણે છે પણ, જાતે જેલવો હતો તેલવો જ છે.

તેમ, કર્મ-સંગે આત્મા અશુદ્ધરૂપ દેખાય છે પરંતુ તત્ત્વ-જ્ઞાની એને જાતે નિર્મલ જ જાણે છે, તેમ શ્રદ્ધાવંત પણ નિર્મલ જાણે છે.

અને, જે પર-ઉપાધિથી દુષ્ટપરિણતિ કર્મ-કર્તાપણારૂપ ગ્રહીને તાદાત્મ્ય-ભાવમાં તાદાત્મ્ય-સંબંધે કરી છે, તે સર્વ ઉપાધિક-ભાવ માહરો નથી. સંયોગે સંબંધ મલ્યો છે પરંતુ સમવાય-સંબંધે નથી. જે વિભાવ તે તદુત્પત્તિ-સંબંધે છે પરંતુ તાદાત્મ્ય-સંબંધે નથી એમ ભાવવું.

॥ ઇતિ સપ્તમગાથાર્થઃ ॥ ૭ ॥

તિળે પરમાત્મ પ્રભુ ભક્તિ રંગી થઈ,
શુદ્ધ કારણ સ્મે તત્ત્વ પરિણતિમયી ।
આત્મ ગ્રાહક થયે ત્જે પર ગ્રહણતા,
તત્ત્વ ભોગી થયે ટ્કે પર ભોમ્યતા ॥૮॥

અર્થ : ઉક્ત રીતિ સે વિભાવ પરિણતિ મેરે આત્મા મેં ઉત્પન્ન હુઆ મૂલ સ્વભાવ નહીં હૈ, અતઃ : ઉસકા નિવારણ હો સકતા હૈ । એસા વિચારકર સાધક પરમાત્મા કી ભક્તિ મેં તન્મય હોકર શુદ્ધ નિમિત્ત-કારણરૂપ પરમાત્મા કે ધ્યાન મેં મગ્ન બનકર તત્ત્વ પરિણતિવાલા બનતા હૈ । અર્થાત્ આત્મસ્વભાવ દશા મેં મગ્ન બનતા હૈ । ઇસ પ્રકાર આત્મસ્વરૂપ કા ગ્રાહક ઓર ભોક્તા બનને સે પર પુદ્ગલ કી ગ્રાહકતા કા ત્યાગ કરતા હૈ અર્થાત્ વહ પર પદાર્થો કો ન તો ગ્રહણ કરતા હૈ ઓર ન ભોગતા હી હૈ ।

અર્થ : આ પ્રમાણે વિભાવ-પરિણતિ એ મારા આત્મામાં ઉત્પન્ન થયેલો મૂળ-સ્વભાવ નથી માટે તેનું નિવારણ થઈ શકે છે. એમ વિચારી સાધક પરમાત્માની ભક્તિમાં તન્મય થઈ, શુદ્ધ નિમિત્ત-કારણરૂપ પરમાત્માના ધ્યાનમાં મગ્ન બની, તત્ત્વ-પરિણતિવાળો બને છે એટલે કે આત્મ-સ્વભાવ દશામાં મગ્ન બને છે. એ રીતે આત્મ-સ્વરૂપનો ગ્રાહક અને ભોક્તા બનવાથી પર-પુદ્ગલની ગ્રાહકતા અને ભોક્તૃતાનો ત્યાગ કરે છે, એટલે કે પર-પદાર્થને તે ગ્રહણ કરતો નથી કે ભોગવતો નથી.

સ્વો. બાહ્યભોધ : માટે, એ વિભાવ-પરિણતિ, તે માહરો મૂલ-ધર્મ નથી, તેથી એને નિવારીયું. તે જાયે તેવારે એ માહરો આત્મા સ્વરૂપાવસ્થિત થાય, એમ વિચારી તેહનો ઉપાય ચિંતવે છે જે, તિણે કહેતાં તે કારણે, જે એ સંસારી આત્મા પરાનુગત થઈ રહ્યો છે તેહને જો હમણાં સ્વરૂપથી જોડીએ, તો ટકી શકે નહીં અને પર-વિજાતિથી જોડ્યો થકો બંધને વધારે છે. માટે પર-સ્વ-જાતિ જીવ જે અમોહી શુદ્ધ-જ્ઞાની, તેથી જોડીયું તો સ્વ-જાતિ સ્વરૂપ-રંગી થાય.

પછી, અરિહંતનું સ્વરૂપ તથા આપણા આત્માનું સ્વરૂપ તુલ્ય છે. તેથી તેહના સ્વરૂપે રસિક થાય, તે પછી કર્મે આવર્યો પણ આત્મ-સ્વરૂપની રુચિ ઉપજે, તે રુચિથી પોતાના સ્વરૂપને સદહે-જાણે-રમે-ઉદ્યમ કરે-પરભાવ તજે, એ અનુક્રમથી સંપૂર્ણ સ્વરૂપ પામે.

તે માટે, પરમાત્મા પ્રભુ શ્રી ધર્મનાથજીની ભક્તિનો રંગી થઈને શુદ્ધ-કારણને રસે આત્મા તત્ત્વ-પરિણતિમાં મગ્ન થાય, પોતાનું આત્મ-સ્વરૂપ જોવે-ધ્યાવે-સંભારે તથા તેહને જ પ્રગટ કરવાના યત્ન કરે.

એવી રીતે, જેવારે આત્માનો ગ્રાહક થાય, તેવારે અનાદિની પર-ગ્રાહકતા તજે.

કેમ ?

જે આત્મ-સ્વરૂપનો ગ્રાહક થયો, તે પર-ભાવને ગ્રહે નહીં. જેટલી આત્મ-પરિણતિ આત્મ-ધર્મે ગ્રાહક થઈ, તે કર્માદિક ન લે તેને સંવર-પરિણતિ કહિયું.

વલી, તત્ત્વ-ભોગી થયે પર-ભોગીપણું ટલે, તેવારે આત્માને ભોગવે.

॥ ઇતિ અષ્ટમગાથાર્થઃ ॥ ૮ ॥

શુદ્ધ નિઃપ્રયાસ નિજ ભાવ ભોગી યદા,
આત્મ ક્ષેત્રે નહીં અન્ય રક્ષણ તદા ।
એક અસહાય નિઃસંગ નિર્વિદ્વતા,
શક્તિ ઉત્સર્ગની હોય સહુ વ્યક્તતા
॥૧૧॥

અર્થ : જવ આત્મા શુદ્ધ નિર્મલ ઓર પ્રયાસરહિત એસે આત્મ-સ્વભાવ કા ભોક્તા હોતા હૈ તવ આત્મપ્રદેશરૂપ ક્ષેત્ર મેં અન્ય પુદ્ગલ યા રાગ-દ્વેષાદિ નહીં રહ સકતે । અર્થાત્ આત્મ-સ્વરૂપ મેં લીનતા હોતી હૈ તવ સવ આત્મપ્રદેશોં મેં સંયોગ-સંબંધ સે રહે હુએ સર્વ કર્મ-પુદ્ગલ નષ્ટ હો જાતે હૈં ઓર ડસ સમય એક, અસહાય, નિઃસંગ (કર્મસંગરહિત), નિર્વિદ્વ (રાગ-દ્વેષરહિત), ઉત્સર્ગ-શક્તિ (પરમ આત્મ-શક્તિ) પ્રકટ હોતી હૈ ।

અર્થ : જ્યારે આત્મા શુદ્ધ, નિર્મલ અને પ્રયાસ-રહિત એવા આત્મ-સ્વભાવનો ભોક્તા થાય છે, ત્યારે આત્મ-પ્રદેશરૂપ ક્ષેત્રમાં અન્ય કર્મ-પુદ્ગલો કે રાગ-દ્વેષાદિ રહી શકતા નથી. અર્થાત્ આત્મ-સ્વરૂપમાં લીનતા થાય છે, ત્યારે સર્વ આત્મ-પ્રદેશોમાં સંયોગ-સંબંધ રહેલા સર્વ કર્મ-પુદ્ગલો નાશ પામે છે અને તે વખતે એક અસહાય, નિઃસંગ(કર્મ-સંગરહિત), નિર્વિદ્વ(રાગ-દ્વેષરહિત), ઉત્સર્ગ શક્તિ-પરમ આત્મ-શક્તિ પ્રગટે છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : જેવારે શુદ્ધ પુદ્ગલ-સંગરહિત નિઃપ્રયાસ નિજ ભાવ કેતાં આત્મ-ભાવનો ભોગી થયો, તેવારે આત્મ કહેતા પોતાને, ક્ષેત્રે-આત્મપ્રદેશોં, અન્ય કેતાં પુદ્ગલ-કર્મ તથા રાગાદિકનું રક્ષણ કેતાં રાખવો નથી.

એટલે, સ્વરૂપ-ગ્રાહક ચેતનાનું વીર્ય થાયે, તેવારે પુદ્ગલ-કર્મ આત્મ-પ્રદેશોં સંબંધીપણે રહે નહીં. સર્વ પુદ્ગલ ખરીને આત્મા નિઃકર્મા થાય, તેવારે એક સર્વ સંગ રહિત અસહાયી નિર્વિદ્વ જે ઉત્સર્ગની શક્તિ, સહિત તે સહુ વ્યક્તતા કેતાં પ્રગટતા-નિરાવરણપણું પામે.

॥ ઇતિ નવમગાથાર્યઃ ॥ ૯ ॥

તેજેં મુઝ આત્મા તુઝ થકી નીપજે,
માહરી સંપદા સુકરુ મુઝ સંપજે।
તેજેં મન મંદિરે ધર્મ પ્રભુ ધ્યાઇયે,
પરમ 'દેવચંદ્ર' નિજ સિદ્ધિ સુખ પાઇયે
॥૧૦॥

અર્થ : इस प्रकार अरिहन्त परमात्मा के आलंबन से मेरा आत्मतत्त्व प्रकट होता है । मेरी सत्तागत आत्म-लक्ष्मी प्राप्त होती है । ऐसा जानकर जो मुमुक्षु आत्मा अपने मन-मन्दिर में सदा धर्मनाथ प्रभु का ध्यान करते हैं, वे देवों में चन्द्र समान निर्मल निज सिद्धि-सुख को प्राप्त करते हैं ।

અર્થ : આ રીતે, અરિહંત પરમાત્માના આલંબનથી મારું આતમ-તત્ત્વ પ્રગટ થાય છે. મારી સત્તા-ગત આત્મ-લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાય છે. એમ જાણીને જે મુમુક્ષુ આત્મા પોતાના મન-મંદિરમાં સદા ધર્મનાથ પ્રભુનું ધ્યાન કરે છે, તે દેવોમાં ચંદ્ર સમાન નિર્મલ નિજ સિદ્ધિ-સુખને પામે છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : તેથી, હે દેવ ! હે શ્રી વીતરાગ ! તુમારેં નિમિત્તે માહારો તત્ત્વ નીપજે. બીજો કોઈ ઉપાય દેખાતો નથી. માહરા આત્માનું સિદ્ધપણું તે તાહારા સ્વરૂપને અવલંબે નીપજે. માહરો અનંત ગુણ-પર્યાયરૂપ સ્વક્તપણું, સ્વ-ભોક્તાપણું, સ્વરૂપ-ઐશ્વર્ય સર્વ જે મોહાધીન-કર્માવૃત્ત છે, તે મુને સંપજે-જડે એટલે હું માહારી અરૂપી સત્તા-ગત તત્ત્વ-સંપદાનો ઘણી તથા ભોગી અવિનાશીપણે થાઉં. એ પ્રભુજીનો પરમ ઉપકાર જાણું.

તે કારણે, મન-મંદિરને વિષે શ્રી ધર્મનાથ પ્રભુને ધ્યાઈએ. જણ એક બીજી ઉપાધિ ચિંતવિએ નહીં. એ પ્રભુના ગુણ તથા ઉપગારનું બહુમાને ધ્યાન કરિયે. નવા સાધકને એહિ જ આધાર છે.

તેવારે, પરમ ઉત્કૃષ્ટ દેવ જે સ્વરૂપ-રમણી મુનિ, તેહમાં ચંદ્રમા સમાન જે પરમાત્મ-પદરૂપ નિજ કેતાં પોતાનું સિદ્ધિ કેતાં નિષ્પન્ન-સુખ અવ્યાબાધાદિક, તેને પાઈયેં કેતાં પામિયેં.

એહી જ મોક્ષનો ઉપાય છે. તે માટે, શ્રી અરિહંતનું સેવન નિરનુષ્ઠાનપણે કરવું.

॥ इति दशमगाथावर्षः ॥ १० ॥

॥ इति पञ्चदशम श्री धर्मजिन स्तवनम् ॥ १५ ॥

પંદરમા સ્તવનનો સાર...

આ સ્તવનમાં સામાન્ય-સ્વભાવનાં અને વિશેષ-સ્વભાવનાં લક્ષણો બતાવી અધ્યાત્મ-સાધનામાં તેનો ઉપયોગ કરવાની ચાવી-રીત બતાવવામાં આવી છે.

(૧) સામાન્ય-સ્વભાવ : એ પદાર્થ-દ્રવ્યનો મૂલ-ધર્મ છે. તે સદા નિરાવરણ હોય છે તેને કદી કર્મ સ્પર્શતાં નથી. તે સર્વ દ્રવ્યોમાં હોય છે. તેનું લક્ષણ છે- “નિત્ય, નિરવયવ, એક, અક્રિય અને સર્વ-ગત.

દા.ત. નિત્યતા એ સામાન્ય-સ્વભાવ છે. કારણ કે, તે નિત્યપણું સદા હોય છે, તે એક જ છે, તેને પ્રદેશરૂપ અવયવ નથી, તે જાણવા વગેરેની ક્રિયા કરતું નથી અને તે સર્વ દ્રવ્યમાં, પ્રદેશમાં, ગુણમાં, પર્યાયમાં વ્યાપક હોય છે. માટે તેને સામાન્ય-સ્વભાવ કહે છે. એ જ રીતે, અસ્તિતા સદા હોય છે, તે એક જ છે, તેને અવયવો નથી તેમ જ, સર્વમાં વ્યાપક છે. તેથી સામાન્ય-સ્વભાવ છે.

(૨) ‘વિશેષ-સ્વભાવ’ : જે અનિત્ય, સાવયવ, અનેક, સક્રિય અને સર્વ-ગત ન હોય, તે વિશેષ-સ્વભાવ છે. દા.ત. જ્ઞાનાદિ ગુણો.

સામાન્ય-વિશેષસ્વભાવમય સર્વ પદાર્થ હોય છે. દ્રવ્યમાં સામાન્ય-સ્વભાવ વિના વસ્તુની સત્તા ન થતે અને તેમાં વિશેષ-સ્વભાવ વિના કાર્ય ન થાય, પર્યાયની પ્રવૃત્તિ ન થાય. માટે, ‘સામાન્ય-સ્વભાવ’ વિના વિશેષ રહી શક્તો નથી અને વિશેષ-સ્વભાવ વિના સામાન્ય રહી શક્તો નથી. તેથી, આત્મ-સાધનામાં પણ તે બંનેની સમાન ઉપયોગિતા છે. નય-ભેદે તેનો વિવેક અને ભૂમિકા અનુસાર તેનો પ્રયોગ કરવામાં આવે તો તે મહાન લાભદાયક બને છે.

ધ્યાન-દશામાં સામાન્ય-સ્વભાવનો પ્રયોગ : સાધક પોતાના કેવલજ્ઞાનાદિ વિશેષ ગુણો જે કર્મથી આવૃત છે, તેને નિરાવરણ-પ્રગટ કરવા પૂર્ણ શુદ્ધ ગુણી પરમાત્માની સ્તુતિ, ભક્તિ અને રૂપસ્થ-ધ્યાનાદિ વડે તેમના સ્વરૂપમાં એકાગ્ર-તન્મય બનીને પોતાની આત્મ-સત્તા પણ પૂર્ણ શુદ્ધ ગુણ-પર્યાયમથી છે, એવી ભાવના ભાવે છે.

“જારિસસિદ્ધસહાવો, તારિસમાવો હુ સબજીયાણં ॥” (સિદ્ધપ્રભૃત)

અર્થ : જેવો પરમાત્માનો શુદ્ધ-સ્વભાવ છે, તેવો જ સર્વ જીવોના આત્માનો સ્વભાવ છે.

કારણ કે, “**एगे आया ॥**” (સુચગડાંગ)

અર્થ : દરેક જીવની જીવત્વ જાતિ એક જ છે, તે કદી પણ પલટાતી નથી.

“**जीवो जीवत्वावस्थः सिद्धः ॥**”

અર્થ : સિદ્ધતા એ જ જીવનું પોતાનું સ્વરૂપ છે. જ્ઞાનાદિ વિશેષ-સ્વભાવ કર્મથી આવૃત હોવા છતાં સામાન્ય-સ્વભાવ શુદ્ધ આત્મસત્તા સ્ફટિકરત્નની જેમ નિરાવરણ છે. આવી શુદ્ધ ભાવનાથી ભાવિત થયેલો આત્મા જ્યારે પોતાના આત્મ-સ્વરૂપનું વારંવાર સ્મરણ કરે છે-ધ્યાન કરે છે ત્યારે તેને સ્વરૂપ-રમણતા પ્રાપ્ત થાય છે અને આત્માનુભવના અમૃતનો આસ્વાદ કરતો આત્મા સ્વરૂપમાં મગ્ન બને છે.

વ્યવહાર-ભૂમિકામાં વિશેષ-સ્વભાવનો પ્રયોગ : સાધકે વ્યવહાર-દશામાં પર-પુદ્ગલના યોગે રાગ-દ્વેષ કે વિષય-કષાયથી પોતાના આત્માને લિપ્ત થયેલો જાણી અશુદ્ધ માનવો જોઈએ.

“હું પુદ્ગલોનો ભોગી તેમાં જ આસક્ત બનું છું. જડ પદાર્થોમાં ઈષ્ટાનિષ્ટ કલ્પના કરી રાગ-દ્વેષ કરું છું. સર્વ પર-પદાર્થોને મારા માનું છું. તે સર્વમાં કર્તૃત્વનું અભિમાન સેવું છું. આ રીતે હું પર-પદાર્થોમાં મોહિત બની નવાં નવાં અશુભ કર્મો બાંધી ચાર-ગતિરૂપ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરી રહ્યો છું.”

“પર-પુદ્ગલ પદાર્થોની આસક્તિથી મારા આત્મામાં રાગ-દ્વેષની પરિણતિ ઘડાઈ રહી છે. જેમ સ્ફટિકની પાછળ મુકેલા નીલા કે લાલ વસ્ત્રના યોગે સ્ફટિક પણ નીલો કે લાલ દેખાય છે, પરંતુ તે વસ્ત્રને ખસેડી લેવાથી પુનઃ સ્ફટિકનું મૂળ શ્વેત-ઉજ્જવલ સ્વરૂપ જોઈ શકાય છે. તેવી રીતે સ્ફટિક જેવા સ્વચ્છ-નિર્મલ એવા મારા આત્માને તેમાં રહેલી રાગ-દ્વેષની મલિન પરિણતિને દૂર હટાવવાનો પુરુષાર્થ કરવાથી આત્માના શુદ્ધ-સ્વરૂપને જોઈ, જાણી અને અનુભવી શકાય છે.”

“પર-પુદ્ગલ અનુયાયી બનેલી આત્મ-શક્તિઓને બીજા શુભ-આલંબન વિના માત્ર આપ-બળે આત્મ-સ્વરૂપમાં જોડી શકાતી નથી. તેથી મારે સૌ પ્રથમ જેમના સર્વ વિશેષ-સ્વભાવો (જ્ઞાનાદિગુણો) પૂર્ણ-શુદ્ધરૂપે પ્રગટેલા છે, તે મારા સ્વ-જાતીય અરિહંત પરમાત્મા સાથે પ્રીતિ, ભક્તિ, આજ્ઞા-પાલન અને ધ્યાનાદિ વડે આત્મ-શક્તિઓને જોડવી જોઈએ. જેથી, પરમાત્મ-સ્વરૂપમાં તન્મય બનેલી મારી જ્ઞાનાદિ શક્તિઓ આત્મ-સ્વરૂપને યથાર્થ રીતે ઓળખી તેમાં તન્મય બની શકે.”

આ પ્રમાણે વિચારણા કરી સાધક પરમાત્માની દ્રવ્ય-પૂજા, ભાવ-પૂજા, ભક્તિ અને આજ્ઞા-પાલન આદિ કરતો કરતો જ્યારે ધ્યાનાવસ્થામાં આવી નિશ્ચલ-ધ્યાનને સિદ્ધ કરવા પ્રયાસ કરે છે, ત્યારે તે આત્મા નિશ્ચલ, નિર્મલ અને નિર્વિકલ્પ આત્મ-સ્વરૂપનો અનુભવ કરી શકે છે.

આ રીતે નય-સાપેક્ષ ભૂમિકા-ભેદથી સામાન્ય અને વિશેષ સ્વભાવની મુખ્યતા અને ગૌણતા હોય છે. તેનો વિવેક અનુભવી-સદ્ગુરુવર્યો પાસેથી પ્રાપ્ત કરી, સાધક-આત્માએ આધ્યાત્મિક-સાધનામાં તેનો પ્રયોગ કરવો જોઈએ.

જ્ઞાનસાર અષ્ટકમાં પણ પૂર્વોક્ત વિચારણા માટે કહ્યું છે કે-

“**अलिप्तो निश्चयेनात्मा लिप्तश्च व्यवहारतः ।**

शुद्धत्वलिप्तया ज्ञानी, क्रियावान् लिप्तयादशा ॥”

અર્થ : નિશ્ચય-નયની દૃષ્ટિએ સર્વ જીવાત્મા કર્મથી અલિપ્ત છે પણ વ્યવહાર-નયની દૃષ્ટિએ સર્વ જીવાત્મા કર્મથી લિપ્ત છે. સમ્યગ્-જ્ઞાની અલિપ્ત-દૃષ્ટિથી શુદ્ધ થાય છે અને ક્રિયાવાન લિપ્ત-દૃષ્ટિથી શુદ્ધ બને છે. સાધકને સાધનામાં બંને દૃષ્ટિઓની સમાન આવશ્યકતા છે છતાં ભૂમિકા-ભેદથી જ્યારે એકની મુખ્યતા હોય છે, ત્યારે બીજીની ગૌણતા હોય છે પરંતુ તેથી એ બંનેની શક્તિમાં કોઈ ન્યૂનાધિકતા હોતી નથી. પોત-પોતાની ભૂમિકામાં બંનેની પ્રધાનતા હોઈ શક્તિ એકસરખી હોય છે.

અધ્યાત્મ-સાધનામાં મહાન ઉપયોગી પરા-ભક્તિ (અરિહંત પરમાત્માની શુદ્ધ ભાવ-પૂજા)નું રહસ્ય તથા તેની પ્રાપ્તિના ઉપાયોનો નિર્દેશ આ પ્રમાણે કરવામાં આવ્યો છે -

પ્રથમ ગાથામાં, ‘ધર્મ જગનાથનો ધર્મ શુચિ ગાઈએ, આપણો આતમા તેહવો ભાવીએ.’ આ પંક્તિ દ્વારા પરા-ભક્તિના પ્રથમ સોપાનરૂપે શુદ્ધ-ધર્મની સ્તુતિ અને પરમાત્મા પ્રભુ સાથે તુલ્યતા-ભાવન કરવાનું સૂચવ્યું છે.

જાતિ જસુ એકતા તેહ પલટે નહિ, શુદ્ધ ગુણ પજજવા વસ્તુ સત્તામયી. આ પંક્તિ દ્વારા પ્રભુ સાથે એકતા-તન્મયતા સાધવાનું સૂચવ્યું છે.

પ્રભુ સાથે એકમેક-તન્મય બનવાની રુચિ-એ ‘સમ્યગ્દર્શન’ છે, તેના ઉપાયોનું જ્ઞાન એ ‘સમ્યગ્જ્ઞાન’ છે અને તન્મયતાનો અનુભવ એ ‘સમ્યક્ચારિત્ર’ છે.

પરાભક્તિ-સમાધિ-મગ્નતા વગેરે પર્યાયવાચી શબ્દો છે.

‘પદસ્થ-ધ્યાન’માં જાપાદિ વડે ‘નામ-અરિહંત’ સાથે એકતા સધાય છે.

‘उपस्थ-ध्यान’માં જિન-મૂર્તિના ધ્યાનથી ‘સ્થાપના-અરિહંત’ સાથે એકતા સધાય છે.

‘પિંડસ્થ-ધ્યાન’ વડે ‘દ્રવ્ય-અરિહંત’ની સાથે એકતા સધાય છે.

‘રૂપાતીત-ધ્યાન’ વડે ‘ભાવ-અરિહંત’ સાથે એકતા સધાય છે.

‘અરિહંતના-ધ્યાન’માં તન્મય બનેલો આત્મા આગમથી ‘ભાવ-અરિહંત’ કહેવાય છે.

‘એકતા-ભાવના’થી જ અભેદ-પ્રજ્ઞાધાન સિદ્ધ થાય છે અને ‘અભેદ-પ્રજ્ઞાધાન’ એ જ તાત્ત્વિક ‘ભાવ-નમસ્કાર’ કે ‘પરાભક્તિ’ છે. તેના સતત અભ્યાસથી આત્મા અને પરમાત્મા વચ્ચેનું અંતર-ભેદ દૂર થઈ જાય છે.

સર્વ કોઈ મુમુક્ષુ આત્માઓએ પાસે રહેલા અન્તર્યામી પ્રભુ સાથે મળવાનો અર્થાત્ આત્મ-સ્વરૂપમાં તન્મયતા સાધવાનો અભ્યાસ અવશ્ય કરવો જોઈએ. એ જ સર્વ યોગોનો સાર છે. એ જ સર્વ આગમોનું પરમ-રહસ્ય છે.

પન્દ્રહવેં સ્તવન કા સાર...

इस स्तवन में सामान्य स्वभाव और विशेष स्वभाव के लक्षण बताकर अध्यात्म-साधना में उनका उपयोग करने की चाबी (रीति) बतलाई गई है ।

(१) सामान्य स्वभाव : सामान्य स्वभाव पदार्थ-द्रव्य का मूल धर्म है । वह सदा निरावरण होता है, उसे कभी कर्मों का स्पर्श नहीं होता । सामान्य स्वभाव सब द्रव्यों में होता है । उसका लक्षण है- नित्य, निरवयव, एक, अक्रिय और सर्वगत ।

उदाहरण के लिए नित्यता सामान्य स्वभाव है, क्योंकि वह नित्यता सदा होती है, वह एक ही है, उसके प्रदेश रूप अवयव नहीं, वह जानने आदि की क्रिया नहीं करती और वह नित्यत्व सर्व द्रव्य में, प्रदेश में, गुण में और पर्याय में व्यापक होता है अतः उसे सामान्य स्वभाव कहते हैं । इसी तरह अस्तित्व सदा होता है, वह एक ही है, उसके अवयव नहीं हैं और वह सर्व में व्यापक है अतः अस्तित्व सामान्य स्वभाव है ।

(२) विशेष स्वभाव : जो अनित्य, सावयव, अनेक, सक्रिय और असर्वगत हो वह विशेष स्वभाव है । जैसे ज्ञानादि गुण ।

सब पदार्थ सामान्य विशेष स्वभावमय होते हैं । द्रव्य में सामान्य स्वभाव न होने पर उसकी वस्तु-सत्ता ही घटित नहीं हो सकती और विशेष स्वभाव न होने पर कार्य नहीं हो सकता अर्थात् पर्याय नहीं हो सकती । अतः सामान्य स्वभाव के बिना विशेष स्वभाव नहीं रह सकता और विशेष स्वभाव के बिना सामान्य स्वभाव नहीं रह सकता । अतः आत्मसाधना में भी उन दोनों की समान उपयोगिता है । नयभेद से उनका विवेक करने और भूमिका के अनुसार उनका प्रयोग करने से वे बहुत लाभदायक बनते हैं ।

ध्यान दशा में सामान्य स्वभाव का प्रयोग : साधक अपने केवलज्ञानादि विशेष गुणों को, जो कर्म से आवृत हैं उन्हें निरावरण (प्रकट) करने के लिए पूर्ण शुद्धगुणी परमात्मा की स्तुति, भक्ति और रूपस्थ-ध्यानादि द्वारा उनके स्वरूप में एकाग्र (तन्मय) बनकर अपनी आत्मसत्ता भी ‘पूर्ण शुद्ध गुण-पर्यायमयी है’ ऐसी भावना भाता है ।

इसी तरह, जारिस सिद्धसहावो, तारिस भावो हु सबजीयाणं । (सिद्धप्राभृत)

अर्थ : जैसा परमात्मा का शुद्धस्वभाव है वैसा ही सर्व जीवों की आत्मा का भी स्वभाव है ।

क्योंकि, एगे आया । (सुयगडांग)

अर्थ : प्रत्येक जीव की जीवत्व जाति एक ही है, वह कदापि नहीं बदलती ।

तथा, जीवो जीवत्वात्थः सिद्धः ।

अर्थ : सिद्धता ही जीव का अपना स्वरूप है ।

ज्ञानादि विशेष स्वभाव कर्म से आवृत होते हुए भी सामान्य स्वभाव (शुद्ध आत्मसत्ता) स्फटिकरत्न की तरह निरावरण है । ऐसी शुद्ध भावना से भावित हुआ आत्मा जब अपने आत्मस्वरूप का बार-बार स्मरण करता है, ध्यान करता है, तब उसे स्वरूप-स्मरणता प्राप्त होती है और आत्मानुभव के अमृत का आस्वादन करता हुआ आत्मा स्वरूप में मग्न बनता है ।

व्यवहार भूमिका में विशेष स्वभाव का प्रयोग : साधक को व्यवहार दशा में पर-पुद्गल के योग से रागद्वेष अथवा विषय-कषाय से अपनी आत्मा को लिप्त हुआ जानकर उसे अशुद्ध समझना चाहिए । मैं पुद्गल का भोगी बनकर उसमें ही आसक्त बनता हूँ, जड़ पदार्थों में इष्टानिष्ट की कल्पना करके राग-द्वेष करता हूँ, सब पर-पदार्थों को अपना समझता हूँ, उन सब में कर्तृत्व का अभिमान करता हूँ । इस प्रकार पर-पदार्थों में मोहित बनकर नये-नये अशुभ कर्मों का बंध करके चार-गतिरूप संसार में परिभ्रमण कर रहा हूँ ।

पर-पुद्गल पदार्थों की आसक्ति से मेरी आत्मा में राग-द्वेष की परिणति होती रहती है । जैसे स्फटिक रत्न के पीछे रखे हुए नीले या लाल वस्त्र के योग से स्फटिक भी नीला या लाल दिखाई पड़ता है परन्तु उस वस्त्र को हटा लेने से वह स्फटिक मूलतः श्वेत, उज्ज्वल स्वरूपवाला दिखाई देने लगता है । उसी तरह स्फटिक के तुल्य स्वच्छ, निर्मल मेरी आत्मा में से राग-द्वेष की मलिन परिणति को दूर हटा देने का पुरुषार्थ करने से आत्मा के शुद्ध स्वरूप को देखा जा सकता है, जाना जा सकता है और अनुभव किया जा सकता है ।

पर-पुद्गलानुयायी बनी आत्मशक्तियों को अन्य शुभ आलम्बन के बिना स्वयं आत्मस्वरूप में नहीं जोड़ा जा सकता । इसलिए मुझे सर्वप्रथम जिनके सर्व विशेष स्वभाव (ज्ञानादि गुण) पूर्ण शुद्ध रूप में प्रकटित हैं, उन मेरे सजातीय अरिहन्त परमात्मा के साथ प्रीति, भक्ति, आज्ञापालन और ध्यानादि द्वारा आत्म-शक्तियों को जोड़ना चाहिए जिससे परमात्म-स्वरूप में तन्मय बनी हुई मेरी ज्ञानादि शक्तियाँ, आत्मस्वरूप को यथार्थ रीति से पहचानकर उसमें तन्मय बन सकें ।

इस प्रकार विचारणा करके साधक परमात्मा की द्रव्यपूजा, भावपूजा, भक्ति और आज्ञापालन आदि करते करते जब ध्यानावस्था में आकर

निश्चल-ध्यान को सिद्ध करने का प्रयास करता है तब वह आत्मा निश्चल, निर्मल और निर्विकल्प आत्मस्वरूप का अनुभव कर सकता है। इस प्रकार नयसापेक्ष भूमिकाभेद से सामान्य और विशेष स्वभाव की मुख्यता और गौणता होती है। उसका विवेक अनुभवी सद्-गुरुवर्यों के पास से प्राप्तकर साधक आत्माओं को आध्यात्मिक साधना में उसका प्रयोग करना चाहिए।

ज्ञानसार अष्टक में भी पूर्वोक्त विचारणा के लिए कहा है कि -

अलिप्तो निश्चयेनात्मा लिप्तश्च व्यवहारतः ।

शुद्धयत्यलिप्त्या ज्ञानी, क्रियावान् लिप्त्या दृशा ॥

अर्थ : निश्चयनय की दृष्टि से सर्व जीवात्मा कर्म से अलिप्त हैं और व्यवहारनय की दृष्टि से सर्व जीवात्मा कर्म से लिप्त हैं। सम्यग्ज्ञानी अलिप्त-दृष्टि से शुद्ध होता है और क्रियावान् लिप्त-दृष्टि से शुद्ध बनता है। साधक के लिए साधना में दोनों दृष्टियों की समान आवश्यकता है तथापि भूमिका के भेद से जब एक की मुख्यता होती है तब दूसरी की गौणता हो जाती है, परन्तु इससे इन दोनों की शक्तियों में कोई न्यूनाधिकता नहीं होती। अपनी अपनी भूमिका में दोनों की प्रधानता होती है अतः दोनों की शक्ति एक सरीखी होती है।

अध्यात्म-साधना में महान् उपयोगी परा-भक्ति (अरिहन्त परमात्मा की शुद्ध भावपूजा) का रहस्य तथा उसकी प्राप्ति के उपायों का निर्देश इस प्रकार किया गया है -

प्रथम गाथा में 'धर्म जगनाथनो धर्म शुचि गाइए, आपणो आत्मा तेहवो भावीए'- इस पंक्ति के द्वारा परा-भक्ति के प्रथम सोपान के रूप में शुद्ध-धर्म की स्तुति और परमात्मा-प्रभु के साथ तुल्यता-भावन करने की सूचना की गई है।

'जाति जसु एकता तेह पलटे नहि, शुद्ध गुण पज्जवा वस्तु सत्तामयी'- इस पंक्ति के द्वारा प्रभु के साथ एकता-तन्मयता साधने की सूचना है। प्रभु के साथ एकमेक-तन्मय बनने की रुचि सम्यग्दर्शन है, उसके उपायों का ज्ञान सम्यग्ज्ञान है और तन्मयता का अनुभव सम्यक्चारित्र्य है। पराभक्ति, समाधि, मग्नता आदि पर्यायवाची शब्द हैं।

पदस्थ-ध्यान में जापादि द्वारा 'नाम-अरिहन्त' के साथ एकता सिद्ध की जाती है।

रूपस्थ-ध्यान में जिनमूर्ति के ध्यान से 'स्थापना-अरिहन्त' के साथ एकता साधी जाती है।

पिण्डस्थ-ध्यान के द्वारा 'द्रव्य-अरिहन्त' के साथ एकता सिद्ध की जाती है।

रूपातीत-ध्यान के द्वारा 'भाव-अरिहन्त' के साथ एकता स्थापित की जाती है।

अरिहन्त के ध्यान में तन्मय बना हुआ आत्मा आगम से 'भाव-अरिहन्त' कहा जाता है।

एकता-भावना से ही अभेद-प्रणिधान सिद्ध होता है और अभेद-प्रणिधान ही तात्त्विक भाव-नमस्कार या परा-भक्ति है। उसके सतत अभ्यास से आत्मा और परमात्मा के बीच का अन्तर दूर हो जाता है।

प्रत्येक मुमुक्षु आत्मा को पास में रहे हुए अन्तर्यामी प्रभु के साथ मिलने का अर्थात् आत्मस्वरूप में तन्मयता साधने का अभ्यास अवश्य करना चाहिए।

यही सर्व योगों का सार है, यही सर्व आगमों का परम रहस्य है।

स्तवणमां आपेला चित्रोनुं विवरण

१५(१) श्री धर्मनाथ भगवान

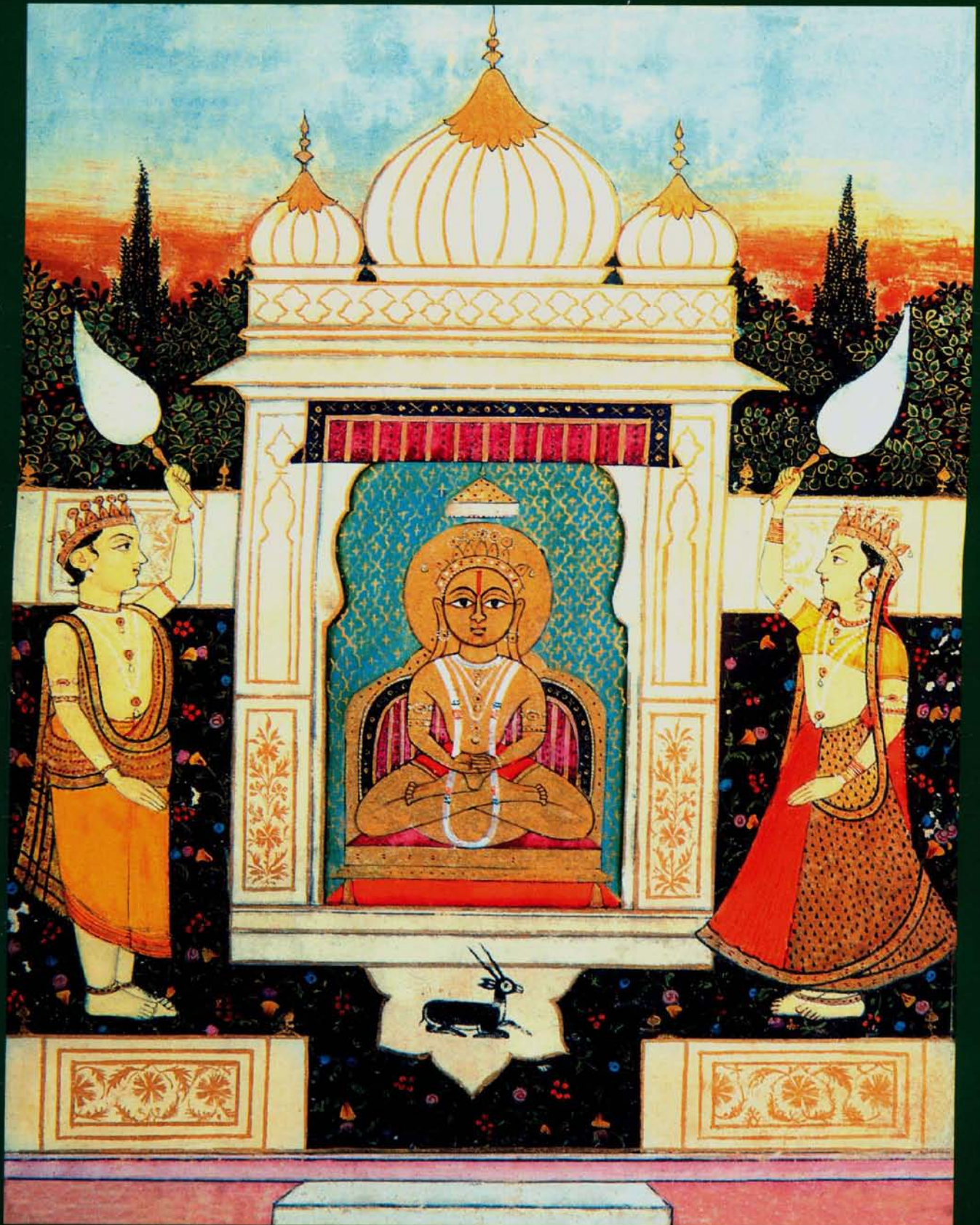
१५(२) पू. आचार्य भगवंत उपदेश आपे छे. लोभना कारखो शेठनी सर्पयोनिमां उत्पत्ति - कर्मना संदर्भमां आ विचारवा जेवुं छे.

जुओ गाथा - ६.

१५(३) मधुबिंदु. जुओ गाथा - ६, संसारनुं स्वरूप बतायुं छे. जंगलमां लटकतो भाइस, (संसारी जव) जंगली हाथीथी (मृत्यु) बयवा कूवामां पडयो. वखे आवेली वडवाछी (आयुष्य) पकड़ी लीधी. नीचे जेथुं तो थार साप (थार गति), उपर वडवाछीने कापता बे काणा-धोणा (शुक्ल-कृष्णपक्ष) उँदर, हाथीओ जाड हलावतां मधपुडाभांथी जेलेली मधभाभीओ (चित्ताओ) करडी, पडतुं भीहुं मध थापवा विमानमां बयाववा आवेला विद्याधर (सद्गुरु)ने ना पाडी.

१५(४) कायोत्सर्गमां रहेला आनंद श्रावकने थयेल उपसर्ग. ध्यानस्थ अवस्थाना आ चित्र माटे जुओ गाथा ८-१०.

अथ षोडश श्री शांतिजिन स्तवनम्

॥ आँखडीए रे में आज शत्रुंजय दीठो रे – ए देशी ॥

जोगत दिवाकर जगत कृपानिधि,
बाहला मारा। समवसरण मां बेठारे।
चउमुख चउविह धर्म प्रकाशे,
ते में नयणे दीठारे ॥
अविकजन हरखो रे,
निरखी शांति जिणंद, अविक.।
उपशम रसनो कंद,
नहीं इण सरखो रे ॥१॥
॥ ए आंकणी ॥

અર્થ : જગત્ મેં સૂર્ય કે સમાન જ્ઞાન-પ્રકાશ કે કરનેવાલે, સવ જીવોં પર પરમ કરુણા (દયા) કે મળડાર એસે પરમાત્મા મુઝે અત્યન્ત વલ્લભ હૈં । જો પરમાત્મા સમવસરણ મેં વૈઠકર ચાર પ્રકાર કે ધર્મ કી દેશના દેતે હૈં, ઁન પરમાત્મા કો મૈને શાસ્ત્ર-ચક્ષુ સે દેખા હૈ ઓર હે ભવ્ય જીવોં ! તુમ ધી એસે શાન્તિનાથ ભગવાન્ કો દેખકર હર્ષિત વનો ।

સચમુચ ! યે પરમાત્મા ઉપશમ-સમતારસ કે કન્દ હૈં, ઁનકી તુલના મેં આવે એસા કોઈ અન્ય ઁસ જગત્ મેં નહીં હૈ ।

અર્થ : જગતમાં સૂર્યની જેમ જ્ઞાન-પ્રકાશને કરનારા, સર્વ જીવો ઉપર પરમ કરુણા-દયાના ભંડાર એવા પરમાત્મા મને અત્યન્ત વલ્લભ છે. જે પરમાત્મા સમવસરણમાં બેસીને ચાર પ્રકારના ધર્મની દેશના આપે છે, તે પરમાત્માને મેં શાસ્ત્ર-ચક્ષુથી જોયા છે. અને હે ભવ્ય જીવો ! તમો પણ એવા શાન્તિનાથ ભગવાનને જોઈ હર્ષ પામો.

ખરેખર ! આ પરમાત્મા ઉપશમ-સમતારસના કંદ છે, એમની સરખામણીમાં આવે એવો બીજો કોઈ આ જગતમાં નથી.

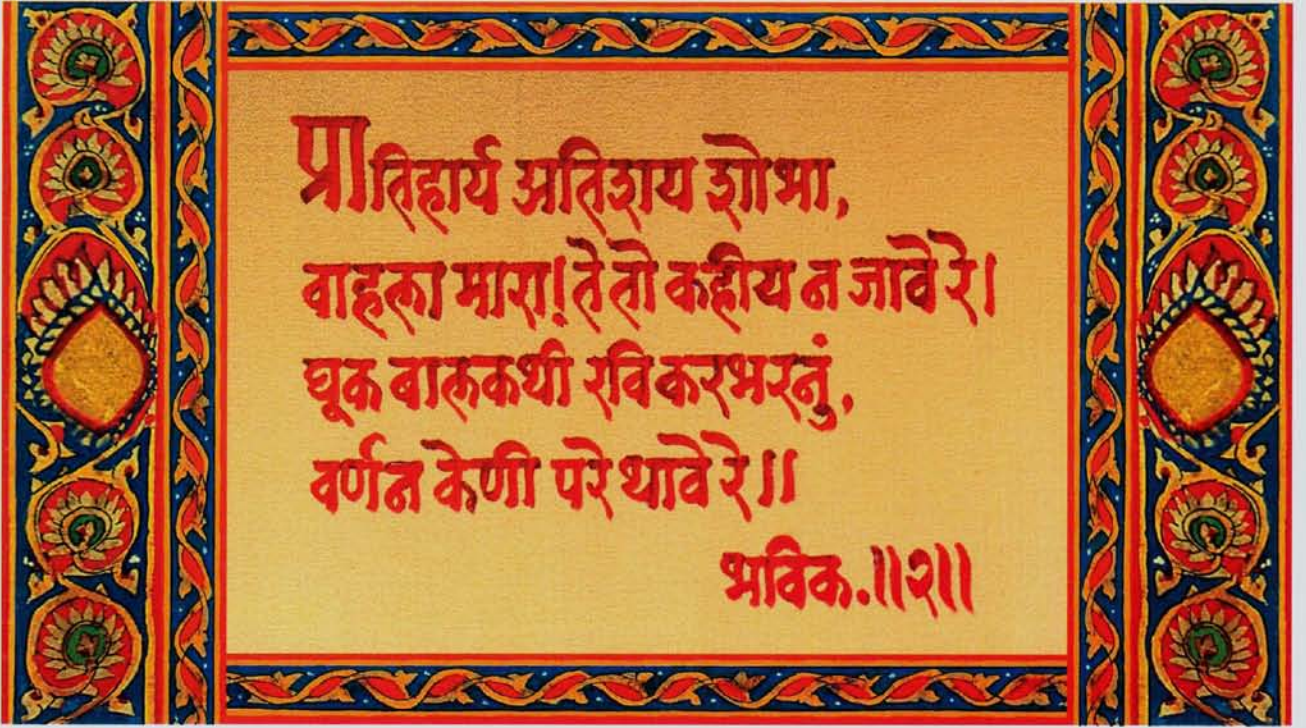
સ્વો. બાલાવબોધ : હવે, સોલમા જિન શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુની સ્તવના કહે છે-

તે પ્રભુ કેહવા છે ?

જગતને વિષે દિવાકર કેતાં સૂર્યની પરેં જ્ઞાને કરી ઉદ્યોતના કરનાર તથા કૃપાના નિધિ એહવા પ્રભુ તે મુઝને પરમ વલ્લભ છે. સમવસરણમાં બિરાજમાન થકા ચાર મુખે કરી ચાર પ્રકારના ધર્મને પ્રકાશે કેતાં ઉપદેશ કરતા થકા એવા તીર્થંકર દેવ શ્રી શાંતિનાથપ્રભુ, તે મેં નયણે કેતાં આગમ-શ્રવણરૂપ ચક્ષુએ દીઠા.

માટે, હે ભવિક જીવો ! તુમેં જિહંદ કેતાં સામાન્ય કેવલીમાં ઈંદ્ર સમાન એહવા શ્રી શાંતિ પ્રભુને નિરખીને હરખવંત થાઓ. ઉપશમ જે પરમ ક્ષમા, તદુપ જે રસ, તેનું એ કંદ છે. એના તુલ્ય બીજો કોઈ નથી, એ પ્રભુ પરમ શાંતરસમયી છે.

॥ ઇતિ પ્રથમગાથાર્થઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ : અહિન્ત પરમાત્મા કે અષ્ટ પ્રાતિહાર્ય ઓર ચૌતીસ અતિશયોં કી શોભા કા વર્ણન મેરે જૈસે મન્દમતિવાલે સે નહીં હો સકતા હૈ । ઁલ્લૂ કા વાલક સૂર્ય કી તેજસ્વી કિરણોં કે સમૂહ કા વર્ણન કૈસે કર સકતા હૈ ?

અર્થ : અરિહંત પરમાત્માના અષ્ટ પ્રાતિહાર્યોની અને ચોત્રીશ અતિશયોની શોભાનું વર્ણન મારા જેવા મંદ-મતિવાળાથી થઈ શકે તેમ જ નથી. ઘુવડના બચ્ચાથી સૂર્યના તેજસ્વી કિરણોના સમૂહનું વર્ણન કેવી રીતે થઈ શકે ?

સ્વો. બાલાવબોધ : વલી, પ્રભુની જે આઠ પ્રાતિહાર્યની તથા ચોત્રીશ અતિશયની શોભા, તે મુજ સરખા વ્યામોહિ જીવથી કહી જાય નહીં.

દષ્ટાંત-જેમ ઘૂક-બાલકથી કેતાં ઘુવડના બાલકથી, રવિ-કર કેતાં સૂર્યના કિરણોનો, ભર કેતાં સમૂહ, તેહનું વર્ણન કેવી રીતે થાય ? અર્થાત્ નહીં જ થાય. તેમ, મુજ સરખાથી પણ પ્રાતિહાર્યદિકની શોભા કહી જાય નહીં.

॥ ઇતિ દ્વિતીયગાથાર્થઃ ॥ ૨ ॥

વાળી ગુણ પાંત્રીશ અનોપમ,
 વાહલા મારા! અવિસંવાદ સરૂપે રે।
 ભવદુઃખ વારણ શિવસુખ કારણ,
 સુધો ધર્મ પ્રરૂપે રે ॥
 પ્રવિક. ॥૩॥

અર્થ : પરમાત્મા કી મધુરી વાળી (દેશના) અનુપમ પૈત્રીસ ગુણોં સે યુક્ત ઓર અવિસંવાદ (પરસ્પર વિરોધરહિત) સ્વરૂપ વાલી હૈ । ણસી અપૂર્વ અદ્ભુત વાળી દ્વારા પ્રભુ ભવ્ય જીવોં કે ભવદુઃખ કો મિટાનેવાલે ઓર મોક્ષસુખ કો દેનેવાલે શુદ્ધ-ધર્મ કી પ્રરૂપણા કરતે હૈં ।

અર્થ : પરમાત્માની મધુરી વાણી-દેશના, અનુપમ એવા પાંત્રીશ ગુણોથી યુક્ત અને અવિસંવાદ (પરસ્પર-વિરોધરહિત) સ્વરૂપવાળી છે. એવી અપૂર્વ-અદ્ભુત વાણી દ્વારા પ્રભુ ભવ્ય જીવોના ભવદુઃખને વારનાર અને મોક્ષસુખને આપનાર એવા શુદ્ધ-ધર્મની પ્રરૂપણા કરે છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : વલી, પ્રભુની જે વાણી, તેહને વિષે ઉપમા-રહિત પાંત્રીશ ગુણ રહ્યા છે. તે વાણી વિસંવાદપણાથી રહિત-અવિસંવાદ સ્વરૂપમયી છે. તે વાણીયેં કરીને ભવ્ય જીવોના ભવ કેતાં સંસારના દુઃખ નિવારવાને અર્થે અને શિવ કેતાં મોક્ષ-સુખના પ્રબલ કારણને અર્થે સૂધો કેતાં યથાર્થ ધર્મની પ્રરૂપણા શ્રી પ્રભુજી સમવસરણમાં કરે છે.

॥ ઇતિ તૃતીયગાયાર્થ : ॥ ૩ ॥

દેક્ષિણ પશ્ચિમ ઉત્તર દિશિ મુસ,
 વાહલા મારા! ઠવણા જિન ઉપગારી રે।
 તમુ આલંબન રુહિય અનેકે,
 તિહાં થયા સમકિતધારી રે ॥
 પ્રવિક. ॥૪॥

અર્થ : સમવસરણ મેં અરિહન્ત પરમાત્મા પૂર્વ સન્મુખ વૈટકર દેશના દેતે હેં । વ્રત લેને વાલે શ્રોતાજન ઉનકે સામને વૈટકે હેં । શેષ દક્ષિણ, પશ્ચિમ ઔર ઉત્તર દિશાઓં મેં પ્રભુ કી પ્રતિમાઈ વિરાજમાન હોતી હેં, વે મી સ્થાપનાજિન હોને સે મહાન્ ઉપકારક હેં । જિન વિન્વ કે આલંબન દ્વારા અનેક ભવ્યાત્મા વહીં સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત કરતે હેં ।

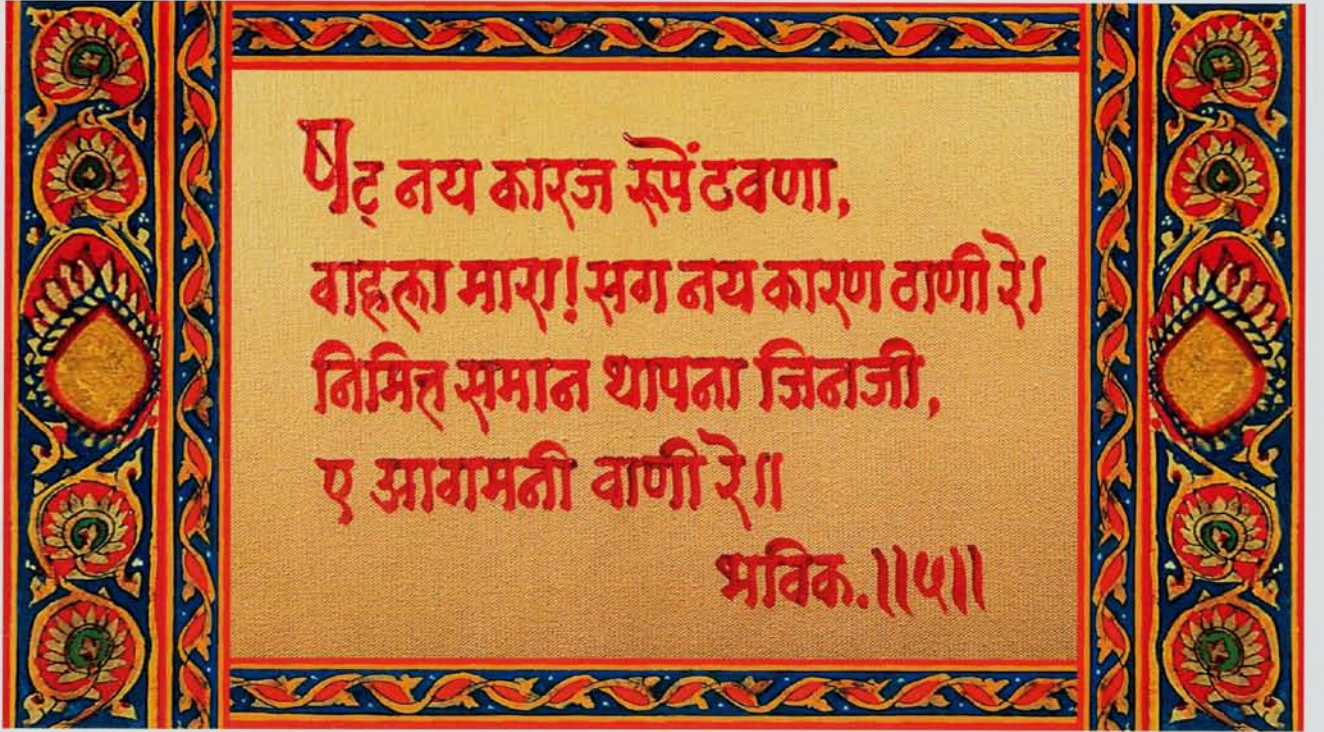
અર્થ : સમવસરણમાં અરિહંત પરમાત્મા પૂર્વ સન્મુખ બેસીને દેશના આપે છે. વ્રત લેનાર શ્રોતાઓ તેમની સન્મુખ બેસે છે. શેષ દક્ષિણ, પશ્ચિમ અને ઉત્તર દિશાઓમાં પ્રભુની પ્રતિમાઓ બિરાજમાન હોય છે, તે પણ સ્થાપના-જિન હોવાથી મહાન ઉપકારક છે. જિન-બિંબના આલંબન વડે અનેક ભવ્યાત્માઓ ત્યાં જ સમ્યગ્-દર્શન પ્રાપ્ત કરે છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : તે સમવસરણમાં પૂર્વ-દિશિ સન્મુખના બારણોં તો શ્રી તીર્થંકર પોતે મુલગે રૂપેં બેસે. અને દક્ષિણ, પશ્ચિમ તથા ઉત્તર દિશિને બારણે શ્રી અરિહંતના પ્રતિમા-બિંબ બેસે, તે પ્રતિમારૂપ ઠવણા-જિન કેતાં થાપના-જિન છે, તે ઉપગારી છે.

તેહનું પણ આલંબન પામીને અનેક જન તિહાં સમવસરણને વિષે સમકિતધારી થયા. એટલે, વ્રતના લેનાર તે પૂર્વ-દિશિના બારણે બેસે અને બીજી પરિષદા મધ્યેં.

જિન-સેવનથી સમકિતનો લાભ છે, તેથી એ ધન્યતા છે. તે થાપન-નિક્ષેપાનો ઉપગાર છે.

॥ ઇતિ ચતુર્થગાથાર્યઃ ॥ ૪ ॥

અર્થ : સ્થાપના-જિન યાનિ પ્રતિમા મેં અરિહંતતારૂપ, સિદ્ધતારૂપ કાર્ય નૈગમાદિ ષડ્-નયની અપેક્ષા સે રહા હુઆ હૈ । ડસી તરહ સાત નય કી અપેક્ષા સે ઉસમેં મોક્ષ કી નિમિત્ત-કારણતા મી રહી હુઈ હૈ । ભવ્ય જીવોં કો મોક્ષપ્રાપ્તિ મેં સાક્ષાત્ અરિહંત ઔર સ્થાપના અરિહન્ત (જિનપ્રતિમા) ડોનોં નિમિત્ત કારણરૂપ મેં સમાન હૈ, એસા આગમ વચન હૈ ।

અર્થ : સ્થાપના-જિન પ્રતિમામાં અરિહંતતારૂપ, સિદ્ધતારૂપ કાર્ય નૈગમાદિ ષડ્-નયની અપેક્ષાએ રહેલું છે, તેમ જ સાતે નયની અપેક્ષાએ તેમાં મોક્ષની નિમિત્ત-કારણતા પણ રહેલી છે. ભવ્ય જીવોને મોક્ષ-પ્રાપ્તિમાં સાક્ષાત અરિહંત અને સ્થાપના-અરિહંત(જિન-પ્રતિમા) બંને નિમિત્ત કારણરૂપ સમાન છે. આ આગમ-વચન છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : હવે, વલી વિશેષથી થાપનાનું ઉપગારીપણું તથા સત્યપણું કહે છે, તે મધ્યે શ્રી અરિહંત તથા સિદ્ધજી પણ આપણા આત્માના નિમિત્ત-કારણ છે અને શ્રી જિન-પ્રતિમા તે પણ આપણા તત્ત્વ-સાધનનું નિમિત્ત-કારણ છે.

તેહમાં, થાપના-જિનને વિષે અરિહંત-સિદ્ધપણું છ નયે છે.

ઈહાં કોઈ પૂછે જે, ‘અરિહંત થયા અથવા સિદ્ધ થયા, તેહની થાપના છે. તો સાત નય મૂકીને છ નય કેમ કહો છો ?’

તેહને ઉત્તર કહે છે જે- મૂલ તો થાપના-નિક્ષેપા મધ્યેં થાપના તે ત્રણ નયે છે.

“નામસ્થાપનાદ્રવ્યનિક્ષેપત્રયં નૈગમાદિનયવર્તિ ઇતિ ॥” અત્ર ઉચ્ચતે ॥

અર્થ : નૈગમાદિ સાતનય અનુસારે નામ, સ્થાપના અને દ્રવ્ય, એ ત્રણ નિક્ષેપા છે.

હવે, ઈહાં નામાદિ એકેક નિક્ષેપાના ચાર ચાર ભેદ થાય છે.

ઉક્તં ચ ભાષ્યે -

“નામાદિ પ્રત્યેકં ચતૂ રૂપં ઇતિ ॥ ૧ ॥”

અર્થ : નામાદિ પ્રત્યેક (નિક્ષેપા) ચાર પ્રકારના છે.

તેથી પ્રથમ, એ સ્થાન એહવું નામ સ્થાપનામાં છે, તે સ્થાપનાનો ‘નામ-નિક્ષેપો’ છે. બીજો, એ સ્થાપના ગ્રહણ હેતુ થાય છે, તે સ્થાપનાનો ‘સ્થાપના-નિક્ષેપો’ જાણવો. ત્રીજો, સમુદાયતા-અનુપયોગતા તે સ્થાપનાનો ‘દ્રવ્ય-નિક્ષેપો’ જાણવો.

ચોથો, “આગારોઽભિષ્ણાજો”

અર્થ : આકાર અભિપ્રાય છે.

એ ધર્મને કારણિક થાયે, તે થાપનાનો ‘ભાવ-નિક્ષેપો’ છે. એમ, થાપના ચાર નિક્ષેપે છે.

અથવા -

“નત્યિ નૃપિં વિહૂણં, સુતં અત્યો ય જિણમણ કિંચિ ।

આસજ્જ ઉ સોયારં, નયે નયવિસારો વૂઝા ॥ ૧ ॥” ઇતિ ॥ (વિ.મા.ગા.૨૨૭૭)

અર્થ : જિન-મતમાં કોઈ પણ સૂત્ર અને અર્થ નયોથી રહિત નથી પરંતુ નય-વિશારદો (યોગ્ય) શ્રોતાઓને પ્રાપ્ત કરીને (જ) નયોને વર્ણવે છે.

તેથી, શ્રી અરિહંત તથા સિદ્ધજીની સ્થાપના છે, તે માટે તેહના નય કહે છે જે -

- (૧) જે સ્થાપના દિઠે અરિહંત-સિદ્ધનો સંકલ્પ સ્થાપનામાં થાય છે અથવા અસંગાદિ તદાકારતારૂપ અંશ એ સ્થાપનામાં છે, તે ‘નૈગમ-નય’ થાપના.
- (૨) અરિહંત તથા સિદ્ધના સર્વ ગુણનો સંગ્રહ-બુદ્ધિ ધરીને થાપના કરી છે, તે માટે એ ‘સંગ્રહ-નય’ અરિહંત-સિદ્ધરૂપ સ્થાપના છે.
- (૩) અરિહંત-આકારને વંદન-નમનાદિ સર્વ વ્યવહાર શ્રી અરિહંતનો થાય છે, તેહનું કારણપણું એ થાપનામાં છે, તે ‘વ્યવહાર-નય’ થાપના કહિયે.
- (૪) એ પ્રતિમારૂપ થાપના દેખી સર્વ ભવ્યને બુદ્ધિનો વિકલ્પ એહવો ઉપજે છે કે -એ શ્રી અરિહંતજી છે. તે વિકલ્પે જ સ્થાપના કરી છે, તે ઋજુસૂત્ર-નય સ્થાપના છે.
- (૫) ‘અરિહંત’, ‘સિદ્ધ’ એહવો શબ્દ- “इदं प्रकृतिप्रत्ययसिद्धम्”
અર્થ : આ પ્રકૃતિ અને પ્રત્યયથી સિદ્ધ છે.
ઈહાં પ્રવૃત્તે છે, તે શબ્દ-નય સ્થાપના જાણવી.
- (૬) અરિહંતના પર્યાય વીતરાગ, સર્વજ્ઞ, તીર્થંકર, તારક, જિન, પારંગત ઈત્યાદિ સર્વ-પર્યાયની પ્રવૃત્તિ પણ સ્થાપના મધ્યે છે, તે સમભિરૂઢ-નય સ્થાપના થઈ.

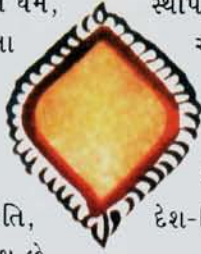
પરંતુ, કેવલજ્ઞાન-કેવલદર્શનાદિ ગુણ, ઉપદેશકતા તે ધર્મ, નથી. તેથી, એ ઠવણા કેતાં થાપના, તે કાર્ય કેતાં નિષ્પન્નતા નયે નથી, કેમકે ‘એવંભૂત-નય’ તે શ્રી અરિહંત-સિદ્ધને

ઈહાં, સ્થાપના-નિક્ષેપમાં શ્રી વિશેષાવશ્યકે આદિના ભાવનાએ કહ્યા છે. સમભિરૂઢનું લક્ષણ-વચન પર્યાયવર્તિ

હવે, એ શ્રી જિન પ્રતિમારૂપ સ્થાપના, તે સમકિતિ, નિમિત્ત-કારણ સાત નયે છે. તે કારણનો ધર્મ કર્તાને વશ છે.

તે નિમિત્ત-કારણપણું સાત નયે છે તે કહે છે -

- (૧) સંસારાનુયાયી જીવને એ જિન-પ્રતિમા દીઠે અરિહંતનું સ્મરણ થાય છે અથવા જિન-પ્રતિમા દીઠે જિન-વંદને જીવની સન્મુખતા થાય છે. તેવારે સન્મુખતાનો જે નિમિત્ત તે ‘નૈગમ-નય’ નિમિત્ત કારણપણું છે.
- (૨) જિન-પ્રતિમા દીઠે સર્વ ગુણનો સંગ્રહ થાય છે. સાધકતાની ચેતનાદિ સર્વનો સંગ્રહ તે તત્ત્વની અદ્ભુતતાને સન્મુખ થાય છે, તે ‘સંગ્રહ-નય’ નિમિત્ત.
- (૩) વંદન-નમનાદિક સાધક-વ્યવહારનું નિમિત્ત, તે ‘વ્યવહાર-નય’ નિમિત્ત.
- (૪) તત્ત્વ-ઈહારૂપ ઉપયોગ સમરવાનો નિમિત્ત, તે ‘ઋજુસૂત્ર-નય’ નિમિત્ત.
- (૫) સંપૂર્ણ અરિહંતપણાના ઉપયોગે જે ઉપાદાન એ નિમિત્તે તત્ત્વ-સાધને પરિણમ્યો, તે ‘શબ્દ-નય’ થાપનાનો નિમિત્ત છે. સમકિતી પ્રમુખને એહવો છે.
- (૬) અનેક રીતે ચેતનાના વીર્યની પરિણતિ સર્વ સાધનતાને સન્મુખ થઈ, તે ‘સમભિરૂઢ-નય’ સ્થાપનાનું નિમિત્ત-કારણપણું જાણવું.

સ્થાપનામાં નથી. માટે ‘એવંભૂત-નય’નો ધર્મ તે એ સ્થાપનામાં અરિહંત-સિદ્ધતારૂપ, તે ષટ્ કેતાં છ નયે છે. એક એવંભૂત-વિષે જ છે. તે માટે કાર્યપણે અરિહંત મધ્યે પણ છ નય છે. ત્રણ નય કહ્યા છે અને ઈહાં છ નય કહ્યા, તે ઉપચાર-છે. તે લક્ષણ ઈહાં પહોંચે છે, તે માટે એ છ નય કહ્યા.

દેશ-વિરતિ, સર્વ-વિરતિને મોક્ષ-સાધનનું નિમિત્ત-કારણ છે, તે

(૭) એ સ્થાનાનું કારણ પામી તત્ત્વરુચિ-તત્ત્વરમણી થઈને જે શુદ્ધ શુક્લધ્યાનમાં પરિણમે, તે સંપૂર્ણ નિમિત્ત-કારણતા પામીને ઉપાદાનની પૂર્ણ કારણતા નીપની. તે ‘એવંભૂત-નય’ નિમિત્ત-કારણપણું છે. એટલે નિમિત્ત-કારણનો એ ધર્મ છે, જે-ઉપાદાનને કારણપણે પમાડે અને ઉપાદાન-કારણ, તે કાર્યપણે નીપજે. એ રીત છે.

તેથી, જિન-પ્રતિમા તે મોક્ષનું નિમિત્ત-કારણ છે. તે નિમિત્ત કારણપણું સાત નયે છે. તેહમાં -

શયંભવાદિકને ‘શબ્દ-નય’ સીમ કારણ થયું અને પુણ્ય-રુચિને ‘વ્યવહાર-નય’ સીમ નિમિત્ત-કારણપણું થાય. તથા, માર્ગાનુસારી-સમકિતીની આઠ દૃષ્ટિ જે ‘યોગદૃષ્ટિ સમુચ્ચય’માં કહી છે, તેમાંની આદિની ચાર દૃષ્ટિવાલાને ‘ઋજુસૂત્ર-નય’ સીમ નિમિત્ત-કારણપણું થાય છે. અને, પુણ્યાદ્યાદિકને એ જિન-પ્રતિમા સંપૂર્ણ ‘એવંભૂત-નયે’ કારણરૂપ થઈ દેખાય છે.

તેવારેં ઈહાં ભાવનાયે એ થયું જે-

થાપનાને વિષે સંપૂર્ણ સાત નયરૂપ નિમિત્ત-કારણતા છે. પછી, કાર્યનો કર્તા જિહાં સુધી એહને નીપજાવે, તેટલો નીપજે. તેથી, એ સગ-નય કેતાં સાતે નયે કરી કારણ-ઠાણી કેતાં નિમિત્ત-કારણપણાનું સ્થાનક છે.

તે થાપના શ્રી અરિહંત-પદની મૂલ તો દ્રવ્ય અને ભાવ એ બે નિષ્કેપાવંત છે, પરંતુ નિમિત્ત-કારણના ચાર નિષ્કેપા સાત નય સંયુક્ત છે. ઉક્તં ચ-

“નિમિત્તસ્યાપિ સત્ત્વપ્રકારત્વં નયપ્રકારેણ નિમિત્તસ્ય દ્વૈવિધ્યં દ્રવ્યભાવાત્ ।

તથોપાદાનસ્યાપિ સત્ત્વપ્રકારત્વં નયોપદેશાત્ ॥”

અર્થ : નિમિત્ત(કારણ) પણ સાત પ્રકારનું છે. નયના પ્રકારથી નિમિત્ત(કારણ)નું દ્રવ્યથી અને ભાવથી એમ બે વિભાગ છે તથા નયના ઉપદેશથી ઉપાદાન(કારણ) પણ સાત પ્રકારનું છે.

“નો અભિહાણમણયં ॥” इति वचनात् ॥

અર્થ : નય વગરનું કોઈ નામ નથી.

“नत्वि नएहिं विहूणं, सुतं अत्यो य जिणमए किंचि ।

आसज्ज उ सोयारं, नये नयविसारओ वूआ ॥ १ ॥” इति ॥ (वि.भा.गा.२२७७)

અર્થ : જિન-મતમાં કોઈ પણ સૂત્ર અને અર્થ નયોથી રહિત નથી, પરંતુ નય-વિશારદો (યોગ્ય) શ્રોતાઓને પ્રાપ્ત કરીને (જ) નયોને વર્ણવે છે.

માટે, નિમિત્તપણે સ્થાપના કેતાં જિન-પ્રતિમા અને જિનજી કેતાં શ્રી અરિહંત, બેહુ સમાન કેતાં તુલ્યત્વ છે એટલે વિચરતા અરિહંત તથા તેમની સ્થાપના જે મૂર્તિ, તે બેહુ સમાન કેતાં બરોબર છે.

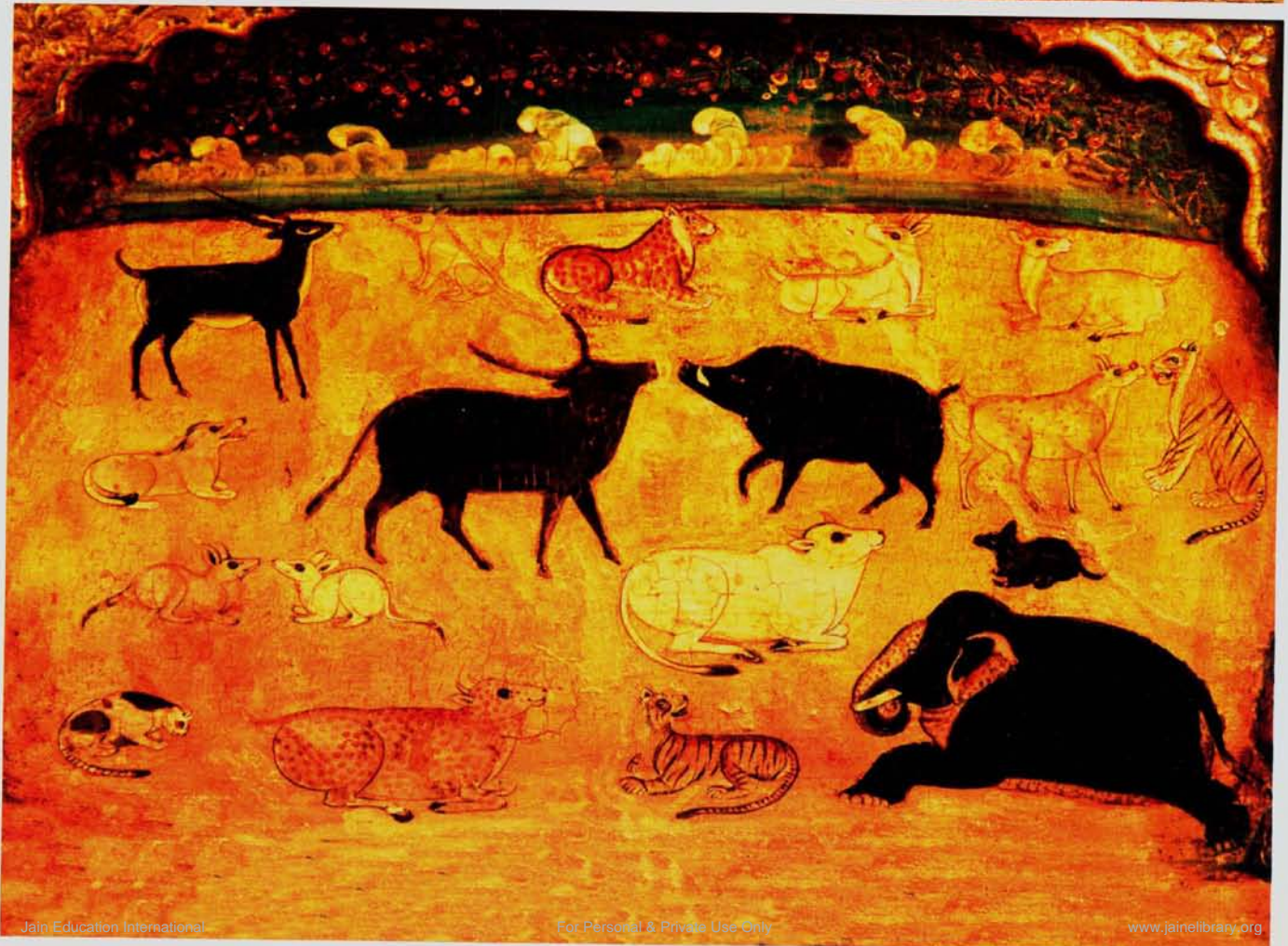
તેથી, વિચરતા અરિહંત તથા તેહની સ્થાપના, એ બે સાધક જીવને નિમિત્ત-કારણ છે પણ ઉપાદાન નથી, સર્વમાં નિમિત્તતા છે.

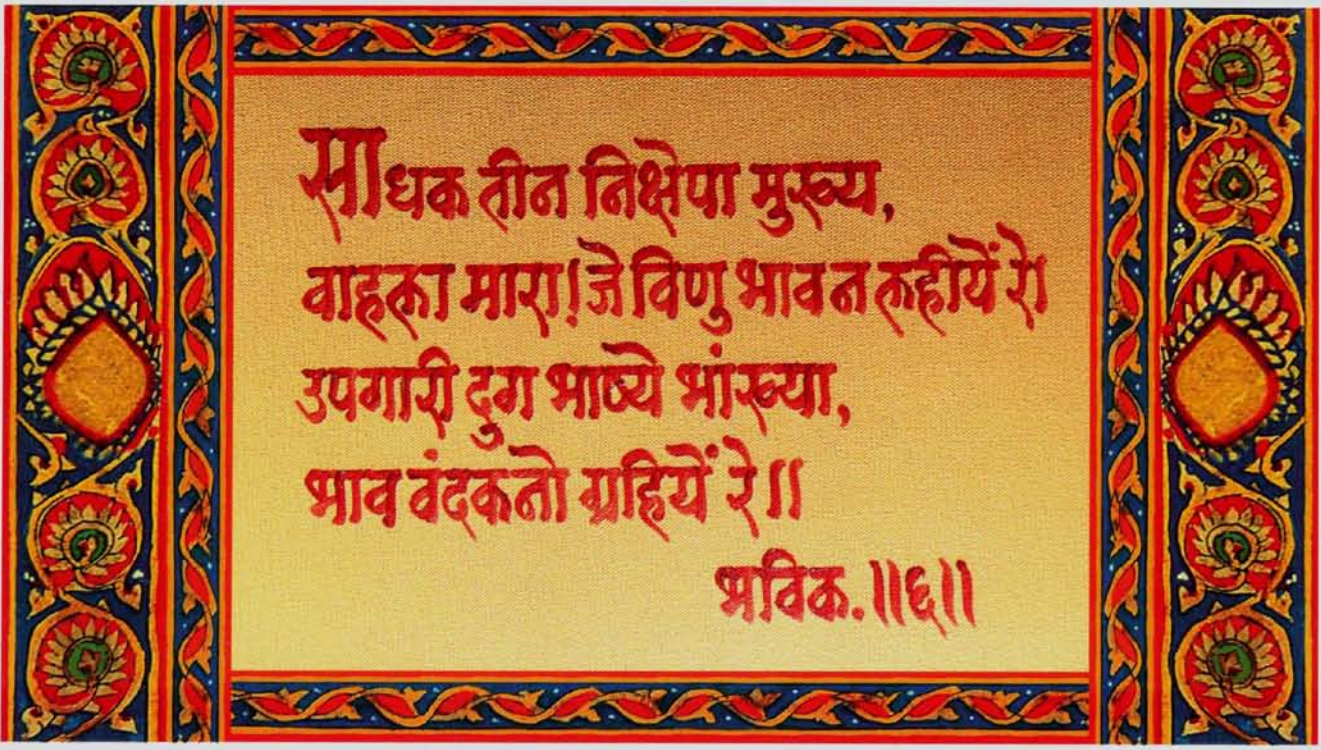
એ આગમ કેતાં સિદ્ધાંતની વાણી છે. જે- અરિહંતને વાંઘાનું તથા અરિહંતની પ્રતિમાને વાંઘવાનું ફલ સિદ્ધાંતમાં સરખું કહ્યું છે. માટે સમાન છે.

॥ इति पञ्चमगाथायः ॥ ५ ॥

अर्थ : नाम, स्थापना और द्रव्य-ये तीन निक्षेप भावसाधक होने से मुख्य हैं । इन तीन के बिना भाव की प्राप्ति नहीं हो सकती है । विशेषावश्यकभाष्य में भी नाम स्थापना को ही उपकारी कहा है क्योंकि परमात्मा का द्रव्य-निक्षेप पिण्डरूप है और भाव अरूपी है, अतः उनका ग्रहण नहीं हो सकता । समवसरण में विराजमान साक्षात् अरिहन्त परमात्मा के नाम और स्थापना ही छद्मस्थ जीवों के लिए ग्राह्य बनते हैं, इसलिए वे ही महान् उपकारी हैं । भाव तो वंदन करनेवाले का लेना चाहिए ।

अर्थ : नाम, स्थापना અને દ્રવ્ય, એ ત્રણ નિક્ષેપ ભાવ-સાધક હોવાથી મુખ્ય છે. તે ત્રણ વિના ભાવની પ્રાપ્તિ થઈ શક્તી નથી. વિશેષાવશ્યકભાષ્યમાં પણ નામ અને સ્થાપનાને જ ઉપકારી કહ્યા છે, કેમ કે પરમાત્માનો દ્રવ્ય-નિક્ષેપ પિંડરૂપ છે અને ભાવ અરૂપી છે, તેથી તેમનું ગ્રહણ થઈ શકતું નથી. સમવસરણમાં બિરાજમાન સાક્ષાત્ અરિહંત પરમાત્માના નામ અને સ્થાપના જ છદ્મસ્થ જીવોને ગ્રાહ્ય બને છે, માટે તે જ મહાન ઉપકારી છે. ભાવ તો વંદન કરનારનો લેવો જોઈએ.

સ્વો. બાલાવબોધ : અને, નામ-સ્થાપના-દ્રવ્ય, એ ત્રણ નિક્ષેપા તે ભાવના કારણ છે.

उक्तं च भाष्ये -

“अहवा नामटवणादव्वाइं भावमंगलंगाईं ।

पाएण भावमंगल-परिणामनिमित्तभावाओ ॥ १ ॥” (वि.भा.गा.५६)

अर्थ : અથવા નામ, સ્થાપના અને દ્રવ્ય, (એ ત્રણે) પ્રાય કરીને ભાવ-મંગલરૂપ પરિણામમાં નિમિત્તભૂત હોવાથી ભાવ-મંગલના અંગો (કારણો) છે.

માટે, એ ત્રણે નિક્ષેપા સાધક કેતાં કારણ છે. એ ત્રણ નિક્ષેપા વિના ભાવ-નિક્ષેપો થાય જ નહીં. અને નામ તથા સ્થાપના-એ બે નિક્ષેપા ભાષ્યને વિષે ઉપગારી કહ્યા છે, તે કહે છે જે-

દ્રવ્ય-નિક્ષેપો છે તે પિંડરૂપ છે માટે ગ્રહવાય નહીં અને ભાવ-નિક્ષેપો તો અરૂપી છે, તે આધના નામ તથા સ્થાપના-એ બે નિક્ષેપા વિના ગ્રહવાયે-સેવાયે નહીં. તે માટે આદિના બે નિક્ષેપા, તે ઉપકારી છે.

उक्तं च -

“वस्तुसखं नामं, तप्पच्चयहेउओ सधम्मव ।

वस्तुं नाऽणभिहाणा, होज्जाऽभावो वि वाऽवच्चो ॥ १ ॥

वस्तुस्स लक्खलक्खणसंववहारालऽविरोहसिद्धीओ ।

अभिहाणाऽहिणाओ बुद्धि सद्दो अ किरिया य ॥ २ ॥” इति वाक्यात् नाम्नः प्रधानत्वं ॥ (वि.भा.गा.६१/६२)

અર્થ : નામ એ તે(વસ્તુ)નાં નિર્ણયમાં હેતુભૂત હોવાથી સ્વ-ધર્મની જેમ વસ્તુનું સ્વરૂપ જ છે. અભિધાન(નામ) વગરની વસ્તુ જ નથી. (કેમકે, જો તેવું હોય તો) અવાચ્યની જેમ (વસ્તુનો પણ) અભાવ થઈ જાય.

વસ્તુના લક્ષ્ય, લક્ષણ અને સંવ્યવહારની નિર્વિરોધ-સિદ્ધિ તથા બુદ્ધિ, શબ્દ અને ક્રિયા એ સર્વ (વસ્તુના) નામને આધીન છે.

॥ ગાથા ॥

“आगारोऽभिष्ठाओ बुद्धि किरिया फलं च पाएण ।

जह दीसइ ठवणिंदे, न तहा नामे न दब्बिंदे ॥ १ ॥

आगारो च्विय मइ-सइ-वत्थु-किरिय-फलाऽभिहाणाइं ।

आगारमयं सर्वं, जमणागारं तयं नत्थि ॥२॥” इत्यादि ॥ (वि.भा.गा.५३/६४)

અર્થ : સ્થાપના-ઈન્દ્રમાં જે પ્રમાણે આકાર, અભિપ્રાય, બુદ્ધિ, ક્રિયા અને ફળ જણાય છે, તે પ્રમાણે નામ-ઈન્દ્ર અને દ્રવ્ય-ઈન્દ્રમાં નથી જણાતા. આકાર એ જ મતિ, શબ્દ, વસ્તુ, ક્રિયા, ફળ અને નામાદિ છે. સર્વ (વસ્તુ) આકારમય (જ) છે, કારણ કે આકાર વગરની (કોઈ વસ્તુ છે જ) નહિ.

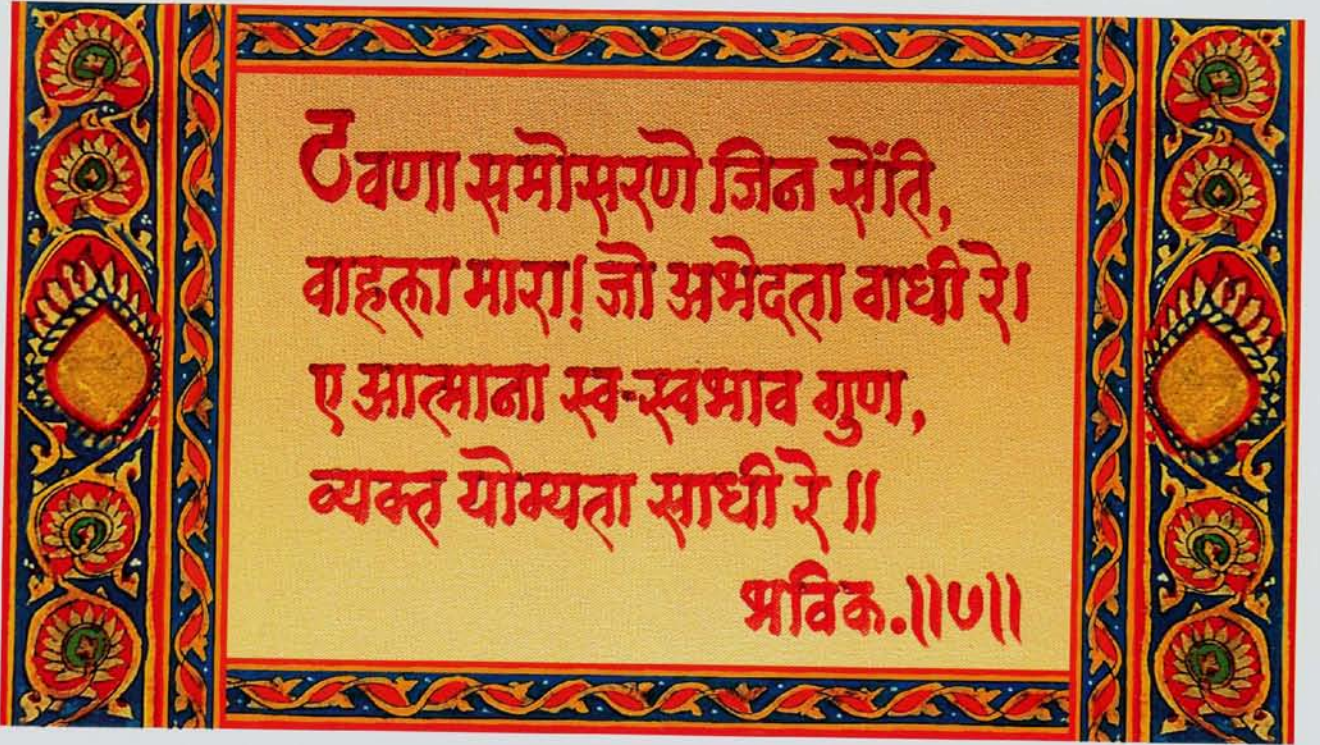
તે માટે, નામ તથા થાપના-એ બે નિષ્કેપા ઉપગારી છે અને મોક્ષ સાધવામાં સંવર-નિર્જેરા કરવાને તો વંદકનો ભાવ જે છે તે ગ્રહવો. કેમ ?

જે શ્રી અરિહંતનો ભાવ-નિષ્કેપો તો શ્રી અરિહંતને વિષે જ છે. તે જો પર-જીવને તારે તો કોઈ જીવને સંસારમાં રહેવું પડે નહીં. તે તો થાતો નથી પરંતુ આપણો ભાવ અરિહંતાલંબની થાએ, તો મોક્ષ-માર્ગ લાહિયે.

તે માટે, પ્રભુની થાપના તથા નામના નિમિત્તથી પણ સાધકનો ભાવ સમરે, તેથી નામ તથા થાપના-એ બે જ ઉપગારી છે.

વલી, સમવસરણમાં બિરાજમાન શ્રી અરિહંત, તેહનું પણ નામ તથા આકાર સર્વ જીવને ઉપગારી થાય છે. તેહી જ છન્નસ્થને ગ્રાહ્ય છે. અવલંબાયે, તે માટે નામ, થાપના પ્રમાણ છે. નિમિત્તાલંબીરૂપી ગ્રાહકને શ્રી જિન-થાપના તે પુષ્ટ-નિમિત્ત છે.

॥ इति षष्ठ्याथार्थः ॥ ६ ॥

અર્થ : સમવસરણ મેં વિરાજમાન સ્થાપના-જિન કે આલંબન સે જો મેરી ચેતના કી અભેદતા (અભેદ-પ્રણિધાન) કી વૃદ્ધિ-સિદ્ધિ હુઈ હૈ, ઉસસે અનુમાન હોતા હૈ કિ મેરી આત્મા મેં સમ્પૂર્ણ શુદ્ધ સ્વભાવ કો પ્રકટ કરને કી યોગ્યતા રહી હુઈ હૈ અર્થાત્ અત્પકાલ મેં હી આત્મ-સ્વભાવ મેં રમણતા-તન્મયતા પ્રાપ્ત હોગી ।

અર્થ : સમવસરણમાં બિરાજમાન સ્થાપના-જિનના આલંબને જે મારી ચેતનાની અભેદતા (અભેદ-પ્રણિધાન)ની વૃદ્ધિ-સિદ્ધિ થઈ છે, તેથી એ અનુમાન થાય છે કે, મારા આત્મામાં સંપૂર્ણ શુદ્ધ સ્વભાવને પ્રગટ કરવાની યોગ્યતા રહેલી છે એટલે કે, અલ્પકાળે જ આત્મ-સ્વભાવમાં પૂર્ણ રમણતા-તન્મયતા પ્રાપ્ત થશે.

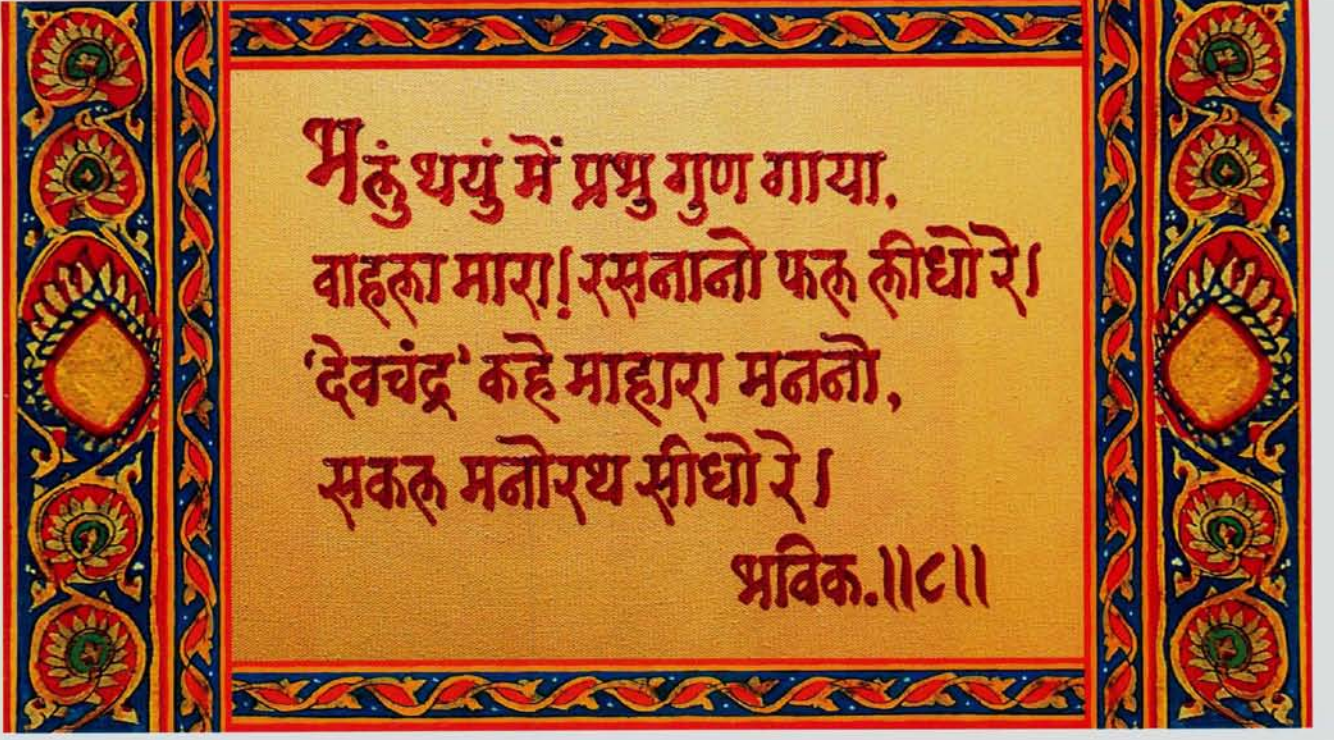
સ્વો. બાલાવબોધ : તે માટે, ઠવણા-સમોસરણો એટલે મૂલગો સમોસરણ તો શ્રી જિનરાજ વિચરતા હતા તે કાલે તો એ માહરો જીવ કોઈ ગત્યંતરમાં હતો, તે હમણાં આ ભવમાં સમોસરણની થાપના કરી.

તિહાં, જિન-મુદ્રા દેખીને જિનરાજના ગુણાવલંબી ચેતના કરી, પછી તે સેવના કરતાં પ્રભુજી સિદ્ધાવસ્થારૂપ પરમ અનંત-ગુણીના સ્વરૂપથી જે માહરી ચેતનાની અભેદતા-એકત્વપરિણામતા, તે વાધિ કેતાં વધી.

તેવારે, એ આત્માને એહવો અનુમાન સધ્યો જે, તત્ત્વી-દેવથી અભેદપણું બહુમાનપણે ભલ્યું, તો એમ જાણું જે- એ માહારો આત્મસ્વ-સ્વભાવ અનંત જ્ઞાનાદિ પૂર્ણાનંદ-ગુણની વ્યક્તિ કેતાં પ્રગટતાનું થવું, તેહની યોગ્યતા સાધિ. એમ અનુમાને નિરધારી એટલે એ જીવ સદા-સર્વદા વિષય-રંગી હતો, તે તત્ત્વી પ્રભુ નિર્વિષયીને રંગે રમ્યો તો કોઈક અવસરે સ્વરૂપ-રમણી થાશે. એહવું અનુમાન થયું.

જો, કારણથી અભેદ થયો તો કારજ નીપજાવશે. એ પલટવાપણું અનંતે કાલે ન થયું હતું, તે થયું. તો એ દ્રવ્યમાં પલટવાની યોગ્યતા છે. અનાદિની ચાલથી પલટવું એ લિંગે ભવ્યતાપણાનું અનુમાન તો થાય છે, એટલે ભવ્યપણું જણાય છે. એ ભક્તિની બહુલતાયે હર્ષનું વચન છે.

॥ इति सप्तमगाथायः ॥ ७ ॥

મહુ થયું મેં પ્રભુ ગુણ ગાયા,
વાહલા મારા! રસનાનો ફલ લીધો રે।
'દેવચંદ્ર' કહે માહારા મનનો,
સકલ મનોરથ સીધો રે।
પ્રવિક. ॥૮॥

અર્થ : बहुत अच्छा हुआ कि मैंने प्रभु के गुणगान किये और रसना का वास्तविक फल प्राप्त किया अर्थात् वाणी को सार्थक बनाया। देवचन्द्र मुनि कहते हैं कि- 'आज मेरे मन के सफल मनोरथ पूर्ण हुए हैं।'

અર્થ : બહુ સારું થયું કે મેં પ્રભુનાં ગુણ-ગાન કર્યા અને રસનાનું વાસ્તવિક ફળ પ્રાપ્ત કર્યું, અર્થાત્ વાણીને સાર્થક કરી. દેવચંદ્ર મુનિ કહે છે કે, 'આજે મારા સકલ મનોરથો પૂર્ણ થયા છે.'

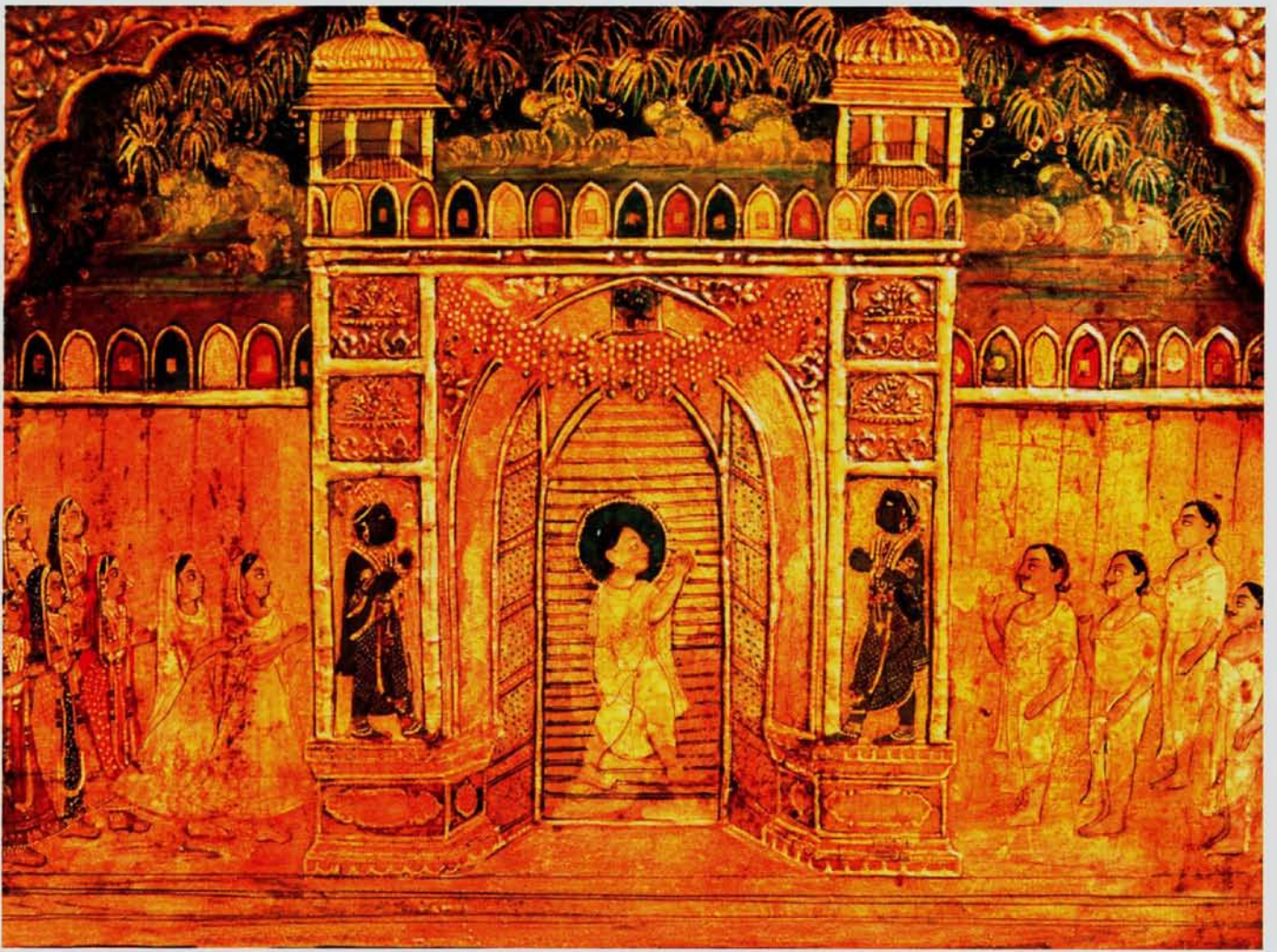
સ્વો. બાલાવબોધ : માટે, હે પ્રભુ ! આજ મુજને ભલું કેતાં અત્યંત રૂંડું થયું, જે મેં પ્રભુ શ્રી સોલમા શાંતિનાથ પરમાત્મા પરમ શાંત-રસમયી, તેના ગુણની સ્તવના કરી. તેથી, મેં માહરી રસના કેતાં રસેંદ્રિ જે જિલ્વા, તેનું રૂંડું ફલ લીધું, એટલે રસનાનું સાર્થકપણું થયું.

એહવા હર્ષ સહિત 'દેવચંદ્ર' નામા મુનિ કહે છે જે, માહારા મનનો જે મનોરથ હતો, તે સકલ કેતાં સંપૂર્ણપણે સીધો કેતાં સિદ્ધ થયો.

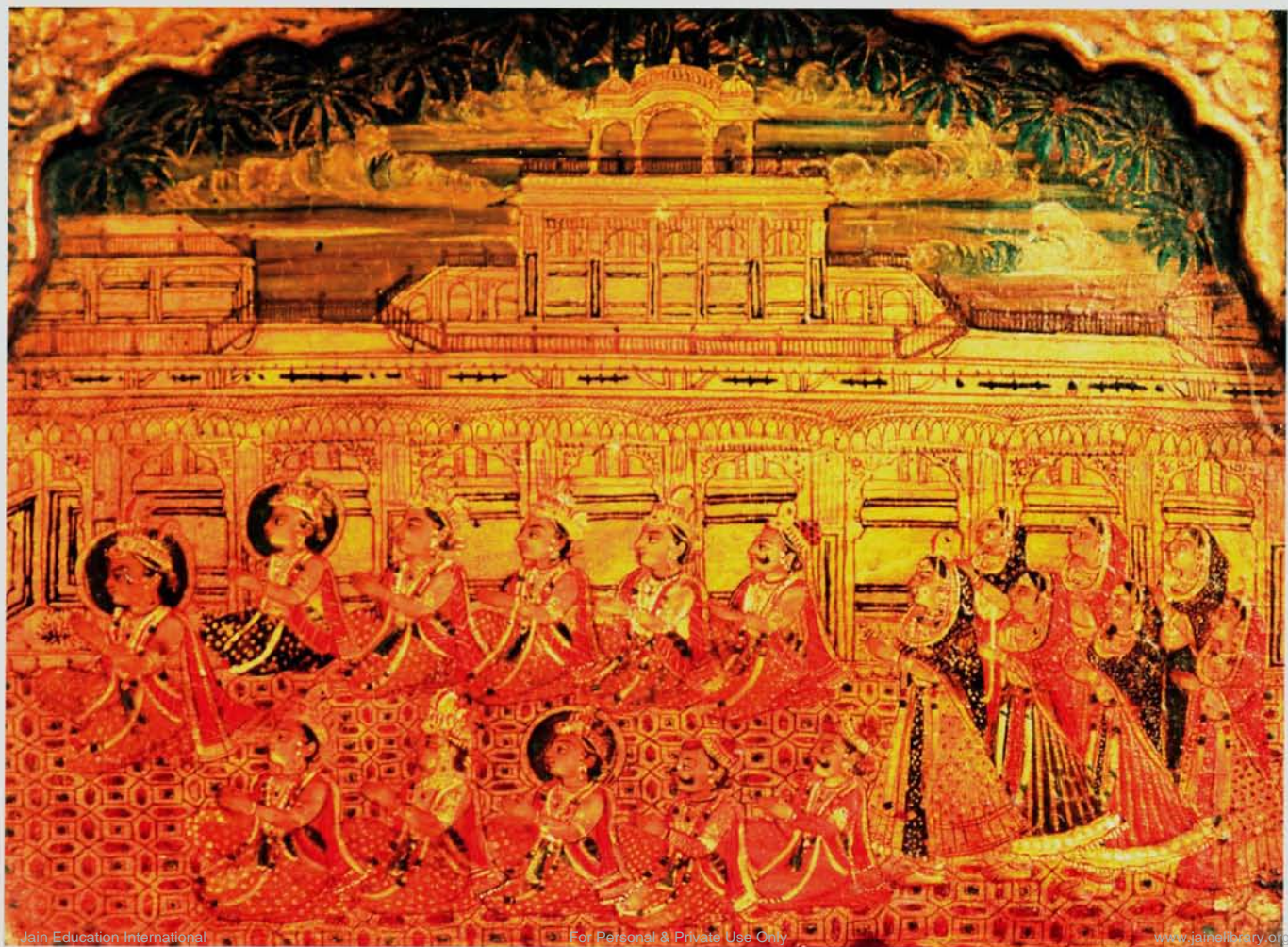
॥ इति अष्टमगाथायः ॥ ८ ॥

॥ इति षोडश श्री शांतिनाथ स्तवनम् ॥ १६ ॥

સોળમા સ્તવનનો સાર...

આ સ્તવનમાં શાસ્ત્રોક્ત યુક્તિઓ દ્વારા જિન-પ્રતિમાની ઉપકારકતા બતાવવામાં આવી છે. જિન-પ્રતિમામાં અપેક્ષાએ અરિહંતપણું અને સિદ્ધપણું રહેલું છે. એમ ત્રણ કે છ નયનું માનવું છે, તે આ પ્રમાણે :

- (૧) નૈગમ-નય : જિન-પ્રતિમાના દર્શનથી શ્રી અરિહંત દેવ તથા સિદ્ધ પરમાત્માનો સંકલ્પ પ્રતિમામાં થાય છે. જેમ કે, 'આ અરિહંત કે સિદ્ધ ભગવાન છે.'
- અથવા અસંગાદિ ગુણોથી પૂર્ણ અને શાંત-સુધારસમય તદાકારરૂપ અંશ પ્રતિમામાં રહેલો છે. માટે નૈગમ-નયના મતે જિન-પ્રતિમા એ અરિહંત તથા સિદ્ધ સ્વરૂપ છે.
- (૨) સંગ્રહ-નય : બુદ્ધિ દ્વારા શ્રી અરિહંત કે સિદ્ધ પરમાત્માના સર્વ ગુણોનો સંગ્રહ કરીને પ્રતિમા ઘડવામાં આવી છે. તેથી સંગ્રહ-નયની અપેક્ષાએ પ્રતિમા અરિહંત કે સિદ્ધરૂપ છે.
- (૩) વ્યવહાર-નય : પ્રતિમાનાં દર્શન, વંદન, નમસ્કાર અને પૂજન વખતે સર્વ વ્યવહાર અરિહંત કે સિદ્ધ પરમાત્માને ઉદ્દેશીને થાય છે, જેમ કે, હું અરિહંતનાં દર્શન, વંદન, પૂજનાદિ કરું છું. આમ વ્યવહાર-નય પણ જિનપ્રતિમાને અરિહંત કે સિદ્ધ માને છે.
- (૪) ઋજુસૂત્ર-નય : જિન-પ્રતિમા જોઈને સર્વ ભવ્યાત્માઓને આ અરિહંત કે સિદ્ધ પરમાત્મા છે એવો વિકલ્પ ઉત્પન્ન થાય છે અને એ વિકલ્પ વડે જ પ્રતિમાની સ્થાપના થયેલી છે. આ રીતે ઋજુસૂત્ર-નયની દૃષ્ટિથી પ્રતિમા અરિહંત કે સિદ્ધરૂપ છે.
- (૫) શબ્દ-નય : અરિહંત અને સિદ્ધ શબ્દની પ્રવૃત્તિ જિન-પ્રતિમામાં થાય છે, માટે શબ્દ-નયે પ્રતિમા અરિહંત કે સિદ્ધ છે.
- (૬) સમભિરૂઢ-નય : અરિહંતના પર્યાયવાચી શબ્દો સર્વજ્ઞ, તીર્થંકર, જિનેશ્વર, જિન વગેરેની પ્રવૃત્તિ પણ પ્રતિમામાં થાય છે. તેથી, સમભિરૂઢ-નયે પણ પ્રતિમા અરિહંત કે સિદ્ધ છે. પરંતુ, કેવલજ્ઞાનાદિ ગુણો કે સિદ્ધત્વ પ્રતિમામાં નહિ હોવાથી એવંભૂત-નયની પ્રવૃત્તિ ભાવ અરિહંત અને ભાવ-સિદ્ધમાં જ થાય છે.

પ્રથમના ત્રણ નયની વિચારણા વિશેષાવશ્યકભાષ્યમાં પણ ઉપર્યુક્ત રીતે કરવામાં આવી છે. બાકીના ત્રણ નયની વિચારણા ઉપચારથી જાણી લેવી.

જિન-પ્રતિમા એ મોક્ષનું પ્રધાન નિમિત્ત(કારણ) છે. તેથી નિમિત્ત-કારણરૂપે સાતે નયોની અપેક્ષાએ પ્રતિમા અને સાક્ષાત્ અરિહંત-બંને સમાન ઉપકારી છે.

નૈગમાદિ સાતે નયો દ્વારા જિન-સ્થાપનાની નિમિત્ત-કારણતા આ પ્રમાણે છે -

- (૧) સંસારી જીવને જિન-પ્રતિમા જોવાથી અરિહંતનું સ્મરણ થાય છે અથવા જિન-પ્રતિમાના વંદનથી જીવ પોતાના સ્વભાવને સન્મુખ થાય છે. આ 'નૈગમ-નયે' પ્રતિમાની નિમિત્ત-કારણતા છે.
 - (૨) જિન-પ્રતિમા જોતાં પ્રભુના સર્વ ગુણોનો સંગ્રહાત્મકરૂપે બોધ થાય છે અને તે આત્મ-તત્ત્વની સન્મુખતામાં અદ્ભુત સહાય કરે છે. તે 'સંગ્રહ-નયે' નિમિત્ત-કારણતા છે.
 - (૩) જિન-પ્રતિમાને થતા વંદન-નમસ્કારાદિનો વ્યવહાર એ મોક્ષ-સાધક છે, માટે આત્મ-સાધનામાં તત્પર બનેલા સાધકને સાધનામાં નિમિત્ત-કારણ જિન-પ્રતિમા છે. આ 'વ્યવહાર-નયે' નિમિત્ત-કારણતા છે.
 - (૪) જિન-પ્રતિમાનાં દર્શનથી આત્મ-તત્ત્વની ઈલા-ઈચ્છારૂપ ઉપયોગ ઉત્પન્ન થાય છે. જેમ કે- હું પણ ક્યારે આવા પૂર્ણ શુદ્ધ સ્વરૂપને પામીશ ? આ ઋજુસૂત્ર-નયે પ્રતિમાની નિમિત્ત-કારણતા છે.
 - (૫) જિન-પ્રતિમાના આલંબન દ્વારા આત્માની ઉપાદાન-શક્તિ પ્રગટ થઈ અર્થાત્ સમ્યગ્-દર્શનાદિ ગુણોની પ્રાપ્તિ થઈ, તે 'શબ્દ નયે' પ્રતિમાની નિમિત્ત-કારણતા છે.
 - (૬) પ્રતિમાના આલંબને અનેક પ્રકારે જ્ઞાનાદિ ગુણોની પ્રવૃત્તિ એટલે કે આત્મ-સ્વભાવ સન્મુખ થવાથી તત્ત્વ-રમણતા પ્રાપ્ત થાય છે, તે 'સમભિરૂઢ-નય'ની અપેક્ષાએ પ્રતિમાની નિમિત્ત-કારણતા છે.
 - (૭) પ્રતિમાના નિમિત્તથી આત્મ-સ્વભાવમાં રમણતા થતાં જ્યારે શુદ્ધ શુક્લ-ધ્યાનની પ્રાપ્તિ થાય છે, ત્યારે સંપૂર્ણ નિમિત્ત-કારણતાના યોગે ઉપાદાનની પૂર્ણ કારણતા પ્રગટે છે તે પ્રતિમાની 'એવંભૂત-નયે' નિમિત્ત-કારણતા છે.
- નિમિત્ત-કારણનો એવો સ્વભાવ છે કે, તે અવશ્ય ઉપાદાન-કારણતા ઉત્પન્ન કરે છે અને ત્યાર પછી ઉપાદાન-કારણ કાર્યરૂપ પરિણમે છે.

આ પ્રમાણે, જિન-પ્રતિમા મોક્ષનું નિમિત્ત-કારણ છે, માટે સર્વ યોગોની સિદ્ધિ પ્રતિમાના આલંબનથી થાય છે.

'યોગદૃષ્ટિસમુચ્ચય'માં મિત્રાદિ યોગની જે આઠ દૃષ્ટિઓ બતાવવામાં આવી છે, તેમાંથી મિત્રા, તારા, બલા અને દીપ્તા દૃષ્ટિની પ્રાપ્તિ સુધી યથાયોગ્ય રીતે ઋજુસૂત્ર-નયે જિન-પ્રતિમાની નિમિત્ત-કારણતા ઘટાવી શકાય છે.

જિન-પ્રતિમાના આલંબનથી મિત્રા-દૃષ્ટિની ભૂમિકા પ્રાપ્ત થાય, તો નૈગમ-નયની અપેક્ષાએ તેની કારણતા ઘટાવી શકાય. આ રીતે ઉપરની બાકીની દૃષ્ટિઓમાં અનુક્રમે સંગ્રહ-વ્યવહાર, ઋજુસૂત્ર-નય માટે પણ સમજવું.

જિન-પ્રતિમાનાં દર્શનથી સ્થિરા-દૃષ્ટિ અર્થાત્ સમ્યગ્-દર્શનની પ્રાપ્તિ થાય તો 'શબ્દ-નયે' નિમિત્ત-કારણતા જાણવી.

આ રીતે, દેશવિરતિ, સર્વવિરતિ, અપ્રમત્તદશારૂપ 'કાંતા-દૃષ્ટિ' અને 'પ્રભા-દૃષ્ટિ'ની પ્રાપ્તિ જિન-પ્રતિમાના આલંબને થાય, તો 'સમભિરૂઢ-નય'ની અપેક્ષાએ તેની નિમિત્ત-કારણતા છે.

અને, શુદ્ધ શુક્લ-ધ્યાનની પ્રાપ્તિ એટલે કે 'પરા-દૃષ્ટિ'ની પ્રાપ્તિ થાય, તો 'એવંભૂત-નયે' પ્રતિમાની નિમિત્ત-કારણતા જાણવી. અહીં પરા-ભક્તિની પરાકાષ્ઠા હોય છે.

જિન-પ્રતિમાના દર્શન-વંદનથી યોગની ઈચ્છા, પ્રવૃત્તિ, સ્થિરતા અને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે.

'યોગવિંશિકા'માં બતાવેલા પાંચે સ્થાનાદિ - (સ્થાન, વર્ણ, અર્થ, આલંબન અને, અનાલંબન) યોગોમાં જિન-પ્રતિમાના આલંબનને ચોથા 'આલંબન-યોગ' તરીકે દર્શાવેલ છે. અર્થાત્, પ્રતિમાના આલંબનથી 'આલંબન-યોગ'ની પ્રાપ્તિ થાય છે, તે સિવાય યોગની સિદ્ધિ થતી નથી. માટે જિન-પ્રતિમા એ સર્વ યોગોને ઉત્પન્ન કરનાર હોવાથી યોગ-જનની છે.

જિન-પ્રતિમાથી ચાર અનુષ્ઠાનોની સિદ્ધિ : જિન-પ્રતિમાના દર્શનથી જિનેશ્વર પરમાત્મા પ્રત્યે પ્રીતિ-અનુષ્ઠાન અને ભક્તિ-અનુષ્ઠાન પ્રગટ થાય છે. તથા, તેમના કહેલા ધર્મ-તત્ત્વને જાણવાની તેમજ તેનું વિધિ-પૂર્વક પાલન કરવાની અભિલાષારૂપ 'વચન-અનુષ્ઠાન' ઉત્પન્ન થાય છે અને શાસ્ત્રોક્ત અનુષ્ઠાન પાલન દ્વારા ક્રમશઃ 'અસંગ-અનુષ્ઠાન'ની પ્રાપ્તિ થાય છે.

જિન-મૂર્તિ એ મૂર્તિમંત આલંબન છે. તેના રૂપસ્થ-ધ્યાનથી 'અરૂપી-રૂપાતીતધ્યાન' ઉત્પન્ન થાય છે, 'રૂપાતીત-ધ્યાન' આલંબન-યોગને પ્રગટ કરે છે અને 'આલંબન-યોગ'થી અનુક્રમે કેવલજ્ઞાન, અયોગી-અવસ્થા અને સિદ્ધતા પ્રાપ્ત થાય છે. આ રીતે સર્વ યોગ-શાસ્ત્રોએ અને સર્વ અધ્યાત્મ-શાસ્ત્રોએ જિનમૂર્તિને મુક્તિના સર્વશ્રેષ્ઠ સાધન તરીકે વર્ણવી છે.

“જિન પડિમા જિન સારિખી, ભાખી સૂત્ર મોઝાર” -આ પ્રમાણે જિનાગમોમાં તો જિન-મૂર્તિને જિનેશ્વર તુલ્ય જ માનવામાં આવી છે. એટલું જ નહિ પણ જિન-મૂર્તિ એ (સ્થાપનારૂપે) અરિહંત છે. એમ અભેદ-ભાવ પણ બતાવવામાં આવ્યો છે, તે પણ યુક્તિ-સંગત જ છે.

જૈન-દર્શનમાં પરમાત્માનાં 'સાકાર' અને 'નિરાકાર'-એમ બે સ્વરૂપ માનવામાં આવે છે. અરિહંત એ 'સાકાર-પરમાત્મા' છે અને અપેક્ષાએ તો અરિહંત પરમાત્મા, સિદ્ધ પરમાત્મા કરતાં પણ ભવ્ય જીવો ઉપર વધુ ઉપકાર કરનારા છે.

નમસ્કાર-મહામંત્રમાં સર્વપ્રથમ અરિહંત પરમાત્માને નમસ્કાર કરવામાં આવે છે, તે આ જ રહસ્યને પ્રગટ કરે છે.

સમવસરણમાં બિરાજમાન અરિહંત પરમાત્મા(ભાવ-અરિહંત)ની વાણી સાંભળીને જ અનેક ભવ્ય જીવો સમ્યગ્દર્શન, દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિ આદિ ગુણો પ્રાપ્ત કરે છે.

તેમના ભાવ-નિષ્કેપાને કે અરૂપી કેવલજ્ઞાનને કોઈ પણ છન્નસ્થ જીવ ગ્રહણ કરી શકતો નથી, એટલે તેમની વિદ્યમાનતામાં પણ તેમનાં નામ અને સ્થાપના (આકારરૂપ મૂર્તિ) જ છન્નસ્થ જીવોને ગ્રાહ્ય હોવાથી મહાન ઉપકાર કરે છે. પરંતુ, ભાવ-નિષ્કેપો તો અરિહંતમાં જ હોવાથી તે અન્ય જીવોને તેટલો ઉપકારક થતો નથી.

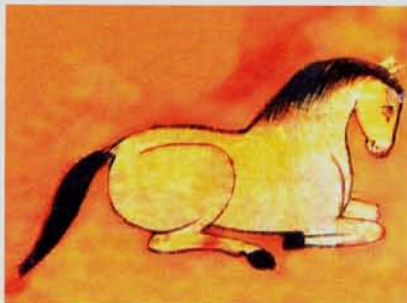
જિન-નામ અને જિન-મૂર્તિ(જિન-મુદ્રા) -એ જ સર્વ કાલે સર્વ ભવ્યાત્માઓને મહાન ઉપકારક છે. તેથી જ વિશેષાવશ્યકભાષ્યમાં નામ-નિષ્કેપાને અને સ્થાપના-નિષ્કેપાને મહાન ઉપકારી કહ્યાં છે.

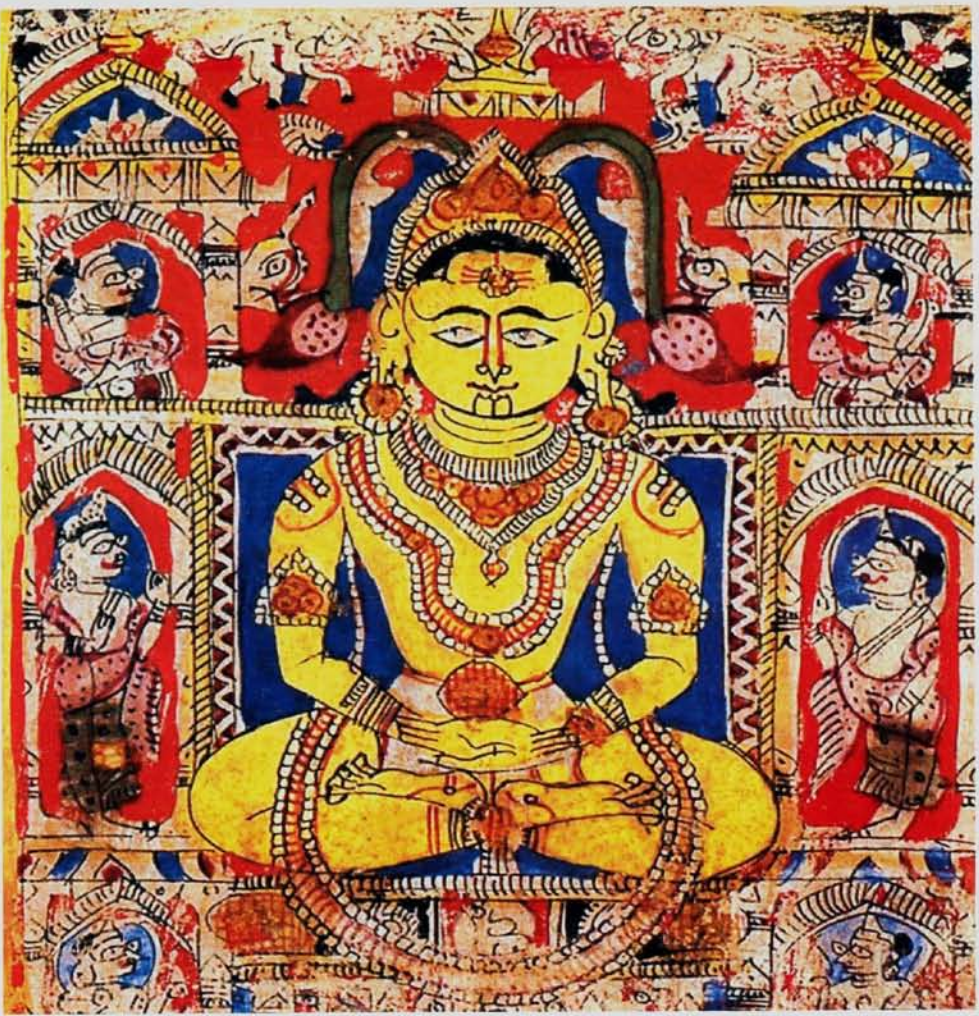
વિચરતાં તીર્થંકર અને તીર્થંકરની મૂર્તિ, બંને મોક્ષના નિમિત્ત-કારણ તરીકે તુલ્ય છે. સાક્ષાત્ તીર્થંકરનાં તેમ જ તેમની મૂર્તિના દર્શન-વંદન-પૂજન કરવાથી ભવ્ય જીવોને એક સરખો ભાવોલ્લાસ ઉત્પન્ન થાય છે. અને, તેથી જ જિન-વંદન અને મૂર્તિ-વંદનનું ફળ પણ તુલ્ય જ કહ્યું છે, અર્થાત્ તેમાં કાંઈ ન્યૂનાધિક્તા નથી.

આ પ્રમાણે આગમ, અનુભવ અને યુક્તિ વગેરેથી વિચારતાં જિન-મૂર્તિની અજોડ અને અદ્ભુત ઉપકારિતા સમજી શકાય છે.

મૂર્તિના આલંબનથી મુમુક્ષુ આત્મા મુક્તિના સુખનો ભોક્તા બને છે. પ્રતિમાના આલંબન વિના મોક્ષની સાચી અભિલાષા પણ જાગ્રત થતી નથી, તો પછી મોક્ષ-પ્રાપ્તિની તો વાત જ ક્યાં રહી ?

આ રીતે, જિન-મૂર્તિના મહા-મહિમાને જાણીને સર્વ કોઈ ભવ્યાત્માઓએ જિન-મૂર્તિનું આલંબન સ્વીકારી, અનુક્રમે અનંત-સુખમય મોક્ષ-પદને પ્રાપ્ત કરવા માટે ઉદ્યમશીલ બનવું જોઈએ.

१९(७)

१९(८)

सोलहवें स्तवन का सार...

इस स्तवन में शास्त्रोक्त युक्तियों द्वारा जिन-प्रतिमा की उपकारकता बताई गई है। जिनप्रतिमा में अपेक्षा से अरिहन्तपन और सिद्धपन रहा हुआ है। ऐसा तीन या छह नय का मन्तव्य है। वह इस प्रकार है -

- (१) **नैगमनय** : जिनप्रतिमा के दर्शन से श्री अरिहन्त देव और सिद्ध परमात्मा का संकल्प प्रतिमा में होता है। जैसे कि- 'ये अरिहन्त या सिद्ध भगवान् हैं' अथवा असंगादि गुणों से पूर्ण और शान्त-सुधारसमय तदाकारतारूप अंश प्रतिमा में रहा हुआ है, अतः नैगमनय के मत से जिनप्रतिमा अरिहन्त या सिद्ध स्वरूप है।
- (२) **संग्रहनय** : बुद्धि द्वारा श्री अरिहन्त या सिद्ध परमात्मा के सर्व गुणों का संग्रह करके प्रतिमा घड़ी जाती है इसलिए संग्रहनय की अपेक्षा से प्रतिमा अरिहन्त या सिद्धरूप है।
- (३) **व्यवहारनय** : प्रतिमा के दर्शन, वन्दन, नमस्कार और पूजन के समय सब व्यवहार अरिहन्त या सिद्ध परमात्मा को उद्देशित करके होते हैं। जैसे कि 'मैं अरिहन्त के दर्शन, वंदन पूजनादि करता हूँ।' इस प्रकार व्यवहारनय भी जिनप्रतिमा को अरिहन्त या सिद्ध मानता है।
- (४) **ऋजुसूत्रनय** : जिनप्रतिमा को देखकर सब भव्यात्माओं को 'ये अरिहन्त या सिद्ध परमात्मा हैं' ऐसा विकल्प उत्पन्न होता है और इस विकल्प के द्वारा ही प्रतिमा की स्थापना हुई है। इस तरह ऋजुसूत्रनय की दृष्टि से प्रतिमा अरिहन्त या सिद्ध रूप है।
- (५) **शब्दनय** : अरिहन्त या सिद्ध शब्द की प्रवृत्ति जिनप्रतिमा में होती है अतः शब्दनय से प्रतिमा अरिहन्त या सिद्ध है।
- (६) **समभिरूढनय** : अरिहन्त के पर्यायवाची शब्द-सर्वज्ञ, तीर्थंकर, जिनेश्वर, जिन आदि की प्रवृत्ति भी प्रतिमा में होती है इसलिए समभिरूढनय से भी प्रतिमा अरिहन्त या सिद्ध है।

परन्तु केवलज्ञानादि गुण या सिद्धत्व प्रतिमा में न होने से एवंभूतनय की प्रवृत्ति प्रतिमा में नहीं होती। एवंभूतनय की प्रवृत्ति भाव अरिहन्त और भाव-सिद्ध में ही होती है।

प्रथम के तीन नय की विचारणा 'विशेषावश्यकभाष्य' में भी उपर्युक्त रीति से की गई है, शेष तीन नय की विचारणा उपचार से जान लेनी चाहिए।

जिनप्रतिमा मोक्ष का प्रधान निमित्त (कारण) है अतः निमित्त कारण के रूप में सातों नयों की अपेक्षा से प्रतिमा और साक्षात् अरिहन्त-दोनों समान उपकारी हैं।

नैगमादि सातों नयों द्वारा जिन स्थापना की निमित्त कारणता -

- (१) संसारी जीव को जिनप्रतिमा देखने से अरिहन्त का स्मरण होता है अथवा जिनप्रतिमा के वन्दन से जीव अपने स्वभाव के सन्मुख होता है। यह नैगमनय से प्रतिमा की निमित्त-कारणता है।
- (२) जिनप्रतिमा को देखने से प्रभु के सर्व गुणों का संग्रहात्मकरूप से बोध होता है और प्रतिमा के वन्दन से जीव अपने स्वभाव के सन्मुख होता है। यह संग्रहनय से प्रतिमा की निमित्त-कारणता है।
- (३) जिनप्रतिमा को किये गये वन्दन, नमस्कारादि व्यवहार मोक्षसाधक हैं अतः आत्मसाधना में तत्पर बने हुए साधक की साधना में जिन-प्रतिमा निमित्तकारण है। यह व्यवहारनय से निमित्त-कारणता है।
- (४) जिनप्रतिमा के दर्शन से आत्मतत्त्व की ईहा-इच्छारूप उपयोग उत्पन्न होता है, जैसे कि 'मैं भी कब ऐसे पूर्ण शुद्ध स्वरूप को प्राप्त करूँ?' यह ऋजुसूत्रनय से प्रतिमा की निमित्त-कारणता है।
- (५) जिनप्रतिमा के आलम्बन द्वारा आत्मा की उपादानशक्ति प्रकट हुई अर्थात् सम्यग्दर्शनादि गुणों की प्राप्ति हुई। यह शब्दनय से प्रतिमा की निमित्त कारणता है।
- (६) जिनप्रतिमा के आलम्बन से अनेक प्रकार के ज्ञानादि गुणों की प्रवृत्ति अर्थात् आत्मस्वभाव के सन्मुख होने से तत्त्व स्मरणता प्राप्त होती है, यह समभिरूढनय की अपेक्षा से प्रतिमा की निमित्त-कारणता है।

- (७) जिनप्रतिमा के निमित्त से आत्मस्वभाव में स्मरणता होने कारणता के योग से उपादान की पूर्ण कारणता प्रकट होती है। निमित्त-कारण का ऐसा स्वभाव है कि उपादान कारण कार्यरूप में परिणत होता है।

पर जब शुद्ध शुक्ल-ध्यान की प्राप्ति होती है तब सम्पूर्ण निमित्त-कारणता होती है। यह एवंभूतनय की अपेक्षा से प्रतिमा की निमित्त-कारणता को उत्पन्न करता है और तत्पश्चात्

इस प्रकार जिनप्रतिमा मोक्ष का निमित्त-कारण है अतः सर्व योगों की सिद्धि प्रतिमा के आलम्बन से होती है।

योगदृष्टि समुच्चय में मित्रादि योग की जो आठ दृष्टियाँ बतलाई गई हैं उनमें से मित्रा, तारा, बला और दीप्रा दृष्टि की प्राप्ति तक यथायोग्य रीति से ऋजुसूत्रनय से जिनप्रतिमा की निमित्त-कारणता घटित की जा सकती है। वह इस प्रकार -

जिनप्रतिमा के आलम्बन से मित्रा-दृष्टि की भूमिका प्राप्त होती है तो नैगमनय की अपेक्षा से उसकी कारणता घटित की जा सकती है। इसी तरह उपयुक्त शेष दृष्टियों के विषय में क्रमशः संग्रह-व्यवहार-ऋजुसूत्रनय के लिये भी समझना चाहिए।

जिनप्रतिमा के दर्शन से स्थिरा-दृष्टि अर्थात् सम्यग्दर्शन की प्राप्ति हो तो शब्दनय से उसकी निमित्त-कारणता जाननी चाहिए। इस प्रकार से देशविरति, सर्वविरति अप्रमत्तदशांशरूप कान्ता-दृष्टि और प्रभा-दृष्टि की प्राप्ति जिनप्रतिमा के आलम्बन से समभिरूढनय की अपेक्षा से उसकी निमित्त-

कारणता जाननी चाहिए । शुद्ध-शुक्ल ध्यान की प्राप्ति अर्थात् परा-दृष्टि की प्राप्ति हो तो एवंभूतनय से प्रतिमा की निमित्त-कारणता जाननी चाहिए । यहां पराभक्ति की पराकाष्ठा होती है ।

अध्यात्म, भावना, ध्यान और समता-योग की प्राप्ति भी जिनप्रतिमा के आलम्बन से अवश्य होती है । इसी तरह इच्छायोग, शास्त्रयोग और सामर्थ्ययोग का समावेश भी उपर्युक्त योगों में हो जाने से उनकी प्राप्ति में भी जिनप्रतिमा की निमित्त-कारणता नयभेद से घटित कर लेनी चाहिए ।

जिनप्रतिमा के दर्शन-वन्दन से योग की इच्छा, प्रवृत्ति, स्थिरता और सिद्धि प्राप्त होती है । योगविंशिका में बताये हुए पांचो स्थानादि (स्थान-वर्ण-अर्थ-आलम्बन-अनालम्बन) योगों में जिनप्रतिमा के आलम्बन को चौथे आलम्बनयोगके रूप में बताया है । अर्थात् प्रतिमा के आलम्बन से आलम्बनयोग की प्राप्ति होती है, जिसके बिना योग की सिद्धि नहीं होती अतः जिनप्रतिमा सर्व योगों को उत्पन्न करनेवाली होने से योगजननी है ।

जिनप्रतिमा से चार अनुष्ठानों की सिद्धि—

जिनप्रतिमा के दर्शन से जिनेश्वर परमात्मा के प्रति प्रीति-अनुष्ठान और भक्ति-अनुष्ठान प्रकट होते हैं । उनके द्वारा कथित धर्मतत्त्व को जानने की और उसका विधिपूर्वक पालन करने की अभिलाषारूप वचन-अनुष्ठान उत्पन्न होता है । शास्त्रोक्त अनुष्ठान के पालन द्वारा क्रमशः असंग-अनुष्ठान की प्राप्ति होती है ।

जिनमूर्ति मूर्तिमन्त आलम्बन है । उसके रूपस्थ-ध्यान से अरूपी(रूपातीत)ध्यान उत्पन्न होता है । रूपातीत ध्यान आलम्बनयोग को प्रकट करता है और आलम्बन योग से क्रमशः केवलज्ञान एवं अयोगी अवस्था तथा सिद्धता प्राप्त होती है ।

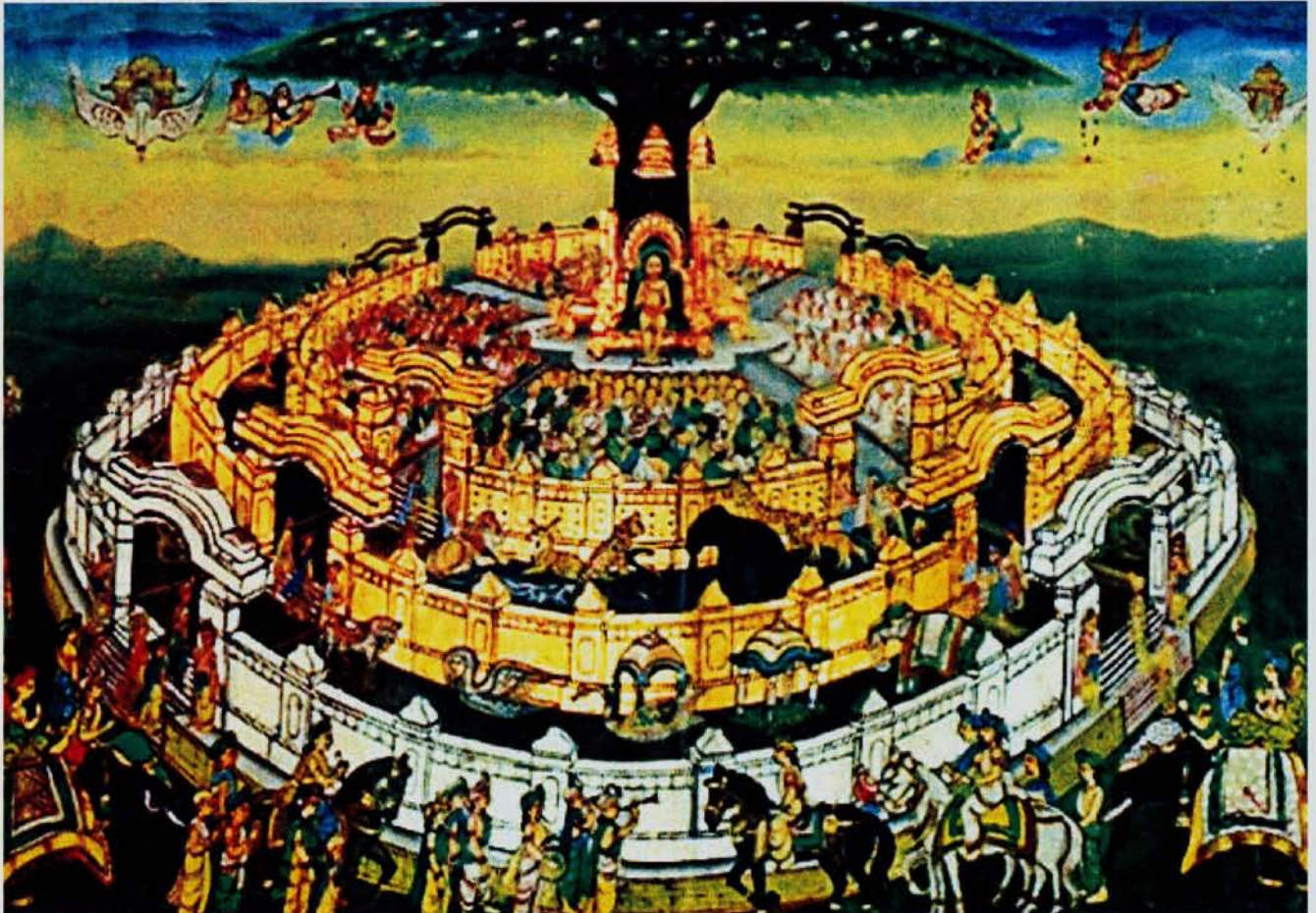
इस तरह सब योगशास्त्रों ने और सब अध्यात्मशास्त्रों ने जिनमूर्ति को मुक्ति का सर्वश्रेष्ठ साधन प्ररूपित किया है ।

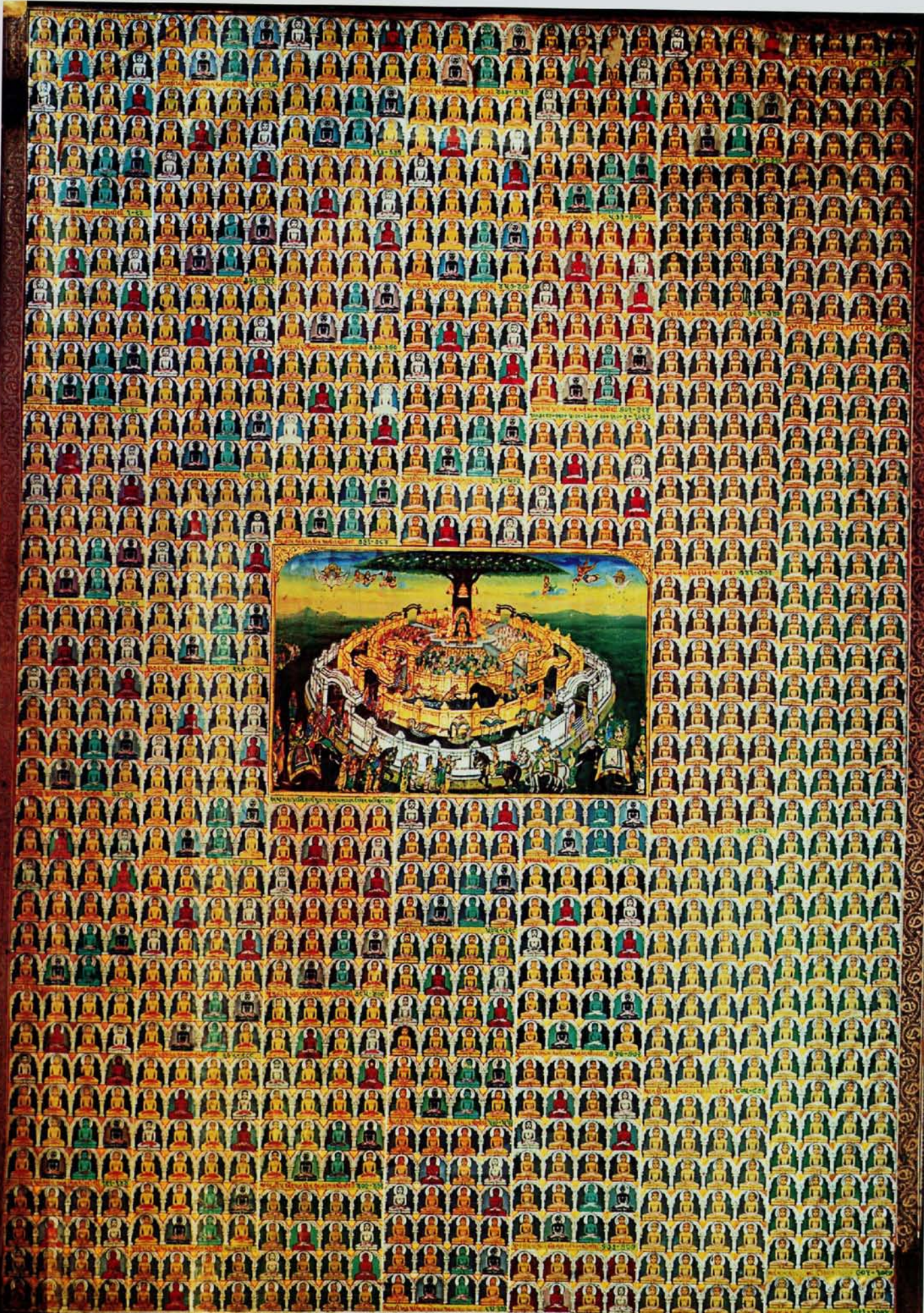
जिन पडिमा जिन सारिखी, भाखी सूत्र मोझार — इस तरह जिनागमों में तो जिनमूर्ति को जिनेश्वर तुल्य ही माना गया है । इतना ही नहीं अपितु जिनमूर्ति (स्थापना रूप से) अरिहन्त है । इस प्रकार अभेदभाव बताया गया है जो युक्तियुक्त ही है ।

जैनदर्शन में परमात्मा के साकार और निराकार ऐसे दो स्वरूप माने गये हैं । अरिहन्त साकार परमात्मा हैं । अपेक्षा से तो अरिहन्त परमात्मा सिद्ध परमात्मा से भी भव्य जीवों पर अधिक उपकार करनेवाले हैं । 'नमस्कार महामन्त्र' में सर्वप्रथम अरिहन्त परमात्मा को नमस्कार किया जाता है जो इसी रहस्य को प्रकट करता है ।

समवसरण में विराजमान अरिहन्त परमात्मा (भाव-अरिहन्त) की सौम्य आकृति (मूर्ति) को देखकर और उनकी (साकार) वाणी सुनकर के ही अनेक भव्य जीव सम्यग्दर्शन, देशविरति और सर्वविरति आदि गुण प्राप्त करते हैं ।

उनके भाव-निक्षेप को या अरूपी केवलज्ञान को कोई भी छद्मस्थ जीव ग्रहण नहीं कर सकता । अर्थात् उनकी विद्यमानता में भी उनके नाम और

આ પાટ પુસ્તકમાં આ ચિત્રો શ્રી વિજય નંદસુરિય મહારાજના પદ્મવૃષામથી વિજય હેમચંદ્રસુરિય મના શિષ્યરત્ન પૂ.પં.શ્રી પ્રધુમ્નવિજયજી
જાણી શકાય છે. આ પાટ પુસ્તકમાં આ ચિત્રો શ્રી વિજય નંદસુરિય મહારાજના પદ્મવૃષામથી વિજય હેમચંદ્રસુરિય મના શિષ્યરત્ન પૂ.પં.શ્રી પ્રધુમ્નવિજયજી
જાણી શકાય છે. આ પાટ પુસ્તકમાં આ ચિત્રો શ્રી વિજય નંદસુરિય મહારાજના પદ્મવૃષામથી વિજય હેમચંદ્રસુરિય મના શિષ્યરત્ન પૂ.પં.શ્રી પ્રધુમ્નવિજયજી

आकाररूप स्थापना (मूर्ति) ही छद्मस्थ जीवों द्वारा ग्राह्य होने से महान् उपकारी हैं परन्तु भाव-निक्षेप तो अरिहन्त में ही होने से वह अन्य जीवों के लिए उतना उपकारक नहीं होता ।

जिननाम और जिनमूर्ति (जिनमुद्रा) ये ही सर्वकाल में सर्व भव्यात्माओं के लिए महान् उपकारक हैं । इसीलिए 'विशेषावश्यक भाष्य' में नाम और स्थापना निक्षेप को महान् उपकारी कहा है ।

विचरते हुए तीर्थंकर और तीर्थंकर की मूर्ति-दोनों ही मोक्ष के निमित्त-कारण के रूप में तुल्य हैं ।

साक्षात् तीर्थंकर के तथा उनकी मूर्ति के दर्शन, वन्दन, पूजन करने से भव्य जीवों को एक समान भावोल्लास पैदा होता है और इसीलिए जिनवन्दन और मूर्तिवन्दन का फल भी समान कहा है अर्थात् उसमें कोई न्यूनाधिकता नहीं है ।

इस प्रकार आगम, अनुभव और युक्ति आदि से विचार करने पर जिनमूर्ति की अनुपम और अद्भुत उपकारिता समझी जा सकती है ।

मूर्ति के आलम्बन से मुमुक्षु आत्मा मुक्ति के सुख का भोक्ता बनता है । प्रतिमा के आलम्बन बिना मोक्ष की सच्ची अभिलाषा भी जागृत नहीं होती तो फिर मोक्षप्राप्ति की तो बात ही कहां रही ?

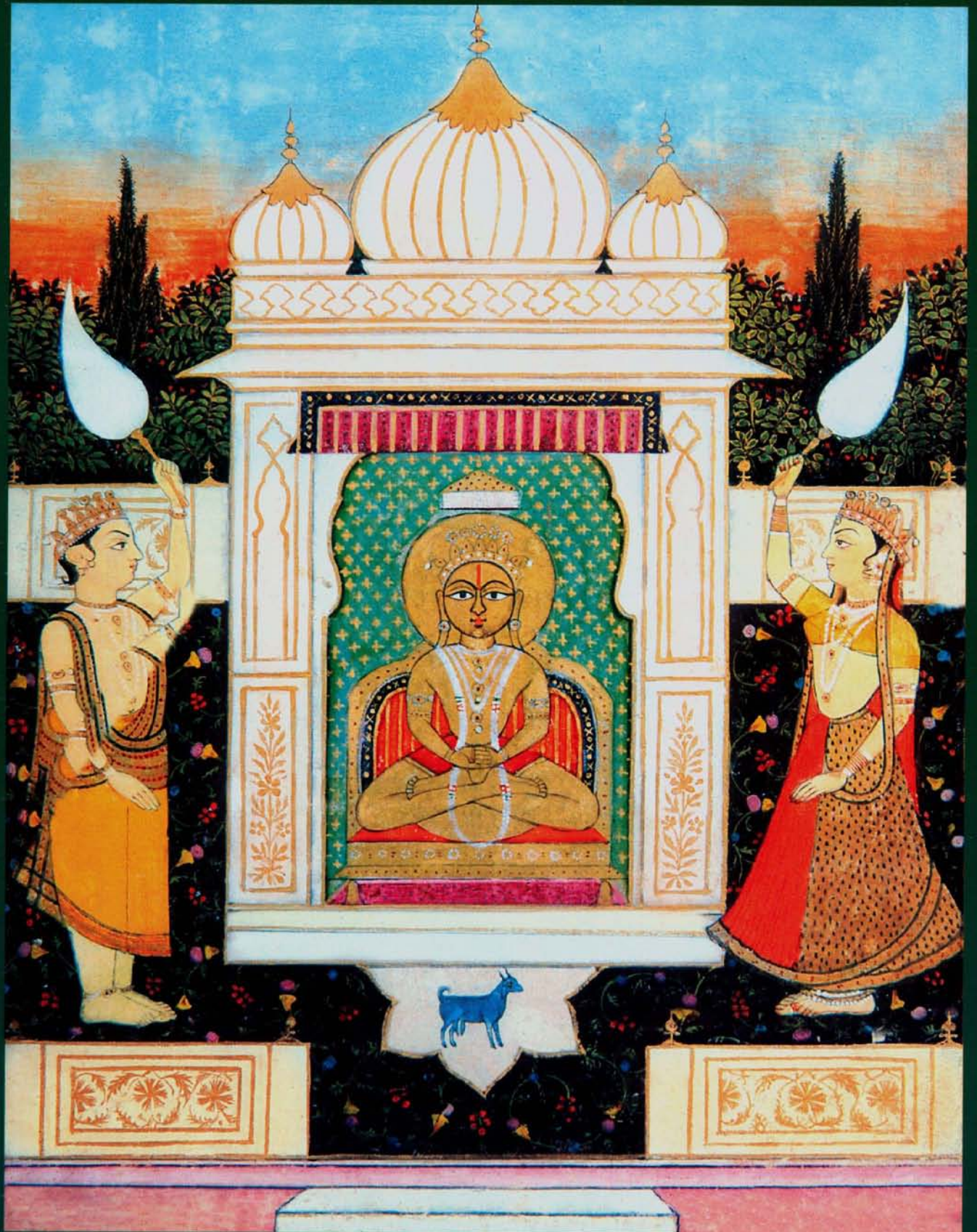
उक्त रीति से जिनमूर्ति की महामहिमा जानकर सब भव्यात्माओं को जिनमूर्ति का आलम्बन स्वीकारकर अनुक्रम से अनन्तसुखमय मोक्षपद को प्राप्त करने हेतु प्रयत्नशील बनना चाहिए ।

સ્તવનમાં આપેલા ચિત્રોનું વિવરણ

- ૧૬(૧) શ્રી શાંતિનાથ ભગવાન
- ૧૬(૨) સમવસરણમાં બિરાજમાન શ્રી શાંતિનાથ ભગવાન
- ૧૬(૩) પરમાત્માની દેશના સાંભળવા જઈ રહેલા દેવ-દેવીઓ તથા હાથી, ઘોડા, રથ પર બિરાજમાન રાજાઓ તથા ઐરાવત હાથી પર સવાર ઈન્દ્ર મહારાજા
- ૧૬(૪) પરમાત્માની દેશના સાંભળી રહેલા તિર્યંચો
- ૧૬(૫) સમવસરણનું દ્વાર
- ૧૬(૬) સમવસરણની ૧૨ પર્ષદા
- ૧૬(૭) શ્રી શાંતિનાથ ભગવાન
- ૧૬(૮) અષ્ટમંગલ યુક્ત શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનના ગણધર
- ૧૬(૯) ૧૦૨૪ જિન પટ, મધ્યમા સમવસરણ
- ૧૬(૧૦) શ્રી સમવસરણ
- ૧૬(૧૧) શ્રી શાંતિનાથ ભગવાન

अथ सप्तदश श्री कुंथुजिन स्तवनम्

॥ चरम जिनेसरुं - ए देशी ॥

समवसरण बेसी करी रे,
बारह परषद मांहे ।
वस्तु स्वरूप प्रकाशता रे,
करुणाकर जगनाहो रे ॥
कुंथु जिनेसरु ॥१॥

નિર્મલ તુજ મુસ વાણીરે,
જે શ્રવણે સુણે ।
તેહિજ ગુણમણિ સ્વાણીરે,
કુંથુ જિનેસરુ ॥૨॥

॥ એ આંકણી ॥

અર્થ : કરુણા કે ભંડાર, જગત્ કે નાથ શ્રી કુંથુનાથ ભગવાન્ સમવસરણ મેં વિરાજમાન હોકર વારહ પ્રકાર કી પર્ષદા કે સમક્ષ વસ્તુ-સ્વરૂપ જીવાજીવાદિ તત્ત્વોં કે મૂલ સ્વરૂપ કો પ્રકાશિત કરતે હૈં । હે પ્રભો ! આપકે મુખ કી નિર્મલવાણી જો અપને કાનોં સે સુનતે હૈં, વે ધન્ય હૈં ક્યોંકિ વે લોગ સફલ ગુણરત્નોં કી ખાન બનતે હૈં-સર્વગુણસમ્પન્ન બનતે હૈં ।

અર્થ : કરુણાના ભંડાર જગતના નાથ શ્રી કુંથુનાથ ભગવાન સમવસરણમાં બિરાજમાન થઈ બાર પર્ષદા સન્મુખ વસ્તુસ્વરૂપ-જીવાજીવાદિ તત્ત્વોના મૂળસ્વરૂપને પ્રકાશિત કરે છે. હે પ્રભુ ! તમારા મુખની નિર્મલ વાણી જેઓ શ્રવણે-કાનથી સાંભળે છે તેઓ ધન્ય છે. કારણ કે તે લોકો સકળ ગુણ-રત્નની ખાણ બને છે-સર્વગુણસંપન્ન બને છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : હવે સત્તરમા શ્રી કુંથુનાથજીની સ્તવના કરે છે જે, શ્રી કુંથુનાથજી સમવસરણમાં ત્રિગટે બેસીને બારહ પર્ષદા મધ્યે વસ્તુ જે છ દ્રવ્ય, તેહનાં મૂલ-સ્વરૂપને પ્રકાશતા એટલે જીવ-સ્વરૂપને જીવપણે, અજીવ-સ્વરૂપને અજીવપણે, ઉપાદાન-કારણને ઉપાદાનપણે, નિમિત્ત-કારણને નિમિત્તપણે, શુદ્ધ-કાર્યને શુદ્ધ-કાર્યપણે ઉપદેશ દેતા.

તથા દ્રવ્યથી શુભ-પરિણતિ તે ‘કારણરૂપ’ તથા ભાવથી શુભ-પરિણતિ તે ‘કાર્યરૂપ’ અને ભાવ સાધન પરિણતિ તે ‘કારણરૂપ’ તથા ભાવ સિદ્ધ પરિણતિ તે ‘કાર્યરૂપ’ ઉપાદેય. તેહી જ કરવો, તેહની રુચિએં રહેવું, એહ જ સાધન છે, એહવો ઉપદેશ કરતા.

તથા કરુણાકર કેતાં કૃપાના કરુણહાર જગત્રયના નાથ એહવા શ્રી કુંથુનાથ સ્વામી, તેહના મુખની નિર્મલ વાણી-ઉપદેશધ્વનિ, તે જે પ્રાણી શ્રવણે-કાને સુણે, તેહિ જ પ્રાણી ગુણરૂપ મણિ-રત્નની ખાણ છે. એહવા કુંથુનાથ સ્વામીને નમો.

॥ ઇતિ પ્રથમ-દ્વિતીયગાથાર્થ : ॥ ૧-૨ ॥

ગુણ પર્યાય અનંતતારે,
 વલિય સ્વભાવ અગાહ ।
 નય ગમ ભંગ નિક્ષેપનારે,
 હેયા ડેય પ્રવાહોરે ॥
 કુંથુ ॥૩॥

[નોંધ : મૂળગાથામાં હેયોદેય અર્થાત્ હેય અને આદેય (ઉપાદેય)]

અર્થ : જિનવાણી સે મોક્ષમાર્ગ કા સમ્પૂર્ણ પ્રકાશ જગત્ મેં ફેલતા હૈ ક્યોંકિ જિનેશ્વર દેવ સવ પદાર્થોં કૈ, સર્વ પર્યાયોં કો કેવલજ્ઞાન દ્વારા જાનકર જીવોં કૈ હિત કૈ લિપ્ત ઉપદેશ દેતે હૈં । ઉનકી દેશના મેં પ્રકાશિત મુખ્ય મુદ્દે ઇસ પ્રકાર હૈં -

- (૧) વસ્તુ મેં રહે હુણ ગુણપર્યાય એવં સ્વભાવ કી અનંતતા કૈ સ્વરૂપ કા વર્ણન ।
- (૨) નય (૩) ગમ (૪) ભંગ (૫) નિક્ષેપ કૈ સ્વરૂપ કા વર્ણન । તથા,
- (૬) નયાદિ કૈ અગાધ સ્વરૂપ કા હૈય (ત્યાગ કરને યોગ્ય), ઉપાદેય (ગ્રહણ કરને યોગ્ય) કૈ વિભાગ કૈ રૂપ મેં પ્રતિપાદન ।

અર્થ : જિન-વાણીથી મોક્ષ-માર્ગનો સંપૂર્ણ પ્રકાશ જગતમાં પથરાય છે, કારણ કે જિનેશ્વર દેવ સર્વ પદાર્થોના સર્વ પર્યાયોને કેવલજ્ઞાન દ્વારા જાણીને જીવોના હિત માટે જ ઉપદેશ આપે છે. તેમની દેશનામાં પ્રકાશિત મુખ્ય મુદ્દાઓ આ પ્રમાણે છે-

- (૧) વસ્તુમાં રહેલા ગુણ પર્યાય અને સ્વભાવની અનંતતાના સ્વરૂપનું વર્ણન.
- (૨) નય (૩) ગમ (૪) ભંગ (૫) નિક્ષેપના સ્વરૂપનું વર્ણન.
- (૬) તેમ જ નયાદિના અગાધ સ્વરૂપનું હેય(ત્યાગ કરવા યોગ્ય), ઉપાદેય(ગ્રહણ કરવા યોગ્ય)ના વિભાગરૂપે પ્રતિપાદન.

સ્વો. બાલાવબોધ : ‘ગુણ’ તે જે વસ્તુના સહભાવિ ધર્મ.

“દ્રવ્યાશ્રયા નિર્ગુણા ગુણા : ॥” ઇતિ તત્ત્વાર્થે ઉક્તત્વાત્ ॥

અર્થ : ગુણો દ્રવ્યને આશ્રિત અને નિર્ગુણ હોય છે. (તત્ત્વાર્થ સૂત્ર)

તથા, કમભાવિ ઉભયાશ્રિત-તે પર્યાય. અને, દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાય એ સર્વમાં વર્તે-તેને સ્વભાવ કહીયે. એટલે ગુણની અનંતતા તથા પર્યાયની અનંતતા અને સ્વભાવની અનંતતા-એ સર્વ અગાધ કેતાં અગાધ છે જે અવગાહવાને દોહેલી છે.

વલી, નય કેતાં અનેક ધર્માત્મક વસ્તુને વિષે એક ધર્માવલંબન તે નય કહિયે.

ઉક્તં ચ તત્ત્વાર્થે -

“અનેકધર્મકદમ્બકોપેતસ્ય વસ્તુન : એકેન ધર્મિણ ઉચ્ચયનં અવધારણાત્મકં નિત્ય એવ- અનિત્ય એવ-એવંવિધ નયવ્યપદેશમાસ્કન્દતિ ॥”

અર્થ : અનેક ધર્મના જથ્થાથી યુક્ત વસ્તુના એક (ધર્મ) વડે જ વસ્તુને નિર્ણયાત્મક રીતે ઉઠાવવી. જેમકે, નિત્ય જ છે, અનિત્ય જ છે. આ બધા નયના વ્યપદેશને આભારી છે.

એહવા મૂલ નય સાત અને ઉત્તર નય સાતસય, પછી વિસ્તાર બહુલ તે.

તથા, ગમા -

“ગમ્યન્તે ઇતિ ગમા : । અંશભેદેન અન્યધર્મ અભેદેન વસ્તુનિરૂપણાત્મકં વાક્યં ગમાત્મકં ઉચ્યતે ॥”

અર્થ : (જેનાથી) જણાય તે ‘ગમા’ કહેવાય છે. અન્ય ધર્મના અભેદવાળા અંશના ભેદથી વસ્તુનું નિરૂપણ કરવા રૂપ વાક્ય તે ‘ગમ’ સ્વરૂપ કહેવાય છે.

તથા, ભંગા -

“તથા સ્યાદ્વાદોપદેશા અસ્તિત્વાદયઃ ભક્ષાઃ સ્યાદ્વાદસાપેક્ષાઃ સ્યાત્ ॥”

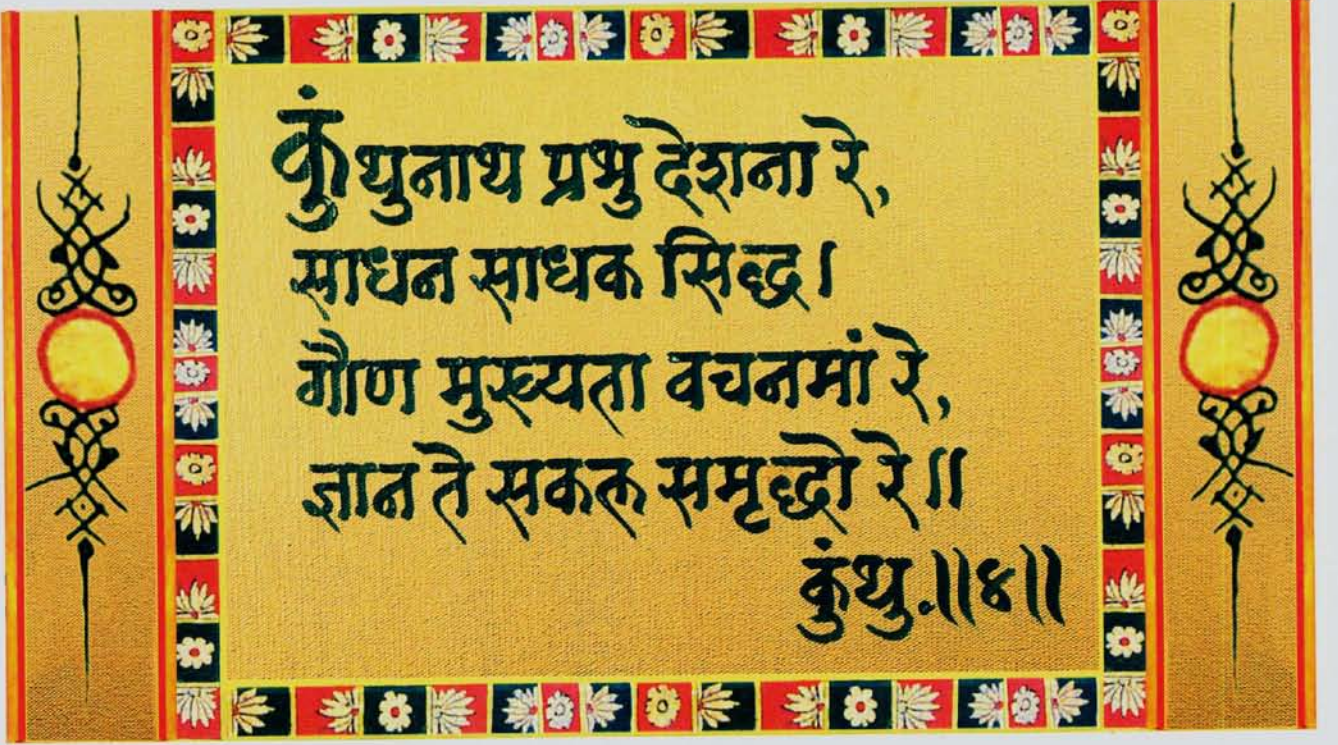
અર્થ : સ્યાદ્વાદનો ઉપદેશ કરનારા અસ્તિત્વાદિ ભંગાઓ સ્યાદ્વાદને સાપેક્ષ હોય.

એ અસ્તિપ્રમુખ તથા નિક્ષેપા નામાદિક તેહની અનેક પ્રવાહ-અનેક ભાતિના વસ્તુધર્મ, ઉપચારધર્મ, કારણધર્મ સ્વરૂપે ઉપદેશે. તે વલી, હેય ધર્મના નય-નિક્ષેપા-ભંગા તે હેયરૂપ કહેતાં અને ઉપાદેય ધર્મના નય-નિક્ષેપા તે ઉપાદેયરૂપ પ્રરૂપતાં, એહવી શ્રી કુંથુનાથજીની દેશના છે.

વલી, એક દ્રવ્યમાં ગુણ અનંતા-પર્યાય અનંતા-સ્વભાવ અનંતા ઉપદેશે.

ઈહાં, ભાવના જે, ગુણ-પર્યાયને આવરણ છે, સ્વભાવને આવરણ નથી. અસ્તિત્વ-નિત્યત્વાદિક જે છે તે મધ્યે વિશેષ-સ્વભાવ બિગડે પણ સામાન્ય-સ્વભાવ બિગડે નહીં. તથા સર્વ ધર્મ, નય તથા ભંગા અને નિક્ષેપસહિત ઉપદેશ છે. એહવી શ્રી કુંથુજિનની દેશના છે.

॥ इति तृतीयगावार्थः ॥ ३ ॥

અર્થ : શ્રી કુંથુનાથ પ્રભુ કી દેશના મેં -

(૧) મોક્ષ કે સર્વ સાધનોં કા (મોક્ષ કે મુખ્ય સાધન જિનદર્શન, પૂજન, મુનિવંદન, અનુકમ્પા સે લેકર શુક્લધ્યાનપર્યંત કી ભૂમિકા તય હૈ ।)

(૨) મોક્ષ કે સર્વ સાધનોં કા (માર્ગાનુસારી સે લેકર ક્ષીણમોહ ઔર અયોગી-કેવલી તક કે મોક્ષસાધનોં કા ક્રમ ઇસ પ્રકાર હૈ - માર્ગાનુસારી સમ્યક્ત્વ કો ધ્યેય મેં રખકર સાધના કરતા હૈ, સમ્યગ્દૃષ્ટિ દેશવિરતિ કો, દેશવિરતિ સર્વવિરતિ કો, સર્વવિરતિ શુક્લધ્યાની કો, શુક્લધ્યાની ક્ષાયિકજ્ઞાનાદિ કો ઔર ક્ષાયિક-ગુણી સિદ્ધ-અવસ્થા કો ધ્યેય મેં રખકર સાધના કરતા હૈ ।) ઔર,

(૩) મોક્ષ કો પ્રાપ્ત સિદ્ધ ભગવંતો કે સ્વરૂપ કા વર્ણન હોતા હૈ ।

જિનવચન મેં ગૌણતા ઔર મુખ્યતા હોતી હૈ । પ્રભુ કા કેવલજ્ઞાન તો સમગ્ર જ્ઞેય કો જાનને મેં સમર્થ હૈ અતઃ ઉસમેં ગૌણતા યા મુખ્યતા કા વિચાર નહીં હૈ પરંતુ વચન ક્રમવદ્ધ હોને કે કારણ પ્રસ્તુત મેં ઉપયોગી વિવક્ષિત-ધર્મ કો મુખ્યરૂપ સે ઔર શેષ અવિવક્ષિત ધર્મોં કો ગૌણ રૂપ સે કહા જાતા હૈ ।

અર્થ : શ્રી કુંથુનાથ પ્રભુની દેશનામાં -

(૧) મોક્ષના સર્વ સાધનોનું મોક્ષના મુખ્ય સાધન જિનદર્શન-પૂજન-મુનિવંદન-અનુકંપાથી લઈ શુક્લધ્યાનપર્યંતની ભૂમિકા સુધી છે.

(૨) મોક્ષના સર્વ સાધકોનું માર્ગાનુસારીથી આરંભીને ક્ષીણ-મોહ કે અયોગી-કેવલી સુધીના મોક્ષના જે સાધકો છે, તેઓનો ક્રમ આ છે- માર્ગાનુસારી સમ્યક્ત્વને ધ્યેયમાં રાખી સાધના કરે છે, સમ્યગ્દૃષ્ટિ દેશવિરતિને, દેશવિરતિ સર્વવિરતિને, સર્વવિરતિ શુક્લધ્યાનને, શુક્લધ્યાની ક્ષાયિક-જ્ઞાનાદિને અને ક્ષાયિક-ગુણી સિદ્ધ-અવસ્થાને ધ્યેયમાં રાખી સાધના કરે છે. અને,

(૩) મોક્ષને પ્રાપ્ત થયેલા સિદ્ધ ભગવંતોના સ્વરૂપનું વર્ણન હોય છે.

વળી, જિન-વચનમાં ગૌણતા અને મુખ્યતા હોય છે. પ્રભુનું કેવલજ્ઞાન તો સમગ્ર જ્ઞેયને જાણવા માટે સમર્થ છે તેથી તેમાં ગૌણતા કે

મુખ્યતાનો વિચાર નથી પરંતુ વચન કમ-બદ્ધ હોવાથી પ્રસ્તુતમાં ઉપયોગી એવા વિવક્ષિત-ધર્મને મુખ્યપણે અને બાકીના અવિવક્ષિત-ધર્મને ગૌણપણે કહે છે.

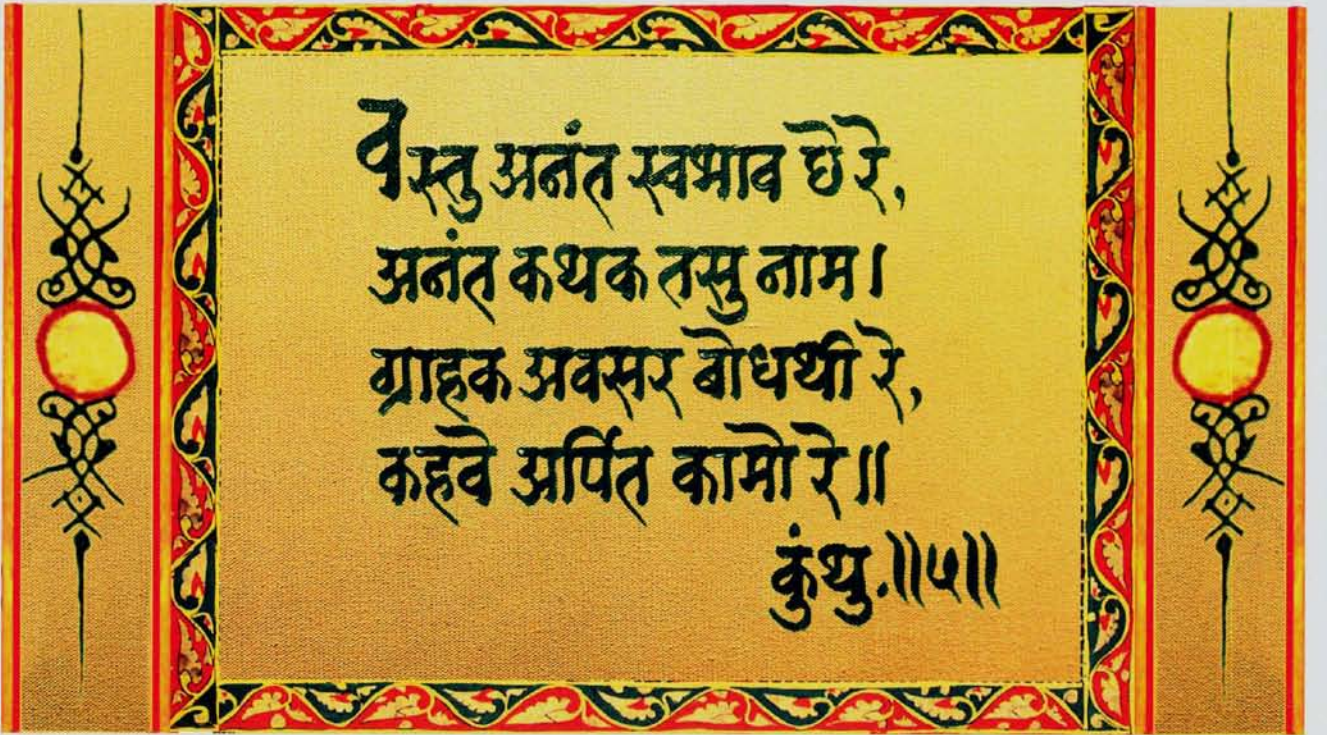
સ્વો. બાલાવબોધ : વલી, શ્રી કુંથુનાથ પ્રભુની દેશના કેહવી છે ? જે મધ્યે સાધન કેતાં રત્નત્રયી-પૂર્ણ અભેદતારૂપ નિપજાવવાના ઉપાય, તે જિનમુદ્રાસેવન, મુનિવંદન, અનુકંપાદિકથી લહી શુક્લધ્યાન પર્યત કહ્યાં છે.

તથા, માર્ગાનુસારીથી લહી ક્ષીણમોહી પર્યત અપવાદે અને ઉત્સર્ગે અયોગી લગે સાધક-જીવ જાણવા. તેહનું તારતમ્ય-યોગ કહે છે—
પહેલો માર્ગાનુસારી તે સમકેતને સાધે અને સમકેતિ તે વિરતિને સાધે, વિરતિ તે શુક્લ-ધ્યાનને સાધે તથા શુક્લધ્યાની ક્ષાયિક-ગુણને સાધે, ક્ષાયિક-ગુણી સિદ્ધને સાધે એ સાધકનો ક્રમ છે. તે સર્વ પ્રભુ દેશનામાં કહે તથા સિદ્ધપણું-સંપૂર્ણ નિષ્પન્ન નિરાવરણતાપણું કહે.

વલી, કુંથુનાથજીની દેશનામાં વચન જે બોલાય તે અનંતા ગૌણ-ધર્મ રાખીને જે વચનમાં ગ્રાહ્ય તે ધર્મને મુખ્ય કરી કહે. એટલે, એક વસ્તુમાં અનંતા ધર્મ એક સમયમાં પરિણમે છે, તે સર્વ એક સમયમાં જાણે પરંતુ વચને કરી જે ધર્મ મુખ્ય કરી કહેવાય તેને મુખ્ય કરી કહે, બીજા સર્વ જ્ઞાનમાં ગૌણપણે જાણે. એમ વચનમાં ગૌણપણું તથા મુખ્યપણું છે.

પણ, શ્રી કુંથુનાથ સ્વામીનું કેવલજ્ઞાન તે સકલ જ્ઞેયને જાણવે કરી સમૃદ્ધિમાન છે એટલે જ્ઞાનમાં એક હમણાં જાણે, બીજા પછી જાણશે એમ નથી, સર્વ ભાવને તે સમયે જ જાણે છે. તેથી જ્ઞાનમાં ગૌણતા-મુખ્યતા નથી. અને વચનનો ધર્મ કમ-પ્રવર્તન છે. તે એક કહ્યા પછી બીજો કહેવાય, માટે વચનમાં ગૌણતા અને મુખ્યતા છે.

॥ इति चतुर्वगाथार्यः ॥ ४ ॥

અર્થ : જીવાદિ સવ પદાર્થ અનન્ત ધર્મ(સ્વભાવ)યુક્ત હોતે હૈં અતઃ ડન પદાર્થો કે જીવ-આદિ નામ ધી ડસમેં રહે હુણ અનંત ધર્મો કો વતાતે હૈં । (જીવ-ઇસ શબ્દોચ્ચાર માત્ર સે ધી ડસકે અનન્ત ધર્મો કા કથન હો જાતા હૈં ।) તથાપિ, કેવલજ્ઞાની ભગવંત અવસર દેખકર શ્રોતા કે બોધ (જાનને કી યોગ્યતા) કે અનુસાર અર્પિત-વચન કહેતે હૈં અર્થાત્ પ્રયોજનવશ વિવક્ષિત વચન કહેતે હૈં ।

(વસ્તુ મેં રહે હુણ અનેક ધર્મો મેં સે જિસ ધર્મ કો કહેને કા પ્રયોજન હો ડસ સમય ડસ ધર્મ કો વિવક્ષિતકર ગ્રહણ કરના યા કહેના-યહ અર્પિત કહા જાતા હૈં । પ્રયોજન કે અભાવ મેં જિસકી વિવક્ષા નહીં હૈં-વહ અનર્પિત કહા જાતા હૈં ।)

અર્થ : જીવાદિ સર્વ પદાર્થો અનંત ધર્મ(સ્વભાવ)યુક્ત હોય છે, તેથી તે પદાર્થોનાં જીવ-વગેરે નામો પણ તેમાં રહેલા અનંત ધર્મોને જાણાવે છે. (જીવ-આ શબ્દોચ્ચાર માત્રથી પણ તેના અનંતા ધર્મોનું કથન થઈ જાય છે.) છતાં કેવલજ્ઞાની ભગવંતો અવસર જોઈ શ્રોતાના બોધ(જાણવાની યોગ્યતા) પ્રમાણે અર્પિત-વચનને કહે છે અર્થાત્ પ્રયોજન(કાર્ય)વશથી વિવક્ષિત-વચનને કહે છે.

(વસ્તુમાં રહેલા અનેક ધર્મોમાંથી જે અવસરે જે ધર્મ કહેવાનું પ્રયોજન હોય, તે અવસરે તે ધર્મને વિવક્ષિત કરી ગ્રહણ કરવું કે કહેવું તે અર્પિત કહેવાય છે. અને પ્રયોજનના અભાવે જેની વિવક્ષા નથી તે અપ્રસ્તુત અનર્પિત કહેવાય છે.)

સ્વો. બાલાવબોધ : વસ્તુ જે જીવાદિ દ્રવ્ય તે અનંત-સ્વભાવમયી છે. સર્વ વસ્તુ અનંતતા યુક્ત છે. તથા, વસ્તુનું જીવ અથવા પુદ્ગલ એહવું જે નામ છે, તે પણ અનંતતાને કહેતું છે, એટલે જીવ એવો શબ્દ ઉચ્ચાર કરતાં જીવના અનંતા ધર્મ છે તે સર્વ બોલાણા. એમ સર્વ સ્થાનકે સમજવું.

માટે, જે વસ્તુનું નામ તે, તે વસ્તુના સર્વ ધર્મનું ગ્રાહક છે. તેથી જ નામ-નિષ્કેપામાં સંગ્રહ તથા વ્યવહાર એ બેહુ નય મુખ્ય છે અને નૈગમ કારણ છે, એ રીત છે. પરંતુ, ગ્રાહક જે શ્રોતા, તેહનો જેહવો અવસર હોયે તથા શ્રોતાનો જેહવો બોધ કેતાં જાણપણું હોયે, તેહવો વચનમાં અર્પિત કરીને ઉપદેશે.

એટલે, જ્ઞાની તો સર્વને એક સમયમાં જાણે છે પરંતુ ઉપદેશ-કાલે કેવલી ભગવાન જેહવા શ્રોતા હોય, તેટલો કહે તેથી કેહેવામાં અર્પિત-નય આગલ કરવાનો કામ પડે છે.

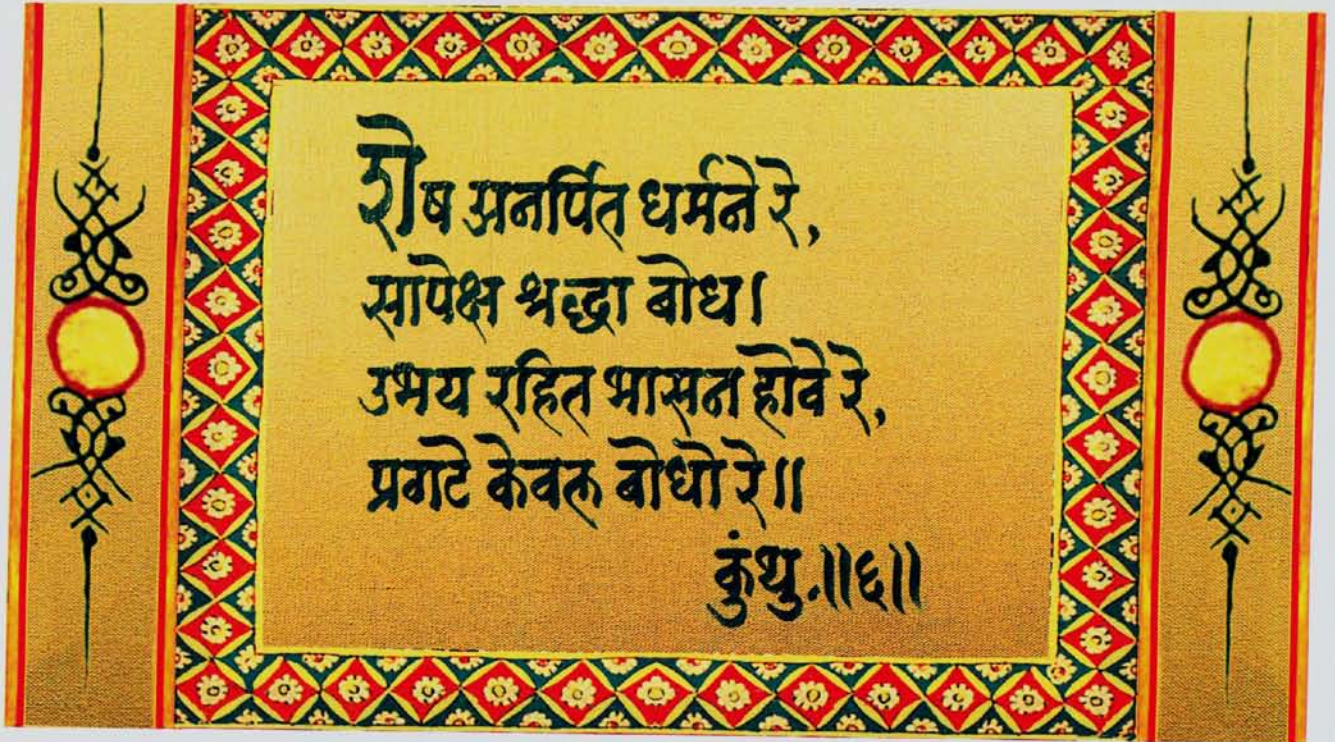
તે અર્પિત તથા અનર્પિતનું સ્વરૂપ તત્ત્વાર્થમાં કહ્યું છે -

“अनेकधर्मा च धर्मी तत्र प्रयोजनवशात्कदाचित् कश्चिद्धर्मो वचनेनार्थते-विवक्षते तत् अर्पितं, सन्नपि च न विवक्षते प्रयोजनाभावात् तत् अनर्पितं इति ॥”

અર્થ : અને દરેક ધર્મી અનેક ધર્મવાળો હોય છે. તેહને વિષે અવસરે જે ધર્મ કહેવાનું પ્રયોજન ઉપજે તે અવસરે તે ધર્મને વચનને વિષે અર્પિત કરીએ-વિવક્ષા કરીને ગ્રહીયે તે અર્પિત જાણવો અને જે ધર્મ સત્ કેતાં છતો છે તો પણ પ્રયોજન વિના તેને ગવેષે નહીં, શ્રદ્ધામાં-અપેક્ષામાં છે તે અનર્પિત કહિયે.

છત્તસ્થનું જ્ઞાન તથા બોલવો તે અર્પિત-અનર્પિત બે મલ્યા જ શુદ્ધ થાયે અને કેવલીનું જ્ઞાન તો સર્વ એક સમયે છે પરંતુ વચન તે અર્પિત-અનર્પિત મલ્યા શુદ્ધ છે.

॥ इति पञ्चमगाथाः ॥ ५ ॥

અર્થ : છત્તસ્થ જીવોં કો શેષ અનર્પિત ધર્મો (વિવક્ષિત ધર્મ સે શેષ રહે ધર્મો) કી સાપેક્ષરૂપ સે શ્રદ્ધા રખનીં ચાહિએ ઓર સાપેક્ષરૂપ સે જ્ઞાન કરના ચાહિએ । જવ કેવલ જ્ઞાન પ્રકટ હોતા હૈ તવ અર્પિત ઓર અનર્પિત-ઉભય રહિત બોધ હોતા હૈ ક્યોંકિ કેવલજ્ઞાન સવ ધર્મોં કો સમકાલ મેં જાન લેતા હૈં ।

અર્થ : છત્તસ્થ જીવોંએ શેષ અનર્પિત-ધર્મ (વિવક્ષિત-ધર્મથી બાકી રહેલા ધર્મોં)ની સાપેક્ષપણે શ્રદ્ધા રાખવી અને સાપેક્ષપણે જ્ઞાન કરવું. જ્યારે કેવલજ્ઞાન પ્રગટે છે ત્યારે અર્પિત અને અનર્પિત ઉભય ધર્મરહિત બોધ થાય છે. કેમ કે, કેવલજ્ઞાન સર્વ ધર્મોંનું સમ-કાલે જ્ઞાયક છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : જે વચન બોલવાથી શેષ રહ્યા તે અનર્પિત ધર્મ રહ્યા. તેહને સાપેક્ષ શ્રદ્ધા-સમ્યક્ સદ્દેશા રાખવી, બોધ-જ્ઞાન પણ રાખવું. એ છત્તસ્થ સમકિતી, દેશવિરતિ, ક્ષીણમોહી પર્યંત એમ જાણવું. અને, ઉભય કેતાં એ અર્પિત-અનર્પિત બેહુથી રહિત જે ભાસન હોવે તે બોધ કેતાં કેવલીનું જ્ઞાન તે સર્વનો જ્ઞાયક સમકાલે છે, તેથી તેહમાં અર્પિત-અનર્પિતપણું નથી.

વચનમાં અર્પિતાનર્પિત છે પરંતુ જાણવામાં નથી.

॥ इति षष्ठगाथाः ॥ ६ ॥

ઇતિ પરિણતિ ગુણ વર્તનારે,
 ભાસન ભોગ આનંદ !
 સમ કાલે પ્રભુ તાહરે રે,
 રમ્ય રમણ ગુણવૃંદો રે ॥
 કુંથુ. ॥૭॥

અર્થ : પરમાત્મા પ્રભુ કી પ્રભુતા કા તાત્વિક સ્વરૂપ જૈસે જૈસે જિનવાણી દ્વારા સુનને-સમઝને કો મિલતા હૈ વૈસે વૈસે ભવ્ય જીવોં કે હૃદય અપૂર્વ આનંદ, આશ્ચર્ય ઓર હર્ષ સે નાચ ઉઠતે હૈ । હે પ્રભો ! આપ મેં એક હી સમય મેં અનંત ગુણ પર્યાય કી છતિ (સત્તા) પરિણતિ ઓર વર્તના તથા ઉસકે જ્ઞાન, ભોગ ઓર આનંદ રહે હુએ હૈ । ઈસી તરહ રમ્ય શુદ્ધ સ્વરૂપ મેં રમણ કરનેવાલે આપ અનંત ગુણ કે સમૂહ હૈ ।

અર્થ : પરમાત્મા પ્રભુની પ્રભુતાનું તાત્વિક સ્વરૂપ જેમ જેમ જિનવાણી દ્વારા સાંભળવા-સમજવા મળે છે, તેમ તેમ ભવ્ય જીવોનાં હૈયા અપૂર્વ આનંદ, આશ્ચર્ય અને હર્ષથી નાચી ઊઠે છે. હે પ્રભુ ! આપમાં સમકાલે અનંત ગુણ-પર્યાયની છતિ, પરિણતિ અને વર્તના તથા તેનાં જ્ઞાન, ભોગ અને આનંદ રહેલા છે. તેમ જ, રમ્ય એવા શુદ્ધ-સ્વરૂપમાં રમણ કરનારા આપ અનંત ગુણના વૃંદ-સમૂહ છો.

સ્વો. બાહ્યવબોધ : વલી, હે પ્રભુજી ! તમારામાં જ્ઞાનની, દર્શનની, ચારિત્રની, વીર્યની, સુખની, અરૂપતાની ઈત્યાદિક અનંતા તમારા ગુણરૂપ ધર્મ, તેહની છતી છે તેમ જ અનંત પર્યાયની પણ છતી છે, તે સ્વ-દ્રવ્યાદિકપણે સદા સર્વદા છતા રહે છે.

તેમ, સ્વભાવ ગુણ-પર્યાયની પરિણતિ-પરિણામિકતા-દ્રવ્યને વિષે પરિણમવું તે ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવપણે તથા પદ્મગુણ હાનિ-વૃદ્ધિપણે પરિણમે છે. તથા, તેહિ જ જ્ઞાનાદિ ગુણ-પર્યાયની વર્તના તે જે સ્વ-સ્વકાર્યનું કરવાપણું, તે જ્ઞાને જાણે, દર્શને દેખે, ચારિત્રે રમે, કર્તાપણાથી કરે, ભોક્તાપણાથી ભોગવે, એમ સર્વ ગુણ પોત પોતાના વર્તનાએ વર્તતા પોત પોતાના કાર્યને કરે છે, તે વર્તના જાણવી.

એ સર્વ, હે પ્રભુજી ! તમારામાં છે. અને, એ રીતે રહ્યા જે ગુણ-પર્યાય તે સર્વનો ભાસન જાણવો પ્રભુમેં છે. તે સર્વ ગુણનો ભોગ છે-ભોગવો છો. તે અનંતા ગુણના ભોગનો આનંદ-સુખ હે પ્રભુજી ! તમારામાં છે.

એટલે, અનંત ગુણ-પર્યાયની છતિ, પરિણતિ અને વર્તના તથા ભાસન, ભોગ અને આનંદ, તે હે પ્રભુજી ! તાહરે સમકાલે કેતાં એક સમયમાં એ સર્વ પરિણમન છે. માટે એહવા અનંતા પરમાનંદના ભોગી છો. મહા સુખી છો.

વલી, હે પ્રભુ ! હે સર્વજ્ઞ ! હે સર્વાનંદમયી ! હે નાથ ! હે સુધોષ(શુદ્ધોષ)ગારી ! તુમે કેહવા છો ?

જે રમ્ય કેતાં રમવા યોગ્ય જે અનંતાત્મસ્વરૂપ, તેહમાં રમણ કેતાં રમવું, તે ગુણના તુમે વૃંદ કેતાં સમૂહ છો.

॥ ઇતિ સપ્તમગાથાર્યઃ ॥ ૭ ॥

નિજ ભાવે સીય અસ્તિતા રે,
પર નાસ્તિત્વ સ્વભાવ ।
અસ્તિપણે તે નાસ્તિતા રે,
સીય તે ઉભય સ્વભાવો રે ॥
કુંથુ. ॥૮॥

અર્થ : સ્વ-સ્વભાવ (સ્વ-પર્યાય કી પરિણતિ) કી અપેક્ષા સે આત્માદિ દ્રવ્ય મેં સ્યાત્ અસ્તિતા રહી હુઈ હૈ ઓર પર-સ્વભાવ કી અપેક્ષા સે સ્યાત્ નાસ્તિતા રહી હુઈ હૈ, વહ પર-નાસ્તિતા ભી સત્ત્વરૂપ હૈ । ઈસી તરહ સ્યાત્ અવક્તવ્ય (સીય ઉભય) સ્વભાવ ભી રહા હુઆ હૈ । ઉપલક્ષણ સે શેષ ભંગ ભી સમજ લેને યાહિયે ।

અર્થ : સ્વ-સ્વભાવ (સ્વ-પર્યાય પરિણતિ) ની અપેક્ષાએ આત્માદિ દ્રવ્યમાં સ્યાત્ અસ્તિતા રહેલી છે અને પર-સ્વભાવની અપેક્ષાએ સ્યાત્ નાસ્તિતા રહેલી છે. તે પર-નાસ્તિતા પણ સત્ રૂપે છે. તેમ જ, સ્યાત્ અવક્તવ્ય (સીય ઉભય) સ્વભાવ પણ રહેલો છે. ઉપલક્ષણથી બાકીના ભંગ પણ જાણી લેવા.

સ્વો. બાલાવબોધ : હવે સપ્તભંગીરૂપે પ્રભુતા કહે છે, તિહાં કોઈક તો સપ્તભંગી એકલા પર્યાયાસ્તિક-નયની જ કહે છે તે તો ઘટે નહીં, દ્રવ્યાસ્તિક, પર્યાયાસ્તિક નયદ્વય માત્ર વસ્તુ છે. તિહાં સ્યાત્ અસ્તિ, સ્યાત્ નાસ્તિ, સ્યાત્ અવક્તવ્ય એ ત્રણ ભાંગા સકલાદેશી છે તે દ્રવ્યાસ્તિકનથી છે.

“એવં એતે ત્રયઃ સકલાદેશા ભાષ્યાનુસારિણઃ એવં સંગ્રહ્યવ્યવહારાનુસારિણઃ આત્મદ્રવ્યે વિકલાદેશાશ્ચત્વારઃ પર્યાયનયાશ્રયાઃ ॥” ઇતિ તત્ત્વાર્થે ॥

અર્થ : આ પ્રમાણે આ ત્રણ (ભાંગા) સકલાદેશો છે (જે) ભાષ્યને અનુસરનારા તથા સંગ્રહ અને વ્યવહાર-નયને અનુસરનારા છે (જ્યારે) આત્મદ્રવ્યમાં પર્યાયાસ્તિક-નયને આશ્રિત (શેષ) ચાર (નયો) વિકલાદેશો છે. (તત્ત્વાર્થસૂત્ર)

શેષ ચાર તે વિકલાદેશી છે, તેહનો પરમાર્થ એમ છે જે, (૧) સ્યાત્ અસ્તિ એ ભાંગામાં અસ્તિપણું બધું અર્પિત છે. બીજો નાસ્તિધર્મ-અવક્તવ્યધર્મ, તે સ્યાત્પણમાં આવ્યો એટલે સ્યાત્ અસ્તિ કહ્યાથી બધું દ્રવ્ય ગ્રહવાય છે. તેમ જ (૨) સ્યાત્ નાસ્તિ તથા (૩) સ્યાત્ અવક્તવ્ય એ ભાંગામાં પણ બધું દ્રવ્ય ગ્રહવાય છે.

અને (૧) સ્યાત્ અસ્તિ-નાસ્તિ, (૨) સ્યાત્ અસ્તિ-અવક્તવ્ય, (૩) સ્યાત્ નાસ્તિ-અવક્તવ્ય, (૪) સ્યાત્ અસ્તિ-નાસ્તિ યુગપત્-અવક્તવ્ય, એ ચાર ભાંગા તે વસ્તુના અંશને એટલે પર્યાયને ગ્રહણ કરે છે.

તેહનો ભાવાર્થ એ છે જે, પ્રથમ, સ્યાત્ અસ્તિ-સ્યાત્ નાસ્તિએ ચોથો ભંગ છે, તેમાં અવક્તવ્ય એ ધર્મ નાવ્યો. તો કોઈ કહેશે જે, સ્યાત્ પદે અવક્તવ્ય ધર્મ લહીશું. તેને ઉત્તર જે, સ્યાત્-પદ તે અસ્તિ તથા નાસ્તિ એ ધર્મની અનેકાંતતાનો ગ્રાહક છે પરંતુ અવક્તવ્યનો ગ્રાહક નથી.

અને, સ્યાત્ અસ્તિ-અવક્તવ્ય એ પાંચમો ભંગો છે, તેહમાં વસ્તુનો અસ્તિ-ધર્મ એક-સમયી છે તે વચનમાં કહ્યા થકા ઉપયોગમાં લાવતાં અસંખ્યાતા સમય લાગે છે તે માટે એ અસ્તિપણું અનેકાંતપણે છે પરંતુ વચને ગોચર નથી.

એમજ, સ્યાત્ નાસ્તિ-અવક્તવ્ય એ છઠ્ઠો ભંગો પણ ભાવવો. તથા, સ્યાત્ અસ્તિ-નાસ્તિ યુગપત્-અવક્તવ્ય એ ભાંગામાં સ્યાત્ કેતાં અનેકાંતે, અસ્તિ કેહેતાં અસંખ્યાતા સમય લાગે, નાસ્તિ કેહેતાં પણ અસંખ્યાતા સમય લાગે, તે માટે અવક્તવ્ય છે. ભેલા છે પણ જે રીતે વસ્તુમાં પરિણમે છે તે રીતે કેહવાતા નથી. તેથી એ ચાર ભાંગામાં સર્વ ધર્મનું ગ્રહણ ન થયું, તે માટે એ ચાર ભાંગા વિકલાદેશી છે પણ સકલાદેશી નથી.

હવે એ સાતે ભાંગાનું સ્વરૂપ કહે છે -

- (૧) એ આત્મા વર્તમાન સમયે જ્ઞાન-દર્શનાદિ સ્વ-પર્યાયની પરિણતિપણે અસ્તિ છે એટલે અતીત-પર્યાય તો વિનષ્ટ છે, અનાગત-પર્યાય અનુત્પન્ન છે, માટે વર્તમાન-પર્યાય ગ્રહણ કર્યો. ઈહાં સ્યાત્ તે નાસ્તિ-અવક્તવ્યં ધર્મનો અનર્પિતતાનો ધોતક છે, એ રીતે સ્યાત્ અસ્તિ એ પહેલો ભંગો થયો.
- (૨) તથા, સ્યાત્ તે કથંચિત્પણે ગતિ-સ્થિતિ-અવગાહોપકારી વર્ણાદિ-અચેતનાદિ પર-દ્રવ્ય-ધર્મ તથા પોતાના અતીત-અનાગત પર્યાય, તે સાંપ્રતિક વર્તવાપણે નથી એ નાસ્તિ ભંગો દ્રવ્યને દ્રવ્યપણે રાખવારૂપ છે, નહીં તો કોઈ કાલે જીવ તે અજીવતાને પામે. એ સ્યાત્ નાસ્તિ બીજો ભંગો થયો.
- (૩) તથા, અસ્તિ ધર્મ પણ વચને અગોચર છે અને નાસ્તિ-ધર્મ પણ વચને અગોચર છે. તે વચન-ગોચર ધર્મથી વચન-અગોચર ધર્મ અનંત-ગુણા છે, તે માટે સ્યાત્-કથંચિત્પણે દ્રવ્યમાં અવક્તવ્યપણું છે એટલે ઉભય નય યુગપત્ અર્પણ કરતાં સર્વ પદાર્થ અવક્તવ્યપણે છે. માટે એ ત્રણ ભંગા સકલાદેશી તે દ્રવ્યાસ્તિક-નયપણે જાણવા. એ ત્રણ ભંગામાં સંગ્રહ તથા વ્યવહાર-નયની પ્રવૃત્તિ છે એ સ્યાત્ અવક્તવ્ય નામા ત્રીજો ભંગો થયો.
- (૪) તથા, ચોથો ભંગ સ્યાત્ અસ્તિ-નાસ્તિ છે, તે સમુચ્ચયાશ્રયી સ્વદ્રવ્યાર્થ-પર્યાયાર્થના અસ્તિતાપણે તથા તેહિજ ભિન્નોપયોગપણે તે અતીત-અનાગત-પરિણામિકપણે નાસ્તિતા છે, એ બે ધર્મ પોતાના જ ગવેષ્યા છે.
- (૫) તથા, જે વિવક્ષિત વચન-ગોચર દ્રવ્યાર્થ મુખ્ય આત્મ-ધર્મને અપેક્ષાયે અસ્તિ છે, તેહિ જ આત્મ-દ્રવ્યનો સામાન્ય-વિશેષદ્વયનો ભિન્ન પ્રવૃત્તિ-ધર્મ સમકાલે અંગીકાર કરતાં સ્યાત્ અસ્તિ-અવક્તવ્યં એ પાંચમો ભંગો થયો.
- (૬) છઠ્ઠો સ્યાત્ નાસ્તિ-અવક્તવ્યં એ એમ જ પાંચમાની પરે ભાવવો. એ પર્યાયની સૂક્ષ્મતા-અનંતતા ગ્રહીને કર્યો, એ છઠ્ઠો ભંગ થયો.
- (૭) સાતમો સ્યાત્ અસ્તિ-સ્યાત્ નાસ્તિ-યુગપત્ અવક્તવ્યં નામે ભંગો છે. તે કોઈક દ્રવ્યાર્થ-વિશેષ, આશ્રી અસ્તિ, પર્યાય-વિશેષ આશ્રી જે નાસ્તિ, તેહી જ સ્વ-દેશે ભિન્નપણે અવક્તવ્યં-એ સર્વ પર્યાય તે નયની પ્રવૃત્તિ છે, એ સાતમો ભંગ.

એ સપ્તભંગી તે નિત્ય-અનિત્ય, ભેદ-અભેદાદિક ધર્મની. તથા જ્ઞાન-દર્શનાદિક ગુણની સપ્તભંગી થાય તે ભાવે છે.

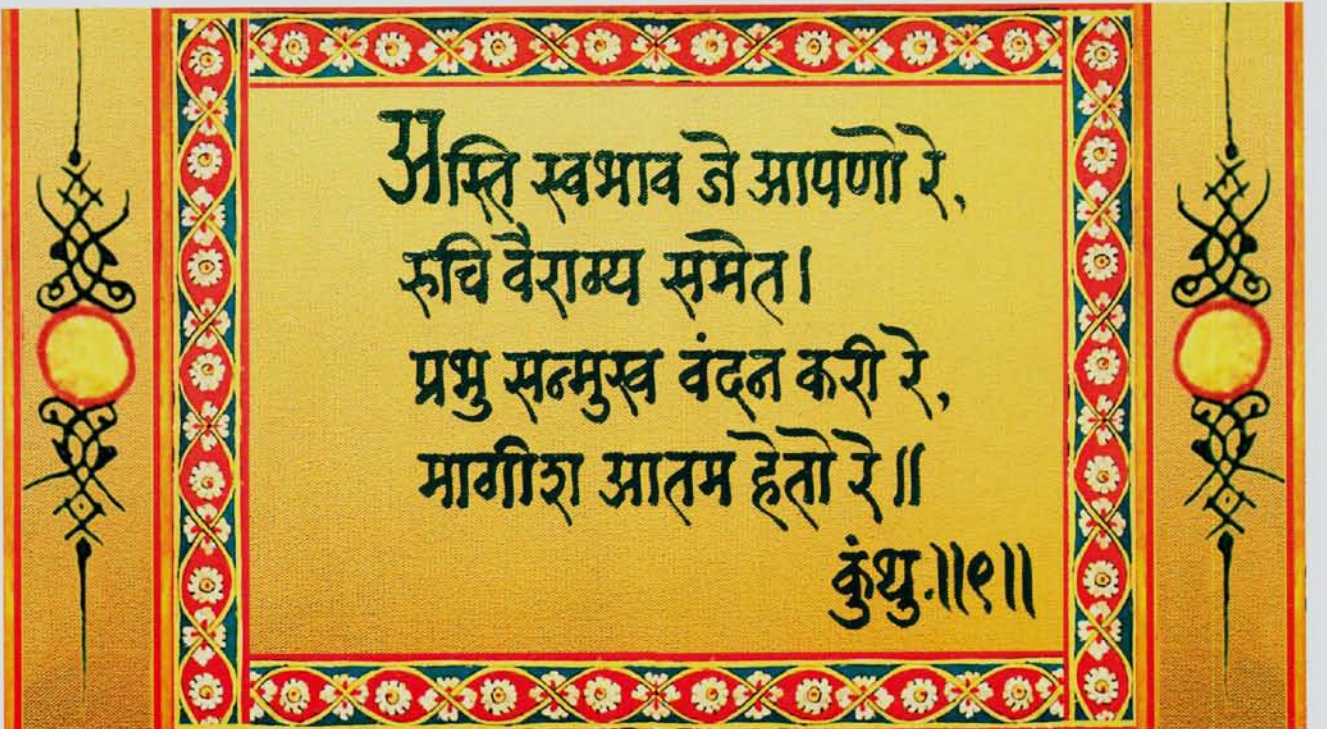
જ્ઞાન જે છે તે જ્ઞાયક-પરિચ્છેદકાદિ સ્વ-પર્યાયે અસ્તિ છે, દર્શન-ચારિત્રાદિ સ્વ-દ્રવ્ય પર્યાયે તથા જડતાદિ પર-પર્યાયે નાસ્તિ છે. એમ અનંતી સપ્તભંગી સંભવે તે બુદ્ધિવંતે ભાવવી. તથા, તત્ત્વાર્થ-વૃત્તિને વિષે, વલી સમ્મતિ-વૃત્તિને વિષે વિસ્તારથી કહી છે અને સ્યાદ્વાદરત્નાકરે એહનું સ્વરૂપ તથા ઉપપત્તિ-પ્રવૃત્તિ-પરિણતિ-નય સર્વ વખાણ્યા છે, તિહાંથી જોઈ લેજો.

હવે ગાથાનો અર્થ લખે છે, નિજ કેતાં પોતાને, ભાવે સ્વદ્રવ્ય-સ્વક્ષેત્ર-સ્વકાલ-સ્વભાવપણે, સીય કેતાં સ્યાત્-કથંચિત્પણે, અસ્તિ છે અને તેહી જ દ્રવ્ય પરદ્રવ્ય-પરક્ષેત્ર-પરકાલ-પરભાવપણે નાસ્તિ છે તે નાસ્તિપણું દ્રવ્યમાં અસ્તિ કેતાં છતાપણે રહ્યો છે.

વલી, સીય કેતાં સ્યાત્-કથંચિત્, ઉભય કેતાં અવક્તવ્ય-સ્વભાવ એટલે આદિ ભાંગો તથા અંતનો ભાંગો સંભારતા સાતે ભંગા કેહેવાણા. એહવી સ્યાદ્વાદ-પરિણતિ તે હે પરમેશ્વર ! તુમે પ્રત્યક્ષ-જ્ઞાને સર્વ દ્રવ્યની જાણીને ઉપદેશ કર્યો. એહવી તાહરી વાણી છે.

એ રીતે શુદ્ધ અનંતતા, અનેકતા, સત્ત્વ(ત્ય)તા, સાધકતાયુક્ત શ્રી અરિહંતનો ઉપદેશ છે.

॥ ઇતિ અષ્ટમગાથાર્થઃ ॥ ૮ ॥

અર્થ : મેરા જો સચ્ચિદાનન્દ અસ્તિ-સ્વભાવ છે, વહ અખી સત્તાગત છે, ઉસે પ્રકટ કરને કે લિએ મૈં વૈરાગ્યસહિત તીવ્ર રુચિ (ઇચ્છા) રખતા હૂં ઓર પ્રભુ કે સમક્ષ વન્દન-નમન કરકે યાચના કરતા હૂં કિ, હે પ્રભો ! આત્મા કે લિએ હિતકારી એસા મેરા અસ્તિ-સ્વભાવ પ્રકટ કરો ।

અર્થ : સચ્ચિદાનન્દ મારો જે અસ્તિ-સ્વભાવ છે તે હાલ સત્તાગત છે, તેને પ્રગટ કરવા હું વૈરાગ્યસહિત તીવ્ર રુચિ-ઈચ્છા રાખું છું. અને પ્રભુની આગળ વંદન-નમન કરીને યાચના કરું છું કે, પ્રભુ ! આત્માને હિતકારી એવો મારો અસ્તિ-સ્વભાવ પ્રગટ કરો.

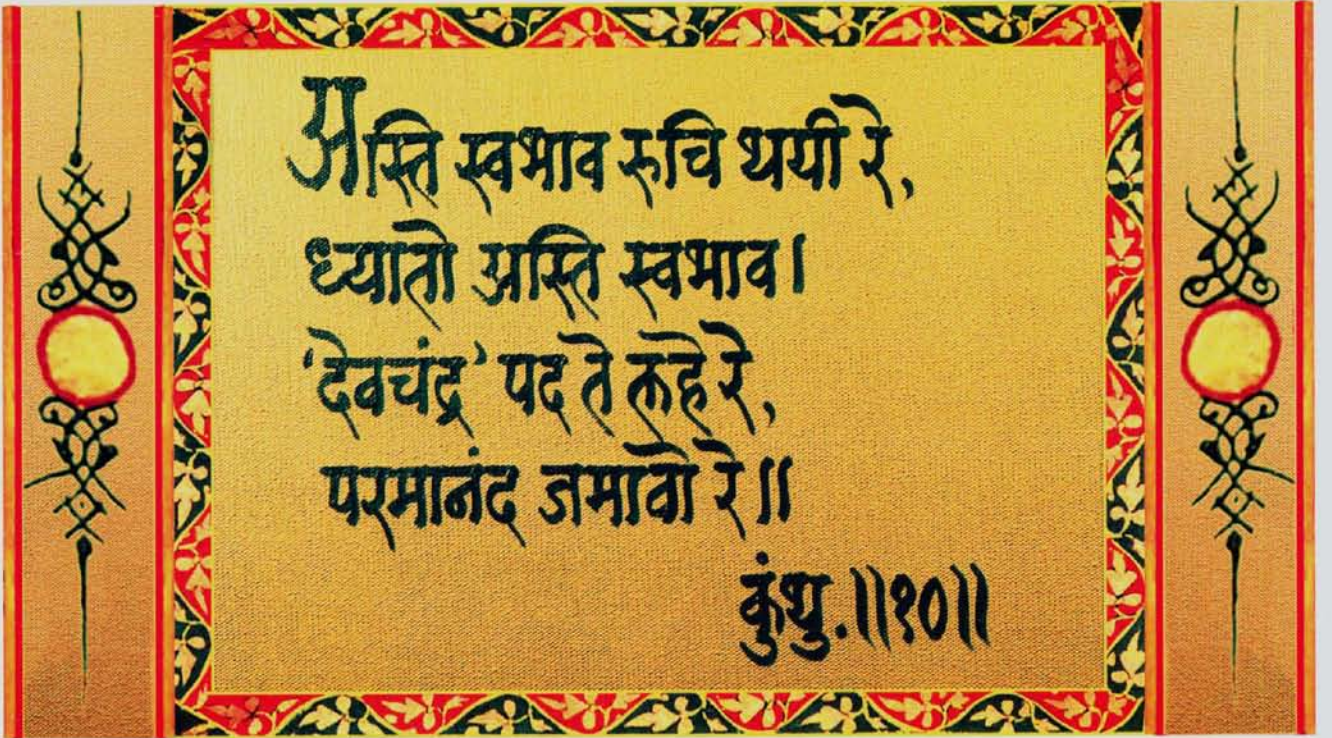
સ્વો. બાલાવબોધ : હવે પોતાનો મનોરથ કહે છે, એહવો જે અસ્તિ-સ્વભાવ અનંત જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર-અવ્યાબાધ પૂર્ણાનંદતારૂપ જે માહરો સત્તા-ગત સ્યાદ્વાદ-ઉપયોગે ગ્રંથો, તેહની રૂચિ-પીપાસા કરીને, વૈરાગ્ય જે સંસારથી ઉદાસીપણું, એ સંસારીભાવ-વિભાવોપાધિ માહરે અઘટતી છે તેહને કેવારેં સર્વથી તજું ?

એમ, વિષ-ભક્ષણ તથા તપ્તલોહ-પદ્ધતિ સમાન જાણીને ઉદાસીન થયો મોક્ષાભિલાષી કેવલજ્ઞાનાનંદને અભિલાષેં હે પ્રભુજી ! તાહરા સન્મુખ ઉભો રહીને-વંદના કરીને માગું છું જે-

હે તારક ! મુજને તાર તાર ! ભવ-ભ્રમણાથી ઉગાર ! એ સંસાર-જનિત દુઃખ મુજથી હવે ખમાતો નથી. જે માહરો અનંતો સ્વાધીન-આનંદ તે પરાધીન થયો અને હું પુદ્ગલ-ગ્રાહી થયો, તેથી તત્ત્વ-ભોગી છું પણ તત્ત્વને જાણી શકતો નથી. ઔદયિકભાવરૂપ અશુદ્ધ-પર્યાયની શ્રેણિમાં પડી રહ્યો છું. અને હવે હે નાથ ! તાહરે શરણે આવ્યો છું ! માટે, મુજને માહરો અસ્તિ-સ્વભાવ પ્રગટે એહવો આત્માનો હિત-સમકેતદર્શનયુક્ત ચારિત્રનો પ્રસાદ કરો.

એહવો હું જેવારેં માગીશ, તેહી જ દિન ધન્ય માનીશ. એહવો મનોરથ કરવો.

॥ ઇતિ નવમગાથાર્યઃ ॥ ૯ ॥

અર્થ : આત્મસત્તાગત અનન્ત જ્ઞાનાદિ સ્વભાવ કી રુચિ-અભિલાષા જાગૃત હોને સે ઉસી અસ્તિ-સ્વભાવ કી અનન્તતા કા ધ્યાન કરતા હુઆ સાધક પરમાનન્દ સ્વરૂપ દેવોં મેં ચન્દ્ર સમાન ઉજ્જ્વલ પરમાત્મ-પદ કો પ્રાપ્ત કરતા હૈ ।

અર્થ : આત્મ-સત્તાગત અનંત જ્ઞાનાદિ સ્વભાવની રુચિ-અભિલાષા જાગૃત થવાથી, તે જ અસ્તિ-સ્વભાવની અનંતતાનું ધ્યાન કરતો સાધક પરમાનંદ સ્વરૂપ દેવોમાં ચંદ્ર સમાન ઉજ્જ્વલ એવા પરમાત્મ-પદને વરે છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : માટે, અહો ભવ્ય જીવો ! તુમેં જો સર્વ જીવ સુખના અર્થી છો તો જે સત્તા-ગત અસ્તિ-ધર્મ, તેહના રૂચિ-અભિલાષી થયીને જે અસ્તિ-સ્વભાવની અનંતતા તેહને જ ધ્યાતા-ધ્યાન કરતાં થકાં, સર્વ દેવમાં ચંદ્રમા સમાન જે સિદ્ધ-પરમાત્મ-પદ તે લહે કેતાં પામે.

અશરીરતા-નિર્મલાનંદતા-નિઃસંગતારૂપ પરમાનંદ સ્વાધીન આત્યંતિક અવ્યાબાધ સુખ, તેહનો જ જેહમાં જમાવ છે, સઘન કેતાં એકીપણું છે એહવું પદ શ્રી પ્રભુની સેવાથી પામે.

તે માટે તત્ત્વ-સ્વરૂપી અરૂપી જ્ઞાન-સ્વરૂપી એહવા શ્રી કુંથુનાથના ચરણાનું સેવન કરો.

હે ભવ્ય જીવો ! એહી જ પરમ સુખનો હેતુ છે.

॥ ઇતિ દશમગાથાર્યઃ ॥ ૧૦ ॥

॥ ઇતિ સપ્તદશ શ્રી કુંથુજિન સ્તવનમ્ ॥ ૧૭ ॥

સત્તરમા સ્તવનનો સાર...

આ સ્તવનમાં જિન-વાણી(પ્રભુ-દેશના)નું સ્વરૂપ અને તેનો અજોડ મહિમા બતાવવામાં આવ્યો છે.

જિન-વાણીનું રહસ્ય સમજવું એ આપણા જેવા માટે મહાન દુષ્કર કાર્ય છે. ચોદ પૂર્વ-ધરો જેવા મહાન ગીતાર્થ આચાર્યો પણ આ જિન-વાણીની અગાધતા-ગહનતાને માપવામાં પોતાને વામન તરીકે ઓળખાવે છે. કારણ કે, જિન-વાણી અનુપમ તલસ્પર્શી એવા તત્ત્વ-જ્ઞાનથી સમૃદ્ધ છે, ગુણ-પર્યાયની અનંતતાથી યુક્ત છે અને નય, ગમ, ભંગ, તથા નિષ્કેપાદિની ગંભીર અપેક્ષાઓથી ભરપૂર છે.

નંદીસૂત્ર વગેરે આગમોમાં જિન-વાણીની અનેક રીતે સ્તુતિ કરવામાં આવી છે. તે જિન-વાણીનો સાર-મહિમા અહીં પણ ટૂંકમાં આ રીતે વર્ણવ્યો છે -

જિનાગમમાં સ્યાદ્વાદનું નિરૂપણ : જિનાગમમાં સ્યાદ્વાદ-અનેકાંતવાદની દૃષ્ટિથી જ સર્વ પદાર્થોનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. તેથી જ જિનાગમ દ્વારા કોઈ પણ પદાર્થનો યથાર્થ બોધ થઈ શકે છે.

સ્યાદ્વાદના મુખ્ય પ્રકારો

પ્રમાણ : “સ્વપરવ્યવસાવિજ્ઞાનં પ્રમાણમ્” (પ્રમાણનય)

સ્વ અને પરનો નિશ્ચય કરાવનાર જ્ઞાન તે પ્રમાણ. પ્રમાણનો વિષય અનંત-ધર્માત્મક વસ્તુ છે એટલે કે દરેક વસ્તુ અનંત ગુણ, પર્યાય અને સ્વભાવયુક્ત હોય છે. દા.ત. આત્મા.

ગુણ : સહભાવી-સદા સાથે રહેનારા હોય તે ગુણ. જેમ કે, આત્માના જ્ઞાન-દર્શન આદિ ગુણો.

પર્યાય : ક્રમભાવી-ક્રમથી ઉત્પન્ન થનારા પરિણામને પર્યાય કહે છે. જેમ કે, સંસારી જીવની સુખ-દુઃખ તથા બાળ-યૌવન વગેરે અવસ્થા.

સ્વભાવ : તેના બે મુખ્ય પ્રકાર છે, સામાન્ય અને વિશેષ. આ અંગેનું વિવરણ ૧૫મા સ્તવનમાં કરેલું છે.

નય : વસ્તુમાં રહેલા એક અંશને બતાવનારા અભિપ્રાયને નય કહેવાય છે.

તેના મુખ્ય બે ભેદ અથવા સાત ભેદ થાય છે અને વિસ્તારથી સાતસો કે એનાથી પણ અધિક ભેદ થઈ શકે છે. જેમ કે, આત્મા નિત્ય છે વગેરે.

ગમ : જેનાથી જાણી શકાય તેને અથવા અપેક્ષાએ વસ્તુના એક અંશનું ભેદ-પ્રકાર વડે નિરૂપણ કરનારા વાક્યને ગમ કહેવાય છે. જેમ કે, નૈગમ-નય અનેક ગમ પ્રકાર વડે વસ્તુનું નિરૂપણ કરે છે.

ભંગ : “સ્યાદ્વાદસાપેક્ષો ભંગઃ”

સ્યાદ્વાદની અપેક્ષાથી ભેદ પાડવા તે ભંગ. સપ્તભંગ દ્વારા સ્યાદ્વાદને સમજાવવામાં ઘણી સરળતા રહે છે. એ રીતે તે ઘણા ઉપયોગી હોવાથી તેનું ટુંકું સ્વરૂપ આઠમી ગાથામાં આપ્યું છે.

તે સાત ભંગ-ભાંગા આ પ્રમાણે થાય છે -

- (૧) ‘સ્યાદ્ અસ્તિ એવ આત્મા’ : કથંચિત્ આત્મા છે. આત્મા વર્તમાન સમયે સ્વ ગુણ-પર્યાય (જ્ઞાન-દર્શનાદિ)ની પરિણતિની અપેક્ષાએ અસ્તિ છે. અતીત-પર્યાય વિનષ્ટ હોવાથી અને અનાગત(ભવિષ્ય)-પર્યાય અનુત્પન્ન હોવાથી અહીં વર્તમાન-પર્યાય જ ગ્રહણ કરવામાં આવ્યો છે. ‘સ્યાત્’ અહીં પદ એ નાસ્તિ અને અવક્તવ્ય ધર્મની અનર્પિતતાનો ધોતક છે.
- (૨) ‘સ્યાદ્ નાસ્તિ એવ આત્મા’ : કથંચિત્ આત્મા નથી. પર-દ્રવ્યના વર્ણાદિ ધર્મો આત્મામાં નથી તેમ જ પોતાના ભૂત-ભવિષ્યના પર્યાયો પણ વર્તમાનપણે નથી, માટે તે પર-દ્રવ્યાદિની અપેક્ષાએ આત્મા ‘નાસ્તિ’ નથી. અહીં સ્યાત્ પદ અસ્તિ અને વક્તવ્યતાનો સૂચક છે.
- (૩) ‘સ્યાદ્ અવક્તવ્યમેવ આત્મા’ : કથંચિત્ આત્મા અવક્તવ્ય છે. કારણ કે, અસ્તિ-નાસ્તિ ધર્મ યુગપત્-એકસાથે વચનથી કહી શકાય તેમ નથી તેમજ અસ્તિ-નાસ્તિ આદિ ધર્મોનાં અભિલાષ્ય (વચનગોચર)-પર્યાય કરતાં અનભિલાષ્ય-પર્યાયો અનંત-ગુણા છે, તેથી દરેક દ્રવ્યમાં કથંચિત્ અવક્તવ્યતા રહેલી છે.
- (૪) ‘સ્યાદ્ અસ્તિ-નાસ્તિ એવ આત્મા’ : કથંચિત્ આત્મા છે અને નથી. સ્વ-દ્રવ્યાદિની અપેક્ષાએ આત્મા છે અને પર-દ્રવ્યાદિની અપેક્ષાએ આત્મા નથી તેમ જ વર્તમાન-પર્યાયની અપેક્ષાએ આત્મા છે અને ભૂત-ભવિષ્ય પર્યાયની અપેક્ષાએ આત્મા નથી.
- (૫) ‘સ્યાદ્ અસ્તિ-અવક્તવ્યમેવ આત્મા’ : કથંચિત્ આત્મા છે અને અવક્તવ્ય છે. સ્વ-પર્યાયાદિની અપેક્ષાએ આત્મા છે અને યુગપત્ સામાન્ય-વિશેષ અપેક્ષાએ સમકાળે વચનથી અગોચર છે, તેથી અવક્તવ્ય છે.
- (૬) ‘સ્યાદ્ નાસ્તિ-અવક્તવ્યમેવ આત્મા’ : કથંચિત્ આત્મા નથી અને અવક્તવ્ય છે. પર-પર્યાયની અપેક્ષાએ આત્મા નથી અને યુગપત્ ઉભય વિવક્ષા વડે સમકાળે અવક્તવ્ય છે.
- (૭) ‘સ્યાદ્ અસ્તિ-નાસ્તિ-અવક્તવ્યમેવ આત્મા’ : કથંચિત્ આત્મા છે, નથી અને અવક્તવ્ય છે. સ્વ-પરપર્યાયાદિની અપેક્ષાએ અનુક્રમે છે (અસ્તિ) અને નથી (નાસ્તિ) પણ યુગપત્ ઉભયની વિવક્ષાએ સમકાળે અવક્તવ્ય છે.

આ પ્રમાણે નિત્ય-અનિત્યાદિ અનંત ધર્મોની અનંત સપ્તભંગીઓ એક દ્રવ્યમાં અપેક્ષાએ થઈ શકે છે પણ એક ધર્મની અપેક્ષાએ તો સાત જ ભાંગા અર્થાત્ એક જ સપ્ત-ભંગી ઘટી શકે છે.

આ અંગેની વિશદ વિચારણા સમ્મતિતર્ક, તત્ત્વાર્થસૂત્ર-વૃત્તિ અને સ્યાદ્વાદ રત્નાકર આદિ ગ્રંથોમાં કરવામાં આવી છે. જિજ્ઞાસુઓએ તેનું વિશેષ-સ્વરૂપ જાણવા ગીતાર્થ ગુરુ ભગવંતોનો સમાગમ સાધવો જોઈએ.

નિષ્કેપ : અર્થાત્ ન્યાસ-સ્થાપના. નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવાદિ વડે વસ્તુની વિચારણા કરવી-તેને નિષ્કેપ કહે છે. જેમ કે -

જિનેશ્વરનું નામ એ નામ-જિન છે. જિનેશ્વરની મૂર્તિ એ સ્થાપના-જિન છે. જિનેશ્વરની પૂર્વ અને ઉત્તર અવસ્થા એ દ્રવ્ય જિન છે. અને સમવસરણમાં દેશના આપતા તીર્થંકર ભગવાન એ ભાવ-જિન છે.

આ પ્રમાણે ચાર, છ કે દસ પ્રકારના નિક્ષેપ વડે વિવિધ અપેક્ષાઓથી વસ્તુની વિચારણા કરવાથી વસ્તુનો સ્પષ્ટ બોધ થાય છે.

જિનાગમોમાં આધ્યાત્મિક-સાધનાના સુંદર, સચોટ અને સરળ ઉપાયો બતાવેલ છે. સમ્યગ્-રત્નત્રયી(સમ્યગ્દર્શન-સમ્યગ્જ્ઞાન-સમ્યગ્ચારિત્ર)ની પૂર્ણતા પ્રગટાવવાનાં સાધનો અને માર્ગાનુસારી આદિ ભૂમિકાવાળા સાધકોનું સૂક્ષ્મ અને વિસ્તૃત સ્વરૂપ જિનવાણી દ્વારા જાણી શકાય છે.

જિન-વાણી સાપેક્ષ હોય છે અર્થાત્ જિન-વચન એ મુખ્યતાથી અને ગૌણતાથી યુક્ત હોય છે. સ્યાદ્વાદનું રહસ્ય અપેક્ષાવાદથી સમજાય છે. દરેક વસ્તુ અનંત-ધર્મયુક્ત હોય છે પરંતુ અધિકાર-વિશેષને આશ્રયીને હિતકારી અને અવસરોચિત ધર્મની મુખ્યતાએ વસ્તુનું નિરૂપણ કરવું જોઈએ અને શેષ અનિરૂપિત-ધર્મની પણ સચોટ શ્રદ્ધા હોવી જોઈએ. આ રીતે મુખ્ય અને ગૌણ ધર્મની સાપેક્ષ પ્રરૂપણા કરવાથી શ્રોતાને યથાર્થ-બોધ થાય છે. શ્રી જિન-વાણીનું એ જ ગંભીર રહસ્ય છે.

શુદ્ધ આત્મ-દ્રવ્યમાં પ્રત્યેક સમયે અનંત ગુણ-પર્યાયના જે ભિન્ન ભિન્ન અદ્ભુત અનુપમ કાર્યો એકી સાથે થયા કરે છે, તેનું સ્વરૂપ પણ જિનવાણી દ્વારા જાણી શકાય છે. ઉદાહરણ રૂપે -

(૧) શુદ્ધ આત્મ દ્રવ્યમાં જ્ઞાનાદિ અનંત ગુણ-પર્યાયની સદા સત્તા છે. (૨) શુદ્ધ આત્મ દ્રવ્યમાં જ્ઞાનાદિ અનંત ગુણ-પર્યાયની સદા પરિણતિ છે. (૩) શુદ્ધ આત્મ દ્રવ્યમાં જ્ઞાનાદિ અનંત ગુણ-પર્યાયની સદા વર્તના છે. (૪) શુદ્ધ આત્મ દ્રવ્યમાં જ્ઞાનાદિ અનંત ગુણ-પર્યાયની ઉપરોક્ત પ્રવૃત્તિઓનું પૂર્ણ-જ્ઞાન છે. (૫) શુદ્ધ આત્મ દ્રવ્યમાં જ્ઞાનાદિ અનંત ગુણ-પર્યાયના ભોગનો આનંદ પણ છે. (૬) શુદ્ધ આત્મ દ્રવ્યમાં જ્ઞાનાદિ અનંત ગુણ-પર્યાયના વિષે રમણતા કરવાનો આનંદ છે. (૭) શુદ્ધ આત્મ દ્રવ્યમાં અવ્યાબાધ-સુખાદિ અનંત ગુણોનો ભિન્ન ભિન્ન આનંદ છે. ઇત્યાદિ.

આત્માનો આવો અસ્તિ-નાસ્તિ સ્વભાવ પ્રત્યેક સંસારી આત્મામાં અપ્રગટપણે રહેલો છે, તેનું યથાર્થ સ્વરૂપ જાણવાથી તેવા શુદ્ધ સ્વભાવને પ્રગટ કરવાની રૂચિ મુમુક્ષુ આત્માને થાય એ સહજ છે.

પણ, ઈચ્છામાત્રથી કાર્ય સિદ્ધિ થતી નથી. જેનો એવો શુદ્ધ-સ્વભાવ પ્રગટ છે, તેના પ્રતિ નમસ્કારભાવ કેળવવો જોઈએ અને તેમની કૃપાથી જ મારો મનોરથ પૂર્ણ થશે એવી અનન્ય શ્રદ્ધા સાથે તેમની પાસે એવી માગણી મૂકવી જોઈએ.

આ સ્તવનની નવમી અને દશમી ગાથામાંથી આપણને આ હકીકત જાણવા મળે છે.

સત્રહવેં સ્તવન કા સાર...

इस स्तवन में जिनवाणी (प्रभुदेशना) का स्वरूप और उसकी अद्वितीय महिमा का वर्णन किया गया है।

जिन-वाणी के रहस्य को समझना हम जैसों के लिए महान् दुष्कर कार्य है। चौदह पूर्वधर जैसे महान् गीतार्थ आचार्य भी इस जिनवाणी की अगाधता-गहनता को मापने में स्वयं को वामन बतलाते हैं क्योंकि जिनवाणी अनुपम एवं तलस्पर्शी तत्त्वज्ञान से समृद्ध है। गुण-पर्याय की अनन्तता से युक्त है और नय, गम भंग तथा निक्षेपादि की गंभीर अपेक्षाओं से भरपूर है। 'नंदीसूत्र' आदि आगमों में जिनवाणी की अनेक रीति से स्तुति की गई है। उस जिनवाणी का सार और उसकी महिमा का वर्णन संक्षेप में यहाँ इस प्रकार किया गया है -

जिनागम में स्याद्वाद का निरूपण : जिनागम में स्याद्वाद-अनेकान्तवाद की दृष्टि से सब पदार्थों का निरूपण किया गया है अतः जिनागम के द्वारा किसी भी पदार्थ का यथार्थ बोध हो सकता है।

स्याद्वाद के मुख्य प्रकार

प्रमाण : "स्वपरव्यवसायिज्ञानं प्रमाणम् ।" (प्रमाणनय) अर्थात् स्व और पर का निश्चय करानेवाले ज्ञान को प्रमाण कहते हैं। उस प्रमाण का विषय अनन्त धर्मात्मक वस्तु है अर्थात् प्रत्येक वस्तु अनन्त गुण-पर्याय और स्वभावयुक्त है। जैसे-आत्मा आदि।

गुण : सहभावी (सदा साथ रहनेवाले) को गुण कहते हैं। जैसे, आत्मा के ज्ञान-दर्शनादि गुण।

पर्याय : क्रमभावी (क्रम से उत्पन्न होनेवाले) परिणाम को पर्याय कहते हैं। जैसे-संસારી जीव की सुख-दुःख तथा बाल-यौवनादि अवस्था।

स्वभाव : स्वभाव के मुख्य दो प्रकार हैं- (१) सामान्य और (२) विशेष। इसका वर्णन १५ वें स्तवन में किया जा चुका है।

नय : वस्तु में रहे हुए अनन्त धर्मों में से एक धर्म को बतानेवाला अभिप्राय नय कहलाता है। नय के मुख्य दो अथवा सात भेद होते हैं। विस्तार की अपेक्षा से सात सौ या इससे भी अधिक भेद हो सकते हैं।

"जावइया वयणपहा, तावइया हुंति नयवाया" अर्थात् जितने वचन-प्रकार हैं, उतने ही नय हैं।

गम : जिसके द्वारा जाना जाय उसे अथवा अपेक्षा से वस्तु के एक अंश द्वारा निरूपण करनेवाले वाक्य को 'गम' कहते हैं। जैसे, नैक गमः नैगमः अर्थात् नैगमनय अनेक 'गम' द्वारा वस्तु का निरूपण करता है।

भंग : 'स्याद्वादसापेक्षः भंगः' अर्थात् स्याद्वाद की अपेक्षा से भेद करना 'भंग' कहलाता है। जैसे- 'स्याद् अस्ति जीवः' कथंचिद् जीव है। इत्यादि सप्तभंग द्वारा स्याद्वाद को समझने-समझाने में बहुत सरलता रहती है। इस प्रकार वह बहुत उपयोगी होने से उसका संक्षिप्त स्वरूप आठवीं गाथा में बताया है। वे सात भंग इस प्रकार बनते हैं -

(१) 'स्याद् अस्ति एव आत्मा' अर्थात् कथंचित्स्वरूप से आत्मा है। आत्मा वर्तमान समय में स्वगुण-पर्याय (ज्ञान-दर्शनादि) की परिणति की अपेक्षा से 'अस्ति' है। अतीत-पर्याय विनष्ट होने से और अनागत (भविष्य) पर्याय अनुत्पन्न होने से यहाँ केवल वर्तमानपर्याय का ही ग्रहण किया

गया है। 'स्याद्' पद नास्ति और अवक्तव्य धर्म की अनर्पितता का द्योतक है।

- (२) 'स्याद् नास्ति एव आत्मा' अर्थात् कथंचित् रूप से आत्मा नहीं है। पर द्रव्य के वर्णादि धर्म आत्मा में नहीं है तथा अपने भूत और भावी पर्याय भी वर्तमान में नहीं है अतः पर द्रव्यादि की अपेक्षा से आत्मा नास्ति (नहीं) है। यहाँ स्यात् पद अस्ति और अवक्तव्यता का सूचक है।
- (३) 'स्याद् अस्ति नास्ति एव आत्मा' अर्थात् आत्मा कथंचित् है भी और नहीं भी। स्व-द्रव्यादि की अपेक्षा से आत्मा है और पर-द्रव्यादि की अपेक्षा से आत्मा नहीं है। इसी तरह वर्तमानपर्याय की अपेक्षा आत्मा है और भूत-भावीपर्याय की अपेक्षा से आत्मा नहीं है।
- (४) 'स्याद् अवक्तव्यमेव आत्मा' अर्थात् कथंचित् आत्मा अवक्तव्य है क्योंकि वचन द्वारा अस्ति-नास्ति धर्मों को युगपत्-एकसाथ नहीं कहा जा सकता। साथ ही अस्ति-नास्ति आदि धर्मों के अभिलाष्य(वचनगोचर)-पर्यायों की अपेक्षा अनभिलाष्य पर्याय अनन्त गुण हैं अतः प्रत्येक द्रव्य में कथंचित् अवक्तव्यता रही हुई है।
- (५) 'स्याद् अस्ति अवक्तव्यमेव आत्मा' अर्थात् कथंचित् आत्मा है और अवक्तव्य है। स्व-पर्यायादि की अपेक्षा आत्मा है और युगपत् सामान्य-विशेष उभय की अपेक्षा से समकाल में वचन से अगोचर है, अत एव अवक्तव्य है।
- (६) 'स्याद् नास्ति अवक्तव्यमेव आत्मा' अर्थात् कथंचित् आत्मा नहीं है और अवक्तव्य है। पर-पर्याय की अपेक्षा से आत्मा नहीं है और पूर्वोक्त युगपत् उभय विवक्षा से समकाल में अवक्तव्य है।
- (७) 'स्याद् अस्ति-नास्ति अवक्तव्यमेव आत्मा' अर्थात् कथंचित् आत्मा है, नहीं है और अवक्तव्य है। स्व-पर-पर्यायादि की अपेक्षा से अनुक्रम से है (अस्ति) और नहीं (नास्ति) परन्तु युगपत् उभय की विवक्षा से समकाल से अवक्तव्य है।

इस प्रकार नित्य-अनित्य आदि अनन्त धर्मों की अनन्त सप्तभंगियां अपेक्षाभेद से एक द्रव्य में हो सकती हैं परन्तु एक धर्म को लेकर तो सात ही भंग अर्थात् एक ही सप्तभंगी घटित हो सकती है।

इस सम्बन्ध में विशेष विचारणा 'सम्मतिर्तर्क' 'तत्त्वार्थसूत्र-वृत्ति' और 'स्याद्वाद-रत्नाकर' आदि ग्रन्थों में की गई है। उनका विशेष स्वरूप जानने के लिए जिज्ञासुओं को गीतार्थ गुरु भगवन्तों का समागम करना चाहिए।

निक्षेप : न्यास-स्थापना अर्थात् नाम-स्थापना, द्रव्य और भावादि द्वारा वस्तु की विचारणा करना उसे निक्षेप कहते हैं। जैसे, जिनेश्वर का नाम 'नाम-जिन' है।

जिनेश्वर की मूर्ति 'स्थापना-जिन' है। जिनेश्वर की पूर्व और उत्तर अवस्था 'द्रव्य-जिन' है। समवसरण में बैठकर देशना देते हुए तीर्थंकर 'भाव-जिन' है।

उक्त रीति से चार, छह या दस प्रकार के निक्षेप द्वारा विविध अपेक्षाओं से वस्तु की विचारणा करने से वस्तु का स्पष्ट बोध होता है। जिनागमों में आध्यात्मिक साधना के सुन्दर, सचोट और सरल उपाय बताये गये हैं। सम्यग्-रत्नत्रयी (सम्यग्दर्शन-सम्यग्ज्ञान-सम्यक्चारित्र) की पूर्णता प्रकट करने के साधनों का और मार्गानुसारी आदि भूमिकावाले साधकों का सूक्ष्म और विस्तृत स्वरूप जिनवाणी द्वारा जाना जा सकता है।

जिनवाणी सापेक्ष होती है अर्थात् जिनवचन मुख्यता एवं गौणता से युक्त होते हैं। स्याद्वाद का रहस्य अपेक्षावाद से समझा जाता है। प्रत्येक वस्तु अनन्त धर्मयुक्त होती है परन्तु अधिकारी-विशेष को लेकर उसके लिए हितकारी और प्रसंगोचित धर्म की मुख्यता से वस्तु का निरूपण करना चाहिए और शेष अनिरूपित धर्म की भी सचोट श्रद्धा होनी चाहिए। इस प्रकार मुख्य और गौण धर्म की सापेक्ष प्ररूपणा करने से श्रोता को यथार्थ बोध होता है।

शुद्ध आत्मद्रव्य में प्रतिसमय अनन्तगुण पर्याय के जो भिन्न भिन्न अद्भुत अनुपम कार्य एक साथ हुआ करते हैं उसका स्वरूप भी जिनवाणी द्वारा जाना जा सकता है। जैसे कि -

(१) शुद्ध आत्मद्रव्य में ज्ञानादि अनन्त गुण-पर्याय की सदा सत्ता है। (२) शुद्ध आत्मद्रव्य में ज्ञानादि अनन्त गुण-पर्याय की सदा परिणति होती रहती है। (३) शुद्ध आत्मद्रव्य में ज्ञानादि अनन्त गुण-पर्याय की सदा वर्तना है। (४) शुद्ध आत्मद्रव्य में ज्ञानादि अनन्त गुण-पर्याय की उपरोक्त प्रवृत्तियों का पूर्ण ज्ञान है। (५) शुद्ध आत्मद्रव्य में ज्ञानादि अनन्त गुण-पर्याय के भोग का आनन्द भी है। (६) शुद्ध आत्मद्रव्य में ज्ञानादि अनन्त गुण-पर्याय के विषय में रमणता करने का आनन्द है। (७) शुद्ध आत्मद्रव्य में अव्याबाध सुखादि अनन्त गुणों का भिन्न भिन्न आनन्द है, इत्यादि।

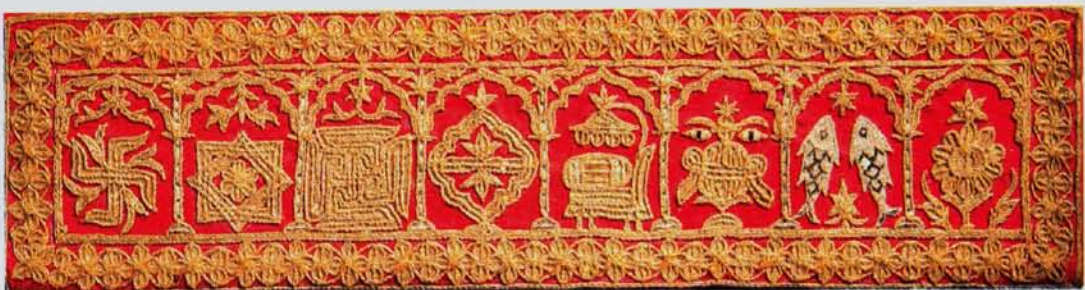
आत्मा का ऐसा अस्ति-नास्ति स्वभाव प्रत्येक संसारी आत्मा में अप्रकटरूप से रहा हुआ है। उसका यथार्थ स्वरूप जानने से वैसे शुद्ध स्वभाव को प्रकट करने की रुचि मुमुक्षु आत्मा को हो, यह सहज है।

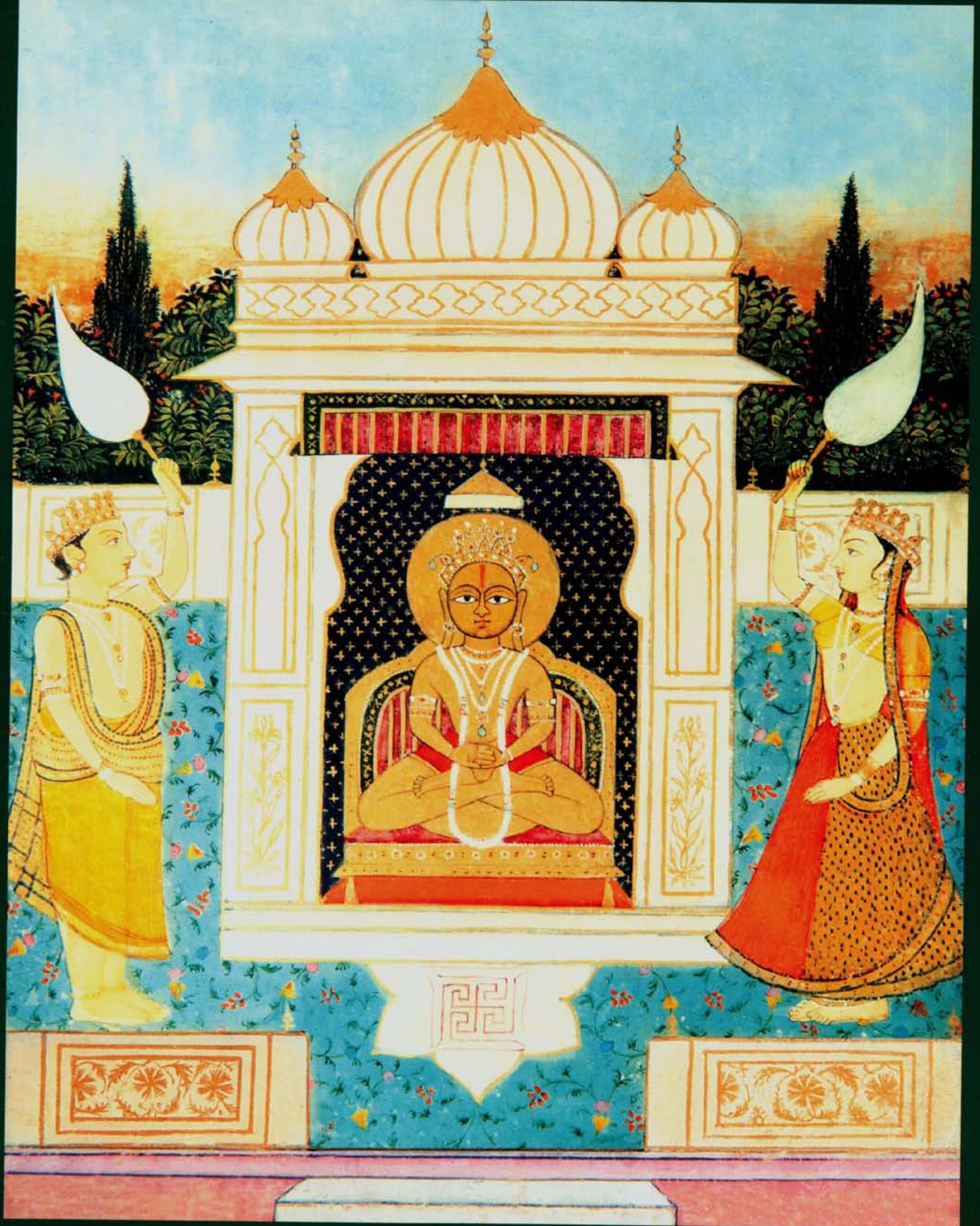
परन्तु इच्छामात्र से कार्यसिद्धि नहीं होती। जिनका ऐसा शुद्ध स्वभाव प्रकट है, उनके प्रति नमस्कारभाव आना चाहिए और उनकी कृपा से ही मेरा मनोरथ पूर्ण होगा। ऐसी अनन्य श्रद्धा के साथ उनके पास ऐसी याचना करनी चाहिए।

इस स्तवन की नौवीं और दसवीं गाथा से हमको यह जानकारी प्राप्त होती है।

स्तवनभां आपेला चित्रोनुं विवरण

१७(१) श्री कुंधुनाथ भगवान् १७(२) समवसरणभां बिराजमान परमात्मा (देशना) १७(३) समवसरणभां बिराजमान परमात्मा (देशना)

अथ अष्टादश श्री अरनाथजिन स्तवनम्

॥ रामचंद्र के बाग चाँपो मोरी - ए देशी ॥

प्रणमो श्री अरनाथ,
शिवपुर साथ खरो री।
त्रिभुवन जन आधार,
भव निस्तार करो री ॥१॥

અર્થ : શ્રી અરનાથ ભગવાન કો ભાવપૂર્વક નમસ્કાર કરો ક્યોંકિ વે હી શિવપુર કે સચ્ચે સાથી હૈં, વે હી મોક્ષમાર્ગ કે સાર્થવાહ હૈં, વે હી મિથ્યાત્વ ઍવં અસંયમ સે પીડિત તીનોં જગત્ કે સર્વ જીવોં કે આધાર હૈં, ઍર વે હી સંસારસાગર સે પાર ઉતારનેવાલે હૈં । અતઃ મુમુક્ષુ આત્માઓં કો ઇનકા હી આશ્રય લેના ચાહિયે ।

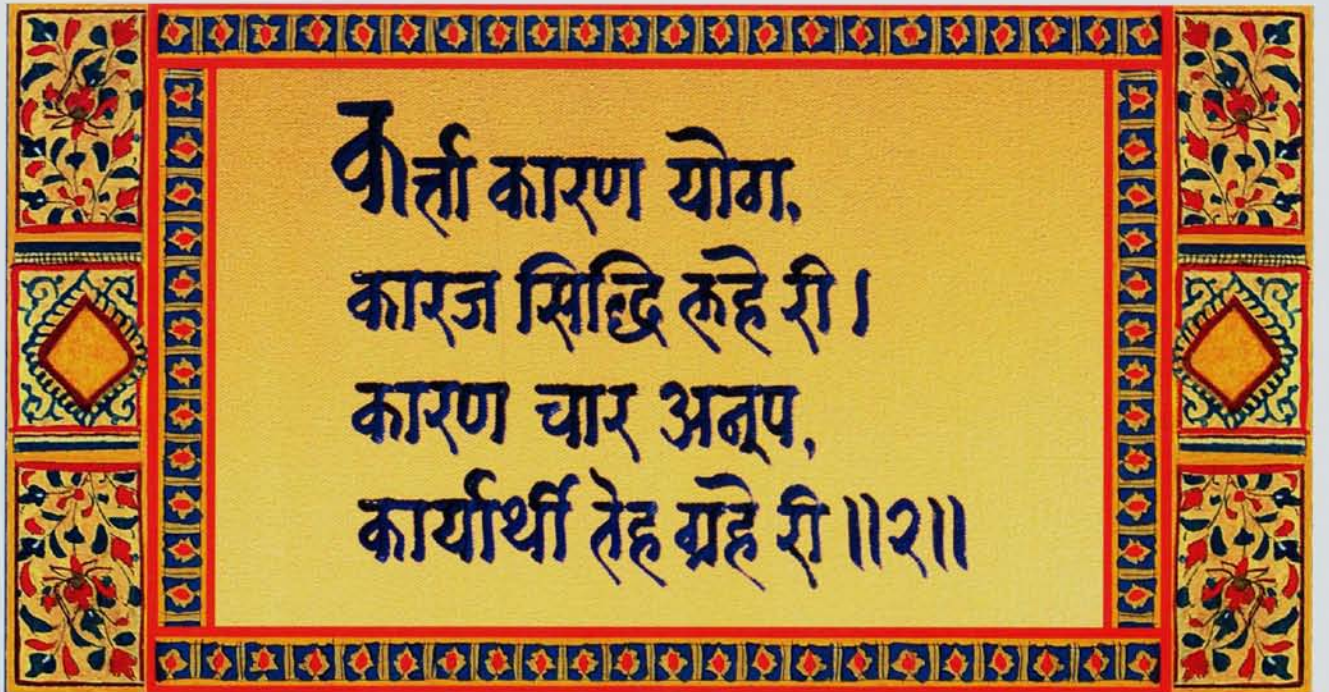
અર્થ : શ્રી અરનાથ ભગવાનને ભાવપૂર્વક નમસ્કાર કરો. કારણ કે, ઁ જ શિવપુરના સાચા સાથી છે, ઁ જ મોક્ષ-માર્ગના સાર્થવાહ છે, ઁ જ મિથ્યાત્વ અને અસંયમથી પીડિત ત્રણે જગતના સર્વ જીવોના આધાર છે અને ઁ જ સંસાર-સાગર થી પાર ઉતારનાર છે. તેથી મુમુક્ષુ આત્માઓએ તેમનો જ આશ્રય લેવો જોઈએ.

સ્વો. બાલાવબોધ : હવે, અઢારમા શ્રી અરનાથજીનની સ્તવના કારણતાપણે કરે છે, પ્રણામો કેતાં વારંવાર નમસ્કાર કરો, શ્રી અરનાથ સ્વામીને! એહી જ અમોહી પરમેશ્વર વાંદવા યોગ્ય છે.

શિવ કેતાં નિરુપદ્રવ જે સિદ્ધતા, તેહી જ ઉપમાયેં પુર કેતાં નગર, તિહાં પહોચાડવાને ખરો-સાચો સાથ છે, તેથી સાર્થવાહની ઉપમા શ્રી અરિહંતને જ છે. જે નિઃસ્વાર્થ ભવ-અટવીમાંથી પાર કરીને મોક્ષ-નગરને વિષે પરમાનંદ-પદેં પહોચાડે એહવા કારણપણે શ્રી અરિહંતજી છે.

વલી, ત્રણ ભુવનના જનને આધાર છે, મિથ્યાત્વ-અસંયમ વ્યાથેં પીડિતને આધાર-ઑઠભાડપ છે. વલી, ચાર-ગતિરૂપ ભવ કેતાં સંસાર, તેહમાંથી દ્રવ્યેં તથા ભાવેં નિસ્તારના કરણહાર છે.

॥ ઇતિ પ્રથમગાથાર્યઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ : કાર્ય કા અર્થી (કર્તા) કાર્ય કો સિદ્ધ કરને કે લિયે જવ ચાર કારણોં કો પ્રાપ્ત કરતા હૈ તવ ઁન ચારોં કારણોં કે યોગ સે કાર્ય સિદ્ધ હોતા હૈ । પરન્તુ કારણ-સામગ્રી કે વિના અકેલા કર્તા કાર્ય કો સિદ્ધ નહીં કર સકતા ।

ચાર કારણ : (૧) ઉપાદાન-કારણ (૨) નિમિત્ત-કારણ (૩) અસાધારણ-કારણ ઍર (૪) અપેક્ષા-કારણ ।

અર્થ : કાર્યનો અર્થી કર્તા કાર્યને સિદ્ધ કરવા માટે જ્યારે ચાર કારણોને પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે તે ચારે કારણોના યોગથી કાર્ય સિદ્ધ થાય છે, પરંતુ કારણ-સામગ્રી વિના એકલો કર્તા કાર્યને સાધી શકતો નથી.

ચાર કારણો : (૧) ઉપાદાન-કારણ (૨) નિમિત્ત-કારણ (૩) અસાધારણ-કારણ અને (૪) અપેક્ષા-કારણ.

સ્વો. બાલાવબોધ : હવે મોક્ષ-કાર્ય નિપજાવવા માટે કારણ-કાર્યની નીતિ કહે છે, જે સર્વ કાર્ય છે તે કર્તાના કીધા થાય છે તેમાં ભિન્ન-કાર્યનો કર્તા પણ ભિન્ન, જેમ-ઘટનો કર્તા કુંભકાર ભિન્ન છે અને અભિન્ન-કાર્યનો કર્તા પણ અભિન્ન છે, જેમ જ્ઞાનનો કર્તા આત્મા છે તેમ સંપૂર્ણ-સિદ્ધત્વનો કર્તા પણ આત્મા જ છે.

તે કર્તા જેવારેં કારણની યોગવાયી પામે તેવારેં કાર્યની સિદ્ધિ નીપજાવવાપણું લહે એટલે એકલો કર્તા તે કારણ-સામગ્રી વિના કરી શકે નહીં, કારણ-સામગ્રી મલે જ કાર્ય નીપજાવે.

તે કારણના ચાર ભેદ છે. જે કાર્ય નીપજાવવાનો અર્થી થાય તે ચાર કારણને ગ્રહે. ઈહાં ઘણા શાસ્ત્રોમાં તો કારણના બે ભેદ કહ્યા છે : એક ઉપાદાન-કારણ, બીજો નિમિત્ત-કારણ. અને વિશેષાવશ્યકને વિષે સમવાયિ કારણ-અસમવાયિ કારણ એ નામ કહ્યાં છે.

તથા, આપ્તમિમાંસામાં કારણ ત્રણ કહ્યાં છે -

“સમવાયસમવાયિનિમિત્તભેદાત્ ॥”

અર્થ : સમવાયી, અસમવાયી અને નિમિત્તના ભેદથી.

તેમાં, સમવાયિ-કારણ તે ઉપાદાન-કારણ અને અસમાવાયિ-કારણ તે નામાંતર અસાધારણ-કારણ કહેવાય છે.

તથા, નિમિત્ત-કારણના બે ભેદ કરીયે તેમાં એક તો નિમિત્ત-કારણ, બીજું અપેક્ષા-કારણ, તે તત્ત્વાર્થ-ટીકામાં વખાણ્યું છે -

“તથા અપેક્ષાકારણં પૂર્વમિત્યનેન ઉચ્યતે યથા ઘટસ્યોત્પત્તાવપેક્ષાકારણં વ્યોમાદિ અપેક્ષતે ઇતિ અપેક્ષા ॥”

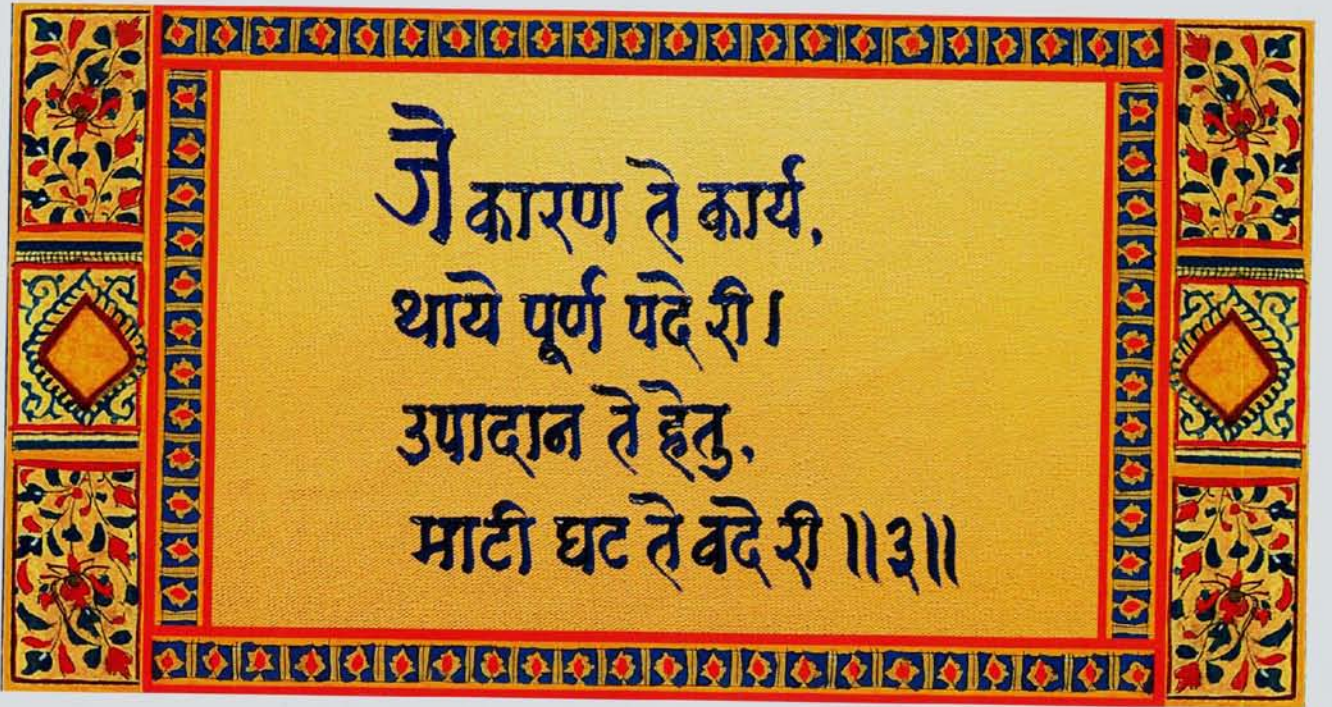
અર્થ : વળી, અપેક્ષા-કારણ પહેલું છે તેથી તેને કહેવાય છે. જેવી રીતે ઘટની ઉત્પત્તિમાં આકાશાદિ અપેક્ષા-કારણ અપેક્ષિત હોય છે, તેથી તે અપેક્ષા(કારણ) છે.

તે માટે યદ્યપિ કારણ બેમાં ચારે અંતર્ભૂત છે, તો પણ વિસ્તારરૂચિને ભિન્નોપયોગી કરવાને ચાર કારણ કહ્યાં છે -

એક ઉપાદાન, બીજું અસાધારણ, ત્રીજું નિમિત્ત, ચોથું અપેક્ષા.

એ ચારે કારણ જેવારે કાર્યરૂચિ-કર્તા ગ્રહે અને જેવારે એ ચાર કારણને કાર્યરૂચિ-કર્તા પ્રવર્ત્તવિ, તેવારે તે કારણ સમજવાં પણ કર્તાના પ્રયોજન વિના કારણતા નહીં. એમ ભાવના કરવી.

॥ ઇતિ દ્વિતીયગાથાર્થઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ : જો કારણ પૂર્ણ-પદે અર્થાત્ સમાપ્તિ કે સમય સ્વયં હી કાર્યરૂપ મેં પરિણત હોતા હૈ, વહ ઉપાદાન કારણ કહલાતા હૈ । જૈસે, ઘટ-કાર્ય મેં કારણભૂત મિટ્ટી સ્વયં હી ઘટરૂપ મેં પરિણત હોતી હૈ અતઃ મિટ્ટી ઘટ કા ઉપાદાન-કારણ હૈ ।

અર્થ : જે કારણ પૂર્ણ-પદે એટલે કે સમાપ્તિ સમયે પોતે જ કાર્યરૂપે પરિણમે છે, તે ઉપાદાન-કારણ કહેવાય છે. જેમ, ઘટ કાર્યમાં કારણભૂત માટી પોતે જ ઘટરૂપે પરિણમે છે-બને છે, તેથી માટી ઘટનું ઉપાદાન-કારણ છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : હવે પ્રથમ ઉપાદાન-કારણનું સ્વરૂપ કહે છે, જે કર્તાના કાર્યને સન્નુબ થાય તથા જે કારણ, તેહી જ પૂર્ણ-પદે કેતાં પૂર્ણતાના અવસરે કાર્યરૂપ થાય તેને ઉપાદાન-હેતુ કેતાં કારણ કહીયે.

उक्तं च महाभाष्ये -

“तद्व्यकारणं तंतवो पडस्सेह जेण तम्मयया ।

विवरीयमन्नकारणमिदं वेमादओ तस्स ॥ १ ॥” (वि.भा.गा.२१००)

અર્થ : અહીં તન્મયપણાને કારણે તંતુઓ પટના તદ્દ્રવ્ય-કારણ(ઉપાદાન-કારણ) છે, (તેનાથી) વિપરિત નેમાદિ તે(પટ)ના (ઉપાદાનથી) અન્ય(નિમિત્ત) કારણરૂપે ઈચ્છનીય છે.

એ ગાથાને વ્યાખ્યાને -

“यदात्मकं कार्यं दृश्यते तदिह तद्व्यकारणं उपादानकारणं, यथा-तन्तवः पटस्य इति ।”

અર્થ : જે સ્વરૂપે કાર્ય દેખાય છે, તે અહિયા તદ્દ્રવ્યકારણ અર્થાત્ ઉપાદાન-કારણ છે. જેમકે-પટનું (ઉપાદાન કારણ) તંતુઓ છે.

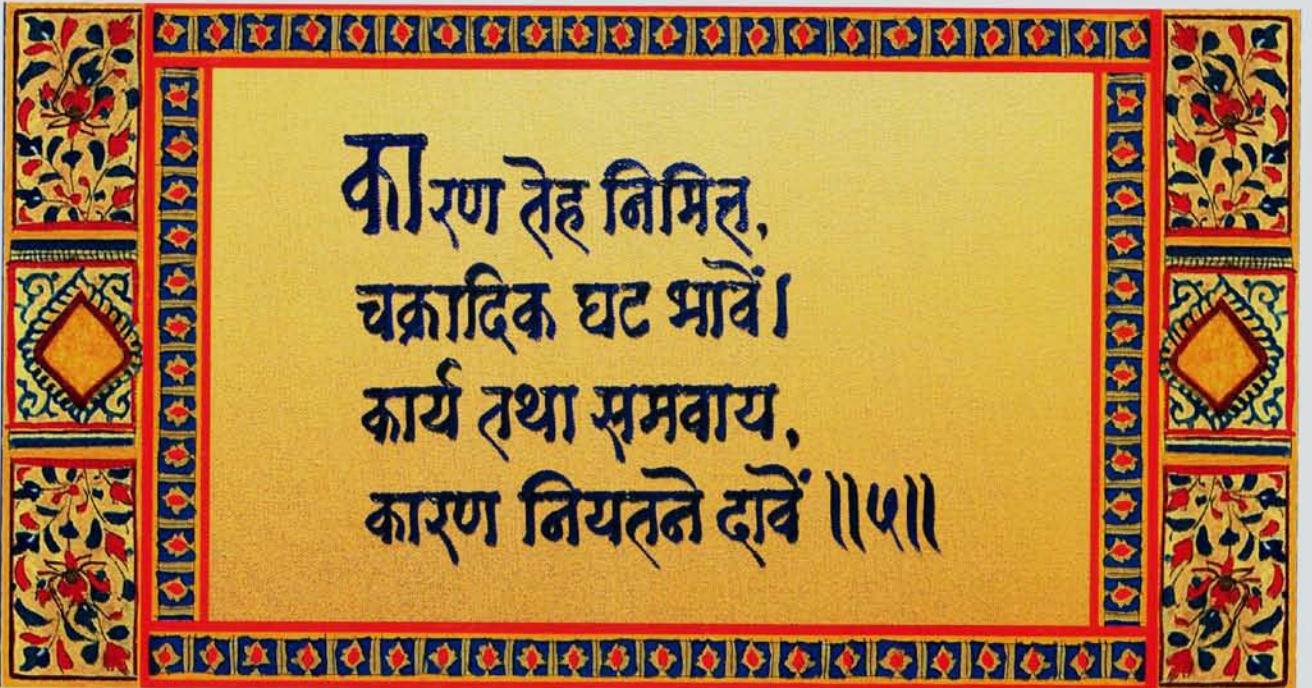
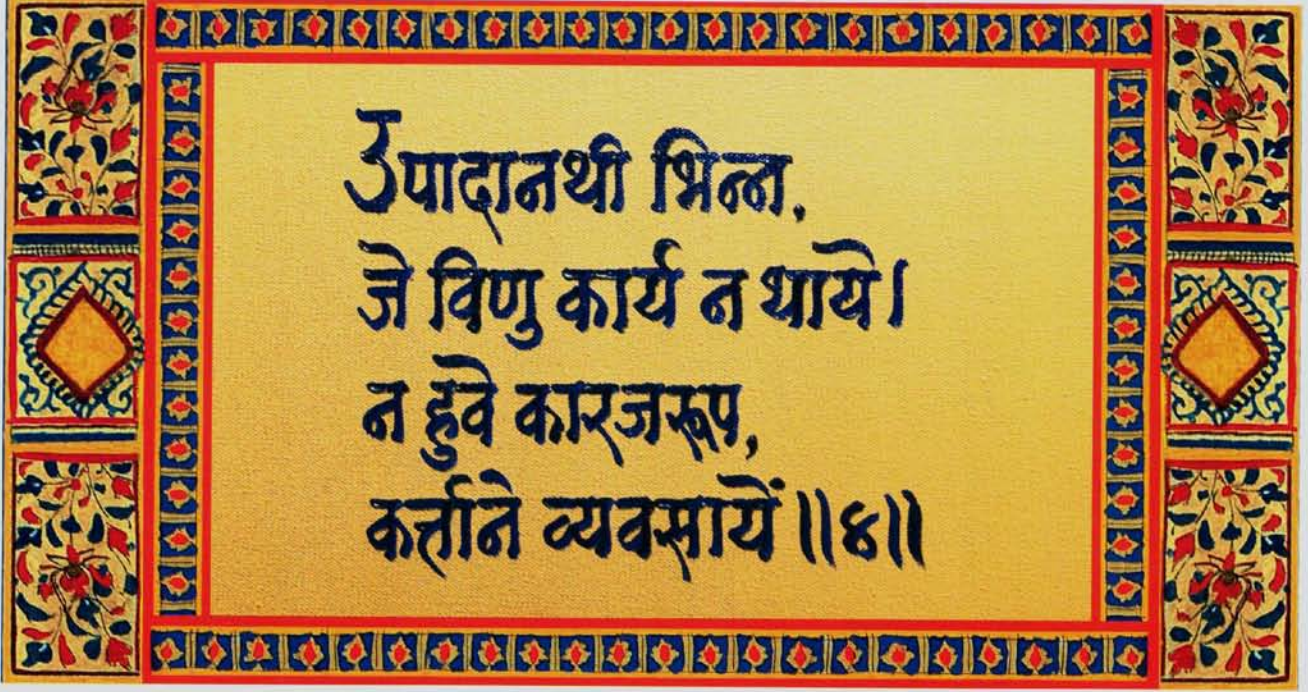
એટલે, જેમ તંતુ હતા તે કર્તાને પ્રયોગે પટ થયા તે ઉપાદાન-કારણ, તેમ ઘટરૂપ કાર્ય તેહને માટી તે ઉપાદાન-કારણ છે. પછી માટી તેહ જ ઘટપણું પામી એટલે કારણ તેહી જ કાર્યપણું પામ્યો. ઈહાં કારણ-કાર્યનું એક-સમયરૂપ જે વ્યાખ્યાન છે, તે પણ ઉપાદાન-કારણનું છે. એમ મહાભાષ્યે મતિજ્ઞાનાધિકારે જમાલિ-નિહવના અધિકારે કહ્યું છે.

ઈહાં કોઈ પુછે જે, કારણ તે કાર્ય થાયે એમ કહો છો, તો કારણ-કાર્યનું એકપણું થાશે.

તેહને ઉત્તર જે, અભિધાન-ફલ-લક્ષણ-સંખ્યા-સંસ્થાનાદિકનો ભેદ છે તેથી ભિન્ન જાણવું.

જેમ પ્રથમ માટી એહવું નામ હતું, પછી ઘટ નામ થયું. માટી તે મૃદુતા-દ્રવ્યતા ધર્મવંત હતી, ઘટ તે જલાહરણ ધર્મવંત છે. માટે ભિન્નતા છે. એ પ્રથમ ઉપાદાન-કારણ બતાવ્યું.

॥ इति तृतीयगाथायः ॥ ३ ॥

वि. सं-२००३

कार्तिक सु-५

५-३

धर्मरत्न

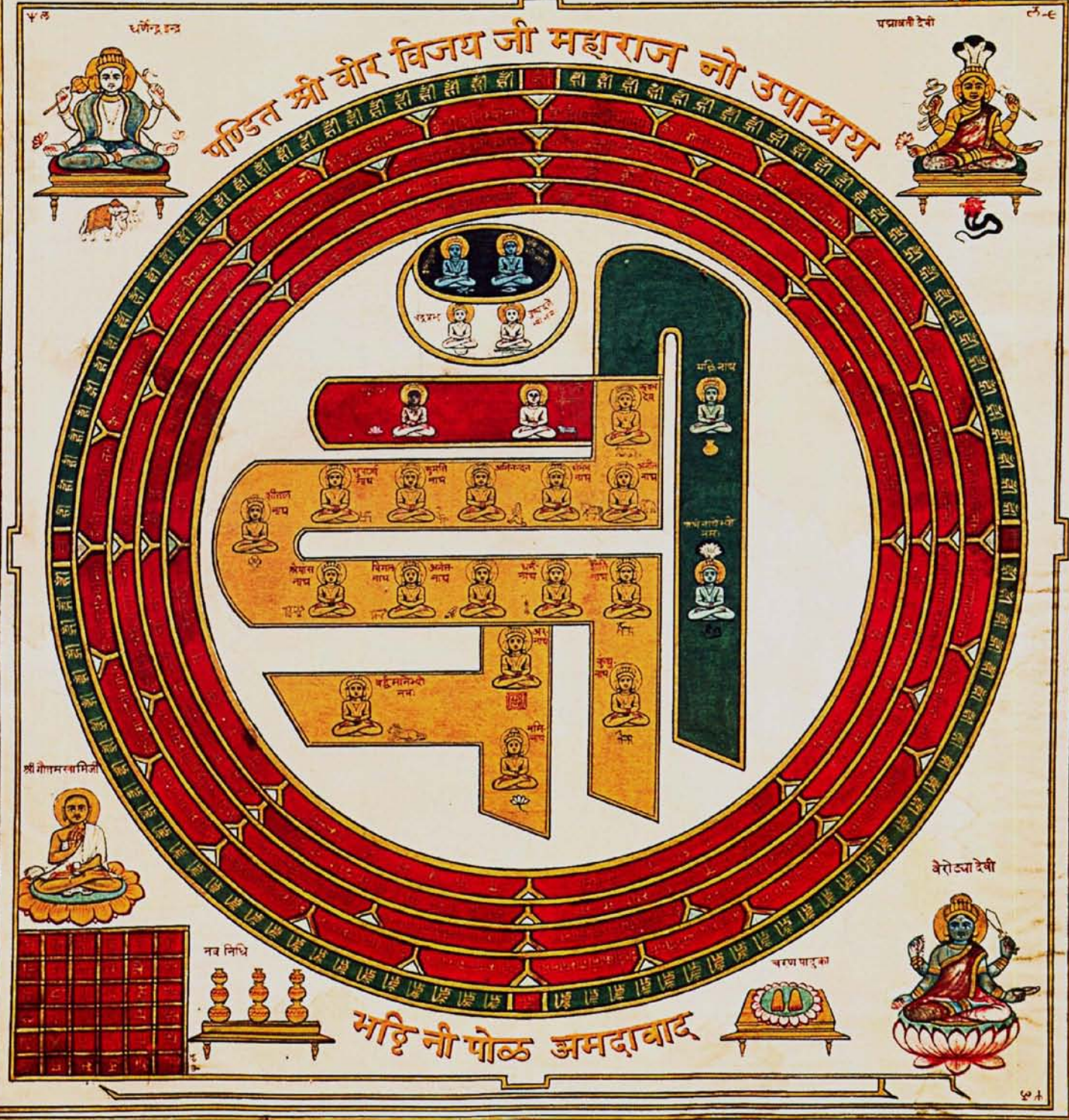

पद्मावती देवी

३-६

पण्डित श्री वीर विजय जी महाराज नो उपाश्रय

श्री गौतमस्वामिजी

नव निधि

भट्टि नी पोळ अमदावाद

चरण पादुका

बेरोडा देवी

અર્થ : જો કારણ ઉપાદાન-કારણ સે ભિન્ન હો, જિસકે વિના (ઉપાદાન-કારણ આદિ સે ભી) કાર્ય નહીં હો સકતા, કર્તા કા વ્યાપાર હોને પર ભી જિસકે વિના ઉપાદાન-કારણ કાર્યરૂપ મેં ઉત્પન્ન નહીં હોતા, વહ નિમિત્ત-કારણ કહલાતા હૈ । જૈસે, ઘટરૂપ કાર્ય મેં ચક્ર, ઘડાદિ નિમિત્ત કારણ હૈ ।

જવ કર્તા ઉપાદાન-કારણ (મિટ્ટી આદિ) કો કાર્ય (ઘટાદિ)રૂપ મેં પરિણત કરને કે લિએ નિમિત્ત (ચક્ર-ઘડાદિ) કારણોં કા પ્રયોગ કરતા હૈ તવ પ્રયોગકાલ મેં વહ કારણ કહલાતા હૈ પરંતુ ઉસકો છોડકર અન્ય અવસ્થા મેં ઉસે નિમિત્ત-કારણ નહીં કહ સકતે ।

અર્થ : જે કારણ ઉપાદાન-કારણથી ભિન્ન હોય, જેના વિના (ઉપાદાન-કારણ વગેરેથી પણ) કાર્ય થઈ શકે નહીં, કર્તાનો વ્યાપાર છતાં પણ જેના વિના ઉપાદાન-કારણ કાર્યરૂપે ઉત્પન્ન થતું નથી તે નિમિત્ત-કારણ કહેવાય છે. જેમ ઘટરૂપ કાર્યમાં ચક્ર-ઘડાદિ વગેરે નિમિત્ત-કારણ છે.

જ્યારે કર્તા ઉપાદાન-કારણ(માટી વગેરે)ને કાર્ય(ઘટાદિ)રૂપે કરવા માટે નિમિત્ત(ચક્ર-ઘડાદિ)-કારણોનો પ્રયોગ કરે છે ત્યારે પ્રયોગ-કાળે તે કારણ કહેવાય પણ તે સિવાયની અવસ્થામાં તેને નિમિત્ત-કારણ કહી શકાય નહીં.

સ્વો. બાલાવબોધ : હવે, નિમિત્ત-કારણનું લક્ષણ કહે છે-

જે કારણ ઉપાદાન-કારણથી ભિન્ન કેતાં જુદું છે અને તેના મળ્યા વિના કાર્ય થાય નહીં અને તે કાર્યરૂપ ન થાય-કાર્યપણું ન પામે, વલી તેહને વિષે જે કારણપણું તે કર્તાને વ્યવસાયેં કેતાં કર્તાને ઉદ્યમે છે, તે નિમિત્ત-કારણ કહિયેં.

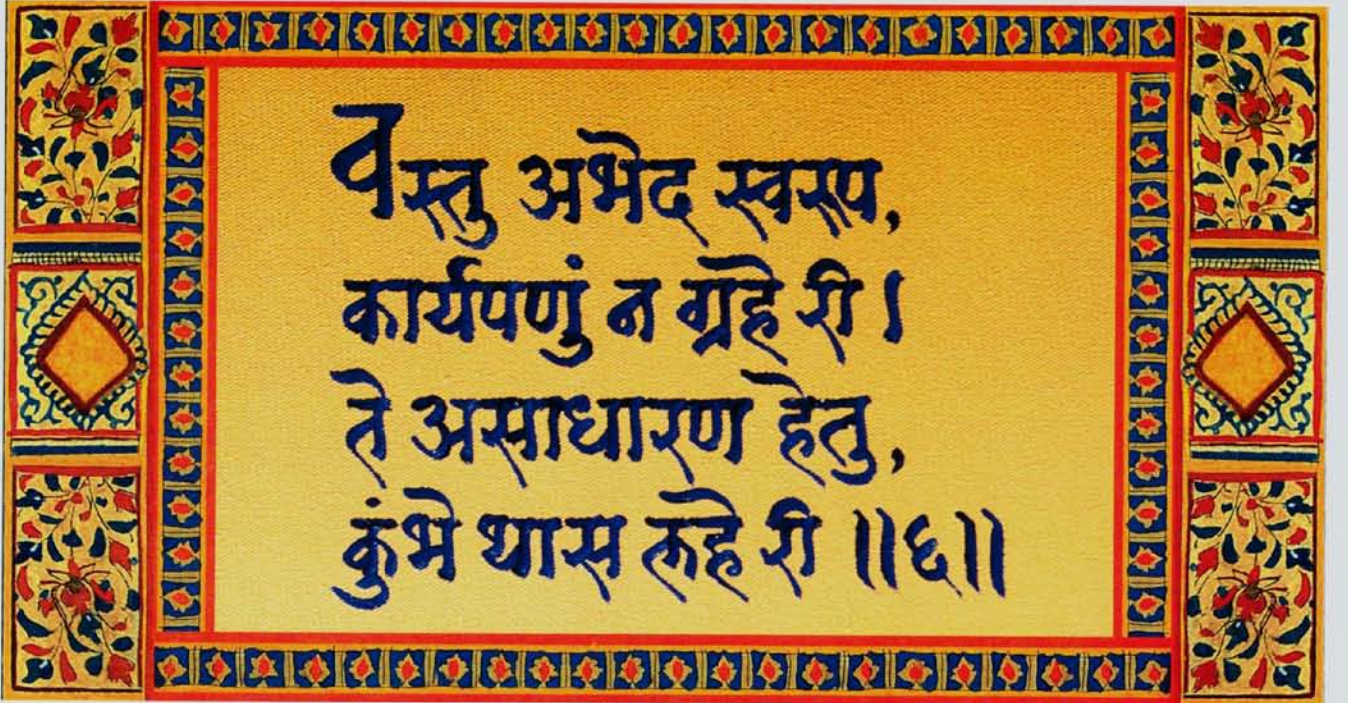
જેમ ઘટભાવે ઘટકાર્ય છે, તેહને ચક્ર-ચીવર-ઘડાદિક, તે નિમિત્ત-કારણ છે અને માટી ઉપાદાન-કારણ છે. તે ઉપાદાન-કારણથી નિમિત્ત-કારણ જે ચક્ર-ચીવર-ઘડાદિક છે, તે સર્વ ભિન્ન છે અને એ નિમિત્ત મળ્યા વિના માટીનો ઘટ થાય નહીં. તેમ જ તે ચક્રાદિક કદાપિ-કોઈ કાલેં કાર્યપણું પામે નહીં અને એ ચક્રાદિકને જેવારેં કર્તા જે કુંભકાર, તે ઘટ કરવારૂપ વ્યાપારેં પ્રવૃત્તાવે તેવારેં એને કારણ કહિયેં, નહીં તો કારણતાપણું કહેવાય નહીં.

તે પણ સમવાયિ-કારણ કેતાં ઉપાદાન-કારણ, તેહને નિયતને દાવે કેતાં કર્તા જેવારેં ઉપાદાન-કારણને કાર્ય-રૂપેં કરતો હોય, તેવારેં જે ઉપગરણ કામ લગાડવા તે સર્વ નિમિત્ત-કારણ કહિયેં અને તે જ ઉપગરણ જે વારેં કર્તા કાર્યને કરતો ન હોય, તેવારેં તેહને કારણ કહિયેં નહીં.

કારણનું સ્વરૂપ એહવું જ છે જે, કાર્યને કરે તે. કાર્યાનંતર અથવા પ્રથમ અપ્રયુક્ત-કાલેં જે ઘડાદિકને કારણ કહે છે, તે આરોપ-માત્ર નૈગમ-નયમતેં જાણવો પરંતુ સ્વરૂપેં નથી.

તે માટે કાર્યનો જે કર્તા તે ઉપાદાન-કારણને કાર્યરૂપ કરતાં, તેહમાં જે જે ઉપગરણ પ્રવર્ત્તાવે, તે તે નિમિત્ત-કારણ જાણવું એટલે જે જે કાર્યની નિયત જે નિયામિકી છે તે તે કાર્યનાં નિમિત્ત જાણવાં. જેમ ઘટ-કાર્યને ચક્રાદિક અને પટ-કાર્યને તુરીઓમાદિક એમ સર્વત્ર જાણવું. એ નિમિત્ત-કારણ કહ્યું.

॥ ઇતિ ચતુર્થ-પન્નમગાથાર્થઃ ॥ ૪-૫ ॥

અર્થ : જો વસ્તુ ઉપાદાન-કારણ સે અભિન્નરૂપ મેં રહતી હૈ કિન્તુ કાર્યરૂપ મેં પરિણત નહીં હોતી અર્થાત્ કાર્ય ઉત્પન્ન હોને કે સમય નહીં રહતી વહ અસાધારણ-કારણ કહી જાતી હૈ । જૈસે, ઘટકાર્ય મેં સ્થાસ (થાલી) કોશ આદિ અવસ્થા ।

અર્થ : જે વસ્તુ ઉપાદાન-કારણથી અભિન્નપણે રહે છે છતાં કાર્યરૂપે પરિણમતી નથી. અર્થાત્ કાર્ય ઉત્પન્ન થાય તે સમયે રહેતી નથી તેને અસાધારણ કારણ કહેવામાં આવે છે. જેમ ઘટ-કાર્યમાં સ્થાસ(થાળી)-કોશ આદિ અવસ્થા.

સ્વો. બાલાવબોધ : હવે, અસાધારણ-કારણનું સ્વરૂપ કહે છે. તે વસ્તુ જે ઉપાદાન-કારણ, તેહથી અભેદ-સ્વરૂપે છે અને કાર્યપણું પામતો નથી એટલે કાર્ય નીપજે તે રહેતો નથી. જેમ ઘટ-કાર્ય નીપજ્યું તો પણ તેમાંહે માટીપણું રહ્યું છે તેની પરે તે રહેતો નથી તે અસાધારણ-હેતુ કેતાં કારણ કહીયેં.

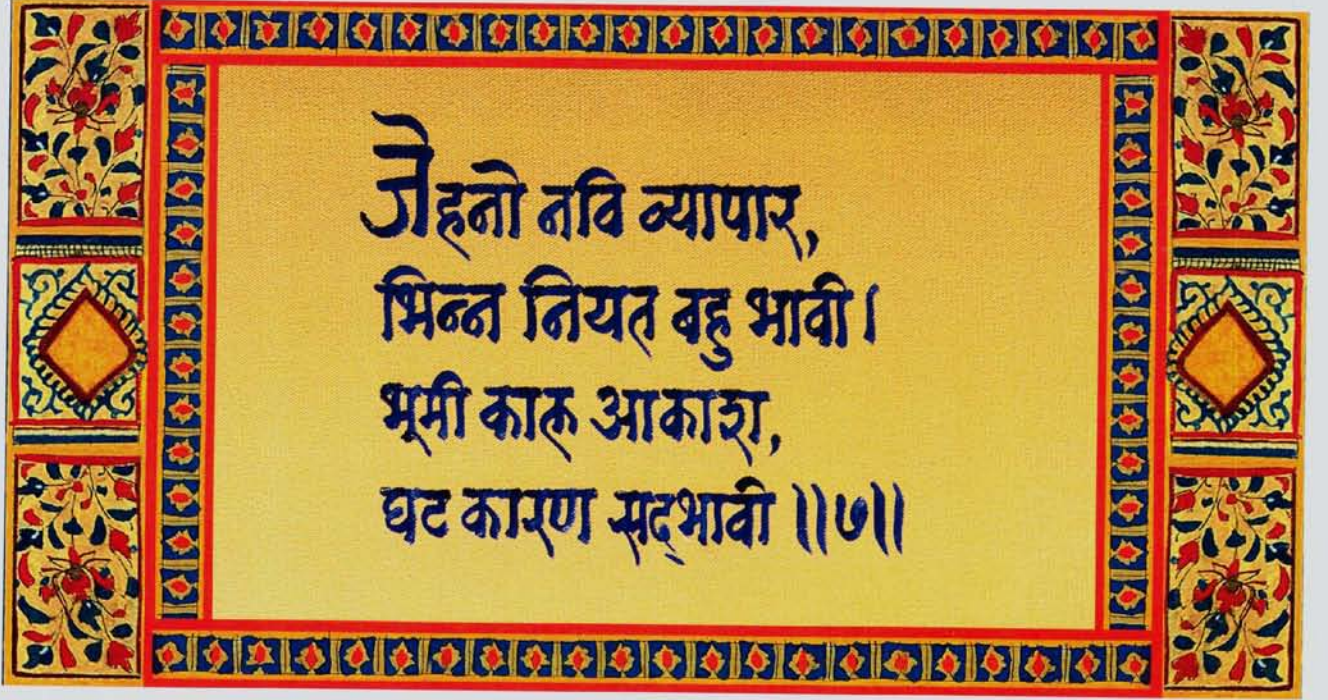
જેમ ઘટરૂપ કાર્ય કરતાં સ્થાસ-કોશ-કુશલાકાર થાય છે, તે મૃદ્-પિંડરૂપ કારણથી અભેદ છે પરંતુ ઘટરૂપ કાર્ય નીપને તે રહેતાં નથી. તે માટે એ સર્વ અસાધારણ-કારણ જાણવાં.

ઉક્તં ચ -

“પ્રમાણનિશ્ચયેન ઉપાદાનસ્ય કાર્યત્વાપ્રાપ્તસ્ય અવાન્તરાવસ્થા અસાધારણં ॥”

અર્થ : પ્રમાણના નિશ્ચયથી કાર્યરૂપે નહિં પરિણમેલ ઉપાદાન-કારણની અવાંતર અવસ્થા-તે અસાધારણ-કારણ છે.

॥ इति षष्ठगाथार्यः ॥ ६ ॥

અર્થ : जिस कारण की कार्य करने की प्रवृत्ति नहीं होती, जिसे प्राप्त करने के लिए कर्ता को प्रयास नहीं करना पड़ता और जो कार्य से भिन्न होते हुए भी उसकी आवश्यकता रहती है तथा प्रस्तुत कार्य के अतिरिक्त अन्य कार्यों में भी जिनका उपयोग होता है, उसे शास्त्रकार अपेक्षा-कारण कहते हैं। जैसे, घटकार्य के प्रति भूमि, काल और आकाश आदि अपेक्षा-कारण हैं।

(यहां भूमि, काल और आकाश का कोई व्यापार नहीं है, कर्ता को उन्हें प्राप्त करने के लिए कोई प्रयास नहीं करना पड़ता, वे भूमि आदि कारण घट से भिन्न हैं तथा उन भूमि आदि के बिना कार्य नहीं होता और घट के अतिरिक्त अन्य कार्यों में भी वे भूमि आदि कारण बनते हैं।)

અર્થ : જે કારણની કાર્ય કરવામાં પ્રવૃત્તિ થતી નથી, જેને મેળવવા માટે કર્તાને પ્રયાસ કરવો પડતો નથી અને જે કાર્યથી ભિન્ન હોવા છતાં તેની આવશ્યકતા રહે છે તથા પ્રસ્તુત કાર્ય સિવાયનાં અન્ય કાર્યોમાં પણ જેનો ઉપયોગ હોય છે તેને શાસ્ત્રકારો અપેક્ષા-કારણ કહે છે. જેમ ઘટ-કાર્ય પ્રતિ ભૂમિ, કાલ અને આકાશ એ અપેક્ષા-કારણ છે.

(અહીં ભૂમિ, કાલ અને આકાશનો કોઈ વ્યાપાર નથી, કર્તાને તે મેળવવા માટે કોઈ પ્રયાસ કરવો પડતો નથી, તે ભૂમિ આદિ કારણો ઘટથી ભિન્ન છે તથા તે ભૂમિ આદિ વિના કાર્ય થતું નથી તેમ જ ઘટ સિવાયનાં અન્ય કાર્યોમાં પણ તે ભૂમિ આદિ કારણ બને છે.)

સ્વો. બાલાવબોધ : હવે, અપેક્ષા-કારણ કહે છે, જે કારણનો વ્યાપાર પ્રવર્તન નથી તથા કર્તાને પણ તે મેળવવાનો પ્રયાસ કરવો પડતો નથી અને કાર્યથી ભિન્ન કેતાં જુદો છે તથા નિયત કેતાં નિયમા-નિશ્ચે તે જોઈયેં અને બહુભાવી કેતાં અનેક-બીજા સર્વ કાર્યમાં ભાવી છે એ રીતે કારણીક છે તે અપેક્ષા-કારણ કહીયેં.

જેમ ભૂમી તથા કાલ તથા આકાશ, એ વિના કોઈ ઘટાદિ કાર્ય થતું નથી અને ભૂમિ-પ્રમુખ જેમ ઘટનું કારણ છે તેમ અન્ય-બીજા કાર્યોનું પણ કારણ છે પણ ઘટનું કારણપણું પણ છતું છે. વલી, કર્તા જેમ ઉપાદાન તથા નિમિત્ત કારણનો વ્યાપાર કરે છે તેમ એનું પ્રવર્તન કરતો નથી.

॥ इति सप्तमगाथार्यः ॥ ७ ॥

एह अपेक्षा हेतु, आगम मांहे कह्यो री। कारण पद उत्पन्न, कार्य थये न रह्यो री ॥८॥

अर्थ : कारण-पद अर्थात् कारणता उत्पन्न यानि उत्पत्ति-धर्मवाली है, कार्य की पूर्णता होने पर कारणता का भी नाश हो जाता है ।

अर्थ : કારણ-પદ અર્થાત્ કારણતા એ ઉત્પન્ન છે એટલે કે ઉત્પત્તિ-ધર્મવાળી છે, કાર્યની પૂર્ણતા થતાં કારણતાનો પણ નાશ થઈ જાય છે. સ્વો. બાલાવબોધ : તેથી એ અપેક્ષા-હેતુ કેતાં કારણ આગમમાં તથા તત્ત્વાર્થાદિક ગ્રંથોમાં કહ્યું છે -

“यथा घटस्योत्पत्तौ अपेक्षाकारणं व्योमादि अपेक्षते, तेन विना तद्भावाभावात्। निर्व्यापारमपेक्षाकारण।” मिति तत्त्वार्थवृत्तौ ।।

અર્થ : જેવી રીતે ઘટની ઉત્પત્તિમાં અપેક્ષા-કારણ આકાશાદિ અપેક્ષિત હોય છે કેમ કે, તેના વગર તે(ઘટ)ની ઉત્પત્તિનો અભાવ હોય છે. (ટૂંકમાં) અપેક્ષા-કારણ વ્યાપાર વગરનું હોય છે. (તત્ત્વાર્થ-ટીકા)

તથા, વિશેષાવશ્યકે આવશ્યકે અવધિજ્ઞાનાધિકારમ્ -

“इह द्वारभूतशिलातलादि द्रव्यानुत्पद्यमानस्यावधिः सहकारकारणानि भवन्ति, अत्र सहकारकारणं गवेष्यं ।।”

અર્થ : દ્રવ્ય અનુત્પન્ન હોય ત્યાં સુધી સાધનરૂપ એવા ભોંયતળિયુ વગેરે સહકારી કારણો હોય છે. અહિં સહકારી કારણ શોધવું જોઈએ.

એ ચાર કારણાનું સ્વરૂપ કહ્યું. હવે, કારણ-પદ કેતાં જેહમાંહે કારણપણું, તે છતો-મૂલગો ધર્મ નથી પણ ઉત્પન્ન છે અને તે જેવારેં કર્તા તે કાર્યનો અર્થી થઈને જે ઉપકરણ તથા મૂલ-પિંડ તે રૂપે કાર્યપણે પ્રવર્ત્તાવે, તેવારેં તે તેહનું કારણ કહીયેં.

એટલે, જેમ કાષ્ઠમાં દંડાદિક અનેક પદાર્થના છતાપણાની યોગ્યતા છે પણ કોઈ કર્તા દંડનું કારણ ઉત્પન્ન કરે. કોઈ પુતલીનું કારણ ઉત્પન્ન કરે તેમ જ દંડાદિકને કોઈ ઘટ-ધ્વંસપણે પ્રવર્ત્તાવે તો ઘટ-ધ્વંસ કરે તથા કર્તા જો દંડાદિકને ઘટ કરવાપણે પ્રવર્ત્તાવે તો તેહનું કારણ થાય. માટે જે કારણપણું છે તે કર્તાનું કર્યું થાય છે. શ્રી વિશેષાવશ્યકે કહ્યું છે -

“ये कारकाः कर्तुराधीना, इति कारणं कार्योत्पादकं ।

तेन कार्योत्पत्तौ कारणत्व, न च कार्याकरणे ।।”

અર્થ : જે કારકો છે તે કર્તાને આધીન હોય છે, તેથી કાર્યને ઉત્પન્ન કરે તે જ કારણ(કહેવાય) છે. માટે કાર્યની ઉત્પત્તિ હોતે છતે (કારકનું) કારણપણું છે નહિ કે કાર્ય અકરતે છતે.

તે માટે કારણપણું તે ઉત્પન્ન છે. કોઈ કહેશે જે, વસ્તુમાં કોઈક કાર્યના કારણ તો છતા છે તો ઉત્પન્ન છે, એમ શા વાસ્તે કહો છો ?

તેહને ઉત્તર જે, વિવક્ષિત કાર્યની કારણતા ઉત્પન્ન છે અથવા જે કાર્યતા જે કાર્લે છે તે કાર્યતા કર્તાના પ્રયોગથી છે, તે માટે ઉત્પન્ન જ છે પણ કાર્ય નિપજ્યા પછી તે મધ્યે કારણપણું ન પામીયેં.

જેમ અનાદિ-મિથ્યાત્વી જીવ યદ્યપિ સત્તાવંત છે તેમ જ અભવ્ય જીવ પણ સત્તાવન્ત છે. પરંતુ તેહનું-તેહનું ઉપાદાન સિદ્ધતાના કાર્યનું કારણહાર નથી તેથી કાર્ય નિપજતું નથી. જેવારેં કોઈક જીવનું ઉપાદાન અરિહંતાદિક નિમિત્ત પામીને કારણતાપણે પરિણમે તે કાર્ય કરે માટે તે ઉત્પન્ન છે અને તે કાર્ય સિદ્ધ થયા પછી તે કારણ રહે નહીં.

જો સિદ્ધતામાં સાધકતાની છતી માનીયેં, તો સિદ્ધાવસ્થાયેં પણ સાધકપણું રહ્યું માનવું પડે. તે સિદ્ધાવસ્થામાં સાધકપણું તો નથી, માટે કાર્ય નીપજે કારણતા રહે નહીં. તથા નિમિત્ત જે દંડાદિક તે પણ કર્તા ભિન્ન કાર્યના વ્યવસાયેં કારણતા કરે તો તે ભિન્ન કાર્ય થાયે પરંતુ તે જ કાર્યની તે કારણતા રહે નહીં. એમ ધારવું.

॥ इति अष्टमगाथायः ॥ ८ ॥

કર્તા આત્મ દ્રવ્ય, કાર્ય સિદ્ધિપણો રી । નિજ સત્તાગત ધર્મ, તે ઉપાદાન ગણોરી ॥૧॥

અર્થ : અવ સિદ્ધતારૂપ કાર્ય મેં ચારોં કારણોં કી યોજના કરતે હૈં, સિદ્ધતારૂપ કાર્ય આત્મા સે અભિન્ન હૈ અતઃ ઉસકા કર્તા આત્મા સ્વયં હી હૈ । સિદ્ધત્વ પ્રકટ કરને કી રુચિ ઉત્પન્ન હોને પર યહ આત્મા સ્વયં હી અંશતઃ કર્તા બનતા હૈ । પશ્ચાત્ અનુક્રમ સે ગુણવૃદ્ધિ હોને પર સમ્પૂર્ણ સિદ્ધત્વ પ્રકટ હોને પર યહ આત્મા સ્વયં હી ઉસકા સમ્પૂર્ણ કર્તા બનતા હૈ । અપની સત્તા મેં રહે હુએ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર ઓર વીર્ય આદિ ઉપાદાન-કારણ હૈં । ઉન જ્ઞાનાદિ કી પૂર્ણતા હી સિદ્ધતા હૈ ।

અર્થ : હવે, સિદ્ધતારૂપ કાર્યમાં ચારે કારણોની યોજના કરે છે, સિદ્ધતારૂપ કાર્ય આત્માથી અભિન્ન છે માટે તેનો કર્તા આત્મા પોતે જ છે. સિદ્ધપણું પ્રગટાવવાની રૂચિ ઉત્પન્ન થતાં આ આત્મા પોતે જ અંશતઃ કર્તા બને છે, પછી અનુક્રમે ગુણ-વૃદ્ધિ થતાં સંપૂર્ણ સિદ્ધતા પ્રગટતાં આ આત્મા પોતે જ તેનો જ સંપૂર્ણ કર્તા બને છે. નિજ સત્તાગત-પોતાની સત્તામાં રહેલા જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને વીર્ય આદિ ઉપાદાન-કારણો છે અને તે જ્ઞાનાદિની પૂર્ણતા એ જ સિદ્ધતા છે.

સ્વો. બાહ્યવબોધ : હવે સિદ્ધતારૂપ કાર્યના ચાર કારણ દેખાડે છે, સિદ્ધતારૂપ કાર્ય તે આત્માનું અભેદ-સ્વરૂપ છે માટે એહનો કર્તા આત્મા-દ્રવ્ય પોતે જ છે અને સિદ્ધપણું તે આત્માનું કાર્ય છે.

જે આત્મા સિદ્ધતાને પરમાનંદપણે જાણે તથા એહી જ માહરું હમણાં કરવાનું કાર્ય છે. એ કાર્ય કરવાની રૂચિ વિના અનંતો કાલ સંસારમાં ભમ્યો, સ્વરૂપ-ભ્રષ્ટ થયો, માહામોહું ગ્રહ્યો. હવે મેં માહારો મૂલ-ધર્મ શ્રદ્ધા-ભાસન ગોચર કર્યો, તેથી એ કાર્ય કરવું. એમ નિર્ધાર કરી તદનુગત ચેતના-વીર્ય કરીને સ્વ-સ્વરૂપ કરવાનો કર્તા થયો, તો સિદ્ધતાના કાર્યને નિપજાવે. તે આવી રીતે-

જે પ્રથમ તો અંશે કર્તા થાય, પછી ગુણ-વૃદ્ધિ થવે સંપૂર્ણ કર્તાપણું પામીને કાર્ય નીપજાવે.

હવે એ સિદ્ધતારૂપ કાર્યનો ઉપાદાન-કારણ કહે છે-

જે પોતાના સત્તા-ગત જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર-વીર્યાદિક અનંત ગુણ છે, તેહિ જ પોતાનો સત્તા-ગત ધર્મ તે સિદ્ધિરૂપ થાય છે માટે તેહી જ ઉપાદાન-કારણ જાણવું.

ઉપાદાન તે વસ્તુનો મૂલધર્મ-અરૂપી સત્તા, તેહી જ સિદ્ધ થાય છે. એ સિદ્ધતારૂપ કાર્યનું ઉપાદાન-કારણ દેખાડ્યું.

॥ ઇતિ નવમગાયાર્યઃ ॥ ૧ ॥

યોગ સમાધિ વિધાન, અસાધારણ તેહ વ્દે સી। વિધિ આચારણા ભક્તિ જિણેં નિજ કાર્ય સધે સી ॥૧૦॥

અર્થ : મન, વચન ઓર કાયા સમતાપૂર્વક આત્મસ્વભાવ મેં રમણતા કરે, યહ યોગ-સમાધિ હૈ। ઉસકા વિધાન અર્થાત્ ચૌથે ગુણસ્થાનક સે ક્રમશઃ ગુણવૃદ્ધિ કરના ઓર ઉસકે લિએ ઉસકે સાધનોં કા વિધિપૂર્વક આચરણ-પાલન કરના તથા દેવ-ગુરુ આદિ કી બહુમાનપૂર્વક ભક્તિ કરના, જિસસે સિદ્ધતારૂપ સ્વકાર્ય સિદ્ધ હોતા હૈ । યે સબ મોક્ષ કે અસાધારણ-કારણ હૈ ।

અર્થ : મન, વચન અને કાયા સમતાપૂર્વક આત્મ-સ્વભાવમાં રમણતા કરે તો યોગ-સમાધિ છે. તેનું વિધાન એટલે કે ચોથા ગુણસ્થાનકથી અનુક્રમે ગુણ-વૃદ્ધિ કરવી અને તે માટે તેનાં સાધનોનું વિધિપૂર્વક આચરણ-પાલન કરવું તથા દેવ-ગુરુ આદિની બહુમાનપૂર્વક ભક્તિ કરવી, જેથી સિદ્ધતારૂપ સ્વ-કાર્ય સિદ્ધ થાય. આ બધા મોક્ષનાં અસાધારણ-કારણ છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : હવે, સિદ્ધતારૂપ કાર્યનું અસાધારણ-કારણ કહે છે. મન, વચન અને કાયાના યોગ, તેહને દ્રવ્યથી તથા ભાવથી સ્વ-ગુણરમણમાં અરાગી-અદ્વેષીપણે પ્રવર્તીવવું તે આત્મ-સમાધિ કહીયેં.

તેનો જે વિધાન કેતાં કરવો એટલે ચોથા ગુણઠાણાથી માંડીને સિદ્ધપર્યંત જે ગુણની વૃદ્ધિ કરવી એટલે અભિનવ ગુણનું કારણપણું તે સર્વ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર, શ્રેણિગત ધ્યાનપરિણામ, ક્ષયોપશમીભાવ, વિધિસહિત આચરણ તથા ભક્તિ અને ગુણીનું બહુમાન, જેથી પોતાના કાર્યની સિદ્ધિ નિપજે તે જ્ઞાન-ક્રિયારૂપ સાધક અવસ્થાની તરતમતા, એ સર્વ અસાધારણ-કારણ કહેવું.

એ અસાધારણ-કારણ તે આત્મ-ગુણરૂપ ઉપાદાનની ભિન્ન-ભિન્ન ઉણતાયકાની અવસ્થા છે. સદા પૂર્વ-પર્યાય ઉત્તર-પર્યાયનું કારણ છે. તે સમયે જ ક્રિયાકાલ-નિષ્ઠાકાલનો અભેદ છે. એ અસાધારણ-કારણ કહ્યો.

॥ ઇતિ દશમગાથાર્થઃ ॥ ૧૦ ॥

ઠેર ગતિ પદમ સંઘયણ,
તેહ અપેક્ષા જાણો ।
નિમિત્તાશ્રિત ઉપાદાન,
તેહને રૂઝે આણો ॥ ૧૧ ॥

અર્થ : મનુષ્ય ગતિ, વજ્રઋષભનારાય સંઘયણ, પંચેન્દ્રિય જાતિ આદિ કારણ સિદ્ધતારૂપ કાર્ય મેં અપેક્ષા-કારણ હૈં । જો સાધક આત્મસ્વભાવ કો પ્રકટ કરને કે આશય સે સુદેવ, સુગુરુ ઓર સુધર્મ કા આલમ્બન લેતા હૈં ઉસકે લિયે મનુષ્યગતિ આદિ કારણ અપેક્ષા-કારણરૂપ મેં સમજને ચાહિયે પરંતુ જિસને નિમિત્ત કા આલમ્બન ગ્રહણ નહીં કિયા ઉસકે લિયે મનુષ્યગતિ આદિ અપેક્ષા-કારણ નહીં કહે જા સકતે ।

અર્થ : મનુષ્યગતિ, વજ્રઋષભનારાય સંઘયણ, પંચેન્દ્રિયજાતિ વગેરે કારણો સિદ્ધતારૂપ કાર્યના અપેક્ષા-કારણ છે. જે સાધક આત્મ-સ્વભાવને પ્રગટ કરવાના આશયથી સુદેવ, સુગુરુ અને સુધર્મનું આલંબન લે છે, તેને મનુષ્ય-ગતિ આદિ કારણો અપેક્ષા-કારણરૂપે ગણવાં પરંતુ જેને નિમિત્તનું આલંબન ગ્રહણ નથી કર્યું, તેનાં મનુષ્ય-ગતિ આદિ અપેક્ષા-કારણ કહી શકાય નહીં.

સ્વો. બાલાવબોધ : હવે, સિદ્ધતારૂપ કાર્યનું અપેક્ષા તથા નિમિત્ત એ બે કારણ કહે છે. નર કેતાં મનુષ્યની ગતિ, પદમ કેતાં પેહલું સંઘયણ વજ્ર-ઋષભ-નારાય, પંચેન્દ્રિયજાતિ ઈત્યાદિ સિદ્ધતારૂપ કાર્યનું અપેક્ષા-કારણ જાણો.

ઈહાં કર્તાનો વ્યાપાર નથી, પણ એ નિશ્ચે જોઈયે એ પામ્યા વિના મોક્ષરૂપ કાર્યની સાધના થાય નહીં. તે માટે અપેક્ષા-કારણ કહીયે.

પણ એ મનુષ્ય-ગત્યાદિક સર્વ, જે જીવનું ઉપાદાન-પરિણામન ધર્માર્થી થઈને નિમિત્ત જે દેવ-ગુરુ-સિદ્ધાંત, તેહને જેણે આશ્રયો તો તેહની મનુષ્ય-ગત્યાદિક લેખે કેતાં કારણપણે આણજો અને તેહની નિમિત્તને આશ્રયો નથી તેહની મનુષ્ય-ગત્યાદિક કારણપણામાં ગણાશો નહીં. તે હજી અનાદિની ચાલમાં છે, પલટણ કરતો નથી તે માટે.

એ અપેક્ષા તથા નિમિત્ત એ બે કારણ કહ્યાં.

॥ ઇતિ એકાદશગાથાર્થઃ ॥ ૧૧ ॥

નિમિત્ત હેતુ જિનરાજ,
સમતા અમૃત સ્વાણી ।
પ્રભુ અવલંબન સિદ્ધિ,
નિયમા એહ વસ્વાણી ॥૧૨॥

અર્થ : સમતારૂપી અમૃત કી સ્વાન, અમૃત કે મળ્ડાર એસે શ્રી જિનેશ્વર પરમાત્મા હી સિદ્ધતારૂપ કાર્ય કે પુષ્ટ નિમિત્ત-કારણ હૈં । ઁન પ્રભુ કા આલમ્બન લેને સે આત્મા કો સિદ્ધતા કી અવશ્ય પ્રાપ્તિ હોતી હૈ ।

અર્થ : સમતારૂપી અમૃતની ખાણ-અમૃતના ભંડાર એવા શ્રી જિનેશ્વર પરમાત્મા જ સિદ્ધતારૂપ કાર્યના પુષ્ટ નિમિત્ત-કારણ છે. તે પ્રભુનું આલંબન લેવાથી આત્માને સિદ્ધતાની અવશ્ય પ્રાપ્તિ થાય છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : હવે, આત્માને સિદ્ધતારૂપ કાર્ય કરતાં નિમિત્ત-કારણ શ્રી જિનરાજ વીતરાગ છે. તે વીતરાગ સર્વજ્ઞ કેહવા છે ?

જે સમતારૂપ અમૃતની ખાણ છે. સમતા ઈષ્ટ-અનિષ્ટતારહિત શુદ્ધ ચારિત્ર-પરિણામ તેહી જ અમૃત છે, તેહની ખાણ છે. એહવા પ્રભુ પરમેશ્વર, પરમદયાલ, પરમાત્મા, શુદ્ધતત્ત્વરૂપભોગી, પૂર્ણાનંદી, ચિદાનંદ જે શ્રી અરનાથ પ્રભુ ! તેહને અવલંબને પોતાનો ભાસન પ્રભુના તે ગુણ જાણવાને જોડી, રમણતા જે અનંતાગુણ તે સર્વ ગુણના ભાસનની રીઝ તથા તે ઉપર બહુમાન. એહવે આલંબને રહેવું તેથી નિયમા સિદ્ધ-નિરાવરણ થાય. એમ આગમમાં વખાણ્યો છે. એહી જ મોક્ષનો ઉપાય છે. એ નિમિત્ત-કારણ કહ્યું.

॥ ઇતિ દ્વાદશગાયાર્થઃ ॥ ૧૨ ॥

પુષ્ટ હેતુ અરનાથ,
તેહને ગુણથી મ્હલીયેં ।
રીઝ મ્હક્તિ બહુમાન,
મોગ ધ્યાનથી મ્હલીયેં ॥૧૩॥

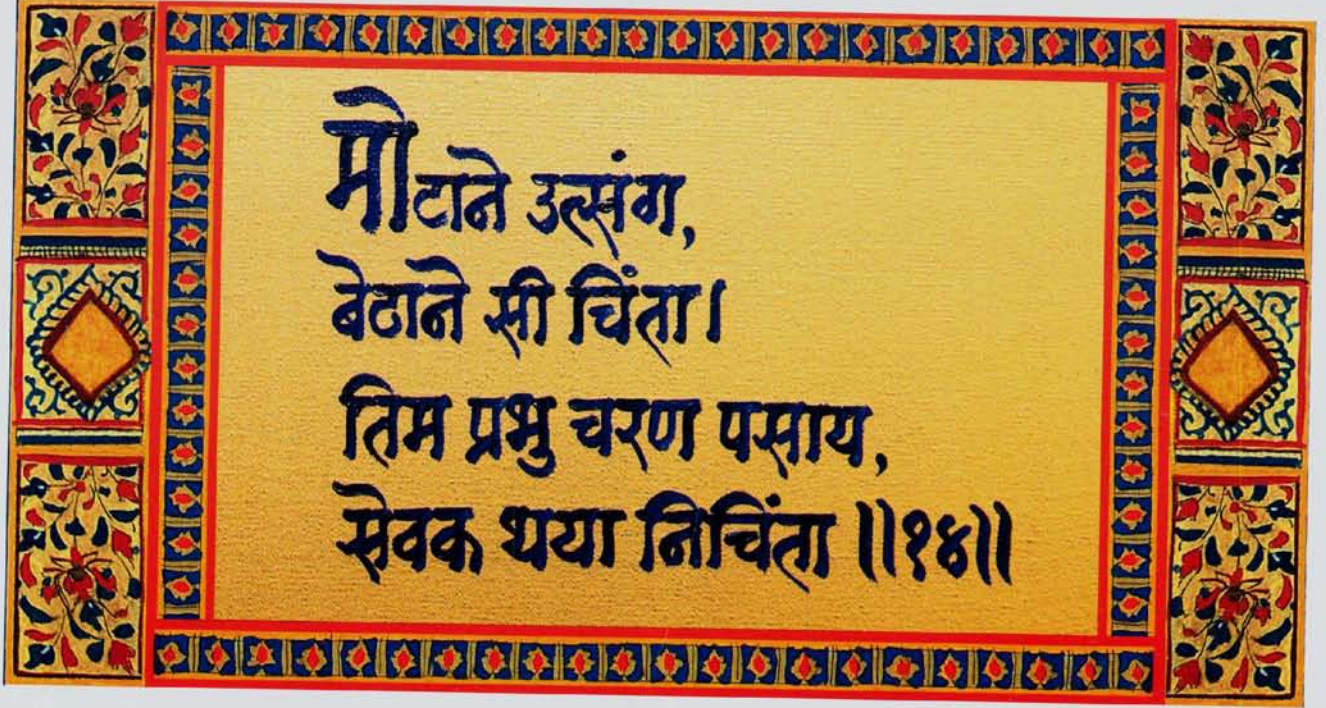
અર્થ : મોક્ષ કે પુટ હેતુભૂત શ્રી અરનાથ ભગવાન કે કેવલજ્ઞાનાદિ ગુણો મેં પ્રીતિ, ભક્તિ ઓર વહુમાનપૂર્વક ધ્યાન દ્વારા તન્મય બનકર અનુભવ-અમૃત કા આસ્વાદન કરના યાહિં. પ્રભુ કે સાથ મિલને કા યહી શ્રેષ્ઠ ઉપાય હૈં ।

અર્થ : મોક્ષના પુષ્ટ હેતુભૂત શ્રી અરનાથ ભગવાનના કેવલજ્ઞાનાદિ ગુણોમાં પ્રીતિ, ભક્તિ અને બહુમાનપૂર્વક ધ્યાન દ્વારા તન્મય બની અનુભવ-અમૃતનો આસ્વાદ કરવો જોઈએ. પ્રભુ સાથે મળવાનો આ જ શ્રેષ્ઠ ઉપાય છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : માટે પુષ્ટ કેતાં નિયામક, હેતુ કેતાં કારણ તે જિનરાજ શ્રી અરનાથ પ્રભુ તેહના ગુણ જે કેવલજ્ઞાન-અનંતાનંદરૂપ, તેહથી હલીયેં કેતાં આપણો આત્મા તે દિસેં જોડીયેં પ્રગટ ગુણીના ગુણથી આપણી ચેતના જોડવી.

રીઝ કેતાં રાગની મગ્નતા, ભક્તિ કેતાં સેવના, બહુમાન આદર-મોટાઈ, ભોગ કેતાં આસ્વાદન, ધ્યાન કેતાં ચિત્તની એકાગ્રતા, એ શ્રી અરનાથ પ્રભુના ગુણની કરીને શ્રી પ્રભુથી એકત્વપણે મલિયેં. સાધકને શુદ્ધ દેવ-તત્ત્વને અવલંબવું, તે પ્રધાન છે.

॥ ઇતિ ત્રયોદશગાથાર્થ : ॥ ૧૩ ॥

અર્થ : વડે રાજાઓં કી ગોદ મેં વૈઠનેવાલે કો જૈસે કોઈ ચિન્તા નહીં હોતી, ઊસી તરહ જિનેશ્વર પ્રભુ કે ચરણ-પ્રસાદ (ભાવસેવા યા ચારિત્ર કે યોગ) સે સેવક ભી નિશ્ચિન્ત બનતા હૈં (પ્રભુ કી ભાવસેવા કરનેવાલે કો ભવભ્રમણ કા ભય ભાગ જાતા હૈં) ।

અર્થ : મોટા રાજાઓના ખોળામાં બેસનારને જેમ કોઈ ચિંતા હોતી નથી, તેમ જિનેશ્વર પ્રભુના ચરણ-પ્રસાદથી (ભાવ-સેવા કે ચારિત્રના યોગે) સેવક પણ નિશ્ચિન્ત બને છે. (પ્રભુની ભાવ-સેવા કરનારને ભવ-ભ્રમણનો ભય ભાંગી જાય છે.)

સ્વો. બાલાવબોધ : તથા, લૌકિક દૃષ્ટાંત કહે છે, જે મોહોટાને ઉત્સંગે કેતાં ખોલામાં બેઠો, તેહને કોઈ ચિંતા નહીં-તે નિશ્ચિન્ત થયો તેમ સેવક પણ પ્રભુજી નિરામય-દેવ તેહના ચરણને સેવવે ચિંતારહિત થયો.

જે પરમોત્તમ, સર્વગુણભોગી, નિરાલંબી, ચિન્મયી, અનંતદાન-લાભ-ભોગ-ઉપભોગ-વીર્યમયી શ્રી જિનેશ્વર, નિઃકર્મ, દેવ-તત્ત્વ, પર-ભાવના અકર્તા, પર-ભાવ અભોગી, પરાનુયાયીતારહિત એહવો દેવ જો આદર્યો છે. તો મોહનું શું જોર છે ? સંસાર કોને છે ? કર્મની બીક કોને છે ?

જે પરમોત્તમ ધણી મેં માહરે માથે કર્યો છે. જેહના ધ્યાનથી માહારો મોક્ષ નીપજે તે દેવનો યોગ મિલ્યો છે તે માટે ચિંતા નથી. ઉક્તં ચ શ્રી જિનવલ્લભપૂજ્યૈ : -

“પસેરેઈ તીયલોણ તાવ મોહંધવારં, ભમઈ જહમસિત્રં તાવ મિચ્છત્તસિત્રં ।

ફુરઈ ફુડ ફુરંતાણંતનાણંસપૂરો, પયડમજીયસંતી જ્ઞાણસૂરો ન જાવ ॥ ૧ ॥”

અર્થ : ત્રણ લોકમાં મોહરૂપી અંધકાર ત્યાં સુધી જ ફેલાય છે, યમરાજાનું સૈન્ય એવું મિથ્યાત્વનું સૈન્ય ત્યાં સુધી જ ભમે છે કે જ્યાં સુધી સ્પષ્ટ રીતે સ્ફૂરાયમાન થતા અનંત જ્ઞાનરૂપી કિરણોથી પરિપૂર્ણ એવો અજિત-શાંતિરૂપી ધ્યાનનો સૂર્ય પ્રકટ રીતે સ્ફૂરાયમાન થતો નથી.

॥ ઇતિ ચતુર્દશગાથાર્થ : ॥ ૧૪ ॥

અર પ્રભુ પ્રભુતા રંગ, અંતર શક્તિ વિકાસી । 'દેવચંદ્ર'ને આનંદ, અક્ષય ભોગ વિકાસી ॥૧૫॥

અર્થ : ઇસ પ્રકાર અરનાથ પ્રભુ કી પૂર્ણ પ્રભુતા મેં તન્મય બનને સે સાધક કી આન્તરિક આત્મિક-શક્તિયોં કા વિકાસ હોતા હૈ ઔર પૂર્ણ પ્રભુતા કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ । તવ દેવોં મેં ચંદ્ર સમાન ઉજ્જ્વલ બનકર આત્મા પરમાનંદ કે અક્ષય ભોગ કા વિલાસી બનતા હૈ ।

અર્થ : આ પ્રમાણે શ્રી અરનાથ પ્રભુની પૂર્ણ પ્રભુતામાં તન્મય બનવાથી સાધકની આંતરિક આત્મિક-શક્તિઓનો વિકાસ થાય છે અને પૂર્ણ પ્રભુતાની પ્રાપ્તિ થાય છે, ત્યારે દેવોમાં ચંદ્ર સમાન ઉજ્જ્વલ બની આત્મા પરમાનંદના અક્ષય ભોગનો વિલાસી બને છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : માટે શ્રી અરનાથ પ્રભુ અઢારમા પરમેશ્વર, જેણે તત્ત્વરૂપિ થઈને તત્ત્વાભિલાષિ, તત્ત્વસાધક, તત્ત્વજ્ઞાની થઈને તત્ત્વ પ્રગટ કર્યું. તે પ્રભુની પ્રભુતા, શુદ્ધજ્ઞાયકતા, શુદ્ધરમણતા, શુદ્ધાનુભવતા, અપૌદ્ગલિકતા, અસંગતા, અયોગિતા, સકલ પ્રદેશે નિરાવરણતા, પ્રાગૂભાવી શુદ્ધસત્તા ભોગ્યતા તેહને રંગે જે રંગાણા છે, તે સાધક સમ્યગ્દૃષ્ટિ, દેશવિરતિ, સર્વવિરતિની અંતરંગ શક્તિ-તત્ત્વ પ્રાગૂભાવ કરવાની સાધક કારકતા-સાધક કર્તાપણું-પરમ સંવરપૂર્વક પરમ સકામનિર્જરારૂપ શક્તિ વિકસ્વર થવે-પ્રગટ થવે.

તે શક્તિથી સર્વ કર્મ વિરામ થવે સર્વ આત્મિક-ધર્મને પ્રગટવે કરી પરમાત્મા-દેવમાંહે ચંદ્રમા સમાન શ્રી નિષ્પત્ત પરમેશ્વર, તેહનો જે આનંદ અવ્યાબાધ-શિવ-અચલ-અરૂપ-અવિનાશી, તેહનું જે અક્ષય સ્વરૂપ, તેહનો ભોગ કેતાં અનુભવ, તેનો વિલાસી-વિલાસનો કરણકાર આત્મા થાય. એટલે, સ્વ સંપદા-તત્ત્વતા-આત્મશુદ્ધપરિણતિ તેહને સદા સાદિ-અનંતો કાલ ભોગવે. અથવા દેવચંદ્ર જે સ્તુતિકર્તા તે અક્ષય આનંદના ભોગનો વિલાસી થાય.

માટે, સ્વરૂપ-સિદ્ધ, અરૂપી, ચિદ્રૂપ, શ્રી પરમેશ્વર તેહને સેવો-ધ્યાવો-નમો-ગાવો. તેહના ગુણ સંભારો. એહી જ મોક્ષ-સાધનાનું પુષ્ટ-નિમિત્ત છે. એ નિમિત્તે ઉપાદાન કારણરૂપ થઈને અસાધારણ-કારણતાએ ચડતો મનુષ્ય-ગત્યાદિ અપેક્ષા-કારણપણે કરી તત્ત્વાનંદરૂપ કાર્યને કરશે. તે માટે ઉપાદાનાદિક ત્રણે કારણની કારણતા નિમિત્તને અવલંબે પ્રગટે તેથી નિર્દોષપણે-આશંસાદિદોષ વર્જિતે શુદ્ધ-નિમિત્તને સેવો.

તે સેવનથી કર્તાપણું સમરે અને કર્તાપણું સમરેથી સ્વ-કાર્ય કરે માટે શ્રી અરનાથજીની ભક્તિ તે પરમાધાર છે.

॥ ઇતિ પદ્મદશગાથાર્થ : ॥ ૧૫ ॥

॥ ઇતિ અષ્ટાદશ શ્રી અરજિન સ્તવનં સમાપ્તમ્ ॥૧૬॥

અઢારમા સ્તવનનો સાર...

આ સ્તવનમાં ચાર કારણોની વ્યાખ્યા બતાવીને મોક્ષરૂપ કાર્યમાં ચારે કારણોમાંથી નિમિત્ત-કારણની અધિક મહત્તા બતાવી છે.

મોક્ષના પુષ્ટ-નિમિત્ત અરિહંત પરમાત્મા છે. તેમનાં દર્શનાદિના આલંબનથી ભવ્ય આત્મા પોતાના શુદ્ધ સ્વભાવ(સ્વરૂપ)ને ઓળખી, તેને પ્રાપ્ત કરવા તીવ્ર ઝંખના સેવે છે અર્થાત્ મોક્ષરૂપ કાર્યને સિદ્ધ કરવાની રૂચિ ઉત્પન્ન થાય છે અને જ્યારે જીવ પ્રભુ-ભક્તિ, શાસ્ત્રાધ્યયન અને સંયમ વગેરેની સાધનામાં ઉજમાલ બને છે ત્યારે એ જીવ અંશતઃ મોક્ષરૂપ કાર્યનો કર્તા બને છે.

આ પ્રમાણે નિમિત્તના યોગે ઉપાદાન-આત્માની મૂળ જ્ઞાનાદિ શક્તિઓ સિદ્ધતારૂપ કાર્ય સાધવામાં તત્પર બને છે. પછી તે આત્મા અનુક્રમે મન-વચન-કાયાની શુદ્ધિપૂર્વક યથાવિધિ અનુષ્ઠાનોના પાલનથી, દેવ-ગુરુની ભક્તિથી, સમ્યગ્-જ્ઞાનના અભ્યાસથી, ચારિત્ર-પાલનથી, ધર્મ-ધ્યાનથી અને શુક્લ-ધ્યાન વગેરેના આલંબનથી અનુક્રમે પોતાનાં પૂર્ણ સ્વરૂપને પ્રગટ કરે છે. ચતુર્થ ગુણસ્થાનકથી એટલે કે સમ્યગ્-દર્શન ગુણની પ્રાપ્તિ થાય ત્યારથી યાવત્ ચતુર્દશ ગુણસ્થાનક(અયોગી અવસ્થા) સુધી ઉત્તરોત્તર આત્મ-શુદ્ધિની વૃદ્ધિ થતી જાય છે. પૂર્વ- અવસ્થાની વિશુદ્ધિ, ઉત્તર-અવસ્થાની પ્રાપ્તિમાં કારણભૂત છે અને તે આત્માથી અભિન્ન છે માટે તેને અસાધારણ-કારણ કહે છે.

આ રીતે વિચારતાં સ્પષ્ટ સમજી શકાય છે કે, નિમિત્ત-કારણના યોગથી જ ઉપાદાન અને અસાધારણ કારણની પ્રવૃત્તિ થાય છે અને અપેક્ષા-કારણરૂપ મનુષ્ય-ગતિ આદિની સફળતા થાય છે માટે નિમિત્ત-કારણની સર્વ કારણોમાં પ્રધાનતા છે.

અરિહંત પરમાત્મા જેવા સમર્થ સ્વામીનું ભાવપૂર્વક શરણ સ્વીકારવાથી મોહનો કે સંસારનો ભય નિર્મૂલ થઈ જાય છે. જિન-શાસનને પામી જીવ નિશ્ચિંત-નિર્ભય બની જાય છે.

હે ભવ્યાત્માઓ ! તમારે પણ જો ભવ-ભ્રમણના ભયથી મુક્ત બની સહજ, અનંત, અક્ષય, અવ્યાબાધ, શાશ્વત સુખનો અનુભવ કરવો હોય તો શ્રી અરિહંત પરમાત્માનું ભાવપૂર્વક શરણ સ્વીકારી, તેમની સેવા-ભક્તિ અને આજ્ઞા-પાલનમાં તત્પર બનો અને ભાવોલ્લાસપૂર્વક તેમની પરમ પ્રભુતામાં ધ્યાન દ્વારા તન્મય બની આંતરિક(આત્મિક) સહજ શક્તિઓનો વિકાસ સાધો. જેથી અલ્પકાલમાં જ સહજ આત્માનંદના અનુભવમાં મગ્ન થઈ અનુક્રમે સિદ્ધિના શાશ્વત સુખના ભોક્તા બનશો.

આ પ્રમાણે શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતની ભક્તિ એ જ મુમુક્ષુને પરમ આધાર છે. ત્રાણ છે. શરણ છે.

અટારહવેં સ્તવન કા સાર...

इस स्तवन में चार कारणों की व्याख्या बताकर मोक्षरूप कार्य में इन चारों कारणों में से निमित्त-कारण की अधिक महत्ता बताई गई है ।

મોક્ષ કે પુષ્ટ-નિમિત્ત અરિહંત પરમાત્મા હૈં । ઉનકે દર્શનાદિ આલમ્બન સે મહ્ય આત્મા અપને શુદ્ધ સ્વભાવ (સ્વરૂપ) કો પહચાનકર ઉસે પ્રાપ્ત કરને કી તીવ્ર અભિલાષા કરતા હૈ અર્થાત્ મોક્ષરૂપ કાર્ય કો સિદ્ધ કરને કી રુચિ ઉત્પન્ન હોતી હૈ ઓર જવ જીવ પ્રભુભક્તિ, શાસ્ત્રાધ્યયન ઓર સંયમ આદિ કી સાધના મેં ઉદ્યત વનતા હૈ તવ વહ અંશતઃ મોક્ષરૂપ કાર્ય કા કર્તા વનતા હૈ ।

इस प्रकार निमित्त के योग से उपादान-आत्मा की मूल ज्ञानादि शक्तियां सिद्धतारूप कार्य को साधने में तत्पर बनती हैं। तदनन्तर वह आत्मा अनुक्रम से मन, वचन, काया की शुद्धिपूर्वक यथाविधि अनुष्ठानों के पालन से, देव-गुरु की भक्ति से, सम्यग्ज्ञान के अभ्यास से, चारित्र्यपालन से, धर्मध्यान से और शुक्लध्यान आदि के आलम्बन से क्रमशः अपने पूर्ण शुद्ध स्वरूप को प्रकट करता है ।

ચતુર્થ ગુણસ્થાન સે અર્થાત્ સમ્યદર્શન ગુણ કી પ્રાપ્તિ હો જાને સે લગાતર ચતુર્દશ ગુણસ્થાનક (અયોગી-અવસ્થા) તક ઉત્તરોત્તર આત્મશુદ્ધિ કી વૃદ્ધિ હોતી જાતી હૈ । પૂર્વ- અવસ્થા કી વિશુદ્ધિ ઉત્તર-અવસ્થા કી પ્રાપ્તિ મેં કારણભૂત હૈ ઓર વહ આત્મા સે અભિન્ન હૈ અતઃ ઉસે અસાધારણ કારણ-કહતે હૈં ।

इन प्रकार विचार करने से स्पष्ट समझा जा सकता है कि निमित्त-कारण के योग से ही उपादान और असाधारण कारण की प्रवृत्ति होती है और अपेक्षा-कारण रूप मनुष्य-गति आदि की सफलता होती है । इसीलिए निमित्त कारण की सर्वकारणों में प्रधानता है । अरिहन्त परमात्मा जैसे समर्थ स्वामी का भावपूर्वक शरण स्वीकार करने से मोह या संसार का भय निर्मूल हो जाता है । जिन-शासन को पाकर जीव निश्चिन्त और निर्भय बन जाता है ।

हे भव्यात्माओं ! आपको भी यदि भवभ्रमण के भय से मुक्त बनकर सहज, अनन्त, अक्षय, अव्याबाध, शाश्वत-सुख का अनुभव करना हो तो श्री अरिहन्त परमात्मा का भावपूर्वक शरण स्वीकारकर उनकी सेवाभक्ति और आज्ञापालन में तत्पर बनना चाहिए और भावोल्लासपूर्वक उनकी परम प्रभुता के ध्यान द्वारा तन्मय बनकर आत्मिक सहज शक्तियों का विकास करना चाहिए । जिससे अल्पकाल में ही सहज आत्मानन्द के अनुभव में मग्न होकर क्रमशः सिद्धि के शाश्वतसुख के भोक्ता बन सकेंगे ।

इस प्रकार श्री जिनेश्वर भगवन्त की भक्ति ही मुमुक्षु के लिए परम आधार है, त्राण है और शरण है ।

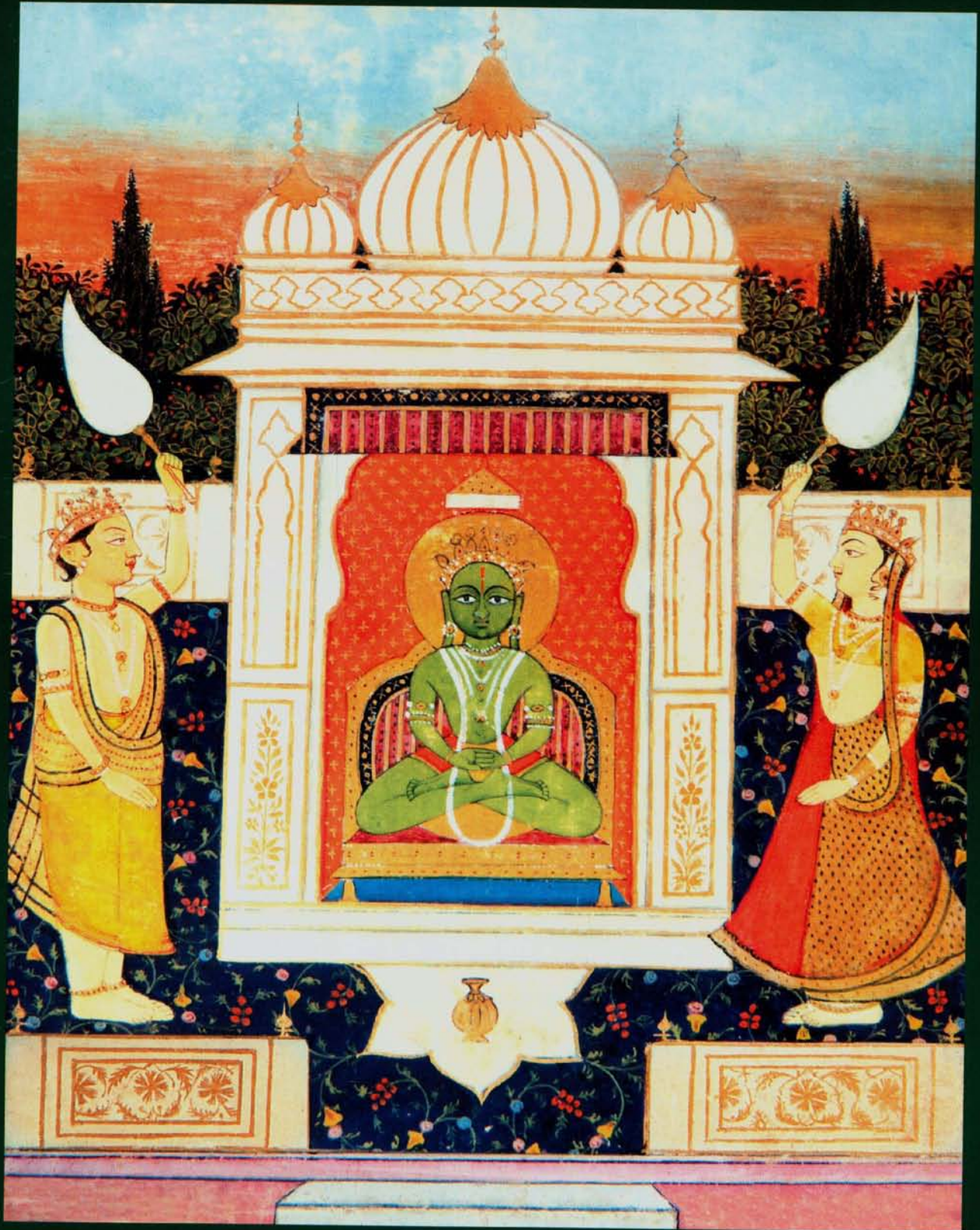
સ્તવનમાં આપેલા ચિત્રોનું વિવરણ

૧૮(૧) શ્રી અરનાથ ભગવાન

૧૮(૨) શ્રી ઋષિમંડળ યંત્ર - પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપને પ્રગટ કરવા માટે આ યંત્ર પુષ્ટનિમિત્ત રૂપ છે.

આઠ મહિના સુધી જે ઋષિમંડળનો જાપ કરે તેને સ્વપ્નમાં અરિહંત પ્રભુની મૂર્તિના દર્શન થાય છે ને તેના પ્રભાવે ૭-૮ ભવમાં તે મોક્ષે જાય છે.

अथ एकोनविंशति श्री मल्लिनाथजिन स्तवनम्

॥ देखी कामिनी दोयके, कामे व्यापियो रे - ए देशी ॥

मल्लिनाथ जगनाथ,
चरण युग ध्याइये रे ॥ चरण ॥
शुद्धात्म प्राग्भाव,
परम पद पाइये रे ॥ परम ॥
साधक कारक षट्क,
करे गुण साधना रे ॥ करे ॥
तेहिज शुद्ध स्वरूप,
थाय निराबाधना रे ॥ थाय ॥ १ ॥

અર્થ : જગત્ કે નાથ શ્રી મલ્લિનાથ પરમાત્મા કે પાદ-પદ્મ કા ધ્યાન કરને સે શુદ્ધ પરમાત્મ પદ કા પ્રાદુર્ભાવ હોતા હૈ । ક્યોંકિ શ્રી અરિહંત પ્રભુ કી સેવા સે સાધક કે છઠોં કારક જ્ઞાનાદિ ગુણોં કી સાધના કરતે હૈં ઓર આત્મા કા પૂર્ણ શુદ્ધ સ્વરૂપ પ્રકટ હોને પર વે હી ષટ્કારક નિરાબાધરૂપ મેં પરિણત હોતે હૈં ।

અર્થ : જગતના નાથ શ્રી મલ્લિનાથ પરમાત્માના પાદ-પદ્મનું ધ્યાન કરવાથી શુદ્ધ પરમાત્મ-પદનો પ્રાદુર્ભાવ થાય છે. કારણ કે શ્રી અરિહંત પ્રભુની સેવાથી સાધકના છ-એ કારક જ્ઞાનાદિ ગુણોની સાધના કરે છે અને આત્માનું પૂર્ણ શુદ્ધ સ્વરૂપ પ્રગટતાં, તે જ ષટ્કારક નિરાબાધપણે પરિણમે છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : હવે ઓગણીશમા શ્રી મલ્લિનાથ જગનાથ મહાશરણ પરમેશ્વરની સ્તવના કરે છે. તિહાં કારક-શક્તિ પલટવાથી સિદ્ધતા નિપજે છે. તે પલટવાનો ઉપાય શ્રી અરિહંતની સેવના છે તે રૂપ સ્તુતિ કરે છે.

શ્રી મલ્લિનાથ પરમેશ્વર પરમ જ્ઞાની તે જગ કેતાં લોકના નાથ, મોહનો ભય એટલે અંતરંગ ભાવ-રિપુથી છોડાવવાના પરમ કારણ છે. તેહનાં ચરણ-યુગ કેતાં પદ-કમલનું જોડું, તેહને ધ્યાયીયેં-વારંવાર સંભારિયેં. એહવા પ્રભુને ધ્યાવવાથી ધ્યાતાને શું નીપજે ?

તે કહે છે, શુદ્ધ જે આત્માનો પરમાત્મભાવ અનંત-ગુણ નિર્મલતારૂપ, તેહનો જે પ્રાગ્ભાવ કેતાં પ્રગટપણું-નિર્મલશુદ્ધતારૂપ પરમપદ-નિર્મલપદ, તે પામીયેં એટલે પોતાની આત્મતા નિર્મલપણું ભજે.

તે આત્મ-સિદ્ધરૂપ કાર્ય કરવાને છ કારક છે. તિહાં સર્વ કાર્યમાં કારક-પ્રવૃત્તિની કારણતા છે, કારક-ચક્ર વિના કાર્યની નિષ્પત્તિ નથી.

જેમ, (૧) કુંભકાર તે કર્તા. (૨) ઘટ તે કાર્ય. (૩) મૃત્તિડચક્રાદિક કારણ. (૪) માટીના પિંડને નવા નવા પર્યાયની પ્રાપ્તિ તે સંપ્રદાન. (૫) પિંડ-સ્થાસાદિ પર્યાયનો વ્યય તે અપાદાન. (૬) ઘટાદિ-પર્યાયનું આધારપણું તે આધાર. એમ ઘટરૂપ કાર્યમાં ષટ્કારક છે.

તેમજ આત્માને અનાદિ કાલનાં એ છ કારક બાધકરૂપે પરિણામ્યાં છે. તે દેખાડે છે :

(૧) આત્મા પર-વિભાવ રાગાદિ-જ્ઞાનાવરણાદિ દ્રવ્ય-કર્મનો ‘કર્તા’ થયો છે.

(૨) ભાવકર્મ-દ્રવ્યકર્મને જે આત્મા કરે તે ‘કાર્ય’ નામા બીજું કારક.

(૩) અશુદ્ધ વિભાવ-પરિણતિરૂપ ‘ભાવાશ્રવ’ અને પ્રાણાતિપાતાદિ ‘દ્રવ્યાશ્રવ’ એ બે કારણથી કર્મ બંધાયે માટે એ ‘કારણ’ નામા ત્રીજું કારક.

(૪) અશુદ્ધતાનો તથા દ્રવ્ય-કર્મનો લાભ તે ‘સંપ્રદાન’ નામા ચોથું કારક.

(૫) સ્વરૂપ-રોધ, ક્ષયોપશમની હાનિ તથા પરાનુયયાયિતા તે ‘અપાદાન’.

(૬) અનંતી અશુદ્ધ વિભાવતા તથા જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મને રાખવારૂપ જે શક્તિ તે ‘આધાર’ નામા છઠું કારક જાણવું.

એ રીતે એ છ કારકનું ચક્ર અનાદિનું અશુદ્ધપણે-બાધકતાપણે આત્માને પરિણામી રહ્યું છે.

તે જેવારેં સાધક આત્મા પોતાનો સ્વ-ધર્મ નીપજાવવાપણે પરિણામાવે, તેવારેં એ છ-એ કારક સાધકપણે પ્રવૃત્ત્યા ગુણની-આત્મધર્મની સાધના કરે. એ રીતે એ છ કારક સાધકપણે પરિણામ્યા કાર્ય નીપજે, શુદ્ધ સ્વરૂપ થાય.

એ સ્વરૂપ-પરિણામિક્તારૂપ સ્વકાર્ય-કારણપણું કોને પરિણમે ?

તે કહે છે, જે નિરાબાધ શ્રી સિદ્ધ ભગવંત, તેહને છ-કારક તે શુદ્ધપણે પ્રવર્તે છે એટલે બાધક જીવોના બાધકપણે પરિણમે છે તથા સમકેત-ગુણઠાણાથી માંડીને અયોગી-ગુણઠાણાપર્યંત સાધકપણે પરિણમે છે તથા સિદ્ધ ભગવંતના શુદ્ધ સ્વરૂપરૂપે પરિણમે છે. કારક તે આત્મા નામા જે કર્તારૂપ દ્રવ્ય, તેહની એ પરિણતિ છે.

उक्तं च विशेषावश्यके कारणव्याख्यानावसरे- ।। गाथा ।।

“...छविह कत्ता य, करण कम्मं च ।

तत्तो य संपयाणापयाण तह संनिहाणे य ।।” इति गाथायां ।। १ ।। (वि.भा.गा.२०९९)

અર્થ : (કારણ) છ પ્રકારે છે-કર્તા, કરણ, કર્મ અને ત્યારપછી સંપ્રદાન, અપાદાન તથા સંનિધાન(આધાર).

तथा च कारणं षोढा, यथा -

“कारणमहवा छद्धा, तत्त्व, सतंतो त्ति कारणं कत्ता ।

कज्जपसाहगतमं, करणम्मि उ पिंडदंडाई ।। १ ।।” (वि.भा.गा.२११२)

અર્થ : તથા કારણ છ છે, જેમ કે-

અથવા કારણ છ પ્રકારે છે. તેમાં જે સ્વતંત્ર છે તે કર્તા નામનું કારણ છે અને કરણ(રૂપ કારણ)માં તો શ્રેષ્ઠ સાધક એવા પિંડ-દંડાદિ છે.

“कम्मं किरियाकारणं... ।।” (वि.भा.गा.२११३)

અર્થ : (કર્તા વડે) જે કરાય, તે કર્મ (નામનું) કારણ છે. ઈત્યાદિ ગાથાથી જાણવું.

“होई पसत्वं मोक्खस्स कारणं... ।।

इह, यन्मोक्षस्य कारणं हेतुस्तत् प्रशस्तभावकारणं उच्यते ।।” इति वचनात् ।। (वि.भा.गा.२१२१)

અર્થ : અહિં મોક્ષનું જે કારણ અર્થાત્ હેતુ છે, તે પ્રશસ્ત ભાવ-કારણ કહેવાય છે. માટે સાધકપણે કારક પરિણામ્યા તો ‘સિદ્ધતા’ કાર્યને કરે નિરાબાધ જે સિદ્ધ નિરાવરણ અવ્યાબાધ સુખ, તેમાં તેહનો કર્તાદિક શુદ્ધ પારિણામિક-ભાવ શુદ્ધપણે થાય. સ્વ-સ્વરૂપ કર્તૃત્વપણે પરિણમે.

।। इति प्रथमगाथार्यः ।। १ ।।

॥ तदाद्युयचिंद्रः चामर बत्रयो घाशंणः दरपण शंषवक्रः
धनुषः दृष्टलः मवकुंरमः पद्मकलमः श्रीबलषमगः।
जवः निशांणः मोर आंकुशः ॥ ३॥ तोरणकमल
वक्र धजाः कमलपुष्पः लः चक्रशायः
महाजुगमः शायः नंदाव
रुः

કર્તા આત્મ દ્રવ્ય,
 કાર્ય નિજ સિદ્ધતા રે ॥ કાર્ય ॥
 ઉપાદાન પરિણામ,
 પ્રયુક્ત તે કારણતા રે ॥ પ્રયુક્ત ॥
 આત્મ સંપદ દાન,
 તેહ સંપ્રદાનતા રે ॥ તેહ ॥
 દાતા પાત્ર તે દેય,
 ત્રિભાવ અભેદતા રે ॥ ત્રિભાવ ॥ ૨ ॥

અર્થ : (૧) કર્તા : આત્મદ્રવ્ય આત્મશુદ્ધિરૂપ કાર્ય મેં પ્રવૃત્ત હુઆ । यह प्रथम कर्ता कारक है ।

(૨) કાર્ય : સ્વસિદ્ધતા (જ્ઞાનાદિ સર્વ ગુણોંની પૂર્ણતારૂપ) કાર્ય - यह दूसरा कार्य (कर्म) कारक है ।

(૩) કારણ : ઉપાદાનપરિણામ, તત્ત્વરૂચિ, તત્ત્વજ્ઞાન, તત્ત્વપરિણતિ-તત્ત્વરમણતા, ये उपादान-कारण हैं और अरिहन्तादि निमित्त कारण हैं, इनका प्रयोग करना यह तीसरा कारण कारक है ।

(૪) સંપ્રદાન : આત્મસમ્પત્તિ કા દાન અર્થાત્ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર કા દાન આત્મા સ્વયં અપને ઉત્તરોત્તર ગુણ કો પ્રકટ કરને કે લિપ કરે, यह चौथा सम्प्रदान कारक है । यहाँ दाता आत्मा है, पात्र भी आत्मा है और देय आत्मगुण है । इस प्रकार तीनों की अभेदता है ।

અર્થ : (૧) કર્તા : આત્મ-દ્રવ્ય એ આત્મ-શુદ્ધિરૂપ કાર્યમાં પ્રવૃત્ત થયો એ પહેલો કર્તાકારક છે.

(૨) કાર્ય : સ્વ સિદ્ધતા જ્ઞાનાદિ સર્વ ગુણોની પૂર્ણતારૂપ કાર્ય એ બીજો કાર્યકારક છે.

(૩) કરણ : ઉપાદાન-પરિણામ, તત્ત્વ-રૂચિ, તત્ત્વ-જ્ઞાન, તત્ત્વ-પરિણતિ, તત્ત્વ-રમણતા એ ઉપાદાન-કારણ છે અને અરિહંતાદિ નિમિત્ત-કારણ છે, તેનો પ્રયોગ કરવો એ ત્રીજો કરણ કારક છે.

(૪) સંપ્રદાન : આત્મ-સંપત્તિનું દાન અર્થાત્ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રનું દાન આત્મા પોતે પોતાના ઉત્તરોત્તર ગુણને પ્રગટાવવા કરે તે ચોથો સંપ્રદાન કારક છે. અહીં દાતા આત્મા છે, પાત્ર પણ આત્મા છે અને દેય આત્મગુણો છે, એમ ત્રણોની અભેદતા છે.

સ્વો. ભાલાવબોધ : (૧) પહેલું કર્તા નામા કારક કહે છે. તિહાં કર્તા આત્મા-દ્રવ્ય તે આત્મ-શુદ્ધતા નિપજાવવારૂપ કાર્યે પ્રવર્તન પામ્યું પોતાનું કર્તા છે. (૨) જે આત્માનું પોતાની સિદ્ધતા-સર્વ ગુણ પૂર્ણતા-સર્વ સ્વભાવ સ્વરૂપાસ્થાનતા, તે કાર્ય નામા બીજું કારક જાણવું. તે કાર્ય, પરિણતિ-ચક્રને પ્રવર્તવારૂપ ક્રિયાયે નીપજે તે ક્રિયાનું પ્રવર્તાવું તે કાર્ય. તે કાર્યને કારકતા નીપજાવવા કાલે જ છે (પણ) નીપના પછી કાર્યમાં કારકતા નથી.

उक्तं च भाष्ये -

“तस्माद्बुद्ध्यध्यावसितं कार्यमप्यात्मनः कारणमेष्टव्यं इति ॥” (वि.भा.गा.२.૧૧૩ ટીકા)

અર્થ : બુદ્ધિમાં નિશ્ચિત થયેલું કાર્ય પણ પોતાનું કારણ મનાય છે.

(૩) ઉપાદાન-પરિણામ આત્મા, સ્વ-ગુણની પરિણતિ સમ્યગ્ દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રરૂપ રત્નત્રયીની જે પરિણતિ, તત્ત્વનિર્ધાર-તત્ત્વરૂચિ-તત્ત્વજ્ઞાન-તત્ત્વરમણાદિકરૂપ સ્વ-ગુણ, અહિંસકતા બંધ-હેતુ અપરિણામનરૂપ, સ્વરૂપ યથાર્થ-ભાસનરૂપ, પરભાવ અગ્રહણરૂપ-પરભાવ અભોક્તારૂપ સ્વરૂપ-ગ્રહણ, સ્વરૂપ-ભોગી, પર-ભાવ અરક્ષણરૂપ, સ્વરૂપ-એકત્વરૂપ તત્ત્વારાધન, ચેતના સ્વરૂપ પ્રગટતાનુયાયી વીર્ય-તે (સર્વ) ઉપાદાન-કારણ. અને દ્રવ્ય-યોગ સમારવારૂપ અરિહંતાલંબનાદિ યથાર્થ આગમશ્રવણાદિ, તે નિમિત્ત-કારણ.

તેહનું પ્રયુજવું-આત્મકાર્ય કરવાપણે આત્માનો પ્રયોગ કરવો એ ઉત્કૃષ્ટ કારણ, માટે કરણ નામા ત્રીજું કારક જાણવું.

“साधकतमं कारणं करणम् ॥” इति वचनात् ॥

અર્થ : ઉત્કૃષ્ટ સાધક કારણ કરણ છે.

આત્મ-સિદ્ધિરૂપ કાર્યનું ઉત્કૃષ્ટ કારણ અને આત્મ-શક્તિ સ્વરૂપાનુયાયી તથા શુદ્ધ-દેવપ્રમુખ, તે કરણ નામા કારક કહિયે.

(૪) આત્માની સંપદા જે જ્ઞાનપર્યાય-દર્શનપર્યાય-ચારિત્રપર્યાય, તેહનું દાન આત્માને આત્મ-ગુણ પ્રગટ કરવારૂપ દેવું. તેહથી જે જે આત્મધર્મ નિપજતા જાય તે સંપ્રદાન કહિયે.

उक्तं च- ॥ गाथा ॥

“देओ स जस्स तं संपयाणमिह तं पि कारणं तस्स ।

होइ तदत्थित्तओ, न कीरइ तं विणा जं सो ॥” इति ॥ (वि.भा.गा.૨૭૭૬)

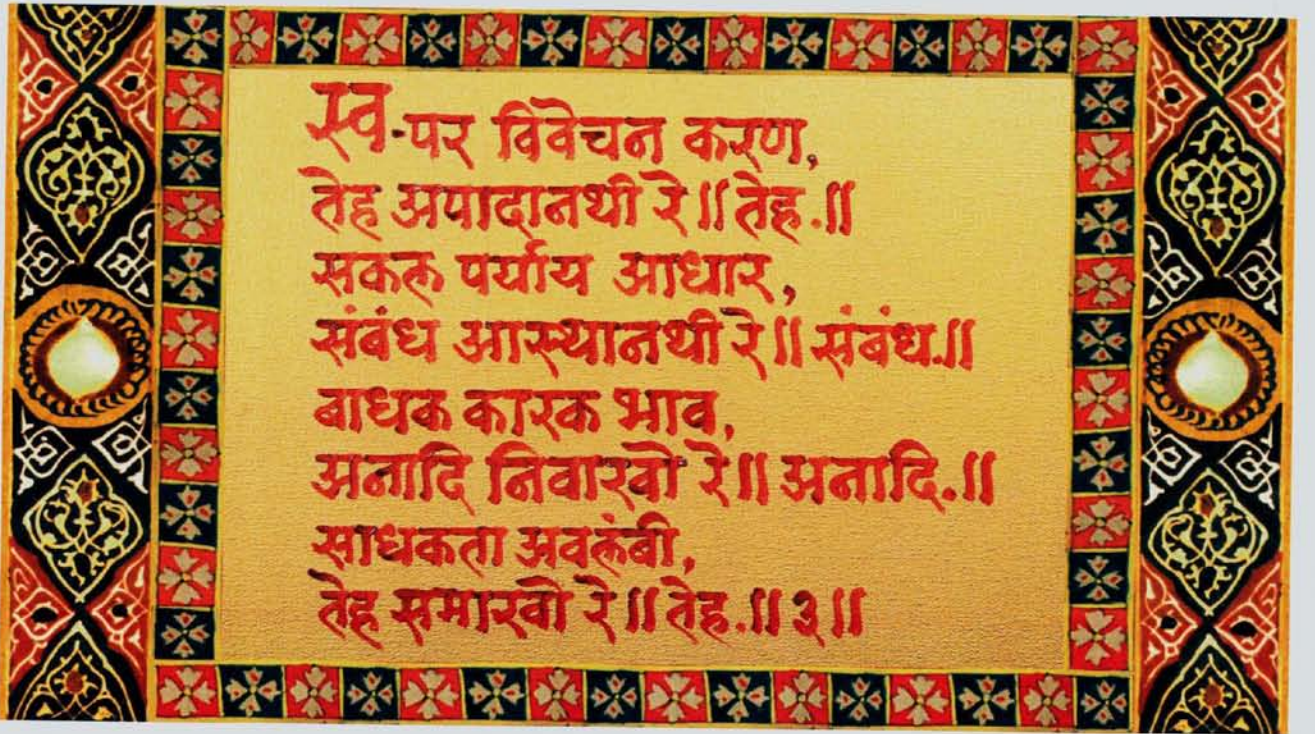
અર્થ : તે (કાર્ય) જેને દેવા યોગ્ય છે તે(ગ્રાહક) સંપ્રદાન (કહેવાય) છે. તે પણ અહિં તે(કાર્ય)નું કારણ બને છે. કેમ કે, તે(ગ્રાહક) તે(કાર્ય)નો અર્થી(ઈચ્છુક) છે. તે(ગ્રાહક) વગર તે(કાર્ય) કરી શકાતું નથી.

માટે, જે આત્માના અસ્તિ-ધર્મનું થવું તે સંપ્રદાનકારક જાણવું.

ઈહાં (૧) દાતા આત્મા તથા (૨) પાત્ર પણ આત્મા અને (૩) આત્માને દેય કેતાં દેવા યોગ્ય, તે પણ આત્મ-ધર્મ. એ ત્રણે ભાવની અભેદતા છે.

એટલે ગુણનું પ્રગટ કરવું તે દેય અને આત્મા દાતા તથા આત્મ-ગુણને પ્રગટ કરે તે દાતાપણું અને ગુણનું પાત્ર પણ આત્મા એટલે દાન દાતા અને, ગ્રાહક-એ ત્રણે અભેદ છે.

॥ इति द्वितीयगाथायः ॥ २ ॥

અર્થ : (૫) અપાદાન : સ્વ-પર કા વિવેક કરના । જૈસે, જ્ઞાનાદિ આત્મગુણ ‘સ્વ’ હૈ ઓર રાગદ્વેષાદિ ‘પર’ હૈ । એસા વિચારકર ઉનકા વિવેક કરના યહ પાંચવાં અપાદાન કારક હૈ ।

(૬) આધાર : સમગ્ર સ્વ-પર્યાય કા આધાર આત્મા હૈ । આત્મા કા સ્વપર્યાય કે સાથ સ્વ-સ્વામિત્વાદિ સમ્બન્ધ હૈ, ઉસકા આસ્થાન-આધાર ક્ષેત્ર આત્મા હૈ । યહ છટા આધાર કારક હૈ ।

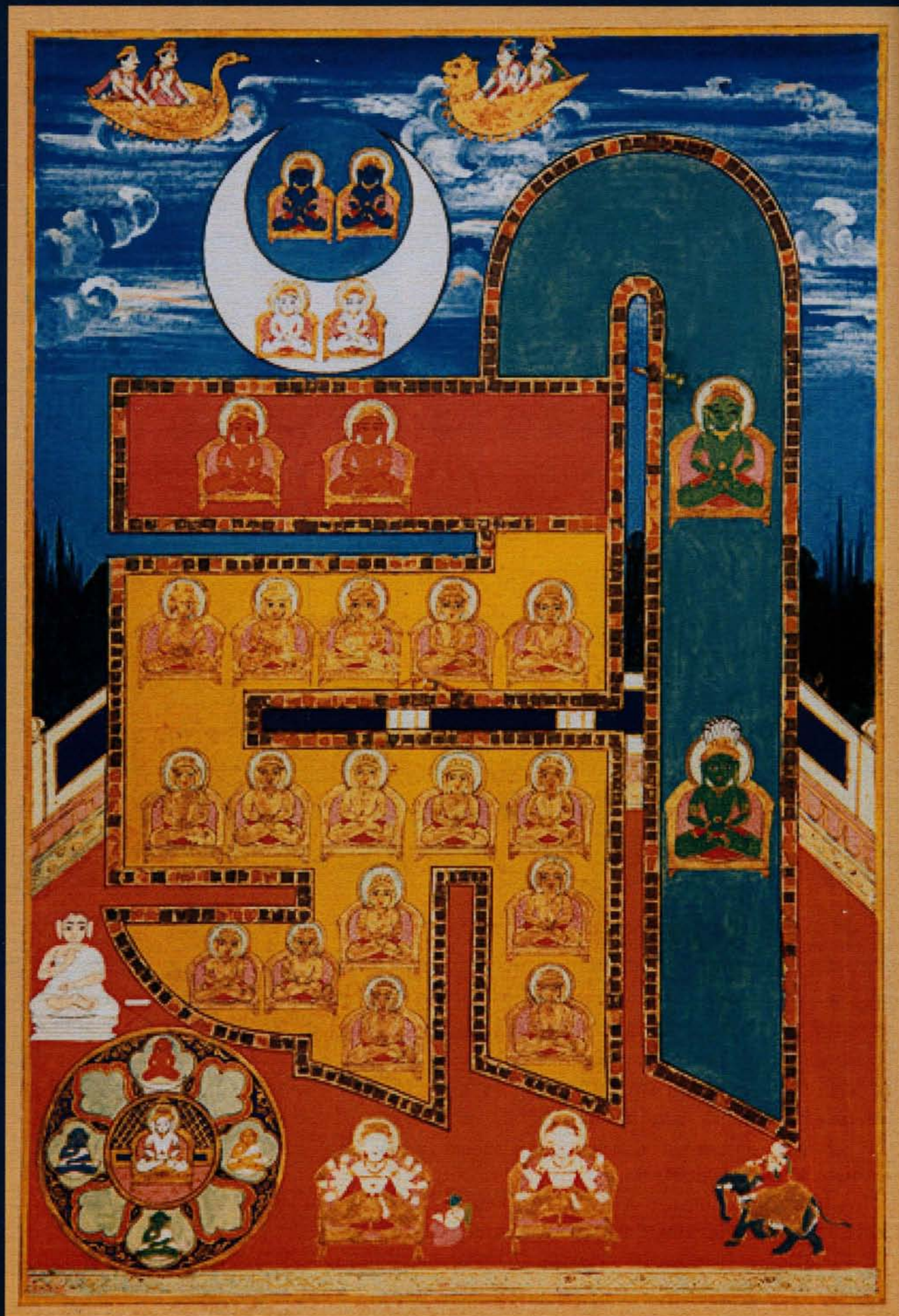
અનાદિ સે વાધકભાવ સે (મિથ્યાત્વ-અવિરતિ-કષાયાદિ મેં) પરિણત ષટ્કારક કે ચક્ર કો રોકકર સાધકતા કે આલમ્બન દ્વારા ‘સ્વરૂપ-અનુયાયી’ બનાના ચાહિયે । જિસસે સિદ્ધતા-મોક્ષરૂપ સ્વકાર્ય કી સિદ્ધિ હો ।

અર્થ : (૫) અપાદાન : એટલે સ્વ-પરનો વિવેક કરવો જેમ, જ્ઞાનાદિ આત્મ-ગુણો તે સ્વ છે અને રાગ-દ્વેષાદિ પર છે. એમ વિચારીને તેનો વિવેક કરવો, તે પાંચમો અપાદાનકારક છે.

(૬) આધાર : સમગ્ર સ્વ-પર્યાયનો આધાર આત્મા છે. આત્માનો સ્વ-પર્યાય સાથે સ્વ-સ્વામિત્વાદિ સંબંધ છે, તેનો આસ્થાન આધાર ક્ષેત્ર આત્મા છે, તે છઠો આધારકારક છે.

અનાદિથી વાધકભાવે (મિથ્યાત્વ-અવિરતિ-કષાયાદિમાં) પરિણમેલા ષટ્-કારકના ચક્રને ત્યાંથી અટકાવી દઈને સાધકતાના આલંબન વડે સ્વરૂપ-અનુયાયી બનાવવું જોઈએ, જેથી સિદ્ધતા મોક્ષરૂપ સ્વકાર્યની સિદ્ધિ થાય.

સ્વો. બાલાવબોધ : (૫) જે આત્માથી સમવાયે રહ્યા, તેહને સ્વધર્મ આત્મધર્મ કહિયે અને તેહથી વિપરીત જે મોહાદિક કર્મ-અશુદ્ધપ્રવૃત્તિ તે પર-ભાવ કહિયે.

તેહનું વિવેચન કરવું-ભિન્ન કરવું-અશુદ્ધતાનો ઉચ્છેદ કરવો-દોષનો ત્યાગ કરવો એટલે જે દોષ વિશ્લેષ કરવો અર્થાત્ અનાદિ સંસાર કર્તાપણું તથા ભોક્તાપણું, તે તજીને જે આત્મસ્વરૂપ-કર્તાપણું-ભોક્તાપણું તેહી જ પ્રગટ કરવું તે પાંચમું અપાઘાન કારક કહિયે.

(૬) સકલ કેતાં સમસ્ત સર્વ-પર્યાય, તેહનો આધાર તે આત્મા છે. આત્માને આત્મ-પર્યાયનો સ્વ-સ્થાન તેહનો સંબંધ છે, ગ્રાહ્ય-ગ્રાહક સંબંધ છે, આધારાધેય સંબંધ છે, એ સર્વનું આસ્થાન કેતાં તે કારણરૂપ ક્ષેત્ર-ઠેકાણો તે આત્મા છે. તે આસ્થાનતા માટે આત્મા આધાર છે. એ આધાર નામા છ કારક જાણવું.

એ છ કારક સાધકપણાનાં કહ્યાં. હવે, એ સાધકપણું કેમ પામે ?

એ છ કારક સાધકપણાનાં કહ્યાં. હવે, એ સાધકપણું કેમ પામ ?
તે કહે છે, બાધક જે પર-ભાવ તેહને અનુયાયી અશુદ્ધ-કર્તાદિ કારકપણું મિથ્યાત્વ-અસંયમ-કષાયરૂપ ભાવ-અશુદ્ધતારૂપ સામાન્ય-ચક્ર-
અશુદ્ધ સાધ્યાનુગત અશુદ્ધ કર્તાપણું, તેહને નિવારવું તે ચક્ર રોકીને સ્વરૂપાનુગત કરવું. તે માટે એ અનાદિની ભૂલ ટાલવી. જિહાં સુધી
કર્તા પરભાવ-કારક છે તિહાં સુધી કાંઈ સાધકતા નથી. જિહાં સુધી કર્તા અશુદ્ધ-કાર્યાનુયાયી સામાન્ય-ચક્ર છે તિહાં સુધી
શુદ્ધ-સાધકતાનો અંશ પણ ઉપન્યો નથી. સર્વ શભ-પ્રવર્તન તે બાલ-ચાપલ્ય છે. તે માટે કારક-ચક્ર

શ્રી પૂજ્યે કહ્યું છે જે, આત્મા તત્ત્વ-કર્તાપણે થયા વિના સર્વ શુભ-પ્રવર્તન તે બાલ-ચોપલ્ય છે. તે નાદ કરતો ને બાધકતાથી વારીને-સાધકતાને અવલંબીને, તે કારક-ચક્રને સમારવું-સ્વરૂપાનુયાયી કરવું અને પોતાના આત્માને એમ કહેવું જે-તં તો સંપર્શાનંદનો શુદ્ધ-વિલાસી છો અને તું જે પર-ભાવમાં રમી

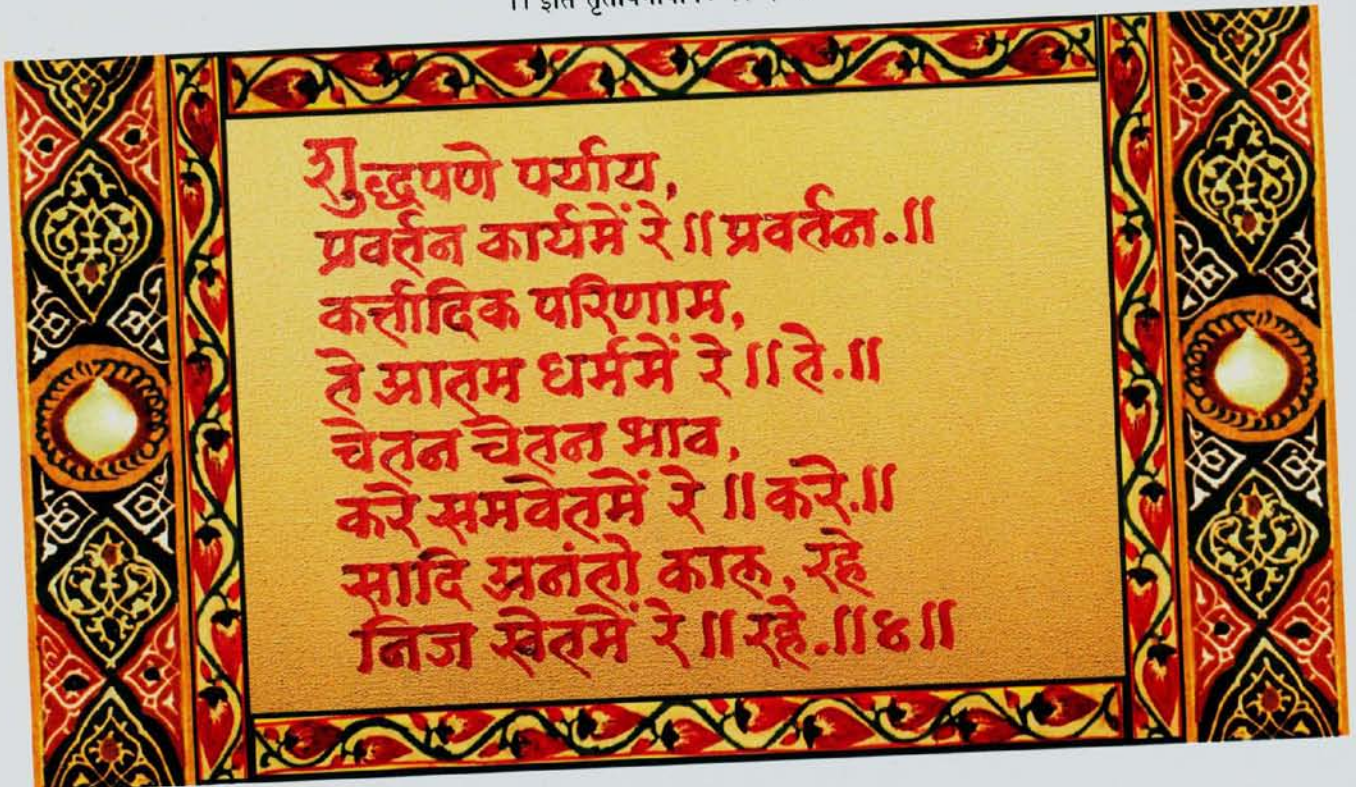
“હે ચેતન ! તું પર-ભાવનો કર્તા તથા ભોક્તા અને ગ્રાહક નથી, તું તો સંપૂર્ણાનંદનો શુદ્ધ-વિલાસી છો અને તું જે પર-ભાવમાં રમી રહ્યો છો તથા પર-ભાવનો ભોગી થઈ રહ્યો છો એ તુજને ઘટે નહીં. તારું કાર્ય તો અનંતગુણ-પારિણામિકરૂપ સ્વરૂપકર્તા-સ્વરૂપભોક્તાપણું છે !”

તે માટે હે ચૈતન્ય-હંસ ! હવે તું યથાર્થ જિન-વાણીરૂપ અમૃત-પાન કરીને, અનાદિ વિભાવ-વિષ વારીને, પોતાનું તત્ત્વ સંભારી સ્વ-પર વિવેચનકારી થઈને, પોતાનો જે સહજાનંદ તેહને જ કર. એહી જ તાહરું કાર્ય છે.

તુ તેહનું ઉપાધાન-કારણ શક્તિમંત છો તેહનો લેવાવાવો છો. તું તાહરી ગુણ-સંપદા તાહરે પ્રદેશે પ્રગટ કરવારૂપ દાનનો સંપ્રદાની છે. માટે હે ચેતન ! એ અનાદિ અશુદ્ધ-પરિણામને તુંહી જ ત્યાગ કરીશ. અને તાહરી સત્તાનો આધાર પણ તુંહી જ છો, માટે તુંહી જ તાહરા તત્ત્વને કર-તાહરું તત્ત્વ તું નીપજાવીશ.

તત્ત્વને કર-તાહરું તત્ત્વ તું નીપજાવીશ.
 એમ પોતે પોતાના આત્માને કહિને સાધકપણું આદરવું, તે આદરતાં કારક સમરે, કારકને સમરવેથી અનુકર્મે આત્માનું સ્વ-કાર્ય નીપજે
 પછી એહી જ આત્મા સિદ્ધ થાય. માટે એહી જ સાધનનો માર્ગ છે. સાધન કીધે કાર્યની સિદ્ધિ થાય એ ક્રમ છે.

॥ इति तृतीयगाथार्थः ॥ ३ ॥

अर्थ : अब सिद्ध अवस्था में षट्कारक-प्रवृत्ति किस प्रकार है ? यह बताते हैं -

(१) कर्ता : शुद्ध ज्ञान-दर्शनादि पर्यायों को जानने-देखनेरूप कार्य का अथवा उत्पाद-व्ययरूप से परिणमन का कर्ता शुद्ध आत्मा है ।

(१) कर्ता : शुद्ध ज्ञान-दर्शनादि पर्यायों को जानने-देखनेरूप कार्य का अथवा उत्पाद-व्ययरूप से पाणिनिन को करता शुद्ध उत्पन्न है।
 (२) कार्य : शुद्ध ज्ञानादि पर्यायों को जानने-देखने के कार्य में प्रवर्तन होना यह कार्य कारक है। (३) करण : केवलज्ञानादि गुण करण कारक है।
 (४) उपकारक : उपकारक का अर्थ लाभ यह संप्रदान है। (५) अपादान : परभाव का त्याग अपादान कारक है।

(२) कार्य : शुद्ध ज्ञानादि पर्यायों को जानने-देखने के कार्य में प्रवर्तन होना यह कार्य कारक है । (३) करण : कवलज्ञानादि पुनः करण । (४) संप्रदान : आत्म-गुणों का परस्पर सहायरूप दान अथवा लाभ, यह संप्रदान है । (५) अपादान : परभाव का त्याग अपादान कारक है ।

(૬) આધાર : અનન્ત ગુણોં કા આશ્રય આત્મા હૈ, યહ આધાર હૈ ।

ઇસ પ્રકાર પૂર્ણ શુદ્ધ આત્મદશા મેં કર્તાદિ ષટ્કારક કા પરિણમન સ્વ-સ્વરૂપ મેં હી હોતા હૈ । આત્મા સમવાય સંબંધ સે અપને મેં રહે હુએ જ્ઞાનાદિ સ્વકાર્ય કા કર્તા હૈ ઓર ઇસીલિએ સિદ્ધ પરમાત્મા સાદિ-અનન્તકાલ તક અસંખ્યાત પ્રદેશરૂપ ક્ષેત્ર મેં હી રહતે હૈ ।

અર્થ : હવે સિદ્ધ અવસ્થામાં ષટ્-કારક પ્રવૃત્તિ કઈ રીતે છે? તે બતાવે છે -

(૧) શુદ્ધ જ્ઞાન-દર્શનાદિ પર્યાયોનું જાણવા-દેખવારૂપ કાર્યનો અથવા ઉત્પાદ-વ્યયરૂપે પરિણમનનો કર્તા શુદ્ધ આત્મા છે. (૨) શુદ્ધ જ્ઞાનાદિ પર્યાયોનું જાણવાદિ કાર્યમાં પ્રવર્તન થવું તે કાર્ય છે. (૩) કેવલજ્ઞાનાદિ ગુણો એ કરણ છે. (૪) આત્મ-ગુણોનું પરસ્પર સહાયરૂપ દાન અથવા લાભ તે સંપ્રદાન છે. (૫) પર-ભાવનો ત્યાગ એ અપાદાન છે. (૬) અનંત ગુણોનો આશ્રય આત્મા છે તે આધાર છે.

આ રીતે પૂર્ણ શુદ્ધ આત્મ-દશામાં કર્તાદિ ષટ્-કારકનું પરિણમન સ્વરૂપમાં જ થાય છે. આત્મા સમવાય-સંબંધથી આત્મામાં રહેલા જ્ઞાનાદિ સ્વકાર્યનો કર્તા છે અને એથી જ સિદ્ધ-પરમાત્મા સાદિ-અનંત કાળ સુધી અસંખ્યાત-પ્રદેશરૂપ ક્ષેત્રમાં જ રહે છે.

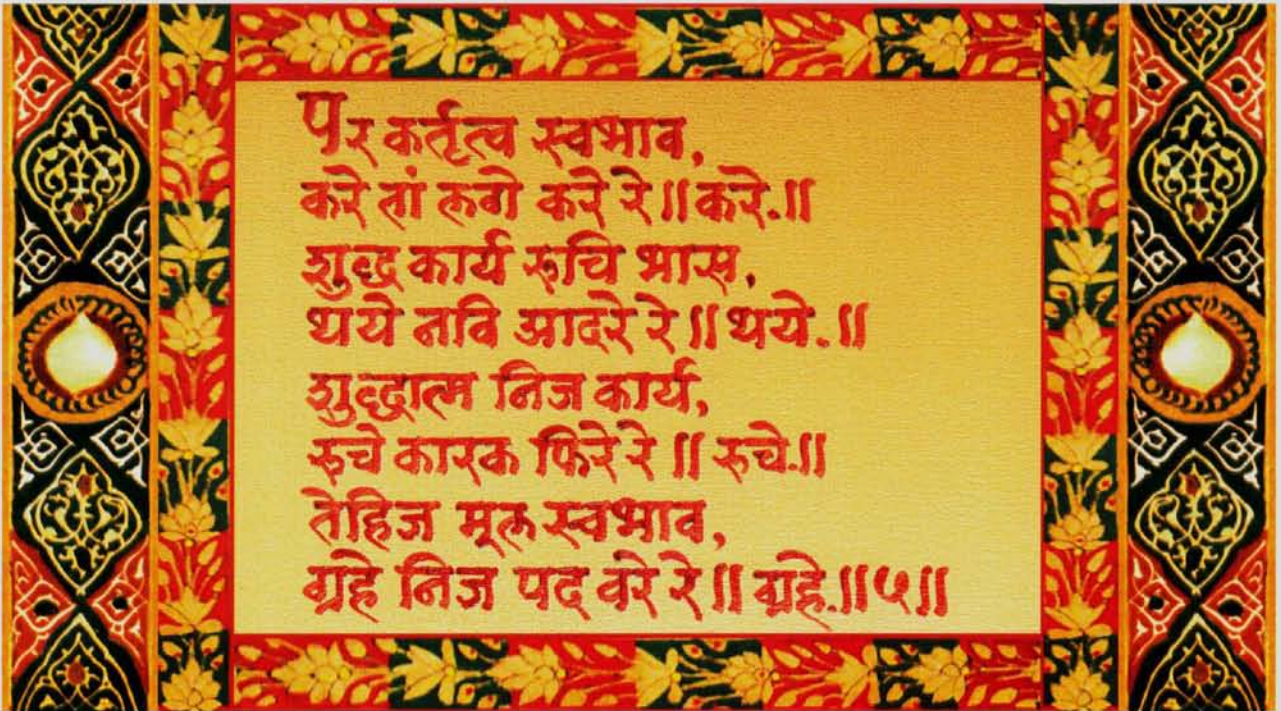
સ્વો. બાલાવબોધ : પહેલો, શુદ્ધપણે નિષ્પન્ન-આત્માના જ્ઞાનાદિક પર્યાયનું જાણવા-દેખવારૂપ કાર્યનું પ્રવર્તન (અથવા) ઉત્પાદ-વ્યયરૂપ પરિણમન તે કાર્યનો કર્તા આત્મા છે.

બીજું, આત્મ-ગુણનું પરિણમન તે કાર્ય. ત્રીજું, આત્મ-ગુણ જ્ઞાનાદિક તે કરણ. ચોથું, આત્મ-ગુણનો લાભ તે સંપ્રદાન. પાંચમું, પરભાવ-ત્યાગ પરિણાતિ તે અપાદાન. છઠ્ઠું, અનંત-ગુણનું રાખવું તે આધાર. એ છ કારકનું ચક્ર તે સિદ્ધાવસ્થાને વિષે સદા સ્વાધીનપણે ફરી રહ્યું છે.

તેહથી શુદ્ધ-નિષ્પન્નપણે જે સ્વ-પર્યાયનું પ્રવર્તન, તેહને કર્તાદિક છ કારક તેહનું જે પરિણમન તે આત્મ-ધર્મમાંહે જ છે એટલે સિદ્ધપણે જે કર્તાદિક છ કારક તે સ્વરૂપમધ્યે જ છે. ચેતન કેતાં આત્મા, તે પોતાનો ચેતન-ભાવ કેતાં આત્મ-ભાવ, સમવેતમેં કેતાં સમવાય-સંબંધમાં છે એટલે આત્મા આત્મ-ભાવનો કર્તા છે. એ સમવાયસંબંધે-મૂલપણે સાદિ-અનંતા કાલપર્યંત નિજ ખેતમે કેતાં પોતાના અસંખ્યાતા-પ્રદેશરૂપ ક્ષેત્ર મધ્યે આત્મ-ધર્મમાં નિષ્પન્ન-સિદ્ધતાપણે રહે.

સિદ્ધની આદિ છે પરંતુ અંત નથી, માટે સાદિ-અનંતો કાલ સ્વક્ષેત્ર-સ્વસ્વરૂપમાં આત્મા રહે.

॥ ઇતિ ચતુર્થગાથાર્થઃ ॥ ૪ ॥

અર્થ : યહ જીવ જબ તક પર (પુદ્ગલ) વસ્તુઓં કો અપની માનકર ઉનકા ભોગ કરતા હૈ તબ તક હી ઉસે પર કા કર્તૃત્વ (પરકર્તાપન) હોતા હૈ । પરન્તુ ઇસ જીવ કો જબ શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ પ્રકટ કરને કી રુચિ જાગ્રત હોતી હૈ, તબ વહ જીવ પર-કર્તૃત્વ કો સ્વીકાર નહીં કરતા અર્થાત્ મોક્ષરૂપી કાર્ય કો કરને કી અભિલાષા હોને પર, પર કા કર્તૃત્વ ઉસમેં નહીં રહતા ।

શુદ્ધાત્મસ્વરૂપ કી પ્રાપ્તિરૂપ કાર્ય કો કરને કી રુચિ હોને સે કારકચક્ર પરિવર્તિત હો જાતા હૈ ઓર સ્વ-કાર્ય કે અનુરૂપ વહ અપને મૂલ સ્વભાવ કો અર્થાત્ અપને અચલ, અખણ્ડ, અવિનાશી આત્મસ્વભાવ કો ગ્રહણ કરતા હૈ । જિસકે ફલસ્વરૂપ આત્મા અપને પરમાત્મ-પદ કો પ્રાપ્ત કરતા હૈ ।

અર્થ : આ જીવ જ્યાં સુધી પર(પુદ્ગલ) વસ્તુઓને પોતાની માની તેનો ભોગ કરે છે ત્યાં સુધી જ તેને પરનું કર્તૃત્વ પર-કર્તાપણું હોય છે. પરંતુ, આ જીવને જ્યારે શુદ્ધ આત્મ-સ્વરૂપ પ્રગટાવવાની રૂચિ જાગે છે ત્યારે તે જીવ પર-કર્તૃત્વને આદરતો નથી એટલે કે મોક્ષરૂપી કાર્ય કરવાની અભિલાષા થતાં પરનું કર્તાપણું જીવ કરતો નથી.

શુદ્ધાત્મ-સ્વરૂપની પ્રાપ્તિરૂપ કાર્ય કરવાની રૂચિ થવાથી કારક-ચક્ર ફરી જાય છે અને સ્વ-કાર્યને અનુરૂપ તે પોતાના મૂળ સ્વભાવને એટલે કે આ જીવ પોતાના અચળ, અખંડ, અવિનાશી આત્મ-સ્વભાવને ગ્રહણ કરે છે અને તેથી આત્મા નિજ-પોતાના પરમાત્મપદને વરે છે-પામે છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : પર કેતાં જે ભાવ-કર્મ, દ્રવ્ય-કર્મ, અને નો-કર્મ તેહને કર્તાપણાને સ્વભાવેં કરે તિહાં સીમ તેહને જ કરે એટલે એ પર-કર્તાપણું અનાદિ કાલથી કરે છે અને જિહાં સુધી પરનો રાગી-પરનો ભોગી, તિહાં સુધી પર-કર્તાપણું એ આત્મા કરેં.

પણ, જેવારેં શુદ્ધ નિરમલ નિરાવરણ સ્વ-ગુણ પ્રગટકરવારૂપ કાર્યની રૂચિ થાય, તેવારેં પર-કર્તાપણું આદરે નહીં. શુદ્ધ આત્મ-સ્વરૂપનું સ્યાદાદ રીતે પરમાનંદપણે ભાસન તથા રૂચિ તેહી જ કારક પલટાવવાનાં બીજ છે. તે માટે જે સમ્યક્દર્શન-સમ્યક્જ્ઞાન તે મોક્ષનું મૂલ છે.

શુદ્ધાત્મ-અનંતજ્ઞાન-દર્શન, અવ્યાબાધ-સુખમયી, અરૂપી, સહજાનંદરૂપ, આત્મધર્મ-સત્તાપ્રાગ્ભાવ, સકલપરભાવવ્યતિરેકી, અરાગી, અદ્વેષી, અસંગી, અયોગી, અલેષી, અકષાયી, અસહાયી એહવું શુદ્ધાનંદરૂપ સ્વ-કાર્ય. તેહની રૂચિ થયે થકે કારકચક્ર ફિરે.

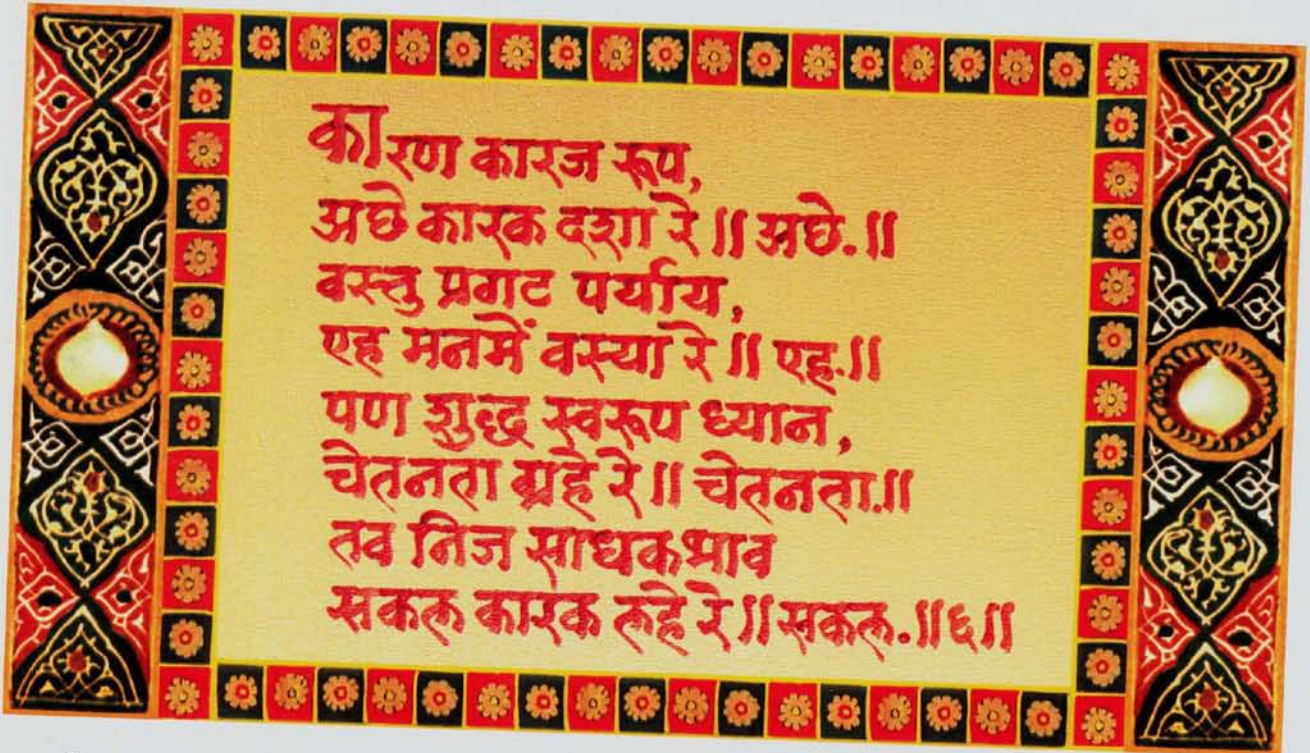
જિહાં સીમ પર-પૌદ્ગલિક સુખની રૂચિ છે, તિહાં સીમ પરનો કર્તા છે. તેહથી સર્વ કારકનું ચક્ર તે રૂપે જ પરિણમે છે. અને જે અવસરેં ભેદ-જ્ઞાન ધારાથી આત્મા પર-વિભંજન કરીને પોતાનું આત્મ-સ્વરૂપ એક ઉચ્છરંગ ધર્મ જાણ્યું, તેહને જ હિત માન્યું તેવારેં તે આત્મિક-ધર્મની જ રૂચિ ઉપજે. પછી જેહની જેહને રૂચિ ઉપજે તે તેહી જ કાર્ય કરે.

તેવારેં કર્તા-ધર્મ સ્વ-કાર્યને કરે, સર્વ કારક-ચક્ર સ્વ-કાર્યાશ્રિત થાય.

તેવારેં તેહી જ પોતાનો અચલ અખંડ અવિનાશી નિઃપ્રયાસી સ્વરૂપ-પરિણમનરૂપ જે મૂલ સ્વભાવ સ્વ-ધર્મ તેહને ગ્રહણ કરે.

કેમ ? જે છ એ કારક મૂલ-ધર્મને ગ્રહે છે. તેહથી નિજ કેતાં પોતાના પરમાત્મ-પૂર્ણબ્રહ્મ-પૂર્ણાનંદ પદને વરે-પામે. કૃતકૃત્ય, અક્રિય, અકંપ, અનંત, ચિચ્છક્તિ, અરૂપી, અવ્યાબાધ સુખી એહી જ આત્મા થાય.

॥ इति पञ्चमगाथावर्षः ॥ ५ ॥

અર્થ : પટ્કારક ક્યા હૈ ?

કર્તાદિ છહોં કારકોં કી અવસ્થા કા વિચાર કરને સે જ્ઞાત હોતા હૈ કિ કારક, કારણ ઓર કાર્યરૂપ હૈ । ક્યોંકિ, વે કાર્ય કો સિદ્ધ કરને કે સાધન હૈં ઓર વે વસ્તુ (આત્મા) કે પ્રકટ નિરાવરણ પર્યાય હૈં । યહ શાસ્ત્રવચન મન મેં રહા હુઆ હૈ, પરન્તુ જવ નિરાકાર યા સાકાર ચેતના શુદ્ધ આત્મ-સ્વરૂપ કે ધ્યાન મેં લીન હોતી હૈ તવ કર્તાદિ છહોં કારક પરભાવ કો છોડકર નિજ સાધકભાવ કો પ્રાપ્ત કરતી હૈં । કર્મ કા વિદારણ કરના ઓર સ્વરૂપ કો પ્રકટ કરના, યહી કારક કા સાધક સ્વભાવ હૈ ।

અર્થ : પટ્કારક શું છે ?

કર્તાદિ છ, એ કારકની દશા-અવસ્થાનો વિચાર કરતાં જણાય છે કે, કારક-એ કારણ અને કાર્યરૂપ છે. કેમ કે, તે કાર્યને સિદ્ધ કરવાનાં

સાધનો છે અને તે વસ્તુના-આત્માના પ્રગટ-નિરાવરણ પર્યાયો છે. આ શાસ્ત્ર-વચન મનમાં વસેલું છે. પરંતુ, જ્યારે નિરાકાર કે સાકાર ચેતના શુદ્ધ આત્મ-સ્વરૂપના ધ્યાનમાં લયલીન બને છે, ત્યારે કર્તાદિ છ કારકો પર-ભાવને છોડી દઈને નિજ સાધક-ભાવને પામે છે. કર્મનું વિદારણ કરવું અને સ્વરૂપને પ્રગટ કરવું, એ જ કારકનો સાધક-સ્વભાવ છે.

સ્વો. બાહ્યવબોધ : એ છ કારક તે કારણ તથા કાર્યરૂપ છે. કાર્યને નિપજાવવારૂપ છે માટે કારણના જ ભેદ છે. સર્વ કાર્ય કર્તાને આધીન છે. કર્તા જે કરે તે કારણાદિ વિના થાય નહીં માટે વસ્તુ કેતાં આત્મ-પદાર્થ, તેહનાં એ છ કારક તે પ્રગટ-નિરાવરણ પર્યાય છે. એમ મનમાં વસ્યું જે, કર્તાપણું તેને આવરણ નથી. કર્તાપણું વિશેષ-સ્વભાવ છે અને વિશેષ ગુણને તથા પર્યાયને આવરણ છે પરંતુ સ્વભાવને આવરણ નથી. સ્વભાવ તેહના કારણભૂત ગુણ, ચેતના તથા વીર્ય, તેને અવરાયે કર્તાપણાની પ્રવૃત્તિ મંદ પડે પરંતુ કર્તાપણું મૂલગું અવરાય નહીં.

તે ચેતના-વીર્ય વિપરીત પરિણામે પરભાવ કર્તાપણે પ્રવર્ત્યો, તેહથી પોતાનું સ્વરૂપ અવરાયી જ ગયું, તે અવરાણું તેહથી સ્વભાવને કરી શકે નહીં અને અક્ષરનો અનંતમો ભાગ ચેતના અને યોગ-સ્થાનરૂપ વીર્ય ક્ષયોપશમી રહ્યો પરંતુ તે અનાદિની ચાલથી પરભાવાનુયાયી જ છે, તેહથી સ્વરૂપ-કર્તાપણું તો થયું નહીં.

તેવારે કર્તાપણે પરભાવને કર્યો, આશ્રવબંધરૂપ કાર્યનો કર્તા થયો એટલે અશુદ્ધ કાર્ય કર્યું પરંતુ અવરાણું નહીં. તેહથી કર્તાપણું અનાવૃત થકે કારક પણ અવરાણાં નહીં. જો કારકનું ચક્ર અવરાય તો આશ્રવભાવ-બંધપદ્ધતિ કોણ કરે ? તેહનો આદાતા-અભિનવપર્યાયનો ત્યાગી-પૂર્વપર્યાયનો આધાર અશુદ્ધતાનો કોણ થાય ? માટે, કારક નિરાવરણ છે પરંતુ વિકારી થયાં તેહથી મૂલ-સ્વરૂપથી ચૂક્યાં, એમ થયું.

હવે, એનું પલટણપણું પણ આત્મા કરે તો થાય તે કહે છે જે-

ચેતન કેતાં ચેતના જેવારે સાકાર-અનાકારને યથાર્થ ભાસન કરીને પોતાના શુદ્ધ સ્વભાવને ગ્રહે, ભાસન-પ્રતીત રૂચિનું આચરણપણું અંગીકાર કરે તેવારે એહી જ કારક તે -

(૧) સ્વધર્મ કર્તા તે કર્તા. (૨) સ્વધર્મ પરિણામન તે કાર્ય. (૩) સ્વ-ધર્માનુયાયી ગુણ-પરિણાતિ, ચેતના-વીર્ય શક્તિ તે કરણ. (૪) સાધન-ગુણશક્તિનું પ્રગટવું તે સંપ્રદાન. (૫) પૂર્વ-પર્યાયનું નિવર્તન તે અપાદાન. (૬) સ્વ-ગુણનું આધારીપણું તે આધાર.

એમ ષટ્કારક સાધકપણું પામીને સિદ્ધતા પરમોત્તમતા ઉચ્ચરંગ-સમાધિ સકલ નિર્મલતા નિપજાવે.

ઈહાં સ્વ-ધર્મ અવલંબવાની ભાવના લખે છે - ॥ ગાથા ॥

“અહમ્મિકો ખલુ સુદ્ધો, નિમ્મમઓ નાણદંસણસમગ્ગો ।

તમ્મિ ઠિઓ તત્ત્વિત્તો, સવ્વે એણે સ્વં નેમિ ॥ ૧ ॥”

અર્થ : અહં આત્મા-જ્ઞાનાદિ અનંત ગુણ-પર્યાયરૂપ, અનંત સ્વ-ધર્મમયી તથા દ્રવ્યપણે-અખંડપણે-સમુદાયપણે એક છું. વલી, નિશ્ચય-નયથી શુદ્ધ છું. યદ્યપિ અનાદિ પર-ભાવમાં લુબ્ધ સ્વભાવ-ભ્રષ્ટ થકો અશુદ્ધ થયો તો પણ જાતિથી-મૂલથી-મૂલધર્મે અનંત જ્ઞાનાદિ ગુણમય, શુદ્ધ, નિષ્કલંક, નિરામય, નિઃસંગ, નિર્દોષી છું. સર્વ મમકાર- પરભાવ-માહરાપણાથી રહિત છું. જ્ઞાન સકલ ભાસન-પરિચ્છેદનરૂપ, દર્શન સામાન્યોપયોગ, તેહિ જ મયી છું. એહવા ભાસન-રમણ-પરિણામનરૂપ રહ્યો થકો સર્વ પરોપાધિને ક્ષય કરું છું.

ઈમ સ્વ શુદ્ધ-સ્વરૂપને ગ્રહી, સર્વ પર-ભાવ ભેદ કરી, નિર્મલાનંદ નિપજાવવો.

॥ ઇતિ ષષ્ટગાથાર્થઃ ॥ ૬ ॥

માહરૂં પૂર્ણાનંદ,
પ્રકટ કરવા મળીરે ॥ પ્રકટ. ॥
પુષ્ટાલંબન રૂપ,
સેવ પ્રભુજી તળીરે ॥ સેવ ॥
'દેવચંદ્ર' જિનચંદ્ર,
મક્તિ મનમે ધરોરે ॥ મક્તિ. ॥
અવ્યાવાધ અનંત,
અક્ષય પદ આદરોરે ॥ અક્ષય. ॥ ૭ ॥

અર્થ : ઇસ પ્રકાર શ્રી અરિહંત પરમાત્મા કે દર્શન, પૂજા ઓર સેવા સે છહોં કારકોં કા બાધકભાવ મિટકર સાધકભાવ હો જાને સે ક્રમશઃ પૂર્ણાનંદ સ્વરૂપ કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ । અતઃ મેરે પૂર્ણાનંદ અવ્યાબાધ સુખ કો પ્રકટ કરને મેં પુષ્ટ (નિયામક) નિમિત્ત-આલંબનરૂપ શ્રી અરિહંત પ્રભુ કી સેવા (આજ્ઞાપાલન) હી હૈ । અતઃ દેવોં મેં ચન્દ્ર કે સમાન નિર્મલ એસે જિનેશ્વર પરમાત્મા કી પરમ ભક્તિ કો હૃદય મેં ધારણ કરો ઓર અવ્યાબાધ (પરભાવ કી પીડા-રહિત), અનન્ત, અક્ષય પદ કો પ્રાપ્ત કરો । જિન ભક્તિ હી સારી સાધનાઓં કા સાર હૈ ।

અર્થ : આ રીતે, શ્રી અરિહંત પરમાત્માનાં દર્શન, પૂજન અને સેવનથી છ-એ કારકનું બાધકપણું ટળી જઈને સાધકપણું પ્રાપ્ત થતાં અનુક્રમે પૂર્ણાનંદ-સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ થાય છે. તેથી, મારા પૂર્ણાનંદ અવ્યાબાધ સુખને પ્રગટ કરવામાં પુષ્ટ(નિયામક) નિમિત્ત-આલંબનરૂપ શ્રી અરિહંત પ્રભુની સેવા(આજ્ઞા-પાલન) જ છે. માટે, દેવોમાં ચંદ્ર સમાન નિર્મલ એવા જિનેશ્વર પરમાત્માની પરમ ભક્તિને હૃદયમાં ધારણ કરો અને અવ્યાબાધ(પર-ભાવની પીડારહિત) અનંત અક્ષય પદને વરો. જિન-ભક્તિ એ જ સર્વ સાધનાનો સાર છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : એહવા બાધકતા પરિણમ્યો માહરું કર્તાદિક કારકપરિણામ તે શ્રી અરિહંત પરમજ્ઞાતા, સ્વરૂપ-રમણી, સ્વરૂપ-વિશ્રામી, સ્વરૂપાનંદી, તેહનું સ્વરૂપ જોતાં-ધ્યાતાં-ગાતાં તે અશુદ્ધ-કર્તાપણું પલટે. કારક પલટવાથી કાર્ય શુદ્ધ સિદ્ધતારૂપ-અનંત સ્વરૂપસંપદારૂપ નીપજે. તેવારે ભવ્ય જીવને પોતાની તત્ત્વ નીપજાવવારૂપ શક્તિ તે શ્રી અરિહંતજીની સેવનાથી થાય, તે માટે જ નિર્ધાર કર્યો છે જે, હે પ્રભુજી ! માહારો જે પૂર્ણાનંદ-પૂર્ણ અવ્યાબાધ સુખ તે પ્રગટ કરવાને પુષ્ટાલંબન કેતાં પુષ્ટ-નિયામકી, આલંબન કેતાં આધાર, તે શ્રી પ્રભુજી ભવ્ય જીવના આધાર, મુનિ-જનના પ્રાણાધાર, આચાર્ય-ઉપાધ્યાજીના પરમદયાલ, ભાવ-ચિંતામણિ સમાન, સમકિતી જીવના ધ્યેય, ધ્યાતાને પ્રતિચ્છંદરૂપ, અનંત ગુણાકર, નિર્મલ જ્ઞાનાનંદના પાત્ર એહવા શ્રી જિનરાજ મહારાજ સુખ-સમાજ તેહની સેવના તેહિ જ પુષ્ટાલંબન છે.

તે માટે સર્વ દેવેંદ્રાદિક, તે મધ્યે ચંદ્રમા સમાન એહવા જે જિનચંદ્ર શ્રી વીતરાગ અરિહંત, તેહની ભક્તિ સેવના-આજ્ઞા માનવારૂપ તદનુયાયીપણું, તેહી જ ત્રાણ-શરણ છે. એહવી ભક્તિ મનમાં ધરો, સ્થિર રાખો.

અથ સ્તુતિ-કર્તાનું સંબોધન- હે દેવચંદ્ર ! શ્રી જિનચંદ્રની ભક્તિ કેતાં ચરણ-સેવના, તે મનમાં ધરો તો અવ્યાબાધ-જિહાં પરભાવની પીડા નહીં, પરમાનંદરૂપ જેહના અનંત ગુણ તે ગણ્યા જાય નહીં, અક્ષય કેતાં જેહનો છેદ નહીં, વિનાશ નહીં એહવું તે પરમાત્મરૂપ પદ, તે આદરો એટલે પામો. માટે, એ આત્મા બાધકતા તજી સાધકતામાં રમે-સિદ્ધ થાયે. એહી જ પ્રભુ-સેવનાનું ફલ છે.

માટે હે સિદ્ધ-રૂચિ જીવો ! તમે શ્રી મલ્લિનાથ પરમપુરુષોત્તમ, પરમેશ્વર, નિઃકારણ જગદ્ગત્સલ તેહને ગાઓ, સ્તવો, સંભારી ધ્યાવો. પ્રથમથી સાધક જીવને એહી જ આધાર છે, એહી જ જીવન છે.

॥ ઇતિ સત્તમગાથાર્થઃ ॥ ૭ ॥

॥ ઇતિ ઇકોનવિંશતિ શ્રી મલ્લિનાથજિન સ્તવનં સમાપ્તમ્ ॥ ૧૯ ॥

ઓગણીસમા સ્તવનનો સાર...

વિશ્વનાં સર્વ કોઈ કાર્યોમાં 'કારક-ચક્ર'ની પ્રવૃત્તિ અવશ્ય હોય છે. ષટ્-કારકની પ્રવૃત્તિ વિના કોઈ પણ કાર્યની નિષ્પત્તિ-સિદ્ધિ થતી નથી. દા.ત. ઘટરૂપ કાર્ય કરવામાં પણ ષટ્-કારકની પ્રવૃત્તિ હોય છે. તે આ પ્રમાણે -

(૧) કર્તા : કુંભકાર ઘટ-કાર્યની પ્રવૃત્તિ કરનાર છે.

(૨) કાર્ય : ઘટ બનાવવાનો સંકલ્પ છે.

(૩) કરણ : માટીનો પિંડ એ ઉપાદાન કારણ છે અને દંડ-ચક્રાદિ એ નિમિત્ત-કારણ છે. તે બન્ને ઘટ બનાવવાનાં પ્રધાન સાધનો છે.

(૪) સંપ્રદાન : માટીના પિંડને સ્થાસ-કોશ-કુશલાદિ નવા નવા પર્યાયો અર્થાત્ આકારો આપવા તે.

(૫) અપાદાન : પિંડાદિ પૂર્વ-પર્યાયો(આકારો)નો નાશ થવો તે.

(૬) આધાર : ઘટાદિ સર્વ પર્યાયોનો આધાર ભૂમિ-ક્ષેત્ર છે.

ઘટ-કાર્યની જેમ દરેક કાર્યમાં 'ષટ્કારક'ની પ્રવૃત્તિ અવશ્ય હોય છે.

સંસારી આત્મા પણ કર્મ-બંધરૂપ કાર્યને અનાદિ કાળથી કરી રહ્યો છે તેથી તેના ષટ્-કારક અનાદિથી બાધકપણે પરિણમી રહ્યા છે -

(૧) કર્તા : આત્મા છે. ભાવ-કર્મ(રાગ-દ્વેષાદિ વિભાવ) અને દ્રવ્ય-કર્મ(જ્ઞાનાવરણીયાદિ)રૂપ કાર્યનો એ કર્તા બન્યો છે.

(૨) કાર્ય : ભાવ-કર્મ અને દ્રવ્ય-કર્મરૂપ કાર્ય આત્મા દ્વારા થાય છે.

(૩) કરણ : ભાવાક્ષવ રાગ-દ્વેષાદિ પરિણામ અને દ્રવ્યાક્ષવ હિંસાદિ, એ કર્મબંધરૂપ કાર્યનાં પ્રધાન સાધનો છે.

(૪) સંપ્રદાન : અશુદ્ધતા-સંકલિષ્ટતાની પ્રાપ્તિ તથા દ્રવ્યકર્મપુંજનો સંયોગ એ સંપ્રદાન છે.

(૫) અપાદાન : આત્મસ્વરૂપનો અવરોધ-ક્ષયોપશમાદિ ભાવોની હાનિ વગેરે અપાદાન છે.

(૬) આધાર : સર્વ સાધક-બાધક ભાવોનો આશ્રય આત્મા તે આધાર છે.

આ પ્રમાણે સર્વ સંસારી જીવોનું કારક-ચક્ર જ્યાં સુધી શ્રી અરિહંત પરમાત્માના આલંબન વડે સ્વ-સાધ્યને સિદ્ધ કરવાની રૂચિ ન પ્રગટે, ત્યાં સુધી બાધક-ભાવે જ પરિણમે છે.

પરંતુ, જ્યારે શુદ્ધ આત્મ-તત્ત્વની રૂચિરૂપ સમ્યગ્-દર્શનની પ્રાપ્તિ થાય છે, ત્યારે ચોથા ગુણસ્થાનકથી આરંભીને ચૌદમા અયોગી ગુણસ્થાનક સુધી ષટ્કારક સાધકભાવે પ્રવૃત્તિ કરે છે.

અને, સિદ્ધ-અવસ્થામાં સ્વ-કર્તાદિક કારકચક્ર તે શુદ્ધ-પારિણામિકભાવે પરિણમે છે.

સાધક-ભાવને પ્રાપ્ત થયેલ ષટ્કારકનું ચક્ર એ ચક્રવર્તીના ચક્ર-રત્નની જેમ કર્મ-શત્રુને વિદારણ કરવામાં સંપૂર્ણ સમર્થ બને છે. આ કારકચક્રની અનાદિકાલીન બાધક પ્રવૃત્તિને અટકાવી દઈને મોક્ષ-સાધક પ્રવૃત્તિમાં તેને ગતિમાન કરવાનો ઉપાય શાસ્ત્રોમાં આ પ્રમાણે દર્શાવવામાં આવ્યો છે -

(૧) **પરમાત્મ-ભક્તિ** : અનંત ગુણના ભંડાર, સ્વરૂપ-રમણી, સ્વરૂપ-વિશ્રામી, સ્વરૂપાનંદી, શાંત સુધા-સિંધુ એવા શ્રી અરિહંત પરમાત્માનાં દર્શન, પૂજન, વંદન, સ્મરણ, ધ્યાન અને આજ્ઞાપાલન કરવાથી જ્યારે પ્રભુની પૂર્ણ-પ્રભુતા જેવી પોતાની પૂર્ણ-પ્રભુતાનું ભાન થાય છે અને તેને પ્રગટાવવાની રૂચિ-અભિલાષ જાગ્રત થાય છે, ત્યારે કર્તાદિ કારકો સ્વભાવના સાધક બને છે.

માટે, સૌ પ્રથમ પરમાત્માનાં દર્શન-પૂજન-વંદન આદિ ભક્તિ બહુમાનપૂર્વક કરવા તત્પર બનવું જોઈએ.

(૨) **આત્મ-સંપ્રેક્ષણ દ્વારા આત્મ-શિક્ષા** : આત્માને અહર્નિશ આ પ્રમાણે હિત-શિક્ષા આપવી જોઈએ -

હે ચેતન ! તું આ સંસારમાં વિષય-કષાયોદિની દુષ્ટ પ્રવૃત્તિ કરીને તેનાં સાધનો તન-ધન-સ્ત્રી-પુત્રાદિ પરિવાર આદિમાં અત્યંત આસક્તિ રાખે છે પરંતુ આ તારી વિભાવ-પરિણતિ છે. તારું મૂળ સ્વરૂપ તો તેનાથી જુદું છે.

માટે, ‘આ બધી વસ્તુઓ મારી છે અને હું એનો કર્તા-ભોક્તા છું’, એવું મિથ્યા અભિમાન તું શા માટે ધારણ કરે છે ? પુદ્ગલમાત્ર વિનશ્વર છે-નાશવંત છે. આ બધા મળેલા સંયોગો પણ ક્ષણિક છે-અલ્પ સમય પૂરતા જ છે. તેના સંયોગથી જ તું તારા શુદ્ધ-સ્વરૂપને વીસરી ગયો છે અને તે શુદ્ધ-સ્વરૂપના વિસ્મરણને લઈને જ જન્મ, જરા અને મરણાદિક નાં અનંત દુઃખોની પરંપરા તારે ભોગવવી પડે છે.

માટે હે જીવ ! હવે તું જિન-વાણીરૂપ અમૃતનું પાન કરી રાગ-દ્વેષાદિ વિભાવ-વિષને દૂર કર અને તારા પૂર્ણ શુદ્ધ સ્વભાવને પ્રગટ કરવા માટે દૃઢ નિશ્ચયી બન. આ જ તારું મહાન કર્તવ્ય છે.

આ કાર્ય કરવાની સમ્યગ્-દર્શનાદિ શક્તિઓ તારામાં જ રહેલી છે. શુદ્ધ દેવ-ગુરુ-ધર્મના પુષ્ટ-નિમિત્તને પામીને તું સમ્યગ્-દર્શન, સમ્યગ્-જ્ઞાન અને સમ્યક્-ચારિત્રાદિ ગુણોને પ્રાપ્ત કર અને તારા અસંખ્ય પ્રદેશમાં રહેલા અનંતા ગુણ-પર્યાયરૂપ પરિવારને તે ગુણો સમર્પિત કર, જેથી તે સર્વ ગુણો ઉત્તરોત્તર વિકસિત બનતા જાય.

હે જીવ ! તારી સર્વ સંપત્તિનો આધાર પણ તું પોતે જ છે, માટે તું તારા તત્ત્વને પ્રગટ કરવા સદા પુરુષાર્થશીલ અને જાગ્રત બન. ઉપર્યુક્ત રીતે ભાવનાથી ભાવિત થયેલો આત્મા પરમાત્માના ધ્યાનમાં તન્મય બની શકે છે.

(૩) **આત્મ-ભાવના** : પરમાત્મ-સ્વરૂપમાં સ્થિરતા મેળવવા આ પ્રમાણે ભાવના ભાવવી જોઈએ -

એકતા : હું જ્ઞાનાદિ અનંત ગુણ-પર્યાયના સમુદાય સ્વરૂપ એક અખંડ અવિનાશી આત્મ-દ્રવ્ય છું.

શુદ્ધતા : નિશ્ચય-નયની અપેક્ષાએ હું પૂર્ણ શુદ્ધ, નિષ્કલંક, નિર્દોષ, નિરામય, નિઃસંગ આત્મા છું. જો કે વ્યવહાર-નયની અપેક્ષાએ અનાદિકાળથી પર-ભાવમાં લુબ્ધ બની, સ્વભાવ-ભ્રષ્ટ થઈ અશુદ્ધ બનેલો છું છતાં જાતિથી મૂળ-ધર્મે તો હું શુદ્ધ ગુણ-પર્યાયમય આત્મા જ છું.

નિર્મમતા : હું મમતા(મારાપણા)થી રહિત છું.

નિરાવરણતા : હું કેવળજ્ઞાનમય અને કેવળદર્શનમય છું.

સ્થિરતા : શુદ્ધ-સ્વરૂપના ભાસન(અનુભવ-જ્ઞાન)અને રમણતા(આનંદ)માં સ્થિર થયેલો હું સર્વ બાહ્ય અને અભ્યંતર ઉપાધિઓનો નાશ કરી રહ્યો છું.

આ પ્રમાણે પ્રભુભક્તિ આદિ ઉપાયો દ્વારા ષટ્-કારક ચક્ર શુદ્ધ આત્મ-સ્વરૂપનું ‘સાધક’ બને છે. અને ‘સાધકતા’ને પામેલા કારકોની પ્રવૃત્તિ પરિવર્તન પામે છે ત્યારે સાધકને -

(૧) હું આત્મ-ધર્મનો કર્તા છું. (૨) આત્મ-ધર્મમાં પરિણમવું એ મારું કાર્ય છે. (૩) જ્ઞાનાદિ ગુણો એ મારા આત્મ-ધર્મને અનુરૂપ પ્રવૃત્તિ કરે છે. (૪) મારા આત્માની અપૂર્વ શક્તિઓ ક્રમશઃ પ્રગટતી જાય છે. (૫) મારા આત્માની વિભાવ-પરિણતિ પણ ક્રમશઃ નષ્ટ થતી જાય છે. (૬) સમગ્ર ગુણ-પર્યાયનો આધાર મારો આત્મા જ છે. એવી પ્રતિતિ થાય છે.

આ રીતે, ષટ્-કારક સાધક-ભાવને પામે છે ત્યારે અવશ્ય સિદ્ધતારૂપ કાર્ય સિદ્ધ થાય છે. આ છ કારક એ કાર્યને ઉત્પન્ન કરવાનાં સાધનો છે માટે એ કારણના જ પ્રકારો છે. સર્વ કાર્ય કર્તાને આધીન હોય છે, પરંતુ કારણાદિ સામગ્રી વિના કર્તા કોઈ પણ કાર્ય કરવા સમર્થ બની શકતો નથી.

આત્માના છ કારક એ આત્માના પ્રગટ-નિરાવરણ પર્યાય છે. કર્તાપણું વગેરે આત્માનો વિશેષ-સ્વભાવ છે. ગુણ અને પર્યાયને આવરણ હોય છે પણ સ્વભાવને કોઈ આવરણ હોતું નથી. પરંતુ તેના કારણભૂત ચેતના અને વીર્ય કર્મથી આવૃત્ત છે તેથી કર્તૃત્વ-શક્તિ મંદ પડે છે, વિપરીતરૂપે પરિણમે છે પણ તે કર્તૃત્વ-શક્તિ કદાપિ મૂળથી આવૃત્ત થતી નથી.

મૂળ આત્મ-સ્વરૂપ કર્મથી આવૃત્ત હોવાને લીધે કર્મ-બંધરૂપ અશુદ્ધ કાર્યનો કર્તા જીવ બને છે પરંતુ જ્યારે પરમાત્માના આલંબને શુદ્ધ-સ્વભાવને પ્રગટ કરવાની રૂચિ જાગે છે, ત્યારે કર્તૃત્વ-આદિ ષટ્-કારક સ્વ-કાર્ય કરવાને શક્તિમાન થાય છે.

માટે, શ્રી અરિહંત પરમાત્માની સેવા એ જ મોક્ષ-પ્રાપ્તિનો સરળ અને સર્વશ્રેષ્ઠ ઉપાય છે. આ જ સર્વ-શાસ્ત્રોનું પરમ રહસ્ય છે.

તે રહસ્યને પામીને સર્વ મુમુક્ષુ આત્માઓએ જિન-ભક્તિમાં તત્પર અને તન્મય થવા સદા ઉદ્યમશીલ બનવું જોઈએ.

उन्नीसवें स्तवन का सार...

विश्व के प्रत्येक कार्य में कारकचक्र की प्रवृत्ति अवश्य होती है। षट्कारक की प्रवृत्ति के बिना किसी भी कार्य की निष्पत्ति-सिद्धि नहीं होती। उदाहरण के लिए घटरूप कार्य में भी षट्कारक की प्रवृत्ति इस प्रकार होती है -

(१) कर्ता : कुम्भकार घट कार्य की प्रवृत्ति करने वाला कर्ता है।

(२) कार्य : घट बनाने का संकल्प कार्य है।

(३) कारण : मिट्टी का पिण्ड उपादान कारण है और दण्ड-चक्रादि निमित्त कारण हैं। ये दोनों घटरूप कार्य के प्रधान साधन हैं।

(४) सम्प्रदान : मिट्टी के पिण्ड को स्थास, कोश, कुशल आदि नये नये पर्याय-आकृति देना सम्प्रदान है।

(५) अपादान : पिण्ड आदि पूर्व-पूर्व पर्याय (आकार) का नाश होना अपादान है।

(६) आधार : घटादि सब पर्यायों का आधार भूमि-क्षेत्र है।

इस प्रकार घट की तरह प्रत्येक कार्य में षट्कारक की प्रवृत्ति अवश्य होती है।

संसारी आत्मा भी कर्म-बंधरूप कार्य को अनादिकाल से कर रहा है। अतः उसके षट्कारक अनादिकाल से बाधकभाव के रूप में परिणत हो रहे हैं। जैसे कि-

(१) कर्ता : आत्मा कर्ता है। वह भावकर्म (राग-द्वेषादि विभाव) और द्रव्यकर्म (ज्ञानावरणीयादि) रूप कार्य का कर्ता बना हुआ है।

(२) कार्य : भावकर्म और द्रव्यकर्मरूप कार्य आत्मा के द्वारा किया जाता है।

(३) कारण : भावास्रव (राग-द्वेषादि परिणाम) और द्रव्यास्रव हिंसादि ये कर्मबंधरूप कार्य के प्रधान साधन हैं।

(४) संप्रदान : अशुद्धता (संक्लिष्टता) की प्राप्ति तथा द्रव्यकर्मपुंज का संयोग संप्रदान है।

(५) अपादान : आत्मस्वरूप का अवरोध, क्षयोपशमादि भावों की हानि आदि अपादान है।

(६) आधार : सब विभाव पर्यायों का आधार आत्मा है।

इस प्रकार सब संसारी जीवों का कारकचक्र, जहां तक श्री अरिहन्त परमात्मा के आलंबन द्वारा स्व-साध्य को सिद्ध करने की रुचि प्रकट न हो वहां तक बाधकभाव के रूप में ही परिणत होता है।

परन्तु जब शुद्ध आत्मतत्त्व की रुचिरूप सम्यग्दर्शन की प्राप्ति होती है तब चौथे गुणस्थान से लेकर चौदहवें-अयोगी गुणस्थान तक षट्कारक साधकभाव के रूप में प्रवृत्ति करते हैं और सिद्ध अवस्था में स्व-कर्तादि कारकचक्र शुद्ध पारिणामिकभाव रूप में परिणत होते हैं।

साधकभाव को प्राप्त हुआ षट्कारक चक्र, चक्रवर्ती के चक्ररत्न की तरह कर्म शत्रु का विदारण करने में सम्पूर्णतः समर्थ बनता है।

इस कारकचक्र की अनादिकालीन बाधक प्रवृत्ति को रोक कर मोक्षसाधक प्रवृत्ति में उसे गतिमान करने का उपाय शास्त्रों में इस प्रकार बताया है।

(१) परमात्म-भक्ति : अनन्तगुण के भण्डार, स्वरूपरमणी, स्वरूपविश्रामी, स्वरूपानन्दी, शान्ति-सुधासिन्धु श्री अरिहन्त परमात्मा के दर्शन, पूजन, वन्दन, स्मरण, ध्यान और आज्ञापालन करने से जब प्रभु की पूर्ण प्रभुता जैसी स्वयं की पूर्ण प्रभुता का भान होता है और उसे प्रकटित करने की रुचि-अभिलाषा जागृत होती है तब कर्तादि कारक स्वभाव के साधक बनते हैं। अतः सर्वप्रथम परमात्मा के दर्शन, पूजन, वन्दन आदि भक्ति बहुमानपूर्वक करने में तत्पर बनना चाहिए।

(२) आत्म-सम्प्रेक्षण द्वारा आत्मशिक्षा : आत्मा को अहर्निश इस प्रकार हितशिक्षा देनी चाहिए -

हे चेतन ! तू इस संसार में विषय-कषायादि की दुष्प्रवृत्ति करके उसके साधन-तन, धन, स्त्री-पुत्रादि परिवार आदि में अत्यन्त आसक्ति रखता है, परन्तु यह तेरी विभाव-परिणति है। तेरा मूल स्वरूप तो इससे भिन्न है।

अतः 'ये सब पदार्थ मेरे हैं और मैं उनका कर्ता-भोक्ता हूँ।' यह मिथ्या अभिमान तू क्यों करता है ? पुद्गलमात्र विनश्वर हैं। ये सब मिले हुए संयोग भी क्षणिक हैं, अल्पकालीन हैं। उनके संयोग से ही तू तेरे शुद्ध स्वरूप को भूल गया है और इसी कारण जन्म, जरा और मरणादिक के अनन्त दुःखों की परम्परा तुझे भोगनी पड़ती है।

अतः हैं जीव ! अब तू जिनवाणीरूप अमृत का पान करके राग-द्वेषादि विभाव-विष को दूर कर। अपने पूर्ण शुद्ध स्वरूप को प्रकट करने हेतु वृद्धनिश्चयी बन। यही तेरा महान् कर्तव्य है। यह कार्य करने की पुष्ट आलम्बन पाकर तू सम्यग्दर्शन, सम्यग्ज्ञान और सम्यक्चारित्रादि गुणों को प्राप्त कर और तेरे असंख्य प्रदेशों में रहे हुए अनन्तगुण पर्यायरूप बनते जाएं।

हे जीव ! तेरी सर्व सम्पत्ति का आधार भी तू स्वयं ही है अतः तू अपने तत्त्व को प्रकट करने में सदा पुरुषार्थशील और जागृत बन।

उक्त रीत से शुभभावना आत्मा-परमात्मा के ध्यान में तन्मय बन सकता है।

(३) आत्मभावना : परमात्म स्वरूप में स्थिरता प्राप्त करने के लिए इस प्रकार भावना भानी चाहिए -

(१) एकता : मैं ज्ञानादि अनन्त गुण-पर्याय का समुदाय स्वरूप एक अखण्ड, अविनाशी आत्म-द्रव्य हूँ।

(२) शुद्धता : निश्चयनय की अपेक्षा से मैं पूर्ण, शुद्ध, निष्कलंक, निर्दोष, निरामय, निस्संग आत्मा हूँ। यद्यपि, व्यवहारनय की अपेक्षा

अनादिकाल से परभाव में लुब्ध बनकर स्वभाव-भ्रष्ट होकर अशुद्ध हो गया हूँ, तो भी जाति-मूलरूप से तो मैं शुद्ध गुण-पर्यायमय आत्मा ही हूँ ।

(३) निर्मम : मैं ममता (ममत्व) से रहित हूँ ।

(४) निरावरणता : मैं केवलज्ञानमय और केवलदर्शनमय हूँ ।

(५) स्थिरता : शुद्ध स्वरूप के भासन (अनुभवज्ञान) और रमणता (आनंद) में स्थिर होकर मैं सर्व बाह्य एवं अभ्यन्तर उपाधियों का नाश कर रहा हूँ ।

इस प्रकार प्रभुभक्ति से आत्मभावना आदि उपायों द्वारा षट्कारक-चक्र शुद्ध आत्मस्वरूप का साधक बनता है और जब साधकता को प्राप्त कारकों की प्रवृत्ति परिवर्तित होती है तब साधक को-

(१) मैं आत्मधर्म का कर्ता हूँ ।

(२) आत्मधर्म में परिणमन करना मेरा कार्य है ।

(३) ज्ञानादि गुण मेरे आत्मधर्म के अनुरूप प्रवृत्ति करते हैं ।

(४) आत्मा की अपूर्व-अपूर्व शक्तियाँ क्रमशः प्रकट होती जाती हैं ।

(५) मेरी पूर्वस्थित अनादिकालीन विभाव-परिणति नष्ट होती जाती है । तथा,

(६) समग्र गुणपर्याय का आधार मेरी आत्मा है ।

ऐसी प्रतीति होती है । इस प्रकार षट्कारक साधकभाव को प्राप्त करते हैं तब अवश्य सिद्धतारूप कार्य सिद्ध होता है ।

ये छह कारक कार्य को उत्पन्न करने के साधन हैं । अत एव ये कारण के ही प्रकार हैं । सर्व कार्यकर्ता के आधीन होते हैं परन्तु कारणादि सामग्री के बिना कर्ता कोई भी कार्य करने में समर्थ नहीं बन सकता ।

आत्मा के छह कारक, आत्मा के प्रकट (निरावरण) पर्याय हैं । कर्तापन आदि आत्मा का विशेष स्वभाव है । गुण और पर्याय का आवरण होता है परन्तु स्वभाव को कोई आवरण नहीं होता । परन्तु उसके कारणभूत चेतना और वीर्य कर्म से आवृत हैं इसलिए कर्तृत्व शक्ति मन्द पड़ती है । विपरीतरूप में परिणत होती है परन्तु वह कर्तृत्व शक्ति कभी मूलतः आवृत नहीं होती ।

मूल आत्मस्वरूप कर्म से आवृत होने के कारण कर्मबन्धरूप अशुद्ध कार्य का कर्ता जीव बनता है परन्तु जब परमात्मा के आलम्बन से शुद्ध स्वभाव को प्रकट करने की रुचि जागृत होती है तब कर्तृत्व आदि षट्कारक स्वकार्य करने में शक्तिमान होते हैं ।

अतः श्री अरिहन्त परमात्मा की सेवा ही मोक्षप्राप्ति का सरल और सर्वश्रेष्ठ साधन है । यही सब शास्त्रों का परम रहस्य है । इस रहस्य को प्राप्त कर सब मुमुक्षुओं को जिनभक्ति में तत्पर और तन्मय होने के लिए सदा उद्यमशील बनना चाहिए ।

स्तवनमां आपेला चित्रोनुं विवरण

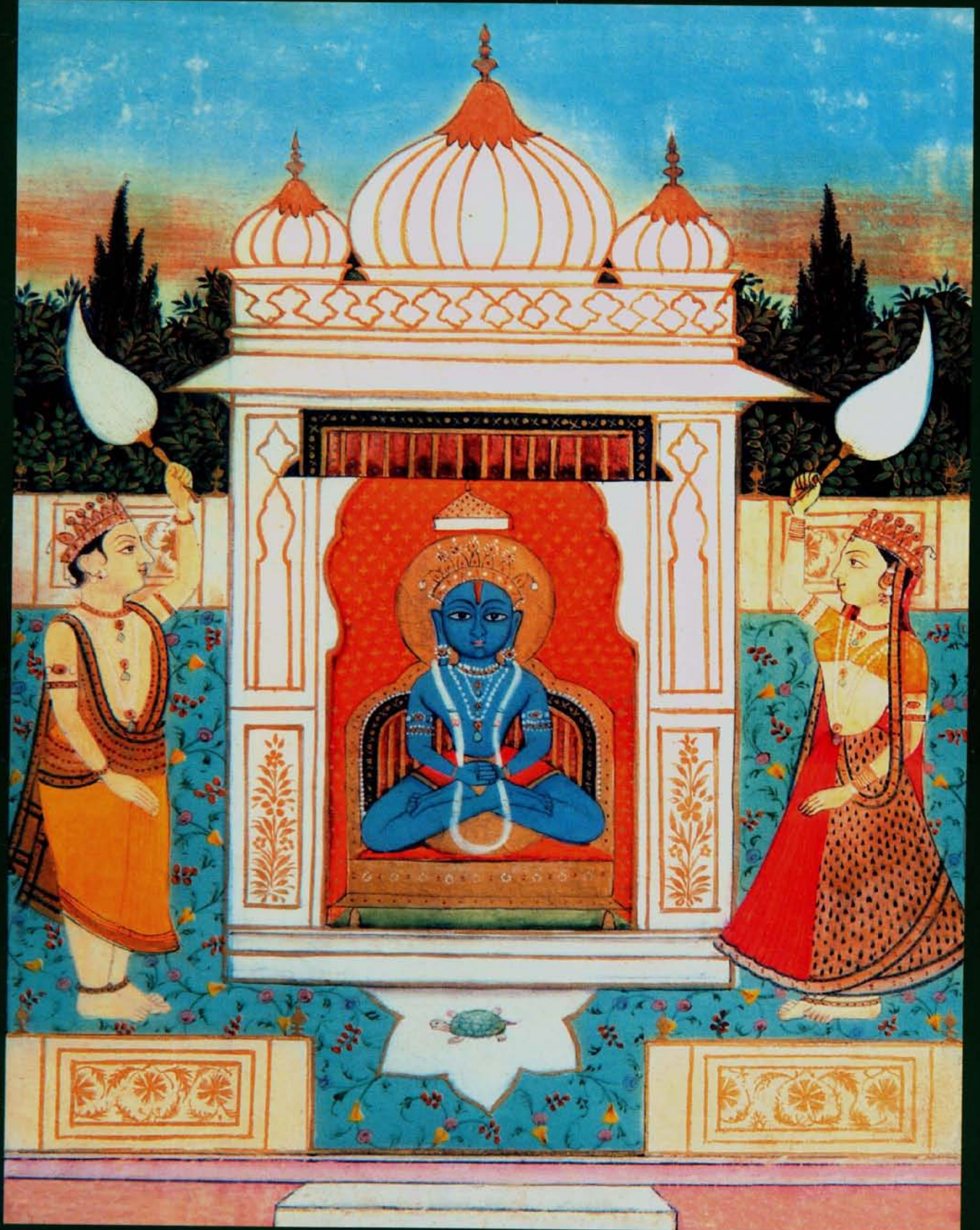
१८(१) श्री भल्लिनाथ भगवान

गङ्गाजमां - १८(२) लक्ष्मणयुक्त यरुपाहुका - पादचक्रं ध्यान - गाथा १

१८(३) ईर्काइरमां २४ तीर्थकर परमात्मा - आलंबन - गाथा ७

१८(४) श्री पार्थनाथ भगवान - प्रभुजनी सेवा - गाथा ७

अथ विंशतितम श्री मुनिसुव्रतजिन स्तवनम्

॥ ओलंगडी ओलंगडी सुहेली हो श्री श्रेयांसनी रे - ए देशी ॥

ओलंगडी ओलंगडी तो कीजे
श्री मुनिसुव्रत स्वामीनी रे,
जेहथी निज पद सिद्धि ।
केवरुजानादिक गुण ऊरुसे रे,
रुहिएं सहेज समृद्धि ॥
ओलंगडी.॥१॥

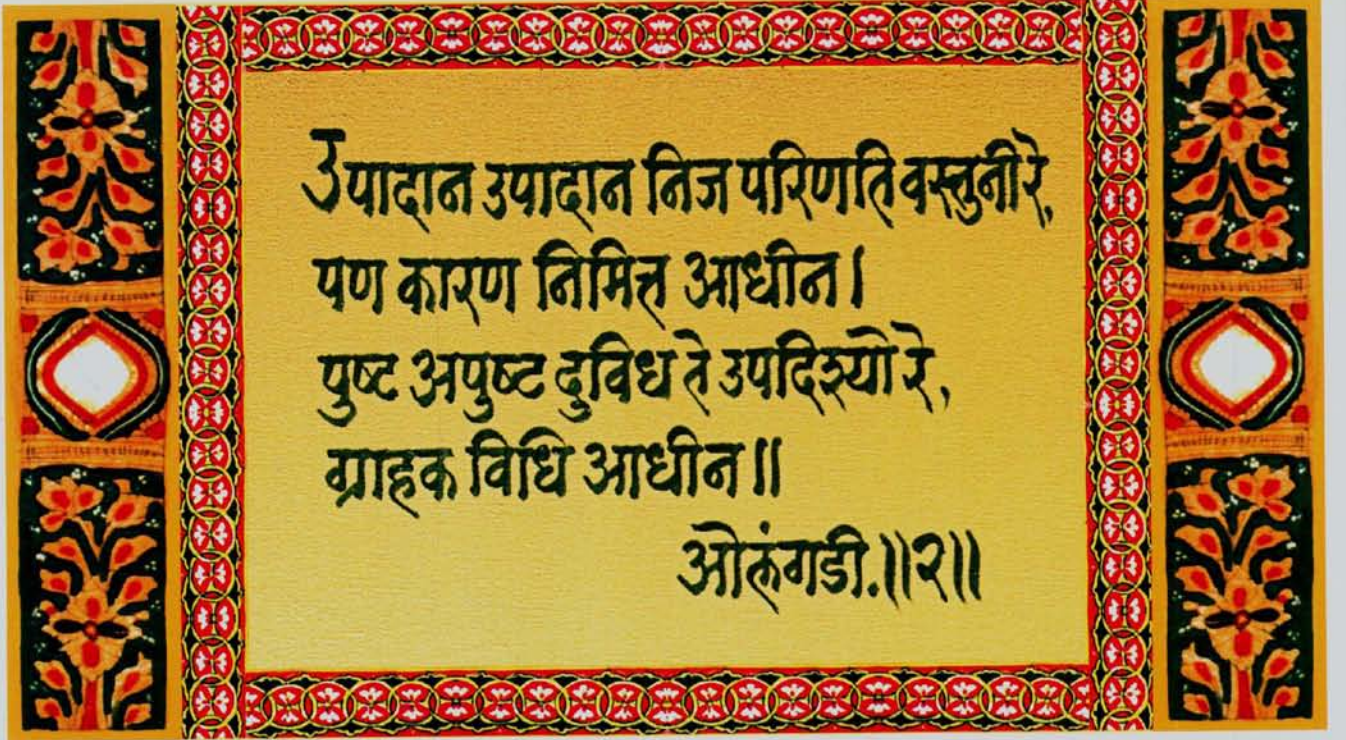
અર્થ : શ્રી મુનિસુવ્રત ભગવાનની ઓલગડી-સેવા અર્થાત્ ગુણગાન અવશ્ય કરના ચાહિયે, જિસસે આત્મા કા પરમાનન્દ-પદ સિદ્ધ હો । કેવલજ્ઞાનાદિ ગુણ પ્રકટ હો ઓર સહજ આત્મ-સમ્પત્તિ પ્રાપ્ત હો ।

અર્થ : શ્રી મુનિસુવ્રત ભગવાનની ઓલગડી-સેવા અર્થાત્ ગુણ-ગાન જરૂર કરવાં જોઈએ, જેથી આત્માનું પરમાનન્દ-પદ સિદ્ધ થાય, કેવલજ્ઞાનાદિ ગુણો પ્રગટે અને સહજ આત્મ-સંપત્તિ પ્રાપ્ત થાય.

સ્વો. બાલાવબોધ : હવે, શ્રી મુનિસુવ્રત પરમેશ્વર અદ્ભુત સ્વરૂપ પરમાત્મા, અહિંસકની સ્તવના કરે છે. મુનિ તે નિર્ગથ, તેહના સુવ્રત કેતાં ભલાવ્રત એહવા શ્રી મુનિસુવ્રત પ્રભુ, તેહની ઓલંગ કેતાં સેવા એટલે ગુણ-ગ્રામ કરિયે.

જેહથી નિજ પદ કેતાં પોતાનું પદ જે પરમાનન્દ-પદ, તેહની સિદ્ધિ કેતાં નિષ્પત્તિ થાયે. વલી, કેવલજ્ઞાનાદિક ગુણ ઉલ્લસે કેતાં પ્રગટે-જ્ઞાનામૃત રસનો ભોગી થાય તથા સહજ-અકૃત્રિમ સ્વરૂપ-સમૃદ્ધિ પામે એટલે પરમેશ્વરની સેવાથી પરમાત્મ-પદ નીપજે. એ પ્રભુ-સેવાનું ફલ છે.

॥ इति प्रथम गाथायः ॥ १ ॥

અર્થ : ઉપાદાન વસ્તુ કો નિજ-પરિણતિ અર્થાત્ વસ્તુ કા મૂલ ધર્મ હૈ પરન્તુ વહ નિમિત્ત-કારણ કે આધીન હૈ અર્થાત્ નિમિત્ત યોગ સે ઉપાદાન શક્તિ જાગૃત હોતી હૈ । ઉસ નિમિત્ત-કારણ કે પુષ્ટ-નિમિત્ત ઓર અપુષ્ટ-નિમિત્ત એસે દો ભેદ આગમ મેં બતાયે ગયેં હૈ । વહ નિમિત્ત કર્તા કો વિધિપૂર્વક કો ગર્હ ક્રિયા કે આધીન હૈ અર્થાત્ કર્તા યદિ નિમિત્ત કા વિધિપૂર્વક કાર્ય કરને મેં ઉપયોગ કરે તો નિમિત્ત કાર્યકર બનતા હૈ, ઇસકે વિના નિમિત્ત કાર્ય નહીં કર સકતા ।

અર્થ : ઉપાદાન એ વસ્તુની નિજ-પરિણતિ એટલે વસ્તુનો મૂળ ધર્મ છે પરંતુ તે નિમિત્ત-કારણને આધીન છે એટલે કે, નિમિત્તના યોગથી ઉપાદાન-શક્તિ જાગૃત થાય છે. તે નિમિત્ત-કારણના પુષ્ટ-નિમિત્ત અને અપુષ્ટ-નિમિત્ત, એમ બે ભેદ આગમમાં બતાવવામાં આવ્યા છે. તે નિમિત્ત, કર્તાની વિધિ-પૂર્વકની ક્રિયાને આધીન છે એટલે કે કર્તા જો નિમિત્તનો ઉપયોગ વિધિ-પૂર્વક કાર્ય કરવામાં કરે તો નિમિત્ત કાર્યકર બને છે, તે સિવાય નિમિત્ત કાર્ય કરી શકતો નથી.

સ્વો. બાલાવબોધ : હવે, ઈહાં આત્મ-સાધના કરવા મધ્યે ઉપાદાન તે નિજ કેતાં પોતાની પરિણતિ તે વસ્તુનો મૂલધર્મ છે એટલે જે આત્મ-સત્તા છતી છે તે ઉપાદાન-કારણ છે પણ તે નિમિત્ત-કારણને આધીન છે. નિમિત્ત-સેવનકર્તા ઉપાદાન-કારણ સમરે, તે નિમિત્ત-કારણના બે ભેદ છે : એક પુષ્ટ-નિમિત્ત, બીજું અપુષ્ટ-નિમિત્ત.

તે ગ્રાહક જે કાર્યનો કર્તા, તે જે વિધે-રીતે કાર્ય થાય, તે વિધે કાર્ય ગ્રહી પ્રવર્તાવે તો તે નિમિત્ત-કારણ કાર્યનો હેતુ થાય. પણ અવિધે ગ્રહણ કરે, તો નિમિત્ત-કારણ કાર્ય કરે નહી. જેમ કુંભકાર ચકને ફેરવે તો માટીના પિંડને ઘટપણે પમાડે અને નહીં ફેરવે તો ન પમાડે.

એટલે, શ્રી અરિહંતજી મોક્ષના નિમિત્ત-કારણ તો છે પરંતુ જે રીતે આગમ મધ્યે કહ્યું છે તે વિધે આશાતના ટાલી-પુદ્ગલાસંસારહિત-કેવલજ્ઞાનાદિ ગુણની ઓલખાણસહિત જો સેવે, તો મોક્ષનો નિમિત્ત-કારણ થાય. પણ અવિધે સેવના, તે કામની નહીં.

માટે, ગ્રાહકને વિધિ-સહિત કારણ ગ્રહણું, તો તે કાર્યને કરે.

॥ इति द्वितीयगाथायः ॥ २ ॥

સાધ્ય સાધ્ય ધર્મ જે માંહે હોવે રે,
તે નિમિત્ત અતિ પુષ્ટ ।
પુષ્પ માંહે તિરુ વાસક વાસનારે,
તે નવિ પ્રધ્વંસક દુષ્ટ ॥
ઓતુંગડી. ॥૩॥

અર્થ : જિસ કારણ મેં સાધ્ય-ધર્મ (કાર્યધર્મ) વિદ્યમાન હો, ઉસે પુષ્ટ-નિમિત્ત કારણ કહા જાતા હૈ । જૈસે કિ, ફૂલ મેં તેલ કો વાસિત બનાને રૂપ કાર્ય-ધર્મ વાસના (સુગંધ) વિદ્યમાન હૈ પરંતુ તેલ કો વાસના કો ધ્વંસ કરને કી દુષ્ટતા નહીં હૈ અર્થાત્ પુષ્પ તેલ કો અધિક સુગંધિત બનાને કા પુષ્ટ-કારણ હૈ । ઈસી તરહ શ્રી અરિહંત પરમાત્મા મોક્ષરૂપ કાર્ય મેં પુષ્ટ-નિમિત્તકારણ હૈ અતઃ મોક્ષ કી અભિલાષા સે જો વિધિપૂર્વક ઉનકી સેવા કરતા હૈ, વહ અવશ્ય મોક્ષ પ્રાપ્ત કરતા હૈ ।

અર્થ : જે કારણમાં સાધ્ય(કાર્ય)-ધર્મ વિદ્યમાન હોય તેને પુષ્ટ નિમિત્ત-કારણ કહેવાય છે. જેમ કે, પુષ્પમાં તેલને વાસિત બનાવવારૂપ કાર્ય-ધર્મ વાસના-સુગંધ વિદ્યમાન છે પરંતુ તેલની વાસનાને ધ્વંસ કરવાની દુષ્ટતા નથી એટલે પુષ્પ તેલને વધુ સુગંધિત બનાવવાનું પુષ્ટ-કારણ છે. તેવી રીતે શ્રી અરિહંત પરમાત્મા મોક્ષરૂપ કાર્યમાં પુષ્ટ નિમિત્ત-કારણ છે. માટે મોક્ષની અભિલાષાથી વિધિ-પૂર્વક જે તેમની સેવા કરે, તે અવશ્ય મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : હવે પુષ્ટ-નિમિત્તનું સ્વરૂપ કહે છે, સાધ્ય કેતાં કરવા યોગ્ય જે કાર્ય-ધર્મ તે જે કારણમાં હોય, તે તેનું પુષ્ટકારણ કહીયે. તે પુષ્ટ-કારણ વિધિયે કાર્ય કરવાને અર્થે ગ્રંથો થકો કાર્યને કરે પણ તે કાર્યનો ધ્વંસક ન થાય. તેહનો દૃષ્ટાંત કહે છે, જેમ તેલને સુગંધ-વાસના કરવારૂપ કાર્ય, તેહનું કારણ પુષ્પ છે પરંતુ વાસના કરવી તે સાધ્ય છે, તે વાસના ફૂલ-મધ્યે છે અને તે ફૂલ, તે તેલ તથા તેલની વાસનાના ધ્વંસક નથી તે માટે, પુષ્પ તે પુષ્ટ-નિમિત્ત છે.

उक्तं च विशेषावश्यके -

“कार्यस्य आसन्ननिमित्तं इति तदेव पुष्टं, दूरतरं कारणनैमित्तिकं तत् अपुष्टम् ॥” इति ॥

અર્થ : કાર્યની નજીક રહેલું નિમિત્ત, તે જ ખરેખર પુષ્ટ છે અને દુરવર્તી નિમિત્ત-કારણ, તે અપુષ્ટ છે.

तथा च श्री सिद्धसेनपूज्यैः-

“पुष्टहेतुं जिनेन्द्रोऽयं, मोक्षसद्भावसाधने ॥” इति ॥

અર્થ : મોક્ષ પામવાના સાધનમાં જિનેન્દ્ર તે પુષ્ટ-કારણ છે.

તેહથી અરિહંત દેવ તે મોક્ષરૂપ કાર્યના પુષ્ટ-નિમિત્ત છે. જે માટે સાધ્ય જે નિરાવરણ પરમાત્મ-પદ તે શ્રી અરિહંતને વિષે છે માટે જ શ્રી અરિહંત તે પુષ્ટ-નિમિત્ત છે. જો વિધિયે સેવન થાય, તો એથી મોક્ષ-કાર્ય નિપજે.

॥ इति तृतीयगाथायः ॥ ३ ॥

ઢંડ ઢંડ નિમિત્ત અપુષ્ટ ઘડા તળોરે,
 નવિ ઘટતા તસુ માંહ ।
 સાધક સાધક પ્રધ્વંસકતા અછેરે,
 તિળેં નહીં નિયત પ્રવાહ ॥
 ઓરુંગડી. ॥૪॥

અર્થ : જિસ કારણ મેં સાધ્ય-ધર્મ વિદ્યમાન ન હો વહ અપુષ્ટ-નિમિત્તકારણ કહા જાતા હૈ । જૈસે, ઘટ્ટ ઘટરૂપ કાર્ય મેં અપુષ્ટ-નિમિત્તકારણ હૈ ક્યોંકિ, ઘટ્ટ મેં ઘટત્વ વિદ્યમાન નહીં હૈ । કર્તા કી ઇચ્છા કે અનુસાર ઘટ્ટ ઘટ કી ઉત્પત્તિ મેં જૈસે કારણભૂત હૈ વૈસે વહી ઘટ્ટ ઘટ કે ધ્વંસ મેં ભી કારણભૂત વનતા હૈ, ઉસકા કોઈ એક નિશ્ચિત પ્રવાહ નહીં હૈ ।

અર્થ : જે કારણમાં સાધ્ય-ધર્મ વિદ્યમાન ન હોય તે અપુષ્ટ નિમિત્ત-કારણ કહેવાય છે. જેમ કે દંડમાં ઘટત્વ વિદ્યમાન નથી, કર્તાની ઈચ્છા મુજબ દંડ એ ઘટની ઉત્પત્તિમાં જેમ કારણભૂત છે, તેમ તે જ દંડ ઘટ-ધ્વંસ કરવામાં પણ કારણભૂત બને છે, તેનો નિશ્ચિત કોઈ એક પ્રવાહ નથી.

સ્વો. બાલાવબોધ : હવે અપુષ્ટ-નિમિત્ત દેખાડે છે. જેમ દંડ તે ઘડાનું અપુષ્ટ-નિમિત્ત છે. કારણ કે જેમ ફૂલમાંહે સુગંધ-વાસના છે, તેમ ઘટતા કેતાં ઘટપણું તે દંડમાંહે નથી. કર્તાને પ્રેરવે કારણ છે.

એ દંડ ઘટનું સાધક નિપજાવવાનું કારણ પણ છે અને ઘટનું પ્રધ્વંસ કરવાનું કારણ પણ છે. જો ઘટ-ધ્વંસકર્તા તેહી જ દંડને ઘટ-ધ્વંસ કરવાને પ્રવર્તીવે તો ઘટ-ધ્વંસ કરવાનું કારણ પણ તેહી જ દંડ થાય. માટે એ નિયત પ્રવાહ કેતાં નિશ્ચેથી એક ચાલનો નથી. જે નિશ્ચે ઘટ કરે-એ ધર્મ એહમાં નથી.

અને શ્રી અરિહંત પરમાત્માનું સેવન તે નિશ્ચે સિદ્ધતાનું કારણ છે એહને સિદ્ધિ-કાર્યની રૂથે જે સેવે, તેહને નિયમા સિદ્ધિ નિપજે.

॥ ઇતિ ચતુર્થગાથાર્થ : ॥ ૪ ॥

ષટ્ કારક ષટ્ કારક તે કારણ કાર્યનુંરે,
 જે કારણ સ્વાધીન ।
 તે કર્તા તે કર્તા સહુ કારક તે વસુરે,
 કર્મ તે કારણ પીન ॥
 ઓરુંગડી. ॥૫॥

અર્થ : કર્તા આદિ છઠોં કારક પ્રત્યેક કાર્ય કી ઉત્પત્તિ મેં કારણ હૈં । જહાં કર્તા ક્રિયા કરતા હૈ વહાં સહજરૂપ સે ષટ્કારક કી ઉપસ્થિતિ અવશ્ય હોતી હૈ । (૧) કાર્ય કરને મેં જો સ્વાધીન-સ્વતંત્ર કારણ હો ઓર શેષ સર્વ કારક ભી જિસકે આધીન હો વહ કર્તા કારક કહા જાતા હૈ । (૨) જો કારણ દ્વારા પુષ્ટ હોતા હૈ ઓર જો કરને સે હોતા હૈ વહ કાર્ય (કર્મ) કારક કહા જાતા હૈ ।

અર્થ : કર્તાદિ-કારક એ દરેક કાર્યની ઉત્પત્તિમાં કારણ છે. જ્યાં કર્તા ક્રિયા કરે છે ત્યાં સહજપણે ષટ્-કારકની હાજરી અવશ્ય હોય છે. (૧) કાર્ય કરવામાં જે સ્વાધીન-સ્વતંત્ર કારણ હોય અને શેષ સર્વ કારકો પણ જેને આધીન હોય તે કર્તા કારક કહેવાય છે. (૨) જે કારણ વડે પુષ્ટ બને અને જે કરવાથી થાય તે કાર્ય કારક કહેવાય છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : હવે કારણની પુષ્ટતા કહેવા નિમિત્તે કારક કહે છે - (૧) કર્તા (૨) કર્મ(કાર્ય) (૩) કરણ (૪) સંપ્રદાન (૫) અપાદાન (૬) અધિકરણ. એ છ કારક છે. તે દરેક કાર્ય નિપજાવવાનાં કારણ છે. જિહાં કર્તા ક્રિયા કરે તિહાં અનુક્તપણે(સહજપણે) એ છ કારક જાણવાં.

ઈહાં આત્મા પોતાનું સિદ્ધતારૂપ કાર્ય તેને કરવારૂપ ક્રિયા કરે, તેવારેં એ છ કારક સર્વ હોય.

તિહાં કર્તા જે આત્મા તેહનું સિદ્ધિરૂપ કાર્ય અભેદ છે તે માટે તેનાં કારક પણ અભેદ છે અને ભિન્ન કાર્યનો કર્તા ભિન્ન હોય તેવારેં કારક પણ ભિન્ન હોય, એ નીતિ છે. પરંતુ, નિમિત્ત-કારણ તો સર્વ કાર્યોમાં ભિન્ન જ હોય. માટે સિદ્ધિરૂપ કાર્યનું નિમિત્ત-કારણ શ્રી અરિહંત છે. તેહને કારક ઉપાદાનપણે સર્વ પહોંચે છે એ નીતિ છે.

હવે છ કારકમાં પ્રથમ કર્તા નામે કારક છે, તેહનું લક્ષણ કહે છે જે, કાર્ય નિપજાવાનું સ્વાધીન-કારણ એટલે સર્વકારક તેહને આધીન હોય તે કર્તા કારક કહીયેં.

“સ્વતંત્ર : કર્તા ॥” ઇતિ વચનાત્ ॥

અર્થ : જે સ્વતંત્ર હોય તે કર્તા હોય.

“કારણમહવા છદ્ધા, તત્ય સતંતો ત્તિ કારણં કત્તા ॥” શ્રી ભાષ્યસુધાંબુધિવાક્યં ॥ (વિ.ભા.ગા.૨૧૧૨)

અર્થ : અથવા કારણ છ પ્રકારે છે. તેમાં, જે સ્વતંત્ર છે તે કર્તા છે.

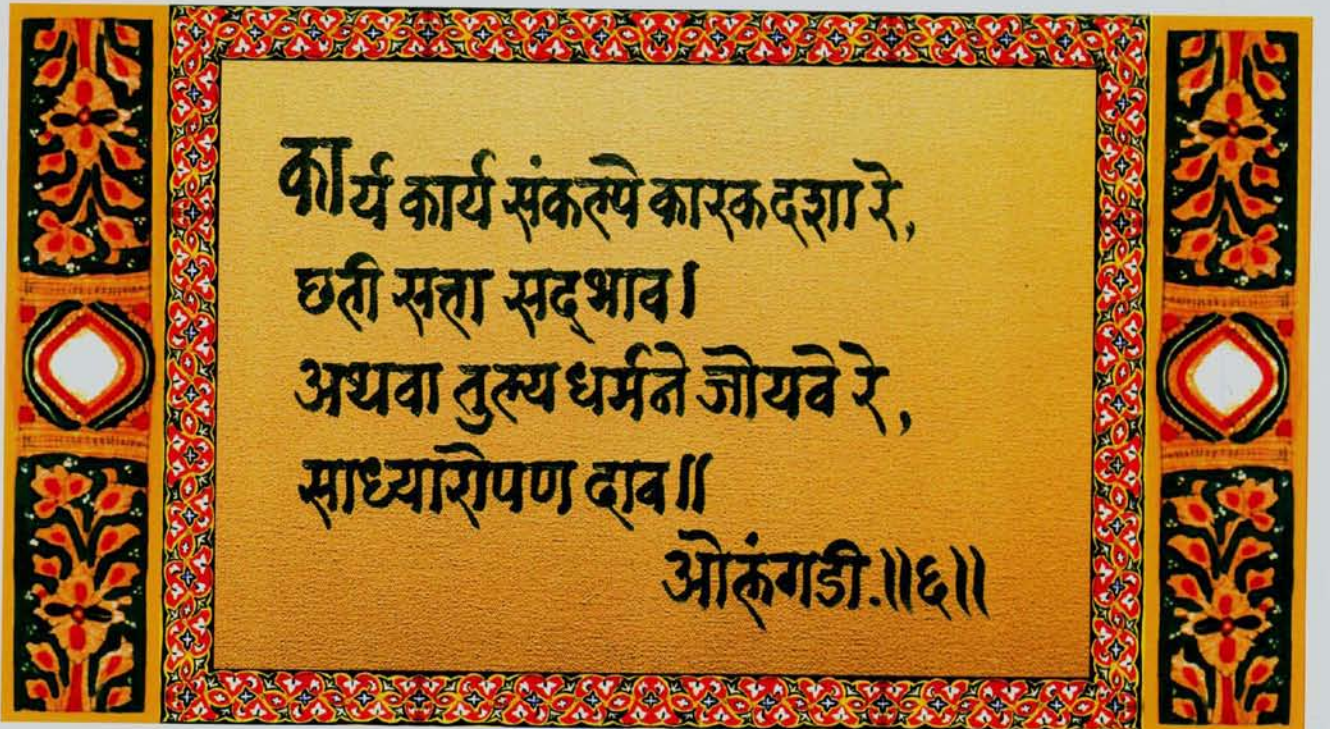
સર્વ કારક તે કર્તાને વર્શે છે-આધીન છે. હવે બીજું કર્મ નામા કારક તે જે કારણો પુષ્ટ થાયે અને કર્યું થાય તે કર્મ કારક કહીયેં.

ઉક્તં ચ -

“કમ્મં કિરિયાકરણં ॥” ઇતિ ॥ (વિ.ભા.ગા.૨૧૧૩)

અર્થ : ક્રિયા પ્રત્યે જે કારણ હોય તે કર્મ.

॥ ઇતિ પચ્ચમગાયાર્થ : ॥ ૫ ॥

અર્થ : પ્રશ્ન : દ્વિતીય કર્મ કારક કો કારણ કૈસે કહા જા સકતા હૈ ? યહ તો સ્વયં કાર્યરૂપ હૈ ।

ઉત્તર :- કર્તા સર્વસે પહેલે કાર્ય કરને કા સંકલ્પ કરતા હૈ । ઉદાહરણ કે લિખે કર્તા ‘મુઝે ઘટ બનાના હૈ’ એસા બુદ્ધિ દ્વારા સંકલ્પ કરકે કાર્ય પ્રારંભ કરતા હૈ અત એવ સંકલ્પ કાર્ય કા કારણ હૈ । અથવા મૂળ ઉપાદાનકારણ (મિટ્ટી) મેં (ઘટરૂપ) કાર્ય કી યોગ્યતા સત્તા મેં રહી હુઈ હૈ । અર્થાત્ સત્તાગત કાર્યત્વ પ્રાગ્ભાવી કાર્ય કા કારણ હૈ ।

અથવા, તુલ્ય-સમાન ધર્મ દેખને સે કાર્ય કરને કા સંકલ્પ હોતા હૈ । જૈસે કિ શ્રી જિનેશ્વર પ્રભુ કો દેખકર ભવ્યાત્માઓં કો વિચાર હોતા હૈ કિ, ‘મુઝે એસા પૂર્ણાનંદ સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરના હૈ ।’ ઇસ પ્રકાર કાર્ય કો બી કારણ કહા જા સકતા હૈ । ઇન યુક્તિયોં સે વિચાર કરને પર જાના જા સકતા હૈ કિ, સાધ્ય કા આરોપણ કરના યહ કર્મ મેં કારકપના હૈ ।

અર્થ : બીજા કર્મ કારકને કારણ કેમ કહી શકાય ? કેમ કે, એ પોતે જ કાર્યરૂપ છે.

એનું સમાધાન એ છે કે, કર્તા સૌ પ્રથમ કાર્ય કરવાનો સંકલ્પ કરે છે. દા.ત. ‘મારે ઘટ બનાવવો છે.’ કર્તા બુદ્ધિ દ્વારા આવો સંકલ્પ કરીને કાર્ય કરવાનો પ્રારંભ કરે છે, માટે સંકલ્પ એ કાર્યનું કારણ છે. અથવા, મૂળ ઉપાદાન-કારણ(માટી)માં (ઘટરૂપ) કાર્યની યોગ્યતા સત્તામાં રહેલી છે એટલે સત્તાગત-કાર્યત્વ એ પ્રાગ્ભાવી કાર્યનું કારણ છે.

અથવા, તુલ્ય-સમાન ધર્મ જોવાથી કાર્ય કરવાનો સંકલ્પ થાય છે. જેમ કે, શ્રી જિનેશ્વર પ્રભુને જોઈ ભવ્યાત્માઓને વિચાર થાય છે કે, ‘મારે પણ આવું પૂર્ણાનંદ-સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરવું છે.’ આ રીતે કાર્યને પણ કારણ કહી શકાય છે. આ યુક્તિઓથી વિચારતાં જાણી શકાય છે કે, સાધ્યનું આરોપણ કરવું એ કર્મમાં કારકપણું છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : ઈહાં કોઈ પૂછશે જે- કર્મ તો કાર્ય છે પણ કારણ નથી. તેહને ઉત્તર કહે છે જે, (૧) કર્તાને પહેલાં તો કાર્યનો સંકલ્પ થાય છે. તે વખતે તે કર્તા પહેલાં સંકલ્પ-કાર્યને વિચારે તે વાર પછી કાર્ય કરે, તે માટે કારણ કહિયે.

ઉક્તં ચ વિશેષાવશ્યકે -

“સર્વોઽપિ બુદ્ધૌ સઙ્કલ્પ્ય કુમ્ભાદિ કાર્યં કરોતિ ઇતિ વ્યવહારસ્તતો બુદ્ધ્યાઽધ્યવસિતસ્ય કુમ્ભસ્ય ચિકીર્ષિતો મૃગ્મયઃ કુમ્ભસ્તદ્બુદ્ધ્યાલમ્બનતયા કારણં ભવતિ ॥”

(વિ.મા.ભાગ-૨, ગા.૨૧૧૩)

અર્થ : બધાય બુદ્ધિમાં સંકલ્પ કરીને પછી ઘટરૂપ કાર્યને કરે છે, આ વ્યવહાર છે. ત્યાર બાદ બુદ્ધિમાં નિશ્ચિત ઘટને કરવાની ઈચ્છાથી માટીનો ઘડો (થાય) છે. (તેથી) બુદ્ધિમાં આલંબનપણાને કારણે (સંકલ્પિત ઘટ) કારણ બને છે. અથવા, (૨) સ્થાસાદિ કાલ એ ઘટ કાર્યનું કારણ છે અને કર્તાને તો સ્થાસાદિ કાર્ય છે. અથવા, (૩) જે કાર્ય નિપજાવવાનું મૃત્તિકાદિક મૂળ ઉપાદાન, તેહમાં જે કાર્યની છતિ સત્તાયે યોગ્યતાપણે રહી છે તે કાર્યપણું સત્તાગત. તે પ્રાગ્ભાવી કાર્યનું કારણ છે.

ઉક્તં ચ -

“અયથા ભવ્યો યોગ્યઃ સ્વરૂપલાભસ્યેતિ શક્ય ઉત્પાદયિતુમતઃ સુકરત્વાત્કાર્યમપ્યાત્મનઃ કારણમિષ્યતે, અવશ્યં ચ કર્મણઃ કારણત્વમેષ્યમ્ ॥”

ઇતિ ॥

અર્થ : અથવા કાર્ય (કોઈપણ) ભવ્ય અર્થાત્ સ્વરૂપપ્રાપ્તિ માટે યોગ્ય છે, તેથી જ તેને ઉત્પન્ન કરવું શક્ય છે. એટલા માટે ક્રિયાને સરળ બનાવનારું હોવાથી કાર્ય પણ પોતાનું કારણ મનાય છે અને કર્મનું કારણપણું અવશ્ય અપેક્ષિત છે.

સત્-ભાવ નજીકપણે જે કારણ ઉપાદાન-નિમિત્ત તે સર્વ નજીક કરે. કાર્યને અર્થે તે કારણનું સત્-ભાવ-છતાંપણું, તે કાર્ય-બુદ્ધિયે મેલવે. તે માટે કાર્યને કારણ કહે.

અથવા, (૪) તુલ્ય-ધર્મનું જોવું જે, મુજને એહવું કાર્ય નિપજાવવું છે. જેમ કોઈ આત્મા મોક્ષ-પૂર્ણાનંદ કરવાને ઉદ્યમી થયો તે સિદ્ધરૂપ નિષ્પન્ન-તત્ત્વને જોવે અને વિચારે જે, ‘મને માહરું એહવું તત્ત્વ નિપજાવવું છે.’ એમ સંકલ્પ કરવો તે તુલ્ય-ધર્મ જોઈ કાર્યનો ઉદ્યમ ઘણો થાય, તે માટે કાર્યને પણ કારણ કહેવું.

ઉક્તં ચ શ્રીપૂજ્યૈ:-

“કિં વહુના ? યથા યથા યુક્તિતો ઘટતે, તથા તથા સુધિયા કર્મણઃ કારણત્વં વાચ્યમન્યથા કર્મણોઽકારણત્વે ‘કરોતિ ઇતિ કારક’ મિતિ ષણ્ઠાં કારકત્વાનુપપત્તિરેવ સ્યાદિતિ ॥”

(વિ.મા.ગા.૨૧૧૫)

અર્થ : વધારે કહેવાથી શું ? જે જે યુક્તિથી ઘટે તે તે યુક્તિથી બુદ્ધિમાનો વડે કર્મનું કારણપણું કહેવા યોગ્ય છે અન્યથા કર્મનું કારણપણું ન હોતે છતે ‘જે કરે તે કારક.’ આ પ્રમાણેના છ એ કારકોના કારકપણાની અસ્વીકૃતિ થઈ જશે.

એ રીતે કર્મને વિષે કારણપણું માનવું એમાં જ કારકતા છે. સાધ્યનું આરોપણ કરવું, એહ જ કર્મને કારકપણું જાણવું.

॥ ઇતિ ષષ્ઠગાથાર્થઃ ॥ ૬ ॥

अतिशय अतिशय कारण
कारक करण ते रे,
निमित्त अने उपादान ।
संप्रदान संप्रदान कारण पद भवनथी रे,
कारण व्यय अपादान ॥
ओरुंगडी. ॥७॥

अर्थ : (३) उत्कृष्ट-प्रधान कारण करण कारक है और वह निमित्त और उपादान के भेद से दो प्रकार का है । जैसे, मोक्षकार्य में उपादान आत्म-सत्ता है और निमित्त प्रभु-सेवा है । (४) कारण-पद (पर्याय) का (उत्पन्न होना) अर्थात् उपादानकारण अथवा कार्य में अपूर्व-अपूर्व कारण-पर्याय की उत्पत्ति-प्राप्ति होना सम्प्रदान कारक है । (५) पूर्व (पुरातन) कारण-पर्याय का व्यय-विनाश होना, यह अपादान कारक है । सम्प्रदान और अपादान में कारणता किस प्रकार है ? यह आगे की गाथा में बताते हैं ।

अर्थ : (३) उत्कृष्ट-प्रधान कारण ते करण कारक छे अने ते निमित्त अने उपादान, ओम बे प्रकारे छे. जेम, मोक्ष-कार्यमां उपादान आत्मसत्ता छे अने निमित्त प्रभु-सेवा छे. (४) कारण पद (पर्याय)नुं भवन-उत्पन्न थवुं ओटले उपादान-कारणमां अथवा कार्यमां अपूर्व अपूर्व कारण-पर्यायनी उत्पत्ति-प्राप्ति थवी ते संप्रदान कारक छे. (५) पूर्व(पुरातन) कारण-पर्यायनो व्यय-विनाश थवो ओ अपादान-कारक छे.

स्वो. बालावबोध : अतिशय-उत्कृष्टपक्षे जे कारण ते कारणानामा त्रीजुं कारक कछिये. तेहना बे लेह छे : ओक निमित्त-कारण, बीजुं उपादान-कारण.

तिहां उपादान ते आत्मानो सत्ता-धर्म, निमित्त-कारण श्री अखिलंतादिक.

अने, कारण-पदनुं भवन थवुं ओटले उपादान अधिक अधिक कारणता पामे. ते कारण पर्यायनो लाभ ते संप्रदानपक्षुं जाणवुं.

जे उपादान-कारणमां नवो नवो कारण-पर्याय पामे ते थोथुं संप्रदान कारक कछिये ओटले कार्य-पदनुं भवन-ते संप्रदान कछिये.

अने, पाछवा कारण-पर्यायनो व्यय केतां विनाश ते अपादान पांथमुं कारक कछिये.

जोरा कारण-पर्यायनो नाश, नव्य कारणतानुं निपजवुं. ते रीते कार्यनी निष्पत्ति छे.

॥ इति सप्तमगाथायः ॥ ७ ॥

भवન भवन व्यય विणु
 कारज नवि होवे रे,
 जिम दृषदे न घटत्व।
 शुद्धाधार शुद्धाधार स्व-गुणतोद्रव्य छेरे,
 सत्ताधार सुतत्व॥
 ओरुंगડી.॥८॥

અર્થ : ભવન અર્થાત્ નવીન પર્યાય કી ઉત્પત્તિ ઓર વ્યય અર્થાત્ પૂર્વ પર્યાય કા નાશ । યહ હુએ વિના કાર્ય કી નિષ્પત્તિ નહીં હોતી । જૈસે કિ દૃષદ્-પથ્થર મેં ઘટપર્યાય કી ઉત્પત્તિ કી યોગ્યતા નહીં હૈ ઇસલિએ કુમ્હાર ઘટ બનાને કા પ્રયત્ન કરે તો બી પથ્થર સે ઘટ નહીં બન સકતા ।

મિટ્ટી મેં ભવન-વ્યય કી ક્રિયા હોતી હૈ જૈસે કિ પિંડ પર્યાય કા નાશ ઓર સ્થાસ (થાલી) પર્યાય કી ઉત્પત્તિ : સ્થાસપર્યાય કા નાશ ઓર કોશપર્યાય કી ઉત્પત્તિ ઇત્યાદિ ક્રમશઃ કુશલ-કપાલપર્યાય કી ઉત્પત્તિ ઓર નાશ હોને પર ઘટકાર્ય ઉત્પન્ન હોતા હૈ । ઇસ પ્રકાર મોક્ષ-સિદ્ધતારૂપ કાર્ય મેં બી પહેલે મિથ્યાત્વપર્યાય કા નાશ ઓર સમ્યક્ત્વ-પર્યાય કી ઉત્પત્તિ આદિ ભવન-વ્યય કી પ્રક્રિયા હોને પર ક્રમશઃ અયોગી-અવસ્થા કા વ્યય હોતા હૈ ઓર ફિર સિદ્ધતારૂપ કાર્ય ઉત્પન્ન હોતા હૈ ।

(૬) સ્વ-ગુણ (અપને જ્ઞાનાદિ ગુણો) કા આધાર શુદ્ધ આત્મદ્રવ્ય હી હૈ ઓર શુદ્ધ આત્મતત્ત્વ કો સત્તા કા આધાર હૈ અથવા સત્તા કા આધાર શુદ્ધ આત્મતત્ત્વ હૈ ।

અર્થ : સંપ્રદાન અને અપાદાનમાં કારણતા કઈ રીત છે ? તે બતાવે છે, ‘ભવન’ એટલે નવીન-પર્યાયની ઉત્પત્તિ અને ‘વ્યય’ એટલે પૂર્વ પર્યાયનો નાશ. એ થયા વિના કાર્યની નિષ્પત્તિ થતી નથી. જેમ કે, દૃષદ્-પથ્થરમાં ઘટ પર્યાયની ઉત્પત્તિની યોગ્યતા નથી, તેથી કુંભાર ઘટ બનાવવા પ્રયત્ન કરે તો પણ પથ્થરથી ઘડો બની શકતો નથી.

માટીમાં ભવન-વ્યયની ક્રિયા થાય છે. જેમ કે, પિંડ પર્યાયનો નાશ અને સ્થાસ(થાળી) પર્યાયની ઉત્પત્તિ, સ્થાસ પર્યાયનો નાશ અને કોશ પર્યાયની ઉત્પત્તિ ઈત્યાદિ કુશલ-કપાલ પર્યાયની ઉત્પત્તિ અને નાશ થતાં ઘટકાર્ય ઉત્પન્ન થાય છે. એ રીતે, મોક્ષ-સિદ્ધતારૂપ કાર્યમાં પણ પ્રથમ મિથ્યાત્વ-પર્યાયનો નાશ અને સમ્યક્ત્વ-પર્યાયની ઉત્પત્તિ વગેરે ભવન-વ્યયની પ્રક્રિયા થતાં ક્રમશઃ અયોગી-અવસ્થાનો વ્યય થાય પછી સિદ્ધતારૂપ કાર્ય ઉત્પન્ન થાય છે.

(૬) સ્વગુણનો-પોતાના જ્ઞાનાદિ ગુણોનો આધાર શુદ્ધ આત્મ-દ્રવ્ય જ છે અને શુદ્ધ આત્મ-તત્ત્વને સત્તાનો આધાર છે અથવા સત્તાનો આધાર શુદ્ધ આત્મ-તત્ત્વ છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : કોઈ કહેશે જે- સંપ્રદાન તથા અપાદાન તેહમાં શી કારણતા છે ?

તેહને ઉત્તર કહે છે જે, ભવન કેતાં નવા પર્યાયનું થવું. વ્યય કેતાં પૂર્વ પર્યાયનો નાશ. એ થયા વિના કાર્ય નિપજે નહીં.

જેમ, માટીનો પિંડ તે પિંડ પર્યાયનો વ્યય-સ્થાસ પર્યાયનું ભવન તથા સ્થાસ પર્યાયનો વ્યય-કોશ પર્યાયનું ભવન, કોશ પર્યાયનો વ્યય-કુશલ પર્યાયનું ભવન, કુશલ પર્યાયનો વ્યય-કપાલ પર્યાયનું ભવન, કપાલ પર્યાયનો વ્યય-ઘટ પર્યાયનું ભવન, એ રીતે કાર્યની ઉત્પત્તિ છે.

તેમ સિદ્ધતાને નીપજાવવાને વિષે પણ મિથ્યાત્વ પર્યાયનો વ્યય-સમ્યક્ત્વ પર્યાયનું ભવન, તેહના સાધક પર્યાયનો જીર્ણનો વ્યય-નવાનો ઉત્પાદ. એ રીતે કાર્યની નિષ્પત્તિ છે. પરંતુ, ભવન તથા વ્યય વિના કાર્ય થાય નહીં. જેમ દૃષદ્ને વિષે ઘટપણું ન થાય. યદ્યપિ કર્તા ચક્રાદિક વ્યાપાર કરે, તો પણ દૃષદ્(પાષાણ)નો ઘટ ન થાય.

શ્યા માટે ? જે દૃષદ્(પાષાણ)ને વિષે સ્થાસાદિ ઘટ-પર્યાયનું ભવન-વ્યયપણું નથી, તે માટે નિપજે નહીં.

હવે છઠ્ઠું આધાર કારક કહે છે, સ્વ-ગુણ જે જ્ઞાનાદિક તેહનો શુદ્ધ આધાર દ્રવ્ય-પદાર્થ છે એટલે જીવ-દ્રવ્ય.

જ્ઞાન, ચારિત્ર, વીર્ય, દાન, લાભ, ભોગ-ઉપભોગ, અવ્યાબાધ, અમૂર્તતા, અગુરુલઘુતા, અખંડતા, નિર્મલતા, કર્તૃતા, પારિણામિકતાદિ મૂલ-ગુણ સર્વનો આધાર જીવ-દ્રવ્ય છે.

એમ ધર્માસ્તિકાયાદિ સર્વ દ્રવ્ય પોત પોતાના ગુણના આધાર છે, તેહથી ધર્માસ્તિકાયને આધાર નામે કારક કહો. એમ કોઈ પૂછે.

તેહનો ઉત્તર જે, ધર્માસ્તિકાયને ગુણાધારીપણું છે પરંતુ કર્તૃત્વપણું નથી તે માટે કારણપણું ન ગવેખું. શુદ્ધ-તત્ત્વને સત્તાનો આધાર છે (અને) સત્તા તે આત્માનો મૂલ-ધર્મ જે નિરામય, તેહનો આધાર સુ-તત્ત્વ છે.

॥ इति अष्टमगाथाः ॥ ८ ॥

આત્મ આત્મ કર્તા કાર્ય સિદ્ધતારે,
તસુ સાધન જિનરાજ ।
પ્રભુદીઠે પ્રભુદીઠે કારજ રુચિ ઉપજેરે,
પ્રગટે આત્મ સમાજ ॥
ઓલંગડી. ॥૧॥

અર્થ : મોક્ષ-સિદ્ધતારૂપ કાર્યના કર્તા મોક્ષાભિલાષી આત્મા છે અને તેનું પ્રધાન સાધન શ્રી જિનેશ્વર પરમાત્મા છે. ક્યોંકિ પરમાત્મા કે દર્શન સે મોક્ષ (પૂર્ણ શુદ્ધ સ્વરૂપ) કી રુચિ પેદા હોતી હૈ ઓર વહ મોક્ષ કી રુચિ વઢને સે આત્મા કા સમ્પૂર્ણ સામ્રાજ્ય પ્રકટ હોતા હૈ ।

અર્થ : મોક્ષ-સિદ્ધતારૂપ કાર્યનો કર્તા મોક્ષાભિલાષી-આત્મા છે અને તેનું પ્રધાન સાધન શ્રી જિનેશ્વર પરમાત્મા છે. કેમ કે, પરમાત્માના દર્શનથી મોક્ષ-પૂર્ણ શુદ્ધ સ્વરૂપની રૂચિ પેદા થાય છે અને તે મોક્ષની રૂચિ વધવાથી આત્માનું સંપૂર્ણ સામ્રાજ્ય પ્રગટે છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : હવે ઉપનય કહે છે, આત્મા સ્વરૂપરૂચિ, ભવોદ્વિગ્ન, મોક્ષાભિલાષી, સમ્યક્-દર્શન ગુણ પ્રગટ્યે જે સ્વરૂપનું કર્તાપણું, વિરતિપણું, તત્ત્વધ્યાન, તત્ત્વતન્મયતાદિકને કરવે કર્તા છે એટલે તત્ત્વાર્થી-આત્મા કર્તા.

કાર્ય સિદ્ધતા-સકલ ગુણ પ્રગટતાપણું-નિઃકર્માવસ્થા, તેહનું સાધન નિમિત્ત-કારણ શ્રી જિનરાજ સર્વજ્ઞ છે. જે કારણે પ્રભુ શ્રી પરમાત્મા દીઠે યથાર્થ ભાસન થાય. કાર્યની-સ્વસત્તાપ્રાગ્ભાવ ભોગીપણાની રૂચિ ઉપજે, તે રૂચિ સંપૂર્ણ સિદ્ધતાનું મુખ્ય કારણ છે તે રૂચિ વધતી સાધન-ભાવ ધ્યાનાવસ્થાવલંબીને પૂર્ણાનંદતા નિપજાવે. આત્માનો સમાજ કેતાં સામ્રાજ્ય પ્રગટે.

તેહથી મોક્ષનો કર્તા આત્મા ખરો પણ મોક્ષની રૂચિ વિનાનું કર્તાપણું પ્રગટે નહીં અને તે રૂચિ શ્રી અરિહંત દેવને દીઠે નિપજે. માટે શ્રી અરિહંતનું દર્શન તે રૂચિનું કારણ છે અને રૂચિ તે મોક્ષનું કારણ છે. એવી રીતે મોક્ષરૂપ કાર્યનું મૂળ કારણ શ્રી અરિહંત જ છે.

તે માટે માહારે મોક્ષ નિપજે, એ ઉપકાર તત્ત્વ-હિતના કરનાર શ્રી અરિહંતનો જાણું.

॥ इति नवमगाथाः ॥ ९ ॥

વંદન વંદન નમન સેવન વલી પૂજનારે,
સ્મરણ સ્તવન વલી ધ્યાન ।
'દેવચંદ્ર'દેવચંદ્ર કીજે જગદીશનુરે,
પ્રગટે પૂર્ણ નિધાન ॥
ઓરૂંગડી. ॥૧૦॥

અર્થ : મોક્ષ કી રુચિ ઉત્પન્ન કરને કે લિખ જગત્ કે ઈશ-જગત્ કે નાથ ઓર દેવોં મેં ચન્દ્ર સમાન નિર્મલ, એસે શ્રી જિનેશ્વર પરમાત્મા કા વંદન, નમન, સેવન, પૂજન, સ્મરણ, સ્તવન ઓર ધ્યાન કરના ચાહિખે । જિસસેં આત્મા મેં રહા હુઆ સમ્પૂર્ણ સુખ ંવં અનન્ત ગુણ કા નિધાન પ્રકટ હોતા હૈ ।

અર્થ : મોક્ષની રૂચિ ઉત્પન્ન કરવા માટે જગતના ઈશ-જગતના નાથ અને દેવોમાં ચંદ્ર સમાન નિર્મળ એવા શ્રી જિનેશ્વર પરમાત્માનાં વંદન, નમન, સેવન, પૂજન, સ્મરણ, સ્તવન અને ધ્યાન કરવાં જોઈએ. જેથી આત્મામાં રહેલા સંપૂર્ણ સુખનો તથા અનંત ગુણનો નિધાન પ્રગટ થાય છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : તે માટે વંદન કેતાં કર-જોડન, નમન કેતાં શીશ-નમાવવારૂપ, સેવના તે આજ્ઞા-માનવારૂપ. વલી, પુજના તે પુષ્પાદિકની તથા સ્મરણ તે વારંવાર ગુણનું સંભારવું. સ્તવન તે વચનેં કરી ગુણનું કથન હર્ષથી કરવું તથા ધ્યાન તે પ્રભુ ગુણો ચિત્તની એકાગ્રતાનું કરવું. એટલા સર્વ ઉપાય છે તે સર્વ 'દેવચંદ્ર' સ્તુતિ-કર્તા તે પોતાને કહે છે જે-

વંદનાદિક કર્તવ્ય કીજે શ્રી જગદીશની ત્રૈલોક્ય-દયાલની તે કરતાં સેવકને પ્રગટે કેતાં પ્રકાશ પામે. પૂર્ણ-નિધાન, અનંતગુણ, આત્મશક્તિ, પરમાનંદરૂપ નિધાન પ્રગટે. એટલે, શ્રી જિનરાજ પરમાત્માની સેવા કરતાં પોતાની પૂર્ણ પરમાત્મતા નિપજે. અવિનાશી ધન પ્રકાશ પામે.

એ શ્રી મુનિસુવ્રત દેવાધિદેવનો પરમ ઉપકાર છે.

॥ ઇતિ દશમગાથાર્થઃ ॥ ૧૦ ॥

॥ ઇતિ વિંશતિતમ શ્રી મુનિસુવ્રતજિન સ્તવનમ્ ॥ ૨૦ ॥

વીસમા સ્તવનનો સાર...

અહીં પૂર્વના સ્તવનમાં વર્ણવેલા ષટ્-કારકનાં સ્વરૂપનું લક્ષણ બતાવવા દ્વારા વિશેષ સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે તેમ જ, પુષ્ટ અને અપુષ્ટ નિમિત્ત-કારણનાં લક્ષણ બતાવવામાં આવ્યાં છે.

શ્રી અરિહંત પરમાત્મા એ મોક્ષના પુષ્ટ-નિમિત્ત છે. તેમનાં દર્શન, પૂજન, વંદન અને સેવા વિના મોક્ષની રૂચિ પ્રગટતી નથી અને મોક્ષની અભિલાષા જાગ્રત થયા વિના મોક્ષરૂપ કાર્ય થઈ શકતું નથી.

તે માટે વંદન-બે હાથ જોડવા, નમન-મસ્તક નમાવવું, સેવના-આજ્ઞા માનવી, પૂજના-પુષ્પાદિથી પૂજા કરવી, સ્મરણ-તેમના ગુણોને સંભારવા, સ્તવન-વાણી દ્વારા તેમના ગુણો ગાવા, ધ્યાન-પ્રભુના ગુણોમાં ચિત્તને એકાગ્ર કરવા વડે ભવ્યાત્માઓએ પરમાત્માની ઉપાસના કરવી જોઈએ. જેથી પૂર્ણાનંદમય શુદ્ધ-સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ થાય.

શ્રી જિનેશ્વર પરમાત્માની સેવા-ભક્તિનું આ જ મહાન ફળ છે.

વીસવેં સ્તવન કા સાર...

યહૉં પૂર્વ કે સ્તવન મેં વર્ણિત ષટ્કારક કે સ્વરૂપ કા લક્ષણ બતાકર વિશેષ સ્પષ્ટીકરણ કિયા ગયા હૈ । સાથ હી પુષ્ટ ઔર અપુષ્ટ નિમિત્તકારણ કે લક્ષણ બી બતાયે ગયે હૈ ।

શ્રી અરિહંત પરમાત્મા મોક્ષ કે પુષ્ટ-નિમિત્ત હૈ । ઉનકે દર્શન, પૂજન, વંદન ઔર સેવા કે વિના મોક્ષ કા રુચિ પ્રકટ નહીં હોતી ઔર મોક્ષ કી અભિલાષા જાગૃત હુએ વિના મોક્ષરૂપ કાર્ય નહીં હો સકતા ।

અત એવ વંદન (દો હાથ જોડના), નમન (મસ્તક નમાના), સેવન (આજ્ઞા માનના), પૂજન (પુષ્પાદિ સે પૂજા કરના), સ્મરણ (ઉનકે ગુણોં કો યાદ કરના), સ્તવન (વાણી દ્વારા ઉનકે ગુણ ગાના) ઔર ધ્યાન (પ્રભુ કે ગુણોં મેં ચિત્ત કો એકાગ્ર કરના) આદિ કે દ્વારા ભવ્યાત્માઓં કો પરમાત્મા કી ઉપાસના કરની ચાહિએ જિસસે પૂર્ણાનંદ સ્વરૂપ કી પ્રાપ્તિ હો ।

શ્રી જિનેશ્વર પરમાત્મા કી સેવા-ભક્તિ કા યહી મહાન ફલ હૈ ।

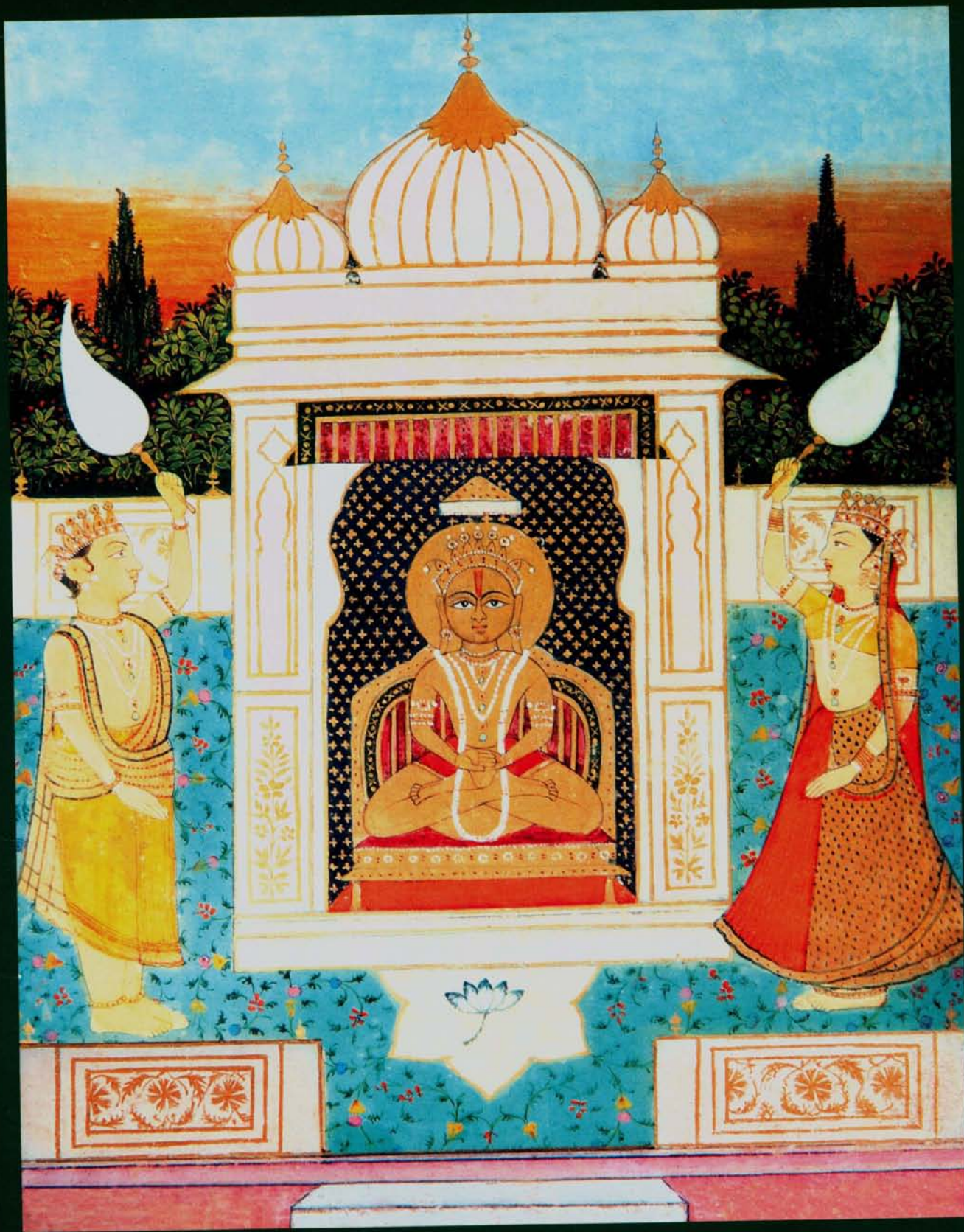
સ્તવનમાં આપેલા ચિત્રોનું વિવરણ

૨૦(૧) શ્રી મુનિસુવ્રતસ્વામી ભગવાન

૨૦(૨) નવપદજી (પુષ્પ નિમિત્તના સંદર્ભમાં છે.)

યોગ અસંખ્ય તે જિન કહ્યા, નવપદ મુખ્ય તે જાણો રે - પૂ. ઉપા. શ્રી યશોવિજયજી

अथ एकविंशति श्री नमिनाथजिन स्तवनम्

॥ पीछेलारी पाळ, ऊभा दोय राजवी रे - ए देशी ॥

श्री नमि जिनवर सेव,
घनाघन उनम्यो रे ॥ घना.॥
दिठां मिथ्या सैख,
भविक चित्तथी गम्यो रे ॥ भविक.॥
शुचि आचरणा रीति ते,
अभ्र वधे वडां रे ॥ अभ्र.॥
आत्म परिणति शुद्ध,
ते बीज झबुकडा रे ॥ ते.॥१॥

અર્થ : શ્રી નમિ જિનેશ્વર કો સેવારૂપી મેઘ-ઘટા જવ ચઢ આતી હૈ તવ, ઉસે દેખકર ભવિ જીવોં કે હૃદય મેં સે મિથ્યાત્વ-અવિદ્યારૂપ દુર્ભિક્ષ (દુષ્કાલ) કા ભય ભાગ જાતા હૈ । તથા અવિધિ-આશાતનાદિ દોષરહિત ઔર વિધિપૂર્વક કો પવિત્ર આચરણારૂપ મહા-મેઘ વૃદ્ધિગત હોતા હૈ ઔર આત્મપરિણતિ કો શુદ્ધિરૂપ વિજલી ચમકને લગતી હૈ ।

અર્થ : શ્રી નમિ જિનેશ્વરની સેવારૂપ મેઘઘટા ચડી આવે છે ત્યારે, તેને જોઈને ભવિ જીવોના હૃદયમાંથી મિથ્યાત્વ-અવિદ્યારૂપ દુર્ભિક્ષ-દુષ્કાળનો ભય ભાગી જાય છે. તથા અવિધિ-આશાતનાદિ દોષરહિત અને વિધિ-પૂર્વકની પવિત્ર આચરણારૂપ મહાન મેઘ(વાદળાં) વૃદ્ધિ પામે છે. તેમ જ, આત્મ-પરિણતિની શુદ્ધિરૂપ વીજળીના ઝબકારા થાય છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : હવે એકવીશમા જિનરાજ પરમોપકારી તેહના ગુણ સ્તવે છે, ઉપગાર-સંપદાએ કરીને શ્રી એકવીસમા નમિ જિનવર ! તે નમિનાથ થાપના તે શા માટે ? જે નમણાઈનો ઉત્કૃષ્ટો ભાવ છે તે માટે. તે શ્રી નમિનાથ, જિન જે અકષાયી તે માંહે વર કેતાં પ્રધાન, વીતરાગ, પરમજ્ઞાની, પરમાત્મા, શુદ્ધસ્વરૂપ-ભોગી, ચિદાનંદધન, નિર્વિકારી દેવને ઓળખવું તથા તેનો યોગ મલવો ઘણો જ દુર્લભ છે.

ઉક્તં ચ -

“ઈદંતં ચક્ષિતં, સુરમણિકણ્ડમસ્સ કોડીણં ।

લાભો સુલહો દુલહો, દંસણો તિત્થનાહસ્સ ॥ ૧ ॥”

અર્થ : ઈન્દ્રપણું, ચક્ષિપણું, કોડો એવા ચિંતામણી અને કલ્પવૃક્ષનો લાભ સુલભ છે પરંતુ તીર્થકરનું દર્શન દુર્લભ છે.

તે માટે શ્રી જિનેશ્વરનું દર્શન દુઃપ્રાપ્ય છે. તે સંસાર-ચક્રમાં મુંજિત જીવ સ્વ-તત્ત્વથી રહિત દીન રંકભૂતને જિન-સેવના કિહાંથી મલે ?

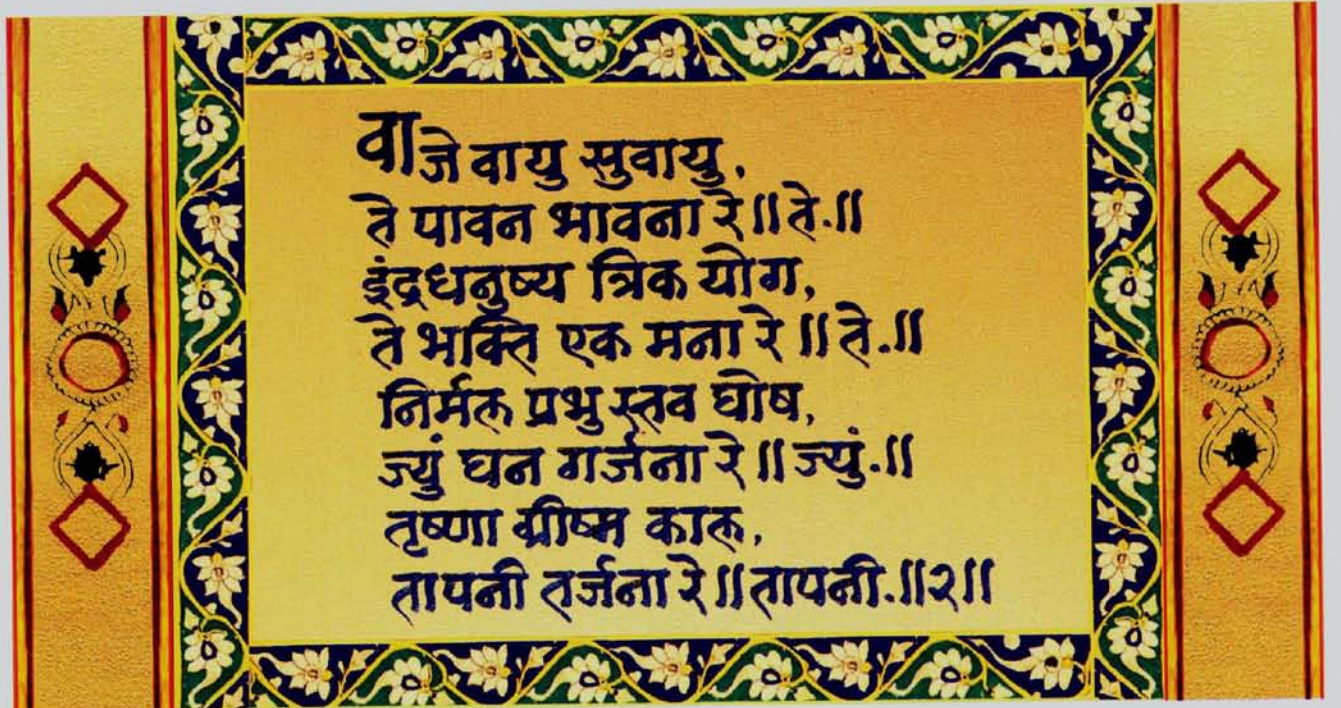
તે કોઈક પુણ્યાનુબંધી પુણ્યના ઉદયથી જીવને જિન-સેવના પ્રગટી. તે જીવ હર્ષથી કહે છે જે, શ્રી નમિ જિનવરનું સેવન, તેહી જ ધનાધન કેતાં મેહ ઉનમ્યો. જેમ મેહ ચારે દિશાથી ચડી આવે, તેમ મન-વચન-કાયાયે-અધ્યાત્મપરિણતિયે શ્રી નમિ પ્રભુનો બહુમાન-નમન ગુણની અદ્ભુતતા એટલે પ્રભુ-યોગ મલ્યાની આશ્ચર્યતા પ્રગટી તે મેહરૂપ જાણવી.

વલી, મેહ જેવારે ચારે તરફથી ઘટા કરી ઉંચો આવે તેવારે લોકના મનમાં દુઃકાલનો ભય હોય તે જાય. તેમ ઈહાં શ્રી અરિહંત-સેવનારૂપ મેઘ જેવારે પ્રગટે તેવારે અનાદિ કાલનો મિથ્યાત્વરૂપ જે રૌરવ કેતાં દુઃકાલ હતો, તે ભવિક જીવોના ચિત્તથી ગમ્યો કેતાં ટલી ગયો એ લાભ થયો.

મેઘને વિષે મોટાં વાદલાં વધે, તેમ એ પ્રભુભક્તિરૂપ મેઘને વિષે શુધિ કેતાં પવિત્ર-અવિધિરહિત-આશાતનારહિત-પુદ્ગલઆશંસારહિત એવી ભલી આચરણા જીવને થાય. તેહી જ અભ્ર-પટલ કેતાં વાદલાંના સમૂહ, વધે કેતાં મહોટા થાય એટલે રૂપી વસ્તુને રૂપી ઉપમા ઘટે.

મેહમાં વિજલીનાં ઝબકારા ઘણા હોય, તેમ ઈહાં પ્રભુ-સેવના કરતાં આપણા આત્માની પરિણતિ શુદ્ધ થાય. ગુણી શુદ્ધ-તત્ત્વીના સેવનને અનુયાયી થાય. તેહી જ વિજલીના ઝબુકા જાણવા.

॥ इति प्रथमगाथायः ॥ १ ॥

અર્થ : વર્ષા કે સમય અનુકૂલ હવા ચલતી હૈ વૈસે યહાં જિનભક્તિ મેં પવિત્ર ભાવનારૂપ વાયુ ચલતી હૈ । વર્ષાઋતુ મેં ત્રીન રેખાયુક્ત ઇન્દ્ર-ધનુષ્ય હોતા હૈ, વૈસે યહાં મન, વચન, કાયા કે ત્રીનો યોગોં કો ઇકાગ્રતા હોતી હૈ । વર્ષા કે દિનોં મેં ગર્જના કો ધ્વનિ હોતી હૈ, વૈસે યહાં પ્રભુગુણ-સ્તવન કો ધ્વનિ હોતી હૈ । વર્ષા સે ગોષ્પઋતુ કા તાપ શાન્ત હો જાતા હૈ, વૈસે યહાં જિનભક્તિ સે તૃષ્ણા કા આન્તરિક તાપ શાન્ત હો જાતા હૈ ।

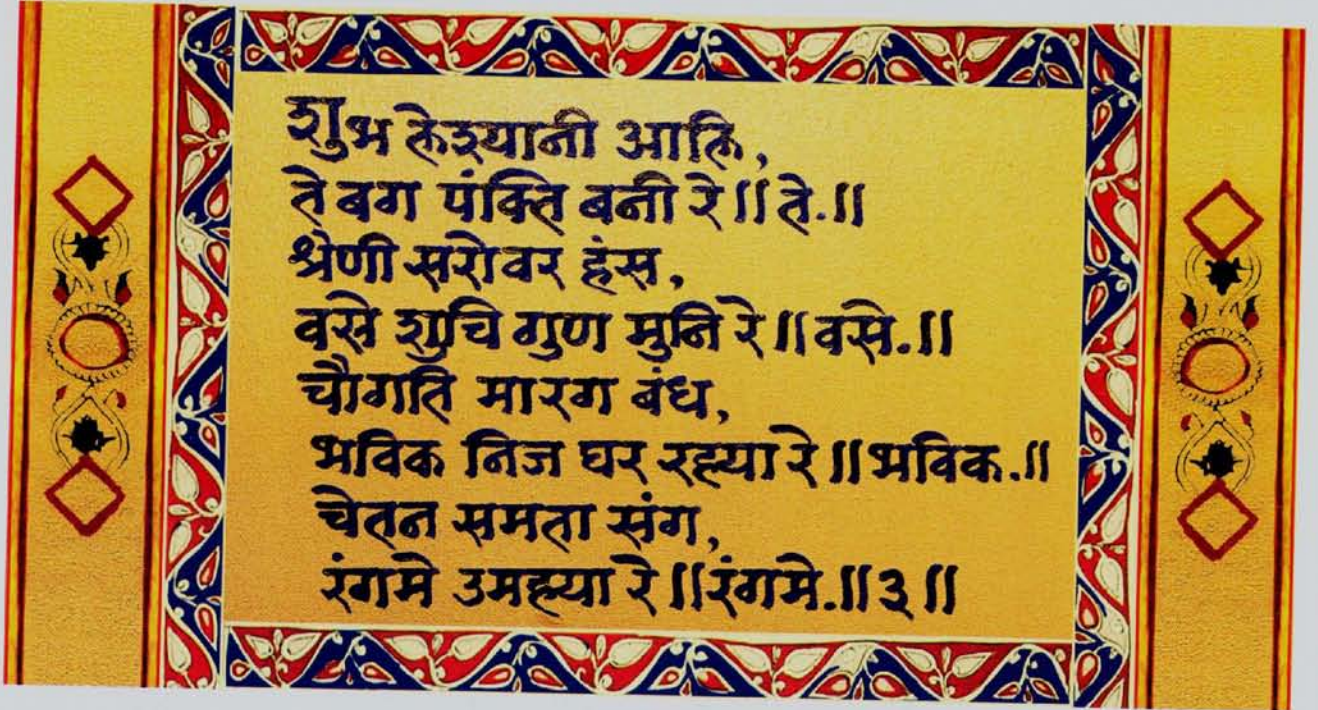
અર્થ : વરસાદ સમયે અનુકૂળ પવન હોય છે, તેમ અહીં જિન ભક્તિમાં પવિત્ર ભાવનારૂપ વાયુ ચાલે છે. વર્ષાઋતુમાં ત્રણ રેખા યુક્ત ઈંદ્ર-ધનુષ્ય હોય છે, તેમ અહીં મન-વચન-કાયાના ત્રણ યોગોની એકાગ્રતા હોય છે. વરસાદ સમયે ગર્જનાનો ધ્વનિ હોય છે, તેમ અહીં પ્રભુગુણ-સ્તવનાનો ધ્વનિ હોય છે. વરસાદથી ગ્રીષ્મઋતુનો તાપ શમી જાય છે, તેમ અહીં જિન-ભક્તિથી તૃષ્ણાનો આંતરિક તાપ શમી જાય છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : મેહમાં જેમ વાયુ અનુકૂલ હોય, તેમ એ જિન-ભક્તિરૂપ મેહને વિષે જિન-ગુણની બહુમાનસહિત જે ભાવના ભાવવી. તેહી જ સુવાયુ વાય છે.

વરસાદમાં ત્રણ રેખાયુક્ત ઈંદ્ર-ધનુષ્ય શોભાકારી હોય, તેમ ઈહાં મન-વચન-કાયરૂપ ત્રણ યોગ તે ભક્તિને વિષે એકમના થયા. તે ઈંદ્ર-ધનુષ્ય છે. જેમ મેહમાં ગર્જના હોય, તેમ ઈહાં નિર્મલ-ઉજ્જ્વલ પ્રભુના ગુણ, તેમની જે સ્તવના-ધ્વનિ-શબ્દ, તેહી જ ઘન કેતાં મેહની ગર્જના જાણવી.

મેહથી ગ્રીષ્મ-ઉષ્ણ કાલના તાપ ટલે, તેમ ઈહાં પ્રભુસેવનથી તૃષ્ણા-પુદ્ગલસુખની પીપાસાનો જે અતરંગ તાપ હોય તે ટલે એટલે આત્માને આત્મ-સુખની ઈહાયે પર-સુખની જે તૃષ્ણારૂપ ગ્રીષ્મ કાલનો મહા-તાપ તે મટે.

॥ इति द्वितीयगाथायः ॥ २ ॥

અર્થ : જિનભક્તિરૂપ વર્ષા વરસતી હૈ તવ, શુભ-પ્રશસ્ત લેશ્યારૂપ વગુલોં કી પંક્તિ વન જાતી હૈ । મુનિરૂપ હંસ ધ્યાનારુઢ હોકર ઉપશમ અથવા ક્ષપક શ્રેણીરૂપ સરોવર મેં જાકર રહને લગતે હૈં । ચાર ગતિરૂપ માર્ગ વન્દ હો જાતે હૈં, ઇસસે ભવ્ય આત્માએં અપને આત્મમન્દિર મેં રહતી હૈં ઓર ચેતન અપની સમતા સર્વી કે સાથ રંગ મેં આકર આનન્દપૂર્વક રમણ કરતા હૈ ।

અર્થ : જિન-ભક્તિરૂપ વરસાદ વરસે છે ત્યારે, શુભ-પ્રશસ્ત લેશ્યારૂપ બગલાની પંક્તિ રચાય છે. મુનિરૂપ હંસ ધ્યાનારુઢ થઈને ઉપશમ અથવા ક્ષપકશ્રેણીરૂપ સરોવરમાં જઈને વાસ કરે છે. ચાર-ગતિરૂપ માર્ગો (ચાલતાં) બંધ થઈ જાય છે, તેથી ભવ્ય આત્માઓ પોતાના આત્મ-મંદિરમાં રહે છે. અને ચેતન પોતાની સમતા સખી સાથે રંગમાં આવીને આનંદપૂર્વક રમણ કરે છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : જેમ મેહમાં બગપંક્તિ હોય, તેમ ઈહાં પ્રશસ્ત-શુભ લેશ્યા જે પદ્મ-શુક્લલેશ્યાના પરિણામ, એહવી લેશ્યા-શુભની ઉજ્જ્વલતા તે બગ પંક્તિ છે.

વરસાદમાં હંસ પંખી સરોવરે વસે તેમ જિન-ભક્તિના યોગે હંસ પક્ષી જેહવા મુનિરાજ, તે ધ્યાનારુઢ થઈ ઉપશમ તથા ક્ષપકરૂપ શ્રેણીયે જઈ વસે. જેમ વર્ષાદથી ચાર-દિશિના માર્ગ બંધ થાય, તેમ ઈહાં જિન-ભક્તિના યોગે ચાર-ગતિનો માર્ગ બંધ થાય. એટલે સાચા મનથી જે પ્રભુ-સેવન કરે, તે ચાર-ગતિના ભ્રમણને ટાલે.

વર્ષાકાલે સર્વ લોક પોતાને ઘરે રહે, તેમ ઈહાં પણ અનાદિનો ઉદ્ધત પરભાવાભિલાષી આત્મા, તે અનેક વિષય-વિકારરૂપ ભાવમાં રહેતો હતો તેને શ્રી નિઃકર્મ દેવને નિમિત્તે સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ થઈ.

ચેતન સમતાને સંગે, રંગે કેતાં રીઝે કરીને, ઉમઘો થકો સમતામાં રમી રહે. સ્વાત્મ-સ્વભાવમાં અનુભવ-રંગે રમી રહે છે.

॥ इति तृतीयगाथायः ॥ ३ ॥

[illegible]

श्रीकाकुलचरुदः परंतिहत्तसंस
कसेणमेपर्यतेष्टसु कापोतकमुदीरि
ताश्च कापोतलेष्पातिर्यविगतिगंभी
विद्येयकरुणायुक्त कार्याकार्यति
चारक जातालान्तेष्टदाप्रीति शीतले
ष्पादिकोनरुतेजुलेष्पापुष्पगति
गंभीः

किन्वा ए जाय नर ए नीला ए या वरो होई काको एति रिण ई वीता ए मण सोले
इ पोना ए देवलो ए सुक्का ए पावइ सास अंम अं इति दले त्रपाधिकारं

સમ્યદ્દષ્ટિ મોર,
 તિહાં હરસે ઘણું રે ॥ તિહાં ॥
 દેસી અદ્ભુત રૂપ,
 પરમ જિનવર તણું રે ॥ પરમ ॥
 પ્રભુ ગુણનો ઉપદેશ,
 તે જલધારા વહી રે ॥ તે ॥
 ધર્મ રુચિ ચિત્ત ભૂમિ,
 માંહે નિશ્ચર રહી રે ॥ માંહે ॥ ૪ ॥

અર્થ : જિનમક્તિરૂપી વર્ષા કે સમય મેં, જિનેશ્વર પ્રભુ કા અદ્ભુત અનુપમ રૂપ દેખકર સમ્યદ્દષ્ટિરૂપ મોર અત્યંત હર્ષિત બન જાતા હૈ । જિનગુણ-સ્તુતિરૂપ મેઘ કી જલધારા પ્રવાહિત હોને લગતી હૈ ઓર તત્ત્વરુચિ જીવોં કી ચિત્ત-ભૂમિ મેં સ્થિર હો જાતી હૈ ।

અર્થ : જિન-ભક્તિરૂપ વર્ષા વેળાએ, જિનેશ્વર પ્રભુનું અદ્ભુત અનુપમ રૂપ જોઈને સમ્યગ્-દૃષ્ટિરૂપ મોર અત્યંત હર્ષિત બની જાય છે. તેમ જ, જિનગુણ-સ્તુતિરૂપ મેઘની જલધારા વહેવા માંડે છે અને તે તત્ત્વરુચિ જીવોની ચિત્ત-ભૂમિમાં સ્થિર થઈ જાય છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : જિન-ભક્તિરૂપ મેઘ દેખીને સમ્યગ્દૃષ્ટિ-તત્ત્વરુચિરૂપ મોર તેહને અત્યંત હર્ષ-આનંદ ઉપજે અદ્ભુત રૂપ દેખીને. શ્રી તીર્થંકર દેવનું રૂપ કેહવું છે ?

જો અત્યંત પરમોદ્દૃષ્ટ રૂપ સર્વ દેવતા મલીને વિકુર્વે તો પણ શ્રી અરિહંતના પગના અંગુઠા સમાન રૂપ કરી શકે નહીં એહવું પરમ શીતલ નિર્વિકારી પરમેશ્વરનું રૂપ દેખીને સમ્યક્-દૃષ્ટિ જીવ વર્ષાકાલના મોરની પરેં હર્ષ-આનંદ પામે.

પ્રભુ શ્રી તીર્થંકર દેવ તેની ભક્તિમાં પરિણમ્યા એવા તત્ત્વરુચિ જીવ, તે પોતાના વચને ઉચ્ચાર કરીને પ્રભુના ગુણ-ગ્રામ કરે. તે પ્રભુ-ગુણગાનરૂપ મેઘની જલધારા વહીને તે જલધારા ધર્મરુચિ જીવના ચિત્તરૂપ ભૂમિકામાંહે નિશ્ચય રહે એટલે તત્ત્વરુચિવંત જીવના ચિત્તમાં ગુણ સમાઈ રહે.

॥ इति चतुर्थगाथायः ॥ ४ ॥

ચાતક ભ્રમણ સમૂહ,
 કરે ત્વ પારણો રે ॥ કરે ॥
 અનુભવ રસ આસ્વાદ,
 સકલ દુઃસ્વ વારણો રે ॥ સકલ ॥
 અશુભાચાર નિવારણ,
 તૂળ અંકુરતા રે ॥ તૂળ ॥
 વિરતિ તૂળા પરિણામ,
 તે બીજની પૂરતા રે ॥ તે ॥ ૫ ॥

અર્થ : જબ જિનભક્તિરૂપ જલધારા પ્રવાહિત હોતી હૈ તવ, તત્ત્વરમણ કરનેવાલે શ્રમણ સમૂહરૂપ ચાતક પારણા કરતે હૈં અર્થાત્ સમ્યગ્દર્શન કી પ્રાપ્તિ કે સમય જો તત્ત્વરૂપ મેં અપને અનુભવ કી પિપાસા પૈદા હુઈ થી વહ પિપાસા જિનભક્તિ કે યોગ સે આત્મસ્વરૂપ કે યથાર્થ જ્ઞાનરૂપી અનુભવસ કા આસ્વાદન કરકે કુછ શાન્ત હો જાતી હૈ ।

સચમુચ ! તત્ત્વ-પિપાસા કે શમનરૂપ યહ પારણા સર્વ સાંસરિક-વિભાવરૂપ દુઃખ કા વારણ-નિવારણ કરતા હૈ । જૈસે વર્ષાકાલ મેં હરા ઘાસ ડગતા હૈ વૈસે યહાં અશુભ આચારકે નિવારણરૂપ તૃણ-અંકુર ફૂટતે હૈં । જૈસે, વર્ષાકાલ મેં કિસાન જમીન મેં વીજ વોતા હૈ વૈસે યહાં સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ મેં વિરતિ કે પરિણામરૂપ વીજ કી પૂર્તિ-વૌની હોતી હૈ ।

અર્થ : જિન-ભક્તિરૂપ જલધારા પ્રવાહિત બને છે ત્યારે તત્ત્વ-રમણ કરનારા શ્રમણ-સમૂહરૂપ ચાતક પારણું કરે છે. એટલે કે, સમ્યગ્-દર્શનની પ્રાપ્તિ વખતે જે તત્ત્વ સ્વરૂપે પોતાના અનુભવની પિપાસા થઈ હતી તે પિપાસા જિન-ભક્તિના યોગે આત્મ-સ્વરૂપના યથાર્થ જ્ઞાનરૂપે અનુભવ-રસનું આસ્વાદન કરીને કંઈક શાંત થાય છે.

ખરેખર ! તત્ત્વ-પિપાસાના શમનરૂપ આ પારણું એ સર્વ સાંસારિક વિભાવરૂપ દુઃખનું વારણ-નિવારણ કરે છે. જેમ વર્ષાકાળમાં તૃણ-લીલું ઘાસ ઊગે છે, તેમ અહીં અશુભ-આચારનું નિવારણ થયું એ તૃણ-અંકુર ફૂટવા બરાબર છે. અને વર્ષાકાળે ખેડૂત જમીનમાં બીજ વાવે છે, તેમ અહીં સમ્યગ્-દૃષ્ટિ જીવમાં વિરતિના પરિણામરૂપ બીજની પૂર્તિ-વાવણી થાય છે.

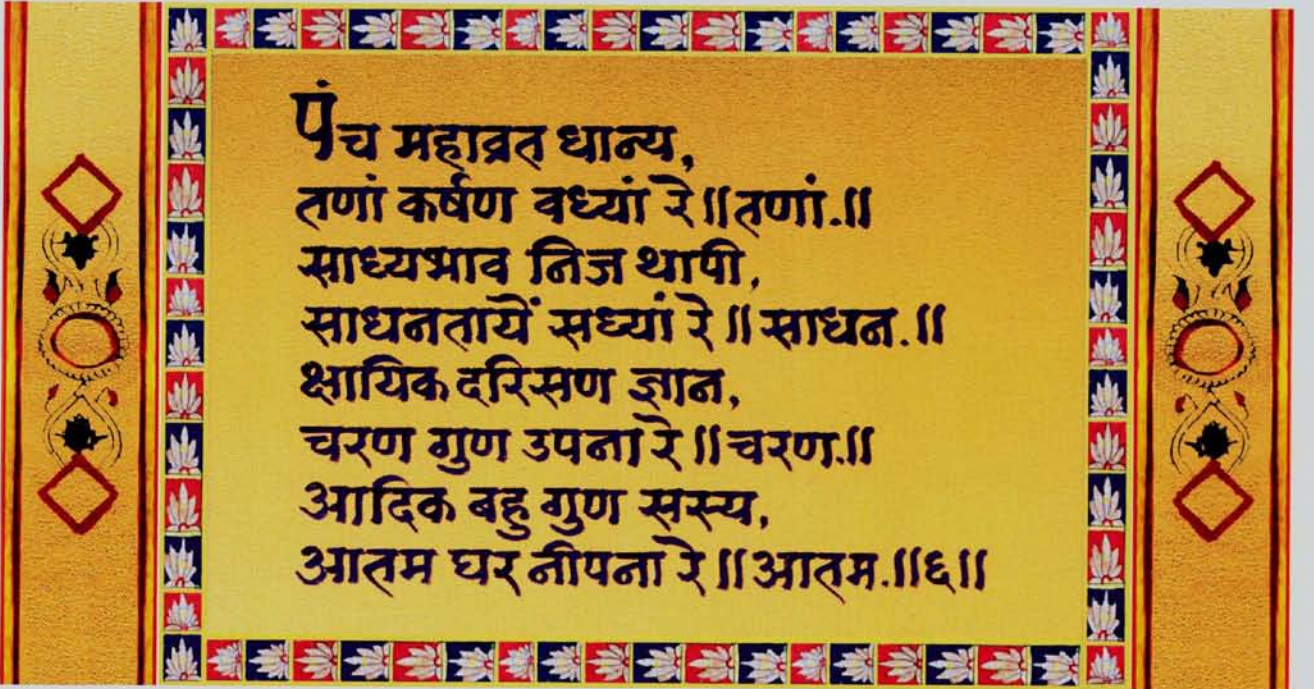
સ્વો. બાલાવબોધ : પ્રભુ-સેવનરૂપ જલધારા વરસતાં શ્રમણ નિર્ગ્રંથ તત્ત્વ-રમણી મહા-મુનિ તદ્રૂપ જે ચાતક તે પારણું કરે છે. એટલે સમ્યગ્-દર્શન કાલે તત્ત્વ-સ્વરૂપે પોતાના અનુભવની પિપાસા થઈ હતી તે પિપાસા શ્રી જિન-ભક્તિરૂપ કારણ પામીને, આત્મ-સ્વરૂપનું યથાર્થ જ્ઞાન તે રૂપ અનુભવ તેહના રસનું આસ્વાદન કેતાં ભોગવવાપણું તે રૂપ પારણું કરે.

પણ, એ પારણું કેહવું છે ?

જે સકલ સાંસારિક-વિભાવ જે કર્મભાર-ઉગ્રતા-ગુણાવરણતાદિક તેનો વારણો કેતાં વારણહાર છે એટલે તદ્રૂપ દુઃખનું નિવારણ કરે છે. હવે વર્ષા-કાલે નીલા તૃણ ઊગે, તેમ જિન-ભક્તિરૂપ મેહમાંહે પણ અશુભ-આચારનું નિવારણ થયું એ તૃણના નીલા અંકુર પ્રગટ્યા.

વર્ષા-કાલે કર્ષણી લોક ધરતીમાં બીજ વાવે, તેમ ઈહાં આશ્રવથી વિરમવારૂપ વિરતિના પરિણામ ઉપના તેહી જ બીજની પૂર્ણતા થઈ.

॥ ઇતિ પન્નમગાથાર્થઃ ॥ ૫ ॥

અર્થ : વર્ષાકાલ મેં વોયે ગયે વીજ જૈસે ઊગ કર વઢતે હૈં, વૈસે યહાં જિનભક્તિરૂપ જલધારા કે પ્રભાવ સે પાંચ મહાવ્રતરૂપી ધાન્ય કે અંકુર વઢને લગતે હૈં ઓર વે શુદ્ધાત્મ સ્વરૂપ કી પૂર્ણતારૂપ સાધ્ય કો સિદ્ધ કરને કે સાધન બન જાતે હૈં । ઉસસે શાયિક સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન ઓર સમ્યક્ચારિત્રાદિ અનન્ત ગુણરૂપી ધાન્ય આત્મ-મંદિર મેં પ્રકટ હોતા હૈ ।

અર્થ : વર્ષા-કાળે વાવેલાં બીજ જેમ ઊગીને વધે છે, તેમ અહીં જિન-ભક્તિરૂપ જલધારાના પ્રભાવે પાંચ મહાવ્રતરૂપી ધાન્યનાં કરશણ(કણસલાં) વધવા લાગે છે. અને તે શુદ્ધાત્મ-સ્વરૂપની પૂર્ણતારૂપ સાધ્યને સિદ્ધ કરવાનાં સાધન બની જાય છે તેથી શાયિક સમ્યગ્-દર્શન, સમ્યગ્-જ્ઞાન અને સમ્યક્-ચારિત્રાદિ અનન્ત ગુણરૂપી ધાન્ય આત્મ-મંદિરમાં પ્રગટ થાય છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : વર્ષા-કાલમાં જે બીજ વાવ્યાં હોય તે ઊગીને વધે, ઈહાં દ્રવ્ય તથા ભાવથી પાંચ મહાવ્રત -

“સત્વાઓ પાળાઝવાયાઓ વેરમણ ॥”

અર્થ : સંપૂર્ણ હિંસાથી વિરમવું.

ઈત્યાદિક ધાન્ય ઊગીને ઉત્સર્ગાવલંબી મહાવ્રત, તે નિરતિયાર થયા તેહી જ ધ્યાનનાં કર્ષણ વૃદ્ધિ પામ્યાં.

પણ, સાધ્ય-ભાવ કેતાં સાધ્યપણું, નિજ કેતાં પોતાનો આત્મ-ભાવ તે સાધ્યપણે થાપીને સાધન-કાર્ય નિપજાવવાની શક્તિ, તેપણે સધ્યા એટલે સાધનરૂપ થયા. ભાવાર્થ જે, આત્માની સત્તા સંપૂર્ણ પ્રાગ્ભાવ કરવી એહવો સાધ્ય ધારીને મહા-વ્રત પરિણતિરૂપ સાધનાયે પરિણમ્યા (અને) ક્ષાયિક નિરાવરણ સંપૂર્ણ કેવલજ્ઞાન, કેવલદર્શન, યથાખ્યાતચારિત્રપ્રમુખ ગુણ ઉપના-પ્રગટ થયા.

ઈત્યાદિક સ્વ-ગુણની અનંતતા તેહી જ સસ્ય કેતાં ધાન્ય. તે જે આત્મા જિન-સેવનમયી થયો હતો તેહના ધરે નીપના. આત્મ-પ્રદેશ સર્વ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રની પૂર્ણતા પામ્યા.

॥ इति षष्ठगाथार्यः ॥ ६ ॥

પ્રભુ દરિસણ મહા મેહ,
તણે પ્રવેશમેં રે ॥ તણે ॥
પરમાનંદ સુભક્ષ,
થયો મુઝ દેશમેં રે ॥ થયો ॥
'દેવચંદ્ર' જિનચંદ્ર,
તણો અનુભવ કરો રે ॥ તણો ॥
સાદિ અનંતો કારુ,
આતમ સુખ અનુસરો રે ॥ આતમ.૭ ॥

અર્થ : જિનદર્શનરૂપ મહામેઘ કે આગમન સે અસંખ્યાત પ્રદેશરૂપ મેરી આત્મા કે દેશ મેં પરમાનંદરૂપ સુભિક્ષ-સુકાલ હુઆ હૈ । અતઃ હે ભવ્ય આત્માઓ ! તુમ સવ દેવોં મેં ચંદ્ર સમાન ડજ્જલ એસે શ્રી જિનેશ્વર પ્રભુ કે જ્ઞાનાદિ ગુણોં કા આદર-બહુમાનપૂર્વક અનુભવ કરો । ડસ અનુભવજ્ઞાન કે પ્રભાવ સે તુમ સાદિ-અનંતકાલ તક આત્મા કે અક્ષય, અનંત, અવ્યાબાધ સુખ કા અનુભવ કર સકોગે ।

અર્થ : જિન-દર્શનરૂપ મહા-મેઘના આગમનથી અસંખ્યાત-પ્રદેશરૂપ મારા આત્માના દેશમાં પરમાનંદરૂપ સુભિક્ષ-સુકાળ થયો છે. માટે હે ભવ્યાત્માઓ ! તમે સર્વ દેવોમાં ચંદ્ર સમાન ઉજ્જવલ એવા શ્રી જિનેશ્વર પ્રભુના જ્ઞાનાદિ ગુણોનો જો આદર-બહુમાનપૂર્વક અનુભવ કરો તો તે અનુભવ-જ્ઞાનના પ્રભાવે તમો સાદિ-અનંત કાળ સુધી આત્માના અક્ષય, અનંત, અવ્યાબાધ સુખનો અનુભવ કરી શકશો.

સ્વો. બાલાવબોધ : એહવા એકવીશમા જિનેંદ્ર શ્રી નમિનાથ, પરમદયાલુ, ગુણસમુદ્ર, જગત્રયજીવના ભાવ-ભાસ્કર, કર્મરોગના મહાવૈધ, તેહનું જે દર્શન કેતાં મુદ્રાનું જોવું અથવા શાસન અથવા દર્શન શબ્દ સમકિત તેહી જ મહા વર્ષાદ. તેહને પ્રવેશેં કેતાં પેસવે કરીને-પ્રગટવે કરીને પરમાનંદ-આત્મિકઆનંદરૂપ સુભિક્ષ કેતાં સુકાલ થયો, માહરા દેશ કેતાં અસંખ્યાત-પ્રદેશરૂપ ક્ષેત્રને વિષે.

તે માટે દેવમાંહે ચંદ્રમા સમાન અથવા 'દેવચંદ્ર' જે સ્તુતિકર્તા તેહનું સંબોધન, હે દેવચંદ્ર ! શ્રી જિનચંદ્ર, શ્રી વીતરાગ, સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી, તેહના અનુભવગુણ જ્ઞાનાદિનું આસ્વાદન કરો. તેહના જ ગુણ-બહુમાનમાંહે લીન રહો, તો થોડા કાલમાં સાદિ કેતાં જેહની આદિ છે પરંતુ અનંત કેતાં છેડો નથી એહવું જે અવિનાશી આત્મિક-સુખ, તેહને અનુસરો કેતાં પામો.

એટલે, અહો ભવ્ય જીવો ! તુમે શ્રી નિર્મલાનંદી, સંપૂર્ણ સ્વરૂપ-ભોગી એહવા શ્રી જિનેશ્વર, તેહના ગુણનું બહુમાન તથા તેહની આજ્ઞાનું માનવું તે મધ્યે રહો તો સંપૂર્ણ સિદ્ધ, અવિનાશી, અક્ષય આત્મિક અનંત સંપદા પામો.

સ્વ-સંપદા પ્રગટ કરવાનો એ નિયમા પુષ્ટ-ઉપાય છે.

॥ इति सप्तमगाथार्यः ॥ ७ ॥

॥ इति एकविंशति श्री नमिनाथजिन स्तवनम् ॥ २१ ॥

એકવીસમા સ્તવનનો સાર...

પ્રસ્તુત સ્તવનમાં સ્તવનકાર મહાત્માએ કેવી કમાલ કરી છે !

પ્રભુસેવા-જિનભક્તિને વર્ષાઋતુ સાથે સરખાવી તેની મહાનતા અને મંગલમયતાનું વાસ્તવિક વર્ણન કર્યું છે.

વર્ષાઋતુમાં મેઘરાજાની પધરામણી થાય છે ત્યારે લોકો હર્ષમાં આવી જઈને નાચવા લાગે છે, કોઈને દુષ્કાળનો ભય રહેતો નથી, મોટાં-મોટાં વાદળાંઓ ચડી આવે છે અને વારંવાર વીજળીના ઝબકારા થાય છે.

તેવી રીતે મહાન પુણ્યોદયે શ્રી જિનેશ્વર પરમાત્માની ઓળખાણ થાય છે ત્યારે આદર-બહુમાનપૂર્વક તેમની ભક્તિમાં તત્પર થયેલા ભક્તને અદ્ભુત આનંદ થાય છે, તેમના ચિત્તમાંથી અતત્ત્વમાં તત્ત્વ-બુદ્ધિરૂપ મિથ્યાજ્ઞાન-મિથ્યાત્વનો ભય પલાયન થઈ જાય છે અને અવિધિ-આશંસા-આશાતનાદિ દોષથી રહિત સમ્યક્ક્રિયા-સમ્યગ્ આચરણનું પાલન થતાં વિશુદ્ધ આત્મ-પરિણતિનો વિદ્યુત-પ્રકાશ કંઈક અંશે અનુભવમાં આવે છે.

જ્યારે જિન-ભક્તિરૂપ વર્ષા થાય છે ત્યારે પવિત્ર ભાવનારૂપ પવન વાય છે. મન, વચન અને કાયાની એકાગ્રતારૂપ ઈન્દ્ર-ધનુષ રચાય છે. પ્રભુના નિર્મળ ગુણ-સ્તવનરૂપ ગર્જારવ થાય છે અને તૃષ્ણારૂપ ગ્રીષ્મ-કાળનો પરિતાપ શાંત થઈ જાય છે.

વર્ષાઋતુમાં જેમ બગલાઓની પંક્તિ ઊભેલી દેખાય છે તેમ જિન-ભક્તિમાં પ્રશસ્ત લેશ્યાઓ ઉત્પન્ન થાય છે. વર્ષાઋતુમાં હંસ પક્ષી સરોવરમાં જઈને વસે છે, તેમ જિન-ભક્તિના યોગે મુનિ ધ્યાનારૂઢ થઈ ઉપશમ-શ્રેણી કે ક્ષપક-શ્રેણીમાં રહે છે. વરસાદ સમયે ચાર દિશાઓના માર્ગો બંધ થઈ જાય છે, તેમ જિન-ભક્તિથી ચારે ગતિનું ભ્રમણ અટકી જાય છે. વર્ષાઋતુમાં લોકો સહુ પોતાના ઘરમાં જ રહે છે અને મોજ માણે છે, તેમ અનાદિથી વિષય-કષાયરૂપ પર-ભાવમાં ભટકતો ચેતન, જિન-ભક્તિ વડે પોતાનું સ્વરૂપ ઓળખી નિજ સ્વભાવમાં જ રહે છે અને સમતા-સખી સાથે મોજ કરે છે. વર્ષાને જોઈને જેમ મોર હર્ષ-ધેલા બનીને નાચતા હોય છે, તેમ જિન-ભક્તિમાં તન્મય બનેલો સમ્યગ્-દષ્ટિ આત્મા શ્રી જિનેશ્વર પ્રભુના પ્રશાંતરસ-પરિપૂર્ણ અલૌકિક રૂપને જોઈને પરમાનંદ અનુભવે છે.

વરસાદના સમયે જેમ જળ-ધારાઓ વહેવા લાગે છે, તેમ જિન-ભક્તિના સમયે પ્રભુના ગુણ-ગાનનો પ્રવાહ વહેતો થાય છે. વર્ષા સમયે જેમ તે જલધારાઓ પૃથ્વી ઉપર વહી જઈને સરોવરાદિમાં સ્થિર થઈ જાય છે, તેમ પ્રભુ-ગુણગાનનો પ્રવાહ ધર્મ-રૂચિવાળા આત્માઓના હૈયામાં પ્રવેશી જઈને સ્થિર થઈ જાય છે.

ચાતક પક્ષી વરસતા વરસાદની જળ-ધારાઓનું પાન કરીને પોતાની તૃષ્ણાને શાંત કરે છે, તેમ જિન-ભક્તિમાં તન્મય બનેલો તત્ત્વ-પિપાસુ મહા-મુનિ સર્વ દુઃખોને દૂર કરનારા એવા અનુભવ-રસનું આસ્વાદન કરીને સમ્યગ્-દર્શનની પ્રાપ્તિ સમયે પ્રગટેલી તત્ત્વઅનુભવ-રમણતાની પિપાસાને શાંત કરે છે.

વરસાદ સમયે જેમ જૂના-પુરાણ તૃષ્ણાના અંકુરો નાશ પામે છે અને લીલા તૃષ્ણા-અંકુરાઓ પ્રગટે છે તથા ખેડૂતો તેનું નિવારણ કરીને યોગ્ય રીતે ભૂમિને ખેડીને બીજ વાવે છે, તેમ જિન-ભક્તિ દ્વારા ભવ્ય જીવો 'અશુભ-આચારો'નું નિવારણ કરીને 'શુભ-આચાર'ના પાલનરૂપ દેશ-વિરતિ આદિનાં પરિણામ ઉત્પન્ન કરે છે.

વર્ષાઋતુમાં વૃષ્ટિના પ્રભાવે જેમ વાવેલા ધાન્યનાં કણસલાં વૃદ્ધિ પામતાં જાય છે અને તે પૂર્ણ વૃદ્ધિ પામી જાય છે ત્યારે ખેડૂતો પોતાના ઘરમાં તે ધાન્યને લઈ જઈ ભંડાર(કોઠાર)માં ભરી દે છે, તેમ જિન-ભક્તિરૂપ વૃષ્ટિના પ્રભાવે પાંચ-મહાવ્રતોનું નિરતિચારપણે પાલન કરવાથી તેની વિશુદ્ધિ જેમ જેમ વધતી જાય તેમ તેમ સ્વસાધ્યને-સિદ્ધસ્વરૂપને સાધવાની શક્તિ વિકસિત બનતી જાય છે અને તેથી અનંત ક્ષાયિકદર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રાદિ ગુણોની આત્મ-મંદિરમાં નિષ્પત્તિ થાય છે, એટલે કે સર્વ આત્મ-પ્રદેશો જ્ઞાનાદિ ગુણોથી પૂર્ણ બની જાય છે.

જે પ્રદેશમાં પુષ્કળ મેઘવૃષ્ટિ થાય છે તે પ્રદેશ ધાન્ય વગેરેથી સમૃદ્ધ બને છે અને સર્વત્ર સુકાળ પ્રવર્તે છે, તેથી તે દેશની પ્રજા ખૂબ જ આનંદ અને સુખ-સમૃદ્ધિને પામે છે, તેવી રીતે જિન-દર્શન(સમ્યગ્દર્શન, જિનશાસન કે જિનમૂર્તિદર્શન)ના અને જિન-ભક્તિના પ્રભાવે પરમાનંદની પ્રાપ્તિ થતાં આત્માના અસંખ્ય પ્રદેશોમાં અનંત ગુણ-પર્યાયની પૂર્ણતા પ્રાપ્ત થાય છે.

જિન-ભક્તિનું મહાન ફળ મોક્ષ-પ્રાપ્તિ છે, એ જાણીને અહર્નિશ જિન-ભક્તિ અને જિનાજ્ઞા-પાલનમાં તત્પર બનવું જોઈએ.

ઇક્વીસવેં સ્તવન કા સાર...

પ્રસ્તુત સ્તવન મેં સ્તવનકાર મહાત્મા ને વહુત કમાલ કી હૈ । પ્રભુસેવા (જિનભક્તિ) કી વર્ષાઋતુ કે સાથ તુલના કરકે ઉસકી મહત્તા ઔર મંગલમયતા કા વાસ્તવિક વર્ણન કિયા હૈ ।

વર્ષાઋતુ મેં મેઘરાજા કા શુભાગમન હોતા હૈ તવ લોગ હર્ષ સે નાચને લગતે હૈ, કિસી કો દુષ્કાલ કા ભય નહીં રહતા । વડે વડે વાદલ ચઢ આતે હૈ ઔર વાર વાર વિજલિયાં ચમકને લગતી હૈ ।

ઇસી તરહ મહા પુણ્યોદય સે શ્રી જિનેશ્વર પરમાત્મા કી પહચાન હોતી હૈ તવ આદર-વહુમાનપૂર્વક ઉનકી ભક્તિ મેં તત્પર બને હુ, ભક્ત કો અદ્ભુત આનન્દ હોતા હૈ । ઉસકે ચિત્ત મેં સે અતત્ત્વ મેં તત્ત્વબુદ્ધિરૂપ મિથ્યાત્વ કા ભય ભાગ જાતા હૈ ઔર અવિધિ, આશંસા, આશાતના-દોષ સે રહિત સમ્યક્ક્રિયા-સમ્યગ્ આચરણ કા પાલન હોને પર વિશુદ્ધ આત્મપરિણતિ કા વિદ્યુત-પ્રકાશ કુછ અંશો મેં અનુભવ મેં આતા હૈ ।

જવ જિનભક્તિરૂપી વર્ષા હોતી હૈ તવ પવિત્ર ભાવનારૂપ પવન ચલતા હૈ : મન-વચન-કાયા કી એકાગ્રતારૂપ ઇન્દ્રધનુષ વનતા હૈ : પ્રભુ કે નિર્મલ ગુણ-સ્તવનરૂપ ગર્જારવ હોતા હૈ ઔર તૃષ્ણારૂપી ગ્રીષ્મકાલ કા પરિતાપ શાન્ત હો જાતા હૈ ।

વર્ષાઋતુ મેં જૈસે વગુલોં કી પંક્તિ દેખી જાતી હૈ, વૈસે જિનભક્તિ મેં પ્રશસ્ત લેશ્યાઈ ઉત્પન્ન હોતી હૈ ।

વર્ષાઋતુ મેં હંસ પક્ષી સરોવર મેં જાકર રહતા હૈ, વૈસે જિનભક્તિ કે યોગ સે મુનિ ધ્યાનારૂઢ હોકર ઉપશમ યા ક્ષપકચ્રેણી મેં રહતા હૈ ।

વર્ષાઋતુ મેં ચારોં દિશાઓં કે માર્ગ બન્દ હો જાતે હૈ, વૈસે જિનભક્તિ સે ચારોં ગતિયોં કા ભ્રમણ રુક જાતા હૈ । વર્ષાઋતુ મેં લોગ અપને ઘરોં મેં હી રહતે હૈં ઓર આનન્દ કરતે હૈ, વૈસે અનાદિકાલ સે વિષય-કષાયરૂપ પરમાવ મેં ભટકતા હુઆ ચેતન જિનભક્તિ દ્વારા અપને સ્વરૂપ કો પહચાનકર નિજ-સ્વભાવ મેં હી રહતા હૈ ઓર સમતા-સચ્ચી કે સાથ મૌજ કરતા હૈ ।

વર્ષા કે દિનોં મેં જૈસે મોર હર્ષિત હોકર નાચને લગતા હૈ, વૈસે જિનભક્તિ મેં તન્મય બના હુઆ સમ્યગ્દ્રષ્ટિ આત્મા શ્રી જિનેશ્વર પ્રભુ કે પ્રશાંત-રસ પરિપૂર્ણ અલૌકિક રૂપ કો દેખકર પરમાનન્દ કા અનુભવ કરતા હૈ । વર્ષા કે સમય જૈસે જલધારાઈ વહને લગતી હૈ, વૈસે જિનભક્તિ કે સમય મેં પ્રભુ કે ગુણગાન કા પ્રવાહ વહને લગતા હૈ । વર્ષા કે સમય મેં જૈસે વે જલધારાઈ ભૂમિ પર વહકર સરોવરાદિ મેં સ્થિર હો જાતી હૈં વૈસે પ્રભુ ગુણગાન કા પ્રવાહ ધર્મરુચિવાલે આત્માઓં કે હૃદય મેં પ્રવિષ્ટ હોકર સ્થિર હો જાતા હૈ ।

ચાતક પક્ષી વર્ષાઋતુ કી મેઘ-ધારાઓં કા પાન કરકે અપની તૃષ્ણા કો શાન્ત કરતા હૈ, વૈસે હી જિનભક્તિ મેં તન્મય બના હુઆ તત્ત્વપિપાસુ મહામુનિ સર્વ દુઃખોં કો દૂર કરનેવાલે અનુભવરસ કા આસ્વાદન કરકે સમ્યગ્દર્શન કી પ્રાપ્તિ કે સમય પ્રકટ હુઈ તત્ત્વ-અનુભવ-રમણતા કી પિપાસા કો શાન્ત કરતા હૈ ।

વર્ષા કે સમય જૈસે જીર્ણ-શીર્ણ તૃણ કે અંકુર નટ્ હો જાતે હૈં ઓર નયે હરે-હરે તૃણ અંકુર પ્રકટ હો જાતે હૈં, કિસાન ઉનકા નિવારણકર યોગ્ય રીતિ સે ભૂમિ કો જોત કર વીજ બોતા હૈ; વૈસે હી જિનભક્તિ દ્વારા ભવ્ય જીવ અશુભ આચારોં કા નિવારણકર શુભ આચાર કે પાલનરૂપ દેશ-વિરતિ આદિ કે પરિણામ ઉત્પન્ન કરતે હૈં ।

વર્ષાઋતુ મેં વૃષ્ટિ કે પ્રભાવ સે જૈસે બોયે હુએ ધાન્ય કે અંકુર કિસાન ઉનકો અપને ઘર મેં લે જાકર કોઠાર મેં ભર દેતા હૈ, વૈસે સે પાલન કરને સે ઉનકી વિશુદ્ધિ જ્યોં જ્યોં વઢતી જાતી હૈ આત્મમન્દિર મેં નિષ્પત્તિ હોતી હૈ અર્થાત્ સર્વ આત્મપ્રદેશ જ્ઞાનાદિ

વૃદ્ધિગત હોતે હૈં ઓર વે જબ પૂર્ણ વૃદ્ધિ કો પ્રાપ્ત કર લેતે હૈં તવ હી જિનભક્તિરૂપ વૃષ્ટિ કે પ્રભાવ સે પાંચ મહાવ્રતોં કા નિરતિચારરૂપ વૈસે વૈસે અનન્ય ક્ષાયિક દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રાદિ ગુણોં કી ગુણોં સે પૂર્ણ બન જાતે હૈં ।

જિસ પ્રદેશ મેં અછ્છી મેઘવૃષ્ટિ હોતી હૈ વહ પ્રદેશ ધાન્યાદિ સે ઉસ પ્રદેશ કી પ્રજા વહુત આનન્દ ઓર સુખ-સમૃદ્ધિ કો પ્રાપ્ત કરતી હૈ, દર્શન) ઓર જિનભક્તિ કે પ્રભાવ સે પરમાનન્દ કી પ્રાપ્તિ હોને પર આત્મા કે

સમૃદ્ધ બનતા હૈ ઓર સર્વત્ર સુકાલ પ્રવર્તિત હોતા હૈ । જિસસે ઇસી તરહ જિનદર્શન (સમ્યગ્દર્શન, જિન-શાસન યા જિન-મૂર્તિ કે અસંખ્ય પ્રદેશોં મેં અનન્ત ગુણ-પર્યાય કી પૂર્ણતા પ્રાપ્ત હોતી હૈ ।

જિનભક્તિ કા મહાન ફલ મોક્ષ-પ્રાપ્તિ હૈ । યહ જાનકર અહર્નિશ જિનભક્તિ ઓર જિનાજ્ઞાપાલન મેં તત્પર બનના ચાહિએ ।

સ્તવનમાં આપેલા ચિત્રોનું વિવરણ

૨૧(૧) શ્રી નમિનાથ ભગવાન

૨૧(૨) જંબૂવૃક્ષ - જેના ઉપર અનાદત દેવનો વાસ છે

૨૧(૩) ૧૮૦૦૦ શીલાંગ રથ, ગાથા - ૩. જુદા જુદા પ્રકારના નિર્મળ ભાવોને દર્શાવતું ચિત્ર છે.

૨૧(૪) છ લેશ્યા દર્શાવતું વૃક્ષ, જુઓ ગાથા - ૩. સંસારી જીવોના શુભાશુભ અધ્યવસાય સાથે સંબંધ ધરાવે છે.

૨૧(૫) છ લેશ્યા દર્શાવતું વૃક્ષ

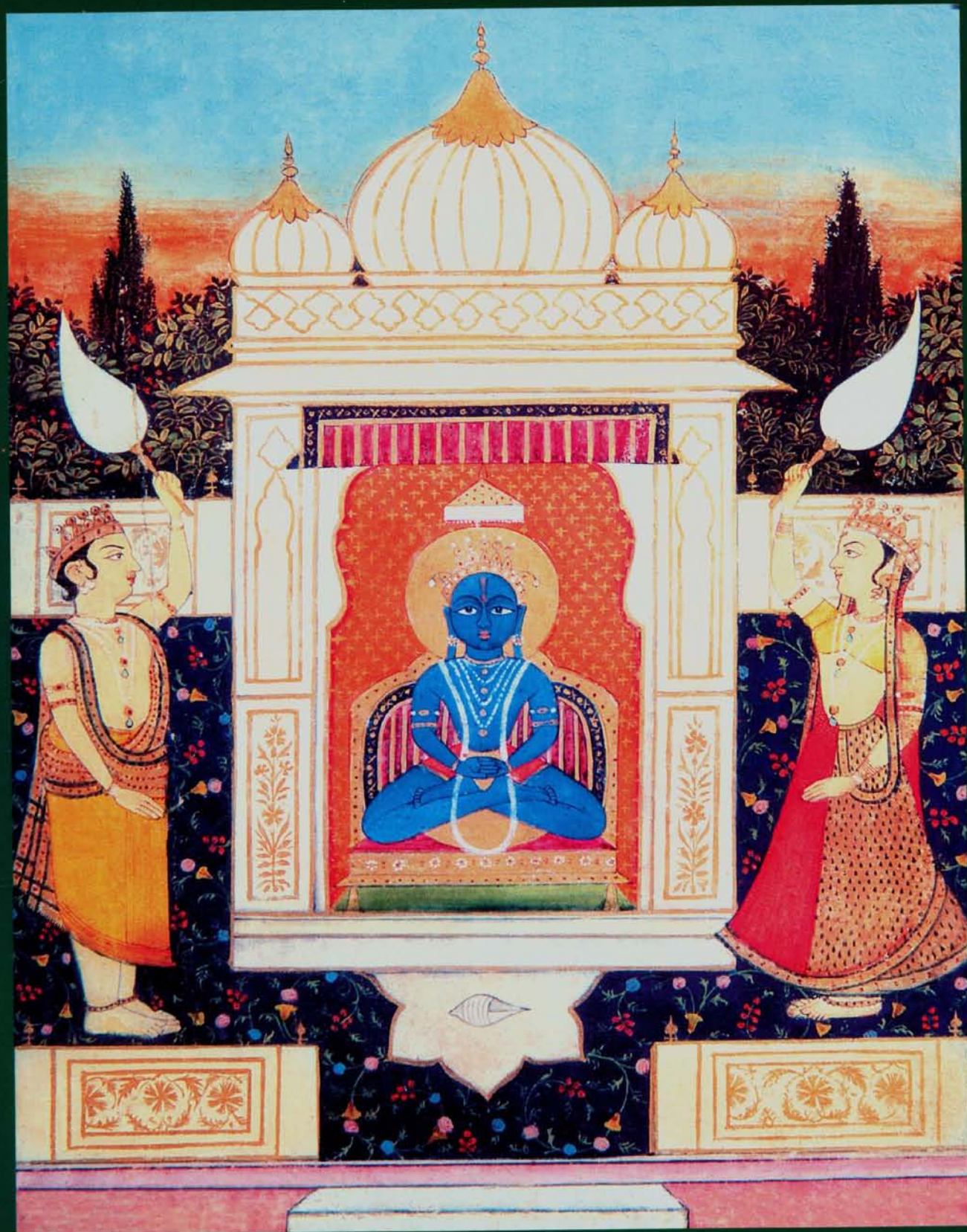
૨૧(૬) બલરામ મુનિ - કરણ-કરાવણ ને અનુમોદન સરીખાં રૂપ નીપજાયો. ત્રણેયનો ઉત્તમકોટિનો એક જ ભાવ (શુભ લેશ્યા)

બળદેવ મુનિ : તપ આદિ દ્વારા સંયમનું પાલન કરે છે. (કરણ)

સૂતાર : સુપાત્રદાનદ્વારા સંયમ-પાલન સહાય કરે છે. (કરાવણ)

હરણ : હું ક્યારે આવું કરીશ ? ધન્ય છે આ બત્રે ને ! (અનુમોદન) ઝાડની ડાળી પડતાં ત્રણેય પાંચમા દેવલોકે જાય છે.

अथ द्वाविंशति श्री नेमिनाथजिन स्तवनम्

॥ पद्मप्रभजिन जई अलगा वस्या - ए देशी ॥

नेमि जिनेसर निज कारज कर्युं,
छांड्यो सर्व विभावो जी ।
आत्म शक्ति सकरु प्रकट करी,
आस्वाद्यो निज भावो जी ॥
नेमि.॥१॥

અર્થ : શ્રી નેમિનાથ ભગવાન્ ને નિજ સિદ્ધતારૂપ કાર્ય કો પૂર્ણ કિયા હૈ, અર્થાત્ શ્રી નેમિનાથ ભગવાન્ ને સર્વ વિભાવદશા, વિષય-કષાય ઓર રાગ-દ્વેષાદિ કા સર્વથા ત્યાગ કિયા હૈ એવમ્ આત્મા કી જ્ઞાનાદિ સર્વ શક્તિયો કો પૂર્ણરૂપ સે પ્રકટ કી હૈ ઓર નિજ શુદ્ધ સ્વભાવ કા આસ્વાદન કિયા હૈ । ઇસ પ્રકાર વે અપની આત્મા કે શુદ્ધ સ્વભાવ કે ભોક્તા બને હૈ ।

અર્થ : શ્રી નેમિનાથ ભગવાને નિજ સ્વ-સિદ્ધતારૂપ કાર્યને પૂર્ણ કર્યું છે એટલે કે, શ્રી નેમિનાથ ભગવાને સર્વ વિભાવ દશા, વિષય-કષાય અને રાગ-દ્વેષાદિનો સર્વથા ત્યાગ કર્યો છે તથા આત્માની જ્ઞાનાદિ સર્વ શક્તિઓને પૂર્ણપણે પ્રગટાવીને નિજ શુદ્ધ સ્વભાવનું આસ્વાદન કર્યું છે. આમ તેઓ પોતાના આત્માના શુદ્ધ સ્વભાવના ભોક્તા બન્યા છે.

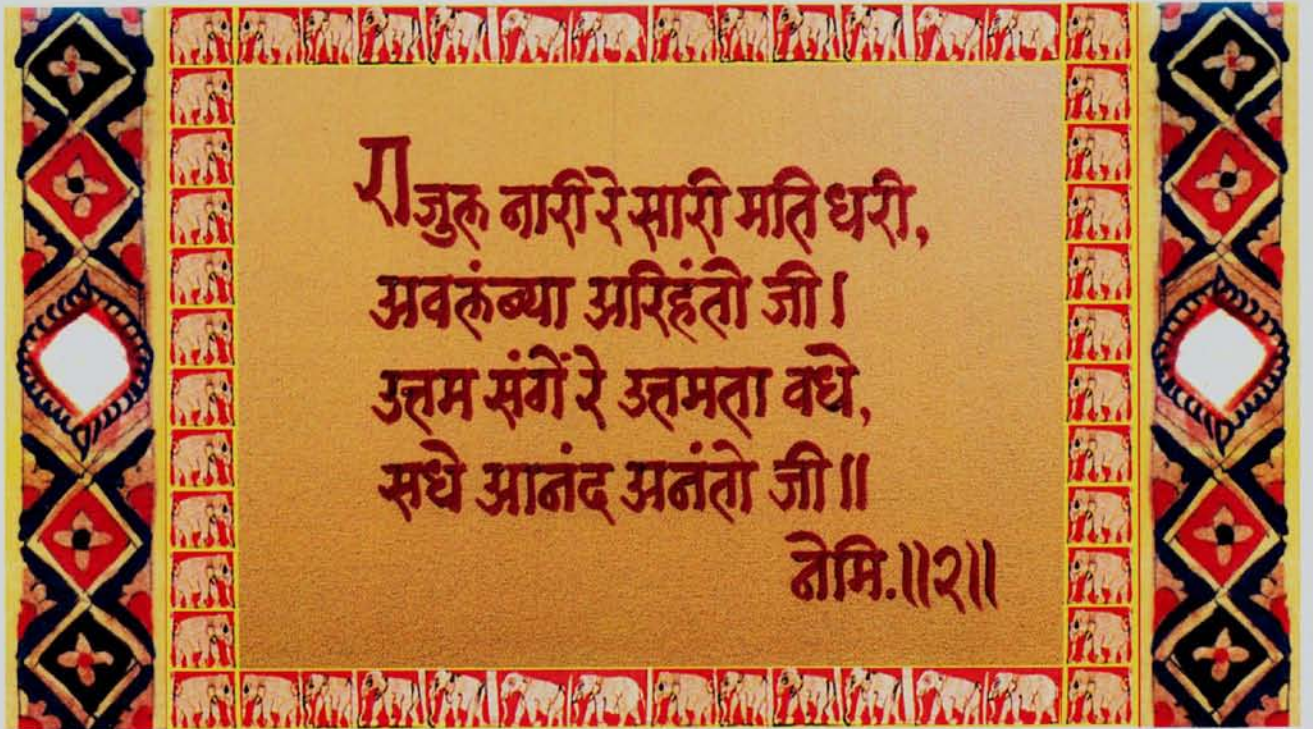
સ્વો. બાલાવબોધ : હવે બાવીશમા શ્રી નેમિનાથની સ્તુતિ કરે છે, જાદવ-કુલમાં તિલક સમાન મહાઉપગારી એહવા શ્રી નેમિનાથ જિનેશ્વરે નિજ કેતાં પોતાનું કાર્ય કર્યું. ક્યાંહિ પણ આત્માને ખરડવા દીધો નહીં.

છાંડ્યો કેતાં તજ્યો, સર્વ કેતાં સકલ ચાર નિષ્કેપે વિભાવ તે અંતરંગ તથા બાહ્ય કારણથી સર્વ વિભાવ તજ્યો.

આત્માની શક્તિ અસંખ્યાત-પ્રદેશને વિશે જે અનંતજ્ઞાન, અનંતદર્શન, અનંતચારિત્ર, અનંતસુખ, અનંતઅગુરુલઘુ, અનંતદાન, અનંતલાભ, અનંતભોગ, અનંતઉપભોગ, અનંતવીર્ય, અવર્ણ, અગંધ, અરસ, અસ્પર્શ, પરમઅસંગતા, અયોગીતારૂપ પોતાનું પ્રભુત્વ, વિભુત્વ, કારણત્વ, કાર્યત્વ, વ્યાપકત્વ, નિત્યત્વ, અનિત્યત્વ, અસ્તિત્વ, નાસ્તિત્વ, ભેદત્વ, અભેદત્વ, કારકત્વ, પારિણામિકત્વ, સત્ત્વ, પ્રમેયત્વ, દ્રવ્યત્વ, ઈશ્વરત્વ, સિદ્ધત્વ, અખંડત્વ, અલિપ્તત્વાદિ તે ઉત્સર્ગ આત્મ-સમાધિરૂપ સર્વ શક્તિ પ્રગટ કરી.

વલી તે નિરાવરણ આત્મ-ધર્મ તેહને આસ્વાદ્યો-સ્વરૂપભોક્તૃત્વપણે નિજભાવ કેતાં પોતાના ભાવપણે શ્રી નેમિનાથ પ્રભુયે ભોગવ્યો.

॥ ઇતિ પ્રથમગાથાર્થઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ : શીલાદિ ગુણ સે વિભૂષિત રાજીમતી ને મી ઉત્તમ વુદ્ધિ કો ધારણ કર પતિ કે રૂપવાલે અશુદ્ધ-રાગ કો છોડ દિયા ઓર શ્રી અરિહંત પ્રભુ કો અપને દેવાધિદેવ કે રૂપ મેં સ્વીકાર કિયા ।

સચમુચ ! ઉત્તમ પુરુષો કે સહવાસ સે ઉત્તમતા કી વૃદ્ધિ હોતી હૈ ઓર અનુક્રમ સે અનન્ત આનંદ પ્રાપ્ત હોતા હૈ । રાજીમતી ને જૈસે ઇસ સૂક્તિ કી યથાર્થતા સિદ્ધ કર દી, વૈસે હમેં મી ઇસ સૂક્તિ કો સાર્થક કરના ચાહિયે ।

અર્થ : શીલાદિ ગુણથી વિભૂષિત રાજમતીએ પણ ઉત્તમ બુદ્ધિને ધારણ કરી પતિ તરીકેના અશુદ્ધ-રાગને છોડી દીધો અને શ્રી અરિહંત પ્રભુને પોતાના દેવાધિદેવ તરીકે સ્વીકાર્યા.

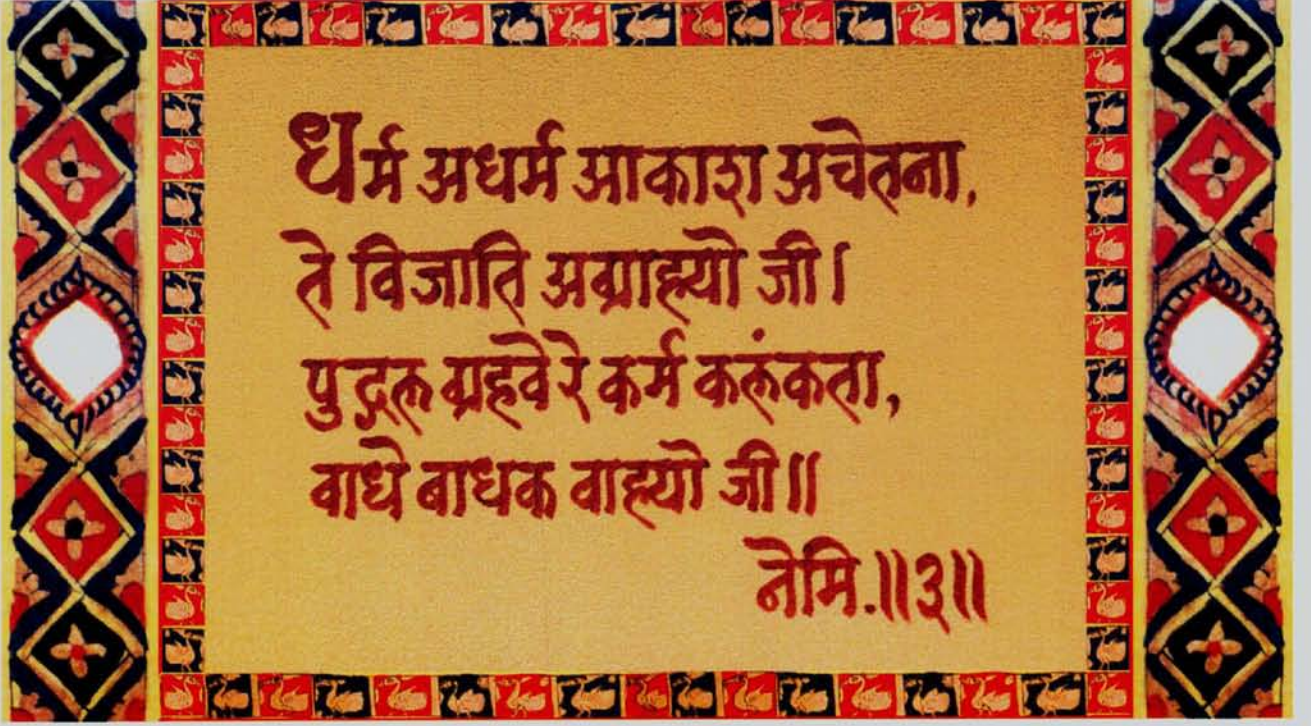
ખરેખર ! ઉત્તમ પુરુષોના સહવાસથી ઉત્તમતા વૃદ્ધિ પામે છે અને અનુક્રમે અનંત આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે. રાજમતીએ જેમ આ સૂક્તિની યથાર્થતા કરી બતાવી, તેમ આપણે પણ આ સૂક્તિની યથાર્થતા કરવી જોઈએ.

સ્વો. બાલાવબોધ : વલી, રાજમતિ સ્ત્રીયેં પણ રૂઝી મતિ અંગીકાર કરી, સર્વ પરિગ્રહના સંગનો ત્યાગ કરીને શ્રી અરિહંત દેવ ઉપર અરિહંતનો રાગ ધરી ઉપગારીપણે ગુણીને આદરે અવિલંબ્યા એટલે ભર્તારપણાનો અશુદ્ધ-રાગ ટાલી દેવ-તત્ત્વને રાગે આદર્યા.

એમ વિચાર્યું જે, ઉત્તમને સંગે ઉત્તમતા વધે એટલે ચારિત્રવંત સર્વજ્ઞ શ્રી નેમીશ્વર ભગવાન તે સર્વોત્તમ છે, તો એના સંગથી મહારી પણ ઉત્તમતા

એટલે સિદ્ધતા-પૂર્ણાત્મતા વધે. વલી સધે કેતાં નીપજે, આનંદ કેતાં આત્યંતિક-એકાંતિક-નિર્લિપ્ત-નિરામય-સુખ થાય. તે માટે તેહિ જ કરવું ઘટે.
એમ સર્વ ભવ્ય જીવોયે વિચારવું.

॥ ઇતિ દ્વિતીયગાયાર્થઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ : શ્રી રાજીમતીજી ને જિસ તત્ત્વ કી અનુપ્રેક્ષા-વિચારણા કી થી વહ બતાવે છે કે, સમગ્ર લોક મેં રહે હુએ પંચાસ્તિકાય (ધર્મ, અધર્મ, આકાશ, પુદ્ગલ ઓર જીવ) મેં સે ધર્મ, અધર્મ ઓર આકાશ-યે ત્રિન દ્રવ્ય અચેતન ઓર વિજાતીય હૈ, અતઃ ઉનકા ગ્રહણ નહીં હો સકતા । પુદ્ગલ દ્રવ્ય વિજાતીય હોતે હુએ ભી ગ્રાહ્ય હૈ પરંતુ ઇસે ગ્રહણ કરને સે જીવ કર્મ સે કલંકિત બનતા હૈ । વાહ્યભાવ કી વૃદ્ધિ હોતી હૈ ઓર ઉસસે સ્વગુણોં કા અવરોધ (વાધ) હોતા હૈ ।

અર્થ : શ્રી રાજીમતીએ જે તત્ત્વની અનુપ્રેક્ષા-વિચારણા કરી હતી તે બતાવે છે કે, સમગ્ર લોકમાં રહેલા પંચાસ્તિકાય(ધર્મ-અધર્મ-આકાશ-પુદ્ગલ-જીવ)માંથી ધર્મ, અધર્મ અને આકાશ-આ ત્રણ દ્રવ્યો અચેતન અને વિજાતીય છે, તેથી તે ત્રણોનું ગ્રહણ થઈ શકતું નથી. પુદ્ગલ દ્રવ્ય વિજાતીય હોવા છતાં ગ્રાહ્ય છે પણ ગ્રહણ કરવાથી જીવ કર્મથી કલંકિત બને છે, બાહ્ય ભાવ વૃદ્ધિ પામે છે અને તેનાથી સ્વ-ગુણોનો અવરોધ(બાધ) થાય છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : હવે રાજીમતીયે જે વિચાર્યું તે કહે છે, સર્વ લોકમાં પંચાસ્તિકાય છે અને કાલ તે છતી રૂપે દ્રવ્ય નથી. શ્રી ભાષ્યકાર તથા અનુયોગદ્વાર સૂત્ર જોતાં ઉપચાર-દ્રવ્ય છે.

વલી, પંચાસ્તિકાયમાં ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય અને આકાશાસ્તિકાય, એ ત્રણ દ્રવ્ય અચેતન છે તથા વિજાતિ છે-જીવ દ્રવ્યની એ જાતિ નહીં. વલી અગ્રાહ્ય છે તે અપરિણામીપણા તથા અચલપણા માટે જીવથી ગ્રહવાય નહીં તે માટે એહથી પણ માહરે કામ નહીં.

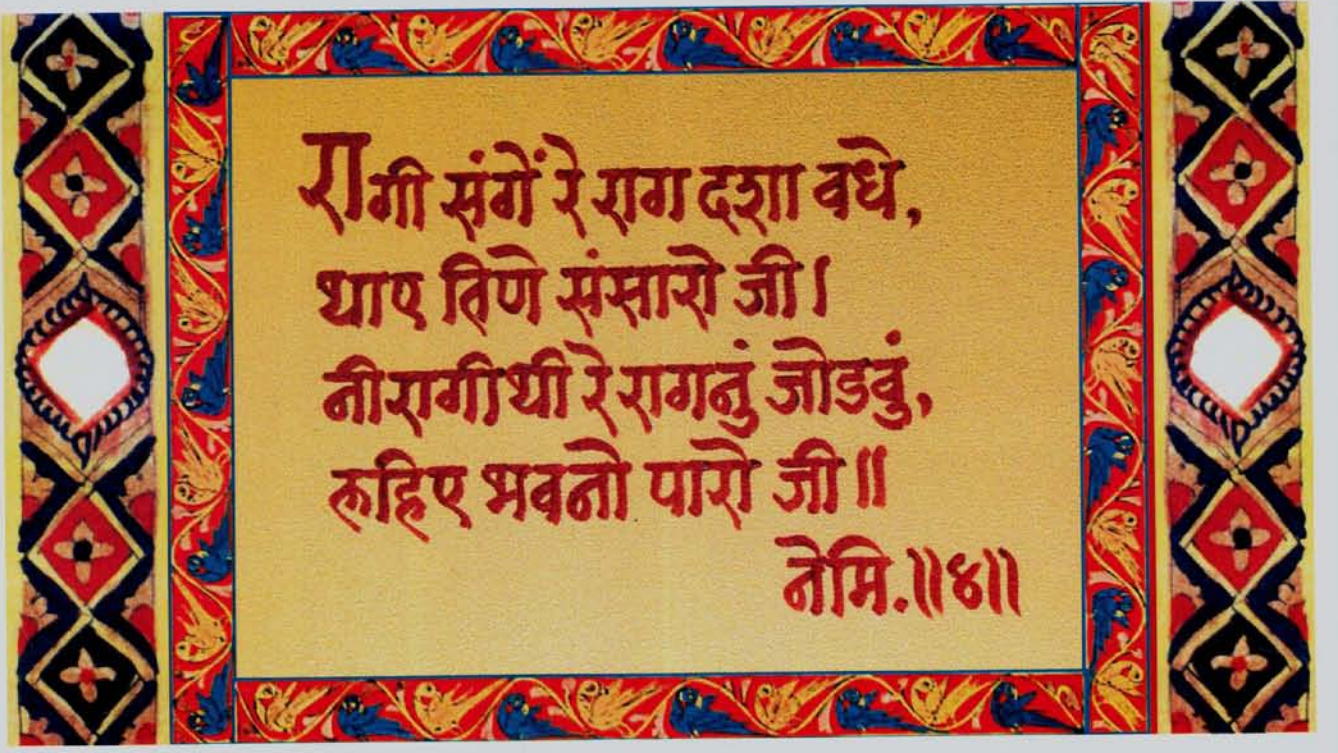
તથા, પુદ્ગલ દ્રવ્ય સાથે ચિર-કાલનો પરિચય છે તેહને જો ગ્રહીયે તો પુદ્ગલ-જડદ્રવ્યને ગ્રહવે આત્માને નવાં કર્મ બંધાય અને આત્મા કલંક-સહિત થાય અને બાધકભાવ, પરકર્તૃતા, સ્વગુણરોધકતા, ચેતનાદિ ગુણની વિપર્યાસતા વાધે કેતાં વૃદ્ધિ પામે. તે માટે પુદ્ગલને લેતાં અનંતો કાલ થયો પણ આત્મ-હિત થયું નહીં તે માટે એ પુદ્ગલના સંગથી બાહ્ય ભીડ વધે માટે ઉત્તમ જીવ એહને ગ્રહે નહીં.

એમ રાજીવે વિચાર્યું જે- એને પણ ગ્રહવું નહીં કેમ કે, એના ગ્રાહક તો અનંતા જીવ નિગોદ મધ્યે પડ્યા છે.

॥ ઇતિ તૃતીયગાયાર્થઃ ॥ ૩ ॥

અર્થ : સંસારી જીવ રાગ-દ્વેષયુક્ત છે । उनके साथ संग-प्रेम करने से रागदशा बढ़ती है और उससे संसार की वृद्धि होती है । परन्तु नीरागी अरिहन्त परमात्मा के साथ राग-प्रीति करने से भव का पार पाया जा सकता है ।

અર્થ : સંસારી જીવો રાગ-દ્વેષયુક્ત છે, તેમની સાથે સંગ-પ્રેમ કરવાથી રાગ-દશા વધે છે અને તેથી સંસારની વૃદ્ધિ થાય છે. પરંતુ નીરાગી એવા શ્રી અરિહંત પરમાત્માની સાથે રાગ-પ્રીતિ કરવાથી ભવનો પાર પામી શકાય છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : હવે પાંચમું જીવ-દ્રવ્ય તે અનેક આત્મા છે. વહી, સ્વ-જાતિ પણ છે માટે તેહને ગ્રહી રાગ કરીયે.

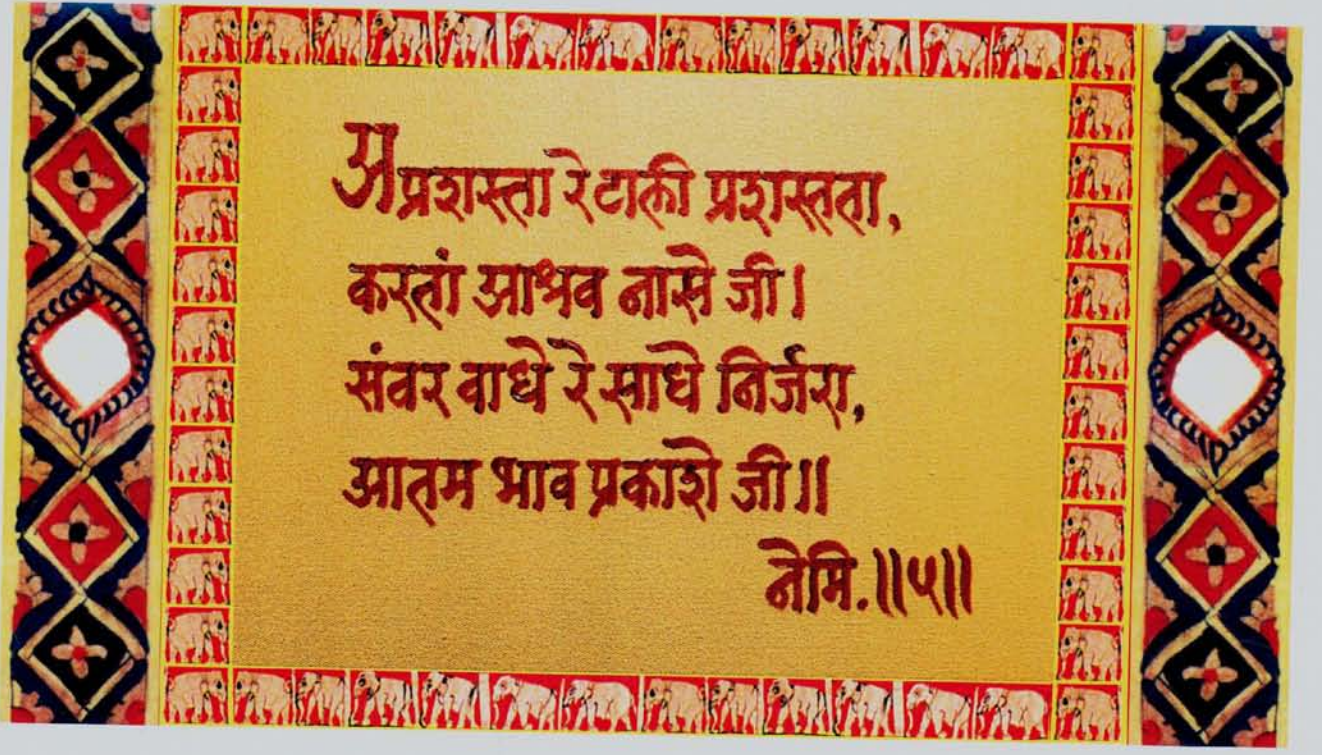
પરંતુ એક અવગુણ એહમાં પણ દીઠો. તે કહે છે જે, સંસારી જીવ તો રાગ-દ્વેષસંયુક્ત છે માટે તેહનો સંગ કીધે તો આપણને પણ રાગ-દશા વધે અને રાગ-દશા તો અભિનવ બંધનો હેતુ છે.

અરિહંત દેવનાં આગમ જોતાં અને આત્મ-ધર્મ જોતાં, રાગ તો તજવા યોગ્ય છે. રાગથી ચાર-ગતિરૂપ સંસાર થાએ-વધે માટે એ પણ આત્મ-હિત નહીં. તે માટે નીરાગી, વીતરાગ, પરમચારિત્રી, સર્વપરભાવ-ત્યાગીથી જો રાગ જોડીયે તો ભવનો પાર પામીયે.

યદ્યપિ ક્ષય તો રાગનો જ કરવો છે પણ પ્રથમ રાગ પલટાવવાનો એ ઉપાય છે જે, નીરાગીથી રાગ જોડીયે એટલે તે નીરાગી રાગ કરે નહીં તેથી અનુક્રમે એ આપણો રાગ પણ ક્ષય પામે તેવારે એ આત્મા વીતરાગ-ભાવ ભજે.

॥ इति चतुर्थगाथायः ॥ ४ ॥

અર્થ : વાહ્ય પદાર્થો પર સે અપ્રશસ્તરાગ દૂર કરને સે ઓર શ્રી અરિહંત પરમાત્મા પર પ્રશસ્તરાગ ધારણ કરને સે સંવર (આશ્રવ કા નાશ) હોતા હૈ અર્થાત્ નવીન કર્મબન્ધ રુક જાતા હૈ । સાથ હી પૂર્વકૃત કર્મો કી નિર્જરા હોતી હૈ । ડસ સંવર ઓર નિર્જરા કે યોગ સે આત્મશક્તિયો પ્રકટ હોતી હૈ ।

અર્થ : બાહ્ય પદાર્થ ઉપરનો અપ્રશસ્ત-રાગ દૂર કરવાથી અને શ્રી અરિહંત પરમાત્મા ઉપર પ્રશસ્ત-રાગ ધારણ કરવાથી આશ્રવનો નાશ થાય છે-સંવર થાય છે એટલે કે, નવીન કર્મ-બંધ અટકી જાય છે. તેમ જ, પૂર્વકૃત કર્મોની નિર્જરા-ક્ષય થાય છે અને તે સંવર અને નિર્જરાના યોગે આત્મ-શક્તિઓ પ્રગટે છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : તે માટે કામરૂપ જે અપ્રશસ્ત-રાગ હતો તે ટાલી અરિહંતપણારૂપ પ્રશસ્ત-રાગ કરવો. ગુણી ઉપર રાગ તે પ્રશસ્ત છે. તે સાધન-કાલે કામનો છે, તે પ્રશસ્ત-રાગ કરતાં અનુકર્મે આશ્રવ નાશ પામે-નવા કર્મ લેવારૂપ અશુદ્ધ પરિણતિ ટલે.

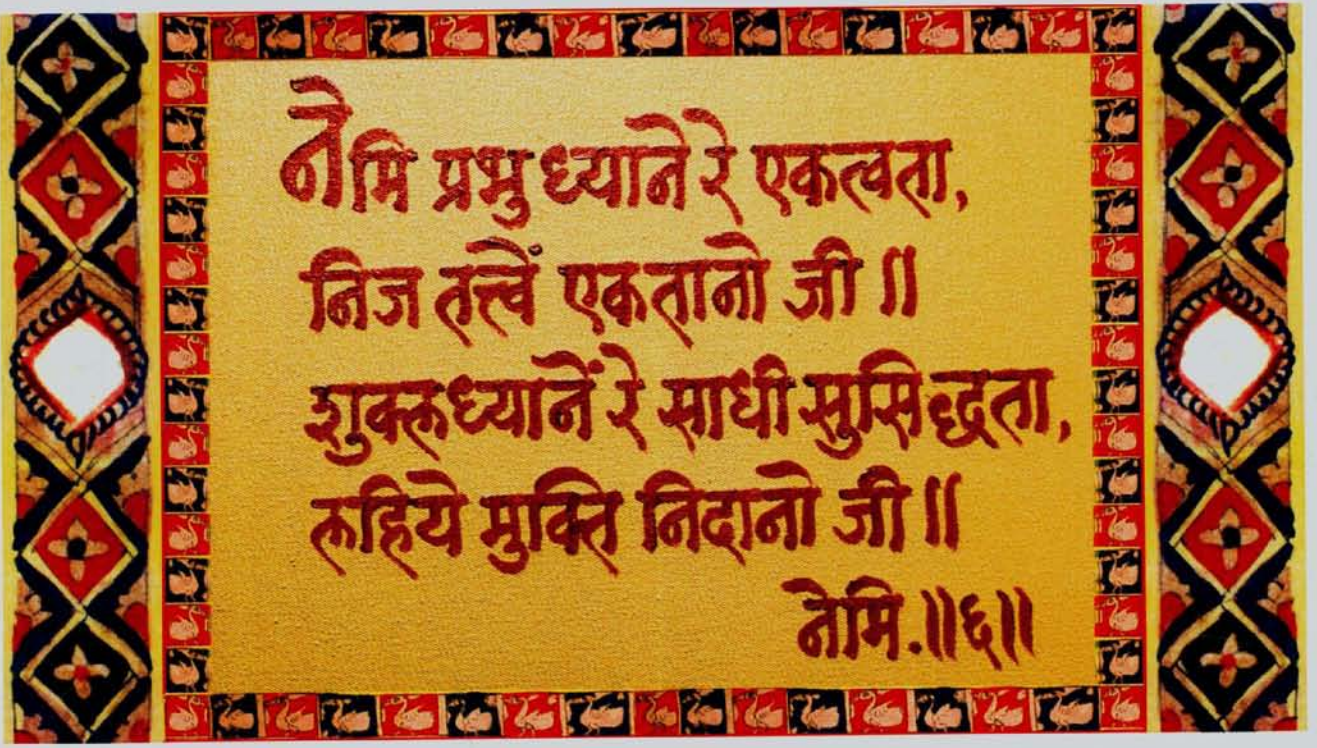
વલી, પ્રશસ્ત-રાગી જીવ તે ગુણીને અવલંબ્યો રહે તેહથી સ્વ-ગુણની એકત્વતા વધે. તે સ્વગુણ-એકત્વતા પરિણામથી સંવર-પરિણતિ વધે અને પૂર્વ-કૃત કર્મની નિર્જરા પરિણાટકરૂપ તે પણ સધે કેતાં નીપજે. તે સંવર-નિર્જરાને પ્રગટવે આત્માનો ભાવ-ધર્મ અરૂપી શક્તિ પ્રકાશ પામે-નિરાવરણ થાય.

॥ ઇતિ પન્નમગાયાર્થઃ ॥ ૫ ॥

अर्थ : इस प्रकार शुभ विचारणा करने से राजीमतीजी ने श्री नेमिनाथ प्रभु के ध्यान में तन्मय-एकतान बनकर उसके द्वारा निज तत्त्व-आत्मस्वरूप में एकाग्रता प्राप्त की और स्वरूप-तन्मयता द्वारा शुक्लध्यान सिद्ध करके स्व-सिद्धता प्राप्त की । इस प्रकार हम भी प्रभु के ध्यान में एकाग्र बनकर मुक्ति के निदान-मूल कारण को प्राप्त करें ।

अर्थ : आ प्रभाषो शुभ-विचारणा करवा द्वारा राजमतीजी श्री नेमिनाथ प्रभुना ध्यानमां तन्मय-एकतान बनी तेना द्वारा निज तत्त्व आत्म-स्वरूपमां अकाग्रता प्राप्त करी अने स्वरूप-तन्मयता वडे शुक्ल-ध्यान सिद्ध करीने स्व-सिद्धता प्राप्त करी. आ रीते आपणो पण प्रभुना ध्यानमां अकाग्र बनी मुक्तिना निदान-मूल कारणने प्राप्त करीअे.

स्वो. बालावबोध : राजमतीजी अेम विचारीने श्री नेमि परमेश्वरने ज अवलंब्यां. केम के, नेमि प्रभुने ध्यानं अेकत्वता-तन्मय करवे करीने निज केतां पोताना तत्त्वे आत्म-स्वरूपं अेकतान केतां अेकत्वपणुं नीपजे. ते जेवारें स्वरूपं अेकत्वपणुं पामे तेवारें शुक्लध्यान प्रगटे. जे स्वरूप-अेकत्वपणुं तेही ज शुक्लध्यान छे.

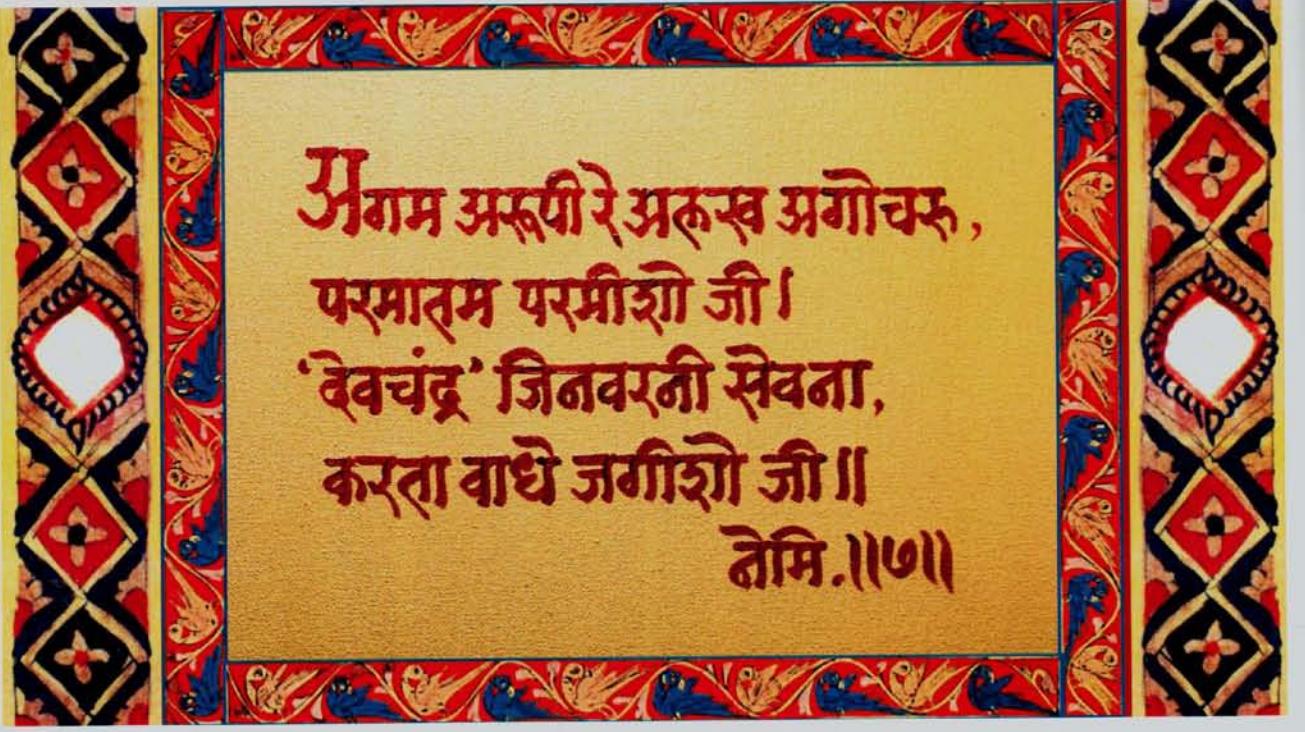
ते शुक्लध्याने करी पोतानी साध्यता साधी केतां नीपजावीने तेहथी मुक्ति जे सकल कर्मरहीतपणुं तेहनुं निदान केतां मूल-कारण लहीयें केतां पामीयें.

॥ इति षष्ठगाथायः ॥ ६ ॥

॥ श्री गी र न र ज ॥

अर्थ : अगम (सामान्य लोगों द्वारा अज्ञेय), अरूपी (वर्णादि से रहित), अलख (एकान्तवादियों द्वारा न पहचाने जाने वाले), अगोचर (इन्द्रियों से अग्राह्य), परमात्मा (रागादि दोष रहित), परमेश्वर (अनन्त गुण-पर्याय के स्वामी) और देवों में चन्द्र जैसे निर्मल श्री जिनेश्वर प्रभु की सेवा-आज्ञापालन करने से साधकता (अध्यात्म-शक्ति) की वृद्धि होकर शुद्ध स्वभाव की सम्पूर्ण सम्पत्ति प्राप्त होती है ।

अर्थ : अगम(सामान्य लोकोत्थी જાણી ન શકાય), અરૂપી(વર્ણાદિથી રહિત), અલક્ષ(એકાંતવાદીઓથી ઓળખી ન શકાય), અગોચર(ઈન્દ્રિયોથી જોઈ ન શકાય), પરમાત્મા(રાગાદિ દોષ-રહિત), પરમેશ્વર(અનંત ગુણ-પર્યાયના ઈશ્વર) અને દેવોમાં ચંદ્ર જેવા નિર્મળ એવા શ્રી જિનેશ્વર પ્રભુની સેવા(આજ્ઞા-પાલન) કરવાથી સાધકતા(અધ્યાત્મ-શક્તિ)ની વૃદ્ધિ થતાં શુદ્ધ-સ્વભાવની સંપૂર્ણ સંપત્તિ પ્રાપ્ત થાય છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : તે માટે સર્વ ભવ્ય આત્માર્થી અધ્યાત્મસુખરૂચિ. એહવું તત્ત્વ સેવે તે કહે છે, અગમ કેતાં જેહનું ગમ્ય નહીં અથવા જેમાંહે અજાણ જીવથી પ્રવેશ થાય નહીં.

વલી, જેહનું રૂપ-ગંધ-વર્ણ-રસ-સંસ્થાન નહીં તે માટે અરૂપી. તથા, અલખ કેતાં પુદ્ગલાભિલાષી એકાંતવાદી એવા નૈયાયિક, વેદાંતિક, સાંખ્ય, મૈમાંસિક, વૈશેષિક, બૌદ્ધ, નાસ્તિક તથા જે એકાંત દ્રવ્ય-દયાદિક પક્ષગ્રાહી એવા જૈન-લિંગી ઈત્યાદિકથી લખાય નહીં એટલે ઓલખાય નહીં.

વલી, અગોચર કેતાં ઈન્દ્રિયગોચર નહીં-અતીન્દ્રીય પદાર્થ. તે અતીન્દ્રિય, સ્યાદ્વાદજ્ઞાને-સાપેક્ષ ઉપયોગે-ધ્યાનની ધારણાએ જ ગોચર છે.

વલી, પરમોત્કૃષ્ટ-સર્વ વિભાવરહિત અનંતગુણપ્રાગ્ભાવરૂપ આત્મા છે. વલી, પરમીશ કેતાં ઉત્કૃષ્ટ અવિનાશી સહજ અનંત ગુણ-પર્યાય-ધર્મના ઈશ્વર છે.

વલી, નર-દેવ તે ચક્રવર્તી, ભાવ-દેવ તે ભવનપતિ-વ્યંતર-મુનિરાજ, જિનકલ્પી, સ્થવિરકલ્પી, પરિહારવિશુદ્ધિ, ઉપાધ્યાય, શ્રુતધર, પૂર્વધર, આચાર્ય, ગણધર પ્રમુખ તે ધર્મ-દર્શક એહવા જે જિનવર, તેહની સેવના આજ્ઞા માનવારૂપ કરતાં જ્યોતિષી-વૈમાનિક એ ચાર નિકાયના દેવતા તથા ધર્મ-દેવ તે પડિમાપડિવન્ન, સૂક્ષ્મસંપરાયી, ઉપશાંતમોહી, ક્ષીણમોહી, દેવ. તે સર્વ મધ્યે ચંદ્રમા સમાન નાયક શાસનના પતિ માર્ગ-થકાં વાધે કેતાં વૃદ્ધિ પામે સાધક-સંપદા તથા સિદ્ધતારૂપ સંપદા.

તેહથી શ્રી તીર્થંકર-તીર્થપતિની સેવના તે પરમ પ્રધાન છે. દ્રવ્યથી વંદન-નમનાદિક અને ભાવથી ગુણનું બહુમાન-આજ્ઞા પ્રમાણતારૂપ સેવા કરતાં અનંતા સિદ્ધ થયા. વલી અનંતા સિદ્ધ થશે. એહી જ મોક્ષસુખનો ઉપાય છે.

॥ इति सप्तमगाथायः ॥ ७ ॥

॥ इति द्वाविंशति श्री नेमिनाथजिन स्तवनम् ॥ २२ ॥

બાવીસમા સ્તવનનો સાર...

‘સંગ તેવો રંગ’ ઉક્તિ મુજબ ઉત્તમ પુરુષોના સમાગમથી ઉત્તમતા વધે છે. જેમ પારસના સંગથી લોહું પણ સોનું બની જાય છે.

અનાદિ કાળથી પુદ્ગલ(જડ-પદાર્થો)ના સંગથી આ આત્મા જડવત્ (જડ જેવો) બની ગયો છે છતાં પણ પરમ ગુણી શ્રી જિનેશ્વર પરમાત્મા જેવા ઉત્તમોત્તમ પુરુષોનો જ્યારે યોગ મળે છે અને તેમના પ્રત્યે જ્યારે પ્રીતિ અને ભક્તિ જાગે છે, ત્યારે તેનો અપ્રશસ્ત-રાગ વિલીન થઈ જાય છે. શરીર, સંપત્તિ અને સ્વજનાદિ ઉપર તેને કોઈ પણ પ્રકારના મોહ અને મમતા રહેતાં નથી.

અરિહંત પરમાત્માદિ ગુણી પુરુષો પ્રત્યે ગુણ-બહુમાનરૂપ રાગ એ પ્રશસ્ત છે અને તે પ્રશસ્ત-રાગ વડે અર્થાત્ ભક્તિ વડે અશુભ-આસ્રવ(કર્મ-બંધના કારણભૂત અશુભ- પરિણામ)નો નાશ થાય છે. સંવર-પરિણતિ(આત્મ-સ્વભાવમાં એકાગ્રતા) વૃદ્ધિ પામે છે. નિર્જરા(પૂર્વકૃત-કર્મનો ક્ષય) થાય છે અને જેમ જેમ સંવર-ભાવની વૃદ્ધિ થાય છે તેમ તેમ આત્મ-વિશુદ્ધિનો વિકાસ થતો જાય છે.

શ્રી જિનેશ્વર પરમાત્માની પ્રીતિ અને ભક્તિ, એ બંને તેમના ધ્યાનમાં એકાગ્ર બનવાનાં પ્રધાન સાધનો છે.

પ્રીતિ અને ભક્તિ અનુષ્ઠાનનું સેવન આપણને શાસ્ત્રનાં ગહન તાત્ત્વિક રહસ્યો સમજવાની શક્તિ આપે છે અને શાસ્ત્રીય તત્ત્વોની વિચારણા-અનુપ્રેક્ષા કરવાથી ધર્મધ્યાન અને શુક્લ-ધ્યાન પ્રગટે છે અને સાલંબનરૂપ ધર્મ-ધ્યાન વડે અને નિરાલંબનરૂપ શુક્લધ્યાન વડે આત્મ-સ્વભાવમાં તન્મય બનેલો આત્મા અનુક્રમે પરમાત્મ-પદને પામે છે.

માટે, પ્રીતિ અને ભક્તિપૂર્વક શ્રી અરિહંત પરમાત્માની સેવા(આજ્ઞા-પાલનરૂપ) કરવી. એ જ સર્વ શાસ્ત્રોનો સાર છે.

બાવીસવે સ્તવન का सार...

‘संग जैसा रंग’ - इस उक्ति के अनुसार उत्तम पुरुषों की संगति-समागम से उत्तमता बढ़ती है । जैसे, पारस के संसर्ग से लोहा भी सोना बन जाता है ।

अनादिकाल से पुद्गल (जड़-पदार्थों) के संग से यह आत्मा जड़ जैसी बन गयी है फिर भी परमगुणी श्री जिनेश्वर परमात्मा जैसे उत्तमोत्तम पुरुषों का जब योग मिलता है और उनके प्रति जब प्रीति और भक्ति जागृत होती है तब उसका अप्रशस्त राग विलीन हो जाता है यानि शरीर, सम्पत्ति और स्वजनादि पर उसे किसी प्रकार का मोह या ममता नहीं रहती ।

अरिहन्त परमात्मा आदि गुणी-पुरुषों के प्रति गुण-बहुमानरूप राग प्रशस्तराग है । उस प्रशस्त-राग द्वारा अर्थात् भक्ति द्वारा अशुभ-आस्रव (कर्मबन्ध के कारणभूत अशुभ-परिणाम) का नाश होता है, संवर-परिणति (आत्मस्वरूप में एकाग्रता) बढ़ती है, निर्जरा (पूर्वकृत कर्मों का क्षय) होता है और जैसे जैसे संवरभाव की वृद्धि होती है वैसे वैसे आत्म-विशुद्धि का विकास होता जाता है ।

श्री जिनेश्वर परमात्मा की प्रीति और भक्ति-ये दोनों उनके ध्यान में एकाग्र होने के प्रधान साधन हैं । प्रीति और भक्ति अनुष्ठान का सेवन हमें शास्त्र के गहन तાત્ત્વિક રહસ્યો को समझने की शक्ति देते हैं और शास्त्रीय तत्त्वों की विचारणा-अनुप्रेक्षा करने से धर्मध्यान और शुक्लध्यान प्रकट होता है । सालम्बनरूप धर्मध्यान और निरालम्बनरूप शुक्लध्यान द्वारा आत्म-स्वभाव में तन्मय बना हुआ आत्मा अनुक्रम से परमात्म-पद को प्राप्त करता है । प्रीति और भक्तिपूर्वक श्री अरिहन्त परमात्मा की सेवा (आज्ञा-पालन) करनी चाहिए । यही सर्व शास्त्रों का सार है ।

સ્તવનમાં આપેલા ચિત્રોનું વિવરણ

૨૨(૧) શ્રી નેમિનાથ ભગવાન

૨૨(૨) નેમિકુમાર અને કૃષ્ણ મહારાજાની જલક્રીડા

૨૨(૩) આયુધશાળામાં શંખ સાથે કૃષ્ણ મહારાજા અને કૃષ્ણ અને નેમિકુમારનું પરસ્પર શક્તિપરીક્ષણ

૨૨(૪) નેમિનાથનું અવન કલ્યાણક

જન્મ કલ્યાણક - નેમિકુમાર અને કૃષ્ણનું શક્તિ પરીક્ષણ અને નેમિકુમારની જલક્રીડા

૨૨(૫) પરણવા માટે જઈ રહેલા નેમિકુમાર, નેમિનાથનો પંચમુષ્ટિ લોચ. રાજુલને જોઈને રહનેમિનો ધ્યાનભંગ.

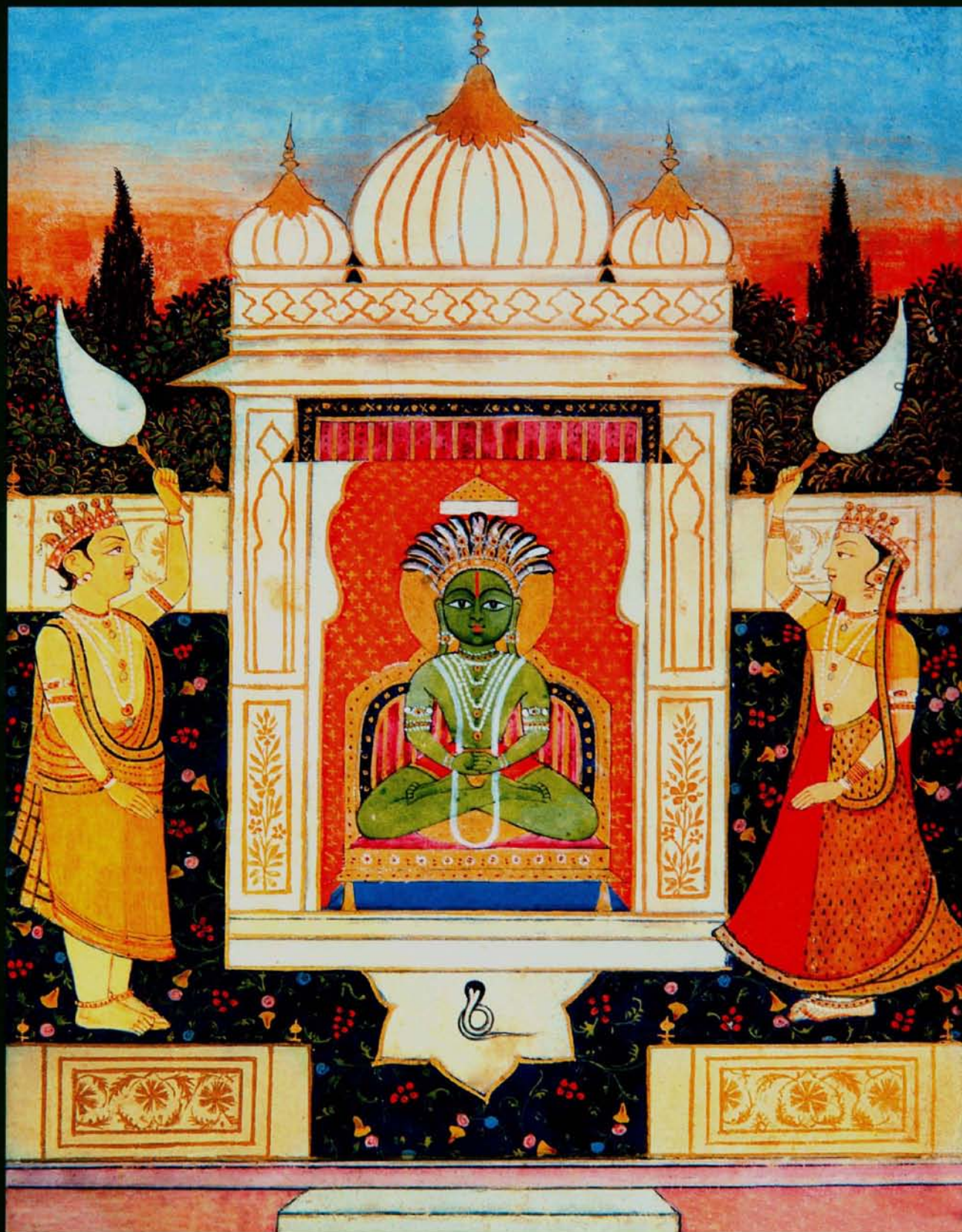
૨૨(૬) નેમિકુમારનો વરઘોડો

૨૨(૭) કૃષ્ણ વાસુદેવની આયુધશાળા

૨૨(૮) શ્રી ગિરનારજી તીર્થ

૨૨(૯) રાજુલને પરણવા જઈ રહેલા નેમિકુમાર અને પશુઓનો પોકાર સાંભળી માંડવેથી પાછા વળતા નેમિકુમાર

अथ त्रयोविंश श्री पार्श्वनाथजिन स्तवनम्

॥ कडखानी देशी ॥

सहज गुण आगरो स्वामी सुख सागरो,
जान वयरागरो प्रभु सवायो।
शुद्धता एकता तीक्ष्णता भावथी,
मोह रिपु जीती जय पडह वायो ॥
सहज.॥१॥

૨૩૨)

|| શ્રી સુખસાગર પાર્શ્વનાથ ભગવાન-ખંભાત, જેમની સન્મુખ આ સ્તવન દેવચન્દ્રજી દ્વારા રચાયું છે. ||

અર્થ : પ્રભુ कैसे हैं ? यह बताते हैं । सहज स्वाभाविक गुणों के धाम हैं, अव्याबाध, अविनाशी सुख के सिन्धु हैं, ज्ञानरूप वज्र-हीरा की खान है, सवाया-सदा सर्वश्रेष्ठ हैं । ऐसे श्री पार्श्वनाथ भगवान् ने शुद्धता (सम्यग्ज्ञान की निर्मलता), एकता (स्वरूप तन्मयता) और तीक्ष्णता (वीर्यगुण की तीव्रता) के भाव द्वारा मोहशत्रु को जीतकर जय पडह-विजय का डंका बजाया है ।

અર્થ : પ્રભુ કેવા છે ? તે કહે છે, સહજ-સ્વભાવિક ગુણોના ધામ છે, અવ્યાબાધ, અવિનાશી સુખના સિંધુસાગર છે (અને પ્રભુનું નામ પણ સુખસાગર પાર્શ્વનાથ છે તે સૂચ્યું છે), જ્ઞાનરૂપ વજ્ર(હીરા)ની ખાણ છે, સવાયા-સદા સર્વશ્રેષ્ઠ છે. એવા શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાને શુદ્ધતા(સમ્યગ્-જ્ઞાનની નિર્મળતા), એકતા(સ્વરૂપ-તન્મયતા) અને તીક્ષ્ણતા(વીર્ય-ગુણની તીવ્રતા)ના ભાવ વડે મોહ-શત્રુને જીતી જયપડહ-વિજયડંકો બજાવ્યો છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : હવે ત્રેવીશમા શ્રી પાર્શ્વનાથ પુરુષાદાની પરમેશ્વરની સ્તુતિ કરે છે. શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુજી કેહવા છે ?

સહજ-અકૃત્રિમ વસ્તુના મૂલ-ધર્મ જ્ઞાનાનંદાદિક તેહના આગર છે, અનંત આત્મગુણ ઉપજાવવાના ધામ છે. સ્વામી કેતાં સ્વ-સંપદાના અધિપતિ છે, સુખના સાગર છે એટલે જે અતીંદ્રીય, સ્વાધીન, નિરામય, નિઃપ્રયાસ, અવિનાશી સુખ તેના સમુદ્ર છે, નિઃસંગ સુખના પાત્ર છે. કેવલજ્ઞાનરૂપ વચર કેતાં વજ્ર તે હીરો, તેહના આગર છે. સદા-સર્વદા પ્રભુ તમે સવાયા છો.

એ શ્રી પાર્શ્વનાથ સ્વામીની શુદ્ધતા તે જ્ઞાનની યથાર્થતા-નિર્મલતા, એકતા તે ચારિત્રની સ્વરૂપ-તન્મયતા, તીક્ષ્ણતા તે વીર્યની તીવ્રતા, (તેમાંહે)વીર્યની તીક્ષ્ણતા તે ધારા છે અને ચારિત્રની એકતા તે પુઠલથી પ્રેરણા છે તથા જ્ઞાન તે પ્રકાશ દેખાડણહાર છે, તે માટે એ મલે જ મોક્ષ છે.

કોઈ કહેશે જે, સમ્યક્-દર્શન કાં ન કહ્યું ?

તેહને ઉત્તર જે, જ્ઞાન તે દર્શન-યુક્તને જ કહે છે એટલે જ્ઞાન મધ્યે દર્શનનું એકપણું છે તથા તપ તે વીર્યની તીક્ષ્ણતા કહી છે.

उक्तं चावश्यकनिर्युक्तौ -

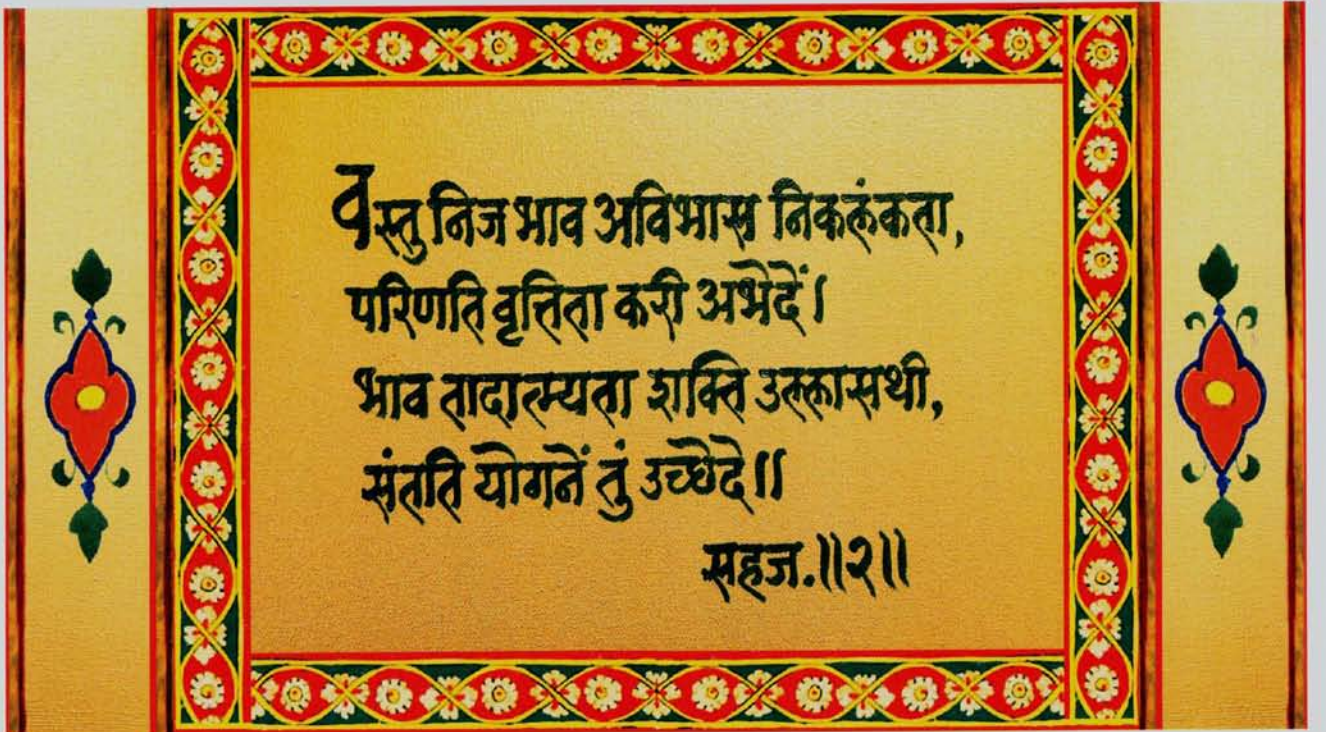
“नाणं पयासगं सोहगो उ तवो संयमो उ गुत्तिकरो।

तिहं वि समाजोगे, मोक्खो जिणसासणे भणिओ ॥ १ ॥” (वि.भा.गा.१૧૬૨)

અર્થ : જ્ઞાન પ્રકાશક છે, તપ શોધક છે અને સંયમ રક્ષક છે. એ ત્રણેના ઐક્યમાં જ જિન-શાસનમાં મોક્ષ કહેવાયો છે.

એટલે, શુદ્ધતા-એકતા-તીક્ષ્ણતાથી મોહ-રિપુને જીતીને અર્થાત્ જ્ઞાન, ચારિત્ર તથા તપના બલે મોહાદિક કર્મને હણીને જયનો પડદો બજાવ્યો.

॥ इति प्रथमगाथायः ॥ १ ॥

અર્થ : अब शुद्धता, एकता और तीक्ष्णता की व्याख्या बताते हैं ।

वस्तु के स्वरूप का यथार्थ ज्ञान, यह निष्कलंकता शुद्धता है । आत्मपरिणति में वृत्ति का अभेद, यह एकता है और तादात्म्य भाव से रही हुई वीर्य-है ।

અર્થ : હવે, (૧) શુદ્ધતા (૨) એકતા અને (૩) તીક્ષ્ણતા ની વ્યાખ્યા બતાવે છે.

(૧) વસ્તુના સ્વરૂપનું યથાર્થ જ્ઞાન એ નિષ્કલંકતા-શુદ્ધતા છે. (૨) આત્મ-પરિણતિમાં વૃત્તિનો અભેદ એ એકતા છે. અને, (૩) તાદાત્મ્યભાવે રહેલી વીર્ય-શક્તિનો ઉલ્લાસ એ તીક્ષ્ણતા છે. એ ત્રણ વડે આપે કર્મ-સંતતિના સંબંધને મૂળથી ઉખેડી-છેદી નાખ્યો છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : હવે શુદ્ધતાદિકનું સ્વરૂપ કહે છે, વસ્તુ જે જીવાદિક છ દ્રવ્ય તેહના જે નિજ કેતાં પોતાના ભાવ તે ગુણ-પર્યાયરૂપ ઉત્પાદ-વ્યય પરિણતિનો અવિભાસ કેતાં જાણવું, તે પણ નિકલંક એટલે એકાંતતા-અયથાર્થતા-ઉન્નતતા-અધિકતારહિત સમ્યગ્-જ્ઞાન તેને શુદ્ધતા કહીજે. તથા, પરિણતિ જે જીવનો શુદ્ધ મૂલ-પરિણામ, તે સ્વરૂપને વિષે એકત્વપણું પર-ભાવમાં પેસે નહીં. એ આત્માની પરિણતિ છે.

અને, સંસારી જીવને-વિભાવરંગીને તે મૂલ-પરિણતિ તો ચારિત્ર-મોહનીયે આવૃત્ત છે. તેણે કરીને વૃત્તિ જે પ્રવૃત્તિ તે રાગી-દ્વેષી-પુદ્ગલભોગીપણે પ્રવૃત્તિ રહી છે, તે પ્રવૃત્તિ તજીને શુદ્ધ સ્વરૂપ પર-ભાણી કરી.

તે પ્રવૃત્તિ તથા પરિણતિ, બેહુનું એક જ પ્રવર્તન થયું. જે પરિણતિ તેહી જ પ્રવૃત્તિ રહી પણ ઔપાધિક-પ્રવૃત્તિનો અંશ પણ રહ્યો નથી. તે માટે પરિણતિ તથા પ્રવૃત્તિ, બેહુ એકપણે-અભેદે કરી તેને એકતા કહીયે.

વલી, ભાવતાદાત્મ્યતા-શક્તિ કેતાં જે વિભાવ તે તજજન્યતા કેતાં તદુત્પત્તિ-સંબંધે છે, જ્ઞાનાવરણાદિ પુદ્ગલ-કર્મ તે સંયોગ-સંબંધે છે અને શુદ્ધ, ક્ષાયિક વીર્યાદિક સ્વ-ગુણ તે તાદાત્મ્ય-સંબંધે છે. તે તાદાત્મ્ય-સંબંધની જે આત્મિક-શક્તિ, ક્ષાયિક વીર્યના જે સંયોગ કર્મસંબંધ તેહને ઉચ્છેદે.

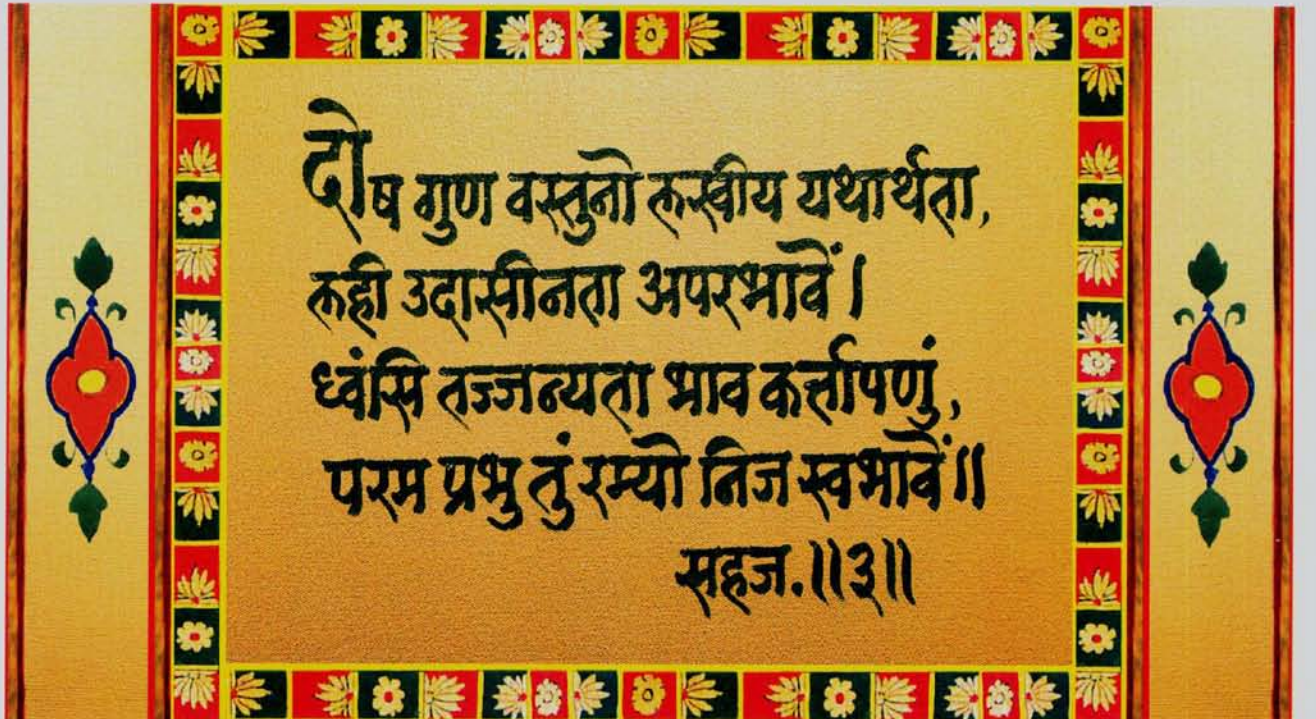
એટલે, જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મની પ્રકૃતિ-સ્થિતિ-રસ-પ્રદેશનો બંધ, તેહનું સ્થિતિ પ્રમાણે રહેવું છે એટલે જે કર્મને આત્મ-પ્રદેશ સાથે સંબંધ તે અસંખ્યાતો કાલ-ઉત્કૃષ્ટો સિત્તેર કોડાકોડી સાગરોપમનો છે. પરંતુ એક બંધ ભોગવતાં બીજા સ્થિતિબંધ પ્રતિ-સમય બંધાય છે, વલી તે ભોગવતાં બીજા પ્રતિ-સમય અનેક બંધાય છે એટલે કર્મ-પુદ્ગલ તે એક સમય બંધ તેહનો સંયોગ તો સાદિ-સાંત છે પરંતુ અભિનવ-બંધની પરંપરાયે અનાદિ છે.

જેમ પિતાથી પુત્ર, પુત્રથી વલી પુત્ર એટલે તેનો તે મનુષ્ય તો પોતાના આયુષ્ય પ્રમાણે વરતે પરંતુ સંતાનની પરંપરા અનંતી ચાલે. તેમ તેના તેહી જ કર્મ તો સ્થિતિ પ્રમાણે રહે પરંતુ પૂર્વ કર્મને ભોગવવે નવાનો બંધ થાય, તેહને ભોગવવે વલી બીજા નવાનો બંધ એમ સંતાનની પરંપરાયે એ અનાદિનો છે.

તે સંતતિ-યોગ આત્મ-વીર્યરૂપ તીક્ષ્ણતા બલે હે પરમેશ્વર ! તું ઉચ્છેદે કેતાં સર્વથા ઉચ્છેદ કરે એટલે જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર-વીર્યના બલે અનાદિ કર્મ-સંબંધને તુમ્ને વિનાશ કર્યો.

એ શક્તિ પ્રભુજી તુમારામાં જ છે, બીજામાં નહીં. એ કાર્ય તમ્ને કર્યું-નિરાવરણ થયા.

॥ ઇતિ દ્વિતીયગાથાર્થઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ : વસ્તુ કે ગુણ-દોષોં કી યથાર્થતા જાનકર પરભાવ સે ઉદાસીન હોકર ઔર તદુત્પત્તિ સમ્બન્ધ સે ઉત્પન્ન અર્થાત્ પુદ્ગલ કે સમ્બન્ધ સે પેદા હુણ વિભાવ-કર્તૃત્વ કા નાશ કરકે હે પ્રભો ! આપ અપને પરમ શુદ્ધ સ્વભાવ મેં રમણ કર રહે હૈં ।

અર્થ : વસ્તુના ગુણ-દોષની યથાર્થતા જાણીને, પર-ભાવથી ઉદાસીન થઈને અને તદુત્પત્તિ-સંબંધે થયેલ એટલે કે પુદ્ગલના સંબંધથી થયેલ વિભાવ-કર્તૃત્વનો નાશ કરીને, હે પ્રભુ ! આપ પોતાના પરમ શુદ્ધ-સ્વભાવમાં જ રમણ કરી રહ્યા છો.

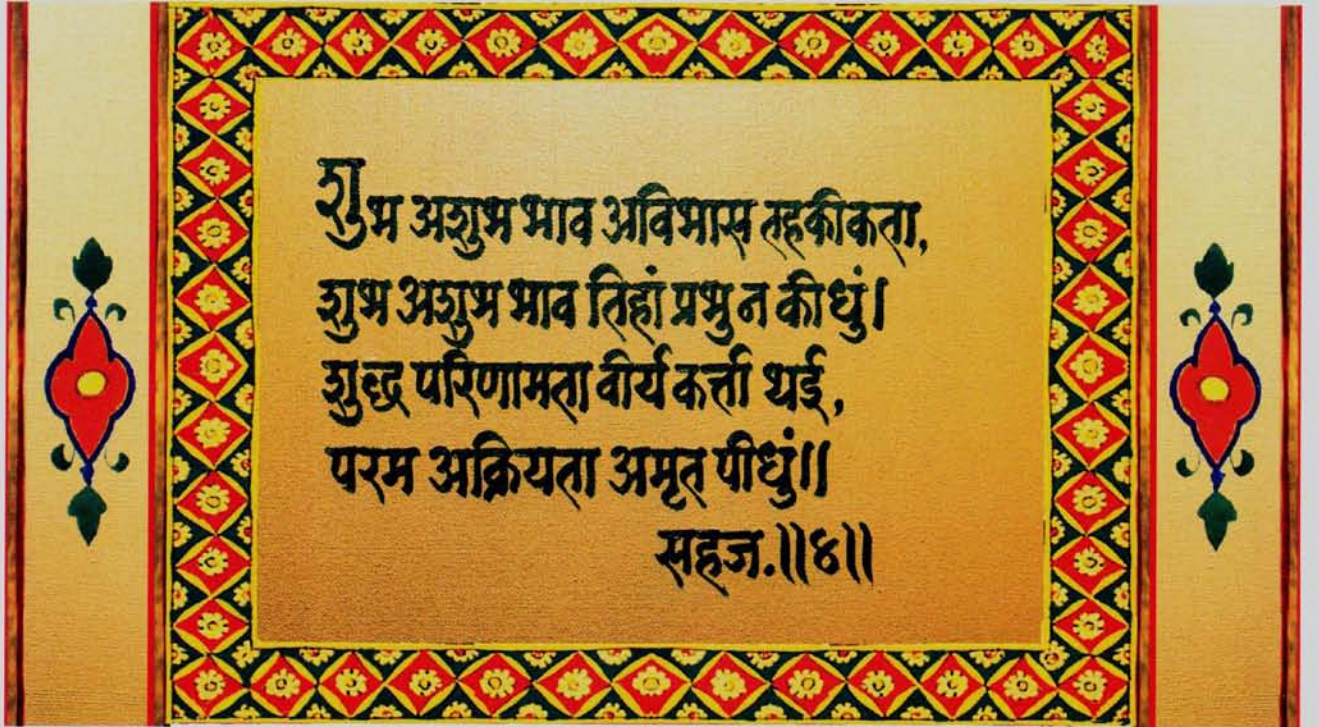
સ્વો. બાલાવબોધ : હવે વલી એ જ શુદ્ધતા-એકતા-તીક્ષ્ણતા એ ત્રણોનો અર્થાતર કહે છે. વસ્તુ જે વસ્ત્ર-ધન-વનીતા-શીત-આતપ-વિષાદિ, તેના 'દોષ' તે અશુભ વર્ણાદિક તથા 'ગુણ' તે શુભ વર્ણાદિક, તેહને લખે કેતાં જાણે. યથાર્થપણે એટલે અશુભ દોષસહિત વસ્તુને અશુભ દોષથી સહિત જાણે અને શુભ-ગુણવંત વસ્તુને શુભ જાણે, જડ વસ્તુ જડપણે જાણે, ચેતન વસ્તુને ચેતનપણે જાણે તે યથાર્થ-સ્યાદાદપણે જાણે એ 'શુદ્ધતા' કહીયે.

અને, તે વસ્તુને ઈષ્ટતા-અનિષ્ટતારહિતપણે જાણે તે ઉદાસીનતા કહીયે. એહવું ઉદાસીનતાપણું તેને લહી કેતાં પામીને એટલે એવું ઉદાસીનપણું જે પામ્યો તેથી એક પોતાનો આત્મા અસંખ્યાત-પ્રદેશી. તેહને વિષે વ્યાખ્ય-વ્યાપકભાવે રહ્યા જે ગુણ-પર્યાય, તેહથી અપર-ભાવ કેતાં અન્ય-ભાવને એટલે બીજા-અન્ય કેતાં જુદા જે અનંતા જીવ તથા અનંતા પુદ્ગલાદિક અજીવ પદાર્થ. તે સર્વથી ઉદાસપણે સર્વના અગ્રાહક-અભોગી-અસંગી થયા એ સર્વ ચારિત્ર-પરિણતિને 'એકતા' કહીયે.

અને, ધ્વંસી કેતાં ઉચ્છેદીને-તજજન્યતાભાવે જે વિભાવ-કર્તાપણું તેહને છેદીને છેદકતા-શક્તિ તે તીક્ષ્ણતા જાણવી.

એ કાર્ય કરવે હે પ્રભુજી ! તું નિજ કેતાં પોતાને સ્વભાવે રમ્યો. આત્મસ્વભાવ-રમણી થયો.

॥ ઇતિ તૃતીયગાથાર્થઃ ॥ ૩ ॥

અર્થ : શુભ અથવા અશુભ ભાવ કી યથાર્થ (નિશ્ચિત) પહચાન કરકે શુભ યા અશુભ પદાર્થોં મેં હે પ્રભો ! આપને શુભાશુભ ભાવ અર્થાત્ રાગ-દ્વેષ નહીં કિયા પરન્તુ શુદ્ધ પારિણામિક-ભાવ મેં વીર્યગુણ કો પ્રવર્તિતકર પરમ અક્રિયતારૂપ અમૃતરસ કા પાન કિયા હૈં ।

અર્થ : શુભ કે અશુભ ભાવની યથાર્થ (નિશ્ચિત) ઓળખાણ કરી શુભ કે અશુભ પદાર્થોમાં હે પ્રભુ ! શુભાશુભભાવ એટલે કે રાગ-દ્વેષ ન કર્યો પણ શુદ્ધ-પારિણામિક ભાવમાં વીર્ય-ગુણને પ્રવર્તાવી પરમ અક્રિયતારૂપ અમૃત-રસનું પાન કર્યું છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : વલી, એહી જ ત્રિભંગીનો અર્થાતર કહે છે. શુભ કેતાં પ્રશસ્ત-અશુભ કેતાં અપ્રશસ્ત જે ભાવ, તેહની જે અવિભાસ કેતાં ઓળખાણ, તહકિકતા કેતાં તેહને નિર્ધારે તે શુદ્ધતાપણે એ સર્વ તમે જાણ્યું.

પરંતુ, હે પરમેશ્વર ! તુમેં તિહાં રાગી-દ્વેષીપણે શુભ-અશુભ ભાવ પણ કર્યો નહીં એહી જ એકતા. ચારિત્ર-ધર્મની અરાગી-અદ્વેષી પરિણતિ તે એકતા-શુદ્ધ નિરાવરણ પરિણામતા.

તે પારિણામિક-ભાવે જે વીર્ય-ગુણ તેહના કર્તા થઈને એટલે રાગ-દ્વેષને અનુયાયીપણે વીર્યનો વિકાર છે તે રાગ-દ્વેષરહિતપણે થયે વીર્ય શુદ્ધ થાય તેવારે સ્વવીર્ય-બલે પારિણામિક-કર્તા થઈને એટલે સ્વ-પરિણામિકતાના કર્તા થઈને, પરમ કેતાં ઉત્કૃષ્ટ અક્રિયપણારૂપ અમૃતનું પાન તમે કર્યું એટલે વિભાવ-કર્તૃતા તથા સાધકરૂપ-કર્તૃતા તજીને અકંપ-અચલ-વીર્યપણે હે પરમેશ્વર ! તમે અક્રિય થયા.

॥ ઇતિ ચતુર્થગાથાર્થઃ ॥ ૪ ॥

શુદ્ધતા પ્રભુત્ત્વી આત્મભાવે સ્મે,
પરમ પરમાત્મતા તાસ થાણા
મિશ્રભાવે અષ્ટે ત્રિગુણની ભિન્નતા,
ત્રિગુણ એકત્વ તુજ ચરણ આણા ॥
સહજા ॥૫॥

અર્થ : પ્રભુની પૂર્ણ શુદ્ધતાના જોડે જીવ આત્મ-સ્વભાવમાં અભેદ ભાવે ચિન્તન કરી ધ્યાન દ્વારા તેમાંથી રમણ કરતા હોય તો તેની આત્મા પણ સત્ત્વરે પૂર્ણ શુદ્ધ સ્વરૂપે છે. એવા નિશ્ચય કરી પ્રભુની પૂર્ણ શુદ્ધતામાં તન્મય બનતા હોય, તેને વૈષ્ણવી પદ પરમાત્મ-દશા પ્રાપ્ત થાય છે. ક્ષયોપશમભાવમાં જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રની ભિન્નતા માર્ગમાં હોય પણ ક્ષાયિક-યથાચ્ચાત ચારિત્ર પ્રાપ્ત થાય તે ત્રણે ગુણની એકતા થઈ જાય છે.

અર્થ : પ્રભુની પૂર્ણ શુદ્ધતામાં જે જીવ આત્મ-સ્વભાવમાં અભેદ-ભાવે ચિન્તન કરી ધ્યાન વડે તેમાં જ રમણ કરે છે અર્થાત્ મારો આત્મા પણ સત્ત્વરે પૂર્ણ શુદ્ધ-સ્વરૂપી છે, એમ નિશ્ચય કરી પ્રભુની પૂર્ણ શુદ્ધતામાં તન્મય બને છે તેને તેવી જ પરમ પરમાત્મ-દશા પ્રાપ્ત થાય છે. ક્ષયોપશમભાવમાં જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રની ભિન્નતા માર્ગમાં હોય પણ ક્ષાયિક-યથાચ્ચાત ચારિત્ર પ્રાપ્ત થાય તે ત્રણે ગુણની એકતા થઈ જાય છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : એકવી શુદ્ધતા, તત્ત્વતા, નિરાવરણતા તથા અનંત ગુણ-ભોગીપણાની જે પ્રભુતા તે આત્મ-ભાવે કેતાં પોતાને આત્મપણે રમે, એટલે પ્રભુની પ્રભુતા તેનો રંગી જે જીવ, તેહને પરમ-ઉત્કૃષ્ટ શુદ્ધ પરમાત્માપણું થાય.

મિશ્ર-ભાવે જે ક્ષયોપશમ-ભાવે, ત્રિગુણ જે સમ્યક્ દર્શન- જ્ઞાન-ચારિત્ર, તેહની ભિન્નતા કેતાં ભેદ-રત્નત્રયી છે જે સાધક છે પરંતુ સવિકલ્પ છે, તે ત્રિગુણ જે રત્નત્રયી તેહનું જે એકત્વ કેતાં એકપણું-અભેદપણું તે થાય તુજ કેતાં તાહરે, ચરણ-યથાચ્ચાત ક્ષાયિક ચારિત્ર આવે-પ્રગટે.

એટલે, ક્ષીણ-મોહ ગુણાઠાણે એકત્વ-વિતર્ક-અપ્રવિચાર શુદ્ધ-ધ્યાન ઉપને જે દર્શન-નિર્ધારરૂપ તથા ચારિત્ર-સ્થિરતારૂપ એ બે ધારા જ્ઞાન-ધારાથી અભેદ થઈ.

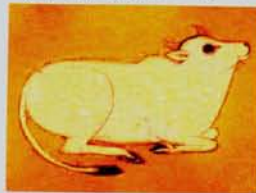
એટલે પ્રથમ મિથ્યાત્વકાલે તો જ્ઞાન વિપર્યાસરૂપે હતું. તે સમ્યક્દર્શન પ્રગટે યથાર્થજ્ઞાન થયું તેવારે જ્ઞાન સ્વરૂપ-રમણી થયું પછી તે જ્ઞાન-સ્વરૂપરમણી સ્થિરતા-ભાવને ભજે.

એમ ધ્યાનારૂઢ થયો, વિકલ્પ તજતો, પોતાના આત્માને તત્ત્વ-પરિણતિ મધ્યે તન્મયતા પમાડતો, પછી જ્ઞાનનું જ રમણ-જ્ઞાનનો જ નિર્ધાર એટલે પર્યાય-ભેદે તે મૂલ-ગુણે એકત્વ પામે. એ અભેદ-રત્નત્રયીનું સ્વરૂપ ધ્યાનિ-ગમ્ય છે.

પરંતુ, મૂલ-નયે આત્મા જ્ઞાન-દર્શન એ બે ગુણે સહિત છે એકવી આત્માય છે. શેષ નિર્ધાર-ચિરતા એ સર્વ ચેતના-ગુણની પ્રવૃત્તિ છે, તે માટે એ જ્ઞાનમાં હોય જ સ્થિરત્વ-પરિણતિ તે અભેદતા કહેવી.

પ્રથમ ક્ષયોપશમી ચલ-વીર્યતાએ ચેતના-પર્યાયની પ્રવૃત્તિ અસંખ્ય-સમયી હતી. તે ભાસન પ્રવૃત્તિ પછી ક્રમે કારણ-કાર્યમાં ચિરતા-પરિણતિએ હતી, તે ક્ષીણ-મોહ કાલે રોધકને ક્ષયે સમ-કાલ અસંખ્ય-સમયી પ્રવૃત્તિ થઈ. તે કેવલજ્ઞાન થયે નિરાવરણતાએ એક-સમયી થઈ. એ રીતે અભેદ-રત્નત્રયી થાય છે. એ શ્રી ભાષ્યથી સમજવી.

॥ ઇતિ પદ્મમગાધાર્યઃ ॥ ૫ ॥

पुनराण्डदृष्टमाणं राहुदियाणं विदुमकलाणं सुकुलमावणं पितायद्वदीणं पशुतपेचिदियसरी

विदुमकलाणं सुकुलमावणं पितायद्वदीणं पशुतपेचिदियसरी

गान्धीनित्तियारणसभापिदमोप

समस्तकपिवापरतपसुवरिदिय

विदुमकलाणं सुकुलमावणं पितायद्वदीणं पशुतपेचिदियसरी

ઉપશમ રસ ભરી સર્વ જન શંકરી,
મૂર્તિ જિનરાજની આજ ભેટી ।
કારણેં કાર્ય નિષ્પત્તિ શ્રદ્ધાન છે,
તેણેં ભવ ભ્રમણની ખીડ મેટી ॥
સહજ. ॥૬॥

અર્થ : ઉપશમ-સુધારસ સે પરિપૂર્ણ ઔર સર્વ જીવોં કો સુખ દેનેવાલી શ્રી જિનેશ્વર પ્રભુ કી મૂર્તિ કે સાક્ષાત્કાર સે અર્થાત્ આજ ઉસકે દર્શન-વન્દન-સેવન અપૂર્વ હર્ષોલ્લાસ કે સાથ કરને સે એસી દૃઢ પ્રતીતિ હો ગઈ હૈ કિ, મોક્ષ કે પુષ્ટ-નિમિત્ત કારણરૂપ જિનદર્શન ઔર જિનસેવા કા યોગ મિલા હૈ, ઉસસે મોક્ષરૂપ કાર્ય કી સિદ્ધિ અવશ્ય હોગી । એસી દૃઢ પ્રતીતિ હોને કે સાથ હી મેરે ભવભ્રમણ કા ભય બી ભાગ ગયા (કારણ મેં કાર્ય કા ઉપચાર કરકે હર્ષવેશ સે નિકલા હુઆ કવિ કા યહ અનુભવ વચન હૈ) ।

અર્થ : ઉપશમ-સુધારસથી પરિપૂર્ણ અને સર્વ જીવોને સુખકારી એવી જિનેશ્વર પ્રભુની મૂર્તિને ભેટી એટલે કે આજે તેમનું દર્શન-વંદન-સેવન અપૂર્વ હર્ષોલ્લાસથી કરતાં એવી દૃઢ પ્રતીતિ થઈ છે કે, મોક્ષના પુષ્ટ નિમિત્ત-કારણરૂપ જિન-દર્શન અને જિન-સેવાનો યોગ મળ્યો છે તેથી મોક્ષરૂપ કાર્યની સિદ્ધિ અવશ્ય થશે. આવી દૃઢ પ્રતીતિ થવા સાથે મારો ભવ-ભ્રમણનો ભય પણ પલાયન થઈ ગયો. (કારણમાં કાર્યનો ઉપચાર કરી હર્ષવેશથી નીકળેલું કવિનું આ અનુભવ-વચન છે.)

સ્વો. બાલાવબોધ : ઉપશમ-રસ જે કષાયનો અભાવ તેહથી ભરી અને સર્વ લોકને શંકરી કેતાં કલ્યાણની કરનારી એહવી પ્રભુની થાપના કેતાં મૂર્તિ, તેહની શાંત અચલ અસ્પૃહ મુદ્રા, તે આજ ભેટી કેતાં નમસ્કારરૂપે સેવી.

હવે, કારણે કાર્ય નિપજે એહવી શ્રદ્ધા પ્રતીત છે. તેણે મોક્ષનું નિમિત્ત-કારણ શ્રી જિન-મુદ્રાનો યોગ થયો અને ઉપાદાન-કારણ આત્મોપયોગપ્રમુખ અધ્યવસાય-જિનગુણભાસન રાગ-હર્ષે પરિણમ્યા.

એહવા કારણને મલવે જાણું છું જે- કારણતા તે કાર્યનો હેતુ છે માટે કારણ મલે કાર્યની નિષ્પત્તિ થશે એહવો આગમિક-ભવ્યતાદ્યોત ઉપયોગ થયો.

તેહથી જાણ્યું જે, એ પરમ પુરુષોત્તમ દેવ શ્રી વીતરાગની ઈષ્ટતા જો ઉપની, તો કોઈ દિવસેં એ આત્મા ગુણી થનાર છે.

એ અનુમાને જાણ્યો જે, કારણ મલ્યું તો કાર્ય નિપજશે અને ભવ-ભ્રમણ પણ ટલશે એ હર્ષનું વચન છે.

ભવ-ભ્રમણની ભીડ મેટી એ કારણેં કાર્યોપચારી વચન છે.

એમ ભાવના કરવી. જો પ્રભુની પ્રભુતા ઈષ્ટ લાગે છે, તો આત્મા સિદ્ધતા વરશે.

॥ इति षष्ठ्याचार्यः ॥ ६ ॥

નૈયર સંભાયતે પાર્શ્વ પ્રભુ દર્શને,
 વિકસતે હર્ષ ઉત્સાહ વાધ્યો ।
 હેતુ એકત્વતા રમણ પરિણામથી,
 સિદ્ધિ સાધકપણો આજ સાધ્યો ॥
 સહજ ॥૭॥

અર્થ : ખમ્ભાત નગર મેં વિરાજમાન શ્રી સુખસાગર પાર્શ્વનાથ પ્રભુ કે દર્શન-વન્દન કરતે સમય રોમરાજિ વિકસિત હોને સે અપૂર્વ હર્ષ ઓર ઉત્સાહ કી ઊર્મિયાં ઉત્પન્ન હોને લગી ઓર શ્રી અરિહન્ત પરમાત્મા કે સાથે ધ્યાન દ્વારા તન્મયતા સિદ્ધ હોને સે આત્મ-રમણતા પ્રાપ્ત હુઈ । ઇમસે અનુમાન હોતા હૈ કિ સિદ્ધિ કી સાધકતા મેરી આત્મા મેં પ્રકટિત હુઈ હૈ ।

અર્થ : ખંભાત નગરમાં બિરાજતા શ્રી સુખસાગર પાર્શ્વનાથ પ્રભુનાં દર્શન-વંદન કરતી વેળાએ રોમ-રાજી વિકસ્વર થતાં અપૂર્વ હર્ષ અને ઉત્સાહની ઊર્મિઓ ઉત્પન્ન થવા લાગી. અને, શ્રી અરિહંત પરમાત્મા સાથે ધ્યાન વડે તન્મયતા-એકતા સિદ્ધ થતાં આત્મ-રમણતા પ્રાપ્ત થઈ. તેથી અનુમાન થાય છે કે, સિદ્ધિની સાધકતા મારા આત્મામાં પ્રગટી છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : એહવા અધ્યવસાય શ્રી ખંભાયત તીર્થે શ્રી સુખસાગર પાર્શ્વજિનનું વંદન કરતાં કોઈક પ્રભુની પ્રભુતા ઉપર અપૂર્વ રાગ ઉપનો તે હર્ષે એ વચન ભાંખ્યું છે. તે માટે ખંભાયતનું નામ આણ્યું છે જે-

એ ખંભાયત નગરમાં શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુજીને દર્શને વિકસતે હર્ષ-હર્ષને વિકસ્વર થવે ઉત્સાહ વાધ્યો કેતાં વધ્યો, હેતુ જે કારણ શ્રી અરિહંત દેવ તેહથી એકત્વપણે-અત્યંત રાગે રમ્યો જે પરિણામ એટલે પ્રભુથી અતિ રાગી પરિણામ થવાથી, સિદ્ધિ જે મોક્ષ તેહનું સાધકપણું એ આત્મામાં છે. એહવું અનુમાન સધ્યું.

એટલે પ્રભુ-રાગે અનુજ્ઞાનરહિત-આશંસારહિત પરિણામ્યો તો જાણ્યું જે- એ જીવ, મોક્ષ નિપજાવવાની યોગ્યતાવંત છે.

માટે, એહવું અનુમાન કીધું જે- આજ કેતાં જે દિવસે પ્રભુને ભેટ્યો તે દિવસે માહરું સિદ્ધિ-સાધકપણું સધ્યું.

॥ ઇતિ સપ્તમગાવાયઃ ॥ ૭ ॥

आज कृतपुण्य धन्य दीह मारो थयो,
 आज तर जन्म में सफल भाव्यो ।
 'देवचंद्र' स्वामी त्रेवीशमो वंदियो,
 भक्ति भरचित्त तुझ गुण रमाव्यो ॥
 सहज. ॥८॥

अर्थ : देवों में चन्द्र समान समुज्ज्वल श्री पार्श्वनाथ प्रभु को भावपूर्वक वन्दन किया और भक्ति से भरपूर चित्त प्रभु के गुण में रमण करने लगा । इसलिए आज मेरा महान पुण्योदय जागृत हुआ है । आज का यह दिन धन्य बना है । और सचमुच ! आज मेरा यह जन्म भी सफल बन गया है ।

अर्थ : देवों में चंद्र समान समुज्ज्वल अथवा प्रभु श्री पार्श्वनाथ प्रभुने भावपूर्वक वंदन कर्तुं अने भक्ति भरपूर चित्त प्रभुना गुणों में रमण करवा लायुं. तेथी, आज मेरो महान पुण्योदय जाग्रत थयो छे, आजनी आ दिवस धन्य बन्यो छे. अने जरेजरे ! आज मारो आ जन्म पण सफल बनी गयो छे.

स्वो. बालावबोध : आज जे वेलायें अनुष्ठानादिक दोष-रहित आत्मा प्रभु-भक्तों परिश्रम्यो, ते दिवस कृत-पुण्य कर्ता पुण्योदय थयो अे दिन धन्य थयो.

એ દિને જિનભક્તિ-રત અધ્યવસાય થવે એ નર-જન્મ સફલપણે વિચાર્યો જે, માહરો એ જન્મ સફલ છે જે મેં નીરાગી, નિઃસ્પૃહી, પરમગુણી, સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી દેવ શ્રી પાર્શ્વનાથ સ્વામી ત્રેવીશમા તીર્થંકર, તેને ભેટ્યો-વાંદ્યો-સ્તવ્યો. અને, તેહની ભક્તિ-ભરને વિષે ચિત્ત કેતાં મન રમાવ્યું એટલે પુદ્ગલ-રમણતા તજી શ્રી અરિહંત-ગુણની રમણતાએ મન રમાવ્યું. તેહી જ દિન કૃતાર્થ-કૃતપુણ્ય-સફલ માનવો એ દિન લેખાનો જાણવો.

સર્વ દેવમાંહે ચંદ્રમા સમાન અથવા સ્તુતિ-કર્તા જે 'દેવચંદ્ર' તે એહવો લાભ પામ્યો.

॥ इति अष्टमगाथावर्षः ॥ ८ ॥

॥ इति त्रयोविंश श्री पार्श्वनाथजिन स्तवनं समाप्तम् ॥ २३ ॥

ત્રેવીસમા સ્તવનનો સાર...

આ સ્તવનમાં જ્ઞાનની શુદ્ધતા, ચારિત્રની એકતા અને વીર્યની તીક્ષ્ણતાનું વિવિધ રીતે વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. સમ્યગ્-દર્શનનો સમાવેશ જ્ઞાનમાં અને તપનો સમાવેશ વીર્યમાં કરેલો હોવાથી તેનું પૃથક્ ગ્રહણ નથી કર્યું.

જ્ઞાનનો પ્રકાશ મળે છે, ચારિત્ર પ્રેરક બને છે અને વીર્યની તીક્ષ્ણતા વડે ધ્યાનની ધારાનો અસ્ખલિત પ્રવાહ ચાલે છે ત્યારે જ સ્વ-સિદ્ધતારૂપ કાર્ય સિદ્ધ થાય છે.

શુદ્ધતાદિ ત્રણેનું સ્વરૂપ વિવક્ષા-ભેદથી ત્રણ પ્રકારે બતાવ્યું છે.

તેમાં પ્રથમ પ્રકાર આ પ્રમાણે છે :

- (૧) સર્વ દ્રવ્યના નિજભાવ સ્વ-ગુણ-પર્યાયનું અને ઉત્પાદ-વ્યયરૂપ પરિણતિનું યથાર્થ-જ્ઞાન તે શુદ્ધતા છે.
- (૨) આત્મ-પરિણતિ(આત્માનો મૂળ-સ્વભાવ) તથા વૃત્તિ-પ્રવૃત્તિ બંનેનું એકત્વરૂપ પરિણમન થવું અર્થાત્ પરિણતિ-પ્રવૃત્તિની એકરૂપતા તે એકતા છે.
- (૩) તાદાત્મ્ય-સંબંધથી રહેલી ક્ષાયિક આત્મ-વીર્યશક્તિના ઉલ્લાસથી કર્મ-પરંપરાના સંયોગનો મૂળથી ઉચ્છેદ કરવો તે તીક્ષ્ણતા છે.

જ્ઞાન-ગુણની નિર્મળતા : એકાંતતા, અયથાર્થતા, ન્યૂનાધિકતા આદિ સર્વ દોષોથી રહિત જે સમ્યગ્-જ્ઞાન એટલે યથાર્થ-બોધ. એ જ મોક્ષ-માર્ગને સૂર્યની જેમ પ્રકાશિત કરે છે. આત્મા અને કર્મના ભેદજ્ઞાનને-વિવેકને પ્રગટાવે છે માટે જ્ઞાનની નિર્મળતા-શુદ્ધતાની પ્રથમ આવશ્યકતા છે.

ચારિત્ર-ગુણની એકતા : સંસારી જીવની આત્મ-પરિણતિ ચારિત્ર્ય મોહનીય કર્મથી આવૃત્ત હોવાને લીધે જીવની વૃત્તિ-પ્રવૃત્તિ, રાગ-દ્વેષ અને કામ-ભોગાદિમાં પ્રવર્તે છે, તેનો ત્યાગ કરીને શુદ્ધ આત્મ-સ્વરૂપમાં વૃત્તિને એકાગ્ર બનાવવી તે એકતા છે અને તે જ સમ્યક્-ચારિત્ર છે.

વીર્ય-ગુણની તીક્ષ્ણતા : શરીરમાં રહેલી સર્વ ધાતુઓમાં જેમ વીર્ય પ્રધાન ધાતુ છે, તેમ આત્મ-ગુણોમાં પણ વીર્ય એ મહાન શક્તિશાળી ગુણ છે. તેની પ્રબળતા-તીક્ષ્ણતા વડે અનાદિની કર્મ-પરંપરા પણ પળવારમાં છેદાઈ જાય છે.

હવે બીજો પ્રકાર આ પ્રમાણે છે :

- (૧) શુભાશુભ પદાર્થોના ગુણ-દોષને યથાર્થ રીતે જાણવા તે શુદ્ધતા છે.
- (૨) આત્મા અને આત્મકલ્યાણમાં સહાયભૂત સુદેવ, સુગુરુ અને સુધર્મ સિવાયના પદાર્થો તરફ ઉદાસીન-ભાવ રાખવો. જેમ કે, આત્માના અસંખ્ય પ્રદેશોમાં વ્યાપ્ય-વ્યાપક ભાવે રહેલા ગુણ-પર્યાયો એ જ મારું સાચું ધન છે, તે સિવાયના અન્ય પર-પદાર્થો મારા નથી. એવા દૃઢ નિશ્ચયપૂર્વક પૌદ્ગલિક પદાર્થો તરફ ઉદાસીનતા રાખવી એ એકતા છે.
- (૩) રાગ-દ્વેષાદિ વિભાવ પરિણતિના કર્તાપણાનો ઉચ્છેદ કરવાની પ્રબળ આત્મ-શક્તિ તે તીક્ષ્ણતા છે.

શ્રી જિનેશ્વર પરમાત્માએ જ્ઞાનની યથાર્થતા, ચારિત્રની ઉદાસીનતા અને વીર્યની તીક્ષ્ણતા દ્વારા સર્વ વિભાવ-પરભાવ કર્તૃત્વનો નાશ કરીને આત્મ-સ્વભાવમાં રમણતા કરી છે.

તેમની સ્તુતિ કરવાથી આપણામાં પણ એવી યોગ્યતાનું બીજ પડે છે.

હવે ત્રીજો પ્રકાર આ પ્રમાણે છે :

- (૧) શુભ અને અશુભ ભાવને જાણી યોગ્ય પૃથક્કરણપૂર્વક તેનો નિર્ણય કરવો તે શુદ્ધતા છે.
- (૨) શુભાશુભ વસ્તુને જાણવા છતાં શુભ કે અશુભ ભાવ ન કરવો તે એકતા છે.
- (૩) શુદ્ધ પારિણામિક-ભાવથી વીર્ય-ગુણને પ્રવર્તાવી, સ્વભાવના કર્તા બની, પરમ અક્રિયતારૂપ અમૃતનું પાન કરવું તે તીક્ષ્ણતા છે.

શ્રી જિનેશ્વર પ્રભુ સર્વ 'વિભાવ-કર્તૃત્વ અને સાધક-કર્તૃત્વ' તજીને અકંપ-અચલ વીર્ય-ગુણ વડે અક્રિય-સર્વ ક્રિયાઓથી રહિત બનેલા છે.

આ રીતે પરમાત્માની શુદ્ધતાનું એકત્વચિંતન, એકત્વભાવન, એકત્વમિલન, રમણ એ આપણા આત્મામાં રહેલ પરમાત્માને પ્રગટાવવાનાં પ્રધાન સાધનો છે.

પરમાત્માની શુદ્ધતા, એકતા અને તીક્ષ્ણતાનું શ્રુત-જ્ઞાન પ્રકારની શુદ્ધતાને પ્રગટાવવા પરમાત્માના ધ્યાનમાં તીક્ષ્ણતા-પરમાત્મસ્વરૂપે ધ્યાન કરવામાં આવે તો પરમાત્મા-ઐક્યરૂપ ત્યારે જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રરૂપ ભેદ રત્નત્રયી એ અભેદરૂપે સામાન્ય રીતે અહીં તેનું દિગ્દર્શન કરવામાં આવે છે.

દ્વારા ચિંતન-મનન કરી, સ્વ-આત્મામાં રહેલી તેવા જ અપૂર્વ સ્થિરતાપૂર્વક તન્મય બની પોતાના આત્માનું પણ આ અભેદ-ધ્યાન વડે ક્ષાયિક-ચારિત્ર પ્રગટે છે અને પરિણમે છે. આ ભેદ-રત્નત્રયીનું સ્વરૂપ યોગીગમ્ય છે છતાં

મિથ્યાત્વ-દશામાં વિપરીતપણે પ્રવર્તન કરતું જીવનું જ્ઞાન, સમ્યગ્-દર્શન પ્રગટતાં જ્યારે યથાર્થતાની કોટિમાં આવે છે ત્યારે એ જીવ સ્વરૂપમાં રમણ કરનારો બની શકે છે.

સ્વરૂપમાં રમણતા થતાં જ્ઞાન સ્થિર બને છે ત્યારે ધ્યાનારૂઢ દશા પ્રાપ્ત થાય છે અને પછી કોઈ પણ પ્રકારના વિકલ્પ વિના આત્મ-તત્ત્વમાં તન્મય બનતું જ્ઞાન સમ્યગ્દર્શન અને ચારિત્ર સાથે એકત્વ પામે છે એટલે કે જ્ઞાનનું જ શ્રદ્ધાન અને જ્ઞાનનું જ રમણ એમ પર્યાય-ભેદ

ભેદ હોવા છતાં મૂળ-ગુણની અપેક્ષાએ એકત્વ સધાય છે.

મૂળ નયની અપેક્ષાએ વિચારતાં, આત્મા જ્ઞાન-દર્શન આ બે ગુણથી યુક્ત છે. શેષ નિર્ધાર (શ્રદ્ધા), સ્થિરતા(ચારિત્ર) એ ચેતના-ગુણની પ્રવૃત્તિ છે માટે જ્ઞાનમાં જ સ્થિરતાદિ ગુણોની અભેદતા છે, એવો આત્માય છે.

અથવા, બીજી રીતે આમ પણ વિચારી શકાય કે, છત્રસ્થ અવસ્થામાં (જ્ઞાનાદિ) ચેતનાની પ્રવૃત્તિ અસંખ્ય સમયવાળી હોય છે પરંતુ કેવળ-જ્ઞાન પ્રગટતાં તે એક સમયવાળી થાય છે ત્યારે અભેદ-રત્નત્રયી હોય છે.

શુદ્ધતા, એકતા અને તીક્ષ્ણતાનું સ્વરૂપ અને તેની પ્રાપ્તિનો ઉપાય છે, આત્મામાં પરમાત્મ-ભાવની ભાવના. તે બતાવીને ગ્રંથકાર મહર્ષિ પ્રભુ-ભક્તિના પ્રભાવે પોતાના જીવનમાં અનુભવેલા અપૂર્વ ભાવોલ્લાસના એક મધુર પ્રસંગને અહીં રજૂ કર્યો છે, જે ભક્ત સાધકો માટે અત્યંત પ્રેરણાદાયક છે.

પ્રભુનાં દર્શન, વંદન, પૂજન અને આજ્ઞા-પાલનથી આત્મામાં અપૂર્વ ભાવોલ્લાસ જાગે છે-હૃદય પુલકિત બને છે. ભાવોલ્લાસ દ્વારા જ્ઞાનની શુદ્ધતા, ચારિત્રની એકતા અને તપ તથા વીર્યની તીક્ષ્ણતા સિદ્ધ થતાં આત્મ-સમાધિ પ્રગટે છે. એ સમાધિ-દશામાં અદ્ભુત આત્મિક આનંદનો અનુભવ થવાથી ભવ-ભ્રમણનો ભય નાબૂદ થઈ જાય છે અને અલ્પ કાળમાં જ સંપૂર્ણ શાશ્વત સુખરૂપ સિદ્ધતા પ્રગટ થવાની દૃઢ પ્રતીતિ થાય છે.

આ પ્રમાણે પ્રભુ-ભક્તિનો મહાન-અપૂર્વ મહિમા જાણી સર્વ મુમુક્ષુ આત્માઓએ શ્રી જિનેશ્વર પ્રભુની પરમ ભક્તિમાં સદા તન્મય બનવા પ્રયત્નશીલ રહેવું જોઈએ.

तेवीसवें स्तवन का सार...

इस स्तवन में ज्ञान की शुद्धता, चारित्र की एकता और वीर्य की तीक्ष्णता का विविध रूप से वर्णन किया गया है ।

सम्यग्दर्शन का समावेश ज्ञान में और तप का समावेश वीर्य में किये जाने के कारण उनका पृथक् निर्देश नहीं किया गया है । जब ज्ञान का प्रकाश मिलता है, चारित्र प्रेरक बनती है और वीर्य की तीक्ष्णता द्वारा ध्यान की धारा का अखिलित प्रवाह चलता है तभी स्व-सिद्धतारूप कार्य सिद्ध होता है ।

शुद्धता आदि का स्वरूप विवक्षाभेद से तीन प्रकार का बताया गया है । जो इस प्रकार है –

प्रथम प्रकार :

- (१) सब द्रव्यों का निजभाव-स्वगुण पर्याय का और उत्पाद-व्यय परिणति का यथार्थ ज्ञान होना, यह शुद्धता है ।
- (२) आत्म-परिणति (आत्मा का मूल स्वभाव) तथा वृत्ति (प्रवृत्ति) दोनों का एकत्वरूप में परिणमन होना अर्थात् प्रवृत्ति की एकरूपता, यह एकता है ।
- (३) तादात्म्य संबंध से रही हुई क्षायिक आत्म-वीर्य शक्ति के उल्लास से कर्मपरम्परा के संयोग का मूल से उच्छेद करना, यह तीक्ष्णता है ।

ज्ञानगुण की निर्मलता : एकान्तता, अयथार्थता, न्यूनाधिकता आदि सब दोषों से रहित जो सम्यग्ज्ञान अर्थात् यथार्थ-बोध यही मोक्षमार्ग को सूर्य की तरह प्रकाशित करता है तथा आत्मा और कर्म के भेदज्ञान (विवेक) को प्रकटित करता है । अतः ज्ञान की निर्मलता-शुद्धता की प्रथम आवश्यकता है ।

चारित्रगुण की एकता : संसारी जीव की आत्मपरिणति चारित्रमोहनीय कर्म से आवृत्त होने से जीव की वृत्ति-प्रवृत्ति राग-द्वेष और काम-भोगादि में प्रवर्तित होती है, उसका त्याग कर शुद्ध आत्म-स्वरूप में वृत्ति को एकाग्र बनाना-यह एकता है और यही सम्यक्चारित्र है ।

वीर्यगुण की तीक्ष्णता : शरीर में रही हुई सब धातुओं में जैसे वीर्य प्रधान धातु है वैसे आत्म-गुणों में भी वीर्य महान शक्तिशाली गुण है । उसकी प्रबलता-तीक्ष्णता द्वारा अनादि की कर्म परम्परा भी क्षणभर में छिन्न हो जाती है ।

दूसरा प्रकार :

- (१) शुभाशुभ पदार्थों के गुण-दोष को यथार्थरूप से जानना, यह शुद्धता है ।
- (२) आत्मा और आत्म-कल्याण में सहायभूत सुदेव, सुगुरु और सुधर्म सिवाय के पदार्थों के प्रति उदासीनभाव रखना । जैसे, आत्मा के असंख्य प्रदेशों में व्यापक-व्यापकभाव से रहे हुए गुण-पर्याय ही मेरा सच्चा धन है, इसके अतिरिक्त अन्य पर-पदार्थ मेरे नहीं हैं । ऐसे दृढ़ विश्वासपूर्वक पौद्गलिक पदार्थों के प्रति उदासीनता रखना, यह एकता है ।
- (३) राग-द्वेषादि विभाव परिणति के कर्तापन का उच्छेद करने की प्रबल आत्मशक्ति, यह तीक्ष्णता है । श्री जिनेश्वर परमात्मा ने ज्ञान की यथार्थता, चारित्र की उदासीनता और वीर्य की तीक्ष्णता द्वारा सर्व विभाव-परभाव कर्तृत्व का नाश करके आत्म-स्वभाव में रमणता की है । उनकी स्तुति करने से हमारे में भी वैसी योग्यता का बीजारोपण होता है ।

तीसरा प्रकार :

- (१) शुभ और अशुभ भाव को जानकर योग्य पृथक्करणपूर्वक उनका निर्णय करना, यह शुद्धता है ।
 - (२) शुभाशुभ वस्तु को जानकर भी उनके प्रति शुभ या अशुभ भाव न करना, यह एकता है ।
 - (३) शुद्ध पारिणामिक-भाव से वीर्य गुण को प्रवर्तित करके स्वभाव के कर्ता बनकर परम अक्रियतारूप अमृत का पान करना, यह तीक्ष्णता है ।
- श्री जिनेश्वर प्रभु सर्व विभाव-कर्तृत्व और साधक-कर्तृत्व को छोड़कर अकम्प-अचल वीर्यगुण के द्वारा अक्रिय-सर्व क्रियारहित बने हुए हैं ।

इस प्रकार परमात्मा की शुद्धता का एकत्वचिंतन, एकत्वभावन, एकत्वमिलन-रमण, यह हमारी आत्मा में रही हुई परमात्मता को प्रकट करने के प्रधान साधन हैं । परमात्मा की शुद्धता, एकता और तीक्ष्णता का श्रुतज्ञान के द्वारा चिन्तन-मनन कर स्व-आत्मा में रही हुई वैसी ही शुद्धता को प्रकट करने के लिए परमात्मा के ध्यान में तीक्ष्णता-अपूर्व स्थिरतापूर्वक तन्मय बनकर अपनी आत्मा का भी परमात्मस्वरूप में ध्यान किया जाय तो परमात्म-ऐक्यरूप इस अभेद-ध्यान द्वारा क्षायिक-चारित्र प्रकट होता है और तब ज्ञान-दर्शन-चारित्ररूप भेद-रत्नत्रयी अभेदरूप में परिणत हो जाती है ।

इस अभेद-रत्नत्रयी का स्वरूप योगीगम्य है तो भी सामान्यरूप से यहाँ उसका दिग्दर्शन कराया जाता है ।

मिथ्यात्व-दशा में विपरीतरूप से प्रवर्तित होनेवाला जीव का तब वह जीव स्वरूप में रमण करनेवाला बन सकता है । स्वरूप प्राप्त होती है और इसके पश्चात् किसी भी प्रकार के संकल्प से और चारित्र के साथ एकत्व को प्राप्त करता है । अर्थात् ज्ञान का होने पर भी मूलगुण की अपेक्षा से एकत्व सिद्ध होता है ।

ज्ञान, सम्यग्दर्शन प्रकट होने पर यथार्थता की कोटि में आता है में रमणता होने पर ज्ञान स्थिर बनता है तब ध्यानारूढ़ दशा रहित आत्मतत्त्व में तन्मय बनता हुआ ज्ञान, सम्यग्दर्शन ही श्रद्धा और ज्ञान का ही रमण, इस प्रकार पर्यायभेद से भेद

मूल नय की अपेक्षा से विचार करने पर आत्मा ज्ञान और दर्शन, इन दो गुणों से युक्त है । शेष निर्धार (श्रद्धा), स्थिरता (चारित्र) ये चेतनागुण की प्रवृत्ति है । अतः ज्ञान में ही स्थिरता आदि गुणों की अभेदता है, ऐसी आम्नाय है । अथवा दूसरी तरह से यों भी विचारा जा सकता है कि, छद्मस्थ अवस्था में (ज्ञानादि) चेतना की प्रवृत्ति असंख्य समयवाली होती है परन्तु केवलज्ञान प्रकट होने पर वह एक समयवाली बनती है तब अभेद रत्नत्रयी होती है ।

शुद्धता, एकता और तीक्ष्णता का स्वरूप और उनकी प्राप्ति का उपाय है, आत्मा में परमात्मभाव की भावना । यह बताकर ग्रन्थकार महर्षि ने प्रभुभक्ति के प्रभाव से अपने जीवन में अनुभूत अपूर्व भावोल्लास के एक मधुर प्रसंग को यहाँ प्रस्तुत किया है, जो भक्त साधकों के लिए अत्यन्त प्रेरणादायक है -

प्रभु के दर्शन, वन्दन, पूजन और आज्ञा पालन से आत्मा में अपूर्व भावोल्लास जागता है, हृदय पुलकित बनता है । भावोल्लास द्वारा ज्ञान की शुद्धता, चारित्र्य की एकता और तप तथा वीर्य की तीक्ष्णता सिद्ध होने पर आत्म-समाधि प्रकट होती है । इस समाधि-दशा में अद्भुत आत्मिक आनन्द का अनुभव होने से भवभ्रमण का भय भाग जाता है और अल्पकाल में ही सम्पूर्ण शाश्वत सुखरूप सिद्धता प्रकट होने की दृढ़ प्रतीति होती है ।

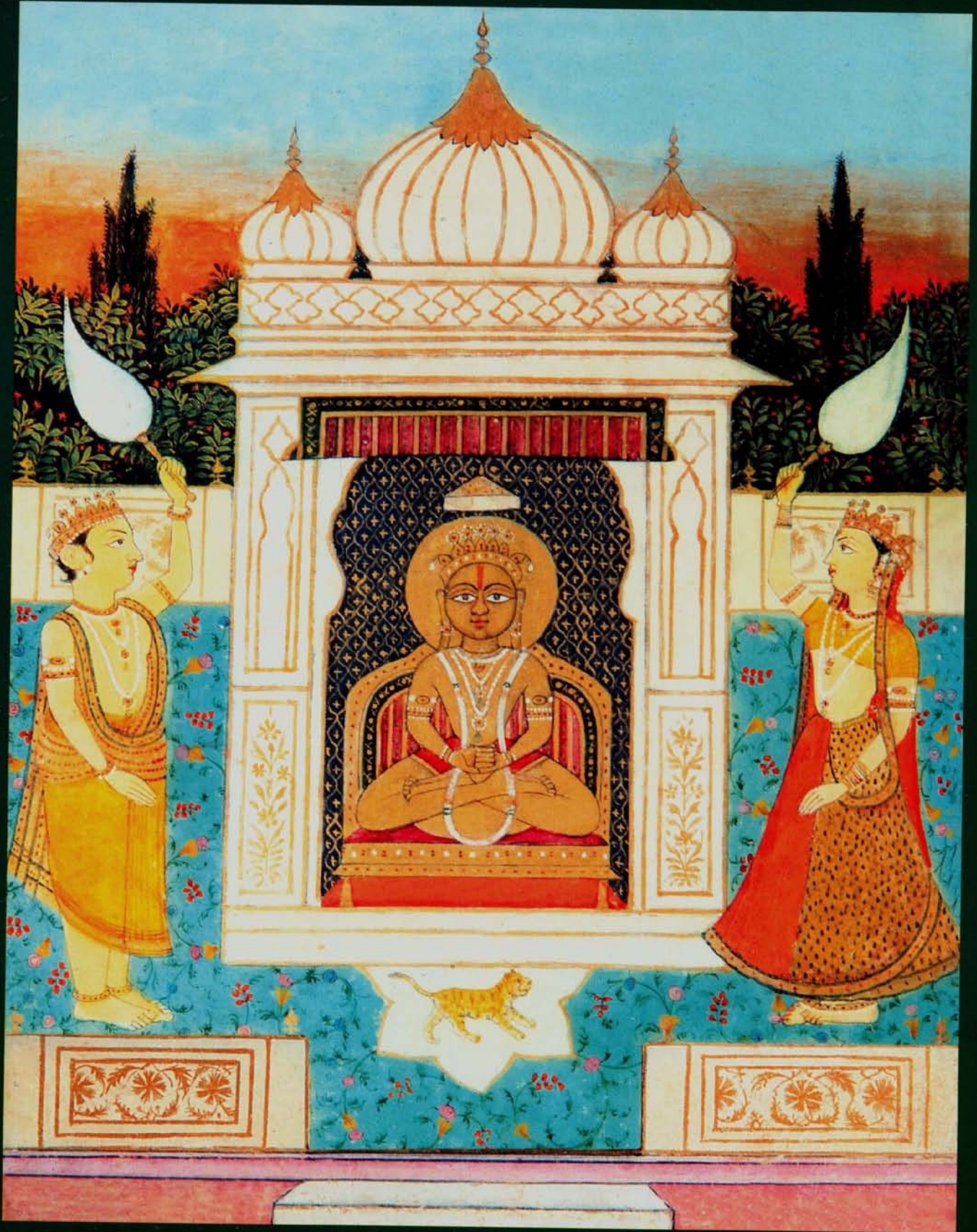
इस प्रकार प्रभुभक्ति की अपूर्व महान् महिमा जानकर सर्व मुमुक्षु आत्माओं को श्री जिनेश्वर प्रभु की परम भक्ति में सदा तन्मय बनने के लिए प्रयत्नशील रहना चाहिए ।

સ્તવનમાં આપેલા ચિત્રોનું વિવરણ

- ૨૩(૧) શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાન
- ૨૩(૨) શ્રી સુખસાગર પાર્શ્વનાથ ભગવાન-ખંભાત, જેમની સન્મુખ આ સ્તવન દેવચન્દ્રજી દ્વારા રચાયું છે.
- ૨૩(૩) શ્રી પાર્શ્વ-પદ્માવતી
- ૨૩(૪) પાર્શ્વનાથ ઉપર થતા કમઠના ઉપસર્ગથી ધરણોન્દ્ર દ્વારા કરાતું રક્ષણ
- ૨૩(૫) કમઠનો પંચાગ્નિ તપ તથા પાર્શ્વકુમારનું આગમન
- ૨૩(૬) સમવસરણમાં બિરાજમાન પાર્શ્વનાથ ભગવાન
- ૨૩(૭) શ્રી પાર્શ્વનાથ પટ
- ૨૩(૮) શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનને થયેલ ઉપસર્ગ તેમજ કમઠના પંચાગ્નિ તપમાં બળતા કાષ્ઠમાંથી સર્પનો ઉદ્ધાર કરવા આવેલ પાર્શ્વકુમાર.
- ૨૩(૯) પાર્શ્વનાથ ઉપર થતા કમઠના ઉપસર્ગથી ધરણોન્દ્ર દ્વારા થતું રક્ષણ
- ૨૩(૧૦) શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાન સિદ્ધશિલા ઉપર
- ૨૩(૧૧) સમવસરણમાં બિરાજમાન ભગવાન, સિદ્ધશિલા ઉપર - ભગવાન પાર્શ્વનાથનું નિર્વાણ.
- ૨૩(૧૨) શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાન
- ૨૩(૧૩) શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાન
- ૨૩(૧૪) શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું નિર્વાણ
- ૨૩(૧૫) શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાન
- ૨૩(૧૬) શ્રી પાર્શ્વનાથજી અને પદ્માવતી
- ૨૩(૧૭) શ્રી પાર્શ્વનાથ યંત્ર

अथ चतुर्विंश श्री महावीरजिन स्तवनम्

॥ ढाल कडखानी देशीएं चाले छे ॥

तार हो तार प्रभु मुझ सेवक भणी,
जगतमां एटकुं सुजश लीजे।
दास अवगुण भर्यो जाणी पोता तणो,
दयानिधि दीन पर दया कीजे ॥

॥१॥

અર્થ : સંસાર કે દુઃખ સે ઉદ્ધિગ્ન બના હુઆ મુમુક્ષુ આત્મા શ્રી મહાવીર પરમાત્મા સે અપનો દીન-દુઃખો અવસ્થા કા વર્ણન કરતા હુઆ પ્રાર્થના કરતા હૈ, હે દીનદયાલ ! કરુણા સાગર ! પ્રભો! આપ ઇસ દીન-દુઃખી દાસ પર દયા વરસાકર ઉસે સંસાર-સાગર સે તારો-પાર ઉતારો ।

યદપિ, યહ સેવક અનેક અવગુણો-દોષો સે ભરા હુઆ હૈ, રાગ-દ્વેષાદિ સે રંગા હુઆ હૈ તો ખી ઇસે આપ અપના સેવક-શરણાગત માનકર ઇસ પર કૃપાદૃષ્ટિ કરો ઓર ઇસે સંસાર-સાગર સે પાર ઉતારકર જગત્ મેં મહાન્ સુયશ-કીર્તિ કો પ્રાપ્ત કરો । યહી મેરી ભાવભરી વિનમ્ર પ્રાર્થના હૈ ।

અર્થ : સંસારના દુઃખથી ઉદ્ધિગ્ન બનેલો મુમુક્ષુ આત્મા શ્રી મહાવીર પરમાત્મા પાસે પોતાની દીન-દુઃખી અવસ્થાનું વર્ણન કરવાપૂર્વક પ્રાર્થના કરે છે. હે દીન-દયાલ ! કરુણા-સાગર પ્રભુ ! આપ આ દીન-દુઃખી દાસ ઉપર દયા વરસાવી એને સંસાર-સાગરથી તારો-પાર ઉતારો.

જો કે આ સેવક અનેક અવગુણો(દોષો)થી ભરેલો છે, રાગ-દ્વેષાદિથી રંગાયેલો છે, છતાં એને પોતાનો સેવક માની-શરણાગત માની એની ઉપર કૃપા-દૃષ્ટિ કરો અને એને સંસાર-સાગરથી પાર ઉતારીને જગતમાં મહાન સુયશ-કીર્તિને પ્રાપ્ત કરો. એ જ મારી નમ્ર ભાવ-ભરી પ્રાર્થના છે.

૨૪(૪)

સ્વો. બાલાવબોધ : કોઈક અવસરે શ્રી જિનાગમના અભ્યાસે કરીને, સંસારભ્રમણ-જ્ઞાનાવરણાદિ આવરણો આવૃત પોતાની અનંત આત્મ-શક્તિ જાણીને, અનાદિ પર-ભાવાનુષંગતા દોષને દુઃખે ઉદ્ધિગ્ન આત્મા તે પોતાની સાધકતા-શક્તિ અણદેખતો પરમ નિર્યામક સમાન ચોવીશમા શ્રી વીરનાથના ચરણ-શરણ નિર્ધારીને શ્રી વીર પ્રભુની આગલ પ્રાર્થનાસહિત વિનંતિ કરે છે જે-

હે નાથ ! હે દીન-દયાલ ! હે પ્રભુજી ! મુજ સરીખો જે તત્ત્વ-સાધન તથા આજ્ઞા-નિર્વાહમાં અસમર્થ, તેને માત્ર નામથી સેવક જાણી તાર તાર. એ ગુણ-રોધકરૂપ દુઃખથી નિસ્તાર. તુજ સરીખા પ્રભુ વિના બીજા કોને કહું ? જગતમાં એટલું સુજશ લીજેં.

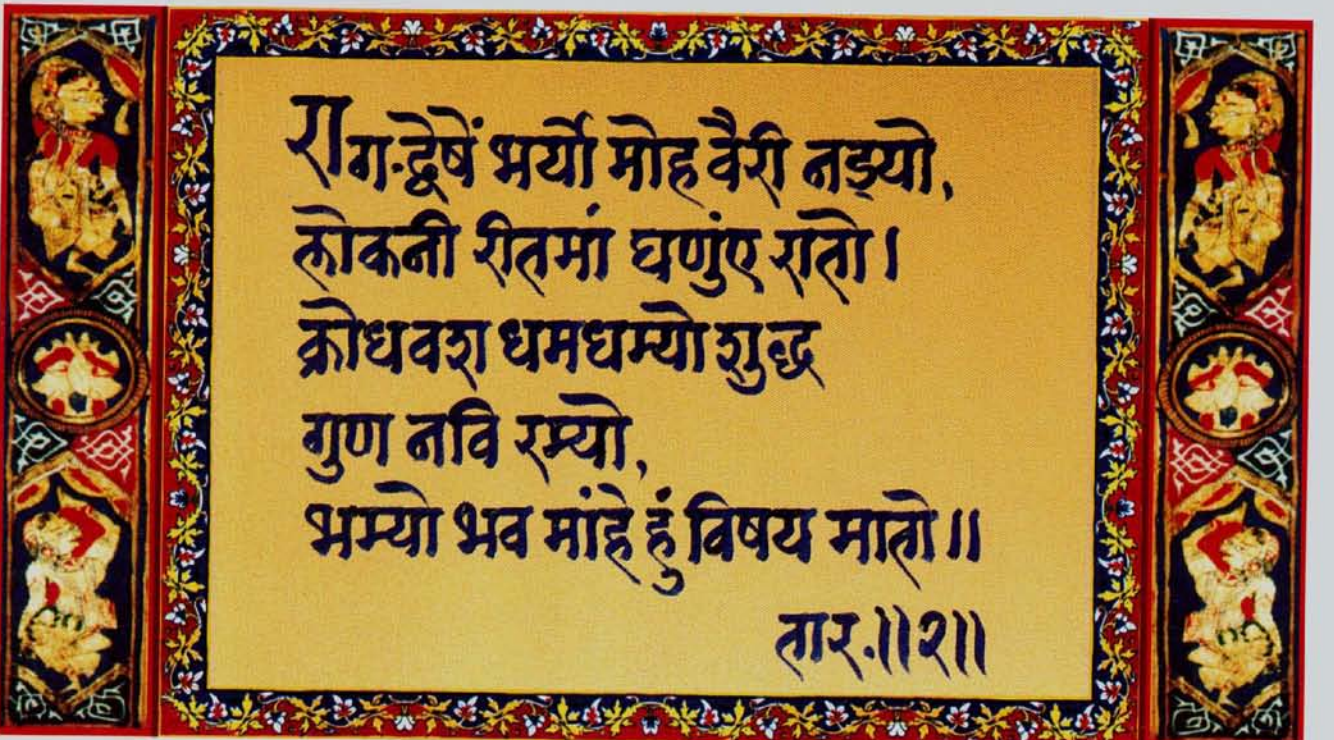
યદપિ, પ્રભુ તો જશના કામી નથી પરંતુ ઉપચારે ભક્તિ-આતુરતાએ કહે છે જે, મુજ સરીખો દાસ તે યદપિ રાગ-દ્વેષ-અસંયમ-અનુષ્ઠાનાશંસાદિ દોષ-એકાંતાદિ દોષ-અનાદરાદિ દોષરૂપ અવગુણો કરી ભર્યો છે, તો પણ તાહરો કહેવાય છે.

તે માટે, હે દયા-નિધિ કેતાં દયા જે ભાવ-કરુણાના નિધાન ! દીન જે હું રંક, અશરણ, દુઃખિત, તત્ત્વ-શૂન્ય, જ્ઞાનાદિ સંપદારહિત, ભાવ-દરિદ્રી, માર્ગનો વિરાધક, અસંયમ-સંચારી, મહાવિકારી તમારી આજ્ઞાથી-વિમુખ અનાદિનો ઉદ્ધત એહવા મુજ ઉપર દયા કરીજેં. તાહરી કૃપા તેહ જ ત્રાણ-શરણ થશે.

યદપિ, અરિહંત તો કૃપાવંત જ છે, તો કૃપા શી કરવી છે ?

તો પણ અર્થી વિચારે નહીં માટે અર્થીનું એ વચન છે. દયાવંતને જ એમ કહેવાય છે જે, હે દેવ ! તમે દયાના ભંડાર છો. તમને જ અવલંબે તરીશ. એ જ સત્ય છે.

॥ इति प्रथमगाथार्थः ॥ १ ॥

રાગ-દ્વેષેં પ્રયો મોહવૈરી નહ્યો,
લોકની રીતમાં ઘણું રતો ।
ક્રોધવશ ધમધમ્યો શુદ્ધ
ગુણ નવિ રમ્યો,
પ્રમ્યો ભવ માંહે હું વિષય માતો ॥
તાર. ૧૧૨ ॥

અર્થ : હે પ્રભો ! આપકા યહ સેવક રાગ-દ્વેષ સે ભરા હુઆ હૈ, મોહશત્રુ સે દવા હુઆ હૈ, લોક-પ્રવાહ મેં રંગા હુઆ હૈ અર્થાત્ સદા લોકરંજન મેં કુશલ હૈ, ક્રોધ કે વશીભૂત હોકર ધમધમા રહા હૈ, શુદ્ધ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર વા ક્ષમાદિ ગુણોં મેં તન્મય નહીં બન રહા હૈ, પરંતુ વિષયોં મેં આસક્ત બનકર ભવભ્રમણ કર રહા હૈ ।

અર્થ : હે પ્રભુ ! આપનો આ સેવક રાગ-દ્વેષથી ભરેલો છે, મોહ-શત્રુ વડે દબાયેલો છે, લોકહેરી-લોકપ્રવાહમાં રંગાયેલો રહે છે અર્થાત્ સદા લોક-રંજન કુશળ છે, ક્રોધવશ બની ધમ-ધમી રહ્યો છે, શુદ્ધ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર કે ક્ષમાદિ ગુણોમાં તન્મય બનતો નથી પરંતુ વિષયોમાં જ આસક્ત બનીને ભવ-ભ્રમણ કરી રહ્યો છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : દાસ કેહવો છે ?

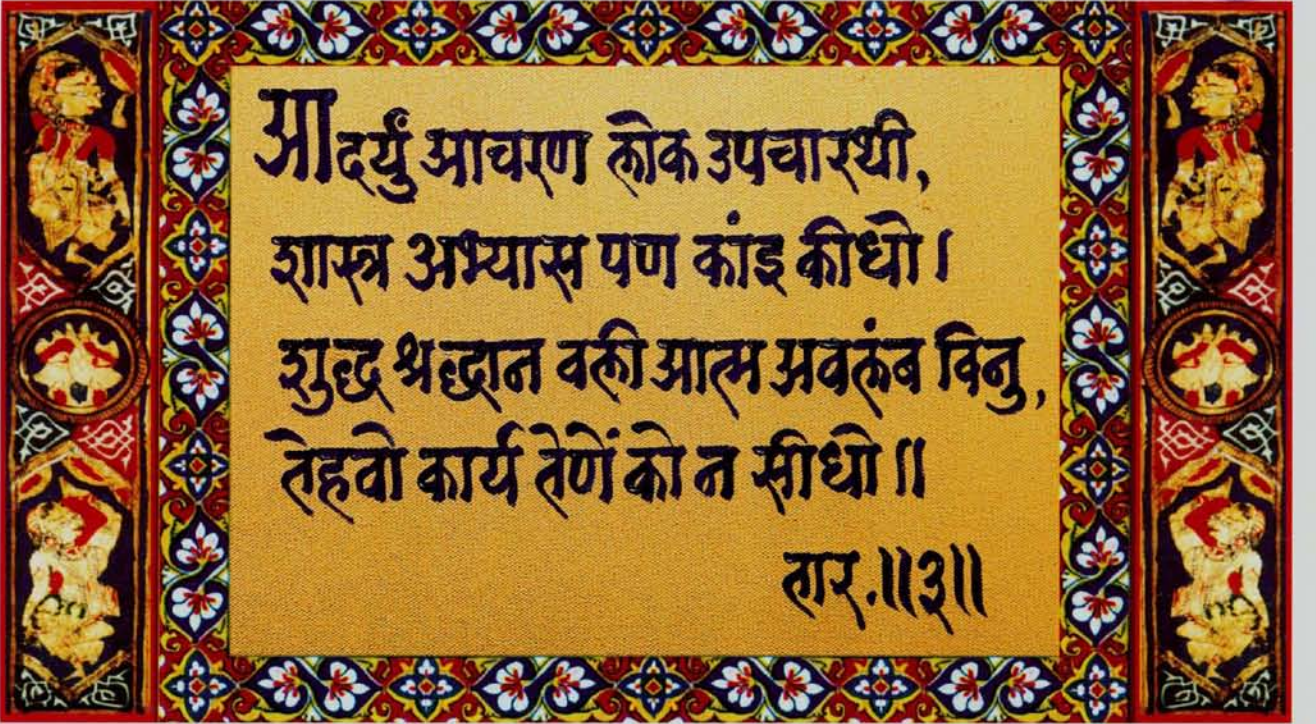
રાગ-દ્વેષ ભર્યો જગતમાં પડ્યો ગુણીથી ઈર્ષ્યા કરે છે. મોહ જે મુજિતપણું તે તત્ત્વની અજાણતા-વિપર્યાસતા હેતુએ મોહવેરી નડ્યો તેથી દબાણો છે. તથા, લોકની જે રીત કેતાં ચાલ તેમાંહે ઘણો જ માતો છે-લોકની ચાલ માંહે મગ્ન છે-લોકરંજનનો અર્થી છે.

ક્રોધ જે તાતા-ચંડ પરિણામ તેહને વિષે ધમધમી રહ્યો છે. જેમ ધમણ ધમતાં અગ્નિ તપે તેમ તપી રહ્યો છે. શુદ્ધ-ગુણ જે સમ્યગ્દર્શન-સમ્યક્જ્ઞાન-શુદ્ધચારિત્ર-ક્ષમા-માર્દવ-આર્જવાદિ આત્મ-ગુણ તેને વિષે રમ્યો નહીં, તન્મયી ન થયો, તે રૂપ ન ગ્રહ્યું.

વલી, ભમ્યો ચતુર્ગતિરૂપ ભવ-ચક્રમાંહે, દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ-ભાવરૂપ સંસાર તેને વિષે હું વિષય જે પંચ-ઇન્દ્રિયના સ્વાદ તે માંહે માતો કેતાં મગ્ન થયો-વિષયગ્રસ્ત થયો થકો. એમ સંસાર-ચક્ર અનુભવ્યું.

તે હવે મુજને તાર ! હે નાથ ! દીનબંધુ ! નિઃકારણ દયાલ ! મુજને તાર ! ભવ-દુઃખથી ઉગાર !

॥ इति द्वितीयगाथायः ॥ २ ॥

અર્થ : ભવભ્રમણ કરતે-કરતે કંઠી માનવભવ મેં આવશ્યકાદિ દ્રવ્ય ક્રિયાએ લોકોપચાર સે કી હોગી અર્થાત્ વિષ, ગરલ ઓર અન્યોન્યાનુષ્ઠાનવાલી ક્રિયાએ કી હોગી તથા જ્ઞાનાવરણીય કે ક્ષયોપશમ સે શાસ્ત્રોં કા કુછ અભ્યાસ મી ક્રિયા હોગા । પરંતુ શુદ્ધ સત્તાગત આત્મધર્મ કી શુદ્ધરુચિ (શ્રદ્ધાન) વિના ઓર આત્મગુણ કે આલમ્બન વિના કેવલ વાહ્યક્રિયા દ્વારા યા સ્પર્શ અનુભવજ્ઞાન વિના કે શાસ્ત્રાભ્યાસ દ્વારા સમ્યગ્દર્શન કી પ્રાપ્તિ રૂપ કોઈ કાર્ય સિદ્ધ નહીં હુઆ ।

અર્થ : ભવ-ભ્રમણ કરતાં-કરતાં ક્યારેક માનવ-ભવમાં આવશ્યકાદિ દ્રવ્ય-ક્રિયાઓ લોકોપચારથી કરી હશે એટલે કે વિષ, ગરલ અને અન્યોન્યાનુષ્ઠાનવાળી ક્રિયાઓ કરી હશે. તેમજ જ્ઞાનાવરણીયના ક્ષયોપશમથી શાસ્ત્રોનો કંઈક અભ્યાસ પણ કર્યો હશે. પરંતુ શુદ્ધ સત્તા-ગત આત્મ-ધર્મની શુદ્ધ-રુચિ(શ્રદ્ધાન) વિના તેમ જ આત્મ-ગુણના આલંબન વિના બાહ્ય-ક્રિયા વડે કે સ્પર્શ-અનુભવજ્ઞાન વિનાના શાસ્ત્રાભ્યાસ વડે સમ્યગ્-દર્શનની પ્રાપ્તિરૂપ કોઈ કાર્ય સિદ્ધ થયું નથી.

સ્વો. બાલાવબોધ : કદાચિત્ કોઈ કેહશે જે- આવશ્યક-કરણાદિક આચરણ આદર્યુ-અંગીકાર કર્યું. પરંતુ, તે સર્વ લોકોપચારથી એટલે વિષ તથા ગરલ તથા અન્યોન્યાનુષ્ઠાનથી ભાવના-ધર્મ વિના ઉપચારે અંગીકાર કર્યું.

૨૪(૫)

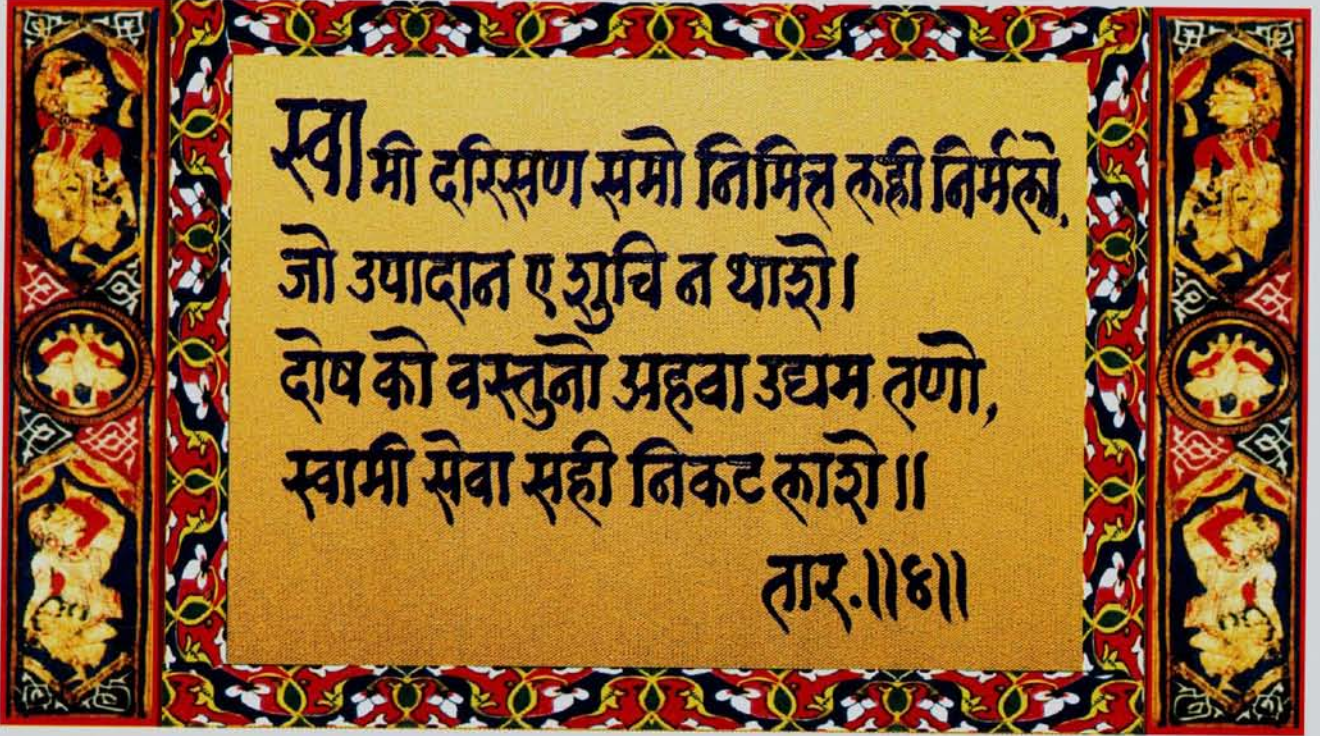
તથા, કોઈ કહેશે- ઉચ્ચગોત્ર-યશાદિક કર્મના વિપાકે જ્ઞાનાવરણીય ક્ષયોપશમ યોગે શાસ્ત્રનો અભ્યાસ પણ કીધો, શાસ્ત્ર ભણ્યા, શાસ્ત્રના યથાર્થ અર્થ પણ જાણ્યા તથા અધ્યાત્મભાવનાએ-સ્પર્શજ્ઞાનાનુભવ વિના શ્રુતાભ્યાસ કીધો. પરંતુ, શુદ્ધ યથાર્થ સ્યાદ્વાદોપેત ભાવ-ધર્મ, તે વિના શેષ ભાવ-ધર્મની રૂચિયે જે પ્રવર્તન દયા-દાનાદિક કરીયે તે સર્વ કારણ સમજવાં પરંતુ મૂલ-ધર્મ નહીં.

ધર્મ તે જે વસ્તુની સત્તા આત્માને વિષે સ્વરૂપપણે-પરિણામિકતાએ રહી છે તેમાંહે જે પ્રગટ્યો તે ધર્મ.

એહવું શુદ્ધ શ્રદ્ધાન-શુદ્ધ પ્રતીતિ તથા વલી આત્માની સ્વરૂપ પ્રગટ કરવારૂપ રૂચિ તથા આત્માના સ્વ-ગુણને આલંબન વિના જે આચરણ, તેણે આચરણે તથા શ્રુતાભ્યાસે તેહવું કાર્ય જે કાર્યથી આત્માનું સાધન થાય તે કોઈ નીપચું નહીં, જે થકી આત્મ-ગુણ કોઈ પ્રગટે તે થયું નહીં.

તે માટે અહો પરમેશ્વર ! તાહરી જ કૃપા પાર ઉતારે-નિસ્તારે. તે માટે તાર તાર.

॥ इति तृतीयगाथायः ॥ ३ ॥

અર્થ : વીતરાગ પરમાત્મા કે દર્શન (શાસન) જૈસા નિર્મલ પુષ્ટ-નિમિત્ત પ્રાપ્ત કરકે મી યદિ મેરી આત્મસત્તા પવિત્ર-શુદ્ધ ન હો તો યહ વસ્તુ-આત્મા કા હી કોઈ દોષ હૈ અથવા મેરા જીવદલ તો યોગ્ય હૈ કિન્તુ મેરે અપને પુરુષાર્થ કી હી કમી હૈ ? પરન્તુ અવ તો સ્વામીનાથ કી સેવા હી મુઝે પ્રભુ કે પાસ લે જાયેગી ઔર મેરે એવં અનેકે બીચ કે અન્તર કો તોડ દેગી ।

અર્થ : વીતરાગ પરમાત્માના દર્શન(શાસન) જેવું નિર્મળ પુષ્ટ-નિમિત્ત પ્રાપ્ત કરીને પણ જો મારી આત્મ-સત્તા પવિત્ર-શુદ્ધ ન થાય તો તે વસ્તુ-આત્માનો જ કોઈ દોષ છે અથવા જીવ-દળ તો યોગ્ય છે પણ મારા પુરુષાર્થની જ ઊણપ છે. પરંતુ, હવે તો સ્વામીનાથની સેવા જ ખરેખર મને પ્રભુની નજીક લઈ જશે તથા મારી અને તેમની વચ્ચેના અંતરને ભાંગી નાંખશે.

સ્વો. બાલાવબોધ : સ્વામી શ્રી વીતરાગ જે પર-કાર્યના અક્તાર પર-ભાવાદિના અભોક્તા ઈચ્છા-લીલા-ચપલતારહિત છે.

એટલે, જે ઈચ્છા તે તો ઉણતાવંતને છે અને જે પરમેશ્વર તે તો પૂર્ણ સુખી છે તે માટે ઈચ્છા-રહિત. વલી, લીલા પણ સુખની લાલચવાલાને હોય અને લાલચ તે સુખના અધુરાશથી થાય છે તે માટે લીલા પણ નથી. એહવા સ્વામીના દર્શન સમાન નિર્મલ નિમિત્ત લહી કેતાં પામીને જો એ આત્માનું ઉપાદાન મૂલ-પરિણતિ તે શુચિ કેતાં પવિત્ર નહીં થાશે, તો જાણીયે છઈયે જે-

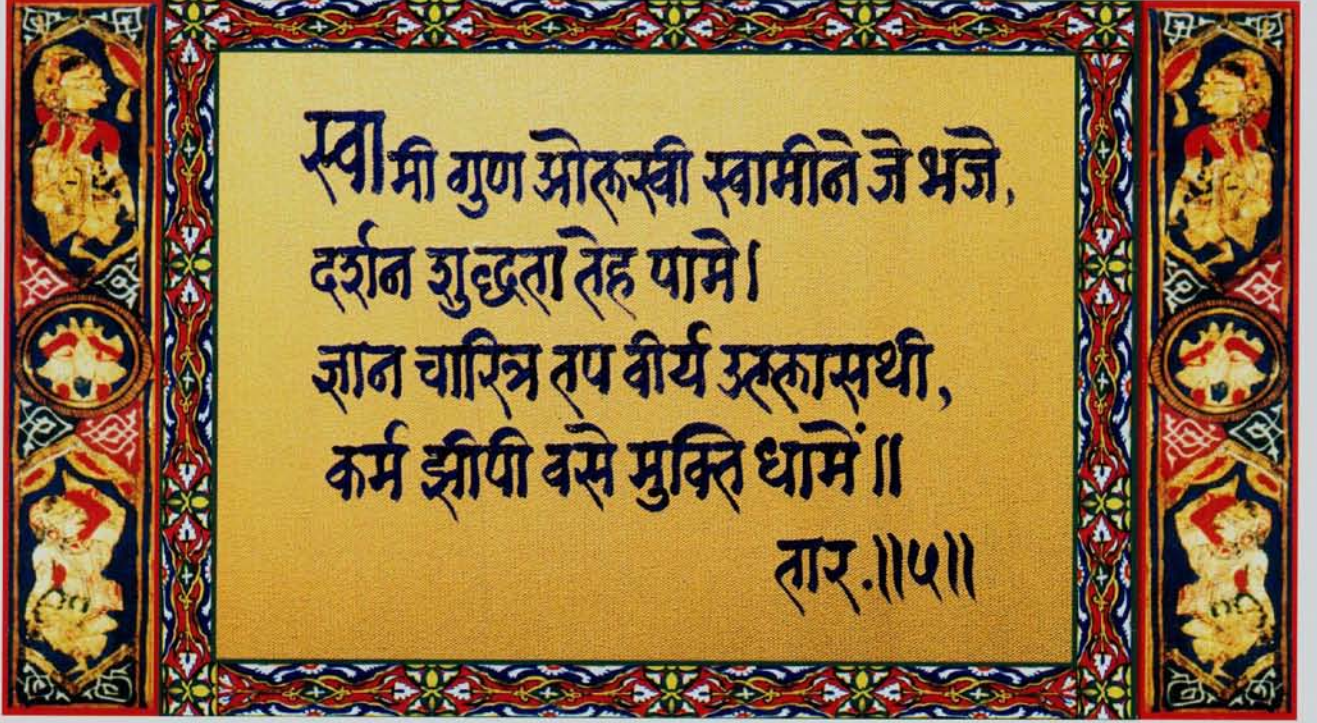
વસ્તુ જે જીવ તેહનો જ દોષ કેતાં અવગુણ છે એટલે રખે એ જીવનો દલ અયોગ્ય

હોય ? એ જીવની સત્તા કેવી રીતની છે ? અથવા પોતાના ઉદમની ખામી છે ? કેમ કે, આકરે પ્રયત્ને ઉદમ કરી આત્માને સમારવો જોઈએ, તો એ જીવ પોતાની ઊણાશે આત્માને સમારતો નથી.

તે માટે હવે શું કરવું ?

જે બીજો ઉપાય કોઈ નથી તો શ્રી અરિહંતની સેવા તેહી જ નિશ્ચે નિકટ કેતાં નજીકતા, લાસે કેતાં પમાડશે એટલે એ આત્મા દુષ્ટ છે, પરંતુ શ્રી જિનરાજની સેવનાથી દુષ્ટતા તજશે.

॥ इति चतुर्थगाथार्थः ॥ ४ ॥

અર્થ : જો આત્મા અરિહંત પરમાત્મા કે ગુણોં કો પહચાન કર ઉનકી સેવા કરતા હૈ, વહ આત્મા શુદ્ધ સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત કરતા હૈ ઓર જ્ઞાન (યથાર્થ-અવબોધ), ચારિત્ર (સ્વરૂપ-રમણતા), તપ (તત્ત્વ એકાગ્રતા), વીર્ય (આત્મશક્તિ) ગુણ કે ઉલ્લાસ દ્વારા ક્રમશઃ સર્વ કર્મોં કો જીતકર મોક્ષ(મુક્તિ)મંદિર મેં જા વસતા હૈ ।

અર્થ : જે આત્મા અરિહંત પરમાત્માના ગુણોને ઓળખી તેમની સેવા કરે છે તે આત્મા શુદ્ધ સમ્યગ્દર્શન પામે છે. અને જ્ઞાન(યથાર્થ અવબોધ), ચારિત્ર(સ્વરૂપ-રમણ), તપ(તત્ત્વ-એકાગ્રતા), વીર્ય(આત્મ-શક્તિ) ગુણના ઉલ્લાસ વડે અનુક્રમે સર્વ કર્મોંને જીતી મુક્તિમંદિર-મોક્ષમાં જઈ વસે છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : સ્વામી જે અરિહંત તેહના ગુણને ઓળખીને જે પ્રાણી શ્રી અરિહંતને ભજે કેતાં સેવે તે દર્શન કેતાં સમકિતરૂપ ગુણ પામે. જ્ઞાન-દર્શનની નિર્મલતા પામે.

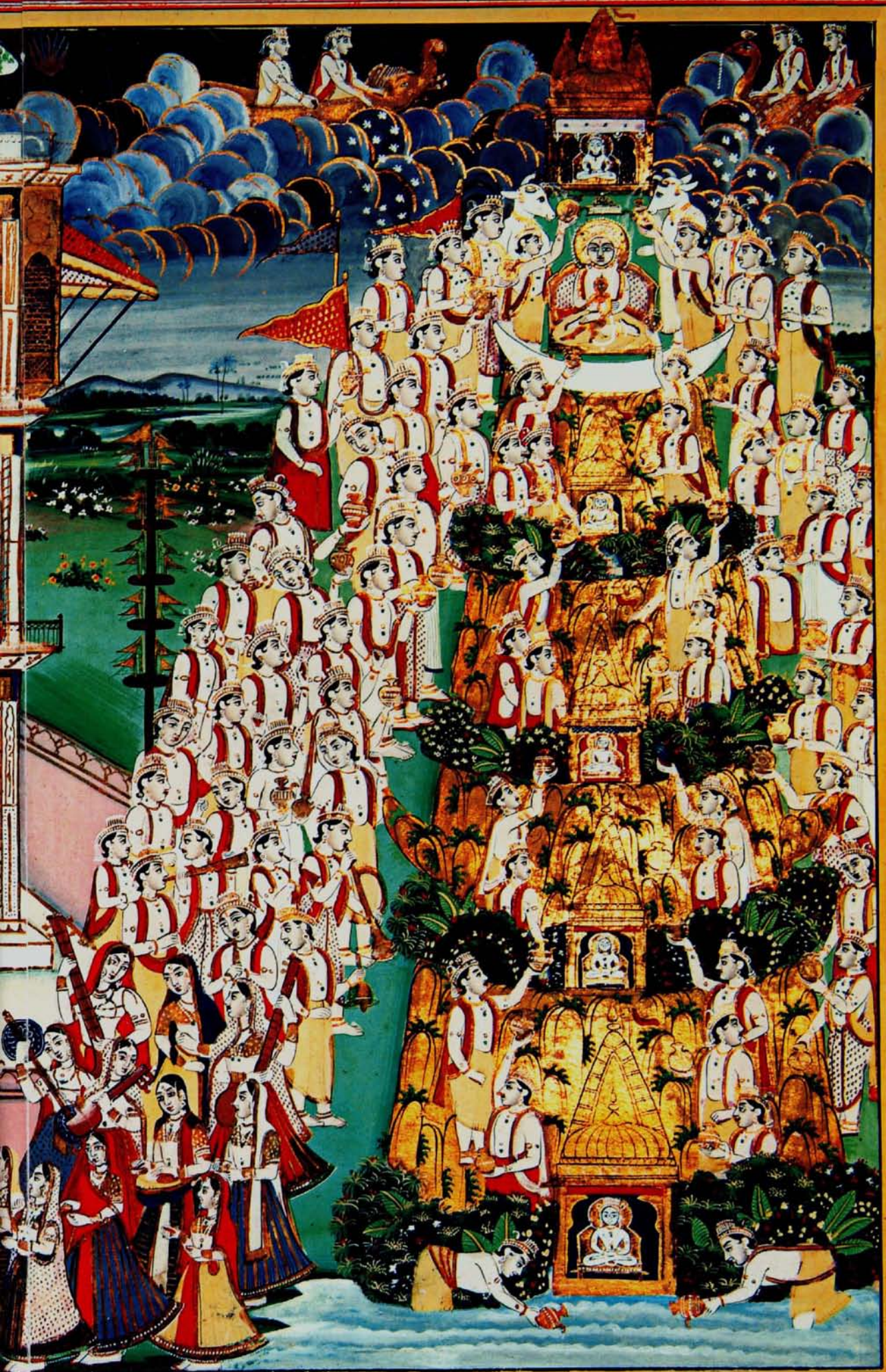
જ્ઞાન તે યથાર્થ ભાસન, ચારિત્ર તે સ્વરૂપરમણ, તપ તે તત્ત્વ-એકાગ્રતા, વીર્ય તે આત્મસામર્થ્ય, તેહના ઉલ્લાસથી કેતાં ઉલ્લસવેથી, જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મને ક્ષીપીને વસે કેતા રહે, મુક્તિ કેતાં મોક્ષ-નિરાવરણ સંપૂર્ણ સિદ્ધતારૂપ ધામે કેતાં થાનકે વસે.

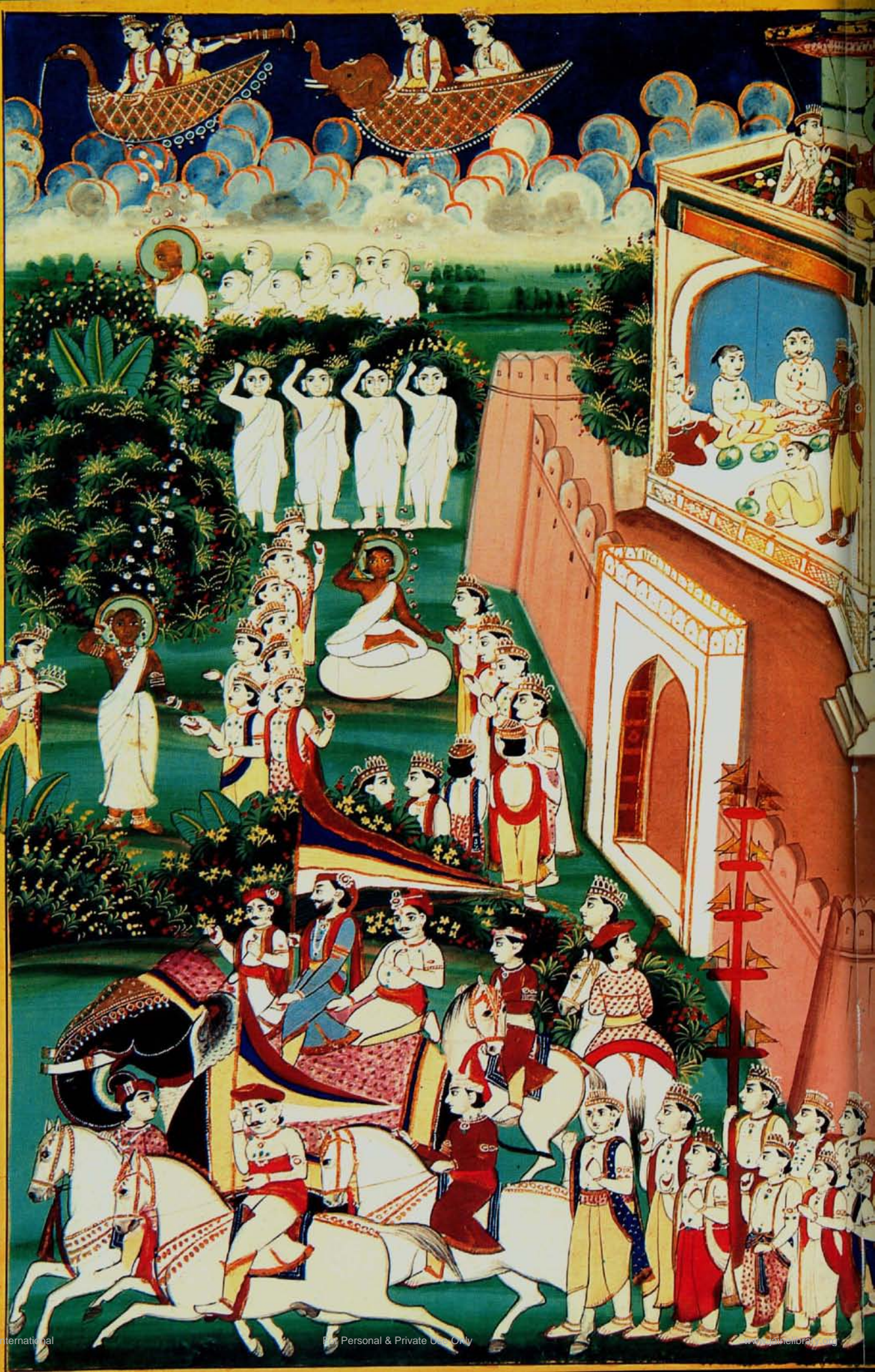
॥ इति पञ्चमगाथार्थः ॥ ५ ॥

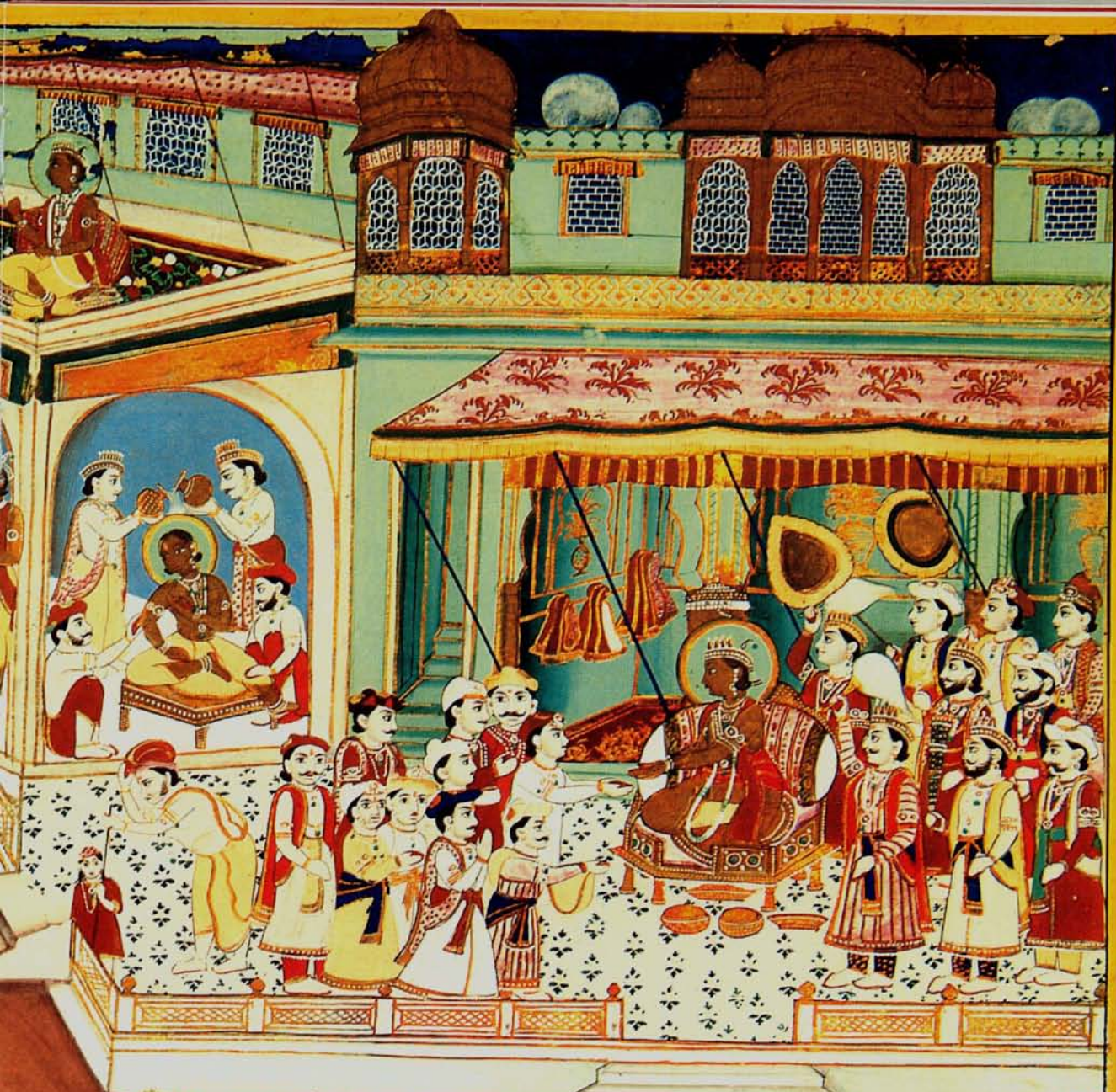
અર્થ : મહાવીર પરમાત્મા તીનોં જગત્ કે હિતકર્તા હૈ । એસા સુનકર મેરે ચિત્ત ને આપકે

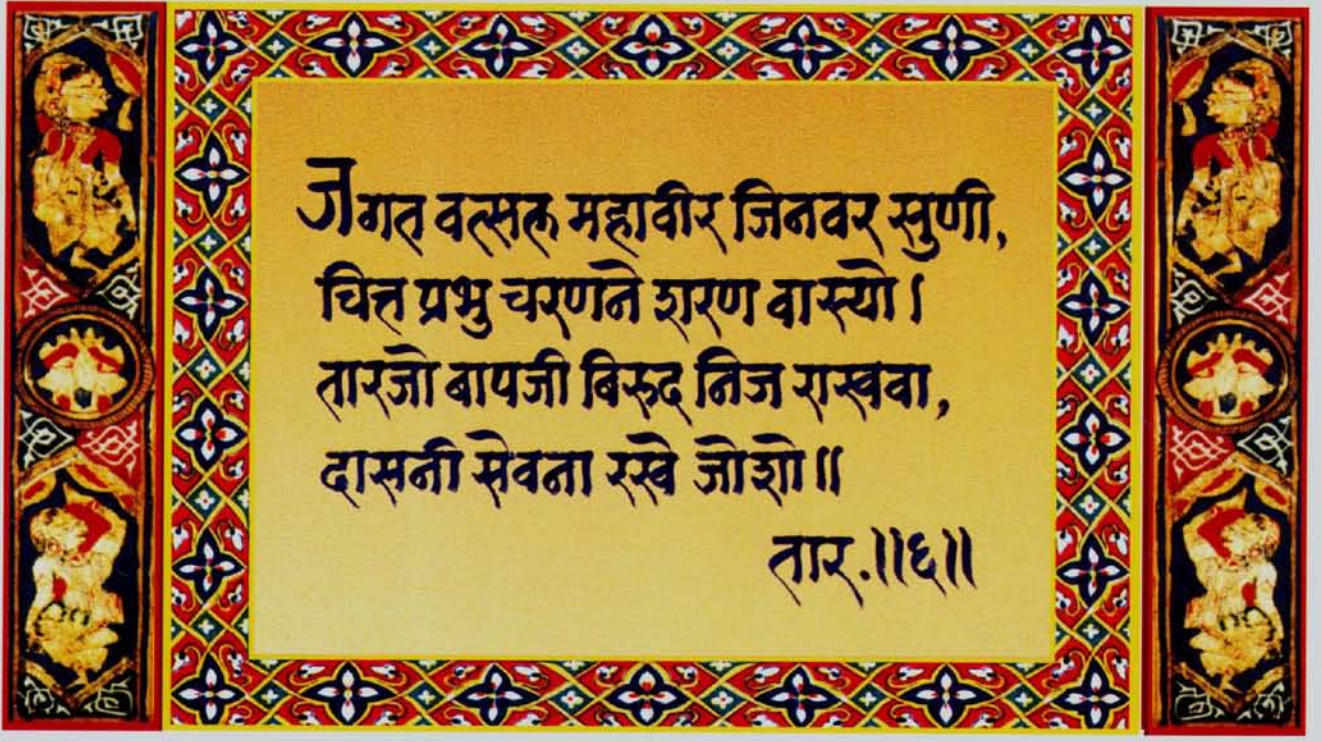

જગત વત્સલ મહાવીર જિનવર સુણી,
ચિત્ત પ્રભુ ચરણને શરણ વાસ્યો ।
તારજો દાપજી વિરુદ્ધ નિજ રાસવા,
દાસની સેવના રસે જોશો ॥

તાર. ॥૬॥

ચરણોં કી શરણ સ્વીકાર કી હૈ । અતઃ હે જગતાત ! હે રક્ષક ! હે પ્રભો ! આપ અપની તારકતા કે વિરુદ્ધ કો સાર્થક કરને કે લિખે ખી મુઝે ઇસ સંસાર-સાગર સે તારિયેગા । પરંતુ, દાસ કી સેવા-ભક્તિ કી તરફ ધ્યાન મત દિજિયેગા અર્થાત્ યહ સેવક તો મેરી સેવા-ભક્તિ ટીક સે નહીં કરતા, ઈસા જાનકર મેરી ઉપેક્ષા મત કરિયેગા । મેરી સેવા કી તરફ દેખે વિના કેવલ આપકે 'તારક' વિરુદ્ધ કો સાર્થક કરને કે લિખે મુઝે તારિયેગા-પાર ઉતારિયેગા ।

અર્થ : મહાવીર પરમાત્મા ત્રણે જગતનું હિત કરનારા છે. એમ સાંભળીને મારા ચિત્તે આપનાં ચરણોનું શરણ સ્વીકાર્યું છે. તેથી હે જગતાત ! હે રક્ષક ! પ્રભુ ! આપ તારકતાના બિરુદ્ધને સાર્થક કરવા માટે પણ મને આ સંસાર-સાગરથી તારજો. પરંતુ, દાસની સેવા-ભક્તિ તરફ ધ્યાન ન દેતાં અર્થાત્ આ સેવક તો મારી સેવા-ભક્તિ બરાબર કરતો નથી, એમ જાણી મારી ઉપેક્ષા ન કરશો પણ મારી સેવા તરફ જોયા વિના ફક્ત આપ મને એ તારક બિરુદ્ધને રાખવા માટે તારજો-પાર ઉતારજો.

સ્વો. બાલાવબોધ : જગત્રય-વત્સલ કેતાં જગત્રયના ધર્મ-હિતકારી એહવા મહાવીર શ્રી ચોવીશમા જિનવર, તેહને સુણી કેતાં સાંભળીને, ચિત્ત કેતાં મન, તે પ્રભુને ચરણને શરણ વાસ્યો કેતાં વસાવ્યો.

તે માટે હે પ્રભુ ! પરમેશ્વર ! માહરો આત્મા તો પલટીને સર્વ સાધન કરે એહવી શક્તિ દેખાતી નથી માટે ભદ્રક-ભક્તિએ કહું છું જે-હે તાત ! હે દીન-બંધો ! મુજ દાસને તુમે તારજો ! તમારું તારકતાનું બિરુદ્ધ રાખવા માટે દાસ જે સેવક તેહની સેવના-ભક્તિ સામું જોશો નહીં, જે એ આજ્ઞા પ્રમાણે ભક્તિ કરે તો તરે.

એ વાત તો મુઝમાં થવી દુર્લભ છે પણ તમારે સંયોગેં તરીયેં. એહી જ નિયમા આધાર છે.

॥ ઇતિ ષષ્ટગાથાર્થઃ ॥ ૬ ॥

૨૪(૧૦)

વિનતિ માનજો શક્તિ એ આપજો,
ભાવ સ્યાદ્વાદતા શુદ્ધ ભાસે।
સાધી સાધકદશા સિદ્ધતા પ્રભુભવી,
'દેવચંદ્ર' વિમલ પ્રભુતા પ્રકાશે ॥
તાર. ॥૭॥

અર્થ : હે કૃપાળુ દેવ ! મેરી એક છોટી-સી વિનતી કો આપ અવશ્ય સ્વીકાર કરેં ઓર મુઝે એસી શક્તિ દેં કિ જિસસે મેં વસ્તુ કે સવ ધર્મોં કો તનિક મી શંકાદિ દૂષણ રહે વિના યથાર્થરૂપ સે જાન સકૂં ઓર સાધક-દશા કો સિદ્ધ કર સિદ્ધ-અવસ્થા કા અનુભવ કર સકૂં તથા દેવોં મેં ચન્દ્ર સમાન ઉજ્જ્વલ પ્રભુતા કો પ્રકટિત કર સકૂં ।

સ્યાદ્વાદ કે જ્ઞાન સે સાધકતા પ્રકટિત હોતી હૈ ઓર સાધકતા સે સિદ્ધતા પ્રાપ્ત હોતી હૈ ।

અર્થ : હે કૃપાળુ-દેવ ! મારી એક નાની શી વિનંતીને આપ જરૂર સ્વીકારજો અને મને એવી શક્તિ આપજો કે જેથી હું વસ્તુના સર્વ ધર્મોને જરા પણ શંકાદિ દૂષણ સેવ્યા વિના યથાર્થરૂપે જાણી શકું. તેમ જ સાધક દશાને સાધી સિદ્ધ અવસ્થાને અનુભવી શકું અને દેવોમાં ચંદ્ર સમાન ઉજ્જ્વળ એવી પ્રભુતાને પ્રગટાવી શકું.

સ્યાદ્વાદના જ્ઞાનથી સાધકતા પ્રગટે છે અને સાધકતાથી સિદ્ધતા પ્રાપ્ત થાય છે.

સ્વો. બાલાવબોધ : 'માહરી એટલી વિનતિ માનજો' એ પણ ભદ્રકપણાથી ભક્તિનું વચન છે. જે શક્તિ-સામર્થ્ય એવી આપજો તે કહે છે જે, ભાવ કેતાં વસ્તુ-ધર્મ તે સ્યાદ્વાદ રીતેં નિત્ય-અનિત્ય, એક-અનેક, અસ્તિ-નાસ્તિ, ભેદ-અભેદપણે છ દ્રવ્યના અનંતા ધર્મ શુદ્ધ-શંકાદિકરહિત ભાસે કેતાં જાણપણા મધ્યે આવે. સાધિ કેતાં નીપજાવીને, સાધક-દશા તે ભેદ-રત્નત્રયી, સિદ્ધતા-નિષ્પન્નતા, અનુભવે કેતાં ભોગવે.

'દેવચંદ્ર' સર્વ દેવ માંહે ચંદ્રમા સમાન સિદ્ધ ભગવાન, તેહની વિમલ કેતાં નિર્મલ જે પ્રભુતા તે પ્રકાશેં કેતાં પ્રગટ કરે. એટલે, સ્યાદ્વાદ-જ્ઞાને સાધકતા પ્રગટે, સાધકતાથી સિદ્ધતા પ્રગટે. એહી જ સાર-પદ્ધતિ છે.

॥ ઇતિ સપ્તમગાયાર્થ : ॥ ૭ ॥

॥ ઇતિ ચતુર્વિંશ શ્રી પાર્શ્વનાથજિન સ્તવનં સમાપ્તમ્ ॥ ૨૪ ॥

૨૪(૧૫)

ચોવીસમા સ્તવનનો સાર...

મોક્ષનો પ્રધાન હેતુ જિન-ભક્તિ છે. આ સર્વ સિદ્ધાંતોનું સાર-ભૂત વચન છે.

જ્ઞાની પુરુષો મુક્તિ કરતાં પણ પ્રભુ-ભક્તિને હૃદયમાં અધિક સ્થાન આપે છે. ભક્તિનું મહત્ત્વ અધિક આંકે છે તેની પાછળ પણ આ જ હેતુ રહેલો છે. કહ્યું છે કે, 'ભક્તિ મુક્તિને ખેંચી લાવે છે, લોહ-ચુંબક જેમ લોહને આકર્ષે છે તેમ.'

આ સ્તવનમાં શુદ્ધ ભક્તિ ઉત્પન્ન કરવાના મુખ્ય મુદ્દાઓ બતાવ્યા છે. તેમાં, સૌ પ્રથમ ભક્તિ પ્રગટ કરવા માટે સ્વદુષ્કૃત-ગર્હાગર્ભિત પ્રાર્થનાની અત્યંત આવશ્યકતા છે.

સ્વામી-સેવકભાવની ભક્તિ વિના 'પરા-ભક્તિ' પ્રગટ થઈ શકતી નથી. માટે ભક્તિમાં પ્રથમ સેવકે પોતાના દોષો(દુર્ગુણો)નું સ્વામી સન્મુખ નિખાલસ-નિષ્કપટ ભાવે નિવેદન કરવું જોઈએ. અજ્ઞાન અવસ્થામાં થઈ ગયેલી ભૂતકાલીન ભૂલોને યાદ કરી તેનો પશ્ચાત્તાપ કરવો જોઈએ.

ગદ્ગદિત હૃદયે અને અશ્વ ઝરતી આંખે થતી પ્રભુ-પ્રાર્થના એ અઢળક પાપ-પુંજોને પણ આત્મ-પ્રદેશોમાંથી ખસેડી બહાર ઠાલવે છે અને સંતપ્ત હૃદયને શાંત બનાવે છે.

વર્તમાન અવિરતિ, મિથ્યાત્વ, પ્રમાદ અને કષાયાદિને વશ થઈ જે કંઈ પણ મન, વચન અને કાયાથી અશુભ-આચરણ થઈ ગયું હોય તે બદલ પણ સખેદ પશ્ચાત્તાપ કરવાપૂર્વક પ્રભુ પાસે ક્ષમા-યાચના કરવી જોઈએ.

આ-લોક કે પર-લોકમાં પૌદ્ગલિક સુખ મેળવવા માટે કે યશ-કીર્તિની કામનાથી આત્મ-સ્વરૂપના લક્ષ્ય વિના કરાતા ધર્મના આચરણથી કે ધર્મ-શાસ્ત્રોના અભ્યાસથી પણ આત્મ-વિકાસ સાધી શકાતો નથી. માટે એક મોક્ષ-પ્રાપ્તિના ધ્યેયથી જ સમ્યક્-ક્રિયા કે શાસ્ત્રાભ્યાસ કરવો જોઈએ. શ્રી અરિહંત પરમાત્માનું શાસન જ જીવને શિવ(સિદ્ધ) બનાવવામાં સમર્થ છે. એવી દૃઢ શ્રદ્ધા કેળવવી જોઈએ. અનુપમ મુક્તિ-સુખને આપનાર આ જિન-શાસનને પામીને પણ જો આપણી આત્મ-શુદ્ધિ ન થતી હોય તો એમાં આપણા પુરુષાર્થની જ ખામી છે અને એ ખામીને દૂર કરવા માટે પ્રભુ-પ્રાર્થના પ્રેરક બની આપણને મહાન બળ પૂરું પાડે છે.

આત્માના શુદ્ધ-સ્વરૂપને પ્રગટ કરવાનાં મુખ્ય સાધનો નીચે પ્રમાણે છે :

પ્રભુની ઓળખાણ, પ્રભુની સેવા, સમ્યગ્-દર્શન, યથાર્થ-જ્ઞાન, સ્વરૂપ-રમણતારૂપ ચારિત્ર, તત્ત્વ-એકાગ્રતારૂપ તપ અને વીર્યાલ્લાસ વગેરે અર્થાત્ અરિહંત પરમાત્માની યથાર્થ ઓળખાણ કરવા પૂર્વક તેમની સેવા કરવાથી સમ્યગ્ દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર-તપ-વીર્યાદિ ગુણો પ્રાપ્ત થાય છે અને ગુણોની પૂર્ણતા એ જ મોક્ષ છે.

આ રીતે વિચારતાં સમજી શકાય છે કે, મુક્તિનું મૂળ જિન-ભક્તિ(સેવા) છે અને ભક્તિનું મૂળ પ્રભુ-પ્રાર્થના છે. તેથી જ ભક્ત-ભાવુક આત્માઓ સદા ભાવ-ભીના હૈયે અને ગદ્-ગદ્ સ્વરે પ્રભુ સન્મુખ પ્રાર્થના કરતાં કહેતા હોય છે કે, હે પ્રભુ ! કરુણા-સિંધુ વિભુ ! મારામાં ભવ-સાગર તરવાની જરાય તાકાત નથી. મારાં દુષ્ટ આચરણો જોતાં હું ભવનો પાર પામી શકીશ કે કેમ ? એ શંકા છે છતાં આપનું તારક બિરુદ સાંભળી હું આપના ચરણોમાં દોડી આવ્યો છું.

એટલે કે, આપના તારકતાના બિરુદને સાર્થક કરવા માટે પણ આ દીન-દુઃખી, અસહાય સેવકને ભીષણ ભવ-સાગરથી ઉગારી લેજો અથવા તેને તરવાની શક્તિ પ્રદાન કરજો. જેથી સર્વ સાધનાઓને સિદ્ધ કરી અને સિદ્ધતાને પ્રાપ્ત કરી આ સેવક સદા માટે આપના સમાગમને મેળવી શકે. ખરેખર ! સાચા ભક્ત્તાત્માની આ જ અંતિમ અભિલાષા હોય છે. આ ચોવીસીના કર્તા 'શ્રીમદ્ દેવચંદ્રજી' પાઠક મહોદયે પણ ચોવીસી સમાપ્ત કરતાં પ્રભુ પાસે પોતાની અભિલાષા આ જ રીતે વ્યક્ત કરી છે.

ગ્રંથ-કર્તા જિનાગમોનાં ઊંડાં-અગાધ રહસ્યોના મહાન જ્ઞાતા હોવા છતાં નમ્ર-ભાવે પોતાની લઘુતા દર્શાવવાપૂર્વક કહે છે કે -

“મેં મારા અલ્પ-જ્ઞાન મુજબ પરમેશ્વરની સ્તવના(ગુણ-ગ્રામ) કરી છે. તેમાં જે કંઈ યથાર્થ હોય તે પ્રમાણભૂત છે અને જે કંઈ અયથાર્થ હોય તે મારી મતિ-મંદતાને કારણે છે. તે ક્ષતિઓ બદલ 'મિથ્યામિ દુક્કંડં'.

ગીતાર્થ પુરુષો-ગુણી પુરુષો પરગુણ-ગ્રાહી હોય છે અને બીજાના દોષો પ્રત્યે ઉદાસીન ભાવવાળા હોય છે.

ભદ્રક-ભાવે કરેલી આ રચનામાં જે કંઈ સ્ખલના-ક્ષતિ થઈ હોય તેને એ મહાપુરુષો ક્ષમ્ય કરે એવી પ્રાર્થના કરું છું.”

ચૌવીસવેં સ્તવન કા સાર...

મોક્ષ કા પ્રધાન સાધન જિનભક્તિ है, यह सब सिद्धान्तों का सारभूत वचन है । ज्ञानीपुरुष मुक्ति की अपेक्षा भी प्रभुभक्ति को हृदय में अधिक स्थान देते हैं । भक्ति के महत्त्व को ज्यादा आंकते हैं, इसके पीछे भी यही हेतु रहा हुआ है ।

भक्ति, मुक्ति को उसी तरह खींच लाती है जैसे लोह-चुम्बक लोहे को खींच लाता है ।

इस स्तवन में शुद्ध-भक्ति उत्पन्न करने के मुख्य मुद्दे बताये हैं । उनमें सर्वप्रथम भक्ति प्रकट करने के लिए स्वदुष्कृतगर्हागर्भित प्रार्थना की अत्यन्त आवश्यकता है । स्वामी-सेवकभाव की भक्ति के बिना परा-भक्ति प्रकट नहीं हो सकती अतः भक्ति में सर्वप्रथम सेवक को स्वामी के सन्मुख शुद्ध-हृदय एवं निष्कपट-भाव से अपने दोषों का प्रकटीकरण करना चाहिए ।

अज्ञान-अवस्था से हुई भूतकालीन भूलों को याद कर उनका पश्चात्ताप करना चाहिए । गद्गद् हृदय से और अश्रु-पूरित आँखों से की गई प्रभु-प्रार्थना ढेर सारे पाप-पुंजो को आत्मप्रदेशों से खींचकर बाहर कर देती है और सन्तप्त हृदय को शान्त बना देती है । वर्तमान में मिथ्यात्व, अविरति, प्रमाद और कषायादि के वश होकर जो कुछ मन-वचन-काया से अशुभ आचरण हो गया हो उसके लिए सखेद पश्चात्तापपूर्वक प्रभु के पास क्षमायाचना करनी चाहिए ।

इस लोक या परलोक के पौद्गलिक सुख को पाने के लिए या यश-कीर्ति की कामना से, आत्म-स्वरूप के लक्ष्य विना, किये गये धर्माचरण या धर्मशास्त्रों के अभ्यास से भी आत्मविकास नहीं किया जा सकता, फलतः केवल मोक्ष-प्राप्ति के ध्येय से ही सम्यक्-क्रिया या शास्त्राभ्यास करना चाहिए ।

श्री अरिहन्त परमात्मा का शासन ही जीव को शिव (सिद्ध) बनाने में समर्थ है । ऐसी दृढ़ श्रद्धा विकसित करनी चाहिए ।

अनुपम मुक्ति-सुख को देनेवाले इस जिन-शासन को पाकर भी यदि हमारी आत्मविशुद्धि न होती हो तो इसमें हमारे पुरुषार्थ की ही कमी है । इस कमी को दूर करने के लिए प्रभु-प्रार्थना प्रेरक बनकर हमें महान बल प्रदान करती है ।

आत्मा के शुद्ध स्वरूप को प्रकट करने के मुख्य साधन इस प्रकार हैं – प्रभु की पहचान, प्रभु की सेवा, सम्यग्दर्शन, यथार्थ-ज्ञान, स्वरूप-रमणतारूप चारित्र, तत्त्व-एकाग्रतारूप तप और वीर्योल्लास ।

अर्थात् अरिहन्त परमात्मा की यथार्थ पहचान करके उनकी सेवा करने से सम्यग्दर्शन, ज्ञान, चारित्र, तप, वीर्यादि गुणों की प्राप्ति होती है और गुणों की पूर्णता ही मोक्ष है । इस प्रकार विचार करने से जाना जा सकता है कि मुक्ति का मूल जिनभक्ति (सेवा) है और भक्ति का मूल प्रभु-प्रार्थना है । इसीलिए भक्त-भावुक आत्माएँ सदा भावभीने हृदय से और गद्गद् स्वर से प्रभु के सन्मुख प्रार्थना करते हुए कहते हैं कि—

हे प्रभो ! करुणा सिन्धु विभो ! मुझ में भवसागर तैरने की अल्प भी शक्ति नहीं है । मेरे दुष्ट आचरणों को देखते हुए तो मेरा भव से पार होना संदिग्ध है तो भी आपका 'तारक' विरुद्ध सुनकर मैं आपके चरणों में दौड़कर आया हूँ अर्थात् आपके 'तारक' विरुद्ध को सार्थक करने के लिए भी इस दीन-दुःखी असहाय सेवक को भीषण भवसागर से उबार लीजिये अथवा उसे तैरने की शक्ति प्रदान कीजिये जिससे सर्व साधनाओं को सिद्ध कर और सिद्धता प्राप्त कर यह सेवक सदा के लिए आपके समागम को प्राप्त कर सके । सचमुच ! सच्चे भक्तात्मा की यही अन्तिम अभिलाषा होती है । इस चौवीसी के कर्ता श्रीमद् देवचन्द्रजी पाठक महोदय ने भी चौवीसी समाप्त करते हुए प्रभु के पास अपनी अभिलाषा इसी रूप में व्यक्त की है ।

ग्रन्थकर्ता जिनागमों के गहरे अगाध रहस्यों के महान् ज्ञाता होते हुए भी नम्रभाव से अपनी लघुता प्रदर्शित करते हुए कहते हैं कि, मैंने मेरे अल्पज्ञान के अनुसार परमेश्वर की स्तवना (गुणग्राम) की है । इसमें जो कुछ यथार्थ हो वह प्रमाणभूत है और जो कुछ अयथार्थ हो वह मेरी मतिमंदता के कारण है, उन त्रुटियों के लिए 'मिच्छामि दुक्कडं' । गीतार्थ-पुरुष (गुणी-पुरुष) परम गुणग्राही होते हैं और दूसरों के दोषों के प्रति उदासीन भाववाले होते हैं । भद्रभाव से की गई इस रचना में जो कोई खलना-त्रुटि हुई हो तो उसे वे महापुरुष क्षमा करें, ऐसी प्रार्थना करता हूँ ।

स्तवनमां आपेला यिथोनुं विवरण

२४(१) श्री महावीर स्वामी भगवान	२४(२) श्री महावीर स्वामी भगवान	२४(३) श्री गौतमस्वामी
२४(४) त्रिशलाभाता	२४(५) १४ स्वप्न लक्ष्मीञ्ज संहित	२४(६) आमलडी किडा
२४(७) वर्धमानकुमारनुं पाठशाणा गमन	२४(८) महावीरस्वामीनुं व्यवन अने जन्म कल्याणक	
२४(८) महावीरस्वामीनुं दीक्षा कल्याणक	२४(१०) पाठशाणामां ब्राह्मणाना वेशमां ईन्द्र महाराज द्वारा कराती प्रभु साथे प्रश्नोत्तरी	
२४(११) यंडकौशिकनो उपसर्ग - वैद्यो भीला डाढे छे. पण उपर भीर रांधवानो उपसर्ग		
२४(१२) महावीरस्वामीना कानमां भीला डोकवानो उपसर्ग	२४(१३) समवसरणामां बिराजमान महावीर स्वामी परमात्मा	
२४(१४) महावीर स्वामीनुं केवणज्ञान कल्याणक	४(१५) ईन्द्रसत्मा	२४(१६) महावीर स्वामी भगवानना ११ गणधरो

२४(१६)

अथ सामान्य ककुशरूप पंचविंशतितम स्तवनम्

॥ काल बोलवानी देशीमां ॥

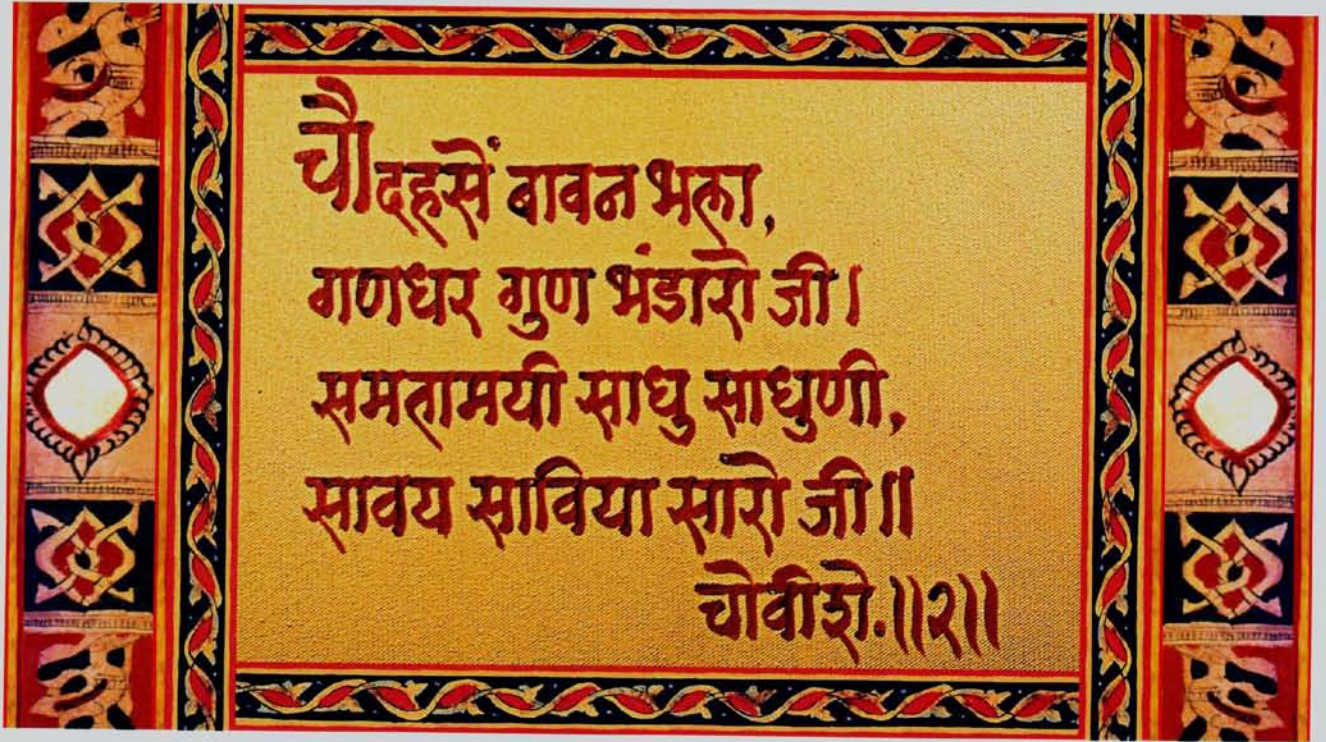
चोवींशिजिन गुण गाईये,
ध्याईये तत्त्व स्वरूपो जी ।
परमानंद पद पाईये,
अक्षय ज्ञान अनूपो जी ॥
चोवींशे.॥१॥

अर्थ : श्री ऋषभदेव से लगाकर महावीरस्वामीपर्यन्त अवसर्पिणी काल में शासननायक, गुणरत्नाकर, महाअहिंसक, महासंरक्षक, महावैद्य ऐसे चौबीस तीर्थंकर हुए, उनके गुणों की स्तवना कीजिए । और, अपने तत्त्व-स्वरूप का ध्यान धरिये । उसके ध्यान से तत्त्व की एकाग्रता प्राप्त करिये, उससे परमानन्द-अविनाशी पद पाइये । इस तरह अक्षय-अविनाशी ऐसा क्षायिक-ज्ञान, जो अनुप-अद्भुत है, प्राप्त कीजिए ।

स्वो. भालावभोध : श्री ऋषभ देवथी मांझीने महावीरपर्यंत अवसर्पिणी कालें शासनना नायक गुण-रत्नाकर, महा-माहेश, महा-गोप, महा-वैद्य ओहवा ओवीश तीर्थंकर थया. तेहने गाछीये केतां गुण-ग्राम करीये अने पोताना तत्त्व-स्वरूपने ध्यायीये. तेहने ध्यावे तत्त्वनी ओकाग्रता पाभीये तेहथी परमानंद-अविनाशी पद पाभीये.

वली, अक्षय-अविनाशी ओहवुं क्षायिक ज्ञान ते अनुप-अद्भुत पाभीजे.

॥ इति प्रथमगाथायः ॥ १ ॥

अर्थ : चौबीसों जिनराज के चौदह सौ बावन (१४५२) गणधर जो भले, गण-गणि पिटक के धनी और गुणों के भण्डार हैं । तथा, समतामय साधु-साध्वी, श्रावक-श्राविका यह चतुर्विध संघ के प्रधान-धर्म के आगेवान, सम्यग्दर्शन-ज्ञान-चारित्र को पात्र, यह चार प्रकार का संघ । उनके सहित गुणगान कीजिए ।

स्वो. भालावभोध : ओवीशे जिनराजना गणधर (१४५२), भूला, गण-गणि पिटकना धनी, गुणना भंडार. तथा समतामयी साधु-साध्वी अने श्रावक-श्राविका सार केतां प्रधान-धर्मना धोरी, सम्यग् दर्शन-ज्ञान-चारित्रना पात्र ओ चार प्रकारनो संघ. ते सहित गावयो.

॥ इति द्वितीयगाथायः ॥ २ ॥

२५(३)

२५(४)

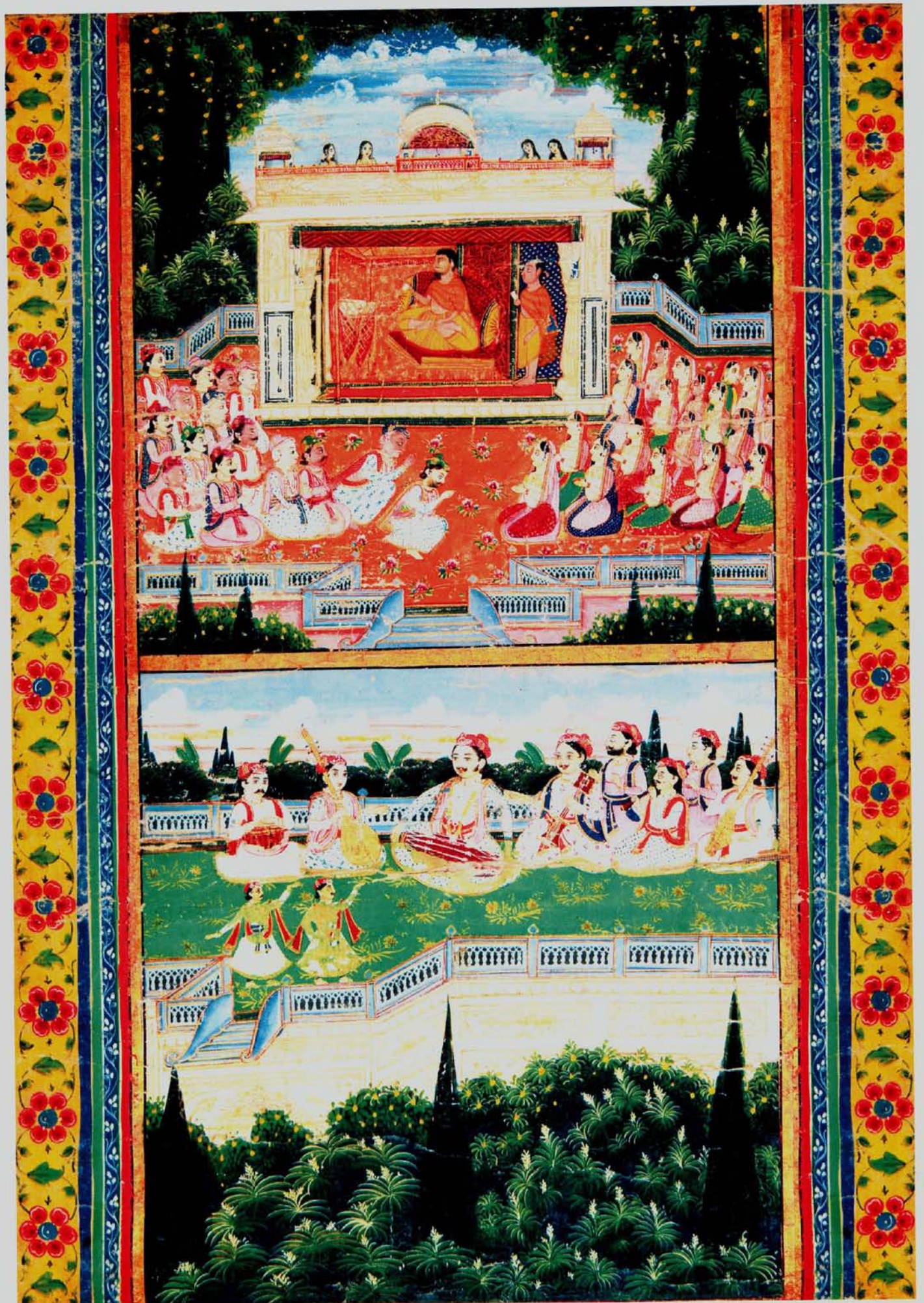

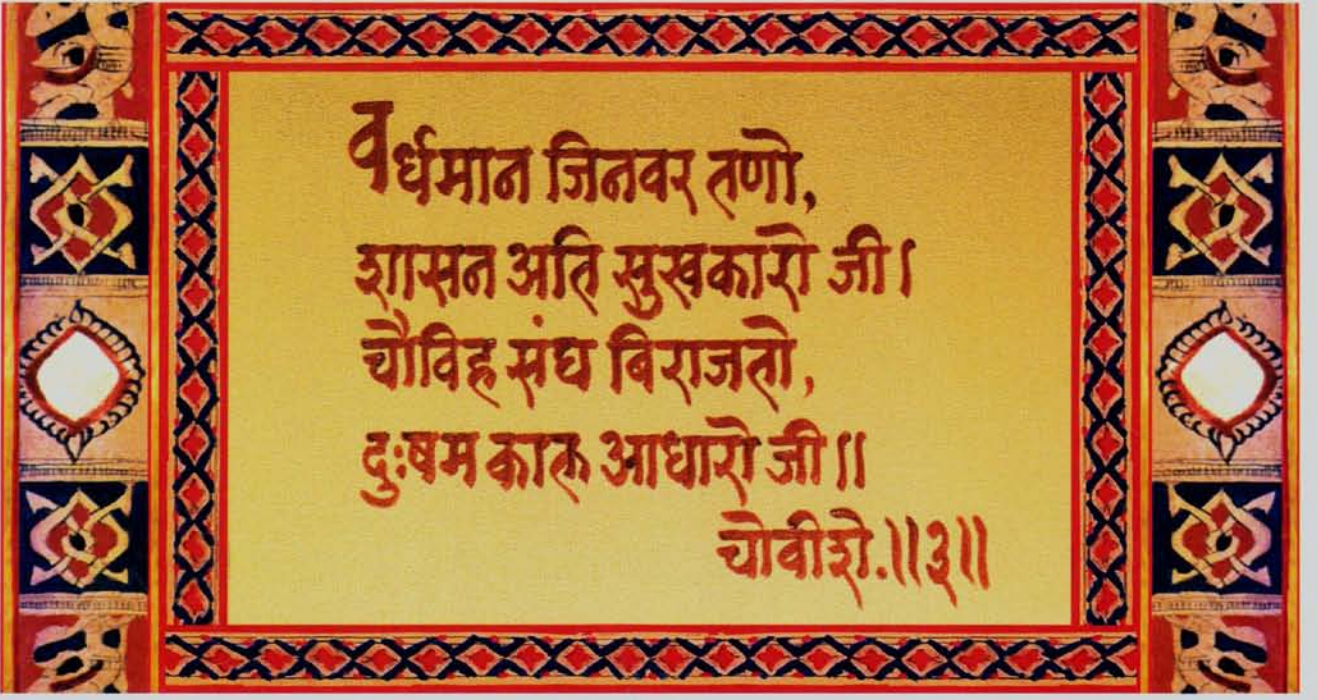
२५(५)

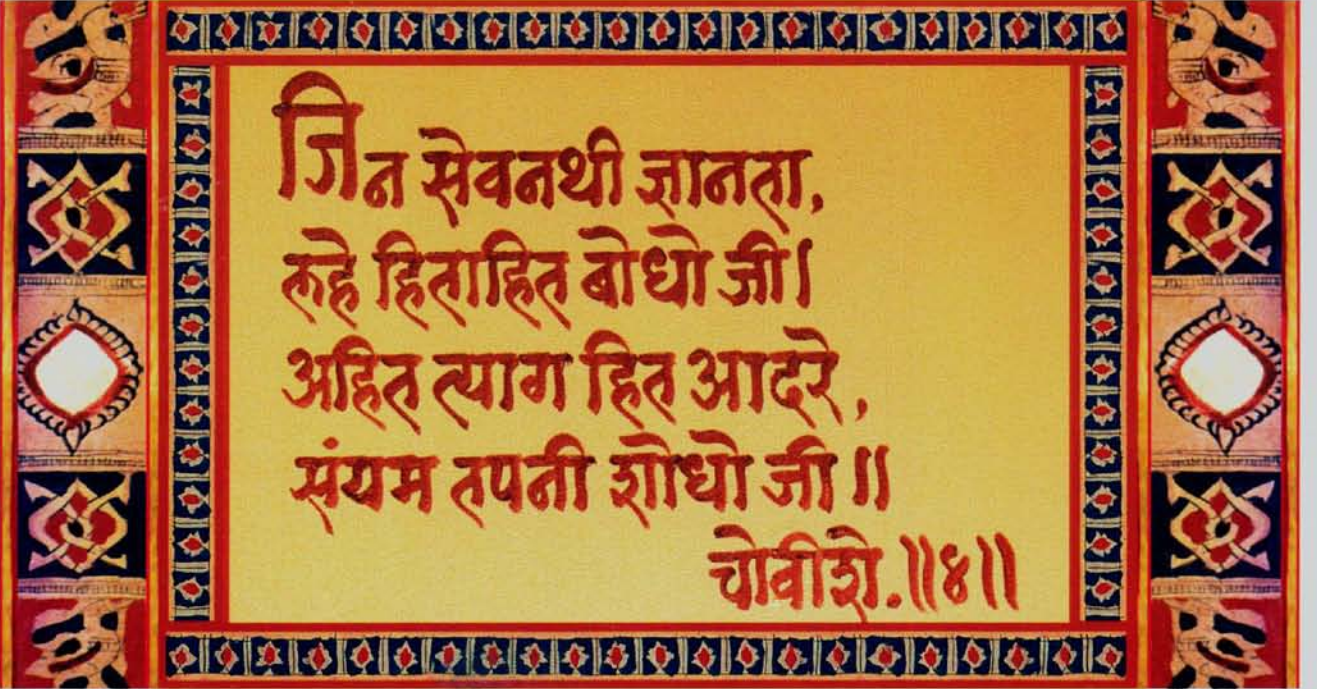

अर्थ : तथा, अभी श्री वर्धमान-महावीरस्वामी का शासन अतीव सुखकारी है । इस शासन में जो आया वह जीव संसार से पार होता है । तथा, दुषम काल-पाँचवे आरे में भव्य जीव के लिए आधारभूत चतुर्विध संघ विराजता है । वर्तमानकाल में नवतत्त्व-षड्रव्य की पहचान होती है जिससे मिथ्यात्व-असंयम त्रस्त होते हैं वह उपकार श्री वीर प्रभु के शासन का है । श्री वीर व उनके आगम आधार हैं । उनका उपकार है ।

स्वो. बालावबोध : तथा, हमझां श्री वर्द्धमान महावीर स्वामीनुं शासन अत्यंत सुખनुं कारक छे, ओ शासनमांछे जे पेठा ते जव संसारनो पार पावे. तथा, दुषम काल-पांचमा आरा मध्यें लव्य जवने आधारभूत चतुर्विध संघ बिराजे छे. जे वर्तमान कालें नव-तत्त्व, षट्-द्रव्यनी ओलभाषा थाय, मिथ्यात्व-असंयमनो जेथी त्रास आवे ते उपगार श्री वीर प्रभुना शासननो छे. श्री वीर-तेहना आगम आधार छे, तेहनो उपगार छे.

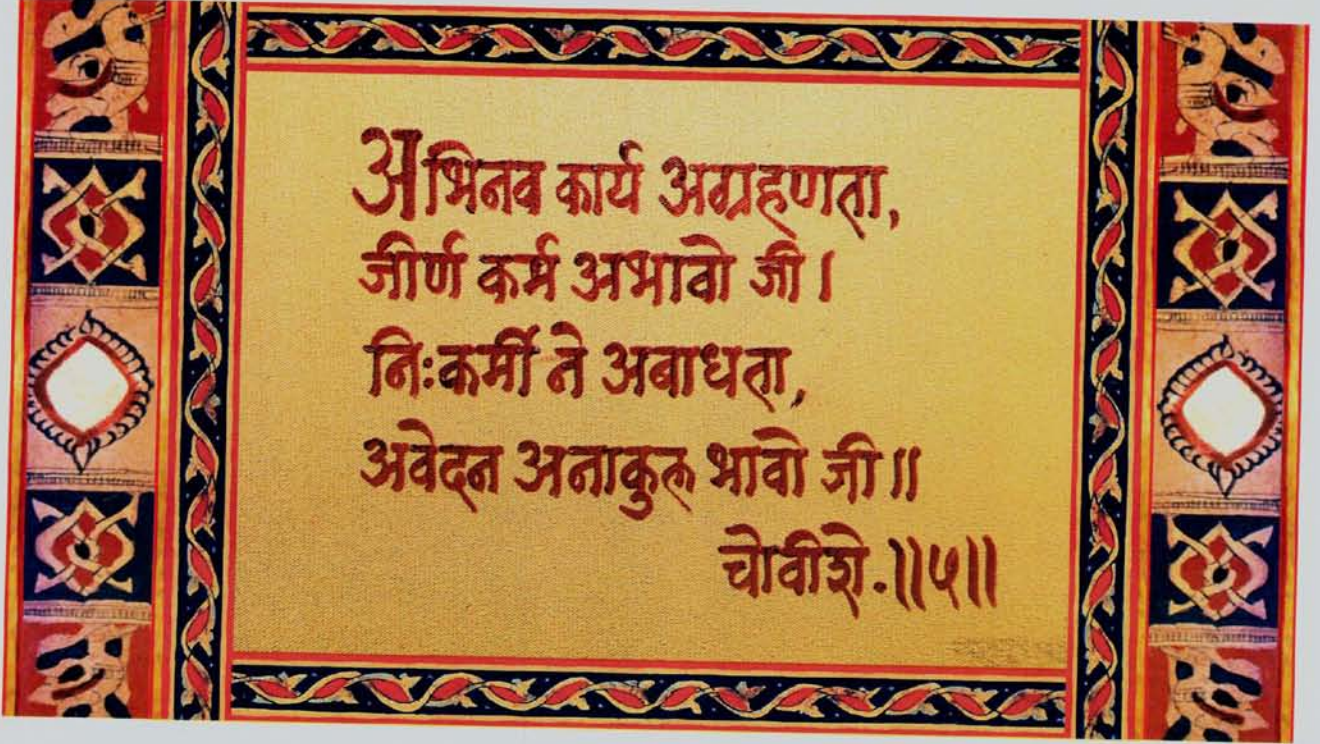
॥ इति तृतीयगाथार्थः ॥ ३ ॥

अर्थ : इस जिनसेवना का यह फल श्री विशेषावश्यक के अनुसार कहते हैं कि जिस, श्री वीतराग-उपदिष्ट सूत्र को सुनने से जानकारी (ज्ञान) बढ़ती है, उस ज्ञान से हिताहित का बोध होता है । तदनन्तर अहित का त्याग तथा हित-तत्त्वसाधन का आदर करने से संयम-तप की शुद्धि होती है ।

સ્વો. બાલાવબોધ : એ જિન-સેવનાનું ફલ શ્રી વિશેષાવશ્યકને અનુસારે કહીયે છેયે જે, શ્રી વીતરાગનાં ઉપદેશ્યાં સૂત્રને સાંભલવાથી જાણપણું વધે, તે જ્ઞાનથી હિત-અહિતનો બોધ થાય, પછી અહિતનો ત્યાગ કરે તથા હિતને આદરે-તત્ત્વ સાધન આદરે, તેહથી સંયમ-તપની શોધ કેતાં શુદ્ધતા થાય.

॥ इति चतुर्थगाथायः ॥ ४ ॥

અર્થ : સંયમ-તપ કી વિશુદ્ધિ હોને સે નયે કર્મ કી અગ્રહણતા હોતી હૈ અર્થાત્ નયા કર્મવન્ધ નહીં હોતા ઓર જીર્ણ યાનિ પુરાને કર્મોં કા અભાવ હોતા હૈ । તાત્પર્ય યહ કિ પૂર્વવદ્ધ સત્તાગત કર્મ નષ્ટ હોતે હૈં વ નયે કા વન્ધ નહીં હોતા । તવ આત્મા નિષ્કર્મી યાનિ સર્વ કર્મરહિત હોતા હૈ ઓર અવાધતા યાનિ વાધારહિત હોતા હૈ । જો વાધા આત્મપ્રદેશ પુદ્ગલ કે સંગ કી હૈ, પુદ્ગલસંગ હટતે હી વાધા મિટ ગયો, ઉસસે કર્મ-અવેદન હુઆ-વેદનારહિત હુઆ ।

જવ વેદના સવ ચલી ગયી તવ આત્મા ને અવેદન-અનુકુલતા કો પાયા ઓર આકુલતા જો પર (પદાર્થોં કે) ઉપાધિ કી થી વહ નષ્ટ હુયી । યહ સવ પ્રભુભક્તિ કા ઉપકાર સમઝિયે । ઇસલિયે ચૌવીસ જિન કી સ્તવના કીજિયે, યહી સાર હૈ ।

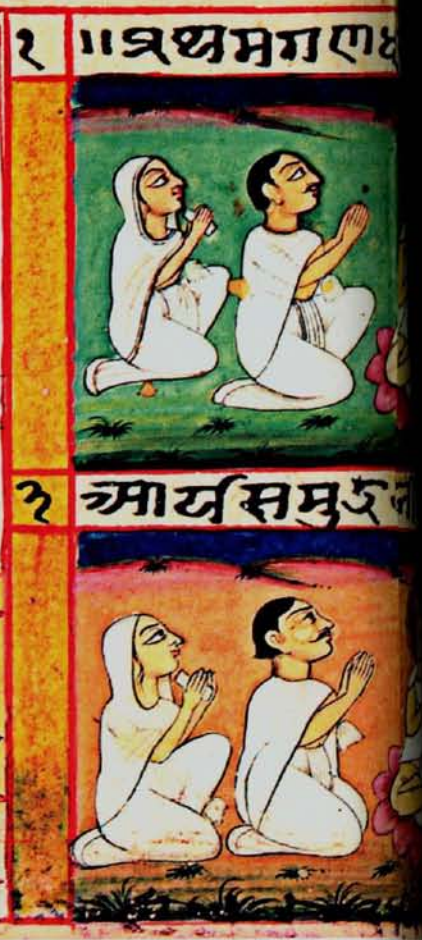
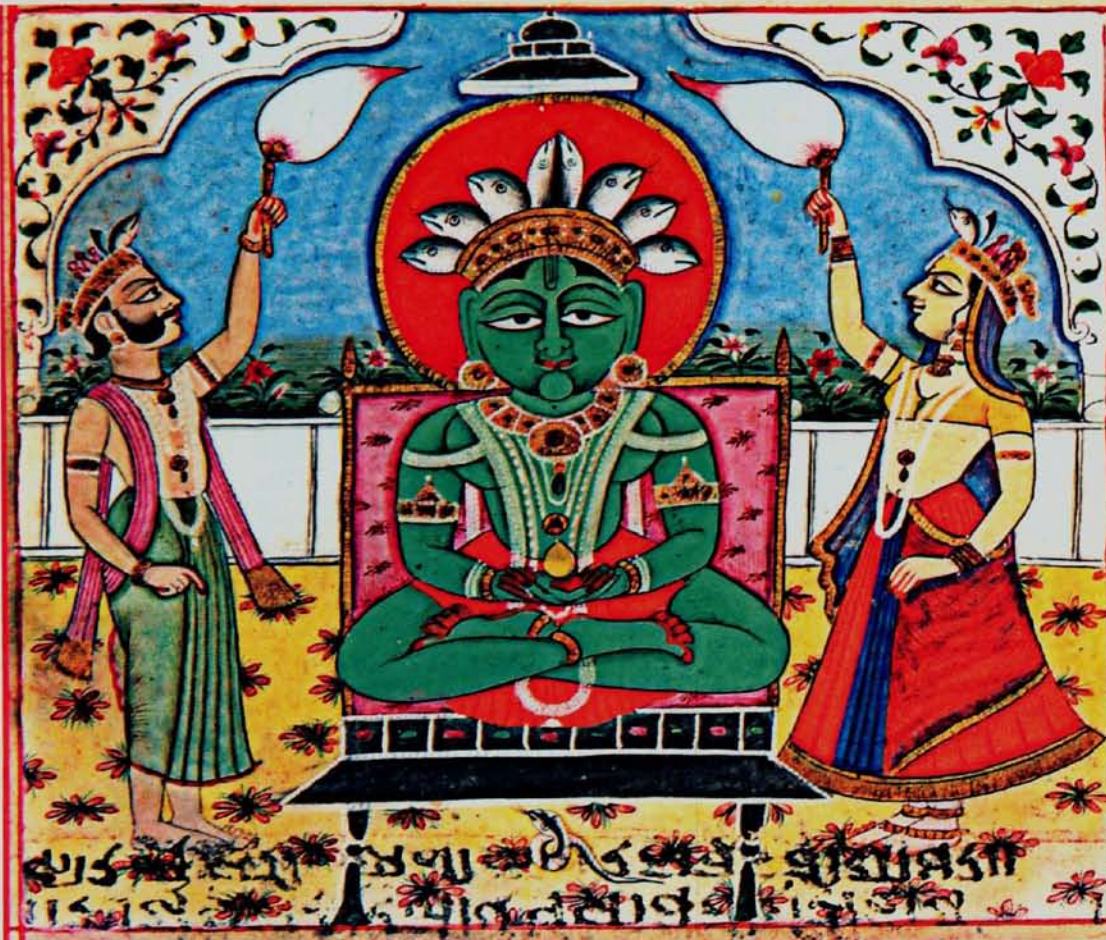
સ્વો. બાલાવબોધ : સંયમ-તપની શુદ્ધતા થવાથી નવાં કર્મની અગ્રહણતા થાય એટલે નવાં કર્મ ન બાંધે અને જીર્ણ કેતાં જૂનાં કર્મનો અભાવ થાય, એટલે પૂર્વ-બદ્ધ સત્તા-ગત કર્મ નિર્જરે અને નવાનો બંધ નહીં થાય તથા મૂલગાં સત્તા-ગત ક્ષય જાય તેવારે આત્મા નિઃકર્મી કેતા સર્વ કર્મ-રહિત થાય અને અવ્યાબાધતા કેતાં બાધા-રહિત થાય. જે બાધા તે આત્મ-પ્રદેશે પુદ્ગલના સંગની છે, પુદ્ગલસંગ ટલે બાધા મટી ગઈ.

તેથી, કર્મ અવેદન થયો-વેદના રહિત થયો. જેવારે વેદના સર્વ ગઈ તેવારે આત્મા અવેદન-અનાકુલપણું પામ્યો ને આકુલતા પરોપાધિની હતી તે ગઈ. તે સર્વ 'પ્રભુ-ભક્તિ'નો ઉપગાર જાણવો. તે માટે ચોવીશે જિનને સ્તવીએ. એહી જ સાર છે.

॥ इति पञ्चमगाथायः ॥ ५ ॥

સૂચના : આગળના પાનાઓ પર આપેલાં ચિત્રો ઓસવાળ વંશની સ્થાપના કથા છે...

౨౪(౯)

॥ श्रीसुचदत्तजी ॥

२ श्रीसुखसिंहजी ॥

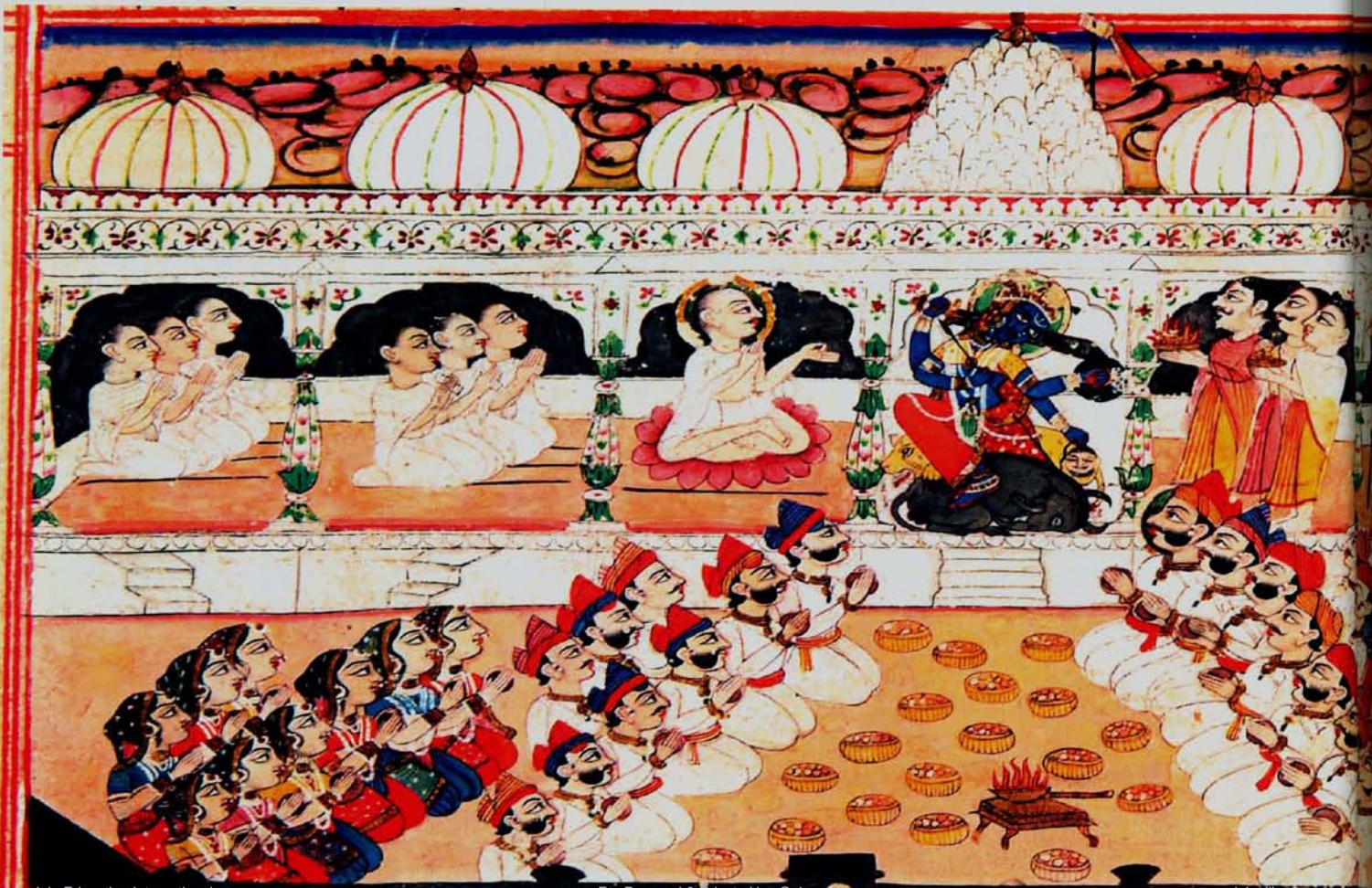
जी ॥

४ श्रीकेशिस्वामी परदेरी राजा वीत्रसारथ

24(11)

૨૪(૧૩)

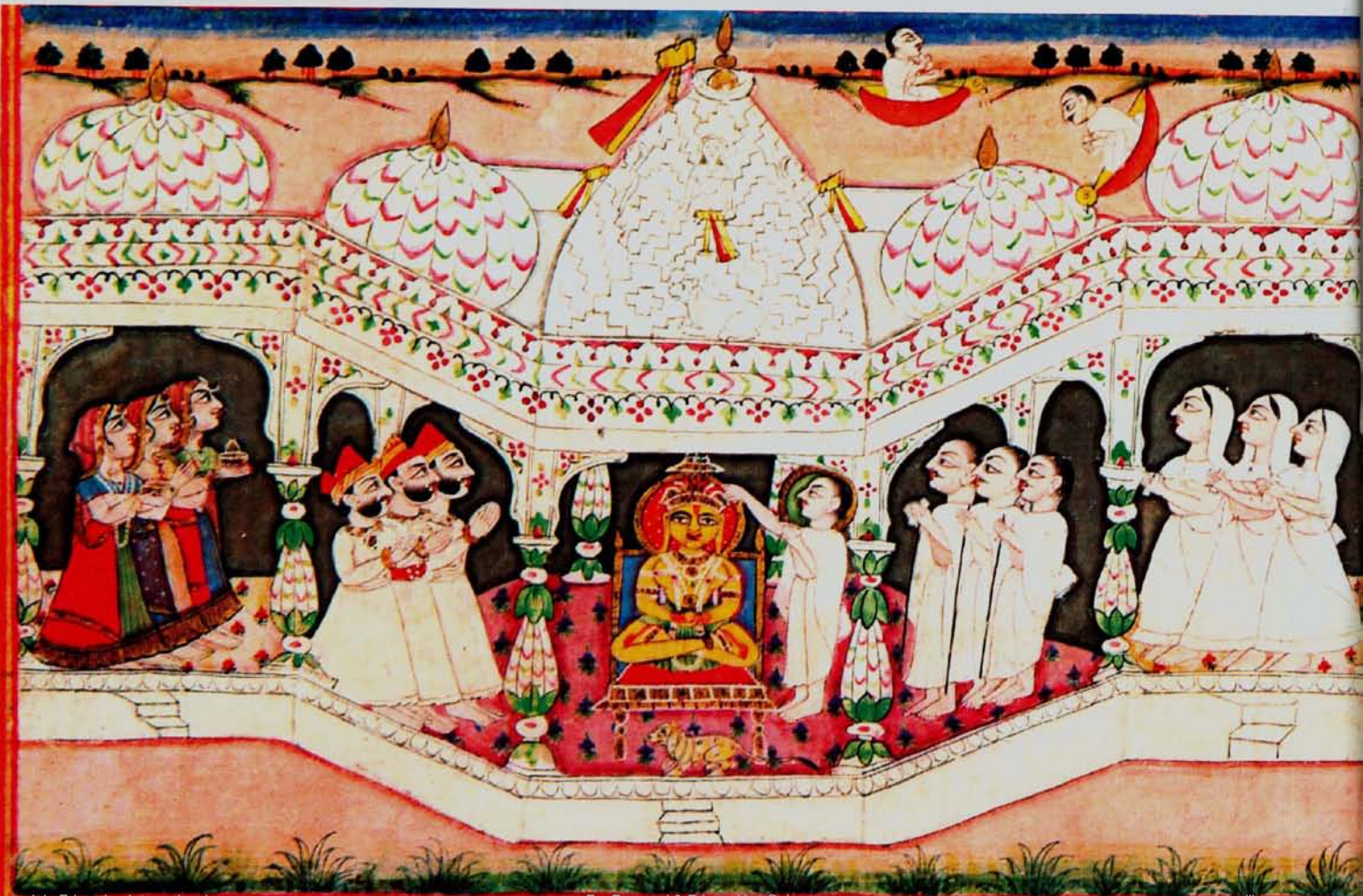

૨૪(૧૪)

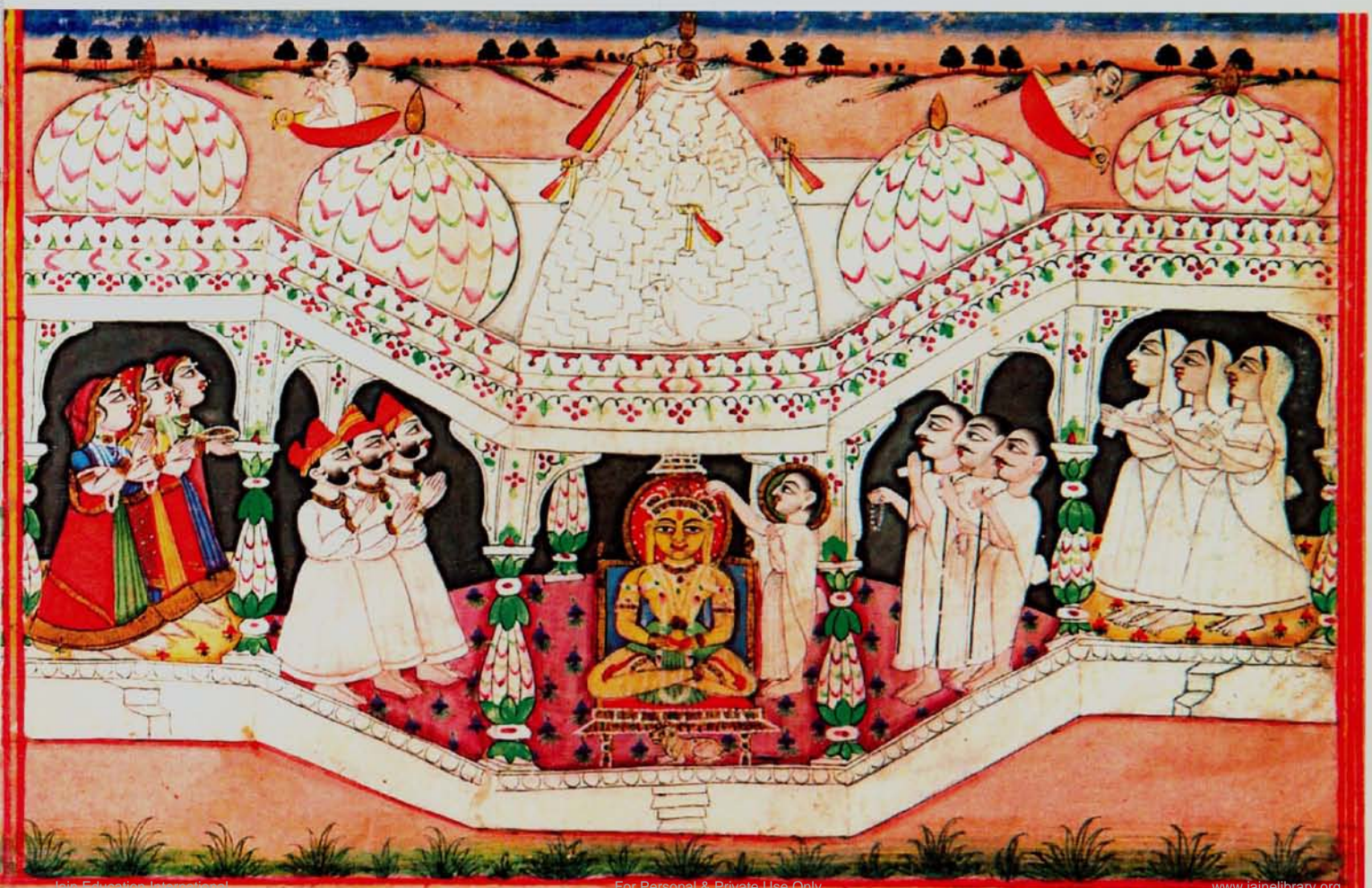

24(94)

24(95)

२५(१७)

ओसवाल वंश की उत्पत्ति कथा

२५(१) धरणेन्द्र - पद्मावती द्वारा सेवित पार्श्वनाथ भगवान

(१) प्रथम गणधर श्री शुभदत्तजी

(२) गणधर भगवंत चतुर्विध संघ को उपदेश दे रहे हैं ।

(३) श्री आर्य समुद्रजी

(४) श्री केशी गणधर - प्रदेशी राजा और चित्रसार से ओसवंश ।

(ओसवालों की उत्पत्ति कथा : प्रभु महावीर के निर्वाण के ७० वर्ष पश्चात् श्री पार्श्वनाथ प्रभु सन्तानीय छट्ठवें पट्टधर आ. श्री रत्नप्रभसूरिजी की प्रेरणा से उपकेशपुर - ओसियामें राजा, सामंत आदि हजारों क्षत्रिय और शेट साहुकार जैनधर्मी बने । अत एव महाजन ओसवाल वंश की स्थापना हुई । यह कथा 'हिताहित बोध' का उदाहरण है, देखिये स्तवन गाथा-४ । कथा के चित्रों का वर्णन नीचे दिया है ।)

२५(१०) तीन देवियाँ आकाश में गईं । चामुंडा देवी द्वारा आचार्यजी को वर्षाक्रतु चातुर्मास की विनती की गई । उपलदेव वीर के जमाई उहड शेट रत्नो से भरा हुआ थाल लाए । उसी समय तांतेड गोत्र की स्थापना हुई ।

२५(११) स्वयंप्रभसूरिजी, पद्मावती देवी, सिद्धायिका देवी, चक्केसरी देवी, अंबिका देवी, रत्नचूड विद्याधर, श्री रत्नप्रभसूरि ।

श्री रत्नप्रभसूरिने ५०० साधुओं के साथ आकर ओसिया नगर में चामुंडा देवी को प्रतिबोधित किया ।

२५(१२) श्री ओसिया माताजी के मंदिर में सौ घरों से आने वाले जीवित भैंस तथा बकरों को छुडवाकर उनके स्थान पर नैवेद्य चढाएँ और वहाँ गोत्र की स्थापना की । देवी के नेत्रों में वेदना की ।

२५(१३) १८ गोत्र की स्थापना की । ३,८४,००० राजपुत्रों को प्रतिबोधित किया ।

२५(१४) सत्यकाजी आचार्य भगवंत का आदर सत्कार करके उन्हें लाते हैं ।

२५(१५) संघ के साथ महावीरस्वामी की मूर्ति को लेने जाते हैं ।

२५(१६) आचार्यजीने श्री ओसियाजी में महावीरस्वामी के मंदिर की प्रतिष्ठा मूलरूप से (स्वयं) की और कोरटा में महावीरस्वामी के मंदिर की प्रतिष्ठा वैक्रिय रूपसे की ।

२५(१७) श्री सत्यकाजी व्याख्यान ध्वनि सुनते हैं । उहड शेट की गाय मंदिर के पास जाकर दूध की धार बहाती है ।

आर्द्रकुमार कथा

अभयकुमार द्वारा भेट की गई आदिनाथ प्रभु की प्रतिमा से प्रतिबोध प्राप्त करके आर्द्रकुमारने स्व-जन्मभूमि अनार्यदेश (आर्द्रदेश) को त्याग दिया और आर्यभूमि भारत में आकर भगवान महावीर से दीक्षा ग्रहण करके आत्मकल्याण किया । यह कथा 'हिताहित बोध' का उदाहरण है, देखिये स्तवन गाथा-४ ।

२५(१८) गुरु महाराज को वंदन करते राजा ।

२५(१९) आर्द्रकुमार को संदुक देते हुए अभयकुमार के सेवक ।

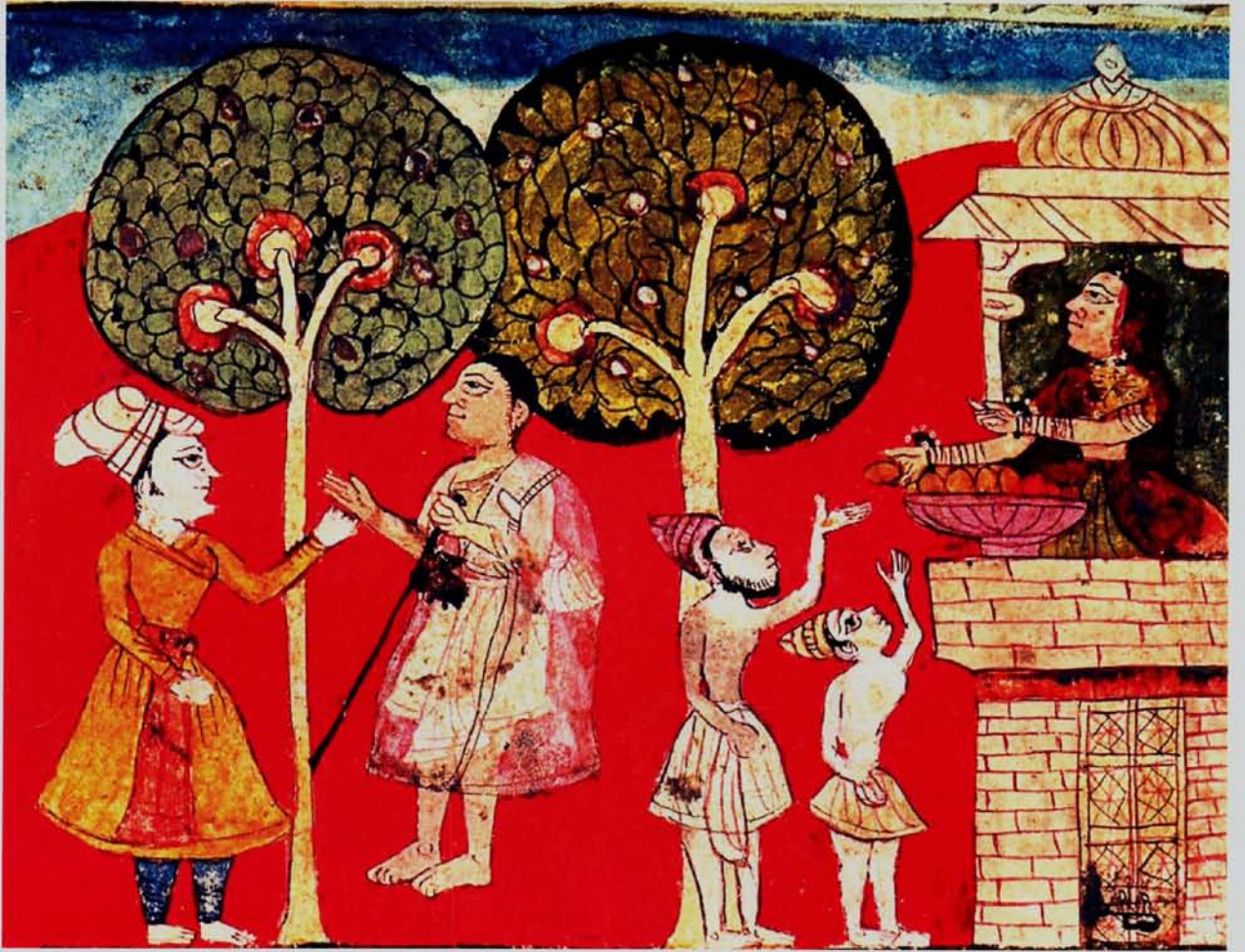
२५(२०) गोचरी के लिए विनती करता श्रावक और दान देती हुई श्राविका ।

२५(२१) श्रावक-श्राविकाओं को उपदेश देते हुए गुरु भगवंत ।

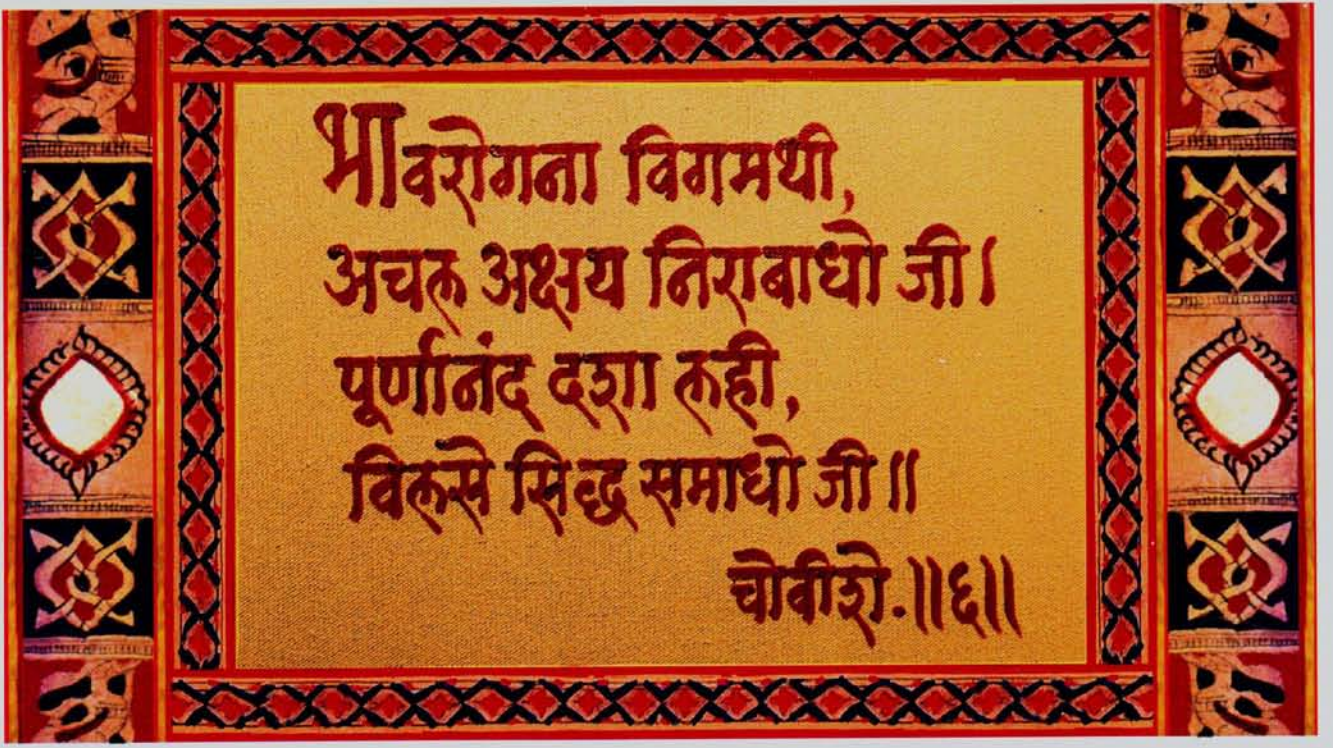
૨૫(૧૮)

24(20)

અર્થ : તત્ત્વશાત્ ભાવરોગ જો પર (પદાર્થોં કા) અનુયાયિપના હૈ, ઉસકા વિગમ યાનિ (ઉન) સવ સે હટકર, અચલ-ચપલતારહિત, અક્ષય-અવિનાશી, નિરાવાધ-અવ્યાવાધ પદ પ્રકટ હોતા હૈ । ઉન સવ કા મૂલ-કારણ જિનરાજ શ્રી વીતરાગ દેવ કી સેવના-સેવા હૈ । ભાવ યાનિ રુચિ, દ્રવ્ય ઔર ભાવ સે પ્રકટિત હોતી હૈ અતઃ સેવના-સેવા કરના યહી હિતકારી હૈ ।

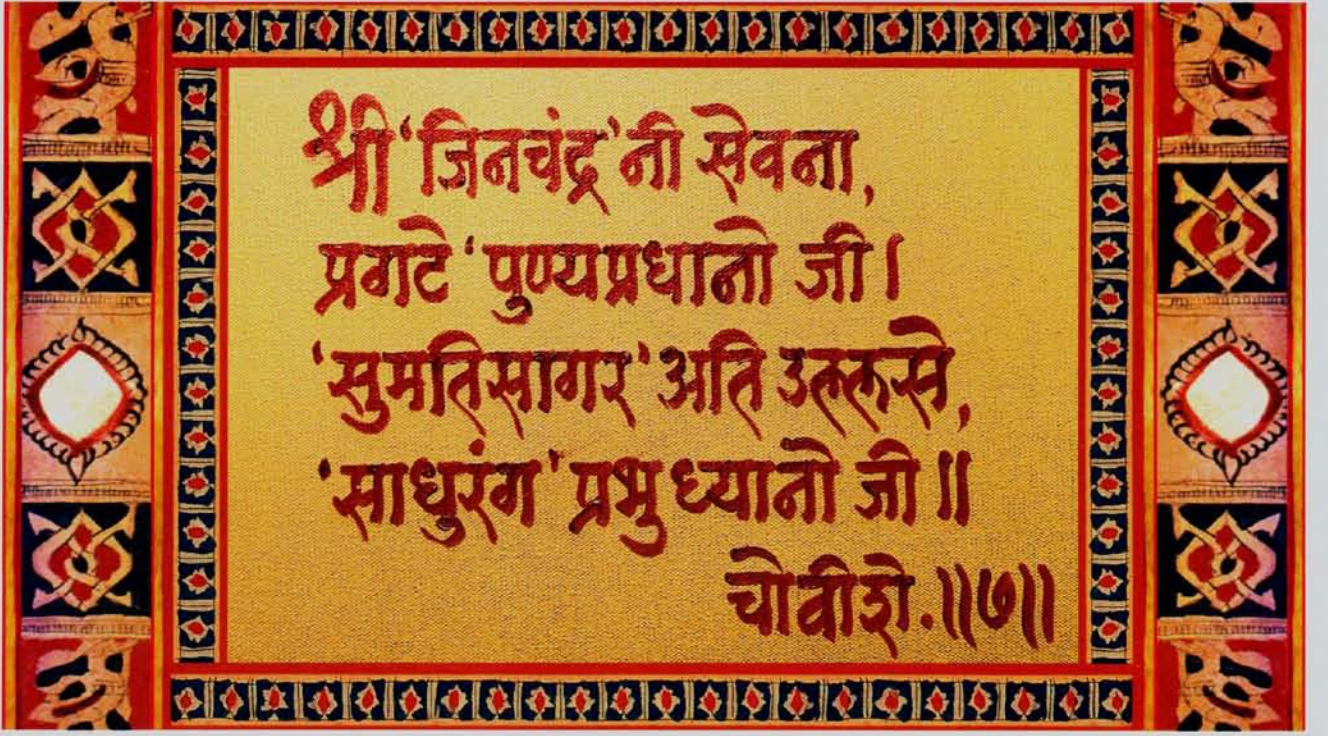
પૂર્ણાનંદ, પરમાનંદ વ અનન્ત ગુણોં કૈ ભોગરૂપ સ્વ-સિદ્ધતા દશા કો પાકર (જીવ) સિદ્ધ, નિષ્પન્ન, પરિનિષ્ઠિતાર્થ એસી આત્મિક-સમાધિ અર્થાત્ જ્ઞાનદર્શન સમાધિ-અવ્યાવાધાનંદ સમાધિ કો પ્રાપ્ત કરતા હૈ વ ઉસકા ભોગ-અનુભવ કરતા હૈ । યહ શ્રી જિનેશ્વર કી સેવના-સેવા કા હી ફલ હૈ ઔર યહી પરમ નિર્વાણ-પદ કી પ્રાપ્તિ હૈ । અતઃ સર્વ વિકલ્પો-કલ્પનાઓં કો છોડકર સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી, શુદ્ધતત્ત્વી, પરમેશ્વર, નિર્વિકારી દેવ કી સેવના-સેવા કરો । યહી પરમ સુખ કા પુષ્ટ-કારણ હૈ ।

સ્વો. ભાલાવબોધ : પછી, ભાવ-રોગ જે પરાનુયાયીપણું, તેહનો વિગમ કેતાં સર્વથી ટલવે કરીને, અચલ કેતાં ચપળતા રહિત, અક્ષય કેતાં અવિનાશીપણું, નિરાવાધ કેતાં અવ્યાવાધ પદ પ્રગટે. તે સર્વનું મૂલ કારણ જિનરાજ શ્રી વીતરાગ દેવની સેવના. ભાવ-રૂચિ દ્રવ્ય તથા ભાવથી પ્રગટે માટે સેવના કરવી એહી જ હિત છે. (જેથી) પૂર્ણાનંદ-પરમાનંદ-અનંત ગુણના ભોગરૂપ સ્વ-સિદ્ધતા દશા લહી કેતાં પામીને વિલસે કેતાં અનુભવે.

સિદ્ધ, નિષ્પન્ન, પરિનિષ્ઠિતાર્થ, આત્મિક-સમાધિ, જ્ઞાન-દર્શનસમાધિ, અવ્યાવાધાનંદ-સમાધિ ભોગવે-પામે એ શ્રી જિનેશ્વરના સેવનનું ફલ. એહી જ પરમ નિર્વાણ-પદની પ્રાપ્તિ છે. તેણે સર્વ વિકલ્પ-કલ્પના નિવારીને સર્વજ્ઞ સર્વ-દર્શી, શુદ્ધ-તત્ત્વી પરમેશ્વર નિર્વિકારી દેવનું સેવન કરો. એહી જ પરમ સુખનું પુષ્ટ-કારણ છે.

॥ ઇતિ ષષ્ટગાથાર્થઃ ॥ ૬ ॥

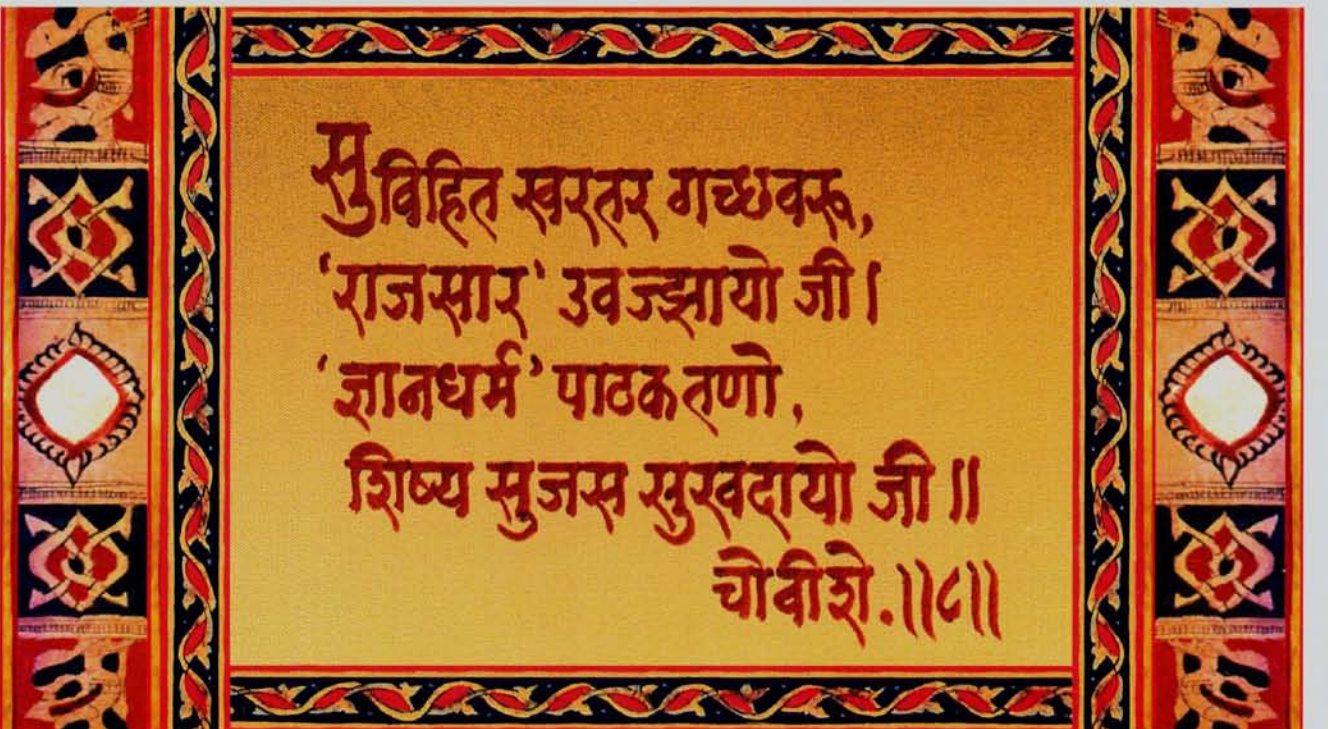
अर्थ : श्री जिनचन्द्र अरिहन्त देव की सेवना करने से पुण्यप्रधान प्रकट होता है और श्रेष्ठ सुमति यानि परमानन्द-साधक मति उल्लसित होती है तथा प्रभु के ध्यान से साधु यानि अच्छा रंग जमता है ।

दूसरा अर्थ : 'श्री जिनचन्द्रसूरि भट्टारक' श्री खरतरगच्छाधीश्वर, उनके शिष्य 'श्री पुण्यप्रधान उपाध्याय', उनके शिष्य 'श्री सुमतिसागर उपाध्याय', उनके शिष्य 'श्री साधुरंग वाचक' – ये स्तुतिकर्ता की परंपरा में बहुश्रुत हुए, उनके नाम कहे ।

स्वो. बाबावबोध : श्री जिनचंद्र अरिहन्त देव, तेहनी सेवना करतां पुण्य-प्रधान प्रगटे अने श्रेष्ठ-सुमति जे परमानन्दसाधक-मति ते उल्लसते केतां पाये अने प्रभुने ध्याने साधु केतां लखो रंग थाय.

बीजो अर्थ : 'श्री जिनचंद्रसूरि भट्टारक' श्री खरतरगच्छाधीश्वर, तेहना शिष्य 'श्री पुण्यप्रधान उपाध्याय', तेहना शिष्य 'श्री सुमतिसागर उपाध्याय', तेहना शिष्य 'श्री साधुरंग वाचक' अे स्तुति-कर्तानी परंपराभां बहु-श्रुत थया, तेहनां नाम कखां.

॥ इति सप्तमगाथायः ॥ ७ ॥

અર્થ : સુવિહિત યાનિ પંચાંગીપ્રમાણ-રત્નત્રયી કી હેતુ યાનિ કારણ એસી સામાચારી હૈ જિસકી એસા खतरगच्छ ! उसमें प्रधान, सर्व शास्त्र-निपुण, मरुस्थली में अनेक जिन-चैत्यों के प्रतिष्ठाकारक, आवश्यकोद्धार-प्रमुख ग्रन्थों के कर्ता ऐसे महोपाध्याय 'श्री राजसारजी' हुए ।

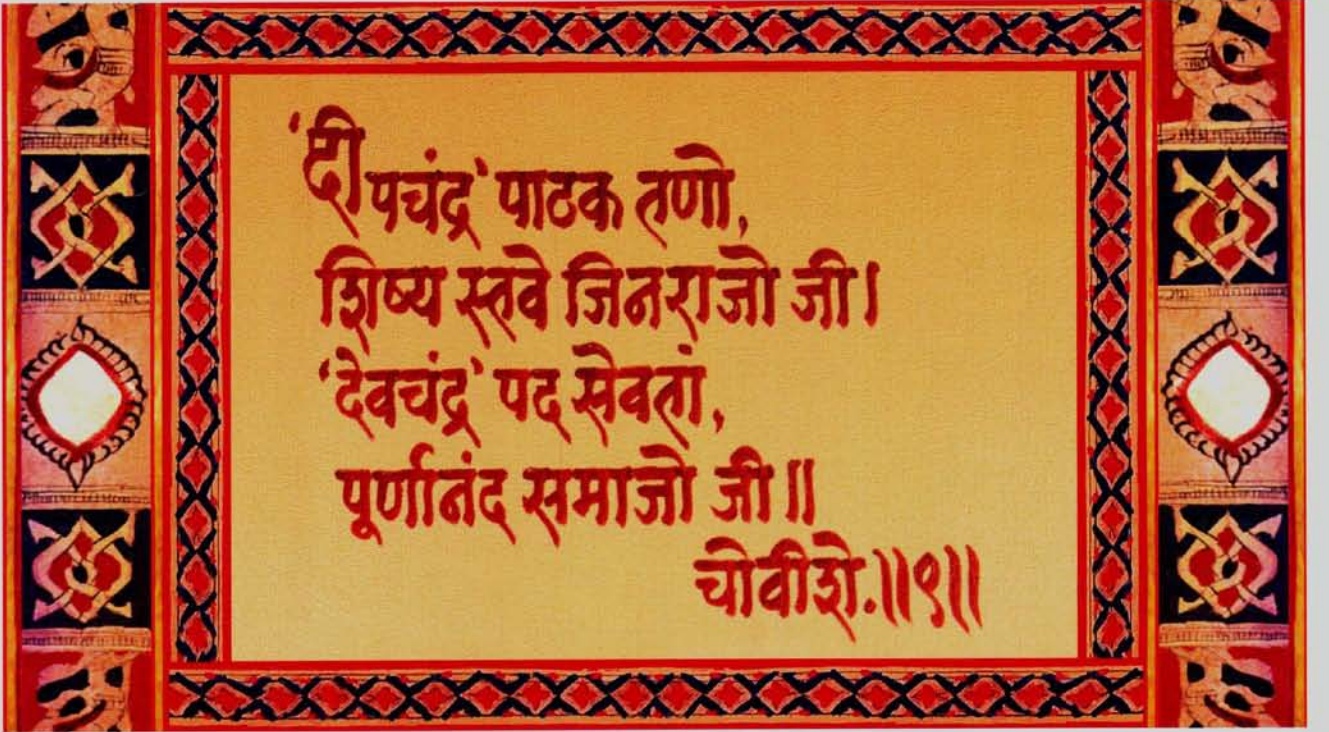
उनके शिष्य 'श्री ज्ञानधर्म उपाध्याय', जो न्यायादिक ग्रन्थों के अध्यापकजी थे व जिन्होंने साठ साल तक रसना (जिह्वा) का रस त्याग कर शाकजाति को त्याग कर संवेगवृत्ति को धारण की ।

उनके शिष्य उज्ज्वल यश के धनी, सुख के प्रदाता... ।

સ્વો. બાલાવબોધ : સુવિહિત કહેતાં પંચાંગી પ્રમાણ રત્નત્રયીની, હેતુ કેતાં કારણ, એહવી જેહની સમાચારી એહવો જે ખરતરગચ્છ, તે મધ્યે વર કેતાં પ્રધાન સર્વ શાસ્ત્ર નિપુણ, મરુસ્થલ વિષે અનેક જિન-ચૈત્ય પ્રતિષ્ઠા-કારક, આવશ્યકોદ્ધાર-પ્રમુખ ગ્રંથોના કર્તા એવા મહોપાધ્યાય 'શ્રી રાજસારજી' થયા.

તેહના શિષ્ય 'શ્રી જ્ઞાનધર્મ ઉપાધ્યાય' ન્યાયાદિક ગ્રંથાધ્યાપક, જેણે સાઠ વર્ષપર્યંત જિલ્લાના રસ તજી શાક-જાતિ તજીને સંવેગ-વૃત્તિ ધરી. તેમના શિષ્ય રૂડા યશના ઘણી સુખના દેવાવાલા એહવા...

॥ इति अष्टमगाथार्थः ॥ ८ ॥

અર્થ : ... તથા જિન્હોને શ્રી શત્રુંજય તીર્થ પર શિવા-સોમજીકૃત ચૌમુખ (ટૂક) કે અનેક (જિન) વિમ્બોં કી પ્રતિષ્ઠા કી તથા પાંચ પાળડવોં કે વિમ્બ કી પ્રતિષ્ઠા કી ઔર સમવસરણ-ચૈત્ય તથા શ્રી રાજનગર મેં સહસ્રફળા પાર્થપ્રભુ કી પ્રતિષ્ઠા કી એસે ઉપાધ્યાય શ્રી દીપચન્દ્રજી !

उनके शिष्य 'पंडित देवचंद्र गणि' ! उन्होंने यह चौबीस प्रभु की स्तवना भक्तिवशात् की । अपनी भक्तिपरिणति महानन्द का हेतु है । ऐसे गुण के नाथ 'देवचन्द्र-पद' का आसेवन करने से पूर्णानन्द यानि सिद्धि-अव्याबाध आनन्द का समुदाय प्राप्त होता है ।

यह जिनभक्ति मोक्ष का परम उपाय है ।

સ્વો. બાલાવબોધ : તથા, જેણે શ્રી શત્રુંજય તીર્થ ઉપર શિવા-સોમજી કૃત ચોમુખની અનેક બિંબ-પ્રતિષ્ઠા કરી તથા પાંચ પાંડવના બિંબની પ્રતિષ્ઠા કરી તથા સમોસરણ ચૈત્ય તથા શ્રી કુંધુનાથ ચૈત્ય પ્રતિષ્ઠા કરી, શ્રી રાજનગરે સહસ્રફળા પાર્થ પ્રભુની પ્રતિષ્ઠા કરી એહવા ઉપાધ્યાય 'શ્રી દીપચંદ્રજી.'

તેહના શિષ્ય 'પંડિત દેવચંદ્ર ગણિ', તેણે એ ચોવીશ પ્રભુની સ્તવના ભક્તિ-વશેં કરી.

પોતાની ભક્તિ-પરિણતિ મહાનંદ હેતુ છે. એહવા ગુણના નાથ 'દેવચંદ્ર-પદ' સેવતાં પૂર્ણાનંદ જે સિદ્ધિ-અવ્યાબાધ આનંદનો સમાજ કેતાં સમુદાય તે પામે.

એ જિન-ભક્તિ તે મોક્ષનો પરમોપાય છે.

॥ इति नवम गाथार्थः ॥ ९ ॥

॥ इति श्री चौबीश जिनस्तुति बालावबोध सम्पूर्ण ॥ २५ ॥

॥ इति श्री देवचन्द्रजी महाराजकृत बालावबोधसहितानि चतुर्विंशतिजिनस्तवनानि संपूर्णानि ॥

चंदराजा कथा

२५(२३) चंदराजा और गुणावली राणी (यह कथा श्री शत्रुंजय तीर्थ के प्रभाव का उदाहरण है) अपर माता वीरमती के मंत्रयुक्त धागे से मुर्गा बना हुआ चंदराजा श्री सिद्धाचल पर आकर आत्महत्या करने के हेतु सूरज कुंडमें कूदता है परंतु धागा टूट जाने पर वह फिरसे अपने स्वयंरूप में आ जाता है ।

२५(२३)

२५(२४) राणी की गोद में शयन करते हुए चंदराजा ।

२५(२४)

२५(२५) वीरमती की सेवा करती हुई गुणावली राणी ।

२५(२५)

२५(२६) दीपक के पास खड़े राजा-राणी । सास बहू को मंत्र दे रही है, जिसे राजा गुप्त रूपसे सुन रहा है ।

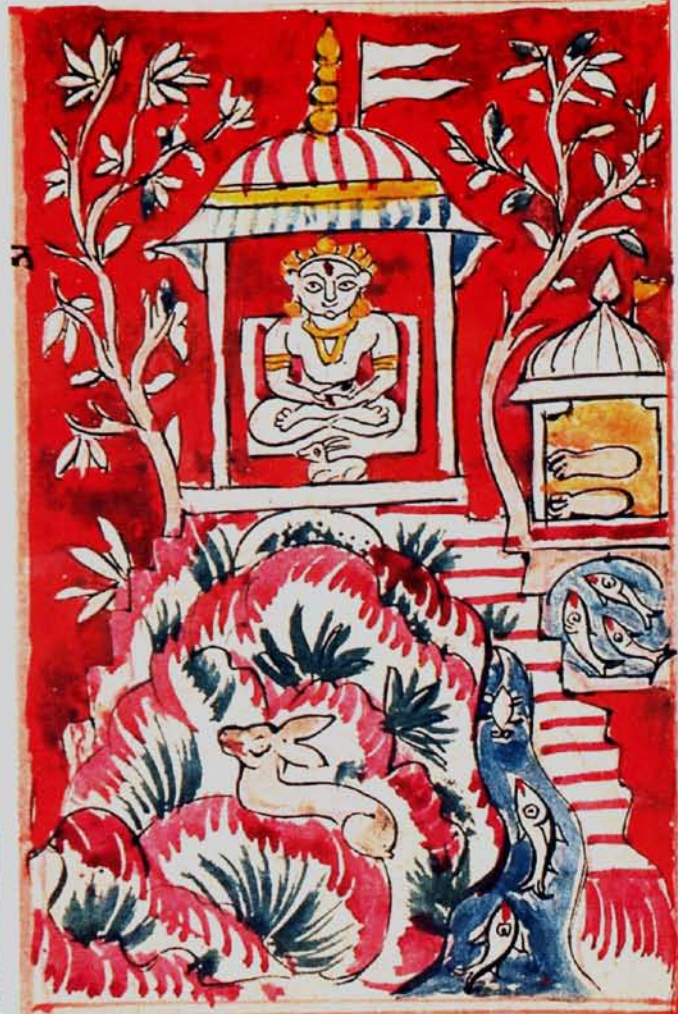

२५(२६)

૨૫(૨૭)

૨૫(૨૮)

૨૫(૩૦)

२५(३१)

२५(२७) आमवृक्ष की शाखा पर बैठी हुई वीरमती तथा गुणावली और वृक्ष की कोतर में खड़े हुए राजा ।

२५(२८) श्री महावीरस्वामी और गौतमस्वामी ।

२५(२९) श्री शत्रुंजय तीर्थ के उपर श्री ऋषभदेव परमात्मा ।

२५(३०) हाथ मिलाते हुए चंद्रराजा ।

२५(३१) श्री सम्मेतशिखरजी महातीर्थ ।

૨૫(૧) ૨૪ તીર્થંકર ૫૮

૨૫(૨) ગણધર ગૌતમસ્વામી સ્વલબ્ધિથી અષ્ટાપદ તીર્થની યાત્રા કરવા જાય છે.

૨૫(૩) શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજી અને કુમારપાળ મહારાજા

૨૫(૪) સાધ્વીજી ભગવંત અને શ્રાવિકા

૨૫(૫) ચતુર્વિધ સંઘને ઉપદેશ આપતા ગુરુ ભગવંત

૨૫(૬) ચતુર્વિધ સંઘને ઉપદેશ આપતા ગુરુ ભગવંત

૨૫(૭) સાધુ ભગવંતના નગરપ્રવેશ માટે સામૈયું

૨૫(૮) સાધુ ભગવંત ઉપદેશ આપી રહ્યા છે.

૨૫(૯) ધરણેન્દ્ર-પદ્માવતી સેવિત પાર્શ્વનાથ ભગવાન

(૧) પ્રથમ ગણધર શ્રી શુભદત્તજી

(૨) ગણધર ભગવંત ચતુર્વિધ સંઘને ઉપદેશ આપે છે.

(૩) શ્રી આર્ય સમુદ્રજી

(૪) શ્રી કેશી ગણધર - પ્રદેશી રાજા તથા ચિત્રસારથી ઓસવંશ

(ઓસવાળોની ઉત્પત્તિ કથા : પ્રભુ મહાવીરના નિર્વાણ પશ્ચાત ૭૦ વર્ષે શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ-સન્તાનીય છટ્ટા પટ્ટધર આચાર્ય શ્રી રત્નપ્રભસૂરિજીની પ્રેરણાથી ઉપકેશપુર-ઓસિયામાં રાજા, સામંત આદિ હજારો ક્ષત્રિયો અને શેઠ સાહુકારો જૈનધર્મી બન્યા તેમજ મહાજન ઓસવાળ વંશની સ્થાપના થઈ. આ કથા 'હિતાહિત બોધ'નું ઉદાહરણ છે, જુઓ ગાથા-૪. તે અંગેની કથાના ચિત્રોનું વર્ણન નીચે મુજબ છે.)

૨૫(૧૦) ત્રણ દેવીઓ આકાશમાં ગઈ અને ચામુંડા દેવી દ્વારા આચાર્યજીને ચોમાસાની વિનંતી. ઉપલદેવ વીરના જમાઈ ઉહડ શેઠ થાળ રત્નોથી ભરીને લાવ્યા છે ત્યારે તાંતેડ ગોત્રની સ્થાપના કરી.

૨૫(૧૧) સ્વયંપ્રભસૂરિજી, પદ્માવતી દેવી, સિદ્ધાધિકા દેવી, ચક્રેસરી દેવી, અંબિકા દેવી, રત્નચૂડ વિદ્યાધર, શ્રી રત્નપ્રભસૂરિ.

શ્રી રત્નપ્રભસૂરિએ ઓસિયા નગરે ૫૦૦ સાધુ સાથે આવીને ચામુંડા દેવીને પ્રતિબોધી.

૨૫(૧૨) શ્રી ઓસિયા માતાજીના મંદિરમાં સો ઘર દીઠ આવતા જીવતા ભેંસ અને બકરાઓને છોડાવીને નૈવેદ્ય ચઢાવ્યા અને ગોત્ર સ્થાપના કરી, દેવીનેત્રમાં વેદના કીધી.

૨૫(૧૩) ૧૮ ગોત્રની સ્થાપના કરી. ૩,૮૪,૦૦૦ રાજપુત્રોને પ્રતિબોધ્યા.

૨૫(૧૪) સત્યકાજી આચાર્ય ભગવંતને વધાવીને લાવે છે.

૨૫(૧૫) સંઘ સહિત મહાવીરસ્વામીની મૂર્તિ લેવા જાય છે.

૨૫(૧૬) આચાર્યશ્રીએ ઓસિયાજીમાં મહાવીરસ્વામીના મંદિરની પ્રતિષ્ઠા મૂળરૂપે કરી અને કોરટા ગામમાં મહાવીરસ્વામીના મંદિરની પ્રતિષ્ઠા વૈક્રિયરૂપે કરી.

૨૫(૧૭) શ્રી સત્યકાજી વ્યાખ્યાન ધ્વનિ સુણે છે. ઉહડ શેઠની ગાય જઈને મંદિરની પાસે દૂધની ધાર વહાવે છે.

(અભયકુમારે ભેટ મોકલેલી આદિનાથ પ્રભુની પ્રતિમાથી પ્રતિબોધ પામી સ્વ-જન્મભૂમિ અનાર્યદેશ (આર્દ્રદેશ)નો ત્યાગ કરી આર્યભૂમિ ભારત પર આવી ભ. મહાવીરસ્વામી પાસે દીક્ષિત થઈ આદ્રકુમારે આત્મ-કલ્યાણ કર્યું. આ કથા 'હિતાહિત બોધ'નું ઉદાહરણ છે, જુઓ ગાથા-૪.)

૨૫(૧૮) ગુરૂમહારાજને વંદન કરતા રાજા.

૨૫(૧૯) આદ્રકુમારને પેટી આપતા અભયકુમારના સેવકો.

૨૫(૨૦) ગોચરી માટે વિનંતી કરતો શ્રાવક અને દાન આપતી શ્રાવિકા

૨૫(૨૧) શ્રાવક શ્રાવિકાને ઉપદેશ આપતા ગુરુ ભગવંત

૨૫(૨૨)શ્રી શત્રુંજય મહાતીર્થ પટ

આ મહાતીર્થ પર દેવચંદ્રજીએ શિવા-સોમજી કૃત ચૌમુખની અનેક બિંબ પ્રતિષ્ઠા કરી તથા પાંચ પાંડવના બિંબની પ્રતિષ્ઠા કરી સમવસરણ ચૈત્ય અને શ્રી કુંથુનાથ ચૈત્યની પ્રતિષ્ઠા કરી. (જ્યારે જ્યારે યાત્રાએ આવતા ત્યારે ત્યારે પૂજ્ય કલાપૂર્ણસૂરિજી એ જ સ્થાને બેસી ખાસ ધ્યાન કરતા)

૨૫(૨૩)ચંદરાજા અને ગુણાવલી રાણી (આ કથા શ્રી શત્રુંજય તીર્થના પ્રભાવનું ઉદાહરણ છે.)

અપર માતા વીરમતીના મંત્રપ્રયુક્ત દોરાથી કૂકડો બનેલો ચંદરાજા શ્રી સિદ્ધાયલ પર આવીને આપઘાત કરવા સૂરજ કુંડમાં ઝંપલાવે છે, પણ દોરો તૂટી જતાં તે ફરી ચન્દ્રરાજાના સ્વરૂપમાં આવી જાય છે. તે વિષેના આ પ્રાચીન ચિત્રો છે.

૨૫(૨૪)રાણીના ખોળામાં ચંદરાજાનું શયન

૨૫(૨૫)વીરમતીની સેવા કરતી ગુણાવલી રાણી

૨૫(૨૬)દીવાની પાસે ઊભેલા રાજા-રાણી. સાસુ વહુને મંત્ર આપે છે અને રાજા છૂપી રીતે સાંભળે છે.

૨૫(૨૭)આંબાની ડાળ પર બેઠેલી વીરમતી તથા વહુ અને બખોલમાં ઉભેલા રાજા.

૨૫(૨૮)શ્રી મહાવીરસ્વામી અને ગૌતમસ્વામી

૨૫(૨૯)શ્રી શત્રુંજય તીર્થ ઉપર શ્રી ઋષભદેવ પરમાત્મા

૨૫(૩૦)હાથ મિલાવતા ચંદરાજા

૨૫(૩૧)શ્રી સમ્મેતશિખરજી મહાતીર્થ.

ગ્રંથ-સ્થિત અઘરા અને પારિભાષિક શબ્દોના અર્થ

(નોંધ : કેટલાક શબ્દોમાં કોંસમાં સંખ્યા આપેલ છે તેમાં પ્રથમ અંક સ્તવનનો અને બીજો અંક ગાથાનો છે.)

અકલ = સમજ ન શકાય તે.

અક્ષત / અક્ષય / અક્ષર = વિનાશ ન પામે તે.

અખંડ = ટુકડા ન થાય તે.

અગુરુલઘુ = ભારે પણ નહીં અને હલકું પણ નહીં તેવો પદાર્થ (આત્મા) અથવા ગુણ (આત્માનો સ્વભાવ).

અગૃહિત મિથ્યાત્વ = અનાદિથી ચાલ્યું આવતું અજ્ઞાન (વિપરીત જ્ઞાન).

અગોચર = ઈન્દ્રિયોથી ન જણાય તે.

અજ = મૂર્ખ અથવા અજ્ઞાની.

અજ્ઞાન = વિપરીત જ્ઞાન અર્થાત્ સમ્યગ્જ્ઞાનનો અભાવ.

અજ્ઞેય = જાણી ન શકાય તે.

અઘાતી કર્મ = આત્માના ગુણોનો સીધો ઘાત ન કરે તેવા કર્મો. તે ચાર છે : (૧) વેદનીયકર્મ (૨) આયુકર્મ (૩) નામકર્મ (૪) ગોત્રકર્મ.

અચલ = સ્થિર

અચેતન = ચેતના (પ્રાણ અથવા જ્ઞાન) રહિત.

અજ = જન્મરહિત (૧/૪) (૩/૧)

અજીવ = જીવથી વિપરીત લક્ષણવાળું.

અઢાર કોડાકોડી સાગરોપમ સુધી નિર્વાણ માર્ગનું વિઘ્ન = અતીત ચોવીસીના અનુક્રમે બે-ત્રણ-ચાર કોડાકોડી સાગરોપમવાળા ચોધા-પાંચમાં-છઠ્ઠા આરામાં તથા વર્તમાન ચોવીસીના અનુક્રમે ચાર-ત્રણ-બે કોડાકોડી સાગરોપમવાળા પહેલા-બીજા-ત્રીજા આરામાં તીર્થંકરોનો અભાવ હોય છે. આમ એકી સાથે કુલ અઢાર કોડાકોડી સાગરોપમ સુધી નિર્વાણ માર્ગનું વિઘ્ન હોય છે. (૧/૧)

અણગાર = ઘર વગરના સાધુ-સાધ્વી.

અણુ (પરમાણુ) = પદાર્થનો અત્યંત સૂક્ષ્મ અને અવિભાજ્ય અંશ કે જે ફક્ત કેવલીગમ્ય છે.

અતિચાર = પચ્ચક્રમાણ, વ્રત કે નિયમમાં દોષ લાગવો.

અતિશય = તીર્થંકરોને તેમના વિશેષ પ્રકારના કર્મક્ષયથી ઉત્પન્ન વિશિષ્ટ પુણ્યથી પ્રાપ્ત ચૌત્રીસ પ્રકારની ચમત્કારિક ઋદ્ધિ (સિદ્ધિ).

અધ્રુવ = અસ્થિર અથવા ચંચળ કે વિનાશી.

અધ્યવસાય = આત્મા અને કર્મના નિમિત્તથી થતો મનનો વ્યાપાર (પરિણામ).

અનંગી = કામી (૯/૬)

અનંત = અંત વગરનું અર્થાત્ એક એક સંખ્યા ઘટાડતા ક્યારેય પણ રાશિ સમાપ્ત થાય જ નહિ તે.

અનંતાનુબંધી કષાય = એવા કષાયો કે જે જીવને અનંતકાળ સંસારનો બંધ કરાવે અને અનંત ભવોમાં પરિભ્રમણ કરાવે.

અનુકંપા = કરૂણા કે દયા.

અનુગ્રહ = ઉપકાર કે કૃપા.

અનુયાયી = અનુસરનારી (૨/૮)

અનુભાગ = કર્મોનો રસ કે જેનાથી તેના ફળની તીવ્રતા કે મંદતા નક્કી થાય છે.

અનુત્તરવાસી = અંતિમ કોટિના કલ્પાતીત સ્વર્ગનો એક ભેદ.

અનુમોદના = પ્રશંસા અથવા આદર-સત્કાર.

અનુષ્ઠાન = ધાર્મિક ક્રિયા.

અનેકાંતવાદ/સ્યાદ્વાદ = એક જ વસ્તુમાં રહેલા પરસ્પર વિરુદ્ધ ગુણ કે સ્વભાવોનું અપેક્ષાપૂર્વક સમન્વય કરતું એકાન્તપણા વગરનું કથન.

અન્વયી = અનુસરનારા (૧૨/૭)

અપ્રયાસી = પ્રયત્ન વગરનું, સહજ (૩/૧)

અમૂર્ત = વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શરહિત.

અપૂકાય = પાણીના જીવો(નું શરીર).

અપવાદ = કોઈપણ નિયમ, વિધિ કે પ્રવૃત્તિમાં અશક્ય પરિસ્થિતિ વિશેષ માટે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવથી છુટછાટ અથવા બદલાવ.

અપલાપ = કોઈની વાતને તુચ્છ ગણીને હલકી પાડવી અથવા ન માનવી.

અપરિણામી = જેનું રૂપાંતર ન થાય તે.

અપૂર્વકરણ = જીવોના પરિણામની ક્રમશઃ વિશુદ્ધિના સ્થાનકોમાંનું આઠમું ગુણસ્થાન, પૂર્વે ક્યારેય ન ભેદી હોય તેવી રાગ-દ્રેષની ગ્રંથિનું ભેદવું જેમાં થાય તે.

અપ્રતિપાતી = અવિનાશી.

અપ્રત્યાખ્યાનવરણી = દેશવિરતિ અર્થાત્ શ્રાવકપણાના ભાવ ન થવા દે એવો કષાય.

અપ્રમત્ત સંયત = પ્રમાદ વગરના સંયમવાળા મુનિ.

અપ્રવિચાર = કોઈપણ ગુણ કે પર્યાયમાં સ્થિર વિચારધારા.

અબ્રહ્મ = મૈથુન.

અબૂઝ = અણસમજ.

અભવ્ય = મોક્ષની પ્રાપ્તિ માટે અપાત્ર.

અભીષ્ટ = મનગમતું.

અમૂર્ત = અરૂપી અર્થાત્ ચક્ષુથી ન દેખાય તેવો સ્પર્શાદિરહિત પદાર્થ.

અયોગ = મન, વચન, કાયાની પ્રવૃત્તિથી રહિતપણું.

અયોગી કેવલી = મન, વચન, કાયાની પ્રવૃત્તિનો નિરોધ કરીને નિર્વાણ પ્રાપ્ત થાય તે અવસ્થાવાળું ચૌદમું ગુણસ્થાનક.

અરિહંત = ઘાતીકર્મરૂપ અંતરંગ શત્રુઓનો નાશ કરેલ તીર્થંકર ભગવાન.

અલાભ = આવશ્યક વસ્તુની અપ્રાપ્તિ.

અલેશી = લેશ્યા વગરના (સિદ્ધ પરમાત્મા).

અલોક / અલોકાકાશ = જેમાં જીવાદિ છ દ્રવ્યો નથી એવું જગતની બહારનું આકાશ.

અવગાહના = જગ્યા, સ્થાન, ઉંચાઈ.

અવધિજ્ઞાન = ચૌદ રાજલોકના રૂપી પદાર્થોનું દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવથી થતું એક પ્રકારનું અતીન્દ્રિય જ્ઞાન.

અવન્ને = અરૂપી (૭/પ્રશસ્તિ)

અવષ્ટંભગ્રાહક = આધાર / આશ્રયને લેનાર (૫/૪).

અવષ્ટંભહેતુ = આધાર / આશ્રયનાં કારણ/દાયક (૫/૪)

અવસર્પિણી કાળ = દસ કોડાકોડી પલ્યોપમનો એક સાગરોપમ અને દસ કોડાકોડી સાગરોપમનો એક ઉતરતો કાળ કે જેમાં ઉત્તરોત્તર સુખ, સમૃદ્ધિ અને ધર્મની હાનિ થાય છે.

અવિરત સમ્યગ્દ્રષ્ટિ = ચોથું ગુણસ્થાનક કે જેમાં વ્યવહારથી સુદેવ-ગુરુ-ધર્મની શ્રદ્ધા હોય, જીવાદિ તત્ત્વોનો ભોધ હોય અને નિશ્ચયથી અંતરમાં પરમાત્મ સ્વરૂપ પ્રાપ્તિની ઝંખના હોય પણ બાહ્ય વ્રતનિયમાદિનું પાલન ન હોય.

અવ્યાબાધ સુખ = જે સુખ આવ્યા પછી તેમાં ક્યારેય દુઃખની બાધા ન આવે.

અશુદ્ધ પરિણતિ વિભાવ કર્માનુયાયી = અશુદ્ધ પરિણતિરૂપ વિભાવ કર્મોને અનુસરનારો. (૧/૧)

અષ્ટકર્મ / કર્માષ્ટક = જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, વેદનીય, મોહનીય,

નામ, આયુષ્ય, ગોત્ર અને અંતરાય - એ આઠ કર્મોનો સમૂહ.
 અસંખ્ય / અસંખ્યાત = સંખ્યાથી ગણતરી ન થાય તે પરંતુ એક એક સંખ્યા ઘટાડતા ક્યારેય પણ રાશિ સમાપ્ત થઈ શકે તે.
 અસંજી = વિચારશક્તિ (મન) વગરના નિગોદથી યાવત્ ચંદ્રેન્દ્રિય તથા સમૂર્ચ્છિમ જીવો.
 આકરે = તીવ્ર (૨૪/૪)
 આગમ / આગમશાસ્ત્રો = તીર્થંકર ભગવંતોથી રચિત મૂળ શાસ્ત્રો કે જેની સંખ્યા ૪૫ છે.
 આગમિક ભવ્યતાદ્યોત = આગમથી ભવ્યતાનો પ્રકાશક (૨૩/૬)
 આભ્યંતર તપ = પ્રાયશ્ચિત્ત, વિનય, વૈયાવચ્ચ, સ્વાધ્યાય, ધ્યાન અને કાયોત્સર્ગ - એ છ પ્રકારના તપ કે જેઓમાં માનસિક શુદ્ધિની મુખ્યતા છે.
 આર્જવ = ઋજુતા અર્થાત્ સરળતા.
 આર્તધ્યાન = ઈષ્ટના સંયોગની, અનિષ્ટના વિયોગની અને ભોગપ્રાપ્તિની ઈચ્છારૂપ એક પ્રકારનું દુર્ધાન.
 આર્યદેશ / આર્યકુલ = જ્યાં દેવ-ગુરુ-ધર્મની પ્રાપ્તિના સાધનો ઉપલબ્ધ હોય અથવા જ્યાં હિંસાદિ પાપોની તીવ્રતા ન હોય એવો દેશ અને એવું કુળ.
 આવિર્ભાવ = પ્રગટ થવું.
 આશાતના = અવહેલના, અનાદર, તિરસ્કાર કે અણછાજતું વર્તન.
 આશ્રવ / આશ્રવ = મન, વચન, કાયાની શુભાશુભ પ્રવૃત્તિથી કાર્મણવર્ગજ્ઞાનું આકર્ષિત થઈ આત્મપ્રદેશમાં આવવું (ગ્રહણ થવું).
 ઈશ્વાકુ વંશ = પહેલા તીર્થંકર ઋષભદેવ સ્વામીનો વંશ.
 ઉણતા થકાની = ન્યૂનતાકાળની. (૧૮/૧૦)
 ઉત્સર્ગ = વ્રત, નિયમ કે પચ્ચક્ષ્માણ વગેરેમાં વિશેષ કારણથી પણ છૂટછાટ કે બદલાવ વગરની દ્રઢ આરાધના (સાધના).
 ઉત્સર્પિણી કાળ = દસ કોડકોડી સાગરોપમનો ચઢતો કાળ કે જેમાં સુખ, સમૃદ્ધિ અને ધર્મની ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ થાય છે.
 ઉદેક = ઉદયપ્રાપ્ત (૨/૮)
 ઉદેક મિશ્રપણા માટે = ઉદય વડે મિશ્રપણું હોવાથી (૮/૩)
 ઉપયોગ = આત્મા(ચેતના)ની પરિણતિવિશેષ જે બે પ્રકારની છે -
 (૧) દર્શનોપયોગ કે નિરાકારોપયોગ, જેમાં વસ્તુનો સામાન્ય પ્રતિભાસ પડે છે. (૨) જ્ઞાનોપયોગ કે સાકારોપયોગ, જેમાં પદાર્થોનો વિશિષ્ટ બોધ થાય છે.
 ઉપાદેય = આદરણીય કે ગ્રહણીય.
 એકેન્દ્રિય = પૃથ્વી, જલ, અગ્નિ, વાયુ અને વનસ્પતિ કે જેઓને એક સ્પર્શેન્દ્રિયની જ પ્રાપ્તિ થઈ છે.
 ઔદયિક ભાવ (પરિણામ) = કર્મના ઉદયને કારણે થતો આત્મનો પરિણામ(ભાવ).
 કર્તાદ્રવ્ય કર્તા = કર્તાદ્રવ્ય આત્મક કર્તા (૧૧/૧)
 કરણ = પરિણામ, સાધન, અધ્યવસાય.
 કરવે = કરવાપણું (૨૨/૬)
 કર્મવિપાક = કર્મોનો ઉદય.
 કપાય = જેનાથી સંસારની વૃદ્ધિ થાય તેવા આત્માના અશુભ ભાવો.
 તે ક્રોધ, માન, માયા, લોભ - એમ ચાર પ્રકારના છે.
 કર્ષણ = બીજ (૨૧/૬)
 કર્ષણી = ખેડૂત (૨૧/૫)
 કામરાગ = સ્ત્રી અને પુરુષની પરસ્પર ભોગની અભિલાષા, ઈન્દ્રિયોનું તેના વિષયો તરફનું આકર્ષણ.
 કારણે = કારણમાં (૨૩/૬)
 કાર્યની નિયત જે નિયામિકી = કાર્ય માટે નિશ્ચિતરૂપે જે આવશ્યક (૧૮/૫)

કાર્યાનંતર = કાર્ય થયા પછી. (૧૮/૫)
 કાર્યાન્વયી = કાર્યને અનુસરનારું (૫/૮)
 કાલચક્ર = એક ઉત્સર્પિણી અને એક અવસર્પિણી મળીને એક કાળચક્ર થાય છે.
 કુદેવ = જેમની પાસે રાગદ્વેષના સાધન હોય એવા સરાગી દેવો (ભગવાન).
 કુગુરુ = સમકિતરહિત અને વાસ્તવિક મહાવ્રત વગરના ગુરુ.
 કુધર્મ = જેમાં હિંસક પ્રવૃત્તિની પ્રધાનતા હોય અને અહિંસાની ગૌણતા હોય તે ધર્મ.
 કુશલાકાર = ઘટનિષ્પત્તિ પૂર્વની અનંતર અવસ્થા (૧૮/૬)
 કૂટસ્થ = અચળ, અપરિવર્તનીય (૪/૨)
 કુલિંગી = પાખંડી (૮/૬)
 કૃતકૃત્ય = જેના સર્વ ઈચ્છિત કાર્યો પૂર્ણ થઈ ગયા છે તે.
 કેવલજ્ઞાન = જીવનમુક્ત યોગીઓનું નિર્વિકલ્પ અતીન્દ્રિય પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન કે જેના વડે ત્રણે લોકના, ત્રણે કાળના સર્વ પદાર્થો અને તેના ભાવો પ્રત્યક્ષ જણાય અને જે આવ્યા પછી ક્યારેય જાય નહિ.
 કેવલદર્શન = કેવલજ્ઞાનની સાથે જ થતું સામાન્ય અવલોકનરૂપ.
 કેવલી = જેમને કેવલજ્ઞાન થયું છે પરંતુ અઘાતી કર્મો બાકી છે તેવા સાધુ કે તીર્થંકર.
 કોડાકોડી / કોટાકોટી = એક કોડને એક કોડ વડે ગુણવાથી આવતી એકડા ઉપર ૧૪ મીડાવાળી સંખ્યા.
 કોશ = બાલટી, કપાલ જેવી અવસ્થા (૧૮/૬)
 ક્ષપકશ્રેણી = જેમાં ચારિત્રમોહનીય કર્મનો ક્ષય થયેલ હોય તેવી જીવની ઉત્તરોત્તર વિશુદ્ધ આત્મિક અધ્યવસાયો (પરિણામો)ની શૃંખલા.
 ક્ષયોપશમ = ઉદયમાં આવેલ કર્મોનો ક્ષય અને ઉદયમાં ન આવેલા (સત્તામાં રહેલા) કર્મોનો ઉપશમ (તેમને દબાવી દેવા તે).
 ક્ષાયિકભાવ = કર્મોના સંપૂર્ણ ક્ષયથી ઉત્પન્ન થયેલ ભાવ.
 ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ = દર્શન સત્તકના સર્વથા ક્ષયથી પ્રાપ્ત સમકિત.
 ક્ષીણમોહ ગુણસ્થાનક = જેમાં કપાયનો સંપૂર્ણ ક્ષય થયો છે તેવું બારમું ગુણસ્થાનક.
 ગણધર = તીર્થંકરોના આદ્યશિષ્ય કે શિષ્યો.
 ગત્યંતર = અન્ય ગતિ (૧૬/૭)
 ગર્હા = પાપનો (દોષોનો) પશ્ચાત્તાપ.
 ગારવ = આસક્તિ, જે ત્રણ પ્રકારની છે - (૧) રસગારવ (૨) ઋદ્ધિગારવ (૩) શાતાગારવ.
 ગ્રામ = સમૂહ
 ગીતાર્થ = બહુશ્રુત અર્થાત્ ઘણા શાસ્ત્રોના રહસ્યને જાણનાર.
 ગુણસ્થાન(ક) = મન, વચન, કાયાની પ્રવૃત્તિ તથા મોહ(મિથ્યાજ્ઞાન)ને કારણે જીવના અંતરંગ પરિણામોમાં પ્રતિક્ષણ થતી હાનિ-વૃદ્ધિ (આત્માના સમ્યગ્દર્શનાદિ ગુણોની સતત તારતમ્યતાવાળી અવસ્થાવિશેષ).
 ગુપ્તિ = મન, વચન, કાયાની સાવધ (હિંસક) પ્રવૃત્તિથી નિવૃત્તિ.
 ગૅહ = ગૅહ / ઘર (૧/૫)
 ગ્રૈવેયક (નવ ગ્રૈવેયક) = કલ્પાતીત સ્વર્ગોનો એક ભેદ કે જે લોકની ગરદન સદશ ઉપરના ભાગમાં આવેલ છે, તેના નવ ભેદ છે.
 ગોપદ = ખાબોચીયું અથવા તળાવ (૮/૨)
 ઘાતીકર્મ = આત્મગુણોનું આવરણ કરવા દ્વારા ઘાત કરનારા કર્મો, જે બે પ્રકારના છે. (૧) સર્વઘાતી અર્થાત્ સંપૂર્ણ ઘાત કરનારા (૨) દેશઘાતી અર્થાત્ અલ્પ ઘાત કરનારા.
 ચઉગતિ / ચતુર્ગતિ = દેવ, મનુષ્ય, નરક અને તિર્યંચ - એમ ચાર પ્રકારની ગતિ.

ચક્ર = ગુણોનો સમૂહ (૧૨/૨)

ચક્રવર્તી = આર્યદેશમાં છ ખંડના અધિપતિવિશેષ કે જેની પાસે ચક્રસહિત ચૌદ રત્નો અને નવનિધિ હોય છે અને જેની સેવામાં દેવો પણ સદા હાજર હોય છે એવા માનવ રાજાઓમાં અંતિમ સીમારૂપ વૈભવવાળો રાજા. દરેક આરામાં એવા ૧૨ ચક્રવર્તી જ હોવાનો શાશ્વત નિયમ છે.

ચારિત્રમોહનીય = મોહનીય કર્મનો એક ભેદ કે જે જીવના વીતરાગ ગુણનો ઘાત કરે છે.

ચૌદ રાજલોક = મધ્યમાં રહેલા મેરૂ પર્વતની ઉપર નીચે બન્ને તરફ સાત સાત રાજ મળી કુલ ચૌદ રાજ(રજજૂ) પ્રમાણ લોક(વિશ્વ) છે.

છતા = પૂર્વસ્થિત (૧૨/૨)

છતા = સત્ (૧૫/૨)

છતિ / છતી = સત્તા (૧૫/૨)

છન્નસ્થ = જ્ઞાનાવરણ અને દર્શનાવરણ કર્મોવાળો જીવ.

જ્યોતિશ્ચક્રને આરે = જ્યોતિષ ચક્રના પરિભ્રમણથી (૪/૨)

જ્યોતિષ્ક = ચાર પ્રકારના દેવોમાંથી એક દેવલોક.

જિન = મોહાદિ ઘાતીકર્મરૂપી સર્વ અંતરંગ શત્રુઓને જીતનાર અર્થાત્ જેનો જેટલા અંશે વીતરાગભાવ પ્રગટ્યો છે તે એટલા અંશે જિન કહેવાય.

જ્ઞાનાવરણ = જીવના જ્ઞાનગુણનું આવરણ કરનાર કર્મવિશેષ.

જાયક = જાણકાર.

જેય = જાણવા યોગ્ય.

જેયને પલટવે = જ્ઞેયના બદલાવાથી (૫/૨)

ઝીપીને = જીતીને (૨૪/૫)

ટબો = પ્રાચીન ગુજરાતી ભાષાંતર.

ટંકોટીર્ણન્યાયે પ્રાગ્ભાવધર્મી = દબાયેલાને બહાર કાઢવાના ન્યાયથી અર્થાત્ આત્મા પોતાના અનંત ધર્મો કે જે દબાયેલા છે, તેને જ પ્રગટ કરે છે પણ નવા ઉત્પન્ન નથી કરતો. (૪/૨)

તત્ત = તત્ત્વ (૧૩/૫)

તત્ત્વ = પ્રયોજનભૂત વસ્તુનો સ્વભાવ.

તદુત્પત્તિસંબંધ = તેના નવા ઉત્પન્ન થવાનો સંબંધ (૧૫/૭)

તપ = તપશ્ચર્યા જે સંસારના દુઃખરૂપી પાપોને શમાવે છે તેના બે ભેદ છે - (૧) બાહ્યતપ જે પુણ્યબંધનું કારણ છે (૨) અભ્યંતરતપ જે નિર્જરાનું કારણ છે.

તાત્ત્વિક = તત્ત્વજ્ઞાની (૯/૭)

તાદાત્મ્ય સંબંધ = સહજ સ્વાભાવિક સંબંધ (૧૫/૭)

તિર્યંચ = નિગોદથી પંચેન્દ્રિયતિર્યંચ સુધીના (દેવ-નારક-મનુષ્ય સિવાયના) જીવો.

તિરોભાવીનું ભાસન એકત્વ = છૂપાયેલા(અદ્રશ્ય) સ્વરૂપનું જ્ઞાનરૂપી એકત્વ. (૯/૪)

તીર્થંકર = ધર્મરૂપી તીર્થની સ્થાપના કરનાર ભગવંત.

તેણે = તેથી (૨૫/૬)

તેહને ચલનપણે = તેઓના (મન-વચન-કાયાના) ચાલવા પ્રમાણે (૫/૪)

ત્રસ = પોતાની રક્ષા તથા સુખ-દુઃખના પ્રયોજનથી હરીફરી શકનારા (પૃથ્વી આદિ પાંચ સ્થાવર સિવાયના) જીવો.

દલ = પ્રદેશ (૧૫/૭)

દલવે કરીને = દળીને, નષ્ટ કરીને (૫/૪)

દર્શનોપયોગ = જીવ જ્યારે કોઈ પદાર્થને જુએ ત્યારે કોઈ વિકલ્પ ન ઉઠે અને બીજા પદાર્થને જુએ ત્યાં સુધી જે સત્તામાત્રને ગ્રહણ કરે તે (વસ્તુમાત્રનો સામાન્ય પ્રતિભાસ).

દર્શનાવરણ = જીવના ઉપરોક્ત દર્શનગુણનું આવરણ કરનાર કર્મવિશેષ.

દાનાંતરાય = એક પ્રકારનું અંતરાય કર્મ, જેના ઉદયથી જીવને દાન કરવાની ભાવના ન થાય.

દેશવિરતિ = અપ્રત્યાખ્યાનાવરણી કષાયચતુષ્કના ઉપશમથી જીવને પ્રાપ્ત શ્રાવકવ્રતરૂપ પાંચમું ગુણસ્થાનક.

દ્રવ્યકર્મ = કર્મરૂપે પરિણમેલ કાર્મણવર્ગજ્ઞાના પુદ્ગલો.

દ્રષ્ટિરાગ = એક જ વ્યક્તિ કે વસ્તુ પર અત્યંત ગાઢ રાગ કે જેનાથી અન્ય પ્રત્યે દ્વેષ થાય.

ધર્મધ્યાન = કોઈ વિશુદ્ધ વિષયમાં મનને એકાગ્ર કરવું તે.

ધર્મતત્ત્વની ભૂલે = ધર્મતત્ત્વને ભૂલી જઈને (પીઠિકા).

ધૂમિ = મૂર્ચ્છા (૯/૪)

નામકર્મ = 'નામ' આ સંજ્ઞાવાળું એક કર્મવિશેષ કે જે જીવના શુદ્ધ સ્વભાવનું આવરણ કરી તેને મુનષ્ય, દેવ, તિર્યંચ કે નારકપણે ઓળખાવે અથવા જેનાથી શરીરમાં અનેક પ્રકારની સંરચના થાય.

નામા = નામનું (૧૯/૧-૨)

નિગોદ = સમસ્ત વિશ્વમાં વ્યાપકપણે રહેલી એવી સૂક્ષ્મ જીવરાશિ કે સોયના આગળના અણીવાળા ભાગપર પર અનંત જીવો રહી શકે તથા જેઓ એક શ્વાસોશ્વાસમાં ૧૭ા વખત જન્મ-મરણ કરે છે.

નિગ્રન્થ = રાગ-દ્વેષની ગ્રંથિરહિત એવા સાધુજનો.

નિર્જરા = પૂર્વે બાંધેલા કર્મપ્રદેશોનું ઈષ્ટાનિષ્ટ ફળ આપીને આત્મ પ્રદેશમાંથી ખરી (નષ્ટ થઈ) જવું.

નિર્ધાર = નિશ્ચિત (૭/૪)

નિર્ધારચિરતા (નિર્ધાર = શ્રદ્ધા અને સ્થિરતા = ચારિત્ર)

નિરાશંસભાવ / નિષ્કામભાવ = કોઈપણ ધર્મકાર્ય કરતાં સાંસારિક સુખોની વાંચ્છા ન રાખતા ફક્ત કર્મક્ષયની જ ભાવના રાખવી તે.

નિવૃત્તિને = નિવર્તીને / અટકીને (૩/૩)

નોકર્મ = મન, વચન, કાયા અને ઈન્દ્રિય.

નોકષાય = જે સાક્ષાત્ કષાયરૂપ નથી પરંતુ તેનું કારણ બને તે હાસ્યષટ્ક આદિ.

પચ્યક્રમાણ = નિયમ અથવા વ્રત (અને તેના માટે બોલાતું સૂત્ર).

પરભાવ(દશા) = પુદ્ગલ સંબંધી સુખ-દુઃખમાં આત્માની કષાયયુક્ત વિભાવદશા.

પરમાનન્દ = આત્માનો શુદ્ધ ઉપયોગ (અવસ્થા).

પરાનુયાયી હેતુપણે પરિણમ્યો = પોતાનાથી ભિન્ન એવા પરને અનુસરવાના કારણરૂપે પરિણમેલ. (૪/૨)

પરિગ્રહ = નિશ્ચયનયથી લોભ કષાયના ઉદયથી પદાર્થો પર રહેલ આત્માનો મૂર્ચ્છાભાવ અને વ્યવહારનયથી મૂર્ચ્છાસહિત પરપદાર્થોનો સંગ્રહ કરવો તે.

પરિણમન = દ્રવ્યમાત્રમાં સમયે સમયે થતું રૂપાંતર.

પરિણામ / પરિણતી = ફળશ્રુતિ અથવા વસ્તુનો સ્વભાવ.

પરિષદ = કર્મોની નિર્જરા માટે કષ્ટોને સહન કરવા તે.

પરિણતિ પ્રાગ્ભાવ અનુભવૈકત્વ = પરિણતિના પ્રકટીકરણનું અનુભવરૂપી એકત્વ. (૯/૪)

પરિપાટી = ક્રમભાવી (૧૦/૩)

પર્યાપ્તિ = નવા જન્મમાં દેહ ધારણ કરવા માટેની સામગ્રી.

પર્યાયભેદે = પર્યાયના ભેદ(છેદ)થી (૨૩/૫)

પલ્યોપમ = ઉદાહરણ તરીકે : નવજાત શિશુના ઊગેલા વાળના અસંખ્ય ટુકડા કરી એક યોજન પરિધિવાળા અને એટલા જ ઊંડા કૂવામાં ઠાંસી ઠાંસીને ભર્યા પછી દર સો વર્ષે એક વાળ કાઢતાં જેટલા સમયમાં કૂવો ખાલી થાય તેટલો કાળ. (ટૂંકમાં અસંખ્યાત વર્ષો જાય એટલો કાળ.)

પંચ પરમેષ્ઠી = જેઓને પરમ(શ્રેષ્ઠ)પદ પર સ્થાપિત કરેલ છે એવા આત્માની વિકસિત અવસ્થાવાળા પાંચ ગુણી તત્ત્વો.

પંચાચાર = જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ અને વીર્ય - એ પાંચ આચારો.
 પંચેન્દ્રિય = ચામડી, જીભ, કાન, આંખ અને નાક - એમ પાંચ
 ઈન્દ્રિયોવાળા (દેવ, મનુષ્ય, પશુ-પક્ષી અને નારક).
 પાજ = પૂલ (૬/૭)
 પારિણામિક ભાવ = પ્રત્યેક પદાર્થનો ત્રૈકાલિક નિરૂપાધિક (અન્ય
 પદાર્થોના સંયોગરહિત) સ્વભાવ કે જે જેવો છે તેવો જ રહે છે.
 પુટ = પડદો, આવરણ (૧૫/૭)
 પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય = જે પુણ્ય ઉદયમાં આવ્યે છતે સાંસારિક સુખ-
 સમૃદ્ધિ મળવા છતા તેમાં આસક્તિ ન થતાં આત્મકલ્યાણ કરવાની
 વૃત્તિ થાય તે.
 પુદ્ગલ = વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શવાળું અને સડન-ગલન-ધ્વંસ થવાના
 સ્વભાવવાળું રૂપી દ્રવ્ય.
 પુદ્ગલ - ફલ - આશા = પુદ્ગલથી પ્રાપ્ત ફળની આશા (૭/૧)
 પુદ્ગલ પરાવર્તન = અનંત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી જેટલો કાળ અર્થાત્
 એક જીવ (૧) દ્રવ્યથી તમામ વર્ગજાતોના પુદ્ગલોને ઔદારિક
 શરીરાદિરૂપે ગ્રહણ કરીને મુકે અથવા (૨) ક્ષેત્રથી સમસ્ત લોકાકાશના
 સર્વ પ્રદેશ પર ક્રમશઃ મૃત્યુ પામવા દ્વારા તેઓને સ્પર્શીને પૂરા કરે
 અથવા (૩) કાળથી કાળચક્રના સર્વ સમયોમાં ક્રમશઃ મૃત્યુ પામવા
 દ્વારા તેઓને સ્પર્શીને પૂરા કરે અથવા (૪) ભાવથી રસબંધના સર્વ
 અધ્યવસાય સ્થાનોમાં ક્રમશઃ મૃત્યુ પામવા દ્વારા તેઓને સ્પર્શીને
 પૂરા કરે તેટલો કાળ.
 પુંઠલ = પાછળ (૨૩/૧)
 પૌદ્ગલિક માનોપેત = ભૌતિક મર્યાદાયુક્ત (પરાધીન) (૧૦/૭)
 પ્રકૃતિક = થયેલો - ઉપજેલો - નીપજેલો (૮/૪)
 પ્રણિધાન = જીવનો સંકલ્પ કે દ્રઢ નિશ્ચય.
 પ્રતિક્રમણ = પાપથી (દોષોથી) પાછા વળવું.
 પ્રદેશ = વસ્તુમાં રહેલ અવિભાજ્ય અંશ.
 પ્રભાસ જ્ઞાનાવલોકન = કેવળજ્ઞાનના અવલોકન વડે (૨/૬)
 પ્રભુતા = સામર્થ્ય, શક્તિ, ઐશ્વર્ય, વૈભવ (પવિત્રતા).
 પ્રમાદ = કષાયસહિત અવસ્થા અથવા ધર્મમાં અનાદર.
 પ્રવૃત્તિ = પ્રવર્તી (૨/૮)
 પ્રવૃત્ત્યા = પ્રવૃત્ત થઈને (૧૮/૧)
 પ્રાગુભાવ = પ્રાદુર્ભાવ / પ્રગટપણું. (૨/૮)
 પ્રાયશ્ચિત્ત = પ્રતિસમય લાગતા અંતરંગ કે બાહ્ય દોષોની નિવૃત્તિ
 કરીને આત્મ સંશોધન (શુદ્ધિ) માટે કરાતો પશ્ચાત્તાપ અથવા
 ઉપવાસાદિ દંડ.
 બગ = બગલા (૨૧/૩)
 બાદર = સ્થૂલ (ચક્ષુગોચર) અર્થાત્ એક જીવનું એક શરીર અથવા
 અનેક જીવોનાં ભેગા થયેલા અનેક શરીરો કે જે આંખોથી જોઈ
 શકાય.
 બારપર્ષદા = ભગવાનના સમવસરણમાં પ્રભુની દેશના (ઉપદેશ)
 સાંભળવા આવતા ૧૨ પ્રકારના જીવોનો સમૂહ.
 બાહ્યતપ = ઉપવાસ આદિ દેખાય તેવા છ પ્રકારના તપ.
 ભવ્ય = સંસારથી મુક્ત થવા (મોક્ષ)યોગ્ય જીવ.
 ભવ્યત્વ = સમ્યગ્દર્શનાદિ પ્રગટ થવાની (મોક્ષ પામવાની) પાત્રતા.
 ભાવકર્મ = કર્મ સંચિત થાય તેવા આત્માના અધ્યવસાયો.
 ભાસન = જ્ઞાન (૨૩/૬)
 ભેદજ્ઞાન = આત્મા અને દેહમાં થયેલી એકપણાની ખોટી માન્યતા
 છોડીને બન્ને જુદા જુદા છે એવું સત્ય જ્ઞાન.
 ભેદ સંઘાતકર્મ = ભિન્ન રહીને સાથે રહેવાપણાનો ધર્મ (૮/૨)
 મતિજ્ઞાન = મતિજ્ઞાનાવરણ કર્મના ક્ષયોપશમથી મન અને ઈન્દ્રિયો
 દ્વારા થતું જ્ઞાન.

મનઃપર્યવજ્ઞાની = અઢી દ્વીપમાં રહેલા સંજી જીવોના મનના વિચારો
 જાણવાની શક્તિ (જ્ઞાનવિશેષ)થી યુક્ત સંચિત મુનિ.
 મમકાર / મમત્વ = પોતાના નહીં એવા સ્વ-પર શરીરાદિ પદાર્થોમાં
 કર્મજાત મારાપણાની આત્મીય બુદ્ધિ. (૩/૩)
 મમકાર - કુલાચારે = મારાપણાની બુદ્ધિથી અર્થાત્ 'આપણા ભગવાન
 હોવાથી આપણે પૂજવા જોઈએ' એવા અભિમાનથી અને કેવળ
 કુળાચારથી. (૧/૪)
 મહાવ્રત = સાધુ-સાધ્વીને આજીવન પાળવા યોગ્ય અહિંસાદિ પાંચ
 વ્રતો (નિયમો)ને મહાવ્રત કહેવાય છે.
 માટે = ને કારણે (૨૨/૩)
 માર્દવ = મૃદુતા, નમ્રતા.
 માહણ = બ્રાહ્મણ અર્થાત્ મુનિ (૮/૧૧)
 મિત = અલ્પ (૧૦/૧)
 મિથ્યાજ્ઞાન / મિથ્યાત્વ = કર્મના ઉદયથી જીવની વિપરીત દ્રષ્ટિ
 (જ્ઞાન) કે જે અતત્ત્વમાં તત્ત્વબુદ્ધિ કરાવે.
 મિથ્યાત્વ અસંયમ કષાય યોગદેતુ પરિણતિ ગૃહિત કર્મ વિપાકફલ્યાથમાન
 વિસંસ્થૂલાત્મશક્તિમંત = મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય અને યોગના
 હેતુભૂત પરિણામો દ્વારા ગ્રહણ કરેલ કર્મવિપાકોથી પીડિત હોવાને
 કારણે ઢીલી પડેલી આત્મશક્તિવાળા. (૧૧/૮)
 મુમુક્ષુ = મોક્ષનો અર્થી.
 મૂર્ત = રૂપી પદાર્થ કે જે ઈન્દ્રિયથી ગ્રાહ્ય હોય.
 મોહનીયકર્મ = મોહિત કરે (મુંઝાવે) તેવું કર્મ કે જે જીવની શ્રદ્ધા અને
 ચારિત્ર ગુણનો ઘાત કરે છે. આઠ કર્મોમાં પ્રધાનકર્મ.
 યથાખ્યાત ચારિત્ર = કષાયોનો સંપૂર્ણ નાશ થવાથી પ્રગટેલી વીતરાગદશા
 (બારમું ગુણસ્થાનક).
 યોગ-થંભે = મન-વચન-કાર્યારૂપી યોગના થાંભલા (આલંબન) વડે
 (૬/૭)
 યોગવાધી = યોગ્યતા (૧૮/૨)
 યોનિ (જીવયોનિ) = જીવોને જન્માંતરે ઉત્પન્ન થવાનું સ્થળ.
 રૌદ્રધ્યાન = હિંસાદિ પાપ કરીને ઉપરથી અત્યંત રાજી થવારૂપ
 મનોભાવ.
 લબ્ધિ = જ્ઞાન વગેરે વિશિષ્ટ શક્તિ અથવા વિશિષ્ટ તપથી પ્રાપ્ત
 થયેલ ઋદ્ધિ (શક્તિ).
 લાભાંતરાય કર્મ = જેનાથી લાભ થવાનો હોય તેમાં અંતરાય કરનાર
 કર્મ, જેના ઉદયથી ઈચ્છિત વસ્તુની પ્રાપ્તિ થાય નહિં અથવા થાય
 તો ખોવાઈ કે નષ્ટ થઈ જાય.
 લિંગીપણે મમતાલિંગી = કેવળ વેશધારી કુસાધુપણામાં મમતા કરનાર
 (૮/૬)
 લિંગે = ચિહ્નથી (૧૬/૭)
 લેશ્યા = પ્રશસ્ત કે અપ્રશસ્ત કષાયથી યુક્ત આત્માનો પરિણામ.
 લોકાકાશ / લોક = જેમાં જીવાદિ છ દ્રવ્યો રહ્યા છે તે આકાશ.
 વર્ગ = દ્રવ્ય, ગુણ અને પર્યાયની સંખ્યાનો સરવાળો કરતા જે અનંત
 રાશિની સંખ્યા આવે છે, તેને તેટલી જ સંખ્યા વડે ગુણાકાર કરવાથી
 તેનો વર્ગ થયો કહેવાય. (૧૦/૩)
 વજ્રઋષભનારાય સંઘયણ = શરીરમાં વજ્ર જેવી સંઘયણ (હાડકા)ની
 મજબુતાઈ આપનાર શરીરનામકર્મની એક પ્રકૃતિ.
 વાયુ(વાઉ)કાય = પવનના જીવો અથવા પવન.
 વાહ્યો = પ્રેર્યો (૨/૮)
 વિકથા = ધર્મકથાથી કે આત્મહિતથી રહિત કથા.
 વિકલેન્દ્રિય = બેઈન્દ્રિય, તેઈન્દ્રિય અને ચૌઈન્દ્રિય માટે વપરાતો
 શબ્દ (એકેન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય સિવાયના જીવો).
 વિપર્યાસ = વિપરીત વર્તન બુદ્ધિ અધ્યવસાય.

વિપાક = પાકવું અર્થાત્ કર્મનો ઉદય કે ઉદીરણા.
વિભાવદશા = કર્મના ઉદયથી જીવમાં થતા રાગ-દ્વેષાદિ વિકારી ભાવો.
વિભુત્વ = સર્વ ભાવોમાં વ્યાપક એવી ભાવરૂપ શક્તિ.
વિરાધના = પાપ-દોષ અથવા જિનાજ્ઞા વિરુદ્ધ હિંસાદિ વર્તન.
વિશેષોપયોગ = વસ્તુમાં રહેલ વિશેષધર્મને જાણવાવાળો ઉપયોગ કે જે જ્ઞાનોપયોગ અથવા સાકારોપયોગ કહેવાય છે.
વિષભક્ષણ તથા તપત્ત્વોદપદધૃતિ = મજબુરીથી વિષભક્ષણ કરવાના તથા તપેલા લોખંડ ઉપર ચાલવાના અવસરે જીવ હર્ષિત ન હોય પણ ઉદાસીન (દુઃખી) હોય. (૧૭/૮)
વીર્યતરાય = એવું કર્મ જેના ઉદયથી આત્માની પુરુષાર્થ કરવાની કે ભોગવવાની શક્તિ અવરાઈ જાય.
વેદ-સંવેદ પદ = કોઈ પણ અધ્યવસાય સ્થાન જે પ્રમાણે વેદવા યોગ્ય હોય તે પ્રમાણે જ તેનું વેદન કરવું. (૮/૧૧)
વૈમાનિક દેવ = ઉચ્ચ કોટિના દેવો અર્થાત્ બાર દેવલોક, નવ ગ્રૈવેયક અને પાંચ અનુત્તર વિમાનના દેવો.
વૈયાવચ્ચ = ગુણીજન કે વીરજનની તન, મન, ધન અને ભાવથી કરાતી સેવા, સારવાર, ભક્તિ.
વૃત્તિ = ભાવ, પરિણામ, વર્તન.
વ્યંતર દેવ = હલકી કોટિના દેવો કે જેઓ મનુષ્ય લોકથી નીચે શૂન્ય સ્થાનમાં વસે તે ભૂત, પ્રેત, પિશાચ વગેરે.
વ્યાપક = સંપૂર્ણ રીતે વ્યાપી (વિસ્તરી)ને રહેનાર, જેમ કે જીવ શરીરમાં વ્યાપક છે.
વ્યાપ્ય = વ્યાપીને રહેવા યોગ્ય.
વ્યાસંગી = આસક્ત (૮/૬)
શક્તે = શક્તિથી (૨/૮)
શરીરસંગી = શરીરમાં મમતાવાળા (૮/૬)
શરીરાદિક ઔદયિક ભાવકર્મ જનિતને = ઉદયપ્રાપ્ત ભાવકર્મથી અર્થાત્ આત્માનાં વિપરીત ભાવોથી જનિત એવા શરીરને. (૨/૬)
શલ્ય = પીડાકારી વસ્તુ અર્થાત્ જીવને પીડા કરનાર પાપો કે દોષો, જેના ત્રણ પ્રકાર છે (૧) માયાશલ્ય (૨) નિયાણ(નિદાન)શલ્ય (૩) મિથ્યાત્વશલ્ય.
શાસન(જિનશાસન) = તીર્થંકર દ્વારા સ્થાપિત તીર્થ અથવા જિનાજ્ઞા.
શુક્લધ્યાન = રાગાદિભાવ સમાપ્ત થતાં પ્રગટનું નિર્વિકલ્પ દશાવાળું રૂપાતીત ધ્યાન કે જે મોક્ષનું સાક્ષાત્ કારણ છે. (ચિત્તની અતિ નિર્મળ અપૂર્વ નિષ્કંપ અંતર્મુખી અવસ્થા). તેના ચાર ભેદ છે – (૧) પૃથક્ત્વ વિતર્ક સવિચાર : જેમાં અનેક દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયોના વિષયોનું ચિંતન થાય છે અને ઉપશાંત કષાયવાળા મુનિ એના અધિકારી છે. (૨) એકત્વ વિતર્ક અવિચાર : જેમાં કોઈપણ એક જ દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયના વિચારમાં જ સ્થિર રહેવું પણ વિષયાંતર ન થવા દેવું. આ ધ્યાન કેવળજ્ઞાનની ઉત્પત્તિનું કારણ છે. (૩) સૂક્ષ્મક્રિયા અપ્રતિપાતી : જેમાં વિતર્ક કે વિચારરહિત આત્માની સૂક્ષ્મ ક્રિયા હોય છે. સૂક્ષ્મ કાયયોગમાં રહેલ કેવળી આના ધારક છે. (૪) સમુચ્છિન્ન ક્રિયા અતિવૃત્તિ : જેમાં યોગ અને સર્વ ક્રિયાનો છેદ (નાશ) થાય છે તે અપ્રતિપાતિ હોય છે.
શુક્લ લેશ્યા = કોઈને પીડા આપ્યા વિના કાર્ય કરવાના આત્માના અત્યંત ઉજ્જવળ પરિણામ.
શુદ્ધાત્મ દર્શન / શુદ્ધાત્મ સ્વરૂપ / શુદ્ધાત્મ જ્ઞાન = નિર્વિકલ્પ સમાધિના પર્યાયવાચી નામ છે.
શુદ્ધોપયોગ = શુભભાવથી પણ રહિત એવો આત્માનો નિર્વિકલ્પ ઉપયોગ કે જે નિર્જરાનું કારણ અને મોક્ષનો હેતુ છે.
શુભભાવ = પ્રશસ્ત (મંદ) કષાયવાળો માનસિક પરિણામ અથવા ધાર્મિક અનુષ્ઠાનના ભાવ.

શુભયોગ = મન, વચન, કાયાનું શુભ પ્રવર્તન અથવા સાવધ (હિંસક) વ્યાપાર (ક્રિયા)થી મુક્ત રહી શુભપણે વર્તવું.
શુભ ઉપયોગ = અનિત્યાદિ ભાવના, તત્ત્વચિંતન અને સ્વાધ્યાયાદિમાં પ્રવર્તમાન માનસિક (આત્મિક) શુભ પરિણામ.
શૈલેશીકરણ = નિર્વાણ (મોક્ષ) પામતા પહેલા સયોગી કેવળી (મન, વચન, કાયાનો) યોગનિરોધ કરી મેરૂ પર્વત સમાન નિષ્કંપ અવસ્થા પ્રાપ્ત કરીને અયોગી ગુણસ્થાનકને પ્રાપ્ત કરે તે સમયની અવસ્થા.
શ્રમણ = સાધુ-સાધ્વી અથવા મુનિ ભગવંત.
શ્રાવક = ગૃહસ્થ જીવનનાં મૂળવ્રત કે ઉત્તરવ્રતને પાળતો અને પાંચમા ગુણસ્થાને વર્તતો દેશવિરતિધર જીવ.
શ્રુતકેવલી = ચૌદપૂર્વના જાણકાર કે જેઓ અતિશય જ્ઞાનના બળે કેવળી જેવું સ્વરૂપ બતાવવા સક્ષમ હોય છે.
શ્રુતજ્ઞાન = શ્રુતજ્ઞાનાવરણના ક્ષયોપશમથી પદાર્થોના વાંચન-શ્રવણ દ્વારા જીવને થતું શબ્દાત્મક પરોક્ષ જ્ઞાન અથવા તેમાં કારણભૂત શબ્દો (શાસ્ત્રો).
શ્રેણિ = અધ્યાત્મ ક્ષેત્રમાં આત્મિક ઉત્થાનની પંક્તિ (પગથિયા), જેના બે પ્રકાર છે – (૧) ઉપશમશ્રેણી (૨) ક્ષપકશ્રેણી.
શ્વેતાંબર = જૈન સંપ્રદાયના શ્વેતવસ્ત્રધારી સાધુ-સાધ્વી.
ષટ્કાય = કાયા(શરીર)વાળા જીવના છ ભેદ. તે આ પ્રમાણે – પૃથ્વી, જલ, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ અને ત્રસ (હાલતા-ચાલતા જીવો). પ્રથમના પાંચ સ્થાવર એટલે હાલી-ચાલી શક્તા નથી.
ષટ્ગુણ હાનિવૃદ્ધિરૂપ ચક્ર = સંખ્યાત, અસંખ્યાત અને અનંતગુણ તથા સંખ્યાત, અસંખ્યાત અને અનંતભાગ હાનિ – એમ છ ભેદ હાનિના થયા. એવી જ રીતે છ ભેદ વૃદ્ધિના પણ પડશે. (૫/૨)
સજ્જાય = સ્વાધ્યાય.
સત્તા / સત્ત્વ = વસ્તુની વિદ્યમાનતા અથવા વ્યક્તિ વિશેષનું આધિપત્ય.
સત્ત્વ = સત્તા, સત્, સામાન્ય, દ્રવ્ય, જીવ, અર્થ, વિધિ, પરાક્રમ, બળ, શક્તિ વગેરે અનેક અર્થોમાં વપરાય છે.
સત્તાગત કર્મ = બંધાયેલા પણ હજુ ઉદયમાં ન આવેલા એવા આત્મામાં વિદ્યમાન અભાધાકાળવાળા કર્મો.
સદ્ગતિ = ઉત્તમ ગતિ. સાંસારિક સુખની અપેક્ષાએ દેવ અને મનુષ્ય ગતિ.
સમ(સમભાવ) = સમાનભાવ અથવા મૈત્રીભાવ.
સમકિત / સમ્યક્ત્વ / સમ્યગ્દર્શન = સર્વજ્ઞ પરમાત્મા પ્રણિત તત્ત્વની યથાર્થ શ્રદ્ધા અથવા સુદેવ, સુગુરુ, સુધર્મની દ્રઢ પ્રીતિ-રુચિ.
સમય = કાળનો અત્યંત સૂક્ષ્મ અંશ અથવા શાસ્ત્ર (આગમ).
સમવસરણ / સમોસરણ = અરિહંત ભગવાનના ઉપદેશ માટે દેવનિર્મિત ત્રણ ગઢવાળુ સ્થાનવિશેષ કે જેમાં બાર વર્ષદાના દરેક જીવો સમાન ભાવથી બેસી પ્રભુની અમૃતવાણીનું પાન કરે છે. માટે તેને સમવસરણ કહેવાય છે.
સમવાય સંબંધ = અભિન્ન સંબંધ (૧૫/૭)
સમાધિ = વીતરાગભાવથી આત્માના શુભ કે શુદ્ધ ઉપયોગમાં રહેવું અથવા વિકટ પરિસ્થિતિમાં પણ સમતાભાવે રહેવું.
સમારવાને = શુદ્ધિ માટે (૧૨/૨-૧૮/૨)
સમિતિ = વ્યવહારનયથી દરેક પ્રકારના કાર્યમાં યતના (જયણા) રાખવી અને નિશ્ચયનયથી સમસ્ત રાગાદિના ત્યાગપૂર્વક આત્મામાં લીન થઈ રહેવું.
સમ્યગ્ચારિત્ર = વ્યવહારથી વીતરાગ જિનેશ્વરની આજ્ઞાનુસાર કરવામાં આવતું સંયમ(સાધુપણા)નું દ્રઢતાપૂર્વક પાલન અને નિશ્ચયથી આત્મ સ્વભાવમાં સ્થિરતા કે રમણતા.
સમ્યગ્જ્ઞાન = જેમાં મોહનીયનો ક્ષયોપશમ છે તેવું સમ્યક્ત્વ સહિતનું જ્ઞાન.

સમ્યગ્દ્રષ્ટિ = જેને સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થયું છે તેવો ચોથા ગુણકાણે વર્તતો આત્મા.

સયોગી = મન, વચન, કાયાના યોગવાળા. (૨/૬)

સયોગીકેવલી = તેરમાં ગુણસ્થાનમાં રહેલા મન, વચન, કાયાના યોગવાળા મહાત્માઓ, જેમના ચાર ઘાતિ કર્મો નાશ પામ્યા છે પરંતુ શરીર અને યોગ છે.

સર્વ સ્વભાવ સ્વરૂપાસ્થાનતા = સર્વ સ્વભાવોનું પોતાના મૂળભૂત સ્વરૂપમાં રહેવું. (૧૮/૨)

સંઘ(ચતુર્વિધ સંઘ) = સાધુ-સાધ્વી, શ્રાવક-શ્રાવિકાનો સમૂહ કે જેની સ્થાપના તીર્થંકર ભગવાન કરે છે.

સંઘયણ / સંઘનન = હાડકાની મજબૂતાઈનો શરીરનો બાંધો.

સંજ્ઞા = પ્રાણીમાત્રમાં રહેલી ઘેરી પ્રેરણા અથવા અવશ્યભાવી ઈચ્છા, જે મુખ્યરૂપે ચાર પ્રકારની છે - (૧) આહારસંજ્ઞા (૨) ભયસંજ્ઞા (૩) મૈથુનસંજ્ઞા (૪) પરિગ્રહસંજ્ઞા.

સંજી = જેમને હિતાહિતનો વિવેક કરી શકવારૂપ મન મળ્યું છે એવા જીવો.

સંતતિસંયોગી = પરંપરાયુક્ત (૧૩/૭)

સંયમ = નિશ્ચયનયથી પાંચ ઈન્દ્રિયો અને મનને વશમાં રાખવું અને વ્યવહારનયથી અહિંસાદિ મહાવ્રતોનું સમ્યગ્ પ્રકારે પાલન કરવું.

સંવર = નવા આવતા કર્મોને રોકવા.

સંવેગ = નિશ્ચયનયથી મોક્ષપ્રાપ્તિની અત્યંત રુચિવાળો તત્ત્વનિષ્ઠ પરિણામ અને વ્યવહારનયથી સંસારભાવથી નિત્ય ડરતા રહેવું.

સંસ્થાન = જેના ઉદયથી ઔદારિક આદિ પાંચ શરીરોની આકૃતિ બને તે નામકર્મ.

સાગરોપમ = કેટલું ય પાણી ઉલેચવા છતાં પણ ખાલી ન થાય તેવા સાગરની ઉપમાવાળુ કાળપ્રમાણ (અર્થાત્ અસંખ્યાત કાળ). ૧૦ કોડકોડી પલ્યોપમનો એક સાગરોપમ કાળ થાય.

સાત રાજલોક = મેરૂપર્વતની તળેટીથી ઉપર અથવા નીચે બન્ને તરફ સંપૂર્ણ લોક સાત રાજ પ્રમાણ છે. (અસંખ્યાત યોજનનો એક રાજ અર્થાત્ રજુ થાય.

સાત સય = સાતસૌ (૧૭/૩)

સાતાગારવ = સુખની અને શરીરના સ્વાસ્થ્યની અત્યંત આસક્તિ.

સાતાવેદનીય = વેદનીય કર્મની શુભ પ્રકૃતિનો ઉદય કે જેના વડે શારીરિક-માનસિક સ્વાસ્થ્ય સારું રહે.

સાધું = સાધના કરું. (૨/૪)

સાધિ = સાધશે (૧૬/૭)

સિદ્ધત્વ = સંપૂર્ણ કર્મોથી રહિત અને પોતાના જ્ઞાનાદિ આઠ ગુણોથી યુક્ત આત્માની વિશુદ્ધ અવસ્થા.

સિદ્ધશિલા = સાત રાજલોકના અગ્રભાગે પિસ્તાલીસ લાખ યોજન લાંબી-પહોળી, વચ્ચેથી આઠ યોજન જાડી અને ચારે બાજુથી ઉંડાઈમાં ઘટતી ઘટતી અંતે અત્યંત પાતળી સ્ફટિક રત્નમય શિલા જેનું બીજું નામ ઇપ્તપ્રાગભારા પૃથ્વી છે તે સિદ્ધ (કર્મમુક્ત) જીવોનું નિવાસ સ્થાન છે.

સીમ = સુધી (૧૫/૩)

સૂક્ષ્મ = ચર્મચક્ષુથી અગ્રાહ્ય વસ્તુ.

સ્કંધ / ખંધ = બે અથવા તેનાથી અધિક પરમાણુઓનો જથ્થો.

સ્થાવર = સુખ-દુઃખના પ્રયોજનમાં પોતાની ઈચ્છા મુજબ હલન-ચલન ન કરી શકે એવા પાંચ એકેન્દ્રિય જીવો (પૃથ્વી, જલ, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ).

સ્થાસ = ઘટ બનાવતાં પ્રારંભમાં થાળી આકારની અવસ્થા (૧૮/૬)

સ્પાદ્વાદ = જુઓ અનેકાંતવાદ.

સ્વ પરિણતિ સહકાર શક્તિ = પોતા સર્વ પરિણામોમાં સહકાર આપવાની શક્તિ. (૭/૪)

સ્વ સ્યાત્-સંપદા = પોતાની સ્પાદ્વાદ અર્થાત્ અનંત ધર્માત્મક સંપત્તિ. (પીઠિકા)

સ્વાધ્યાય = જેમાં આત્મ વિષયક ચિંતન-મનન થાય તે અથવા જેમાં સત્ શાસ્ત્રો કે આધ્યાત્મિક શાસ્ત્રોનું ભણવું-ભણાવવું થાય તે.

સ્રગૃયંદન અંગના સંયોગથી = માળા, ચંદન અને સ્ત્રીના સંયોગથી. (૨/૬)

હેતુર્યે = હેતુ(કારણ)થી (૨૪/૨)

ચિત્રોનો સાભાર સ્વીકાર

શ્રી કેલાસસાગરસૂરિ જૈન જ્ઞાનમંદિર - કોબા તરફથી ચિત્ર નં.

પ્ર(૨), પ્ર(૧૨)થી (૨૫), પ્ર(૨૬), પ્ર(૨૭), પ્ર(૨૮), ૧(૨), ૧(૪), ૧(૫), ૧(૬), ૧(૭), ૧(૮), ૧(૧૦), ૧(૧૧), ૧(૧૨), ૧(૧૩) થી ૧(૧૭), ૬(૩), ૭(૨), ૭(૩), ૭(૪), ૭(૫), ૭(૬), ૮(૨), ૮(૩), ૧૦(૩), ૧૧(૪), ૧૧(૫), ૧૧(૬), ૧૧(૭), ૧૧(૮), ૧૧(૯), ૧૨(૩), ૧૨(૪), ૧૨(૫), ૧૨(૬), ૧૩(૩), ૧૫(૩), ૧૬(૨) થી ૧૬(૬), ૧૬(૧૦), ૧૬(૨), ૧૬(૩), ૧૬(૪), ૨૦(૨), ૨૧(૪), ૨૨(૨), ૨૨(૩), ૨૨(૪), ૨૨(૫), ૨૨(૬), ૨૩(૩), ૨૩(૪), ૨૩(૫), ૨૩(૧૩), ૨૩(૧૪), ૨૩(૧૬), ૨૪(૨)થી ૨૪(૧૬), ૨૫(૨), ૨૫(૪), ૨૫(૫), ૨૫(૬)થી ૨૫(૧૭)

- આ પુસ્તકમાં મૂકેલી સર્વ કુલિકાઓ

- નીચે દર્શાવેલ એલ. ડી. ઈન્સ્ટીટ્યૂટ સિવાયના સર્વ હાંસિયા અને બોર્ડરો

- સર્વ સ્તવનોના અંતે પૂર્ણાહુતિ દર્શાવતા ચિત્રપટ

એલ. ડી. (લાલભાઈ દલપતભાઈ) ઈન્સ્ટીટ્યૂટ તરફથી ચિત્ર નં.

૧(૮), ૩(૨), ૫(૨) થી ૫(૮), ૫(૧૦), ૭(૬), ૭(૭), ૭(૮), ૭(૧૦), ૮(૨), ૮(૩), ૮(૪), ૧૧(૩), ૧૫(૨), ૧૫(૪), ૧૬(૭), ૧૬(૮), ૧૭(૨), ૧૭(૩), ૨૧(૫), ૨૨(૬), ૨૩(૮), ૨૩(૧૦), ૨૫(૧૮) થી ૨૫(૨૧), ૨૫(૨૩)થી ૨૫(૩૦)

- સ્તવન ૧ ટાઈટલનો હાંસિયો, સ્તવન ૩ અને ૧૦ની ગાથાઓના હાંસિયા, સ્તવન ૧૧, ૧૬, ૧૮ની ગાથાઓના હાંસિયા અને બોર્ડરો અને સ્તવન ૨૫ની ગાથાઓની બોર્ડરો

શ્રી મહાવીર સ્વામી જૈન ટેરાસર-અમદાવાદ તરફથી ચિત્ર નં.

૬(૨), ૧૬(૮)

વીરવિજયજી મહારાજ સાહેબના ઉપાશ્રય અમદાવાદ તરફથી ચિત્ર નં.

૨(૨), ૮(૫), ૧૦(૨), ૧૮(૨),

મહાવીર જૈન વિદ્યાલય-ગોવાલિયા ટેંક તરફથી ચિત્ર નં.

૮(૪), ૨૧(૬)

ધી એશિયાટીક સોસાયટી ઓફ મુંબઈ તરફથી ચિત્ર નં.

૨૧(૨), ૨૧(૩),

શ્રીમાન્ અને શ્રીમતી પ્રફુલ અને શિલ્પા શાહના સંગ્રહમાંથી ચિત્ર નં.

કવર પેજ, પ્ર(૧), ૧(૧૮), ૧૧(૨), ૨૩(૭), ૨૩(૧૧), ૨૩(૧૨), ૨૫(૨૨)

ડૉ. સિદ્ધાર્થ ભણાસાલીના સંગ્રહમાંથી ચિત્ર નં.

૧(૩), ૧(૧૮), ૧(૨૦), ૪(૨), ૫(૮), ૬(૪), ૧૬(૧૧), ૨૨(૭), ૨૨(૮), ૨૩(૬), ૨૩(૮), ૨૩(૧૫), ૨૩(૧૭), ૨૫(૬), ૨૫(૩૧)

શ્રીમતી ઈન્દુબેન જૈનના સંગ્રહમાંથી ચિત્ર નં.

પ્ર(૪ થી ૧૧), ૧(૧) થી ૨૪(૧) - દરેક સ્તવનના ભગવાનનું પ્રથમ ચિત્ર અને ૪(૩)

પ્રાઈવેટ સંગ્રહ ચિત્ર નં. : ૧૨(૨), ૨૫(૧), ૨૫(૭), ૨૫(૮)

સાભાર

ફોટોગ્રાફી

શ્રી રંજન બેલખોડે

શ્રી આનંદ પટેલ

ડિઝાઈન

શ્રી કે. બી. ગણેશ અધ્યર

ટાઈપ સેટીંગ

ટીમ વર્ક

અને

ભરત જે. ચિત્રોડા

પુક રિડીંગ

શ્રીમતી સુજાતા કાપડિયા

મુદ્રક

ઓમકાર આર્ટ્સ, મુંબઈ

પ્રાપ્તિસ્થાન

હર્ષદરાય હેરિટેજ

હર્ષદરાય પ્રાઈવેટ લિમિટેડ, જીજી હાઉસ, દામોદરદાસ સુખડવાલા માર્ગ, મુંબઈ-૪૦૦ ૦૦૧. ભારત.

Tel : 91-22-56519900, Fax : 91-22-22070078, Email : hpltd@bom5.vsnl.net.in

हर्षदराय हेरिटेज